DE INDISCHE GIDS.

De Indische Gids.

Staat- en Letterkundig Maandschrift.

Directeur: C. E. VAN KESTEREN,

Waarnemend Redacteur: R. A. VAN SANDICK.

MET VELER MEDEWERKING

TWINTIGSTE JAARGANG.

II.

AMSTERDAM. J. H. DE BUSSY. — 1898.

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL-, LAND- & VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË.

INHOUD VAN DEN TWINTIGSTEN JAARGANG, TWEEDE DEEL.

Pag.

De expeditie tot zoölogisch, botanisch en oceanographisch onderzoek der zeeën van den Indischen Archipel; door R. A. van Sandick. (*Met een kaart*). 773

Opmerkingen over de ontworpen „Nieuwe Regeling van den privaatrechterlijken toestand der Chineezen"; door Henri Borel 780

Varia:

De Indische Mijnwet en de Tweede Kamer 800
De Spaarbank Minahassa 828
Indië en 's Rijksmunt 828

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 830

De Brochure van den heer J. A. van Dorsser, ter toelichting en beoordeeling van de Millioenenstudie van den heer G. Roessingh van Iterson. — De heer J. Chailley-Bert in *Cosmopolis*, over ons koloniaal bestuur op Java: het stelsel; de mannen. — De benoeming van Mr. T. H. de Meester tot vice-president van den Raad van Indië, besproken in het *Vaderland*; in *Insulinde*, en in het *Dagblad voor Zuid-Holland en 's Gravenhage*. — Het *Tijdschrift voor Geneeskunde*, over de werving van Duitsche geneeskundigen voor den Indischen krijgsdienst. — De polemiek tusschen de heeren F. Corsten en J. Deen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, over Duitsche vertegenwoordigers van Nederlandsche handelsbelangen in Zuid-China. — Het *Vaderland* en het *Handelsblad* over den loop der zaken in Pedir.

Koloniale Literatuur:

De nieuwe bewerking van het boek van den heer Graafland over de Minahasa; door F. S. A. de Clercq 843
De geschiedenis van het korps Indische Genietroepen; door d. V. 852
Een Kaart van Noord-Celebes; door v. S. 854

De Indische Mijnwet; door H. H. van Kol 859

Wetenschap en Industrie:

Phormium-Vezels voor Kabeltouw. 865
Gevolgen van het gebruik van Choum-Choum 866
Zeldzame landvogels op zee. 867
Het debiet van Copra te Singapore 867
Het aantal belijders van den Islam 868
Lepra 868

De Sikhs 870

Eenige Maleische Etymologieën (IV); door Dr. A. A. Fokker. 873

De stand van het beri-beri-vraagstuk 877

Financiëel Overzicht 886

Pag.

Prof. Dr. G. K. Niemann (*met portret*). 901

Bouwstoffen voor een regeling van het huwelijksrecht en voor de invoering van den burgerlijken stand onder de Inlandsche Christenen op Java; door Mr. F. C. Hekmeijer 906

Varia:

De memorie van bedenking van belanghebbenden over het ontwerp-mijnwet . . 951

Vertegenwoordiging der Indische pers bij de inhuldiging van Hare Majesteit de Koningin 959

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 960

De *Revue Diplomatique* over den heer Cremer. — De *Petit Bleu du Matin* over het Solosch gezantschap. — De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over het nieuwe wetboek van strafrecht voor Europeanen. — Opmerkingen van de *Tijd*, naar aanleiding van dit artikel, over de doodstraf in Indië. — Repliek van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — Het *Algemeen Handelsblad* over het opstel: „Een keurkorps" van den heer Schultz in de *Indische Gids*. — De heer F. de Munnik in het *Maandbericht van het Nederlandsch Zendelingsgenoo'schap* over de nadeelen voor den Javaan van de grondverhuur aan Europeanen. — Beschouwing hierover van het *Algemeen Handelsblad*. — De *Nieuwe Arnhemsche Courant* over de Mijnwet en over het opstel van den heer Van Kol daarover in de *Indische Gids*. — Prof. Dr. J. J. M. de Groot in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over de polemiek Corsten-Deen en het tot stand komen der directe Chineesche emigratie naar Deli. — De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over de Pedir-expeditie.

Koloniale Literatuur:

Twee nieuwe bijdragen over de Mentawei-eilanden; door F. S. A. de Clercq . . . 981

Repliek aan den heer Henri Borel; door Prof. Dr. J. J. M. de Groot . . 987

De laatste weggeslagen brug over de Ranojapo; door O. M. de Munnick. 990

Rectificatie van den Schrijver van het artikel „H. J. Bool, herdacht in zijne werkzaamheden op koloniaal gebied". 994

Aanteekeningen over het hedendaagsche Cochinchina. 996

De ure der benauwdheid (*naar het Engelsch-Indisch*); door Flora Annie Steel. 1005

Financiëel Overzicht 1017

Bij de troonsbestijging der Koningin van Insulinde; door R. A. van Sandick. 1029

Bouwstoffen voor een regeling van het huwelijksrecht en voor de invoering van den burgerlijken stand onder de Inlandsche Christenen op Java; door Mr. F. C. Hekmeijer (II) 1031

Over de traktementen der Indische civiele ambtenaren; door E. F. L. J. H. van Eelders 1081

Varia:

De uitvoerrechten op Java-indigo 1084

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 450 1097

De critiek van den heer Chailley-Bert in *Cosmopolis* op ons Indisch bestuurstelsel en op onze ambtenaren op Java en de hervormingen, die hij zou invoeren, als hij Gouverneur-Generaal was. — Opmerkingen hierover van het *Algemeen Handelsblad*. — Critiek van *Insulinde*. — Repliek van het *Algemeen Handelsblad*. — De Panislamietische veldtocht van de Turksche bladen *Malumat* en *Servet*. — Toelichting van den Constantinopelschen correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — Critiek van Prof. Mr. L. W. C. van den Berg in hetzelfde blad. — Repliek van den Turkschen correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — Opmerkingen van de *Standaard*.

Pag.

Koloniale Literatuur:

Beoordeeling van de volledige leercursus om de Javaansche taal te lezen; door A. A. Fokker; door P. Jansz, rustend zendelingleeraar 1109

Buffelgevechten op het Maleische Schiereiland; (*Naar een beschrijving van Hugh Clifford*). 1119

Nogmaals de Gouvernements-koffiecultuur. 1123

Een snelle reis; door W. Jaeger 1133

Financiëel Overzicht 1146

Van een Koningskind; door Ethel Mac S. 1157

Lotsverbetering voor de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in Nederlandsch-Indië; door C. J. Hasselman, ambtenaar ter algemeene secretarie met verlof. 1158

Een nieuw Strafwetboek voor Indië; door Prof. Mr. J. C. Th. Heyligers. 1201

Bouwstoffen voor een regeling van het huwelijksrecht en voor de invoering van den burgerlijken stand onder de Inlandsche Christenen op Java; door Mr. F. C. Hekmeijer (III) 1228

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1234

Een pleidooi van het *Vaderland* tegen de handhaving van de doodstraf voor Europeanen in Indië.

Koloniale Literatuur:

Het Indisch Bouwkundig Tijdschrift, orgaan der Vereeniging van Bouwkundigen in N.-I.; door v. S. 1238

Inlandsche plantennamen (Malay Plant Names by H. N. Ridley) door F. S. A. de Clercq. 1240

Wetenschap en Industrie:

Professor Koch over de bestrijding der runderpest. 1244

Henna als middel om zijde te verwen. 1245

Vernieling van levende gewassen door witte mieren. 1245

Kamferbereiding uit bladeren en takjes 1246

Zoutbelasting in Cochinchina. 1247

De handel van Hamburg met Nieuw-Guinea, den Bismarck-Archipel en de Marshall-eilanden in 1897. 1247

Het Lepra-gevaar; door H. H. van Kol. 1249

Financiëel Overzicht 1269

Onze bestuursvestiging op Nieuw-Guinea, *(met twee schetskaartjes);* door Dr. D. W. Horst. 1285

Bouwstoffen voor een regeling van het huwelijksrecht en voor de invoering van den burgerlijken stand onder de Inlandsche Christenen op Java; door Mr. F. C. Hekmeijer (IV) 1291

De Indische mijnwet en het eigendomsrecht der mijnen; door H. H. van Kol. 1329

Varia:

De Indische paragrafen der Troonrede 1349

Worden de valsche rijksdaalders in Indië of in Nederland in omloop gebracht? . 1349

Pag.

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1351

Mededeelingen van den Turkschen correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* uit de *Moniteur Oriental*, betreffende de quaestie der Turksche nationaliteit voor Nederlandsch-Indische Mohammedanen. — De Indische paragrafen der troonrede, besproken door: het *Vaderland;* de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*; het *Algemeen Handelsblad.* — Beschouwingen over de Indische begrooting van: de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*; de *Tijd*; het *Nieuws van den Dag*; het *Vaderland;* het *Algemeen Handelsblad.* — Het *Algemeen Handelsblad* over uitvoerrechten op Sumatra's Westkust.

De brochure van den heer F. du Bois: „Les Hollandais aux Indes".

Atjeh-artikelen in het *Vaderland*; van den heer T(ak) in de *Kroniek*; van den heer G. B. Hooyer in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*; van Alex in het *Algemeen Handelsblad.*

Koloniale Literatuur:

De hypothese van Du Mesgnil: de Odyssea heeft plaats gehad in den Indischen Oceaan; door Prof. Dr. A. H. G. P. van den Es 1373

Met verlof (roman van Thérèse Hoven); door v. S. 1375

Indisch bloed (roman van Ernst); door v. S. 1378

Een Duitsch-Maleisch leerboekje (Küstenmalayisch; von Dr. R. Hindorf); door v. S. 1379

Een beoordeeling? door Dr. A. A. Fokker 1381

Wetenschap en Industrie:

Het ontstaan der koraalriffen 1383

Parelvisscherij bij de Mergui-eilanden 1384

De handel van Frankrijk met zijn koloniën 1385

Een Duitsche „Kolonialschule" 1386

Noord-Borneo 1387

Financiëel Overzicht 1397

De wonde plekken in het Indisch Verdedigingsstelsel; door Z². 1413

De indeeling van het grondgebied in Nederlandsch-Indië in gewesten; door G. A. N. Scheltema 1434

Een nieuw Strafwetboek voor Indië; door Prof. Mr. J. C. Th. Heyligers (II. *Slot*) 1452

Bouwstoffen voor een regeling van het huwelijksrecht en voor de invoering van den burgerlijken stand onder de Inlandsche Christenen op Java; door Mr. F. C. Hekmeijer (V. *Slot*) 1484

Varia:

De werken in de Solo-Vallei 1490

Hoe de Inlander het op de hem toegepaste strafstelsel appreciëert 1497

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1499

De heer P. H. van der Kemp in de *Economist* over „Kasboekhouding". — De heer H. A. Meppelink in *Insulinde* en het *Algemeen Handelsblad* over hetzelfde onderwerp. — De heer P. H. van der Kemp in de *Vragen des Tijds* over „Het Indisch grootambtenaars-examen, naar aanleiding van een statistiek". — Het *Algemeen Handelsblad* over het artikel van den heer Van Kol over het lepra-gevaar in de *Indische Gids.* — De heer H. W. Sundermann in de *Algemeine Missions Zeitung* over gewenschte bestuursuitbreiding op Nias en opmerkingen daarover in het *Algemeen Handelsblad.* — Dit laatste blad over een zinsnede in Mr. Grashuis' *Staatsinstellingen van Ned.-Indië*, betreffende de kostenverhouding van Europeesch en Inlandsch onderwijs. — Prof. Dr. A. A. W. Hubrecht in de *Gids* over „De Siboga-expeditie". — Een rectificatie van ons referaat van Alex' *Algemeen Handelsblad*-artikel over Atjeh in de vorige revue.

Pag.

Koloniale Literatuur:

Mayers's studiën over de Javanen; door F. S. A. de Clercq. 1507
Een Handelskaart van Java; door v. S. 1509
De herinneringen aan de Chineesche districten der Westerafdeeling van Borneo van P. Adriani; door Cyrano. 1510

Wetenschap en Industrie:

Een Duitsche Diepzee-expeditie 1513
De Engelsche bezittingen in den Stillen Oceaan 1514
Fabriekmatige bereiding van lucifers in Japan. 1514
Para-Caoutchouc. 1515
De expeditie in Kaiser Wilhelmsland 1515
Buitengewone regenval op Ceylon 1516

Het Mohammedaansch Fanatisme; door J. P. Schoemaker 1517

Financiëel Overzicht 1538

De expeditie tot zoölogisch, botanisch en oceanographisch onderzoek der zeëen van den Indischen Archipel.

(Met een kaart.)

Nu de Nederlandsche diepzee-expeditie, menschelijkerwijze gesproken, nog in dit jaar haar beslag zal krijgen, gelooven wij dat het nuttig zijn kan het een en ander over deze belangrijke wetenschappelijke onderneming mede te deelen.

Door den aanstaanden leider der expeditie, Prof. Dr. Max Weber, is op de gecombineerde vergadering van de „Commissie" en de „Maatschappij tot bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën" in Artis op 14 Mei een voordracht gehouden over dit onderwerp.

Behalve over onze aanteekeningen op die voordracht hebben wij voor dit opstel kunnen beschikken over belangrijke gegevens ons met de grootste welwillendheid door Prof. Weber verstrekt.

Vooraf dus een woord van dank aan Prof. Weber voor zijn gewaardeerde hulp.

Wij moeten eerst in herinnering brengen dat wij in dit tijdschrift reeds in de Januari-aflevering van dezen jaargang (bl. 100) onder de rubriek „Wetenschap en Industrie" een artikel plaatsten, getiteld: „De aanstaande Nederlandsche diepzee-expeditie in den Indischen Archipel", waarin wij den toenmaligen stand der zaak uiteenzetten.

Thans echter is zij al heel wat verder tot de verwezenlijking genaderd.

De Regeering verleent aan de expeditie 2 maal de subsidie van *f* 10,000, die elk jaar voor wetenschappelijke doeleinden is uitgetrokken op de Indische begrooting. Voegt men hierbij *f* 5,000 van de „Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek

in de Nederlandsche Koloniën", ƒ 5,000 van het Natuur- en Geneeskundig Congres, ƒ 2,000 van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, ƒ 1,500 van H.H. M.M. de Koningin en de Koningin-Regentes, en ƒ 2,500 van 5 particulieren, namelijk van de heeren P. J. van Houten (Den Haag) ƒ 1000, J. M. van Bosse (Amsterdam) ƒ 500, wijlen M. Fuld (Amsterdam) ƒ 500, Dr. de Koning (Haarlem) ƒ 250 en Dr. Verloren van Themaat ƒ 300, dan beschikt de expeditie thans over een som van ƒ 36,000.

De Regeering had aanvankelijk een der Indische opnemingsschoeners de „Melvill" of de „Blommendal" als expeditie-vaartuig beschikbaar gesteld. Dankbaar voor den grooten, machtigen steun der Regeering deed de „Maatschappij ter bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën", toch nog een poging om voor het onderzoek een stoomvaartuig te krijgen in plaats van het toegestane zeilschip. Er is alle reden te verwachten dat die poging met succes zal bekroond worden en dat binnenkort een stoomvaartuig voor het doel der expeditie zal worden aangewezen.

Met groote instemming moeten wij verder melding maken van een voorwaarde, die de Regeering aan de beschikbaarstelling van dit vaartuig verbond, dat een officier der Koninklijke Nederlandsche Marine het vaartuig zal commandeeren, en dat verder nog twee zeeofficieren aan de expeditie voor het nautische gedeelte der taak zullen worden toegevoegd. Ook kunnen wij met blijdschap vermelden, dat de Regeering goed gevonden heeft, de diepzee-loodinrichting, systeem Sigsbee, die aangeschaft wordt voor het in aanbouw zijnde stoom-opnemingsvaartuig „Van Gogh", der expeditie in bruikleen afgestaan. Wegens den hoogen prijs van dit toestel, is dit een zeer te waardeeren hulp.

Commandant van het expeditie-vaartuig wordt de luitenant ter zee 1e klasse W. O. W. Planten. Als tweede en derde navigator treden op de luitenants ter zee 2e klasse H. J. Boldingh en C. E. Horens van Heyningen. Zooals reeds gezegd is, is Prof. Dr. Max Weber de leider, beter de ziel, der onderneming. Hij treedt, geheel belangeloos, als chef der expeditie op. Mevrouw Weber, zijn echtgenoote, die de geheele expeditie zal meemaken, neemt het botanisch gedeelte op zich. Voor het zoölogisch gedeelte wordt Prof. Weber bijgestaan door de heeren Dr. J. Versluys Jzn. en H. F. Nierstrasz.

Prof. Weber ontwierp nu een plan, waardoor het beschikbaar stellen van een stoomschip voor het doel der expeditie wellicht gemakkelijker zou kunnen worden gemaakt. Hij verdeelde het ruime arbeidsveld, waarop de expeditie zich wil bewegen, in enkele secties, wier bewerking telkenmale niet langer dan 3 maanden zal duren: secties, die als het ware één wetenschappelijk geheel vormen.

Het ter beschikking stellen van het stoomvaartuig zou dan hierop neer komen, dat het schip vooreerst slechts voor 3 maanden ter dispositie van de expeditie werd gesteld. In die drie maanden zou een belangrijk en tevens een moeilijk deel van het onderzoek, dat voor een zeilschip bijzondere bezwaren zou opleveren, kunnen worden afgewerkt.

Na afloop van dezen eersten termijn zou het ter beschikking stellen van het vaartuig expireeren, zoo de gewone dienst wederom vrije beschikking over het vaartuig eischte. Kon het vaartuig andermaal voor 3 maanden voor het doel der expeditie worden afgestaan, zoo zou de 2e sectie in bewerking worden genomen.

Mocht evenwel de dienst zulks niet toelaten, zoo zou de expeditie verder met de opnemingsschoener moeten werken. Intusschen ware een ook navigatorisch moeilijk deel van het onderzoek reeds met behulp van het stoomvaartuig voltooid. Door deze gezichtspunten geleid, ontwierp Prof. Weber een werkplan voor de expeditie, waarbij het te onderzoeken gebied in secties is verdeeld, waarvan de beide belangrijksten elk in ongeveer 3 maanden met een stoomvaartuig kan worden afgewerkt.

De route is zoo gekozen, dat punten zullen worden onderzocht, die aanleiding geven tot het stellen en zoo mogelijk het oplossen van zeer gewichtige vragen op zoölogisch, geologisch en hydrographisch gebied.

Wij zijn nu genaderd aan den *trek* (den af te leggen weg) der eerste sectie. Die trek is natuurlijk voor wijziging vatbaar en zal ook tijdens de werkzaamheden gewijzigd kunnen worden, doordat verkregen resultaten nieuwe vragen doen ontstaan.

Van Soerabaja uitgaande zullen eerst in het ondiepe water bezuiden Madoera de verschillende instrumenten worden beproefd en in gebruik gesteld, ter algemeene oefening van de leden der expeditie. Oostwaarts voortgaande wordt een gebied gesneden van meer dan 1000 M. diepte, dat door straat Lombok met den Indischen Oceaan in verbinding staat. Die verbinding is te onderzoeken tot op ongeveer 1° bezuiden straat Lombok, waar

het diepe oceanische water (± 4000 M.) aangetroffen wordt. Van hier wordt koers gezet naar straat Allas, waarbij men over den afstand van slecht 1° uit 4000 M. diep water komt in water van ongeveer 100 M. Langs deze steile helling moeten seriale waarnemingen over temperatuur en zoutgehalte van de verschillende waterlagen gedaan worden, alsmede over het karakter der bodemfauna.

De weg wordt voortgezet naar de Postillon- en Paternoster-eilanden. Het is gewenscht een verder onderzoek van enkele dier eilanden in te stellen om de volgende redenen.

Zoover onze kennis thans gaat, schijnen in de zeeën tusschen de eilanden van den Indischen Archipel, echte rifvormende koralen slechts voor te komen ten noorden en westen van een lijn tusschen Pontianak en Riouw en beoosten een lijn, die langs de oostkust van Borneo van Kamiangan naar de Zuidspits van Celebes loopt en van daar naar Bima. In het tusschengelegen gebied schijnen eigenlijke rifkoralen nagenoeg te ontbreken, ook in opgeheven staat als rotsen, zooals zij een groote rol spelen in het oostelijk gedeelte van den archipel; in elk geval treden zij daar zeer op den achtergrond.

Deze quaestie, die ook uit een geologisch oogpunt belangrijk is te noemen, staat wellicht in verband met locale verschillen in hoeveelheid en aard der in zee drijvende mikroskopische dierlijke en plantaardige organismen, die aan de koralen tot voedsel strekken. Van deze organismen zal niet alleen uit dien hoofde en wegens hun groote algemeene beteekenis voor de economie der zee, tijdens den geheelen duur der expeditie studie gemaakt worden, maar ook wegens hun beteekenis als voedsel der visschen, die toch in laatste instantie hieraan gebonden zijn.

De Postillon- en Paternoster-eilanden liggen juist in de vermoedelijke grens dezer twee verschillende gebieden.

De voortzetting der route naar Bima leidt door een klein bekken, waarin een diepte van 3900 M. gelood is. Wellicht zullen de zoölogische gegevens uitsluitsel geven over den ouderdom van dat diepe bekken en of het ontstaan is in verband met den vulkaan Tambora. De weg door straat Sapi langs de westzijde van Soemba voert over een lengte van ongeveer 70 Engelsche mijlen uit water van ongeveer 40 M. diepte in het oceanische diepzee-water. Ook hier zullen, evenals bezuiden Lombok, seriale waarnemingen over den aard der waterlagen en

over de verhouding der fauna langs deze helling moeten worden uitgevoerd. Tot nadere bevestiging van het karakter van het oceanische water en van zijn fauna, zal het gewenscht zijn, als de weersgesteldheid zulks toelaat, ten zuiden van Soemba deze onderzoekingen voort te zetten, daarna, over den minder diepen rug tusschen Soemba en Savoe, over te gaan tot het diepe bekken tusschen Flores en Timor. Van hieruit zou de route over den kam tusschen Ombaai en Poeloe Kambing moeten voeren, die het Timorbekken scheidt van de diepe Banda-zee.

De afgesloten, op zich zelf staande diepe Banda-zee geeft aanleiding tot tal van vragen, die nog op beantwoording wachten, daar de onderzoekingen van de Engelsche en Duitsche expeditieschepen „Challenger" en „Gazelle" hiermede slechts een klein begin hebben gemaakt. Den rug, die dit diepe bekken begrenst, zal de expeditie nog op twee andere plaatsen overschrijden ter wille van seriale waarnemingen bv. tusschen Dammar en Tjou in de richting naar Tenimber en daarop nog eens op ongeveer 5° Z. B. en 130° O. L., waar de helling van den wand van het Banda-bekken zeer steil moet zijn.

Mocht de tijd het veroorloven en het werk meevallen, zoo kan daartusschen geschoven worden een oostelijke voortzetting der route naar de diepte tusschen de Aroe- en Kei-eilanden: een gebied, dat te oordeelen naar een enkele dregging van de „Challenger", zeer rijk is aan zoölogische bijzonderheden.

Deze 1e sectie van drie maanden duur en met een trek van ongeveer 3000 Engelsche mijlen zou haar einde bereiken te Banda of Ambon, nadat vooraf vastgesteld is, in hoeverre de opgave juist is, dat ongeveer $^1/_2$° bewesten de Banda-eilanden eene diepte van ruim 7300 M. zou voorkomen, een opgave, wier juistheid in twijfel getrokken is.

De tweede sectie zou ongeveer de volgende route omvatten.

Van Banda of Ambon over den kam tusschen Boeroe en Ceram (straat Manipa), die de Banda-Zee verbindt met de langwerpige, meer dan 3000 M. diepe Ceram-Zee. Op dit traject, verder in de Ceram-Zee zelve, voorts beoosten, maar vooral in de Molukkenstraat bewesten van Halmaheira moeten zeer nauwkeurige seriale bepalingen over temperatuur- en zoutgehalte van het water gedaan worden met het oog op de vraag naar het eventueele indringen van diepzee-water uit den Pacifischen Oceaan in de Moluksche

zeeën. Daar dit tusschen Halmaheira en Talaut zou kunnen geschieden, zal het noodig zijn de werkzaamheden uit te strekken beoosten Talaut tot ongeveer 129° O. L., waar de oceaan reeds diepten van ruim 4000 M. bezit en enkele vergelijkende waarnemingen van belang zullen zijn.

Nauwkeurige studie der fauna en vergelijking met de in de Banda-Zee verkregen resultaten zal hierbij een zaak zijn van zeer veel gewicht.

Vervolgens zal b.v. ten noorden van Sangir koers gezet moeten worden naar de diepe Celebes-Zee, om ook hier een reeks waarnemingen te doen, waaruit zich een profiel van dit bekken zal laten reconstrueeren en wellicht gegevens zullen verkregen worden, die licht werpen op den ouderdom der Celebes- en Banda-Zee.

De weg zou worden vervolgd door straat Makassar. Hier zal vooral in het zuidelijk gedeelte aandacht moeten worden gewijd aan de dicht bij de oppervlakte levenden organismen wegens den grooten rijkdom aan visch in deze zee en met het oog op de koraalvorming in den Spermonde-Archipel, terwijl deze westelijker in de Java-zee, geheel op den achtergrond treedt of zelfs verdwijnt.

Deze tweede sectie zou na een traject van ongeveer 3000 mijlen en na een tijdsverloop van 3 maanden te Makassar of Soerabaya kunnen eindigen.

Na een nauwkeurig onderzoek der diepe oostelijke zeeën en der ondiepe ruggen, die deze van elkaar en van den Indischen en den Stillen Oceaan scheiden, zal zich de noodzakelijkheid dubbel doen gevoelen de ondiepe Java-Zee nog aan een nader onderzoek te onderwerpen. De hydrographische en faunistische bijzonderheden zullen daardoor nog meer in het licht treden.

Wegens de geringe diepte dezer zee zal evenwel dit onderzoek ook met geringere hulpmiddelen te bewerkstelligen zijn. De loodingen en dreggingen waren hier desnoods met de hand te verrichten. Deze 3e sectie kan hier dus buiten beschouwing vallen, waar het geldt aan te toonen, op welke wijze met een stoomvaartuig zou kunnen worden gewerkt. Daarbij is gebleken, dat, als de expeditie gedurende 6 maanden over een stoomvaartuig beschikken kan, de belangrijkste gedeelten van de zeeën van den Archipel op zoo voldoende wijze kunnen worden onderzocht, dat vermoedelijk tal van belangrijke vragen op verschillend gebied van wetenschap, eener beantwoording naderbij worden gebracht.

Het tijdstip voor zoodanig onderzoek is zeer gelukkig gekozen, omdat juist op het oogenblik een Engelsch opnemingsvaartuig onder leiding van een zoöloog met gelijksoortig werk zich bezig houdt in de Golf van Bengalen en ten minste nog in den loop van dezen zomer een groote Duitsche expeditie van regeeringswege met 6 zoölogen en een oceanograaf aan boord den Zuid-Atlantischen, maar speciaal ook den Indischen Oceaan zoölogisch en oceanographisch onderzoeken zal.

Dit zal ook de Nederlandsche expeditie ten goede komen, daar het door dit gecombineerde, maar op verschillend, alhoewel naburig gebied, plaats hebbend onderzoek mogelijk zal worden het locale van het algemeene der verkregen resultaten gemakkelijker te scheiden.

Wij hopen van harte dat dit inderdaad vernuftige plan van Weber zal kunnen worden uitgevoerd.

Onze beste wenschen voor het welslagen der expeditie zullen haar vergezellen, als zij nog in het najaar zal vertrekken.

Als in November het stoomschip beschikbaar werd gesteld, zou reeds in dit jaar een aanvang kunnen worden gemaakt met de eerste sectie. Mogen de politieke omstandigheden in het verre Oosten de Regeering vergunnen een stoomschip af te staan!

v. S.

Opmerkingen over de ontworpen „Nieuwe Regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen".

DOOR

HENRI BOREL.

Ambtenaar voor Chineesche Zaken.

Met verwondering las ik in de *Indische Gids* van Februari 1898 (blz. 133 en v. v.) een artikel van Prof. Dr. J. J. M. de Groot over de Nieuwe Regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen. Tegen de meening van bijna al zijne vroegere collega's in — ik noem b. v. de heeren Hoetink, de Grijs, Young, Stuart, Meeter enz. — verklaart professor de Groot dat de Chineesche vrouw de patria potestas met haar echtgenoot deelt, ja na diens dood die patria potestas zelfs onverkort blijft bezitten, en dat de weduwe, volgens alle wet en recht, de beschikking over de gansche erfenis toekomt. Ik vind het absoluut noodig, hiertegen mijn stem te verheffen, en te wijzen op het ongemotiveerde in deze zoo pertinent gedane verklaringen. Te dien einde zal ik — hiertoe de vergunning verkregen hebbende van mijn chef den Directeur van Justitie — in hoofdzaak een overzicht geven van de door mij op last der Regeering ingediende opmerkingen, aangaande de Nieuwe Regeling van den privaatrechterlijken toestand der Chineezen [1]), om daarna de stellingen van Prof. de Groot van meer nabij te bestrijden.

DE POSITIE DER VROUW IN CHINA.

I.

Het voornaamste, wat mijn aandacht heeft getrokken bij de studie van bovenstaande Nieuwe Regeling is het feit, dat zij eigenlijk bevat een emancipatie der Chineesche vrouw. Immers,

[1]) Daar ik alleen het brouillon concept, en niet eene volledige copie van genoemde opmerkingen bezit, zal dit overzicht niet precies *woordelijk* het origineel kunnen weergeven.

om eenige voorbeelden te noemen, er wordt daarbij slechts ééne vrouw als wettig erkend; de dochters erven voortaan mede, en hebben recht op een legitieme portie; de moeder kan, na overlijden van den vader, voogdes zijn over de minderjarige kinderen, enz. enz.

Vroeger bestond een jurisprudentie, zooals de ontwerper der Regeling in zijne „Toelichting op de Ordonnantie" (blz. 117) opmerkt, dat de oudste meerderjarige zoon van den overleden vader van rechtswege voogd is over zijn minderjarige broeders en zusters, met uitsluiting van de moeder. Deze jurisprudentie was vastgesteld na lezing van een advies des heeren von Faber, tolk voor de Chineesche taal, waarin deze voorop stelde, dat volgens het Boek der Zeden de Chineesche vrouw altijd volgt haar vader, haar man, of haar zoon. Dit advies stemde overeen met hetgeen Pieter Haksteen zegt, „dat de vrouw in China altijd onder voogdij staat". De ontwerper voegt hieraan toe, dat hij al reeds vroeger heeft uiteengezet, ook op autoriteit van den heer Groeneveldt, „hoe de opvatting als zou de Chineesche vrouw een haast rechteloos wezen zijn, overdreven en onjuist is; hoe vooral de moeder een hooge stelling inneemt die, gelijk Jamieson het uitdrukt „„after her death is worshipped as a divinity"", waarmede het denkbeeld, dat zij bij haar leven per se voor haar oudsten zoon zou moeten wijken, niet overeen te brengen is".

Het komt mij voor, dat de ontwerper der Nieuwe Regeling hier op een dwaalspoor is geraakt, en zich geen juist denkbeeld heeft kunnen vormen van den toestand der vrouw in de Chineesche maatschappij. Hij redeneert hier met westersche logica, waar alleen oostersche logica te pas komt. Zijn opmerking, dat de Chineesche vrouw geen rechteloos wezen kan zijn, omdat zij als moeder zoo vereerd wordt, is niet geheel juist, indien hij met rechteloos bedoeld „zonder rechten, in een Burgelijk Wetboek vastgesteld". En van die redeneering uitgaande, vindt hij het dan noodzakelijk, die rechten op westersche wijze in zijne Regeling met bepaalde artikelen vast te stellen.

Maar in China bestaat niet zoo iets als een Burgerlijk Wetboek, er bestaat alleen een soort Strafwetboek, de „Tai Shing Loet Lee". De eigenlijke Chineesche wet is niet, als bij ons, omvat in exacte, bepaalde artikelen, maar zij is verspreid in de werken der oude filosofen als Confucius en Mencius, en in de klassieke Kings als het Boek van het Decorum (Li Ki), het Boek der

Ouderlievendheid (Hido King), en geschiedboeken als de Shoe King, en het Boek over het Decorum der Chow-dynastie (Chow Li) enz. enz. In al die boeken ligt, *in Chineeschen vorm*, wat wij, in Westerschen vorm, met bepaalde, precies toepasselijke artikelen, een Burgerlijk Wetboek zouden noemen. En die boeken kennen de Chineesche vrouw wel degelijk rechten toe. Zeker, het is zeer juist, dat de Chineesche vrouw geen rechteloos wezen is, geen soort slavin, die altijd onder voogdij staat, en niets heeft in te brengen. Maar uit dit feit de conclusie te trekken, dat men haar dan ook noodzakelijk de burgerlijke rechten moet toekennen als omschreven in deze Regeling, en tot een soort emancipatie der Chineesche vrouw moet overgaan, zooals daar feitelijk in geschiedt, is, naar mijn overtuiging, onjuist en ongemotiveerd. En wel dáárom, omdat die rechten van de Chineesche vrouw in China *van gehéél anderen aard zijn*, dan de rechten der Europeesche vrouw. Ik zou het zóó kunnen uitdrukken, en dan het dichtste bij de Chineesche expressie komen: „*de Chineesche vrouw heeft rechten naar binnen* (d. i. *in* de familie), *niet naar buiten.*" Zeer juist wordt dit uitgedrukt door den tekst uit het klassieke werk I King, het gewichtigste boek van alle klassieken: [1])

„De rechte plaats van de vrouw is binnen (in den huiselijken kring), die van den man is buiten."

Men wachte zich, zulk een tekst uit de Chineesche filosofie voor niet meer te houden dan een aanhaling, zooals bv. voor ons, Europeanen, zoude zijn een citaat uit Plato of Aristoteles. Want dergelijke teksten uit de Chineesche filosofie *die tevens wet is*, zijn van precies dezelfde, zoo niet méér kracht in China dan voor ons artikelen uit het B. W. en worden ook door de rechters toegepast. En dit is een feit, dat Europeesche rechtsgeleerden, die geen sinologen zijn, maar overigens veel van Chineesch recht uit vertalingen bestudeerd hebben, zeer dikwijls uit het oog verliezen. Een tekst als de daar juist door mij aangehaalde, heeft precies dezelfde portée alsof hij stond in een Burgerlijk Wetboek, artikel zóóveel, onder dit of dat hoofd, zóóveelste boek. En dit verandert de zaak geheel. Dit maakt, dat de Chineesche vrouw wettelijk (altijd in Chineeschen zin) wel degelijk rechten, en ook verplichtingen heeft. En deze rechten zijn rechten *naar binnen*, in de familie, en niet *naar buiten*, daar de Chineesche vrouw niets

[1]) Aanhangsel A.

is dan een apart individu, in de maatschappij. De vrouw heeft recht op liefde en eerbied van de kinderen, en neemt een zeer hooge plaats in het huisgezin in. Zelfs de keizer, als hij den troon bestijgt, moet eerst knielen voor zijn moeder, en „If the wife behaves well till she herself becomes a mother and a mother in law, from being a menial she then becomes almost a goddess" zegt Wells Williams terecht in zijn „Middle Kingdom".

Maar hieruit volgt volstrekt nog niet, dat de vrouw daarom in China ook rechten heeft als apart individu, en in staat is, andere zaken te doen, dan de huishouding en dergelijke inwendige zaken, en dat zij het familievermogen kan beheeren, en voogdes zijn over de kinderen, en dergelijke dingen.

„Le partage de l'epouse Chinoise est d'être chargée de tous les détails *de l'admistration domestique*" zegt l'abbé Grosier in zijn „de la Chine, ou description générale de cet empire", en dezelfde Wells Williams, die de Chineesche moeder „almost a goddess" noemt, zegt in zijn zelfde werk „the Middle Kingdom" van haar: „Her wishes and knowledge go no further than her domestic circle".

Ik zal nog eenige merkwaardige passages aanhalen uit Samuel Johnson's „Oriental Religious China," die precies mijn opvatting van den toestand der Chineesche vrouw weergeven, en waaruit zal blijken, dat werkelijk de Chineesche vrouw een hooge positie inneemt in de familie, maar daarom nog volstrekt niet rijp is voor de rechten, haar op grond dier hooge positie in de „Nieuwe Regeling" toegekend.

„Though the Chinese have always maintained the patriarchal theory; though the triple descendence of woman on husband, father, son, is a social axiom; though a different treatment of infants, according to sex, is noted in the eldest poetry; though the law gives control of the daughters' marriage to the parents, and makes her subject to her step-parents from the wedding-day forth; though females are kept behind a screen at banquets and theaters, and withdrawn from politics in Western life; though, as representing the Yin [1]) principle they cannot properly govern the State — nevertheless manners, here as elsewhere, outrun laws and assign to woman a much higher position than is here implied. Her position is not that of a slave, but of recognised dignity and power. She shares the honours of the

[1]) Duister = Yin.

family as a whole and her subordination therein is but part of a system of similar subjections from white no member is free, the younger brother being equally in the hands of the elder, the elder of the father, the father of *his* father, who is under ancestral authority. A submission which all alike in their several ways accept is, of course, not a mark of tyranny, but of religious unity, a bond of equality and mutual regard (Hoofdstuk „Patriarchism.")

En verder het volgende, waar ik vooral de aandacht op wensch te vestigen:

„General mixed society can never be maintained with pleasure unless the better parts of human nature have the acknowledged preëminence and where she, who imparts to it all gracefullness and purity is herself uneducated, unpolished and immodest, the common sence sees its impropriety. By advocating the separation of sexes, legislators and moralists in China have acted as they best could in the circumstances of the case, and by preventing the evils beyond their remedy, provided the best safeguard they could against general corruption. *In her own circle a Chinese female, in the character of daughter, wife or mother, finds as much employment and probably as many enjoyments as the nature of her training has fitted her for. She does not hold her own place in society, chiefly because she has never been told its duties nor its privileges.* (Hoofdstuk „Social Life amongst Chinese.")

Dat het bedroevend is, de vrouw in China in zulk een positie te zien, wil ik dadelijk toegeven. Alle schrijvers over China zijn het tot nu toe echter vrij wel eens geweest, dat de meisjes in China alleen worden onderwezen in huishoudelijke kundigheden als weven, koken, naaien, vegen, handwerken, enz. enz., en dat er maar weinigen zijn, die wat lezen en schrijven kunnen.[1]) En hiermede correspondeert het gezegde van Johnson, dat zij nooit een plaats in de maatschappij heeft ingenomen „*because she has never been told its duties nor its privileges*".

Om dus de Chineesche vrouw een eigen plaats in de maatschappij te doen innemen en haar daartoe burgelijke rechten toe te kennen, zou men moeten beginnen, met haar te onderwijzen,

---

[1]) Men zie hierover ook vooral het artikel van den bekenden sinoloog Maurice Courant in de „Revue des deux Mondes" van Mei 1897 „La position de la Femme Chinoise".

en tot die positie voor te bereiden, iets wat, meen ik, vooralsnog niet in de bedoeling der Regeering heeft gelegen.

Maar om, in den toestand van onwetendheid, waarin het gros der Chineesche vrouwen thans zonder twijfel verkeert, haar, zonder behoorlijke voorbereiding, opeens in een staat van emancipatie te brengen als dien waartoe de Nieuwe Regeling feitelijk opheft, is m. i. gevaarlijk.

De hoofdtrek van de Chineesche vrouw is, dat zij gehoorzaamt, volgt, toegeeft, een en ander uitgedrukt door het Chineesche karakter „soen" [1]). Mencius zegt: [2])

„De plicht van bijzit en vrouw is, om volgzaamheid tot basis te hebben" en een andere tekst, dien ik meermalen heb gehoord, en die een volksgezegde is geworden, en ook oorspronkelijk in den I King thuis behoort, luidt: [3])

„De vrouw is meesteres in de keuken." In de Nieuwe Regeling krijgt de vrouw echter rechten, die haar in staat stellen, niet alleen niet te gehoorzamen, maar zelfs tegen haar man op te treden. Ik neem als voorbeeld slechts art. 112 uit het B. W., waardoor de vrouw het recht heeft om, indien haar man haar machtiging weigert om een acte aan te gaan, aan den Raad van Justitie van hare woonplaats daartoe machtiging te verzoeken. Ook krijgt zij, als b. v. bij art. 118 B. W., het recht om, geheel buiten haar man om, een zoo gewichtige handeling te doen als het maken van een uiterste wilsbeschikking. Deze en dergelijke dingen zijn uitstekend in een Europeesche maatschappij met ontwikkelde vrouwen, maar de Chineesche maatschappij is er niet rijp voor, en het feit, dat een Chineesche vrouw tegen haar man in of buiten hem om een handeling van gewicht zou kunnen doen, tast het Chineesche huwelijk tot in zijn grondvesten aan. Alleen wanneer de Chineesche vrouw, door degelijk onderwijs, tot de ontwikkeling is gekomen, die de Europeesche vrouw heeft, of althans, behoort te hebben, is zij m. i. rijp voor dergelijke burgelijke rechten.

In art. 11 van dit Tweede Hoofdstuk lees ik, dat de man de goederen zijner vrouw als een goed huisvader moet besturen, maar „Brengt hij door verzuim in het beheer haar goederen in

---

[1]) Zie Aanhangsel, B.

[2]) Ibid. C.

[3]) Ibid. D.

gevaar, dan kan zij door den rechter gemachtigd worden om het beheer harer goederen van den man over te nemen."

Dit, en de verdere alinea's die hier op volgen, is geheel onbestaanbaar met het idee van een Chineesch huwelijk, en met den lagen trap van ontwikkeling, waarop de Chineesche vrouw staat. Een vrouw, die op dergelijke wijze tegen haar man optreedt, is in China ondenkbaar.

BESCHAVING DER CHINEEZEN.

Men kan tegen mijn bezwaren aanvoeren, dat wij hier niet in China zijn, maar in Indië, en dat er hier veel meer beschaafde Chineesche vrouwen zijn, ja, dat dochters van rijke baba's Hollandsch spreken en schrijven, en zelfs pianospelen en zingen. En ook, dat dikwijls echte baba's zich schamen, Chinees te zijn, en met de Nieuwe Regeling zich gelukkig en minder Chineesch zullen voelen. Maar de groote meerderheid bestaat dan toch niet uit zulke groote heeren, en niet met de excepties, al zijn er velen, maar met de groote massa is hier rekening te houden. Bovendien is die ontwikkeling van Chineesche notabelen dikwijls zeer oppervlakkig en veel minder, dan men wel denkt. Vooral door de niet altijd oordeelkundige wijze van benoemen der Chineesche officieren, die dikwijls dan al geschikt worden geacht als zij geld en invloed hebben, heeft men in Indië een Chineesch officierenkorps gekregen, waarvan een groot percentage — hoe zou dat percentage bij onderzoek groot blijken! — niet eens lezen en schrijven kan. En dit zijn dan de baba's, die zoo modern willen zijn, en dikwijls voor beschaafd worden gehouden. In een voorname plaats als Makasser b. v. is de kapitein-Chinees, het hoofd zijner natie alhier, een volkomen ongeletterd man, die niet eens de wet- en andere boeken in zijn eigen taal zou kunnen lezen, en was de luitenant-Chinees, die lid was der Wees- en Boedelkamer totnutoe, volgens eigen verklaring, niet eens in staat, een gewonen brief à vue te vertalen, en handelsboeken te ontcijferen, zoodat hij thans, na vijf jaren lang het lidmaatschap te hebben genoten, maar zelf om ontslag heeft verzocht. En waar deze notabelen zulke verlichte menschen zijn, kan men zich een denkbeeld vormen van de ontwikkeling hunner vrouwen! Voor de betrekkelijk weinig werkelijk ontwikkelde Chineezen, zooals er in de hoofdplaatsen van Java wel zullen gevonden worden, is de Regeling toch stellig niet apart gemaakt.

En ik houd mij overtuigd, dat, als eens in verschillende streken van Java en die residenties, waarin de Regeling van toepassing zou worden verklaard, een aparte studie zou worden gemaakt van het algemeene peil van ontwikkeling der Chineesche bevolking, men een veel ongunstiger resultaat zou verkrijgen dan misschien wel verwacht werd. Zoo deelde mij b. v. de Gouverneur van Celebes mede, dat op Ternate (een der residentiën, in welke de nieuwe Ordonnantie van toepassing zou zijn) indertijd toen Z. H. E. G. daar in dienst was, niet één Chineeschen notabele of officier kon worden gevonden, die lezen en schrijven kon!

GEHALTE VAN CHINEESCH HUWELIJK.

De huwelijken in China, zooals zij thans zijn, met de positie der vrouw daarin, zooals ik die hierboven heb omschreven, zijn over het geheel niet ongelukkig. „No people exhibit more domestic affection" zegt een schrijver in de „Chinese Repository" (March 1843) van de Chineezen, en de abbé Grosier die zijn werk „de la Chine" baseerde op de documenten en boeken van de zendelingen, die van de vroegste tijden af in China waren, schrijft: „Il est rare que le mariage y donne lieu à des scandales qui en troublent les douceurs dans tant d'autres contrées, disons même qui le font plus craindre que désirer."

Mijn vrees nu is, dat door de verheffing der Chineesche vrouw, zooals in de Nieuwe Regeling geschiedt, de harmonie van het Chineesche huwelijk zal worden gestoord. En wel dáárom, omdat de Chineesche vrouw, zelf door te weinige ontwikkeling niet in staat hare belangen te begrijpen en de handelingen van haren man te beoordeelen, in handen zal vallen van gevaarlijke raadgevers en z.g. procureurs van kwade zaken. Bedroevende voorbeelden van de onbevoegdheid van Chineesche vrouwen om zaken te beheeren, en de gevaren, daaraan verbonden, heb ik te Riouw o. a. bijgewoond. De vrouwen, die ik hier bedoel, waren er geen uit de lage volksklassen, maar zij waren weduwen van Chineesche officieren, dus uit den hoogsten stand. Zij waren, door een èn volgens Europeesch èn volgens Chineesch recht volkomen onwettig testament, met uitsluiting van de éénige wettige erfgenamen, de zoons, in het bezit van de nalatenschap hunner echtgenooten gekomen, en waren al heel spoedig in handen van „vrienden", „goede raadgevers" gevallen. Jarenlange, ruïneuse processen zijn er het gevolg van geweest, totdat het leeuwenaandeel der

bezittingen door schreeuwend hooge procureurs- en advocatenrekeningen was verslonden. Het is mij toen, na onderzoek, gebleken dat die vrouwen in veel gevallen door valsche voorspiegelingen waren overgehaald om actes te teekenen, en cessies te doen, waarvan zij in de verste verte de portée niet begrepen. De cessie was maar fictief, zeide dan b.v. de goede raadgever, en moest alléén gebeuren omdat het goed bij hèm veiliger was dan bij een zwakke vrouw, enz. enz. Het einde van een dier zaken — die van de anderen was weinig beter — is geweest, dat de vrouw, tot op het hemd toe uitgekleed, geen cent meer bezat. Een der indertijd onterfde zoons kwam bij mij jammeren, dat nu alles weg was, en, let wel, hij was rechtmatig erfgenaam! Maar er was niets meer aan te doen. Alle stukken, actes, enz. waarop recht was gedaan, waren in orde! [1])

Ik haal deze feiten alleen aan om het gevaar te doen uitkomen dat ontstaat, als men een Chineesche vrouw, zelfs eene uit de hoogste standen, zelfstandig als beheerder van zaken doet optreden, en dus ook — wat hier niet eens het geval was — als voogdes over haar kinderen met vruchtgebruik van hun kapitaal. Het is nu eenmaal in China een aangenomen waarheid, dat een vrouw, die zaken doet, welke niet tot den huiselijken kring behooren, maar den man toekomen, het gezin ongeluk aanbrengt. Reeds in den ouden Canon der Historie, de Shoe King, leest men: [2])

„Een kip, die den dagraad aankondigt, is de ruïne van het huis", hierin een vrouw, die de zaken van den man doet, vergelijkende met een kip die, instede van den haan, 's morgens zou gaan kraaien.

Zeker, ik zeide het reeds, het is betreurenswaardig, dat de Chineesche vrouw in China in zulk een inferieure positie verkeert, maar men denke daarbij óók aan het gezegde daaromtrent van de Guignes.

„Though their lot is less happy than that of her sisters in Europe, their ignorance of a better state renders their present or prospective one more supportable". [3]).

Het eenige, om de Chineesche vrouw voor meer zelfstandigheid

---

[1]) De rechter weet echter zelden, wat er achter zit.

[2]) Zie Aanhangsel E.

[3]) De aanhaling is uit een engelsche vertaling, daar ik de oorspronkelijke, fransche editie niet bezit.

en vrijheid geschikt te maken, is de opheffing van die „ignorance," alleen te verkrijgen door jarenlang onderwijs. Maar haar zonder dát al rechten toe te kennen en in een toestand te verplaatsen als dien, waarin de thans ontworpen Regeling haar zou brengen, komt mij gevaarlijk voor. Wat zou er terecht komen van een jongen man, die, nooit op school geweest zijnde, lezen noch schrijven kunnende, en nooit iets geleerd hebbende over administratie, over de wetten, enz. enz., plotseling als voogd moest optreden over andere, of beheer moest uitoefenen over een kapitaal, of moest oordeelen of een ander dat beheer wel of niet goed voor hem voerde? Zou hij niet heel gauw een werktuig worden in handen van valsche vrienden, en dupe worden?

Ofschoon, met het oog op de moreele plichten, die het kind jegens de moeder heeft, in de boeken over de allereerste Chineesche plicht, de Hiao, de ouderlievendheid, nergens onderscheid wordt gemaakt tusschen vader en moeder, *volgt uit die onafscheidelijke combinatie volstrekt niet*, dat ook, in wat wij burgelijken zin zouden noemen, de moeder even hooge rechten heeft als de vader. De vrouw heeft n. l. wèl *familierechten*, maar niet wat wij zouden noemen *burgelijke* rechten. *Buiten de familie, zelfstandig, is de vrouw niets.*

SPEELZUCHT DER VROUW.

Ik wil er ook nog eens op wijzen, dat toen, nu ongeveer anderhalf jaar geleden, mijn vriend de sinoloog G. T. Hare, Protector of Chinese te Singapore, met succes een onderzoek deed naar het aldaar clandestien gespeelde „tjap dji kie" spel, en er in slaagde, de geheime wegen te ontdekken, waarlangs dit werd gespeeld, hij tot de ontdekking kwam, dat het vooral vrouwen waren, op wie de hartstocht van het spel het hevigste werkte. Toen hij er in geslaagd was, met behulp der magistraten, om het spel geheel te doen verdwijnen, werd hem namens de meeste invloedrijke Chineezen te Singapore een dankbetuiging gezonden, omdat hun vrouwen nu van een groot kwaad werden teruggehouden. [1])

Wat, als die vrouwen nu eens de rechten hadden gehad, als die haar in deze Regeling toegekend? Zou er dan niet, door herhaalde aanvragen om geld aan den haar kapitaal beheerenden echtgenoot, de grootste oneenigheid in de familie ontstaan?

[1]) Na zijn verplaatsing en bevordering naar de Malay Protected States is het spel weer begonnen en weer hoofdzakelijk door vrouwen op touw gezet.

WETTIGE KINDEREN EN WETTIGE VROUWEN.

Een andere bepaling, die mij voorkomt, tot moeilijkheden aanleiding te zullen geven, en verkeerde uitwerkingen te hebben, is die, waarin gesproken wordt van eene wettige vrouw, dus ook van wettige kinderen. Wettige kinderen zijn volgens de Nieuwe Regeling die kinderen, welke geboren zijn uit de hoofdvrouw, met wie een wettig huwelijk wordt aangegaan, ter welker wettiging en trouwbewijs, of consent, van de Weeskamer noodig is. Alle andere vrouwen zijn dientengevolge onwettig, en alle andere kinderen natuurlijk.

Het komt mij voor, dat door deze regeling aan die andere vrouwen en kinderen onrecht wordt aangedaan. Een Chineesche „tshjep" of „soé î" *is volstrekt geen prostituée* in China, maar een *fatsoenlijke getrouwde vrouw*, zij het dan ook een bijvrouw. Niemand zal er om denken, den steen op haar te werpen, en haar als een deerne te beschouwen. Thans worden zij, door de nieuwe Regeling opeens als prostituées beschouwd, als vrouwen, die in onwettige, schandelijke verhouding tot den man staan.

Men vergete toch niet, met een *Oostersch* volk te doen te hebben! En ook niet, dat juist de instelling der bijvrouwen een groot voorbehoedmiddel is geweest tegen losbandigheid en uitspattingen in China. „The polygamic marriage, however contrary to our civilisation, has its sanctities in the East" zegt Johnson terecht „perhaps as much observed as those of the Chrlstian bridal chamber. Its garantuees against lawless passion have certainly had much efficacy in the past".

Door de exclusieve erkenning van de hoofdvrouw als alleen wettige vrouw en haar kinderen als alleen wettige kinderen, wordt een kleiner aantal Chineesche vrouwen tot een hoogtepunt verheven, waarop haar weinige ontwikkeling haar geen recht geeft en een *veel grooter* aantal, die tot nu toe een fatsoenlijke positie in de maatschappij innamen, verlaagd tot den trap van prostituée.

Maar de grootste moeilijkheid doet zich voor als men nu gaat vragen: „Wie is nu de hoofdvrouw? De vrouw in China, of de vrouw in Indië?"

Het is een zéér vaak voorkomend feit dat een Chinees, na in China een hoofdvrouw te hebben getrouwd, door tegenspoed gedwongen, naar Indië trekt. Gaat het hem dan goed, dan neemt hij daar óók een vrouw, en eventueel bijvrouwen. Maar de eerste in Indië getrouwde vrouw — al heeft hij niet alle groote ceremo-

niën met haar gedaan, als het aanbidden der „Saam Kai Kong" te zamen — wordt óók met veel ceremonieel en ritueel getrouwd, en is dan *de hoofdvrouw in Indië*, ver boven de bijvrouwen in Indië staande, die maar met weinig ceremonieel worden genomen. Nu blijft onze Chinees in Indië, en krijgt kinderen, enz.

WIE IS DE HOOFDVROUW?

Wie is nu volgens de nieuwe Regeling de hoofdvrouw? Zal niet door de uitsluiting van een van beide, òf de in Indië wonende, òf die in China (welke hij bij reizen in China opzoekt, en er weer kinderen bij verwekt), altijd een onrechtvaardigheid worden begaan? En, neemt hij de vrouw in Indië tot hoofdvrouw, is het dan billijk, dat zijn kinderen in China onwettig worden, zoolang zij niet bij notarieele acte erkend zijn?

Ik meen dat men beter deed, den toestand te laten zooals hij is, en — wil men een legitieme portie erkennen bij den dood des vaders — die vast te stellen voor alle kinderen, onverschillig of zij uit hoofd- of bijvrouw zijn geboren. — Mocht men zich echter toch aan het voorgenomene in de nieuwe Regeling houden, dan zou het m. i. wenschelijk zijn de erkenning van natuurlijke kinderen niet bij notariëele acte verplichtend te stellen, wat gewoolijk vrij hooge kosten medebrengt, die onvermogenden afschrikken, maar die wettigingen op vaste formulieren tegen een minimum, uniform tarief, b.v. op zegel à ƒ 1,50 bij de magistraten of wel bij de ambtenaren voor Chineesche zaken, verkrijgbaar te stellen. Want de billijkheid brengt mede, dat wettiging dier natuurlijke kinderen — die in zijn eigen land geheel onnoodig zou zijn [1]) — zoowel voor den onvermogenden als den vermogenden Chinees zij, en geen profijt voor den Hollandschen notaris wordt.

Dat de ontwerper der nieuwe Regeling, die op blz. 81 der Toelichtingen, ook „moreelen invloed" op het oog blijkt te hebben, gedacht heeft, dat de moraliteit der Chineezen bij de nieuwe bepalingen winnen zal, kan moeilijk worden aangenomen. Immers, al kan hij voor de wet maar één wettige vrouw hebben, de Chinees zal er niet minder bijvrouwen op na houden dan nu, en de verandering wordt alleen deze, dat hij thans een bijvrouw, die immers toch in geenerlei erkende betrekking tot hem staat,

[1]) In China zijn n.l. kinderen uit hoofd- of bijvrouwen gelijk. Zelfs erven uit overspel, d. i. niet uit hoofd- of bijvrouwen geboren zoons, een halve zoonsportie.

veel eerder zal verstooten dan vroeger, en dat hij haar kinderen, vooral dochters, eenvoudig ten haren laste eerder aan hun lot zal overlaten. En ook door het erkennen van een legitieme portie voor dochters, zal deze leelijke factor insluipen, dat vele vaders, die het goed niet uit de familie willen doen gaan, hun dochters, ter voorkoming daarvan, in 't geheel *niet* zullen uithuwelijken.

TESTEEREN EN LEGITIEME PORTIE.

Wat het recht van testeeren aangaat, betreur ik, dat bij de nieuwe Regeling een legitieme portie voor alle wettige kinderen, dus ook voor de wettige dochters is vastgesteld. In de missive van den Directeur van Justitie (26 September 1896 No. 6910) aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, aan het begin der Regeling gedrukt, wordt erkend, dat het zuiver Chineesch zou zijn, indien de geheele nalatenschap op de zoons overgingen, maar dat de Chineezen zouden protesteeren, indien men hun het recht van testeeren, sinds eeuwen onder hen in zwang, ontnam. En verder, dat er nu slechts te kiezen is tusschen deze twee zaken, òf uitsluiting der dochters van de erfopvolging en geen recht van testeeren, òf een ruim recht van testeeren en geen uitsluiting, dus een legitieme voor de dochters.

Dat men echter den Chineezen het recht tot testeeren heeft gelaten, heeft altijd berust op een verkeerde opvatting van het Chineesche recht. De gewone redeneering, die hierbij werd aangevoerd, en die o. a. ook kort geleden door Mr. G. von Faber werd aangewend in zijn dissertatie over: „Het familie- en erfrecht der Chineezen in Ned.-Indië" is deze: „Er is nergens een artikel in de Chineesche wetten, die het onbeperkt testeeren verbiedt."

Dit argument, in westersche rechtsgeleerdheid zeer goed opgaande, is echter geheel misplaatst met het oog op het Chineesche recht. Er heeft namelijk nooit in China zoo iets bestaan als een testament in den uitgebreiden zin zooals in Europa, en de reden, dat er geen verbodsbepalingen tegen staan in de Ta Tsh'ing Luh Lie is dezelfde als die, waarom er b. v. in tropische landen geen verbodsbepalingen worden gemaakt betreffende het schaatsenrijden of het ijsvermaak. Niet alleen uit bedoeld strafwetboek, maar uit de geheele Chineesche zeden- en gewoonteleer, die, ik zeide het reeds, in China even sterke kracht heeft als b. v. ons B. W. zij het ook in anderen uiterlijken vorm, volgt vanzelf, dat alleen de zoons de nalatenschap krijgen En Chineesche laatste willen,

(uî tsiok), die niet eens door (daar trouwens niet bekend zijnde) notarissen worden opgemaakt, mogen al eens eenige kleine beschikkingen of schenkingen aan anderen bevatten, een zoo groote en ingrijpende bepaling als het onterven van zoons ten gunste van vrouwen b. v. of anderen, komt er vanzelf niet voor. Desnoods zonder behulp van den rechter zou de familieraad zooiets onwettig verklaren, en alleen een krankzinnige zou zoo iets doen.

Mijns inziens gaat het moeilijk op, om met westersche logica, gegrond op kennis en opvatting van westersch recht, over het recht en de billijkheid van Chineesche zeden en gewoonten te redeneeren. En zoo komt het mij ook — in Chineeschen zin altijd — niet als absoluut noodzakelijk voor, dat men, tegelijk met een ruim recht van testeeren, ook eene legitieme aan de dochters moet toekennen.

In Artikel I van het eerste Hoofdstuk, staat onder „1 3°" (blz. 8) aangaande de legitieme portie of het wettelijk erfdeel: „Dat wettelijk erfdeel bestaat in de helft van de goederen, welke het kind bij versterf zou hebben geerfd."

Indien nu eens enkel een legitieme *voor de zoons* werd vastgesteld, dan zouden de vier zoons van een Chinees, die b.v. eens 4 zoons en 4 dochters had, en een kapitaal van *f* 80,000 naliet te zamen als legitieme portie hebben *f* 40,000. Is de Chinees nu van oordeel, dat ook zijn dochters rechten hebben, dan staat het hem op die manier volkomen vrij, van de overige *f* 40,000 zijn dochters te bedenken. Het zou, met het oog op den Chineeschen adat, m. i. niet meer dan billijk zijn, om den vader vrij te laten, zijn dochters te bedenken al dan niet.

Stelt men nu eene legitieme portie vast enkel voor de zoons, die voor elk uit de helft bestaat van hetgeen hij bij versterf zou krijgen, dan kan de vader òf ook die andere helften aan de zoons nalaten, òf die andere helften voor zijn dochters bestemmen als hij dat wil. M. a. w. hij kan het Chineesche recht volgen, of dat niet doen, al naar hij verkiest op die manier zou men aan de dochters, die volgens Chineesch recht, behalve haar uitzet enz. in 't geheél niets zou krijgen, toch waarlijk al een groote gunst hebben verleend.

II.

Na hierboven in hoofdzaak, zij het dan al niet woord voor woord, mijn opmerkingen over de Nieuwe Regeling, zooals die

door mij op last der Regeering zijn ingediend, te hebben omschreven, zal ik nu eenige hoofdpunten uit Prof. de Groot's opstel nader bestrijden.

Het is wèl een heel ding, als jong sinoloog, tegen een zoo eminent geleerde als Prof. de Groot op te trekken. Reeds eenmaal, toen ik het waagde, Prof. Schlegel te weerspreken, kreeg ik ten antwoord dat ik „te jong en onervaren" was om mede te discusseeren [1]). En hoewel ik Prof. de Groot ken als een veel te liberaal, onpartijdig, verlicht sinoloog, om ooit zulke argumenten tegen mij te gebruiken, wil ik toch niet alléén tegen Z. H. Gel. ingaan, en neem ik aan mijn zijde de meest bekende van de sinologen, tolken voor de Chineesche taal, die in Indië in zaken van Chineesch recht de voorlichters zijn geweest van de rechterlijke en civiele autoriteiten en colleges, de heeren de Grijs, Young, Hoetink, Meeter en Stuart, en tevens Professor Schlegel. De voornaamste punten, waarop ik het met den heer de Groot oneens ben zijn die, waar hij beweert, dat de patria potestas onverdeeld bij de moeder blijft berusten als de vader gestorven is [2]); dat de vrouw-weduwe altijd voogdes moet zijn over de kinderen [3]); dat een huisvrouw wel degelijk eigenares kan zijn en dat van de goederen harer kinderen of kleinkinderen zelfs rechtens is [4]); en dat volgens alle wet en recht, de beschikking van de gansche erfenis aan de vrouw toekomt. [5])

De heer de Groot haalt eenige Chineesche teksten aan uit de Tai Tshing Loet Lee, waarmede hij zijn beweringen tracht te staven, o.a. deze, dat „zoolang een der grootouders van vaderszijde of een der ouders in leven is, kan de zoon of kleinzoon geen goederen van zichzelf bezitten; dit is een eisch der sociale zedenwet". [6])

Inderdaad lijkt deze tekst een sterk argument voor prof. de

[1]) Het uitstekende opstel van den Chineeschen dokter Sun Yat Sen in de *Fortnightly Review*, ook in de *Wetenschappelijke Bladen* opgenomen, bevestigde later op de meest volkomen wijze de door mij tegen Prof. Schlegel verdedigde stellingen.

[2]) Zie Ind. Gids Febr. 1898 blz. 139.

[3]) Dito blz. 142.

[4]) Dito blz. 136.

[5]) Dito blz. 146.

[6]) Zie de Chineesche teksten aan het slot van Prof. de Groot's artikel en wel onder A.

Groot's stelling — indien hij correct vertaald ware. „Een der grootouders" en „een der ouders" vertaalt de heer de Groot voor „tsē hū bú" en „hū bú".[1])

Maar de totnutoe bekende vertalers, o. a. Jamieson en Staunton (the Penal Code of China) hebben dit veel juister vertaald met „grootouders" en „ouders", wat er ook enkel maar staat. Van „een der" is geen spoor te bekennen. En wanneer een Chinees spreekt van zijn „hū bú" of colloquial „pē bó" dan beteekent dit altijd „vader en moeder" (dus: ouders) en nooit „een der ouders" (pē = vader, bó = moeder).

De Chineesche tekst beteekent dus: „Zoolang de grootouders of de ouders in leven zijn, kan de zoon of kleinzoon geen goederen van zichzelf bezitten; dit is een eisch der sociale zedenwet".[2])

Men voelt dadelijk, welk een enorm verschil dit maakt. Ik zeide reeds in het eerste deel van dit opstel, dat er in de Hiao geen onderscheid wordt gemaakt tusschen vader en moeder, en zoo is ook „pē bó" een eenheid, ouders. Maar de moeder heeft alleen de macht door haar vrouw zijn van den vader en alleen, als zelfstandig wezen, is zij niets, tenminste niets *naar buiten*.

Ook in de andere, door Prof. de Groot aangehaalde teksten vervange men „een der ouders" door „de ouders", en men zal zien, welk een geheel andere portée die teksten dan krijgen.

Laat ik nu eenige uitspraken aanhalen van de door mij te hulp geroepen sinologen, waaruit blijken zal dat deze met mij pertinent het tegendeel verklaren van professor de Groot's stellingen.

In een vonnis van den landraad te Semarang (5 Oct. 1891 No. 1475) lees ik het volgende:

„Volgens Chineesch versterfrecht, zooals dit bij de godsdienstige wetten, volksinstellingen, en gebruiken der Chineesche natie is geregeld, zijn de zonen van den erflater diens eenige en universeele erfgenamen, terwijl op hen de plicht rust de weduwe tot aan haren dood of nieuw huwelijk te onderhouden. Het erfrecht van het mannelijk oir hangt ten nauwste samen met de geheele

[1]) Zie Aanhangsel F.

[2]) Ook op de colleges van Prof. Schlegel, toen ik als leerling-tolk onder diens leiding de Tai Tshing Loet Lee bestudeerde, werd „hū bú" vertaald door „ouders', en *niet* „een der ouders".

inrichting der Chineesche maatschappij en daarvan mag bij testament niet worden afgeweken".

Dit vonnis was o. a. geslagen na lezing van een advies van den tolk De Grijs, die van oordeel was, dat de zoons, en niet de weduwe moesten erven, en zich daartoe beriep op het Chineesche Wetboek Tai Tshing Loet Lee, titel 88: „De zonen der hoofd- en bijvrouwen zullen — behalve voor ambten en titels, waarin de echte vooral in aanmerking komen — de nalatenschap, ongevraagd of het zijn zoons van de hoofdvrouw, bijvrouwen of slavinnen, gelijkelijk deelen; in ontucht verwekte zoons krijgen een half aandeel; is er alleen een geadopteerde zoon dan deelt hij gelijkelijk met een in ontucht verwekten".

De tolk P. Meeter zegt in het *Tijdschrift van het Recht*, deel 32, blz. 360: „De Chineesche vrouw is ongeschikt en onbevoegd als zelfstandig persoon op te treden. De wet kent het erfrecht niet toe aan vrouwen. Het instellen eener hereditatis petitio door een vrouw is voor den Chineeschen wetgever een ondenkbaarheid geweest."

In een in de *Javabode* geschreven stuk „de vrijheid van testeeren bij de Chineezen" zegt de heer P. Meeter nog verder: „De legitieme portie van den bij de wet geroepen Chineeschen erfgenaam is een zooveelste deel der vaderlijke nalatenschap als het aantal wettige, natuurlijke of geadopteerde zonen dat in leven is".

De ambtenaar voor Chineesche zaken Young zegt in het *Tijdschrift van het Recht* deel 43 blz. 335: „Wordt bij andere volken meestal ook bij het testament bepaald, wie de testateur na zijn overlijden wil zien optreden als voogd over zijn minderjarige kinderen, en als executeur van zijn wilsbeschikkingen, en worden daarbij ook veelal legaten vermaakt, bij de Chineezen vindt men niets van dat alles. Het vermaken van legaten aan vreemden of liever het schenken van een deel der nalatenschap aan anderen dan zijn zonen, is bij den Chinees geheel uitgesloten".

De ambtenaar voor Chineesche zaken H. N. Stuart verklaarde in een advies (25 Juli 1895 N°. 2) aan de Boedelkamer te Makassar het volgende:

„Dat een Chinees zijn vrouw tot universeele erfgename zou maken, met terzijdestelling van zijn eenigen, bij haar verwekten zoon, op wiens handel en wandel niets aan te merken is, is volgens Chineesche wetten en instellingen iets ondenkbaars. De vrouw in China toch is een wezen zonder persoonlijke be-

zitting (lijfbenoodigdheden en enkele sieraden natuurlijk uitgezonderd) dat ook na den dood van haren man in diens familie blijft, door welke tevens geheel voor haar onderhoud gezorgd wordt. Nimmer echter krijgt zij voor haar persoon eenig aandeel uit den boedel van haren overleden echtgenoot, welke boedel uitsluitend onder de zoons verdeeld wordt. Wèl kan een Chinees een zoon wegens ergerlijken levenswandel en gebrek aan ouderliefde onterven, doch dan gaat zulks vooraf door het uitstooten uit de familie, waardoor vanzelf alle familiebanden verbroken worden. Mocht zulk een verstootene eenige zoon zijn, dan wordt volgens bepaalde regelen een ander kind tot zoon geadopteerd en tot erf-opvolger aangesteld".

Ook de ambtenaar voor Chineesche zaken Hoetink heeft steeds aan de Boedelkamer te Batavia in dien zin geadviseerd, dat de zoons uitsluitend recht hebben op de nalatenschap, en niet de weduwe. Alleen over de voogdij-kwestie wijkt hij van de meeste zijner collega's af, daar hij de weduwe tot voogdes der minderjarige kinderen wenscht te zien benoemd *zoo zij daartoe de geschiktheid bezit*. Dit laatste is dunkt mij, zeer moeielijk uit te maken op plaatsen, waar geen ambtenaar voor Chineesche zaken is gevestigd, en de agent der Weeskamer op de niet altijd betrouwbare berichten van Chineesche officieren zou moeten afgaan.

Ook Prof. Schlegel vertaalt in zijn groot Woordenboek van het Tsiang Tsin dialekt den 88^{en} titel van de Tai Tshing Loet Lee in denzelfden geest als de heer de Grijs, n.l. dat de zonen erven. Onder „Erfdochter" blz. 1125 zegt Prof. Schlegel nog: „De meisjes zijn in China van de erfenis uitgesloten, dewijl zij bestemd zijn te huwen en daardoor in een vreemde familie overgaan.

Nergens in Prof. Schlegel's dictionnaire, noch onder weduwe, noch onder erfrecht, of welk hoofd ook, is sprake van erven der weduwe. Wèl van erven der dochters, maar alleen als de familie is uitgestorven, en er geen rechthebbende erfgenamen van denzelfden stam aanwezig zijn. Maar geen sprake van erven der moeder.

De Boedelkamers te Batavia, Semarang en Makasser [1]) namen dan ook, op advies van hun buitengewone leden, steeds aan, dat de zoons de eenige rechtmatige erfgenamen zijn, en testamenten, waarbij de moeder tot universeele erfgename werd benoemd,

[1]) Met de inzichten van die te Padang ben ik nog niet bekend geworden.

niet geldig waren. Alleen de Boedelkamer te Soerabaia, geadviseerd door den Chineeschen tolk von Faber, was van een andere meening. De heer von Faber, in geenen deele zoover gaande als de heer de Groot, want aannemende dat de zoons bij versterf de eenige erfgenamen waren, beweerde n. l. dat testamenten, waarbij de zoons werden uitgesloten, nergens in de Chineesche wet werden verboden. [1])

Een redeneering, zeide ik reeds, als wanneer men zeide, dat er geen politiekeuren in Indië zijn op het ijsvermaak. De verderfelijke invloed van deze — schoon volkomen te goeder trouw gevoelde — vreemde opvattingen, heeft zich jarenlang in Soerabaia doen gevoelen, en heel wat onrecht is er uit voortgevloeid. Toen later de heer Stuart te Soerabaia kwam, trachtte hij een eind aan deze toestanden te maken, maar stuitte op den onwil van den president van den Wees- en Boedelkamer, den heer Leyds. Totdat met de benoeming van den heer Burgemeestre tot President eindelijk een gezonde toestand intrad. De heer Burgemeestre, van de Weeskamer te Batavia gekomen, waar de heer Hoetink als buitengewoon lid in den waren zin der Chineesche wet adviseerde, n.l. dat de zoons niet kunnen buitengesloten worden van de erfenis was het natuurlijk spoedig met den heer Stuart eens.

Verblijdend is dan ook, in het Weekblad van het Recht (No. 1812 van 21 Maart 1898) een Besluit van de Boedelkamer te Soerabaia te lezen, waarin zij eerlijk verklaart, vroeger gedwaald te hebben, en nu van die dwaling terug te komen. Er staat daarin n.l. „dat de Kamer echter sedert hare opinie heeft *gewijzigd* en thans het standpunt inneemt dat het den Chinees *niet* geoorloofd is, met voorbijgang zijner door de wet aangestelde erfgenamen, naar willekeur over zijn nalatenschap te beschikken".

Hiermede is dan ook voor Soerabaia de gezonde toestand ingetreden, en zal aldaar ook niet meer door de Boedelkamer worden toegelaten, dat een Chinees, met voorbijgang van de eenige wettige erfgenamen — en dit zijn de zoons — zijn goed aan niet-rechthebbenden vergooit.

---

[1]) Er is echter een artikel in de Tai Tshing Loet Lee: „Elk wie zijn erfgenaam en vertegenwoordiger, in strijd met de wet aanstelt, wordt gestraft met tachtig slagen."

Ik hoop met een en ander te hebben aangetoond dat Prof. de Groot's beweringen dat de Chineesche weduwe „volgens alle wet en recht de beschikking over de gansche erfenis toekomt" enz. niet alleen volkomen in strijd zijn met de artikelen in de Tai Tshing Loet Lee, waarin in zoo duidelijk mogelijke woorden vermeld staat, dat de zoons de eenige erfgenamen zijn, maar ook dat hij in die beweringen geheel alleen staat. Geen enkele der vroegere Chineesche tolken of latere ambtenaren voor Chineesche zaken heeft zich ooit in adviezen, of waar ook, in zijnen geest uitgelaten. Daarentegen hebben bekende sinologen van Indië, als de heeren de Grijs, Young, Hoetink, Meeter en Stuart — die, *wat de practijk in Indië aangaat*, op veel langer en rijper ervaring kunnen bogen dan Prof. de Groot, zich allen zwart op wit uitgelaten in geheel tegenovergestelden geest, terwijl colleges als de Indische Raden, die in deze zaken hebben te beslissen, nu ook allen precies de tegenovergestelde meening zijn toegedaan.

SOERABAIA, 8 Mei 1898.

AANHANGSEL.

A. 女正位乎內男正位乎外

B. 順

C. 以順爲正者妾婦之道也

D. (婦人)主中饋

E. 牝雞司晨惟家之索

F. 祖父母 en 父母

VARIA.

DE INDISCHE MIJNWET EN DE TWEEDE KAMER.

Het groote belang dat de ontluikende particuliere mijnbouw heeft bij een Mijnwet, doet het ons betreuren dat de Tweede Kamer alweer uiteen is gegaan, zonder dat de Mijnwet in openbare behandeling is gekomen. Het is alsof er een vloek rust op die mijnwetontwerpen, die ons in dit tijdschrift al zoo dikwijls, gedurende zoovele jaren, hebben bezig gehouden.

De lezer vindt in deze aflevering een artikel van den afgevaardigde voor Enschedé, den oud-ingenieur van den Indischen Waterstaat H. H. Van Kol, die de Mijnwet van een socialistisch standpunt beschouwt. De heer Van Kol behoorde niet tot de Commissie van Rapporteurs en wij vonden het daarom van gewicht, dat zijn denkbeelden, in een afzonderlijk opstel samengevat, onder de oogen van de belangstellenden kwamen. Onze eigen opinie hebben wij reeds vroeger geformeerd; zij is over het algemeen zeer gunstig. Wij willen haar thans niet herhalen.

Wij laten hier echter volgen het voorloopig verslag, vastgesteld door de Commissie van Rapporteurs, de heeren Mackay, Pyttersen, Geertsema en Pijnappel. Aan de voorbereiding van dat verslag heeft nog deelgenomen wijlen de heer Bahlmann, die op zoo tragische wijze op het veld van eer gesneuveld is.

VOORLOOPIG VERSLAG.

Algemeene Beschouwingen.

§ 1. Vrij algemeen was men ingenomen met de indiening van dit wetsontwerp. Men erkende de noodzakelijkheid, eene mijnwet voor Nederlandsch-Indië tot stand te brengen, en waardeerde het, dat de Minister reeds spoedig na zijn optreden gelegenheid gevonden heeft, een voorstel dienaangaande in gereedheid te brengen. Ook aan de zorgvuldige bewerking werd een woord van lof gebracht.

Er aan herinnerend, dat de beide wetsontwerpen, achtereenvolgens door de Ministers Van Dedem en Bergsma ingediend, onafgedaan bleven, spraken verschillende leden de hoop uit, dat het ditmaal tot eene spoedige beslissing zou komen.

Met het oog hierop betreurden eenige leden het, dat het wetsontwerp op zoovele punten van dat der vorige Regeering afwijkt, en ten deele zelfs van geheel andere beginselen uitgaat. Het scheen niet alleen onvermijdelijk, dat daaruit andermaal eene tijdroovende gedachtenwisseling tusschen Regeering en Kamer zou voortvloeien, maar bovendien konden verscheiden leden zich met menige wijziging geenszins vereenigen.

Van andere zijden had men daarentegen met genoegen gezien, dat de Minister aan verschillende bezwaren, tegen het ontwerp zijns ambtsvoorgangers geopperd, is te gemoet gekomen. Het thans voorgestelde kwam niet alleen duidelijker, maar ook op gewichtige punten juister voor. De Minister, zoo werd gezegd, heeft getoond de groote beteekenis van den mijnbouw voor Indië in te zien, en het juiste standpunt ingenomen, waar hij de bevordering dier industrie als hoofddoel der wet vooropstelt.

Wat de inrichting der stukken betreft, zoo beschouwde men algemeen de nummering van de alinea's der artikelen als een verbetering, die, naar men vertrouwde, in het vervolg meer zou worden toegepast.

§ 2. Onder verwijzing naar het aangeteekende op bladz. 2 van het Voorloopig Verslag betreffende het vorige wetsontwerp, spraken sommige als hun gevoelen uit, dat nog te veel aan regeling bij ordonnantie wordt overgelaten. Wel is waar had men hiertegen op dit oogenblik geen overwegend bezwaar, nu vooralsnog ten onzent de practische ervaring wordt gemist, noodig voor een afdoende wettelijke regeling; maar, wanneer die ervaring zal zijn verkregen, behoort de wet in dier voege te worden aangevuld, dat de voornaamste onderwerpen, waarvoor krachtens het ontwerp de bepalingen door het uitvoerend gezag worden vastgesteld, bij de wet worden geregeld.

§ 3. In de meeste afdeelingen opperden onderscheidene leden bedenking tegen het gevoelen, in de Memorie van Toelichting ontwikkeld, dat in het midden kan worden gelaten, wie het eigendomsrecht heeft ten aanzien van de in de wet genoemde delfstoffen, voor zoover daarover nog niet krachtens de wet is beschikt. Op bladz. 2 dier Memorie leest men: „Welk rechtskarakter aan deze delfstoffen toe te kennen is, of zij zoolang zij nog niet ondekt en ontgonnen zijn, *res nullius* geacht moeten worden, een regaal uitmaken, dan wel als een bestanddeel van den grond zijn aan te merken, doet voor het doel, dat de ontwerper eener practische mijnwet zich voor oogen heeft te stellen, niets ter zake". Deze uitspraak achten zeer vele leden onjuist. Op verschillende gronden kwam men daartegen op.

In de eerste plaats waren er enkele leden, naar wier oordeel de Staat geen mijnconcessiën kan verleenen, zonder dat vooraf vaststaat, krachtens welk recht de Staat daartoe bevoegd is. Dit klemde te meer, aangezien, naar deze leden meenden, het ontwerp weinig strookt met de beginselen, die ten grondslag liggen aan het tegenwoordige Europeesche recht in Nederlandsch-Indië, en lijnrecht indruischt tegen het Indonesische recht der bevolking van den Nederlandsch-Indischen Archipel. Wilde men werkelijk — zooals de Minister op bladz. 3 der Memorie van Toelichting zegt — niet in strijd geraken met de rechten, door den inlander op den grond uitgeoefend, overeenkomstig zijn godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken, dan zou men nagenoeg nergens beslag mogen leggen op de producten van den ondergrond. Het Indonesische recht toch, zoo werd betoogd, beschouwt den boven- en benedengrond als één geheel, onafscheidelijk aan elkander verbonden. Vooral op Celebes geldt die opvatting, en ziet men in elke afscheiding een onrecht. Sommige radja's weigerden een suppletoir contract te teekenen, als in strijd zijnde met de gebruiken des lands, die het afstand doen van het erfdeel der vaderen verbieden. Moest men daarmede rekening houden, dan zou de Staat geen recht

van beschikking over de delfstoffen mogen verleenen, en op de meeste plaatsen mijnbouw onmogelijk worden. — De strekking dezer opmerking was geenszins, dat de staat zich ten deze zou hebben te onthouden. Integendeel, als koloniale Mogendheid rust op ons de plicht, de sluimerende kiemen van bloei en welvaart tot ontwikkeling te brengen, en zoodoende de welvaart van land en volk te bevorderen. Maar dan behoort de Staat, uitgaande van dezen moreelen plicht, het hoogere recht der gemeenschap op de in den schoot der aarde verborgen rijkdommen geldend te maken. De wetgever kan echter over deze beginselquaestie niet heenglijden, maar moet ondubbelzinnig het recht van den Staat uitspreken. Op dezen grond wenschte één lid, dat in de mijnwet voorop zal worden gesteld het beginsel, dat de delfstoffen geacht worden te zijn onteigend ten algemeenen nutte, en voortaan het eigendom zullen zijn van den Staat.

Een onvermijdelijke consequentie van het door hen ingenomen standpunt achtten bovengenoemde leden, dat Staatsexploitatie der mijnen in Nederlandsch-Indië regel moet zijn. Immers, zoo zeiden zij, wanneer de delfstoffen aan de gemeenschap toebehooren, moeten de voordeelen, die de ontginning daarvan afwerpt, vloeien in de Staatskas. Voor zoover wegens buitengewone omstandigheden aan particuliere exploitatie de voorkeur moet worden gegeven, behooren de winsten toch voor een groot deel in de schatkist te worden gestort. Daarbij werd er nadruk op gelegd, dat ten aanzien van die ontginningen, waarbij het risico gering, het bedrijfskapitaal onbeduidend en de winst buitengewoon groot is — en als voorbeeld noemde men de petroleum-industrie — Staatsexploitatie bijna zonder uitzondering moet worden toegepast. De leden, hier aan het woord, achtten het billijk, dat de ontdekker van een dergelijke delfstof, aan wiens kunde, ijver en volharding te danken is, dat de schuilplaats van zoo groote schatten aan den dag komt, in ruime mate worde beloond. Maar zij kwamen er tegen op, dat de zeer groote geldelijke voordeelen, die van de ontdekking het gevolg zijn, voor de gemeenschap bijna geheel verloren gaan, en vloeien in de zakken van de aandeelhouders der maatschappijen, aan wie de concessiën zijn verleend. Er op wijzende, dat de concessiën van elf petroleummaatschappijen voor ongeveer 16½ millioen gulden, die van zeven goudmaatschappijen voor ongeveer 11 millioen gulden konden worden van de hand gezet, zagen zij in die concessiën geschenken, die nooit hadden mogen worden gegeven, allerminst in een land als Indië, waar de Javaan zulke zware lasten heeft te dragen, en waar zoo talrijke behoeften onvervuld blijven bij gebrek aan geld.

Een tweede, talrijke groep van leden had bezwaar tegen de bovenaangehaalde uitspraak des Ministers, omdat van hetgeen deze als niet ter zake dienende beschouwt, het standpunt afhankelijk is, dat men bij de samenstelling van een mijnwet, ten aanzien van tal van quaestiën zal innemen.

De vraag, welk rechtskarakter aan de delfstoffen is toe te kennen, beheerscht voor een goed deel deze andere: welke zijn de rechten van den grondeigenaar, van den ontdekker, van den Staat? Welke is de aard der concessie, en behoort deze eeuwigdurend of tijdelijk te zijn? Van welke gedachte moet men uitgaan bij de regeling van den cijns? Ook voor quaestiën van practischen aard, die zich kunnen voordoen, wanneer de wet eenmaal in werking is, moet men

een richtsnoer hebben in het algemeene beginsel, dat aan de wet ten grondslag ligt. Men denke zich, dat een grondeigenaar bij het graven van een put of den aanleg van een werk toevallig een der delfstoffen vindt, in de wet genoemd, bijv. een klomp gedegen goud of edelgesteenten; zal hij zich zijn vondst mogen toeëigenen? Het antwoord luidt bevestigend, indien men de in den grond verborgen delfstof als *res nullius* beschouwt; ontkennend, indien men aanneemt, dat deze het eigendom is van den Staat.

De wetgever, zoo betoogden deze leden, zal zich dus rekenschap moeten geven van het beginsel, waarvan hij wil uitgaan. De Minister noemt drieërlei grondslag van recht ten aanzien van de delfstoffen, n.l. het recht des eigenaars van den bovengrond, het regaal, en de beschouwing van de delfstoffen als *res nullius*. Het eerste standpunt verwerpt de Minister, daarmede niet getrouw blijvende aan zijne meening, dat de rechtsvraag in het midden kan worden gelaten. Tusschen de beide andere wordt in de Memorie van Toelichting niet uitdrukkelijk eene keuze gedaan, al heeft het den schijn, dat het ontwerp voornamelijk steunt op de gedachte, dat de delfstoffen als *res nullius* aan den ontdekker toebehooren, althans dat deze aan zijne ontdekking aanspraken daarop ontleent. Dat de Minister bevreesd is, het recht van den Staat te erkennen, blijkt ook uit den ijver, waarmede hij aan het antecedent van de concessie der Billitonmaatschappij alle beteekenis tracht te ontzeggen, als zijnde van geheel bijzonderen aard. Nu is het wel waar, dat de beweging, die daarover in en buiten de Kamer ontstaan is, samenhing met bijzondere omstandigheden; maar niettemin hield die beweging verband met het algemeen beginsel, dat groote rijkdommen, die in den schoot der aarde liggen, en waarop niemand een verkregen recht heeft, ten bate van de gemeenschap behooren te komen. Dit beginsel achtten de leden, die dit in het midden brachten, juist, en zij wenschten, dat de wetgever daarvan uitging.

Intusschen werd met nadruk ontkend, dat dit beginsel zou moeten leiden tot Staatsexploitatie of tot het uitsluitend op den voorgrond stellen van rechtstreeksche voordeelen voor den Staat. Er volgt alléén uit, naar dezerzijds werd betoogd, dat het algemeen belang den doorslag moet geven, wanneer men zich afvraagt, op welke wijze de ontginning der delfstoffen behoort te worden geregeld. Op den Staat rust ongetwijfeld de plicht, de bronnen van welvaart, waarover hij beschikken kan, tot ontwikkeling te brengen; maar of hij dit zelf moet doen, dan wel verstandiger handelt, de werkzaamheid van particulieren te bevorderen, is een vraag van opportuniteit. Nu waren deze leden van oordeel, dat tegen het aannemen van Staatsexploitatie *als regel* in tal van gevallen overwegende bezwaren van practischen aard bestaan, en zij verwezen dienaangaande naar het aangeteekende in de Voorloopige Verslagen betreffende de wetsontwerpen der beide vorige Regeeringen. Het doel zal beter en spoediger bereikt worden door aanmoediging van de particuliere nijverheid, en dit kan alléén geschieden door aan deze den prikkel te laten van een behoorlijk belang. Het toekennen van rechten aan particulieren ten aanzien van den delfstofrijkdom is dus noodig; maar bij de regeling daarvan mag niet uit het oog worden verloren, dat het uitgangspunt is de behartiging van het algemeen belang. Blijft de wetgever aan deze beginselen getrouw, dan heeft hij een bruikbaar richtsnoer bij de samenstelling van een mijnwet. De tusschenkomst van den Staat, de mogelijkheid van Staatsexploitatie, de

door den Staat te verleenen concessie, de onthouding daarvan in bepaalde gevallen, de te heffen cijns krijgen een vasten grondslag, en men zal worden behoed voor de toekenning van rechten aan den ontdekker, buiten de ruimte, die voor aanmoediging van het bedrijf moet worden gelaten.

Het standpunt van de leden, die deze denkbeelden ontwikkelden, was: het recht op de delfstoffen komt aan den Staat toe; maar aanmoediging van particuliere werkzaamheid is noodig; daarom moeten rechten aan particulieren togegekend worden; de omvang van die rechten moet in verband staan met de vindingrijkheid, het talent en de kosten, door hen aangewend, en het risico, door hen gedragen; zoo min mogelijk moeten die rechten door toeval beheerscht worden, of op de groote prijzen uit eene loterij gelijken. Aan deze beginselen, die niet per se tegenover de regeling des Ministers stonden, maar wel af en toe bij de toepassing tot een eenigszins andere conclusie voerden, wenschten deze leden de bepalingen van het wetsontwerp te toetsen.

In de derde plaats waren er enkele leden, die zich niet konden vereenigen met het standpunt, door de Regeering in de Memorie van Toelichting ontwikkeld, omdat daarbij aan de rechthebbenden op den grond elk recht op de zich daarin bevindende delfstoffen wordt ontzegd. In hoeverre deze leden de aanspraken van de grondeigenaren erkend en geeerbiedigd zouden wenschen te zien, wordt nader bij de betrokken artikelen uiteengezet.

Tegenover deze bestrijdingen ontbrak het in de meeste afdeelingen niet aan leden, die met den gedachtengang des Ministers instemden en naar wier oordeel het wetsontwep zelf het bewijs levert, dat men een voor de practijk alleszins bruikbare mijnwet kan samenstellen, zonder zich te verdiepen in principieele beschouwingen omtrent het rechtskarakter der delfstoffen, welke beschouwingen allicht meer geschikt zijn om diepgaand verschil van beginsel aan den dag te brengen, dan om tot een vruchtbare samenwerking te leiden.

§ 4. In eene afdeeling werd door sommigen betreurd, dat in dit ontwerp niet is opgenomen en geregeld het recht van den Staat, te allen tijde een verleende concessie tegen billijke voorwaarden te naasten. Zij achtten dit in het algemeen een juist beginsel, dat ten aanzien van alle concessiën, op welk gebied ook, behoort te worden gehandhaafd. Neemt men aan, dat concessiën alléén mogen worden verleend, waar het algemeen belang daarbij is gebaat, dan moet ook het recht blijven bestaan, die concessiën wederom te naasten, zoodra het algemeen belang dit vordert. In het bijzonder stelden zij er prijs op het naastingsrecht in deze wet opgenomen te zien, aangezien daardoor de Regeering een wapen in handen zou houden, om de overmacht van vreemde elementen in de mijnindustrie te voorkomen.

Anderzijds vond deze zienswijze bestrijding bij leden, die, wel is waar in het algemeen niet ontkenden, dat voor een naastingsrecht van den Staat ten aanzien van verleende concessiën veel te zeggen valt, maar dit niettemin op het gebied van den mijnbouw niet wenschelijk achtten, vreezende, dat deze voortdurende bedreiging velen van ondernemingen zou terughouden. Bij het groote risico, dat men bij mijnontginningen altijd loopt, moet men niet bovendien blootstaan aan het gevaar, de concessie te zien naasten, indien de zaak goed gaat. Als middel tot wering van vreemde elementen kwam het naastingsrecht dezen leden bovendien niet geschikt voor, ware het alleen omdat de

toepassing ervan bij voorkeur tegenover vreemdelingen, dus op grond dat zij vreemdelingen zijn, ons allicht in internationale moeilijkheden zou brengen.

§ 5. Vele leden hadden overwegend bezwaar tegen de wijze, waarop in het ontwerp de cijns is geregeld.

Reeds de uiteenzetting van het standpunt, waarop de Minister zich te dezer zake stelt, lokte bestrijding uit. Op bladz. 8 der Memorie van Toelichting wordt bij de beschouwingen omtrent de te bepalen heffing de vraag gesteld, wat het doel is eener mijnwet: bevordering van den mijnbouw, dan wel van de belangen der schatkist. Het kwam echter onjuist voor, op deze wijze een tegenstelling te maken tusschen twee zaken, die eene goede mijnwet moet trachten te vereenigen. Zeker zou een mijnwet, die de mijnbouwindustrie niet tot ontwikkeling bracht, slecht aan haar doel beantwoorden; maar even zeker zou het een fout zijn, indien de belangen van den fiscus te zeer werden voorbij gezien. Wat de Minister op bladz. 8 en 9 der Memorie van Toelichting aanteekent, scheen meer te moeten leiden tot de slotsom, dat eene speciale heffing van den mijnbouw geen recht van bestaan heeft, dan tot het voorstellen van een lagen bruto-cijns, gelijk in het ontwerp is geschied. Inderdaad, wanneer men den cijns beschouwt als een gewone belasting op het bedrijf, dan moet hij geheel vervallen, want dan is er geen reden, dit bedrijf anders te behandelen dan ieder ander. Toch is de Regeering zelve zoozeer overtuigd van de noodzakelijkheid, dat tegenover de rechten, die de Staat verleent, een bijdrage aan de schatkist behoort te staan, dat zij, min of meer in strijd met haar eigen betoog, deze in haar voorstel heeft opgenomen. Maar de vrees voor fiscaliteit, die zoo duidelijk uit de Memorie van Toelichting spreekt, heeft, naar vele leden meenden, de Regeering gebracht tot onvoldoende behartiging van de rechtmatige belangen der schatkist. — In deze meening deelden in de eerste plaats de leden, die uitgingen van het recht van den Staat op de delfstoffen. Wel degelijk worden, hun inziens, wat de Minister ontkent, bij mijnbouw voor goed aan den bodem onttrokken schatten, die het algemeen toebehooren, en op grond daarvan verlangden zij, dat de Staat daarvan een billijk aandeel zou ontvangen. Voorts sloten zich bij deze leden aan andere, die, de beginsel-quaestie in het midden latende, van oordeel waren, dat de toestand der Indische geldmiddelen niet gedoogt, aan bronnen van inkomsten, die wellicht zeer ruim kunnen gaan vloeien, slechts luttele baten voor den fiscus te ontleenen.

Een bruto-cijns van 2 pCt. zonder extra-heffing zal, daarover waren deze leden het eens, betrekkelijk weinig opbrengen. Daarmede wilden zij niet te kennen geven, dat het cijfer van 2 pCt. moet worden verhoogd. Want voor de meeste jonge ondernemingen scheen een dergelijke belasting niet alleen hoog, maar veelal te hoog; en voor ondernemingen, die zonder winst of zelfs met verlies werken, was zij geheel ongemotiveerd, en voor de ontwikkeling der mijn-industrie belemmerend. Voor concessiën echter, die zeer groote winsten afwerpen, achtte men een bruto-cijns van 2 pCt. onbeduidend. Juist aan dergelijke ondernemingen kan de schatkist aanzienlijke baten ontleenen zonder den mijnbouw ook maar eenigszins te belemmeren. De Regeering zegt herhaaldelijk, dat men niet uitsluitend het oog moet vestigen op de concessie der Billiton-maatschappij, en men kon dit toegeven. Door zich blind te staren

op één speciaal geval, zou men den blik op het geheele terrein, dat geregeld moet worden, verliezen. Maar anderzijds was het niet duidelijk, waarom de beginselen, die voor betrekkelijk weinige jaren door de toenmalige Regeering, de meerderheid der Kamer en zeer velen in den lande werden gehuldigd, thans zonder veel argumentatie moeten worden ter zijde geschoven. Niemand zal beweren, dat de laatstelijk met de Billiton-maatschappij gesloten overeenkomst als model zou kunnen dienen voor den mijnbouw in het algemeen; maar de geschiedenis dier maatschappij heeft aangetoond, dat er mijnbouwondernemingen zijn, die in den aanvang weinig gunstige resultaten geven, zoodat elke cijns voor haar te hoog kan worden geacht, doch later zoo hooge winsten afwerpen, dat een groote bijdrage aan den Staat alleszins billijk en niet te bezwarend is. In dat opzicht staat de Billiton-maatschappij thans niet meer alleen. Er zijn verschillende mijnbouw-ondernemingen, die zelfs weinige jaren na den aanvang der exploitatie, ongekend hooge winsten opleveren. Voorts scheen de mogelijkheid in sommige gevallen van Staats-exploitatie een uiterst zwak correctief voor een te lagen cijns. Niet alleen zal tot Staatsexploitatie in den regel slechts worden besloten, wanneer *vooraf* met vrij groote zekerheid kan gezegd worden, dat de ontginning financieel goede vruchten zal afwerpen; maar bovendien kan daarvan, in het stelsel van het ontwerp, uitsluitend sprake zijn, indien de delfstofafzetting van gouvernementswege is ontdekt.

De leden, die dit in het midden brachten, kwamen bij de artt. 35 en 36 nader op hunne bezwaren tegen de regeling van den cijns terug. Hier ter plaatse wenschten zij slechts te constateeren, dat in het Regeeringsvoorstel noch in voldoende mate noch op een gelukkige wijze voor de belangen der schatkist is zorg gedragen. Mocht het wetsontwerp in dit opzicht ongewijzigd blijven, dan zouden sommigen hunner daaraan hun stem niet kunnen verleenen.

Verscheidene andere leden schaarden zich ten aanzien van het besproken punt aan de zijde der Regeering. Hetgeen omtrent den cijns in de Memorie van Toelichting wordt aangevoerd, kwam hun even overtuigend als volledig voor. Zij waarschuwden er tegen, door het betoogen van te groote rechtstreeksche voordeelen voor den Staat, de ontwikkeling van den mijnbouw te belemmeren of tegen te houden, en de ontginners te drijven naar Staten, die niet onder rechtstreeksch bestuur staan, als bijv. Langkat, Koetei enz. Zelfs uit een zuiver financieel oogpunt zal, huns inziens, de Staat meer baat vinden door een lagen cijns te heffen van een groot aantal ondernemingen, dan door weinige maatschappijen zeer zwaar te belasten.

Artikelen.

TITEL I.

Algemeene bepalingen.

Art. 1. Vele leden konden zich vereenigen met de opvatting des Ministers, dat het ontwerp van een mijnwet niet zoozeer de ontginning is, als wel de delfstoffen en het recht van beschikking daarover. De daarmede samenhangende wijziging van den naam der wet en van de redactie van art. 1 achtte men verbeteringen.

Eveneens keurden vele leden het goed, dat thans is opgeheven de onzekerheid,

die in het ontwerp van den Minister Bergsma bleef bestaan, ten aanzien van het recht van beschikking over de delfstoffen door de rechthebbenden op den grond. Terecht zegt de Minister, dat de wet duidelijk en onomwonden het beginsel moet uitspreken, waarvan men ten deze uitgaat.

Niettemin waren er sommige leden, die, wat dit laatste punt betreft, aan het vorige ontwerp de voorkeur gaven. Gelijk reeds hierboven werd aangeteekend, wenschten zij aan de rechthebbenden op den grond niet alle aanspraken op de delfstoffen te ontnemen. Huns inziens komt men zoodoende in strijd met art. 571 van het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch-Indië, waaraan de geldende wetgeving betreffende de mijnontginningen zich aansluit, en met art. 77 van het Regeerings-reglement. Wel is waar wordt in art. 571, 3de lid, genoemd de beperking van het recht des eigenaars door politiebepalingen maar niet door rechten, welke de wet aan anderen toekent. De Minister schijnt dan ook te erkennen, dat het hier een verandering betreft van het geldende recht; herhaaldelijk wordt in de Memorie van Toelichting gesproken van *onttrekking* van het recht van beschikking over de bij de wet aangegeven delfstoffen aan den rechthebbende op den bovengrond. Hierin nu zagen deze leden een onteigening zonder schadeloosstelling, wat art. 77 van het Regeeringsreglement niet gedoogt.

In antwoord hierop werd aangevoerd, dat, daargelaten of deze beperkte uitlegging van art. 571, 3de lid, van het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch-Indië juist is — wat intusschen door velen werd ontkend —, de wetgever in ieder geval bevoegd is, bij een mijnwet het burgerlijk recht te wijzigen, voor zooveel nog geen daad van inbezitneming krachtens dat recht is geschied. Bovendien werd opgemerkt, dat in Indië weinig particulier grondeigendom, in den zin van art. 571, bestaat.

Intusschen deed zich bij deze bespreking een vraag voor, die reeds met een enkel woord bij de algemeene beschouwingen werd te berde gebracht. Het artikel is niet beperkt tot delfstoffen onder den grond. Indien deze nu aan de oppervlakte voorkomen, zooals bijv. met steenkolen, goud en edelgesteenten soms het geval is, worden zij dan ook aan de beschikking van den rechthebbende op den grond onttrokken? Dit zou, naar het gevoelen van sommige leden, die zich overigens met het standpunt der Regeering vereenigden, te ver gaan; in het bijzonder wanneer die delfstoffen gevonden worden zonder opzettelijk daarnaar ingesteld onderzoek. Wil men zoover niet gaan, dan behoort geregeld te worden, waar de dieptegrens is, waarop het recht van den eigenaar ophoudt, tenzij men mocht aannemen, dat in dergelijke gevallen diens recht onbeperkt is.

Naar aanleiding van de redactie van den aanhef van art. 1 werden enkele opmerkingen gemaakt.

Men wees er op, dat die aanhef nog niet rechtstreeks uitspreekt, wat men zeggen wil. Daarin staat alleen een verbod aan den rechthebbende op den grond om over de delfstoffen te beschikken; niet echter de bepaling, dat die rechthebbende als zoodanig geenerlei recht heeft op de delfstoffen. Practisch komt dit wel op hetzelfde neer, maar de gedachtengang zou duidelijker op den voorgrond treden, indien bijv gelezen werd: „Het recht op den grond omvat niet het recht op de navolgende delfstoffen"; of wel: „Ook de rechthebbende op den grond verkrijgt op de navolgende delfstoffen geen recht dan

overeenkomstig deze wet". — Voorts ontzegt art. 1, bij de voorgedragen redactie, slechts aan één categorie van personen het recht van beschikking, n.l. aan de rechthebbenden op den grond. Dat anderen, bijv. een *nudus possessor* van den grond of een „derde belanghebbende" — welke uitdrukking in het ontwerp doorloopend in tegenstelling met „rechthebbende op den grond" wordt gebezigd — niet over de delfstoffen mogen beschikken, wordt in het ontwerp eigenlijk niet gezegd, en moet uit het verband worden opgemaakt. Bestaat er bezwaar tegen, de redactie van den aanhef van art. 1 eenigszins te verruimen?

Ten aanzien van de opsomming der delfstoffen werd in de eerste plaats gevraagd, waarom deze noodig is, en waarom niet in het algemeen van delfstoffen wordt gesproken. — In antwoord hierop werd gewezen op bladz. 8 en 9 der Memorie van Toelichting van den Minister Bergsma.

Twijfel rees, of naast „phosphaten, die tot bemesting dienen", genoemd behoeft te worden „phosphoriet", en of niet in de plaats van „steenzout" gewaagd moet worden van „keukenzout", en daarnevens van „keukenzout houdende bronnen".

In de derde onderafdeeling van het 1ste lid, (groep „platina" enz.) kwam in het vorige wetsontwerp de uitdrukking „bovengenoemde" voor, welke thans in „hiergenoemde" is veranderd. Deze verandering bevordert, naar men meende, de duidelijkheid niet. Want nu ontstaat de vraag, of alleen een verfraaiing van redactie bedoeld is, dan wel de later in het 1ste lid genoemde delfstoffen (groepen „graphiet" enz) ook onder de uitdrukking „hiergenoemde" te begrijpen.

Art. 3*b*. Sommige leden wenschten te vernemen, op welke categorieën van personen men hier het oog heeft. In de eerste plaats dacht men aan huurders. Maar zullen ook nog anderen onder de uitdrukking „derde belanghebbenden" kunnen vallen?

Art. 4. Over dit artikel werd verschillend geoordeeld.

Terwijl eenerzijds door enkelen werd betoogd, dat men een bepaling als deze niet noodig heeft, en dat het verkeerd is, vreemdelingen als houders van vergunningen tot opsporing en van concessiën te willen weren, waar toch de mijnbouw in Nederlandsch-Indië den steun van vreemd kapitaal niet kan ontberen, was men anderzijds vrij algemeen van oordeel, dat de strekking van dit artikel alleszins juist is. De geschiedenis van de laatste jaren heeft overtuigend bewezen, hoe gevaarlijk het is, indien in een land of een zijner koloniën, vreemde elementen zeer groote belangen en daardoor een overwegenden invloed krijgen. Het streven moet geenszins wezen, vreemdelingen te weren of het vreemde kapitaal van deelneming in ondernemingen in Nederlandsch-Indië af te schrikken. Maar wel moet men — en dit geldt zeker niet minder voor de West-Indische koloniën — trachten waarborgen te scheppen, dat de vreemdelingen, die in ondernemingen in onze bezittingen betrokken zijn, zich onderwerpen aan de daar geldende wet, en niet bij geschillen de tusschenkomst hunner Regeeringen inroepen. Bovendien behoort er tegen gewaakt te worden, dat vreemde syndicaten te groote macht in handen krijgen, waardoor zij op een gegeven oogenblik een gevaar voor den Staat, althans voor de nationale industrie, zouden kunnen opleveren. Daarbij

werd er op gewezen, dat, indien naderhand blijkt, dat een bepaling in den geest van art 4 te ver gaat, onnoodig of ongewenscht is, deze altijd kan worden verruimd; maar dat het veel bezwaarlijker zou zijn, eerst vrijgevige bepalingen ten opzichte van vreemdelingen vast te stellen, en deze later te beperken.

Nu rees de vraag, in hoever art. 4 voor de bescherming van de gewichtige belangen, die hier ter sprake kwamen, voldoende kan geacht worden. Hieromtrent was men het niet eens. Verscheidene leden waren van oordeel, dat het artikel reeds eenige deugdelijke waarborgen geeft, en dat men moeilijk verder kan gaan. Vooral hetgeen is voorgeschreven sub *c* zal voorkomen, dat invloedrijke maatschappijen geheel door buitenlanders worden beheerscht.

Andere leden achtten het artikel weinig afdoende. Zoo geeft het ingezetenschap van Nederlandsch-Indië al zeer weinig waarborgen tegen de gevaren, waartegen men zich wil wapenen. Ook de bepaling sub *c*. zal in de practijk niet veel uitwerken. Niet alleen kunnen de Nederlandsche directeuren en commissarissen stroomannen zijn, maar bovendien is bij naamlooze vennootschappen de gang van zaken niet van de nationaliteit der bestuurders en commissarissen afhankelijk, maar van de besluiten der aandeelhouders.

Terwijl een deel der leden om deze reden aan art. 4 niet veel waarde hechtten, daar zij meenden, dat het beoogde doel niet is te bereiken, gaven anderen in overweging, of niet bij de goedkeuring der statuten op dit punt zou kunnen worden gelet. Voor de goedkeuring der statuten van in Nederland gevestigde maatschappijen, die zich mijnbouw in Nederlandsch-Indië ten doel stellen, zou dan ook de medewerking van den Minister van Koloniën moeten worden voorgeschreven.

In dit verband werd nogmaals ter sprake gebracht het naastingsrecht van den Staat, dat reeds bij de algemeene beschouwingen werd behandeld.

Gevraagd werd, of er geen tractaten met vreemde Mogendheden bestaan, die zich verzetten tegen het onderscheid, dat in art. 4 gemaakt wordt tusschen Nederlanders en vreemdelingen.

Waar wordt voorgesteld, dat steeds de meerderheid van directeuren en van commissarissen Nederlanders moeten zijn, kan deze regel slechts worden toegepast, wanneer er drie of meer bestuurders of commissarissen zijn. Zijn er slechts twee, dan geeft de bepaling geen richtsnoer. Men wenschte, dat in dat geval beiden Nederlanders zouden moeten zijn. Ditzelfde wenschte men toegepast te zien op de vennootschap onder een firma.

Het 3de lid gaf aanleiding tot twijfel. Kan de daar bedoelde rechtverkrijgende, die niet voldoet aan de vereischten van art. 4, binnen een jaar na het overlijden van den erflater diens rechten overdoen? Zoo ja, is het dan niet wenschelijk, zulks uitdrukkelijk te bepalen.

Art. 6. 1ste lid. De meening werd uitgesproken, dat het 1ste lid geheel behoort te vervallen. Wil het gouvernement mijnbouw drijven, dan dient het zich, evenals een particulier, geheel naar de voorschriften der mijnwet te gedragen. Zoo heeft ook de Pruisische wetgever de zaak geregeld.

Eenige leden wenschten met uitbreiding van het 2de lid *a*. een beperkt recht van winning van delfstoffen aan de rechthebbenden op den grond toe te kennen, en dit geheel buiten de mijnwet te stellen. Als voorbeeld wezen

zij op art. 7 der Transvaalsche mijnwet, luidende als volgt: „Aan iederen grondeigenaar zal het vrij staan, na kennisgeving van zijn voornemen aan den landdrost van zijn district . . . . om zonder licentie binnen de grenzen van zijn eigendom onderzoekingen in te stellen naar edelgesteenten en edele metalen, en voor dat doel, behalve kleurlingen, hoogstens vier blanke, loontrekkende personen in dienst te hebben." Dit beginsel, toegepast ook op de winning van delfstoffen, achtten deze leden billijk en juist. Werd het in de wet opgenomen, dan zou de ontwikkeling der mijnindustrie daardoor geenszins worden belemmerd, terwijl de rechtmatige aanspraken van de grondeigenaren niet, zooals in het ontwerp geschiedt, geheel zouden zijn ter zijde gesteld.

Van andere zijde kwam men tegen dezen aandrang op. Door een zoo ernstige inbreuk te maken op art. 1 van het ontwerp, zou men het beginsel, waarop de wet steunt, wederom op losse schroeven zetten.

2de lid. Moet niet, zoo werd gevraagd, in het 2de lid, nevens de ontginning ook de opsporing worden genoemd? Of is, waar de ontginning, het doel, wordt uitgesloten, ook de opsporing, het middel om tot het doel te geraken, uitgesloten? Intusschen, in het 1ste lid, waar ook van uitsluiting sprake is, zijn zoowel opsporing als ontginning genoemd.

Voorts vroeg men met betrekking tot het 2de lid *a*, hoe het gaan moet, indien de daar bedoelde ontginning een terrein betreft, ingesloten tusschen andere terreinen, waarvoor concessie is aangevraagd. Men meende, dat alsdan de enclave buiten de concessie moet blijven, en wenschte te vernemen, of die opvatting juist is.

TITEL II.

Mijnbouwkundige opsporingen.

Door enkele leden, die zich in het algemeen konden vereenigen met het beginsel van art. 1 van het wetsontwerp, werd niettemin in overweging gegeven, aan den rechthebbende op den grond een voorkeur te geven ten aanzien van het verkrijgen der vergunning tot opsporing; met dien verstande, dat vóórdat die vergunning aan een ander kon worden verleend, de rechthebbende op den grond in de gelegenheid moest gesteld zijn, te verklaren, of hij zelf de opsporing wenscht te verrichten. Dit voorstel ging uit van de gedachte, dat degeen, die door het doen van opsporingen een delfstof ontdekt, ook het recht moet hebben op de concessie; maar dat de billijkheid vordert, den eigenaar vóór anderen de bevoegdheid te geven, in zijn eigen grond dat onderzoek in te stellen. Alleen indien hij van die bevoegdheid geen gebruik wenschte te maken, zou hij moeten gedoogen, dat anderen een vergunning tot opsporing verkregen.

Dit denkbeeld werd door andere leden practisch onuitvoerbaar geacht. Onder meer wees men er op, dat menig rechthebbende op den grond, al was hij geenszins voornemens zich met mijnbouwkundige onderzoekingen in te laten, zijn recht van voorkeur in zooverre zou doen gelden, dat hij zich door dengene, die werkelijk tot exploratie wilde overgaan, zou doen uitkoopen. Bovendien gaat in de practijk aan de aanvrage om een vergunning tot opsporing nog een stadium vooraf. In den regel toch wordt eerst een

voorloopig onderzoek ingesteld naar de waarschijnlijkheid, of de opsporing tot eenig resultaat zal leiden. Dat eerste onderzoek kan reeds de aanwending van veel moeite en kosten vorderen; maar men zal zich deze niet licht getroosten, indien men blootstaat aan het gevaar, dat de vergunning tot opsporing ten slotte aan den rechthebbende op den grond wordt uitgereikt. In de derde plaats zou het aan een goede ontwikkeling der mijnindustrie niet bevorderlijk zijn, indien de grenzen der onderzoekings- en der concessievelden moesten samenvallen met die der gronden aan de oppervlakte. Dit toch zou veelal het gevolg zijn van het aanbevolen denkbeeld.

Art. 7. 1ste lid. Volgens het wetsontwerp wordt de vergunning tot opsporing verleend „van Regeeringswege", terwijl bij ordonnantie zal worden aangewezen, welke ambtenaar daarmede belast is. Eveneens wordt, krachtens het 7de lid, de toestemming tot overdracht der vergunning verleend „van Regeeringswege". Art. 13 echter bepaalt, dat de concessie wordt verleend door den Gouverneur-Generaal. Deze regeling achtten vele leden niet rationeel. De houder der vergunning heeft, na ontdekking van eene in de wet genoemde delfstof, *recht* op de concessie; aan hem, die eenmaal de vergunning in handen heeft, zal in den regel de concessie niet kunnen worden geweigerd. Er behooren dus minstens evenveel waarborgen te worden gezocht ten aanzien van het verleenen der vergunning tot opsporing als ten aanzien van het verleenen der concessie. In het ontwerp wordt het eerste echter overgelaten aan een ondergeschikt ambtenaar, terwijl het tweede den Gouverneur-Generaal is voorbehouden. Vooral ook met het oog op eventueel mogelijke misbruiken, wenschten deze leden in het 1ste en 7de lid van dit artikel in plaats van de woorden „van Regeeringswege" te lezen „van den Gouverneur-Generaal", in welk geval de eerste zin van het 2de lid zou moeten vervallen.

Betwijfeld werd, of het in de practijk wel mogelijk zal zijn, de rechthebbenden op den grond, zoomede derde belanghebbenden in de gelegenheid te stellen voor hunne belangen op te komen, en men wenschte te vernemen, op welke wijze dit zal geschieden. Al wordt aan het verzoek om vergunning eenige publiciteit gegeven en een termijn bepaald, waarbinnen de belanghebbenden hunne bezwaren kunnen indienen, dan zullen dezen — althans wanneer het onderzoekingsterrein in een afgelegen gedeelte van Indië is gelegen — in den regel van de zaak niets vernemen, voordat de vergunning verleend en het onderzoek in vollen gang is.

2de lid. Men vroeg, of in het verzoekschrift moet opgegeven worden, welke delfstof men wenschte op te sporen. Of betreft de vergunning tot opsporing altijd al de in de wet genoemde delfstoffen, zoodat specificatie overbodig is?

3de lid. Hier wordt voorkeur toegekend aan prioriteit van indiening der aanvrage. Hoewel men in het algemeen tegen dit beginsel geene bezwaren had, rees toch de vraag, of eenige beperking niet raadzaam is te achten. Moet de regel zoo absoluut gelden als wordt voorgesteld, dan schijnt het gevaar niet uitgesloten, dat de goede trouw van dengeen, die den delfstofrijkdom van een terrein ontdekt heeft, zou kunnen worden verschalkt, of dat een ongewenschte wedloop zou plaats hebben, waarbij het succes van slimheid of toeval afhankelijk zou kunnen zijn.

4de lid. Vele leden achtten een maximum van twee jaren voor den termijn, waarvoor de vergunning verleend wordt, tekort. Gewoonlijk gaat veel tijd verloren met het vinden van het noodige werkkapitaal, met het aankoopen en verzenden van machinerieën en het aanwerven en ter plaatse brengen van technisch personeel en werkkrachten. Dikwijls is reeds een geheel jaar verstreken voordat men zoover is; in elk geval zal de tijd, die voor de feitelijke exploratie overblijft, veel geringer zijn dan de termijn, in de vergunning genoemd. Maar zelfs al had men daarvoor de volle twee jaren, dan zou die tijd dikwijls nog onvoldoende zijn voor het instellen van een nauwkeurig mijnbouwkundig onderzoek in afgelegen streken en op een meestal met zwaar bosch bezet terrein. Nu van de vergunningen een vast recht per hectare zal worden geheven, is er minder gevaar dat vergunningen louter als speculatie zullen worden aangevraagd. De bezwaren tegen een langeren vergunningstermijn vervallen daardoor althans ten deele. Omtrent de vraag, welke maximum termijn in de wet ware te bepalen, liepen de gevoelens uiteen. Sommige leden meenden, dat, indien in plaats van „twee" achtereenvolgende jaren gelezen werd „drie", aan de geopperde bedenking voldoende zou zijn te gemoet gekomen; anderen gaven in overweging te lezen „vijf". Beide groepen van leden wenschten de mogelijkheid van verlenging der vergunning met een jaar te behouden.

Gevraagd werd, wat de werking der verticale projectie ten aanzien van vloeistoffen zal zijn. De aard van deze brengt mede, dat zij zich in horizontale richting verbreiden, trots denkbeeldige verticale lijnen. — Anderzijds werd de strekking dezer opmerking minder juist geacht. Hier wordt slechts gezegd, dat het onderzoekingsveld zich in de diepte onbepaald uitstrekt, welke bepaling men ook noodig heeft voor vloeibare delfstoffen, als petroleum, waarvoor boringen moeten geschieden.

Door enkele leden werd aanbevolen in plaats van „aangeduid terrein" te lezen: „aangeduid en omgrensd terrein". Hiertegen werd aangevoerd, dat in de wildernis de begrenzing niet altijd is aan te geven, en reeds door de uitdrukking „zoo nauwkeurig mogelijk" het bereikbare wordt verkregen.

Daar de verlenging van de vergunning wel niet ambtshalve zal geschieden, achtte men het nauwkeuriger te lezen: „zij kan op aanvrage.... worden verlengd". Bovendien gaf men in overweging, evenals in art. 28, 2de lid, te bepalen, dat de houder der vergunning vóór het verstrijken van den termijn, waarvoor de vergunning verleend is, de aanvrage om verlenging moet indienen.

Naar het oordeel van sommigen ware het wenschelijk, dat ten aanzien van de voorwaarden, die aan de vergunningen kunnen worden verbonden, algemeene regels werden gesteld, hetzij bij de wet, hetzij bij ordonnantie. Anderzijds gaf men er de voorkeur aan, dat het uitvoerend gezag vrij bleef, voor elk speciaal geval zoodanige voorwaarden te stellen, als raadzaam zullen voorkomen.

6de lid. Twijfel rees, of deze bepaling, aldus geredigeerd, wel aan haar doel zal beantwoorden, en niet tot willekeur zal leiden. Wel is waar wordt in de Memorie van Toelichting gezegd, dat het niet noodig is, dit punt in detail bij de wet te regelen; maar moet toch niet, ook in verband met de

intrekking der vergunning ingevolge art. 12, *a*, nader aangewezen worden, wat men te verstaan heeft onder „een aanvang maken"? Is de allergeringste aanvang voldoende, ook al blijft men daarna stil zitten? En waar is de grens tusschen voorbereiding en aanvang? Zou in allen gevalle niet moeten worden bijgevoegd, dat de vraag, of er al of niet een aanvang gemaakt is, beoordeeld wordt naar omstandigheden en met het oog op de wijze van exploratie, die gebruikelijk is ten aanzien van de delfstof, waarop de opsporing voornamelijk betrekking heeft?

7de lid. Naar het enkelen leden voorkwam, gaat het ontwerp te ver door de overdracht der vergunning zonder toestemming van Regeeringswege te verbieden.

8ste lid. In de eerste plaats rees de vraag, wat hier bedoeld is. Zal één maximum grootte voor opsporingsterreinen bij ordonnantie worden vastgesteld? Of zullen verschillende maxima worden bepaald voor verschillende streken, zooals uit de Memorie van Toelichting schijnt te volgen? Of wel zullen — naar enkele leden als de strekking van dit voorschrift beschouwden — voor elke vergunning afzonderlijk de afmetingen worden vastgesteld? De redactie kwam niet duidelijk voor, en bovendien niet geheel nauwkeurig. Immers bij ordonnantie zullen niet de afmetingen bepaald worden der „aangevraagde terreinen", maar van de terreinen, waarvoor vergunning wordt verleend.

Vele leden zouden een maximum grootte voor onderzoekingsterreinen in de wet zelve willen vaststellen. Zij achtten het uitgeven van zeer groote terreinen ongewenscht, daar deze geruimen tijd gesloten worden voor ieder ander dan de houder der vergunning. Het vast recht van *f* 0.02⁵ per hectare is te gering om personen of maatschappijen, die zich, met uitsluiting van alle andere, het exploratierecht in eene streek willen verzekeren, daarvan terug te houden. Vele andere leden, hoewel eveneens tegen vergunningen van te groote uitgestrektheid gekant, gaven er de voorkeur aan, de maximumafmetingen bij ordonnantie te doen bepalen, vooral omdat deze, huns inziens, voor de verschillende deelen van Indië niet dezelfde behoeven te zijn. Voor afgelegen streken kan men grooter maxima toestaan dan bijv. voor Java. Intusschen, ook deze leden zouden het zeer verkeerd achten, indien de ambtenaren, bedoeld in het 2de lid, die dikwijls ver van den zetel der Regeering geplaatst zijn, in de bepaling der afmetingen te veel vrijheid behielden om naar eigen inzichten te handelen. Ondenkbaar is het niet, dat daarbij het belang der bevolking niet altijd behoorlijk in het oog zou worden gehouden.

Nog kwam bij deze gedachtenwisseling de vraag ter sprake, of meerdere vergunningen door overdracht in één hand kunnen worden vereenigd. Velen achtten in dit opzicht meer waarborgen tegen misbruiken noodig, dan het 7de lid geeft. In allen gevalle scheen het bedenkelijk, dat één persoon of één maatschappij voor eene grootere uitgestrektheid houder van vergunningen zou mogen zijn, dan voor het maximum, voor één vergunning bij ordonnantie vastgesteld.

Art. 9. In verband met dit artikel wenschen de leden te vernemen, of ten aanzien van houders van eene vergunning tot opsporing en van conces-

sionarissen, van kracht blijft art. 23 van het Reglement op de Particuliere Landerijen (*Staatsblad van Nederlandsch-Indië* 1836, nº. 19), luidende: „Nieuwe opgezetenen mogen zich niet tegen den wil der eigenaars op een landgoed met der woon vestigen"? Zoo ja, dan kunnen hieruit practische moeilijkheden voortvloeien, waardoor de opsporing of ontginning zeer wordt belemmerd. Zoo neen, wordt dan niet eene gewichtige inbreuk gemaakt op het landsheerlijk recht, wat nog iets anders is als het eigendomsrecht van het Burgerlijk Wetboek?

Art. 12. Moet niet worden bepaald, zoo vroeg men, dat de vernunning kan worden ingetrokken op verzoek van den houder? Ten aanzien van concessiën volgt dit uit art. 40.

TITEL III.

Concessiën tot mijnontginning.

Het opschrift van dezen titel scheen onnoodig lang, en zelfs niet geheel juist. In art. 17 wordt niet over ontginningen gehandeld. Beter ware te lezen: „*Mijnconcessiën*" of kortweg: „*Concessi n*". Wenscht de Minister het woord „ontginning" te behouden, dan zal toch, evenals in de artikelen, het daarmede verbonden woord „mijn" kunnen vervallen.

Art. 13. Er ontwikkelde zich eene gedachtenwisseling tusschen leden, die den concessionaris het eigendom wenschen toe te kennen van de delfstoffen, waarop zijne concessie betrekking heeft, met het gevolg dat de concessie eeuwigdurend zou zijn, en andere leden, die een termijnsbepaling, als in het ontwerp voorgesteld, verdedigden. De commissie meent, wat dit punt betreft te kunnen volstaan met eene verwijzing naar de uitvoerige beschouwingen, voorkomende in het Voorloopig Verslag betreffende het wetsontwerp van den Minister Bergsma (bladz. 6—8). Bovendien werd ditmaal nog de opmerking gemaakt, dat men verstandig zou doen, de vrees voor roofbouw bij de regeling van dit punt buiten beschouwing te laten. En dit zeker niet, omdat die vrees denkbeeldig zou zijn; maar wel hierom: bij de krachtige middelen, waarover men tegenwoordig bij ontginning beschikt, het koortsachtig streven om spoedig rijk te worden, en de steeds toenemende speculatie in aandeelen, is noch in een termijn, hoe lang ook, noch in het afstaan van de geconcessionneerde delfstoffen in eigendom veel waarborg tegen roofbouw gelegen. Op eene kalme exploitatie, die ook op het voordeel, dat volgende geslachten uit de mijn kunnen trekken, bedacht is, mag niet veel worden vertrouwd.

Gevraagd werd, of de Gouverneur-Generaal de bevoegdheid zal hebben concessiën te verleenen voor minder dan 75 jaren.

Onder mededeeling, dat er mijnwetten zijn, waarbij bepaald is, dat het mijnveld eerst aanvangt enkele meters beneden den bovengrond, bevalen enkele leden eene dergelijke bepaling aan, vreezende, dat de gebruikers van den bovengrond door art. 21 niet voldoende tegen schade zijn gevrijwaard.

2de lid. Men vroeg, of, waar eene vergunning is gegeven tot opsporing op een groot terrein, het voldoende is, aan te toonen, dat ergens binnen het

terrein eene delfstof wordt gevonden, om aanspraak te hebben op concessie voor dat geheele terrein.

Art. 14. Hier werd dezelfde opmerking gemaakt als bij art. 7 omtrent de mogelijkheid van het hooren van belanghebbenden.

Krachtens art. 14 moet „ieder belanghebbende" in de gelegenheid gesteld zijn voor zijne belangen op te komen; in art. 7 zijn slechts de „rechthebbenden op den grond en derde belanghebbenden" genoemd, terwijl aan „derde belanghebbende" krachtens art. 3, *b*, eene beperkte beteekenis toekomt. Is in art. 14 de ruimere uitdrukking opzettelijk gekozen? Zoo ja, wat is daarvan de reden? Zoo neen, zou eenheid van uitdrukking dan niet verkieslijk zijn?

Art. 15. Terwijl enkele leden bij weigering van concessie op grond van dit artikel hooger beroep op den Koning zouden willen toestaan, wenschten vele andere leden de beoordeeling van de vraag, of het algemeen belang in sommige streken of terreinen het verleenen der concessie verbiedt, geheel voor de verantwoording van den Gouverneur-Generaal te laten.

Art. 16. Het gevoelen werd uitgesproken, dat de uitbreiding van het recht van den concessionaris tot oude ertshoopen, van vroegere ontginningen of opsporingen afkomstig, te ver gaat. Deze opmerking sloot zich aan bij die op art. 1 gemaakt, betreffende de uitbreiding van het mijnrecht tot de delfstoffen op de oppervlakte van den grond; eene uitbreiding, die in art. 16 tot hare uiterste consequentie wordt gedreven.

2de lid. Een lid wenschte te vernemen, of de concessionaris voor het aanleggen van hulpwerken de toestemming noodig heeft van derden, met wier rechten dit in conflict zou kunnen komen. Dit lid achtte een beroep op art. 21 hier niet voldoende, hetgeen intusschen anderzijds werd weersproken.

3de lid. Hier kwam ter sprake het beginsel der wet, dat voor verschillende delfstoffen aan verschillende personen concessie binnen hetzelfde veld kan worden verleend. Zeer vele leden verklaarden zich beslist daartegen, moeilijkheden vreezende tusschen de concessionarissen, en zelfs botsingen tusschen hun werkvolk. De Minister beroept zich in de Memorie van Toelichting op andere landen, met name op Pruisen. Intusschen, dit beroep werd gewraakt. In de beschaafde Europeesche Staten is overal eene georganiseerde politie, die zoo noodig kan tusschenbeide treden. In afgelegen streken van Indië is dit anders. Het is zeker niet voorzichtig, daar zulke netelige verhoudingen te scheppen als tusschen twee maatschappijen, die, onafhankelijk van elkander, beide hetzelfde mijnveld ontginnen. Daarbij kwam, dat men het verleenen van meer dan ééne concessie in hetzelfde veld ten eenenmale overbodig achtte voor de ontwikkeling van den mijnbouw. Wordt in een geconcessioneerd veld eene andere delfstof dan waarvoor de concessie is gegeven, in zoo groote hoeveelheid gevonden, dat het uit een oeconomisch oogpunt te betreuren ware, indien die delfstof onontgonnen bleef, dan zal de concessionaris zeker niet in gebreke blijven. ook daarvoor krachtens art 28 concessie aan te vragen.

Eenige leden waren van oordeel, dat de zaak minder bezwaar zou hebben, indien voor dit geval art. 25 van het wetsontwerp toepasselijk was, hetgeen zij onzeker achtten.

Aan het slot van deze alinea wordt gesproken van eene splitsing der kosten van voortbrenging, indien in het daargenoemde geval de samenhang van verschillende delfstoffen eene gelijktijdige winning onvermijdelijk maakt. Gevraagd werd, naar welken maatstaf die splitsing zal moeten geschieden. Uitsluitend naar de waarde der gewonnen delfstoffen? Kan dit geheel zonder wettelijke regeling blijven? — Sommige leden vreesden, dat de hierbedoelde vergoeding van voortbrengingskosten in de praktijk tot veel bezwaar zal aanleiding geven.

Art. 17. Twijfel rees, of de plaatsing van dit artikel in den IIIden Titel wel juist is. Het bevat eigenlijk eene uitzondering op art. 1. Uit dien hoofde zou er voor plaatsing in den Isten Titel meer te zeggen zijn.

Art. 18. 2de lid. Men zag niet in, waarom de wijze, waarop de titel van aankomst van het concessierecht moet worden openbaar gemaakt, niet bij de wet zou worden geregeld. Het geldt hier voorschriften van burgerlijk recht, die meer eigenaardig in de wet tehuis behooren.

De Minister zegt in de Memorie van Toelichting, dat de concessionaris vóór de openbaarmaking van den titel van aankomst „geen geld onder hypothecair verband zou kunnen opnemen en niet zou kunnen optreden tegenover rechthebbenden op den grond." Intusschen, dat de werking van het recht tegenover derden van de openbaarmaking afhankelijk is, staat niet in dit artikel. De leden, die dit in het midden brachten, drongen aan op herstel der uit het vorige ontwerp geschrapte woorden; „Eerst door die openbaarmaking wordt het recht als bestaande aangemerkt".

Naar het gevoelen van enkelen ware het wenschelijk, indien de Regeering voor de openbaarmaking zorg droeg. Ook publiciteit der concessie in Nederland werd aanbevolen.

Art 19. Verscheidene leden wezen met nadruk op de gevaren, die kunnen voortvloeien uit de samenvoeging van verschillende concessiën in één hand, vooral indien die concessiën daardoor in de macht komen van vreemdelingen. Hetgeen te dien aanzien in Zuid-Afrika met de Beer's Company is voorgevallen, behoort, huns inziens, tot waarschuwing te strekken. Indien de Regeering — zooals door sommigen werd gewenscht — deze mijnwet tevens ten grondslag wil maken voor een regeling van het mijnwezen in Suriname, treedt de noodzakelijkheid van afdoende voorzorgs-maatregelen nog sterker op den voorgrond. Doch ook afgezien daarvan, is, o. a. met het oog op Borneo, Celebes, Sumatra en Nieuw-Guinea, ook in Oost-Indië het gevaar voor een te grooten invloed van buitenlandsche maatschappijen ernstig genoeg, om reeds thans te voorkomen, dat men te eeniger tijd genoodzaakt worde door buitengewone maatregelen dien invloed tegen te gaan, en de samensmelting van verschillende concessiën in één hand te beletten. Nu wordt, wel is waar, in art. 19 voorgeschreven, dat het vereenigen van twee of meer concessieterreinen tot één geheel slechts kan geschieden bij door den Gouverneur-Generaal te verleenen nieuwe akten van concessie, doch in deze bepaling zag men geen voldoenden waarborg tegen het aangeduide gevaar; te minder, omdat daaraan is toegevoegd, dat die nieuwe akten „niet dan om overwegende redenen van algemeen belang mogen worden geweigerd". De leden, die dit betoogden,

wenschten te bepalen, dat het vereenigen van twee of meer concessieterreinen tot één geheel slechts bij uitzondering en alléén wanneer dit in het algemeen belang wenschelijk is, door den Gouverneur-Generaal kan worden bewilligd.

TITEL IV.

Verhouding van mijnconcessionarissen tot rechthebbenden op den grond en derde belanghebbenden en van naburige mijnconcessionarissen onderling.

Door sommigen werd in overweging gegeven, den Vden Titel vóór den IVden te plaatsen, hetgeen zij logischer zouden achten.

In plaats van *mijnconcessionarissen* zou gelezen kunnen worden *„concessionarissen"*.

Artt. 21 en 22. Het ver reikend recht, den concessionaris bij deze artikelen gegeven, om onteigening te kunnen eischen, ontmoette bij sommige leden bedenking. Immers de belangen van beide partijen worden niet tegen elkander gewogen, maar de rechthebbende op den grond zal steeds moeten wijken voor den concessionaris. Bovendien betoogden deze leden, dat aan het begrip „ten algemeenen nutte" hier een zeer eigenaardige beteekenis en ongewenschte uitbreiding wordt gegeven, aangezien de onteigening uitsluitend zal geschieden ten behoeve van een particuliere maatschappij. Bij deze leden sloten zich tot op zekere hoogte aan anderen, die de vrees koesterden, dat vreemdelingen, houders van concessiën, de artt. 21 en 22 zouden kunnen te baat nemen, om zich van den grond meester te maken. Beide groepen van leden drongen aan op afdoende bepalingen, om te waarborgen, dat niet buiten noodzaak noch tot oplossing van opzettelijk opgeworpen bezwaren van het onteigeningsrecht zal kunnen worden gebruik gemaakt.

Anderzijds wees men op art. 23. De Gouverneur-Generaal zal de daar bedoelde verklaring niet mogen geven, indien hem niet gebleken is, dat de gronden, waarvan de onteigening gevraagd wordt, voor de ontginning „noodig zijn".

Voorts werd opgemerkt, dat het weinig systematisch is, de wijze van het verkrijgen der beschikking over den grond, afhankelijk te stellen van den tijd, gedurende welken die beschikking noodig is.

In de Memorie van Antwoord van 's Ministers ambtsvoorgangers komt betreffende art. 21, 2de lid, (vroeger art. 22, 2de lid) het volgende voor: „De meening, dat in het 2de lid slechts zijn bedoeld de bepalingen, regelende de onteigening ten algemeenen nutte, voor zooveel betreft het *geding* tot onteigening en de betaling der schadeloosstelling (Titel I, hoofdstukken III en IV van *Indisch Staatsblad* 1864, no. 6) is juist. Art. 24 (thans art. 23) vervangt de bepalingen der hoofdstukken I en II van Titel I". Men vroeg, of de Minister zich met deze interpretatie vereenigt; tevens echter betwijfelde men, of zij, hoezeer wenschelijk, bij de gevolgde redactie wel uit het artikel voortvloeit.

Naar het gevoelen van sommigen ware het wenschelijk, in deze wet eenvoudiger bepalingen, betreffende de procedure in onteigeningszaken ten behoeve van den mijnbouw op te nemen.

Art. 24. Uit de ruime redactie van het 1ste lid en uit het het slot van het 3e lid leidde men af, dat in het algemeen waardevermindering van den bovengrond als schade moet worden vergoed. Zal echter elke waardevermindering in rekening mogen worden gebracht, ook bijv. indien een gebruik, waarvoor de grond vóór de ontginning geschikt was, tengevolge van die ontginning onmogelijk, moeielijker of kostbaarder wordt gemaakt?

In het 1ste lid wordt gesproken van de rechthebbenden op en belanghebbenden bij den bovengrond", in het 2de en 3de lid van „den rechthebbende op den grond en derde belanghebbenden". Indien hier dezelfde personen worden bedoeld — waaromtrent men gaarne het gevoelen des Ministers zou vernemen — is het dan niet wenschelijk, dezelfde uitdrukking te bezigen?

Art. 25. Onder verwijzing naar de opmerking, gemaakt bij art. 16, 3de lid, werd gevraagd, of art. 25 toepasselijk is op het geval, dat meer dan één concessionaris hetzelfde veld ontgint. Kan men ook in dit geval van „naburige ontginningen" spreken?

Art. 26. Taalkundig juister kwam het enkelen voor, aan het slot te lezen „bekend is geworden".

TITEL V.

Het verkrijgen van concessiën tot mijnontginning.

In overeenstemming met het aangeteekende in vorige titels, meende men, dat het opschrift te lezen ware: „*Het verkrijgen van concessi n*", of wel: „*Het verkrijgen van concessi n tot ontginning*".

Art. 28. Zooals de zaak in het ontwerp geregeld is, scheen de ontdekker van een in de wet genoemde delfstof, alléén dan recht op concessie tot ontginning te kunnen doen gelden, indien hij is òf houder van een vergunnning tot het doen van opsporingen òf concessionaris op het betrokken veld. De rechthebbende op den grond en de derde belanghebbenden, die bij het aanleggen van werken, waartoe zij bevoegd zijn, een delfstof ontdekken, zullen dus geen concessie kunnen verkrijgen, tenzij zij eerst een vergunning tot opsporing aanvragen. Zoo deze opvatting juist was, achtte men de regeling noodeloos omslachtig. Waarom iemand te dwingen opsporingen te doen naar een reeds door hem ontdekte delfstof? Vreest de Minister moeilijkheden, dan ware te bepalen, dat de rechthebbende op den grond en de derde belanghebbende alléén dan aan ontdekking van een delfstof recht op concessie ontleenen, indien niet een der personen, thans in art. 28, 1ste lid, bedoeld, gelijke aanspraak kan doen gelden.

1ste lid. Als verduidelijking der redactie werd aanbevolen achter „het tweede en zevende lid" in te voegen de woorden: „van dit artikel".

7de lid. Begreep men het goed, dan zal iemand, die het eerst een verzoek om concessie indiende, maar daarbij niet aan al de vereischten voldeed, de prioriteit blijven behouden, indien hij van de in het 6e lid gegeven bevoegdheid binnen den daar gestelden termijn gebruik maakt. Maar dan rees de vraag, of iedere formeele fout in het verzoekschrift, waarop de aandacht niet tijdig

is gevallen, onder alle omstandigheden het recht op prioriteit moet doen te niet gaan. Het bij art. 7, 3de lid, opmerkte, is *mutatis mutandis* ook hier toepasselijk.

8ste en 9de lid. Ten aanzien van deze bepalingen werd eveneens verwezen naar de opmerkingen betreffende art. 7, 7de en 8ste lid.

Art. 31. De woorden „ten gevolge van een van Gouvernementswege ingesteld onderzoek" werden te beperkt geacht. Immers de ontdekking kan ook toevallig geschied zijn, bijv. bij den aanleg van eenig openbaar werk.

Art. 34. In de Memorie van Antwoord betreffende het vorige wetsontwerp verklaarde 's Ministers ambtsvoorganger, dat de nieuwe voorwaarden, die voor de concessie tot voortzetting der ontginning gesteld kunnen worden, in geen geval den cijns en het vaste recht mogen betreffen. Men wenschte te vernemen, of deze Regeering in die opvatting deelt, en of haars inziens de wet in dit opzicht duidelijk genoeg is. En verder: zullen bij Koninklijk besluit financiëele voordeelen van anderen aard voor den Staat mogen worden bedongen? Zullen de voorwaarden bijv. mogen behelzen, dat de concessionaris verplicht is, een som gelds te betalen?

1ste lid. Enkele leden gaven in overweging te lezen: „Vóór den aanvang van het derde jaar, dat voorafgaat aan het einde door tijdsverloop van een concessie tot ontginning, worden...." enz. Anders bestaat er geen zekerheid, dat men onder alle omstandigheden tijdig gereed zal komen.

TITEL VI.

Heffing van vast recht en cijns.

Art. 35. 1ste lid, *a*. Het vaste recht van *f* 0.02^5 per hectare, te heffen van houders van vergunningen tot opsporing en van ontdekkers, die opsporingswerken voortzetten overeenkomstig art. 29, ontmoette van verschillende zijden bestrijding. Staat degeen, die zijn kapitaal in mijnbouwondernemingen steekt, in het algemeen, zoo werd gezegd, aan vele kwade kansen bloot, in het bijzonder geldt dit voor hem die een exploratie onderneemt of daarin deelneemt. Een concessie wordt in den regel niet aangevraagd, tenzij men gegronde hoop meent te hebben op althans eenig resultaat. Bij den aanvang eener opsporing mist men echter veelal elk zeker gegeven. Niet onbelangrijke kapitalen moeten gewaagd worden, en, blijkens de ervaring, is de kans groot, dat deze geheel verloren gaan. De explorateur verricht dan ook een nuttig werk; hij is de pionier der mijnbouwindustrie. Niet wenschelijk komt het voor, zijne werkzaamheden te belasten. Slaagt hij, dan volgt een concessie, waarvan de Staat vast recht en cijns kan heffen; slaagt hij niet, dan heeft hij moeite en kosten tevergeefs aangewend, en dan ligt er in de belasting iets onbillijks. De leden, die dit in het midden brachten, onderstelden, dat het 1ste lid in het artikel is opgenomen, om opsporingen tegen te gaan, die uitsluitend een speculatief karakter dragen. Intusschen, waar slechts geheven wordt een recht van *f* 0.02^5 per hectare, d. i. *f* 25 per 1000 hectaren, kwam de bepaling uit dit oogpunt ten eenenmale illusoir voor. Een speculant zal zich daardoor niet laten afschrikken.

Anderzijds vond het voorgestelde vaste recht instemming. Vooral als gedeeltelijken waarborg tegen het buiten noodzaak aanvragen van vergunning voor zeer groote terreinen — wat in het bijzonder geschiedt, wanneer het doel meer is speculatie, dan het zoeken naar delfstoffen — hechtten verscheidene leden aan deze bepaling waarde. Het recht is niet hoog genoeg, om van ernstig bedoelde exploratie te doen afzien. Toch waren ook sommigen van deze leden van oordeel, dat het zeer lage bedrag van het recht het doel der bepaling zal doen missen. Zij gaven op grond daarvan in overweging, of het niet mogelijk ware, een progressief tarief in de wet op te nemen, stijgende in verhouding tot de uitgebreidheid van het onderzoekingsterrein.

Een derde groep van leden meende, dat het voorschrift van het 1ste lid, *a*, niet beoogt het aanvragen van vergunningen voor groote terreinen tegen te gaan, doch slechts de heffing van een zeer matige retributie voor de door den Staat aan den opspoorder verleende rechten.

Gevraagd werd, op welke wijze de betaling van het recht zal geschieden. Is de bedoeling, dat het telken jare bij vooruitbetaling zal moeten voldaan worden? Zal het ook verschuldigd zijn, indien de vergunning wordt ingetrokken hetzij op verzoek van den houder, hetzij omdat niet tijdig met de opsporing is begonnen? En zoo ja, over hoeveel tijd wordt dan het recht geheven? Zullen gedeelten van jaren voor geheele jaren worden gerekend?

2de lid, *a*. Hoewel sommige leden tegen het vaste recht van *f* 0.25 per hectare voor concessiën bezwaar opperden, daar zij elke bijzondere belasting van den mijnbouw, zoolang geen winst wordt behaald, afkeurden, kon men zich vrij algemeen met deze bepaling vereenigen, daar men er met de Regeering een breidel in zag tegen het aanvragen van onnoodig groote concessiën, en, wegens het lage bedrag van het recht, daarvan geen belemmering der mijnbouwnijverheid duchtte. Niettemin zouden sommige leden de voorkeur geven aan een stijgend recht, dat, gedurende de eerste jaren lager, klom naarmate de concessie langeren tijd van kracht was, bijv.: voor de beide eerstejaren *f* 0.10 per hectare; voor het derde en vierde jaar *f* 0.25 per hectare; daarna *f* 50 per hectare. Ook het denkbeeld van een progressief recht, opklimmend in verhouding tot de uigebreidheid van het concessieterrein, werd hier wederom aanbevolen.

2de lid, *b*. Gelijk reeds hierboven bij de algemeene beschouwingen werd aangeteekend, waren er vele leden, die zich met de voorgedragen bepalingen omtrent den cijns niet konden vereenigen. Huns inziens kan eene heffing van de bruto-opbrengst nooit tot een bevredigende regeling leiden. Waar de mijnbouw met verlies wordt gedreven, is er, naar deze leden betoogden, geen grond voor een bijzondere belasting daarvan. Gaat men uit van de stelling, dat den Staat, als eigenaar van de in den schoot der aarde verborgen delfstoffen, een aandeel toekomt in het gewonnen product, zoo geldt dit begingsel toch alléén voor de gevallen, waarin de exploitatie voordeel oplevert. Delfstoffen, die niet winstgevend kunnen worden ontgonnen, hebben ook voor den Staat geen waarde. Beziet men de zaak uit een oogpunt van belastingpolitiek, dan ook verdient de voorgedragen bruto-cijns afkeuring. Een brutocijns van het product toch wordt geheven, zonder dat rekening wordt gehouden met de kosten en productie, en onverschillig of er op de exploitatie wordt gewonnen of verloren. Dit was een der argumenten, die nog onlangs aange-

voerd werden voor de afschaffing van een uitvoerrecht op suiker in Nederlandsch-Indië, ook een belasting op de bruto-opbrengst. Thans wordt zoodanige heffing ten aanzien van den mijnbouw toch weder voorgesteld: de cijns zal verschuldigd zijn, hoe onvoordeelig de exploitatie ook moge wezen. Het gevolg zal zijn, dat het bestaan onmogelijk wordt gemaakt aan maatschappijen, die onbelast hadden kunnen blijven bestaan, en wellicht later betere resultaten zouden hebben gegeven, en die in ieder geval, zoolang zij de ontginning volhielden, bijgedragen zouden hebben tot de ontwkkeling van welvaart en verkeer.

Ook indien zij uitsluitend het oog vestigden op ondernemingen, die met winst werken, achtten de leden hier aan het woord, een bruto-cijns niet aanbevelenswaard. Vooreerst drukt deze zeer ongelijkmatig. Eenzelfde opbrengst wordt op de eene plaats met veel minder kosten verkregen dan op de andere; terwijl ook de marktprijs van het product grooten invloed uitoefent, zoodat, waar in twee verschillende jaren een zelfde hoeveelheid delfstof gewonnen wordt, en waar dus een zelfde hoeveelheid aan den Staat moet worden uitgekeerd, het zal voorkomen, dat de waarde van den bruto-cijns in het jaar waarin de netto-winst het geringst is, een veel grooter percentage daarvan uitmaakt, dan in het jaar waarin de netto-winst veel grooter geweest is. Als voorbeeld wees men op den cijns, die in de laatste drie jaren van een mijnontginning (de Billitonmaatschappij") zou geheven zijn overeenkomstig dit wetsontwerp:

	1893/94.	1894/95.	1895/96.
Gewonnen picols tin.	78.658	78.816	78 059
Marktprijs per picol.	*f* 52.56	*f* 44,59	*f* 42,92
Netto-winst zonder aftrek van cijns	„ 812.209	„ 577.432	„ 534.257
Waarde 2 pCt. bruto cijns.	„ 82.680	„ 70.273	„ 67.000
Verhouding van bruto-cijns tot netto-winst.	10 pCt.	12 pCt.	12½ pCt.

Was derhalve in de drie genoemde jaren een bruto-cijns van 2 pCt. geheven, dan zou, naarmate de netto-winst daalde, het percentage daarvan dat aan cijns had moeten worden betaald, gestegen zijn. Brengt men bovendien het vaste recht in rekening, dan wordl het verschil nog veel grooter.

In de tweede plaats — en dit vooral was voor velen een bezwaar — zal een bruto-cijns, waarvan uit den aard der zaak het percentage niet hoog kan worden gesteld, den Staat een voldoend aandeel waarborgen in de voordeelen, die zeer winstgevende ontginningen afwerpen. Hetgeen dienaangaande werd aangevoerd, is reeds op bladz. van dit Verslag opgenomen. Hier werd nog op het volgend voorbeeld gewezen, waarvan de cijfers zijn ontleend aan een rapport omtrent eene goudmaatschappij. („De Mineraalmaatschappij Suriname"). Stel de concessie bedraagt 5340 hectaren; de bruto-opbrengst *f* 495.600, de netto-winst *f* 300.400. Krachtens het stelsel van het ontwerp zou de concessionaris te betalen hebben:

aan vast recht 5340 × *f* 0.25 =	*f* 1335
aan cijns 2 % van *f* 495.600 =	„ 9912
Totaal.....	*f* 11.247.

tegenover *f* 289.153 winst voor den concessionaris.

Bij een bruto-cijns zal als regel bij stijgende netto-winst het percentage,

dat daarvan aan cijns moet betaald worden, dalen, en daarentegen zal dit precentage steeds klimmen, naarmate de netto-winst geringer wordt, totdat eindelijk de cijns meer bedraagt dan de winst. Eene dergelijke regeling is, naar men meende, geen billijke regeling, en met het algemeen belang niet overeen te brengen.

Verschillende dezer leden zouden op grond van een en ander verre de voorkeur geven aan eene heffing van de netto-winst, aithans aan eene heffing, waarbij met de netto-winst rekening werd gehouden. Wel is waar erkenden zij, dat daartegen gewichtige bezwaren bestaan, die in het Voorloopig Verslag betreffende het vorige wetsontwerp en in de Memorie van Toelichting zijn ontwikkeld; maar het kwam hun voor, dat die bezwaren voor een goed deel deel zouden worden ondervangen, indien, in aansluiting aan den feitelijken toestand, bepaald werd, de concessiën alléén aan naamlooze vennootschappen worden verleend. In de dividenden zou men dan ook een vasten grondslag hebben voor de berekening van den cijns. Verwezen werd naar hetgeen ter aanbeveling van dit denkbeeld werd gezegd op bladz. 18 van het evengenoemd Voorloopig Verslag. De Minister betoogt op bladz. 6 en 7 der Memorie van Toelichting, dat een netto-cijns noodwendig aanleiding moet geven tot eene ongewenschte inmenging in het bedrijf; maar dit werd, voor het geval alléén naamlooze vennootschappen concessionarissen konden zijn, betwijfeld. Ook de aandeelhouders, die toch altijd nog nauwer bij de zaak betrokken zijn, mengen zich niet in het bedrijf, maar bepalen zich tot eene contrôle op de financiën, welke de Staat eveneens zou kunnen uitoefenen. Wel zouden algemeene regelen gesteld moeten worden omtrent de boekhouding en de inrichting der balans en winst- en verliesrekening; wellicht nog omtrent andere onderwerpen, als bijv. de wijze, waarop het aandeelenkapitaal zou mogen worden vergroot, en de verdeeling der baten bij het einde der concessie. Maar indien bij het stellen dier regelen de vrijheid gelaten werd, welke de mijnbouwindustrie inderdaad noodig heeft, en alleen werden tegengegaan praktijken, die er op berekend mochten zijn, de belasting te ontduiken, dan zou daaruit, naar men meende, geeen *overwegend* bezwaar behoeven voort te vloeien. Deze leden wilden daarmede niet te kennen geven, dat zij de zaak als gemakkelijk of eenvoudig beschouwden; maar slechts, dat zij door den Minister geopperde bedenkingen niet overtuigend genoeg achtten, om de toevlucht te nemen tot een bruto-cijns, die, huns inziens, èn voor den mijnbouw èn voor de schatkist verkeerd moet werken.

In het bijzonder werd in dit verband besproken wat de Minister in het midden brengt omtrent het gecombineerde bedrijf. Sommige leden waren van oordeel, dat, indien een netto-cijns werd bepaald, voorzorgen zouden moeten worden genomen, dat niet de voordeelen der mijnontginning verzwolgen werden door de verliezen op andere zaken, door dezelfde maatschappij gedreven. Maar overigens kon men niet toegeven, dat het bedrijf, zooals dit bijv. tegenwoordig door sommige Petroleummaatschappijen wordt gedreven, bij de regeling van den cijns noodwendig als een gecombineerd bedrijf zou moeten worden beschouwd. Waar eene maatschappij het door haar gewonnen product onmiddellijk eenige bewerking doet ondergaan en verzendt, ware dit met de ontginning zelve als het belastbaar bedrijf van den concessionaris te beschouwen. De splitsing, die de Minister te dezen aanzien in de Memorie

van Toelichting maakt, leidt evenzeer tot moeielijkheden bij aanneming van een bruto-cijns, gelijk men bij art. 36 nader zou aantoonen.

In ééne afdeeling werd door sommige leden, die de voorgedragen bepalingen omtrent den cijns bestreden, het volgende denkbeeld aanbevolen. Met den Minister erkenden zij de groote bezwaren aan een netto-cijns verbonden; maar het kwam hun voor, dat er een beter middel is om den Staat een billijk aandeel in de voordeelen der ontginningen te verzekeren. Het doel is, zoo werd gezegd, den Staat als participant in de winst te doen optreden. Waarom zou men niet op het doel afgaan door te bepalen, dat in elke mijnbouw-maatschappij den Staat een bedrag in aandeelen moet worden gegeven, voor welk bedrag een vaste verhouding tot het geheele aandeelenkapitaal zou zijn aan te nemen? Deze regeling scheen theoretisch juist, omdat, waar de concessionaris het werkkapitaal en de arbeidskracht verstrekt, de Staat zijnerzijds het recht op concessie verleent. Bovendien bereikt men zoodoende, wat met een netto-cijns wordt beoogd, met vermijding grootendeels van de daartegen bestaande bezwaren. De Staat zou op denzelfden voet als de aandeelhouders in de winsten deelen, terwijl de onderneming niets aan de schatkist zou hebben af te staan, zoolang zij met verlies werkte. In den gedachtengang dezer leden zou ook elk vast recht behooren te vervallen. In de afdeeling, waar dit denkbeeld werd geopperd, zag men met belangstelling het oordeel des Ministers daaromtrent te gemoet.

Eindelijk waren er onder hen, die zich met met 's Ministers voorstel niet konden vereenigen, verscheidene leden, die zich niet in staat, en trouwens ook niet verplicht achtten, zelven het stelsel van een cijns uit te werken, dat aan minder bedenkingen onderhevig zou zijn. Zij wezen er slechts op, dat de Minister, om zijn eigen voorstel aan te prijzen, niet kan volstaan met de bezwaren tegen de stelsels van anderen uit een te zetten.

Tegenover deze bestrijding ontbrak het in de meeste afdeelingen niet aan leden, naar wier oordeel een cijns, geheven van de bruto-opbrengst, in de practijk de eenig mogelijke is. Zij wenschten niet andermaal aan te toonen, tot welke onoplosbare moeielijkheden een netto-cijns voert. Reeds in het Voorloopig Verslag betreffende het vorige wetsontwerp werd dit, naar men meende, helder in het licht gesteld, en, na 's Ministers uitvoerig betoog in de Memorie van Toelichting, kon te dien aanzien geen twijfel meer over zijn. Zij waren overtuigd, dat een heffing volgens de netto-opbrengst niet mogelijk zou zijn zonder te veel in te grijpen in het bedrijf, en dat nimmer behoorlijk gewaakt zou kunnen worden tegen ontduiking. Dezerzijds werd voorts gewraakt het beroep op de afschaffing van het uitvoerrecht op suiker; ware het alleen omdat dit geschiedde onder zeer bijzondere omstandigheden. Het was vooral de protectie, in Europa aan de bietsuiker verleend, die theoretisch en practisch onmogelijk maakte, een speciale belasting op de Indischen rietsuiker te handhaven. — Een deel der leden, die zich voor een bruto-cijns gewonnen verklaarden, deelde intusschen in het gevoelen, dat de voorgestelde heffing te weinig zou opbrengen. Verhooging van het percentage tot 4 of 5 kwam hun wenschelijk voor. — Dit werd met klem bestreden door andere leden. Huns inziens stelt de Minister zich het recht op het standpunt, dat een mijnwet niet in de eerste plaats een fiscale wet mag wezen, maar trachten moet, de mijnbouwnijverheid zooveel mogelijk tot ontwikkeling en bloei te brengen. Wil men dit, dan moet

men ook weerstand weten te bieden aan den aandrang, die nijverheid, welke reeds op gelijken voet alle andere industrieën in de algemeene belastingen bijdraagt, nogmaals afzonderlijk aan hooge heffingen te onderwerpen. Het is zoeken naar de quadratuur van den cirkel, zoo werd gezegd, wanneer men er te gelijkertijd naar streeft, aan den mijnbouw gunstige bestaansvoorwaarden te verzekeren en daarom rechtstreeksche voordeelen voor de schatkist te ontleenen.

Nog werd eene opmerking gemaakt betreffende de redactie van het artikel. Indien in het 2e lid gezegd wordt, dat het vast recht en de cijns geheven worden „van iedere concessie", meende men, dat in het 1ste lid ook de uitdrukking „van iedere vergunning" moet worden gebruikt.

Art. 36. Dit artikel bepaalt, dat als bruto-opbrengst wordt aangemerkt de gemiddelde handelswaarde op het concessieterrein van de gedurende het afgeloopen halve kalenderjaar door de ontginning verkregen hoeveelheid al dan niet bewerkte verhandelbare producten. Op bladz. 22 der Memorie van Toelichting teekent de Minister hierbij aan, „dat voor den cijns slechts in aanmerking komt de waarde van het gewonnen product, zoodra het aan het licht gebracht is, verhandelbaar is en dus een waarde vertegenwoordigt, derhalve niet het product, zooals het bereid en verwerkt in den handel wordt gebracht". En op bladz. 10 der Memorie van Toelichting leest men: „Alleen de beginselen, waarvan bij de berekening der handelswaarde behoort te worden uitgegaan, in het geval dat de waardebepaling niet op het concessieterrein zelf geschieden kan, moeten in de wet worden genoemd". Begreep men het goed, dan moet dus de cijns berekend worden over de handelswaarde van het ruwe product, zooals dit uit de mijn komt, en geldt als handelswaarde in de eerste plaats de prijs, dien men daarvoor maken kan op het concessieterrein. Deze regeling nu zal, naar eenige leden meenden, in hare toepassing tot ongewenschte gevolgen leiden. Zij wezen als voorbeeld op een tinmaatschappij. Het product, door deze uit de mijn gewonnen, is tinerts; immers het tin is reeds een bewerkt product. Evenals voor de goudmaatschappijen, die thans in Indië ontginningen exploiteeren, het product is gouderts, dat naar elders wordt verscheept, is bij een tinontginning het tinerts het ruwe product. Zal nu de cijns berekend moeten worden naar de handelswaaarde, die het tinerts bijv. op Billiton heeft? Het is geenszins ondenkbaar, dat tinerts een reeds verhandelbaar product wordt en handelswaarde krijgt. Naar men meende te weten, zijn er bij Singapore ondernemingen, die tin winnen uit erts, dat zij van anderen koopen en aanvoeren. Intusschen het is duidelijk, dat indien de cijns berekend wordt over de handelswaarde, niet van het tin, maar van het erts, de cijns bijna niets zal opbrengen. Hetzelfde geldt in meerdere of mindere mate voor alle delfstoffen, in het bijzonder voor die, welke in ertsvorm worden gevonden.

Nu erkenden de leden, die dit in het midden brachten, dat hunne bedenking meer betrof de uitlegging, die aan het artikel in de Memorie van Toelichting wordt gegeven, dan het artikel zelf, hetwelk, hun inziens, tot een zoo beperkte interpretatie niet behoeft te leiden. De toelichting krijgt echter te meer beteekenis, omdat het artikel verre van duidelijk is. Of het bewerkte dan wel het onbewerkte product als bruto-opbrengst zal

worden beschouwd, wordt in het 1ste lid niet gezegd. Het zal verder in vele gevallen een groot onderscheid maken, of de handelswaarde berekend wordt overeenkomstig het 2de lid of wel krachtens het 3de lid; maar in welke gevallen de eene bepaling, in welke de andere toepasselijk zal zijn, is uit het artikel niet te lezen. Verduidelijking van deze regeling kwam dringend noodzakelijk voor. Naar men meende, zal daarbij niet vol te houden zijn het standpunt, in de Memorie van Toelichting ingenomen, dat steeds het ruwe product als de belastbare opbrengst zal zijn te beschouwen, zoodra dit verhandelbaar is en eenige handelswaarde heeft, hoe gering ook.

2de lid. Van een zijde werd in overweging gegeven, in plaats van „op een nabij gelegen of daarmede verbonden terrein", te lezen „op een aangrenzend terrein". — Anderen waren het met deze opmerking niet eens.

TITEL VII.

Vervallenverklaring van rechten en te niet gaan van concessiën.

Door enkele leden werd aanbevolen, den concessionaris de veplichting op te leggen, een waarborgsom te storten of te verbinden tot zekerheid van de nakoming zijner geldelijke verplichtingen, zoo jegens den Staat als tegenover de rechthebbenden op den grond en derde belanghebbenden. Het kwam hun voor, dat de voorschriften van dezen titel voldoende zijn om den Staat en derden voor schade te vrijwaren. Immers de publieke verkoop der concessie zal wellicht niets opbrengen, indien de concessie waardeloos is gebleken, en juist in die gevallen zullen de schatkist en zij, die aan de wet een recht op schadeloosstelling ontleenen, veel kans hebben het hun toekomende niet te ontvangen.

Door vele andere leden werd dit voorstel bestreden. Zij vreesden, dat de mijnbouwnijverheid te zeer zou worden belemmerd, indien van den concessionaris het storten of verbinden van een waarborgkapitaal werd geëischt.

Art. 37. 2e lid. Naar het gevoelen van enkele leden, verdient de verlenging van den termijn van zes maanden tot „ten minste één jaar" geen aanbeveling. De concessionaris is reeds in gebreke, vóórdat tot toepassing van het 2de lid kan worden overgegaan. Het scheen niet noodzakelijk, hem dan nog een tijdsverloop van ten minste een jaar toe te staan om in gebreke te *blijven*.

Anderzijds merkte men op, dat een concessionaris geen belang heeft opzettelijk stil te zitten; het te boven komen der omstandigheden, die tot het in gebreke zijn hebben aanleiding gegeven, kan tijd vorderen.

Art. 38 1ste—4de lid. Ook hier achtten sommige leden de ontworpen regeling noodeloos tijdroovend, in welk bezwaar door anderen niet werd gedeeld.

5de lid. De opmerking werd gemaakt, dat, bij afwijzende beschikking op grond van het 5de lid, het beroep niet ontvankelijk wordt verklaard. Daarbij kunnen zich echter rechtsquaestiën voordoen. Moet dan ook niet over een dergelijk beroep de Raad van State worden gehoord? Hiertegen werd aangevoerd, dat men zich moeilijk kon voorstellen, hoe omtrent het tijdig of niet tijdig dienen van het verzoek, rechtsvragen van veel beteekenis zouden kunnen ontstaan.

9de lid. Daar in het 7e lid geen griffier wordt genoemd, scheen het juister te lezen: „door den griffier van den raad van justitie in het zevende lid genoemd".

Art. 39. Aangezien het twijfelachtig kan zijn, of iemand aan de vereischten van art. 4 al of niet voldoet, werd gevraagd, welke autoriteit eventueel die quaestie moet beslissen. Zal, wanneer het uitvoerend gezag op grond van art. 39 de concessie als vervallen beschouwt, de belanghebbende, die ontkent, dat een der gevallen van dit artikel zich hebben voorgedaan, de zaak voor den rechter kunnen brengen? Zoo ja, in welken vorm? Zoo neen, zal dan de belanghebbende zich bij de beslissing van het admininistratief gezag hebben neer te leggen, zonder beroep op den Koning?

Voorts wenschte men te weten, of met de concessie de daarop gevestigde hypotheek vervalt, en of ook het verhaal der schuldeischers op de concessie onmogelijk wordt. Gelijk het ontwerp luidt, schenen die vragen bevestigend beantwoord te moeten worden; maar de regeling kwam billijk noodig voor. Wenschelijk scheen het, ook hier de bepaling van het vorige artikel, 6de—12de lid, toepasselijk te verklaren.

Art. 40. Kan, zoo vroeg men, de concessionaris intrekking der concessie verzoeken ook voor een deel van zijn terrein? Sommige leden wenschten dit uitdrukkelijk te bepalen. Er is, huns inziens, geen reden dit uit te sluiten.

TITEL VIII.

Slot- en overgangsbepalingen.

Art. 43, 1ste lid. In de Memorie van Toelichting betreffende het vorige wetsontwerp teekende de Minister Bergsma bij dit artikel aan, dat strafbepalingen nagenoeg niet in het wetsontwerp waren opgenomen, aangezien o. a. dit punt kon worden overgelaten aan den Indischen wetgever. Sommige leden zagen intusschen niet in, waarom de noodige strafbepalingen bij ordonnantie en niet in de wet zouden worden vastgesteld. In de mijnwet behoorde, huns inziens, althans gevonden te worden de straf op het zich, in strijd met die wet, toeëigenen van delfstoffen. Of bestaat reeds in het gewone Indische strafrecht te dien aanzien een voldoende bepaling?

2de lid. Enkele leden betreurden, dat het Regeeringstoezicht zich niet zal uitstrekken tot de goede zeden. Het moge waar zijn, zoo werd gezegd, dat men in Indië te maken heeft met arbeiders van Oosterschen oorsprong, die omtrent dit onderwerp andere begrippen hebben dan Westersche volken, op Nederland als koloniale Mogendheid rust echter de plicht, de inlandsche bevolking allengs op te voeden tot een hooger peil, ook uit een oogpunt van zedelijkheid. Het Regeeringstoezicht op het werkvolk bij den mijnbouw zou, mits met verstand uitgeoefend, daartoe kunnen bijbrengen.

In aansluiting aan het aangevoerde bij de algemeene beschouwingen verklaarden sommigen, dat zij ongaarne, en slechts op grond van het gemis der noodige ervaring op dit gebied, het vaststellen van voorschriften in het belang van de veiligheid en gezondheid der arbeiders overlieten aan regeling bij ordonnantie. De bepalingen der ordonnantie van 13 Juli 1880 (*Staatsblad van*

Nederlandsch-Indië nº. 133) bijv. achtten zij niet voldoende, daar, huns inziens, den werkgever in sommige gevallen ook de verplichting moest kunnen worden opgelegd, te voorzien in voldoende voeding der arbeiders. Voorts waren zij van oordeel, dat het toezicht, van Regeeringswege uit te oefenen op de naleving van het werkcontract door de werkgevers, in afgelegen streken geen voldoenden waarborg geeft voor goede behandeling der arbeiders.

De zoogenaamde koelie-ordonnanties zijn alléén toepasselijk op „van elders afkomstige koelies". Men vroeg, op welke wijze de rechten en verplichtingen van de overige koelies zijn omschreven.

Nog werd de vraag gedaan, of onder de omschrijving sub *b*, „de veiligheid voor het leven en de gezondheid der arbeiders", ook bepalingen omtrent arbeidsduur begrepen zijn; zoo niet, dan zouden enkelen het Regeeringstoezicht ook daartoe uitgestrekt wenschen te zien.

6de lid. Door eenige leden werd betoogd, dat altijd beroep van de beschikkingen der toezicht houdende ambtenaren behoorde open te staan.

Art. 44. Dit artikel werd door verschillende leden eene goede aanvulling van het vorige wetsontwerp geacht.

Niettegenstaande de geruststellende verzekeringen des Ministers op bladz. 3 der Memorie van Toelichting, waren enkele andere leden niet zonder vrees, dat de mijnindustrie in zelfbesturende Staten tot moeilijkheden en botsingen met de inlandsche vorsten en hoofden zal kunnen leiden. Gaarne zouden deze leden hieromtrent nader worden ingelicht. Zij verzochten voorts eene opgave te mogen ontvangen van de contracten, met het oog op den mijnbouw gesloten, en van de voorwaarden, waarop deze overeenkomsten tot stand kwamen, onder mededeeling tevens van de mislukte pogingen om tot overeenstemming te geraken. Werd steeds, volgens den adat, de algemeene instemming der oudsten en der hoofden van gezinnen verkregen, om inwendige onlusten te vermijden? Mocht het der Regeering moeilijk vallen deze inlichtingen op dit oogenblik te verstrekken, dan zou men die in ieder geval gaarne ontvangen vóór de goedkeuring van de onlangs met Indische vorsten gesloten verdragen.

Art. 45. Nadere inlichtingen werden verzocht ten aanzien van de werking van dit artikel voor zooveel betreft de bepalingen der artt. 35 en 36. Zullen, krachtens het 1ste lid, het vaste recht en de cijns overeenkomstig de nieuwe wet geheven worden van de vergunningen tot opsporing en van de concessiën, verleend vóór hare afkondiging? Zoo neen, zullen dan de houders dier vroegere vergunningen en concessiën, wanneer zij thans meer aan belastingen moeten opbrengen dan zij volgens de nieuwe bepalingen verschuldigd zouden zijn, zich op het 2de lid mogen beroepen, om te verzoeken, dat de voorwaarden, aan hunne vergunningen of concessiën verbonden, met de nieuwe wet in overeenstemming worden gebracht, met dien verstande dat zij in het vervolg slechts de belastingen van art. 35 zouden behoeven te betalen?

DE SPAARBANK MINAHASSA.

Met veel belangstelling namen wij kennis van het verslag van het tweede boekjaar der spaarbank Minahassa te Menado. De gunstige verwachtingen, die wij van deze inrichting hadden na het aanvankelijk succes, waarop het vorige jaarverslag wees, zijn verre overtroffen, zooals blijkt uit de volgende cijfers.

Het tegoed der inleggers klom van *f* 7311.52 op 31 December 1896 tot *f* 37,625.68 op gelijken datum van 1897 en het aantal inleggers, meest inlanders, van 190 tot 428. De directie trekt ten rechte hieruit de gevolgtrekking, dat het nut van het sparen onder de bevolking meer en meer wordt ingezien en door haar ook langzamerhand meer en meer in praktijk wordt gebracht.

Vele der inlandsche inleggers zijn met een schijntje begonnen, terwijl thans na 1 à 2 jaar hun crediet een aardig saldo aanwijst.

Dit succes bepaalt zich niet slechts tot Menado. Er is hier namelijk het systeem ingevoerd van gedelegeerden, dat, zooals ons bij het bestudeeren der cijfers bleek, van grooten invloed is geweest op den bloei van deze nuttige instelling. Ter hoofdplaats Menado werd ingelegd voor *f* 19,635.19 en totaal werd ingelegd *f* 31,815.94, waaruit volgt, door aftrekking, dat er buiten Menado *f* 12,180.75 is ingekomen. De spaarbank is namelijk vertegenwoordigd op 17 plaatsen der residentie buiten de hoofdplaats, en wel door de controleurs van Tondano, Gorontalo, Amoerang, Kema, Posso en Belang, door den administrateur van Bojong, en ten slotte, de laatsten niet de minsten, door de hulppredikers van Tondano, Tomohon, Langowan, Koemeloenboeai, Sonder, Tanawongko, Maoembie, Ajermadidi, Amoerang en Ratahan.

Wij vinden het van belang nog te vermelden, dat onder de inleggers 70 inlandsche vrouwen zijn en 29 zoogenaamde „inlandsche vereenigingen". Hieronder verstaat men inlandsche Christengemeenten, diakoniefondsen en dergelijke, die echter tezamen nog geen *f* 3000 inlegden. Onder de inleggers zijn slechts 2 Chineezen en 86 Europeanen.

Wij wenschen der directie geluk met het succes, dat gerust heeft op haar tweejarig streven. Die directie bestaat uit de heeren: E. J. Jellesma, Voorzitter, Ds. J. A. Th. Krol, Vice-Voorzitter, D. H. de Vries, Secr.-Penningmeester, W. F. Burlage, K. Burm, Mr. J. H. Carpentier Alting, H. F. Hesselaar, Wilh. Hesterman, en W. D. Londt.

Wij waren eenigszins uitvoerig in onze mededeeling, omdat nog steeds stemmen gehoord worden, bewerende dat een postspaarbank, zoo zij voor Java mogelijk is, voor de buitenbezittingen een doodgeboren kind zal blijken te zijn. Onzes inziens bestaat geen enkele grond voor zulk pessimisme. De spaarbank te Menado is er ons al weer een tegenbewijs voor.

v. S.

INDIË EN 's RIJKSMUNT.

De toestand van het Indische muntwezen is alles behalve rooskleurig. En, mogen wij een eminent desdundige als Mr. N. P. van den Berg gelooven, dan is er voorloopig niets aan te doen dan hetgeen populair wordt uitgedrukt door de uitdrukking, „op zien komen spelen".

Aan de groote bedrijvigheid, die in 1897 aan 's Rijks munt geheerscht heeft, heeft echter Indië ruimschoots zijn deel gehad. Belangrijke mededeelingen worden hieromtrent gedaan in het verslag van het Muntcollege, nopens de Muntwerkzaamheden over 1897. Voor zooverre deze Indië betroffen, geven wij er hieronder een overzicht van.

In 't geheel zijn er bijna 95 millioen stukken geslagen voor Nederland en Indië tezamen. Hiervan zijn 2 millioen guldens, die in Indië en in Nederland geldig zijn, 69.600.000 koperen centen voor Indië en 18.105.230 Indische twee en een halve cent stukken.

Ten behoeve dezer in 1896 aangevangen koperaanmunting werd bijna 380 millioen KG. koper aangekocht.

Van hetgeen nog onder bewaring was te Utrecht van den Lombokschat — ongeveer 20 KG. goud — werd ongeveer 18 KG. verkocht ad ƒ 1650 per KG. Het zilver — voor zoover geen specie — werd in twee partijen tot baren versmolten. Het bevatte soms tot 2 pCt. goud, wat er natuurlijk uit werd afgezonderd.

Tienguldenstukken zijn in 1897 voor een bedrag van ƒ 35.000 naar Indië gezonden, volgens zeer onlangs door de directie der Javasche Bank verstrekte inlichtingen, die een vroeger van andere zijden genoemd cijfer van ƒ 310.200 zeer onwaarschijnlijk maken.

Ten slotte nog een mededeeling over het valsche geld. Verdacht van valschheid werden aan het Muntcollege gezonden 8986 stukken, waarvan 6272 uit Nederland en 2714 uit Indië. Hiervan waren 8823 valsch, waarvan 6732 rijksdaalders, 1304 guldens, 238 Indische kwartjes en 24 Indische dubbeltjes.

Men kan hieruit wellicht de conclusie trekken, dat men thans ook in Nederland beseft hoe voordeelig het is, valsche rijksdaalders te maken, iets wat men in Indië reeds eenige jaren heeft ingezien. Ook dat het de moeite meer loont valsche rijksdaalders dan valsche dubbeltjes te maken. Een conclusie, die trouwens niet door het Muntcollege, maar thans door ons getrokken wordt. Eigenaardig is het verder dat van 5558 valsche rijksdaalders er slechts weinig gegoten, doch 5481 geslagen waren op valsche stempels. Zij allen bevatten veel zilver en weken veel minder af van het wettelijke gewicht dan de gegoten namaaksels. Het zilver is inderdaad goedkoop genoeg, om aan den consument het wettelijk gewicht in een valschen rijksdaalder voor te zetten. De prijs van het zilver heeft namelijk dit jaar een groote daling ondergaan en heeft den hoogsten tot heden bekende prijs bereikt. Moest men in den aanvang van het jaar nog ruim $29^1/_2$ pence per standardounce geven, einde Augustus was de prijs tot $23^3/_4$ gedaald. Wel sluit het jaar met den prijs van $26^5/_{16}$, doch het gemiddelde over 1897 is slechts $27^9/_{16}$, dat is $3^3/_{16}$ pence lager dan in het laatst voorgaand jaar. De uiterste noteeringen geven een prijsverschil van ruim ƒ 10 per KG.

De verhouding van zilver tot goud is bij den gemiddelden prijs van $27^9/_{16}$ als 1 : 34.213, terwijl die in 1896 was als 1 : 30,66.

Het baantje van valschen munter is dus tegenwoordig benijdenswaardig voordeelig.

v. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Juni 1898.

INHOUD.

De Brochure van den heer J. A. van Dorsser, ter toelichting en beoordeeling van de Millioenenstudie van den heer G. Roessingh van Iterson. — De heer J. Chailley-Bert in *Cosmopolis* over ons koloniaal bestuur op Java: het stelsel; de mannen. — De benoeming van Mr. T. H. de Meester tot vice-president van den Raad van Indië, besproken in het *Vaderland*, in *Insulinde*, en in het *Dagblad voor Zuid-Holland en 's Gravenhage*. — Het *Tijdschrift voor Geneeskunde* over de werving van Duitsche geneeskundigen voor den Indischen krijgsdienst. — De polemiek tusschen de heeren F. Corsten en J. Deen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over Duitsche vertegenwoordigers van Nederlandsche handelsbelangen in Zuid-China. — Het *Vaderland* en het *Handelsblad* over den loop de zaken in Pedir.

Een lijvige brochure vraagt allereerst onze aandacht.

Onze trouwe lezers zullen zich herinneren, dat wij in den vorigen jaargang, in de rubriek „Koloniale Literatuur" 1897, II, blz. 1096, een boek besproken van den heer G. Roessingh van Iterson, dat den sensationeelen titel voerde: „Waar vele millioenen reeds gebleven zijn en waar vele millioenen nog zullen blijven. Eene bijdrage tot de kennis van het Indisch staatsbestuur." Wij wezen er toen op, dat dit werk in hoofdzaak een verzameling is van vroegere opstellen, die in verschillende tijdschriften en couranten, o. a. ook in de *Indische Gids*, geplaatst zijn. Bij een request d.d. 12 October 1897 heeft de schrijver zijn boek aan de Tweede Kamer aangeboden, opdat zij een onderzoek provoceere „naar alles door hem in die bijdrage tot de kennis van het Indisch Staatsbestuur aangetoond".

De behandeling van dat request in de Tweede Kamer op 19 Novemher 1897 was de aanleiding dat de heer J. A. van Dorsser den Minister van Koloniën verzocht, hem inzage te willen geven van de door den heer Roessingh van Iterson in 1880—1883 ontworpen voorschriften voor het financieel beheer in Nederlandsch-Indië en de ter zake uitgebrachte adviezen. De Minister stond dat toe en de heer van Dorsser was zoodoende in de gelegenheid de gegrondheid van den hoofdgrief van den heer Roessingh van Iterson aan een nauwgezet onderzoek te onderwerpen. Die grief is — zooals wij weten — dat de regeering geen voldoende aandacht zou hebben geschonken aan de door den schrijver voorgestelde hervormingen, dat zij hem pensionneerde. Nu is de aard van de door hem ontworpen nieuwe regeling van het financieel beheer inderdaad niet zeer duidelijk op te maken uit het boek van dezen schrijver, verborgen als die voorgestelde hervormingen zijn onder tal van beschouwingen over zaken en vooral over personen, onder welke laatste de schrijver zelf wel wat te veel plaats inneemt. Afgescheiden van de wijze, waarop de heer van Dorsser zijn plan heeft ten uitvoer gebracht, was het in alle geval een

gelukkige greep, dezen weg te kiezen om kennis te nemen van de eigenlijke bedoelingen van den heer Roessingh van Iterson. Ons dunkt, dat deze laatste nu toch allerminst kan blijven beweren, dat men hem doodzwijgt! Ongelukkig voor hem vielen zijn adviezen van 1880—1883, waarmee hij zelf na ettelijke jaren nog zoo ingenomen is, wanneer wij den heer van Dorsser mogen gelooven, bij nadere kennismaking niet mee.

Het onderwerp is zeer speciaal, en wij kunnen er daarom hier te veel over uitwijden. Ons oordeel is een leekenoordeel, dat wenschen wij hier uitdrukkelijk op den voorgrond te plaatsen. Dat standpunt eenmaal ingenomen hebbende, moet het ons van het hart, dat wij van de brochure van den heer van Dorsser met veel genoegen kennis namen. Tegenover leeken heeft hij zonder twijfel het pleit gewonnen; aangetoond dat de schrijver der millioenenstudie de hier zoo noodige objectiviteit mist, schromelijk overdrijft, en daarenboven door zijn werkkring in Indië slechts oppervlakkig kennis maakte met en kennis heeft opgedaan van het geldelijk beheer in Indië, dat hij zoozeer afkeurt. Dat hij zelf door zijn eigen woorden herhaaldelijk het bewijs levert, dat hij de zoogenaamde nieuwe regeling der comptabiliteit van 1874, die hij trouwens slechts in de overgangsperiode, immers der eerste invoering, leerde kennen, slecht begrepen heeft, zelfs niet kent.

Het spreekt van zelf, dat verduisteringen en tekorten zullen blijven voorkomen, zoolang er dieven en sloddervossen onder de menschen, dus ook onder de ambtenaren, zullen zijn. Geen comptabiliteitsvoorschriften, al waren zij ook in alle opzichten onverbeterlijk, zullen kunnen verhinderen, dat een comptabel ambtenaar, met lange vingers, zich aan 's lands kas vergrijpt, of dat de boekhouding van een achteloos en vergeetachtig man vroeg of laat in de war komt. Volkomen juist is dus de bewering van den heer Van Dorsser, dat het voorkomen van kastekorten op zich zelf niets bewijst omtrent de al of niet deugdelijkheid der bestaande voorschriften en dat de beste voorschriften zulke tekorten, voor zoover zij het gevolg zijn van diefstal, niet kunnen voorkomen, maar wel kunnen en moeten verhinderen, dat tekorten verborgen blijven en dus den oneerlijken kashouders gelegenheid worde gegeven hun oneerlijke handelingen langer tot nadeel van 's lands kas uit te oefenen. Wanneer dus bij het aan den dag komen van een tekort blijkt, dat dit reeds eenigen tijd bestond en dat het verborgen is gehouden door praktijken, die bij een behoorlijke toepassing der bestaande voorschriften niet konden worden ontdekt door hen, die ze hadden moeten ontdekken, dan eerst heeft men het recht te zeggen, dat die voorschriften niet goed zijn.

Twee gevallen kunnen zich voordoen: 1e het saldo in kas stemt niet overeen met het saldo volgens de boeken. Dit moet uitkomen, als de kas goed wordt opgenomen. Maar wanneer de ontvanger den inspecteur op de een of andere wijze op een bepaald tijdstip verwachten kan, zal het overal ter wereld kunnen voorkomen, dat hij, zonder de boeken te vervalschen, het aan het licht komen van zijn malversatie verhindert, wanneer hij slechts goede vrienden heeft, die hem tijdelijk het noodige leenen, om het gat te stoppen. Geen voorschriften helpen daartegen. Een plotseling verschijnen van den inspecteur, als „der steinere Gast" voor Don Juan, of wel een herhaalde, allerminst verwachte, opname, als de ontvanger den inspecteur voor goed vertrokken waant, is daartoe een middel, onafhankelijk van de

kasvoorschriften. Wordt de comptabele ambtenaar in geenerlei opzicht verdacht, en, wij mogen het met eenigen trots zeggen, dat is in Indië de normale toestand, dan bestaat er ook geen reden om tot zulke maatregelen over te gaan, evenmin als een echtgenoot, die zijn vrouw volkomen vertrouwt, plotseling thuis zal komen op een ander tijdstip dan hij verwacht wordt, uitsluitend om te zien of zijn vrouw hem ook ontrouw is. Met andere woorden: zoolang men vertrouwen geeft, als normaal geval, zal van tijd tot tijd, bij uitzondering, vertrouwen geschonden worden, ten spijt van de beste voorschriften.

Het tweede geval is toepassing van de hoogeschool bij het plegen van verduisteringen. Het kassaldo klopt steeds met de boeken en een gedane ontvangst is niet of voor een minder bedrag geboekt. De kas klopt met de boeken; de boeken zijn vervalscht. Hier hangt het voornamelijk af van de wijze, waarop die vervalsching heeft plaats gehad. Bij alle administratiën ter wereld komen zij voor en bij alle duurt het soms vrij lang, voor zij ontdekt zijn.

Zooals de Indische comptabiliteitsvoorschriften en de inspectiën der financiën thans geregeld zijn, gelooven wij, 1e dat in Indië betrekkelijkerwijze minder tekorten voorkomen en 2e dat zij minder lang verborgen blijven dan in menig andere reusachtige administratie in vroegeren en lateren tijd het geval is geweest. Dien indruk zullen wel de meesten, die met de financieele administratie in Indië te maken hebben gehad, hebben meegenomen. En die indruk is, tot ons genoegen, belangrijk versterkt door de bestudeering van de belangrijke brochure van den heer Van Dorsser.

Ten slotte nemen wij hier met instemming over het advies van dezen oud-directeur van financiën voor de naaste toekomst.

Men benoeme als kashouder uitsluitend personen, wier antecedenten recht geven tot de verwachting, dat zij hun taak goed en ijverig vervullen en 's lands gelden eerlijk beheeren zullen.

In de tweede plaats zal men moeten trachten voor de inspectie van financiën (die niet gemist kan worden) steeds personen te vinden, die bij groote toewijding degelijke bekwaamheid bezitten en bovendien die mate van scherpzinnigheid, welke voor het aan de inspectie opgedragen werk vereischt wordt.

Dit is niet gemakkelijk, want voor de ambtenaren van dien tak van dienst bestaat in Indië geen leerschool, waar zij gaandeweg de noodige theoretische en vooral praktische kennis kunnen opdoen.

Aan dat bezwaar zou wellicht kunnen worden tegemoet gekomen door nu en dan een paar personen, die in Nederland het groot ambtenaars-examen hebben afgelegd, goed op de hoogte zijn van staatsinstellingen en boekhouden en net en accuraat werken, na eenige opleiding bij een der groote kassen, te benoemen tot algemeen ontvanger, met het vooruitzicht om bij gebleken geschiktheid en ijver te worden benoemd tot adjunct-inspecteur van financiën.

Wanneer men aan die personen geen al te groote kassen te beheeren geeft, zoodat zij nog wat tijd overhouden om onder de leiding van den betrokken inspecteur zich de noodige kennis der belastingverordeningen eigen te maken, zal men op die wijze goede ambtenaren voor de inspectie kunnen vormen.

Voor een dergelijken maatregel is het thans juist een goede tijd, omdat de vermindering der aanvraag van ambtenaren voor het Binnenlandsch Bestuur

op de vooruitzichten van de te Delft studeerende jongelui een ongunstigen invloed uitoefent.

Last not least zal bij elk tekort, dat zich voordoet, zorgvuldig moeten worden onderzocht, of het reeds eenigen tijd bestaan heeft en zoo ja — of van de niet tijdige ontdekking de schuld ligt aan onvoldoende plichtsbetrachting van de met het toezicht belaste ambtenaren, dan wel aan een leemte in de bestaande voorschriften omtrent boekhouding, verantwoording of contrôle.

De omtrent zoodanige onderzoekingen op te maken verslagen zouden door de Indische Regeering aan den Minister van Koloniën kunnen worden toegezonden, om dien staatsman in de gelegenheid te stellen daarvan voor zooveel noodig mededeeling te doen aan de Staten-Generaal. Daaruit zal c. q., beter dan uit eenig betoog, blijken, dat de bestaande regeling betreffende het geldelijk beheer in Nederlandsch-Indië niet de afkeuring verdient, die daarover door een onbevoegd beoordeelaar is uitgesproken.

Wanneer overigens de betrokken autoriteiten aan dat beheer voortdurend de noodige zorg wijden, zal ongetwijfeld de gunstige werking van het in 1874 ingevoerd en in de praktijk deugdelijk bevonden systeem meer en meer worden verzekerd en zal het reeds zoo belangrijk verminderd aantal kastekorten tot een minimum worden gebracht.

* * *

In *Cosmopolis* schreef de heer J. Chailley-Bert een derde artikel over de Hollanders op Java.

Wij brengen even in herinnering, dat wij geen zeer gunstig oordeel uitspraken over zijn twee vorige artikelen (Zie deze „revue", December-aflevering, 1897, blz. 1577 en Januari-aflevering, 1898, blz. 65). Daarom is het ons bijzonder aangenaam te constateeren, dat dit derde opstel, dat handelt over „l'administration: le système — les hommes", een veel beteren indruk maakt.

Het verwijt van oppervlakkigheid, dat wij vroeger uitbrachten, kan zeer zeker ook hier niet worden teruggenomen. 't Zijn hier echter weinig ter zake doende bokken, die voor een groot deel geschoten worden door 's schrijvers onbekendheid met onze taal, en de moeilijkheid die hij heeft om onze voor hem zeker zeer barbaarsch klinkende personennamen te kunnen weergeven. Dat hij spreekt van M. Snoucke Hurgronje en M. Tunk (lees Van der Tuuk), kan de strengste criticus hem waarlijk niet kwalijk nemen. Erger is het dat hij onder de ambtenaren tot beoefening der inlandsche talen noemt, „M. Mates (Macasser), M. Boegis etc." Zijn zeker niet zeer leesbare aanteekeningen hebben hem hier zeker in de steek gelaten. Een hem gedane mededeeling, dat de heer Matthes vooral uitmunt in de studie van de taal der Boegineezen, heeft hem klaarblijkelijk verleid tot de schepping van dien merkwaardigen taalgeleerde, den heer Boegis.

Intusschen is, van zeer geachte zijde, uitdrukkelijk geprotesteerd tegen onze kritiek van zijn vorige artikelen. „Men moet" — zoo werd ons opgemerkt — „wanneer een vreemdeling de moeite doet onze koloniën te bestudeeren, zoeken naar de lichtzijden; het immers apprecieeren dat hij ons de eer aandoet onze koloniën te bezoeken en te onderzoeken".

Het is zeer wel mogelijk, dat die opvatting veel goeds heeft. In alle geval heeft de heer Chailley-Bert zijn uiterste best gedaan — zooals ons uit Indië

herhaaldelijk bericht is — om op de hoogte te komen. Ambtenaren, die met hem rondreisden, waren herhaaldelijk getroffen door zijn scherpen blik op personen, zaken, toestanden.

Onze kritiek zij dan hier ook opbouwend. En dat kan ze niet beter zijn dan door ons nader bezig te houden met zijn opstel.

Eerst behandelt de schrijver onze administratie.

„De Nederlanders hebben op Java een standpunt, dat eenig is; zij zijn 50.000 tegen 25 millioen; Holland is op 4000 uren afstand; Holland heeft beperkte hulpbronnen; zijn erfgoed wordt begeerd door verscheiden natiën, die zijn fouten bespieden. Voor alle overwinnaars is de goede verstandhouding met de overwonnenen wenschelijk; voor de Hollanders, hoe uitstekend hun koloniale troepen ook zijn, is ze noodzakelijk. Er kan geen sprake meer zijn van te heerschen door vrees of te regeeren door verdeeldheid; de vermoorde Chineezen te Batavia, de vernielde specerijen in de Molukken; het decimeeren der bevolking van Bantam, de gouverneurs-generaal, satrapen, wanneer ze geen dwingelanden zijn, de inlandsche vorsten, tegen elkaar in het harnas, en zich om strijd verzwakkende, dit alles is lang voorbij. Zij hebben vóór zich en, ondanks de daartusschen gevoegde inlandsche hoofden, tegenover zich, de bijna gelijkslachtige massa van een bevolking, die, zonder twijfel vreedzaam is, maar die eigen bewustzijn begint te krijgen, een die, wanneer ze eens tot het uiterste werd gedreven door onhandigheid of onrechtvaardigheid, moeilijk tot kalmte of tot gehoorzaamheid zou zijn te brengen. En nu trachten zij die bevolking tot samenwerking te brengen voor de werken des vredes. De Europeaan is niet meer aan het strand gekampeerd voor den ruilhandel; hij is gevestigd in het hart des lands om winst te maken; hij brengt zijn kapitalen en zijn kundigheden aan; hij verwacht van den inlander dat deze zijn arbeid aanbrengt.

Dit verbond is een paradox, die, tusschen vijanden van weleer, oplegt eenheid van streven, overeenkomst van belangen, billijkheid van verdeeling. De Franschen zouden die paradox hebben kunnen begrijpen door edelmoedigheid; de Nederlanders hebben haar weten te verwezenlijken door voorzichtigheid."

Wij brengen alle hulde aan den schrijver voor deze inleiding, waarin hij met eenige forsche streken heeft geteekend datgene, wat wij allen wel voor den geest hebben, maar nooit zoo kort, zoo krachtig hebben uitgedrukt. Zoo doorlezende, beginnen wij al met hem den heer Boegis te vergeven.

Overgaande tot onze administratie, meent de schrijver vooral nadruk te moeten leggen op den invloed van het Engelsche tusschenbestuur. „Vóór de Engelschen niets dan exploitatie van het eiland; na hen in alle geval een methode van bestuur en administratie, hetzij dan een goede of een slechte. Lang voor de Nederlanders hebben de Franschen het protectoraat afgeschaft en vervangen door het onmiddellijk bestuur, terwijl de Engelschen het protectoraat behouden zoo lang zij konden: de Nederlanders hebben — en dat maakt hen zoo oorspronkelijk — de inlandsche hoofden en hun tusschenkomst in het bestuur allerminst afgeschaft, maar zij hebben die gewijzigd en wel teruggebracht tot buffer en schijnvertooning. Daartoe zijn zij gekomen door twee remmen: eerstens hun afkeer voor nieuwigheden en stelsels en hun smaak voor ondervinding en overlevering; tweedens een zekere goedmoedigheid, samengesteld uit verstand en medelijden, die hun heeft vergund om

de ziel der inlanders te begrijpen; om te komen in de zeden, in de veroordeelen, tot zelfs in de genoegens der onderdanen om den schijn aan te nemen; zelfs hun beuzelachtigheid ernstig op te nemen en hun zwakheid zelfs met onderscheiding te behandelen.

Gedurende langen tijd heeft men slechts dit kunnen zien in hun gedragslijn: politieke wijsheid, vergemakkelijkt door het nationale karakter. Sedert twintig jaar is er een oneindig edeler element bijgekomen: het hart spreekt mee! De Nederlanders, die gedurende 150 of 200 jaren slechts gedacht hebben om zich vet te mesten met de kolonie, die in de volle 19de eeuw hebben uitgevonden, opgelegd, volgehouden, en slechts met tegenzin hebben beperkt een stelsel van vernuftige, voordeelige, maar onbeschaamd afpersende voorbrenging, zijn ten slotte aangeraakt door de genade. Alsof zij het verleden willen boeten en hun geweten schoonwasschen, zijn diezelfde gelijkmakers der adellijke klassen vervuld geworden van medelijden, en, beter nog, van sympathie, voor het volk. „*De kleine man*, (dit was in het Hollandsch in den Franschen tekst), de nederige landbouwer, hij die slechts een hut bezit en een akker beplant, de koelie die zijn armen verhuurt, de grijsaard, die zijn vrachtje draagt, hen allen neemt het Bestuur in zekeren zin bij de hand, vergezelt en beschermt hen. En het Bestuur beschermt hen tegen alles: tegen hun hoofd, als hij hen knevelt, tegen den Chinees als hij hen ten gronde richt, tegen den kolonist, als hij hen exploiteert; hij zal hen mogen beschermen tegen den fiscus, als hij hen verarmt. De controleur, die hun akkers, waarop geloerd wordt, bewaakt en verdedigt; de assistent-resident, die zich beijvert om hun recht te doen in burgerlijke en strafzaken; de resident die dagen lang inspecteert, confereert, en besprekingen houdt met zijn inlandsche medewerkers, om hun toestand te kennen in het heden en hun toestand te voorzien in de toekomst, de geheele bestuurs-toestel, die in het werk gesteld wordt voor de wederlegging en het welzijn van den „kleinen man". Dat is geen politiek meer, maar een aandrang van het hart. Het eigenbelang, in bedwang gehouden door de goedheid. En het eigenbelang vindt hierdoor zijn rekening. Java is bloeiende, de inlander heeft het goed en het budget (ware er geen Atjeh-oorlog!) in evenwicht. Nergens, noch bij hen, die het protectoraat hebben uitgevonden, noch bij hen, die het vervangen hebben door voorschriften en bepalingen, heeft het protectoraat zulke schoone resultaten gegeven.

Alle hulde aan den schrijver voor deze magistrale uiteenzetting van de hoofdpunten van ons, zoo dikwijls door landgenooten aangevochten, koloniaal systeem.

Wij zullen ons hiertoe bepalen. 't Is ons voldoende de aandacht op dit goede artikel van Chailly-Bert gevestigd te hebben. De lezing van het origineel kunnen wij in gemoede aan ieder Nederlander aanbevelen. Hij heeft een groot talent voor het beschrijven van sommige eigenaardig-Javaansche instellingen. Als een meesterstuk beschouwen wij b.v. de levendige schets van een dorpshoofd-verkiezing.

* * *

De benoeming van Mr. T. H. De Meester, administrateur der generale thesaurie aan het departement van financiën, tot vice-president van den Raad van Nederlandsch-Indië heeft in Nederland groote verbazing, in Nederlandsch-Indië groote verontwaardiging gewekt. Slechts één dagblad, het *Vaderland*, heeft den moed gehad, die benoeming te verdedigen. De heer De Meester, zegt het

blad, die tot het hoogste ambt in Insulinde, na den Gouverneur-Generaal, is geroepen, is nimmer in Indië geweest en heeft, zoover bekend, nimmer van Indische zaken speciale studie gemaakt. Wordt in den regel tot deze betrekking een lid (of oud-lid) van den Raad zelf gekozen, er waren ditmaal redenen om geen der zittende leden in die mate boven zijn collega's te onderscheiden, en ook uit het een en ander wat de Indische bladen schreven mocht men afleiden, dat geen der leden speciaal voor het presidium aangewezen werd geacht. Daarbij komt dat, zijn wij wel ingelicht, van de zijde der Indische regeering het verlangen was uitgedrukt, dat iemand mocht worden uitgezonden, die volkomen op de hoogte was van provinciale en gemeentelijke administratie en financieele aangelegenheden. Dit zou wijzen op de opvatting, dat vraagstukken van financieelen aard en van decentralisatie van bestuur in den eersten tijd op den voorgrond moeten komen.

Zulk een inzicht verdient zeker toejuiching en verklaart de keuze van een man, die ongetwijfeld op 't gebied onzer binnenlandsche administratie en onzer financiën zijn sporen heeft verdiend. De heer De Meester, die 46 jaren oud is en dus in de volle kracht van den mannelijken leeftijd, is de zoon van wijlen het oud-lid der Tweede Kamer mr. G. A. De Meester, in leven burgemeester van Harderwijk. Hij is na zijn promotie in 1875 zijn loopbaan begonnen aan de provinciale griffie van Overijsel, van waar hij in 1885 geroepen werd naar Groningen, om daar als gemeente-secretaris op te treden. In 1892 werd hij, op voordracht van den Minister Pierson, benoemd tot administrateur van de generale thesaurie. In Januari 1896 werd hij, na de met zooveel succes tot stand gebrachte conversie, benoemd tot ridder in de orde van den Ned. Leeuw.

De heer Pierson had een zeer grooten dunk van de bekwaamheden van den heer De Meester en men mag vermoeden, dat zijn advies van gewicht is geweest tot het doen van deze keuze. Stellig is het een zeer ongewone daad geweest van de Regeering, om voor dat hooge ambt alle Indische amhtenaren en oud-ambtenaren te passeeren en dus een nieuweling te brengen aan de spits der Indische ambtenaarswereld. Zij is er zich natuurlijk ten volle van bewust geweest, dat deze daad haar aan veel critiek zal bloot stellen en in menigen kring afkeuring en afgunst zal verwekken. Te meer moet men aannemen, dat zij in 't volle besef harer zware verantwoordelijkheid heeft gehandeld, en — een ongewone daad kan een wijze daad zijn. Waarlijk superieure menschen zijn in elke betrekking op hun plaats en weten op die plaats zich te doen gelden. Wat hun aan routine en detailkennis ontbreekt wordt licht meer dan goedgemaakt door ruimte van blik en losheid van sleur. Moge het hier zoo blijken! Reeds het feit, dat de heer De Meester den moed heeft deze betrekking te aanvaarden, getuigt van vastberadenheid en zelfbewuste kracht.

* * *

Insulinde maakte zich tot tolk van de vele in Indië belangstellenden, die deze benoeming alles behalve kunnen toejuichen.

Men heeft meermalen de afschaffing of tenminste de reorganisatie bepleit van dat hooge Regeeringslichaam, op grond dat zijn nut niet opwoog tegen de kosten.

Deze benoeming is een zeer eigenaardig teeken, hoe weinig eischen gesteld

behoeven te worden aan een voorzitter van dat college. Hiermede wordt niet bedoeld iets af te dingen op de buitengewone bekwaamheden van den nieuwen titularis, maar men kan toch moeilijk beweren dat zijn commiesschap ter provinciale griffie te Zwolle van 1875—1885, zijn secretarisschap der gemeente Groningen van 1885—1892, ja zelfs zijn administrateurschap der generale thesaurie bij het departement van financiën van 1892 tot heden, ook maar in de verste verte zweemt naar een voorbereiding voor de hooge betrekking, die hem thans wacht.

Zeker is het, dat het een moeilijk te vergulden pil is voor de tegenwoordige leden van den Raad van Indië.

Ontmoedigend is zulk een benoeming trouwens voor elk Indisch ambtenaar.

Weldra begint nu weder het groot-ambtenaarsexamen; ten overstaan van een breede commissie van mannen, die hun sporen verdiend hebben op het gebied van velerlei vakken van Indologische wetenschap, zullen tal van jongelieden streng vergelijkend worden beproefd voor een luttel aantal plaatsen.

Strenge, zeer strenge eischen stelt de Staat aan hen, die, zij het aanvankelijk in de nederige betrekking van ambtenaar ter beschikking, zullen waardig gekeurd worden in kolonialen dienst te treden. Maar als de eerste van het hoogste college in Indië wordt schier tegelijkertijd iemand benoemd, die, hoe bekwaam ook op zijn eigen gebied, van Indië niets weet, er nooit was, en nooit van eenig Indologisch vak studie maakte.

Is het ontbreken van kennis van Indische zaken juist een aanbeveling, met het oog op door te voeren bezuinigingen, die niet licht zouden gesteund worden door iemand die Indische toestanden kan beoordeelen? En koos men daarvoor een Nederlandsche financieele specialiteit?"

* * *

Onder het opschrift: „Gunst of willekeur", bevat het *Dagblad voor Zuid-Holland en 's Gravenhage* een woord van ernstig protest tegen deze regeeringsdaad, die niet slechts bij het groote publiek, maar ook bij de vele oud-Indische hoofd-ambtenaren, welke te 's Gravenhage verblijf houden, niet alleen algemeene verbazing, maar zelfs verontwaardiging heeft gewekt

Tot heden gold het als een onwederlegbare waarheid, dat men om een zaak te kennen, die moest geleerd hebben. Het schijnt dat tegenwoordig, bij de vervulling der hoogste landsbetrekkingen in Indië, die regel niet meer wordt toegepast. Niet alleen is dat een onbillijkheid tegenover de jongelui die zich voor den Indischen staatsdienst voorbereiden, maar ook voor den Raad van Indië zelven moet deze daad als hoogst krenkend worden beschouwd, omdat daardoor aan dit hooge regeeringscollege een brevet van onbekwaamheid en ongeschiktheid wordt uitgereikt, alsof er in hun midden zich geen enkel persoon bevindt, die waardig wordt gekeurd als hun voorzitter op te treden.

De vice-president van den Raad van Indië, die, bij de ontstentenis van den Gouverneur-Generaal, dezen moet vervangen, behoort, om zijn waardigheid met het noodige prestige te kunnen uitoefenen, in de Indische toestanden doorkneed te zijn. Hij moet den adat evengoed, zoo niet beter, kennen dan de inlander zelf. Hij behoeft geen specialiteit, maar hij moet in de eerste plaats een politiek man zijn.

De tegenwoordige minister van koloniën gold, toen hij nog tot de oppositie behoorde, als een voorstander der opheffing van den Raad van Indië, omdat

die taak door den raad van directeuren der verschillende takken van bestuur kon worden vervuld. De hooge traktementen en pensioenen der leden van den Raad van Indië konden dan bezuinigd worden.

Misschien dat deze benoeming als een eerste stap tot uitvoering van dien maatregel moet worden beschouwd.

De eerste handeling van den nieuwen titularis zal vermoedelijk de afschaffing van het thans overbodig geworden college zijn, dat hij geroepen is te leiden. Een dergelijke daad van zelfopoffering zou werkelijk eenig zijn in de geschiedenis en daarom dubbele waardeering verdienen. Er is echter geen ernstig mensch, die aan zulk een onbaatzuchtigheid geloof hecht.

* * *

In het *Tijdschrift voor Geneeskunde* komt een redactioneel artikel voor naar aanleiding van de oproeping van Duitsche geneeskundigen voor den Nederlandsch-Indischen krijgsdienst. Wij ontleenen daaraan het volgende historisch overzicht:

Sedert de invoering der wet van 2 Aug. 1880 werden bij de Nederlandsche landmacht aan de aankomende officieren van gezondheid premiën van *f* 5000 gegeven. Deze werden op verschillende wijze genoten: 1°. werden aan studenten in de geneeskunde, die zich verbonden na het arts-examen zes jaren te dienen, na elk met goed gevolg afgelegd examen premiën van verschillend bedrag toegekend, zóó dat de geheele som *f* 5000 bedroeg; 2°. werden driemaandelijksche tegemoetkomingen en premiën gegeven tot een gezamenlijk bedrag van *f* 5000; 3°. werden driemaandelijksche toelagen gegeven van *f* 150 à *f* 400, en na het verkrijgen van den arts-titel zóóveel uitgekeerd als minder dan *f* 5000 was genoten.

Met dit stelsel werd in 1894 gebroken, toen op de begrooting een post verscheen van *f* 10,000 voor premiën aan vier nieuw te benoemen officieren van gezondheid, die alzoo elk *f* 2500 bekomen. Zoo gaat het tot heden.

Bij de Kon. Ned. marine genoten de a.s. officieren van gezondheid vroeger als toelage en premiën in het geheel de som van *f* 8000. Sinds het Kon. Besluit van 6 Mei 1886, no. 1 gewijzigd bij Kon. Besluit van 8 Mei 1895, no. 21, genieten zij thans in toto *f* 5600.

De officieren van gezondheid voor den kolonialen dienst genoten vroeger (Kon. Besluit van 18 April 1878, no. 21) *f* 8000, deels als premiën bij de examina, deels als geregelde uitkeeringen. In 1886 (Kon. Besluit 6 Mei, no. 41) werd de premie teruggebracht op *f* 7000; in 1889 (Kon. Besluit van 12 April, no. 66) op *f* 5600; in 1895 (Kon. Besluit van 8 Mei, no. 21) tot *f* 4000. In 1896 werden geen studenten meer in opleiding genomen, terwijl men in 1897 begonnen is met de benoeming van daartoe opgeroepen artsen tot officier van gezondheid met een premie van *f* 3000.

Overgaande tot de verklaring van het op het eerste gezicht vreemde feit, dat de regeering thans, om behoorlijke aanvulling te krijgen weer buitenlandsche medici heeft moeten werven, wordt opgemerkt, dat de regeering gemeend heeft te kunnen profiteeren van de groote toeneming van het aantal Nederlandsche artsen. Zij verlaagde de premie in de verwachting, dat er aanbod genoeg zou blijven komen, dank zij den grooten steeds toenemenden voorraad artsen. Maar die verlaagde premie werd door de Nederlandsche

artsen niet gretig begeerd, en liever dan de premie weer op te slaan, heeft men getracht, in het buitenland liefhebbers te vinden.

Dit verschijnsel is wel een geruststelling voor hen, die het medisch proletariaat reeds nabij waanden: het blijkt immers dat de positie, die de jonge medici in het vaderland meenen te kunnen verkrijgen, goed genoeg is om hun de aangeboden landsbetrekking te laten afwijzen. Dat de regeering voor die versmade betrekkingen in het buitenland gegadigden zocht, wordt dan ook geen zaak van overwegend belang.

Maar het vakblad heeft een zeer gewichtig bezwaar.

De uitkomst heeft bewezen, dat de wervings-premie te laag is gesteld. Maar verondersteld, er was terecht geconcludeerd, dat men wel medici kon krijgen voor minder geld, was het dan in dat geval juist gezien tot de verlaging over te gaan? De staat heeft niet alleen medici noodig, maar moet ook trachten voor zijn dienst een uitgelezen corps te verkrijgen. Wanneer men de premie op het minimum stelt, zal men geen keus hebben en moeten nemen wat zich aanbiedt. Voor eenige duizenden guldens snijdt men zich den pas af zeer goede elementen voor het ambtenaars-corps aan te werven. Om deze reden schijnt de premie-verlaging nog grooter fout.

Wat Indië betreft, is men zoover gegaan, dat men geen aspiranten genoeg krijgt; voor het leger hier te lande krijgt men er juist genoeg, maar niet genoeg om te kiezen. Bedriegt hier de zuinigheid de wijsheid niet?

In Indië is er op medisch gebied veel mooi, praktisch en wetenschappelijk werk te doen. Het is een daad van goed bestuur en goede politiek voor dit werk de beste krachten te vereenigen. In Nederland geeft de betrekking in het leger aan de militaire artsen den tijd, en niet zelden ook de gelegenheid, om zich verder te ontwikkelen op wetenschappelijk gebied, die de meer met werk overladen collega's missen. Het legerbestuur kan dat beschouwen als iets accidenteels, dat hem niets aangaat, maar het kan ook deze sinds Donders, jonge jaren bestaande verhouding aanmoedigen door te trachten telken jare een paar degelijke jongelieden aan zich te verbinden. Daarvan zal in de eerste plaats het leger zelf partij trekken.

* * *

Wij maken slechts bij uitzondering melding van ingezonden stukken in de Nederlandsche dagbladpers. Thans willen wij echter mededeeling doen van een ingezonden stuk van den heer F. Corsten te Tientsin in de *Nieuwe Rotterdammer Courant* van 17 Mei, getiteld „De ondergang van den Nederlandschen Petroleumhandel". Uitgaande van een telegram in de *Locomotief* van 24 Februari over de fusieplannen van de petroleummaatschappij Moeara Enim met de Standard Oil, komt de schrijver langs een omweg bij zijn stokpaardje: het verderfelijke om den verkoop van onze Indische petroleum in China aan Duitschers of Engelschen op te dragen, in stede van aan Nederlanders. De heer Corsten haat den, door den heer Deen geroemden waren koopmansgeest, waardoor de „Koninklijke" zich zou hebben doen leiden bij de aanstelling van vreemdelingen als agenten, zelfs op Nederlandsch gebied. De heer Deen, die eenigen tijd geleden den heer Corsten bestreed in een artikel, getiteld „Duitsche hulp in China", wordt vervolgens uitgenoodigd iets te schrijven over Amerikaansche hulp in Indië, en hierop te laten volgen eenige beschouwingen over Duitsche hulp in Indië.

Dat die hulp ons wel eens zou kunnen worden aangeboden, begrijpt, volgens den heer Corsten, iedereen, die inziet wat de gevolgen zullen zijn van de laatste wijzigingen in het politiek evenwicht in Oost-Azië. In Nederland schijnt men echter niet eens te weten hoe men het moet aanleggen, om, zonder nadeel voor onzen handel en ons prestige, in het verre Oosten petroleum te verkoopen. Het is dan ook vruchteloos er op te wijzen, wat er verder omgaat in dit gedeelte der wereld. Dat wij de nadeelen van onze onverschilligheid zullen ondervinden, staat voor den schrijver vast. Dat de voortdurende vrees zich aan koud water te branden ons als Aziatische handelsmogendheid geen goed doet, realiseert men eerder, wanneer men, zooals schrijver, buiten alle Nederlandsche partijquaesties staat en slechts aan enkele zaken van algemeen belang zijn aandacht wijdt. Dan verwondert men zich over onze struisvogelpolitiek, die, naar het schijnt, den waren koopmansgeest tot basis heeft, althans dien waren koopmansgeest, die door den heer Deen zoo hoog werd aangeprezen.

Welk een afzetsgebied zich in China voor ons ontsluit, wordt niet begrepen door hen, die, pochend op waren koopmansgeest, niet inzien dat de Jan Salie-geest het kenmerk is van ons optreden in den vreemde. Men zou anders niet zulke denkbeeldige bezwaren opperen tegen een rationeele en geleidelijke uitbreiding onzer handelsbetrekkingen in Oost-Azië, met petroleum tot basis. Wat onze handel in dit artikel in China alleen zal worden, wordt met enkele cijfers toegelicht.

In 1894 werden in China geïmporteerd 534,280 gallons Sumatra-petroleum en over 1897 bedroeg dit cijfers reeds 14.212.278 gallons. In drie jaren nam dus de invoer onzer olie toe tot bijna veertien millioen gallons. En dit geschiedde ondanks een slechte verpakking en talrijke klachten over het lekken der blikken. De totale invoer van petroleum in China voor 1897 was ruim twee-en-dertig millioen gallons meer dan over 1896. Die cijfers behoeven geen toelichting, maar er moet toch worden opgemerkt dat 1897 een bijzonder slecht jaar was door den lagen zilverprijs. Een beter bewijs voor den hechten grondslag van den invoer van petroleum in China is dan ook niet aan te voeren.

Voegt men nog hieraan toe dat de voornaamste belemmering van den invoerhandel moet worden gezocht in onvoldoende verkeersmiddelen, en dat daarin nu juist verandering wordt gebracht door den aanleg van spoorwegen en de openstelling der binnenlandsche wateren voor den algemeenen handel en het stoomvaartverkeer, dan is het werkelijk te bejammeren, dat men in Nederland, door onjuiste inlichtingen en door een verkeerd begrip van onze positie op handelsgebied, schijnbaar onverschillig blijft voor het pousseeren onzer belangen. Het schijnt wel, dat de ware koopmansgeest, dien de heer Corsten als de uiterste Jan Salie-geest qualificeert, den doorslag zal geven aan het ruïneeren onzer buitenlandsche handelsbetrekkingen in Oost-Azië. Men moet maar voortgaan met zich vooreerst op het juiste standpunt te plaatsen in het belang der aandeelhouders, en vertrouwen stellen in hen, die een dergelijke handelspolitiek aanbevelen. Het is schrijver niet mogelijk hen van hun kortzichtige denkbeelden af te brengen, doch de toekomst zal aantoonen wie gelijk heeft. Wie niet hooren wil, moet voelen. Als het zoover komt, zal men zich beklagen, maar dan is het te laat.

* * *

De heer Jacques Deen dient van repliek in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Mei, door in hoofdzaak het bedoelde artikel in de *Deli-Courant* te reproduceeren. Hij houdt vol dat Deli door de omstandigheden gedwongen is geworden om zich van Duitsche firma's afhankelijk te maken, wat betreft de werving, verzending en terugzending van de koelies der Zuid-Chineesche havens.

De geschiedenis van die koelie-werving, zooals de heer Deen die mededeelt, laten wij hier volgen.

Tusschen 1875 en 1880 beproefden verschillende administrateurs van de Deli-maatschappij en van Arendsburg herhaaldelijk, doch te vergeefs, om directe werving en emigratie in China zelf tot stand te brengen, maar, hoewel men er schatten voor over had, alles mislukte en men moest zich behelpen met de koelies, die door tusschenkomst van de koelie-brokers in de Straits betrokken werden. Die werkkrachten werden echter steeds duurder en slechter

Toen kwam het vroegere idee, om den aanvoer direct uit China te laten plaats hebben, weer boven, en de missie van de heeren de Groot en Rappard was er een gevolg van. De emigratie zooals die nu geregeld is en waarvan in China de heer Corsten de leiding thans gaarne in handen van Hollanders zag, opdat die er ook iets aan zouden kunnen verdienen, is gebaseerd op hetgeen professor de Groot, wijlen de heer Rappard en later de heer Hoetink aan de Deli-planters hebben voorgesteld. Deze drie volbloed-Hollanders waren gedwongen de hulp van de Duitsche consuls in de Zuid-Chineesche havens aan te nemen, nadat ze ondervonden hadden, eerstens dat de toenmalige Nederlandsche minister-resident in China, de heer Ferguson, hun niet kon of niet wilde assisteeren in hetgeen hij wel geliefde te noemen het bevorderen van een verkapte slavernij, en tweedens omdat zij, gedurende hun verblijf in China, al heel spoedig moesten ondervinden, dat de invloed en het aanzien van het Nederlandsch diplomatiek en consulair corps aldaar zoo gering was, dat er zelfs door lagere ambtenaren als tahtois, geen acht op werd geslagen. Toen zij die onaangename en voor Hollanders vrij pijnlijke ondervinding hadden opgedaan, bleef hun de keuze om de belangen van Deli aan Engelsche of aan Duitsche firma's op te dragen en zij kozen de laatsten, omdat in Zuid-China toen toch reeds Duitschers als Hollandsche consuls fungeerden. Taktvol en energisch trokken deze Duitsche consuls partij voor de Nederlandsche belangen en de Nederlandsche regeering erkende dit dan ook door de uitreiking van een paar Nederlandsche Leeuwen. Maar men meene niet dat bijv. iemand als de gezant von Brandt zóó sterk voor Deli in de bres zoude zijn gesprongen, als hij er niet de behartiging van Duitsche belangen aan had kunnen vastknoopen.

Dit geschiedde doordien de Deli-planters er in toestemden van stoombooten, onder Duitsche vlag varende, gebruik te maken voor het vervoer van de koelies. Die booten gingen meestal zonder retourlading naar China terug en hiervan profiteert sinds '95 de petroleumindustrie in het Langkatsche, die deze gelegenheid benutte om haar olie tegen een voordeelige vracht naar Hongkong te expedieeren ook weder aan dezelfde Duitsche firma, die de booten voor de Deli-planters inhuurde. En dit alles zoude nu eensklaps moeten en kunnen veranderen volgens den heer Corsten. Eén vraag slechts:

bestaat er in China reeds een Hollandsche firma met zoo'n „standing", aan wie zulke groote belangen gerust zouden kunnen worden toevertrouwd?

Zoo'n Nederlandsche firma, gesteld ze vestigde zich bijv. te Hongkong, zoude nu op haar kantoor de belangen van de Deli-planters en van de Langkatsche petroleumindustrie vereend moeten behartigen. Maar in Oost-Azië een „shipping business" te beginnen, en daarop komt het bij de koeliezaken toch in de eerste plaats aan, is niet het werk van één dag en ook niet het werk van iedereen; en wat den verkoop van petroleum betreft, daarvan vormt de heer Corsten zich waarschijnlijk een te gemakkelijke voorstelling. Slechts prima firma's, met zeer uitgebreide relaties onder den detailhandel, kunnen zoo iets met kans op succes doen; machtige concurrenten weten anders het naar boven komen van een nieuw werk wel te beletten.

Ten slotte merkt de heer Deen op, dat de invloed van het Nederlandsche consulaire corps in Zuid-China nog niet zoo sterk is, dat Deli het daarop kan laten aankomen. Voor de belangen van Sumatra is Duitschland tot nu toe in de bres gesprongen, niet slechts in Canton, Amoy en Swatow, maar ook, en dit gaf den doorslag, in Peking. Nu is het gewis te apprecieeren, dat zich de Hollandsche consulaire ambtenaren een werkkring die hen competeert, niet gaarne langer dan noodig uit handen zien genomen, maar overschatten zij niet de sterkte hunner positie in China, en kunnen de belanghebbenden in de tabak en de petroleum daarom hun Duitsche vrienden reeds missen? Zeer tot zijn spijt moet de heer Deen hierop ontkennend antwoorden; noch in Zuid-China noch te Peking zijn wij diplomatiek zóó sterk als de heer Corsten meent.

Wanneer men zulke zaken weet, is het begrijpelijk, dat een voorzichtig koopman of industrieel er niet gemakkelijk toe zal overgaan om de belangen die hij in China heeft, te ontnemen aan menschen die den machtigen steun hebben eener groote mogendheid, op gevaar af van een groot financieel verlies te lijden door een verandering brengen in zijn handelsrelaties, alleen met het doel om landgenooten te helpen.

En zoude een particulier dit ook al wagen, dan nog ware het onverantwoordelijk voor maatschappijen, die niet Nederlanders eveneens onder haar aandeelhouders tellen. Ook het patriotisme heeft zijn grenzen.

Het onverwachte succes zonder antecedent van de Pedir-expeditie wordt, zooals te verwachten was, door de Nederlandsche pers met groote ingenomenheid geconstateerd. Alleen het *Vaderland* blijft pessimistisch gestemd, maakt van tijd tot tijd schampere opmerkingen en gelooft nog maar steeds niet aan ons moreel succes. Het blad is wel moeilijk te overtuigen.

Het *Handelsblad* van 19 Juni heeft een lezenswaardig artikel onder het hoofd „De loop van zaken in Atjeh". Lezenswaardig vooral voor de geestverwanten van het *Vaderland*. Het blad toont daarin nog eens weer aan, hoe buitengewoon groot ons succes in Atjeh is. Er wordt niet aan getwijfeld, of *alle* hoofden van de Pedir- en Gighen-federaties zullen zich onderwerpen aan ons gezag. En het einde van den Atjeh-oorlog, dat nog zoo kort geleden op oneindig verren afstand scheen, door ons aarzelen, ons gemis aan zelfvertrouwen, onze stelselloosheid, is dichter bij dan ooit.

KOLONIALE LITERATUUR.

DE NIEUWE BEWERKING VAN HET BOEK VAN DEN HEER GRAAFLAND OVER DE MINAHASA.

De Minahasa. Haar verleden en haar tegenwoordige toestand, door N. Graafland, oud-zendeling-leeraar, oud-directeur der kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tanawangko en oud-adjunctinspecteur van het inlandsch onderwijs in de vijfde afdeeling. Eerste aflevering. — Haarlem. De Erven F. Bohn, 1898.

Het in hoofde dezes genoemde werk wordt door den boekhandel in Nederland verspreid onder het volgende

PROSPECTUS.

Het is vier-en-dertig jaren geleden, dat wij voor de eerste maal eene beschrijving gaven van land en volk der Minahassa. Wij beschreven toen d ontwikkelingsgeschiedenis gedurende het derde deel eener eeuw, waarin een nieuwe aera voor de Minahasa was aangebroken, en de grondslagen werden gelegd van de tegenwoordige toestanden van land en volk. Den voortgang van het werk van beschaving en christendom in het volgende derde eener eeuw te schetsen, was het doel dat wij ons thans met de bewerking eener nieuwe uitgave van onze „Minahasa" voorstelden. De actualiteit der mededeelingen kan er slechts bij winnen, dat wij zelven deel hadden aan het ontwikkelingsproces door ons geteekend, dewijl wij vijf-en-veertig jaren van ons leven aan het land en volk der Minahasa verbonden waren, in betrekking van zendeling-leeraar, directeur der kweekschool voor inlandsche onderwijzers en adjunct-inspecteur van het inlandsch onderwijs, en wij bij herhaling in de gelegenheid kwamen het geheele land te doorkruisen, zoodat bij onze plaatsbeschrijvingen werkelijke reizen ten grondslag liggen.

In het belang van wie zich wijden aan ethnographische studiën, hebben wij echter onderscheiden zaken bijeengebracht en in hoofdzaak zóó gegroepeerd, dat men ettelijke onderwerpen gemakkelijk kan overzien. Voor wie meer bepaald studie maken van de land- en volkenkunde, hebben wij behalve eene tamelijk uitgebreide inhoudsopgave, nog een Index vervaardigd (van p. m. twee duizend woorden, die betrekking hebben op plaatsen, personen en zaken), welke het den lezer gemakkelijk maakt zich op de hoogte te stellen van alles, wat hem belang inboezemt.

Bovendien gaven wij een Appendix, waarin eene min of meer uitgebreide leeke-beschrijving van de dieren en planten in de Minahasa. Men beschouwe en beoordeele die voor wat wij haar gaven: een eenvoudig aanhangsel om een algemeenen blik te kunnen hebben over de dieren en planten.

(*Uit de voorrede.*)

Daaraan is door De Erven F. Bohn toegevoegd, dat De Minahasa door N. Graafland zal worden uitgegeven in 17 à 18 afleveringen van 4 vel druks, die samen 2 deelen zullen vormen; dat de inteekenprijs 80 cent per aflevering bedraagt, doch in geen geval meer dan *f* 14.50 in rekening zal worden gebracht; en dat bij een der afleveringen gratis een kaart van de Minahassa wordt verstrekt.

Onder voorbehoud na de verschijning der laatste aflevering mijne meening over het geheele werk nader uiteen te zetten, heb ik er geen bezwaar tegen de bedoelde eerste aflevering reeds nu in *De Indische Gids* aan te kondigen.

Ieder, die het bovenstaande leest, zal zonder twijfel dadelijk toegeven, dat men het recht heeft zijne verwachtingen zeer hoog te stellen. Jaren geleden gaf de schr. eene eerste beschrijvingsproeve van de streek, die hem door langdurig verblijf een tweede vaderland zou worden; opvolgende betrekkingen brachten hem in gedurende aanraking met alle klassen van de verschillende Alfoersche stammen; herhaaldelijk viel hem het voorrecht ten deel het land in velerlei richtingen te doorreizen en plaatselijk datgene wat belangrijk mocht heeten te kunnen onderzoeken; wetenschappelijke reizigers stelden hem in staat tot mededeelingen op menig gebied, dat buiten zijn eigenlijken werkkring lag; en de wel is waar nog niet opgegeven maar stellig later te vermelden uitgebreide literatuur over deze noordelijkste punt van het vierde der Groote Soenda-eilanden had hij niet alleen geheel te zijner beschikking, maar kon hij tevens omtrent meerdere of mindere nauwkeurigheid persoonlijk aan de werkelijkheid toetsen; — even zoovele gunstige gegevens om een in alle opzichten betrouwbaar, volledig en degelijk boek te leveren, waarvan hij de waarde nog verhoogt door het uitzicht te openen op eene ontwikkelingsgeschiedenis en belangrijke ethnographische studiën, die er almede toe moeten bijdragen de voltooiing met spanning te gemoet te zien.

Men zal licht begrijpen, dat in een *eerste* aflevering het voorgespiegelde doel volstrekt niet tot zijn recht komt en derhalve eene beoordeeling van de wijze, waarop de naar eigen voorstelling aanvaarde taak is uitgevoerd, op het oogenblik vrij wel ondoenlijk is. De heer G. heeft altijd een veel te scherp oog gehad om in den avond zijns levens de fout te begaan, van zijn lezers plotseling naar eene hun geheel vreemde omgeving te verplaatsen, en de eerste honderd bladzijden dient men daarom te beschouwen als een soort inleiding, waarbij het later te bearbeiden terrein in groote trekken wordt verkend en

afgebeeld. Hetgeen volgt heeft dus uitsluitend betrekking op de vier vellen druks, die thans verschenen zijn, nl. het eerste, tweede en een gedeelte van het derde hoofdstuk.

Hoofdstuk I bevat: Ligging. De Minahasa, een deel van de residentie Manado. Naamsafleiding. Grootte. Uiterlijk aanzien. Bergen. Kapen. Rivieren. Meren. Eilanden. Manadotoewa. Talisé. Bangka. Zeeroovers. Tegenwoordige toestand dier eilanden. Lembeh. Moessons. Havens.

Hoofdstuk II bevat: Geologische gesteldheid. Vulkanisch. Solfatara. Goud. Trachiet. Klei. Zand. Humus, Plantenrijk. Het bosch. Houtsoorten. Spoliatie. Ontwouding. Plantensoorten: Cryptogamen, Wieren, Varens, Gramina, Rietsoorten, Suikerriet, Bamboe, Lelieplanten, Specerijgewassen, Pisang, Koffo, Knolgewassen, Europeesche groenten. Palmen. Vruchtboomen. Dierenrijk: Zoogdieren, Boschkoe, Boschzwijn, Hertzwijn, Marter, Boschkat, Spookdier, Eekhoren, Muizen, Apen, Buideldieren, Hert, Karbou, Vledermuizen, Huisdieren, Vogels, Amphibieën, Slangen, Kikvorschen, Hagedissen, Visschen, Zeemeermin, Insecten.

Hoofdstuk III, voor zoover afgedrukt, bevat: Ons bestuur van dit Gewest, een rechtstreeksch Bestuur. Hoe ontstaan? Contracten. Onderkoopman. Militaire bezetting. Belasting in rijst; persoonlijke diensten. Tolken. Gekommitteerden. Residenten. Opzieners. Administratieve verdeeling der Minahasa. Afdeelingen, Controleurs, Districten, Onderdistricten, Verbeterde verdeeling. Inlandsche hoofden. Inrichting van het inlandsche bestuur.

Ik neem deze inhoudsopgave opzettelijk over ten einde duidelijk te doen uitkomen, dat de schr. in de aanvangsbladzijden reeds vele belangrijke onderdeelen heeft ter sprake gebracht, waarvan enkele in volgende afleveringen wellicht uitvoeriger zullen worden behandeld, maar die toch reeds een zekeren maatstaf opleveren, waarnaar men kan vermoeden van welken aard de verdere inhoud zal zijn. Het kwam mij voor dat dit laatste niet beter kon geschieden dan door eene samenvoeging der kantteekeningen, welke ik bij de lezing maakte.

Al dadelijk viel het mij op, dat blz. 1 de geographische ligging niet nauwkeurig is aangegeven. De schr. bepaalt die als begrepen te zijn tusschen 0° 55′ en 1° 55′ N. B, en 124° 21′ tot 125° 22′ O. L., wellicht uit het een of ander handboek nageschreven en verschillende van zijn wandkaart, waarop men bij meting de cijfers 0° 50′ en 1° 51′ 40″ N. B. en 124° 18′ 40″ en 125° 21′ 30″ O. L. verkrijgt; terwijl volgens het kaartje in den grooten atlas van Stemfoort en Ten Siethoff, welke naar de nieuwste bronnen bewerkt en dus met de beste zeekaarten vergeleken is, de Minahasa ligt tusschen 0° 49′ en 1° 52′ 20″ N. B. en 124° 18′ en 125° 18′ O. L. Evenzoo wordt aldaar wel wat vluchtig terloops vermeld, dat de assistent-residentie Gorontalo een bijna driemaal grootere oppervlakte heeft dan de Minahasa, niettegenstaande uit de in 1895 ter landsdrukkerij te Batavia uitgegeven tabel van de resultaten eener met behulp van een planimeter verrichte meting van den vlakken inhoud der Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië blijkt, dat de eerste eene oppervlakte heeft van 897.9 vierk. G. M. en de laatste van 85 (of met de eilanden ruim 87) vierk. G. M., welke getallen zonder eenige berekening op eene meer dan tienmaal grootere oppervlakte wijzen.

Ook wordt reeds spoedig een voorproef gegeven van het onpartijdige standpunt, door den Schr. ingenomen ten aanzien van het ontwikkelingsproces, waaraan hij volgens de Voorrede een werkzaam deel had, daar we blz. 3 lezen: „Terwijl de Minahasa mag genoemd worden onder de landen, waar „christendom en beschaving vasten voet hebben verkregen, en een bepaalde,

„niet te miskennen aanlokkelijke gestalte, wordt men in het Gorontalosche „verplaatst in eene geheel mohammedaansche wereld, met veel dat tegenstaat".

Die „niet te miskennen aanlokkelijke gestalte" toch voor het oogenblik daarlatende, aangezien ik niet recht begrijp, of dit op het land dan wel op de aldaar aangebrachte beschaving ziet, moet ik eerlijk bekennen in Gorontalo nooit iets stuitends te hebben aangetroffen. Hoe diep zouden bovendien duizenden Europeanen te beklagen zijn, die zich in eene mohammedaansche omgeving moeten bewegen en toch in dat geloof niets opmerken, dat kwetsend is of tegenstaat! Men zou zelfs verder kunnen gaan en de vraag opperen, of de overgang tot den islam niet een groote ommekeer in den maatschappelijken toestand teweegbracht? Want zoo men, uit analogie met de gebruiken bij nu nog aanwezige zoogenaamd heidensche stammen, zich eene voorstelling tracht te maken van hetgeen meerdere takken van het Maleisch-Polynesische ras voorheen moeten geweest zijn, en ik b. v. in mijne herinnering terugroep wat ik daadwerkelijk in Nieuw-Guinea waarnam, dan ligt de gevolgtrekking voor de hand dat de mohammedaansche bekeerlingen beter wonen, zich netter kleeden, reiner op hun lichaam en kieschkeuriger op hun voedsel zijn dan hunne voorvaderen, en dit meestentijds zonder dwang en buiten elken invloed van westersche natiën. Niemand zal daarom de islam als het hoogste ideaal van alle godsdienstvormen beschouwen, maar het wil mij toeschijnen, dat men zijn eigen geloof niet verheft door zich minachtend over een ander uit te laten, dat even goed lichtpunten aanbiedt, die vooral in de oostersche maatschappij sterk op den voorgrond treden. Want aan klachten over vele Alfoersche christenen zal het in het vervolg van dit werk wel niet ontbreken en de aanmatiging der door de veranderde toestanden in de Minahasa ontstane klasse van leegloopers en procureurs van kwade zaken, eertijds vreemd aan de inlandsche samenleving, is menigeen, ook zijn oud-collegaas de hulppredikers, een ware gruwel.

In een noot op dezelfde bladzijde wordt grammaticaal toegelicht, waarom het woord *Minahassa* door hem met een dubbele *s* is geschreven. Afgeleid van *asa* of *ësa* beweert hij, dat volgens het gehoor de *s* bij de eerste lettergreep wordt opgenomen, hetgeen wel geen taalkundige hem zal toegeven, daar bij eene splitsing in lettergrepen, zoowel voor het Alfoersch als voor overeenkomstige woorden in andere talen van den Indischen Archipel, geen dubbelen *s*-klank maar duidelijk *a-sa* of *ë-sa* te onderscheiden valt. — een overwegende reden om met een enkele *s* te volstaan, gelijk dit door de beste kenners der landstaal, Niemann, Riedel, Schwartz en Wilken, dan ook steeds geschiedt [1]). Hij acht het daarbij noodig de uitdrukking „Minahasa van

[1]) Ten opzichte van andere namen schijnt hij omtrent dien beweerden *as*-klank minder zeker, want tegenover *Kassar, Tompasso, Passan, Tombassian*, enz. vindt men *Masarang, Asa, Pasir Pöstih, Rano Asem*, enz. geschreven. Over het geheel heerscht er in zijne wijze van spelling weinig regelmaat. Nu eens plaatst hij accenten, b. v. in *Talisë, Tambëran, Tondëroekan, Wötë, Sësa*, en laat ze dan weder weg in woorden als: *Seper, Tateli, Roemengan, Peko, Kelembi, Welan, Tewasen*, waarbij vergissing licht mogelijk is. Bij enkele vindt men een sluitende *h*: *Pisoh, Lembeh, Ajermadidih, Waleh, Matoroh*, en elders niet: *Kokole, Woelo, Tincoho, Poöpo;* soms een *g* op het einde, waar die onzeker blijft, als in *Tatawirang, Polisang, Poparang*. Hier en daar heeft hij een *w* als overgangsletter: *Langowan, Doewa Soedara, Linggoewa*, die elders is weggelaten: *Lengkoan, Noeai, Wenoeang;* en waartoe dienen de afscheidingsteekens in *Lolo'uboelan* en *Wara'mbengi?* Dat hij in een Hollandsch werk onze oe-klank door de Duitsche *u* vervangt, maakt voor velen de lezing niet gemakkelijker.

Manado" te wraken, maar ziet over het hoofd dat deze *wel* zin heeft, als met het laatste woord het gewest en *niet* de hoofdplaats bedoeld wordt altijd als dat nu zoo'n erge fout is!

Op blz. 4 schildert hij het uiterlijk aanzien des lands als betooverend schoon, waarop nog al veel valt af te dingen, en meent hij de geringe oppervlakte te moeten vergoelijken door de ontboezeming: „Gelukkig is het gansche „land geschikt ter bewoning en bestaat overal gelegenheid tot uitoefening „van eene of andere voor het levensonderhoud noodige of winstgevende „cultuur," — op het oogenblik een zeer gewaagde bewering, nu volgens hen die de kaart van het land kennen de gronden zoo uitgeput zijn, dat men tot bemesting moet overgaan; de koffie niet meer wil groeien; notenmuskaat en kalapa een langzamen dood sterven; en vooral in het centraal gedeelte de bevolking zulk een gebrek heeft aan padie- en maïsgronden, dat er reeds aan gedacht wordt het meer van Tondano ten dienste der sawahcultuur droog te maken. Zelfs dichterlijke ontboezemingen mogen zekere grens niet overschrijden.

Aan de beschrijving der rivieren wijdt hij vier bladzijden (9—12), dat zeker niet veel is, en waarvan nog een groote ruimte wordt ingenomen door de opsomming van zijtakken, zonder kaart zelfs niet te lezen. Namen als *Nimange* en *Poigar* zijn foutief voor *Nimanga* en *Poïgar;* maar waar hij zich zooveel moeite gaf voor de hoofdstroomen, is het nog al opvallend, dat hij blz. 11 de nevenrivieren der Poïgar-rivier *minder bekend* noemt. Voor mij ligt een kaart der Minahasa, waarop als zijrivieren der laatste van af de monding zijn ingeschetst: de Madëng, Tompinis, Wadan, Naéan, Monongkapot, Taloegon, Poöembot, Banga, Tombatoe, Pinonibotan, Doempilat, Piït, Moentok, Sikoel, Diampangoen, Dogan, Dinoepit, Boejajoet, Polëngkoe, Boejanan, Momangkoi, Anggak, Bojajo, Sia-sia, Enggotan, Modoema, e. a. Niet dat ik aan die bloote opnoeming eenige waarde hecht of zonder eene uitgewerkte schets van het geheele stroomgebied eenig nut in de vermelding zie, maar het gaat toch niet aan van iets dat men zelf niet weet zich eenvoudig met een „minder bekend" af te maken

Behalve van evengenoemde rivieren, zijn er meerdere namen onjuist:

Moeton.....	moet	zijn	Moöeton.
Tampat itam.....	„	„	Batoe itam.
Manembonembo...	„	„	Manèmbo.
Papeloempoengan..	„	„	Papalëmpoengan.
Moinit.....	„	„	Moïnit
Kaboeroekan.....	„	„	Kabëroekan.
Dinamoenen.....	„	„	Dinamoenan.
Maaner.....	„	„	Maänar.
Makalësoeng.....	„	„	Makalisoeng.
Agogong.....	„	„	Agogan.
Siladin.....	„	„	Siladèn.
Mantehage.....	„	„	Mantahagé.
Talisé.....	„	„	Talasei.
Soesoelina.....	„	„	Soesoelima.
Bohoy.....	„	„	Bohoi.
Hogoe.....	„	„	Hagoe.
Leleima.....	„	„	Léléma.

Door onder de aanwezige meren op blz. 15 die van Mala en Seper op te geven, heeft het den schijn, alsof de schr. de te dien aanzien gerezen kwestie andermaal wil oprakelen. In den jaargang 1893 van Petermann's Mittheilungen verscheen een opstel van Prof. A. Wichmann, getiteld „Die Binnenseen von Celebes", waarbij voor het door hem niet bezochte noordelijke schiereiland enkele meren werden vermeld, van welker bestaan niemand bewust was. Blijkbaar niet voldoende op de hoogte van de groote voorzichtigheid, gevorderd bij het overnemen van berichten uit onzen archipel, waarbij bekendheid met den persoon des berichtgevers haast onmisbaar is, en natuurlijk niet wetende, dat in het locale Maleisch (want er zijn zeer weinig Alfoersch sprekende Europeanen) voor *meer, vijver, waterplas* en *moeras* slechts één woord *tëlaga* of *talaga* gebruikt wordt, had de hoogleeraar uit vertrouwbare en niet vertrouwbare bronnen alles bijeengebracht, wat hij meende te mogen aannemen dat op *meren* betrekking had en toch dikwerf slechts op *moerassen* of *waterplassen* sloeg, in vele gevallen niet op persoonlijk onderzoek en alleen op misschien nog verkeerd begrepen mededeelingen van inlanders berustende. Dit had een niet zeer verkwikkelijke polemiek tusschen dien hoogleeraar en Dr. I. G. F. Riedel ten gevolge, welke met de vermelding der resultaten zijner bevinding op een reis door de Minahassa in 1896 (zie *De Indische Gids* 1897, I, blz. 260) ten gunste van laatstgenoemde eindigde, zoodat men reden had te hopen, dat die namen van onbekende meren voor goed van de baan geschoven waren. Daar de heer G. niet in staat is nieuwe gegevens te leveren, zou het verstandiger geweest zijn dit punt maar te laten rusten.

Bij de eilanden wordt tevens iets over de zeerooverij gezegd. De door den schr. gebezigde term van „*Mangindanosche zeeroovers*" zal zeker bij velen de vraag doen rijzen, waar dat land ergens ligt, zonder dat iemand daarop een bevredigend antwoord kan geven. De zaak is, dat een *zeeroover* in het Maleisch van Menado als *orang mangindano* wordt aangeduid, waaromtrent men de gissing heeft gemaakt dat het van Alfoerschen oorsprong dan wel eene verbastering van den naam van het Philippijnsche eiland Mindanao zou zijn, ofschoon de Solog(Soeloe)-Archipel de meest beruchtste zeeroovers leverde. Ook deelt hij ten onrechte mede, dat de vernieling eener zeeroversvloot in 1856 aan de noordkust door Z. M. Amsterdam den grootsten stoot gaf tot het verdwijnen dier schuimers uit deze wateren, daar aan hunne tochten feitelijk eerst een einde kwam na de tuchtiging der Sologsche rooversnesten, hun van Manila uit door de Spanjaarden toegediend; terwijl de billijkheid zeker medebracht, bij de op blz. 20 geschetste angst der Minahasers voor die woeste benden te releveeren, dat vier of vijf zoutbranders, of enkele weerloozen die zich aan het strand tijdelijk ophielden, natuurlijk niet tegen 2 à 300 zeeroovers waren opgewassen. Wat hij daarbij (blz. 21) aanroert over versteende vormen in het maatschappelijk leven op de Sangieilanden, zal ik maar beschouwen als onwillekeurig uit zijn pen te zijn gevloeid, maar waarom de bewoners dier eilanden *Sangi's* in plaats van het gebruikelijke *Sangireezen* genoemd? Hij schrijft immers niet Menado's, Gorontalo's, Minahasa's, enz. voor de bewoners dezer streken!

Op blz. 23 teekent hij aan: „Als bijzonderheid valt op te merken dat de „tijden van het invallen van West- en Oostmoesson, hier op 1° N. B. dezelfde

„zijn als op Java met 6°--9° Z. B., terwijl de daartusschen gelegene Molukko's „de moessons juist tegenovergesteld hebben". Of de kenteringstijd wel in die mate overeenstemt, als de schr. het wil doen voorkomen, moet ik in het midden laten, omdat mij op dit oogenblik geen uitvoerige meteorologische waarnemingen ten dienste staan; maar behalve dat een blik op de kaart voldoende is om iedereen te overtuigen, dat de Moluksche eilanden niet tusschen de Minahasa en Java liggen, ontken ik het bestaan van eenig verschil in de moessons ten stelligste voor de Molukken in engeren zin (Ternataansche en Batjansche eilandengroepen) en stem het alleen toe voor enkele zuidelijker gelegen eilanden, waaronder Ceram, alwaar men, vermoedelijk onder den invloed van het hooge centraalgebergte, aan de noord- en zuidkust verschil in duur en aard der moessons aantreft. Bij vergelijking vooral met toestanden elders dient men te zorgen zijn lezers niet op een dwaalspoor te brengen.

Eenzelfde bemerking is toepasselijk op hetgeen in de volgende blz. over de havens gezegd wordt. Of typhon's (waarom de Engelsche schrijfwijze *taifoon*?) uitloopers kunnen hebben, zal menig deskundige waarschijnlijk niet toegeven en, gesteld dat zulks de hooge kosten waard was, blijft het minstens zeer twijfelachtig of de reede van Menado wel door degelijke havenwerken te verbeteren is; doch de reede van Kema in den oostmoesson als ongenaakbaar af te schilderen, is niet overeenkomstig de waarheid, want die kan te allen tijde zonder gevaar door grootere en kleinere schepen worden aangedaan, en alleen bij het bruggenhoofd aldaar heeft men bij sterke zuidoostenwinden een hoogen golfslag, zoodat de gemeenschap met den wal iets zuidelijker nabij de steenkolenloodsen plaats heeft. Ook is het tamelijk zonderling hierbij het zuidoostelijk deel der Minahasa in 1898 voor weinig hoop gevend op een hoogere vlucht of levendiger verkeer voor de toekomst te hooren uitgemaakt, nadat de mijnbouw er sedert twee jaren, naar men zegt niet zonder vrucht, tot het zoeken naar goud wordt uitgeoefend.

Het tweede hoofdstuk heeft een meer zakelijken inhoud en behandelt de geologische gesteldheid, de flora en de fauna der Minahasa, met herhaalde verwijzingen naar de Bijlage, waarin (volgens het Voorwoord) eene min of meer uitgebreide leeke-beschrijving van de dieren en planten zal verschijnen. De schr. doet te dezen opzichte voor de gevolgde oppervlakkigheid een beroep op de toegevendheid zijner lezers, die niemand aarzelen zal hem te verleenen in de hoop dat onjuistheden vermeden zijn. Ofschoon dit zonder raadpleging der Bijlage niet altijd gemakkelijk is, wil ik wel eens nagaan of de leek steeds de vereischte nauwkeurigheid heeft betracht. Tot beter begrip zij mij vooraf een korte uitweiding over de taal en de door den Schr. nevengeplaatste kapitale letters veroorloofd; door de uitgave in afleveringen blijven deze toch voor velen voorloopig een raadsel.

De zuiver inheemsche bevolking der Minahasa, die ± 100.000 zielen telt, spreekt de landstaal, gewoonlijk het *Alfoersch* genoemd en in overeenstemming met de stamverdeeling uit meerdere dialecten bestaande, welke in het dagelijksch gebruik, vlug uitgesproken, de namen dragen van Tomboeloesch, Tonséasch, Toloöersch, Tompakéwasch, Bantiksch, Tonsawangsch, Bènténangsch en Bélangsch, of in verkorten vorm door T. B., T. S., T. L., T. P., enz. worden aangeduid. Daar *to*, of juister *toöe*, zooveel als *mensch* beteekent en *boeloe* of *boeloer* = *berg*, *séa* of *soeméa* = *uitwijken*, *loöer* = *water*, enz. zijn, zou men die

dialecten in het Hollandsch kunnen teruggeven door *dat der bergbewoners, dat der uitgewekenen, dat der op het water wonenden*, enz., hetgeen evenwel geen gewoonte is; omdat de bevolking, bij aanraking met vreemdelingen Maleisch sprekende, zich correcter en duidelijker uitdrukt door de woorden *bahasa Tomboeloe, bahasa Tonsea, bahasa Toloër*, enz. te bezigen, welke het voordeel aanbieden dadelijk te doen begrijpen wat wordt bedoeld. Weinige jaren geleden is, ik meen van Leiden uit, dit overoude spraakgebruik als niet geleerd genoeg afgekeurd: het woord *toöe* of *mensch* moest ter zijde geschoven en de viri doctissimi volstonden met *boeloesch, séasch, loöersch*, woorden die voor zich een geheel andere beteekenis hebben en in de spreektaal te veelvuldig voorkomen om afzonderlijk gebezigd een goed onderscheidingsteeken te vormen. Dit werd echter van gering belang geacht en de letters *B., S., L., P.*, in deze nieuwe uitgaaf der Minahasa, zijn even zoovele verkortingen van *Boeloesch, Séasch*, enz., dat de heer G. mooi genoeg heeft gevonden om terstond over te nemen. Met *A.* of *Al.* bedoelt hij dan *Alfoersch* in het algemeen of geldig voor *alle* dialecten en met *L. M.* het *Locale Maleisch*, dat een menigte woorden aan het Ternataansch heeft ontleend en bovendien veel van het gewone Maleisch verschilt. Ter voorkoming van vergissing zal ik de genoemde dialecten in gelijke volgorde als boven door de verkortingen *Tomb., Tons., Tol., Tomp., Bant., Tonsaw., Bènt.* en *Bél.* aangeven.

Blz. 6, noot 5, wordt *lokon* Tomb. gezegd te beteekenen *een hoop padie;* in Tijdschr. Batav. Genootschap, deel XVIII, blz. 556, noot 25, verklaart Dr. Riedel het juister door *opperste, eerste, groote.*

Blz. 14, is *wilde eend* toegelicht door achtervoeging van *Malivi.* Volgens de Encycl. van Ned.-Indië is de system. benaming Dendrocygna in het Jav. *maliwis*, in het Soend. *waliwis* en in het Mal. *bèlibis.*

Ibid. *Gaboes* (Ophiocephalus) en *gète-gète* (Anabas); het eerste is in het Loc. Mal. *kaboes* of *kabos* en het tweede *gété-gété*; dezelfde foutieve schrijfwijze wordt blz. 15 nog eens herhaald.

Blz. 19. Zonder opgave van taalsoort worden *alang-alang* en *koesoe-koesoe* vermeld als inl. namen van Imperata arundinacea en Chrysopogon aciculatus. Toch zijn beiden namen voor Imperata, maar het eerste is Javaansch en het tweede Loc. Mal.; Alfoersche namen zijn o. a. *koen* Tons., *koehoen* Tomb. en *koeöen* Tomp.

Blz. 27. *Mas oeroeng* is niet verklaard.

Blz. 29. *Balanga* Mal. = *kookpan* en *sempi* Mal. = *platbodempan*; het eerste is in het Loc. Mal. *balangan* en *sempi* is *geen* Mal., maar Loc. Mal,. en dan *sèmpé.*

Blz. 31 *Ebbenhout* = *maroeasei* en *waled* Alf.; *maroeasei* is *geen* ebbenhout, maar de inl. nm. van Intsia amboinensis.

Hier *linggoea* in plaats van *lënggoea*, zonder bijvoeging van Loc. Mal.

Blz. 33. *Rotan;* de geslachtsnaam is *oeé* Tomp. en Tomb. Dit is voor het Tomp. niet juist, vide Jellesma in Verhand. Batav. Gen., Dl. XLVII., blz. 45.

Blz. 34. *Loemoet* Alf., gemeennaam voor *mossen*; maar volgens de door Niemann in Deel IV, 3e volgreeks van de Bijdragen Kon. Instituut, gepubliceerde woordenlijst in Bènt.-*loengkoe* en Tonsaw. *bilong.*

Blz. 35. *Ajamen* = Alf. *vlechtblad*; in diezelfde lijst is *vlechten* echter in Bent. *masag* en Bél. *monalak.*

Ibid. *Wëné* Alf. = *padie;* toch in vele dialecten *ëngkan* of *kan* en in de

zuidelijke districten nog andere namen. Tevens wordt als Alf. naam voor Oryza glutinosa *poeloet* opgegeven, waarbij *wéné* of *èngkan* is vergeten, en deze voorgesteld als zich te kenmerken door een grooter gehalte aan *vet*, dat *kleefstof* moet zijn.

Ibid. *maïs* = *tandei* Alf.; dit woord heeft geen *ei*-klank en luidt in Tomb. *tandé*, in Tons. *taindé* en in Tomp. *talëndé*.

Blz. 37. *Orchideën* = *sëse-panga*. Eerstens weer te algemeen en tweedens heeten *niet* orchideën, maar *parasieten*, b. v. Dendrophtoë sp., in Tons. *sësëpanga*, in Tomp. *soemësëlëd*, enz.

Ibid. *Koenir* Alf. voor *Curcuma* moet *Koeni* zijn en *Lia* Alf. voor *gember* is de Tomb. benaming, in Tons. *sëdëp* en Tomp. *kèriët*.

Ibid. *Siri* Mal. = *Piper betel*; moet *sirih* = *Piper Betle* zijn, doch de *sirih*-soort, die in de Minahasa het meest voorkomt, is *Chavica siriboa*.

Blz. 38. „Van de *stokstengel*-planten hebben wij reeds de *rotan* beschreven; tot deze plantensoort rekent men ook de *pisang*". Dit *men* zal dan wel tot den heer G. beperkt zijn, want ieder ander rekent *rotan* tot de *Palmen* en *pisang* tot de *Musaceeën*.

Ibid. een *knolgewas* = *bètè* Loc. Mal., moet *bété* zijn.

Blz. 39. *Komkommer*-soorten = *wëlan* Alf.; verschilt naar het dialect in Tons. *Wëlaän*, Tomb. *walahan*, Tomp. *walaän*.

Ibid. *meloen*-soorten = *bilong* Alf; niettemin *sëmaka* Tons., *samaka* Tomb., *katimoe* Tomp., zijnde als ingevoerd verbasterde namen uit andere talen.

Ibid. *Spinazie*-soorten = *karawa* Tons., moet *këdawa* zijn.

Blz. 40. *Pinang* = *woea* Tons., moet *woeak* zijn.

Blz. 41. Wordt van de Anoa beweerd, dat het dier wel iets van de tamme koe heeft en soms daarmede vermengt (kruist); — een volstrekte onwaarheid, door de schuwheid van dat dier reeds voldoende weersproken.

Blz. 42. *Muis* = *pérèt* Tomb., moet *pèrèt* zijn.

Blz. 45. *Jaarvogel* = *kerker* Alf., moet *karkar* zijn.

Ibid. *Megapodius* = *maléo* Mal., moet *moléo* Loc. Mal. zijn.

Blz. 46. Zijden weefsels of *kain patola* worden te Manila vervaardigd: dit is onjuist, want die weefsels zijn van Britsch-Indisch of Oost-Aziatisch fabricaat.

Het derde hoofdstuk is nog slechts ten deele afgedrukt en daardoor moeilijker te beoordeelen; maar wel verwonderde het mij zeer, dat hij in eene noot op blz. 52 de niet ter zake dienende suprematie van Bolaäng aanroert, zonder gewag te maken en zijne gegevens te putten uit de grondige bijdrage tot de kennis der oude geschiedenis van Noord-Celebes van den heer Riedel, welke onder den titel „Het Oppergezag der vorsten van Bolaäng over de Minahasa" in Deel XVII van het Tijdschr. Batav. Gen. is opgenomen; en bovendien, dat hij blz. 56 vóór 1824 het bestuurshoofd van Manado den titel van *resident* geeft, daar hij gedurende zijn vijfenveertig-jarig verblijf herhaaldelijk over de *assistent-residenten* Roos en Dürr moet hebben hooren spreken.

In hoeverre de inhoud overeenstemt *met* en de volgende afleveringen zullen voldoen *aan* de buitengewone waarborgen van degelijkheid en nauwkeurigheid, door het Prospectus aan het publiek verzekerd, zullen belangstellenden in deze uitgave na kennisneming mijner kantteekeningen naar ik hoop thans voldoende kunnen beoordeelen.

Den Haag, Mei 1898. F. S. A. de Clercq.

DE GESCHIEDENIS VAN HET KORPS INDISCHE GENIETROEPEN.

E. Marcella.; Geschiedenis van het korps Genietroepen van het Leger in Oost-Indië. — Batavia. — G. Kolff & Co.

Ofschoon van vele in Ned.-Indië plaats gevonden expedities beschrijvingen bestaan, die min of meer volledig zijn, ontbrak tot voor korten tijd een algemeene krijgsgeschiedenis van Ned.-Indië. In die leemte is nu voorzien door het in de laatste jaren verschenen werk van den overste G. B. Hooyer: de krijgsgeschiedenis van Nederlandsch-Indië van 1811 tot 1894.

Uit den aard der zaak moet men zich in zulk een algemeene krijgsgeschiedenis bepalen tot het vermelden van de hoofdzaken; eene gedetailleerde beschrijving van alles, wat door de verschillende wapens, korpsen en diensten is verricht, kan daarin niet worden opgenomen, zou daarin niet op haar plaats zijn.

En toch zal eene dergelijke beschrijving van veel nut kunnen zijn. Daaruit zal in de eerste plaats, beter dan op eene andere wijze, geleerd kunnen worden hoe het korps op de meest doeltreffende wijze moet worden aangewend; en in de tweede plaats zal een dergelijke beschrijving er toe leiden, dat door meerdere bekendheid met het werk van het korps daaraan meerdere waardeering van andere zijde ten deel valt.

Betreffende Nederlandsche troepengedeelten bestaan reeds enkele korpsgeschiedenissen, o. a. van den kapitein Van Es over het korps rijdende artillerie; in Indië lag dit terrein nog geheel braak, tot dat onlangs een eerste stap in die richting is gedaan door den majoor der genie E. Marcella door het schrijven van de bovengenoemde geschiedenis van het korps genietroepen.

De moeite verbonden aan het schrijven van een dergelijk boek, is niet gering; verscheidene archieven moeten doorzocht worden om de verlangde gegevens bijeen te verzamelen. De majoor Marcella heeft zich door het moeitevolle van dien arbeid niet laten weerhouden. En zelfs, in stede van zich te bepalen tot een beschrijving van hetgeen door de genietroepen bij de verschillende krijgsbedrijven in Nederlandsch-Indië is verricht geworden, heeft hij zijn taak veel breeder opgevat; en geeft hij ons ook eene beschrijving, zoo volledig mogelijk, van alles, wat op het korps betrekking heeft.

Na een algemeene inleiding, waaruit blijkt dat er vóór 1814 geen eigenlijk gezegde genietroepen in Indië aanwezig waren, begint de schrijver de geschiedenis van het korps genietroepen bij het Nederlandsch-Indische leger van af het oogenblik dat de Koloniën door de Engelschen aan het Koninkrijk der Nederlanden werden teruggegeven (13 Augustus 1814).

Bij Besluit van den Souvereinen vorst d.d. 8 Juli 1814 was een commissie benoemd ten einde de grondbeginselen vast te stellen voor de organisatie, de administratie, verpleging, enz. van de militaire macht op *Java*; in het door haar d.d. 11 Augustus 1814 uitgebracht rapport werden voor de troepenmacht voor de koloniën, onder meer, noodig geacht 491 pioniers.

Door den terugkeer van Napoleon van Elba ontstond vertraging in de uitzending; daarna maakte Engeland bezwaren bij het overgeven van de

Koloniën. Eerst na die overgave (19 Augustus 1816) treedt een geregelde gang van zaken in.

De schrijver behandelt daarna in vier hoofdstukken de tijdperken:

1816—1830, 1830—1850,
1850—1871 en 1871—1895.

De schrijver is tot deze indeeling gekomen door de aanzienlijke wijzigingen, die de formatie en de werkkring van de genietroepen in die jaren onderging.

Zooals hierboven reeds is vermeld vatte de schrijver zijn taak breed op. Van elk tijdperk wordt uitvoerig beschreven hoe gedurende dien tijd de formatie was en welke kleine veranderingen zij onderging, waar de troepen garnizoen hielden, welke hun kleeding was, hoe zij gewapend en uitgerust waren en wat zij verricht hebben gedurend de vele expedities, waaraan zij deelnamen.

Ook nog vele andere bijzonderheden betreffende het korps worden meegedeeld.

Zooals uit de beschrijving blijkt, en zooals ook door den kolonel Van Zuylen in zijn „Voorwoord" wordt gereleveerd, was de werkkring van de genietroepen in de eerste drie tijdperken meer die van werklieden aan de civiele en militaire bouwwerken. Als een expeditie werd uitgerust dan werden eenigen van hen aan dat werk onttrokken en als pionierstroepen aan de expeditonaire macht toegevoegd.

In 1871 is hieraan een einde gemaakt. De genietroepen kwamen in een garnizoen en het korps Mineurs en Sappeurs (sedert Januari 1882 genoemd korps genietroepen) werd opgericht.

Terecht heeft de schrijver van dit laatste tijdperk het meeste werk gemaakt; met de bijlagen beslaat de beschrijving daarvan meer dan de helft van het boek.

Terecht — want het zal toch wel niet meer voorkomen dat de genietroepen gebruikt zullen worden als vóór 1871.

In zijn voorrede verklaart de schrijver, dat hij dit historisch overzicht niet de aangewezen plaats acht voor kritiek; wij moeten dit gevoelen billijken; uit de beschrijving van verschillende krijgsbedrijven, vooral uit vroeger tijd, blijkt echter voldoende hoe de genietroepen meermalen niet op de juiste wijze werden aangewend. Wij wijzen hier bijvoorbeeld op de veelvuldige indeeling bij de artillerie.

Later is daarin veel verbetering te bespeuren.

Het korps genietroepen heeft te velde een veelomvattende taak; en het groote nut van dit korps is in de laatste jaren wel het meest gebleken bij de expeditie naar Lombok in 1894.

De schrijver eindigt zijn geschiedenis met het jaar 1895. Toen bestond het korps uit twee compagnieën en een detachement op Atjeh. Reeds lang was ingezien, dat het korps te zwak was voor de uitgebreide taak, die het in het leger te vervullen heeft.

In 1896 (Koninklijk Besluit d.d. 4 Februari 1896 No. 11) is dan ook de formatie gewijzigd en is bepaald dat het korps zal bestaan uit drie veldcompagnieën elk sterk:

1 kapitein,
3 luitenant,

3 Europeesche onderofficieren,
6 „ korporaals,
60 „ geniesoldaten 1e en 2e klasse.
2 Inlandsche onderofficieren,
6 „ korporaals,
4 „ hoornblazers en tamboers,
74 „ geniesoldaten 1e en 2e klasse.

Zal deze sterkte voldoende zijn? Wij betwijfelen het; in elk geval ontbreekt een depôtcompagnie voor reserve. Mocht het tot eene uitbreiding van het korps genietroepen komen, dan zal de schrijver van het hier besproken boek daartoe veel hebben bijgedragen. Met het schrijven daarvan heeft hij een goed werk verricht, waarvoor hij den dank van velen verdient.

Mij aansluitende bij de woorden van den schrijver van het „Voorwoord", den gepensioneerden kolonel der genie G. E. V. L. van Zuylen, wenschen wij het boek vele lezers toe.

Mogen door die lectuur ook officieren van andere wapens bijvoorbeeld van de artillerie en van de cavalerie, zich opgewekt gevoelen, om ook van hun wapen de geschiedenis te boek te stellen.

D. V.

EEN KAART VAN NOORD-CELEBES.

Kaart van Noord-Celebes door H. Ph. Th. Witkamp. Schaal 1: 500.000. (In kleurendruk) met bijbehoorende handleiding. — J. H. de Bussy, Amsterdam.

De groote belangstelling, die het noordelijke schiereiland van Celebes, tegenwoordig ondervindt van de zijde van het Nederlandsche en Nederlandsch-Indische publiek, wordt uitsluitend veroorzaakt door de goudkoorts.

Niet omdat er nieuwe gegevens te verwerken waren, maar uitsluitend omdat die belangstelling eischte, dat er een kaart in den handel was, waarop de uitgegeven vergunningen zoo goed mogelijk waren aangegeven, heeft de heer Witkamp een kaart vervaardigd, waarvan het geen gemeenplaats is te beweren, dat zij in een diepgevoelde behoefte voorziet.

De heer Witkamp ontwapent van te voren elke critiek betreffende onbetrouwbaarheid van zijn cartographischen arbeid door in zijn handleiding voorop te stellen, „dat het een onmogelijkheid is van Noord-Celebes een juiste kaart te geven".

Aan de toelichting van den schrijver over de bronnen, waarvan hij gebruik gemaakt heeft, ontleenen wij het volgende:

Na gebruik gemaakt te hebben van de Plaatsbepaling van enkele punten aan de kust door Prof. Oudemans, is het meest noordelijke deel der kaart ontleend aan de opneming van Staat Bangka en omgeving door J. P. Maclear (Chart of the British Admiralty No. 930), ook te vinden op: Plannen van Ankerplaatsen op de Noordkust van Celebes enz. Van deze kaart en van Plannen van Ankerplaatsen op de Zuid- en Zuidoostkust van Celebes, zoo ook van enkele schetskaarten van N. O. I. is gebruik gemaakt om meerdere baaien

en deelen van de kust voor te stellen. Kaarten als de genoemde onttrekken zich aan voorafgaande verbetering, toch wordt gewaarschuwd voor de schets van de „Baai van Kaidipan en Bolaäng Itam", die niet op 1 : 100,000 is voorgesteld, zooals de zeekaart vermeldt.

De kust en de eilanden zijn voor het overblijvende deel gegeven met behulp der Nederlandsche en Engelsche zeekaarten; bijgewerkt tot op het laatste oogenblik middels de „Berichten aan zeevarenden."

Voor de kust van het perceel Paleleh is natuurlijk de voorkeur gegeven aan de Schetskaart van het concessie-terrein van de N. I. Mijnbouwmij. 1896. Ook de kust van Amoerang westwaarts tot op de hoogte van Tengah is niet volgens de zeekaart, maar overeenkomstig Van Musschenbroek's kaart der Minahasa. Eindelijk zijn oudere uitgaven van de Oostkust van Celebes (die van 1888 en 1866) niet als geheel waardeloos ter zijde gelegd.

Na de kusten het binnenland.

Voor de Minahasa is de aangewezen bron de reeds genoemde „Kaart van de Minahasa", samengesteld door Van Musschenbroek, schaal 1 : 100,000, 1878, 4 bldn., daar zij in de eerste plaats bevat het meetwerk van Paepke Bulow en voorts de plaatsbepalingen van de Gebr. De Lange. Deze kaart kon vooraf, vooral in het zuiden, worden bijgewerkt. Over het noordelijk deel is hierboven reeds gesproken. Voor het wegennet is de afstandswijzer geraadpleegd (*Ind. Staatsblad*, 1882, No. 135) en de spaarzame officieele berichten over de verbeteringen, welke de wegen hebben ondergaan. Voor de grensveranderingen en de vereenvoudiging in de districtsverdeeling geven de Indische Staatsbladen 1882, No. 150 en 1884, No. 85 aanwijzingen. Het eerstgenoemde *Staatsblad* in verband met gegevens aan de litteratuur ontleend (Tijdschrift van N. I. 1871, II; P. Bleekers Reis door de Minahasa en den Molukschen Archipel I, 1856; Tijdschrift voor I. Taal-, Land- en Volkenkunde, XIX), maakte het mogelijk de districtsverdeeling in het Amoerangsche niet al te onnauwkeurig voor te stellen.

Het zuidelijk deel van de Minahasa op deze kaart wijkt belangrijk af van Van Musschenbroek's voorstelling. Over de kustlijn is reeds boven gehandeld. Van het westen naar het oosten gaande kon benut worden: F. S. A. de Clercq „De overzijde der Ranojapo", de mededeelingen vanwege het Nederl. Zendelinggenootschap XX, 1876, het Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, XXIX, 1894: Reisebericht aus Celebes I von Paul und Fritz Sarasin. Graafland's kaart der Minahasa in 4 bladen en Melvill van Carnbée's kaart van de Minahasa 1853. De zuidgrens werd gegeven overeenkomstig het contract met den radja Bolang-Mongondo gesloten (Bijlagen van het verslag der handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal 1896—1897; 139, 13). Of het teekenstift na het aldus verkregen resultaat nog den invloed heeft ondervonden van Prof. Wichman's schetsje van de Minahasa (Petermann's Mitteilungen XXXIX, 1893) of van het kaartje der Minahasa in Grundemann's Missionsatlas?

Eindelijk maakten Bleeker's reis en Graafland's kaart het mogelijk alleen de belangrijkste plaatsen in de Minahasa te vermelden en de minder beteekenende ter bevordering der duidelijkheid weg te laten.

Voor Bolang-Mongondo is in de eerste plaats gebruik gemaakt van het reeds genoemde Reisebericht met voorloopige kaart van de Gebr. Sarasin en

dit aangevuld middels het schetsje der zendelingen J. A. Schwarz en A. de Lange, mede boven bedoeld.

Daar Van Musschenbroek's kaart van de Golf van Tomini of Gorontalo 1878 (Tijdschr. van het Ned. Aardr. Gen. 1880, zie ook idem 1881) beter bij het verkregene aansloot dan de later (1883) door de Clercq in dat tijdschrift gepubliceerde schets, zijn van beide kaarten de oudste het eerst verwerkt. Ten slotte zijn enkele terrein-objecten ontleend aan Ten Siethoff en Stemfoort's kaart van Celebes.

Voor de Noordkust van Bolang-Oeki tot Atingola zijn bitter weinig gegevens voorhanden. Van de Zuidgrens zijn enkele punten op zeekaarten aangewezen. Verder heeft de heer Witkamp Van Musschenbroek's kaart gevolgd en de contracten geraadpleegd, gesloten met de radja's van Bolang-Oeki, Bintaoena, Bolang-Itang en Kaidipang, te vinden naast het reeds genoemde contract met Bolang-Mongondo. Op nauwkeurigheid maakt dit gedeelte van Noord-Celebes al zeer weinig aanspraak.

Anders is het gesteld met het land rondom Gorontalo.

Het pad van Gorontalo naar de Noordkust is bewerkt naar C. H. B. van Rosenberg's Reistogten in de afd. Gorontalo, Amsterdam 1865 en voorgesteld als goede weg, op grond van hetgeen de laatste Verslagen over de B. O. W. in N. I. doen vermoeden.

Een kaart van Gorontalo en omstreken op 1 : 100,000, door V. Hoëvell (Tijdschr. Ned. Aardr. Gen. 1891) waaraan blijkbaar lang en met zorg is gewerkt, maakte het mogelijk van de districten rondom de hoofdplaats een voldoende voorstelling te geven.

Meer oostwaarts kon het reeds genoemde Reisebericht van Gebr. Sarasin dienst doen om Van Hoëvell's kaart der Assistent-Residentie Gorontalo en Van Musschenbroek's kaart aan te vullen en niet onwaarschijnlijk ook, te verbeteren.

Voor de districten westwaarts van het Meer van Limbotto leverde C. J. Van Schelle in het Jaarboek v. h. Mijnwezen 1889 eenige gegevens, waardoor de arbeid van Van Hoëvell merkelijk herzien kon worden. Uit Van Schelle's beschrijving bleek mede, dat voor den loop van de Pagoejama-rivier boven Dilonijohoe zoowel Van Hoëvell als Van Musschenbroek konden worden geraadpleegd.

De Oost- en Westgrens van Boalemoe zijn van Riedel (Tijdschr. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde XIX, 1870) en door Van Hoëvell op bovengenoemde kaart der Ass. Res. Gorontalo in teekening gebracht.

De Noordgrens is ontleend aan Van Schelle, Riedel en Van Hoëvell.

Het Noordwesten van Boalemoe wijkt echter belangrijk af van Riedel's beschrijving en Van Hoëvells kaart.

Ten eerste had de heer Witkamp hier tot zijn dispositio de reeds genoemde zeekaarten, waarop de hooge bergtoppen in 't binnenland (vergelijkenderwijs) nauwkeurig zijn aangegeven en welke met behulp van Van Musschenbroek's kaart en Van Schelle's en Riedel's beschrijvingen het beloop der grenzen binnenslands doen vermoeden.

Ten tweede geeft het laatste contract met Bwool (meergenoemde Bijlagen 139.9) als zuidgrens o. m. het district Boalemoe aan. Hoewel nu in de contracten met Indische rijkjes wel eens dwaasheden voorkomen (zoo laat

het contract in 1892 met Bwool gesloten, dit landje grenzen aan Kaidipang, welke fout 200 jaar geleden niet eens zou gemaakt zijn), werd door dit laatste contract duidelijk, hoe de lieden van Bwool overlast konden hebben van de Boalemoërs (Kol. Verslag 1877, e. v. v.).

't Gezegde maakt naast andere overwegingen 't noodig van Van Höevell's teekening van Boalemoe merkelijk af te wijken.

Voor Pagoeat's oostelijk deel dienden Van Schelle's aanteekeningen in de eerste plaats, voor het middendeel Sarasin's Ier Bericht (Zeitschr. der Gesellsch. f. Erdk. zu Berlin XXXX, 1895), terwijl het westelijk deel van dit district ontleend is aan Ten Siethoff en Stemfoort.

De grondslag, Van Höevell's kaart, kreeg daardoor een ander voorkomen, terwijl Reinwardt's Reis naar het oostelijk gedeelte van den Ind. Archipel in het jaar 1821, Amsterdam 1858, Van Musschenbroek's meermalen genoemde kaart van de Golf van Tomini en de zeekaarten gelegenheid gaven de teekening van het binnenland hier en daar aan te vullen.

Voor Moöeton en het zuidwaarts gelegen Sigenti zijn gebruikt: Tijdschr. Ned Aardr. Gen. IX, 1892: Beschrijving van Moöeton door Van Höevell, idem X, 1893 kaart van de Tomini-bocht met bijschrift door denzelfden verdienstelijken auteur. Enkele kleinigheden van boven reeds genoemde kaarten van Van Musschenbroek, Ten Siethoff en de zeekaarten ontleend, konden in dit onbekend gebied gemakkelijk een plaats vinden. De bijzonderheden in een der laatste Kol. verslagen medegedeeld, dat het pad Woja-Donda 36 uur lang is, bleef echter op de kaart achterwege. In Valentijn's tijd wist men al beter.

Voor Kwandang was wederom Van Höevell's kaart der Ass. Res. Gorontalo de grondslag, waarop de heer Witkamp voortwerkte, voor zoover de zeekaart dit toestond. De laatste wijst op drie punten met voldoende nauwkeurigheid de breedte aan van deze kuststrook, zoodat dit district op deze kaart merkelijk smaller is dan bij Van Höevell.

Atinola geeft de heer Witkamp in tegenspraak met Riedel en Van Höevell, doch meer overeenkomstig meerdere andere gegevens veel kleiner dan Van Höevell. Wat reeds Reinwardt vermeldt, vindt men in het laatste contract met Kaidipang aldus beschreven: Kaidipang bezit een enclave, nl. het kleine district Atingola, hetwelk de vlakte inneemt, gelegen tusschen den westelijken oever van de rivier Andagilé en den oostelijken voet van het bergland van Himana. De schrijver kon dus bezwaarlijk het zuidpunt van dit district met Riedel doen loopen tot den top van den Tiho-engo.

Bezuiden de hoofdplaats Kwandang kon gebruikt gemaakt worden van Van Rosenberg's Reistogten, verder westwaarts van Van Schelle's bericht over Soemalata, terwijl aan Ten Siethoff en Stemfoort een enkele rivier en bergnaam is ontleend.

Van het oostelijk deel van Bwool is het Doelamajo-gebergte (Boelamajo? zie kaart Kol. Verslag 1894) van Van Höevell overgenomen en dit valt een weinig zuidelijker dan op Van Musschenbroek's kaart, waardoor nu een schoone gelegenheid gegeven werd hier de vrij groote rivier te geven, te vinden op de kaart van Ten Siethoff en Stemfoort, doch die in Riedel's beschrijving van Bwool (Tijdschrift voor I. Taal-, Land- en Volkenkunde XXIII, 1872) niet voorkomt onder den op deze kaart overgenomen naam: de Malanggaba.

Voor Paleleh deed de Schetskaart der N. I. Mijnbouw Mij., reeds genoemd, dienst, meer naar 't westen Sarasin's reis.

De Bwool-rivier, in ouden tijd reeds bekend als een groote rivier, bij Van Musschenbroek klein, is hier wederom als een groote rivier voorgesteld, waartoe het grensgebergte van Moöeton op Van Hövell's kaart (tegen welks overneming geen bedenkingen bestaan), de opmerkingen van Gebr. Sarasin, de aanwijzing der grenzen van Pagoeat door Riedel, enz. gelegenheid boden. Meer westwaart kon buiten de zeekaarten niet veel anders gebruikt worden dan de kaart van Celebes door Ten Siethoff en Stemfoort en de koloniale verslagen.

De grenzen van de perceelen, afgestaan voor mijnbouwkundige onderzoekingen, hangen af van de ligging der plaatsen, den loop der rivieren en grenzen, enz. Gelijk boven bleek, valt op de nauwkeurige teekening daarvan nog al wat af te dingen, en zoo komt het, dat men niet te veel waarde moet hechten aan de roode lijntjes over de kaart getrokken — waarbij de Verslagen van het Mijnwezen 1897 3e kwartaal en oudere (Bijlagen *Javasche Courant*) dienst hebben gedaan en aangevuld zijn met behulp van schetskaarten van Noord-Celebes, die in de laatste maanden de Nederlandsche of Indische pers verlaten hebben.

De grenzen der perceelen zien er uit als op een ouderwetsche kaart van Australië of de Vereenigde Staten: rechte lijnen in de richting van parallellen en meridianen.

Zeer terecht zegt de schrijver:

„Moge het met mijn arbeid niet gaan, als met het werk van Van Hövell (de Ass.-Res. Gorontalo), door den bewerker zelf te recht een „schets" genoemd, doch waarop des ondanks menigeen heeft gebouwd, als ware lijntje voor lijntje nagemeten".

Het is dan ook niet overbodig dat de heer Witkamp ons mededeelt, dat perceelen, waarvoor hij geen plaats vond, zeer wel kunnen bestaan, en dat, omgekeerd, perceelen, door hem als reusachtig groot voorgesteld, na opneming wellicht teruggebracht zullen worden tot bescheidener grenzen. Een heel sterk staaltje is perceel N°. 85 in het Bwoolsche, dat op deze kaart ± 166,000 bouws groot is, doch dat in werkelijkheid veel kleiner blijkt te zijn, volgens de laatste berichten.

Welken omvang de goudkoorts op Celebes heeft, blijke uit het volgende:

Er staan op deze kaart 4 verleende concessies aangegeven: Soemalata (Mijnb. Mij. Soemalata en N.-Celebes Mijnb. Mij.) Totok en Paleleh, 84 verleende vergunningen en 11 gevraagde vergunningen.

De Gouvernementsafdeelingen Minahasa en Gorontalo en het rijk Bwool zijn reeds geheel aan de aanvragers van vergunningen tot mijnbouwkundig onderzoek toegewezen; de rijken Tontoli, Moöeton, Bolang-Mongondo, Bolang-Itang, Bintaoena, Bolang-Oeki en Kaidipan zullen spoedig volgen.

Mogen de hooggespannen verwachtingen niet al te wreed ontgoocheld worden en moge de kust van Noord-Celebes in werkelijkheid den naam van *Goudkust* verdienen, dien wij op sommige prospectussen van goudexploratiemaatschappijen reeds zagen gedrukt. v. S.

De Indische Mijnwet.

Het heerlijke Insulinde, waar de vruchtbaarheid van den bodem en de warmte der zon aan al zijn bewoners een overvloed van voedingsmiddelen zou kunnen verschaffen, bergt nog andere nieuw ontdekte rijkdommen in zijn schoot. Op vele plaatsen werd steenkool gevonden, spoot de petroleum uit den bodem, is de aanwezigheid van uiterst rijke goud-, zilver- en tin-ertsen bewezen. De natuur deed alles om gindsche volken weelde en welvaart te verschaffen, de mensch echter liet armoede en ontbering bestaan.

Reeds jaren lang was het bekend hoe rijk Sumatra, Celebes, Java en Borneo waren aan delfstoffen en aardolie, doch tot een uitgebreide ontginning kwam het eerst in de laatste jaren, en binnenkort zal men een mijn-industrie zich zien ontwikkelen, die aan de groote vlucht dier industrie in Californië en de Transvaal zal doen denken. Het mijnbedrijf is reeds in vollen gang, maar een behoorlijk wettelijke regeling dier levensquaestie voor den Indischen Archipel ontbreekt nog.

Het Kon. Besluit van 2 September 1873, dat het opzoeken en ontginnen der mijnen regelde, was reeds lang onhoudbaar en onvoldoende gebleken. Reeds in 1879 droeg de minister van Koloniën van Goltstein aan de Indische regeering het ontwerpen eener nieuwe mijnwet op; Keuchenius herinnerde in 1883 aan de urgentie daarvan; in 1885 diende Sprenger van Eijk een wetsontwerp in, dat niet in behandeling kwam; van het ontwerp-van Dedem (1893) kwam niets terecht, en thans ligt voor ons het wetsontwerp van Bergsma, het vorig jaar ingediend en ingetrokken en dat in 1898 opnieuw in de afdeelingen der Tweede Kamer behandeld werd.

Deze mijnwet komt feitelijk te laat, daar een groot deel der schatten reeds op roekelooze wijze is weggeschonken, schatten die bij een betere wetgeving de belastingen van den inlander met millioenen en millioenen hadden kunnen verminderen. Eén zaak verheugt ons echter bij dit uitstel, en dat is dat thans — voor de eerste maal — de wetgeving op het eigendomsrecht der mijnen van socialistisch standpunt zal worden beschouwd.

Aan wie behooren de onderaardsche bronnen der petroleum, de steenkoolafzettingen der oerwouden, de goudaders der bergschachten; aan wie behooren in één woord de schatten van den ondergrond? En dan is er voor den socialist slechts één antwoord mogelijk: die rijkdommen behooren en moeten komen aan de gemeenschap, moeten dienstbaar gemaakt worden aan het algemeen belang, niet aan dat van enkele kapitalisten. Doch thans, in afwachting dat de economische ontwikkeling zal hebben geleid tot een meer

democratische en socialistische regeling van Staat en Maatschappij, moet, met de gebrekkige hulpmiddelen, althans worden gestreefd naar een rechtvaardig beheer dier slapende rijkdommen van den bodem.

Bij het streven daarnaar stuiten wij dadelijk op allerlei verschillende beschouwingen over het eigendomsrecht op de mijnen. Nergens kan men de voortdurende wisselingen van dat door de bourgeois-economen en Encycliek genoemde „eeuwigdurend en heilig recht" beter bestudeeren, dan waar het geldt het bezit der onderaardsche schatten van den bodem, en het eigendom van datgene wat er zich boven bevindt. In een artikel in *De Nieuwe Tijd* hoop ik aan de hand der geschiedens de voortdurende wijzigingen en ontwikkeling van het eigendomsrecht der mijnen eens te schetsen, dat nu eens als „res nullius" (heerlooze zaken), dan weer als „regaal" (eigendom van den Vorst) of „domein" (Staats-eigendom) werd beschouwd, om in sommige landen als „onafscheidelijk bestanddeel" van den bodem aan den grondbezitter te behooren, en in andere landen als een afzonderlijk eigendom aan den vinder of wel aan de beschikking van den wetgever werd overgelaten.

Het Romeinsche recht, „la propriété du dessus emporte celle du dessous", wordt in Engeland streng gehandhaafd; het Napoleonistische „la découverte d'une mine crée une propriété nouvelle" en de „onttrekking van het recht van beschikking over de delfstoffen aan den rechthebbende op den bovengrond" wordt vooral in Pruisen, Oostenrijk en Spanje gehuldigd, geldt bij de Nederlandsche Mijnwet (van 1810!) en wil men thans ook in Indië doorvoeren.

De Nederlandsche Wetgever, die een „praktische" mijnwet wilde ontwerpen, wenscht het eigendomsrecht der rijkdommen, voorkomende in den boezem der aarde „onbesproken" te laten, dat „doet niets ter zake" [1] (Memorie van Toelichting pag. 2). Erg „praktisch" beschikt de Nederlandsche regeering over de delfstoffen van Insulinde, zonder te vragen met welk recht zulks geschiedt, wat te meer noodig is, daar men in vele opzichten afwijkt, zelfs in volslagen botsing komt met het Indonesische eigendomsrecht. [2] Wil men werkelijk niet in strijd geraken met „de rechten door den inlander op den grond uitgeoefend overeenkomstig zijn godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken" [3] (Mem. v. Toel. p. 3), dan zal men nagenoeg nergens beslag mogen leggen op de schatten van den benedengrond. Volgens het Indonesische recht toch, geldig in een groot deel dier eilanden-wereld, beschouwt men boven- en benedengrond als één ondeelbaar geheel, onafscheidelijk van elkander. „Als ik geplant (begraven) word, zal ik dan niet meer slapen in eigen grond?" — „als ik een put graaf, zou het water niet mijn eigendom zijn?" — „hoe diep dan gaat mijn recht?" vroegen de Hoofden en Oudsten aan een vroeger Resident, die hun vertrouwen gewonnen had.

Waarom mogen zij niet, evenals de visschen der zee, de vogelen der lucht, de vruchten der wouden, de steenkool en het goud halen uit de mijnen, die „rijstpotten door hunne voorvaders gekookt?" Vooral op Celebes (en daar vindt men de meeste goudmijnen), zal elke afscheiding van bezit op boven-

---

[1] Zie *Indische Gids*, Mei-aflevering, blz 569.

[2] Reeds hoort men van beroeringen in Gorontalo.

[3] Zie *Indische Gids*, Mei-aflevering, blz. 569.

en benedengrond als een onrecht worden beschouwd. Sommige Radja's weigerden dan ook een suppletoir contract, met het oog op deze mijnwet voorgesteld, te teekenen, als zijnde onze eischen „in strijd met de gebruiken des lands", die het afstaan van „het erfdeel der vaderen", verbieden. De meeste gronden vormen het communaal bezit der Negari, dat is van den stam of den kampong (dorp), en worden op zeer democratische wijze door de Oudsten en de Hoofden beheerd, volgens de aloude adat of de voorvaderlijke gewoonten. En wie den grond bezit, beschikt over de delfstoffen. Wil men dus „rekening houden met hetgeen door de plaatselijke bevolking als recht van de opgezetenen wordt beschouwd" [1]) (Mem. v. Toel. p. 13) dan mag de Staat over de delfstoffen beschikken, en zou nagenoeg alle mijnbouw onmogelijk blijken. Zoover mag men echter niet gaan.

Als Koloniale Mogendheid, rust op ons de plicht die sluimerende kiemen van bloei en welvaart te doen ontwikkelen, en door ontginning dezer geschenken der natuur het welzijn van land en volk te bevorderen. Die schatten, aan het menschdom gegeven, mogen niet roerloos blijven liggen, zij moeten gebruikt worden om deze weinig bewoonde, braakliggende streken te herscheppen in vruchtbare en goed bevolkte landouwen. Onteigening is dus noodzakelijk in het algemeen belang, vooral der inwoners dier gewesten, en de nationalisatie dezer rijkdommen onafwijsbare plicht. Waar de gemeenschap, zij het op onvoldoende wijze, haar orgaan vindt in den Staat, moet deze haar hooger eigendomsrecht doen gelden en Staats-exploitatie ten algemeenen nutte moet regel zijn.

Regel, want eenige uitzonderingen zullen onvermijdelijk blijken, hoe ontzaggelijk veel voordeelen ook aan Staats-exploitatie verbonden zijn. Vooral bij de petroleumbronnen, waar de risico gering, het bedrijfskapitaal niet beduidend en de winst enorm is, had men daartoe reeds lang moeten overgaan. Daarbij heeft men grovelijk plichtverzuim gepleegd. De aanwezigheid van vele rijke bronnen was bij de ingenieurs van het mijnwezen bekend of hadden zij moeten opsporen, toch liet men die voordeelen aan particulieren over. Zeer zeker, de ontdekker, wiens ijver en energie de schuilplaats dier schatten gevonden heeft, mag eenige rechten doen gelden en op ruime belooning aanspraak maken, doch geschenken als aan enkele groote maatschappijen zijn geschied, kunnen niet te streng worden veroordeeld. Enkelen dezer kregen boorwerktuigen ter leen, anderen een mijningenieur gedurende korten tijd tot hunne beschikking, en hun gaf men de uitsluitende concessie tot ontginning voor eene oppervlakte van 20150 hectaren (Anemaet & Co.) en van 24800 hect. (Dordtsche Petroleum-Maatsch.), oppervlakten overeenkomende met een zesde van onze provincie Utrecht. Deze laatste maatschappij maakte in 6 jaren een winst van *f* 4,662,000 (1891 t/m 1896) en in 1896 alleen een netto-winst van *f* 1,924,000, waarvan geen *f* 16,000 in 's Lands schatkist terecht kwam, wat geheel anders had kunnen en moeten zijn. Het netto-winstcijfer der „Koninklijke" steeg in 1897 tot *f* 2,776,979.88⁵. Elf dergelijke maatschappijen, waarvan deze de grootste is, hebben enkel en alleen hun concessierecht, een geschenk der Regeering dus, kunnen verkoopen voor *f* 16,500,000 in geld en aandeelen. De „Standard Oil-Company",

[1]) Zie *Indische Gids*, Mei-aflevering, blz. 513.

die machtigste van alle Amerikaansche trusts, wilde aan de „Moeara Enim-maatschappij" vier millioen gulden uitkeeren, om door een reusachtige onderneming met 40 millioen kapitaal, haar doel te naderen en het wereld-monopolie van de petroleum te veroveren. De invasie van het Yankee-kapitalisme is dus te vreezen; gewetenlooze uitbuiting, onvermijdelijke corruptie zullen daarvan de gevolgen zijn, en dit ware alleen te keeren door exploitatie door en voor den Staat. Op andere wijze zijn deze machtigste kapitalisten der wereld ten slotte toch niet te keeren; de aandeelen worden ter beurze verhandeld; door stroomannen laten zij deze opkoopen, en daartoe beschikken zij over een kapitaal van 102 millioen dollars = *f* 255 millioen.

Met de goudmijnen zal het nog erger loopen! Vóór mij ligt een lijst van 24 maatschappijen, die werden opgericht met 25 millioen kapitaal, waarvoor reeds *f* 16,000,000 als „inbreng" werden afgestaan aan personen, die door eenige betaalde Inlanders of Europeanen Noord-Celebes lieten doorkruisen, die een paar dozijn requesten op een zegel van *f* 1.50 indienen en, waarschijnlijk wel met den steun van invloedrijke hoofd-ambtenaren, in ruil voor deze „inspanning", in millionairs werden herschapen. De „Nederlandsch-Indische Mijnbouw-maatschappij" bracht in 1894 met moeite de tweede *f* 50,000 bijeen, de aandeelen daalden tot 5 pCt. om binnen enkele maanden tot 2000 pCt. te stijgen; de *f* 100,000 werden op papier herschapen in een kapitaal van 5 millioen en de gelukkige houders der oorspronkelijke aandeelen ontvingen daarvoor uitgekeerd het peulschilletje van *f* 3,000,000 (drie millioen gulden).

Die maatschappij kreeg een concessie van 23300 hect., bij Kon. Besl. van 29 Juli 1897. De concessie „Bwool" alleen bracht als „inbreng" *f* 4,700,000 op, zoodat van de 5 millioen kapitaal slechts *f* 300,000 voor het bedrijf beschikbaar bleef. Ertsen, bevattende 96 gram goud en 410 gram zilver of 3 ons goud en $12^3/_4$ ons zilver per ton erts, vertegenwoordigende ad *f* 32 per 1 ons goud en *f* 1.20 per 1 ons zilver een waarde van *f* 110 per ton erts waren geen zeldzaamheid. Hoe ontzaggelijk de winsten zullen zijn blijkt reeds daaruit dat in de Transvaal mijnen met een rendement van $^1/_2$ à $^3/_4$ ons per ton erts aan aandeelhouders nog 20 pCt. dividend uitkeerden. Volgens den ingenieur Atherton kon b.v. Totok maandelijks 5500 ton erts leveren, stel 60000 ton per jaar. Als kosten rekent hij *f* 2,40 per ton erts, en dus de netto winst of *f* 100 per ton erts rekenende, zou dit in een jaar *f* 6,000,000 geven als loon voor de aandeelhouders, die er nooit een voet hebben gezet, en nauwelijks de mijnconcessie op de kaart kunnen aanwijzen. Is het dan wonder dat in 1897 alleen meer dan 3000 aanvragen om concessie werden ingediend, dat het in begin 1898 een ware „rage" werd, een razende jacht naar vergunningen tot ontginning der goudmijnen van Celebes en Sumatra? Sommigen rustten eigen schepen uit om bij dien wedren het eerst aan te landen; één firma zond 60 requesten met één boot en 80 met de volgende boot.

Het is een dollemans jagen naar goud, en de Indische regeering, met een kortzichtigheid, die men haar na jaren en jaren zal verwijten, schonk millioenen en millioenen weg, in plaats van die te gebruiken tot ontwikkeling van het land en verlichting der toch reeds zoo zware lasten der inlandsche bevolkingen. Schande, driewerf schande, over zulk wanbeheer dat aan misdaad grenst!

En thans zal de nieuwe mijnwet daaraan geenszins paal en perk stellen, maar zal men voortgaan de rijkdommen van den bodem te verspillen voor een appel en een ei om de zakken van Europeesche coupon-knippers te spekken. Wat toch wil de minister?

In art. 1 wijst hij de delfstoffen aan waarover de Staat beschikken kan, die gedurende 2 jaar eene „Vergunning" tot opsporing kan verleenen (art. 7), en daarna een „concessie" tot ontginning kan geven, geldig gedurende 75 jaren (art. 15). In ruil voor deze begunstiging zal worden geheven een vast recht van $2^1/_2$ ct. per hectare oppervlakte der aangevraagde terreinen, en een cijns van 2 pCt. der bruto-opbrengst der mijn-ontginning. Ofschoon heffing van de netto-winst om verschillende redenen beter is, en de minister, die de particuliere mijnbouw-industrie wil bevorderen, juist door zulke bruto-heffing van de winst, den ondergang der industrie in jaren van crisis kan veroorzaken, willen wij er hier alleen op wijzen, dat zulke heffing alleszins onvoldoende is. Op deze wijze doet men eenvoudig „Indië's natuurlijke rijkdommen wegvloeien in de kassen van individuen, die in den vreemde hun geld verteren" [1]). Men laat de schatten van den bodem door roofbouw uitputten zonder een behoorlijk deel terug te eischen; men schenkt schatten weg, die, eenmaal verdwenen, nooit meer terugkeeren, en terwijl landbouw-ontginning een beteren bodem achterlaat, zullen deze mijnontginningen in ruil der goud-aderen slechts wat puin en eene dorre streek achterlaten. De Transvaal heeft met schade en schande geleerd hoe verkeerd het is zulke rijkdommen bijna voor niets weg te geven. Onzerzijds zal dan ook worden getracht naar verbetering van dit wetsontwerp door:

1. Staatsexploitatie der mijnen en petroleum-bronnen als regel, particuliere ontginning steeds uitzondering te doen blijven, alleen dan geoorloofd wanneer de risico groot of het beheer van den Staat nagenoeg onmogelijk is.

2. Behalve de heffing van een matig vast recht volgens de oppervlakte, een zwaren en wel zoo zwaar mogelijken cijns te heffen van de netto-winst, aanvangende zoodra het oorspronkelijke bedrijfs-kapitaal is gerestitueerd.

3. Gemakkelijke terugname der concessie op reeds nu te bepalen onveranderlijke voorwaarden, zoodat de Staat desverlangd alles weer in eigen beheer kan nemen.

4. Van den cijns, die aldus millioenen kan beloopen, de helft te gebruiken tot oprichting eener gewestelijke kas, waaruit de hoofden worden bezoldigd, de heerendiensten worden betaald, de wegen worden gebouwd en bevloeiingswerken worden aangelegd.

Wanneer aldus de ingezetenen dier gewesten in ruime mate zullen deelen in de voordeelen van de ontginning der rijkdommen van hunnen bodem, rijkdommen die zij reeds eeuwen lang waardeloos lieten liggen, zullen zij de Nederlandsch-Indische regeering als eene weldoenster, inplaats van een dievegge leeren beschouwen. Alsdan zal het niet moeilijk zijn contracten te sluiten met de Vorsten van de zelfbesturende Staten van Noord-Celebes, en wij volgens den adat, op de algemeene instemming der oudsten en der

[1]) Zie een hoofdartikel in het Weekblad *Insulinde* van 14 December 1897, No. 50, onderteekend „Luctor" en getiteld: „Welke voordeelen levert de exploitatie van petroleumbronnen op Java aan den Staat en aan de Inlandsche bevolking?" (Behandeld in de „Revue", *Indische Gids*, Januari 1898, blz. 72 en v. v.)

hoofden van gezinnen kunnen rekenen. Vervullen wij verder onzen plicht door de demoraliseerende invloeden van vreemde avonturiers en gelukzoekers te weren, door een waakzaam oog te hebben voor de belangen, de bescherming en de gezondheid der duizenden mijnarbeiders, die zullen noodig zijn, als men daar tevens den opium weet te weren, dan kan voor geheel Indië een betere tijd aanbreken.

Reeds nu zouden zonder den millioenen-verspillenden Atjeh-oorlog de jaarlijksche tekorten op de Indische begrooting verdwenen zijn. Weet men thans uit de ontdekte onderaardsche schatten verdere millioenen te putten, om de zware belastingen te verminderen, om productieve werken aan te leggen, om water en vruchtbaarheid te brengen in de thans verdorrende en woeste streken; gebruiken wij in een woord dat geschenk der natuur voor de ontwikkeling van land en volk, dan zou door deze mijnwet iets grootsch kunnen worden verricht.

Of het geschieden zal? De naaste toekomst zal ons wel anders leeren, want niet het socialisme, maar het kapitalisme triumfeert nog altijd in Nederlandsche parlement.

H. H. VAN KOL.

6 Juni 1898.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

PHORMIUM-VEZELS VOOR KABELTOUW.

Behalve van hennep heeft men in de laatste jaren voor het vervaardigen van touwwerk gebruik gemaakt van de vezels van dadelpalmen, bananen, agave, jute en ook van *Phormium tenax*, een plant die, afkomstig van Nieuw-Zeeland, verbouwd wordt in Australie, Indië, Réunion, de Azoren, Algiers, Frankrijk, Ierland en zelfs in Schotland, en het voordeel aanbiedt van geen weekingsproces te moeten ondergaan, voordat de vezels bruikbaar zijn. In spinnerijen en touwslagerijen werd deze eigenschap spoedig opgemerkt en reeds in 1862 stelde Lolyd d'Auckland te Londen een phormiumkabel ten toon, waarvoor hem een groote medaille werd toegekend.

Intusschen verliest het van die vezels vervaardigde touw bij afwisselende blootstelling aan vochtigheid en droogte spoedig de noodige stevigheid en vastheid, hetwelk werd toegeschreven aan de structuur der vezels, ofschoon het microscopisch onderzoek daartoe geen voldoende bewijzen opleverde.

In de laatsten tijd heeft daarom de heer André Dubosc de scheikundige samenstelling nagegaan en voor 100 G. gedroogde Phormium de volgende cijfers verkregen :

Cellulose	50 G.	Totale cellulose 66.6
Para-cellulose	11 G. 4	
Méta-cellulose	5 G. 2	
Vasculose	20 G. 5	Plantaardige verbindingen 31.11
Cutose	2 G.	
Pectose	0 G. 5	
Pectinezure kalk	6 G. 13	
Kalk	1 G. 16	
Pectineverbindingen	1 G. 27	
In aether oplosbare harsen	1 G. 6	
In alcohol „ „	0 G. 64	
Vetten	0 G. 4	

De phormium-vezel bevat dus slechts 66.6 pCt. cellulose tegen 31.11 pCt. plantaardige verbindingen, waaruit volgt dat zich, na in water gedoopt en daarna in de zon gelegd te zijn, een met rotting overeenkomend verschijnsel vertoont. De plantaardige verbindingen oxydeeren, de pectinemengsels worden opgelost en het vezelachtig weefsel uit zijn verband gerukt, zoodat het touw bij de geringste beweging zal scheuren en breken.

GEVOLGEN VAN HET GEBRUIK VAN CHOUM-CHOUM.

Evenals in onzen archipel door de inheemsche bevolking meerdere alcoholische dranken worden bereid, zoo geschiedt dit ook in Cochinchina en vervaardigt men aldaar een drank, bekend onder den naam van *choum-choum*. Men onderscheidt hiervan 2 soorten, *goede* en *slechte*. De eerste wordt door distillatie uit suikerriet verkregen en is een soort likeur met een sterken branderigen geur. De tweede maakt men van ongezuiverde arak van mindere kwaliteit, waarin men venkel, pepermunt, rosmarijn, eucalyptus, absynth en anijs laat trekken, onder bijvoeging van ongeraffineerde rietsuiker. Dit is de drank der armen, dus voor het grootste deel der bevolking, en tegen lage prijzen te bekomen; bij Europeanen, die er gebruik of misbruik van maken, brengt hij eigenaardige zenuwstoornissen te weeg, waaromtrent dr. De Grandmaison in *La Médecine moderne* van 8 Januari j.l. het een en ander mededeelt.

Hij beschrijft een patiënt, die bij aankomst in Cochinchina spoedig overging tot gebruik van choum-choum, in een hoeveelheid van $^1/_2$ liter, aangemengd met 2 liter water. Na verloop van vier jaren wegens moeraskoortsen naar Frankrijk geëvacueerd, deden zich bijna nog geen verschijnselen van alcoholismus voor; maar twee jaren later in Tonkin teruggekeerd, gebruikte hij gedurende zeven jaren dagelijks van een $^1/_2$—1 liter.

Plotseling nam zijn zenuwprikkelbaarheid in hooge mate toe. Hij was onderhevig aan woeste driftbuien en vergrijpt zich handtastelijk aan een zijner meerderen. Wegens deze onbezonnenheid naar Algiers gezonden, vervangt hij de choum-choum door absynth en brandewijn, krijgt spoedig aanvallen van delirium-tremens en wordt andermaal naar Frankrijk opgezonden, alwaar hij onder behandeling kwam van dr. De Grandmaison.

Aan dezen vertoont hij zich met bleek, vermagerd gelaat, staroogend, wankelenden gang en bevende stotterende stem. Als men hem laat lezen, doet hij dit in het begin duidelijk, maar is spoedig niet meer te verstaan en brengt langzamerhand slechts verwarde klanken voort. Overigens houdt hij spoedig op, daar de inspanning hem te veel vermoeit. Hij geeft geen wil meer en is voortdurend besluiteloos. Herhaaldelijk overvallen hem vlagen van drift, om de nietigste redenen, en vooral wanneer hij nog niets heeft genuttigd. Hij scheurt dan zijn kleederen en verbrijzelt alles wat hem in handen komt. Hij praat altijd maar door en heeft de zonderlingste voorstellingen. Zoo wil hij bijv., als hij een zwaar beladen wagen tegenkomt, zijn voet onder het wiel zetten. Hij doet zich voor als een bezetene, lijdt veel aan slapeloosheid en, zoo hij eindelijk insluimert, wordt zijn slaap door allerlei visioenen verontrust.

Deze psychische stoornissen gaan gepaard met ongevoeligheid der bovenste ledematen en opvallende vermagering der onderste; bij drukking in de linkerzij klaagt hij over hevige pijn.

Dit is nog niet alles. Hij is tevens lijdende aan een eigenaardige zenuwzwakte, in de oogheelkunde bekend als dyschromatopia, die bestaat in een ontaarding der kleurwaarnemingen. Rood schijnt hem geel, blauw paars. Bij groen gebracht wordt rood echter voor hem weer rood en bij rood gebracht blauw weder blauw.

De beving der bovenste ledematen maken hem het nemen van spijs en drank hoogst moeilijk en het schrijven geheel onmogelijk. Het loopen gaat

nog tamelijk goed, de spijsverteringsorganen fungeeren vrij wel en in weerwil van den leeftijd is hij geheel impotent.

Men heeft hier volgens Dr. De G. een duidelijk delirium met toxische hysterie, het laatste veroorzaakt door de choum-choum, waarvan hij zoolang misbruik heeft gemaakt.

ZELDZAME LANDVOGELS OP ZEE.

Gelijk bekend is worden jaarlijks door over land gierende stormen honderden vogels zeewaarts gedreven om daar te gronde te gaan. Als enkele hunner soms schepen bereiken, zijn zij zoo uitgeput, dat zij niet kunnen herstellen en spoedig sterven. Een enkele maal kan het scheepsvolk een aldus gevangen vogel in het leven behouden en de dierentuinen zijn daardoor wel met zeldzame exemplaren verrijkt. In de meteorologische dagboeken van Duitsche scheepskapiteins vindt men hierover soms verrassende bijzonderheden. Zoo kreeg kapitein A. Behnert, gezagvoerder van de Hamburger bark „Thalia", den 1en Juni 1895, dus in den zuidelijken winter, in het gezicht van Stateneiland, op ongeveer 55° Z. B. en 64° W. L., vier groene papegaaien aan boord, waarvan er een gevangen werd. Er woei toen een zwakke westenwind en de luchttemperatuur bedroeg 6° C. In een ander geval trof men zelfs een colibri op zee aan. Dit bericht kapt. Fr. Oltmann van de Braker bark „Adonis". Toen dit schip zich den 11en October 1896 op 14° N. B. en 105° W. L., dus ongeveer 500 K. M. ten zuidwesten van de kust van Mexico bevond, kwamen er meerdere landvogels, waaronder een colibri, aan boord. Er woei toen een stormachtige wind uit het noordwesten, de voorlooper van een in de volgende dagen optredenden orkaan.

HET DEBIET VAN COPRA TE SINGAPORE.

Dat copra te Singapore verhandeld wordt, dagteekent van de laatste jaren. Officieel werd het voor het eerst genoteerd in 1880, terwijl de geheele uitvoer in 1882 slechts 37.944 pikols bedroeg. Thans is het een der voornaamste uitvoerartikelen, zooals uit het volgende telkens voor drie jaren samengetrokken staatje blijkt:

1882—1884	474.513	pik.
1885—1887	180.137	„
1888—1890	1.153.059	„
1891—1893	1.659.167	„
1894—1896	2.047.445	„

Ook de prijs is gestegen: van 1880 tot 1889 ging die zelden 4.25 doll. per pik. te boven en was in den regel minder dan 4 doll.; maar in 1890 werd die hooger en nam langzamerhand toe, zoodat hij tegenwoordig 7.20 doll. per pikol is. Deze stijging bij toenemende productie toont genoegzaam aan, dat het aanbod beneden de vraag blijft, terwijl het feit, dat de uitvoer naar verhouding van de prijsverhooging niet meer toenam, op een beperkte productie

wijst. Dat dit laatste feitelijk het geval is, kan men hieruit zien, dat Singapore in het laatste jaar 60.000 pik. kokosolie uit Ceylon betrok.

Gedurig wordt er een nieuwe afzet voor copra gevonden. Men gebruikt het tegenwoordig met boter vervalscht in de plaats van olijfolie voor sardijntjes in blikken, tot vermenging met cacao, tot vervaardiging van zeep en voor vele andere doeleinden.

HET AANTAL BELIJDERS VAN DEN ISLAM.

Een alle werelddeelen en landen omvattend overzicht van den tegenwoordigen staat van het mohammedanisme, met opgaaf der riten, sekten en godsdienstige broederschappen, gedurende de jaren 1890—'97, is te vinden in het te Friedrichshagen bij Berlijn uitgegeven boekje van Hubert Jansen, getiteld „*Verbreitung des Islams*". Als eindresultaat geeft hij de volgende cijfers:

	Geheele bevolking.	Mohammedanen.	Waarvan Sjiïten.	Proc. verhouding tot de geh. bevolk.
Europa.....	372.459.634	11.453.608	1.470	3.075 pCt.
Azië.....	907.422.048	164.687.084	10.076.414	18.149 „
Australië.....	5.956.909	18.502	—	0.309 „
Afrika.....	200.000.000	74.954.551	1.000	37.477 „
Amerika.....	130.104.288	49.557	635	0.038 „
Tezamen in 1890..	1.615.942.879	251.163.192	10.079.519	15.543 pCt.

terwijl de bewerker voor het jaar 1897 het geheele aantal belijders van den islam berekent op het ronde cijfer van 260 millioen zielen.

Over voor- en achteruitgang teekent hij aan, dat in die landen, waar nauwere betrekkingen tot westelijk Europa gevonden worden, een zekere teruggang van den orthodoxen islam is waar te nemen, ofschoon die zich nog niet door een naar verhouding afnemend cijfer van de belijders kenmerkt. Zulke landen zijn: Perzië, Klein-Azië, Turkije, Syrië met Palestina, Beneden-Egypte, Algiers, Russisch Centraal-Azië en voor een deel zelfs Arabië. Voor Centraal-Azië geldt zelfs de stelling, dat hoe verder de Turk in Azië woont, des te fanatieker aanhanger hij is van den islam.

LEPRA.

Een ingrijpende studie van deze afschrikwekkende plaag der menschheid heeft aan het licht gebracht, dat lepra feitelijk een Chineesche ziekte is en zich van uit de zuidoostelijke provinciën van China verbreid heeft naar alle oorden, waarheen Chineezen der lagere klasse verhuisden.

Het binnentrekken der Mandschus gaf den hoofdstoot tot de verdringing der Chineezen uit de zuidelijke streken, ten einde in andere landen het noodige voor hun onderhoud te zoeken. De koelies, die tot de armste en laagste klassen behooren, hebben in hun midden vele melaatschen, die de ziekte naar elders overbrengen. Tegenwoordig is lepra in China niet overal endemisch en komt o. a. in vele centraal-provinciën niet voor. De melaatschheid wordt

hoofdzakelijk verbreid van uit het schiereiland en de provincie Schantung, de rivierhaven Hankau aan de Yangtsee-kiang en de provincie Setchuen op de grens van het hoogland van Thibet; vermoedelijk is de ziekte ook inheemsch in het groote zuidelijke gebied der provinciën Fokien, Kwangtung en Kwangsi, waarvan drie vierden der emigreerende koelies afkomstig zijn.

Vrij van lepra zijn: Peking, Schanghai, Amoy, enz.; daarentegen liggen Tschifu, Hangkau en Kanton in de lepra-streek en een streng toezicht op de verhuizers uit deze haven is derhalve een gebiedende plicht voor alle europeesche beambten. Naar het noorden heeft zich de ziekte tot Japan verbreid, ofschoon vooral de oorspronkelijke bevolking van het noordelijke eiland Yeso, de Ainos, er door is aangetast. In Korea zijn de melaatschen meest Chineezen en is de ziekte beperkt tot het zuidelijk deel van het schiereiland. Zuidwaarts is zij overgebracht naar Tonkin, Anam, Siam, Birma en den Maleischen Archipel; de Maleiers schijnen er evenwel minder vatbaar voor te zijn dan de Chineezen, hetgeen men ook op Formosa, Hainan en Sumatra kan waarnemen. Op Java en Celebes vindt men haar weinig. In Borneo werd lepra in 1888 door Chineezen gebracht, maar verdween weder met hunne verhuizing. Op de overige Soenda-eilanden en de melanesische groepen, welker bewoners tot de Negrito's behooren, was de ziekte onbekend en kwam slechts daar voor, waar europeesche ondernemingen chineesche arbeiders aanwierven.

Toen de Chineezen bij de ontdekking der goudvelden in Californië naar West-Amerika trokken, vestigden zij zich tevens op enkele eilanden in den Stillen Oceaan, waar zij natuurlijk de melaatschheid overbrachten. Het verschrikkelijkste voorbeeld van dit van den kant der Chineezen dreigende gevaar vertoont de tegenwoordige toestand der Hawai-eilanden, die erg van de ziekte te lijden hebben. Evenzoo breidde zij zich uit over Nieuw-Caledonië, de Fidji- en Vriendschaps-eilanden, Samoa, en Australië. In Nieuw-Zuid-Wallis worden thans 57 melaatschen onder de Chineezen en 2 onder de blanken, die met hen omgang hadden, gevonden. Men kan hieruit eenigszins nagaan, welk een groot gevaar voor de gezondheid immigratie van Chineezen oplevert,

(*Mitth. Geogr. Ges. in Wien*).

De Sikhs.

De volgende bijzonderheden over de zeden en gewoonten der Sikhs treffen wij aan in het verslag eener lezing van den Luitenant-Kolonel Retalick van het Hongkong-regiment.

De overste begon met te zeggen, dat de meeste menschen in de Oost zoo gewoon waren in elken indischen soldaat een Sikh te zien, dat hij vreesde of het verschil tusschen de indische rassen hun wel duidelijk was.

Herhaaldelijk werd hem toegevoegd: „Wat zijn uw soldaten toch prachtige Sikhs!" of „Bestaat uw heele regiment niet uit Sikhs?", niettegenstaande er van de ruim 900 man slechts vijf tot de Sikhs behooren.

Op de vraag wat een Sikh is, zou het categorische antwoord moeten luiden, dat hij behoort tot een godsdienstige sekte, welke vroeger een deel uitmaakte van het hindoeisme en thans het aanzien van een afzonderlijken godsdienstvorm heeft verkregen. Hij wordt geen Sikh (of Singh), voordat hij behoorlijk in het geloof is gedoopt; en daarom kan men de Sikhs geen afgescheiden stam noemen, al heeft de godsdienst zijn volgelingen eigenaardigheden doen aannemen, die bijna het karakter van nationale trekken bezitten. Hij zette daarop uiteen, in welk opzicht het dagelijksch leven van een Sikh van dat der Mohammedanen of Hindoe's verschilde, en schetste de geschiedenis van dit oorlogzuchtig volk, dat zijn oorsprong had in de vijftiende eeuw, als het gevolg der persoonlijke bemoeiingen van zekeren Nanak, een hindoesch dorpsbestuurder. Deze werd later asceet en trachtte het hindoeïsme te zuiveren van de ontaarde vormen van bijgeloof en polytheïsme, waartoe het vervallen was, en tot een hooger doctrinair en moreel ideaal op te voeren. Door zijn onvermoeide werkzaamheid nam de sekte in ledental en macht toe. Nanak stierf in 1538 en werd opgevolgd door negen goeroe's, van welke de vijfde alle geschriften van Nanak en andere heiligen en godsdienstbevorderaars tot één boek samenvoegde, dat, in het volksdialect van Punjabi geschreven, als Adi Grauth bekend is. Hij behandelde verder den trapsgewijzen voortgang der sekte tot hare vernietiging, omtrent vijftig jaren geleden, door het Britsche gezag. Met een korte herinnering aan de veranderingen, die volgden op de bezetting van het gebied der Sikhs door de Engelschen en aan hunnen bij het oproer der Sepoys gebleken trouw, eindigde hij het geschiedkundig deel zijner voordracht met te zeggen: „Van dien tijd hebben de Sikhs „aan alle schitterende wapenfeiten der Engelschen in Indië deel genomen en „zijn onze dappere vroegere vijanden tegenwoordig onze trouwe makkers „geworden".

Doop, huwelijk en overlijden. Overgaande tot de zeden en gebruiken, zeide hij, dat het kind van een Singh geen geboren Sikh of Singh was en eerst Sikh werd na gedoopt te zijn, om later Singh (een echte Sikh) te worden, als hij was ingewijd en toegelaten tot de broederschap der Khalsa, de uitverkorenen Gods. Hij beschreef de plechtigheid van den doop en den aard der gebeden voor jongens en meisjes, de naamgeving en hoe de jongen, die oud genoeg was om de voorgeschreven regels te begrijpen en op te volgen,

in den eenen of anderen tempel tot het ware geloof der Sikhs werd opgeleid en gedoopt. Hij moest met saamgevouwen handen voor den priester gaan staan; deze roerde in een ijzeren vaas met een tweesnijdenden dolk een mengsel van suiker en water om, waarvan hij onder een kort gebed een kleine hoeveelheid in de handen van den bekeerling deed, die het opdronk, terwijl de priester de Sikhsche formule uitsprak, welke tevens broederlijke groet en oorlogskreet is: „Zege voor de uitverkorenen Gods! Zege voor den eenigen God!" De nieuweling herhaalde deze formule en zijn gelaat en haren werden met het mengsel besprenkeld, waarna hij het opdronk. Dan werd hij ingelicht omtrent de deugden, die hij had te betrachten: reinheid, gebed, liefdadigheid, eerlijkheid, oefening in den wapenhandel, dapperheid in het gevecht en kinderlijke liefde. Vrouwen worden zelden tot de Khalsa toegelaten, gewoonlijk wonen zij den hindoe-eeredienst bij; maar als zij het geloof der Sikhs omhelsden, werd een andere wijze van doopen gevolgd.

De huwelijksgebruiken bij de Sikhs komen met die der hindoe's overeen. De ceremoniën zijn zeer ingewikkeld, maar zonder dat er genegenheid in het spel is. Eerst moet de vader of het oudste mannelijke familielid van het meisje, dat vaak nog een kind is, naar een passenden jongeling uitzien, die zoo mogelijk vijf jaren ouder is. Is deze gevonden, dan treedt iemand van de broederschap als tusschenpersoon op en na enkele formaliteiten volgt de wettige verloving, terwijl het huwelijk plaats vindt als de ouders van den jongeling geld genoeg bijeen hebben tot betaling der kosten, welke soms zeer hoog zijn. De plechtigheid zelve bestaat in een deftigen optocht van den bruidegom en zijn vrienden naar het huis der bruid, waar de priester onder allerlei ceremoniën de handen van het bruidspaar samen brengt en zij rondom een klein vuur moeten loopen. Met het lezen van enkele stukken uit het heilige boek loopt de zaak af.

Daarop verloopen 2, 3, 5, 7, 9 of 11 jaren en dan gaat de bruid naar het huis van den bruidegom om er voortaan als zijn vrouw te blijven. De ritus, volgens welke de weduwe van een Sikh wordt uitgehuwelijkt aan den broeder van haar overleden man, is veel eenvoudiger. Dit gebruik wordt gevorderd door de bij hen heerschende wetten omtrent erfopvolging, waarbij in geval er geen mannelijke nakomelingen zijn de weduwe erfelijke bezitster wordt, ook ter voorkoming dat de eigendommen der familie in andere handen overgaan. Even vóór hij den geest geeft, wordt een stervende Sikh uit zijn bed gelicht en op den grond gelegd. Het lijk wordt verbrand. De brandstapel wordt aangestoken door den zoon of een nauwen bloedverwant, tot wiens onaangename verplichtingen ook behoort, als het lichaam half verkoold is, de schedel met een bamboe te verbrijzelen. De asch en half verbrande beenderen worden verzameld en toevertrouwd aan den Ganges of zijn zijtakken, of tot poeder gestampt en gestrooid vóór het heiligdom van den gouden tempel te Amritsar, de heilige stad der Sikhs.

De Sikh als soldaat. Na een overzicht te hebben gegeven van hun taal, dorps- en huiselijk leven, voeding, kleeding en spelen, sprak de overste Retalick over hun algemeene karaktertrekken en meer bijzonder over hun geschiktheid voor het gevecht. Hij zeide de Sikhs het best te kennen ten opzichte van hun deugdelijkheid voor den krijgsmansstand, waarvoor zij een bepaalde neiging bezitten. Wat hun gebreken betreft, zoo bevinden wij, dat zij een bekrompen verstand hebben en op school over het geheel

bij leerlingen van andere rassen ten achter staan. Maar zij zijn van nature soldaat en boekengeleerdheid ligt buiten hun streven. Hoe eenvoudiger het wapen is, des te beter zullen zij het hanteeren. Afstammende van een woelziek of democratisch geslacht, dat in vroeger tijd geen bestuurder duldde tenzij deze met ijzeren hand regeerde, is het somwijlen lastig hen tot gehoorzaamheid aan orde en tucht te gewennen. Maar hun grootste gebrek is de zucht om geld te verdienen en hun tot gierigheid overhellende spaarzaamheid. De officieren der kavallerie moeten de Sikhs nauwgezet nagaan, of de paarden vermageren door onthouding van voedsel, en bij de infanterie is het soms treurig te zien, hoe een flink soldaat zich de noodigste levensbehoeften ontzegt om zijn spaarpot te vullen. Dit is een gebrek waartegen nauwlettend dient gewaakt in ons indisch leger, maar het lijdt geen twijfel dat wij in vele gevallen een minder hard oordeel zouden vellen, als wij niet met alle bij-omstandigheden bekend waren. In het algemeen kan men hun geen onmatigheid of misbruik van sterken drank verwijten; opiumsnuiven had meer onder de ouderen plaats, dronkenschap blijft tot de uitzonderingen behooren. Zij verdienen echter eerder onze bewondering wegens hun vele goede eigenschappen. Gehard tegen vermoeienis, volhardend en moedig tot vermetel toe, altijd dezelfde in vrede en oorlog, vroolijk, geduldig, nooit klagende, flinke ruiters, onwrikbaar voetvolk, even bezadigd in het vuur als voortvarend bij een aanval, gehecht aan hun officieren, bezitten zij tevens zelfopoffering en trouw, die hen overal eer doet inoogsten, waar hun naam wordt genoemd; en dit van de dagen der muiterij af, toen de verdediging van het kleine huis te Arrah door veertig Rattay's Sikhs tegen een zeshonderd maal grooter getal opstandelingen hun volhardenden trouw ten duidelijkste deed uitkomen, tot op den tegenwoordigen tijd, nu bijna elk bericht van de Indische grens van hun moed en dapperheid getuigt. Laat mij u slechts herinneren aan de houding van die 21 dapperen van het 36ste regiment Sikhs, laatstleden September, bij den opstand der Afridi's op de noordwestelijke grens van Indië. Zij vormden het garnizoen van de kleine post Saraghari, een ommuurde plaats, gebrekkig aangelegd en uiterst slecht voor verdediging, die door middel van seinen de gemeenschap tusschen twee grootere forten op den Samana-keten moest onderhouden. De post werd aangevallen door een bende van 800 lieden en het kleine detachement hield tegen hen stand van negen uur 's morgens tot laat in den namiddag. De eene aanval werd na den anderen afgeslagen, maar na een derden bleven enkele vijanden, buiten weten van het garnizoen, in een hoek van den muur achter. Door graven en ondermijnen verbraken zij den muur en toen vloog een hoop aanvallers naar binnen en versloeg die weinige dapperen. Eén held ging op post staan in de wachtkamer en trotseerde zijne aanvallers en eerst nadat een-en-twintig zijner woeste tegenstanders in een kring rond de deur lagen werd hij overmeesterd, en niet eens door kogel of staal, maar omdat men boven hem het huis in brand stak en hem onder de dampende puinhopen begroef. Een andere dappere, die gewond was en niet in staat zijn hangmat te verlaten, liet zich door een kameraad naar de bres dragen en schoot daar vier der bestormers neer, voordat hij aan stukken gereten werd.

Eenige Maleische Etymologieën [1]).

IV.

lâgu. — Dit wordt steeds in verband gebracht met Skr. *laghu*. zacht, prosodisch kort. Nu kan een melodie wel eens zacht zijn, maar een woord, dat, behalve melodie, ook in 't algemeen wijze van spreken, eigenaardige stembuiging enz. beteekent, af te leiden uit *laghu* zacht, is wel wat kras. Ons komt het voor, dat wij veeleer moeten denken aan een bijvorm van laku, manier (gang, wijze van doen). Vergelijk dan verder Atjehrsch lâgéă, dat *behalve* melodie ook *gewoonte, manier* beteekent (dus = Mal. en Jav. laku); vergelijk ook Oud-Javaansch, waar lagu ook *uitdrukking, zegwijze* beteekent; ook Dajaksch lâgo, bijzondere manier van doen, „aanstellerij."

De beteekenis *melodie* ligt, zoover ons bekend, bovendien nooit in 't Skr. *laghu*.

luka. — Waarschijnlijk Skr, *róga*, ziekte, *zeere plek*, Mal. *wond*. Overgang van Skr. r in Mal. l aan 't begin van een woord komt anders niet voor, en rugi uit Skr. rogî(n) zou schijnbaar in strijd met onze etymologie wezen. Echter komt voor sâlăñgâra uit Skr. çrñgâra, en is afwisseling van l en r in 't Mal. Polyn. element van 't Maleisch lang geen zeldzaamheid. Opvallend is 't niet voorkomen van een etym. equivalent voor luka in 't Soend. (*râhöt*) en in 't Jav. (tatu); terwijl 't wel voorkomt in 't Atj. Bat. Mad. Boeg. Jav. luñkâ beteekent *klomp, kluit* (Skr. *lôga*).

gâna en gâni. — Wordt verkeerdelijk afgeleid van Arab. ghâni, rijk, beteekent echter *machtig, geweldig, ontzettend*, en is dus in verband te brengen met Skr. *ghana* en *ghanin* (nom. ghanî), waarin de idees van *geweldig* en *vernietigend* terug te vinden zijn. 't Woord komt vrijwel uitsluitend in poëzie voor: dewa yañ gânâ enz. Van Arab. ghanî kan trouwens moeilijk gânâ komen, welke vorm van 't woord misschien even dikwijls voorkomt als gâni.

juwâri. — Komt veel voor in Maleische gedichten, is in de spreektaal onbekend. Heeft natuurlijk niets te maken met het woord jawhâri, dat Arabisch is. Klinkert in zijn woordenboek doet voorkomen, alsof beide woorden van één oorsprong waren. Juwâri schijnt een verbastering te wezen van Skr. *dvijavarya*, beste, uitstekendste der *dvija*'s, d. i. brahmanen; wordt daarom in den verminkten vorm (*jawarya*, vermaleicht *juwâri*) gezegd van luisterrijke vorsten, staatsdienaren. O. a. komt 't in 't oud-Jav. voor (vergel.

[1]) Zie *Indische Gids*, 1896 II, bl. 1979.

juwâri en *juwâra* in Roorda's Wb. waar deze afleiding uit het Skr. vermeld staat). Vergelijk *juwârâ* in 't Menangk. (v. d. Toorn i. v.) De invloed van Oud-Javaansche voorbeelden op de Maleische poëzie is genoeg bekend. Niettemin komt het woord voor in een gedicht, dat wellicht niet van Javaanschen oorsprong is (de *Bidasâri*). In de Kin Tâbuwan zien wij 't b.v. in vers 25: datañ la' parenta' Dêwa juwâri en in vers 35: masuq la' mâñadap Pâti' juwâri.

Dat het niet bijdraagt tot den luister van een godheid of staatsdienaar, als men hem „juwelier" noemt, zal wel geen betoog behoeven. De zotte Maleische *spelling*, alsof dit woord identiek ware met dat voor juwelier mag tot *die* verwarring geen aanleiding geven.

Cahâya-Hirâni. — Naam eener prinses voorkomende in de Si-Mâsâkin. Dit Maleische proza-verhaal is nu onlangs in Arabische letter met interpunctie uitgegeven door J. Van Dissel, lector te Delft. Daarin wordt 't laatste lid van dezen naam in verband gebracht met Arab. *ḥayrân*, en dus de punt op de *Xâ* als abusief aangezien (zie voorrede). In den Singapoerschen steendruk van 't zelfde verhaal hebben wij overal die punt gevonden, maar toch houden wij den naam voor Châya-Hirani. 't Verhaal is zeer populair onder de Maleiers, maar dat bewijst nog niet, dat het oorspronkelijk Maleisch zou zijn. De namen van plaatsen en personen wijzen veeleer op een Indischen, wellicht Indisch-Perzischen oorsprong. De naam in kwestie schijnt samen te hangen met Indisch hirani (nominatief van hiranin met goud getooid).

bârâla (gewone transscriptie *berhala*). „afgodsbeeld". — Beteekent waarschijnlijk oorspronkelijk *godheid* en niets anders. Schijnt in verband te staan met Skr. *bhaṭṭâra*, Jav. *baṭâra*. Dat de cerebrale (of „linguale") ṭ in 't Skr. in 't Maleisch in een l is overgegaan, men zoo bâlâra en hiervan bârâla kreeg, is niets bijzonders. Dergelijke omzetting van lettergrepen komt meer voor, en wordt de cerebrale ṭ (voor 't Mal. = ṭh) wordt 't Maleisch een gewone (d. i. superdentale) l evenzeer als ḍ en ḍh, zooals in gulita uit Skr. *godhita*. Daarover straks meer.

bâridâ. — T. d. T. geeft in zijn uitgave van V. d. Wall's Wb. twijfel te kennen, of diens afleiding uit Skr. *vṛddha* wel te vertrouwen zou wezen. Naar 't ons voorkomt, is wel degelijk dat Skr. woord goed te pas gebracht. Volgens v. d. T. zou dat woord echter in 't Maleisch bârda worden; maar hij heeft er blijkbaar niet aan gedacht, dat een zeer gewone, populaire uitspraak van Skr. ṛ *ri* maakt. V in 't Skr. wordt gemakkelijk Maleisch b, aangezien 't Maleisch de voorkeur geeft aan b boven w als beginklank. Trouwens, Skr. v is even ver van Mal. b als van Mal. w. Welnu, *vṛddha* wordt dus gehoord als *virddha* (met korten, helderen i-klank) en dit wordt in den Maleischen mond vergemakkelijkt tot bâridâ (gewone omzetting — „metathesis").

Zoo is 't ook met bârita uit Skr. *wṛtta* gegaan. En evenzoo met dârita (verduren) uit *dṛta* (partic. pass. van dhar.

dărta. — (zie boven). Deze afleiding komt niet voor in V. d. Wall's W.b. V. d. Tuuk schijnt er niet aan gedacht te hebben door zijn abuis met de beide andere, zooeven besproken, woorden.

gulita. — (in gălap-gulita, stikdonker, dikke duisternis). Is waarschijnlijk afgeleid van Skr. *goḍhita*, verduisterd.

guligă. — Skr. *gulikâ*. pil, balletje; in 't Maleisch met een bijzondere beteekenis.

'usul. — Heeft niets te maken met Arab. *'uṣûl* in dit verband:

Dămikiyan la' qissa'-ña Râtu Kuripan,
Nagări-ña cukup âlat kalăñkâpan.
Gâga'-bărâni, 'usul-ña tampan,
Bâña' râja-râja mâlu dan sôpan. (Kin Tâbuwan 5e couplet).

Echter *schrijven* Maleiers het woord, als ware het identiek met bedoeld Arab. meervoud. 't Is waarschijnl. zuiver Mal. Pol. en beteekent: gestalte. Vergelijk Dajaksch *'usul* (= *'usok*, bovenlijf, van voren, Hardeland i. v.), verder Mal. rusu'.

Hoe zou de beteekenis van Arab. *'uṣûl* (wortels, afstammingen), wat dan in 't Mal. „afkomst" zou moeten beteekenen, bepaald kunnen worden door tampan, welgemaakt, welgevormd?

masuwârat. — Mal. uitspraak van 't woord *maçwarat* in 't Perz., natuurlijk oorspronkelijk Arabisch. Het gewone Arabische woord is *muçwârah* als inf. van den 3en vorm, of *maçirah*. Er heerscht bij dit woord een merkwaardige verwarring bij Europeesche beoefenaars van 't Maleisch. Zou menige vergissing, zoo ook hierin, niet toe te schrijven zijn aan het verkeerde inzicht, dat de Arabisch klinkende Maleische woorden alle *rechtstreeks* uit het Arabisch in het Maleisch zouden overgenomen zijn? Dat het schrift der Maleiers hun door de Perzen is bekend geworden, bewees V. d. Tuuk reeds (zie o. a. Inleiding en Aanteekeningen op „Vier Maleische Vertellingen"). Zou ook niet heel wat *oudere* Moslimsche invloed — s. v. v. — door diezelfde Perzen, wellicht Indische Perzen — in de Maleische landen doorgedrongen zijn? 't Is toch bekend, dat de Perzische beschaving in den bloeitijd van 't kalifaat van Bagdad overal haar stempel gedrukt had op de Moslimsche wereld. En valt niet juist de eerste verschijning van Moslimsche bekeerders samen met dat bloeitijdperk (begin dertiende eeuw), hoezeer de *politieke* grootheid van Bagdad toenmaals weinig meer te beteekenen had? Een aardig voorbeeld van een Arabisch klinkend en toch sterk verbasterd woord is maaf in 't Maleisch, waarover straks meer. Terugkomende op masăwârat of masuwârat, merken wij op, dat het uitspreken der tâ bărsimpul hier reeds dadelijk wijst op een niet rechtstreeksche herkomst uit het Arabisch. Dit woord behoort dan ook reeds lang tot de in 't Maleisch opgenomen vreemde elementen, tot die oorspr. Arabische woorden, welke een min of meer echt Maleischen klank gekregen hebben (zooals kâbar, măpăkat of mufakat, măsăgul, kămis enz.). 't Bewijs daarvoor

kan men vinden in de Sājāra' Mālâyu, in de *Atjehsche Kronieken* enz.[1]), waar die en dergelijke woorden herhaaldelijk voorkomen.

Dat *maçwarat* vermaleischt wordt tot masăwârat of masuwârat volgt uit gewone klankregels.

maăf. — Zeer gebruikelijk, ook in 't Batav. Maleisch. 't Woord komt in 't Arab. niet voor; maar is een verb. van Arab. *muăfâh*, die ook in 't Perz. en Hind. voorkomt.

kână. — Waarschijnlijk van Skr. *kânana*, woud; want het komt voor in de Kin Tâbuwan, 47e stanze der Singapoersche uitgave (Ḥajji Muḥammad Saraj, 1005 H.), in dit verband:

Tătăkâla di-sambar Dêwa yañ gână,
Jâto' di-y-utan-rimba yañ kână.

Dit *kână* staat, zoover wij weten, niet in de woordenboeken vermeld.

Aangenomen, dat het van Skr. *kânana* komt, is het wegvallen der slotlettergreep wel te verklaren uit den klemtoon van 't oorspr. woord, die waarschijnlijk op de eerste syllabe zal moeten vallen.

Zie voor gâna boven i. v.

părbână of părbâni. — Waarschijnl. Skr. parwanî, maansverandering. Vergelijk bulan părbâni, kwartiersmaan (v. d. Wall i. v.)

sămukă. — Komt voor in Sămoekakan, confronteeren. Is waarschijnlijk *niet* van Maleisch muka en 't Mal. Polynesisch voorvoegsel sa of să, maar rechtstreeks van Skr. *sammukhá*, met het gezicht gekeerd naar enz. Hoort dus niet in 't Maleische W.b. onder mukă, maar onder een *afzonderlijk* hoofd. Vergelijk een dergelijke vergissing met mulă en sămula, te voren door ons besproken.

rambu. — afgebakende richting, koers. In verband te brengen met Portugeesch *rombo* (Sp. rumbo), dat zeereis, koers beteekent. Op dergelijke wijze hoort men 't woord bordo (Port.) in 't Mal. tot bardu verbasteren. Met den wortel bu, die opkomen, groeien a. a. aanduidt (tubuh, tăbu, Jav. bumbu, răbuñ enz.) kan dit woord moeilijk samenhangen.

sărtă of sarătă. — Waarschijnlijk *geen* Skr., maar Mal. Polynesisch. Vergelijk Dajaksch sarata. Zal wellicht een vlugge uitspraak wezen van sărâtă van râtă en voorvoegsel sa of să.

DR. A. A. FOKKER.

---

[1]) Dat wij *niet Atjihsche* of *Atjêhsche* schrijven, is omdat we evenmin *Djâwâsche* schrijven, en ook niet *Melajoesche*.

De stand van het beri-beri-vraagstuk.

De beri-beri-quaestie blijft ten onzent aan de orde van den dag. Terwijl door den Minister van Koloniën in de Volksvertegenwoordiging een internationaal congres over dat onderwerp in het vooruitzicht is gesteld, gaan de deskundigen voort met de bestrijding van de ziekte niet alleen, maar ook van elkander.

Het hardst heeft het thans de arts Van Dieren te verantwoorden; van aanvaller is hij meer en meer de aangevallene geworden. Eenzijdigheid en oppervlakkigheid, onbevoegdheid en onbetrouwbaarheid, groote lichtvaardigheid in het verdachtmaken en beschuldigen van wie niet met hem mede willen gaan — ziedaar zoo ongeveer de grieven, welke van verschillende kanten, dikwijls op lang niet malschen toon, tegen hem te berde worden gebracht en met tal van voorbeelden worden gestaafd.

„Religie of politiek komt er niet bij te pas en toch een maximale verbittering van beide zijden. Unde irae?" — aldus Prof. Fokker, wanneer hij in het *Ned. Tijdschrift v. Geneeskunde* nog een goed woordje voor Van Dieren tracht te doen, in de vinnige bestrijding, welke deze ondervindt, het beste bewijs ziende voor diens verdienste. Nu, wij kunnen niet zeggen, dat wij over de verbittering van Van Dieren's tegenpartij zoo verwonderd zijn als Z.H.Gel. Wie kaatst, moet nu eenmaal den bal verwachten.

Trouwens, Fokker zelf noemt Van Dieren's methode van strijden incorrect, ontzegt hem de qualiteit van onderzoeker, onderstelt dat diens aanvallen tot dusverre ongegrond waren en constateert dat diens vaste overtuiging eigenlijk grootendeels maar op intuïtie berust. Die intuïtie echter, Dr. Eijkman noemt haar bij Van Dieren suggestie, suggestie op groote schaal, van zich zelf en van anderen, en is van oordeel, dat het daarmede nu toch eindelijk eens uit moet zijn.

Bij zooveel strijd van meeningen den oogenblikkelijken stand der quaestie zuiver weer te geven, gaat boven onze krachten.

Intusschen willen wij toch trachten, zoo kort en zakelijk mogelijk, een voor de lezers van de *Indische Gids* begrijpelijk overzicht daarvan te geven.

Van Dieren — dit mag bekend verondersteld worden — heeft twee pijlen op zijn boog. In de eerste plaats beweert hij, dat beri-beri veroorzaakt wordt door het gebruik van bedorven rijst en in de tweede plaats, dat de ziekte evenals andere „meelvergiftigingen" (kriebelziekte, pellagra e. a.) met succes kan worden bestreden door dieetverandering. Ook al mocht de eene pijl, de rijstvergifttheorie, blijken niet te deugen, zoo verliest daardoor toch de andere niets van zijn scherpte en trefkans. „Grau ist alle Theorie", en een feit is het toch maar, volgens hem, dat men in Japan, in Engelsch-Indië en in vroeger jaren ook bij onze Indische marine er in geslaagd is der ziekte den kop in te drukken door aan de gouvernements-kostgangers *minder* rijst en tegelijk *meer* vet- en eiwitrijke toespijzen te verstrekken.

Die voorbeelden hebben wij slechts te volgen.

In de uitkomsten der enquête van den Inspecteur Vorderman in de gevangenissen [1]) — ingesteld naar aanleiding van Eijkman's onderzoekingen betreffende een op beri-beri gelijkende hoenderziekte — ziet Van Dieren een nieuw bewijs voor de juistheid van zijn opvatting. Immers trof de genoemde inspecteur de ziekte in overwegende meerderheid en hevigheid aan in die gevangenissen, waar geheel afgewerkte, d. i. van het zilvervliesje ontdane rijst werd gegeten. Onder de gevangenissen, waar onafgewerkte, m. a. w. half-gepelde rijst als hoofdvoeding diende, was er daarentegen slechts één, waar de ziekte voorkwam en dat nog maar in geringe mate.

Welnu, dit „gewichtig epidemiologisch feit" is koren op den molen van den heer van Dieren. Hij had immers reeds in 1888 — ter loops en tamelijk vaag weliswaar — o. m. gewezen op de „wijze van pellen" als een der factoren, waarmede rekening diende gehouden te worden, zij het ook dat eerst door Eijkman's proeven de aandacht bepaaldelijk op het zilvervliesje en de beteekenis daarvan gevestigd werd.

En de verklaring van dat epidemiologisch feit? — Voor de aanhangers der rijstvergifttheorie ligt zij vlak bij de hand: „Het

[1]) „Onderzoek naar het verband tusschen den aard der rijstvoeding in de gevangenissen op Java en Madoera en het voorkomen van beri-beri onder de geïnterneerden" door A. G. Vorderman.

kan toch geen verbazing wekken, als de door niets beschutte rijstkorrel minder bestand blijkt te zijn tegen een warm en vochtig klimaat, dan de half-gepelde vrucht."

Nu had echter Eijkman bij zijn kippenproeven die objectie reeds voorzien en, naar hij meende, experimenteel weerlegd. Voedde hij hoenders met ongepelde of met half-gepelde rijst, dan werden de dieren niet ziek; *versch*, geheel-gepeld bleek echter diezelfde rijst wèl schadelijk te zijn. Van rijstbederf kon dus hier geen sprake zijn, de heilzame werking van het zilvervliesje moest daarom in iets anders, naar Eijkman vermoedt, in zekere nog niet bekende chemische bestanddeelen gezocht worden.

Over deze proeven, waarvan het resultaat zoo geheel indruischt tegen zijn opvatting, is Van Dieren slecht te spreken; zij kunnen den toets der kritiek niet doorstaan, ja, niet verdragen dat men ze met een kritisch oog in de schuinte bekijkt. Van den anderen kant echter blijkt uit een recente mededeeling in het *Geneesk. Tijdschrift voor Ned.-Indië*, dat Dr. Grijns bij herhaling van Eijkman's kippenproeven diens uitkomsten volkomen bevestigd heeft gevonden.

Wij mogen derhalve als bewezen aannemen, dat althans de op beri-beri gelijkende kippenziekte *niet* het gevolg is van voeding met *bedorven* rijst. En aangezien nu Eijkman die ziekte ook zag ontstaan bij voeding met sago, tapiocca en zetmeel van den arènpalm, zoo mag *per analogiam* geconcludeerd worden, dat men ook hier hoogstwaarschijnlijk niet met een door bederf ontstaan „meelvergift" te doen heeft.

Is er dan misschien van huis uit, dus onafhankelijk van de wijze van bewaring en verdere behandeling, in de genoemde meelhoudende voedsels een vergift voorhanden, dat zenuwontaarding veroorzaakt? Ook dit acht Eijkman om verschillende redenen niet aannemelijk. Hij gelooft in het geheel niet aan een vergift, dat met het voedsel in het lichaam wordt gevoerd, zoomin bij de kippenziekte als bij de beri-beri. Hij beroept zich o.a. op zijn waarnemingen bij de beri-beri op Banka, welke later door Dr. Voorthuis in Deli bevestigd zijn. Laatstgenoemde, in het *Ned. Tijdschrift v. Geneesk.* van 8 Jan. verslag gevende van een beri-beri-epidemie, door hem waargenomen onder een driehonderdtal chineesche koelies op een tabaksonderneming, wil ook niets van rijstvergiftiging weten, en merkt dienaangaande het volgende op: „onze koelies hebben zeker geen bedorven of verlegen rijst gegeten; de van Rangoon afkomstige regelmatige maandelijksche aanvoeren van geheel gepelde rijst

waren onberispelijk. Het is niet denkbaar, dat uit een voorraadschuur wier voorraad maandelijks wordt vernieuwd, slechts één van vier ondernemingen gedurende circa vier maanden vergiftigde rijst zou betrekken." De drie andere ondernemingen toch, die uit *denzelfden* rijstvoorraad putt'en als die eene, bleven voor de ziekte gespaard.

De eerste uitkomsten van Eijkman's onderzoekingen in zake de beri-beriachtige hoenderziekte waren indertijd met vreugde door Van Dieren begroet. In het feit, dat de hoenders ziek werden bij voeding met in gepelden staat bewaarde rijst, vond hij nieuwen steun voor zijn opvatting. De proeven met versch gepelde rijst maakten echter, zooals wij zagen, een streep door de rekening en sedert aanvaardde hij de kippenproeven alleen onder benefice van inventaris. Om zich tegen mogelijke verdere schade van die zijde te vrijwaren, had hij al een achterdeurtje opengehouden. Al beliepen, zoo zegt hij, de kippenproeven in de honderden en al kregen alle dieren bij voedering met versch gepelde rijst zenuwontaarding, het zij zoo! Maar dan blijft het toch waar, dat honderdduizenden Javanen voor een goed deel leven van *versch* gepelde rijst, zonder beri-beri-ziek te worden, en dat vele, wegens beri-beri afgekeurde, inlandsche soldaten en matrozen en ontvluchte of gegratieerde gevangenen in de kampongs *genezen* onder gebruik van *versch* gepelde rijst.

Wij gevoelen, dat dit voorbeeld niet veelzeggend is. Er zijn dan toch nog wel andere verschillen in levenscondities tusschen den vrijen en den aan het Gouvernement verpanden inlander dan alleen in de rijst, die zij eten. Maar ten overvloede wijst Eijkman er op, dat in de steden duizenden en tienduizenden vrije inlanders leven van *niet versch* gepelde rijst en dat die toch evenmin beri-beri-ziek worden; een opmerking, reeds vroeger door Gelpke gemaakt. Ook heeft men meermalen beri-beri waargenomen bij voeding met rijst van onberispelijke hoedanigheid, zonder eenig spoor van bederf. En wat de deur dicht doet, de half gepelde rijst, het naar het schijnt zoo afdoende middel ter voorkoming van de zenuwontaarding, is niettemin dikwijls alles behalve van onberispelijke hoedanigheid, de korrels zijn veelal door insecten aangevreten en voor een groot deel gebroken. Aan een tegen bederf beschuttende werking van het zilvervliesje, zooals Van Dieren zich de zaak voorstelt, valt dus hier niet te denken. Integendeel, volgens door Vorderman medegedeelde proeven, door een rijst-

handelaar genomen, bederft in het heete klimaat rijst met het zilvervlies zelfs spoediger dan de volkomen afgewerkte rijst. [1]).

Eindelijk zij nog pro memorie aangeteekend, dat onlangs door Van Gorkom in *De Indische Gids* [2]) een ernstige kritiek is geleverd op de zeer gezochte wijze, waarop Van Dieren tracht zijn theorie meer stevigheid te verleenen, door overeenkomst te zoeken tusschen de beri-beri aan de eene en kriebelziekte en andere als meelvergiftigingen te boek staande ziekten aan de andere zijde. Hoezeer bij zoodanige pogingen fantasie en willekeur vrij spel hebben, wordt niet zonder ironie aangetoond. Immers geeft Van Gorkom tot leering en vermaak van den lezer een overzichtslijstje, waaruit duidelijk blijkt de treffende overeenkomst tusschen beri-beri en.....tuberculose.

Van Dieren heeft getracht zich dezen tegenstander van den hals te schuiven door uit een particulier bedankbriefje van Van Gorkom eenige beleefdheidszinnetjes uit te knippen en te publiceeren, die zouden moeten bewijzen, dat deze schrijver het zoo erg niet meent en al aardig op weg is van een Saulus een Paulus te worden [3]). Van deze al te doorzichtige taktiek, waarvan Van Dieren zich ook bij andere gelegenheden niet afkeerig toont, heeft hij echter ditmaal niet veel genoegen beleefd. Zoowel van Van Gorkom, die tegen zijn beweerde bekeering protesteert, als van Fischer, den energieken stadsgeneesheer te Soerabaja, moet hij er in een tegen hem gerichte brochure [4]) harde woorden over hooren.

En hiermede willen wij van de rijstvergift-theorie afstappen. Zij heeft, bij het leekenpubliek vooral en bij de outsiders onder de medici, nog al furore, maar tevens, dit is meer en meer gebleken, in wetenschappelijk opzicht fiasco gemaakt.

Requiescat in pace!

Maar, zooals reeds is opgemerkt, Van Dieren heeft nog een andere pijl op zijn boog. Om een kous aan te trekken, behoeft men niet

---

[1]) „Toelichting op mijn beri-beri-verslag" door A. G. Vorderman. *Geneesk. Tijdschr. voor Ned.-Indië XXXVIII* afl. 1.

[2]) De beri-beri quaestie. Vergiftiging of infectie? door W. J. van Gorkom — November- en December-aflevering, 1897, blz. 1470 en 1595.

[3]) „'t Kan verkeeren", door E. van Dieren. — *Indische Gids*, Februari-aflevering blz. 185.

[4]) „Mijn laatste woord aan den heer E. van Dieren, door G. Fischer, met een toelichting op W. J. van Gorkom's brief aan den heer E. van Dieren."

precies te weten, waar het naadje zit. De practijk gaat boven de leer. Anderen zijn ons met doeltreffende maatregelen voorgegaan en op grond van hun ervaring eischt hij, dat men de slechtste der graanvruchten (rijst!) in minder hoeveelheid zal verstrekken, dan tot dusver het geval was en dat daarnevens een afwisselende voeding met eiwit- en vetrijke plantaardige en dierlijke stoffen zal gegeven worden. Het mag niet de geldkwestie zijn, die het lot van de volken, de soldaten en schepelingen, of andere personen, voor wie wij ons als beschermers, als meesters hebben opgeworpen, beheerscht!

Dit klinkt alles heel humaan, logisch en suggestief, maar..... ja, er is een groote maar! Van verschillende zijden toch is er de aandacht op gevestigd, dat de ervaringen, welke Van Dieren ons ten voorbeeld stelt, volstrekt niet zoo vaststaan, als hij wel gelooft. Wij bevinden ons hier op het gebied der statistiek, een glad en glibberig terrein, dat niet dan met de grootste behoedzaamheid en omzichtigheid behoort te worden betreden. En al te groote behoedzaamheid en omzichtigheid zijn nu juist geen défauts des qualités van dezen schrijver, die al te gaarne vindt, wat hij zoekt, het ontbrekende door zijn levendige fantasie aanvullend en de oogen sluitend voor wat niet in zijn kraam te pas komt.

De meeste moeite, om dit aan te toonen, heeft zich Eijkman getroost. Hij was er ook het best toe in de gelegenheid, aangezien hij op de Departementen van Koloniën en Marine uit de authentieke bronnen kon putten.

Achtereenvolgens laat hij de proeven met dieetwijzigingen bij onze en de Japansche Marine en in de gevangenissen der Straits de revue passeeren en komt daarbij tot geheel andere uitkomsten dan Van Dieren en de schrijvers op wier gezag deze zich had beroepen. Het zou ons te ver voeren, wilden wij Eijkman in zijn betoog op den voet volgen, wij doen er hier en daar maar een greep uit, voor de verdere interessante bijzonderheden naar het origineel [1]) verwijzend.

Allereerst wordt aangetoond, dat de aanzienlijke schommelingen in de jaarlijksche beri-beri-ziektecijfers, welke bij onze Inlandsche schepelingen verband schenen te houden met de in den loop der jaren ingevoerde schaftingswijzigingen, inderdaad niet daaraan —

[1] „Beri-beri en voeding", kritisch-historische studie door Dr. C. Eijkman — *Ned. Tijdschr. v. Geneesk. I* No. 6—8, 1898.

zooals door Van Leent e. a. gedaan is — mogen worden toegeschreven, aangezien die schommelingen bij de Europeesche schepelingen, wier schafting *niet* tegelijkertijd veranderd werd, geheel in denzelfden zin uitvielen.

Onze Europeesche schepelingen — zoo merkt E. ten slotte op — werden zeker niet minder goed gevoed dan de Japansche, hun rijstrantsoen was geringer dan in de jaren 1884—1886 bij de Japanners. Toch is bij de laatsten de ziekte in die jaren verdwenen en, ondanks herhaalde wijzigingen in de voeding, zoo goed als geheel weggebleven, bij ons is het succes nihil geweest. De hoogste ziektecijfers aan beri-beri worden bereikt, nadat onze Europeesche schepelingen in het genot van de zooveel betere schafting zijn gekomen.

Feitelijk hebben wij dus het voorbeeld der Japanners al gevolgd, maar zonder resultaat. Dit is op zich zelf reeds afdoende voor ons, ook de tweede pijl van Van Dieren heeft derhalve geen doel getroffen.

Van zelf worden wij daardoor ook eenigzins sceptisch tegenover de in Japan verkregen resultaten. De ziekte is daar bij de Marine zoo goed als verdwenen, dat schijnt vast te staan. Maar of zulks in de eerste plaats aan de voedingswijzigingen mag worden toegeschreven, is zeer twijfelachtig, ja, alle omstandigheden in aanmerking genomen, haast ondenkbaar. Zoo begon de aanzienlijke en blijvende verbetering in den ziektetoestand al in 1883, zonder dieetwijziging, en in het volgende jaar werd het rijstrantsoen zelfs vergroot. In 1885 — het eerste nagenoeg beri-beri vrije jaar — werd per hoofd en per man 608 gram rijst verstrekt, een nog altijd respectabele hoeveelheid om te verduwen!

De voeding van den inboorling op Europeesche leest te schoeien is bovendien gebleken in Japan al evenmin streng door te voeren te zijn als in Indië. „Most of the men dislike meat as well as bread." Ook konden de manschappen tot zekere hoogte „buy whatever food they like", dus ook rijst, waarop zij zeer gesteld zijn.

Bij het Japansche leger eindelijk, is volgens Baelz de aanzienlijke daling van het beri-bericijfer begonnen, niet nadat de eiwitrijkere schafting was ingevoerd, maar eerst eenige jaren later, juist tegelijk met de verlegging, van het tijdstip der indiensttreding van de recruten van den zomer- in den wintertijd. Dit was geschied uit overweging dat beri-beri 's winters bijna niet voorkomt. De recruten hebben aldus den tijd zich aan de hun

vreemde omgeving en werkkring te gewennen, tegen dat het kwade seizoen komt. Zij zijn dan geen nieuwelingen meer en juist de nieuwelingen zijn het meest vatbaar!

En nu ten slotte het verdwijnen der beri-beri in verband met dieetverbetering in de gevangenissen der Straits sedert 1885.

Ook daarover doet Eijkman een boekje open, dat verrassende onthullingen bevat. „Reeds in 1887 is men aan het beknibbelen gegaan en werd een groot deel der gevangenen gevoed volgens een tarief, waarover men ten onzent schande zou roepen, en in 1890 werd die bezuiniging toegepast op verreweg het meerendeel der gevangenen. Dierlijk voedsel, olie en dholl (een boonsoort) werden hun in het geheel niet verstrekt, de hoeveelheid groenten verminderd, de rijst daarentegen niet karig toegemeten en dat was nog wel geheel afgewerkte Rangoonrijst! Niettemin had die voeding geen nadeeligen invloed op den gezondheidstoestand, de beri-beri bleef weg!"

Op aan het bovenstaande en andere waarnemingen ontleende gronden spreekt Eijkman het gevoelen uit, dat men de waarde der dierlijke voeding overschat en dat de afgewerkte rijst al geen slechter of beter voedsel schijnt te zijn dan vele andere meelspijzen. Wat het laatste punt betreft, gelooft hij dat zijn bevinding met sago en andere Indische zetmeelsoorten bij de hoenders tot groote voorzichtigheid noopt.

En ziet, die woorden zijn nauwelijks koud, of het *Geneesk. Tijdschrift voor Ned.-Indië* brengt ons een mededeeling van Gravestein over een beri-beri-epidemie op Titawaay (Molukken), waar de bevolking geen rijst, maar sago eet. En Voorthuis memoreert uit zijn ervaring op Deli, „het ook door hem waargenomen feit, dat Europeanen, die *nooit* rijst gebruikten, door beri-beri werden aangetast." En in Brazilië, in Paraguay heeft men dezelfde ondervinding opgedaan.

Inderdaad is er dus alle reden om het bepaald onbillijk te vinden, dat men *speciaal* de rijst beschuldigt, de oorzaak der beri-beri te zijn, en haar de slechtste der graanvruchten scheldt. Integendeel mogen wij met Eijkman dit onmisbare en voor den Javaan nu eenmaal *niet te vervangen* voedingsmiddel wel dankbaar zijn, dat het zich — indien ten minste de teekenen niet bedriegen — laat gebruiken in een vorm, die, ook waar de andere omstandigheden minder gunstig zijn, in staat is het optreden der beri-beri te verhoeden.

Hij protesteert dan ook tegen de handelwijze van Van Dieren, die hem onder aanhaling van een verminkt citaat de uitspraak toedicht: „de rijstvoeding oefent een overwegenden invloed op het *ontstaan* der beri-beri". Hij heeft alleen gesproken van den „overwegenden invloed van den *aard* der rijstvoeding (graad van pelling m. a. w.) op het al of niet *voorkomen* van beri-beri" — louter een omschrijving dus van Vorderman's bevindingen.

Als men bedenkt, dat, volgens deze bevindingen, in de gevangenissen, waar afgewerkte rijst als hoofdvoeding diende, naar rato ongeveer 300 maal meer gevallen van beri-beri voorkwamen dan bij onafgewerkte rijst als hoofdvoeding en zonder doorslaande verschillen in de bijvoeding, zoo wijst zich toch de weg, dien wij bij de bestrijding der ziekte hebben in te slaan, van zelf. Als men nagaat, wat er in die richting, dank zij de bemoeiingen der Indische Regeering en haren volijverigen inspecteur reeds gedaan werd, zoo was er toch allerminst reden tot het slaken van alarmkreten van uit Holland en tot de voorstelling, alsof de autoriteiten in Indië met de handen in den schoot zaten en de deskundigen daar allen slaapmutsen op hadden. Wij begrijpen dat dr. Eijkman, door al dat gepraat en die betweterij van onbevoegden wat kort aangebonden geworden, den stuurlui aan deu wal, die Indië nooit gezien hebben, verzoekt er nu eindelijk het zwijgen eens toe te doen en de Indische onderzoekers rustig aan den arbeid te laten.

Met werken kan men er komen, niet met praten!

Of dan ook een congres ons wel veel verder zal brengen? Vooral als dat congres gehouden wordt ergens in Midden-Europa, ver van de door beri-beri bezochte streken, waar allicht geredekaveld zal worden hoofdzakelijk door medici, die, hoe bekwaam ook, de beri-beri in hun praktijk zelden of nooit tegenkwamen.

* * *

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 16 Mei—15 Juni 1898.

De hooge prijzen in het algemeen tot nu toe voor den 1897er Sumatra Tabaksoogst besteed, kwamen de meeste Tabaksaandeelen zeer ten goede. Vooral de Aand. Amst. Deli Cie., Tabak Mij. Arendsburg, Senembah Mij., Langkat Tabak Mij., enz. mochten daarvan profiteeren. De overige fondsen in de Koloniale afdeeling hadden niet veel variatie.

Hooger werden genoteerd:

		pCt.
Aand.	Cult. Mij. der Vorstenlanden	3½
„	Int. Cred. en Handelsver. Rotterdam	2
„	Javasche Bank	1½
Cert. v. Aand.	Nederl. Handel Mij.	1½
Aand.	Ned. Ind. Handelsbank	1½
5 % Obl.	Ned. Ind. Landbouw Mij.	2
Aand.	Java Bosch Exploitatie Mij.	6½
„	Javasche Cultuur Mij.	5
„	Suikerfabr. Kalibagor	8
„	Amsterdam Deli Cie.	75
„	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	6¾
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	52
Aand.	Deli Batavia Mij.	16½
„	Deli Maatschappij	21½
„	Tabak Mij. Franco Deli	2
„	Langkat Tabak Mij.	22
„	Senembah Maatschij.	46
„	Rotterd. Lloyd.	2⅞
Pref. Aand.	Dordt. Petroleum Industr. Mij.	1¾
Aand.	Petroleumbronnen in Indië	19
„	Petroleum Mij. Moeara Enim	4
„	Sumatra Palembang Petr. Mij.	4¼
„	Singkep Tin Mij.	8
„	Mijnbouw Mij. Soemalata	4
„	Batav. Ooster Spoorw. Mij.	7
„	„ Electr. Tram Mij.	1½

Lager werden genoteerd:

Aand.	Suikerondern. Sentanen Lor	4
„	Besoeki Tabak Mij.	3 1/8
„	Deli Cultuur Mij.	6 1/8
Pref. Aand.	Deli Tabak Mij.	8
Aand.	Langkat Cult. Mij.	4
„	Medan Tab. Mij.	12 1/2
Pref. Aand.	Ned. As. Tab. Mij. v/h Herrings	2
Aand.	Rotterdam Deli Mij.	5
„	Tabak Mij. Sakoeda	2 1/2
„	Stoomvrt. Mij. Nederland	1 1/2
„	Deli Spoorweg Mij.	2
„	Kediri Stoomtram Mij.	3 1/2
„	Ned. Ind. Tramweg Mij.	2 1/2

DIVIDENDEN.

Kon. Paketvaart Mij.	9	%
Cultuur Mij. Pondok Gedeh.	7	„
Samarang-Joana Stoomtram Mij.	10 1/2	„
Madoera Stoomtram Mij.	*f* 20.—	
Pasoeroeansche Koffie-Cultuur Mij.	5 3/4	„
„ „ „ Winstaandeelen.	„ 4.67	
Ned. Ind. Spoorwegmaatschij. (*slot*)	8 1/10	„
Buitenzorgsche Hulpbank.	5	„
Bataviasche Spaarbank	3 6/10	„
Tabak Maatschij. Sakoeda.	3	„
Rijstvelden op Java, Michiels-Arnold. (*slot*)	3	„
Telefoon-maatschappij der Vorstenlanden.	5	„
Cultuur-Maatschappij Soember Sarie.	8	„
Deli Spoorweg Maatschappij	9	„
Semarang Cheribon Stoomtram-Maatschappij	3	„
Serajoedal Stoomtram-Maatschappij	3	„
Droogdok-Maatschappij Tandjong Priok	9	„
„ „ „ Oprichtersaandeelen.	„ 34.14	
Sumatra Cultuur Maatschappij	6	„
Oost-Java Stoomtram Maatschappij	3 1/4	„
Dordtsche Petroleum Industrie Mij. Pref. Aandeelen	„ 35.—	
De Delische Bazar te Medan	9	„
De Semarangsche Bazar Eigen Hulp	6	„
Javasche Hypotheekbank.	2	„
Medan Hotel-Maatschappij.	8	„
Intern. Crediet- en Handelsver. Rotterdam.	3 2/10	„
Javasche Bosch-Exploitatie Mij. v/h Buwalda.	5	„
Cultuur Mij. der Vorstenlanden, Pref. Aand.	5	„
Kina-Maatschappij Soekawana.	1 3/4	„
„ „ Pref. Aand.	10 3/4	„

Borneo Sumatra Maatschappij. . . . . $5^8/_{10}$ %
„ „ „ Oprichtersbewijzen . . . . . f 3.40
Cultuur Mij. Taman Gloegah . . . . . 5 „
Deli Cultuur Mij. . . . . 5 „
Cultuur Mij. Loengoer Dowo . . . . . 3 „
Ramoenia Cultuur Mij. . . . . „ 125.—
Oost-Java Cultuur Mij. . . . . 4 „
Javasche Hypotheekbank. . . . . 2 „

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen werden verhandeld:

Aand. Billiton Maatschappij 1e rubriek. . . . . f 840.—
„ „ „ 2e „ . . . . . „ 578.—
„ Padangsche Handel Maatschappij . . . . . 140 %
„ Sumatra Cultuur Mij. . . . . 110 „
Oprichtersbew. Singkep Tin Mij. . . . . „ $32^1/_2$
Aand. Cultuur Mij. Mringin. . . . . 8 „
„ „ „ Pondok Gedeh (ex. div.) . . . . . 100 „
Cert. v. Obl. Koffieplantage Mij. Hansa . . . . . 50—75 „
Aand. Landbouw Mij. Manang . . . . . 95 „
„ Mijnbouw. Mij. Totok . . . . . .175—180 „
„ Ned. Ind. Houtaankap Mij. . . . . 75 „
„ Nederl. Lloyd . . . . . 90 „
„ Ned. Ind. Mijnbouw Mij. . . . . 103 „
„ Sumatra Petroleum Mij. . . . . .$52^3/_4$—54 „

Volgens het Weekblad van de Commissiebank:

Winstaand. Kon. Paketvaart Mij. . . . . f 402.50 f 445.—
Aand. Manang Landbouw mij. . . . . 95 %
„ Mij. Rijstvelden Michiels Arnold . . . . . 86 „
„ Sumatra Cultuur mij. . . . . 110 „
„ O. I. Zee- en Brandass. mij. . . . . 90 „
„ Cultuur mij. Pondok Gedeh. . . . . 100 „
Oprichtersbew. Serajoedal Stoomtram mij. . . . . „ 25.—
„ Singkep Tin Mij. . . . . „ 32.50
Aand. Deli Langkat Tabak mij. 1e serie. . . . . 280 „
„ Cultuur mij. Kaliwoengoe Plantaran . . . . . $48^1/_2$ „
„ Suikerfabr. Kalibagor . . . . . 27 „
Cert. v. Aand. Deli Cultuur mij. . . . . 157 „
„ Medan Tabak Mij. . . . . 263 „
Aand. Kon. mij. v. Petroleumbronnen . . . . . 593 „

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

Cert. v. Aand. Deli Cultuur mij. . . . . 157—158 % en 155 % ex. div.
„ Medan Tabak Mij. . . . . .263—273 %
Aand. Oost-Ind. Exploratie Mij. . . . . .126—130 „
„ Sumatra Cult. Mij. . . . . 110 „
„ Cult. mij. Sekar Gadoeng. . . . . 30 „
„ Madura Petroleum Expl. Mij. . . . . 90 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juni 1	TE AMSTERDAM. Juni 15	TE BATAVIA. 16 Mei.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	40 3/8	47 1/2	
id. ...Pref. Aand.	128	128	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	104 3/4	105 1/2	100
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	68	70	72 1/2 laatst verk.
Javasche Bank..... „	161 1/2	163	162 1/2
Koloniale Bank..... „	42	42 3/4	50 „ „
id. .....Pref. Aand.	61	61	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	41 1/2	40 1/2	
Ned. Handel-Mij..... „	145 5/8	146	150
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	86	86	90 „ „
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	84	83	85
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	106	107	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	—	—	
Banda, Credt. & Handelsver. „	94 3/4	94 3/4	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	85	86	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	—	55	
Java's Oosthoek.....5 % Obl.	—	94	
Kalibagor, Suikerfabriek.....Aand.	25 1/4	30	
Kaliwoengie Plantaran..... „	—	55	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	91	100 „ „
Ned. Ind. Houtaankap Mij...Aand.	75	70	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	260	260	
Penampean Cult.-Mij..... „	39	39	
Suikerond. Sentan.-Lor..... „	106	102	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
Watoetls. Popp. Cult.-Mij....5 % Obl.	—	—	
West Java Kina Ct. Mij.....Aand.	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	610 1/2	620	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	98 1/2	97 3/4	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	680	695	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	74	71	
Besoeki Tabak-Mij..... „	105	95	
Deli-Batavia-Mij..... „	446	452 1/2	ex. div
Deli-Cultuur-Mij..... „	153 1/8	150 1/8	
Deli-Maatschappij..... „	476	485	
Deli-Tabak-Mij.....Pref. Aand.	114	113	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	82 1/2	84	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	118 3/4	120	ex div.
„ „ ..... „ B.	—	49	
„ Tab.-Mij..... „ A.	150 3/4	167 3/4	
Medan-Tab.-Mij..... „	261 1/2	240 1/2	
N. As. T. Mij. v./h. Herrings. Pref. Aand.	126	126	
Padang Tabak-Mij.....Aand.	112 1/2	113	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	113	114	
Tabak Mij. Sakoeda..... „	83	80	
Senembah-Mij..... „	515	507	ex. div.
Serdang Tab. Mij..... „ A.	169	167	
„ „ „ ..... „ B.	—	57	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	—	—	85 laatst verk.

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juni. 1	TE AMSTERDAM. Juni. 15	TE BATAVIA. 16 Mei.
Kon. Paketvaart-Mij.....Aand.	165*	164 3/4	175 laatst verk.
Rott. Lloyd..... „	111	112 1/4	
Stoomv. Mij. Nederland..... „	157	156 1/2	
Dordt. Petr. Industrie Mij...Pref. Aand.	128	129 3/4	
Java Petroleum Mij.....Aand.	168	167 7/8	
Petroleumbronn. in Indië... „	578	589	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	138 1/4	139	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	106	109	
Petrol. Expl. Mij. Tegal..... „	—	—	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	—	192 1/2	
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	—	—	
Oost Borneo Mij..... „	—	—	
id. .....Pref. Aand.	29	29	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	78	95	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	200	210	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	165	153	
Bataviasche O.-Spwg.-Mij.... „	125	132	125 „ „
Deli-Spoorweg-Mij..... „	179	169*	170 „ „
Ned.-Ind Spoorweg-Mij..... „	208	205 1/2	200 „ „
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	84 1/2	86	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	113 1/2	111 1/2	120 „ „
Madoera „ „ ..... „	102 3/4	101 3/4	
Malang „ „ ..... „	105	105	112 1/2 „ „
Modjokerto „ „ ..... „	95	95	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	128 1/2	127 1/2	130 „ „
Oost-Java-Stoomtram..... „	112 1/2	108	105 „ „
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	99	100	112 1/2 „ „
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	—	200	200 „ „
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	125	125	130 „ „
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	135	135	132 1/2 „ „
Ned.-Ind Hypotheekbank... „	—	—	100 „ „
id. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	380 „ „
id. Gas-Mij..... „	—	—	120 „ „
Ned.-Ind. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95 „ „
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	125
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	180 „ „
Batavia'sch Prauwenveer.... „	—	—	130
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv. „	—	—	150 „ „
Tagalsch Prauwenveer..... „	—	—	155 „ „
Nieuw Semarangsch Pr.vr... „	—	—	150
Samarangsch Stoombootveer. „	—	—	350 „ „
Prauwenv. te Soerabaya.... „	—	—	100 „ „
Soer. Prauw-Mij..... „	—	—	127 1/2 „ „
Oost-Java Prauw-Mij..... „	—	—	90 „ „
Nieuw Soerab. Pr.-veer..... „	—	—	175 „ „
Nieuw Pad. Prauwenveer... „	—	—	120 „ „
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer..... „	—	—	150 „ „

ex. div.

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 16 Mei	
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	100	laatst verk.
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	100	„ „
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij	„	100	„ „
Nederl. Lloyd	„	105	„ „
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	160	„ „
2de N.-I. id.	„	140	„ „
Koloniale id.	„	150	„ „
2de Kol. id.	„	135	„ „
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	180	
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	150	„ „
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	220	„ „
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	170	„ „
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100	
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100	„ „
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105	„ „
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	125	„ „
2de id.	„	100	„ „
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	60	„ „
id. de Merapi	„	95	„ „
id. de Oosthoek	„	80	„ „
id. de Westhoek	„	40	„ „
id. Noordhoek	„	30	„ „
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	30	„ „
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	130	
id. Ardjoeno	„	135	
id. Sumatra	„	85	„ „
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	200	
Intercomm. Telefoon-Mij	„	100	
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	100	„ „
Preanger Telefoon-Mij	„	110	„ „
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	65	„ „
Maatsch. Onderlinge hulp	„	60	
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	150	ex div.
Cultuur-Mij. Pagottan	„	100	laatst verk.
„ Tjiogreg	„	100	„ „
id. Perbawatie	„	230	„ „
Winkel-Mij. Eigen hulp	„	102½	
Kina-Mij. Kertamana	„	80	„ „
Kartasoera Cult. Mij	„	75	„ „
Cultuur-Mij. Goalpara	„	200	„ „
„ Boenga Meloer	„	60	„ „
„ Artana	„	110	„ „
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	125	„ „
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	155	„ „
Assam Thee Ondern. Malabar	„	107½	„ „
N.-I. Mijnb. Mij.	„	100	
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	100	„ „
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	100	
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	80	
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	180	
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	100	
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	100	„ „
Exploratie-Mij. Balangan	„	100	„ „
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„	60	„ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:			TE BATAVIA, 16 Mei.		
Exploratie-Mij. Kolchis	Aand.		900	laatst. verk.	
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	„		45	„	„
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„		200	„	„
Algemeene Exploratie-Mij.	„		100	„	„
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„		200	„	„
„ „ Pinogo	„		115	„	„
„ „ Batjan	„		100	„	„
Mijnbouw Mij. Monano	„		107½		
„ „ Soepajang	„		225		
„ „ Batavia Borneo	„		200	„	„
„ „ Sonder			110	„	„
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.			105		
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„	A.	80	„	„
„ „ „	„	B.	90	„	„
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„		200	„	„
Java Veem	„		125	„	„
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„		85	„	„
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„		100	„	„
Goud Exploration Mij. Bone	„		110		

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Maatschappij tot Exploitatie der Koffieonderneming Raijap.

(*Javasche Crt. No. 34, van 29 April 1898.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De verdere exploitatie van de koffie-onderneming Raijap, gelegen in het distr. Djember, afd. Djember, res. Besoeki.

Kapitaal. *f* 200.000.—, in 200 aandeelen à *f* 1000.—.

Inbreng. Door de firma Anemaet & Co. voor 175 aandeelen: de bovengenoemde koffie-onderneming.

Bestuur. 1 directeur: de firma Anemeat & Co. Er kunnen 1 of 2 commissarissen worden benoemd.

Winstverdeeling. Eerst 10 % voor het reservefonds en 6 % dividend. Van het overige komt 5 % aan den directeur, eventueel 5 % aan commissarissen, het resteerende aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 50.000

Maatschappij tot het drijven van Vendu-, commissie- en Expeditie-Zaken.

(*Javasche Crt. No. 34, van 29 April 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het drijven van vendu-, commissie- en expeditie-zaken, waaronder het aangaan van transport- en andere contracten van aanneming.

Kapitaal. *f* 25 000.—, in 5 serieën van 25 aandeelen à *f* 200.—.

Bestuur. 1 directeur: de firma van Heusden & Mees: 2 commissarissen: de heeren Mr. J. A. van Dijk Jr. en P. A. de Nijs Bik.

Winstverdeeling. 50 % aan aandeelhouders, 10 % aan de commissarissen, 20 % aan den directeur, 10 % aan den administrateur, 10 % aan het reservefonds. Zoodra den directeur een honorarium van minstens *f* 100.— 's maands kan worden toegekend, zal hij inplaats van 20, 10 % van de winst genieten, komende de daardoor vrijkomende 10 % voor de helft aan aandeelhouders en voor de andere helft aan den administrateur.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 10.000 bedraagt komt de daarvoor genoemde 10 % der winst voor de helft aan aandeelhouders en voor de andere helft aan den administrateur.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN HET LAND TAMANAROEM.
(*Javasche Crt. No. 35, van 3 Mei 1898.*)

Zetel. Sitoebondo.

Doel. De exploitatie van het erfpachtsperceel Tamanaroem, distr. Kalitikoes, afd. Panaroekan, res. Besoeki, door beplanting met koffie en andere producten.

Kapitaal. *f* 90.000, in 18 aandeelen à *f* 5000.—.

Inbreng. Door de Maatschappij tot exploitatie van het land Kajoemas voor 7 aandeelen min *f* 3000.— (in contanten te vergoeden) hare erfpachtsrechten op het perceel Tamanaroem, de daarop aangelegde aanplantingen en de loodsen, gebouwen enz.

Bestuur. 1 directeur: de heer F. Ottolander; 2 commissarissen: de heeren J. W. Ottolander en H. H. van Kol.

Winstvedeeling. Het dividend zal door de Alg. Vergadering worden bepaald.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ „SAMPANG MADOERA".
(*Javasche Crt. No. 35, van 3 Mei 1898.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het exploiteeren van vergunningen en concessiën tot mijnontginning, gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten.

Kapitaal. *f* 150,000, in 1500 aandeelen à *f* 100.

Inbreng. Voor 600 aandeelen en *f* 6000.— in contanten: de vergunning voor eenige terreinen in de distr. Ketapang en Kedoengdoeng, afd. Sampang res. Madoera.

Bestuur. 1 directeur: de firma van Buuren & Co.; 2 commissarissen: de heeren W. L. E. Weinberg en L. Th. Haasman.

Winstverdeeling. 75 % aan aandeelhouders, 15 % aan commissarissen, 10 % aan den directeur.

MIJN-EXPLORATIE-MAATSCHAPPIJ BATAVIA.
Javasche Crt. No. 36, van 6 Mei 1898.

Zetel. Batavia.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen in Nederl.-Indië, alwaar derden vergunning daartoe hebben, het realiseeren van daaruit voortspruitende rechten en verplichtingen, het oprichten van vennootschappen tot verdere exploratie of exploitatie en concessiën aanvragen, het deelnemen daarin.

Kapitaal. *f* 30.000, in 5 serïen A tot E, elk van 48 aandeelen à *f* 125 —.

Bestuur. 1 directeur: de firma Ploos & van Amstel; 3 commissarissen: de heeren Mr. C. A. Henny, J. M. de Lange en J. A. H. Joosten.

Winstverdeeling. De winst kan uitgekeerd worden zoowel in geld als in aandeelen in andere maatschappijen, of in beiden te samen; alles na aftrek van hetgeen voor reserve zal bestemd worden, tot hoogstens 10 %. Alleen krachtens besluit met algemeene stemmen ter algem. Vergadering kan dit bedrag worden overschreden. Het overige wordt verdeeld als volgt: 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 80 % aan aandeelhouders.

CENTRAAL-CELEBES-MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Crt. No. 37, van 10 Mei 1898*).

Zetel. Semarang.

Doel. De exploitatie van vergunningen tot opsporingen, mijnconcessies, gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten.

Kapitaal. *f* 115.000.— in 2000 aandeelen Serie A. en 300 Serie B à *f* 50.—

Bestuur. 1 directeur: de heer G. F. van Maanen; 2 à 5 commissarissen: de heeren F. T. Buhmeijer, Mr. C. W. Baron van Heeckeren, H. van Marken, J. G. L. Houthuysen en B. K. Mahieu.

Winstverdeeling. De directeur is gemachtigd van den heer B. K. Mahieu eenige vergunningen over te nemen, den prijs en de voorwaarden der overdracht te bepalen, daartoe te beschikken over hoogstens 40 % van de jaarlijksche winst. Na aftrek hiervan en van eventueele tantièmes wordt de winst als volgt verdeeld: $^1/_{12}$ aan den directeur, $^2/_{12}$ aan commissarissen, $^9/_{12}$ aan aandeelhouders.

VISSCHERIJ-MAATSCHAPPIJ „DJOEMPANDANG".
(*Javasche Crt. No. 38, van 13 Mei 1898*).

Zetel. Makassar.

Doel. Het exploiteeren van vergunningen tot het visschen naar paarlmoerschelpen, paarlschelpen, tripang en andere zeeproducten in de wateren van Nederlandsch-Indië.

Kapitaal. *f* 150.000, in 600 aandeelen à *f* 250.

Bestuur. 1 directeur: de firma Reiss & Co.; 2 commissarissen: de heeren Mr. F. D. E. van Ossenbruggen en de luitenant chinees Nio Eng Boe.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 80 % aan aandeelhouders.

LANDBOUW-MAATSCHAPPIJ GENENG SARIE.
(*Javasche Crt. No. 39, van 17 Mei 1898*)

Zetel. Batavia.

Doel. De verdere exploitatie der onderneming Geneng Sarie (of Kepitoe) gelegen regentschap en afd. Klatten, res. Soerakarta, en van eventueel te verkrijgen ondernemingen.

Kapitaal. *f* 306,000, in 306 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer F. Roorda van Eysinga en de erven G. H. P. Denninghoff Stelling, voor 306 aandeelen: de paegems (huurceelen) der onderneming Geneng Sarie of Kepitoe met alle daarop zich bevindende gebouwen, machinerieën, gewassen, inventaris enz., alle gesloten overeenkom-

sten, kasgelden enz. De vennootschap verbindt zich tot nakoming van het consignatie-contract, gesloten 31 Oct. 1892, zoodat het onder 31 Dec. 1896 door de inbrengers aan de Nederl. Handel-Mij. verschuldigde rekening-courant-saldo ten bedrage van *f* 206,827.89 en alle daarna geboekte posten ten laste en ten bate der vennootschap komen.

Bestuur. 1 directeur: de firma Tiedeman & van Kerchem; 2 à 4 commissarissen; de heeren J. A. van Delden en A. H. van Geijt.

Winstverdeeling. 10 % voor het reservefonds, daarna 6 % dividend; van het overige komt 5 % aan den directeur, 5 % aan commissarissen, 90 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 100,000.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ TOMINI.
(*Javasche Crt. No. 40, van 20 Mei 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen, mijn-concessiën en rechten, in Nederl.-Indië.

Kapitaal. *f* 150,000, in 1500 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer Mr. Th. A. Ruys voor *f* 90,000 in aandeelen: de vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein in het distr. Pagoejaman, afd. Gorontalo.

Bestuur. 1 directeur: de Indische Handels-Compagnie; 3 commissarissen: de heeren A. Mohr. G. Buijn en C. H. F. Weber.

Winstverdeeling. Na eventueele uitkeering van percenten aan de geëmployeerden: 10 % aan den directeur, 15 % aan commissarissen, 75 % aan aandeelhouders.

GOUDEXPLORATIE-MAATSCHAPPIJ REDJANG LEBONG-ZUID.
(*Javasche Crt. No. 41, van 24 Mei 1898.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen, mijn-concessiën en rechten, in Nederl. Indië.

Kapitaal. *f* 180,000, in 1800 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Voor 900 aandeelen: de vergunningen voor mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in 4 terreinen, ressorteerende onder de bestuursafdeeling Tebing Tinggi, res. Palembang.

Bestuur. 1 directeur: do heer R. H. J. Spanjaard; 3 commissarissen: de heeren Mr. A. Maclaine Pont, C. L. E. Hagnauer en H. Gijselman.

Winstverdeeling. 80 % aan aandeelhouders, 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen.

DE ARCHIPEL, EXPLORATIE- EN EXPLOITATIEMAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Crt. No. 122, van 27 Mei 1898*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het doel is om samen te werken en in vereeniging te handelen met in Nederlandsch-Indië werkende petroleum- en andere maatschappijen of

personen, en daartoe alle ter zake betrekkelijke of noodige overeenkomsten aan te gaan;

om ruwe en geraffineerde petroleum en bijproducten er van te vervoeren, te verkoopen en daarin handel te drijven, zoomede hare bemiddeling daartoe aan derden te verleenen:

om stoomschepen te charteren, te bezitten en te verhuren;

om pijpleidingen te leggen, te bezitten en te verhuren en al wat daarmede direct of indirect verband houdt te doen of te leveren;

om gelden te leenen aan zoodanige maatschappijen of personen als bovenbedoeld;

om aandeelen in andere maatschappijen te koopen, verkoopen, bezitten en beheeren;

om alle zoodanige handels- en financieele zaken te doen in Nederlandsch-Indië en elders, als noodig zal blijken voor deze en andere maatschappijen of voor het doel waartoe deze maatschappij opgericht is;

voorts het aanvragen en overnemen van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en van concessiën tot mijnontginning voor alle soorten van delfstoffen, in het bijzonder van petroleum, de uitoefening van de daaraan verbonden rechten in den uitgebreidsten zin, de uitoefening voor rekening van of in vereeniging met derden van zoodanige rechten, de overdracht aan anderen van vergunningen of concessiën en de bereiding der verkregen producten.

Kapitaal. ƒ 12,000,000, in 12,000 aandeelen à ƒ 1000.—.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. K. W. Prins; 3 à 5 commissarissen: de heeren Mr. W. A. Engelbrecht en J. F. Groll.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 10 % voor afschrijvingen op de waarden der vennootschap, 80 % aan aandeelhouders.

Exploratie- en Mijnbouwmaatschappij Limba Kabila.

(Staats-Crt. No. 134, van 11 Juni 1898).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploratie en exploitatie van vergunningen, concessiën en gronden in Nederl. Indië, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta.

Kapitaal. ƒ 1,200,000, in 4800 aandeelen à ƒ 250.— De vennootschap geeft uit 60 oprichtersbewijzen.

Inbreng. Door den heer B. Lilipaly en vrouwe R. Mahieu voor 3360 aandeelen en ƒ 6000 in contanten: de vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in de districten Telaga, Kota, Tapa, Kabila en Bone; en in een terrein, gelegen in het district Pagoejama, assistent-res. Gorontalo.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heeren F. H. de Kock van Leeuwen en H. van Son; 5 à 7 commissarissen: de heeren H. J. Bauermann, Jhr. J. A. W. L. Cornets de Groot, Jhr. C. R. Th. Kraijenhoff, H. G. van Oven en Jhr. Mr. W. F. van der Wijck, 1 vertegenwoordiger in Nederl. Indië: de heer G. C. F. W. Mundt.

Winstverdeeling. Na aftrek van procenten of gratificatiën aan het personeel, 6 % dividend. Van het overblijvende komt 10 % aan de directie, 15 % aan commissarissen, 5 % aan de vertegenwoordiger in Ned. Indië, 10 % aan het

afschrijvingsfonds op de vergunningen en concessiën, 60 % aan aandeelhouders. Voor het geval het hoofd „vergunningen en concessiën" is gebracht op één gulden, komen de daarvoor bestemde 10 % der overwinst voor 1/4 aan de directie, voor 1/4 aan commissarissen, voor de helft aan aandeelhouders.

MIJNCOMPAGNIE „SOENDA"
(Staats-Crt. No. 135, van 13 Juni 1898).

Zetel. 's-Gravenhage.

Doel Het instellen van geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen, het exploiteeren van concessiën, het deelnemen in industrieele, stoomvaart- en tram-ondernemingen, bij de totstandkoming waarvan de vennootschap belang heeft.

Kapitaal. *f* 550.000, in 5 serieën ieder van 100 aandeelen A. en 50 aandeelen B. alle à *f* 1000.—. Er worden nog uitgegeven 250 oprichtersaandeelen.

Inbreng. Door de heeren J. P. Nickel en Mr. D. van Houten voor de 50 aandeelen B: de vergunningen voor eenige terreinen. Voor de oprichtersaandeelen: de reeds ingediende aanvragen om vergunning tot mijnbouwkundig onderzoek.

Bestuur. Een raad van beheer, bestaande uit minstens 5 leden: de heeren J. P. Nickel, P. van Dijk, S. C. Korteweg, A. C. Uljee en Mr. D. van Houten.

Winstverdeeling. Eerst 5 % voor een waarborgfonds totdat dit *f* 200.000.— bedraagt, daarna 6 % dividend. Van het overige komt 20 % aan den raad van beheer, 25 % aan de houders van oprichtersaandeelen, 55 % aan aandeelhouders.

IMPORTMAATSCHAPPIJ „SOENDA".
(Staats Crt. No. 135, van 13 Juni 1898).

Zetel. Rotterdam, met bijkantoor te Samarang.

Doel. Het drijven van handel in importartikelen zoowel voor eigen rekening als in commissie. De handel voor eigen rekening in producten en in petroleum is uitgesloten, eveneens het deelnemen in of voorschot geven aan ondernemingen van landbouw, mijnbouw of industrie.

Kapitaal. *f* 250.000, in 250 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de heer H. J. Valkenburg te Samarang; minstens 3 commissarissen, alle in Indië, 1 trustee te Samarang; 1 vertegenwoordiger van aandeelhouders te Rotterdam.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 20 % aan het reservefonds. Van hetgeen daarna overblijft komt 60 % aan aandeelhouders, 10 % aan commissarissen, 30 % aan de directie.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 25 % van het gestorte kapitaal bedraagt, wordt de daardoor vrijkomende 20 % van de overwinst op de bovengenoemde wijze verdeeld onder aandeelhouders, commissarissen en directie. Zoolang het geheele kapitaal nog niet geplaatst is, en zoolang de ongeplaatste aandeelen nog à pari verkrijgbaar zijn, moet de directie 50 % van haar aandeel in de overwinst in aandeelen dezer vennootschap beleggen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

DELI-SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M., tegen 102 K.M. in 1897.

Opbrengst April 1898	*f* 111.000	tegen *f*	111.800	in	1897
„ per dagkilometer	„ 36.27	„ „	36.53	„	„
„ sedert 1 Jan. 1898	„ 462.000	„ „	458.600	„	„

BATAVIASCHE OOSTER SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten over de maand April	1897 (zuiver)	1898 (telegrafisch)
Lengte in exploitatie	57 K.M.	63 K.M.
Aantal personen	69.863	93.000
„ tonnen goederen	3.257[735]	3.250
Opbrengst personen	*f* 11.105.46	*f* 155.50
„ goederen en diversen	„ 8.664.70	„ 103.50

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

April 1898.				1897.
Reizigers (92.900)	*f* 43.900.—	(82.700)	*f*	39.700.—
Goederen (29.400 ton)	„ 135.400.—	(22.200 ton)	„	121.600.—
Diverse ontvangsten	„ 9.100.—		„	9.100.—
Totaal	*f* 188.400.—		*f*	170.400.—
Per dag-kilometer	„ 30.63		„	27.71
Van 1 Jan. af	„ 693.637.53		„	677.310.06
Per dag-kilometer	„ 28.20		„	27.53

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers (77.600)	*f* 27.700.—	(74.900)	*f*	27.300.—
Goederen (10.400 ton)	„ 35.700.—	(8.400 ton)	„	29.700.—
Diverse ontvangsten	„ 2.400.—		„	2.200.—
Totaal	*f* 65.800.—		*f*	59.200.—
Per dag-kilometer	„ 39.17		„	35.24
Van 1 Jan. af	„ 259.291.63		„	251.755.63
Per dag-kilometer	„ 38.59		„	37.46

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers (21.700)	*f* 2.500.—	(20.800)	*f*	2.500.—
Goederen (1.400 ton)	„ 2.200.—	(2.000 ton)	„	3.800.—
Diverse ontvangsten	„ 100.—		„	100.—
Totaal	*f* 4.800.—		*f*	6.400.—
Per dag-kilometer	„ 6.67		„	8.89
Van 1 Jan. af	„ 16.636.44		„	18.082.83
Per dag-kilometer	„ 5.78		„	6.28

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Mei 1898 ƒ 25.600 tegen ƒ 25.000 in 1897.
Sedert 1 Juli 1897 ƒ 287.700 tegen ƒ 288.000 in 't vorige jaar.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Mei 1898 ƒ 4.200 + ƒ 3.283; opbrengst 1 Jan. 1898 tot en met ult. Mei ƒ 23.533 + ƒ 20.261.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Mei 1898 ƒ 2.500 + ƒ 1.189; opbrengst 1 Jan. 1898 tot en met ult. Mei ƒ 9.761 + ƒ 7.007.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Mei 1898 ƒ 5.000 + ƒ 1.450; opbrengst 1 Jan. 1898 tot en met ult. Mei ƒ 20,106 + ƒ 2.207.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten April ƒ 1.900, getal passagiers 12.500; ontvangsten Mei ƒ 2.550, getal passagiers 16.000.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten April ƒ 6.600, getal passagiers 45.000; ontvangsten Mei ƒ 8.700, getal passagiers 51.000; tegen ƒ 3.000 en 18.000 passagiers in Mei 1897.

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mei 1898	ƒ 73.200	ƒ 9.80	242
„ 1897	„ 69.300	„ 9.20	
Verschil meer	„ 3.900	„ 0.60	
Van 1°. Jan. tot ult. Mei 1898	„ 283.300	„ 7.80	242
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 267.800	„ 7.00	
Verschil meer	„ 15.500	„ 0.50	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mei 1898	ƒ 15.500	ƒ 12.80	39
„ 1897	„ 12.100	„ 19.50	20
Verschil meer	„ 3.400	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 6.70	
Van 1°. Jan. tot ult. Mei 1898	„ 74.000	„ 14.40	34
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 61.800	„ 20.50	20
Verschil meer	„ 12.200	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 6.10	

Lijn Modjokerto-Ngoro.

Mei 1898	*f* 6.500	*f* 5.10	41
„ 1897	„ 5.200	„ 4.10	
Verschil meer	„ 1.300	„ 1.—	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan. tot ult. Mei 1898	„ 24.300	„ 3.90	41
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 23.400	„ 3.80	
Verschil meer	„ 900	„ 0.10	
Verschil minder	„ —	„ —	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mei 1898	*f* 14.100	*f* 6.70	68
„ 1897	„ 9.700	„ 8.—	39
Verschil meer	„ 4.400	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 1.30	
Van 1°. Jan. tot ult. Mei 1898	„ 46.200	„ 5.40	57
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 28.900	„ 4.90	39
Verschil meer	„ 17.300	„ 0.50	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mei 1898	*f* 24.000	*f* 5.—	154
„ 1897	„ 10.000	„ 4.90	66
Verschil meer	„ 14.000	„ 0.10	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan. tot ult. Mei 1898	„ 69.800	„ 3.40	137
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 22.200	„ 4.40	33
Verschil meer	„ 47.600	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 1.—	

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1897.

Opbrengst Mei 1898	*f* 100.000	tegen *f* 100.300	in 1897
„ per dagkilometer	„ 31.65	„ „ 31.72	„ „
„ sedert 1 Jan. 1898	„ 562.000	„ „ 558.900	„ „

BATAVIASCHE OOSTER SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten over de maand Mei	1897 (zuiver)	1898 (telegrafisch)
Lengte in exploitatie	57 K.M.	63 K.M.
Aantal personen	80.790	96.000
„ tonnen goederen	2.777[785]	4.250
Opbrengst personen	*f* 13.071.47	*f* 164.50
„ goederen en diversen	„ 8.952.20	„ 140.00

ONTWERP-BESTEK VOOR PROF. WEBER'S MARITIEM ONDERZOEK

IN DEN MOLUKSCHEN ARCHIPEL IN 1898/99.

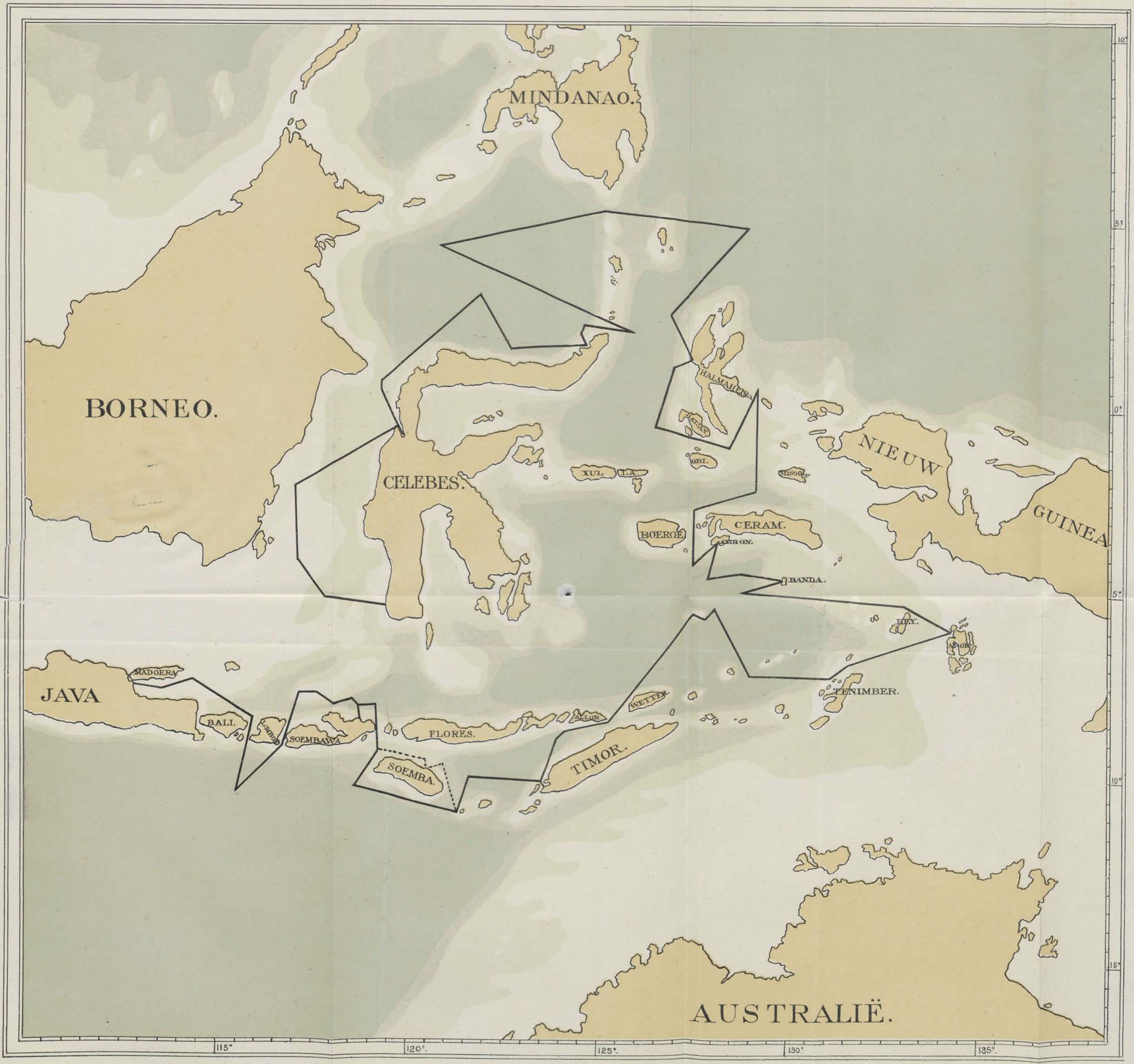

Zeediepten tot 200 M.

id. van 200—500 M.

id. van 500—1000 M.

id. van 1000—4000 M. en daarboven.

Vastland.

G. K. Niemann

Prof. Dr. G. K. Niemann.

(*Met portret*).

Voor de hoogleeraren aan de Indische Instelling geldt de leeftijdgrens niet, die aan de Nederlandsche Universiteiten den zeventigjarigen professor onverbiddelijk tot het emeritaat verwijst, en aan Prof. Niemann was het dan ook gegeven nog vijf jaar, na dien fatalen termijn, met lust en opgewektheid zijn colleges te Delft te geven.

Nu echter ook voor hem met September het *otium cum dignitate* gekomen zal zijn, wil de *Indische Gids* een enkel woord wijden aan den man, wiens afbeelding aan zoovelen harer lezers hun Delftschen studententijd in herinnering zal brengen.

Een korte biographie, die wij te danken hebben aan de welwillendheid van een zijner collega's, moge hier allereerst volgen.

Professor Niemann is in 1823 te Middelburg geboren; hij studeerde te Amsterdam aan het Athenaeum Illustre en het Luthersch Seminarium in de theologie, deed te Leiden zijn theologisch examen met den eersten graad, en werd daarna proponent.

In 1848 werd hij, na het vertrek van Dr. B. F. Matthes naar Indië, benoemd tot lector in de Maleische taal, later ook in de land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië en de Javaansche taal, aan het Zendelinghuis te Rotterdam. Daar bleef hij als zoodanig werkzaam tot 1873. Den 13^{en} Juni van dat jaar werd hij als docent aan de Gemeentelijke Instelling te Delft verbonden, om onderwijs te geven in de Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië en de Makassaarsche en Boegineesche talen.

Sedert 1869 werd Niemann ieder jaar geroepen om zitting te nemen in de commissie, belast met het afnemen van het grootambtenaars-examen voor den Indischen dienst. Ook doceerde hij gedurende eenige jaren de Indische ethnographie aan de officieren

van het Indische leger, gedetacheerd bij de Hoogere Krijgsschool te 's Gravenhage.

In 1878 werd hem een professoraat aangeboden aan de Universiteit te Amsterdam, waarvoor hij echter bedankte, omdat hij meende te Delft nuttiger werkzaam te kunnen zijn.

Door de Rijks-Universiteit te Leiden werden, nu enkele jaren geleden, Niemann's wetenschappelijke verdiensten gehuldigd door zijn benoeming tot Doctor in de taal- en letterkunde van den Indischen Archipel, *honoris causa*.

Den 13^{en} Juni jongstleden vierde Prof. Niemann, onder veel belangstelling, zijn 25-jarige ambtsvervulling aan de Indische Instelling.

De Regeering liet dien dag niet ongemerkt voorbijgaan. Prof. Niemann werd dien dag benoemd tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Tot kenschetsing van den geachten geleerde, kunnen wij niet beter doen dan, in zijn geheel en onveranderd, het karakteristieke schrijven weer te geven van een van zijn oud-leerlingen, die zich „Toeridjéné" onderteekent, in het weekblad *Insulinde* van 17 Juli.

Gij vraagt mij niet minder dan een biographie van den geleerden Niemann! Ik ben waarlijk in geen enkel opzicht daartoe bevoegd. Wat ik U geven kan, zijn op zijn best enkele elementen voor een bijschrift, als herinneringen van een oud-leerling, die geloovig en eerbiedig naar „professor" heeft geluisterd. Maar een echt levensbericht als voor de „Mannen van Beteekenis", ik zal er wel danig voor oppassen! Gij kunt het verwachten van taalreuzen als professor Kern en Dr. B. F. Matthes of b. v. professor Poensen, een van Niemann's oudere leerlingen, thans zijn ambtgenoot, die reeds jaren geleden een boek over het Javaansch aan „zijn leermeester" opdroeg.

Voor mij is professor Niemann de type gebleven van den onbaatzuchtigen, trouwen dienaar der Wetenschap, wiens geheele leven aan haar was gewijd. Geen dag, geen uur heeft hij in haren dienst laten verloren gaan. Voor de maatschappij was hij een verloren man, — een Gesellschafter en Lebemann zou er nooit uit hem groeien, — en een andere vrouw heeft hij nooit gekend dan alleen Minerva, want aan haar behoorde zijn geheele hart. Zijn groote studiekamer op het stille Delftsche grachtje

verliet hij slechts, om zich met vervaarlijke passen naar de collegezaal te spoeden, een enkele maal naar het Instituut in den Haag, of, grootste uitspatting in dit ascetisch leven, een reisje naar het buitenland, juister gezegd naar musea in den vreemde. Hij doet denken aan den geleerden Oostenrijkschen sinoloog, die in het laatst van 1871 aan zijn naaste buren inlichtingen vroeg over zekeren oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland, waarover hij in Japansche kranten iets had gelezen!

Maar zulk een anecdote mag, zelfs als boutade met een glimp van waarheid, niet op professor Niemann worden toegepast. In zekeren zin is hij een specialiteit en dus vrij wel onverschillig voor veel wat buiten zijn eigen gebied ligt, maar hoe ontzaglijk groot is het terrein waarover zijne studiën zich uitstrekken! Dat reusachtig territoir omvat vooreerst de geheele Indische taalwetenschap. Men mag het er gerust voor houden, dat er geen enkel werk is verschenen over een der vele talen of dialecten van Indonesië, of Niemann heeft het bestudeerd en in zich opgenomen. Hij heeft ze niet alleen gelezen, de werken van Roorda, van der Tuuk, Matthes é. t. q., hij heeft ze geheel dóórgewerkt, met een taaien en rustigen ijver, langzaam maar secuur; tot hij ze kende door en door. Zijn nauwgezetheid is zoo groot dat geen enkel woordje zijn aandacht ontsnapt; hij keert het om en om, beziet het door zijn sterke brilleglazen als door een microscoop en vertaalt het ter vergelijking in de vele talen die hij kent, als een heilzame gymnastiek voor zijn nimmer falend woordgeheugen. Zulk een methode van eindelooze herhaling, op het onderwijs toegepast, heeft voor den leerling iets ontmoedigends Ik herinner mij hoe wij, bij de vertaling van een Makassaarsch heldendicht, de geschiedenis van Djayalangkara, plezier krijgende in het verhaal, gaarne vooruit wilden, benieuwd naar het vervolg. Maar daar kon niets van komen, „professor" spaarde ons geen enkel woord, al hadden we het reeds twintig maal gehad; met onverstoorbare kalmte liet hij het ons nogmaals ontleden en verbuigen, absoluut ongevoelig voor onzen jeugdigen ijver. Alleen een enkele maal maakten we opeens een sprongetje, bij sommige „rare" passages; we moesten ze kieschheidshalve overslaan, en dat vonden we dan jammer, ondeugende en nieuwsgierige jongens die we waren.

Maar deze zelfde methode, deze spreekwoordelijke nauwgezetheid heeft de hoogleeraar óók toegepast, wanneer hij iets in druk gaf. Bij zooveel werkzaamheid was hij betrekkelijk weinig productief,

maar elk zijner geschriften vertegenwoordigt zulk een arbeid, ze zijn zóó doorwerkt, dat er eenvoudig niets meer aan te doen valt. Men denke toch niet te gering over zulk een arbeid als de „Bloemlezing uit Maleische geschriften" (twee deelen, waarvan resp. reeds een vierde en een derde druk het licht zagen). Daarvoor zijn tallooze handschriften met minutieuse zorg vergeleken, gecommentariëerd tot in het oneindige, en elke nieuwe druk is met onverflauwde liefde en stalen ijver opnieuw herzien en verbeterd. Betrekkelijk gering in aantal, zeiden we, maar met veel nadruk op 't eerste woord, want dat aantal geschriften is toch legio, en hun inhoud zeer verscheiden. Daar hebt ge, om slechts enkele te noemen: de „Bijdragen tot de kennis van het Alfoersch der Minahassa", linguïstische studiën over Boegineezen en Makassaren, de Bataks, de bewoners van Noord-Oost Celebes (Toumbulusch), van Madagascar, kortom over schier alle volken en stammen van de groote Maleisch-Polynesische taal-familie. Daarbij komen vergelijkende taalstudiën van groote beteekenis, o. a. eene bijdrage over de verhouding van het „tjam" tot de talen van Indonesië, waarin Niemann aantoonde dat deze taal van Achter-Indië een bijzondere verwantschap bezit met het Atjehsch.

Zulke studiën zijn gebouwd op een stevigen grondslag, de kennis van Sanskrit en Arabisch. Professor Niemann is in dezen een merkwaardig en schier eenig voorbeeld van een autodidact, die bergen van kennis heeft doorworsteld zonder er onder te bezwijken.

Bij al de talen die hij reeds kende, — en waartoe ook de meeste Europeesche behooren, — en bij de vele die hij steeds bezig was te leeren, bleven Makassaarsch en Boegineesch zijn troetelkinderen. Zijn vriend dr. B. F. Matthes, de wegbereider op dit taalgebied, heeft hem indertijd die talen aanbevolen, en met beminnelijke bescheidenheid laat hij dezen steeds voorgaan, eigen verdiensten verzwijgend. Maar dank ook zijne trouwe medewerking, zijn deze talen beschreven als weinige andere in den Archipel. Zoo leverde Niemann o. a. een „Geschiedenis van Tanette", een Boegineesch handschrift met aanteekeningen, als feestgave ter gelegenheid van het orientalistencongres te Leiden, en uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor de Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, in welks bestuur hij herhaaldelijk zitting had en in welks tijdschrift, „*De Bijdragen*", de meeste zijner opstellen verschenen.

Hiermede is slechts een deel van Niemann's werkzaamheid aangeduid, zooals reeds kan blijken uit de „Inleiding tot de kennis van den Islam", een werkje dat, hoe lang geleden reeds verschenen, toch nog wordt gezocht als van blijvende waarde en aan den titel beantwoordend. Daarbij mag natuurlijk zijn college in land- en volkenkunde niet worden vergeten, een trouwe compilatie van alles wat door boekenkennis kan worden verkregen op het wijde veld der ethnographie.

Niemann's grootste verdiensten liggen ongetwijfeld op het gebied der linguïstiek. Naast mannen als Kern, van der Tuuk en Matthes, de groote leiders en pioniers, vertoont hij zich als een bescheiden geleerde, een veelweter die, in stillen eenvoud rusteloos ordenend en schiftend, voortwerkt zoolang het dag is. Zijn welverdiende rusttijd zal hem een aansporing zijn tot nieuwe arbeidzaamheid. Mogen hem, ook in het belang der wetenschap en van Indië, nog vele jaren gegeven zijn.

Aan het bovenstaande hebben we niet veel toe te voegen. Met den zich noemenden Toeridjéné zijn we het volkomen eens, dat zulk een schrijven niet mag beschouwd worden als een eigenlijke biographie. Maar in dit oordeel van den oud-leerling, — een die op andere paden ging, — is blijkbaar in den loop der jaren een eerlijke en oprechte waardeering bezonken, welke door sommige studentikoze herinneringen niet wordt benadeeld. En daarom hebben we gemeend het ook hier plaats te mogen verleenen.

v. S.

Bouwstoffen voor een regeling van het huwelijksrecht en voor de invoering van den burgerlijken stand onder de Inlandsche Christenen op Java

DOOR

Mr. F. C. HEKMEIJER,

Rechterlijk ambtenaar in Ned.-Indië.

I.

INLEIDING.

Onder de koloniale aangelegenheden, welke in de laatste jaren aan de orde van den dag zijn, bekleedt de zending onder de Mohammedanen en heidenen in Ned.-Indië een eerste plaats. Men heeft ingezien, dat de zending in het beschavingsproces, dat de Mohammedaansche en heidensche volken onder den invloed van ons bestuur doorloopen, een moreele kracht uitoefent, die niet anders dan ten goede werkt. De geschiedenis heeft geleerd, welk een krachtige factor de godsdienst in de ontwikkeling der volken is. Het is dus uit een politiek oogpunt aanbevelenswaardig hiervan in Ned.-Indië partij te trekken, te meer nog, omdat de Inlandsche volken op die eilanden het beschavingsproces, dat bij ons westerlingen vele eeuwen geduurd heeft, in betrekkelijk korten tijd doorloopen. Men denke slechts aan de Minahassa, waar in 60 jaren, door de samenwerking van het bestuur en de zending, van eenige woeste, koppensnellende en in voortdurende vijandschap levende onbeschaafde stammen, een rustige, welvarende ontwikkelde bevolking is gemaakt, die, goed en rechtvaardig bestuurd, een der steunpilaren van ons gezag in Ned.-Indië is.

Het Christendom brengt den Inlander nader tot den Europeaan; de Christenen onder hen voelen zich meer één met ons. Slaafsche

onderworpenheid en vrees hebben voor eigenwaarde en gepaste vrijmoedigheid plaats gemaakt. Uitingen van aanhankelijkheid aan het gezag zijn een gevolg; de Amboinees spreekt dan ook van „Onze Koningin", iets, wat men op Java nooit zal hooren. In tal van woningen zal men de beeltenissen van de voornaamste leden van ons vorstenhuis aan den wand zien hangen; soms zelfs exemplaren van een halve eeuw oud. De verjaardag der jonge Koningin is te Ambon een feestdag, waarop men de huizen versiert en 's avonds illumineert.

In het bijzonder is de zending van belang in die streken, waar de bevolking Mohammedaan is. De diepere studie van dien godsdienst, die door het versnelde, steeds goedkooper wordend verkeer tusschen Ned.-Indië en zijn brandpunt Mekka meer en meer in de Mohammedaansche landen doordringt, is oorzaak, dat de zending in die streken een politiek belang heeft gekregen, dat, naarmate de Islam zich vaster nestelt, steeds grooter wordt. Welk een steun zouden b. v. op Java, 3 of 4 centra van eenige honderdduizenden, ons welgezinde Christenen niet geven aan ons gezag, ongerekend den invloed van dezen op de Mohammedanen, die in hun midden, of in hunne nabijheid wonen? De middelen waardoor een kleine schaar Europeanen haar gezag over die 25 millioen Javanen handhaaft, zullen langzamerhand haar kracht verliezen. Reeds nu is de Inlander, vooral op de hoofdplaatsen, zelfs voor zijn hoofden veel minder vreesachtig dan een 20-tal jaren geleden; de particuliere industrie kweekt handwerklieden van allerlei soort; Inlandsche gereedschappen hebben plaats gemaakt voor Europeesche. In woning, kleeding enz. gaat de Inlander de Europeanen meer en meer navolgen. Ook de scholen dragen hiertoe het hare bij. Elk jaar gaat het beschavingsproces een stap verder, maar ook dringt elk jaar de kennis van den Islam dieper en dieper door, en vervult den overheerschte, die zich langzamerhand tot den overheerscher opheft, met wrok tegen den „Kafir" die hem regeert, en over zijn geld en arbeidskrachten beschikt. En, wanneer dan het oogenblik gekomen zal zijn, dat een of ander bendehoofd zich met goed gevolg tegen onze troepen handhaaft, dan zal een algemeene opstand en de vernietiging van ons gezag het gevolg zijn.

Ik geef toe, dat dit tijdstip nog zeer ver in het verschiet ligt, maar desniettemin is het 't noodzakelijk gevolg van vermeerderde beschaving, gepaard met versterking van het Mohammedanisme

in Ned.-Indië, speciaal op Java. Aan geen van beiden is thans meer iets te doen. De particuliere nijverheid heeft, vooral in de laatste 20 jaren, een groote vlucht genomen, en is in haar streven om steeds nieuwe banen te openen niet meer te stuiten. Ook de Islam zal niet meer van karakter veranderen, althans niet in de eerste honderd jaar.

Koloniën zijn met kinderen te vergelijken. Men heeft ze om ze te verliezen; als zij groot en volwassen zijn geworden, gaan zij hun eigen weg, zich om vader en moeder niet meer bekommerende. Een goede opvoeding kan den ouders echter nog langen tijd een zekeren invloed op de handelingen hunner kinderen geven, en deze zullen in dat geval dankbaar de raadgevingen der ouders opvolgen. Wordt daarentegen de opvoeding verwaarloosd, of het kind te lang klein gehouden, dan ontstaat er vaak een scheuring en zal het kind, wetende, dat zijn ouders zijn belangen niet behoorlijk behartigd hebben, ook later hun raadgevingen in den wind slaan.

Met koloniën is het niet anders. Het is nu eenmaal in de wereldorde vastgesteld, dat de volken zich langzamerhand ontwikkelen. Het moederland kan dit bij zijn koloniën tegengaan, b.v. door geen particulieren toe te laten in de kolonie, en het aantal Europeesche ambtenaren tot een minimum te beperken enz. doch geheel en al is dit niet mogelijk. De belangen der kolonie zelve worden bij zulk een bestuur in vele gevallen over het hoofd gezien. Bij koloniën, waarin een onbeschaafde bevolking woont, is deze wijze van bestuur misschien de beste, waarbij het moederland, zoolang mogelijk de kolonie ten eigen bate kan exploiteeren.

In Ned.-Indië heeft men, na eerst bovengenoemd systeem te zijn toegedaan, in de tweede helft van deze eeuw een andere politiek gevolgd. Men heeft zich ten doel gesteld, de kolonie zoo goed mogelijk te besturen, en haar bronnen van welvaart voor het publiek te openen. Tal van particulieren overstroomen thans Ned.-Indië en vooral Java. De meerdere aanraking tusschen den Javaan en den Europeaan, die daardoor ontstaan is, heeft ten gevolge gehad, dat het beschavings- en ontwikkelingsproces, dat de Javaan moet doorloopen, belangrijk korter is gemaakt. Ook het spoorwegverkeer en de scholen hebben hiertoe het hunne bij gebracht.

Tegelijk met beschaving en ontwikkeling doet ook de Islam

zijn intrede en nestelt zich steeds vaster en vaster. Daar men heeft ingezien, dat deze godsdienst voor ons bestuur gevaarlijke bestanddeelen heeft, moet aan den voortgang van dezen paal en perk gesteld worden. Het eenig mogelijke middel daartoe is, den Javaan een anderen godsdienst te schenken, die hem onvatbaar maakt voor den invloed van den Islam. De aangewezen godsdienst is die, welke ook wij Europeanen belijden, nl. het Christendom.

Hierdoor verkrijgt men: 1e dat de voor ons gezag schadelijke invloed van den Islam verdwijnt, 2e dat door verheffing van het moreele in den Javaan een drijfveer in hem wordt opgewekt, die onder behoorlijke leiding ten goede werkt.

Dwang tot bekeering is in strijd met art. 119 Reg. Regl. en zou daarenboven ontevredenheid, zoo niet opstand verwekken.

De vraag doet zich echter voor, of het niet wenschelijk is, door het verleenen van materieele voordeelen den overgang tot het Christendom in massa te bewerken. Deze methode is m. i. verwerpelijk, omdat een naam-Christendom niet alleen geen waarborgen oplevert, dat deze naam-Christenen geen gemeene zaak met de Mohammedanen zullen maken, of tot hen zullen terugkeeren, maar ook, omdat men dan de moreele kracht, die in het Christendom ligt, ongebruikt laat. Practisch is zij daarenboven niet uit te voeren, daar de zendelingen zich er niet toe zullen leenen op deze wijze te evangeliseeren, en de doopsbediening zullen weigeren.

Er blijft dus niets anders over dan de thans gevolgde methode, die daarenboven het meeste geeft, te behouden. Directe inmenging der Regeering in de zending is in strijd met het onzijdig standpunt, dat zij ten opzichte van den godsdienst inneemt. In hoeverre zij haar op indirecte wijze kan steunen, is een quaestie van politiek, die jaarlijks bij de debatten over de kol. begrooting ter sprake gebracht wordt. Talrijk zijn dan de aanvallen op het gezonde beginsel, neergelegd in art. 123 Reg. Regl. dat de Regeering niet nalaat steeds te verdedigen. Nu is het wel waar, dat de Regeering, met art. 123 Reg. Regl. in de hand, der zending vele hindernissen in den weg kan leggen, maar in de praktijk is de toepassing van dit artikel voor de zending niet nadeelig geweest, en heeft men daarbij steeds de veiligheid van den zendeling of van den staat op het oog gehad; waar geen overwegende bezwaren bestonden, is de bijzondere toelating, in dat artikel ver-

meld, steeds verleend. Naar aanleiding van het feit, dat die toelating voor de residentie Djokjâkartâ geweigerd werd, leest men in de *Macedoniër* [1]) de zeer ongepaste uitdrukking, dat de zendeling in Bagelen „behoorde te handelen, alsof dergelijk verbod niet bestond". Het ligt voor de hand, dat menschen, die zulke meeningen verkondigen, tot rustverstoring aanleiding kunnen geven. Een dergelijke aansporing tot ongehoorzaamheid aan het wettig gezag rechtvaardigt volkomen een voortdurend toezicht der regeering op de zending, en is juist een argument voor het behoud van bovengenoemd artikel. Gelukkig zijn er nog verstandige menschen genoeg, die het niet eens zijn met de woorden van dien schrijver, die daarbij vergeet, 1° dat niet de zendeling, maar de regeering verantwoordelijk is voor de rust en orde in de maatschappij, 2° dat er voor het Christendom reeds genoeg oorlogen gevoerd zijn en bloed gestort is, reden waarom het tijd wordt, het christendom, dat zelf verdraagzaamheid en onderwerping aan het bestaande gezag predikt, op meer vreedzame wijze te verbreiden.

Behalve uit een politiek, is de zending ook uit een ethnologisch oogpunt van belang. In het dagelijksch leven van den Javaan vinden vele zijner handelingen hun grondslag in zijn godsdienst of staan met zijn geloof in verband. Zijn overgang tot het christendom heeft dus een groote verandering in zijn maatschappelijk leven ten gevolge, welke zich op allerlei wijzen openbaart. Men ziet strijd tusschen het oude en het nieuwe; op sommige punten zegeviert een van beiden, op andere wordt een compromis gesloten, en ontstaan nieuwe gewoonten. In de Javaansche Christengemeenten ontwikkelen zich nieuwe adats, die hun plaatselijk karakter behouden, en dus hier anders zijn dan daar.

Voor den jurist zijn de weinige voor de Inl. christenen gemaakte bepalingen, en haar toepassing in verband met den adat, van belang.

In Ned.-Indië doet zich het eigenaardige verschijnsel voor, dat Inlanders en daarmede gelijk gestelde personen uit eigen wil hun rechtstoestand kunnen veranderen. De overgang tot den christelijken godsdienst heeft dit ten gevolge. De vraag, in hoeverre men zijn als Mohammedaan verkregen rechten kan handhaven, welke in beginsel licht bevestigend zal worden beantwoord, is echter bij gebreke van uitdrukkelijke bepalingen geheel en al

[1]) Jaargang 1888, pag. 110.

aan de wetenschap ter beantwoording overgelaten. In de practijk is de toepassing van dit beginsel niet altijd even zeker, en boven allen twijfel verheven, noch altijd wenschelijk.

Verder doen de betrekkingen tusschen Inlandsche Christenen en hun Mohammedaansche landgenooten quaesties van quasi-internationaal privaatrecht ontstaan, die ook behandeld moeten worden.

Ten slotte maakt de vraag, op welke wijze men in de gevoelde behoefte aan wettelijke regeling moet en kan voorzien, een punt van onderzoek en bespreking uit.

Het onderwerp heeft echter zijn eigenaardige moeilijkheid, die vooral ligt in de weinige bekendheid, die er bestaat omtrent de „adat" der Inlandsche Christenen. Raadpleegt men de zendingsliteratuur, dan is men onvoldaan, omdat hierin op het godsdienstige, speciaal op den voortgang van het christelijk geloof, de nadruk wordt gelegd. Bijzonderheden omtrent het leven en de maatschappelijke toestanden der Inlandsche Christenen worden slechts nu en dan ter loops, als van minder belang, medegedeeld. Ofschoon de „Mededeelingen van wege het Nederl. Zendelinggenootschap" en „het Nederlandsch Zendingstijdschrift" hierop een uitzondering maken, geven ze echter niet genoeg, en is aanvulling der gegevens noodzakelijk.

Schrijver dezes heeft in deze leemte trachten te voorzien, door zich rechtstreeks tot de zendelingen en hulppredikers in Ned. Indië te wenden, en door het rondzenden van een aantal bundels met 125 vragen over verschillende onderwerpen, een menigte inlichtingen verzocht en.... gekregen. Voor Java kreeg hij van 9 verschillende zendingsressorten de bundels terug, waarin de vragen meer of minder uitgebreid beantwoord waren; meestal gaven deze weder aanleiding tot nader onderzoek. Zonder die antwoorden was het hem dan ook, — zoo als de lezer wel zal bemerken — onmogelijk geweest dit opstel te vervaardigen. Daarom richt hij hier tot hen, die er niet tegen hebben opgezien om hem de noodige inlichtingen te verschaffen, een welgemeend woord van dank, en in 't bijzonder aan den heer J. Kruyt te Môdjôwarnô, die zoo goed was hem zijn bibliotheek voor dit doel ten gebruike af te staan. Desniettemin heeft gebrek aan literatuur een niet altijd volledige behandeling der onderwerpen ten gevolge gehad.

Enkele onderwerpen had ik in mijn dissertatie omtrent den „Rechtstoestand der Inlandsche Christenen in Ned.-Indië" reeds

in 't kort behandeld, b.v. *Stbl.* 1864, No. 142. Thans zijn deze meer in 't breede ontwikkeld, en ben ik in de gelegenheid geweest eenige onjuistheden te verbeteren; een vergelijking zal dit dadelijk aan het licht brengen.

Naar volledigheid is gestreefd, doch zij is niet bereikt kunnen worden. Ik hoop echter, dat het lezen van dit opstel de zendelingen er toe zal brengen de onderwerpen, die voor een regeling van het huwelijksrecht, en voor een invoering van registers van den burgerlijken stand, van belang zijn, voor hun ressort in 't bijzonder, hetzij afzonderlijk, hetzij in hun verslagen, te behandelen.

---

§ 1. Standpunt der O. I. Comp. — Bevolking te Batavia. — Predikanten, schoolmeesters. — De meeste Inlandsche Christenen uit de lijfeigenen. — Maleisch sprekend deel der Europeesche gemeenten op de hoofdplaatsen. — Depok, Toegoe. — Oost-Java; van Emde. — Coolen; methode van dezen. — Môdjôwarnô, Malang, Kediri. — Midden-Java. — Mevr. Philips; Sadrah. — Dooptochten in Midden-Java. — Kedoe. — Semarang en omstreken. — Japara. — West-Java. — Roomsch-Katholieke Inlandsche Christenen. — Staat.

Al hebben onze voorvaderen niet met hetzelfde vuur als de Portugeezen het Christendom onder de Inlandsche bevolking van Ned.-Indië verbreid, toch was men in de dagen der *O.-I. Comp.* op dit punt gansch niet onverschillig; de geest des tijds leidde daarheen niet.

In art. 13 van de Instructie voor den Gouv.-Gen. Pieter Both, dezen in 1609 meegegeven, wordt hem opgedragen, de predikanten en schoolmeesters, die op de vloot waren meegegaan om in Indië te blijven, „daar te plaatsen, waar hij na goede informatie sal bevinden dat sy den besten en meesten dienst sullen comen doen; goede sorgh dragende, dat deselve sich getrouwelijck ende vredelijck in hunnen dienst tot vermaninge van de personen van de Compagnie aan lant synde, en bevorderinge der bekeering van onchristene ende leeringe van der selven jonge jeugd moghen quyten, ten einde den naam van Christus verbreit en de Compagniedienst mag bevorderd worden naer behooren". Ook in 1617 werd de bekeering der heidenen en Mohammedanen dringend aanbevolen; in 1650 trad deze reeds minder op den voorgrond.

Aan den anderen kant verloochende de O.-I. Comp. haar karakter van handelslichaam niet, want steeds gingen de handelsbelangen

voor, en al had zij voor het evangeliseeren wel wat over, het mocht vooral niet te veel geld kosten. De O. I. Comp. evangeliseerde niet alleen, omdat het als een verdienstelijke zaak beschouwd werd het Christendom uit te breiden, maar ook uit politiek, daar zij door de Inlandsche Christenen zooveel mogelijk in de Europeesche maatschappij op te nemen, hen tot vrienden meende te maken, op wier hulp zij in tijden van nood kon rekenen. Hiertoe had ze het allereerst het oog geslagen op de Roomsch-Katholieke Inlanders in de Molukken.

In 1605 werd het eiland Amboina op de Portugeezen veroverd; men vond daar een belangrijk deel der Inlanders reeds sedert vele jaren tot het Roomsch-Katholieke geloof overgegaan. Het eerste wat men deed was, nog in dat zelfde jaar, toen, zooals Valentijn getuigt, „men nog geen gelegenheid had om aan de zaken van den godsdienst te denken, vermits hier nog alles versch en nieuw was", deze Roomsch-Katholieke Inlanders tot de Gereformeerde Religie over te brengen. Dit geschiedde zonder eenige bedenking of tegenstand van hun zijde; men vergenoegde zich de priesters weg te zenden en de kruisen, die hier en daar opgericht waren, weg te nemen.

Had men in de Molukken een reeds vóór onze komst aldaar gekerstende bevolking, die uiterst gemakkelijk tot den Gereformeerden Godsdienst was over te brengen, op Java, of juister gezegd op Batavia en de Ommelanden, bestond een gansch andere toestand. De oorspronkelijke Javaansche bevolking was verjaagd, slechts enkelen waren teruggekomen. Het Inlandsche element bestond voornamelijk uit vreemdelingen, nl. Chineezen, Maleiers, Malabaren enz., die de handel naar Batavia voerde; voorts uit Bandaneezen, door de Compagnie zelve daarheen gebracht; deze waren Compagnie's lijfeigenen, waaronder ook vele Malabaren behoorden. Vrij aanzienlijk was ook het aantal particuliere slaven, door de Europeanen als bedienden gebruikt, en afkomstig uit alle oorden van den Indischen Archipel. Men trof hen ook in de Ommelanden aan, waar groote stukken land aan Europeanen verkocht waren, en door hun lijfeigenen bebouwd werden.

Onder deze personen waren reeds vele Christenen, nl. Maleiers en Malabaren; zij kwamen meestal uit oorspronkelijk Portugeesche plaatsen in Voor- en Achter-Indië, en verstonden veelal die taal, reden, waarom te Batavia des Zondags ook in het Portugeesch godsdienstoefeningen gehouden werden, welke op sommige tijden

zelfs vrij druk bezocht werden. Deze Christenen vormden echter een voor het grootste deel vlottende bevolking, die voor zoover zij te Batavia gevestigd bleef, zich met de overige Inlanders vermengde.

Het zendingswerk had men, naast het bedienen der Europeesche gemeenten, opgedragen aan uit het moederland meegebrachte predikanten, die alleen als predikant een opleiding genoten hadden [1]). Daar zij nu tot een zoo geheel anderen arbeid als de evangelisatie is, niet in staat bleken te zijn en slechts weinigen zich op de Inlandsche talen zoo toelegden, dat zij daarin konden preeken, zag men al spoedig op het voorbeeld der Portugeezen naar Inlanders om, die men voor den predikdienst kon opleiden. De eigenlijke evangelisatie was in 1644 [2]) aan „9 meesters, afkomstig van de inlandsche natie ende noch 4 incomende jongelingen", opgedragen, die „in de huysen der burgeren de *lyffeygenen* gaan leeren, als oock alle die onderwijs begeeren en de door desen onderwys werden alle on-christenen soo ver gebracht, soodat sy tot den doop bequaem geoordeelt werden." Waren zij zoover gevorderd, dan werden zij door den predikant bijgestaan, door den Inlandschen proponent Cornelis van Senen geëxamineerd, en den Zondag daaraan volgende gedoopt. Zelden behoorden onder de gedoopten Chineezen of vrije Inlanders, meestal waren het lijfeigenen der comp. of der burgers. In 1644 waren van 131 volwassenen, die in de Portugeesche kerk gedoopt waren, 46 lijfeigenen der burgers en 59 der comp.

Eenmaal gedoopt, behoorden zij tot dezelfde kerk als de Europeanen. Ten behoeve der Inlandsche Christenen werd echter, behalve in het Hollandsch en in 't Portugeesch, ook in het Maleisch gepredikt; vooral Bandaneezen bezochten deze godsdienstoefening. Er waren te Batavia dus 3 Christelijke gemeenten; tot de Portugeesche behoorden, behalve vele Inlanders, ook eenige halfbloed Portugeezen uit Goa en andere plaatsen afkomstig. Het avondmaal werd alleen in de Hollandsche taal in de „duytsche Kerck" gehouden want „de inlanders souden het voor haer achten een versmaetheyt te syn, indien sy apart het avondmael genoten". [3])

---

[1]) Krankbezoekers waren in de Molukken dikwijls de plaatsvervangers van den predikant; te Batavia waren zij echter alleen in het hospitaal werkzaam.

[2]) Rapport van den Kerkeraad van Batavia aan Bewindhebbers der O. I. Comp. 20 Dec. 1644; *Ned. Zend. Tijdschrift*, Jaarg. 1890 p. 239.

[3]) t. a. p. pag. 235.

Ook bij de algemeene en de particuliere visite, die de predikanten aan de gemeenteleden moesten brengen, werden de Inlandsche Christenen niet vergeten, ja zelfs werd in 1644 uitdrukkelijk verklaard, dat die visite geenszins mocht worden nagelaten, omdat daardoor vele zonden aan het licht kwamen, „gelyck int bysonder het concubinatus, waer toe wij bevinden, dat dese inlantsche natie seer genegen is." [1])

Of het Christendom veel te beteekenen had, zou ik willen betwijfelen. De predikanten verstonden zelf meestal geen Maleisch; de opleiding ten doop geschiedde door Inlanders, die niet veel van den Christelijken godsdienst wisten en wier onderwijs zich bepaalde tot het van buiten laten leeren van een lesje, dat voor den predikant bij de examinatie werd opgezegd, en voornamelijk bestond uit de artikelen des geloofs, het „Onze Vader" en de 10 geboden. Dat het zedelijkheidsgevoel daardoor niet ontwikkeld werd, blijkt reeds daaruit, dat het concubinaat zoo veelvuldig voorkwam.

Daar komt nog bij, dat de meesten lijfeigenen waren, omdat volgens de Bataviasche Statuten de Christenen onder bedreiging van arbitraire correctie verplicht waren „hun *lijffeygenen* in de Christelyche religie te onderrichten ende ten Heyligen Doop te brengen". Er werd dus pressie uitgeoefend. Anderen waren kinderen, door Europeanen bij Inlandsche vrouwen verwekt, welke op die wijze in de Europeesche maatschappij werden opgenomen, en die met eerstgenoemden den grondslag zouden vormen van het Maleisch sprekend deel der Europeesche gemeente te Batavia en later te Semarang en Soerabaia. Deze gemeenten zijn, met Depok en Toegoe, de eenige overblijfselen der evangelisatie op Java ten tijde der O. I. Comp. Eerstgenoemden zijn, dank zij het feit, dat de Inlandsche Christenen ten tijde der O. I. Comp. zooveel mogelijk met Europeanen werden gelijk gesteld, leden eener Europeesche Christen-gemeente geworden, en hebben den staat van Europeanen verkregen.

Anders is het met die te Depok en Toegoe. De gemeente te Depok heeft haar oorsprong te danken aan het testament van den heer Chateleijn, die in 1714 overleed en aan zijn Christen slaven en slavinnen de hem toebehoorende landen Gampang, Depok en Karanganjar, benevens nog 2 kleinere stukken, thans samen Depok geheeten, bij testament naliet, terwijl hij hun tegelijk de

[1]) t. a. p. pag. 237.

vrijheid schonk. De gemeente te Toegoe, welke door leden van de Portugeesche gemeente te Batavia gesticht is[1]) bestaat ook nu nog. Zij schijnt in 1678 onder den predikant Leydekker, die van 1678—1701 predikant te Batavia en eigenaar van het land Toegoe was, ontstaan te zijn. In korten tijd vestigden zich vele leden van de Portugeesche gemeente te Batavia in die buurt, waar zij uitgestrekte sawah's kochten. Weldra telde deze gemeente bijna 800 zielen, doch haar tijdperk van bloei was zeer kort. Achteruitgang volgde, vooral door de slechte qualiteit der sawah's, die in den regentijd onder water staan, en nimmer hoop geven op een regelmatigen oogst. Thans telt Toegoe slechts ± 140 Inlandsche Christenen.

Afzonderlijke predikanten heeft noch Depok noch Toegoe ooit gehad; voor doop of huwelijk moesten hun gemeenteleden naar Batavia. Slechts een paar keeren in 't jaar kwam een predikant om het avondmaal te bedienen. Tal van jaren hebben deze gemeenten in afzondering voortbestaan, tot korten tijd na de afkondiging van het Reglement op den burgerlijken stand van Christenen en Joden in 1828 de aandacht op hen gevestigd werd. Sedert 1834 hebben ze een Europeeschen godsdienstleeraar.

Men ziet, dat de O. I. Comp. niet trotsch kan zijn op de resultaten van haren zendingsarbeid op Java. Gebrek aan predikanten had trouwens hier zoowel als in de Molukken ten gevolge, dat het aantal Inlandsche Christenen op het einde der vorige eeuw steeds verminderde, tot met den val der O. I. Comp. de evangelisatie bijna geheel en al ophield.

Na den ondergang der O. I. Comp. waren de koloniën aan den staat vervallen en deze kon door zijn onzijdig standpunt ten opzichte van den godsdienst niet voor de zending zorgen; trouwens ook de godsdienstige belangen der Europeesche bevolking traden een tijd lang op den achtergrond. Behalve een paar pogingen onder het Engelsch bestuur heeft men in de eerste jaren dezer eeuw niet aan evangelisatie op Java gedaan. De verzorging der Europeesche gemeenten en die der Inlandsche Christenen in de Molukken gingen voor, en eerst vele jaren later, toen Van Emde te Soerabaia, en vooral de merkwaardige Coolen te Ngôrô (Soerabaia), een menigte Javanen tot het Christendom gebracht had, is men er toe gekomen ook op Java onder de Mohammedanen zendelingen te zenden.

1) De *Macedonier*, 1890, pag. 85 e. v.

Reeds in 1825 had zekere VAN EMDE, die zich als horlogemaker te Soerabaia gevestigd had, een groep van 117 Inlandsche Christenen, groot en klein, om zich heen verzameld. Deze Inlandsche Christenen, voor het grootste deel bestaande uit bedienden van Europeanen en Inlandsche vrouwen, die met Europeanen samenleefden, had men, zooals ten tijde der O. I. comp. gewoonte was, in de Europeesche maatschappij willen opnemen. Zij leerden wat Hollandsch, kregen een bijbelschen naam, hun haar werd kort geknipt, hun hoofddoek afgelegd, hun kris ontnomen, en hun baadje voor een kabaja verwisseld [1]). Was deze groep Christenen blijven bestaan, dan zou zij, daar zij geen afzonderlijke gemeente zou kunnen vormen, langzamerhand, zooals vroeger steeds gebeurd was, één zijn geworden met de Europeesche gemeente.

Na van Emde's dood zijn zij echter voor het grootste deel verdwenen. Dit kwam, doordat men den Javaan te veel uit zijn omgeving had weggerukt. Voor zijn vroegere vrienden stond de overgang tot het Christendom gelijk met „Hollander worden" (masoek orang blanda), en daardoor was er een scheiding tusschen hen gekomen, die den bekeerling ongeschikt maakte zijn vroegere vrienden tot het Christendom te brengen.

Zooals bekend is, werden de Inlandsche Christenen ten tijde der O. I. comp. met de Europeanen gelijk gesteld. Ofschoon deze gelijkstelling in de praktijk op vele moeielijkheden stuitte, bestond zij formeel nog tot de invoering van het Reg. Regl. Men achtte het een noodzakelijk gevolg van den overgang tot het Christendom, dat de Inlandsche Christen niet langer in denzelfden toestand verkeerde als de andere Inlanders, en dat hij den staat van Europeaan verkreeg. Weldra zou echter bewezen worden, dat deze opvatting onjuist was.

In 1828 vestigde zekere COOLEN zich te Ngôrô (res. Soerabaja), waar hij een stuk woesten grond in erfpacht had gekregen [2]).

[1]) Zie C. Poensen's opstel „Mattheus Aneep" in de *Mededeelingen van het Nederl. Zendelinggenootschap*, Dl. XXIV, pag. 360. Zelfs in 1851 was er te Malang nog een zeker Inlandsch Christen Thomas, die zich „Toean" liet noemen en in Europeesche kleederen liep. Zijn verschijning schijnt in den beginne oorzaak te zijn geweest, dat de Javanen meenden, dat zij, door Christen te worden, met Europeanen werden gelijk gesteld. Later kon men hen gelukkig van de onjuistheid van deze opvatting overtuigen, zoodat eenigen overgingen. Dr. E. T. Kruyf. Geschiedenis van het Nederl. Zendeling-genootschap pag. 579.

[2]) *Med.* XXIV, pag 348, e. v.: J. Craandijk, Het Nederlandsch Zendelinggenootschap, pag. 156 e. v.

Geboren uit een Russischen vader en een Javaansche moeder, forsch van gestalte, den Javaan door en door kennende, vloeiend Javaansch sprekende, leefde hij daar feitelijk als een Inlander, doch wist zich door zijn houding en gezag als heer en meester te handhaven. Hij leefde daar te midden zijner Javanen, met wie hij samen zijn land bewerkte, in wier lot hij belang stelde, en op wier handel en wandel hij toezag. Tegen overspel waakte hij streng, de gehuwde vrouw, die dit bedreef, moest zijn land verlaten, en werd daar niet eerder toegelaten, dan nadat zij zich zevenmaal in de rivier gereinigd had. Ongehuwden waren echter vrij te doen wat zij wilden. Hij was een bijzonder krachtige persoonlijkheid, die de Javanen aan zich bond, en voor wien zij een bijna onbeperkt ontzag hadden. Zoo geschiedde het, dat bij gelegenheid van een hevige uitbarsting van den Keloet de omwonenden allen naar de pendopo van den „Kjai", zooals hij genoemd werd, snelden, om bij hem veilig te zijn. „Ja", zoo schrijft Poensen, die hem nog gekend heeft, „wij zien hem met zijn verheven gestalte daar te midden der zijnen staan, en hooren zijn indrukwekkende stem: „Knielt, kinderen, knielt; bidt met mij tot God. Aan de „Kradjan Ngôrô" zal geen leed geschieden."

Met een vurigen geloofsijver bezield, predikte hij den Javanen het Christendom, op een gansch andere wijze dan vroeger gedaan was. „Hij was", zoo leest men van hem, „een goeroe, die bad, die vastte, die met den hemel gemeenschap had, en in de bijeenkomsten der zijnen zelf bijbelsch onderwijs gaf op Javaansche manier en naar het hart der Javanen [1]) in min of meer oudtestamentschen geest en stijl met soms, ja wel heel vreemde, maar toch altijd practische, nooit zwevende exegese en toepassing". Des Zondags preekte hij, deftig in het zwart gekleed. Als hij buiten zijn woning gekomen was, om naar het kerkgebouw te gaan, werd er op de gamelan geslagen, hetwelk ophield, als hij zijn plaats in de kerk had ingenomen. Op een teeken van zijn hand begonnen allen opstaande op een Javaansche melodie de door Coolen zelf vertaalde geloofsbelijdenis op te dreunen; daarna gebed

---

1) Zie b. v. de beide in *Med.* XXVII, pag. 169 vermelde gebeden, welker stijl, woordenkeus, gedachtengang naar het model der zuiver Javaansche rapal is. Het Christelijk karakter blijkt uit het geheel; vooral uit het begin: „Onze Vader, die in den hemel zijt"; en uit het slot: „Jezus Christus, de Zoon van God", maar voorafgegaan door een gedeelte der Arabische formule van de Javaansche belijdenis.

en predikatie. Na de kerk werd de wajang vertoond; ook daarin was Coolen een meester, want soms nam hij zelf de plaats van „dalang" in en behandelde een episode uit de bijbelsche geschiedenis. 's Avonds was er weer een bijeenkomst bij een der Javanen; ook dan begon men de geloofsbelijdenis op te dreunen. Het was dan, zooals een Inlander zich eens uitdrukte, alsof men „dzikr".

Coolen predikte het Christendom op z'n Javaansch, daarom wilde hij er niets van weten, dat zijn Christenen het haar kort knipten of den hoofddoek aflegden, zooals te Soerabaia geschiedde. Hij doopte zelfs niet, ook aan gemeentevorming dacht hij niet. Hij zelf en de „Kradjan Ngôrô", zooals hij die noemde, waren voldoende om de kudde bijeen te houden, voor zoover dit althans mogelijk was, want velen woonden niet te Ngôrô, en waren van elders gekomen om op zijn land geld te verdienen. Na afloop der werkzaamheden keerden deze echter naar hun woningen terug, om het volgende jaar weer eenige maanden te Ngôrô door te brengen. Men kan begrijpen, dat hierdoor het Christendom meer en meer bekend werd in de omgeving, zoodat het zelfs tot van Emde te Soerabaia doordrong. Deze leidde de Inlandsche Christenen, met wie hij in aanraking kwam, in een andere richting en kon in 1844 de voldoening smaken, dat een vijftigtal hunner te Soerabaia gedoopt werd. Deze gebeurtenissen kwamen daarop ter kennisse van bestuurderen van het Nederlandsch Zendeling-Genootschap en hadden dit gevolg, dat in 1849 de zendeling Jellesma zich te Soerabaia en in 1851 te Môdjôwarnô (een door Christenen uit Ngôrô pas ontgonnen dessa) vestigde.

Ik heb gemeend hierbij wat lang te moeten stilstaan; vooreerst, omdat het 't ontstaan gold der eerste Javaansche Christengemeente in de binnenlanden, waarbij bewezen werd, dat het zeer wel mogelijk was de Javanen tot het Christendom te brengen, zonder hen tevens met Europeanen gelijk te stellen. Een der bezwaren, die de Regeering tegen de evangelisatie in die streken had, was bewezen onjuist te zijn, en daaraan is het wellicht toe te schrijven, dat Jellesma in 1851 verlof kreeg zich te Môdjôwarnô te vestigen.

In de tweede plaats, omdat Coolen als wegbereider voor de evangelisatie op Java daartoe een geheel anderen weg heeft ingeslagen, dan tot dusver gevolgd was. Als kenner van den Javaan predikte hij het Christendom op een wijze, die de Javaan

begreep; hij leefde met hen mede, streed voor hun belangen, en wekte hun vertrouwen op, daarbij zijn positie als Europeaan en landheer niet vergetende. Juist om den eersten stoot te geven, was naast deze methode een krachtige persoonlijkheid als die van den „Kjai van de Kradjan Ngôrô" noodig geweest [1]). Na hem stond het aan de zending om van zijn wijze van werken slechts het goede over te nemen.

In 1851 telde Môdjôwarnô met de omliggende dessa's reeds meer dan 700 Inlandsche Christenen. Onder de leiding van Jellesma en sedert 1864 van J. Kruyt, hebben die gemeenten zich meer en meer uitgebreid. In 1880 telde men in het Môdjôwarnôsche 8 gemeenten met 2385 Inlandsche Christenen. In het volgende jaar werd de steenen kerk met haar torentje ingewijd en in 1885 het nieuwe schoolgebouw. De ziekenpraktijk, reeds door Jellesma aangevangen, werd steeds met meer succes voortgezet, tot twee jaar geleden een ziekenhuis verrees, dat aan alle eischen der wetenschap voldoet en waar een zendeling-arts dagelijks tal van zieken behandelt. Op ultimo Dec. 1895 ressorteerden onder Môdjôwarnô 10 Inlandsche Christen-gemeenten met 4094 Inlandsche Christenen.

In Kediri dateert het Christendom van 1845, in welk jaar een Inlandsche Christen uit Sidôardjô, waar zich verscheidene Javanen van Coolen's landgoed hadden neergezet, in een dessa in het zuidoostelijk deel dier residentie ging wonen, en anderen tot het Christelijk geloof bracht. Sedert 1851 vindt men ook Inlandsche Christenen in de omstreken van Malang, hoe die daar gekomen zijn, is onbekend. Niet onwaarschijnlijk is het, dat zij van denzelfden oorsprong zijn als de Christenen te Kediri, daar tusschen de jaren 1840 en 1850 te Sidôardjô een bloeiende Inlandsche Christengemeente heeft bestaan, wier leden, daar zij op die plaats niet behoorlijk in hun levensonderhoud konden voorzien [2]), zich naar verschillende kanten verspreid hebben; misschien zelfs wel tot Madioen, waar sedert 1853 ook eenige Inlandsche Christenen gevonden worden. Deze laatste gemeenten hebben zich echter niet in zulk een bloei kunnen verheugen als de drie eerstgenoemde.

Môdjôwarnô, *Malang en Kediri* zijn niet alleen de oudste, maar ook de voornaamste zendingsressorten op Java, zij telden op

[1]) Thans nog is zijn graf een voorwerp van vereering voor de Mohammedaansche Inlanders, die daarin niet zelden door Christenen gevolgd worden.

[2]) Kruyt, t. a. p., pag. 529.

ultimo December 1895 resp. 4094, 1329 en 1592, dus samen 7015 Inlandsche Christenen. Zij vormen, door zendelingen van éénzelfde genootschap verzorgd, en onder dezelfde voorwaarden tot ontwikkeling gekomen, samen één geheel. De meeste der dessa's zijn door Christenen gesticht. In 1844 vestigden 3 hoofden van Christen gezinnen zich in de maagdelijke bosschen van Môdjôpait, waar geen ander Javaan zich uit vrees voor de tallooze geesten, die er heetten te wonen, wagen durfde [1]). Deze nederzetting had in den beginne met veel moeielijkheden te worstelen; gedurende de twee eerste jaren woonde men uit vrees voor tijgers en slangen in hutten in de boomen [2]). Er stonden echter krachtige persoonlijkheden aan het hoofd, vandaar dat de ontginning slaagde en Môdjôwarnô zulk een groote, uit bijna 2300 inwoners bestaande dessa is. Voor Môdjôwarnô en omstreken leverden Sidôardjô en Ngôrô vele arbeidskrachten, terwijl later naar Kediri uitzwerming uit het Môdjôwarnôsche plaats had. Soms gelukte het, de gestichte dessa's uitsluitend Christennederzettingen te doen blijven, daar men alleen die Mohammedanen toeliet, welke tot het Christendom beloofden over te gaan; gebrek aan voldoende arbeidskrachten was hiervan oorzaak. Gelukte dit te Swaroe (± 1850), Pëniwen (1881) en Wônôredjô (1884) in het Malangsche en te Bongsôredjô (1870) onder Môdjôwarnô, elders bereikte men dit doel niet. Te Môdjôwarnô viel een deel der dessalieden met den ontginner, later dessahoofd geworden, af; elders kwamen de in de dessa „toegelaten" Mohammedanen hun beloften niet na, en had men hun arbeidskrachten te veel noodig om hen om die reden uit de dessa te verwijderen. Desniettemin vormen de Christenen in vele dessa's een belangrijk deel der bevolking, dat groot en invloedrijk genoeg is, om hen een zeker overwicht te geven. De goede gevolgen, ja zelfs de noodzakelijkheid van het stichten van Christen-dessa's werd door de zendelingen reeds vroeg ingezien en steeds werd vorming van zooveel mogelijk Christen-nederzettingen als een der onmisbare factoren voor het welslagen der Christelijke zending bevorderd. In de later ontstane missies ziet men ditzelfde streven, doch hierover later.

Voordat ik verder westwaarts ga, dient nog even opgemerkt te worden, dat sedert 1885 in Bezoeki een missie is begonnen

---

[1]) *Med.* XXVII, pag. 311.

[2]) Kruyt, t. a. p., pag. 530.

onder de Madoereezen, welke in 1895 reeds 3 gemeenten en 130 voor een deel uit het Malangsche afkomstige Inlandsche Christenen telt.

Vestigen wij den blik naar *Midden-Java*, dan zien wij ook hier een particulier als wegbereider voor de Christianisatie. Hier was het een zekere Mevr. PHILIPS, die, uit Indo-Europeesche ouders in 1825 te Djokja geboren, omstreeks 1860 onder haar bedienden en de Javanen harer omgeving ging evangeliseeren [1]). Haar eerste bekeerlingen werden in December van dat jaar door den predikant te Poerwôredjô gedoopt, in het doopregister aldaar ingeschreven, en dus in de Europeesche gemeente opgenomen. Een paar jaren later vestigde zij zich te Poerwôredjô, en zette daar haar arbeid, bijgestaan door een paar Europeanen, voort. Zij beperkte haar werkzaamheden echter niet tot die plaats, maar bezocht, door hare helpers bijgestaan, ook de omliggende dorpen. Haar onderwijs bepaalde zich tot eenige kennis van het evangelie, de 10 geboden, de 12 artikelen des geloofs en het „Onze vader". Des Zondags hield zij godsdienst-oefening in een kerkje op haar erf, waarbij zij van in het Javaansch of Maleisch vertaalde preken, „zonder veel onderscheiding gekozen" gebruik maakte. Ook zij schijnt even als Coolen, een bijzondere persoonlijkheid te zijn geweest; ik vind althans vermeld, dat velen haar als de „incarnatie der Godheid" beschouwden. Met haar helpers maakte zij zendingsreizen in Bagelen en Zuid-Banjoemas, preekte in de dessa's, en wijdde nu en dan kerkgebouwtjes in. Een aanleiding tot toetreding was voor velen de kort te voren plaats gehad hebbende prediking van 4 goeroe's pamétjo in Oost-Bagelen, die aanspoorden een zedelijk leven te leiden, niet meer dan één vrouw te hebben, geen opium te schuiven, noch te spelen, elkander lief te hebben enz. Vele hunner volgelingen luisterden gretig naar de prediking van Mevr. Philips en vooral van haar Javaansche helpers, waaronder Sadrah een der voornaamste was. De aldus verkregen volgelingen werden, zooals boven reeds werd opgemerkt, eerst in de kerk door den predikant gedoopt, en opgenomen in de Europeesche-gemeente. Laatstgenoemde verzette zich later daartegen, zoodat dat doopen niet meer voorkwam. Omstreeks dien tijd kwam Mevr. Philips echter in aanraking met de zendelingen van de Nederl. Gereformeerde zendingsvereeniging, die sedert herhaalde malen in het kerkje van Mevr. Philips haar leerlingen kwamen

---

1) F. Lion Cachet. Een jaar op reis in dienst der zending, pag. 273, e. v.

doopen. In een tiental jaren waren als vrucht van haren arbeid meer dan 1000 Javanen gedoopt.

Indien nu deze nieuwe groepen van Christenen na den dood van Mevr. Philips in 1876 onder vertrouwde leiding waren geraakt, dan was de evangelisatie in Midden-Java een schoone toekomst tegemoet gegaan. De loop der gebeurtenissen is echter anders geweest. Een der voornaamste medehelpers van Mevr. Philips was zekere SADRAH, een Javaan, niet van begaafdheden ontbloot, die zich met behulp van Mevr. Philips te Karangdjôsô in Zuid-Bagelen gevestigd had [1]). Na haar dood werd hij haar opvolger, aan wien zij een deel van haren arbeid heette te hebben opgedragen. Hij predikte echter een met veel Javanisme vermengd Christendom. Voor zijn volgelingen was het genoeg, dat zij die X prekôrô (10 geboden), de III prekôrô (de 12 art. des geloofs) en het heilige gebed (onze vader) wisten; dat hoogmoed, diefstal, hoererij en bedrog verboden waren; dat zij op den Goesti moesten vertrouwen en zijn bevelen gehoorzamen [2]). Voorts werd niet onduidelijk te verstaan gegeven, dat die „Goesti" te Karangdjôsô woonde, want Sadrah matigde zich dezen titel aan. Hij is de Ratoe adil, die nu onder den naam van Soerôpranôtô te Karangdjôsô zetelt, en wien alle Christenen een maal 's jaars hun hulde betoonen. „Hij", zoo lees ik verder, „is de Goeroe linoewih, de voortreffelijke meester, die de hoogste elmoe bezit, en wiens woord waarheid is, al schijnt het onwaar, en al staat het niet in het evangelie" [3]). Nu moge de opvatting des heeren Lion Cachet een weinig sterk gekleurd zijn, ik acht het niet onmogelijk, dat Sadrah om het zoo maar eens uit te drukken „in den reuk van heiligheid staat". Dit was, zooals wij gezien hebben, bij Coolen en Mevr. Philips ook in zekere mate het geval, en het is niet te verwonderen, daar de Javaansche volksaard licht geneigd is, dit aan te nemen. Bij hen kunnen wij gerust veronderstellen, dat die meening niet versterkt, veeleer tegengegaan is, terwijl het van den eerzuchtigen Sadrah voor de hand ligt, dat hij zoowel door de positie, die hij tegenover anderen aannam, als door onduidelijke, geheimzinnige gezegden daartoe wel aanleiding zal hebben gegeven. Hij schijnt een schrander, geslepen Javaan te zijn, die het Christendom heeft gekozen als weg om aanzien, macht en rijkdom te verwerven. Vóórdat

[1]) Lion Cachet, pag. 364.
[2]) T. a. p., pag. 451.
[3]) T. a. p., pag. 367. Zie verder aldaar.

hij met Mevr. Philips in aanraking kwam, schijnt hij in Japara omgang gehad te hebben met zekeren Ibrahim Toenggoel Woeloeng, die een mengelmoes van Boeddhisme, Christendom en Islam predikte, doch van wien hij zich schijnt te hebben afgewend, omdat hij zich tegenover diens volgelingen niet den voorrang heeft kunnen verwerven [1]). Aan het bouwen van kerken in den moskeevorm houdt hij de hand, zieken helpt hij door het toedienen van water of vruchten, door hem door een „doa" gezegend. Dat hij het stoffelijke der aarde niet versmaadt, blijkt daaruit, dat elken Dinsdag-kliwon zijn aanhangers te zijnent vergadering komen houden, en dan geld voor hem medebrengen. Zelfs gemeenten, die 60 tot 100 paal van Karangdjôsô verwijderd zijn, zenden hunne afgevaardigden met een feestgave. Als hij de gemeenten bezoekt, dan voorziet men hem van reisgeld. Sadrah, die niets bezat toen hij te Karangdjôsô kwam, moet thans zeer welgesteld zijn.

De meeste gemeenten in Midden-Java zijn door Sadrah of zijn volgelingen gesticht. De doop, voorzoover hij dien toedient, geschiedt op den 40sten levensdag van het kind, hetwelk dan onder het prevelen van een „rapal" besprenkeld wordt met door bloemen geurig gemaakt water [2]). Daar hij niet volgens de kerkelijke wetten van eenig Christelijk kerkgenootschap „geordend" is, kan men deze doopbediening moeielijk als wettig erkennen. Op deze wijze heeft hij geruimen tijd gewerkt. Van zendelingen heeft hij niet veel last gehad; wel waren die in Pekalongan en bij tusschenpoozen te Poerbôlingô, doch zij kwamen slechts zelden te Karandjôsô, en wanneer dit voorkwam, dan wist hij zich, naar de omstandigheden dit vereischten meesterlijk te buigen, mits hij zijn doel maar bereikte. In 1878 werd de zendeling Bieger te Koetôardjô in Bagelen geplaatst. Na beproefd te hebben met Sadrah samen te werken, bleek dat zulks onmogelijk was. Naar het mij voorkomt, heeft Bieger om de gemeenten door Sadrah gesticht tot zich te trekken, verschillende „bezoeken" in die gemeenten gedaan, daarbij den doop als middel gebruikende om zich de leiding dier gemeenten te verzekeren; in de jaren 1882 en 1883 heeft hij op verschillende dooptochten meer dan 1500 Javanen

---

[1]) Zie het opstel van den zendeling Uhlenbusch in de *Opwekker* 1884, nº. 70.

[2]) Dit is tengevolge van later verkregen inlichtingen; dat hij geen doop toedient, zooals ik vroeger neerschreef (Zie *Wet en Adat*, pag. 12) schijnt onjuist te zijn.

gedoopt, bijna zonder eenig onderzoek. Men kan dus nagaan welk een Christendom dat was. Daarbij kwam nog, dat die gemeenten zeer ver uit elkaar lagen, zoodat zij wegens het geringe personeel slechts zeer zelden bezocht konden worden. Bij de inspectiereis van Lion Cachet bleek dan ook, dat het Christendom onder de Javanen in Bagelen en Banjoemas niet veel bijzonders was, dat vele ongedoopten tot de gemeente gerekend werden, en dat het aantal personen, dat onder den invloed van het Christendom stond, in de laatste jaren sterk achteruit was gegaan.

Maar dit was nog niet genoeg. In 1889 werd er door den zendeling Wilhelm in *Kedoe* een missie begonnen. Hij zond er Sadrah, met eenige andere Inlandsche helpers heen. Binnen kort steeg het aantal Catechumenen tot 700. Tijdens een bezoek van den zendeling in Kedoe doopte hij de eerste Christenen in die residentie, nadat deze in een tiental vragen de vijf vragen van het doopsformulier goed hadden beantwoord. Er waren toen 79 gedoopten in Kedoe en bijna 1000 ongedoopte „geloovigen". Deze geloovigen vormden met ruim 400 Catechumenen en de kinderen een vijftal „beginsels van Kerken" (gemeenten). Met de door de gedoopten gekozen ouderlingen en diakenen werd „een beginsel van een classicale vergadering" gehouden, en afgesproken voortaan elken Woensdag-pon te vergaderen. Later bleek, hoe men al die „geloovigen" en „catechumenen" bijeen had gekregen. Het waren zij, die volgens rapport van den Inlandschen helper „onderwijs in den Christelijken leer begeerden". „Zij werden, zoo vind ik vermeld, [1]) „voetstoots als Christenen erkend [2]) en ontvingen een attest, door of namens den zendeling geteekend, dat zij Christenen waren; welk attest dan bij den loerah der dessa werd vertoond of ingeleverd, waarop de houder met zijn huisgezin als „orang christen" geboekt werd. Dit had voor hen het voordeel, dat zij vrijdom van zekere bijdragen, waartoe zij als Mohammedanen verplicht waren, en van Zondagdiensten konden pleiten". De zendeling had niet kunnen nagaan, op welke wijze de Inlandsche helper de lieden er toe kreeg, zich als Christenen op te geven; noch ook wat zij van de Christelijke leer wisten. Sedert het bezoek van Lion Cachet worden die „bewijzen van

[1]) Lion Cachet, pag. 394.

[2]) Ik merk hier op, dat de Javaan, die eenige malen een bijeenkomst der Christenen heeft bezocht, reeds alleen daardoor, dus reeds langen tijd vóór den doop, door zijn dessa-genooten als Christen beschouwd wordt.

lidmaatschap" niet meer aan ongedoopten uitgereikt. Het behoeft geen betoog, dat de populariteit van het Christendom in die streken dadelijk zeer afnam en dat het meerendeel der „geloovigen" afviel. Ofschoon men thans heeft ingezien, dat de boven beschreven wijze van evangeliseeren niet de ware is [1]), maken gebrek aan personeel en de groote afstand, waarop de Inlandsche Christengemeenten in Midden-Java van elkaar verwijderd zijn, den arbeid aldaar zeer moeilijk. Het is te hopen, dat hierin op eenige wijze voorzien zal worden. Den te Pekalongan gevestigden zendeling is het reeds gelukt, eenige gemeenten in die residentie aan Sadrah's invloed te onttrekken.

Voor ik verder westwaarts ga, dient een woord gezegd te worden van de zending in *Semarang* en *Japara*. In 1850 vestigde zich de zendeling Hoezoo te Semarang. Deze plaats bleek echter evenmin als de andere hoofdplaatsen van Java een bodem te zijn, waarop het christendom welig kon tieren. Het is hem evenwel toch gelukt, daar een voor een groot deel uit

---

[1]) Er worden trouwens van dien kant (de Gereformeerde Zendings-vereen. heeft onlangs haar werkzaamheden aan de Gereformeerde kerken (doleerende) in Nederland overgedaan), op het punt van zendingsmethode soms zonderlinge dingen beweerd. Zoo verwonderde het den heer Lion Cachet; dat er niet aan de huizen, in de kampongs, langs de straten, op de pasar en in de warongs geëvangeliseerd kon worden (t. a. p. 471 en 338), omdat dit in strijd met de „Adat" was. Men moet echter wel degelijk de gewoonten des volks in acht nemen, omdat anders de prediking van het Christendom onvruchtbaar wordt. Het strijdt nu eenmaal met de op Java bestaande gewoonten, dat iemand, en vooral een Europeaan, op den weg, in een warong of op de pasar redevoeringen houdt of gesprekken met hem onbekende personen aanknoopt. Men zou direct als niet veel bijzonders aangemerkt worden, welk epitheton op de zaak die men voorstaat zou overgaan, en het resultaat zou zijn, vermeerdering der reeds bestaande onverschilligheid en van den tegenzin tegen het Christendom. Doch er is meer; hij wil N. B. ook onder de Arabieren evangeliseeren om in dat „versterkt legerkamp van het Mohammedanisme" een „bres" te schieten (pag. 472). Dit zou dan zeker moeten geschieden door den „hoogleeraar of doctor in de Elenchtiek", die voorzien van een goede woning, bibliotheek en drukkerij volgens het „Rapport over de beginselen dier zending", behoort te worden uitgezonden. Denkt de heer Lion Cachet werkelijk dat er één Arabier te vinden is, die met dien „hoogleeraar" over den Godsdienst wil disputeeren, en, al geschiedde dit, dat hij zich dan zou laten overtuigen? Zou het niet verstandiger zijn de zending onder de Arabieren maar te laten rusten, en liever op ander terrein, waar meer succes te verwachten is, werkzaam te zijn? Is het wonder, dat er in een zending, die onder zulk een leiding werkt, fouten begaan worden?

Chineezen bestaande gemeente te vormen. Behalve deze heeft hij nog een gemeente gevormd te Kajoe Apoe op 13 uren afstand van Semarang op een stuk land, dat door de Mohammedanen om bijgeloovige redenen werd verafschuwd, doch, daar deze gemeente zich niet door ontginning kon uitbreiden, vermeerderde zij niet. Het overvloedige deel der bevolking vertrok naar andere Christennederzettingen, vooral naar Japara. Daar werkte sedert 1852 de doopsgezinde zendeling Jansz. In 1880 bedroeg het aantal zijner Christenen slechts 133. In 1882 heeft zijn zoon te Margôredjô een zendingskolonie gesticht op erfpachts grond door hem zelf verkregen, en in 1887 aan de doopsgezinde zendingsvereeniging overgedaan. Op dat land vindt men 121 Christenen en 168 Mohammedanen; alle opgezetenen moeten zich aan zekere regelen houden [1]) ook in de nabij gelegen dessa's Tegal ombô (343 Inl. Chr.) Banjoetôwô (335 Inl. Chr.), Kêdoeng Pêndjalin (501 Inl. Chr.) en Bondô (140 Inl. Chr.) heeft men de Christenen bijeen, en vormen zij soms in die dessa's de meerderheid. Te Bondô en Banjoetôwô had de boven reeds genoemde Ibrahim Toenggoel Woeloeng indertijd eenen grooten aanhang verworven. Hij had zich door tôpô en overpeinzingen (poedjô sêmadi) een bovennatuurlijke macht (kasekten) verworven en predikte een mengelmoes van Boeddhisme, Christendom en Islam. Na zijn dood, omstreeks 1884, zijn zijn aanhangers langzamerhand onder den invloed van het Christendom gekomen. In de omstreken van Semarang heeft men sedert 1870 nog de Salatiga-zending, die er 5 posten (en één te Blora Rembang) heeft; samen telden ze op ultimo December 1895, 743 Inlandsche Christenen verdeeld over 35 dessa's.

Overgaande tot *West-Java*, vinden wij ook hier alles nog in den beginne; de meeste zendingsposten, zijn er pas 20 à 30 jaar oud, en dat beteekent niet veel in landen, waar de Islam volksgodsdienst is. De gemeenten in de Bataviasche Ommelanden danken voor een deel hun ontstaan aan den heer Mr. Anthing, die door Inlandsche godsdienstonderwijzers liet evangeliseeren. Op vele plaatsen is echter een begin gemaakt, en daar vindt men groepen van 50 tot 150 Christenen, die den grondslag uitmaken, waarop thans voortgebouwd wordt. Op ult. Dec. 1894 had men in de Residenties Batavia, Preanger Regentschappen, Krawang

[1]) Zie bijlage A.

en Cheribon samen 1346 Inlandsche Christenen in ± 26 gemeenten. De meesten vindt men in de Ommelanden van Batavia, nl. ± 705. Verder heeft men nog 2 Chineesche gemeenten te Batavia en te Buitenzorg, respectievelijk van 52 en 58 leden. Christen dessa's, zooals in Oost-Java, vindt men hier nog niet, ofschoon, zooals later blijken zal, eenige aanvankelijk geslaagde pogingen zijn aangewend, de Christenen bijeen te brengen. De gemeenten te Depok met 570 en Toegoe met 130 leden behooren tot de Ind. Prot. Kerk.

Behalve deze Christenen-Javanen vindt men op de garnizoensplaatsen nog vele Christenen uit de Minahassa en de Ambonsche eilanden, die in het leger dienen en met nog eenige anderen tot de Europeesche gemeenten gerekend worden nl. (opgaven over ultimo December 1894) te Batavia 309, Salatiga met Ambarawa en Banjoebiroe 593, Soerabaja 347, Magelang en Djokjakarta 1286, Soerakarta 298, elders op Java 171.

Op vele plaatsen van Java zijn ook *Roomsch-Katholieke Inlandsche Christenen.* Voor een groot deel behooren dezen tot de zoogenaamde Amboneesche militairen; zij behooren echter allen tot de Europeesche gemeenten. Op ultimo December 1894 bedroeg hun aantal 725, waaronder te Batavia 102, Semarang 180, Ambarawa 173 en Magelang 138.

Sedert een paar jaren zijn ook eenige Prot. Inlandsche Christenen tot Rome overgegaan nl. te Kajoe-Apoe (Koedoes, Japara) en Kampong Sawah (Bataviasche-Ommelanden). Daar schrijver dezes op godsdienstig terrein zijn onzijdig standpunt wil bewaren, zal hij zich niet mengen in den strijd, die over deze laatste bekeeringen gevoerd is. Heftige artikelen, zooals van Ds. Bronsveld in de *Stemmen voor Waarheid en Vrede* [1]), doen daaraan zeker geen goed. Beter is het op openbaarmaking der feiten aan te dringen. Indien Rome werkelijk niet „unfair" gehandeld heeft, zal zij van haar kant zeker niet schromen het voorgevallene naar waarheid mede te deelen. Het is echter te betreuren, dat twee Christelijke kerkgenootschappen, die samen tegen het Modammedanisme en het heidendom moesten optreden, zoo fel tegenover elkander staan.

---

[1]) Van welk artikel ik alleen hetgeen daarvan in de *Soerabaya-Courant* overgenomen is, heb kunnen lezen.

(Wij gaven van deze polemiek over Katholieke en Protestantsche zending overzichten in onze „Revue" van Nov. 1896, blz. 1709—1712 en van Jan. 1897, bl. 81—86. v. S.)

De strijd beperkt zich niet tot Java, want ook in de Minahassa en sedert kort ook Bomfia (Ceram) behooren overgangen van Protestantsche Inlandsche Christenen tot Rome niet tot de zeldzaamheden. Ook voor den wetgever is hij van belang, en een reden om het huwelijk der Inlandsche Christenen alleen in deszelfs burgelijke betrekkingen te beschouwen.

Aantal den Christelijken godsdienst belijdende Inlanders en vreemde oosterlingen bij het einde van 1893 op Java en Madoera aanwezig:

Gewesten.	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde Oosterlingen.
Bantam	51	—	—
Batavia	1874	126	—
Krawang	49	—	1
Preanger Regentschappen	229	33	4
Cheribon	167	84	—
Tegal	288	—	—
Pekalongan	401	—	—
Semarang	998	26	—
Japara	1028	1	—
Rembang	41	—	—
Soerabaja	4010	8	—
Pasoeroean	1112	1	—
Probolinggo	28	—	7
Besoeki	92	—	—
Banjoemas	595	2	.
Bagelen	2315	1	—
Kedoe	637	16	—
Djokjakarta	1917	—	—
Soerakarta	26	4	—
Madioen	150	1	—
Kediri	1376	—	—
Madoera	—	—	—
	17374	303	12

§ 2. Wie zijn als Inlandsche Christenen aan te merken? — Criterium: Doop. — Doopbrieven. — Doopsgezinde Inlandsche Christenen.

Deze vraag is niet zoo gemakkelijk te beantwoorden, als men oppervlakkig wel zou denken. Zij is niet beperkt tot de Inlandsche Christenen op Java, maar kan ook gesteld worden met het oog op die in de Buitenbezittingen. De volgende bladzijden betreffen

echter alleen de Inlandsche Christenen op Java, ofschoon veel wat daar geldt, ook daarbuiten van toepassing is.

Om bovenstaande vraag goed te beantwoorden, moet men haar eenigszins anders stellen. Wij hebben aangetoond, dat ten gevolge van de prediking van het Christendom, zoowel door Europeesche zendelingen en particulieren, als door Inlandsche leeraars al of niet in dienst der zending, men op Java verscheiden groepen Inlanders vindt, die hetzij zelf of wier ouders in meerdere of mindere mate den Mohammedaanschen godsdienst en de daaraan verbonden gewoonten en volksinstellingen vaarwel gezegd hebben, en door hun overgang tot het Christendom een meer of minder Christelijk leven lijden.

Het Christendom heeft hen wel een nieuw geloof voor het oude gegeven, maar voor tal van regelen van doen en laten, die de Islam hun wel gaf, geen andere in de plaats gesteld. Hun rechtstoestand is daardoor onzeker geworden. Wie zijn die personen? Hebben zij *kenmerken*, waaraan men hen van anderen kan onderscheiden; zoo ja welke zijn die kenmerken?

1e. Het voornaamste en meest voorkomende kenteeken van de tot bovengenoemde groepen behoorende personen is zonder twijfel *het feit, gedoopt te zijn*. Men wordt Christen door den doop, toegediend door een geordend, d. i. een volgens de kerkelijke wetten van een of ander Christelijk kerkgenootschap tot het bedienen der Sacramenten bevoegd verklaard, persoon. [1]) Op de nationaliteit van dien persoon komt het niet aan, mits hij slechts wettig geordend zij. [2]) De meeste Inlandsche Christenen op Java zijn gedoopt.

Steeds wordt men door den doop tevens lid eener bepaalde gemeente, later kan dat „gemeente-verbond" ophouden. Het kan natuurlijk voorkomen, dat Christenen door vertrek naar elders ophouden lid eener gemeente te zijn, en niet tevens tot eene andere gemeente toetreden. Deze personen zullen, totdat hun afval overtuigend blijkt, als Christenen beschouwd moeten worden.

Het bewijs van den doop kan op Java door de op alle plaatsen bijgehouden „doopboeken" geleverd worden; bij gebreke daarvan is het door getuigen te leveren. In Oost-Java zijn

[1]) Deze behoeft niet altijd een geestelijke te zijn, men denke slechts aan den nooddoop der Katholieken.

[2]) Op Java (in Besoeki) is, voor zoover mij bekend is, slechts één geordend Inlandsch godsdienstleeraar.

doopbrieven (serat baptis) in gebruik. [1]) Deze worden kosteloos afgegeven; bij eventueel verlies kan men tegen betaling van 10 cts. een duplicaat krijgen. In het Môdjôwarnôsche worden zij in bamboezen kokers aan den wand der woning opgehangen, zorgvuldig bewaard en zoo noodig vertoond. Ook in Tegal, Pekalongan en Noord-Banjoemas worden doopbrieven verstrekt, doch daar is een ander model in gebruik, men noemt ze daar „serat doep". In de Bataviasche Ommelanden worden zij alleen op aanvraag, en altijd bij verhuizing afgegeven.

Geen doopbrieven werden verstrekt in Japara, Soemedang, Tjidéres, Tjamboi, de omstreken van Semarang en elders. Het zou wel wenschelijk zijn, dat er in dit opzicht méér éénheid bestond, dat de zendelingen onderling een vast model kozen, en aan elken gedoopte eenen doopbrief uitreikten. Bij een regeling van den burgerlijken stand voor Inlandsche Christenen is het zeer wenschelijk, dat den Inlandschen Christen het bewijs, dat hij Christen is, gemakkelijk gemaakt worde. Men zegge niet „ik zal de doopbrieven wel afgeven als er een regeling is", want ook aan doopbrieven vóór die regeling verstrekt, moet bewijskracht toegekend worden.

2e. In de tweede plaats behooren tot de boven bedoelde groepen de *kinderen van gedoopten*. De meesten dezer worden korten tijd na de geboorte gedoopt. Christen-ouders zijn er meestal zeer op gesteld, dat hun kinderen gedoopt worden. Gewoonlijk geschiedt dit 2 à 3 maanden na de geboorte, zelden langer dan één jaar. Diegenen echter, die niet zoo vroeg gedoopt worden, zullen echter als regel van hun Christen-ouders een Christelijke opvoeding krijgen, reden waarom men hen, zoolang het tegendeel niet blijkt, onder de Inlandsche Christenen moet rangschikken.

3e. Er is echter ook nog een derde categorie. Deze Christenen zijn ongedoopt. Dat kenmerk missen zij dus. Men vindt ze op verschillende plaatsen. Ook zij zijn tot groepen samen te brengen. Tot deze behooren in de eerste plaats de *volgelingen van Sadrah*. Ofschoon hij een met veel Javanisme vermengd Christendom predikt, staan de leden zijner gemeenten toch zoo ver van den Islam, dat ook voor dezen behoefte is aan een regeling van het huwelijksrecht. Enkelen zijn gedoopt door Sadrah, maar dien doop kan men

---

[1]) Zie bijlagen B en C, welke modellen met eene kleine wijziging ook in Malang gebruikt worden.

moeilijk geldig verklaren, daar Sadrâh niet georderd is, ja in de laatste jaren met geen Christelijk kerkgenootschap in verbinding staat.

Voorts behooren hiertoe ook nog de *volgelingen van wijlen Ibrahim Toenggoel Woeloeng* in Japara (zie boven). Thans worden zij bij de leden der Doopsgezinde zending aldaar geteld.

Het standpunt, waarop de Christenen staan, is over het algemeen lager dan dat der gedoopten. Zij volgen in vele opzichten de gedoopte Christenen na, doch bij hen zijn niet meer Christelijke opvattingen en gebruiken, aan Islam of Javanisme ontleend, in zwang gebleven, dan bij gedoopten, die beter onderwezen zijn geworden.

4°. Behalve deze groepen bestaat er nog een vierde groep. Ik bedoel die personen, die, hoewel van afkomst Mohammedaan, echter niet gezegd kunnen worden dien godsdienst nog te belijden, *daar zij hun wensch te kennen gegeven hebben Christen te worden*, en in den Christelijken godsdienst onderwezen worden, met het doel vroeg of laat gedoopt te worden. Dit laatste is bij de te voren genoemde groep geen algemeen voorkomend kenmerk, ofschoon het natuurlijk mogelijk is, dat personen, tot die categorie behoorende, tot deze overgaan. Deze laatste groep is verspreid over geheel Java, in elke zendelingsressort zijn zij in grooter of kleiner aantal aanwezig.

Bij een regeling van het huwelijksrecht en invoering van een burgerlijken stand zal men eerst moeten beslissen op welke personen deze toepasselijk zal zijn. Aangezien deze regeling haar oorzaak vindt in het feit, dat de rechtstoestand van een deel der bevolking op Java door haar overgang tot het Christendom onzeker is geworden, en dit het geval is bij alle der tot de vier bovengenoemde groepen behoorende personen, ligt het voor de hand, dat een regeling op al deze personen toepasselijk behoort te kunnen zijn. Ik zeg: „kunnen zijn", omdat, al spreekt het van zelf, dat zij op de gedoopten en hun afstammelingen toepasselijk zal zijn, er gegronde bezwaren zijn aan te voeren tegen toepasselijkheid der regeling op alle onder de N°. 3 en 4 genoemde personen. Voor deze, die lang niet allen de noodige waarborgen geven, dat het hun met het Christendom ernst is, wenschte ik de toepasselijkheid van een te maken regeling afhankelijk doen zijn van hun eigen wil, die zich b.v. door een verklaring voor een of ander bestuursambtenaar, kan uiten.

Op grond van het bovenstaand zou men Inlandsche Christenen moeten noemen:

a. de gedoopten en hun afstammelingen;

b. al diegenen, die aan een bepaald aangewezen bestuursambtenaar verklaren, dat zij het Christendom belijden, en dat zij wenschen dat de voor Inlandsche Christenen geldende regeling van het huwelijksrecht ook op hen toepasselijk zal zijn — en hun afstammelingen.

Neemt men dit aan, dan is het bewijs, dat men Inlandsch Christen is, gemakkelijk te leveren, hetzij door den doopbrief, hetzij door een schriftelijk bewijs, dat men die verklaring bovengenoemd heeft afgelegd, terwijl ook de andere bewijsmiddelen van het burgerlijk recht aangewend kunnen worden.

Ten slotte nog deze opmerking met betrekking tot de Doopsgezinde Inlandsche Christenen in Japara. Het is bekend, dat de Doopgezinden geen kinderen doopen. Door de bepaling nu, dat de afstammelingen van gedoopten met gedoopten gelijk gesteld worden, zal de te maken regeling ook op hun kinderen toepasselijk zijn, en staan zij dus, ondanks dit verschil op godsdienstig terrein, met de anderen gelijk.

---

§ 3. Middelen. — Prediking door de Zendelingen en door de Inlandsche helpers. — Opleiding van laatstgenoemden. — Colportage, bijbelvertaling. — Stoffelijk voordeel. — Ziekenbehandeling. — Gemeente en dessavorming. — School. — Gemeente-rijstschuur. — Spaarbank.

Ofschoon een behandeling van de middelen, waardoor men de Javanen tot het Christendom brengt, eigenlijk buiten de grenzen van mijn onderwerp ligt, moet ik deze echter in 't kort vermelden, omdat zij vaak van belang zijn voor den economischen toestand en de ontwikkeling der Inlandsche Christengemeenten. Wil men er meer van weten, dan raadplege men de zendingslectuur.

Het voornaamste middel, waardoor men den Javaan tot het Christendom brengt, is natuurlijk de *prediking*. Deze geschiedt èn door zendelingen èn door Inlandsche helpers, die daartoe eene opleiding hebben ontvangen. Over de wijze, waarop zij geschiedt, wil ik niet in bijzonderheden treden.

De *Inlandsche medehelper of voorganger* (vaak pangirid of pawoelang genoemd) is een belangrijk persoon in de Javaansche Christengemeenten. Hij bekleedt een ambt, en staat als zoodanig boven de andere gemeenteleden. Bij pas ontstane gemeenten is

het vaak het hoofd der nederzetting, soms ook een speciaal daartoe opgeleid persoon. In Oost-Java is hij vrijgesteld van heeren- en cultuurdiensten; de gemeenteleden verrichten deze voor hem. In de dessa's Bongsô redjô en Kertô redjô (Môdjôwarnô) krijgt hij twee bahoe's van de sawah's der dessa, die, wat betreft laatstgenoemde, bij de ontginning tot dat doel zijn afgezonderd. [1]) Hij geniet een maandelijksche bezoldiging van *f* 5 tot *f* 25; in de Roomsche missies wordt soms *f* 40 betaald. [2]) Behalve het onderwijs der jeugd, dat hem alleen in kleine gemeenten is opgedragen, zijn hem de geestelijke belangen der Inlandsche Christenen toevertrouwd. Als zoodanig vervult hij bij afwezigheid van den zendeling den predikdienst, geeft onderricht aan doopcandidaten en catechisanten. Hij bezoekt andersdenkenden, en maakt propaganda voor het Christendom. Soms sluit hij huwelijken en neemt daar, waar geen ouderlingen zijn, hun bezigheden waar. Volgens Gouv.'s Besluit dd. 26 April 1886 N°. 4 is voor hem de in art. 123 Reg. Regl. bedoelde bijzondere toelating ook vereischt. [3])

Hij wordt nu eens door den zendeling zelf, dan weer te Depok of Poerwôredjô, waar een daartoe opgerichte school is, opgeleid. Ofschoon deze inrichtingen het den zendelingen gemakkelijk maken om onderwezen Inlandsche helpers te krijgen, zonder zelf een deel hunner werkkrachten aan die opleiding te wijden en daarenboven op een speciale school meer zorg hieraan besteed kan worden, hebben anderen er bezwaren tegen, hun kweekelingen daarheen te zenden, daar zij gedurende eenige jaren uit hun omgeving gerukt, zich niet meer thuis gevoelen als zij in hun dessa teruggekomen zijn. Desniettemin bloeit die kweekschool; zij wordt voornamelijk door Inlandsche Christenen uit de Buitenbezittingen bezocht. Ook hierover wil ik niet doorgaan, als liggende buiten mijn onderwerp, doch verwijs naar de literatuur. [4])

---

[1]) *Med.* XXXV p. 281,

[2]) *Maandber.* 1896 pag. 74.

[3]) Zie over dit Besluit het referaat van den zendeling Verhoeven in het overzicht van de 5de zendings-conferentie te Batavia en te Depok 1887, pag. 89, waarin de grieven tegen dit besluit wel wat sterk gekleurd worden.

[4]) Bijv. L. Ph. Henneman: „De opleiding van Inlandsche arbeiders". *Ned. Zend. Tijdschr.* 1890 p. 15 en „Het eerste tiental jaren van het Seminarie te Depok" 1878— 1888" *Ned. Zend. Tijdschr.* 1890, p. 212. In de eerste 10 jaren hebben 50 kweekelingen na volbracht examen die kweekschool verlaten nl. 22 Batta's, 7 Dajaks, 8 Alfoeren, 4 Sangireezen, 4 Javanen, 4 Soendaneezen en 1 Depokker. Zie ook *Med.* XV. XVI en XVII.

Ook colportage is een in Indië aangewend middel, dat echter zelden op uitgebreide schaal wordt toegepast. Reeds ten tijde der O. I. Comp. zijn sommige gedeelten van den bijbel in het Maleisch vertaald. Vertalingen in de Javaansche taal dateeren echter van deze eeuw. Coolen had de geloofbelijdenis reeds vertaald in laag Javaansch. In 1848 zag de eerste Javaansche vertaling van het Nieuwe Testament door Guericke het licht; later volgde andere godsdienstige lectuur van verschillende schrijvers. Thans is van P. Jansz te Soerakarta in dienst van het Britsche Bijbelgenootschap een vertaling van het Oude Testament verschenen in het Hoog-Javaansch. In 1889 is de bijbelvertaling in het Soendaneesch voltooid, tewijl die in het Madoereesch weldra volgde. Talrijk zijn ook nog de door verschillende zendelingen vervaardigde godsdienstige leerboekjes, tractaatjes enz. Ook voor de Javaansche school zijn door hen verschillende werkjes geschreven.

Bij het bespreken van de middelen, waardoor de Javanen tot het Christendom gebracht worden, een enkel woord over het *stoffelijk voordeel*. Wij hebben gezien dat in 1889 in Kedoe, de vrijstelling van zekere bijdragen, waartoe zij als Mohammedanen verplicht zouden zijn geweest, en welke grootendeels voor de gebruikelijke dessafeesten bij oogst, pitrah enz. voldaan werden, gepaard met vrijstelling van heerendiensten op Zon- en feestdagen, een grooten toeloop heeft veroorzaakt.

Voor giften in geld is de Javaan niet ongevoelig. Meermalen hoort men in gesprekken over dit onderwerp de bewering verkondigen, dat de zendelingen de Javanen door giften in geld — traditioneel wordt daarvoor de som van *f* 2.50 genoemd — overhalen zich te laten doopen. Bij nader onderzoek blijkt echter, dat dit door den verteller slechts bij geruchte is vernomen; bepaalde feiten met namen van personen worden nooit genoemd, maar een zekere antipathie tegen de zending, waarvan zij vaak blijken nagenoeg niets te weten, is oorzaak, dat zij in gemoede overtuigd zijn, dat vele Javanen zich voor den doop laten betalen.

Het schijnt waar te zijn, dat Jellesma in ± 1855 te Môdjôwarnô wel eens stoffelijke hulp verleende [1]), maar hij gebruikte die niet om ongedoopten tot het Christendom te brengen, doch veeleer om hen, die reeds Christenen waren, in het ontginnen der woeste gronden en in het stichten hunner dessa's behulpzaam te zijn.

---

[1]) Kruyt t. a. p. pag. 537 en *Med.* VI. pag. 264 en 269.

Thans hoort men er in die streken nooit meer van. Het is nu eenmaal een feit, dat de Javaan, die woeste gronden ontgint, niet alleen hard moet werken, maar ook geen geld verdient, geen padie oogst, en met groote ontberingen te kampen heeft. Wil de ontginning slagen, dan moet hij het kunnen „uitzingen", totdat de gronden vruchten dragen. Ontginningen van Mohammedanen worden vaak met geld geholpen. Thans is het alleen de zendeling te Kendal Pajak, die geld, landbouwgereedschappen, padie enz. vraagt, om de Christenontginningen in zijn ressort te steunen en te doen slagen.

Ofschoon ik natuurlijk niet alles weet, wat er op alle Protestantsche zendingstations op Java in de laatste jaren gebeurd is, meen ik om verschillende redenen, dat de Javanen niet door giften in geld tot den doop worden overgehaald. [1]) Vooreerst hebben de Zendingsvereenigingen daarvoor geen geld genoeg; van de meeste sluit de kas jaarlijks met een tekort, dat soms duizenden bedraagt. In de tweede plaats zou, indien dit middel gebezigd werd, een snelle vermeerdering van het aantal Inlandsche Christenen het gevolg zijn, wat natuurlijk door de zendelingen in hun verslagen gepubliceerd zou worden, want gaarne wijzen zij daarin op aanwas der gemeente. Dit is echter in strijd met de werkelijkheid. Het aantal Inlandsche Christenen vermeerdert slechts langzaam en geleidelijk; meestal is het aantal kinderen van Christen ouders, dat gedoopt wordt, grooter, dan het aantal volwassenen. Zie hier een klein staatje tot staving van dit feit:

Môdjôwarnô.				Kediri.			Malang.			Tjideres.			Soemedang.		
In het jaar.	Aantal Inl. Christ.	Gedoopten.		Aantal Inl. Christ.	Gedoopten.		Aantal Inl. Christ.	Gedoopten.		Aantal Inl. Christ.	Gedoopten.		Aantal Inl. Christ.	Gedoopten.	
		volwassenen.	kinderen.		volwassenen.	kinderen.		volwassenen.	kinderen.		volwassenen.	kinderen.		volwassenen.	kinderen.
1890	3648	53	157	—	—	—				73	14	18	69	0	3
1891	3682	27	125	1365	26	49				78	1	4	73	0	3
1892	3705	29	124	1387	8	51	1045	29	76	89	2	9	74	0	1
1893	—	—	—	1396	16	41	—	—	—	97	8	7	78	0	4
1894	3959	65	181	1476	32	81	—	—	—	104	0	7	80	0	2
1895	4094	67	—	1515	5	48	1895	21	95	106	2	4	50	0	1

[1]) In de Bat. Ommelanden is dit echter wel voorgekomen, ten gevolge van de wijze waarop Mr. Anthing aldaar door Inl. helpers liet werken. Aan een dezer gaf hij nl. een tractement van *f* 25.— 's maands, welk inkomen echter zou vervallen, indien hij geen gemeente stichtte. In de dessa Tjater

Ten derde zou het aantal afvalligen veel grooter zijn. Men denke slechts aan Kedoe, waar afval op groote schaal het gevolg van de bovengenoemde maatregel was. Elders is, zooals straks zal blijken, het aantal afvalligen betrekkelijk gering. Doch er is nog een vierde reden. De Hervormde godsdienst hecht wel waarde aan den doop, maar deze is bij hem niet, zooals bij de Roomsche, een sacrament, dat den toegang tot den hemel opent, al wordt het ook door afval gevolgd. Bij de Protestanten is men op een meer blijvend Christendom gesteld, zich uitend door een Christelijken levenswandel, en is een gedoopte, die kort daarop afvallig wordt, niet alleen geen aanwinst voor de gemeente, doch een bestanddeel, dat niet anders dan schadelijken invloed kan hebben; reden genoeg om niet te snel tot den doop over te gaan. Het andere standpunt, dat in de Katholieke Kerk door den doop wordt ingenomen, is echter oorzaak, dat voor haar giften in geld geen zoo ondeugdelijk middel zijn om den Inlander tot het Christendom te doen overgaan. Bij haar druischt dit middel niet zoo in tegen hare leer. Het is echter altijd moeilijk bepaalde feiten te bewijzen. Zeker Protestantsch Christen van Kajoe Apoe nabij Koedoes (Semarang) was tot Rome overgegaan, en werd als voorganger in de Roomsch-Katholieke gemeente aldaar aangesteld op een tractement van *f* 40 's maands. Zijn broeder, die voorganger van de sedert jaren aldaar gevestigde gemeente is, ontvangt *f* 15. [1]) Geeft dit groote verschil in bezoldiging niet te denken?

Is evangelisatie in engeren zin eigenlijk het eenige middel, dat een bekeering ten gevolge heeft. Vóórdat men zoo ver is gekomen, moet men omgang met den Javaan gekregen, en zijn vertrouwen verworven hebben. Hiertoe dient vooral de *medische hulp*, die op bijna alle zendingsstations gratis verstrekt wordt aan elken zieke, die zich aanmeldt. Vooral op Java, waar de

---

vond deze eenige Inlanders, die wel genegen waren zich te laten doopen en daarvoor onderwijs te ontvangen, mits hij een deel van zijn tractement aan hen afstond. Toen dit voordeeltje later verviel, zijn deze Christenen successievelijk bijna allen afgevallen. *Orgaan N. Z. V.* 1889 pag. 90. In 1891 waren er van deze gemeente, die uit 31 Inlandsche christenen bestond, nog maar 5 over. *Orgaan* 1892 pag. 63.

[1]) *Maandber. v. h. Ned. Zend. Gen.* 1896 p. 74. Zie ook wat in de *Med.* over de Roomsche propaganda in de Minahassa gezegd wordt; en wat elders omtrent de bekeeringen in kampong Sawah (Bat. Ommelanden) medegedeeld wordt.

Inlander zich niet gauw met den Europeaan, en nog minder indien deze „pandita" is, inlaat, heeft men op medische hulp den nadruk gelegd. De ziekenbehandeling wordt daarom door den zendeling J. Kruyt „den arm" genoemd, „dien we naar buiten uitsteken". Zij is daarenboven een goed middel, om het geloof aan bovennatuurlijke krachten, waarop de „doekoens" zich steeds beroepen, te ondermijnen, en het geloof aan geesten, die de ziekten heeten te veroorzaken, te verzwakken.

In de laatste 25 jaren is de vraag, in hoeverre de ziekenbehandeling voor de zending van beteekenis is, een belangrijk, vaak besproken onderwerp van de „zendingswetenschap" geworden. [1]) Vroeger hoorde men er weinig van, niet omdat zij niet verstrekt werd, maar omdat het van zelf sprak, dat de zendeling steeds, voor zoover hij er toe in staat was, alle mogelijke ook medische hulp verleende.

Jellesma begon er te Môdjôwarnô reeds in 1851 mede, en steeds heeft men hierin een groote graad van volkomenheid zoeken te bereiken. Bij de opleiding der zendelingen worden zij ook in eenige medische vakken onderwezen, en leeren zij de toepassing der voornaamste geneesmiddelen. Te Môdjôwarnô namen de hieraan verbonden werkzaamheden zooveel tijd in beslag, dat de zendeling A. Kruyt, die zich speciaal op genees- en heelkunde had toegelegd, in 1882 zijn vader van die werkzaamheden kwam ontheffen. In 1894 werd te Môdjôwarnô een naar alle eischen der hedendaagsche wetenschap ingericht ziekenhuis opgericht, waar in het volgende jaar een zendeling-arts de ziekenpraktijk op zich nam.

„Het doel dezer ziekenbehandeling", zoo schrijft deze in zijn eerste verslag [2]), „is het Javaansche volk bekend te maken, dat het Christendom bestaat, en aan het Javaansche volk barmhartigheid te bewijzen". Dat dit doel bereikt is, blijkt eerstens hieruit, dat uit Kediri en Madioen, ja soms zelfs nog van verdere afgelegen plaatsen patiënten naar Môdjôwarnô gaan om behandeld te worden; en voorts uit het groot aantal zieken, dat hulp komt zoeken. In 1895 werden 3606 personen ter behandeling ingeschreven; per dag werd gemiddeld aan 94 patienten hulp verleend. Het aantal verpleegden bedroeg 479, gemiddeld per dag 64.

---

[1]) Zie o. a. „Welke beteekenis heeft de genees- en heelkunde in en voor de zending", door C. Poensen *Med.* XXXVII p. 273 e. v.

[2]) *Maandber.* 1896 p. 169 e. v.

Directen invloed op de toename der gemeenten heeft de ziekenpractijk nog niet veel. Wel is verreweg het grootste aantal der behandelde zieken Mohammedaan, — men schat 800 Christenen onder de verpleegden, zoodat er 2806 Mohammedanen overblijven, — doch in Mei 1896 zijn de eerste 5 personen gedoopt, die men kan zeggen, dat door de ziekenbehandeling voor het Christendom zijn gewonnen.

Ook elders op Java is de ziekenbehandeling een punt van gewicht. In 1891 werd in het Malangsche aan ruim 4000 lijders 4500 maal medicijnen uitgereikt, en werden daar in een bamboezen hospitaaltje van 1 tot 8 personen verpleegd. [1]) In Poerwôredjô is ook nog een zendeling-arts. Nog dient medegedeeld te worden, dat in de residentie Cheribon de zendeling zich den weg baande tot het volk door de ziekenbehandeling. Door het Gouvernement tijdelijk aan het hoofd van een der drie te en bij Madjalengka opgerichte ziekenhuizen geplaatst, ter bestrijding van de daar veel voorkomende beenwonden, heeft hij in 1882 gedurende 5 maanden dagelijks ± 167 lijders behandeld. Sedert dat ziekenhuis gesloten is, komen de zieke Inlanders nog van heinde en ver, om bij hem behandeld te worden; in 1895 werd aan 3665 patiënten hulp verleend. Ofschoon ik van elders geen berichten heb, schijnt het mij toe, dat ook daar, mits de zendeling er zich op toelegge, overvloedig gebruik wordt gemaakt van de gelegenheid om gratis behandeld te worden; de Javaan ziet trouwens meer en meer in, dat de Europeesche geneesmiddelen vaak met goed gevolg worden aangewend.

Heeft men eenmaal een groep Javanen tot het Christendom gebracht, dan zijn *gemeente- en dessavorming*, en de school de middelen, waardoor men, wat men heeft, bijeenhoudt en ontwikkelt. Door gemeentevorming ontstaat een kerkelijke, door dessavorming een maatschappelijke band.

Zoodra eenige Javanen het Christendom hadden aangenomen, werden zij tot een „gemeente" vereenigd. Behalve de eenheid van hun geloof, leidde ook de vijandschap hunner buren, die zij zich door hun overgang vaak op den hals hadden gehaald, tot aansluiting dier weinige Christenen; de zendelingen hebben nooit nagelaten dit te bevorderen.

---

[1]) *Med.* XXXVII pag. 68 e. v., waar men tevens kan zien, welke ervaringen de zendeling daarbij opdoet.

Doch behalve het gemeenteverband heeft men reeds vroeg ingezien, dat, wilde de evangelisatie goede vruchten dragen, de Inlandsche Christenen op Java ook maatschappelijk aan elkaar verbonden moeten zijn. Het is toch dikwijls voorgekomen en komt nog voor, hoewel in geringere mate dan vroeger, dat het den Inlandschen Christen door de Mohammedaansche bevolking zijner dessa en door de hoofden lastig wordt gemaakt. Het maatschappelijk leven van den dessa-Javaan is in vele opzichten vermengd met zijn godsdienstig leven. Gaat men dus in het laatstgenoemde niet mede, dan ontstaat er botsing in het eerstgenoemde. Ik noem slechts de jaarlijksche Mohammedaansche dessa-feesten bij den oogst enz Als inwoner der dessa, als grondbezitter mag hij zich daaraan niet onttrekken, doch als Christen mag hij niet mededoen. Welke oplossing vaak gevonden wordt, zal beneden worden medegedeeld, maar een feit is het, dat zeer dikwijls moeielijkheden zijn ontstaan.

Om genoemde redenen heeft men getracht de eerste bekeerlingen in afzonderlijke dessa's te vereenigen. In het Môdjôwarnôsche geschiedde dit reeds spontaan, vóórdat er een zendeling geplaatst was. Het bleek echter voor het Christendom zulk een steun te zijn, dat men het er later steeds toe leidde, de Christenen bij elkaar te houden. Was de dessa te talrijk geworden en uitzwerming noodzakelijk, dan vereenigde men zich, ontgon gezamenlijk nieuwe gronden, en stichtte een afzonderlijke dessa. Ook Mohammedanen mochten mede ontginnen, mits zij beloofden Christen te worden; niet altijd hebben zij zich aan die belofte gehouden, o. a. in het Môdjôwarnôsche, waar bijna alle dessa's gemengd zijn. De meeste Christen-dessa's in de residenties Soerabaja, Pasoeroean en Kediri zijn op deze wijze ontstaan.

In West-Java heeft men deze methode, van welker voortreffelijkheid men overtuigd was, niet kunnen volgen, omdat er veelal geen „moeder-gemeente" was, van waar uitzwerming kon geschieden [1]) en ten tweede uit gebrek aan woeste gronden. Men heeft

---

[1]) Behalve te Soemedang, van waar in 1892 zes gezinnen, omdat de te kleine omvang der Sawah's en de daaruit voortspruitende armoede tot uitzwerming noopten, een andere woonplaats opzochten en kregen op het land Indramajoe. De eigenaren gaven hun in 1894 daar gelegenheid een eigen dessa te stichten, Tjambaj genaamd, waar zij onder hun eigen „Koewoe" of dessahoofd staan. Dit is het eerste en eenige geval op West-Java, dat een afzonderlijke Christendessa staat onder een Christendessahoofd.

dus het kapitaal te hulp geroepen. De zendeling te Tjidĕrĕs heeft afgezonderd van de kerkekas een fonds voor zijn gemeente tot stand gebracht, waarvan door de gemeente sawah's zijn gekocht, allen bij elkaar gelegen, welke sawah's aan de gemeenteleden verhuurd worden. [1]) Op deze wijze heeft hij zijn Inlandsche Christenen, aldaar 106 in getal, bijeen gekregen. Genoemde gronden behooren echter tot 3 verschillende dessa's, zoodat een afzonderlijke Christen-dessa nog niet gevormd is; toch hij is reeds een eind op weg. In de Preanger-Regentschappen kreeg een andere zendeling 157 bouws woesten grond in erfpacht en vestigde zich daar met eenige Christengezinnen, welke de zendingspost Pengharepan stichtten, waar zij zich onder de leiding van den zendeling met allerlei cultures als rijst, koffie, cacao enz. bezig houden. Ten slotte moet nog vermeld worden, dat de zendeling Jansz te Japara in 1882 op door hem aangevraagden erfpachtsgrond te Margôredjô een landbouwkolonie gesticht heeft. Ieder, Mohammedaan of Christen, wordt daar, voor zoo ver er grond genoeg is, toegelaten, mits hij zich houde aan eenige door den zendeling gestelde bepalingen, vervat in een reglement. De op dat land gedreven cultures zijn rijst enz. Thans telt Margôredjô 121 Christenen en 168 Mohammedanen. Weldra zal echter door het ontbreken van daartoe beschikbare gronden dit middel niet meer op Java kunnen worden toegepast.

Reeds vroeg heeft men ingezien, dat *de school* [2]) een der grootste steunpilaren van de zending was. De ondervinding had geleerd, dat men de volwassenen, die in de heidensche of Mohammedaansche maatschappij waren opgevoed, vaak slechts tot een bepaald punt kon brengen; bij hen had men nog te veel strijd te voeren met hun oude begrippen enz. Het jonge geslacht is echter gemakkelijker te vormen; daar men bij hen het oude niet behoeft uit te roeien. Het middel hiertoe is de school. Zij werkt vormend en ontwikkelend. Evenmin als de ziekenpractijk brengt zij veel bekeerlingen aan. Haar doel is [3]) „de verstandelijke, zedelijke en maatschappelijke ontwikkeling tot hooger standpunt op te voeren, opdat de juiste opvatting en getrouwe beoefening van het Christendom steeds meer onder de bevatting van velen valle".

---

[1]) *Orgaan Nederl. Zendingsvereeniging* 1885 pag. 33 e. v.

[2]) *Med.* XXXXI pag. 82 e. v.

[3]) *Med.* XXXV. pag. 277.

De school is aanvulling van de huiselijke opvoeding. Is die over het geheel bij den Javaan nog geheel occasioneel, de school tracht de leerlingen opmerkzaam te maken op, en bij te brengen datgene, wat hun voor het leven, dat zij tegemoet gaan, te pas kan komen, en naar verstand en hart van noode is. Een beginsel daarbij is: zoo min mogelijk het besef aankweeken van knap te zijn boven degenen, die niet hebben schoolgegaan, en zooveel mogelijk wezenlijke ontwikkeling te schenken.

Het spreekt van zelf, dat op alle zendingscholen godsdienstonderwijs gegeven wordt, wat echter niet belet, dat Mohammedaansche kinderen de Christenkinderen vaak in aantal overtreffen. Verder wordt er onderwijs gegeven in lezen en schrijven, rekenen vooral uit het hoofd, teekenen, zingen [1]) en een beetje aardrijkskunde. Op de fröbelscholen te Môdjôwarnô en in het Malangsche is natuurlijk van eigenlijk onderwijs nog geen sprake, en worden de kinderen met Javaansche — niet Hollandsche — kinderspelen bezig gehouden.

En de gevolgen: de school kweekt orde, zindelijkheid, regelmaat, beleefdheid, vrijmoedigheid enz. „Door de school", zoo zeide zeker Javaan uit Môdjôwarnô, „leeren de kinderen oordeel des onderscheids, (wordt men *gënah*), en komen minder twisten voor". Door de scholen wordt de verstandelijke ontwikkeling bevorderd; de zintuigen worden er geoefend door hetgeen de kinderen zien en hooren; zij leeren denken en hun denkbeelden toepassen. Als vrucht van het schoolonderwijs kan men in het Môdjôwarnôsche eenige aldaar buiten toedoen van den zendeling op schrift gebrachte dessaregelingen noemen.

Het is niet altijd een gemakkelijke taak, de kinderen naar de school te krijgen. Dikwijls zijn de ouders er tegen, of blijven de kinderen en bloc weg, om.... een wild zwijn te vangen. Ook zijn de landelijke werkzaamheden vaak van invloed op het schoolbezoek; vooral in West-Java wordt hierover geklaagd, omdat de kinderen op de karbouwen moeten passen enz. In Japara wordt om deze reden tijdens den rijstoogst een maand vacantie gegeven In Môdjôwarnô had het tengevolge, dat de schooltijden van 11—2 ure werden gehouden, welk voorbeeld in Kediri en in

[1]) Bekend is het schoone, vierstemmige kinderkoor te Môdjôwarnô. Tegenwoordig staat het echter niet meer alleen; men vindt het ook o. a. te Depok en elders.

't Malangsche (behalve te Kendal Pajah) gevolgd is. Dat dit goed werkt blijkt uit het volgende staatje:

Namen der gemeenten. [1]	Over het jaar 1892.		Over het jaar 1894.		Namen der gemeenten.	Over het jaar 1888.	
	Aantal leerlingen.	Gemiddelde opkomst.	Aantal leerlingen.	Gemiddelde opkomst.		Aantal leerlingen.	Gemiddelde opkomst.
Môdjôwarnô..	596	460	660	539	Swaroe.....	134	108
Bongsôrêdjô..	111	70	140	108	Pëniwen.....	40	33
Tëbël.....	82	61	97	66	Wônôrêdjo...	49	37
Segaran.....	40	17	40	23			
Goejangan...	47	23	86	75			
Wioeng.....	24	17	50	31			
Poelë.....	—	—	20	18			

Elders verschillen de schooltijden zeer b.v. in Japara zijn zij van 9—12 uur; Tjidërës, Soemëdang en Tjambaj van 6—9, terwijl in de Bataviasche Ommelanden de schooluren hier van 10—1 des middags, elders des avonds van 7—9 zijn.

Boven zeide ik reeds, dat de Zendingsscholen ook veel door Mohammedanen bezocht worden; nevengaand staatje geeft hiervan een overzicht; men ziet er uit, dat er zeer veel plaatselijk verschil heerscht.

Namen der gemeenten. [1]	Van Christen ouders.		Van Mohammed. ouders.		Aanmerkingen.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Môdjôwarnô [1]...	219	198	227	16	[1] Opgaven over 1894. Zie ook over 1896, *Med.* XXXXI, pag. 88.
Bongsôredjô.....	49	47	43	1	
Kertôredjô.....	Gouvernementsschool.				
Tëbël.....	28	11	54	4	
Segaran.....	10	9	21	—	
Goejangan.....	6	—	109	—	
Wioeng.....	8	8	70	—	
Poelë.....	10	4	4	2	
Soerabaja.....	16	16	8	—	
Swaroe [2].....	79	89	17	1	[2] Opgaven over 1896. De drie laatstgenoemde plaatsen zijn zuiver Christendessa's, vandaar dat het aantal Moh. zoo gering is.
Pëniwen.....	54	31	—	—	
Wônôredjô.....	59	42	—	5	

[1] De gemeente der hoofdplaats Soerabaja laat ik buiten bespreking, eveneens die te Kertôredjô, waar een Gouvernementschool is.

Namen der gemeenten.	Van Christen ouders.		Van Mohammed. ouders.		Aanmerkingen.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Semampir [1].....	5	7	7	1	[1] Opgaven over 1894.
Wônôhasri.....	15	19	11	1	
Aditôjô.....	18	15	2	—	
Poerwôredjô.....	33	25	3	—	
Sindoeredjô.....	20	14	—	—	
Sambiredjô.....	35	16	5	1	
Gedangan.....	5	8	20	—	
Djatiwringin.....	11	9	18	4	
Woengoeredjô...	14	11	—	—	
Maron.....	16	8	7	1	

Namen der gemeenten.	Verhouding van het aantal kinderen van Christen ouders tot dat van Mohammed. ouders.
Soember Pakem.....	1 tot 1.
Bondôwôsô.....	1 tot 10.
Japara.....	8 tot 5.
Poerbôlinggô.....	De meesten zijn Mohammedanen.
Pekalongan.....	De meesten zijn Christenen.
Omstreken van Semarang.	1 tot 4.
Tjidêrês.....	6 tot 1.
Batav. Ommelanden.....	De meesten zijn Christenen.

Opmerkelijk is het, dat in Oost-Java ook eenige Mohammedaansche meisjes de school bezoeken, elders komt dit niet voor. Nog moet vermeld worden, dat in de dessa Môdjôwangi, volgens art. 24 van de op schrift gebrachte dessaregeling, schoolplicht bestaat. Zoo ook op het erfpachtsperceel Margôredjô in Japara. Voor volwassen jongens bestaat te Môdjôwarnô nog een ambachtschool, die al menigen „toekang" geleverd heeft, terwijl voor de meisjes een naaischool bestaat.

De onderwijzers worden gewoonlijk door den zendeling zelf gevormd. Zij ontvangen een traktement, dat zelden meer dan *f* 20.— 's maands bedraagt, en waartoe de schoolgelden gebezigd worden, die echter niet altijd voldoende zijn. In Oost-Java zijn zij vrijgesteld van heeren- en cultuurdiensten, welke de gemeenteleden voor hen verrichten; soms krijgen zij van de dessa, waar de school staat, een stuk sawah; daarentegen behoeven de kinderen uit de dessa dan geen schoolgeld te betalen [1]); elders krijgen zij op bepaalde dagen kleine geschenken in rijst, kip enz.

[1]) *Med.* XXXXI pag. 86.

Uit de onderwijzers worden veelal de Inlandsche voorgangers gekozen. Te Toegoe heeft de onderwijzer het vruchtgebruik van sawah's, die aan de onderwijzersbetrekking aldaar verbonden zijn [1]).

Ten slotte moeten nog vermeld worden, twee middelen op verschillende zendingsposten aangewend, ten doel hebbende verarming tegen te gaan.

In de eerste plaats is dit de *loemboeng-miskin of gemeente-rijstschuur* te Môdjôwarnô [2]). De daarin opgestapelde padi is vrijwillig door de gemeente-leden bijeengebracht. Het beheer berust bij een commissie uit den Kerkeraad onder toezicht van den zendeling. In den tijd, dat de padi het duurst is, wordt daaruit padi ter leen gegeven. De leeners worden in drie categoriën aangeslagen, nl. sommigen moeten de padi na afloop van den oogst met eenige rente in natura terug geven; anderen behoeven geen rente te betalen, terwijl de armsten niet tot teruggave verplicht zijn. Het doel dezer instelling is, de Inlandsche Christenen uit de handen van woekeraars, die op Java overal goede zaken maken, te houden. Door genoemde regeling blijft de voorraad gelijk. In 1888 heeft de Kerkeraad te Môdjôwarnô *f* 250.— toegestaan tot den bouw van een rijstschuur met steenen vloer. In plaats van den gewonen op Java gebruikelijken vorm, waarbij men van boven, door een luik of een deel der wand open te draaien, binnen komt [3]), heeft men die rijstschuur direct op den steenen vloer met loodrechte hoekstijlen en wanden gebouwd; door een gewone deur treedt men de schuur binnen; de padi ligt dan aan beide zijden tegen den wand opgestapeld. Hier en daar in den omtrek vindt dit voorbeeld navolging.

Ook in het Kedirische waren reeds in 1868 verschillende gemeenten in 't bezit van rijstschuren, doch zij zijn daar op verschillende plaatsen verdwenen; hier omdat men den inhoud wilde verkoopen, en voor de opbrengst een kerk wilde bouwen, elders om andere redenen [4]). In Swawe (Malang) bestaat deze instelling

[1]) De *Macedoniër* 1890 pag. 104.

[2]) *Med.* XXXIII pag. 300. Deze gemeente-rijstschuur bestaat daar sinds 1859 en dankt haar ontstaan aan het feit, dat tot ondersteuning der armen in padi geschiedde, die door sommigen, slechts in leen ontvangen na den oogst weer werd teruggegeven *Med.* VI pag. 270.

[3]) Deze wijze van bouwen staat waarschijnlijk in verband met het feit, dat de Javaan de padi Pesiganten steeds in 't midden van zijn rijstschuur opstapelt en de andere bossen er in rijen om heen legt.

[4]) *Ned. Zend. Tijdschr.* 1890 p. 35.

eveneens, heet daar loemboeng piroekoenan en strekt tot hulp voor ouden, gebrekkigen en zieken, voor onderhoud van kerk en school, enz. [1]). Ook kunnen anderen er padi uit leenen; renteberekening schijnt hier echter niet te bestaan. In 1884 brachten de inwoners van Swawe 5 amêt padi (van 24 bossen) op. De „gogols" brengen dezen voorraad bijeen, doch ook andere leden der gemeenten worden gecenseerd „djekatplichtig" te zijn. In 1888 stond de gemeente uit deze rijstschuur haar mede-Christenen te Wônôredjô bij, die, daar zij aan een ontginning werkten, een harden strijd om het bestaan voerden. De rijstschuur wordt daar ter plaatse door den oudsten voorganger beheerd. Elders op Java vindt men deze instelling niet.

Een ander middel om verarming tegen te gaan is de *spaarbank*. Het is bekend, dat de Javaan moeielijk zijn geld kan bewaren. Heeft hij door arbeid of door eenig toeval geld verkregen, dan strekt dit zelden tot verbetering van zijn bestaan. In een ommezien is het verteerd, waarbij zijn familieleden hem behulpzaam zijn, en is hij weer even arm dan vroeger. Anderen, die wat zuiniger zijn, beleggen het in preciosa, als ringen, oorknoppen of mooie kleedingstukken, van welke bezittingen de dieven hem gaarne ontlasten. De slechte politie en de gebrekkige afsluiting der woningen maakt dat gemakkelijk. Een en ander doet ons de spaarbank voor Inlanders in 1889 te Môdjôwarnô opgericht, een uitstekende instelling noemen, die gelukkig geslaagd is. Reeds in 1889 werd *f* 4898.15 ingelegd, terwijl op ultimo Dec. 1896 het totaal inleggers 330 bedroeg met een kapitaal van *f* 25,562.03 dus gemiddeld *f* 77, wel een bewijs dat niet alleen de rijke, maar ook de minder gegoeden er gebruik van maken [2]). Sommigen leggen geregeld sommen in, anderen na den oogst of, nadat zij van een suikeronderneming voorschot hebben gekregen op te verrichten werkzaamheden. De meeste teruggehaalde bedragen zijn boven de *f* 100, meestal voor een bepaald doel; terugname van kleine bedragen komt weinig voor. De gelden der Christen-gemeenten in het Môdjôwarnôsche worden steeds op de spaarbank gezet.

Ook te Malang kwam kort geleden een spaarbank tot stand; of deze levensvatbaarheid heeft, moet nog blijken.

---

[1]) *Med.* XXIX pag. 324. (*Wordt vervolgd.*)

[2]) *Maandber.* 1896, p. 120. Zie verder het verslag over 1896, *Med.* XXXXI, p. 103. (In de *Indischo Gids,* Mei-aflevering 1898, p. 597 vindt men de resultaten over 1897).

BIJLAGE A.

REGLEMENT DER ZENDINGKOLONIE MARGÔREDJÔ.

1. Alleen zij, die te goeden naam bekend staan, worden als opgezetenen van het perceel Margòredjô toegelaten.
2. Dengenen, die zich na hun vestiging aan eenig misdrijf schuldig maken, of een onbehoorlijken wandel leiden, kan het verblijf op het perceel worden ontzegd.
3. Het is den opgezetenen ten strengste verboden opium te smokkelen, te verhandelen, te bezitten of te gebruiken.
4. Het is den opgezetenen eveneens verboden, sterken drank te vervaardigen, te gebruiken of te verhandelen.
5. Voorts is het den opgezetenen verboden, hout uit de gouvernementsbosschen te nemen of clandestien hout te koopen of te verkoopen.
6. De opgezetenen verbinden zich, alle openbare afgoderij na te laten, als in strijd zoowel met den Christelijken als met den Mohammedaanschen godsdienst.
7. Zij moeten zich van alle onzedelijke handelingen, met name van overspel onthouden.
8. Het is hun niet geoorloofd, meer dan één vrouw te hebben.
9. In geen geval mag door een opgezetene een tandakpartij gegeven worden. Voor een wajangvertooning is de vergunning van den erfpachter noodig.
10. Het is den opgezetenen verboden, hazardspelen te houden of er deel aan te nemen.
11. Het is hun verboden pand of woekerwinst te nemen, of zich op eenigerlei wijze ten kosten van anderen te verrijken.
12. De opgezetenen leven onderling in vrede en eendracht, en verleenen elkander zooveel mogelijk alle noodige hulp. Onverbeterlijke twistzoekers en onruststokers worden uit de Kolonie verwijderd.
13. Zij verbinden zich, geen huwelijk aan te gaan of te doen ontbinden zonder voorkennis van den erfpachter, en in geval van geboorte en overlijden bij hem aangifte te doen, alles ten dienste van een burgerlijken stand, door den erfpachter te houden.
14. Zij beloven de godsdienstige bijeenkomsten, van wege den erfpachter ingesteld, bij te wonen.
15. Zij zijn verplicht hun kinderen, te beginnen met hun zevende jaar, geregeld de school der Kolonie te laten bezoeken, en zelven, voor zoover zij niet reeds te oud zijn, op zijn minst lezen te leeren. (Al het onderwijs is kosteloos).
16. Zij zijn gehouden den Zondag als rustdag te vieren door geen openbaar werk te verrichten of te laten verrichten.
17. Zij zijn verplicht gezamenlijk de wegen, bruggen en waterleidingen, benevens het kerkhof aan te leggen en te onderhouden, alsmede erven en wegen schoon te houden en de eerste van stevige en duurzame omheiningen te voorzien.
18. Heeft de erfpachter voor zich eenig werk te doen, en roept hij daarvoor de hulp der opgezetenen in, dan zijn deze verplicht, tegen een dagloon van 25 cents, voor hem te werken
19. De opgezetenen mogen niet zonder vergunning van den erfpachter buiten het perceel gaan werken.

20. Op hellend terrein moeten zoo spoedig mogelijk terrassen aangelegd worden.
21. De opgezetenen mogen aan niemand van buiten de Kolonie, zij het ook maar voor één nacht, huisvesting verleenen zonder voorkennis van den erfpachter en van het dessahoofd.
22. Het dessahoofd wordt door de opgezetenen gekozen op voordracht van den erfpachter.
23. Geen evangelist of voorganger der gemeente mag tevens dessahoofd zijn.
24. Niemand mag door omkooping trachten, zich of een ander tot dessahoofd te doen kiezen.
25. Het dessahoofd mag geene onbetaalde diensten van de opgezetenen eischen. Als belooning ontvangt hij een zeker aandeel sawah, door den erfpachter te bepalen, dat hij, zoolang hij dessahoofd is, mag bewerken zonder huur of belasting te betalen.
26. De opgezetenen ontvangen ieder bij hun vestiging, zoolang de voorraad strekt, één baoe tegal- en één baoe sawah-grond ter bewerking en in vruchtgebruik, terwijl zij tevens vrijgesteld zijn van gouvernementsheerendiensten. Daarentegen zijn zij verplicht, alle lasten die op het perceel rusten, zooals pachtsschat, verponding en andere belastingeng, ezamenlijk te dragen, door van de opbrengsten hunner gronden een door den erfpachter naar evenredigheid van hun vermogen en van de behoefte der Kolonie jaarlijks in overleg met de oudsten te bepalen gedeelte, hetzij in geld of in natura, aan den erfpachter af te dragen, die voor de voldoening van alle belastingen zorg draagt.
27. Bij voldoenden voorraad kan hun na hun vestiging, indien zij vlijtig zijn, en zich goed gedragen, op hun verlangen en onder voorwaarden, door den erfpachter te stellen, meer grond ter bewerking worden gegeven.
28. Opgezetenen, die bij hunne vestiging reeds ontgonnen gronden ter bebouwing ontvangen, betalen voor het in art. 26 genoemde vaste aandeel, te beginnen met het tweede jaar na hunne vestiging, gedurende de eerste tien jaren, jaarlijks *f* 2,50 per baoe boven de gewone opbrengst in geld of in natura.
29. Uit de opbrengsten der Kolonie in geld of in natura worden jaarlijks pachtsom, hoofdgeld en belastingen aan het Gouvernement betaald, en zoo mogelijk alle verdere uitgaven, die in het belang der Kolonie noodig geacht worden, bestreden. Uit de eventuëele baten wordt een dessafonds gevormd, dat door den erfpachter ten behoeve van de Kolonie zoo voordeelig mogelijk wordt belegd.
30. Ieder opgezetene mag niet meer dan 6 baoe sawah van het perceel bezitten.
31. Zij die na twee jaren verblijf hun aandeel gronds niet ontgonnen en bebouwd hebben, verliezen hun recht op dien grond.
32. Ieder opgezetene is gehouden, bij de plaatsing zijner woning, de omtuining van zijn erf en de bebouwing van zijn grond zich te schikken naar de aanwijzingen van den erfpachter en naar de voorwaarden door dezen te stellen.
33. De karbouwen en runderen worden in één gemeenschappelijke kraal (of wel in meerdere) vereenigd. Alleen paarden mogen op de erven der opgezetenen gestald worden.
34. De opgezetenen zijn voorts verplicht, zich te voegen naar de bepalingen, welke de erfpachter in het belang der zindelijkheid, zedelijkheid, orde en veiligheid meent te moeten maken.

35. Te beginnen met het zesde jaar na zijn vestiging draagt ieder opgezetene bij tot den bouw en het onderhoud van kerk en school en het verzorgen van armen en zieken, tot een maximum van het tiende gedeelte zijner inkomsten.

Uit de eventueele voorschotten dezer vaste bijdragen wordt een gemeentefonds gevormd, dat door den erfpachter, bijgestaan door een Commissie uit de opgezetenen, wordt beheerd.

36. Uit het gemeentefonds kunnen ook, na voorziening in de behoeften van kerk en school, en na gemeen overleg met de oudsten der gemeente, ingeval het dessafonds mocht uitgeput zijn, buitengewone uitgaven ten algemeenen nutte worden bestreden.

37. Blijft een opgezetene gedurende een geheel jaar in gebreke zijn aandeel in de algemeene lasten te voldoen, dan verliest hij het recht op zijn grond, indien voor de niet-voldoening geene geldige redenen bestaan ter beoordeeling van den erfpachter.

38. Verlaat een opgezetene de Kolonie voor korteren of langeren tijd, dan geeft hij daarvan kennis aan den erfpachter en stelt behoorlijk orde op zijn zaken.

39. Wanneer een opgezetene voor geruimen tijd de Kolonie verlaat, moet hij zorg dragen, dat zijn gronden gedurende zijn afwezigheid door een bij den erfpachter gunstig bekenden gemachtigde bewerkt worden, en tevens dat zijn huis behoorlijk wordt bewoond.

40. Verlaat een opgezetene de Kolonie, zonder in een jaar tijd iets van zich te doen hooren, dan wordt hij beschouwd als de Kolonie metterwoon verlaten te hebben.

41. Geen opgezetene mag eigener autoriteit zijn gronden aan een ander overdragen, hetzij door verkoop of door verhuring of wel door verpanding als anderszins. Die overdracht kan alleen geschieden met goedvinden en door tusschenkomst van den erfpachter, en op voorwaarden door dezen te stellen.

42. Bij eventueele verbeurdverklaring of overdracht van gronden wordt steeds het te veld staande gewas als het eigendom van den planter beschouwd.

43. Verlaat een opgezetene de Kolonie metterwoon, zoo blijven zijn gronden ter beschikking van den erfpachter, die het recht heeft ze aan een ander toe te wijzen.

44. Ingeval van overlijden wijst de erfpachter de gronden van den overledene aan zijn weduwe of aan zijn kinderen toe, zoo deze te goeder naam bekend staan, en voldoen willen aan de bepalingen van dit reglement.

Zijn de kinderen nog minderjarig, dan laat de erfpachter de gronden te hunnen behoeve bewerken, tegen afstand van de helft der opbrengst.

45. Laat de overledene vrouw noch kinderen na, dan vervallen zijn gronden geheel aan de Kolonie. Zijn goederen en te veld staande gewassen komen ten bate van de armen, ingeval er geene wettige erfgenamen zijn.

46. Hun, die zich aan bovenstaande bepalingen niet houden, kan het verblijf op het perceel worden ontzegd. Bezitten zij sawah, die indertijd door hen zelf ontgonnen is, dan ontvangen zij als vergoeding van ontginningskosten een som van *f* 10 per baoe.

BIJLAGE B.

DOOPBRIEF VAN EEN VOLWASSENE IN KEDIRI. [1])

Doopbrief No.

Genomen uit het register der Javaansche Christengemeenten
in de residentie Kediri.

N. N.

heeft belijdenis afgelegd en is gedoopt

te
op .....dag den ..sten van de maand .....
in het jaar
geboren te
in het jaar
Kind van en
Geschreven te Kediri den ..sten van de maand
in het jaar

Geteekend door den zendeling

Gehuwd met

BIJLAGE C.

DOOPBRIEF VAN EEN KIND TE MODJOWARNO (SOERABAJA). [1])

Doopbrief No.

Genomen uit het register der Javaansche Christengemeenten
in de residentie Soerabaja.

N. N.

Kind van

is gedoopt

te
den ..sten van de maand van het jaar
Geboren te
den ..sten van de maand van het jaar
Doopgetuigen:
Geschreven te Modjowarno den ..sten van de maand
van het jaar

geteekend door den zendeling

Belijdenis des geloofs afgelegd te den ..sten enz.
Gehuwd met
te den ..sten enz.

[1]) Wij geven hier de Nederlandsche vertaling van den doopbrief, die in het Javaansch gesteld is.

VARIA.

DE MEMORIE VAN BEDENKING VAN BELANGHEBBENDEN OVER HET ONTWERP- MIJNWET.

Het goede voornemen bestond bij de Tweede Kamer om de mijnwet nog af te doen voor haar groote, wel wat al te groote, zomervacantie.

Zij is daarop teruggekomen, omdat zij de stemmen uit Indië eerst wilde hooren en zij is op reces gegaan, zooals tal van haar voorgangers, de mijnwet onafgedaan latende.

Wij hebben echter daarvoor de gelegenheid nog gewag te maken, niet van één stem, maar van een unisono-koor van stemmen.

Aan de Tweede Kamer is door de Nederl.-Ind. Mijnb. Mij., P. Landberg & Zn., de Mijnb. Mij. „Belang", De Lange & Co., de Mijnb. Mij. „Totok", G. Buyn, de Mijnb. Mij. „Matinan", G. Buyn, de Mijnb. Mij. „Redjang Lebong" [1]), J. A. H. Joosten, de Algem. Expl. Mij., De Lange & Co., de Explor. Mij. „Balangan", Reiss & Co., de Explor. Mij. „Riam Kanan", De Lange & Co., de Mijnb. Mij „Monano", Palm & Van Amstel, de Mijnb. Mij. „Tilamoeta", Reiss & Co., de Mijnb. Mij. „Pagoejaman", pp. Zimmermann & Co., Heineman, de Mijnb. Mij. „Sonder", Palm & Van Amstel, het Lebong Goud-Syndicaat [1]), J. A. H. Joosten, de Mijnexplor. Mij. „Batavia", Palm & Van Amstel, de Mijnb. Mij. „Tomini", C. Weber, de Mijnb. Mij. „Atjeh", John Pryce & Co., de Mijn- en Landb. Mij. „Batavia Borneo", W. Margadant, de Goudexplor. Mij. „Batjan", Van Heusden & Mees, de Diamant, Goud en Platina Explor. Mij., „Padang Loembah", pp. Van Buuren & Co., H. Jul. Joostensz, de Mijnb. Mij. „Soepajang", Van Heusden & Mees, de Mijnb. Mij. „Bwool Lonoe", De Lange & Co., het Menado Syndicaat, J. van Delden, A. Ploos van Amstel, het Parigi Syndicaat, J. A. H. Joosten, T. A. F. de Bruïne, het Palembang Syndicaat, J. van Delden, A. Ploos van Amstel, het Midden-Celebes Goud-Syndicaat, J. A. H. Joosten, T. A. F. de Bruïne, de Maatsch. „Balangan", J. A. H. Joosten, De Maatschap „Priaman", J. A. H. Joosten, het Borneo Goud- en Petroleum-Syndicaat, A. von Karacson, D. T. M. Pryce, het Zuid-Celebes Goud-Syndicaat, A. von Karacson, K. F. van Swieten, het Syndicaat „Sumatra's Westkust", De Lange & Co., Sumatra-Batavia Mijnb. Mij. E. Dunlop & Co., Van der Hout, „Ceram-Comité", Van der Hout, Mijnb. Mij. „Barma Sawah", Van Heusden & Mees en

[1]) De heeren Erdman & Sielcken, directeuren der Mijnb. Mij. „Redjang Lebong" en van het „Lebong Goud Syndicaat", verklaren echter, bij advertentie in de *Javabode*, dat de onderteekening zonder hun voorkennis, medewerking of autorisatie is geschied, „zoodat zij als ongeldig moet worden beschouwd." Volgens het *Bataviasch Nieuwsblad* is dit echter niet anders dan een misverstand. Voor deze maatschappijen is geteekend door een commissaris, den heer J. A. H. Joosten. v. S.

de heeren: J Schoutendorp, H. Hissink, G. Buyn, Van der Hout, P. Onnen, M Voute, Penn, C. L. Hagnauer, Jacob P. Boissevain, H. Täuber, C Pandel, Frangenheim, J. H. Wagener, een memorie van bedenkingen ingediend tegen enkele bepalingen voorkomende in het ontwerp van Indische mijnwet, dat op 16 Maart jl. is ingekomen, met eerbiedig verzoek bij de behandeling van dat ontwerp aan die bedenkingen aandacht te willen schenken en de door hen in overweigng gegeven wijzigingen te willen aanbrengen.

De memorie luidt:

Met levendige belangstelling en schier onverdeelden bijval hebben ondergeteekenden, allen rechtstreeks of zijdelings betrokken bij de mijnbouwnijverheid in Nederlandsch-Indië, kennis genomen van het ontwerp eener Indische Mijnwet en van de bijbehoorende Memorie van Toelichting, uwe Vergadering aangeboden, bij Koninklijke Boodschap van 16 Maart 1898.

Getuigt deze arbeid van den wensch des Ministers om hetgeen in vreemde wetgevingen, met name de pruisische, deugdelijk is bevonden, op indischen bodem over te planten, — hij ademt tevens een vrijzinnigen geest, vreemd aan overdreven fiskaliteit, die een weldadigen indruk maakt.

Naar onze overtuiging is de Minister erin geslaagd een bruikbare regeling van het indisch mijnrecht te ontwerpen en schijnt zijne Indische Mijnwet voorbestemd, aan de Mijnbouw Nijverheid in Nederlandsch-Indië de ontwikkeling te verzekeren, waarvoor die tak van Industrie — blijkens hier en daar verkregen uitkomsten — inderdaad vatbaar blijkt te zijn.

Intusschen heeft een overplanten van bepalingen uit buitenlandsche wetgevingen op indischen bodem, hoe proefhoudend zij in eigen land zijn bevonden, zijne bedenkelijke zijde wanneer niet voldoende rekening wordt gehouden met uiteenloopende toestanden. Hoe hemelsbreed toch is het verschil tusschen den ondernemer van mijnbouwkundige opsporingen in Pruisen en in den een of anderen verlaten hoek van onzen archipel. — Ginder een schier volledige bekendheid met de geologische gesteldheid der aardkorst, vrucht van veeljarig minutieus onderzoek, welke het mogelijk maakt de opsporingen te concentreeren op één punt, waar zij de meeste kans van slagen bieden, hier een uitgestrekt veld, dat zesmaal de grootte beslaat van het pruisisch Rijk, sporadisch onderzocht op het aanwezen van slechts enkele mineralen, als tinerts en steenkolen, bij welker ontginning het Gouvernement belang heeft, — maar voor het overige *terra incognita*, zelfs voor dien tak van dienst, wiens roeping het is de geheimenissen van de inwendige aardkorst te ontsluieren. — Het is verre van ons den mijn-ingenieur een grief te maken van ons gebrekkig weten op dit gebied; de organisatie van dien diensttak is niet geëvenredigd aan de afmetingen van zijn arbeidsveld en men mag hem geen hoogere eischen stellen dan waaraan hij in billijkheid kan voldoen; wij constateeren alleen het feit ten einde te verklaren, waarom, in het laatst decennium, het juist particulieren zijn geweest, die het aanwezen in ontginbare lagen of afzettingen hebben aangetoond van steenkolen in Koetei, aardolie in Langkat en gouderts in Menado, deelen van den archipel, waar het Nederlandsch-Indisch Gouvernement niet rechtstreeks zijn gezag uitoefent.

Men lette overigens op het belangrijk verschil in terreingesteldheid, op communicatiemiddelen en economische toestanden, op het klimaat en het

arbeidersvraagstuk, eindelijk op den afstand, welke de onderzoekingsterreinen scheidt van die markten, waar technische hulpmiddelen en werkkrachten verkrijgbaar zijn.

De prospector, die in den archipel aan het werk tijgt, staat niet tegenover een onderzoekingsveld, waarvan de bovengrond reeds ontgonnen of met een net van spoor-, tram- en rijwegen bedekt is, zich aansluitend aan andere wegen van dien aard, langs welke als b.v. in Europa eene gemakkelijke verbinding bestaat met de uiterste deelen van het vasteland; doch hij stuit veelal op oerwoud, waarvan de weelderige plantenbekleeding het terrein minder geschikt maakt tot verkenning, terwijl de sterkte verweering der bovenlaag de opsporing moeilijk maakt; uit den aard der zaak vordert de opsporing daarin slechts langzaam. Ook volgt hem niet, gelijk in de Transvaal, de aanleg van een thans 1148 kilometer langen spoorweg op de hielen, die de gemeenschap van het diepe binnenland met de kust onderhoudt, machinerieën en werkkrachten aan- of ontginningsproducten afvoert; voor hem is gewoonlijk de zware taak weggelegd, om met taai geduld en stalen wilskracht, binnen betrekkelijk korten tijd, in nooit bezochte streken, eene quasi gevestigde orde van zaken te scheppen; met behulp van weinig betrouwbare kaarten grenzen af te zetten; met en waterpasinstrumenten te manipuleeren, eer hij het pikhouweel in den grond slaat of de boorpijp in de diepte drijft; hij zal, zijn werk aanvangend zich in een bergachtig terrein langs merkbare hellingen een voetpad door het bosch moeten banen; vóór alles behooren te zorgen dat de communicatie verzekerd zij met de plaats, vanwaar uit hij de levensmiddelen betrekt voor zijn gevolg van mandoers en koelies; bedenken moeten dat zelfs die plaats in den regel slecht voorzien is, omdat de gemeenschap met het meest beschaafde deel van den archipel tijdroovend is en veel te wenschen overlaat. Bij dit alles vordert de hygiène der arbeiders zijn onafgebroken zorg. Wordt deze eisch verwaarloosd, dan is het leed niet te overzien, woekeren malaria en buikziekte onder de koeloes, maken zij hare slachtoffers en staat het werk ten slotte stil, om niet dan met grootere krachtsinspanning en tegen verdubbelde kosten hervat te kunnen worden.

Deze schets van den werkkring van een Indischen prospector maakt geen aanspraak op volledigheid, maar wel op getrouwheid.

Het eischt geen betoog, dat de moeielijkheden toenemen in streken, waar de prospector te doen krijgt met passief of actief verzet van eene inheemsche bevolking, die zich in hare rechten verkort acht. Dat echter de bij opsporingen reeds ondervonden moeielijkheden niet te sterk gekleurd zijn, blijkt uit gepubliceerde stukken, uit jaarverslagen van de *Nederlandsch Indische Mijnbouw Maatschappij* en van de *Mijnbouw Maatschappij Totok*; al hebben zij concessiën tot mijnontginning gevraagd en verkregen, voor geen harer is, wel beschouwd, de periode van exploratie gesloten in den zin, welke te bezigen zou zijn voor de *Koninklijke Maatschappij van Petroleumbronnen*. Eenerzijds ontbreken voor als nog de machinale inrichtingen tot verwerking van ertsen of zullen deze in den loop van het jaar nog niet voltooid zijn; anderzijds gaat het onderzoekingswerk steeds voort en is de waarde der concessieterreinen op verre na nog niet bepaald.

Men vrage zich nu, hoe lang het geleden is, dat de exploratie daar werd

aangevangen, zonder eenige winst te hebben opgeleverd. Wel lijdt het geen tegenspraak dat de verwachtingen hoog gespannen zijn, maar wie beslist, wanneer die verwachtingen nu ook verwezenlijkt zullen worden? De aandacht zij gevestigd op het feit dat de N.-I. Mijnbouw Maatschappij, wier concessieterrein van erkenden rijkdom is, twee jaar lang aan het onderzoeken is geweest, alvorens te stuiten op gangen van voor loonende verwerking geschikte ertsen. Is het gewaagd aan te nemen, dat de betrokken houders der vergunningen, indien de perioden voor opsporingen ruimer gesteld waren geweest en de bestaande mijnwet geen plaats overliet voor twijfel aangaande hetgeen door de Indische Regeering onder opsporing en onder ontginning wordt verstaan, zich ten volle bediend zouden hebben van ruimere voor opsporing toegestane termijnen? Wij meenen die vraag gerust bevestigend te mogen beantwoorden en sluiten ons onvoorwaardelijk aan bij de uitspraak van den Minister, waar Zijne Excellentie op blz. 15 der Memorie van Toelichting zegt: „de meening dat de opsporing der delfstoffen moet ophouden zoodra zij „gevonden zijn en de ontginbaarheid daarvan beoordeeld is geworden, is van „een practisch standpunt niet te verdedigen".

Al de voorafgaande beschouwingen moeten logisch tot de gevolgtrekking leiden, dat de tijdvakken in het ontwerp van den Minister voor opsporingen vastgesteld, nl. twee jaar met de mogelijkheid eener verlenging voor slechts één jaar, *als algemeene maatregel*, veel tekort gekomen zijn.

Wij cursiveeren *„als algemeene maatregel"*, omdat hier wel te onderscheiden valt, behalve tusschen de meerdere of mindere genaakbaarheid van het onderzoekingsterrein, ook tusschen den verschillenden aard der opsporingen. De bezwaren eener opsporing op Java komen niet in tel bij die, waaraan het hoofd is te bieden bij een onderzoek van terreinen op Celebes, Borneo, Sumatra enz.

Indien de te doordringen aardlagen niet refractorisch zijn of het bassin van ruwe aardolie niet te diep onder den beganen grond verborgen ligt, is eene boorpijp betrekkelijk spoedig in den grond geslagen; bereikt deze het bassin, zoo is gemeenlijk een regelmatig debiet van grondstof voor eenigen tijd verzekerd en wordt daarmee terstond de mogelijkheid op een winstgevend bedrijf geboren. Bovendien gaat de ondernemer van petroleumboringen te rade met natuurlijke aanwijzingen, het voorkomen van ontvlambare gassen of van de ruwe olie zelve aan de oppervlakte der aarde. Tot op zekere hoogte geldt hetzelfde van eene ontginning van steenkolenlagen. Maar hoe groot is hier het verschil met den opspoorder van edel metaalhoudende ertsen! Het voorbeeld van *Matinan* bewijst hoe langdurig en dikwijls vruchteloos het zoeken daarnaar is; dat van andere opsporingsterreinen; hoe het onvermoeide zoeken eerst aan het einde van den fatalen termijn met een bevredigenden uitslag wordt bekroond; wederom andere, hoe grillig het beloop van goudgangen is, als het ware ter bevestiging van het adagium: *Mining is change* en hoe voorbarig het *Eureka!* soms wordt aangeheven. Kortom, een tijdvak van 2 tot 3 jaren, dat voor onderzoek naar bassins van ruwe aardolie of steenkolenlagen ruim genoeg schijnt, is dat zeker niet voor onderzoekingen van andere orde als die naar edelgesteenten of metalen.

Wij beroepen ons op deze feiten, ten einde Uwe Vergadering te overtuigen van de wenschelijkheid eener wijziging op dit punt van het bij haar aanhangig

gemaakt wetsontwerp. Werd in beginsel aangenomen, dat het onderzoek zich mag uitstrekken over een tijdvak van niet langer dan vijf jaren en aan Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal overgelaten dienaangaande regelen vast te stellen voor elke soort van onderzoekingen, zoo zouden, schoon wij een termijn van vijf jaren kort blijven noemen in verhouding tot hetgeen te dien aanzien b.v. in Oostenrijk als regel geldt, aan oze meest bescheiden wenschen op dit punt zijn tegemoet gekomen. Hoe ruimer de termijn voor opsporing gesteld en hoe grondiger dientengevolge het voorloopig onderzoek naar den mineralen rijkdom van het terrein geschied is, des te meer zekerheid wordt er aangaande de rentabiliteit eener mijnontginning verkregen en het laatste werkt als correctief op het door den Minister zelven tegen zijn beginsel van cijns over de bruto-opbrengst geopperd bezwaar, nl. dat zulk een cijns tegelijk met de winstgevende ondernemingen, ook die treft, welke nauwelijks haar kosten dekken of wat erger is met verlies werken.

Met instemming zijn algemeen in Indië woorden begroet als de volgende ontleend aan de Memorie van Toelichting:

„Vooral bij het vraagstuk aan welke heffing men den mijnbouw dient te „onderwerpen treedt de vraag op den voorgrond, wat het doel is eener „mijnwet: Bevordering van den mijnbouw dan wel van de belangen der „schatkist? En omdat nu bevordering van den mijnbouw vóór alles het doel „is van deze wet enz."

Een verklaring als deze pleit voor staatsmanswijsheid en voor gezonde opvattingen omtrent staathuishoudkunde; even gezond als die welke de afschaffing der uitvoerrechten op- en de verlaging der spoorwegvrachten voor suiker wisten door te voeren. Indien een Koloniaal Bestuur zich door zulke beginselen laat leiden, kan het bij voorbaat verzekerd zijn van de waardeering der kolonie en vermijdt het staatsmansfouten gelijk aan die welke dreigen de schoonste parelen der Spaansche Kroon voor deze te doen verloren gaan. Maar de vraag is gewettigd of het beginsel van den Minister in het voor ons liggend wetsontwerp wel ten volle tot zijn recht is gekomen. Ten aanzien van de heffing van een vast recht van $2^1/_2$ cent per hectare over de vergunningen wagen wij het tegendeel als onze meening uit te spreken, en te beweren dat zijn ontwerp in dit opzicht een stap terug is op den goeden weg.

Een stap terug, omdat de bepaling van het vaste recht over vergunningen wordt gemist in de bestaande regeling en in het wetsontwerp van den Minister Bergsma. En dat hier de goede weg is verlaten, vertrouwen wij door de volgende beschouwingen te zullen aantoonen.

Zoekt men een motief voor het vaste recht in den wensch, om ondoordachte aanvragen te breidelen of die van niet ernstige opspoorders tegen te gaan, zoo vragen wij bescheiden waarin het criterium van onbedachtzaamheid ligt? In de uitgestrektheid van het terrein zeker niet, want de Indische Regeering heeft een bepaling van het maximum in de hand. Daarin dan, dat men een terrein aanvraagt zonder redelijke kans er iets te zullen vinden? Wat verliest het Gouvernement, wat het algemeen belang met de inwilliging van zulk eene aanvraag? Is het onbemiddeld zijn van den aanvrager de toetssteen zijner onbedachtzaamheid, in hoever doet dan zijn financieele inferioriteit

te kort aan de waarde der vergunning? Indien deze intrinsiek goed is, vindt zij haren weg wel naar ondernemende mannen van het geld.

Het gevaar van ondoordachte aanvragen is denkbeeldig; even ongegrond de meening, als zou de waarde van vergunningsterreinen beheerscht worden door de persoonlijke hoedanigheden van de houders dier vergunningen. Wij oordeelen hier allerminst in het afgetrokkene. Met enkele uitzonderingen waren tot nu toe houders van vergunningen onbemiddelde lieden, ja zelfs weduwen, levende van een beperkt inkomen. Zijn er voorbeelden aan te wijzen van dergelijke vergunningen, die niet in exploratie-maatschappijen zijn ingebracht?

De eischen der mijnpolitie leggen evenmin gewicht in de schaal van het vaste recht. Wij kunnen ons de noodzakelijkheid eener effectieve mijnpolitie voorstellen voor mijnconcessiën, maar hoe eenvoudig is de dienst dier politie niet bij vergunningen in te richten?

Utiliteitsredenen of overwegingen van fiskalen aard wijken naar den achtergrond. Laat ons thans onderzoeken in hoever de billijkheid eene stem in het kapittel mag hebben.

De billijkheid eischt, den arbeid der houders van vergunningen te waardeeren en hun dien zooveel mogelijk te verlichten; zij toch zijn het, die bij het slagen hunner pogingen aan de economische ontwikkeling van het land — het Nederlandsch gezag moge er reeds geworteld zijn of niet — een krachtige impulsie geven, door een nieuwen tak van industrie te vestigen, die zonder den steun van kennis en kapitaal geen toekomst heeft en die toch aan duizenden brood kan verschaffen; zij zijn het, aan wier optreden een levendiger handelsbeweging kan zijn te danken. — Bij het een zoowel als het ander heeft de Staat een tastbaar belang. — In elk geval verbiedt de billijkheid ten stelligste eene heffing daar, waar geen andere gunst verleend wordt dan de aanvankelijk zeer twijfelachtige van, zonder beschikking over eenig door het Gouvernement verzameld materiaal voor geologische kennis van Nederlandsch-Indië, opsporingen in een onbekend terrein te mogen doen. In een terrein tevens, dat zooals reeds bij de *Semarangsche Mijnbouw Maatschappij* is voorgekomen, alleen op de beschikbare, doch niet betrouwbare kaarten, maar geenszins in de werkelijkheid bestaat. De heffing is geen drukkende last, die het doen van ernstige aanvragen zal tegenhouden, zegt men. Wij moeten dit even ernstig in twijfel trekken, maar al ware onze twijfel nog zoo ongegrond, — uit het oogpunt der billijkheid is de heffing niet te verdedigen, allerminst zoolang de opsporingen in loco niet zijn aangevangen of beter nog: zoolang zij niet tot tastbare resultaten hebben geleid! — Dit is zoo waar, dat de heffing van een cijns van 2 pCt. der bruto-opbrengst van vergunningsterreinen indien het stelsel van belastingheffing over de netto-winst volstrekt moet losgelaten worden, bij belanghebbenden minder bedenking ontmoet, dan het vaste recht van $2^1/_2$ cent per hectare, waarmede zij zich wezenlijk bezwaard achten omdat het een druk legt op het toch reeds zoo precair en soms zoo ondankbaar bedrijf van den opspoorder, aan wien elders — als in Queensland (pag. 9 der Memorie van Toelichting) — door premiën het vooruitzicht wordt geopend op een tegemoetkoming in zijn kosten.

Een vergelijking van mijn- met landbouw gaat wat het bedrijf zelf aangaat,

zeker mank; evenwel niet voorzooveel de verhouding tot den fiscus betreft, en nu valt het in dit verband ons op, dat erfpachtsperceelen gedurende eenige jaren van den canon worden vrijgesteld, terwijl de fiscus de handen zou uitstrekken om eene dadelijk ingaande heffing van vergunningen te ontvangen.

De uitgesproken bedoeling van 's ministers wetsontwerp is: bevordering van den mijnbouw; in zake de heffing zelfs boven de belangen van den fiscus. — Welnu, de weg daartoe is aangewezen in hetgeen de ontwikkeling van Deli en zijn tabaksnijverheid ons leert. Ware deze met ontijdige heffingen belast geweest, zoo zou haar ontwikkeling even onvermijdelijk zijn gestremd geworden, als die eener zeer ondergeschikte nijverheid op Java: bereiding van arak uit onverwerkbare suikerstroopen.

Hiermede zijn onze voornaamste bedenkingen tegen het ontwerp der Indische Mijnwet uiteengezet. — Voor het meerendeel *houders* behalve van concessiën ook van reeds verleende vergunningen ten opzichte waarvan het vaststaat, dat zij overeenkomstig art. 45, van de heffing van het vaste recht uit den aard der zaak uitgesloten, zijn wij bovendien *aanvragers* van vergunningen waarop eene nieuwe wet met hare licht- en schaduwzijden toepasselijk kan worden en zien wij in de heffing van een vast recht van $2^1/_2$ cent per hectare een te wezenlijk bezwaar, om niet ter vermijding van elk misverstand bij Uwe Kamer aan te dringen op de invoering eener bepaling voor vergunningen analoog aan art. 40 van het Wetsontwerp. — De concessionaris kan intrekking zijner concessie verzoeken. — Mag de houder eener vergunning geacht worden in dat recht te deelen, al staat het niet uitdrukkelijk in de wet en zoo ja, is hij dan bevoegd van dat recht, naar verkiezing, voor een deel van het vergunningsterrein gebruik te maken?

Een andere vraag. Aan den concessionaris is bij het 2e lid van art. 37 een termijn van één jaar gegund om verplichtingen na te komen in welker vervulling hij te kort schoot; waarom niet aan den houder eener vergunning bij het 2e lid van art. 12?

Te wijzen is verder op de wenschelijkheid om aan den concessionaris de vrije beschikking te verzekeren over het op zijn terrein voorkomend mijn- en brandhout, voorzoover dit voor het Gouvernement geen waarde vertegenwoordigt, derden geen bezitrechten daarop uitoefenen of de eischen van den landbouw niet de instandhouding den bosschen vorderen.

Ook is een verduidelijking van het 1e lid van art. 36 zeer gewenscht.

Eindelijk geven wij in bedenking in het 7e lid van art. 38 den griffier te noemen, naar wien in het 9e lid wordt verwezen, en het tijdstip van ingang van eenige in het wetsontwerp opgenomen termijnen (b.v. 6e lid van art. 28, 2e lid van art. 37) nauwkeurig te omschrijven, gelijk zulks bij het 2e lid van art. 34 geschiedde. — De post loopt in Indië over groote afstanden, de communicatie bepaalt zich vaak tot een halfmaandelijkschen of maandelijkschen dienst en er zijn gevallen aan te wijzen, waarin gestelde termijnen reeds verloopen waren, eer de belanghebbenden in staat waren gesteld ze in acht te nemen en na te komen.

Het vorenstaande kortelijk samenvattend, spreken wij als onzen wensch uit:

1e. Dat het 4e lid van art. 7 van het wetsontwerp worde gelezen:

„De vergunning wordt verleend voor een bepaalden tijd, vijf achtereenvolgende „jaren niet te boven gaande, etc.

2e. Dat art. 12 zal luiden:

(1) „De vergunning wordt ingetrokken:

„*a* op het verzoek van den houder der vergunning, welke echter bevoegd „is die intrekking hetzij voor het onderzoekingsterrein in zijn geheel, hetzij „voor een zoo nauwkeurig mogelijk door hem aangeduid gedeelte daarvan te „vragen. Het verzoek wordt schriftelijk en in tweevoud ingediend aan de in „het laatste lid van dit artikel genoemde autoriteit, welke na op de beide „exemplaren van het verzoekschrift dag en uur der indiening te hebben „aangeteekend en een exemplaar weder aan den verzoeker te hebben ter „hand gesteld, binnen drie maanden na den dag dier indiening op het verzoek „zal beschikken".

b als sub *a* van het ontwerp.

c als sub *b* van het ontwerp.

(2) „De vergunning kan worden ingetrokken ingeval de houder der ver„gunning aan eene der daarbij gestelde voorwaarden niet voldoet. Tot die „intrekking wordt niet overgegaan dan nadat de houder der vergunning of „zijn gemachtigde door of vanwege de in het laatste lid van dit artikel „genoemde autoriteit met het voornemen tot intrekking bij gerechtelijk be„teekende acte is in wetenschap gesteld, hem de gelegenheid is gegeven voor „zijne belangen op te komen en hij tevens een hem te verleenen met den „datum van beteekening der gerechtelijke acte ingaanden termijn van ten„minste zes maanden om zijne verplichtingen volledig na te komen of aan de „gestelde eischen te voldoen, onbenut heeft laten voorbijgaan.

(3) „Als het 3e lid van het ontwerp.

3e. Dat het 1e lid van art. 22 worde uitgebreid met de woorden:

„Alsmede zoo mogelijk vergunning om de voor de ontginning benoodigde „houtwerken, brandhout en hout tot het branden van houtskool daaronder „begrepen, in de binnen het concessieterrein gelegen bosschen en wildernissen „aan te kappen.

4e. Dat het 6e lid van art. 28 zal luiden:

„Voldoet het verzoekschrift niet aan de in dit artikel gestelde vereischten, „dan zal de verzoeker binnen een termijn van drie maanden, nadat hij daar„mede is in kennis gesteld, de noodige verbeteringen in het verzoekschrift „kunnen aanbrengen.

5e. Dat art. 35, 1e lid, zal luiden:

„Het Gouvernement heft van de houders van vergunningen tot opsporing „en van ontdekkers, die opsporingswerken overeenkomstig art. 29 voortzetten, „een jaarlijkschen cijns ten bedrage van twee procent van de bruto-opbrengst, „voorzooveel betreft het gedeelte der gewonnen delfstoffen, dat een bij ordon„nantie vast te stellen belastingvrij quantum overtreft.

6e. Art. 36, 1e lid, te doen luiden:

„Als bruto-opbrengst wordt aangemerkt de gemiddelde handelswaarde op „het concessieterrein gedurende het afgeloopen halve kalenderjaar van de

„door de ontginning verkregen hoeveelheid al dan niet bewerkte verhandel-
„bare producten.

7e. Dat in het 2e lid van art. 37 tusschen de woorden „verleenen" en „termijn" worden ingelascht de woorden „met den datum van beteekening der gerechtelijke acte ingaanden".

8e. Dat achter het woord „griffier" in het 9e lid van art. 38 worden ingelascht de woorden: „van den raad van justitie".

Doordrongen van het *Tua res agitur* eener Indische Mijnwet, brengen ondergeteekenden bovenstaande beschouwingen onder de opmerkzaamheid Uwer Vergadering, met het eerbiedig verzoek daaraan bij hare debatten de noodige aandacht te willen schenken, opdat er door samenwerking van de drie bestanddeelen der Wetgevende Macht, eene Indische Mijnwet tot stand moge komen, die het wetgevend vermogen van het Moederland tot eer strekt en het waarachtig belang der Indische Mijnbouw-nijverheid bevordert.

VERTEGENWOORDIGING DER INDISCHE PERS BIJ DE INHULDIGING VAN HARE MAJESTEIT DE KONINGIN.

Door de *Maandelijksche Mededeelingen van het Bestuur van den Nederlandschen Journalistenkring* is een besluit gepubliceerd van het „Comité voor de ontvangst der Buitenlandsche pers" (Dr. A. Kuyper, 1e Voorzitter, Jacques Deen, 1e Secretaris), waarop wij toch eens even de aandacht willen vestigen.

Vier Indische bladen hadden zich aangemeld met de mededeeling dat zij zich wenschten te doen vertegenwoordigen bij de inhuldiging. Er zouden dus vier vertegenwoordigers der Indische pers kunnen zijn. De Minister van Koloniën zond die aanvragen der Indische pers, voor zoover ze in de eerste plaats tot hem gericht waren, door aan zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken, die ze, ter verdere behandeling, zond aan het „Comité voor de ontvangst der *Buitenlandsche* pers".

Zijn Excellentie gaf daardoor toch zeker te kennen, dat, naar zijn meening, de vertegenwoordigers der Indische pers gelijk dienden gesteld te worden met die van de buitenlandsche pers, voor welker ontvangst, als reclame voor Nederland, zulke uitgebreide voorbereidingen worden genomen, met rijkssubsidie.

Maar het Comité kwam tot het besluit, dat de behartiging der belangen van de Indische pers beschouwd dient te worden „als te behooren tot de competentie van het *Binnenlandsch* Comité." En de stukken der vertegenwoordigers van Indische bladen werden toen door het Buitenlandsch Comité weer gezonden aan het „Comité voor de ontvangst der *Binnenlandsche* pers", dat, zich vereenigende met de opvatting van zijn collega voor de Buitenlandsche pers, dus ook Indië rekenen zal als te zijn het binnenland van Nederland.

Men heeft hier te lande in dat opzicht, zooals bekend is, gewoonlijk de opvatting, dat Indië tot het buitenland behoort; daardoor kan men b.v. buitenlandsch port heffen van brieven naar Indië. Maar, als Indië er door achteruit gezet kan worden, aarzelt men geen oogenblik om Indië weer tot Nederland te rekenen.

Het meten met twee maten is men tegenover Indië nog niet verleerd!

v. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Juli 1898.

INHOUD.

De *Revue Diplomatique* over den heer Cremer. — Le *Petit Bleu du Matin* over het Solosch gezantschap. — De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over het nieuwe wetboek van strafrecht voor Europeanen. — Opmerkingen van de *Tijd*, naar aanleiding van dit artikel, over de doodstraf in Indië. — Repliek van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — Het *Algemeen Handelsblad* over het opstel: „Een keurkorps" van den heer Schultz in de *Indische Gids*. — De heer F. de Munnik in het *Maandbericht van het Nederlandsch Zendelingsgenootschap* over de nadeelen voor den Javaan van de grondverhuur aan Europeanen. — Beschouwing hierover van het *Algemeen Handelsblad*. — De *Nieuwe Arnhemsche Courant* over de Mijnwet en over het opstel van den heer Van Kol daarover in de *Indische Gids*. — Prof. Dr. J. J. M. de Groot in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over de polemiek Corsten—Deen en het tot stand komen der directe Chineesche emigratie naar Deli. — De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over de Pedir-expeditie.

Wij zijn tegenwoordig, ondanks de woede van velen in Frankrijk over onze sympathie met Zola en de Dreyfus-zaak, toch bijzonder populair in dat land. Fransche schrijvers, die Indië bezoeken, zijn — wij gaven er hier ter plaatse zoo menig voorbeeld van — geregeld in een paroxysme van bewondering over ons koloniaal bestuur, onze ambtenaren en onze Indische particulieren.

Wij moeten thans melding maken van een biographisch artikel in een Fransch weekblad, dat inderdaad deze bijzonderheid vertoont van niet ontsierd te worden door de gebruikelijke bokken.

In de *Revue Diplomatique* van 3 Juli vinden wij een zeer goed portret en een beschrijving van den heer Cremer van de hand van den directeur, den heer A. Meulemans. Wij laten die hier volgen.

„Ik wil geen kwaad spreken van onze Parijsche ministers van koloniën: Ik ben overtuigd dat, wanneer zij aan het nieuw geschapen ministerie gekomen zijn, zij onze koloniën kennen. Zij hadden er ten minste over hooren spreken. Een van hen vertegenwoordigde gedurende vele jaren Algiers in het parlement, van alle Fransche bezittingen juist die kolonie, die het minst de wereldstad noodig heeft en waar de landverhuizing waarlijk niet behoeft aangemoedigd te worden. Een ander, een verdienstelijk advocaat, voorzitter van den Parijschen gemeenteraad was op merkwaardige wijze op de hoogte van het bouwtoezicht te Parijs.

„Wij hebben ook in het Pavillon de Flore een beroemd dagbladschrijver gehad, en onlangs een leeraar in het staatsrecht, die ons koloniaal grondgebied in het kabinet van den President van den Senaat heeft onderzocht. En het gekste is nog, dat hij de eenige is, die het denkbeeld heeft gehad een van de koloniën, die hij moest beheeren, te gaan zien. Hij is naar Senegambië gegaan, en de Parijsche bladen hebben dit plan zoo belachelijk gemaakt, dat er geen gevaar is dat een ander aan de Parijsche spot gelegenheid zal geven om zich nog eens te uiten over hetzelfde onderwerp.

„Ten slotte is het haast onnoodig er aan te herinneren, dat het nog slechts eenige jaren geleden is, dat Frankrijk als koloniale natie voorzien is van een ministerie van koloniën. Tot dien tijd werden de koloniën beschouwd als het eigendom van het ministerie van marine en wanneer gij de verontwaardiging der zeelui wilt opwekken, zeg hun dan, dat de koloniën gemaakt zijn voor de kolonisten.

„Wanneer gij echter naar Den Haag gaat, wacht u een ander schouwspel. Er is bij dit kleine volk, waarvan het genie zoo duidelijk op den handel en de koloniën betrekking heeft, altijd een ministerie van koloniën geweest. En de minister van de Hollandsche koloniën is een man van zaken en die veel gereisd heeft.

„De heer Cremer kent den handel, omdat hij hem geleerd en beoefend heeft; hij heeft dien te Arnhem en te Rotterdam geleerd en hij is vervolgens ingewijd in de praktijk op de bureaux van de Nederlandsche Handelmaatschappij. Hij is niet te Amsterdam gebleven; men heeft zich gehaast een jong mensch dat zooveel aanleg toonde, naar Batavia en Singapore te zenden, zoo gauw hij maar eenigszins op de hoogte was.

Men gaf hem toen, in 1871, het beheer over de Deli-Maatschappij (tabak), welker groote ontwikkeling aan hem zeker veel te danken heeft. Toen hij bemerkt had, dat hij veel te doen had met Chineezen, deinsde hij niet voor een reis naar China terug en hij ondernam haar met dezelfde gemakkelijkheid als wanneer wij naar Bordeaux gaan. Hij kwam terug, overtuigd van de noodzakelijkheid, om door een wettelijke regeling den toestand van de ingevoerde werklieden in Indië te verzekeren, en de wetgever willigde dezen eisch in.

„Zijn eenigszins geknakte gezondheid dwong hem in 1881 den weg naar de hoofdstad in te slaan. Maar hij bleef niet zonder werk. Van zijn terugkomst af legde hij er zich op toe verschilende plannen te verwezenlijken, die in Indië bij hem waren opgekomen. Hij bereidde in Deli de oprichting van een spoorweg voor, die zeer spoedig tot stand kwam, en waarvan hij in 1883 directeur werd. In 1884 stichtte hij de Nederlandsch-Indische Landbouwmaatschappij, een nuttige instelling, die een gevaarlijke crisis afwendde, waardoor verscheidene groote ondernemingen zouden ten onder gegaan zijn.

„Dit streven en deze duidelijk sprekende diensten aan den handel bewezen, trokken de aandacht van de medeburgers van den heer Cremer. Het denkbeeld kwam bij hen op, dat, indien de heer Cremer op een zoo merkwaardige wijze de belangen had bevorderd der groote handelslichamen, hij zich met niet minder gevolg en geluk zou kunnen wijden aan die van het Nederlandsche volk. Zij zonden hem naar de Tweede Kamer en in 1897 werd deze merkwaardige specialiteit aangewezen om in het Ministerie als Minister van Koloniën op te treden. Hij was dadelijk de man, dien men noodig had. Er is in werkelijkheid geen verschil tusschen het bestuur van een maatschappij en het bestuur van den Staat. De hoedanigheid van initiatief, de ondervinding, de zekerheid van blik en methode, de gave om èn de omstandigheden èn de menschen naar het doel te regelen, zijn bij beiden noodzakelijk. Het was een bestuurder en beheerder van de eerste orde, dien men gezocht had onder de hoogstbevoegden van de bijzondere nijverheid.

„Er ontbreekt aan deze teekening, zoo in 't kort geschetst, meer dan een belangrijke trek. De heer Cremer heeft studiereizen gemaakt, die wij niet

opgenoemd hebben, hij is op Sumatra geweest, en hij heeft belangrijke geschriften openbaar gemaakt over de cultures in Deli. Hij kan tot voorbeeld strekken aan onze Fransche koloniale specialiteiten; men improviseert geen Minister van Koloniën; de lange handelsopleiding, een lang en belangrijk verblijf in de bezittingen over de zee en in den vreemde hebben hem getraind en hij is daardoor in de toekomst vrijgesteld van de noodzakelijkheid om op de mailboot van den heer Lebon te klimmen.

„Het is ten slotte een sympathiek mensch; het is interessant om den heer Cremer aan het Fransche publiek voor te stellen. Er zijn in Nederland niet alleen maar schilderijen. Indien ook al de Hollandsche kunst den bezoeker in de eerste plaats aantrekt, dan is er toch ook nog wat anders te leeren te Amsterdam.

„De reis van de Koninginnen naar Parijs heeft ten minste dit voordeel gehad, den aandacht van de Parijzenaars te wenden naar deze vredelievende natie; mannen van Staat als de heer Cremer zijn er ook nog om haar naam tegenover den vreemdeling te verhoogen".

* * *

De bezoeken der Indische gezantschappen aan het buitenland, ten einde den tijd te dooden voor de inhuldiging, geven aan buitenlandsche bladen de meest onzinnige beschouwingen in de pen. Het ergst maakt het in deze de Brusselsche *Petit Bleu du Matin*. Hierin lezen wij een artikeltje, dat wij voor de merkwaardigheid onvertaald overnemen. Het heeft tot titel: „Une ambassade trop pressée".

„C'est l'ambassade indienne de Solo, depuis hier à Bruxelles et débarquée à La Haye il y a quelques jours pour assister au couronnement de la reine Wilhelmina. Elle n'est arrivée que sept semaines trop tôt, excusez du peu. On ignore si c'est à la suite d'une erreur de date, ou si le prince-regnant de Soerakarta, qui a délégué en Hollande les membres de ladite ambassade a craint qu'elle n'ait à employer au cours de son voyage les lignes de chemin de fer, dirigées par le Père Boom [1]) — Auquel cas félicitons-le de la grande prudence, dont il a fait preuve.

„Quoiqu'il en soit, les représentants de Sa Majesté indienne sont arrivés à la Cour néerlandaise 54 jours avant la date des fêtes. On les a courtoisement reçus et le ministre des colonies leur a menagé une entrevue solennelle particulière.

„La cérémonie a été très imposante; les hauts dignitaires qui y figuraient n'étaient autres que le prince Pangeran Ario Mataram (père du prince régnant ou Soesoehoenan de Soerakarta) et ses deux fils les conseillers Mas Mathes et Mas Van Son, plus nombre de personnages de moindre importance — et portant des noms tout aussi compliqués. Après que le ministre des colonies, M. Cremer, eût absorbé un discours en langue malaise, prononcé par le Pangeran Ario Mataram et reçu les portraits du Soesoehoenan et du Râton, les présentations des personnages de la suite ont commencé. On ne dit pas combien de temps elle a duré, grâce a ces noms kilométriques.

„Et puis.... et puis, le gouvernement hollandais a été fort embarrassé. Que faire, grands dieux, de tous ces dignitaires d'ici à la fin d'août. Mais tout

[1]) *Le Père Boom*; van den Peereboom, de Belgische Minister van Openbare Werken.

simplement ce que leurs noms (des noms à coucher dehors) suggéraient naturellement. On les a engagés poliment à aller prendre l'air à visiter l'Europe.

„On annonce qu'ils seront rejoints bientôt par le Sultan de Siak et deux pangerans de Koetei qui assisteront aussi au couronnement de la reine Wilhelmina.

„C'est égal, si la pauvre petite souveraine doit retenir ces noms-là, la mission hindoue à bien fait d'arriver quelques semaines plus tôt".

De vertaling van raden mas Mathes en raden mas van Son in „les conseillers Mas Mathes et Mas van Son" is niet onverdienstelijk. *Petit Bleu* heeft „raden" aangezien voor het meervoud van „Raad".

* * *

Het nieuwe Wetboek van Strafrecht voor de Europeanen in Ned.-Indië is het onderwerp van een hoofdartikel der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 27 Juni. Na een historisch overzicht van het tot stand komen van dit wetboek, wijst het blad er op, dat de invoering nog lang op zich zal laten wachten, hoewel het in Indië is afgekondigd. [1]) Niet alleen dat de regeering eerst ook, naar den leiddraad van het wetboek voor de Europeanen, een nieuw wetboek voor de Inlanders in gereedheid brengen wil, maar de invoering moet reeds, evenals dat in Nederland tusschen 1881 en 1886 het geval was, op een invoeringsverordening wachten. Immers ook in Indië hangen met het materieel strafrecht ten nauwste samen de rechterlijke organisatie, en de strafvordering; ook in Indië bestaat tusschen allerlei andere algemeene verordeningen — Koninklijke Besluiten en Koloniale Ordonnantiën — en de bepalingen van het Wetboek van Strafrecht een zeer nauw verband. Voor eenheid van stelsel moet ook daar worden gezorgd.

Volgens het Regeeringsreglement moet het wetboek ontworpen worden en zooveel mogelijk overeenkomen met de in Nederland bestaande wetten. Men kan dus dit wetboek beoordeelen, door vergelijking 1° met het geldend recht in Indië, dat het vervangen moet, 2° met het nieuwe wetboek voor Nederland.

Eenige hoofdzaken worden gememoreerd o. a., dat nu ook de Indische rechter bij het bepalen van den duur der vrijheidsstraf en van het bedrag der geldboete de vrijheid van beweging erlangen zal, waarbij hij alleen door een maximum, niet meer door een minimum gebonden is; hoe ook in Indië het stelsel der onteerende straffen zal vervallen; hoe de leer der deelneming op andere grondslagen zal worden gebouwd; hoe een goed geconstrueerde schuldleer aan de practijk betrekkelijk het vereischte van „opzet" vastheid zal verleenen; hoe door een nauwkeuriger en meer volledige aanwijzing van de strafbare feiten, onderscheiden leemten zullen worden aangevuld.

Zonder nu al de punten van verschil op te sommen, worden door den deskundigen medewerker van het Rotterdamsche blad eenige belangrijke zaken aangestipt. In de eerste plaats de regeling van de aansprakelijkheid der drukpersdelicten. Het beruchte Indische drukpersreglement van 8 April 1856 kent nog het stelsel der fictieve aansprakelijkheid van uitgever en drukker, dat vóór 1 September 1886 ook in Nederland gold, en bovendien onderscheiden sterk bindende voorschriften van administratieven aard. Bij de invoering van het nieuwe wetboek zal het op redelijken grondslag gebouwde stelsel van

[1]) Het nieuwe Wetboek van Strafrecht is opgenomen in de *Javasche Courant* van 17 Juni

aansprakelijkheid, dat in het Nederlandsche wetboek werd neergelegd, het oude vervangen. En in verband daarmede zullen ook de administratieve voorschriften op den duur wel moeten worden herzien. Dit laatste is natuurlijk in het Wetboek van Strafrecht niet geschied, maar de Memorie van Toelichting roert toch het onderwerp aan. „De vraag of voor Nederlandsch-Indië nevens voormelde strafbepalingen bijzondere bepalingen van administratieve en preventieve strekking moeten bestaan, en hoe deze moeten luiden, is een waarvan de beantwoording niet in dit ontwerp haar plaats behoort te vinden, maar welke toch naar aanleiding van het hier gehuldigde stelsel van repressie opnieuw en in verband met dat stelsel zal moeten worden overwogen. Het mag niet mogelijk zijn, dat de juiste beginselen van repressie door de regeling van preventie tot een doode letter worden gemaakt."

Gulden woorden! voorzeker, zouden wij willen uitroepen; maar hoe lang zal het nog duren vóór aan die „juiste beginselen", door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* met blijkbare voorliefde aangehaald, uiting zal worden gegeven. En in den tusschentijd zijn we in Indië nog steeds opgescheept met dat „gewrocht der duisternis!

Doch keeren wij terug tot het hoofdartikel, dat wij bezig zijn te refereeren.

Wij komen nu op een punt waar de eisch van het Regeeringsreglement, gelijk recht in Indië en in Nederland, ter zijde is gesteld: de doodstraf.

Hieroyer zegt de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* het volgende:

„Het behoud van de doodstraf is natuurlijk een punt, dat bijzonder de aandacht trekt. Want, theoretisch althans, ligt daarmee tusschen het Indische wetboek en zijn Nederlandsch model een klove Theoretisch, omdat de gevallen van doodstraftoepassing, ook al wegens het betrekkelijk gering aantal Europeanen en Indo-Europeanen, hooge zeldzaamheden zijn. In de laatste veertig jaren is de doodstraf slechts eenmaal, in 1872, ten uitvoer gelegd tegen een burger en vermoedelijk slechts drie malen tegen militairen wegens tot het gemeene recht behoorende misdrijven, waarbij dan nog de gratie onthouden is, vermoedelijk mede wegens militaire overweging.

„Dat het intusschen niet betreft zuivere theorie is zeer onlangs gebleken, toen de doodstraf opnieuw tegen een Europeaan is uitgesproken, den onmenschelijken opzichter over dwangarbeiders v(an) d(er) H(eyden), die, dat mag wel voor zeker worden aangenomen, aan de executie alleen ontkomen is doordat de dood hem op andere wijze heeft achterhaald. In de Memorie van Toelichting wordt bij het beoordeelen van de doodstraf-quaestie hetzelfde practische gezichtspunt ingenomen, dat de Nederlandsche regeering innam in 1870: en worden van dat gezichtspunt twee argumenten aangevoerd: vooreerst de eigenaardige veiligheidstoestanden in een zoo uitgestrekt koloniaal gebied en dan de eisch van rechtsgelijkheid op een zoo gewichtig en het rechtsgevoel zoo sterk aangrijpend punt tusschen Europeanen en Inlanders. Immers dat in het toekomstig wetboek voor Inlanders de doodstraf niet zal worden afgeschaft, mag veilig worden voorspeld. Doch dan „moest men ook rekening houden met de mogelijkheid, dat Europeanen en Inlanders aan hetzelfde strafbare feit samen zouden schuldig zijn. Ware met het oog op zoodanige gevallen goed gezien de doodstraf, die met geen enkele vrijheidstraf, hoe zwaar ook, op één lijn kan worden gesteld, voor de schuldigen van den eenen

landaard toe te laten, voor die van den anderen volstrekt uit te sluiten? Zou niet door zulk een onderscheid in rechtstoestand tusschen den eenen onderdaan en den anderen het rechtsgevoel des volks bedenkelijk worden geschokt, de grondslag der rechtvaardigheid, waarop ieder regeerstelsel moet berusten en ook in het oog van den regeerder moet blijken te berusten, worden ondermijnd? Een ontkennend antwoord op deze vragen durfde men niet geven". Deze overweging schijnt ons volkomen juist en door de onlangs behandelde zaak van der Heyden bevestigd.

„De inlandsche helper van van der Heyden, een zijner ondergeschikten, is nu op grond van de overmacht, waaronder hij handelde, vrijgesproken. Maar, gesteld eens, dat voor dezen dezelfde schuld had moeten worden aangenomen als voor den opzichter, dan ware het toch eenvoudig onrecht geweest, den helper ter dood te veroordeelen en den leider niet. Intusschen is in het wetboek de doodstraf tot de zwaarste gevallen beperkt en hare oplegging facultatief gesteld."

* * *

Tegen deze beschouwing komt de *Tijd.* (8 en 9 Juli) op.

In de eerste plaats is het volgens het katholieke orgaan zeker merkwaardig, dat de liberale schrijver van het hierboven behandelde artikel het behoud van de doodstraf voor Indië alleen reeds meer of min te rechtvaardigen acht, omdat zij zoo weinig wordt toegepast. De voorstanders van de doodstraf, waartoe de *Tijd* zich rekent, zouden ook hier te lande haar slechts willen toepassen in zeer enkele gevallen, als het gruwzame van den moord, ook volgens het rechtsgevoel des volks, eischte, dat hij die het zwaard trok ook door het zwaard zou vergaan. Nu noopt die zeldzame ten-uitvoerlegging der doodstraf het Rotterdamsche blad om te gewagen van een bijna louter theoretisch verschil tusschen het Indische wetboek en het Nederlandsche, maar — zegt de *Tijd* — te gelijk wordt een geval opgenoemd, waarin de doodstraf zonder twijfel zou zijn toegepast, als de veroordeelde niet ontvlucht en, zich verdedigende, gedood was, waardoor hij de hem toegedachte executie misliep. Hieruit blijkt wel, dat het onderscheid alles behalve enkel theoretisch kan heeten. Blijkbaar had dus ook de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* voor den onmenschelijken v. d. H. de hoogste straf niet te zwaar gerekend.

Onwillekeurig wordt hier dus van liberale zijde het algemeen menschelijk besef geuit, dat de dood eischt van den wreedaardigen moordenaar en geweldenaar. Nu heeft Nederlandsch-Indië niet het monopolie van ontzettende misdaden: zij komen ook hier te lande voor.

Nu noemt verder het Rotterdamsche blad de regeeringsmotieven tot behoud der doodstraf voor Europeanen in Indië *practisch*, een aanduiding, die van beteekenis is, als men de opinie van de *Tijd* deelt, „dat de nieuwe richting op het gebied van het strafrecht gewoon is zich te laten beheerschen door de *theorie*."

De eerste consideratie betreft de eigenaardige veiligheidstoestanden in een zoo uitgebreid koloniaal gebied. De juistheid van die overweging wordt volkomen toegegeven, maar de vraag wordt gesteld, waarom de doodstraf dan ook niet in Nederland toegepast, als zij, zelfs door de liberalen, als het meest afdoend middel, dat men zich denken kan, wordt beschouwd voor Indië.

Het eigenaardige der veiligheidstoestanden in Indië in verband met het uitgestrekte gebied komt hier niet in aanmerking, omdat bij dit wetboek

slechts sprake is van Europeanen en niet kan aangenomen worden dat de Europeanen in Indië gevaarlijker zijn voor hun onderlinge veiligheid dan de Europeanen in Europa. De tijden zijn toch lang voorbij dat speciaal lieden, waaraan een luchtje was, zich naar Indië begaven. Thans zoeken juist personen van veel intellect hun toekomst in gindsche gewesten.

Ten slotte ontzenuwt de *Tijd* de mogelijke bedenking, dat de handhaving van de doodstraf in Indië geschiedt niet met het oog op het moorden onderling, maar in verband tot een mogelijk lichtvaardig plegen van moorddadig geweld op inlanders, met de bewering dat feiten, in zedelijken en zelfs in materieelen zin aan de misdaden van v. d. H. gelijk, in Nederland telkens voorkomen. Wanneer dus de eisch der veiligheid de doodstraf rechtvaardigt voor Indië, dan is dat ook van volkomen toepassing op Nederland. Van uit dat gezichtspunt wordt dan ook de practische tegenspraak „curieus" genoemd, waarin de liberalen vervallen. Als de doodstraf geen afschuwwekkenden invloed uitoefent, als zij van het standpunt van een zielkundig strafrecht onverdedigbaar moet heeten, waarom moeten dan die beginselen voor Indië worden ter zijde gesteld ?

Tegenover de hoogst ernstige bezwaren van modernen kant ontwikkeld tegen de doodstraf, mogen immers de practische en utiliteitsgronden niet wegen. Daarom kan door de *Tijd* voor de nieuwe criminalistische school evenmin het tweede practische gezichtspunt worden aanvaard, waarop de handhaving der doodstraf in Indië rust: namelijk de eisch van rechtsgelijkheid tusschen Europeanen en inlanders. In het toekomstig wetboek voor inlanders zal de doodstraf niet worden afgeschaft; daarom moet zij ook voor Europeanen worden behouden, tevens met het oog op de mogelijkheid dat een Europeaan en een inlander gezamenlijk een moord begaan.

Maar als de doodstraf een criminalistisch onrecht is en niet afschrikwekkend werkt, waarom moet zij dan behouden worden voor inlanders? Van modern standpunt is dat niets anders dan misbruik maken van de macht van overheerschen. En te meer noemt de *Tijd* die handelwijze der liberalen bevreemdend, omdat zij tot theorie hebben dat zelfs de economische beginselen voor alle landen, volken en hemelstreken gelijkelijk moeten werken. Te zonderlinger als men let op „het getuigenis dat steeds van de inlanders gegeven wordt, namelijk van te zijn zachtzinnig en volstrekt niet listig van aard, zich alzoo verheffend boven het zedelijk peil der ruwste klasse in de Europeesche maatschappij."

De slotsom is: dat de handhaving van de doodstraf voor de Europeanen in Indië, onder meer, bewijst voor den inwendigen twijfel onzer moderne criminalisten aan de juistheid van hun doodstraf-theorie.

* * *

Hierop repliceert de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 12 Juli: 1°. dat de leer van het „natuurrecht", die een absoluut en universeel recht beleed, voor haar en haar geestverwanten reeds lang heeft afgedaan, 2°. dat juist de nieuwe richting, die wortelt in de „absoluut empirische wetenschap der crimineele anthropologie", gebroken heeft met de theoretische beschouwingswijze der vergeldingsleer en met de doctrinaire opvatting, waarnaar de misdaad en niet de misdadiger voorwerp van studie is, 3°. dat de „liberale schrijver van dit opstel" — zooals de *Tijd* met voorliefde zegt — geen

redeneering gehouden heeft over de min of meerdere rechtvaardiging van de doodstraf in Indië, omdat zij zoo weinig wordt toegepast, maar alleen de hooge zeldzaamheid van de toepassing van de doodstraf op een Europeaan in Indië als een feit vermeld heeft.

Nu de twee hoofdargumenten.

Ook de schrijver in de *Tijd* wil, wat hij noemt „het hoogste motief, dat voor het behoud van de doodstraf kan worden aangevoerd, (dat zal dus zijn het vergeldingsmotief), voor dit oogenblik laten rusten" en het vraagstuk alleen toetsen aan „den stelligen eisch der maatschappelijke veiligheid". Hier komt de doodstraf derhalve alleen in aanmerking als middel tot afschrikking van hen, die een capitale misdaad zouden willen plegen en tot onschadelijkmaking van hen, die er een gepleegd hebben.

Uit dit oogpunt nu zegt de Memorie van Toelichting — een zeggen, waarmee de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* meegaat — tweeërlei.

Vooreerst dit: „Het betreft hier niet de afschaffing der doodstraf in een wel geordenden Europeeschen staat, met voldoende hulpmiddelen toegerust, om, gelijk onder anderen in Nederland reeds lang bij herhaling gebleken was, zonder tot dit uiterste middel zijn toevlucht te nemen, de rechtsorde voldoende te beveiligen. Het vraagstuk moest hier worden gesteld en beschouwd met het oog op een koloniaal gebied van grooten omvang, voortdurend voor uitbreiding vatbaar, met eene uit zeer verschillende bestanddeelen samengestelde bevolking, waar uit den aard der zaak geheel andere toestanden heerschen en het gevaar voor ernstige verstoring der rechtsorde grooter en dreigender is dan in het moederland; waar de inrichting van het bestuur en de middelen tot handhaving van het gezag op verre na geen gelijken tred kunnen houden met die, welke in Nederland en andere Europeesche staten worden aangetroffen, en waar het dus gewaagd mag heeten een wapen als de doodstraf reeds nu geheel uit handen te geven." De M. v. T. wijst verder in het bijzonder op „telkens voorkomende georganiseerde roof- en moordpartijen", op „ernstig verzet en opstand tegen het Nederlandsch gezag", en wat betreft de Europeanen, die daaraan zouden kunnen deelnemen, op de z.g.n. Indo-Europeanen, die staatsrechtelijk tot de Europeanen behooren, „waarvan een belangrijke fractie onder de lagere klassen der maatschappij wordt aangetroffen, en die in hunne gewoonten en denkbeelden, en in 't algemeen wat betreft den trap van beschaving, waarop zij staan, dikwijls meer aan de inlanders dan aan de Europeanen verwant zijn, zóó zelfs dat niet zelden het inlandsch element op hen een overheerschenden invloed heeft." En dan is daarbij zeer zeker gedacht aan geheel nieuwe, voor cultuur en beschaving geopende gedeelten van het grondgebied, aan het noodzakelijk onvoldoende van politietoezicht en andere ambtelijke contrôle, aan het grooter gevaar van ontsnapping uit gevangenissen, aan de grootere macht, welke ook aan ondergeschikte ambtenaren over de bevolking moet worden gegeven, e. z. m.

Het tweede zeggen der Memorie van Toelichting sluit zich hierbij aan. Uitgegaan wordt van de stelling, dat in het toekomstig Wetboek voor de Inlanders de doodstraf zeker niet zal kunnen worden gemist. Immers, „de redenen, zooeven met het oog op de bijzondere Indische toestanden aangevoerd, verkrijgen, waar het den inlanders betreft, dubbele kracht..... Maar dan moet men ook rekening houden met de mogelijkheid, dat Europeanen en inlanders

aan hetzelfde strafbare feit samen zouden schuldig zijn. Ware het met het oog op zoodanige gevallen goed gezien de doodstraf, de straf, die met geen enkele vrijheidstraf, hoe zwaar ook, op één lijn kan worden gesteld, voor de schuldigen van den eenen landaard toe te laten, voor die van den anderen volstrekt uit te sluiten? Zou niet door zulk een onderscheid in rechtstoestand tusschen den eenen onderdaan en den anderen het rechtsgevoel des volks bedenkelijk worden geschokt, de grondslag der rechtvaardigheid, waarop ieder regeerstelsel moet berusten en ook in het oog van de geregeerden moet blijken te berusten, worden ondermijnd? Een ontkennend antwoord op deze vragen durfde men niet geven."

Zijn nu deze beide gronden niet specifiek Indisch? Ligt daarin ook maar iets, waaruit de noodzakelijkheid van de wederinvoering der doodstraf in Nederland logisch zou moeten volgen? De *Tijd* vraagt, of „de Europeanen in Indië gevaarlijker zijn voor hun *onderlinge* veiligheid dan in Europa"? En wanneer het blad daarop zich zelf corrigeert en opmerkt, dat men „mogelijk" (!) ook aan de veiligheid der Inlanders heeft gedacht, aan een „mogelijk lichtvaardig plegen van moorddadig geweld op Inlanders" door Europeanen, dan meent het „dat motief ontzenuwd te hebben" door die andere opmerking, dat misdaden „in zedelijken en zelfs in materieelen zin" gelijk aan die, welke de onlangs ter dood veroordeelde Indo-Europeesche opzichter over dwangarbeiders Van der Heyden pleegde, „in Nederland telkens voorkomen" en verwijst het o. a. naar den giftmenger van Sassenheim.

Het is altijd een uiterst bedenkelijke wijze van redeneeren om uit een enkel geval, dat men bovendien niet eens in allen deele kent, algemeene gevolgtrekkingen af te leiden. De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* had de zaak Van der Heyden dan ook alleen vermeld als een recent geval van veroordeeling van een Europeaan tot de doodstraf. Uit het praedicaat „onmenschelijk", dat zij hem gaf, heeft de *Tijd* heel wat afgeleid, nl. een onwillekeurige uiting harerzijds van het besef, „'t welk eischt, dat de wreedaardige moordenaar en geweldenaar met zijn leven de misdaad of misdaden zal boeten, die hij beging".

„Men zou maar niets meer moeten schrijven, indien men tegenover iedere misvatting veilig wilde staan", roept het blad mismoedig uit. „Wij zijn nooit, bewust noch „onwillekeurig", voorstanders van de vergeldingsleer geweest en onze qualificatie van „onmenschelijk" bleef buiten deze quaestie geheel. Het woord moest alleen teruggeven den indruk, dien de alle beschrijving te boven gaande handelingen van dien opzichter hadden gemaakt. En wil men nu psychologisch en sociologisch die handelingen vergelijken met een gifmoord uit sexueelen hartstocht, dan is men toch zeker mis.

„De afschrikkende kracht van de doodstraf blijft een groot raadsel. Dat is voldoende aangetoond. Maar dat die kracht bij passionneele misdaden met een groote kans op niet-ontdekking nul is, dat is moeielijk te betwisten. De misdaden van Van der Heyden echter behoorden tot die groep niet".

Dat, eindelijk, het argument, geput uit de noodzakelijkheid van rechtsgelijkheid tusschen Europeanen en Inlanders op een zoo gewichtig punt, een „gewrongen redeneering" zou moeten heeten, meent de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* onmogelijk te kunnen toegeven. Zij wil gaarne gelooven, dat het voor hen, die altijd absolute oplossingen voor de maatschappelijke vraagstukken zoeken, ongewoon klinkt. Maar juist omdat zij op zulk een standpunt niet

staat, erkent zij daarvan de groote beteekenis. En dat diezelfde beteekenis voor Nederland heelemaal niet in aanmerking komt, behoeft toch wel geen betoog.

* * *

Het is ons altijd aangenaam, wanneer wij kunnen constateeren, dat artikelen, door onze geachte medewerkers in dit tijdschrift geschreven, de aandacht trekken.

Zoo geeft het *Algemeen Handelsblad* van 7 Juni, onder het hoofd: „Overdadige organisatiën", een beschouwing over het opstel van den heer J. F. H. Schultz, resident van Bengkoelen, getiteld „Een keurkorps", voorkomende in onze Juni-aflevering. De schrijver plaatste daar op blz. 691 een noot, waarin hij het feit releveerde, dat er afdeelingen zijn, waar een controleur zoo goed als niets te doen heeft. Hierover schrijft nu het *Handelsblad* het volgende:

„Wij weten natuurlijk niet op welke afdeeling, in welk gewest, de heer Schultz hier in 't bijzonder het oog heeft; maar onze lezers zullen het wel met ons eens zijn, dat aan de juistheid van zijn mededeeling niet te twijfelen valt.

„En dan moet ons toch de opmerking van het hart, dat er in Indië slecht gediend wordt.

„Daar is sinds verscheidene jaren aangedrongen op bezuiniging, waar die mogelijk was zonder het algemeen belang te schaden. Iedereen erkende de noodzakelijkheid om alle niet volstrekt vereischte uitgaven achterwege te laten, opdat er voor dringend noodige zaken geld beschikbaar zou komen zonder dat men de belastingen hooger behoefde op te drijven. Maar het bleef maar al te zeer bij den aandrang. De minister Van Dedem, ervarende dat de gewenschte bezuiniging steeds achterwege bleef, wilde een enquête, geleid door een hoofdambtenaar en het eind was dat de voorzitter van de Algemeene Rekenkamer aan het werk werd gesteld onder de leiding van den Gouverneur-Generaal. Veel resultaat heeft die enquête ook al niet gehad, en alles is vrijwel bij het oude gebleven.

„En ziet, daar vernemen wij zoo ter loops, dat er controleurs en landraden zijn die niets te doen hebben, die „reeds lang" zonder eenig bezwaar hadden kunnen worden gemist.

„Hebben de autoriteiten, welke boven die controleurs en boven die landraden geplaatst zijn, dat nooit geweten, of, zoo ja, hebben zij der Regeering daarvan nooit mededeeling gedaan?

„Of heeft de Indische regeering het sinds lang geweten, en blijft zij het overbodig personeel maar stil in dienst houden?

„Wij kunnen deze vragen niet beantwoorden; maar wij herinneren ons het woord van den oud-minister van koloniën Sprenger van Eijk, toen gezegd werd dat de Indische regeerings-machine moest worden gesmeerd: smeren alleen zal niet helpen, het ding is versleten.

„Herhaaldelijk is in de pers en ook in de Staten-Generaal, er op aangedrongen dat aan de bestuurshoofden zou worden gevraagd welke bezuinigingen, welke vereenvoudigingen, welke vereeniging van betrekkingen zij in hun gewest mogelijk zouden achten. Wij weten niet, of aan dien wensch ooit gevolg is gegeven; wij denken het niet, immers het zou toch niet aan te nemen zijn dat een bestuurshoofd, zoo hij al te slaperig was om uit zichzelf onnoodige controleurs of landraden aan te wijzen, ook op dergelijke vraag het stilzwijgen zoude hebben bewaard. In het laatste geval zou hij zeker het bewijs hebben

geleverd, ongeschikt te zijn voor de goede waarneming van zijn ambt. Een weinig „initiatief" mag men van residenten toch wel eischen.

„Hoe dit nu zij, — op het oogenblik is, dunkt ons, de aangewezen weg, dat de Indische regeering aan den heer Schultz de vraag stelt op welke afdeeling, welk gewest hij het oog had toen hij zijne mededeeling in de *Indische Gids* plaatste, — en dat zij dan althans aan één misbruik — want het *is* een misbruik 's lands gelden te verspillen en goede ambtenaren door gedwongen lediggang te bederven — een einde maakt. Zij kan dan daarin aanleiding vinden, om den residenten op het hart te drukken dat zij hun plicht verzuimen als zij, dergelijke misbruiken kennende, er het zwijgen toe doen.

„Wij denken hier — hetzij met alle waardeering van den resident van Menado gezegd! — het allereerst aan het overdadig Europeesch bestuur in de Minahassa, waar men bij een goed ontwikkeld inlandsch ambtenaarspersoneel niet minder dan drie controleurs 1e kl, twee controleurs 2e kl., twee adspirant-controleurs en een ambtenaar ter beschikking vindt. Op ongeveer gelijk terreinoppervlak en grooter bevolkingscijfer heeft de residentie Krawang slechts twee controleurs.

„Waarlijk, er wordt in Indië te veel geofferd aan „behoud van het bestaande," en te weinig rekening gehouden met veranderde toestanden. Moge de onthulling van den heer Schultz den stoot geven tot een verbetering in dat opzicht."

* * *

In het *Maandbericht van het Nederlandsch Zendelings-Genootschap* (Juni 1898) schrijft de zendeling F. de Munnik een verslag, waarin een opmerking voorkomt over den grondverhuur van inlanders aan Europeanen in de residentie Kediri. Daaraan is het volgende ontleend.

„De gemeente Djati-wringin, op korten afstand van Sambirôtô gelegen, gaat, evenals zij, maatschappelijk steeds meer achteruit. De oorzaak hiervan is het verhuren van hare sawah's aan suiker- of indigofabrieken. Het verhuren van de gronden is een oorzaak van armoede en ellende. Niet dat de fabriek te weinig betaalt, doch de Javaan, ook de Christen-Javaan kent de waarde van het geld niet, en wanneer hij *f* 30 of *f* 35 ontvangt als huur voor een bouw sawah, duurt het geen maand of alles is verteerd. Wanneer dan anderen in den oogsttijd hun rijstschuur kunnen vullen, heeft hij niets om te oogsten, en armoede staat voor de deur. Men moet als daglooner gaan werken, wat de meesten niet eerder doen dan in hoogen nood, en moet de belasting betaald worden, dan wordt voorschot gevraagd aan de fabriek, die dit gaarne geeft, om zeker te zijn van de gronden voor de volgende jaren. Het is al jaren zoo, en ik kan er tegen ingaan en hun aanraden hun gronden niet te verhuren, — het helpt niet, de belasting moet elk jaar betaald worden, en voor den Javaan, eenmaal met verhuren begonnen, staat maar één weg open om het benoodigde daarvoor te krijgen: *voorschot vragen*. Men heeft nu reeds het grootste gedeelte ontvangen voor 1899. Zonder geldelijke hulp is het zeer moeilijk van de fabriek los te komen, wat toch zoo noodig is om weder tot bloei te geraken.

„Waar ik kan, ga ik het verhuren van de sawah's met kracht tegen."

* * *

Dit geeft het *Handelsblad* van 13 Juli aanleiding tot een beschouwing, die wij hieronder weer geven.

Het blad twijfelt er niet aan, dat de heer De Munnik de zaken goed inziet, en dat dus de Javaan zorgeloos en lui is. Hiertegen kent het Amsterdamsche blad maar een geneesmiddel: door schade en schande wijs te worden.

Het verhuren der sawah's aan de suiker- en indigofabrieken is volgens den heer De Munnik de bron van alle kwaad. De huurprijs is hoog genoeg, maar wordt binnen eene maand verteerd; en dan is Leiden in last; dan moet er gewerkt worden voor den kost, en daaraan hebben zijn inlanders een broertje dood. En daarom gaat hij, waar hij kan, „het verhuren van de sawahs met kracht tegen".

De vraag zou kunnen rijzen, of dat wel de ware weg is om den inlander minder zorgeloosheid, meer arbeidzaamheid te leeren, hem tot meer zelfstandigheid op te voeden. Ja zelfs, of een zendeling zich binnen de grenzen van zijn arbeid houdt als hij op deze wijze den bloei van de Europeesche cultures tegengaat. De zendelingen klagen soms, dat de Europeanen in Indië hen niet genoeg in hun arbeid steunen; is het dan wel juist gezien, zich als tegenstander van de cultuur-ondernemingen van Europeanen te doen kennen?

Daarenboven merkt het blad zeer ter snede op, dat de quaestie minder eenvoudig is dan de heer De Munnik haar voorstelt. Wanneer hij zijn zin had, zou de Regeering eenvoudig het verhuren van gronden voor de suikercultuur moeten verbieden. Hierdoor zou natuurlijk het laatste uur van die cultuur hebben geslagen.

Dit nu zou een ramp voor Java zijn, en de methode De Munnik is de methode van het wegwerpen van het kind met het badwater.

Intusschen, tegen misbruiken kan niet te sterk worden gewaakt, en daarom wordt nog een woord gewijd aan de „zeer terecht" door den heer De Munnik afgekeurde verstrekkingen van voorschotten. Volgens hem was (in het begin van 1898) reeds „het grootste gedeelte" (van den huurprijs der velden) ontvangen voor 1899. Dat is inderdaad een ernstig kwaad, maar de Regeering staat — al kan zij in het algemeen bezwaarlijk verbieden dat de een den ander geld leent — daartegenover niet geheel machteloos; vooruitbetalingen, in strijd met de bepalingen gedaan, zijn nietig (art. 7 der verhuurordonnantie) en volgens het Kol. Verslag van 1897, bl. 110, wordt de bevolking er bij voortduring op gewezen „dat zij zich blootstelt aan een weigering tot registratie van de huurovereenkomsten, wanneer op eenigerlei wijze mocht blijken dat door haar voorschotten van den bedoelden aard in ontvangst zijn genomen".

Wanneer de zendeling van dergelijke handelingen kennis draagt, zou het in het belang der bevolking zijn, wanneer hij dáárvan mededeeling deed aan de bestuurs-ambtenaren; het tegengaan van misbruiken ligt veeleer op zijn weg dan het tegengaan der verhuringen zelve!

Met dat al meent het *Handelsblad*, dat er wel iets vicieus is in den grondslag der suikercultuur: een industrieel een fabriek oprichtende, die tonnen gouds kost, mist de *zekerheid* dat hij zal kunnen beschikken over voldoenden grond tot het verkrijgen der noodige grondstof; slechts op enkele erfpachtslanden, waar suikerriet kan worden geteeld, is de toestand gezonder. Kan men het er gaandeweg toe leiden dat de inlanders zelf suikerriet aan de fabrieken leveren, of dat de industrie over eigen gronden beschikken kan, dan ware veel gewonnen. Men heeft zich tot dusver in de praktijk weten te redden, maar zeker niet altijd op een wijze die aan de critiek geen vat geeft.

Hoe meer er naar gestreefd wordt, de suikerindustrie op stevige basis te doen rusten en deze *in alle opzichten* een voordeel van den inlander te doen zijn, — hoe meer het *Handelsblad* zich daarin zal verheugen.

* * *

Het opstel van den heer H. H. van Kol over de Indische mijnwet, dat wij plaatsten in de Juli-aflevering, blz. 859, is door den schrijver algemeen verspreid. Toch vonden wij slechts in een Nederlandsch persorgaan artikelen er aan gewijd en wel in de *Nieuwe Arnhemsche Courant*, die in hare 4 nummers van 3, 7, 10 en 12 Juli ons een zeer uitvoerige beschouwing hierover schenkt. Die beschouwing is te uitgebreid, om haar hier in haar geheel te refereeren. Wij stippen slechts enkele punten aan, die ons bij de lezing opvielen.

De heer Van Kol wil „staatsexploitatie als regel, particuliere ontginning steeds uitzondering." Hij voegt er nog bij, dat de particuliere ontginning alleen dan geoorloofd is, „wanneer de risico groot of het beheer van den Staat nagenoeg onmogelijk is."[1])

Het is niet waarschijnlijk — zoo meent het Arnhemsche blad — dat particulieren zich zullen wagen aan mijnontginningen, die de Staat niet aandurft, omdat de ristco te groot is. Vooral niet, daar ons sociaal kamerlid daarenboven als eisch stelt: heffing van een matig vast recht en „daarnevens een zware en wel zoo zwaar mogelijke cijns, te heffen van de netto-winst, aanvangende zoodra het oorspronkelijke bedrijfskapitaal is gerestitueerd", en als slotbepaling: „gemakkelijke terugname der concessie", zoodra de Staat die verlangt.

Zullen er vele particulieren gevonden worden, die lust hebben hun kapitaal te steken in een onderneming met groote risico, zoo groot, dat de Staat deze niet waagt, met de zekerheid, dat de te behalen voordeelen door een zoo zwaar mogelijke cijns tot een minimum zullen worden beperkt, en met het vooruitzicht, dat zoodra deze voldoende winstgevend wordt, de Staat er de hand op legt?

Feitelijk komt het stelsel van den heer Van Kol neer op algeheele uitsluiting der particuliere ontginning, op Staatsmonopolie.

Waarom dit niet ronduit gezegd? Omdat het gezond verstand van den heer Van Kol opkomt tegen deze consequentie, wijl hij weet, dat Staats-monopolie de ontwikkeling der mijnontginning in stede van te bevorderen, zou vertragen.

Het algemeen, d. i. het Staatsbelang, eischt de geregelde, stelselmatige ontginning der schatten, welke als delfstoffen in Insulinde's bodem verborgen zijn. Dit alléén te doen door middel van Staatsexploitatie ware eenvoudig ondenkbaar. Dat de Staat met kans op goeden uitslag de ontginning van een deel dier delfstoffen op zich kan nemen, daaraan valt, met het oog op de uitkomsten verkregen door de eigen exploitatie der Ombiliën-steenkolenvelden, der tinmijnen van Banka, der djatiehout-bosschen, der Staatsspoorwegen, wel niet te twijfelen. De werkkring van den Staat op dit gebied kan en moet zeer zeker belangrijk worden uitgebreid, en niets belet, dat hij ook de exploitatie van petroleum-, goud- en andere mijnen op zich neemt. Maar wil men alles overlaten aan den Staat, dan zal het gaan zooals tot heden toe, en hoogstens zullen nu en dan enkele ontginningen, welke zonder groote risico kunnen worden aangevat, worden begonnen.

---

1) Zie *Indische Gids*, Juli-aflevering, blz. 863.

De particuliere ondernemingsgeest moet de prikkel, de spoorslag zijn voor den Staat: zonder deze valt er aan ontginning op eenigszins ruime schaal niet te denken. *Naast* Staatsexploitatie moet krachtige aanmoediging en bevordering van den particulieren ondernemingsgeest hoofddoel zijn, doch tevens dient eene oplossing gevonden voor de vraag: hoe kan men de belangen van den Staat doen samengaan met die der particuliere industrie, zoodanig, dat de eerste een billijk aandeel geniet in de door de laatste te maken winsten, zonder hare ontwikkeling te belemmeren?

Van den heer Van Kol, die zelf in de zitting van 10 November j.l. de belangen der Europeesche (kapitalistische) industrie, welke hij voor Indië onmisbaar oordeelde, zoo warm bij den Minister aanbeval, mag met recht worden verwacht, dat hij tot eene goede oplossing zal medewerken. Hij kan niet volstaan met voorstellen te doen, welker onaannemelijkheid voor de hand ligt en dan de schuld te werpen op Regeering en Kamer, met de woorden van zijn opstel: omdat „*niet* het Socialisme, maar het Kapitalisme nog altijd triumfeert in het Nederlandsche Parlement".

Wat dáár zegeviert, is de zucht om langs practischen weg een oplossing te vinden van de moeielijkheden waarvoor men staat, waarover men niet kan heenglijden, zooals de heer Van Kol doet, maar die men onder de oogen moet zien en trachten zooveel mogelijk weg te nemen.

De *Nieuwe Arnhemsche* gaat in een tweede artikel voort met een meer doorwrochte beschouwing van de Mijnwet, in verband met het opstel-Van Kol. Die wet beschouwt de delfstoffen als *publiek eigendom*, waarover de Staat het recht van beschikking heeft, hetzij om zelf de opsporing en ontginning daarvan op zich te nemen, hetzij om deze vrij te laten voor ieder, onder voorwaarden door den Staat te stellen.

Dit beginsel, waarbij de rijkdommen in de aarde verborgen, en waarop niemand een verkregen recht heeft, ten bate der gemeenschap worden gebracht, om in het algemeen belang te worden ontgonnen, is het eenig juiste.

De consequentie van dit beginsel is, dat de door de wet aangewezen delfstoffen aan het beschikkingsrecht van den eigenaar van den grond worden onttrokken, zooals dan ook in art. 1 der wet geschiedt.

De erkenning van dit beginsel behoeft evenwel niet te leiden tot Staatsmonopolie, of tot het *uitsluitend* op den voorgrond stellen van rechtstreeksche voordeelen voor den Staat. De beslissing omtrent de wijze van ontginning moet afhankelijk worden gemaakt van de vraag, wat het *algemeen belang* eischt, dat nu eens het best zal worden gediend door Staatsexploitatie, dan weder door particuliere ontginning. De eerste te willen verbieden, ware voorzeker even onverstandig als de laatste te willen uitsluiten.

De argumenten van de tegenstanders van Staatsexploitatie zijn nog geheel dezelfde als die, waarmede in 1850 het afstaan van de tinmijnen van Banka aan de particuliere industrie werd aanbevolen. De uitkomsten der Staatsonderneming op Banka, waarvan overtuigend is gebleken dat zij in geen enkel opzicht onderdoet voor de particuliere onderneming op Billiton, terwijl de opbrengst voor den Staat van 1875—1881 staat als 12 millioen tot 8 ton, hebben de ongegrondheid dezer argumenten afdoende bewezen.

Doch evenmin kan het blad meegaan met de voorstanders van Staatsexploitatie *à tout prix*, die de particuliere ontginning geheel of nagenoeg willen uitsluiten.

Wat de heer Van Kol wil, nl. den particulieren ontdekker, als regel, door den Staat te doen afkoopen, zou in de praktijk neerkomen op het dooden van allen particulieren ondernemingsgeest, of wel de financieele belangen van den Staat schromelijk in gevaar brengen.

Hij erkent dat de particuliere ontdekker „eenige rechten mag doen gelden en op ruime belooning aanspraak heeft." Wordt dat „ruim", zooals trouwens billijk zoude zijn, opgevat als vergoeding van kosten en van mogelijk te derven winst, hoe hoog kan dan niet in sommige gevallen die afkoopsom oploopen. Sommige concessies toch werden met millioenen betaald. Men bedenke voorts dat het hier niet handelt om *enkele* opsporingen maar om duizenden. Van den Staat zouden dus onberekenbaar hooge offers worden geëischt, terwijl daarentegen de uitkomsten ten allen tijde onzeker zouden blijven, want het *mining is a change* geldt zeker niet het minst voor Indië.

Is de belooning daarentegen niet ruim, in den aangegeven zin, dan zal de particuliere ondernemingsgeest zich afwenden van een arbeid, waarbij men kunde, tijd, gezondheid en kapitaal op het spel zet, zonder kans op voordeel.

In de laatste jaren werden verschillende *exploratie*-maatschappijen opgericht, met kapitalen van *f* 300,000, *f* 500,000 en meer. Het doel dier maatschappijen is de ontginning van delfstoffen voor te bereiden door het instellen van onderzoekingen. Aan dergelijke maatschappijen is altijd uit den aard een groote risico verbonden, welke moet worden opgewogen door groote voordeelen in geval het onderzoek goede resultaten afwerpt; is dit laatste niet het geval, en wordt geen met voordeel te ontginnen delfstofafzetting gevonden, dan is het kapitaal verloren. Welnu, wie zal deze risico willen loopen, indien de kans op het behalen van groote voordeelen, overeenkomstig het denkbeeld van den heer Van Kol, komt te vervallen? Immers niemand.

Wil men in het algemeen belang, de delfstoffen welke thans, als dood kapitaal, in den grond verborgen zijn, opsporen en ontginnen, dan moet, naast Staatsexploitatie, de particuliere opsporing en ontginning krachtig worden aangemoedigd, en dit kan alleen geschieden door in de wet het beginsel neder te leggen, dat de eerste opspoorder en ontdekker aanspraak heeft op de ontginning; dat hij zekerheid heeft op het verkrijgen der daartoe vereischte concessie. Slechts één uitzondering mag daarop worden toegelaten — buiten het geval in art. 15 der wet genoemd, — nl. wanneer om redenen van *algemeen belang*, het toekennen der concessie *niet* raadzaam wordt geoordeeld en ontginning van Staatswege de voorkeur verdient.

Het kan b v. gewenscht geacht worden de ontginning van steenkolenmijnen geheel van Gouvernementswege te doen geschieden — hiervoor zou met het oog op verschillende omstandigheden veel te zeggen zijn —; in een dergelijk geval moet de Staat het recht bezitten de concessie te weigeren en den opspoorder af te koopen Alle willekeur moet daarbij evenwel zijn buitengesloten, waarom het o. i. gewenscht zoude zijn *dit geval in de wet te vermelden*, en *vaste regelen* aan te geven omtrent de wijze waarop de te verleenen vergoeding zal worden geregeld.

De Staatsexploitatie blijve echter beperkt tot die gevallen, waarin de minerale afzettingen door den Staat zelf ontdekt zijn, of wanneer een reeds verleende concessie vervalt. In alle andere gevallen worden onomwonden

erkend, het recht op concessie van den eersten, particulieren vinder. En dit beginsel is dan ook in de Mijnwet neergelegd.

Het blad is het met Van Kol eens, dat het winstaandeel van den Staat te klein is, maar gaat niet zoover als deze. Men vergete niet, dat mijnbouw indirecte voordeelen geeft, doch slechts tijdelijke.

Wat baten aan Billiton de millioenen gedurende weldra 50 jaar aan den bodem onttrokken?

En zoo zal het overal in Indië gaan! De schatten uit den bodem geput, zullen elders worden verteerd, en men zal niets overhouden dan leege putten en verlaten mijnwerken; na een tijdperk van betrekkelijke welvaart, blijft de bevolking achter, even arm als te voren.

Wij hebben trouwens een voorbeeld in vele onzer veenstreken; men denke aan Beets, St. Johannesga, enz.

Niet alleen is het een recht, maar ook een plicht van den Staat zorg te dragen, dat de *vermindering* van den publieken eigendom in den grond verborgen, vergoed worde door het aandeel dat hijzelf daarvan geniet.

Hoe dit aandeel van den Staat nu vast te stellen?

Bestreden wordt het vaste recht van *f* 0.025 per H.A. voor vergunningen, en het zegelrecht (volgens Indische bladen ten bedrage van *f* 100) voor elke gunstige beschikking.

Het doel der Regeering met deze maatregelen is de „niet-ernstige" aanvragers tegen te houden; zij vergete evenwel niet, dat de „ernstige" opspoorders in den regel de minst met fortuin bedeelden zijn; de ontdekkers van Klondyke behoorden alle tot deze categorie.

Afgekeurd wordt verder de bepaling, dat de vergunning slechts voor twee jaren wordt verleend, en ten hoogste voor één jaar kan worden verlengd. Deze termijn — de Indische bladen hebben er terecht op gewezen — zal in vele gevallen te kort zijn; beter ware o.i. te stellen, een termijn van *drie* jaren, met verlenging met ten hoogste *twee* jaren.

Zooals bekend is, wil de Mijnwet van houders van *concessies* tot ontginning een jaarlijksch vast recht heffen van *f* 0.25 per H.A. en voorts een jaarlijkschen cijns van 2 pCt. van de *bruto-opbrengst*.

Iedere onderneming dus, hetzij zij *veel* of *geen* winst oplevert, betaalt eenzelfde cijns, waarvan het bedrag alleen afhankelijk is van de opbrengst. Van twee ondernemingen, welker bruto-opbrengst nagenoeg dezelfde is, doch waarvan de een, ten gevolge van tegenspoeden als anderszins met verlies werkt, terwijl de andere hooge dividenden kan uitkeeren, zal *eenzelfde* bedrag aan recht en cijns geheven worden.

Door deze bepaling zal menige onderneming, die juist op het kantje is, zeer zwaar worden getroffen. En hierop wijst ook het voorloopig Verslag van de Tweede Kamer, bij stijgende netto-winst zal het cijnspercentage daarvoor dalen, en daarentegen klimmen, naarmate de netto-winst geringer wordt, terwijl de cijns onbeteekenend is, wanneer de netto-winst buitengewoon groot is. Daarom werd, zooals ons bekend is, herhaaldelijk aanbevolen, den cijns te heffen naar de netto-winst. De bezwaren, hieraan verbonden, zijn echter door den Minister duidelijk geformuleerd.

Het blad oppert nu een regeling, die de voordeelen en niet de nadeelen van beide stelsels bezit, maar die ons niet heel practisch lijkt. Zij komt hierop neer:

„Wanneer door particuliere opsporingen, het bestaan eener delfstof-afzetting in een voor exploitatie voldoende hoeveelheid is gebleken, vraagt de eerste vinder, of opspoorder (hij zij persoon of exploitatie-maatsch.) daarvoor concessie tot ontginning, en draagt deze daarna over aan een te vormen maatschappij.

„Deze concessie vormt dus den inbreng; de bestuurders leveren hunne administratieve of technische kennis; de aandeelhouders zorgen voor het kapitaal; en naast deze staat het Gouvernement, dat de beschikking over de aanwezige delfstoffen aan de maatschappij afstaat. De verhouding is dus feitelijk deze: de houders der concessie brengen deze in; de Staat brengt in het beschikkingsrecht over de te ontginnen delfstoffen; de aandeelhouders leveren het kapitaal; het Gouvernement maakt dus deel uit van de combinatie, op denzelfden voet als de anderen.

„Waarom zal de Staat dan ook niet in werkelijkheid als *deelhebber* in de maatschappij optreden en bij wijze van vergoeding voor *zijn* inbreng, de waarde ontvangen welke deze voor haar heeft, in den vorm van aandeelen?"

Begrijpen wij den schrijver goed, dan maakt hij dus den Staat aandeelhouder in elke mijnmaatschappij. Natuurlijk heeft de Staat daardoor al de rechten van een aandeelhouder.

Hij deelt in de winsten, maar, en daaraan heeft de schrijver blijkbaar, naar onze meening, te weinig aandacht geschonken, ook in de verliezen. Over dat deelen in de risico van alle mijnbouwondernemingen loopt de schrijver wel wat losjes heen. Hij stelt zich voor, dat er een billijke verhouding bestaan zal tusschen 1e. den inbreng der concessionarissen, 2e. het kapitaal der aandeelhouders, 3e. het aandeel van den Staat als vergoeding voor zijn inbreng van het concessierecht, door deze drie partijen elk één derde toe te kennen in het aandeelen- en het obligatiekapitaal van elke mijnmaatschappij.

Verder stelt hij nog de volgende bepalingen voor: 1e. dat de aandeelen (obligaties) van den Staat niet kunnen worden afgelost; 2e. dat zij niet mogen worden verkocht zonder machtiging van het hoogste Gezag en in 's Landsbelang; 3e. dat de verhouding van $^1/_3$ moet blijven bewaard, ook bij uitbreiding van het maatschappelijk kapitaal.

Hij maakt zich de zaak verder nog gemakkelijk door het volgende te zeggen:

„Zij, meer van nabij bekend met sommige handigheden van besturen van vennootschappen en maatschappijen, zullen weten aan te geven wat verder noodig is om benadeeling van 's Lands belang te voorkomen."

Wij hebben in dit opzicht wel eenige ervaring. En die ervaring leidt ons tot het besluit, dat het denkheeld van den schrijver, hoe goed ook bedoeld, onpractischer is dan een der beide systemen — heffing van de bruto- of van de netto-opbrengst — die hij bestrijdt. De Staat één derde aandeel te geven in alle mijnbouwmaatschappijen zou gelijk staan met een voorbereiding tot een Staatsbankroet. Want de ondervinding in alle Europeesche landen en ook in Australië, Californië en Transvaal opgedaan, leert ons, dat tegenover een mijn, die schitterende zaken maakt, en die dus als een reclame dient voor de plaatsing van aandeelen in zulke maatschappijen, wel tien andere staan, waarin de aandeelhouders hun geld kwijt zijn. Dit is in Indië zeker van toepassing, waar zoovele mijnmaatschappijen opgericht zijn en worden op hoop van zegen, onder het motto, dat daarnaast, op het vergunningsterrein eener reeds bestaande mijnmaatschappij, erts gevonden is. Wij zouden er dus

hartelijk voor bedanken, wanneer men ons een derde in alle mogelijke opgerichte en op te richten mijncompanies tezamen ten geschenke gaf. Het komt ons voor, dat het een Nessusgeschenk zou zijn, en wij zouden het een ramp vinden voor den Staat. Het gevolg zou trouwens nog dit zijn, dat de mijnbouw, die nu eenmaal een reusachtige loterij is, waarbij eenige groote prijzen, die in het oog vallen, legio nieten doen vergeten, nooit tot eenige ontwikkeling zou kunnen komen. De Staat toch zou slechts aandeelhouder willen en kunnen worden in reeds in den aanvang erg secuur er uitziende mijnondernemingen. Welnu, die zijn er niet erg veel! Daarentegen komt de mijnindustrie in een land tot bloei door haar zoo vrij mogelijk, met zoo weinig inmenging als van Staatswege mogelijk is, te laten. Want zij geeft uiting aan de ontzettende speelzucht en de gouddorst, die een kenmerk is van onze moderne, beschaafde maatschappij. De mijnindustrie kan niet opbloeien zonder vele slachtoffers te maken. Den Staat tot het hoofdslachtoffer te maken zou het gevolg zijn van de verwezenlijking der denkbeelden der *Nieuwe Arnhemsche Courant.*

* * *

In onze vorige Revue wijdden wij blz. 839—842 aan een bespreking van de polemiek tusschen de heeren Corsten en Deen, betreffende Duitsche vertegenwoordigers van Nederlandsche handelsbelangen in Zuid-China.

Door Prof. Dr. J. J. M. de Groot wordt in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Mei een belangrijke aanvulling en rectificatie gegeven, die een zeer kort, doch zaakrijk verslag bevat van de totstandkoming der directe emigratie van Chineesche arbeiders naar Deli, die den eersten stoot gegeven heeft aan de schepping van onze consulaire vertegenwoordiging in dat gedeelte van den aardbol. De zaak der emigratie is zeker gewichtig genoeg, om er prijs op te stellen, haar in dit tijdschrift correct mede te deelen. En wij stellen er daarom prijs op de mededeeling van iemand, die er den hoofdrol in gespeeld heeft, hieronder weer te geven.

Prof. De Groot dan constateert, dat de mededeelingen van den heer Deen door duidelijkheid en zaakkennis uitblinken, doch dat zij één groote onjuistheid bevatten, die hij, ter wille van de billijkheid tegenover een overledene en de waarheid in de geschiedenis, wil verbeteren.

Prof. De Groot zegt dan het volgende:

„Volgens den heer Deen, zouden wijlen de heer Rappard en de heer Hoetink mede schuld hebben aan het feit, dat die rechtstreeksche emigratie, die sedert tien jaren zulk een krachtige steun voor den bloei van Sumatra's Oostkust is geweest, op de hulp van Duitsche consuls is gebaseerd. Geen dier beide heeren kan echter met mogelijkheid zulk een verwijt treffen. Eerstgenoemde arriveerde nl. eerst in China in Juni 1888, zegge ruim twee maanden nadat de toestemming tot uitvoer van werkvolk door mij, met behulp van de Duitsche consuls te Swatow en Canton, van de Chineesche overheden was verworven, en zelfs reeds een drietal verschepingen van arbeiders hadden plaats gehad. Ik had toen de mij door den gouverneur-generaal gedane opdracht om naar de vrijmaking der emigratie te streven, als geëindigd te beschouwen, en mij verder uitsluitend aan mijne wetenschappelijke missie te wijden. De heer Rappard, destijds inspecteur van de Deli-Maatschappij, werd toen, op mijn uitdrukkelijk verzoek, naar China gezonden, om met de

door mij benoemde Duitsche agenten contracten te sluiten, en financieele en andere aangelegenheden te regelen, waaronder de totstandkoming van stoombootverbinding de eerste plaats bekleedde.

„In December van datzelfde jaar vertrok de heer Rappard weer naar Deli, en werd door den heer Hoetink opgevolgd. Politieke aangelegenheden waren er toen in het geheel niet meer ter regeling overgebleven.

„Nogmaals, indien men er iemand een verwijt van wil maken, dat dit gewichtig koloniaal belang aan Duitschers is toevertrouwd, treft dat verwijt mij alleen. Als drager van volmacht bezat ik daartoe het recht. De heer Corsten neme van mij de verzekering aan, dat ik Hollander genoeg was, om, ware er gelegenheid geweest, een Nederlandsch huis voor te trekken. Er was er echter bezuiden Shanghai nergens een te vinden, ja, wat meer zegt, ik was er zelfs de eenige Hollander. Consuls van beroep, de eenige waarmede mandarijnen verkiezen te onderhandelen, bestonden er evenmin, en onze minister-resident weigerde mij zwart op wit alle hulp: de bloei van Deli, zoowel als de opdracht, die ik van de Indische regeering medebracht, lieten dien hoogen waardigheidsbekleeder volkomen koud.

„Sedert is, dank vooral het initiatief van het toenmalige Kamerlid, den heer Cremer, thans minister van koloniën — den eenigen man, bij wien mijn vertoogen in dien geest steeds een open oor vonden — voor de verbetering onzer consulaire vertegenwoordiging in Zuid-China een kleinigheid gedaan. Zelfs is hier en daar aan de kust de kiem voor een handelshuis neergelegd. Doch men moet gepasseerde gebeurtenissen beschouwen in de lijst van hun tijd. De heer Corsten heeft zonder twijfel in *theorie* gelijk; maar hij bedenke, dat ik moest roeien met riemen die ik had, en dat er eenvoudig *niets* tot stand zou zijn gekomen, en mijn stem om verbetering van den consulairen dienst zou zijn gebleven die eens roependen in de woestijn, had ik die riemen versmaad, omdat zij niet waren van Hollandsch hout."

De Pedir-expeditie geeft gelukkig minder aanleiding tot academische verhandelingen dan tot een vrij wat nuttiger lectuur: die der telegrammen, welke èn Regeering èn Nederlandsche dagbladpers in onophoudelijke reeks publiceerden. Dit is reeds veel gewonnen, want de wijsheid der aan den wal staande stuurlui begon ons vreeselijk tegen te staan.

Toch willen wij hier aan 't slot dezer Revue een artikel noemen, dat onze bijzondere belangstelling wekte, omdat het zoo juist aangeeft wat de portée is van hetgeen thans op Sumatra gebeurt. Het bedoelde artikel komt reeds voor in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 21 Juni. Het is ons nog actueel genoeg om het hier weer te geven.

Boven verwachting gunstig was het verloop der krijgsverrichtingen in het Pedirsche. De veldtocht geleek meer op een indrukwekkenden militairen marsch, dan op een doordringen in vijandelijk gebied, zooals de eerste jaren van den Atjeh-oorlog te aanschouwen gaven.

Slechts een paar malen hadden onze troepen den marschvorm te verlaten en in gevechtslinie op te rukken tegen vijandelijke sterkten en dan werd de zege met geringe opofferingen en kleine verliezen van dooden en gewonden behaald; de vijand vlood met achterlating van vele gesneuvelden en met de

vrees in het hart voor het nieuwe geweer der Kafirs, waartegen geen bedekking bestand bleek.

De tijden zijn voorbij, waarin Teungkoe di Tiro aan ons durfde schrijven, dat hij vrijheid eischte om zijn gewapende volgelingen te verzamelen om de heilige graven binnen onze verdedigingslinie van dijken en forten, tot tijd en wijle hij ons voorgoed van Atjeh's grond zou hebben weggejaagd.

Zijn wapenbroeder Toekoe Oemar, die het ons mede zoo lastig wist te maken, dat wij achter die stelling moesten wegschuilen, durfde nu niet tegen ons optreden met zijn goed gekleede en goed gedrilde partijgangers, en Panglima Polim, het hoofd der XXII Moekims, dat zich altijd rekende ten minste de gelijke van den Sultan te wezen, verliet have en goed in het terrein, dat hem nog restte van zijn gebied, en zocht een schuilplaats in vreemde streken.

Tot op ruim dertig kilometers van de kust drongen onze troepen door en zij doorkruisten het stroomgebied der Pedir- en Ajer Leboe-rivieren in alle richtingen, zonder noemenswaardigen tegenstand te ontmoeten. Langs smalle voetpaden door de rijstvelden of over steile heuvelkammen werden gedurende enkele dagen marschen afgelegd, die in den langdurigen oorlog slechts hun wedergade vinden, tijdens Van den Heyden's tochten naar Lamtoba en Selimoen, en evenals toen zal nu ook wel een groot gedeelte der kampongbevolking het defileeren der Hollandsche soldaten rustig hebben aangezien, zonder zich te weer te stellen of de vlucht te nemen in het onherbergzame gebergte.

Waar waren dan die duizenden en duizenden strijders, die de beide federatiën in het vuur heetten te kunnen brengen? Waar was die geest van verzet, waarvoor wij jaren en jaren lang zóó beducht waren, dat enkel verdedigen waar wij aangevallen werden ons wachtwoord werd?

Voor het krachtig optreden van kolonel Van Heutsz waren zij versmolten als sneeuw voor de zon.

Dit is trouwens geen nieuw verschijnsel in den Atjehkrijg. Generaal Van der Heyden deed daarvan al eenige ondervinding op bij zijn binnenrukken van het diepere gedeelte der XXII Moekims, waarvan de bevolking eveneens ten onrechte zoo strijdlustig geroemd werd.

Ook hij beleefde het oogenblik, dat de Atjeher boog voor zijn macht en zich neerlegde bij het onvermijdelijke als den duidelijk geworden wil van Allah.

Maar de toestand van heden wint het verre boven dien van 1880.

Toen waren wij enkel heer en meester in de vallei van de Atjehrivier, waaruit de bevolking voor een groot gedeelte de vlucht had genomen naar het Pedirsche en de verdere landschappen op de Noordkust, waaruit steeds aanslagen op het door ons bezette gebied te verwachten waren.

Toen was onze macht ter Westkust hoofdzakelijk berustende op verdragen en contracten, was de Oostkust maar zeer onvolkomen onder onzen invloed gebracht en toonden de Moslemin in Samalanga op de Noordkust, dat zij in staat waren den veroveraar der XXII en XXVI Moekims in hun Batoe Ilig met succes het hoofd te bieden.

Nu is dit alles veranderd.

Groot-Atjeh is in rust en de bevolking bewerkt daar hare rijstvelden, drijft handel op de marktplaatsen of verdient een goed daggeld in onzen dienst. Het Pedirsche heeft geen achterland, van waar uit nieuw verzet kan worden aangestookt en krachtige benden fanatieken kunnen opdagen.

De Westkust houden wij bezet. Daar is de deur voor den onruststoker Toekoe Oemar gesloten, en zijn uitvoerhavens geopend. Op de Oostkust ontwikkelen zich de landbouw en nijverheid al meer en meer en treedt het Europeesch kapitaal op als brenger van vrede en welvaart. En op de Noordkust was onze invloed sedert jaren werkzaam. Daar voegen de hoofden der verschillende staatjes zich naar onze bevelen, daar hebben wij in de haven van Telok Semawé een débouché voor den handel opengesteld en daar zal Poeloe Weh ons met het wereldverkeer verbinden.

Waarlijk, in de laatste drie jaren is er groote vooruitgang te bespeuren in de zaken op Noord-Sumatra en de Gouverneur-Generaal van heden heeft heel wat meer recht te verwachten, dat zijn naam in de geschiedenis zal blijven genoemd als die van den beëindiger van den Atjeh-oorlog dan zijn voorganger in 1881.

Diezelfde geschiedenis wijst hem tevens den weg, dien hij niet moet inslaan, als hij behouden wil wat hij nu verkreeg en ordenen en consolideeren, wat nu nog verward en verbrokkeld dooreenligt.

In de reeks van onderling onafhankelijke en op elkaar naijverige kuststaatjes kan geen vrede worden gedecreteerd; in vele streken berust ons gezag nog op de banjonetten en verdwijnt het met het wegtrekken onzer soldaten. Kleine expeditiën zullen hier en daar nog noodig zijn; posten zullen nog geruimen tijd moeten blijven bezet en troepenafdeelingen zullen zich nog voortdurend in de gezuiverde terreinen moeten bewegen. Eerst als de hoofden en de bevolking aan de nieuwe toestanden zijn gewend geraakt, als er straat- en tramwegen zijn aangelegd, als veiligheid en orde inheemsch zijn geworden en handel en welvaaart hun intocht hebben gehouden, eerst dan kunnen die troepen worden gemist.

Totdat die tijd zal zijn aangebroken, zal het Indisch Gouvernement zich moeten getroosten een gedeelte van zijn leger en zijn geld voor Noord-Sumatra ter beschikking te houden. Maar dan zullen die waakzaamheid en die krachtsontwikkeling ons ook kunnen behoeden voor een opnieuw uitbreken van den oorlog en zullen eindelijk onder de regeering van Koningin Wilhelmina de vruchten worden geplukt van den langdurigen strijd. Dan kan het geschieden dat, zoo al niet de hoofden, dan toch de landbouwende en handeldrijvende bevolking van Noord-Sumatra ons dankbaar zal leeren zijn voor onze tusschenkomst in het anarchisme op haar kusten.

KOLONIALE LITERATUUR.

TWEE NIEUWE BIJDRAGEN OVER DE MENTAWEI-EILANDEN.

De Mentawei-eilanden zijn voor ons geen onbekend terrein. Behalve de oudere literatuur, door wijlen Prof. Veth in het Tijdschr. v. Ned. Indië (jaarg. 1849, I, blz. 207) opgegeven, zagen achtereenvolgens het licht: *De Mentawei-eilanden en hunne bewoners* door H. von Rosenberg (Tijdschr. Batav. Gen., I, blz. 403); *Verslag van een onderzoek der Poggi-eilanden* door P. A. M. Hinlopen en P. Severijn (Ibid., III, blz. 319); *De Mentawei-eilanden* door H. A. Mess (Tijdsch v. N.-I., jaarg. 1870, I, blz. 339 en tien jaren later nog eens herdrukt in Tijdschr. Bat. Gen., XXVI, blz. 63); en een *Woordenlijst van de talen van Enggano, Mentawei en Nias* door I. A. C. Oudemans (Tijdschr. Bat. Gen., XXV, blz. 484); welke gegevens den Leeraar aan de K. M. Academie R. van Eck de bouwstoffen leverden voor zijn Overzicht van die groep in Dr. J. J. De Hollander, *Handleiding tot de beoefening der Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië* (5e druk, 1895, blz. 608).

Thans zijn deze opstellen door twee nieuwe aangevuld: een in No. 4 van den loopenden jaargang der Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, blz. 176—189 (reeds in het vooruitzicht gesteld op blz. 424 en 478 van den vorigen jaargang), van Alfred Maass, *Ueber eine Reise nach den Mentawei-Inseln*; en de andere van den bekenden schrijver over de eilanden Nias, Enggano en de Onafhankelijke Bataklanden, Dr. E. Modigliani, getiteld *Materiale per lo studio dell' isola Siporà (Mentawei)*, in de Mei-aflevering van het Bolletino van het Italiaansch Aardrijkskundig Genootschap, blz. 256—299, op vroegere reizen bijeengebracht. Deze maakt daarvan tevens gebruik om zich te verdedigen tegen de z. i. onbillijke beoordeeling, hem van Hollandsche zijde in het Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen. (2e serie, XI, blz. 759) en het na een kortstondig leven bezweken Nederl. Kolon. Centraalblad (blz. 17) ten deel gevallen, welke evenwel van veel te oppervlakkigen aard is om de moeite eener weerlegging te loonen.

Daar er sedert in onze tijdschriften niets over Mentawei is verschenen en de eenigste Hollander, die deze eilanden tot een onderwerp van studie maakte, de kontroleur Van Driessche, zijne aanteekeningen aan den heer Maass afstond (Verhandlungen d. G. f. E., 1897, blz. 425), zoo kan het zijn nut hebben in korte trekken op de resultaten van hun arbeid de aandacht te vestigen.

In de kampongs of dorpen, die ordeloos over de grootste eilanden verspreid en zeer onregelmatig aangelegd zijn, vindt men eenige groote en meerdere kleine huizen, deze door een enkel gezin en gene door een geheele familie, soms over de honderd zielen sterk, bewoond. Zoodanig dorp heet volgens Von Rosenberg *lakkei*, maar bij Maass *lagai*, dat vermoedelijk de goede benaming is, daar Mess en Modigliani ditzelfde woord opgeven. Ook kunnen wij thans op gezag van laatstgenoemden met vrij groote zekerheid zeggen, dat de groote huizen *oema* genoemd worden (zie ook de lijst van Oudemans) en de kleine *lalèp*, gelijk uit de door hem bijgevoegde afbeelding (blz. 275, fig. 7) voldoende blijkt. Het *laleb* van Ros., met de enkele bijvoeging van *huis*, kan derhalve in dien zin worden gewijzigd.

Over de dakbedekking loopen de berichten uiteen. Ros. teekent aan, dat de bladeren van den sagoepalm hiertoe gebezigd worden (blz. 417), dat zeer aannemelijk is om reden deze palmsoort er overvloedig voorkomt; en dat ik bevestigd zie bij Mod., die *boeloek sagai* als het Mentawei-woord voor *atap* vermeldt, waarvan het eerste twijfelachtig is, maar het tweede voor sagoe ook bij Ros. en Oud. wordt aangetroffen, al kan er zoowel het meel als de boom mede bedoeld zijn. Waar Maass derhalve blz. 181 beweert, dat de bladeren van den nipahpalm tot dekmateriaal dienen, is dit of bij uitzondering het geval of alleen geldig voor kleine huizen en tuinhutten, want zooals elders zullen de Mentaweiers de duurzaamheid van sagoe- boven nipahbladeren voldoende kennen en, waar de eerste gemakkelijk te bekomen zijn, liever om de 5 of 6 jaren dan om de 2 jaren zich de moeite van dakvernieuwing getroosten. Onder huisraad wordt in de laatste artikelen nog melding gemaakt van de *ngarè* of slaapmatjes van gespleten bamboe, terwijl Ros. en Mess alleen van lappen boomschors als rustplaats spreken.

Overgaande tot de bewoners roert Maass even de trouwens zeer vluchtige vermoedens van vroegere reizigers omtrent hunne afkomst aan en meent dat Dr. Morris, die hem vergezelde, spoedig op deugdelijke gronden zal uiteenzetten, dat zij eenmaal tot de oorsponkelijke bevolking van Sumatra behoord hebben. Deze Dr. M. schijnt trouwens een man van buitengewone werkkracht te zijn. Naar een brief van de laatste dagen van Juni 1897 (Verhandl. 1897, blz. 424) had hij bij een Chinees een Mentawei-eilander ontmoet, van wien hij door tusschenkomst van een tolk iets over de taal te weten kwam, en in een brief van 14 Sept. d. v. (ibidem blz. 478) wordt als resultaat der reis derwaarts sub 3 genoemd: „Ein umfangreiches sprachliches Material, worunter „zwölf Erzählungen, dreiszig Rätsel, einige Liebesgespräche, ferner Zaubergesänge und ein sehr verdienstvolle Aufnahme der Sprache durch meinen „Begleiter, Hernn Dr. Morris"; — in verband met de bestaande korte en onzekere woordenlijsten voor die paar maanden inderdaad een aan het wonderbaarlijke grenzende arbeid!

Bij het uiterlijk voorkomen, door Ros. en Mess reeds vrij uitvoerig beschreven al hadden deze geen Broca-tafel om de huidskleur te determineeren, heeft Maass ook het tatoeëeren behandeld (welke bewerking het duidelijkst wordt verklaard door Sev., blz. 321 en 322), en waarbij hij er wel op wijst, dat in uitzonderingsgevallen op het dijbeen dierenfiguren zijn aangebracht, maar niets te lezen is over het borstschild, door Ros. (blz. 411) en Westenberg (blz. 134) reeds genoemd, en waarvan de plaat tegenover blz. 77 in Deel VI der

Asiatick Researches eene misschien wat te fraaie maar toch zeer goede voorstelling geeft, welker juistheid Mess (blz. 80) erkent. Of deze nog al karakteristieke figuur, in de photographieën van Mod. eveneens ontbrekende, dus sedert soms door andere werd vervangen, is niet uit te maken.

De schaamgordel wordt volgens Maass vervaardigd van den bast van den *baiko*-boom, Mal. *tarok*, het laatste de West-Sumatrasche benaming van Artocarpus incisa L. (vulg. *broodboom*). Of dit wel zoo zeker is, weet ik niet; immers Mod. teekent blz. 291 aan, dat er verschil bestaat tusschen de boomschors tot bedekking van het geheele lichaam (*baiko*) en die voor den gordel (*kabit*), en uit de Volksbeschrijving van Midden-Sumatra door A. L. Van Hasselt (blz. 14) is bekend, dat lappen tarok-boombast tot vervoer van zieken dienen. Ik zou daarom geneigd zijn meer vertrouwen te stellen in het bericht van Mess (blz. 82), dat men voor *gordels* bezigt de schors van den *tarap*-boom, dit de West-Sumatrasche naam van Artocarpus elastica Rwrdt. Maass noemt dien gordel *ein Hüftschurz* en zegt verder, dat de vrouwen een *Schurz* van pisangbladeren dragen, afgewisseld door de dracht van *importierte Schurze* (blz. 184). Wil men voor het eerste kleedingstuk den naam *Schurz* behouden, dan zou men het andere als *eine Art Rockchen* moeten omschrijven, want dit laatste wordt sarongsgewijs om het lichaam gedragen, zooals genoegzaam blijkt uit de afbeelding fig. 10, blz. 285, bij Mod. en door Mess, blz. 83, reeds beschreven, „als een kleedingstuk van ongeveer anderhalf el lengte, zoodanig „om het lichaam gewonden, dat het gevoel van eerbaarheid van meer be„schaafde volken er niet door geschonden wordt". Maass voegt er nog bij dat, naar gelang die pisangbladeren fijner of grover uitgerafeld zijn, men zien kan of men een meisje, vrouw of weduwe voor zich heeft, waarvan geen der andere schrijvers gewaagt. De inlandsche benaming is onzeker en het *libbei* van Ros. (blz. 431) wordt door het *leppèi* bij Mod., i. v. *Scorza*, blz. 291, niet opgehelderd.

Wat de verdere kleeding betreft is er eenig verschil ten aanzien der hoeden. Maass vermeldt (blz. 184) als mannendracht een grooten hoed van de stelen (*Schäfte*) van den sagoepalm en voor vrouwen twee soorten, een die op onze door kinderen van papier gemaakte steken gelijkt en een anderen vorm uit palmbladeren. Mod noemt behalve den harlekijnshoed een op reis gebruikten regenhoed van boomschors en een zonnehoed van bladeren, de eerste afgebeeld in de figuren 2 en 10 en de regenhoed in fig. 6. Daar Ros. (blz. 412) en Mess (blz. 83) voor dezen laatsten de *schors* van den sagoepalm als vervaardigingsmateriaal opgeven, is dit in verband met den vorm in de afbeelding bij Mod. waarschijnlijker dan de *Schäfte* van Maass; ook zeggen zij, dat het steekvormig hoofddeksel van pisangbladeren wordt gemaakt, door de anderen niet nader aangeduid. De bij Mod. voorkomende namen van *toetoe* en *toerok* zijn dezelfde als die bij Ros., maar wat zijne bijvoeging *toetoe to ba leleæ* (*leleæ* = *berg*?) kan beteekenen, is mij een raadsel.

De gevlochten sandalen, waarvan Maass gewag maakt bij het visschen op steenachtigen of koraalgrond, zullen wel uit een stukje boomschors of eene eenvoudige omwinding met bladeren bestaan, die na gebruik terstond worden weggeworpen; geen der andere reizigers spreekt hierover. Daarentegen wordt door hem gespecificeerd, dat het ter versiering gebruikelijke beschilderen van zichtbare lichaamsdeelen (Ros., blz. 413, en Mess, blz. 83) geschiedt met den

wortel van *kinaeæ*, zijnde de inheemsche naam van Fibraurea chloroleuca (F. tinctoria Lour?), op West-Sumatra naar ik meen *akar koening* geheeten.

Over het mutileeren der tanden zegt Ros. (blz. 400), dat deze driehoekig gevijld worden, bevestigd door hetgeen Mod. (blz. 278) schrijft: „à uso di spezzare e limare gli incisivi superiori ed inferiori" en bovendien nog verduidelijkt door het portret van een met geopenden mond afgebeeld meisje op diezelfde bladzijde. Intusschen lezen we bij Maass (blz. 185): „die Vorderzähne wurden früher dreieckig spitz zugefeilt; heute werden dieselben durch kleine eingeführte Stemmeisen (steekbeiteltjes) in diese Form gebracht". Wegens den korten tijd tusschen de reizen van Modigliani en Maass verloopen, zou het wenschelijk geweest zijn dienaangaande iets meer te vernemen. Met het oog daarop, dat die steekbeiteltjes van West-Sumatra moeten ingevoerd zijn, alwaar de gewoonte van te vijlen bestaat, kan het bericht van Maass slechts met veel voorbehoud worden aangenomen.

De boog wordt volgens Ros. gesneden uit het hout van den *salap*-palm (*kajoe langkoe*), in het Mentaweisch *poolah* geheeten, alle drie even onbekende namen. Hij noemt dien *raurau*, een woord dat men bij Maass terugvindt, terwijl Mod. *dourou* schrijft. De beide laatsten bepalen zich tot de mededeeling, dat een soort palmhout voor de vervaardiging dient. Dat de pees „aus Pflanzenstoffen wird hergestellt (Maass)", drukt Ros. reeds duidelijker uit door van saamgedraaiden boombast te spreken. De bij Ros. en Mod. voorkomende naam van *loegoei* of *logoei* schijnt juist te wezen en laatstgenoemde geeft in fig. 3, blz. 266, eene goede voorstelling van de hanteering van pijl en boog.

Voor schild vinden wij als inlandsche benaming bij Ros. (blz. 431) *koerabit*, bij Oud. *koerabi* en bij Mod. (blz. 291) *koraibi* of *koraibit*, zoodat het moeilijk is te bepalen wie gelijk heeft; maar het Mentawei-woord *bliete* voor tweesnijdend dolkmes van Ros. (blz. 431) is stellig fout voor *palité* of *palitei*, daar Maass hiervoor *palitä* en Mod. *palitei* opgeeft. De namen voor lans, *soat* of *sosoat*, bestaan ook in andere inlandsche talen.

Vlerkprauwen of kano's heeten bij Ros., Oud. en Mod. *abak*, maar in de namen der grootere vaartuigen heerscht eenige verwarring. Maass geeft daarvoor, blz. 185, alleen het woord *kelaba*, door Mod. verklaard als een *zeilvaartuig afkomstig van het groote land* (Sumatra); terwijl *knabat* van Ros. voor *schip* wel door Oud. en Mod. tot *kinapat* wordt verbeterd, maar door den laatsten als *barca a vela* wordt onderscheiden. Volgens Maass zitten bij de vischvangst en in kleine prauwen gewoonlijk de vrouwen vooraan en stuurt de man; Ros. (blz. 417) zegt evenwel, dat als er slechts twee personen zijn de man zich aan den voor- en de vrouw aan den achtersteven neerzet, hetgeen meer waarschijnlijkheid heeft, omdat hij daardoor stilzwijgend het zwaarste werk op zich neemt.

De verbodsbepalingen (het Mal. *pantang* of *pëmali*) zijn vele en de Mentaweische samenleving wordt nagenoeg uitsluitend beheerscht door hetgeen verplichtend of niet-geoorloofd heet, met de noodige aanvulling voor bepaalde gevallen en personen; een en ander zorgvuldig onderhouden door priesters of doekoen's middels het gewone schrikbeeld van gevaar voor onheil van den kant der booze geesten, waarvan zij den indruk op handige wijze te hunnen voordeele weten aan te wenden. Aan Mod. en Maass danken wij de weten-

schap, dat het inheemsche woord hiervoor *poenèn* is, waarmede dan zoowel het verbod zelf als de daaraan verbonden formaliteiten en feestelijkheden worden bedoeld en waaromtrent overigens Sev., Ros. en Mess reeds tal van bijzonderheden mededeelden. Op een paar, die pas bekend geworden zijn, wil ik hier nog wijzen.

Zoo vinden we bij Mod. i. v. *allattare* opgegeven, dat zuigelingen bij voorkeur gezoogd worden, terwijl de moeder tot aan de heupen in de rivier staat, toegelicht door eene photographische afbeelding op blz. 264, en dit alleen om de kwade geesten verre te houden; en beschrijft hij o. a. blz. 295, na de opnoeming van meerdere vormen van talismans, hoe het hoofd van een dorp, dat verlost moet worden van een boozen geest, een klein model van een volledig uitgeruste vlerkprauw vervaardigt, om, als hij zich van dien geest heeft meester gemaakt, het prauwtje onder geleide van al de dorpelingen strandwaarts te voeren, ten einde er tijdens het uitspreken van eenige formulieren den geest in te brengen en het daarna, nabij de monding der rivier, ter plaatse waar de golven op de riffen gebroken worden, in zee te werpen.

De booze geesten heeten bij Maass en Mod. *sanitoe* (Ros. schrijft *sinetoe*), maar uit hetgeen eerstgenoemde, blz. 187, aanhaalt over het spijzigen dier geesten gedurende de eerste maanden na de geboorte van een kind, zou ik geneigd zijn dien naam eerder toepasselijk te beschouwen op de *zielen van afgestorvenen* (min of meer befaamde voorvaderen), wier hulp of toorn door de zoogenaamde offers (inhalatie van den geur van spijzen en genotmiddelen) wordt ingeroepen of afgewend. In deze meening word ik versterkt door de daaraan voorafgaande beschrijving der offerplaats, *katjaila poekoea-taoe*, alwaar geofferd wordt als de mannen zeewaarts of ter vischvangst gaan, derhalve blijkbaar aan een dorpsbeschermgeest, en verschillend van de in huis aanwezige *katjaila*, de vereeringssteê der bijzondere beschermheiligen van het gezin. Niettemin blijft afwering van kwade invloeden der booze geesten, zij het ook indirect, bij de hier gebrachte offers in de meeste gevallen het einddoel.

Ten slotte nog een paar opmerkingen over de taal, waarvan wij drie woordenlijsten bezitten, een van Von Rosenberg, de tweede van Oudemans en de laatste, tevens de uitvoerigste, van Modigliani; ter vergelijking ben ik echter aan de veel beknoptere beide eerste gebonden.

Eerstens heeft men woorden, die bij alle drie gelijk of nagenoeg gelijk zijn, nl.:

groot	*abéoe*	hoofd	*octé*
klein	*gòsò*	hoofdhaar	*aleê*
kort	*tètè*	oog	*mata*
breed	*alio*	oor	*talinga*
zon	*soeloe*	arm	*para*
maan	*lako*	boom	*bakat*
wind	*roesa*	pisang	*bago*
prauw	*abak*	ananas	*asit*
vader	*oekoci*	sagoe	*sagai*
moeder	*ina*	kat	*mao*
vrouw	*nanalèp*	varken	*koko*
kind	*toga*	pagaai	*loega*

Van deze mag dus aangenomen worden, dat ze juist zijn, maar eenzelfde zekerheid bestaat lang niet ten aanzien van tal van andere woorden, door eenige voorbeelden spoedig aan te toonen:

ster	is bij	Ros	*pinjangang*
		Oud	*penjangat*
		Mod	*panjanjangat*
vogel	is bij	Ros	*oemej*
		Oud	*oëwa*
		Mod	*oemma*

welk laatste zooveel op *oema* = *huis* gelijkt, dat er bepaald aan eene vergissing valt te denken.

borst	is bij	Ros	*topot*
		Oud	*karoekat*
		Mod	*doeroekat*
water	is bij	Ros	*oinan*
		Oud	*joja*
		Mod	*oinan*
			en voor Siberoet *djodja*

Overigens heeft Mod. bij *drink-* en *zee*water vergeten *oinan* te voegen, daar dit moet zijn *oinan lo* en *oinan laoet* (*kaoet*). Altijd als het woord *kaob* of *kaot* bij hem voor *zee* goed is, want Ros. heeft *koat* en Oud. *hoat*, welk *koat* bij Mod. wordt teruggevonden onder *zee* en *zeevisch*, zoodat men in de war schijnt geweest te zijn met de Maleische woorden *asin* en *garam*.

Voor *rechts* en *links* heeft Mod. de woorden *katoèt* en *kaikatjoe*, maar *rechter-* en *linkerhand* heeten bij hem *sikatoèk* en *sikatjoe*, waarbij toch wel *hand* = *kabei* zal behooren, ofschoon Oud. daarvoor opgeeft *tapik kétjoe* en *tapik toèk*, zijnde juist het omgekeerde.

De hoofdwindstreken heeten bij Mod.:

Noord	*sikalaoet*
West	*barè*
Zuidwest	*sikalelèoe*
Oost	*sikalaoet mata soeloe*
Zuid	*kéaman sikaolak*

maar bij de enkele woorden is *noord* = *sikalaoet barè*, *west* = *barèt*, *oost* = *sikalaoet* en *zuid* = *sikaolak*, hetgeen door de alweder afwijkende opgaven van Oud. niet te verbeteren valt. Misschien zullen de van Dr. Morris binnen niet al te langen tijd te verwachten taalproeven veel twijfelachtigs kunnen opheffen.

Het was mijne bedoeling niet elk onderdeel tot in de kleinste bijzonderheden na te gaan; ik wilde alleen doen uitkomen, dat de onderzoekingen der heeren Maass en Dr. Modigliani er alweder toe hebben bijgedragen onze kennis van de bewoners der Mentawei-groep te vermeerderen, en er tevens op wijzen dat latere reizigers, die meer tijd te hunner beschikking hebben, met deze nieuwe hulpmiddelen hun voordeel kunnen doen.

F. S. A. de Clercq.

Repliek aan den heer Henri Borel.

„Met verwondering" — dus vangt de heer Borel in de Juli-aflevering van dit Tijdschrift (blz. 780) zijne „Opmerkingen over de ontworpen Nieuwe Regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen" aan — „met verwondering las ik in *de Indische Gids* van Februari een artikel van Prof. De Groot over dat onderwerp". Met verwondering, zeg ik op mijne beurt, heb ik die „Opmerkingen" van den heer Borel gelezen. De verbazing is dus wederzijdsch; vermoedelijk is de mijne alleen maar wat grooter dan die van hem.

Wat toch is het geval? Boudweg haalt de heer Borel (blz. 795) door *al* mijne argumenten dat de Chineesche weduwe, volgens hare vaderlandsche begrippen, de beschikking over de bezittingen harer kinderen heeft, een streep, omdat ik, stumper, een eenvoudig, doodeenvoudig zinnetje uit het Chineesche Wetboek verkeerd zou hebben vertaald. Wat moet die vertaling wel verkeerd wezen, als men afgaat op het aplomb, waarmede dit als een Eureka den volke wordt verkondigd, met letters speciaal voor de gelegenheid gespatieerd! Het wordt bezworen met een gloed van overtuiging, wel geschikt om zelfs den bedaardsten sinoloog te biologeeren. Hoe moeten dan de rechtsgeleerden, die geen van allen Chineesch verstaan, er wel invliegen! Het ligt dus waarlijk niet aan den heer Borel, indien zij niet de overtuiging opdoen dat ik, die iets zóó eenvoudigs zóó schromelijk averechts vertaalde, bepaald tegen beter weten in moet gehandeld hebben, hun te kwader trouw knollen voor citroenen verkocht, hun valsche munt in de handen stopte! Wat moeten zij wel van de overige argumenten van zulk een knoeier gaan denken?!

Ter wille van de Chineesche moeder-weduwe, voor wier rechten ik tot dusver als eenig advokaat in het strijdperk sta, ben ik dus wel verplicht, mij tegen dien onstuimigen aanval een oogenblikje schrap te zetten, en de redacties van rechtsgeleerde tijdschriften en weekbladen in Indië, die het stuk van den heer Borel mochten overdrukken, te verzoeken, onmiddellijk daarachter aan deze regelen van verweer een bescheiden plaatsje te gunnen.

Gelukkig is het geschilpunt van zóó eenvoudig allooi, dat zelfs de leek, die geen enkel Chineesch schrijfteeken kent, volkomen in staat is om uit te maken, aan welke zijde het ongelijk schuilt. Het komt neder op de vraag, of in den zin: „Zoolang *grootvader-grootmoeder, vader-moeder* leven, kan de zoon of kleinzoon geene goederen van zichzelf bezitten" — het onderstreepte gedeelte moet gelezen worden als „grootvader *en* grootmoeder, vader *en* moeder", of wel als „grootvader *of* grootmoeder, vader *of* moeder". Ik was zoo stout te beweren dat het laatste het geval is; mijn aanvaller echter verklaart, dat ik het glad mis heb.

Indien echter — zoo verstout ik mij te vragen — de heer Borel een exemplaar van het Chineesche Wetboek bezit en daar wel eens in geneusd heeft, hoe is het hem dan bij mogelijkheid kunnen ontgaan, dat de uitdrukking „vader-moeder" daarin dozijnen malen voorkomt zonder dat er van een andere beteekenis dan vader *of* moeder sprake kan wezen? Hij sla bijv. in het 26ste hoofdstuk even den titel op, die over vader- en moedermoord handelt. Daarin staat te lezen, dat wie een aanslag op het leven van zijn „grootvader-grootmoeder-vader-moeder" doet, met doodkerving of onthoofding zal worden gestraft alnaar de aanslag is gelukt of niet. Beteekent dit nu, dat die straffen slechts toepasselijk zijn als men die verwanten tegelijk of paarsgewijze vermoordt, en ongestraft blijft als men maar zoo slim is ze stuk voor stuk dood te slaan? Zoo ja, dan is het mij wel. Volgens die vertaalmethode Borel mag verder een Chinees zijne grootouders en ouders ongestraft mishandelen, hen vrijelijk honen, beleedigen, beschimpen en schelden, indien hij zich slechts hoedt het hun paarsgewijze te doen, want in hst. 28 en 29 van het Wetboek, waarin die misdrijven behandeld worden, staat eveneens dat fatale „grootvader-grootmoeder, vader-moeder", en is noch van *of*, noch van *een der*, een spoor te bekennen.

Verdere bewijzen voor zijn ongelijk hale de heer Borel nu zelf maar uit het Wetboek op; hij weet nu, dat zij daarin voor het oprapen liggen. Hij ga dan echter konsekwent te werk, en passe zijne verbindingsleer ook eerlijk toe op analoge uitdrukkingen, waarvan de twee termen evengoed als „vader-moeder" bij elkander behooren, zooals: oudere broeder-jongere d°., oudere oom-jongere oom, zoon-kleinzoon, vrouw-bijzit — en hij zal eens zien tot welke vermakelijke resultaten hij komt. ZEd. geve zich bijv. eens de luttele moeite om de rouwregisters aan het hoofd van het Wetboek na te kijken, waarin al die tweeledige uitdrukkingen, met vader-moeder aan de spits, opgesomd staan, zonder eenig teeken hoegenaamd dat op ons *en* of *of* gelijkt, en vrage zich dan af, of de Chinees alleen maar dan voor zijne bloedverwanten behoeft te rouwen wanneer zij paarsgewijze het tijdelijke met het eeuwige believen te verwisselen?

Ik zou hier nog, met een beroep op al de collega's van den heer Borel, kunnen betoogen, dat in het Chineesch het begrip *of* maar uiterst zelden door een speciaal teeken wordt uitgedrukt, en steeds uit den zin moet blijken. Doch tot het houden van beschouwingen over de eerste beginselen van die taal voel ik mij niet geroepen. Maar mag ik mijnen aanvaller nog even vragen, of men ook bijgeval uit ons eigen Hollandsche „Eert vader en moeder" moet lezen, dat men hen slechts als *paar* behoeft te eeren?

De verbazing, die ik over den aanval van den heer Borel gevoelde, sloeg haast tot wat anders over, toen ik hem de autoriteit van Jamieson en Staunton tegen mij zag aanhalen (blz. 795). Want zoo waar, lezer, die heeren vertaalden de uitdrukking „vader-moeder" bijna altijd zooals *ik* het heb gedaan (hetgeen u trouwens, na het bovenstaande, wel niet bijster bevreemden zal). Het klinkt haast ongeloofelijk, en toch is het zoo. Ik roep den heer Fromberg, die die schrijvers kent, en de collega's van den heer Borel zelf, hier openlijk tot getuigen, en verwijs hen naar deel X van de China Review (blz. 80, 2e kol.; blz. 82, 1e kol.; blz. 87, 2e kol. enz.), en naar Staunton's werk, blz. XXVI, 305, 346, 347, 357 enz. enz. Is het niet wat bar, lezer?

Nog meer zulke doodelijke hakken heeft mijne arme stelling over de Chineesche moederrechten te verduren. De doodelijkste is wel, dat enkele sinologen in Indië pertinent het tegendeel verklaren. Dat dit zou kunnen bewijzen, dat die sinologen tot dusverre van dit punt niet geheel op de hoogte waren, en het dus eindelijk eens tijd werd dat het, met de puntjes op de i, op den voorgrond kwam, is inderdaad ondenkbaar, niet waar? Eindelijk komt de genadeslag: *bekende sinologen in Indië, die zich in tegenovergestelden geest hebben uitgelaten, kunnen, wat de praktijk in Indië aangaat, op veel langer en rijper ervaring bogen dan ik* (blz. 799). Hier leg ik het heelemaal af. Voorwaar, het was wel wat àl te naief van mij, mij altijd te verbeelden, dat slechts studie, ernstige studie, de weg was om achter China's familierecht te komen; oliedom ook van de Indische Regeering, dat zij mij tot het maken van zulke studiën vele jaren naar China zond, in stede van mij in Indië in de alleenzaligmakende praktijk te laten. Hoe dwaas ook van de velen, die altijd hebben gemeend, dat de grijze advokaten en dokters der praktijk niet onvoorwaardelijk de bekwaamste juristen en medici zijn; dwaas eindelijk van Frederik den Grooten, toen hij beweerde dat een muilezel, die twaalf veldslagen heeft bijgewoond, nog maar geen krijgskundige is.

Ik ben nu duchtig op mijn plaats gezet, en heb een duidelijke aanmaning tot nederigheid ontvangen tegenover de ervaren goden der praktijk. Ik zal haar dadelijk tegenover den heer Borel zelf te pas brengen, want, goed uitgerekend, heeft ook ZEd. al meer jaren van Indische praktijk achter den rug dan ik — en mij dus niet aanmatigen in discussie te treden over de denkbeelden, in zijn stuk ontwikkeld. *Bescheidenheit ist eine Zier;* ik moet dus dat werk overlaten aan de sinologen der praktijk. Maar de heer Borel handhave zich dan ook tegenover mij konsekwent in zijne positie, dat is, hij late mij, onervarene, als quantité négligeable links liggen, en brenge mijne geloofwaardigheid niet opnieuw bij het publiek in verdenking. Tegenover stumpers als ik, die hun best doen, past grootmoedigheid.

J. J. M. DE GROOT.

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE.

Wij sluiten hiermede de reeks artikelen en de discussieën over dit onderwerp.

De laatste weggeslagen brug over de Ranojapo.

In mijn opstel „Decentralisatie in Nederlandsch-Indië", opgenomen in *De Gids* van October 1897, is als voorbeeld van groote geldverkwisting het volgende vermeld: „Als een sprekend voorbeeld hoe het eigendunkelijk handelen van het eenhoofdig gewestelijk gezag groote geldverkwisting tengevolge kan hebben, verdient het volgende feit vermelding. Toen ik ergens in de Buitenbezittingen als resident optrad, was de Waterstaat daar bezig een groote brug te bouwen over eene rivier nabij hare uitmonding in zee; eene rivier die, ontspringende in een smal en hoog bergland, een kort verloop heeft en daardoor in den regenmoesson hevig banjert. De brug rustte op ijzeren pijlers (schroefpalen) met ijzeren verbindingen en kostte ± *f* 80.000. Reeds tijdens haar bouw vreesde men dat het zich telkens tusschen de pijlers verzamelend en dan een dam vormend drijfhout haar zou doen wegslaan, waarom aan de beide landhoofden wachthuisjes waren opgericht, voorzien van lange staken met haken, die de wachthebbenden moesten gebruiken om het drijfhout af te stooten. Ook had ieder wachthuisje een alarmklok, om, als het spande, alle nabij wonende heerendienstplichtigen, die met het bewaken van de brug belast waren, tot hulp op te roepen. Ondanks deze voorzorgsmaatregelen is de brug kort na hare voltooiing door een banjer weggeslagen. Noodig was zij niet, want er bestond tusschen de geringe bevolking, aan en nabij de oevers der rivier wonend, weinig verkeer. Zij heette bijzonder noodig te zijn voor den afvoer der Gouvernementskoffie, doch ik constateerde dat de gansche streek, welker koffie over die brug moest worden vervoerd, niet meer produceerde dan 25 picols jaars! De weggeslagen brug werd op mijn voorstel vervangen door een weinig kostende veerpont, die sedert zeer voldoende in het geringe verkeer voorziet. De ingenieur, ontwerper van de brug, boette het ongeval met een passeering voor hoogeren rang; maar de Regeering liet den veel schuldiger resident, die toen nog in een ander gewest diende, ongedeerd. Indien deze resident een gewestelijken raad naast zich had gehad, zou die brug zeker niet gebouwd, den lande een verlies van vele duizenden guldens bespaard zijn".

Met niet weinig verwondering zag ik in *De Indische Gids* van Juni j.l., dus eerst acht maanden later, tegen mijn voorstelling van het wegslaan van die brug een protest uit Indië van den heer H. J. Verdam. Gaf ik geen namen, noemde ik zelfs niet het gewest waar het ongeval plaats had, hij maakt zich daar aan het publiek bekend als de ontwerper en bouwer van die ongelukkige brug, welke, naar zijn beweren, zeer noodig was en tot het bouwen waarvan niet mijn onmiddellijke voorganger in het bestuur over de residentie Menado, maar een veel vroeger bestuurshoofd het voorstel deed, en welker

vernieling (na reeds twee westmoessons goed te hebben doorstaan) door een catastrophe, zooals er wellicht slechts eens in een eeuw voorkomt, niet ten gevolge heeft gehad zijn passeering voor hoogeren rang.

Wat de heer Verdam daarbij van vroegere op hetzelfde punt over de Ranojapo bestaan hebbende bruggen meldt, die allen ook geen stand konden houden, kan slechts versterken mijn beweren dat het geldverkwisten was daar opnieuw een brug te bouwen, nog wel eene die ± *f* 80,000 kostte. Verbood reeds de ervaring het te doen, het personen- en goederenverkeer daar ter plaatse gebood het zeker niet; want bekend is 't, dat het Ranojaposch gebied het minst bevolkte en de bevolking ook de minst nijvere der Minahasa is. De gansche streek telde destijds, en waarschijnlijk nu nog, niet meer dan *tienduizend* zielen, [1]) zeer verspreid wonend in 27 over het algemeen niet welvarende, om niet te zeggen armoedige negorijen, waarvan velen zóo veraf gelegen, dat hare bevolking de brug in quaestie wel nooit gezien zal hebben.

Wijl het hem niet mogelijk is met cijfers van het verkeer aan te toonen dat de brug noodig was, voert de heer Verdam daarvoor aan: „Destijds waren hoofden en bevolking zeer met het werk ingenomen, en de laatsten lieten zelfs op hunne kosten er een gedenksteen voor maken en photographieën van nemen". Ware zij volkomen juist, dan zou zeker zijn nu volgende bewering meer gewicht in de schaal kunnen leggen: „Toen de brug ontworpen en gebouwd werd, was ze ook van groot belang voor het koffietransport, de overzijde produceerde toen nog duizende picols; in de dagen van den heer De Munnick was de cultuur echter reeds sterk achteruitgegaan".

Was er in 1883, toen ik als resident van Menado optrad, schier geen koffie meer in het Ranojaposche, weinige jaren vroeger, toen de brug voorgesteld en haar bouw ondernomen werd, was er zeker niet veel meer. Een oogst van „duizenden picols" kán er nooit geweest zijn. Bij een bevolkingscijfer van 10.000 zielen, waaronder vele strandbewoners, dus zeker geen duizend cultuurplichtig waren, is dat geheel onaannemelijk te achten. In een voor de koffieproductie veel gunstiger tijd dan die de heer Verdam bedoelt, hadden slechts *vier* van de 27 negorijen, welke het Ranojapo-gebied bevat, koffietuinen van eenige beteekenis: het waren de negorijen Koemoelemboeai, Karimbow, Tokin en Motoling, tezamen hebbende slechts 341 huisgezinnen of ± 1700 zielen (zie het in 1869 door den Controleur F. S. A. de Clercq geschreven opstel „De overzijde der Ranojapo", opgenomen in deel XIX van het *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, uitgegeven door het Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen).

Alhoewel dit punt van geen of ondergeschikt belang is, omdat ik den bouw van deze brug in mijn Gidsartikel bepaaldelijk als geldverkwisting aanhaalde, en deze qualificatie onaangetast blijft, ook al ware de bewering van den heer Verdam juist dat de brug twee westmoessons had doorstaan, maar, zooals hij

---

[1]) Na mislukte pogingen om het juiste bevolkingscijfer te weten te komen, zoo bij het Ministerie van Koloniën als elders, neem ik hier voor het vijfjarig tijdvak 1878—1883 het zeker niet te lage cijfer 10.000 aan, omdat ik bij twee schrijvers 9000 vond opgegeven in de jaren 1868 en 1869 (Zendeling Ulfers in den 12en jaargang van de „*Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap*. en Controleur de Clercq in het *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, uitgegeven door het *Bataviasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*. deel 19.)

zelf erkent, dank zij vele genomen voorzorgen („bij die gelegenheden steeds werkvolk bij de hand te hebben, om met haken, touwen, enz. het drijfhout door te voeren") moet ik tegenover zijn tegenspraak met de meeste klem mijn bewering handhaven, dat de brug kort na hare voltooiing is weggeslagen, omdat ik, die 30 Mei 1883 als resident van Menado optrad, in de tweede helft van dat jaar te Amoerang met eigen oogen de toen nog in aanbouw zijnde *ver van voltooide* brug zag, deze dus eerst in het laatst van dat jaar geheel gereed kan zijn gekomen en zij, blijkens mijn aan de Regeering gezonden telegram, gedagteekend 30 Januari 1884, in deze maand is weggeslagen (zie *Javasche Courant* van 20 Februari 1884).

Wat nu de heer Verdam een „catastrophe, welke wellicht slechts eens in een eeuw voorkomt", gelieft te noemen, staat als volgt beschreven in de *Javasche Courant* van 28 Maart 1884, een uittreksel van het maandrapport van den resident van Menado van Januari 1884: „Tengevolge van de aanhoudende regens en daardoor ontstane overstrooming werden verscheiden bruggen, waar onder de ijzeren brug over de Ranojapo, weggeslagen en vernield. De wegen waren op vele plaatsen, ook door aardstortingen beschadigd. In het Amoerangsche werd op 23 Januari j.l. door overstrooming de negorij Tawaäng geheel en de negorij Winangan gedeeltelijk verwoest, terwijl de negorij Teep bedekt werd met een laag modder van een voet dikte. Negen personen uit de negorij Teep en een persoon uit de negorij Tawaäng verloren daarbij het leven".

Overstroomingen als deze komen in Indië in den Westmoesson vaak voor, behooren zeker niet tot de groote zeldzaamheden, vooral niet in een smal bergland, zooals de noordkust van Celebes is; de rivieren, die daar een kort verloop hebben, *moeten* bij aanhoudende regens hevig bandjeren; de grootste dier bergstroomen, de Ranojapo, is daardoor in de Minahasa bijzonder berucht.

In den nieuwen druk van het bekende werk *De Minahasa* van N. Graafland (Haarlem, de Erven F. Bohn, 1898) vindt men daarvan op blz. 10 en 11 de volgende beschrijving:

„Het is een indrukwekkend gezicht, zulk een afwatering in vollen gang te zien. Zij kondigt zich aan door een donderend geluid ver in het gebergte, en terwijl aan den benedenstroom het water nog rustig zijnen loop voortzet, alleen ietwat troebel door den sterken regen, ziet men op eens eene donkere massa, rollend en buitelend over elkander stortend, en donker schuimend, met een bijna loodrechten muur van twaalf voet en meer hoog, de rivierbedding afdalen, terwijl zware boomstammen worden afgevoerd met krakend geweld, afgewisseld door zware slagen, als schoten uit oorlogstuig, en de verbaasde blik soms groote bamboestoelen ziet afkomen, die, met hunne hooge, wuifende stengels overeind zwaaiende, aan het geheel een indrukwekkend schilderachtig gezicht geven. Dat noemt men de *„Kapala guhi"*, den kop der afwatering, en deze wordt het meest gevreesd, omdat daardoor meermalen stevige bruggen in weinige oogenblikken worden vernietigd en medegevoerd, dat er geen spoor meer van te ontdekken valt.

„Die zware afwateringen waren bij herhaling oorzaak dat de bruggen, die bij Amurang, niet ver van waar de Rano-i Apo in de golf van Amurang valt, werden gelegd, bij herhaling zijn vernield, zoodat men geëindigd is met te wanhopen daär ooit eene brug te kunnen hebben."

Zóo luidt de getuigenis van een man die 45 jaren in de Minahasa doorbracht.

Dat niet mijn onmiddellijke voorganger, doch een veel vroeger resident van Menado het voorstel tot den bouw van de laatste Ranojapobrug zou hebben gedaan, mag waar zijn, in zoo verre dat een vorig resident het eerste voorstel deed, maar een voorstel dat lang aanhangig bleef, waarover veel gecorrespondeerd werd, dat eerst veel later en zeer gewijzigd werd ingewilligd, en hoogst waarschijnlijk de beschikbaarstelling van de kapitale som van ± ƒ 80.000 niet zou hebben ten gevolge gehad, indien niet, zij het nogmaals, *zeer ten onrechte* met veel nadruk gewezen ware op het groote nut van die brug te trekken voor het transport van de door de bevolking aan het Gouvernement geleverde koffie.

Moet voorts de pertinente verklaring van den betrokken persoon, dat hij nooit voor bevordering tot hoogeren rang werd voorbijgegaan, mij wel doen erkennen dat ik mij heb vergist, toen ik schreef, dat hij, de door mij niet genoemde ingenieur, die het besproken bouwwerk uitvoerde, het ongeval boette met een passeering voor hoogeren rang, ik mag nu ook niet verzwijgen dat mijne meening niet geheel ongegrond was, dat de vergissing is ontstaan doordien ik in zijn spoedig op het ongeval gevolgde vervanging als eerstaanwezend waterstaatsambtenaar in de residentie Menado en plaatsing in een niet zelfstandige betrekking, direct ondergeschikt aan den eerstaanwezenden ingenieur te Soerabaja, destijds een vingerwijzing heb gezien dat hij voor hoogeren rang ongeschikt werd geacht; dat alzoo de hierdoor bij mij achtergebleven indruk mij de nu betreurde vergissing geheel te goeder trouw heeft doen neerschrijven; doch dit, zooals wel blijkt uit de gebezigde woorden, niet met instemming dat de vermeende passeering ten volle verdiend was. Duidelijk is het ook dat de korte en treurige, in hoofdzaak onbetwistbaar ware geschiedenis van de laatste brug over de Ranojapo door mij niet werd gegeven om de schuld van de daarbij betrokken personen in het licht te stellen, maar bepaaldelijk als voorbeeld, hoe slecht 's Lands gelden in Indië kunnen besteed worden, zoolang daar aan het eenhoofdig gewestelijk gezag blijft overgelaten te beslissen wat voor het algemeen belang noodig of nuttig mag heeten; en als zoodanig mag die geschiedenis zeer zeker gelden.

Den Haag, 4 Juli 1898. O. M. DE MUNNICK.

Rectificatie van den Schrijver van het artikel „H. J. Bool, herdacht in zijne werkzaamheden op koloniaal gebied".

De levensschets van wijlen onzen betreurden medewerker H. J. Bool, voorkomende in de Juni-aflevering, blz. 645 en v.v., gaf het *Algemeen Handelsblad* van 13 Juni aanleiding tot een artikel, onder den titel „Waarheid bovenal". Het is een protest tegen de mededeeling, op blz. 662 van de *Indische Gids* gedaan, dat de afloop van het proces tusschen den opiumpachter van Soerabaja en den Staat, in 1875, is geweest, dat de Raad van Justitie te Soerabaja de door den opiumpachter geëischte schadevergoeding van *f* 150,000 heeft teruggebracht tot *f* 1372 en hem bovendien veroordeelde tot betalen der proceskosten.

Amicus Plato, sed magis amica veritas, zegt het *Handelsblad*, de nagedachtenis van Bool behoeft dergelijke volstrekt onjuiste verdediging niet en de waarheid is anders. Inderdaad is in 1875 door den Raad van Justitie te Soerabaja een vonnis gewezen in den geest als door den schrijver vermeld; maar.... dat vonnis werd door het Hoog Gerechtshof vernietigd. In het Koloniaal Verslag van 1877 blz. 166, kan men den definitieven afloop der zaak lezen; de ter zake dienende zinsnede eindigt met deze woorden:

„De laatste poging om de verplichting tot betaling af te weren, was dus mislukt. Om den voortgang der executie te stuiten" (er was beslag gelegd op gouvernementstin) „was het van belang, de betaling spoedig te doen plaats hebben. Zij volgde weinige dagen later (tegelijk ook de opheffing van het beslag op het gouvernementstin) nadat vooraf bij ordonnantie van 26 Februari 1877 (*Ind. St.bl.* 40) ter bestrijding der uitgaaf ad *f* 142 348.95½ een krediet boven de begrooting geopend was."

Het *Handelsblad* houdt dan vol, dat de schade, door den lande geleden, ten gevolge van het wegraken vande dagvaarding, aan den heer Bool als directeur van financiën beteekend, honderdmaal grooter is dan in Bool's levensschets gemeld is.

* * *

De geachte levensbeschrijver van den heer Bool, dien wij het *Handelsblad*-artikeltje toezonden, repliceerde daarop door een ingezonden stuk in het blad van 29 Juli; waarin hij o.a. het volgende zegt:

„De bewering (van het *Handelsblad*) is juist en gaarne belijdt de schrijver dier levensschets deswege schuld. Tot zijne verontschuldiging kan wellicht strekken, dat hij geene aanleiding had om, na kennismaking van hetgeen in het koloniaal verslag van 1875 ter zake werd medegedeeld, zonder eenige aanteekening, dat de zaak nog nader zou worden berecht door het Hoog gerechtshof van N.-I., omtrent die aangelegenheid latere koloniale verslagen te raadplegen, te minder omdat voor de kennis van hetgeen was voorgevallen onder het beheer van den in 1874 afgetreden directeur raadpleging van latere verslagen onnoodig was.

„De schrijver van „Waarheid bovenal" heeft echter geen recht te beweren dat „de schrijver der biographie met de waarheid een loopje neemt om den heer Bool van eene (in 1872) begane fout schoon te wasschen". Door dezen schrijver wordt beweerd, dat de heer Bool van de ongelukkige opiumhistorie

van 1872 onverdiend dikwijls veel meer heeft moeten hooren dan billijk was en zich die zaak levenslang heeft aangetrokken. Geen enkele opmerking van den schrijver van „Waarheid bovenal" doet ook maar het minste af aan die opvatting, wier juistheid, naar hem voorkwam, duidelijk wordt erkend door bedoelden schrijver zelven, wanneer hij zegt: „De fout bestond in eene nalatigheid, als directeur van financiën te begaan; misschien ten gevolge van slordigheid (of erger) van den eenen of anderen ondergeschikte. Aan iets dergelijks staat iedereen bloot, die aan het hoofd eener omvangrijke administratie staat, en wat men den heer Bool ook heeft kunnen verwijten, niemand heeft ooit aan zijn eerlijkheid getwijfeld; ook de Regeering niet, die hem later, in 1877, na zijn terugkomst van verlof, tot directeur van het departement van burgerlijke openbare werken benoemde".

„Dat de schrijver den heer Bool als eene fout aanrekent, eene nalatigheid ten gevolge van slordigheid (of erger) van een ondergeschikte, blijve geheel voor zijne rekening.

„De lezers van het *Handelsblad*, die verlangen omtrent het gebeurde nader te worden ingelicht, worden beleefd verwezen naar het Koloniale Verslag van 1876, blz. 151, dat van 1877 bl. 166 en naar den speech van den heer Verniers van der Loeff, en de beantwoording van den minister van koloniën, in de vergadering der Tweede Kamer van de Staten-Generaal van 30 November 1877, bij de behandeling van het wetsontwerp ter bekrachtiging van kredieten door den Gouverneur-Generaal van N.-I. geopend boven de begrooting van N.-I. voor 1877 (Hand. II, Kamer 1877/'78, blz. 136).

„De schrijver van „Waarheid bovenal" moge in volle mate de voldoening smaken, dat hij den schrijver der levensschets van den heer Bool ter dege de les heeft gelezen, maar mag zich niet vleien met illusie, dat hij door zijne opmerkingen iets heeft bijgedragen tot het vormen van een juist oordeel over den heer Bool het doel, dat de schrijver dier levensschets heeft beoogd en, zoolang een degelijk bewijs van het tegendeel wordt geleverd, zal meenen ook bereikt te hebben".

De schrijver der levensschets van den heer Bool, verzoekt den lezer in de Juni-aflevering, de volgende verbeteringen aan te brengen:

Blz. 646, regel 12 v. o. staat 1853, lees 1854.

Blz. 647, regel 9 v. o. staat 1856, lees 1854.

In plaats van blz. 662, regel 9—19 v. b. leze men:

De Regeering werd door den Raad van Justitie te Soerabaja veroordeeld tot betaling van de kosten van het proces in eersten aanleg en in hooger beroep, doch bij het vonnis betreffende de schadevergoeding werd het bedrag daarvan bepaald op *f* 1372, terwijl de pachter werd verwezen in de kosten van dit proces [1]). Door het Hooggerechtshof werd echter dit vonnis vernietigd en de Regeering veroordeeld tot een schadevergoeding, welke een crediet-opening boven de begrooting noodig maakte tot een bedrag van *f* 142.348.95. [2])

Van geen schuld bewust heeft Bool zich de zaak, waarover hij dikwijls veel meer heeft moeten hooren dan billijk was, levenslang sterk aangetrokken.

---

[1]) Kol. Verslag 1875, blz. 153.

[2]) Idem 1876 blz. 151 en 1877 blz. 166, *Hand.* 2de Kamer, 1877/'78, blz. 136.

Aanteekeningen over het hedendaagsche Cochinchina.[1])

I.

Enkele uren na Poulo Condore te zijn voorbijgestoomd, waar de veroordeelde en verbannen Anamieten verblijf houden, houdt het stoomschip, dat u naar Cochinchina brengt, eenige oogenblikken stil in een prachtige baai, de Kokosbaai geheeten, naar het groot aantal kokospalmen dat vroeger verspreid was over de geheele landtong, welke als kaap St. Jacques bekend is.

Men denkt aan het einde zijner reis te zijn en maakt zich gereed naar wal te gaan. „Dit is immers Saïgon", zegt men op het gezicht der aardige aan het strand gebouwde huizen en der grootere gebouwen, die men voor bureaux van het bestuur houdt. „Volstrekt niet", antwoordt een beleefde zeeman, „wij hebben bij kaap St. Jacques een paar minuten opgehouden om den loods „op te nemen, die ons naar Saïgon zal geleiden, dat vier uren verder stroom-„opwaarts ligt; wij gaan dadelijk door."

En inderdaad gaat het schip weder onder stoom en beweegt zich in de richting dier haven, die ver, zeer ver van de zee verwijderd is.

Men vraagt zich af, hoe het mogelijk is dat de eerste veroveraars van Cochinchina of de allereerste bestuurders niet op het denkbeeld zijn gekomen van bij kaap St. Jacques den zetel van het bestuur te vestigen en van de Kokosbaai of een der naburige baaien een haven te maken, die had kunnen wedijveren met Singapore, waar bijna alle schepen uit den Indischen Oceaan naar de Chineesche zee aanleggen en zich van levensmiddelen en kolen voorzien of zoo noodig gerepareerd kunnen worden. De ouderen van dagen, wien men natuurlijk deze vraag voorlegt, antwoorden, dat Saïgon de zetel van het anamietisch bestuur was, dat er een citadel bestond, dat er een dichte bevolking woonde, dat men er om deze redenen het grootste deel van ons bezettingsleger moest samentrekken, dat de eerste gouverneurs er gevestigd waren en dat hunne opvolgers door de macht der omstandigheden genoodzaakt waren hetzelfde te doen. Zeker wel de sterkste erkenning der routine van ons centraliseerend bestuur, tot in onze koloniën hardnekkig voorgezet!

En wat zou Saïgon, naar kaap St. Jacques overgebracht, niet in elk opzicht zijn vooruitgegaan, zoowel wat schilderachtige omgeving betreft als uit een handels-, maritiem of strategisch oogpunt! Een stad, gebouwd te midden van dit dicht geboomte, op de helling der heuvels die zich van de Kokosbaai tot

1). Naar een artikel in de *Revue des Colonies* door iemand, die onder den pseudoniem „Phuoc" schrijft.

de baai van Tiouane uitstrekken en op de kleinere bergen, welke langs de baai van Ganhray verspreid zijn, zou een verrukkelijken aanblik hebben opgeleverd, waarvan de wereld geen wedergade aanbood. Een haven zou van zelf alle schepen die deze wateren bevaren tot zich getrokken hebben, daar deze verplicht zijn of den vuurtoren van Poulo-Condore of dien op den berg van kaap St. Jacques te verkennen; vooral zeilschepen, thans slechts weinig in getal in de haven van Saïgon door de noodzakelijkheid om zich de rivier te laten opsleepen, zouden herhaaldelijk kaap St. Jacques hebben aangedaan, zooals zij nu te Singapore en Columbo aangieren.

In weerwil van deze buitengewone voordeelen, waarvan men geen partij heeft weten te trekken, is en blijft kaap St. Jacques een lustoord, een badplaats waar de door het klimaat in het binnenland afgematte Cochinchineezen komen uitrusten, om de zuivere zeelucht in te ademen.

De kolonie heeft er een sanatorium voor haar ambtenaren; pas vijf of zes jaren geleden heeft zij dit na dertigjarige bezetting opgericht; het bewijst werkelijk veel dienst. Na in handen geweest te zijn van meerdere min of meer geschikte ondernemers, staat het tegenwoordig onder de leiding van den hôtelier-restaurateur Ollivier van Saïgon. Ollivier is een wel bekende cochinchineesche persoonlijkheid; hij is te Saïgon eigenaar van een beroemd restaurant, waarvan de keuken voor de beste restaurants te Parijs niet onderdoet. Hulpvaardig en goed, met een voortdurenden glimlach op de lippen, heeft hij voor de gezondheid der Cochinchineezen meer gedaan dan de chinine en andere door de faculteit voorgeschreven geneesmiddelen; ook wordt hij door de Cochinchineezen niet weinig gewaardeerd en hebben zij hem uit achting den bijnaam van „Oom Ollivier" gegeven.

Sedert 1892 zijn er aan kaap St. Jacques belangrijke werken uitgevoerd. Wat zijn wij ver verwijderd van den tijd, toen men onder de veranda van het post- en telegraafkantoor tijgers doodschoot! Wegen zijn aangelegd, tal van sierlijke gebouwen zijn verrezen, er is een dam in aanbouw om de schuiten der inlandsche visschers tegen den moeson te beschutten. De europeesche en inlandsche bevolking is aanmerkelijk toegenomen en binnen korten tijd zal de kaap een vroolijke en prettige stad zijn.

II.

Bijna aan de monding der Saïgon-rivier ontwaart men een weinig stroomopwaarts rechts vestingwerken; vier batterijen artillerie zijn zoodanig opgesteld, dat zij het invaren der rivier beheerschen en een ernstige hinderpaal daar stellen voor elk oorlogschip, dat met geweld zou willen binnenkomen. In de oogen der Cochinchineezen dienen deze verdedigingswerken minder als voorzorgsmaatregel bij een europeeschen oorlog (onze vijanden in Europa zouden ons in dat verwijderd oord niet aanvallen!) dan wel in geval van moeilijkheden met China en Japan; want men gelooft in Cochinchina aan gevaar van den kant van het gele ras en vele verstandige lieden laten niet na die meening te deelen.

Maar de Saïgon-rivier is niet de eenigste weg, waarlangs vijandelijke vloten de stad zouden kunnen naderen; de zijtakken der Mékong zijn niet ver van hare uitmonding talrijk; volgens de zeelieden is het doordringen langs deze

waterwegen echter gelukkig niet van gevaar ontbloot en men zou het binnen varen licht door eenige torpedo's weten te beletten.

De rivier maakt tal van krommingen Aan hare oevers strekken zich zoover het oog reikt rijstvelden uit, welker halmen door de weerkaatsing der zonnestralen een zachtgroen fluweelen glans aannemen. Wat al vooruitgang sedert t en jaren! Niet lang geleden waren deze bebouwde velden overdekt met rhizophoren; ontginningen op groote schaal zijn tot stand gekomen en de in cultuur gebrachte oppervlakte van dit rijke land neemt dagelijks in groote verhoudingen toe.

Men bemerkt in de verte, halverwege bij het opvaren der rivier, de spitsen der kathedraal van Saïgon, de toppen der prachtige boomen van de Bangkokstraat en de uiteinden der masten van de schepen, die in de haven voor anker liggen; men denkt zich reeds vlak bij de haven te bevinden, als het schip een draai maakt en alles wat ons toescheen naderbij te komen zich weder van ons verwijdert. Na nog enkele draaiïngen bereikt men het deel van de haven, dat als handelshaven bekend is, en ligt aan de kade vastgemeerd.

De schepen, die de haven van Saïgon aandoen, zijn meerendeels stoomschepen van vrij grooten tonneninhoud; zij komen er voor het innemen van rijst, die onuitputtelijke hulpbron van het land.

Over het geheel behooren zij aan vreemde naties, want de schepen der Messageries maritimes, der Messageries fluviales en der Compagnie nationale zijn genoegzaam de eenigste fransche schepen, die Saïgon aandoen; en toch welke groote voordeelen zijn niet weggelegd voor fransche scheepsreeders, die het voorbeeld van zekere duitsche en engelsche maatschappijen zouden willen volgen! Aan verliezen zouden zij zich niet blootstellen, als zij met rijke chineesche rijsthandelaars overeenkomsten sloten om gedurende 2, 3, 4 of 5 jaren hun rijst van Saïgon naar Hongkong, Shanghai, Manila en Singapore te vervoeren, en als eenige kosten zouden zij die voor onderhoud en verzekering te dragen hebben. Aldus toch werken de duitsche en engelsche maatschappijen. Het is ondenkbaar, dat onze reederijen te Havre, Nantes, St. Nazaire, Bordeaux en Marseille niet op de hoogte van dezen stand van zaken zijn. Onze consuls in China zouden schromelijk hun plicht verwaarloosd hebben, als zij hen daaromtrent niet hadden ingelicht! Tegenwoordig worden wij door de Duitschers en Engelschen overtroffen, maar daarbij zullen zich spoedig genoeg de Japanners en Chineezen voegen, die op dit oogenblik bezig zijn groote handelmaatschappijen te vormen tot vervoer van rijst tusschen Saïgon en de chineesche en japansche havens. Is dit gebrek aan initiatief onzerzijds niet betreurenswaardig?

Hooger de rivier op dan de handelshaven, na het vereenigingspunt der Saïgon-rivier met de Arroyo te zijn overgetrokken, worden de oorlogshavens, het arsenaal en het bassin der scheepstimmerwerf aangetroffen; in dit bassin zet men de oorlogsvaartuigen van onze indo-chineesche vloot en die onzer vloot in de chineesche wateren ter herstelling op het droge. De schepen van onze indo-chineesche vloot hebben zeker geen groote waarde, maar men kan zeggen dat ze voldoende zijn om onze nationaliteit in het binnenland te doen eerbiedigen en de ingangen der verschillende zijtakken van de Mékong te verdedigen. Onze vloot in de chineesche wateren is vrij armzalig, niet alleen uit het oogpunt van talrijkheid maar ook uit dat van hoedanigheid. Wij hebben er zes of zeven pantserschepen, kruisers of kanonneerbooten, die

een vrij povere figuur maken tusschen de schepen, die de europeesche naties in de chineesche zee vertegenwoordigen; ons admiraalschip Bayard, waarop onze groote Courbet zooveel heldenfeiten verrichtte, is oud, naar een verjaard model vervaardigd en verdient afgedankt te worden, in weerwil van de groote reparaties die men het onlangs deed ondergaan; de Descartes, Jean-Bart en Pascal zijn de eenigste, waarop wij in geval van oorlog in deze streken zullen kunnen staat maken.

Daarentegen hebben de Duitschers na de inbezitneming van Kiao-Tcheou hier 10 schepen, de Engelschen 31 schepen en 10 torpedo's, de Russen 30 schepen en 7 torpedo's, de Spanjaarden 39 schepen tot verdediging der Philippijnen; zelfs de Vereenigde Staten zijn ons vooruit, want hun vlag waait van 6 goed gebouwde en sterk bewapende vaartuigen. Wij zijn dus afgedaald tot den zesden rang! Als het waar is, dat wij voorzichtig handelen door een groot deel onzer marine voor alle eventueliteiten in de europeesche zeeën te houden, is het toch even billijk de vraag te stellen, waarom wij er tot nu toe niet aan gedacht hebben schepen te bouwen, die uitsluitend bestemd zijn voor de vaart in de tropen en het uiterste Oosten; deze zouden op het oogenblik dienen tot eerbiediging onzer rechten bij de toenemende aanmatiging van Engelschen, Duitschers en zelfs Japanners.

De geëerde heer Krautz, minister van marine, antwoordde een tiental jaren geleden ongeveer het volgende op een interpellatie van de heeren Deschanel of Lockroy over den achteruitgang van onze oorlogsmarine: „Mijne heeren, „men voert niet uitsluitend met het materieel een zeeoorlog; onze vijanden „zullen ook rekening hebben te houden met ons personeel, dat bestaat uit „keurmannen, die in elk opzicht uitmunten; onze dappere zeelieden zullen „bij de herinnering aan de roemrijke wapenfeiten hunner voorgangers in de „ure des gevaars hun plicht weten te doen en de overwinning behalen, enz." De redenaar gaat hierop verder in en brengt hoogen lof aan ons scheepsvolk. Wie zou trouwens de dapperheid onzer zeelieden betwisten, vooral na de schitterende gevechten in den Chineeschen oorlog? Maar het zwaartepunt der kwestie werd voor altijd van de baan geschoven; onze afgevaardigden, wier vaderlandslievend gevoel in het oogloopend getroffen was, gaven luide blijken van toejuiching en stemden voor het overgaan tot de orde van den dag. Zal thans iemand bekwaam genoeg zijn om den minister van marine te bewijzen, dat onze vloot in de Chineesche zee in elk opzicht onvoldoende is? Ik twijfel er aan.

III.

Saïgon is de grootste, de schoonste stad van Cochinchina; ik was op het punt te zeggen van Indo-China, maar ik zou een dergelijke gedachte niet durven uiten, uit vrees van de eigenliefde der Tonkineezen te kwetsen, die steeds Hanoï als de hoofdstad van onze indo-chineesche bezittingen hebben beschouwd. Onze landgenooten te Tonkin zijn ten allen tijde jaloersch geweest op den buitengewonen toestand, waarin Cochinchina verkeert door den rijkdom van den bodem, de duurzaamheid en gelijkvormigheid der bevolking; zij hebben gevraagd om den zetel van het bestuur over Cochinchina naar Hanoï te verplaatsen; en de heer Doumer, de tegenwoordige gouverneur-generaal, wordt

door hen verondersteld in de zaken van Indo-China minder belang te stellen, om reden hij Saïgon tot gewone verblijfplaats uitkoos. Cochinchina heeft slechts één grief tegenover Tonkin, nl. van dit hulp te moeten verleenen en zijn achterstallig budget jaarlijks met ongeveer elf millioen bij te staan.

Men verwart in Frankrijk Saïgon veel met Hanoï en Cochinchina met Tonkin; voor veel Franschen in Europa vormen beide één land en zij staan verbaasd als men hun uiteenzet, dat Cochinchina, in stede van evenals Tonkin veel geld aan het moederland te kosten, jaarlijks een voordeelig slot van 4,600,000 francs oplevert; de koloniën, die winsten afwerpen, zijn zulke fabelachtige uitzonderingen, dat ze in de oogen der vaderlanders geen recht van bestaan hebben. Het dagblad *Le petit Marseillais*, dat toch anders op koloniaal en maritiem gebied goede bronnen heeft, deelde in zijn nommer van 4 October 1897 in een artikel getiteld „Dépenses coloniales" mede, dat Cochinchina op de begrooting van 1898 met een nadeelig saldo van 3,149,684 francs voorkomt, en eindigde met de bewering dat het nog lang zou duren voordat onze koloniën zich zelven konden bedruipen. Maar *Le petit Marseillais* vergat zijnen lezers te berichten, dat Cochinchina tevens jaarlijks ruim 4 millioen francs ten bate van Tonkin aan het moederland opbracht, hetgeen tot de gevolgtrekking zou geleid hebben, dat dit van Cochinchina jaarlijks 1,450,316 francs genoot. Men zou ook nog de opmerking kunnen maken, dat deze 3,149,684 francs, als uitgaven voorgesteld, niet rechtstreeks ten gunste van Cochinchina worden besteed; dat zij dienen tot dekking der kosten van onderhoud der zeemacht, het arsenaal, enz. En als men dan eens alle uitgaven samentelde, die het departement van koloniën op onwettige wijze aan Cochinchina oplegde, als een deel der oorlogskosten van Siam en een deel der bezettingskosten van Laos, dan zou men overtuigend kunnen uiteenzetten, dat juist het moederland een lastpost voor de kolonie is.

Cochinchina verlangt niet met Tonkin te worden vereenigd en wil evenmin boven zijn buurman uitsteken; het wil enkel zich zelf blijven en zijn eigen bestuur behouden; terwijl het hoopt, dat Saïgon niet de hoofdstad van Indo-China maar eenvoudig van Cochinchina blijve, met een afzonderlijk, geheel afgescheiden bestuur. Het zou evenwel een samensmelting met Kambodja niet afslaan, omdat dit land dezelfde belangen en hetzelfde streven heeft.

Maar uit een administratief en finantieel oogpunt Cochinchina en Tonkin te vereenigen, is een dwaasheid. De Cochinchineezen wenschen hunnen vrienden te Tonkin alles goeds toe, maar zij willen niet ten ondergaan door hen te hulp te komen, te minder daar die opofferingen toch van weinig dienst kunnen zijn. Om den economischen toestand der twee landen in een paar woorden te schetsen, is het voldoende te zeggen, dat Tonkin zoo goed als niets uitvoert en dat de uitvoer van Cochinchina een aanzienlijke som beloopt; dat Cochinchina nooit door hongersnood is geteisterd, terwijl in Tonkin herhaaldelijk gebrek heerschte, en men zelfs ten behoeve van de inheemsche bevolking op de particuliere liefdadigheid een beroep heeft moeten doen. Tonkin kost jaarlijks aan het moederland meer dan tien millioen, waar tegenover staat dat Cochinchina niets noodig heeft en ook niets vraagt. Het is dus billijk, dat het laatste zijn eigen budget in handen houdt, en men het toe sta groote kanaalwerken uit te voeren, de gemeenschapswegen te openen die onmisbaar zijn om handelstransacties in bet binnenland te begunstigen en

de welvaart der bevolking te bevorderen, daar deze genoeg belastingen opbrengt om haar een voorwerp van belangstelling te doen zijn. Laat men volgens de plannen van den ijverigen en kundigen tegenwoordigen gouverneur de groote indo-chineesche spoorwegen aanleggen, die de steden Saïgon, Hué, Hanoï en Pnompenh moeten vereenigen; maar het zou bedroevend zijn, zoo Cochinchina solidair verantwoordelijk werd gesteld voor de geheele hiertoe uitgeschreven leening. Het zal de kosten van het tracé op eigen gebied dragen, doch hiertoe blijven de uitgaven dan ook beperkt.

IV.

De stad Saïgon is gebouwd aan den rechteroever der rivier; daar tegenover vindt men aan den linkeroever een aardig anamitisch dorp, dat het oog verrukt door zijn regelmatige rijen van arecapalmen met rechtopgaanden slanken stam, den hoogen top gekroond met een breede groene pluim. De rivier heeft tusschen Saïgon een breedte van meer dan 300 M., dat voldoende zou schijnen voor het wenden en aanleggen der booten, maar velen geven er de voorkeur aan de rivier iets hooger op te varen en te keeren op een breedere plek, die bekend is als Point A.; zoodat na het passeeren van tallooze kronkelingen het er bij aankomst in de haven wel iets van heeft of men de stad voorbijvaart.

Saïgon heeft zich in de laatste jaren landwaarts ver uitgebreid. Iemand, die de stad in 1880 heeft gezien, zou heden verbaasd staan over de opvallende veranderingen, welke voor een deel te danken zijn aan de waakzaamheid en zorg van het gemeentebestuur, maar tevens haar grond hebben in het rijke budget. De moerassige plek tusschen de rivier en het tegenwoordige bureau der publieke werken is gedempt en men gaat er nu over een uitgestrekte boulevard, welke beschaduwd wordt door een dubbele rij van dicht geboomte. Het groote ledige terrein achter de kathedraal, dat achter het zoogenaamd Camp des Lettrés lag, is bijna geheel bebouwd. Het moeras Boresse in den kring der gemeente zal weldra niet meer bestaan. De kleine anamitische dorpen, die hooger op gelegen waren aan dezen kant van het Arroyo de l'Avalanche, zijn bij de stad getrokken; en evenzoo maakt het dorp Khant-Hoï aan de andere zijde van het chineesche Arroyo er een deel van uit.

Groote straten en breede lanen zijn aangelegd, zoodat de lucht van alle kanten ongehinderd kan doorstroomen; de boomen langs deze straten en lanen zijn zoo regelmatig opgegroeid, dat hunne toppen een gewelf vormen boven het hoofd van den voetganger; zij zijn bekleed met een groen, dat aan alle wisselingen van jaargetijden weerstand biedt; nooit zijn zij van hun blad beroofd; naar gelang van het seizoen is hun gebladerte licht of donkergroen. De Bangkok- en Lagrandière-straten munten in dit opzicht bovenal uit.

Men bewondert bevallige huizen omringd door tuinen, welke bezaaid zijn met struiken van veelkleurig gebladerte. Zoo alle bloemen, die uit Frankrijk in Cochinchina zijn ingevoerd, in dit land zich niet in gelijke mate ontwikkelen als in het moederland, dan wordt dit toch op eene aangename wijze vergoed door de groote verscheidenheid in blad van onze cochinchineesche planten; want het is volstrekt geen uitzondering op eenzelfde blad vijf of zes verschillende kleurschakeeringen aan te treffen. Men moet daarom niet denken, dat bloemen zeldzaam zijn; de talrijke bouquetten, welke op de avonden voor

tooneelvoorstelling door de saïgonsche jongelui aan de actrices worden aangeboden, bewijzen het tegendeel. Bloemen zijn het voorwerp van bijzondere verzorging van den kant der inboorlingen; in weerwil van al hun kunde zijn onze tuinlieden er niet in geslaagd hun den geur terug te geven, dien zij verloren hebben door van klimaat en bodem te verwisselen; enkele ter plaatse groeiende bloemen hebben een sterken geur, maar die iemand naar het hoofd stijgt.

De muren, welke de huizen van de straten scheiden, en de inrijpoorten zijn overdekt met een aardige liane, de Bougainvillea, wier bloemen het midden houdt tusschen rood en paarsch; de flamboyant, welks top uit vuurroode bloemen bestaat, slingert zich om mangga-, citroen-, pompelmoes- en andere vruchtboomen, welke de erven der villa's versieren.

De publieke gebouwen te Saïgon brengen er veel toe bij hare schoonheid te verhoogen. Door de afbeeldingen hiervan aan eenige vrienden in Europa te laten zien, heb ik hen kunnen overtuigen, dat Cochinchina geen achterlijke kolonie is. In Frankrijk heeft men over dit land zoo zonderlinge denkbeelden, dat het de plicht is van elken Franschman, die het heeft kunnen bezoeken om de tallooze dwalingen, die er ongelukkigerwijs de ronde over doen, te helpen bestrijden. Waardoor worden de ernstige kapitalisten, kooplieden, industrieelen en landbouwers, die niets liever zouden wenschen dan buiten Frankrijk winst te behalen, teruggehouden? Door de meening, die zij zich over dit in het uiterste oosten gelegen land gevormd hebben, als te zijn ongezond, onbewoonbaar en zonder hulpbronnen. Mochten toch de goede Franschen, die in Cochinchina wonen, hun spoedig de bewijzen kunnen leveren, dat zulks hoegenaamd niet het geval is!

Ik heb mijnen vrienden in Europa kunnen vertoonen gezichten op den kathedraal, het paleis van den gouverneur-generaal, dat van den luitenant-gouverneur, het rechtsgebouw, het post- en telegraafkantoor, de societeit der officieren, het militaire hospitaal en vele andere merkwaardigheden; zij stonden er verbaasd van te kijken. „Maar deze gebouwen zijn gebouwd naar ontwerpen, vervaardigd door fransche architecten", wierpen zij mij tegen. Nog meer verwonderd waren zij, toen ik hun zeide, dat al die werken waren ontworpen en uitgevoerd door ter plaatse wonende architecten, wel is waar uit Frankrijk afkomstig, maar die toch Codhinchina tot hun woonplaats hadden gekozen en hun kennis en bekwaamheid aan het nieuwe land van inwoning wijdden. Voor vele lieden in het moederland is het onaannemelijk, dat een knap man met een eervol verleden zoo ver weg trekt. Ziedaar dus ons, arme kolonisten, beschouwd als vrijbuiters of onnoozelen! Laat ons echter hopen, dat men mettertijd een beteren dunk van ons krijge.

Binnenkort zullen een mooi stadhuis en een sierlijke schouwburg de lijst der opgenoemde gebouwen, die Saïgon het aanzien van een groote stad geven, komen aanvullen.

V.

Na een groote vlakte met grafheuvels te zijn voorbijgegaan, die onder den naam van vlakte der graven bekend is, komt men na 20 minuten rijdens te Cholen, het handelscentrum der bevolking. Hier hebben de chineesche

groothandelaren zich gevestigd, die zich vooral bezig houden met het opkoopen van padie in de binnenlanden, den uitvoer van rijst naar de chineesche havens en den invoer in Cochinchina van chineesche eet- en koopwaren ten behoeve der chineesche en anamitische bevolking. De handel is er levendig, daar het hoofdproduct rijst is, door Cochinchina zelfs in slechte oogstjaren overvloedig voortgebracht.

Groote etablissementen dienen tot het ontbolsteren der uit het binnenland aangevoerde padie. Deze zijn weelderig ingericht, voorzien van de laatste verbeteringen en worden electrisch verlicht. Van de fransche fabrieken, die tien jaren geleden groote winsten aan de eigenaren verzekerden, is er slechts een overgebleven. Waarom hebben zich onze industrieelen daarvan teruggetrokken? Deze tak van nijverheid is toch voordeelig genoeg en een dezer inrichtingen onder de leiding van duitsche kooplieden brengt jaarlijks van 15 tot 20 % aan de aandeelhouders op. M. i. is dat terugtrekken der Franschen toe te schrijven aan de oprichting van meerdere fabrieken, voorzien van nieuwe toestellen, die in korter tijd meer en beter product gaven, en waartegen de concurrentie alleen kon worden volgehouden door zich groote kosten te getroosten, waartegen velen opzagen, er de voorkeur aan gevende tegen lage prijzen alles van de hand te doen, dat hun vroeger groote sommen gekost had.

Eene bevolking, welker getal moeilijk met juistheid is op te geven maar die op 100,000 zielen wordt geschat, beweegt er zich voortdurend door de nauwe en onzindelijke straten; de huizen hebben één verdieping en staan dicht op elkaar; de groote wegen worden nagenoeg geheel bezet door kleinhandelaren, die van alles te koop bieden. Een bezoek aan deze wijk geeft een duidelijk beeld van de eigenschappen, die de kracht van het chineesche volk uitmaken, van zijn werkzaamheid, zijn matigheid, zijn volharding en solidariteit.

Het groote aantrekkingspunt van Cholen is het hotel van Do-hau Phuong, bij de Franschen bekend onder den naam van Phu van Cholen. Het zou overtollig zijn den lof te verkonden van dezen imheemschen beambte, die onlangs tot den rang van Tong-doi verheven is; zijn vriendelijkheid, voorkomendheid en de hartelijkheid waarmede elk Franschman door hem en zijn gezin ontvangen wordt, zijn genoeg bekend. Laten wij er ons dus toe bepalen met te zeggen, dat zijn woning een waar paleis is, prachtig versierd en op het gebied van curiositeiten ware schatten bevattende; zijn voorvaderlijk altaar is uit een artistiek oogpunt hoogst merkwaardig.

Dit hotel, het stadhuis en het inspectie-bureau, benevens de enkele huizen met verdiepingen, kortelings voor de hooge plaatselijke ambtenaren gebouwd, zijn de eenige gebouwen, welke in Cholen de aandacht trekken. De indruk, die men na het bezoeken van deze plaats overhoudt, is dat er nog veel te doen valt tot verfraaiing en reiniging.

Van Saïgon kan men ook met rijtuig gaan naar Bienhoa, Tayninh en Thudaumot; het laatste district is bekend door zijn overvloed van goede vruchten; de mangga's, manggistan's en ananassen hebben er een bijzonderen geur, zoodat men het den bijnaam geeft van „tuin van Cochinchina". Het eigenaardige van deze districten en ook dat van Baria is de aanwezigheid van bergen, die wel is waar klein zijn, maar toch hoog genoeg om het land een geheel ander aanzien te geven dan de eentonige en uitgestrekte vlakte van Laag-

Cochinchina. Deze streken zijn een uitmuntend jachtterrein; men maakt er jacht op herten en ook tijgers, panthers, olifanten en rhinocerossen komen er veel voor. De jacht op deze wilde dieren schijnt een bijzondere aantrekkelijkheid te hebben en sommigen, o. a. de boschwachter Vetzel, geven er zich met ware hartstochtelijkheid aan over.

Een spoorweg, met een snelheid van 55 tot 40 kilometers per uur, verbindt Saïgon met Tanan en Mytho; dit laatste district is zeer welvarend; het is het verzamelingspunt van alle booten der Messageries fluviales, die van Saïgon komen om zich naar de verschillende districtshoofdplaatsen te begeven. De districten Sadée en Chaudoc zijn bijzonder aangenaam tot bewoning. Sadée wordt besproeid door talrijke beken, aan welker oevers zich tuinen van areca- en kokospalmen, mangga- en andere vruchtboomen bevinden, die hun eigenaars veel voordeel opleveren. Chaudoc is meer schilderachtig; de omtrek is bedekt met heuvels, waarlangs kleine rivieren stroomen, die bekend zijn wegens de helderheid en zuiverheid van het water. Allen die in Sadée en Chaudoc gewoond hebben, bezitten er nog aangename herinneringen van.

Men vraagt zich onwillekeurig af, waarom de hoofdplaatsen der districten Sadée, Soctiang en Travinh zoo ver van de rivier af liggen. Om er te komen moet men, na het verlaten van den poststoomer, nog een heel eind rijden over in den regentijd vaak onbegaanbare wegen. De reden ter verklaring dezer ondoelmatige vestiging is steeds dezelfde, nl. dat zij vroeger reeds bestond; maar het terugtrekken naar het binnenland ter voorkoming van een onverhoedschen aanval, hoe begrijpelijk ook van een inlandsch standpunt, heeft toch voor ons geen raison d'être.

Men heeft veel gewerkt in het binnenland van Cochinchina; vooral de bestuurders hebben er ten bate der inboorlingen belangrijke en nuttige werken tot stand gebracht. De kanalen Bocquet, Fourès, Nicolaï en Loupy onderhouden de gemeenschap tusschen de verschillende waterwegen in Cochinchina en bewijzen belangrijke diensten aan de inlandsche scheepvaart, die belast is met den afvoer van padie naar Cholen. Er zijn steden gebouwd op uitgebreide moerassen, die men heeft droog gemaakt of ingedijkt.

In den laatsten tijd is die werkzaamheid echter wat verminderd en wel om meerdere redenen; de besturende ambtenaren blijven niet lang genoeg aan het hoofd van eenzelfde afdeeling; nieuw aangekomenen gevoelen weinig belangstelling voor door hun voorgangers begonnen werken en laten ze onvoltooid liggen; en uit zucht tot tegenwerking en wrok wordt veel nagelaten, wat van groot nut kon zijn. Het eenigste middel hiertegen zou wezen de opperste leiding van alle werken toe te vertrouwen aan het bestuur der publieke werken te Saïgon.

Daar wij toch van werken ten algemeene nutte spreken is het ons, bij wijze van slotwoord, een behoefte hulde te brengen aan de anamitiesche mandarijnen, die vóór de bezetting der Franschen reusachtige werken hebben ondernomen en met goeden uitslag beëindigd, als het kanaal van Hatien en dat van Rachgia, beiden getuigende van een stoute opvatting en bovenal bezwaarlijk uit te voeren met de gebrekkige hulpmiddelen, waarover zij in die tijden konden beschikken.

De Ure der Benauwdheid.

(Naar het Engelsch-Indisch)

DOOR

FLORA ANNIE STEEL.

't Was een dier heldere dagen, die rijzen over de vlakten van Opper-Indië, als de regens van 't begin van September hebben opgehouden en de smachtende, stoffige wereld als herboren is door dien doop.

Een zachte koelte deed het oppervlak rimpelen der kleine waterpoelen die alle holten vulden en zond een trilling door het fijne loof van een acacia, overal bezet met kleine, geurige bloemtrossen, welriekend als viooltjes. Niettegenstaande den rossen gloed der ondergaande zon, behielden nog de schaduwen, van verre en van nabij, haar wonderbaar blauwe tinten — een zuiver blauw als van porselein, waar de klaarheid der regengedrenkte lucht doorheen scheen. Een schilder had maar drie kleuren noodig gehad om het tafereel weer te geven — rood en blauw en geel in de lucht; purper, blauw en goud in de hooge halmen van maïs en koren, half door den sikkel neergeveld, die in donkere schoven bijeenstonden of gloeiend in de zon terneerlagen, zoover het oog reikte.

Purper en blauw en goud zag men ook in het kleed eener vrouw, neergehurkt tegen de omheining van gevlochten tijgergras, die twee kanten van de woning bij de bron insloot. Afstekend tegen dien doffen gouden achtergrond schenen haar scharlaken sluier en blauwe rok met korengeel borduursel zich te vermengen met en te verliezen in de oogstvelden in de verte, terwijl zelfs

de waterpoelen zich weerkaatsten in de stukjes spiegelglas, hier en daar schitterend tusschen haar ruime gewaden. Het was een vrouw, die men in andere landen beschouwd zou hebben als in de kracht des levens te zijn; in Indië had zij die grens al overschreden. Toch — zooals zij daar zat neergehurkt — heel haar lichaam gespannen door de inspanning van het luisteren — toonde elke lijn van haar krachtige gestalte en gelaat, dat zij in alle geval de kracht van den hartstocht nog niet te boven was.

„Ari! Hartediefje! Zie eens vader! Dat is al zijn vijfde stap en nog wankelt hij niet. Wat, wou je nu weer gaan kruipen? O foei, wees niet zoo lui." De hooge meisjesstem, binnen de omheining ging over in een meisjesachtige lachbui. „Zeg eens vader, lijkt hij, zoo op handen en voeten, niet precies op de apen in Gopal's winkel, als zij het lekkers willen wegkapen? Ai broertje! Wat heb je daar in het stof gevonden? Schrei niet lieveling. Moeder zal het aan Chujju teruggeven. Zoo, dat is goed! Heilige Ganeske! Niets dan een graankorreltje! Heb je zoo'n honger, mijn duifje, mijn klein vogeltje uit den Hemel?"

„Kleine gulzigaard, meen je," lachte een basstem. „Maar wezenlijk Maya, de jongen groeit."

„Groeit! Ik zeg je, hij is al gegroeid! Zie je niet dat die kleuter van twee jaar al een boer is? Hij komt met je onderhandelen, met het koren in zijn hand. Geef hem een goeden prijs, als een goed voorteeken, o Gurditta Lumberdar." [1])

„Ik zal jou in plaats van hem betalen, vrouw! Heb jij me den jongen niet gegeven en moet ik mijn schuld niet betalen? Neen, ik ben niet dwaas, zooals je zegt. Wat, moet ik jou ook kussen, kleine scholm? Zoo! Maar ik houd toch 't meest van moeder — 't meest van allemaal."

De vrouw achter de omheining stond eensklaps op. Hoe lang ze ook was, de pluimen van het tijgergras waren toch nog hooger, dus was ze staande, zoowel als neergehurkt, ongezien. Maar zelve zag ze ook niets. Andere vrouwen zouden haar ooren te hulp zijn gekomen met haar oogen, maar Saraswati was geen spion — ook niet opzettelijk een luistervink. Het spinnewiel van lakwerk, het strooien mandje, waarin de kaarten met donzig katoen lagen opgestapeld, getuigden er van waarmee ze zich had beziggehouden; tot een zeker iets — de Hemel weet wat, want zij hoorde iederen

[1]) Hoofdman van een dorp.

dag zulk luchthartig gebabbel — in die zorgelooze stemmen al haar ingehouden jalouzie opwekte, tot ze de grenzen van 't geduld te buiten ging. Ze was niet jaloersch op het kind. O neen! niet op het kind. Was het niet daarvoor dat zij, drie jaren geleden, Maya zijn moeder, met waardigheid welkom had geheeten in haar kinderlooze woning? Maar Maya? O, terecht was zij Maya geheeten — de vrouw vol van bedrog en schijnheiligheid van wie de *pundits* spraken; de vrouw niet tevreden met een kind te geven, maar trachtend — Saraswati's groote, bekwame handen balden zich krampachtig. Zij behoefde niet door de reten van het vlechtwerk te gluren om het tooneel daar binnen te zien. Het was als gebrand in haar traag taai brein. De groote, gebaarde man van haar eigen leeftijd — haar eigen type — haar bloedverwant — de geduldige, liefderijke echtgenoot harer jeugd; — het kind, wiens naakte, bruine leden nog meer kuiltjes kregen door zilveren ringen om pols en enkel; die mollige leden vol kuiltjes, die haar hart verheugden; en tusschen hen in, hen beiden verlagend, Maya, met haar mooi gezichtje en aardige maniertjes. Even plotseling als ze opgekomen was, bedaarde haar drift — ging over in die zonderlinge onderwerping, die lijdelijke berusting, waarin grooter scheidsmuur bestaat tusschen Oost en West dan in de groote zeeën die er liggen tusschen Engeland en Indië.

„De oude Dhunnu had gelijk," mompelde zij zich bukkend om werktuigelijk haar wiel en klossen op te rapen. „'t Is om het kind, dat hij haar liefheeft en ik ben dwaas geweest er aan te twijfelen. Ik zal het niet langer uitstellen."

Achter de lage leemen hutten, die twee zijden van het plein omsloten, was een groote groep van vier of vijf jujubusboomen en daaronder golfden de donker-groene twijgen der jasmijnstruiken ter aarde als een fontein, bestrooid met bloesems. In de vroege morgenschemering plukken de vrouwen bloemen hiervan en van de struikrozen dichtbij voor de kransen, die voor den eeredienst der goden gebruikt werden. Er waren zoovele gelegenheden, dat er zulke offers noodig waren: uren van rouw en vreugdevolle uren, van geboorte, huwelijk of dood. Wie kon, eer het einde daar was, zeggen of zij tot de eene of andere soort behoorden? Maar dit was zeker, voor alle waren bloemen noodig.

Naar dit boschje richtte Saraswati, nog altijd met hetzelfde onbewogen gelaat, haar weg, een oogenblik stilstaand voor den langen

lagen leemen stal, waar haar lievelingskoe stond vastgebonden, om haar zachten snoet te streelen en haar een paar lange korenhalmen te geven uit een schoof, die tegen het rad van den put aan stond. En weder was het een tafereel van rood en blauw en goud, toen de breede, gele bladen en bloedroode stelen samensmolten met haar kleed. Haar gezicht bleef volkomen onveranderd, toen zij, de takken vaneenscheidend, in het boschje verdween, daarbij de losse bloesems om zich heen strooiend; volkomen onveranderd, toen zij na een paar minuten, weer verscheen, een klein mandje met een bol deksel dragend, stevig vastgebonden, met vele draden ruw katoen, zooals die welke zij gesponnen had — een strooien mandje, versierd met schelpjes en veelkleurige kwasten, zooals de vrouwen van Jâhne maken om vrouwelijke snuisterijen in te bewaren — een mandje, dat er heel onschuldig uitzag en deed denken aan kralen en versierselen. Zij stond een oogenblik stil en hield het aan haar oor en toen, voor het eerst, zweefde er een flauwe glimlach om haar mond, toen zij een vreemd, krakend geluid vernam, half spinnend, half ritselend.

„De dood heeft een lang leven," mompelde zij en verborg het mandje in de ruime plooien van haar sluier en ging naar de woning toe. Toen zij binnen ging door eene wijde opening in de gevlochten omheining, was het tooneel daarbinnen juist zooals zij het zich had voorgesteld; maar de pijl had haar reeds te voren getroffen en nu zij het in werkelijkheid zag, werd haar wrok er niet te grooter door.

„'t Wordt laat, Maya," zei ze koel. Houd op met het kind te spelen en zorg voor het vuur om het eten van onzen heer te koken. Er gloeit bijna geen vonk meer onder de linzen, terwijl ik daar aan 't spinnen was."

Het verwijt was niet meer dan welverdiend van een oudere vrouw; maar Gurditta, die zijn lange ledematen in welverdiende rust had uitgestrekt op een bed van hennep, stond op, iets mompelend van nog eens naar de ossen te gaan zien vóór het avondmaal. De groote man voelde een vage ontevredenheid met den stand van zaken; hij had een onbestemd verlangen om de vrouw, die zoovele jaren zijn trouwe gezellin geweest was, beter te behandelen. Als zij er niet geweest was, dat wist hij maar al te goed, zou het er slecht uitzien in de kleine woning bij de bron.

Maar Maya was zoo mooi. Welke man, dien de ouderdom nog

niet versuft had, zou niet doen als hij deed! Maar toch, dat kleine, grillige ding mocht wel wat vriendelijker zijn tegen Saraswati; zij behoefde Chujju niet dadelijk in haar armen te nemen als de laatste maar naar het kind keek. Echter vrouwen — en Maya was door en door een vrouw — waren altijd zoo bang voor het booze oog. Denk toch eens dat zij dien zoon, zoo recht van lijf en leden, zoo begeerlijk in alle opzichten, Chujju [1]) genoemd had, alsof iemand zulk een gave in den vuilnisbak werpen zou! Alsof de goden, hoe ver af zij ook waren, bedrogen konden worden door zulk een tastbaar bedrog, of zelfs door die bespottelijke vlek van steenkool op het gezicht van den knaap, die zijn schoonheid verhoogde in plaats van ze te verminderen! Gurditta liet een diepen, luiden lach weerklinken, terwijl hij den langen stal bestrooide met korenhalmen en groen, dat hij van het graanveld bij de bron gesneden had.

Ondertusschen zat Maya, op het plaatsje bij het huis, knorrig de kolen aan te blazen, die in een der half cirkelvormige leemen haardsteden lagen, langs een der muren geplaatst. Een strooien afdak, rustend op twee gespleten stokken, beschutte dit, de keuken van het huis, voor den regen, die mogelijk en de zon die zeker komen zou; terwijl, langs den anderen muur, een soortgelijk afdak denzelfden dienst vervulde bij een driedubbele rij van nissen of openingen, waarin de voorraad zaken voor dagelijksch gebruik bewaard werden. Verder was er in 't rond een zorgvuldig schoon gehouden ruimte van vastgestampte aarde, waar, evenals op een pachthoeve, werktuigen en voorraden van graan in een soort van bijenkorven stonden gerangschikt. Saraswati bewoog zich onvermoeid heen en weer tusschen het eene afdak en het andere, terwijl zij zuur en specerijen aandroeg, waar ze noodig waren. En nog steeds lag het mandje tusschen de plooien van haar sluier.

„De ruwe suiker is bijna op," zei ze, met haar rug naar Maya gekeerd, bukkend om de laagste rij openingen te kunnen bereiken.

„We mochten van avond de kandy maar gebruiken, tot ik de groote kist kan open maken. Ik heb gelukkig wat gekocht, toen wij het Diwali [2]) suikergoed bij Gopal haalden". Toen, vóór

[1]) Van *Chujj*, een vuilnisbak. Een der vele schandnamen, gegeven om het jaloersche en daarom booze oog af te wenden.

[2]) Grootendeels beestjes van suiker, zooals men op kermissen koopt.

zij den doek weglegde, waar het lekkers in gebonden was, hield zij het kind, dat bij zijn moeder speelde, een paardje van suiker voor. „Hier Chujju, wil je er een hebben?"

Maya stond eensklaps op, verontwaardigd en heftig.

„Ge moet hem niet zulke dingen geven. Hij zal ze niet van u aannemen. Ik wil het niet hebben. Neen, neen, mijn vogeltje, mijn hartediefje! Moeder zal je lekkers genoeg geven. Schop niet zoo, liefje. Ganesh! wat schreeuwt hij! Hij zal nog barsten en 't is uw schuld. Stil, stil! Zie, moeder zal je laten drinken, Ati, stoutert, wil je bijten? Alle goden, hij heeft een humeur als een Turk."

Het kind sussend in haar armen, liep zij op en neer, terwijl Saraswati haar met haar groote, kalme, zwarte oogen nakeek.

„Je bent dwaas, Maya", zei ze langzaam, terwijl ze het paardje van suiker neerzette. „Het suikergoed van Gopal zou het kind niet zooveel kwaad hebben gedaan als jou spijtigheid". Toen keerde zij zich weer tot haar werk tusschen de bewaarplaatsen van het voedsel. Toen zij opstond hield zij het mandje in haar hand, de draden waren gebroken en het deksel half opgelicht, alsof men er iets duns en buigzaams uit had laten glippen. Misschien was dat ook zoo, want achter het paardje van suiker, dat in de onderste nis stond, glinsterden twee vurige plekjes in de schaduw. 't Begon nu donker te worden, maar de herfstmaan, die hoog in de lucht dreef, en het nu vlammend vuur ondersteunden het wegstervend daglicht en over alles lag een vreemdsoortige gloed verspreid, scherp uitkomend tegen de fluweelen schaduwen.

„Ik moet morgen de nissen eens goed schoonmaken", zei ze achteloos. Ik dacht dat ik daar net het schuifelen van een *jelabi* [1]) hoorde. Ze verstoppen zich graag op zulke plaatsen en daarom zei ik je gisteren nog, dat ge ze schoon zoudt maken. Maar alle werk dat er in dit huis gedaan wordt, moet door mijn handen geschieden. Kijk eens naar je linsen, zuster, ik geloof dat ze van onderen aanbranden".

Maya zette, met een ongeduldig schouderophalen, het kind neer.

„Mijn handen bederven van zulk werk — en, — de menschen zien ze graag mooi".

Zelfs zij, in de stad geboren en opgevoed, durfde voor deze

[1]) *Eches carinata*, de Indische adder. Zij ligt ineen gerold en laat haar wervels tegen elkaar ratelen. Zij is de gevaarlijkste en kwaadaardigste van alle Indische slangen.

boerenvrouw, met haar ernstige oogen, den naam van haar echtgenoot, niet in dit verband [1]) gebruiken, maar Saraswati verstond de toespeling en de eenvoudige oprechte natuur, die zij geërfd had, van eenige eeuwen van buitenleven, kwam in opstand tegen zulk een verdorvenheid. Maar terwijl het denkbeeld haar aanspoorde tot wraak, scheen al wat vaststond te gaan draaien, al wat bewoog, stil te staan. Haar hart hield op met kloppen, de muren draaiden om haar heen, de maan trilde, de vlammen stonden onbewegelijk. Maar neen! één ding, dat bewoog, wou maar niet stilstaan. Chujju had het paardje van suiker in het oog gekregen en kroop er nu naar toe, eerst op zijn dikke handjes, toen wankelend op zijn dikke voetjes, zijn glinsterende oogjes gericht op de nis, waar die plekjes vuur in schitterden. Neen, niets was te slecht voor Maya; en Dhunna de wijze vrouw had gelijk toen ze zei, dat de betoovering lag in het kind. Het moest zoo zijn — en de dood beteekende niets. Daar! nu was hij er dicht bij, het ééne handje uitgestrekt, zoodat alle kuiltjes te zien kwamen. — O!

Een kreet, woest, bijna gebiedend, en Saraswati had hem in haar armen, terwijl iets duns en grijs uit de nis naar beneden viel en wegschuifelde achter eèn stapel brandhout.

„Ik zag zijn oogen", hijgde zij, het kind nog altijd aan haar breeden boezem klemmend, toen Gurdit na toegesneld op Maya's kreet „Een slang! een slang" naast haar stond, met versnelde ademhaling, al wat er mannelijk in hem was, opgewekt.

Maya zag snel het gevaar in. „Geef hem mij," riep zij. „O man, laat ze hem mij geven. Zij zou hem dooden, als zij kon. Zij bracht de adder daar — ik heb gezien dat zij hem daar bracht — dat zweer ik."

Saraswati keerde zich tot haar, vol kalme minachting. „Je liegt. O Maya! sinds onheugelijke tijden, de geest van bedrog en de moeder der leugen. Je hebt *niet* gezien, dat ik hem daar bracht."

Toen wendde zij zich tot den man, met dezelfde waardigheid.

„Meester. Neem het kind. Hij is veilig. Zooveel is zeker, dat ik hem gered heb.

Dienzelfden nacht, terwijl de maan nog scheen aan den wolkeloozen hemel, sloop Saraswati, dicht in haar sluier gehuld, zachtjes

---

[1]) Eene vrouw mag nooit den naam van haar echtgenoot uitspreken.

de woning uit. De rustende ossen voorbij, tusschen de dichte rijen maïs en gerst, waar de groote schoven, op den grond liggend, de lijken schenen van hen, die in den strijd des daags gevallen waren; langs de boorden der waterbewaarplaats, gebarsten door de zon, waarin het water snel daalde nu de regen had opgehouden; voorbij de populieren, die geesten geleken, nu ze beroofd waren van hun takken; waarvan de kameelen zooveel houden, die er spookachtig en menschelijk uitzagen met de groote armen hemelwaarts gestrekt; naar de brandende *ghât* in de verte, waar de kleine kegels van modder de plaats aanwezen, waar iemand begraven was, terwijl hier en daar, door vrome overlevenden, glinsterende lichtjes waren neergezet. Saraswati trok haar sluier dichter om zich heen en ijlde sneller voorwaarts, toen zij de asch voorbij ging, die nog pas verbrand was, nog onbedekt, maar bijeengeveegd op kleine hoopjes; en daar — vreeselijk om aan te zien! — nog her- en derwaarts verspreid en de onverkalkte beenderen, glinsterend in het maanlicht, terwijl er nog een flauw rookwolkje uit opsteeg, lag de asch, die nog het meest versch was. Dat moest de oude Anant Ram zijn, de khuttri (koopman) die dien morgen gestorven was — een slecht man, wiens einde gekomen was.

Zij beefde over al haar leden, toen zij de hut bereikte, waar Dhun Devi, de wijze vrouw, de wacht hield over de asch. Het was een ellendige stulp, waar zij de oude vrouw slapende vond voor een grooten, ijzeren pot, die op een drievoet stond. Daaronder smeulden langzaam eenige plaggen van koemest; niet zoo langzaam echter of nu en dan vertoonde zich eenig bloedrood schuim op de vloeistof, die de pot bevatte. Een walmende olielamp, zeker gestolen van die welke buiten stonden, stond in een zwart berookte nis en bij dat licht zag men festoenen van een vochtige, bloedroode stof over een touw hangen, terwijl, met eentonig geluid, iets neerdroop op den vloer — iets dat in straaltjes naar buiten liep in het maanlicht en, door het zand opgezogen, dit bloedrood kleurde; een afschuwelijke achtergrond voor de neergehurkte figuur der oude vrouw, hoewel Saraswati heel goed wist, dat Mai Dhunnu met geen goddelooze praktijken bezig was dan de stoffen harer onwetende buren te verven.

De oude heks stond ijlings op en zonk toen weer neer op haar lagen stoel, toen zij haar bezoekster in 't gelaat had gegluurd. „Je zult 't niet oververtellen", fluisterde zij met een heesche

stem, die hoewel in werkelijkheid voortkomend uit een keelaandoening, haar reputatie van wijsheid, grootelijks verhoogde, in de oogen der dorpsbewoners. „Jij bent van het oude soort," niet als die ezels uit den tegenwoordigen tijd, met hun boeken vol ezelsooren en hun verven, die verkleuren in de Januarizon."

Het gegrinnik, dat zij hierbij liet hooren, paste maar al te goed bij haar omgeving, evenals de hand, gelijkend op een klauw, die zij eensklaps op Saraswati's stevigen arm legde. „Wel mijn dochter! Heb je moed gevat? Heb je leeren vertrouwen op de wijsheid van de oude Dhun Devi?"

Saraswati schudde het hoofd; „voor mij moet ge andere wijsheid gebruiken, moeder", zei ze kortaf. „Deze past mij niet".

„Stijfkop! Ik zeg je, 't is de toovermacht van het kind."

„'t Is niet het kind, ofschoon de goden weten, dat, sinds hij kwam, het vergif dieper schijnt door te dringen. „Zie, ik heb het geprobeerd en 't past mij niet. Ik zou haar ook niet willen dooden. Dat zou mij te min zijn, want zij is het leven niet waard. Maar ik wil mijn deel hebben. Het is hier ledig, lediger dan ooit, schijnt het wel, sinds de jongen geboren werd".

Zij klemde haar sterke handen samen boven haar hart. De gloed van het vuur, flikkerend, daar de oude vrouw het aanblies met de ongelijkmatige ademhaling van den ouderdom, scheen op de zwarte wenkbrauwen, gefronst boven de verbijsterde, zwarte oogen.

Dhun Devi richtte haar gebogen rug op en zag hare gezellin kritisch aan.

„Het leven is meer dan de schaduw van een vogel in zijn vlucht, voor u en uws gelijken, o Saraswati! Het is niet wijs! Want de dood is niets en het leven is niets. De ziel des menschen gaat steeds haar cirkelgang, als het wiel van den pottebakker om zijn as. Heb ik het niet gezien? Heb ik het niet geweten? Ben ik zelf niet door de schaduw van duizenden gevaren gegaan en heb ik niet vijf kloeke zonen ter wereld gebracht? Waar zijn zij? zijn zij niet weder gekeerd tot de duisternis? Hebben mijn handen niet velen geleid door de ure der benauwheid en velen er van verwijderd gehouden? Zie, de adder zou het kind niet gedeerd hebben".

„Het laat me koud, of ge de waarheid spreekt of niet, o moeder, hoewel ge wijs zijt in zulke dingen, boven alle vrouwen, dat weet ik", mompelde Saraswati neerslachtig, met gebogen hoofd.

„Maar ik weet ook dat deze manier mij niet past. Daar moet een andere zijn. Zie, ik heb u mijn gouden armband meegebracht. *Dhun* [1]) was steeds een baken voor Dhun Devi. Is het niet zoo?"

Gretig sloten zich de vingeren der oude om de belooning, den minachtenden glimlach, die er mee gepaard ging, niet achtend. „Manieren?" herhaalde zij. „Zeker zijn er manieren, maar geen is er zoo eenvoudig als de dood."

„Ja," zei Saraswati kalm, „daar heb ik al aan gedacht. Diep is de put en de kleine gepluimde varens in de spleten, wuiven mij vriendelijk toe. Maar de menschen zouden zeggen, dat Saraswati, de *Jatni*, verdreven was uit haar eigen bezittingen door een vreemdelinge en dat is niet zoo. Ik stoor mij niet aan het meisje; bedrog is haar wezen. „Het is iets hier." Weer legde zij, met verbijsterden blik, de hand op het hart. „Ook is het niet alleen *hem*, dien ik van noode heb. Zoudt gij niet het hart van het kind tot mij kunnen keeren, zoodat, als Gurdittoo ziet, hoe lief het mij heeft, hij ook meer van mij houden zou?"

Dhun Devi schudde het hoofd, maar haar scherpe, heldere, oude oogen bleven op het gelaat der andere gericht.

„Er is nog een manier," fluisterde zij na eene poos, maar voor zulken als gij, is de dood er dikwijls mee gemoeid."

„Wiens dood?"

„De uwe. Weten niet alle vrouwen, dat de ure der benauwdheid —"

Saraswati vatte met woesten greep, de verwelkte hand.

„*Mai*," hijgde zij, „Mai Dhunnu! Durft ge nog spreken van de ure der benauwdheid tot mij — tot mij — na zoovele jaren? Is er dan hoop — hoop zelfs nu nog?"

„Als ge niet bang zijt —"

„Bang!"

De zon was opgegaan over de woning en een nieuwe oogst verbeidde, in dichte rijen, den sikkel. De jasmijnstruik liet haar groene twijgen ter aarde dalen, maar zij was van bloesems beroofd. Deze hingen in festoenen van het rieten dak, waaronder in dien verstikkenden Augustusnacht, een vrouw gegaan was door hare ure der benauwdheid. In de flauwe morgenschemering flikkerden de olielampjes, die voor het bed stonden, onzeker in de

[1]) Wereldsche rijkdom.

koelte, die den dag verkondigt en glinsterden nu en dan op het mes des geluks, dat aan den knoop van de draden des geluks boven het kussen hing. In een komfoor in de nabijheid steeg uit eenige sterke specerijen op kolen geworpen een helder blauwe rookkolom op, gelijkend op den laatsten flauwen damp van een brandstapel. Al wat de wijsheid doen kon, had Dhun Devi gedaan, maar tusschen Saraswati en den oogst, zichtbaar door een opening in de gevlochten omheining, lag een dood klein meisje. De wijze vrouw schudde het hoofd, toen zij in het bewusteloos gelaat op het kussen keek.

„Niets dan een meisje, na al die drukte", hoorde men Maya's hooge, heldere stem zeggen, terwijl zij Chujju zat te koesteren in haar zachte, ronde armen — Chujju, dien de goden gespaard hadden. „Te sterven voor een meisje en nog wel voor een dood meisje — wat een dwaasheid! Maar 't was haar eigen schuld. 't Is erg genoeg voor ons jongeren en men moet het plezier duur genoeg betalen; en al die jaren was zij vrij geweest".

Dhun Devi's vingeren, aan klauwen gelijk, stelpten den woordenstroom.

„Ga heen, ellendig wezen!" fluisterde zij toornig. „Gij en uws gelijken zijt geen moeders. Gij zijt Maya, de lust van het vleesch. Ga heen, opdat ik het kind niet vloek om uwentwil."

Met een zachten kreet van ontzetting, half werkelijk gemeend, half voorgewend, greep het meisje het slapende kind in haar armen en verdween in de hut.

„Het wiel draait langzamer om zijn as," prevelde de oude vrouw, zich weer heenbuigend over de stilzwijgende gedaante op het bed. Ik moet haar aan Moeder Aarde toevertrouwen, als een zaadkorrel aan den bodem, vóór het geheel stilstaat."

Zij ging naar de opening in de omheining. Het fijne loofdak der acacia's teekende zich af tegen den steeds flauwer wordenden hemel. De kleine gouden bloemtrossen zonden hun violengeur ten hemel. Een vogel zat er tusschen te kweelen tegen zijn makker.

„Kom," zei zij, en de groote gebaarde man volgde haar gedwee. Tezamen — hij bij het hoofd, zij bij de voeten — legden zij Saraswati op den grond met het doode kind half in haar sluier verborgen, nog steeds tusschen haar en het eindelooze oogstveld in de verte.

Eensklaps, door die beweging opgewekt, bewoog zij zich zachtjes en opende de groote zwarte oogen. Dhun Devi greep den man bij de hand, als om hem tegen te houden.

„Het kind — is het wel met het kind?" vroeg een zwakke stem.

Dhun Devi's hand omklemde den man vaster; haar gelaat nam een uitdrukking aan, herinnerend aan lang vervlogen jaren.

„*Ja moeder, het is wel; uw zoon slaapt in uw armen.*"

Toen haar gebogen, oude gestalte oprichtend, om zijn oor te kunnen bereiken, fluisterde zij snel:

„Zeg, dat het zoo is, als ge een man zijt en wensch haar Gods zegen toe op haar reis."

Zoo, met haar echtgenoot's hand in de hare, een kind in haar armen en een glimlach op het gelaat, kwam voor Saraswati het einde van hare Ure der Benauwdheid.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Juni—15 Juli 1898.

In den loop van bovengenoemde tijdruimte ondergingen de meeste aandeelen in de Koloniale afdeeling een gevoelig verlies. Vooral was dit het geval bij de aandeelen Koninkl. Nederl. Mij. tot Expl. van Petroleumbronnen in Ned.-Indië, tengevolge van allerhande geruchten omtrent mindere productie van eenige bronnen enz. Ook op de tabaksmarkt viel eene flauwere tendenz waar te nemen. De Stoomtrammaatschappijen hielden zich ferm.

Hooger werden genoteerd:

		pCt.
Aand.	Kaliwoengoe Plantaran	3
Cert. v. Aand.	Rijstlanden Michiels-Arnold	2
Aand.	Rotterdam Deli Mij.	7 3/4
„	Stoomvrt. Mij. Nederland	3 1/2
„	Sumatra Palembang Petr. Mij.	4 1/4
Pref. Aand.	Oost Borneo Mij.	21
Aand.	Bat. Electr. Tram Mij.	9
„	Probolingo Stoomtram Mij.	4
„	Semarang Cheribon Tram Mij.	7

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cult. Mij. der Vorstenlanden	4 1/4
„	Koloniale Bank	1 1/2
Pref. Aand.	Idem	3
Cert. v. Aand.	Liquid. Barge & Moormann	2
Aand.	Ned. Ind. Handelsbank.	2 2/3
„	Javasche Cultuur Mij.	2
„	Landbouw Mij. Ngoepit	5
„	Amsterdam Deli Cie.	15
„	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	2 1/4
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	45
Aand.	Besoeki Tabak Mij.	9
„	Deli Batavia Mij.	13 1/2
„	Deli Cultuur Mij.	5
„	Deli Maatschappij	13

Aand.		Tabak Mij. Franco Deli	7
„	A.	Langkat Cult. Mij.	2½
„	A.	Langkat Tabak Mij.	13¾
„		Padang Tabak Mij.	3
„		Tabak Mij. Sakoeda	8¾
„		Senembah Maatschij.	19½
Pref. Aand.		Dordt. Petroleum Industr. Mij.	3½
Aand.		Java Petroleum Mij.	3½
„		Kon. Mij. v. Petroleumbronnen	103
„		Petroleum Mij. Moeara Enim	8
„		Ned. Ind. Expl. Mij.	17½
„		Singkep Tin Mij.	5
„		Mijnbouw Mij. Soemalata	10
„		Droogdok Mij. Tandjong Priok	2
„		Modjokerto Stoomtram Mij.	3

DIVIDENDEN.

Handelsvereeniging Amsterdam	7	%
Nederl. Handelmaatschappij	6	„
Nederl. Indische Handelsbank	3⅓	„
Maatschij. voor huisbezit Sumatra	*f* 30.—	
Crediet- en Handelsvereeniging: „Banda"	5	%
Landbouw-Maatschij. „Getas"	6	„
Cultuurmaatschij. Petjangaän	4	„
„ Soember Mangis Koedoel	25	„
Javasche Bank	7¼	„
Nederl. Ind. Landbouw Mij.	1⁶/₁₀	„
Cultuur Maatschappij „Kayoe Enak"	5	„
Samarangsche Bazar Eigen Hulp	6	„
Landbouw-Maatschappij „Melattie"	6⁶/₁₀	„
Cultuur-Maatschappij Ramawatie	12	„
British North Borneo Company	1	„
United Lankat Plantations Company (interim)	5	„
Winkel Maatschij. Eigen Hulp, te Batavia	6½	„
Kon. Ned. Mij. v. Petroleumbronnen in Ned. Indië	52	„
Probolingo Stoom Tram Mij.	4	„
Batavia Electr. Tram Mij.	*f* 20.—	
Bataviasche Ooster Spoorw. Mij.	„ 50.—	
Cultuur-maatschij. Goemoel Djogonallan	„ 32.50	
Id. Oprichtersbewijzen	„ 20.—	
Cultuur-maatschij. Soember Moedjoor	6	%
Cultuur-Maatschappij „Watoetoelis Poppoh"	4	„
„ „ Ngoesrie	6	„

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen werden verhandeld:

Aand. Landbouw Mij. Manang	105	%
„ Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	100—102	„
Pref. Aand. Oost-Borneo Mij.	37	„
Oprichtersbew. Ned. Ind. Landbouw Mij.	*f* 8.—	

Volgens het Weekblad van de Commissiebank:

Pref. Aand. Cultuur Mij. der Vorstenlanden	130	%
Aand. Kina Cultuur Mij. Preanger	60	„
„ Goud Expl. Mij. Redjang Lebong	115	„
Pref. Aand. Oost Borneo Maatschij.	25—45	„
Aand. Landbouw Mij. Manang	105	„
„ Sumatra Cultuur Mij.	109	„
„ Landbouw Mij. Temoeloes	126	„

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

Aand. Sumatra Cultuur mij.	110	%
„ Suikerfabriek Kalibagor	31	„
Cert. v. Aand. Deli Cultuur mij.	150—155	„
Aand. Ned. Ind. Exploratie Mij.	175	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juli 1	TE AMSTERDAM. Juli 15	TE BATAVIA. 13 Juni.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	45	43¼	
id. ...Pref. Aand.	—	—	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	98*	99	100 laatst verk.
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	67*	67	72½ „ „
Javasche Bank..... „	163	163	162½
Koloniale Bank..... „	39	41¼	50 „ „
id. .....Pref. Aand.	58½	58	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	40	38½	
Ned. Handel-Mij..... „	140¼*	140¾	150
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	85	85	90 „ „
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	81¾	77*	85 „ „
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	106½	106½	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	—	—	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	80½*	81⅛	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	53	53	
Java's Oosthoek.....5 % Obl.	94³/₁₆	94³/₁₆	
Kalibagor, Suikerfabriek.....Aand.	30	29	
Kaliwoengie Plantaran..... „	58	58	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	100 „ „
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	93	93	
Ned Ind. Houtaankap Mij...Aand.	70	70	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	255	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	104	104	
Suikerond. Sentan.-Lor..... „	102	102	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	125	
Amsterdam-Deli Comp..... „	597	605	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	93½	95½	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	680	650	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	71	71	
Besoeki Tabak-Mij. ..... „	90	86	
Deli-Batavia-Mij..... „	447	439	
Deli-Cultuur-Mij..... „	140*	140	
Deli-Maatschappij..... „	467½	472	
Deli-Tabak-Mij.....Pref. Aand.	104½	103¾	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	79⅜	77	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	119	117½	
„ „ ..... „ B.	48½	48½	
„ Tab.-Mij..... „ A.	153⅞	154	
„ „ „ ..... „ B.	125	130	
Medan-Tab.-Mij..... „	248½	241	
N. As. T. Mij. v./h. Herrings. Pref. Aand.	—	—	
Padang Tabak-Mij.....Aand.	113	110	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	113½	120¾	
Tabak Mij. Sakoeda ..... „	70¼	71¼	
Senembah-Mij..... „	494½	487⅞	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	169*	155	
„ „ „ ..... „ B.	53*	53	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	—	68	80 laatst verk.

*) ex dividend.

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juli. 1	TE AMSTERDAM. Juli. 15	TE BATAVIA. 13 Juni.
Kon. Paketvaart-Mij.....Aand.	164	164	170 laatst verk.
Rott. Lloyd..... „	111 3/4	111 1/8	
Stoomv. Mij. Nederland..... „	156 1/4	160	
Dordt. Petr. Industrie Mij...Pref. Aand.	119 1/2	119 1/4	
Java Petroleum Mij.....Aand.	165	164 3/8	
Petroleumbronn. in Indië... „	534	434*	* ex div.
Petroleum Mij. Moeara Enim „	134 3/8	131	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	110 1/8	113 1/4	
Petrol. Expl. Mij. Tegal..... „	—	—	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	166	175	
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	90	92	
Oost Borneo Mij..... „	27	27	
id. .....Pref. Aand.	40	50	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	90	90	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	192 1/2	200	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	151	151	
Bataviasche O.-Spwg.-Mij.... „	132	132	
Deli-Spoorweg-Mij..... „	168	168	170 „ „
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij..... „	197*	197	200 „ „
Babat Djomb. St. tr. Mij.... „	77	77	
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	93*	93	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	110 1/2	110	120 „ „
Madoera „ „ ..... „	102 3/4	102	
Malang „ „ ..... „	105	105	112 1/2 „ „
Modjokerto „ „ ..... „	93 1/2	92	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	128 1/2	128 1/2	130 „ „
Oost-Java-Stoomtram..... „	108	106	105 „ „
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	104	104	112 1/2 „ „
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	189 1/2*	190	200 „ „
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	122*	129	135 „ „
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	125	135	132 1/2 „ „
Ned.-Ind. Hypotheekbank... „	—	—	102 1/2 „ „
id. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	380 „ „
id. Gas-Mij..... „	—	—	120 „ „
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95 „ „
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	125 „ „
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	180 „ „
Batavia'sch Prauwenveer.... „	—	—	130
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv. „	—	—	150 „ „
Tagalsch Prauwenveer..... „	—	—	155 „ „
Nieuw Semarangsch Pr.vr... „	—	—	155 „ „
Samarangsch Stoombootveer. „	—	—	350 „ „
Prauwenv. te Soerabaya.... „	—	—	100 „ „
Soer. Prauw-Mij..... „	—	—	127 1/2 „ „
Oost-Java Prauw-Mij..... „	—	—	80
Nieuw Soerab. Pr.-veer..... „	—	—	175 „ „
Nieuw Pad. Prauwenveer... „	—	—	120 „ „
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer..... „	—	—	150 „ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 13 Juni	
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	100	laatst verk.
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	100	„ „
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij	„	100	„ „
Nederl. Lloyd	„	105	„ „
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	160	„ „
2de N.-I. id.	„	140	„ „
Koloniale id.	„	150	„ „
2de Kol. id.	„	135	„ „
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	180	„ „
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	150	„ „
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	220	„ „
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	170	„ „
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100	„ „
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100	„ „
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105	„ „
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	125	„ „
2de id.	„	100	„ „
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	60	„ „
id. de Merapi	„	95	„ „
id. de Oosthoek	„	80	„ „
id. de Westhoek	„	40	„ „
id. Noordhoek	„	30	„ „
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	30	„ „
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	130	„ „
id. Ardjoeno	„	135	„ „
id. Sumatra	„	85	„ „
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	200	
Intercomm. Telefoon-Mij	„	100	„ „
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	100	„ „
Preanger Telefoon-Mij	„	110	„ „
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	65	„ „
Maatsch. Onderlinge hulp	„	60	
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	150	„ „
Cultuur-Mij. Pagottan	„	100	
„ Tjiogreg	„	100	„ „
id. Perbawatie	„	230	„ „
Winkel-Mij. Eigen hulp	„	102½	
Kina-Mij. Kertamana	„	80	„ „
Kartasoera Cult. Mij	„	75	„ „
Cultuur-Mij. Goalpara	„	200	„ „
„ Boenga Meloer	„	75	„ „
„ Artana	„	110	„ „
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	125	„ „
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	160	
Assam Thee Ondern. Malabar	„	105	
N.-I. Mijnb. Mij.	„	100	
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	100	„ „
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	100	„ „
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	80	„ „
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	160	
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	100	
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	100	
Exploratie-Mij. Balangan	„	100	„ „
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij	„	65	„ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:			TE BATAVIA, 13 Juni.		
Exploratie-Mij. Kolchis	Aand.		750	laatst. verk.	
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	„		45	„	„
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„		240		
Algemeene Exploratie-Mij.	„		100	„	„
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„		200	„	„
„ „ Pinogo	„		107½	„	„
„ „ Batjan	„		100	„	„
Mijnbouw Mij. Monano	„		100	„	„
„ „ Soepajang	„		200	„	„
„ „ Batavia Borneo	„		180	„	„
„ „ Sonder			100		
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.			95	„	„
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„	A.	80	„	„
„ „ „	„	B.	90	„	„
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„		200	„	„
Java Veem	„		125	„	„
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„		85	„	„
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„		100		
Goud Exploration Mij. Bone	„		107½	„	„

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Pharmaceutische Handelsvereeniging Cheribon.

Javasche Crt. No. 42, van 27 Mei 1898.)

Zetel. Cheribon.

Doel. De handel in laboratorium benoodigdheden, physische, optische en chemische instrumenten, apparaten, utensiliën, chemicaliën en drogerijen, benevens de oprichting en het drijven van een fabriek van minerale wateren, siropen en chemische producten.

Kapitaal. *f* 10.000, in 100 aandeelen à *f* 100.—

Bestuur. 1 directeur: de heer A. F. Visser; 2 commissarissen.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overblijvende komt 10 % aan de reserve, 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 70 % aan aandeelhouders.

Reservefonds Zoodra en zoolang dit *f* 3000.— bedraagt, komen de daarvoor genoemde 10 % der overwinst ten bate der aandeelhouders.

Nederlandsch-Indische Maatschappij van Mijnbouw, Grondbezit en Geldbelegging.

(*Javasche Crt. No. 43, van 31 Mei 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen, concessies, mijn- en andere rechten in Nederl. Indië, het ontginnen en bebouwen van gronden in Nederl. Indië, het exploiteeren der daarop te vestigen of reeds gevestigde ondernemingen en inrichtingen, en het beleggen van haar kapitaal in aandeelen in naamlooze

vennootschappen, maatschappijen of syndicaten, mijn-exploratie of exploitatie, ontginning van gronden of de exploitatie van industrieele ondernemingen ten doel hebbende.

Kapitaal. *f* 1.000.000, in 100 aandeelen à *f* 10.000.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. Schmitz du Moulin; 2 commissarissen: de heeren A. N. Schmitz en J. Schmitz.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 80 % aan aandeelhouders.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ BARMA SAWAH.
(*Javasche Crt. No. 48, van 17 Juni 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het overnemen van de te 's Gravenhage gevestigde Nederl. Exploitatie- en Exploratie-Maatschappij Oost-Sumatra en het exploiteeren van de vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, in het gouvernement Sumatra's Westkust, res. Padangsche Benedenlanden, afd. Aijerbangies.

Kapitaal. *f* 160,000, in 1600 aandeelen à *f* 100.—, waarvan vooriloopig 800 worden uitgegeven.

Inbreng. Voor 600 aandeelen de bovengenoemde vergunning. Bij behoefte aan meer werkkapitaal, zullen van de onuitgegeven 800 aandeelen 200 in contanten worden volgestort en de overige 600 aandeelen mede aan de Ned. Exploitatie- en Exploratie-Maatschappij Oost-Sumatra worden uitgereikt.

Bestuur. 1 directeur: de firma van Heusden & Mees; 3 commissarissen: de heeren Mr. J. Gerritzen, J. Ceuleers, de 3e nader te benoemen.

Winstverdeeling. 85 % aan aandeelhouders, 10 % aan commissarissen, 5 % aan den directeur.

VEETEELT-ONDERNEMING PASIR BOENGOER.
(*Javasche Crt. No. 49, van 21 Juni 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. De voortzetting der exploitatie van de onderneming tot het fokken van vee en paarden op het erfpachtsperceel Pasir Boengoer, gelegen in het district Sindang Kassie, res. Krawang, zoomede de handel in vee en paarden.

Kapitaal. *f* 120,000 in 1100 aandeelen A en 100 aandeelen B à *f* 100.—.

Inbreng. Door den oud-luitenant der Chineezen Tan Kang Ie, voor 100 aandeelen B en *f* 20,000.— in contanten: bovengenoemd erfpachtsperceel met de daarop zich bevindende onderneming.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. Pino; 2 commissarissen: de heeren T. H. C. Bronsgeest en T. H. Tan.

Winstverdeeling. Eerst 10 % aan het reservefonds; het daarna overblijvende wordt verdeeld als volgt: 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 5 % aan den administrateur, 75 % aan de aandeelen A en B, met dien verstande dat de aandeelen B niet in de winsten zullen deelen, voor en aleer aan de aandeelen A over eenig jaar 7½ % is uitgekeerd.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 50,000 bedraagt, worden de 10 % der winst als volgt verdeeld: 2½ % aan den directeur, 2½ % aan de commissarissen, 2½ % aan den administrateur, 2½ % aan de aandeelen A en B.

NEDERLANDSCH-INDISCHE VERLICHTINGMAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Crt. No. 143, van 22 Juni 1898.*)

Zetel. 's-Gravenhage

Doel. De exploitatie van verlichtingssystemen benevens het fabriceeren en handel in de daaraan verwante artikelen.

Kapitaal. *f* 410.000, waarvan *f* 300.000 aandeelen A, in 5 seriën à *f* 60.000 en *f* 110.000 aandeelen B.

Inbreng. Voor de aandeelen B. een contract met de Verlichting-maatschappij „Meteoor", die zich verbindt al hare exploitatie-contracten ter beschikking te stellen. Bij het plaatsen der 1e serie A, ontvangt die maatschappij *f* 30.000, aandeelen B. Bij verdere uitgifte van seriën wordt voor elke serie A, aan die maatschappij *f* 20.000 in aandeelen uitgereikt.

De aandeelen B zullen, nadat over een boekjaar 5 % dividend aan de aandeelen A zal zijn uitgekeerd, eveneens, voor zoover toereikend, 5 % genieten, en voorts in verdere winst gelijkelijk met de aandeelen A meêdeelen. Zoodra echter op de uitgegeven aandeelen A een dividend boven de 5 % is uitgekeerd een bedrag, hetzij gelijkstaande met het nominaal bedrag dier aandeelen, hetzij een bedrag in totaal van *f* 300.000, alsdan zijn de aandeelen B inruilbaar tegen aandeelen A.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. P. van der Ploeg; 3 commissarissen: de heeren S. L. Huizer, H. Ribbius en E. L. A. Penn.

Winstverdeeling. Het na bovengenoemde uitkeering overblijvende wordt verdeeld als volgt: aandeelhouders 60 %, reservefonds 10 %, commissarissen 20 %, directeur 10 %.

Reservefonds. Zoodra dit 1/4 van het maatschappelijk kapitaal bedraagt, komen de daarvoor genoemde 10 % van de overwinst voor de helft aan directeur en commissarissen, voor de andere helft aan aandeelhouders.

CENTRAAL JAVA EXPLORATIE- EN EXPLOITATIE-MAATSCHAPPIJ.
(*Staats Crt. No. 143, van 22 Juni 1898.*)

Zetel. 's-Gravenhage.

Doel. De exploitatie van vergunningen, concessiën tot mijnontginning voor alle soorten van delfstoffen, in het bijzonder van petroleum, de bereiding en verkoop der verkregen producten.

Kapitaal. *f* 240.000, in 240 aandeelen à *f* 1000.—.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. K. W. Prins; 3 à 5 commissarissen: de heeren mr. W. A. Engelbrecht en J. F. Groll.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 10 % voor afschrijvingen, 80 % aan aandeelhouders.

HOLLANDSCHE EXPORTMAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Crt. No. 163, van 15 Juli 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het drijven van import-, export- en commissiehandel in de tropen; en de overname der relatiën, voortspruitende uit de West-Indische zaken, tot nu toe gedreven door de firma van Dam & Co., en uit de Oost-Indische zaken van den heer M. S. Lob Jr.

Kapitaal. *f* 200.000, in 200 aandeelen à *f* 1000.—. Er worden nog uitgegeven 8 oprichtersaandeelen, waarvan 6 aan den heer van Dam en 2 aan den heer Lob worden uitgereikt.

Bestuur. 2 directeuren: de heeren G. van Dam en M. S. Lob Jr.; minstens 3 commissarissen: de heeren W. C. Robinson, mr. A. H. van Nierop en J. C. A. Sepp: 1 vertegenwoordiger in Ned. Indië: voorloopig de heer M. S. Lob Jr.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 50 % aan aandeelhouders, 10 % aan de houders der oprichtersaandeelen, 20 % aan de directie, 10 % aan commissarissen, 10 % aan het reservefonds.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 125.000 bedraagt komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Mei 1898.					1897.
Reizigers (104.300)	*f*	45.000.—	(95.600)	*f*	43.400.—
Goederen (28.800 ton)	„	146.300.—	(25.800 ton)	„	137.400.—
Diverse ontvangsten	„	11.900.—		„	9.700.—
Totaal	*f*	203.200.—		*f*	190.500.—
Per dag-kilometer	„	31.97		„	29.98
Van 1 Jan. af	„	896.873.42		„	868.164.45
Per dag-kilometer	„	28.97		„	28.05

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers (89.400)	*f*	34.300.—	(78.500)	*f*	28.000.—
Goederen (10.900 ton)	„	39.000.—	(10.600 ton)	„	37.500.—
Diverse ontvangsten	„	3.300.—		„	2.200.—
Totaal	*f*	76.600.—		*f*	67.700.—
Per dag-kilometer	„	44.12		„	39.—
Van 1 Jan. af	„	235.871.77		„	319.272.35
Per dag-kilometer	„	39.72		„	37.76

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers (28.800)	*f*	3.300.—	(29.300)	*f*	3.500.—
Goederen (1.500 ton)	„	2.700.—	(1.900 ton)	„	2.600.—
Diverse ontvangsten	„	100.—		„	100.—
Totaal	*f*	6.100.—		*f*	6.200.—
Per dag-kilometer	„	8.20		„	8.33
Van 1 Jan. af	„	22.764.36		„	24.313.12
Per dag-kilometer	„	6.28		„	6.71

BATAVIASCHE OOSTER SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten over de maand Juni	1897 (zuiver)	1898 (telegrafisch)
Lengte in exploitatie	57 K.M.	63 K.M.
Aantal personen	92.342	100.000
„ tonnen goederen	3.878[225]	5.100—5.200
Opbrengst personen	ƒ 15.687.20	ƒ 18.000
„ goederen en diversen	„ 12.026.13	„ 16.000

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Juni 1898 ƒ 25.400 tegen ƒ 24.200 in 1897.

Totaal der ontvangsten sedert 1 Juli 1897 ƒ 313.100 tegen ƒ 312.200 in 't vorige jaar.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

(25 K.M. in exploitatie.)

Opbrengst over Juni ƒ 3200.—; getal passagiers 19.000.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

(78 K.M. in exploitatie.)

Opbrengst over Juni ƒ 14.000.— + ƒ 6.300.—; getal passagiers 57.000 + 13,000.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Juni 1898 ƒ 4.500.— (telegrafisch); dito 1897 ƒ 2,119.57. Vermeerdering ƒ 2,380.43.

Sedert 1 Januari 1898 ƒ 28,033.44; dito 1897 ƒ 5,391.14. Vermeerdering ƒ 22..642.30.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Juni 1898 ƒ 2.500.— (telegrafisch); dito 1897 ƒ 1.137.—. Vermeerdering ƒ 1,362.85.

Sedert 1 Januari 1898 ƒ 12,261.10; dito 1897 ƒ 3,890.62. Vermeerdering ƒ 8.370.48.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Juni 1898 ƒ 5,200.— (telegrafisch); dito 1897 ƒ 5,524.24. Vermeerdering ƒ 324.24.

Sedert 1 Januari 1898 ƒ 25,306.53; dito 1897 ƒ 23,422.91. Vermeerdering ƒ 1.883.62.

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juni 1898	ƒ 105.500	ƒ 14.50	242
„ 1897	„ 92.500	„ 12.70	
Verschil meer	„ 13.000	„ 1.80	
Van 1°. Jan. tot ult. Juni 1898	„ 388.800	„ 8.90	242
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 360.300	„ 8.20	
Verschil meer	„ 28.500	„ 0.70	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juni 1898		*f* 15.200	*f*	13.—	39
„ 1897		„ 13.300	„	20.20	22
Verschil	meer	„ 1.900	„	—	
	minder	„ —	„	7.20	
Van 1°. Jan. tot ult. Juni 1898		„ 89.200	„	14.10	35
„ „ „ „ „ „ 1897		„ 75.100	„	20.40	20
Verschil	meer	„ 14.100	„	—	
	minder	„ —	„	6.30	

Lijn Modjokerto-Ngoro.

Juni 1898		*f* 11.200	*f*	9.10	41
„ 1897		„ 10.600	„	8.60	
Verschil	meer	„ 600	„	0.50	
	minder	„ —	„	—	
Van 1°. Jan. tot ult. Juni 1898		„ 35.500	„	4.80	41
„ „ „ „ „ „ 1897		„ 34.100	„	4.60	
Verschil	meer	„ 1.400	„	0.20	
	minder	„ —	„	—	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-Opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juni 1898		*f* 33.100	*f*	13.—	85
„ 1897		„ 18.600	„	12.90	48
Verschil	meer	„ 14.500	„	—	
	minder	„ —	„	0.10	
Van 1°. Jan. tot ult. Juni 1898		„ 79.400	„	7.10	62
„ „ „ „ „ „ 1897		„ 47.600	„	6.50	40
Verschil meer		„ 31.800	„	0.60	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-Opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juni 1898		*f* 42.000	*f*	8.40	167
„ 1897		„ 27.400	„	13.80	66
Verschil	meer	„ 14.600	„	—	
	minder	„ —	„	5.40	
Van 1°. Jan. tot ult. Juni 1898		„ 111.800	„	4.30	142
„ „ „ „ „ „ 1897		„ 49.600	„	7.10	39
Verschil	meer	„ 62.200	„	—	
	minder	„ —	„	2.80	

Bij de troonsbestijging der Koningin van Insulinde.

Nu geheel Nederland feestviert, hulde brengende aan H. M. Koningin Wilhelmina, als Koningin van Nederland, gaan onze gedachten onwillekeurig naar 't verre Oosten.

Hoe weinig Nederlanders zijn er in deze dagen, aan wie het levendig voor den geest staat, dat datzelfde feestvierende Nederland slechts een onbeteekenend klein plekje op de kaart is, vergeleken met dat heerlijke, reusachtige, equatoriale Rijk, het keizerrijk Insulinde, waarover Koningin Wilhelmina den scepter voert.

Hier 6 millioen onderdanen, die Haar van aangezicht tot aangezicht aanschouwen, in wier midden zij leeft, wier nooden tot Haar doordringen; dáár 32 millioen menschen, ook Haar onderdanen, die Haar evenmin ooit zullen zien, als Zij ooit Haar voet zal zetten in die immense eilandenwereld, waar in Haar naam wordt gestraft en beloond, recht gesproken, bestuurd en geregeerd; waar in Haar naam duizenden soldaten onverschrokken ten strijde trekken, den dood tegemoet.

Een nimbus van geheimzinnigheid omhult voor die millioenen bruine onderdanen de persoon van dat meisje, in die verre Negeri Blanda, wier beeld zij slechts uit postzegels en munten kennen, maar wier macht zij zich onbegrensd denken, immers zich uitstrekkende over die duizenden eilanden, die voor hen, met hun beperkten horizon, de wereld uitmaken.

Zoo die Javaansche bediende, die, te Padang aankomende, het dood-natuurlijk vond, dat ook Sumatra een Nederlandsch land was, maar die niet meer wist, hoe hij 't had, toen hij op Singapore eenig begrip kreeg van een land, dat overheerscht werd door Europeanen, die geen Nederlanders waren.

Onder moeilijke tijdsomstandigheden aanvaardt Koningin Wil-

helmina de regeering over Nederlandsch-Indië, waar Java, het zwaar belaste, kleine Java, de onkosten dragen moet van het kostbare beheer over het wereldrijk der Buitenbezittingen. Want het is de Javaan, en niet de Nederlander, die de oorlogen betaalt, gevolg van de ruïneuze imperiale politiek, die een groot koloniaal bezit onvermijdelijk en onafwendbaar aan het moederland oplegt. En daartegenover heeft datzelfde Java, dichter bevolkt dan eenig Europeesch land, nooden, wier voorziening telkens wordt uitgesteld, omdat aan Java is opgelegd het bijpassen van het reusachtige, steeds stijgende deficit van het gecentraliseerde koloniaal beheer van geheel Insulinde.

Onder moeilijke omstandigheden beklimt Koningin Wilhelmina den troon van Haar Eilandenrijk.

De nooden, de wenschen van Haar onderdanen over den verren Oceaan kunnen niet onmiddellijk tot Haar doordringen. Zelfs in de Tweede Kamer is Indië niet vertegenwoordigd.

Die 32 millioen onderdanen vieren ook thans feest, al bespeurt Zij het niet. En millioenen heilbeden voor Haar geluk stijgen opwaarts in Haar onbekende talen tot Toean Allah.

Moge Haar regeering niet slechts aan Nederland, maar ook aan het grootere Nederland tusschen de tropen, ten zegen zijn!

31 Augustus 1898. R. A. VAN SANDICK.

Bouwstoffen voor een regeling van het huwelijksrecht en voor de invoering van den burgerlijken stand onder de Inlandsche Christenen op Java.

DOOR

Mr. F. C. HEKMEIJER,

Rechterlijk ambtenaar in Ned.-Indië.

II.

---

§ 4. Moeilijkheden. — Mohammedaansche Godsdienst. — Houding van sommige bestuursambtenaren. — Vijandige houding tegen en plagerijen van bekeerlingen. — Drijfveeren tot overgang. — Godsdienstige overtuiging. — Verbetering van maatschappelijke positie b.v. door ontginning. — Overgang met vrouw en kinderen. — Huwelijk met een Christen. — Afval. — Huwelijk met een Mohammedaan voor den panghoeloe. — Ergerlijke levenswandel. — Aantal afvalligen. — Positie van een afvallige bij een wettelijke regeling. — Terugkeer van een afvallige. — Verhuizing.

De bijna 20,000 Inlandsche Christenen, die men thans, na een arbeid van meer dan 60 jaren, op Java vindt, zijn der zending niet zoo maar in den schoot gevallen; talrijke moeilijkheden heeft zij moeten overwinnen. Het is nu eenmaal een feit, dat de mensch niet gemakkelijk den godsdienst verlaat, waarin hij is opgevoed. Ook in de Europeesche maatschappij komt het zelden voor dat men van godsdienst verandert, en, als het geschiedt, zijn er steeds krachten in het spel dit zoo mogelijk te voorkomen. Zelfs de meest onverschillige Protestanten zullen er op tegen hebben, dat hun naaste betrekkingen Roomsch-Katholiek of Jood worden. Bij de Inlandsche volkeren van den Indischen Archipel is het niet anders. Heeft men met heidenen te doen, dan heeft men nog het meeste succes, want het godsdienstig gevoel is bij deze vaak minder krachtig; soms ook voldoet het Heidendom

niet meer, zooals bij de Batta's van Sumatra, en dan is slechts één krachtige stoot noodig om het omver te werpen. Van het onzinnige van hun bijgeloof zijn heidenen gemakkelijker te overtuigen, daar men hen aanschouwelijk kan aantoonen, dat hun goden, geesten, enz., krachteloos zijn. Zelfs bij de Javanen wordt het geloof aan geesten en bovennatuurlijke krachten gemakkelijk verdreven. Men bedenke slechts dat, ondanks het feit, dat de doekoens zich steeds op deze krachten beroepen, thans duizenden zieke Javanen zich door de zendelingen geneeskundig laten behandelen.

Een Mohammedaansche bevolking wordt daarentegen moeilijker tot het Christendom gebracht. Men heeft hier met een godsdienst te doen, die zich den eenigen waren noemt, en zich evenals het Christendom tot wereld-godsdienst wil verheffen. „Maar de Javaan", zoo heeft men gezegd, „is in zijn hart geen Mohammedaan, de Islam is voor hem een kleed, waarmede hij pronkt, maar dat hij in zijn woning aflegt, waar hij zich in zijn deels Boedhistisch, deels Polynesisch pantheïsme meer thuis gevoelt". Mogen deze woorden een 25-tal jaren geleden juist zijn geweest, sedert de mystieke orden daar te lande werkzaam zijn, en sedert het handelsverkeer elk jaar tal van hadji's en Arabieren naar Java brengt, allen min of meer in den „waren godsdienst" onderwezen, worden zij elken dag minder juist. Voortdurend dringt de Islam dieper op Java door. Het minst in de binnenlanden, het meest op de hoofdplaatsen, waar men soms zelfs op straat den Javaan de hand van den schijnheiligen hadji of Arabier met eerbied ziet kussen. Vandaar dan ook, dat op de hoofdplaatsen met zoo weinig succes geëvangeliseerd wordt. Doch ook in de dessa is de Islam een hinderpaal voor de kerstening. Ook daar is de tooverkracht van het woord „Kafir" genoeg om velen terug te houden. De afschuw en verachting, die door dat enkele woord bij groot en klein worden opgewekt, als zij hooren, dat Christen worden „Kafir worden" beteekent, is een voortdurend beletsel tegen uitbreiding van het Christendom. Komt het tot een dispuut, dan zegt men, dat de Christenen met hun godsdienst achterlijk zijn, want dat Jezus de komst van een profeet heeft voorspeld, nl. van Mohammed, zoodat de Mohammedanen, en niet de Christenen, den waren godsdienst belijden.

Verder wordt soms de leer verkondigd, dat het Gouvernement het „Christen worden" liever niet ziet, waartoe dan 't feit, dat geen der hoofden Christen is, en de minder welwillende houding

van een of ander bestuurs-ambtenaar, als bewijzen worden aangehaald. De bestuurs-ambtenaren hebben namelijk hun onzijdigheid op het punt van godsdienst wel eens zoo bewaard, dat de Inlander den indruk kreeg, als of het Gouvernement het niet wenscht, dat de Inlander Christen wordt. Doch ook hierover hoort men steeds minder klachten.

De vijandige houding, die de Mohammedanen tegenover de bekeerlingen aannemen, is oorzaak, dat men, als de welgemeende raadgevingen Mohammedaan te blijven in den wind worden geslagen, hun het leven zoo onaangenaam mogelijk tracht te maken. Nog vóór den doop hebben vele Inlandsche Christenen al vaak heel wat te verduren gehad. Men legt hem soms meer heerendiensten op, dan anderen; of geeft hun bij de jaarlijksche verdeeling een kleiner stuk sawah, of slaat hetgeen zij bezitten te hoog in de landrente aan. Soms worden ze gevangen genomen en opgebracht voor het districtshoofd, om daar het een en ander van hun nieuw geloof te vertellen en deswege uitgelachen te worden. Te Poelé (onder Môdjôwarnô) heeft men in 1887 een Inlandsch-Christen zelfs van al zijn rechten vervallen verklaard, en hem zijn sawah's en tegals ontnomen. Wel werd hij later, op verzoek van den zendeling, die zich tot den Resident had gewend, door tusschenkomst van het Bestuur, in zijn bezit hersteld [1]), maar men ging hem daarna op meer bedekte wijze lastig vallen. Die slechte gezindheid tegen den Christen is echter niet blijvend. Langzamerhand wordt men het plagen moe, en, als men inziet, dat de Christen zulk een slecht mensch niet is geworden, wordt hij weer in genade aangenomen. Gelukkig is de dessa-Javaan nog niet zoo fanatiek Mohammedaan, dat hij zich niet meer zou kunnen verzoenen met den Christen.

Ook in Midden-Java zijn dergelijke dingen voorgekomen. Wel worden zij van bestuurswege tegen gegaan, maar tegen heimelijk plagen door zwaarderen heerendienst enz. kan het Gouvernement niet veel doen. [2])

Daar het den bekeerling door zijn dessagenooten niet gemakkelijk

---

[1]) *Med.* XXVI, pag. 396. Een ander dergelijk geval had nog in 1888 plaats, XXXIII, pag. 306. Zie ook voor West-Java het *Orgaan der Nederl. Zendingsvereeniging* 1884, No. 2 en 3.

[2]) Ook dit zijn redenen, die het onaannemelijk maken, dat door giften in geld proselieten worden verworven; was dit zoo dan zouden die lieden terstond weder zijn afgevallen.

gemaakt wordt, en de positie van den Inlandschen Christen op Java niet om een of andere reden benijdbaar is, kan men aannemen, dat veelal een zekere godsdienstige overtuiging *de drijfveer tot den overgang* is, zonder dat er daarom van een diep, innig godsdienstig leven behoeft sprake te zijn. Niet zelden heeft de overgang plaats naar aanleiding eener gedane belofte, en na vervulling der daaraan verbonden voorwaarde. Soms is het doel ook wel de hoop op verbetering der maatschappelijke positie, b. v. als een Mohammedaan, onder belofte Christen te worden, zich aansluit bij een Christenontginning; bij zoo iemand komt afval zeer zelden voor, daarentegen houdt hij zich wel eens niet aan zijn belofte, zooals wij reeds boven medegedeeld hebben. Dat giften in geld de beweegreden niet kunnen zijn, heb ik reeds betoogd. Waar materieele hulp in den vorm van grondbezit verschaft wordt, zooals te Margôredjô, wordt bekeering er niet als voorwaarde bijgevoegd en wordt het verschaffen van grond slechts gebruikt om menschen te lokken, die zich aan bepaalde regels willen onderwerpen en hun kinderen naar school willen zenden. Het bewijs hiervan vindt men in het feit, dat in Margôredjô, dat reeds sedert 1882 bestaat, het aantal Mohammedanen, dat van hen, die zich Christenen noemen, overtreft.

Indien er een man Christen wordt, volgen in den regel zijn vrouw en kinderen; omgekeerd is dit niet altijd het geval. Evenzoo is het bij huwelijk. Vaak wordt het meisje Christen om met een Christenman te trouwen. Te Depok is dit de eenige wijze, waarop die gemeente, behalve door geboorte, vermeerdert. Daar ter plaatse wordt niet veel aan evangelisatie gedaan, en er werden sedert 1834 slechts 6 mannen en 20 vrouwen en eenige kinderen uit de Mohammedanen gedoopt. [1])

Aan den anderen kant is het huwelijk met een Mohammedaan, dus voor den panghoeloe, een teeken van *afval*. Vooral bij kleine gemeenten komt dit voor, omdat er onder de Christenen niet altijd huwbare jongelingen zijn, en de ouders liever niet met hun dochters blijven zitten. Te Môdjôwarnô waren dergelijke huwelijken vroeger vrij talrijk. In 1864 telde men daar 56 paren, waarvan een der partijen Christen was, en die voor den panghoeloe gehuwd waren. Later werd dit minder; in 1870 waren er slechts drie zulke paren, doch in 1879 steeg dit aantal tot 10. In de laatste jaren is het echter niet meer voorgekomen.

[1]) *Med.* XXXV, pag. 41.

Behalve eenige jaren geleden in Kedoe, komt afval weinig voor, doch behoort in West-Java niet tot de zeldzaamheden. [1]) Veel cijfers kan ik hierover niet geven, omdat men in de verslagen niet altijd een rubriek daarover vindt. Ziehier de weinige, die ik heb kunnen verzamelen, men wachte zich er echter voor, er te veel gevolgtrekkingen uit te maken, want de plaatsen, waar afval het meest voorkomt, zijn niet vermeld. Meer licht op dit punt is zeker zeer gewenscht.

In het jaar.	Mòdjòwarnò 4094 Inlandsche Christenen.	Japara 1440 Inlandsche Christenen.	Besoeki 130 Inlandsche Christenen.	Tjidérés 106 Inlandsche Christenen.	Soemedang 51 Inlandsche Christenen.
1874.	4	—	—	—	—
1880.	7	—	—	0	—
1885.	5	1	0	0	0
1890.	0	8	0	1	0
1891.	0	0	0	1	0
1892.	0	2	0	1	0
1893.	—	0	0	0	0
1894.	0	2	2	0	2
1895.	0	0	0	0	0

In den regel bemerkt men van den afvallige niet veel meer; meestal verhuist hij zonder iets te zeggen naar elders, en hij laat zijn vrouw en kinderen in den steek. Hij verdwijnt; waarheen, is dikwijls onbekend. Waar aan de Inlandsche Christenen doopbrieven worden afgegeven, maakt de zendeling of een der helpers, zoo mogelijk, daarvan op dien brief melding.

Behalve van het huwelijk met een Mohammedaan, is afval in den regel het gevolg van een ergerlijken levenswandel. Lieden, die niet deugen, en aan vrouwen verslingerd raken, houden het bij de Christenen niet uit. Een levenswandel naar de eischen van het Christendom gaat dikwijls met veel opoffering gepaard, reden waarom iemand, om aan zijn lusten te kunnen voldoen, het Christendom vaarwel zegt.

Welke is bij een regeling van den rechtstoestand der Inlandsche Christenen de positie van een afvallige? Stel, dat hij op duidelijke wijze te kennen heeft gegeven niet meer op zijn Christendom gesteld te zijn. Logisch geredeneerd is hij dus geen Inlandsch Christen meer, en zijn de op dezen toepasselijke bepalingen niet meer voor hem van kracht. Is het wenschelijk te

[1]) Zie de Augustus-aflevering pag. 936, noot 1.

verklaren, dat die bepalingen op hen toepasselijk blijven? Kan dat, als men het huwelijk in handen der zendelingen, dus van geestelijken laat? Maar, is het voor de anderen, die Christen blijven, wel wenschelijk, dat de huwelijksvoltrekking uit de handen der zendelingen genomen wordt? Men ziet, al die quaesties, die oppervlakkig niets met elkaar te maken hebben, hangen ten nauwste samen. Moet men dan met een regeling wachten, totdat afval niet meer voorkomt? Men kan dien toch niet verbieden. In elk geval zal men moeten bepalen op welke wijze afval moet blijken, wil hij ten gevolge hebben, dat de Inlandsche Christen terugkeert in den rechtstoestand der niet-Christen-Inlanders.

Veel is er, dat er voor pleit den afvallige maar weer geheel en al in de Mohammedaansche maatschappij te laten terugkeeren, natuurlijk met handhaving der rechtsbetrekkingen ontstaan tijdens zijn Christendom. Zijn huwelijk zal door afval niet ontbonden worden; de voor Inlandsche Christenen aangegeven weg staat daarvoor open. Wil hij hertrouwen, dan kan dit voor den panghoeloe geschieden. Hertrouwt hij, vóórdat zijn huwelijk ontbonden is, dan moet hij strafbaar zijn. Behalve de moeilijkheid om den afvalligen Christen onder de vigueur der door zijn overgang op hem toepasselijk geworden bepalingen te laten, pleit voor mijn opvatting de omstandigheid, dat die bepalingen na afval toch niet zouden worden toegepast. De afvallige, die, zooals wij gezien hebben, meestal zijn dessa verlaat, behoeft slechts een anderen naam aan te nemen, en zich in een onbekende dessa te vestigen, om toch vrij te zijn in al zijn doen en laten. Hij kan daar jaren lang vertoeven, zonder dat iemand weet, dat hij vroeger Christen is geweest. Hij trouwt dus weer op Mohammedaansche wijze, zonder zich om zijn Christelijk huwelijk van vroeger te bekommeren, en de op hem toepasselijke bepalingen zullen blijken een doode letter te zijn.

In elk geval is het voor een regeling van den rechtstoestand der Inlandsche Christenen van belang, dat de regeering meer volledige gegevens omtrent dit punt krijgt. Indien de zendelingen allen elk geval van afval opteekenen, met naam en toenaam van den persoon, de vermoedelijke reden waarom, en wat verder omtrent dien persoon is op te merken, zal er zonder twijfel zooveel licht ontstoken worden, dat het feit dat sommige Inlandsche Christenen afvallig worden geen struikelblok meer is voor een regeling.

Somtijds gebeurt het, dat afvalligen later weer tot de gemeente willen toetreden. Dit geschiedt steeds zonder formaliteiten; een tweede doop wordt niet toegepast. Op enkele plaatsen is openlijke boete-doening voor de gemeente vereischt. Het aantal van deze gevallen is natuurlijk veel geringer, dan het aantal afvalligen. Bij een eventueele regeling zou men hen als nieuw toegetreden Christenen moeten aanmerken. Het staat aan de „gemeente" om deze teruggekeerden al of niet weer op te nemen; verplichting tot doop bestaat niet, evenmin tot weder opname in de gemeente.

Gaat afval dikwijls gepaard met vertrek naar elders, het omgekeerde komt ook wel eens voor. Vaak gebeurt het toch, dat de Inlander, die in zijne geboorteplaats niet in voldoende mate in zijn onderhoud kan voorzien, naar elders verhuist. Liefst gaat de Christen dan naar een dessa, waar reeds Christenen zijn. In het Môdjôwarnôsche moet hij van zijn vertrek kennis geven aan den voorganger van zijn eigen gemeente, en van de gemeente waar hij zich vestigt; de meesten gaan naar het Kedirische, waar bijna alle Christendessa's door uitzwerming uit het Môdjôwarnôsche zijn ontstaan en nog steeds versterkt worden [1]). Ook in de Bataviasche Ommelanden en elders op Java komt het meermalen voor [2]), en ook daar is kennisgave aan den voorganger of onderling gebruikelijk. Ofschoon deze verhuizing meermalen het stichten van nieuwe gemeenten ten gevolge heeft gehad, komt het mij voor, dat wanneer Christenen zich in een Mohammedaansche dessa nederzetten, dikwijls zonder dat de zendeling hiervan hoort, — want hij is vaak op te grooten afstand — die verhuizing wel geen openlijken afval van het Christendom ten gevolge heeft, maar toch wel, dat sommigen door hun afzondering langzamerhand weer in de Mohammedaansche maatschappij terugkeeren. Ook op dit punt heeft de wetgever meer licht noodig, en het is wenschelijk, dat de zendelingen nauwkeurig opteekenen, zoowel waarheen de vertrokken personen zijn gegaan, als waar die van elders gekomenen te voren thuis behoorden.

---

[1]) Men zie de verslagen in de *Mededeelingen*.

[2]) Zie b.v. het verslag over 1888, *Orgaan* 1889, pag. 86 e. v.

§ 5. Hoofden. — Christenloerahs.

In tegenstelling met sommige plaatsen op de Buitenbezittingen, waar de hoofden het voorbeeld hebben gegeven tot overgang tot het Christendom, geschiedt de uitbreiding daarvan op Java van onder af aan. Verreweg de meeste Christen-Javanen zijn gewone dessalieden, landbouwers. Het is nog niet voorgekomen, dat ook Inlandsche bestuurs-ambtenaren met name Assistent-Wedono's enz. Christenen zijn geworden. [1]) Voor Regenten bestaat een wettelijk bezwaar, reeds meermalen besproken. Dit bestaat echter niet voor de andere bestuurs-ambtenaren. In Oost-Java (ik meen Kediri) werd eenige jaren geleden een Javaansch Christen op de voordracht gesteld om tot Assistent-Wedono 2de kl. benoemd te worden, welke voordracht door de Regeering niet is overgenomen, omdat zij een Christen gold [2]). Het standpunt waarop de Regeering zich stelt, is, dat zij den tijd daartoe nog niet gekomen acht. Intusschen was de Gouverneur-Generaal van gevoelen „dat Christen-inlanders, die daarvoor bekwaam en geschikt zijn, niet behoeven uitgesloten te worden van het bekleeden van zoodanige landsbedieningen als pakhuismeesters en dergelijke, die niet geacht kunnen worden te behooren tot de Inlandsche bestuursloopbaan" [3]). Als gevolg hiervan vindt men o. a. een Christen als: adjunct-djaksa (Djombang), onderwijzer (Môdjôkertô), dokter-djawa (Lamongan, Môdjôkertô [4]), Japara, Depok), halte-chef (Redjôtangan, Kediri), cipier (Bondowoso), geëxamineerde vroedvrouw, (Blitar). Ook worden mindere betrekkingen door Christenen bekleed, als politieoppasser, mantri-oeloe, mandoer op ondernemingen enz. Depokkers worden, daar zij wat Hollandsch kennen, vaak op kantoren geplaatst; een enkele heeft het zelfs tot 2den commies gebracht. Enkele jongelieden hebben de hoofdenschool te Probolinggo afgeloopen, en zijn als magang — een zelfs als djoeroe-toelis, — in dienst. Men ziet, dat het al den goeden weg opgaat, en dat de tijd niet meer zoo ver af is, dat in de groote centra van Inlandsche Christenen een Assistent Wedono kan worden aangesteld. Of de Mohammedaansche bevolking er bezwaren tegen zou hebben als zij onder een Christen Assistent-Wedono geplaatst werd? Ik geloof van niet, daar in verscheidene

[1]) Te Djokja is Raden Mas Ario Jozef Nôtôtaroenô, Kapitein bij het legioen van den Prins Pakoe Alam, sedert jaren tot het Christendom overgegaan.

[2]) Kruijf t. a. p., pag. 614. *Med.* XXXIV, pag. 401.

[3]) Bijlage C, Kol. Verslag 1890.

[4]) Deze kreeg onlangs het zilveren kruis van verdienste.

dessa's, waar de Mohammedanen talrijker zijn dan de Christenen, een der laatstgenoemden vrijwillig door de bevolking tot haar hoofd gekozen is.

Het volgende toont dit duidelijk aan.

Residentie.	Dessa.	Aantal zielen.		Godsdienst van den loerah.	Overige leden van het dessabestuur.	
		Christenen.	Mohammedanen.		Christenen.	Mohammedanen.
Soerabaja.	Môdjôwarnô	340	1945	Mohammed.	2	9
	Môdjôwangi	449	155	Christenen.	5	0
	Môdjôrôtô	369	489	Christenen.	9	3
	Môdjôdoekoeh	263	469	Christenen.	5	2
	Soekôbendoe	80	425	Christenen.	2	4
	Môdjôdjèdjêr	49	482	Mohammed.	2	4
	Ngrimbi	81	593	Mohammed.	2	5
	Ngebroek	50	18	Mohammed.	2	0
Kediri.	Maron	190	250	Christenen.	4	3
	Wônôhasri	222	319	Christenen.	5	1
	Sambirôtô	260	161	Mohammed.	5	1
	Selang	36	300	Mohammed.	0	7
	Semampir	87	900	Mohammed.	0	7
	Aditôjô [1]	123	11	Mohammed.	2	0
	Djatiwringin [1]	115	19	Mohammed.	7	0
	Woengoeredjô [1]	118	8	Mohammed.	3	0
	Poerwôredjô [1]	248	0	Mohammed.	3	0
	Sindoeredjô [1]	142	0	Mohammed.	3	0
Besoeki.	Kajoemas	85	±200	Mohammed.	0	4
Japara.	Mergôredjô	121	168	Christenen.	2	1
	Tegalombô	343	262	Christenen.	6	1
	Banjoetôwô	335	53	Christenen.	6	0
	Kedoeng Pendjalin [1]	501	160	Mohammed.	5	0
	Bondô	140	230	Christenen.	4	2

De dessa's Bongsôredjô (Môdjôwarnô), Swaroe, Pêniwên, Wônôredjô (Malang), Depok, Toegoe en Tjambaj (Cheribon) zijn zuiver Christen-nederzettingen; haar hoofden zijn dus allen Christenen.

Op volledigheid kunnen deze opgaven geen aanspraak maken. Men ziet er echter uit, dat de bevolking zich vaak onder een

[1] Aditôjô, Djatiwringin, Woengoeredjô, Poerwôredjô, Sindoeredjô en Kedoeng Pendjalin zijn doekoehans van Mohammedaansche dessa's; van daar dat de dessahoofden Mohammedanen zijn. De Kamitoewô's, die het onmiddellijk bestuur over deze doekoehans voeren, zijn echter allen Christenen.

Christen-loerah plaatst, zelfs al hebben de Christenen in de dessa de minderheid. Volgens bericht willen in het Môdjôwârnôsche de meesten bij de loerahverkiezingen geen stemmen koopen, zooals op Java gebruikelijk is. In het bijzonder wordt dit vermeld van den loerah van Môdjôrôtô, die in 1887 gekozen werd. [1]) Ook te Depok schijnt die stemmenkooperij niet voor te komen. Hoe het elders is, weet ik niet. Ten slotte zij nog vermeld, dat een controleur van het B. B. de Christen-loerah's uit het Môdjowarnôsche de beste en de meest betrouwbare van zijn district noemt [2]).

---

§ 6. Invloed van het Christendom op de maatschappelijke deugden en gebreken van den Javaan. — Spel, opium, sterke drank, zindelijkheid, pandhuis, spaarzaamheid, vermeerderde welvaart, behandeling van vrouw en kind. — Onjuiste meening als zouden zij zonder gebreken zijn. — Gering aantal misdrijven door Inlandsche Christenen gepleegd. — Zij komen niet in aanmerking tot gelijkstelling met Europeanen.

De beschavende en ontwikkelende invloed van den zendelingsarbeid heeft op den duur het ontstaan van meerdere welvaart ten gevolge; natuurlijk ziet men dit eerst na een zeker tijdsverloop en is zij het gevolg der verandering van levenswijze der Inlandsche Christenen. De Christenen onthouden zich toch van spel en opium. Sterke drank wordt zelden, alleen op feesten gebruikt [3]). Te Depok mag, volgens een bepaling in het testament van den stichter Chasteleyn, geen kaart gespeeld, noch danseressen toegelaten, noch opium gebruikt worden. Huwelijks- en andere feesten worden, tenzij men het betalen kan, minder weelderig ingericht. Voorts ziet men verbetering in woning en kleeding. In zindelijkheid zijn ze den Mohammedaanschen Javaan vooruit. Zoo zal een Mohammedaan vaak in een vuil stinkend baadje geneesmiddelen vragen, doorgaans in een vuile flesch, de Christen

---

[1]) *Med.* XXXII, pag. 293.

[2]) Schmalhausen; Voorstel tot afschaffing der heerendiensten in de afdeeling Djombang, pag. 5.

[3]) Zie o. a. *Maandber.* 1887, pag. 82, waar het van de Inlandsche Christenen in het Malangsche gezegd wordt. Het geldt echter voor alle zendingsposten. Hoe de Inlandsche maatschappij er over denkt, blijkt uit de woorden van een loerah uit het Môdjôwarnôsche, die verklaarde geen Christen te willen worden, niet omdat hij het niet goed vond, maar omdat hij offers om gevaar af te wenden, feesten met dansmeiden en opium schuiven niet wilde nalaten. Hij meende, en terecht, dat dergelijke dingen zich niet verdroegen met waarachtig Christen zijn. *Med.* XXX, pag. 214.

zal echter, hoe arm hij ook is, in een schoon baadje verschijnen. Alhoewel men dit verschil aan den voortdurenden invloed van den zendeling moet toeschrijven, zoo raakt de Inlandsche Christen er aan gewoon en — gewoonte is een tweede natuur. 's Zondags gaat men in zijn beste kleeren [1]) naar de kerk, men kan ze dus niet naar het pandhuis brengen, dat toch al weinig van hen te doen heeft. De spaarzaamheid wordt, zooals wij zagen, door spaarbanken aangemoedigd.

Vermeerderde welvaart vindt men echter alleen in de oudste gemeenten [2]), b. v. te Môdjôwarnô, waar verscheiden Christenen in 't bezit van steenen huizen zijn. Een paar jaren geleden kwamen daar eenige personen uit Toeban, die gehoord hadden, dat de Inlandsche Christenen de „ngelmoe kentjônô" bezaten; zij wilden de daarbijbehoorende „rapal" leeren; zij zijn, daar men die niet aan hen kon verschaffen, zooals ze die wenschten, naar huis teruggekeerd. Op vele plaatsen zijn de Inlandsche Christenen op Java arm.

Verder heeft het huwelijk met één vrouw, van wie men maar niet om de eerste de beste reden kan scheiden, een beter huiselijk leven, en betere behandeling van vrouw en kinderen ten gevolge.

Hier wil ik nog uitdrukkelijk opkomen tegen de veel verbreide meening, alsof de Christen-Javanen allen uitstekende menschen zijn zonder gebreken. Ook zij hebben de gewone ondeugden van den Javaan, doch over het algemeen in mindere mate; sommige dier ondeugden als opiumgebruik enz., komen maar zelden voor. Daarenboven hebben ze ook enkele goede eigenschappen, bovengenoemd, die men bij den Mohammedaanschen Javaan te vergeefs zoekt. Hoogst zelden komen zij wegens misdrijf of overtreding voor den rechter. Hoewel dit meer aan het geringe aantal Inlandsche Christenen is toe te schrijven, dan aan het Christendom, zoo mag men den invloed van dit laatste echter niet geheel en al wegcijferen; men denke slechts aan de Minahassa, waar vroeger moord en doodslag aan de orde van den dag waren, en thans bijna geen zware misdrijven meer voorkomen.

Komen de Inlandsche Christenen, door hun meerdere ontwikkeling op de school enz. verkregen, in aanmerking om met

[1]) Panganggo pamèr.

[2]) Depok kan niet als voorbeeld strekken. Hier zijn de Christenen landheeren, en allen zeer welgesteld door de mildheid van den heer Chasteleyn, die hun zijn land met vee enz. schonk. Te Toegoe zijn ze echter zeer arm.

Europeanen gelijkgesteld te worden? Neen, vooreerst leidt dat onderwijs daartoe niet. Kennis van de Hollandsche taal hebben slechts enkelen; waar zij die verkregen, was het buiten toedoen des zendelings. Daarenboven is het ook niet wenschelijk. Laat hen Javaan blijven. De Europeesche maatschappij is voor hen nog te ingewikkeld. Enkele Depokkers [1]) zijn bij *Staatsblad* met Europeanen gelijk gesteld. Tegen dezen maatregel heb ik minder, daar zij in beschaving tusschen den Javaan en den Europeaan staan. De scheidsmuur tusschen de Europeanen en de Inlanders zal toch eenmaal vallen; laat men dus maar beginnen de meest ontwikkelde Inlanders in de Europeesche maatschappij op te nemen [2]).

---

§ 7. Godsdienstig leven. — Kerkgebouwen. — Godsdienstoefeningen. — Christelijke feestdagen. — Zondagen, pasar. — Oud bijgeloof. — Christelijke Slametan enz. — Positie der Christenen ten opzichte der Mohammedaansche dessafeesten in een Mohammedaansche dessa. — Zedelijk leven. — Besnijdenis. — Eed.

Ten opzichte van het godsdienstig leven bemerkt men bij de Inlandsche Christenen een zekere *tweeslachtigheid*. Schoon overtuigd van de hoofdwaarheden van het Christendom, hebben zij met het oude niet geheel kunnen breken en vele echt Inlandsche gewoonten zijn behouden. Men ziet strijd tusschen het oude en het nieuwe geloof. Soms wordt een compromis gesloten en men bespeurt inwerking niet alleen van het Christendom op het oude geloof, maar ook hiervan op het eerstgenoemde. [3])

---

[1]) Op de school te Depok wordt de Hollandsche taal als „voertuig" bij het onderwijs gebruikt. Volgens Graafland (*Med.* XXXV, pag. 7) kunnen zij die de hoogste klasse der school hebben afgeloopen het Hollandsch vrij goed verstaan en spreken; slechts $^1/_5$ van hen brengen het zoover; volgens de Graaf, (*Stemmen voor Waarheid en Vrede*, jaargang 1894, pag. 607) geen $^1/_{10}$.

[2]) Zoo acht ik het ook wenschelijk om de Christen-Amboneezen en Minahassers, die, na in krijgsdienst te zijn geweest, op Java achterblijven, meestal in dienst van een of andere landelijke onderneming, bij *Staatsblad* met Europeanen gelijk te stellen. Behalve dat zij geen Hollandsch verstaan, verschillen zij in bijna geen opzicht van den Indischen Europeaan der lagere standen. Vaak kennen laatstgenoemden ook geen Hollandsch. Ook de Inlander begrijpt het verschil zeer goed. Toen eens een Christen Minahasser, opziener op een koffieonderneming, te Mödjökertö terecht stond, daar hij op een koffiedief geschoten had, werd hij op de terechtzitting door de Javaansche getuigen „toewan" genoemd.

[3]) Hetzelfde heeft in Europa plaats gehad, vooral op het platteland, waar naast bijgeloof veel gebruiken van Germaanschen of anderen oorsprong zijn blijven bestaan en onder den invloed van het Christendom veranderd zijn.

Het godsdienstig leven der Inlandsche Christenen groepeert zich voornamelijk om de *Kerk*, waar des Zondags en soms ook in de week godsdienstoefening gehouden wordt. Op het bezit van een eigen kerkgebouw wordt veel prijs gesteld; zelfs in zeer kleine gemeenten zijn afzonderlijke kerkgebouwtjes; alleen heel in den beginne behelpt men zich in de voorgalerij van de woningen van een der Christenen. Bij kleine gemeenten staan de van bamboe opgetrokken kerkjes meestal op het erf van een der Christenen of van den voorganger, bij grootere op een apart erf. Waar Christenen een dessa ontgonnen, werd, zooals te Bongsôredjô, Kertôredjô, Swaroe, Pĕniwĕn, enz. reeds bij de ontginning een stuk grond voor kerkerf afgezonderd en kreeg de gemeente dus erfelijk individueel bezit van dien grond; te Môdjôwarnô en Kertôredjô verkreeg de zendeling in 1874 voor de gemeente zelfs agrarischen eigendom dier erven. In oude groote gemeenten zijn de kerken soms van steen met een torentje. De vorm is gewoonlijk rechthoekig, met een der korte zijden naar den weg gekeerd.

Een, zelden twee deuren, geven toegang naar binnen. De Europeesche leiding bij den bouw is onmiskenbaar. Ontbreekt deze, dan krijgt men, zooals in de dessa Bentjô (Zuid-Oostelijk Bagelen) en elders in Midden-Java den moskee-vorm [1]). Sprak het niet van zelf, dat de Christenen tot model hunner kerk dat der Mohammedanen kozen?

De kerken worden over het algemeen druk bezocht, gewoonlijk is meer dan de helft der gemeenteleden aanwezig. Naar de preek, die door den zendeling in het laag- en het gebed dat in hoog-Javaansch wordt uitgesproken, wordt althans schijnbaar met aandacht geluisterd. Het is moeilijk na te gaan of het gesprokene inderdaad tot de hoorders doorgedrongen is, want de Javaan kan zonder teekenen van slaap te vertoonen, langen tijd oogenschijnlijk met aandacht zitten te kijken. De volgorde der godsdienstoefeningen is als bij ons; ook wordt er gecollecteerd. Javaansche gezangen worden op Hollandsche wijzen gezongen, hetwelk waar de Christenen als kinderen de school bezocht hebben goed geschiedt, b. v. te Môdjôwarnô, waar een orgel het gezang begeleidt, en een vierstemmig koor een goeden steun geeft. Elders is het niet altijd even mooi; zoo getuigt Lion Cachet van een gemeente in

[1]) Lion Cachet t. a. p., pag. 341.

Zuid-Oostelijk Bagelen, dat het was, alsof allen zwaar verkouden waren, en daarenboven ieder voor zich uit een anderen toonaard, op een niet bekende wijs, iets gansch bijzonders op het gebied van zang moest voortbrengen. Het zou geweest zijn om te gieren....[1]).

In de kerk zit men meestal op de banken, de mannen afgescheiden van de vrouwen. In Bagelen krijgen alleen de ouderen een bank en zit de rest op den grond; het armoedig kerkmeubilair is er de schuld van. Ook in het Malangsche vindt men in de kerken geen banken; 's lands wijs, 's lands eer, zegt de zendeling aldaar, wat ik in dit geval echter niet met hem eens ben. In de eerste plaats, omdat de Christenkerk zoomin mogelijk overeenkomst moet hebben met de masdjid; en ten tweede, omdat ten gevolge van de steeds meer en meer doordringende beschaving, men in de meeste Inlandsche huizen stoel en tafels vindt, — enkele afgelegen dessa's uitgesloten. Ook uit het oogpunt van „hormat", die verbiedt, dat de mindere in bijzijn van zijn meerdere op een stoel zit, is er geen bezwaar. Voor de hoofden reserveere men aparte banken, zooals te Môdjôwarnô gebruikelijk is.

In den regel verschijnt men in de kerk in zijn Zondagsche kleederen, als men die namelijk heeft. In genoemde dessa Bentjô geschiedde het, dat enkele mannen gedurende de godsdienstoefening hun hoofddoek afdeden. Ook elders op Java komt het voor, doch het is gelukkig uitzondering. Laat den Christen-Javaan toch Javaan blijven, en vereuropeesch niet meer dan absoluut noodzakelijk is.

Christelijke feesten worden in de Inlandsche Christengemeenten op dezelfde wijze als bij ons gevierd. Deze viering bestaat voornamelijk in kerkgang. Het overige deel van den dag wordt, evenals den Zondag, doorgebracht met bezoeken brengen en huiselijken arbeid; sommigen lezen boeken, anderen brengen den dag slapende door. Het Kerstfeest wordt met meer luister gevierd dan het Paaschfeest. Vooral te Modjôwarnô is het een groot feest, waar honderden kinderen op een klein geschenk en gebak onthaald worden[2]). De Christenen brengen elkaar in den Kerstnacht bezoeken en allen hebben hun huizen met groen versierd en geïllumineerd.

Op Zondagen wordt gewoonlijk niet gewerkt. In den oogsttijd

[1]) Lion Cachet t. a. p., pag. 342.

[2]) Men zie hierover o. a. de beschrijving in de *Maandber.* 1890, pag. 74 e. v. Wat betreft West-Java, zie *Orgaan* 1887, pag. 118 en 1888, pag. 117.

wordt des namiddags hier en daar op Zondag wel op de sawah's gewerkt. Heerendiensten worden zoo geregeld, dat zij op die dagen niet verricht behoeven te worden. Klachten op dit punt zijn zeldzaam, althans in den tegenwoordigen tijd. De pasars, die de Inlandsche vijfdaagsche week volgen, gaan ook in het Môdjôwarnosche op Zon- en Feestdagen door [1]). In Margôredjô en Depok heeft men de zevendaagsche week, en wordt op Zon- en feestdagen geen pasar gehouden. Het is niet gemakkelijk hierin verandering te brengen, daar de meeste handelaars op Java hier vijf vaste plaatsen hebben, waar zij op vijf achtereenvolgende dagen beurtelings hun waren verkoopen. Blijft de invoering van een zevendaagsche pasar tot één dessa beperkt, dan brengt deze de regeling in de war. Of dit te Margôredjô moeilijkheden heeft gegeven, weet ik niet, doch acht het wel waarschijnlijk. Te Depok verkeert men op dit punt in een anderen toestand, omdat op vele particuliere landen in de Ommelanden van Batavia de zevendaagsche week gevolgd wordt.

Vooral in den beginne is het voor den bekeerling moeilijk met het oude geheel te breken. In 1864 werden in het Môdjôwarnôsche nog *oude godsdienstige gebruiken* in eere gehouden, als het heiligen van sommige dagen, wajang vertooningen op Dinsdag Kliwon; anderen zochten toovermiddelen ter herstelling van lichamelijke ziekten. Zoo beweerde een invloedrijk Inlandsch Christen in 1867, dat de rook van een amfioenpijp een boozen geest, die het op zijn leven gemunt had, verdreven had. Ook in 1869 rijzen er nog klachten over de offeranden, aan de graven der afgestorvenen gebracht [2]). Meestal waren het echter onverschilligen, die zich daaraan overgaven. In de laatste jaren hebben deze gebruiken onder de Inlandsche Christenen in het Môdjôwarnôsche bijna opgehouden. Het geloof aan goede en kwade dagen bestaat niet meer. De bijgeloovige gebruiken bij sawahbouw, padioogst enz. zijn in deze streken verdwenen, ja, houden zelfs bij de Mohammedanen op, daar zij zien, dat op de velden der Christenen de oogst even goed staat.

---

[1]) De Javaansche pasarweek heeft vijf dagen; in verband met onze zevendaagsche week vormt zij een cyclus van 35 dagen, door beide namen aangeduid, b.v. Selasa pon, Kemis legi. Eens in de 35 dagen is er dus op Zondag pasar.

[2]) *Med.* X, pag. 89, XII, pag. 321, XIV, pag. 251.

Nog in 1890 werden te Swaroe (Malang) de cholera en de pokken door vele Christenen aan de Lôrô Kidoel, de koningin der Zuidzee, geweten [1]). Te Tjidêrês zeide men van een patient met ongewone ziekteverschijnselen: „die heeft zich zelf vervloekt", terwijl te Soemedang een kraamvrouw in de eerste dagen geen andere dan een zittende houding wilde aannemen en niet wilde slapen. In Japara zijn de Inlandsche gebruiken bij den padioogst bijna verdwenen, doch bestaat het geloof aan goede en kwade dagen nog bij velen. Het spreekt vanzelf dat dergelijke gebruiken door de zendelingen zooveel mogelijk worden tegengegaan. Bij de Christenen in de gemeenten van Sadrah bestaan zij nog onverminderd. Terwijl te Tjidêrês (Madjalengka) de doodenmaaltijden op den 3den, 7den, enz., dag niet meer voorkomen, is die maaltijd op den dag der begrafenis nog blijven bestaan en heet een vergoeding voor de diensten, door hen, die aan de ter aarde bestelling deelgenomen hebben, bewezen. [2])

Het is, zooals men ziet niet mogelijk geweest, al die gebruiken uit te roeien; sommige hebben onder den invloed van het Christendom een anderen vorm gekregen. Zoo worden bijna op geheel Java bij het uitplanten der bibit en ten tijde van den oogst feestmaaltijden (slametan) gehouden, geheel op Javaansche wijze, doch met weglating van datgene wat specifiek Mohammedaansch is, waarvoor gebed enz. in de plaats gekomen is. [3]) In Japara komt hetzelfde ook bij eerste zwangerschap en geboorte voor. In Môdjôwarnô zag de zendeling eens na het uitplanten der bibit een Christen op de vier hoeken van zijn sawah een gebed, denkelijk het „Onze Vader", doen. Eigenaardig is de vorm waarin het „selawat" onder de Inlandsche Christenen te Kertôredjô (Môdjôwarnô) is blijven bestaan. Selawat is een gift in geld, die men bij gelegenheid van een begrafenis krijgt, en die bestemd is om daarvan „slametan" voor den geest van den overledene te houden. Daar de Christenen ook op de begrafenissen hunner Mohammedaansche dessagenooten komen, ontvangen ze dat geld ook en kunnen zij het uit beleefdheids-redenen niet weigeren; omgekeerd geeft de Christen het ook aan de Mohammedanen, want hij moet het „terugdoen". Het geld, dat de Christenen ontvangen, wordt echter bijeengebracht en gebruikt ter bestrijding

[1]) *Med.* XXXV, pag. 307.

[2]) *Orgaan* 1892, pag. 106.

[3]) Zie o. a. *Med.* XXIII, pag. 308 en XXXVI, pag. 90.

van de onkosten der begrafenis van arme dessagenooten. In Japara komt selawat onder de Inlandsche Christenen alleen voor in den vorm van een geldelijke belooning aan degenen, die bij een begrafenis behulpzaam zijn geweest, als gravers van het graf enz. Voorts dient nog vermeld te worden, dat bij stervenden of bij zieken, van welke men dacht, dat zij zouden sterven, omdat zij bewusteloos waren, de zendeling te Tjidëres steeds zekere onrust onder de omstaande Christenen zag, als de kranke niet bad of den naam van Jezus niet kon uitspreken. Dat werd een bedenkelijk teeken geacht. Den kranke werd dan soms een korte bede voorgezegd, of men zeide aan zijn oor: „Gij moet aan den Heere Jezus denken". Zou dit gebruik zijn oorsprong niet hebben in de onder de Mohammedanen gevolgde gewoonte een stervende de „sjahadat" voor te zeggen, omdat de doodsengel hem die straks af zal vragen? [1]) In de Bataviasche Ommelanden gaf een moeder haar kind te drinken van het water, waarmede het gedoopt was geworden, blijkbaar aan het doopwater een heilzame kracht toeschrijvende. [2]) Zoo gebruikte zeker Christen in het Malangsche het „Onze Vader" als bezwerings-formulier. [3]) Te Semarang bracht een Inlandsch Christen, die in financieele moeilijkheden verkeerde, buiten weten des zendelings een ganschen nacht in het kerkje door, hetgeen den zendeling deed denken aan de bij de Mohammedanen veel voorkomende gewoonte in de Poeasa sommige nachten in de moskee door te brengen, om de „lailatoe'l kadar" te ontvangen, waardoor men een helder inzicht, in alles wat den godsdienst betreft, verkrijgt, en tevens met zijn toekomstig lot en leven en zelfs met den dag van zijn dood bekend wordt. [4])

De slametans bij den padioogst en de malemans op het einde der vastenmaand zijn feesten van de gansche dessa; volgens de adat is elk dessaman verplicht daartoe bij te dragen en er aan deel te nemen. In den regel hebben zij plaats in de woning van den loerah. Daar deze feesten echter een Mohammedaansch karakter dragen, ligt het voor de hand, dat de Christenen wel eens bezwaren maken er aan deel te nemen. Soms komt het

[1]) *Orgaan* 1893, pag. 107.
[2]) Dit zelfde bijgeloof komt ook op de Ambonsche en Zuidwester eilanden voor.
[3]) *Maandber.* 1895, pag. 8.
[4]) *Med.* XXXI, pag. 357 en 10.
[5]) *Med.* XXXVI, pag. 90.

tot een compromis. In gemengde dessa's, waar de Christenen wat te zeggen hebben, worden deze slametans soms twee malen gevierd; eens door de Christenen ten huize van een Christen-bestuurslid der dessa, eens door de Mohammedanen in de woning van een Mohammedaansch bestuurslid. Dit is echter geen regel en hangt vaak van de persoonlijkheid van den loerah, en van den invloed van het Christelijk deel der dessa af. Het is dan een strijd tusschen twee partijen, waarvan één moet overwinnen. Zoo kwam het in 1887 voor dat de Christen-loerah van Sambirôtô (Kediri) bepaalde, dat de 5 malemans op het einde der Poeasa ten huize van den modin, die in een doekoeh dier dessa woonde, gehouden zouden worden. In het naburige Wônôhasri kon de Christen-loerah geen weerstand bieden aan den drang der Mohammedanen en zijn die malemans in zijn woning gevierd. [1])

Is het aantal Christenen in de minderheid of zijn er slechts enkelen in de dessa, dan doet zich de vraag voor, welke hun positie is tegenover deze dessafeesten. Het godsdienstig leven van den Javaan is zeer nauw met zijn maatschappelijk leven verbonden. Naar onze begrippen bindt de meerderheid de minderheid en daar die feesten tot de gewoonten der dessalieden behooren, zou men, juridisch geredeneerd, moeten aannemen, dat de Christen ook daartoe moet bijdragen, al dragen die feesten een Mohammedaansch karakter. Aan den anderen kant zijn die godsdienstige feesten voor den Christen in strijd met zijn godsdienstige overtuiging en heeft hij er geen nut van, omdat zij volgens hem niet op den oogst van invloed zijn. Daar die feesten hun oorsprong echter vinden in het dessaverband, ben ik van meening, dat ook de Christenen — indien n. l. het Mohammedaansche deel der dessa er op gesteld is — verplicht zijn daartoe bij te dragen en zelfs — tenzij de dessa-adat er op een andere wijze in voorziet — uit hun gogolschap zouden kunnen worden ontzet. Is het Christelijk deel der dessa zoo invloedrijk, dat zij vrijstelling van de bijdragen kan krijgen, dan is de dessa-adat veranderd.

In het Môdjôwarnôsche gaf de zendeling steeds den raad, zich niet aan deze vrijwillige leveringen te onttrekken, doch zich bij die gelegenheden te onthouden van handelingen, die met een Christelijke levensbeschouwing in strijd zijn [2]). In Tegal en Pekalongan worden de Christenen niet gedwongen tot deze feesten

[1]) *Med.* XXXII, pag. 318.
[2]) *Med.* XXXIII, pag. 307.

bij te dragen, waarover de loerah niet altijd even tevreden is, omdat zijn inkomsten daardoor vermindert. Er schijnt in Midden-Java een of andere invloed in die richting gewerkt te hebben, want reeds in 1889 was, zooals wij gezien hebben [1]), de vrijstelling dezer bijdragen, een der redenen, waarom het Christendom in zoo'n korten tijd in Kedoe vele aanhangers verwierf.

Ten opzichte van het *zedelijk leven* der Inlandsche Christenen worden vaak goede getuigenissen afgelegd. Overspel komt weinig voor, evenmin als samenleving buiten huwelijk. Zij, die zich daaraan schuldig maken, worden vermaand dit na te laten; treft dit geen doel dan is afval gepaard met verhuizing vaak het gevolg en zij verlaten op deze wijze de gemeente. Feesten met dansmeiden komen in de Christendessa's niet voor. In 1874, toen de dessa Môdjôwarnô pas 50 Christen tegen 300 Mohammedaansche gezinnen telde onder een Mohammedaansche loerah, werden deze feesten daar afgeschaft. In de dessaregelingen van Môdjôwangi, Môdjôdjèdjèr, Môdjôdoekoeh, in Môdjôrôtô vindt men bepalingen waarbij ze zijn verboden. In het Môdjôwarnôsche betreden de meeste meisjes, zoo Christen als Mohammedaan, als maagd de huwelijkskoets. Een kind te krijgen, zonder getrouwd te zijn geweest, geldt als schande. Twee gevallen van kindermoord van een ongehuwde moeder kwamen in de laatste 10 jaren in deze streken voor; de eene was Christin, de andere Mohammedaansche. Onwettige samenleving wordt door de dessabesturen niet geduld, men wordt eenvoudig uit de dessa verwijderd; de publieke opinie keurt het af. Die zich met mannen afgeven, zijn uitsluitend weduwen. Ook hiertegen waakt het dessabestuur en het straft den schuldige met boete. Volgens de dessaregeling van Môdjôwarnô Art. 22 is hij verplicht haar te trouwen.

De vraag heeft zich voorgedaan, welk het standpunt is der zending tegenover de *besnijdenis* [2]). Ofschoon het waar is, dat deze geen specifiek Mohammedaansche instelling is en dat zij ook onder de heidenen niet altijd een godsdienstig karakter heeft, zoo hebben velen er toch bezwaar tegen haar toe te laten, o. a. omdat op Java de besnijdenis door het publiek evenzeer als een Mohammedaansche instelling wordt beschouwd, als de doop een

[1]) Zie Augustus-aflevering, pag. 925 en 926.

[2]) Zie hierover het referaat van den zendeling Albers in het Overzicht van de zesde Zendingsconferentie te Batavia en te Depok 1889, pag. 58 e. v. Zie ook Kruyf t. a. p., pag. 582.

speciaal Christelijke. Door den doop wordt men Christen, door de besnijdenis wordt men Mohammedaan. Daarenboven is er geen enkele reden dit gebruik te laten bestaan.

In Môdjôwarnô geschiedde het vroeger nog wel, dat ouders hun kind lieten besnijden, omdat zij vreesden, dat het kind later zou worden uitgelachen [1]). In Kediri kwam het in 1882 en 1883 nog voor en wel om dezelfde reden. Het liep toen met een ernstige vermaning van de ouders af. Eenige jaren later geschiedde het echter weer in het geheim. De Rad-Gredjô besloot toen den ouders de doopbrieven af te nemen. Een paar jaar later heeft de zendeling hun die brieven weer terug gegeven [2]) Thans komt het, o. a. in Japara nog voor, dat de jongens elkander in het geheim besnijden; van lieverlede zal dit gebruik echter wel verdwijnen. Ook op de Ambonsche eilanden heeft het zich nog langen tijd op bovengenoemde wijze staande gehouden, doch is daar thans in de oudste gemeenten verdwenen. Het behoeft geen betoog, dat bij de Christenen van Sadrah de besnijdenis nog onverminderd bestaat, het wordt daar als een Javaansch gebruik beschouwd, dat met den godsdienst niets te maken heeft.

Van vele zijden is er over geklaagd [3]) dat er voor de Inlandsche Christenen, zoo op Java als elders, geen *formule voor den eed* is vastgesteld; aan den anderen kant verzekert Mr. T. H. Der Kinderen, dat nimmer moeielijkheden zijn ontstaan [4]).

De zaak is deze; op de zitting van den Landraad wordt de President soms onvoorbereid gesteld voor het feit een Inlandsch Christen den eed af te nemen. Als men een formule in de Javaansche taal had, zou men die wel gebruiken, maar deze ontbreekt. Den panghoeloe of de Mohammedaansche leden kan en mag men geen inlichtingen vragen. Daarbij komt, dat, al verstaat het meerendeel der Landraads-presidenten de Javaansche taal, slechts weinigen voor de vuist een behoorlijke vertaling van onzen eed kunnen geven. Zoo is het voorgekomen, dat men een Inlandsch Christen de woorden: „Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig"

---

[1]) *Med.* XV, pag. 337.

[2]) *Med.* XII, pag. 35, XXVIII, pag. 42 en 266, XXXII, pag. 315.

[3]) Onlangs nog door P. Jansz. in *Wet en Adat*, kleinere bijdragen, pag. 73.

[4]) Naar aanleiding van een lezing door Mr. Graaf van Limburg Stirum, op de vergadering van het Indisch Genootschap 31 Maart 1891 gehouden, pag. 126 en 127.

in het Hollandsch liet zeggen [1]), welk gebruik zeker geen navolging verdient. Een andere maal werd het eedsformulier, dat hier en daar in de Molukken gebruikelijk is, gevolgd, n. l. „Seperti, kabeneran, toeloeng sahaja, Allah jang maha koewasa' '[2]) ook deze formule is verwerpelijk, al was het maar alleen, omdat zij niet Javaansch is. Ofschoon het eenige jaren geleden in Midden-Java moet zijn voorgekomen, dat een Inlandsch Christen door een Mohammedaansch Inlandsch hoofd gedwongen werd den eed op den Koran af te leggen, zoo schijnt dit thans niet meer te geschieden, sedert de Regeering zich tegen vexatiën van Inlandsche Christenen verklaard heeft. Dat een dergelijke eedsaflegging voor den Landraad zou zijn voorgekomen, is mij niet bekend [3]).

Volgens de zendelingen doet een eed van Christen-Javanen door onjuiste bewoordingen, of in een voor hen onverstaanbare taal afgelegd, het ontzag en de heiligheid des eeds verloren gaan [4]). Zij hebben hierin m. i. gelijk. De eed heeft nu eenmaal een godsdienstigen grondslag; zoolang men hem in het proces gebruikt als middel, om den getuige de waarheid te doen spreken, behoort hij op plechtige wijze zonder fouten te worden afgenomen. Er wordt op de terechtzittingen toch al zooveel gelogen, dat het wenschelijk is althans bij Christenen van dit middel zooveel mogelijk partij te trekken, om achter de waarheid te komen.

Aan den anderen kant heeft Mr. T. H. Der Kinderen ook gelijk, als hij zegt, dat zich nimmer moeilijkheden hebben voorgedaan en men den eed op deze wijze (b. v. in de Hollandsche taal) afgelegd, niet minder deugdelijk heeft bevonden. Het proces-verbaal behoeft (art. 256 en 314 Alg. Inlandsch Regl.) slechts te vermelden, dat getuige „op de wijze zijner godsdienstige gezindheid den eed

---

[1]) Te Mŏdjŏkertŏ wordt de Dokter djawa steeds op die wijze beëedigd; deze verstaat echter Hollandsch.

[2]) In de Molukken zegt men „beta" voor „sahaja". Het is een zoo letterlijk mogelijke vertaling van onze formule en men kan deze bij gebreke van een betere bij de beëediging van Inlandsche Christenen uit die streken afkomstig gebruiken.

[3]) Naar men mij mededeelde, werd in de gevallen, dat een Doopsgezind Inlandsch Christen voor een Landraad als getuige moest worden gehoord, na zijn verklaring, dat hij tegen den eed bezwaar had, genoegen genomen met een belofte.

[4]) Zie het verzoekschrift door den Zendingsbond aan den Gouverneur-Generaal ingediend. Overzicht van de vijfde zendingsconferentie te Batavia en te Depok 1887, pag. 16.

heeft afgelegd van de geheele waarheid en niets dan de waarheid te zullen zeggen" [1]). Hoe die beëediging heeft plaats gehad en dat daarbij voor een Mohammedaan van den Koran en voor een lid der Anglikaansche Kerk van een bijbel is gebruik gemaakt, behoeft niet vermeld te worden. Advocaten, die eventueel bij de wijze van eedsaflegging aanmerkingen zouden kunnen maken, zijn er ook niet. Vandaar, dat dus niet uit de stukken behoeft te blijken dat een Inlandsch Christen in casu in de Hollandsche taal beëedigd is en deze beëediging derhalve in revisie geen aanleiding kan zijn tot vernietiging van het vonnis.

Kan men nu met den Zendingsbond van den Gouverneur-Generaal verlangen, dat hij een vertaling der formule: „Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig" geeft? Ook deze formule is, al wordt zij vaak in de wet genoemd, niet door de wet maar door het „gebruik" vastgesteld. Hetzelfde geldt ook met opzicht tot de formule „dat beloof ik", bij de Doopsgezinden in gebruik. Haar vaststelling ligt meer op het gebied der Kerk, dan der Regeering. Daarom ben ik het met Mr. J. A. Nederburgh [2]) volkomen eens, als hij schrijft, dat de voorgangers der Inlandsche Christengemeenten in deze eigenlijk zelf in gebreke zijn; zij zijn als kenners der Inlandsche talen veel beter in staat een goede vertaling te leveren en ingang te doen vinden, dan de Landraadspresidenten.

Wil men het eedsformulier: „Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig" in het Javaansch vertalen, dan behoort men eerst na te gaan wat deze sacramenteele woorden beteekenen. Als ik mij niet bedrieg, dan ligt in die woorden, 1°. een aanroeping van God, als getuige van hetgeen men zegt, 2°. het idee van een straffe Gods, ingeval van leugen. Is dit waar, dan is een vertaling van het woord „helpe" door „toeloeng" onjuist en verdient een formule in den trant van den Polynesischen zoogenaamden vloekeed de voorkeur. Deze laatste heeft bovendien nog voor, dat zij door den Inlander beter begrepen wordt.

Zie hier drie vertalingen met behulp van deskundigen gemaakt.

1°. Soendaneesch:

„Dĕmi Allah anoe ngadangoe pĕrtelaän kọering, manawi simkoering ngabohong teh, moegi koering dikeunaän koe bĕbĕndoening Allah noe langkoeng kawasa."

[1]) Zie ook Mr. Immink, *Rechtspleging I*, pag. 331.

[2]) *Wet en Adat.* Kleine bijdr., noot pag. 78.

2°. Javaansch:

„Dĕmi Allah, iñgkañg anĕksenni atoeran kawoelô jĕn dalem oendjoek gôrô, moegi kengêngô bendoening Allah, iñgkang môhô koewôsô.

3°. Madoereesch:

„Dĕmi Alla se daddi saksèèpon atoran kaoela, kalamon kaoela lètjèk moga èkĕnènga doekaèpon Alla se maha kobasa."

De in de Molukken gebruikelijke formule is boven reeds genoemd. Te Menado is voor den Landraad de formule: „Allah Taällah toeloeng menoeloeng akoe," in gebruik. Boven bleek, dat deze vertalingen te wenschen overlaten. Mochten zij echter reeds het burgerrecht verkregen hebben, dan is het beter geen veranderingen te maken; onze formule vloeit ook niet van duidelijkheid over. Zoo niet, wat zegt men dan van deze Maleische formule: „Dĕmi Allah, jâng mendenger saja poenja atoeran, djikalan saja djoesta, semoega-moega saja kena bendoenja Allah, jang maha koewasa"?

---

§ 8. Gemeentevorming. — Territoriale grenzen, verhuizing. — Kerkeraden. — Leden, zendeling, ouderling, diaken. — Werkzaamheden. — Kerkelijke tucht. — Is de Inlandsche Christengemeente rechtspersoon?

Boven wees ik er reeds op, dat men door *gemeentevorming* den Inlandschen Christenen een zekeren steun aan elkander geeft. [1]) Zoodra eenige inlanders tot het Christendom zijn overgegaan, ontstaat er tusschen hen een band, die door de kwellingen, die de bekeerlingen vaak te verduren hebben, en door hun gezamenlijke godsdienstoefeningen worden versterkt. De meest oorspronkelijke vorm van een gemeente is een „medehelpers-werkkring" [2]). Gemeentezaken komen in deze periode nog weinig voor; de zendeling is het, die ze regelt; hij zal daarbij steeds den Inlandschen voorganger en de voornaamste gemeenteleden raadplegen. De gemeenschappelijke belangen groepeeren zich in den beginne bijna alleen om het kerkgebouwtje, dat weldra op het woonerf van een der leden of van den voorganger verrijst. Soms bestaat

---

[1]) Zie hierover Poensen: De organisatie der Inlandsche Christengemeente, *Ned. Zend. Tijdschr.* 1890, pag. 27 e. v., en mijn opstel: „De rechtstoestand der Inlandsche Christengemeenten in Ned.-Indië", in *Wet en Adat*, 1ste jaarg.

[2]) *Med.* XII, pag. 33.

er al een kas, vaak ook niet. Bij uitbreiding der gemeente worden de nieuwelingen, ook al wonen ze wat ver af, tot dezelfde gemeente gerekend. Vermeerdert het aantal van laatstgenoemden, dan splitst de gemeente zich in tweeën. Op Java leiden de Inlandsche Christenen het gaarne daartoe, want een zekere zelfstandigheid en een afzonderlijke godsdienstoefening in hun eigen dessa worden zeer op prijs gesteld. Zoo vormde zich in het Kedirische slechts op een uur afstand een andere gemeente, een nieuwe van slechts vijf huisgezinnen [1]). Aan den anderen kant heeft het streven der zendelingen, om de Inlandsche Christenen bijeen te krijgen, meer of minder groote agglomeraties ten gevolge. Ik noem slechts: Swaroe, Peniwen enz.; deze vormen steeds slechts één gemeente, enkele omwonenden worden er bij geteld.

Waar, door de talrijkheid der Inlandsche Christenen, meerdere gemeenten dicht bij elkaar zijn ontstaan, b. v. in het Môdjôwarnôsche, zijn bepaalde grenzen van de gemeenten aangewezen. Elke gemeente omvat daar meerdere dessa's; de woonplaats bepaalt derhalve tot welke gemeente men behoort; ook elders op Java is dit het geval, b. v. in het Kedirische. Bij verhuizing naar een andere dessa verliest men het lidmaatschap der oude gemeente, waartoe men behoorde en wordt men lid der gemeente, waaronder de dessa, waar men zich vestigt, ressorteert. In het Môdjôwarnôsche moeten de Inlandsche Christenen van hun verhuizing mededeeling doen aan den voorganger der gemeente, van waar zij vertrekken en aan dien der gemeente waarheen zij zich begeven; hun doopbrief strekt dan als bewijsstuk van hun Christendom. In Japara en in de omstreken van Semarang geeft de zendeling geen doopbrieven af, maar meldt hij den voorganger der gemeente, waarheen de vertrekkenden zich begeven, dat zeker Inlandsch Christen, met name genoemd, zich daar wenscht te vestigen. In de Bataviasche Ommelanden worden bij verhuizing wel doopbrieven verstrekt, op vertoon waarvan men in de nieuwe gemeente wordt toegelaten.

De Inlandsche Christengemeente heeft als vereeniging van personen behoefte aan een vertegenwoordiging, een bestuur. In den beginne is het gewoonlijk de zendeling, die voor en namens de gemeente handelt; soms ook wordt zij door een paar harer leden „oudsten" vertegenwoordigd, welke toestand in Midden-Java veel

[1]) *Med. Zend. Tijdschr.* 1890, p. 33.

voorkomt. Andere gemeenten hebben een *Kerkeraad*, overal in Oost- en West-Java. In Midden-Java maakt de primitieve toestand, waarin vele gemeenten verkeeren, het niet wenschelijk daar kerkeraden op te richten. Het zendingsveld is te groot voor de weinige zendelingen daar gevestigd. Daarenboven volgen vele gemeenten Sadrah. In Japara bestaat alleen een kerkeraad te Kedoeng Pendjalin; de andere gemeenten worden daartoe door den zendeling nog niet rijp geacht.

De kerkeraden bestaan in den regel uit den zendeling als president, een of meer ouderlingen en diakenen als leden. Soms behooren de Inlandsche voorganger en de onderwijzer er ook toe.

De voornaamste persoon is de zendeling (pandita). Hij heeft feitelijk de leiding van de gemeentezaken. De meeste voorstellen gaan van hem uit, ofschoon hij gaarne ziet, dat ook de leden het initiatief nemen, omdat dit tot zelfstandigheid der gemeente leidt.

Naast den zendeling staan *de ouderlingen*. Jellesma schijnt reeds kort na zijn vestiging te Môdjôwarnô ouderlingen te hebben aangesteld, om zich met sommige personen over de belangen der gemeente te kunnen onderhouden en omdat de gemeenteleden tusschenpersonen noodig hadden, als zij voor trouwen, doopen en echtscheidingen voor den zendeling moesten verschijnen [1]). Ook op andere plaatsen zijn ouderlingen en soms ook diakenen aangesteld. Zij worden in den regel voor het leven door de gemeente gekozen. Nu eens zijn alleen de mannelijke gemeenteleden tot het stemmen bevoegd (Môdjôwarnô), elders de hoofden van gezinnen en meerderjarige zonen (Tjidĕrĕs). Te Kedoeng Pendjalin kiest de zendeling de leden van den kerkeraad. Nog dient vermeld te worden, dat in het Môdjôwarnôsche deze verkiezing dessa-gewijze gaat, zoodat elke tot de gemeente behoorende dessa haren eigen ouderling kiest. Is het aantal Christenen te klein, dan kiezen 2 of meer dessa's er samen één.

In het Môdjôwarnôsche, Malang en Kediri bekleedt de ouderling vaak een bijzondere positie en kan hij in zekeren zin tot het dessa-bestuur gerekend worden, daar hij in die streken als regel vrijgesteld is van heerendienst en soms in het bezit is van aan zijn ambt verbonden sawah's [2]).

De ouderling (pinitoewô Ng. pinisĕpoeh Kr.) moet een persoon

---

[1]) *Med.* VI, pag. 272.

[2]) Zie hierover meer *Wet en Adat*, 1ste jaarg., pag. 20 e. v.

van invloed zijn en eenigszins ontwikkeld. Zijn bezigheden zijn van verschillenden aard. In vele opzichten is hij een tusschenpersoon tusschen den zendeling en de gemeenteleden; als zoodanig zorgt hij voor de orde tijdens de godsdienstoefeningen, geeft kennis van de komst des zendelings in verband met doopsbediening en huwelijksbevestiging. Ook geleidt hij de gemeenteleden, als zij b.v. voor de aangifte van geboorte of overlijden naar den zendeling gaan. Verder treedt hij op bij begrafenissen om het lijk te begeleiden en het gebed uit te spreken, regelt soms ook huiselijke feesten; hij bezoekt de gemeenteleden, en is vaak de bemiddelaar bij twisten [1]). Geldelijke voordeelen zijn aan zijn betrekking niet verbonden.

De werkzaamheden van den diaken betreffen meer de stoffelijke belangen; zoo heeft hij veelal de zorg voor het Kerkgebouw en het Kerkerf. Te Môdjôwarnô heeft men geen diakenen, maar is aan „pamomongs" de zorg voor deze zaken opgedragen; zij zijn echter geen leden van den Kerkeraad. Ook in het Kedirische bestaat iets dergelijks [2]).

Op sommige plaatsen, b.v. in Môdjôwarnô, Kediri en Malang, behooren de Inlandsche voorgangers ook tot den kerkeraad en worden de onderwijzers er ook toegelaten, evenals de loerah's der dessa's, waar Christenen wonen. De Kerkeraden van verschillende gemeenten komen daar soms bijeen, om quaesties te bespreken en besluiten te nemen [3]).

De werkzaamheden van de Kerkeraden zijn verschillend. Wat op de eene plaats door den zendeling wordt gedaan, behoort elders tot de bevoegdheid van den Kerkeraad. Veelal houdt hij toezicht op het gedrag der gemeenteleden, en oefent hij de Kerkelijke tucht uit; soms beslist hij over het toelaten van doopelingen of catechisanten. Hij beheert, onder toezicht des zendelings, de kerkekas en andere bezittingen der gemeente en voldoet uit de kas aan haar verplichtingen. Op eenige plaatsen te Môdjôwarnô Kediri, Kedoeng Pendjalin neemt de Kerkeraad voor de gemeenteleden bindende besluiten, omtrent huwelijk en echtscheiding enz.

Bij de uitoefening der kerkelijke tucht moet ik even stilstaan. De opinies der zendelingen verschillen dienaangaande zeer. Som-

[1]) *Med.* XII, pag. 39, *Ned. Zend. Tijdschr.* 1890, pag. 39, *Maandber.* 1886, pag. 124.

[2]) *Med.* XII, pag. 40.

[3]) Zie hierover meer *Wet en Adat*, 1ste jaarg, pag. 25.

migen passen de kerkelijke tucht dikwijls toe, anderen zelden of alleen voor het geval van uitsluiting uit de gemeente. Zooals bekend is zijn de straffen: verbod om aan het avondmaal deel te nemen en niet tot eenig ambt in de gemeente benoembaar te zijn en geheele uitsluiting. Men kan een vereeniging van personen, zooals een Inlandsche Christen-gemeente, natuurlijk niet het recht ontzeggen een harer leden uit te stooten. Hij wordt dan niet meer als Christen aangemerkt, ofschoon hij na boetedoening wederom in de gemeente kan opgenomen worden; een tweede doop wordt echter niet toegepast. Bij een wettelijke regeling zullen deze personen echter toch als Christen beschouwd moeten worden. Iemand zijn doopbrief afnemen, mag dan niet meer voorkomen.

Is de Inlandsche Christengemeente rechtspersoon? [1]). Naar mijn meening zeer zeker. Uitdrukkelijke bepalingen omtrent Inlandsche rechtspersonen ontbreken; de adat, het Inlandsch gewoonterecht, beslist dus. Indien nu, volgens die adat, door de vereeniging van Inlandsche Christenen een eenheid wordt gevormd, die, een onafhankelijk bestaan voerende, eigen rechten en eigen verplichtingen heeft, dan moet men aan een Inlandsche Christengemeente even goed rechtspersoonlijkheid toekennen, als aan een vereeniging van Europeanen vóór 1848, dus onder vigueur van het Romeinsche en oud-Hollandsche recht, dat over rechtspersoon zweeg. Ook hier was de gewoonte de rechtsbron. In elk bijzonder geval zal echter onderzocht moeten worden, of die Inlandsche Christengemeente reeds zulk een graad van ontwikkeling bereikt heeft, dat zij gezegd kan worden eigen rechten en eigen verplichtingen te hebben.

---

[1]) Zie hierover meer in mijn bovengenoemd opstel. In mijn dissertatie over den „Rechtstoestand der Inlandsche Christenen in Ned.-Indië" vindt men nog de zelfs in een proefschrift moeilijk te verschoonen fout, als zoude een Inlandsche Christengemeente door goedkeuring harer statuten rechtspersoonlijkheid van den Gouverneur-Generaal kunnen bekomen. Gelukkig ben ik thans in de gelegenheid haar te verbeteren. Ik vind het echter vreemd, dat zij niet bemerkt is door Mr. C. F. S., die, zelf ruim een jaar te voren de academie verlaten hebbende, zich geroepen en bevoegd oordeelde in de *Indische Gids*, jaarg. 1892, dat proefschrift aan te kondigen, te beoordeelen, ja, zich zelfs eenige op professoralen toon geuite loftuitingen er over veroorloofde. Een kritiek, minder vleiend, maar van meer bevoegde zijde, had mij tot leering kunnen strekken en was mij derhalve liever geweest.

§ 9. Registers van den burgelijken stand. — *Stbl.* 1864, No. 142. — *Stbl.* 1840, No. 2. — Art. 46, *Stbl.* 1824, No. 19*a*. — Huwelijksvoltrekking der Inlandsche Christenen in de Molukken tijdens de O. I. C. — Schoolmeesters. — Reden waarom in *Stbl.* 1864, No. 142 de echtscheidingen niet genoemd worden. — Huwelijksvoltrekking der Inlandsche Christenen te Depok en Toegoe. — Huwelijksvoltrekking der Inlandsche Christenen elders op Java. — Geeft de opdracht, bedoeld in *Stbl.* 1864, No. 142 en 1840, No. 2, de bevoegdheid huwelijken te sluiten? — Toepassing van *Stbl.* 1864, No. 142. — *Stbl.* 1885, No. 185 als regel vergeten. — Autoriteit tot de aanwijzing bevoegd. — De aanwijzing moet bij besluit geschieden en de aangewezen persoon met name genoemd. — Is de aangewezen persoon openbaar ambtenaar? — Modellen. — Doop- en huwelijksregisters. — Practisch nut der bepaling van *Stbl.* 1864, No. 142. — Waarborgen, bewijskracht.

Registers van den burgerlijken stand. Volgens *Stbl.* 1864 No. 142 [1]) is het hoofd van het gewestelijk of plaatselijk bestuur op plaatsen, waar Inlandsche Christenen zijn, bevoegd een persoon aan te wijzen tot het houden van registers van de geboorten, huwelijken en sterfgevallen onder de Inlandsche Christenen. Aan echtscheidingen schijnt toen niet gedacht te zijn. Eerst *Stbl.* 1885 No. 185 voegt die er bij. Ik zal thans trachten de beteekenis dezer bepaling op te sporen, om daarna haar toepassing na te gaan en ten slotte te onderzoeken welk practisch nut zij heeft.

Beschouwt men de bepaling van *Stbl.* 1864 No. 142 eenigszins nader, dan valt het op welk een hoogst onvoldoende regeling zij bevat. Er wordt alleen aan bepaalde personen opgedragen, registers van geboorten enz, van Inlandsche Christenen te houden. Wie Inlandsche Christenen zijn, wordt niet vermeld. Of de personen, aan wie die opdracht gedaan is, gerechtigd zijn de huwelijken te sluiten, waarvan zij aanteekening houden, wordt niet uitdrukkelijk gezegd. Moet men het er impliciet uit afleiden? Hoe zij die huwelijken moeten sluiten, wordt ook niet omschreven. Van echtscheidingen wordt in het geheel geen gewag gemaakt. Hoe dit komt, blijkt uit de geschiedenis.

Vergelijkt men *Stbl.* 1864 No. 142 met *Stbl.* 1840 No. 2, dan wordt men getroffen door de vele punten van overeenstemming [2]). In laatstgenoemd jaar werd n.l. bepaald, dat derhalve in den vervolge, van de geboorten, huwelijken en sterfgevallen onder de Inlandsche Christenen te Toegoe en Depok, van elke plaats door

---

[1]) Bij *Stbl.* 1865, No. 67 werd hierop de goedkeuring des Konings verkregen. Zie Bijlage D.

twee aldaar woonachtige personen, door het plaatselijk bestuur daartoe aan te wijzen, ieder afzonderlijk, lijsten zullen gehouden worden, volgens model door de plaatselijke autoriteit voor te schrijven, van welke lijsten, elke zes maanden, afschriften aan het plaatselijk bestuur zullen moeten worden ingediend, ten einde aldaar te worden gedeponeerd en geregistreerd, met de bepaling, dat het den Christenen voornoemd zal vrijstaan, om zich desverkiezende aan de bepalingen van het Reglement op den Burgerlijken Stand te onderwerpen, met last aan de betrokken ambtenaren van van den Burgerlijken Stand hen tot dien einde toe te laten.

Met een paar kleine wijzigingen dezelfde bepaling als van *Stbl.* 1864 No.142 in bijna dezelfde bewoordingen. De redactie van *Stbl.* 1864 No. 142 toont ontwijfelbaar aan, dat *Stbl.* 1840 No. 2 als voorbeeld gestrekt heeft, hetwelk men wegens veranderde toestanden slechts onbeduidend behoefde te wijzigen. Men moet dus aannemen, dat men in 1864 voor de Inlandsche Christenen buiten Depok en Toegoe in hoofdzaak dezelfde regeling, als daar sedert jaren gebruikelijk was, heeft willen invoeren.

Doch ook *Stbl.* 1840 No. 2 was niet nieuw. Na eerstens de Inlandsche Christenen te Toegoe en Depok ontheven te hebben van de verplichtingen, voorgeschreven bij het Reglement op den Burgerlijken Stand, bepaalt het „dat het den Inlandschen Christenen van Toegoe en Depok zal worden vergund, de aanteekeningen wegens de zaken van den Burgerlijken Stand verhandeld, te doen op de wijze als is voorgeschreven bij art. 46 van het Reglement op het Binnenlandsch Bestuur te Amboina" (*Stbl.* 1824 No. 19*a*). Men verwees dus in het algemeen naar een regeling op Amboina gevolgd. Daar men die echter niet ongewijzigd kon nemen, werd zij een weinig gewijzigd, zooals in de laatste alinea is aangegeven.

Om dus tot de verklaring van deze regeling te komen, moeten wij art. 46 *Stbl.* 1824 No. 19*a* opslaan. Dit artikel bepaalt, dat de regenten der negorijen zullen zorgen, dat door de schoolmeesters der Christennegorijen behoorlijk lijsten worden gehouden van de bevolking, van de huwelijken, geboorten en sterften, die daar voorvallen, volgens de modellen, die thans bestaan of in 't vervolge zullen worden voorgeschreven. Deze bepaling geeft op zich zelf niet veel licht; zij is echter uit de in de Molukken gevolgde regeling van het huwelijksrecht der Inlandsche Christenen te verklaren.

Wij moeten hierbij teruggaan tot in den tijd der Oost-Indische

Compagnie. Het is bekend, dat men toen op de Inlandsche Christenen in de Molukken het voor Europeanen geldend huwelijksrecht wilde toepassen. Dit bleek echter met moeielijkheden gepaard te gaan, reden waarom in 1651 door den landvoogd der Molukken, de Vlamingh van Oudshoorn, een „Reglement" is uitgevaardigd „wegens den doop en voornamenlijk het contracteeren van huwelijken onder de Inlandsche bevolking in zijne provincie."

Volgens dit Reglement [1]) moesten zij, die trouwen wilden, zich aan commissarissen aangeven en drie kerkelijke geboden laten gaan, waar, op den Zondag d. a. v. de „trouwdag" zou „voortgaan" (art. 4). Die „commissarissen" waren de leden van een in 1627 te Amboina opgerichten Raad van kleine en huwelijkszaken, die in 1659 vervangen werd door commissarissen van huwelijksche zaken. Te Amboina was de opperkoopman meestal president en bestond dit college uit zes leden, nl. twee Comp's. dienaren, een burger en twee inlandsche hoofden [2]). Buiten Amboina waren „de opperhoofden der schoolen commissarissen van huwelijks saaken, binnen hun district onder de inlanderen vallende, nevens twee uijt de bequaamste Christenhoofd-orangkajen" er mede belast [3]). Ofschoon tijdens het Engelsche tusschenbestuur ook het college van huwelijksche zaken bevoegd schijnt geweest te zijn de huwelijken te voltrekken [4]), zoo heeft men dezen toestand na de teruggave onzer Koloniën niet bestendigd, daar bij besluit van den Generaal Majoor Gouverneur der Molukkosche Eilanden, dd. 28 Mei 1818 N°. 404, een Provisioneele Instructie voor het Collegie van Huwelijksche en kleine gerechtszaken werd vastgesteld, hetwelk in hoofdzaak dezelfde regeling bevat als het Reglement van de Vlamingh van Oudshoorn [5]).

Bij besluit van 27 April 1824 N°. 11 werd de magistraat aangewezen als de persoon, aan wie die aangifte moest geschieden [6]).

De verplichtingen, waarbij onderzoek werd gedaan, of er geen beletselen tegen het huwelijk bestonden, was de eenige inmenging, die de Regeering zich, op het voorbeeld van het in het moederland

---

[1]) Afgedrukt o. a. als bijlage mijner bovengenoemde dissertatie.

[2]) Valentijn; Oud en Nieuw Oost-Indiën. Uitg. Keijzer, deel II, pag. 364.

[3]) Valentijn t. a. p., pag. 334.

[4]) *Med.* XLI, pag. 250 e. v.

[5]) Zie Bijlage E.

[6]) Praeadv. Mr. L. W. C. Van den Berg; Handelingen Nederl.-Indische Juristen-Vereeniging 1887, pag. 7.

voorgeschrevene, bij het huwelijk veroorloofde. De huwelijksvoltrekking was en bleef een zaak van de kerk, waartoe slechts geestelijken bevoegd waren en waarvan slechts kerkelijke registers werden gehouden. Zelfs de Inlandsche schoolmeesters, die bij afwezigheid van den predikant den dienst in de Kerk waarnamen, waren er niet toe bevoegd, al waren hun ook bij 't huwelijk verschillende werkzaamheden opgedragen.

In de eerste plaats waren zij belast met de afkondiging der huwelijken. Verder staat in het Reglement van de Vlamingh van Oudshoorn vermeld, dat „contractatien wegens het huwelijksgoed voor den secretaris of schoolmeester onder twee getuigen schriftelijk moesten worden opgemaakt" (art. 6). Ook was hem opgedragen, alle betalingen voor of na den trouwdag, dan wel een part van dien, — waarmede waarschijnlijk de harta bedoeld is, aan te teekenen in dorso van het contract antenuptiaal (art. 7). Het schijnt, dat de werkzaamheden van commissarissen van huwelijksche zaken zich tot de aangifte en 't onderzoek of er soms beletselen tegen 't huwelijk waren, beperkten.

Voor hen, die buiten Ambon woonden, fungeerden de schoolmeesters, bijgestaan door twee Christenregenten als commissarissen van huwelijksche zaken; met de huwelijksvoltrekking werd echter steeds op de komst van den predikant gewacht.

Wie de registers van huwelijk, doop enz. bijhielden, wordt niet vermeld. Daar het echter kerkelijke registers waren, ligt het voor de hand, dat de schoolmeester hiermede door den predikant belast werd. Van den doop, zoowel als van de plaats gehad hebbende sterfgevallen, werden registers gehouden. Ook geboorteregisters zijn waarschijnlijk door hen bijgehouden, al zij 't alleen maar om te weten, welke kinderen nog niet gedoopt waren.

In den tijd van de Oost-Indische Compagnie behoorde het houden van bevolking-registers tot de aan de hoofden opgedragen werkzaamheden, want Valentijn [1]) vermeldt, dat de beschrijvingen der Inlanders onder het casteel bescheiden . . . . . door den secretaris van den Landraad . . . . . met den schoolmeester . . . . . en op de buijten comptoiren door de subalterne hoofden opgemaakt werden. Waarschijnlijk putten deze, die voor 't meerendeel de schrijfkunst niet al te best zullen hebben verstaan, bij de samenstelling daarvan uit de door de schoolmeesters aangehouden

[1]) Deel II, pag. 350.

registers, of lieten ze door dezen maken en daarom leest men dan ook in art. 46 van *Stbl.* 1824, No. 19*a*, dat de registers moeten zorgen, dat de schoolmeesters der Christennegorijen behoorlijke lijsten hielden van de bevolking hunner negorijen van de huwelijken, geboorten en sterften. Alles volgens bestaande modellen; deze bepaling was dus niet nieuw, hetwelk de boven uitgesproken veronderstelling, dat de schoolmeesters reeds uit kracht van hun ambt die registers hielden, wettigt. Men ziet dus, dat de bepaling van art. 46 *Stbl.* 1824, No. 19*a*, alleen zin heeft in verband met de in de Molukken gevolgde regeling van het huwelijksrecht.

Het uitspreken van echtscheidingen behoorde niet tot de bevoegdheid der kerk; deze hadden evenals nu voor den Landraad plaats. De kerk hield daarvan geen aanteekening en om deze reden wordt in art. 46 *Stbl.* 1824, No. 19*a*, niet van echtscheidingen gesproken, en daar dit artikel tot grondslag van *Stbl.* 1840, No. 2 en *Stbl.* 1864, No. 142, heeft gediend, vindt men ook daarin de echtscheidingen niet vermeld.

Wat waren de gevolgen van het toepasselijk verklaren der bepaling van art. 46 *Stbl.* 1824, No. 19*a*, op de Inlandsche Christenen te Depok en Toegoe? Vóór de invoering van het Reglement op den Burgerlijken Stand in 1828 moesten de daar wonende Inlandsche Christenen naar Batavia, om te trouwen op gelijke wijze als de Europeanen. Aangifte aan commissarissen van huwelijksche zaken was verplicht; deze onderzochten of er geen bezwaren tegen het huwelijk waren, uithoofde van het ontbreken van den vrijen wil, bloedverwantschap enz. Waren er geen wettige „impedimenten" dan werden „de comparanten hunne geboden geaccordeert, omme gecondicht te worden, daer 't behoort, te weten voor de Nederlanderen in de Nederlantse, ende voor de andere natiën bovendien in de Maleijsche ofte Portugeesche Kerk"....[1] Het huwelijk werd na drie geboden te Batavia kerkelijk door den predikant voltrokken.

In 1828 werd een Reglement op den Burgerlijken Stand van Christenen en Joden ingevoerd, dat bij *Stbl.* 1829, No. 93, verklaard werd ook op de Inlandsche Christenen van Depok en Toegoe toepasselijk te zijn. De toestand was toen als volgt:

---

[1]) Zie de Bataviasche Statuten onder „Commissarissen van huwelyxse saec ken".

Een paar der familieleden van bruid en bruidegom gingen eenige dagen te voren naar Batavia, om de papieren in orde te maken en den dag van het huwelijk op te geven. Op den gegeven tijd reden de trouwlustigen in karren met karbouwen bespannen, of zakten in vlotten de rivier af naar Batavia, waar het huwelijk werd gesloten. Er waren dus wel degelijk bezwaren aan de opvolging der voorschriften van het Reglement op den Burgerlijken Stand verbonden, al was het aantal huwelijken gering en misschien maar twee of drie per jaar, want voor de aangiften van geboorten en sterfgevallen moest men naar Batavia gaan.

Deze moeilijkheden leidden tot de vaststelling van *Stbl.* 1840, No. 2, volgens hetwelk, zooals wij gezien hebben, de in de Molukken geldende bepaling van *Stbl.* 1824, No. 19*a*, art. 46 met een kleine wijziging toepasselijk werd verklaard op de Inlandsche Christenen van Depok en Toegoe. „Uit aanmerking van plaatselijke omstandigheden", zoo leest men daar, werden de Inlandsche Christenen ontheven van de verplichtingen van het Reglement op den Burgerlijken stand.

Hetzelfde was voor de Inlandsche Christenen in de Molukken bij Resolutie dd. 6 Januari 1829 No. 20 bepaald, in nagenoeg dezelfde termen. Ook hierin werd naar art. 46 *Stbl.* 1824, No. 19*a*, verwezen. Uit het bovenstaande blijkt echter, dat deze verwijzing geen zin had; genoemd artikel regelde de wijze van huwelijksvoltrekking niet. Waarom er dan naar verwezen? Misschien omdat het de eenige recente bepaling omtrent het huwelijk der Inlandsche Christenen was. In elk geval was de bedoeling duidelijk, men wilde de vrijheid geven om, in afwijking van het Reglement op den Burgerlijken Stand, huwelijken te sluiten op de wijze vóór 1828 gebruikelijk. Hoe zoo'n huwelijk werd gesloten, wist ieder. De opheffing van 't college van huwelijkszaken had geen verwarring gesticht, want sedert 1824 werden de huwelijksaangiften bij den magistraat gedaan.

Wat nu het het houden van registers van geboorten en sterfgevallen betreft, zoo was daarin door de bepaling van *Stbl.* 1840, No. 2, voldoende voorzien en men kon verwachten, dat daarvan nauwkeurig aanteekeningen zou gehouden worden.

Anders was het met het huwelijk. Had men de geheele in de in de Molukken geldende regeling overgenomen, d. w. z. personen aangewezen, bij wie aangifte van het huwelijk moest geschieden en die onderzoeken moesten of daartegen geen bezwaren waren,

dan was een bruikbare regeling tot stand gekomen. Men deed dit echter niet, doch verklaarde de bepaling van art. 46 *Stbl.* 1824, No. 19*a*, welke slechts een uitvloeisel was van de in de Molukken geldende regeling, op de Inlandsche Christenen te Depok en Toegoe toepasselijk.

Daar nu 't college van huwelijkszaken te Batavia in 1828 was opgeheven en er te Toegoe en Depok niet, zooals in de Molukken, een ander autoriteit was aangewezen, om de aangiften van huwelijken te ontvangen en in 1840 dergelijke autoriteiten niet aangesteld werden, ontbrak sedert 1840 voor de Inlandsche Christenen van Depok en Toegoe een autoriteit, bevoegd aangifte van de huwelijken te ontvangen en onderzoek naar de wettigheid daarvan te doen. Aan deze leemte schijnt men in 1840 niet gedacht te hebben, omdat men de bepaling van de Resolutie van 1829 overnam, en onder vigueur van deze te Ambon een althans bruikbare regeling bestond.

Ofschoon de laatste regels van *Stbl.* 1840, No. 2, den Inlandschen Christenen recht gaf, desverkiezende te Batavia voor den ambtenaar van den Burgerlijken Stand hun huwelijken te sluiten, lag het voor de hand, dat van de bevoegdheid, dit niet te doen, gretig gebruik is gemaakt. De sedert 1834 te Depok gevestigde Europeesche geestelijke, belast met het houden der registers van geboorten enz., ontvangt de aangiften der huwelijken, onderzoekt of er geen beletselen zijn enz. en voltrekt die na twee of drie kerkelijke afkondigingen, waarop hij ze in het register inschrijft. Sedert de invoering van het Burgerlijk Wetboek past hij hierbij de daarin vastgestelde bepalingen toe. Waarom het houden dier registers aan twee personen werd opgedragen, is niet gezegd; straks zal blijken hoe dit in de praktijk wordt opgevat.

In 1848 werden in art. 7 van de Algemeene Bepalingen, enz. de Inlandsche Christenen privaatrechterlijk met Europeanen gelijkgesteld. Dit geschiedde in navolging van den vroeger bestaanden toestand. Daar er bezwaren waren, om de Inlandsche Christenen onder alle voor Europeanen geldende regelen te brengen, werd in art. 3 b.v. bepaald, dat de Inlandsche Christenen geheel en al zouden blijven in hun tegenwoordigen toestand, enz. zoodat in dat jaar de rechtstoestand der Inlandsche Christenen te Depok en Toegoe niet veranderd is.

In art. 109 van het Regeerings-Reglement is deze gelijkstelling niet meer te vinden; men heeft de Christen-Inlanders, omdat zij

Inlanders zijn, onder de categorie van deze gerekend. Een verandering echter alleen in theorie. Was toch vroeger het Oud-Hollandsch en Romeinsch recht theoretisch op hen toepasselijk geweest, in werkelijkheid leefden zij voort onder hun eigen gewoonten en was alleen een deel van het huwelijksrecht overgenomen [1]). Volgens art. 75 Regeerings-Reglement zijn op hen toepasselijk, „hun godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken". Aangezien nu dat deel van het Oud-Hollandsch recht, dat bij hen werd toegepast, „gewoonte" was geworden, bleef het art. 95 Regeerings-Reglement ook na 1855 op hen toepasselijk. Sedert 1855 huwen de Inlandsche Christenen te Depok en Toegoe op de wijze, zooals bij hen gewoonte (adat) is en is een volgens die gewoonten voltrokken huwelijk geldig.

Met de andere Inlandsche Christenen op Java is het niet anders. Ook hun huwelijken worden gesloten volgens hun godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken en ontleenen daaraan hun geldigheid. Er waren voor hen geen bepaalde personen aangewezen om registers te houden, waaruit van de voltrekking van hun huwelijken blijkt. Nu komt *Stbl.* 1864 No. 142, volgens hetwelk, ook voor die gemeenten, *één* persoon met het houden dier registers belast kan worden. Behalve dit verschilpunt, is deze bepaling volkomen gelijk aan die van *Stbl.* 1840 No. 2 [2]).

Werden volgens art. 46 *Stbl.* 1824 No. 19*a*, slechts die personen met 't houden dier registers belast, die, krachtens hun ambt, van schoolmeester deze toch bijhielden, op Java kon dit niet geschieden, omdat men daar geen Inlandsche schoolmeesters had, zooals die sinds jaren in de Molukken waren. Wel hadden Depok en Toegoe in 1840 een eigen Europeesch geestelijke, doch deze was zendelingleeraar, niet bezoldigd door het Gouvernement (dus geen ambtenaar). Aan een bepaald ambt kon men 't houden

---

[1]) Om deze reden is het in den wetgever van 1854 te prijzen, dat hij de Inlandsche Christenen niet met Europeanen gelijkstelde. Voor de Inlandsche Christenen te Depok en Toegoe en nog veel meer voor die in Oost-Java op het land van Coolen was die gelijkstelling òf een doode letter geweest, zooals zij reeds onder de O. I. Comp. was, òf zij had die dessa-lieden geheel en al uit hun positie gerukt, hun wetten opdringende, passend voor een gansch andere maatschappij dan de hunne.

[2]) Van een onderwerping aan de registers van den burgerlijken stand kan na 1855 alleen sprake zijn na een onderwerping aan de Europeesche wetgeving, overeenkomstig art. 13 Algem. Bepal., zie mijn dissertatie, pag. 83.

der registers van geboorten enz. niet verbinden. Lag het dan niet voor de hand, dat men het opdroeg aan bepaalde personen, door het Bestuur aan te wijzen?

Ofschoon men wel de bedoeling heeft gehad het houden der registers van geboorten enz. op te dragen aan geestelijken, aan personen ook bevoegd huwelijken te voltrekken, bestaat echter sedert 1840 en 1864 de mogelijkheid, dat het aan een ander persoon, een niet-geestelijke wordt opgedragen. Nu doet zich de vraag voor, of de bevoegdheid om genoemde registers te houden de bevoegdheid de huwelijken van Inlandsche Christenen te sluiten ten gevolge heeft. Zeker niet, want het laatstgenoemde wordt beheerscht door de adat, het eerstgenoemde hangt van een benoeming af. Het is dus mogelijk, dat er twee verschillende autoriteiten zijn. Een huwelijk gesloten door een zendeling, niet belast met het houden dezer registers, is even wettig, als dat van een zendeling, die wel daarmede belast is; zijn bevoegdheid om huwelijken te sluiten heeft niets met die tot het houden van registers van geboorten enz. te maken.

Het beste komt de bepaling van *Stbl.* 1864 N°. 142 dus tot haar recht als deze beide personen samenvallen. Waar met het houden dier registers geestelijken, — hetzij Europeanen, hetzij Inlanders — belast zijn, is dit het geval. Het huwelijk van Christenen is nu eenmaal van oudsher, zoo lang de overheid er zich niet mede inlaat, een kerkelijk huwelijk, waartoe de medewerking van een geestelijke onontbeerlijk is. Maar wat, indien b. v. een gewestelijk secretaris, zooals te Soerabaja het geval is, of een commies der Algemeene Secretarie een huwelijk tusschen Inlandsche Christenen voltrekt, omdat hem het houden dezer registers opgedragen is. In deze gevallen zou men met een beroep op de adat kunnen beweren, dat de in hun registers vermelde huwelijken ongeldig zijn, tenzij echter een huwelijksvoltrekking volgens de adat vooraf is gegaan. De ter hoofdplaats Soerabaja gevolgde praktijk nl. de acten in te richten als die voor Europeanen, doch in afzonderlijke registers — waarin dan geconstateerd wordt, dat N. N., ambtenaar van den Burgerlijken Stand, te Soerabaja in het huwelijk heeft verbonden de personen van A. A. en B. B. — is derhalve onwettig, omdat de persoon, die daar met het houden van registers van geboorten, huwelijken en sterfgevallen van Inlandsche Christenen belast is, (nl. de gewestelijke secretaris) niet bevoegd is huwelijken te voltrekken.

Genoemde personen kunnen slechts, nadat hun voldoende is gebleken, dat partijen reeds een huwelijk gesloten hebben, daarvan in de registers inschrijving doen. Het overleggen van geboorteakten enz. te eischen is volkomen onwettig; het Reglement op den Burgerlijken Stand is voor Europeanen en niet voor Inlanders [1]). Eigenaardig is het, dat daarvan te Soerabaja uitsluitend door Christen-Ambonneezen of Minahassers op de hoofdplaats wonende wordt gebruik gemaakt, terwijl er toch Javaansche Christenen te Poele en Wijoeng in dezelfde afdeeling wonen. De reden hiervan zoek ik in 't feit, dat eerstgenoemden in hun geboorteland volgens *Stbl.* 1861 N°. 38 aan den controleur aangifte van hun huwelijk moeten doen, en meenen, dat zulks elders ook vereischt is, terwijl laatstgenoemden voor hun huwelijken niet naar Soerabaja gaan, omdat zij die met minder kosten door den zendeling te Môdjôwarnô kunnen laten sluiten.

Boven is aangetoond, hoe het komt, dat in *Stbl.* 1864 N°. 142 van *echtscheidingen* geen gewag wordt gemaakt. In de Molukken was de Landraad de bevoegde macht. Voor de Inlandsche Christenen op Java moet men tot 1854 aannemen, dat de Raad van Justitie hun echtscheidingen uitsprak en wel om hun gelijkstelling met Europeanen wat betreft het privaatrecht; in werkelijkheid zal het niet vaak zijn voorgekomen. Door de invoering van het Regeerings-Reglement van 1854 kwam echter een verandering. Had men zich bij het huwelijk aan de bepalingen van het Reglement op den Burgerlijken Stand onderworpen en dit was slechts een hooge uitzondering, dan was de Raad van Justitie de bevoegde autoriteit, doch, indien dit niet het geval was, behoorde de Landraad de echtscheidingen uit te spreken. Onder de Javaansche Inlandsche Christenen hadden en hebben nog nu en dan echtscheidingen plaats, nu eens door den zendeling, dan weer door den kerkeraad uitgesproken. Met het oog op deze practijk, is, naar mijn meening, bij *Stbl.* 1885 No. 185 tusschen de woorden huwelijken en sterfgevallen in *Stbl.* 1864 No. 152 het woord „echtscheidingen" ingelascht. Ofschoon het historisch niet in het artikel thuis behoort en de gevolgde praktijk juridisch moeilijk te verdedigen is, is door deze bijvoeging in een leemte voorzien en aan een reeds lang geuit verlangen voldaan. Indien van geboorten, huwelijken en sterfgevallen registers worden ge-

[1]) Toch kan men het hem niet beletten, zooals we straks zullen zien.

houden, dan is het voor de volledigheid heel goed, dat er nog een register van echtscheidingen bijkomt.

Toepassing van Stbl. 1864 No. 142. Reeds in 1865 werd aan den zendeling in Tegal het houden van registers van geboorte enz. opgedragen [1]). In 1866 werden deze registers ingesteld in de gemeenten te Batavia en in de Bataviasche Ommelanden. Men droeg het op laatstgenoemde plaatsen echter aan den Inlandschen voorganger op. Deze registers zijn in 't Maleisch opgesteld en te vinden in *Wkbl.* No. 108. De reden hiervan is waarschijnlijk deze, dat die gemeenten op particuliere landen liggen, en de zendeling te Meester-Cornelis woont. Elders schijnt men anders te hebben gehandeld, want in 1866 richtte de Procureur-Generaal zich tot den Resident van Soerabaja (en waarschijnlijk ook tot andere hoofden van het gewestelijk bestuur) met de vraag, hem mede te deelen, op welke wijze het boven aangehaald besluit werd toegepast en hoe het in de practijk werkte. Deswege door den Resident van Soerabaja om inlichtingen gevraagd, verklaarde de zendeling te Môdjôwarnô, dat nimmer op last van het hoofd van het gewestelijk bestuur onder de Inlandsche Christenen in de residentie Soerabaja bovengenoemde registers zijn aangelegd. Toch duurde het tot 1874 voordat aan dien zendeling in de afdeelingen Môdjôkertô en Djombang het houden van deze registers werd opgedragen. In 1873 was de zendeling in de afdeeling Madjalengka er al mede belast en korten tijd later ook die te Bandoeng. In 1885 volgde Malang en in 1896 Bondôwosô [2]). In Kediri, Semarang, Japara, Tagal en Pekalongan is de zendeling er niet mede belast. Sommigen wenschen het niet eens, „omdat", zooals zij dat zeggen, „het toch niets geeft". Doch niet alleen zendelingen zijn er mede belast. Op de hoofdplaatsen o. a. te Soerabaja is de Secretaris der Residentie tevens Ambtenaar voor den Burgerlijken Stand van Inlandsche Christenen; te Buitenzorg worden deze registers door een Commies ter Algemeene Secretarie bijgehouden.

In 1885 werd in *Stbl.* 1864 No. 142 het woord echtscheidingen ingevoegd. Ofschoon deze bepaling in enkele gevallen (Bataviasche Ommelanden) is toegepast, kan men aannemen, dat

[1]) Door verwisseling van personeel, want de opdracht is persoonlijk, is hieraan niet de hand gehouden.

[2]) In Silindong is het in 1878, in Toba (Battalanden van Sumatra) in 1890 en op Nias in 1880 den zendelingen ook opgedragen, op Borneo daarentegen weer niet.

zij als regel over het hoofd is gezien o.a. te Môdjôwarnô, (afdeeling Môdjôkertô, Djombang) en Malang. In laatstgenoemde afdeeling zijn in October 1896, met het oog op de vestiging van een tweeden zendeling te Swaroe, nieuwe besluiten genomen, waarin ook van echtscheidingen melding wordt gemaakt. Aan den zendeling te Bondôwôsô werd in Maart 1896 het houden der registers van geboorten enz. opgedragen; echtscheidingen zijn daarin niet genoemd, ofschoon de bepaling van *Stbl.* 1885 No. 185 al meer dan elf jaar oud was. Voor Depok geschiedt juist het omgekeerde. Aan den aldaar gevestigden hulpprediker werd in Augustus 1894, ondanks *Stbl.* 1840 No. 2, waarin echtscheidingen niet genoemd worden en dat niet door *Staatsblad* 1885 No. 185 is aangevuld, het houden van registers van geboorten, huwelijken, *echtscheidingen* en sterfgevallen opgedragen [1]).

De autoriteit, bevoegd den persoon aan te wijzen tot het houden van voornoemde registers, is het hoofd van het gewestelijk of plaatselijk bestuur. Eerstgenoemde is in het geheele gewest, laatstgenoemde alleen in zijn afdeeling daartoe bevoegd. Bepaalde regels worden hierbij in de praktijk niet gevolgd; nu eens is het de Assistent-Resident (Môdjôkertô, Djombang, Bondôwôsô, Madjalengka), dan weer de Resident (Pasoeroean, Malang, Batavia, Depok), van wien het besluit uitgaat.

De redactie van *Stbl.* 1864 No. 142 doet denken, dat deze aanwijzing bij „Besluit" moet geschieden. Dit is regel, ofschoon het ook voor komt, dat zij bij officieel schrijven (Bondôwôsô) [2]) of bij „gewonen brief" (Madjalengka 1883) geschiedde, dat zeker niet aanbevelingswaardig is.

De aanwijzing behoort gericht te zijn tot een met name ver-

---

[1]) Men heeft toch niet gedacht, dat de bepaling van *Stbl.* 1842, No. 2, door die van *Stbl.* 1864, No. 142 is afgeschaft. Dit is niet aannemelijk en zou in strijd zijn met den regel: „lex generalis non derogat legi speciali"; *Stbl.* 1840, No. 2, is nog van kracht. Zie Mr. Diephuis N. B. R. I, pag. 36, Mr. de Louter, pag. 514, noot 2.

[2]) De aanhef luidt letterlijk als volgt: Daar de Inlandsche Christengemeente in de afdeeling reeds een genoegzaam aantal leden telt om het van belang te doen achten, dat mutaties onder haar wettelijk worden geconstateerd, zoo heb ik de eer U Eerw. mede te deelen, dat ik gebruik maken (makende) van de mij (bij) *Stbl.* 1864, No. 142, verleende bevoegdheid den zendeling-Leeraar te Bondôwôsô bij deze aanwijs tot 't houden der registers van geboorten, huwelijken en stergevallen onder de Inlandsche Christenen in deze afdeeling; .....

melden persoon; zij is persoonlijk. Reeds daarom is die van Bondôwôsô onwettig; de wet kent geen zendeling-leeraar aldaar zendeling-leeraar is een beroep, geen ambt.

Zijn zij, die op wettige wijze aangewezen zijn tot het houden dezer registers, daardoor openbare ambtenaren? In den regel noemen ze zich „ambtenaren van den Burgerlijken Stand van Inlandsche Christenen"; echter ten onrechte, daar de wet een dergelijk ambt niet kent. In de besluiten, waarbij zij zijn benoemd, vindt men deze woorden nimmer vermeld, en worden zij „aangewezen als de persoon belast met" of „aangewezen en bevoegd verklaard tot" het houden dier registers, welke uitdrukking, hoewel niet geheel en al in overeenstemming met *Stbl.* 1864 No. 142, geen grond van nietigheid oplevert, daar de bedoeling duidelijk is. Reeds op grond hiervan kan men hen geen „ambtenaren" noemen [1]). Daarenboven heeft een „ambt" iets duurzaams; het gaat niet te niet door den dood of ontslag van dengene, die het bekleedt, zooals hier het geval is. Ook de geschiedenis der bepaling bevestigt dit. De schoolmeesters in de Molukken waren reeds ten tijde der Oost-Indische Compagnie als zoodanig benoemd, en in 't genot van een salaris gesteld; zij waren dienaren der Compagnie en zijn ook nu nog ambtenaren of beambten te noemen. Hun eigenlijke bezigheden waren echter het geven van onderwijs op de scholen, waaronder ook het godsdienstonderwijs behoorde, en het voorgaan bij de Zondagsche godsdienstoefeningen. Daarbij werd hun nog opgedragen het houden der registers, in *Stbl.* 1824, No. 19*a*, art. 46 genoemd. Dit was dus een bij-bezigheid, hun wel van wege de overheid opgedragen, maar die niet tot hun eigenlijken werkkring behoorde. Die bij-bezigheid wordt nu krachtens *Stbl.* 1864, No. 142, ook buiten de Molukken aan personen opgedragen, die niet tot schoolmeesters zijn aangesteld, n.l. aan particulieren, zendelingen.

Met opzicht tot de registers zelf bestaat een groote verscheidenheid. Volgens genoemd *Stbl.* is het aan de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur opgedragen een model vast te stellen. Te Soerabaja zijn deze registers vrij wel gelijk aan die van Europeanen en worden de akten in haar geheel ingeschreven,

---

[1]) Evenmin als iemand, die door den president van een Landraad, krachtens art. 128 Inlandsch Reglement, belast is met 't uitreiken van een afschriftvordering, daardoor ambtenaar wordt.

welk gebruik ook wel elders, waar de secretarissen der gewesten er mede belast zijn, zal voorkomen; een praktijk, die naar mijn bescheiden meening is af te keuren, daar zij behalve tot onnoodig schrijfwerk, tot toepassing van de bepalingen van het B. W. leidt (Zie beneden). Elders b. v. in het Môdjôwarnôsche bestaan die registers uit lijsten, geparafeerd door het hoofd van het plaatselijk bestuur en afzonderlijk voor geboorten, huwelijken en sterfgevallen [1]). In het Malangsche, Bataviasche Ommelanden, Depok en in Bôndôwôsô zijn zij soortgelijk, doch verschillen op enkele ondergeschikte punten. In Madjalengka en Soemedang bestaat maar één register voor geboorte, doop, belijdenis, huwelijk en overlijden; den zendeling werden daar nooit modellen verstrekt, evenmin als te Bondôwôsô, waar den zendeling in overweging werd gegeven zich tot den zendeling te Môdjôwarnô te wenden, om afschrift der aldaar gebruikelijke registers. In de Bataviasche Ommelanden worden zij in 't Maleisch bijgehouden, zooals boven reeds vermeld is.

Extracten uit deze registers worden alleen te Depok afgegeven, Elders worden door de bewaarders verklaringen afgegeven, waaruit blijkt dat b. v. op den . . . . . 18 . . de personen van H en Y in 't huwelijk zijn verbonden. Zooals uit bijlage B. blijkt, worden op sommige plaatsen de datum van geboorte en van het huwelijk, mitsgaders de naam van de(n)gene met wie men gehuwd is, op den doopbrief ingeschreven. In het Môdjôwarnôsche wordt daarop ook aanteekening gedaan van een echtscheiding. De doopbrieven zijn in die streken dus een surrogaat van alle mogelijke extracten uit de registers van den Burgerlijken Stand.

Behalve deze registers worden, men kan wel zeggen in alle Inlandsche Christengemeenten, doop- en huwelijksregisters bijgehouden [2]). In het eerstgenoemde wordt dan meestal de datum der geboorte ook vermeld. De meeste dezer registers dateeren van het tijdstip, waarop de eerste bekeerlingen tot het Christendom overgingen. Zij worden in de Javaansche taal op enkele uitzonderingen na door den zendeling nauwkeurig bijgehouden. In de Bataviasche Ommelanden is de Maleische taal gebruikelijk.

In Japara bestaat een eigenaardige toestand. De zendeling

---

[1]) Zie Bijlagen F, G en H.

[2]) Dat deze registers in Midden-Java niet altijd betrouwbaar zijn, vermeld Lion Cachet t. a. p., pag. 326.

aldaar verzocht indertijd belast te worden met het houden van registers van geboorten enz.; ofschoon dit verzoek geweigerd werd, houdt hij daar behalve een doop- en een huwelijksregister, waarin eventueel ook echtscheidingen werden ingeschreven, nog registers van geboorten en sterfgevallen. Al deze zijn in de Hollandsche taal opgesteld en bevatten op het voorbeeld van de registers voor Europeanen de akten in haar geheel. Aan belanghebbenden worden echter uit vrees voor misbruik geen extracten afgegeven.

Welke zou de reden zijn, dat de bepalingen van *Stbl.* 1864 No. 142, jct. 1885 No. 185 niet algemeen zijn toegepast? Ik geloof, dat de antipathie, die vele ambtenaren vroeger tegen de zending hadden, hiervan de oorzaak is, vooral daar van hooger hand de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur niet zullen herinnerd zijn aan deze hun bevoegdheid. Verder schrijf ik het toe aan de onbekendheid met die bepaling. Voorts nog aan het feit, dat alleen een bepaald met name genoemd persoon als zoodanig benoemd kan worden, welke bevoegdheid bij vertrek of sterfgeval niet op zijn opvolger overgaat; zooals in Tegal is gebeurd, waar in 1865 den zendeling wel opgedragen werd voormelde registers te houden en waar dit nu niet meer het geval is.

Na de geschiedenis, de beteekenis en de toepassing van de bepaling van *Stbl.* 1864 No. 142 te hebben nagegaan, moeten wij onderzoeken, wat men nu eigenlijk aan die bepaling [1]) heeft. In hoeverre vindt men daarin een regeling van den Burgerlijken Stand? Er is slechts bepaald, dat door het hoofd van het gemeentelijk of plaatselijk bestuur een persoon kan worden aangewezen tot het houden van registers van geboorten enz. onder de Inlandsche Christenen. Wie als Inlandsche Christenen zijn aan te merken, wordt niet gezegd; wij zagen boven, dat het zonder vast criterium niet altijd gemakkelijk is te zeggen of een bepaald persoon Inlandsch Christen is. Verplichting tot aangifte van geboorten of overlijden bestaat niet; geen strafbedreiging geeft waarborg, dat alle geboorten en sterfgevallen onder de Inlandsche Christenen in een bepaalde afdeeling in de registers worden geboekt; wie aangifte moet doen, wanneer die moet geschieden, en hoe men van de deugdelijkheid van de geboorte of van het overlijden moet

[1]) Voor Depok en Toegoe geldt *Stbl.* 1840, No. 2, dus in hoofdzaak hetzelfde.

doen blijken, staat nergens voorgeschreven. De persoon, belast met het houden dier registers, is ook in alles vrijgelaten; geen strafbepaling dwingt hem de aangiften van geboorten of overlijden of van huwelijken in de registers in te schrijven. Weigert hij, dan is er niets aan te doen [1]). Eenige controle, opdat hij geen onjuistheden in de registers schrijve, ontbreekt ten eenenmale.

Alles is aan zijn goede trouw en aan zijn beleid overgelaten. Zelf moet hij zich de zekerheid verschaffen, dat de geboorte of het overlijden, dat bij hem wordt aangegeven, inderdaad voorgevallen zijn. Indien het hem goed dunkt, kan hij extracten uit die registers afgeven, doch niemand kan hem daartoe dwingen.

De eenige contrôle, waaronder hij staat, is, dat de modellen worden vastgesteld door dengene, die hem het houden der registers opgedragen heeft. Wij hebben gezien, dat deze niet overal gelijk zijn, ja dat te Madjalengka, nimmer een model was ontvangen en het maar aan den zendeling was overgelaten. Den zendeling te Bondôwôsô werd in overweging gegeven zich te wenden tot zijn collega, te Môdjôwarnô. Hier maakte het hoofd van het plaatselijk bestuur zich dus, in strijd met de bepalingen, daarvan af.

Verder moeten elke zes maanden afschriften worden ingediend bij het hoofd van het plaatselijk bestuur, ten einde aldaar te worden bewaard. Hierdoor kan die ambtenaar eenigszins onderzoeken of die registers goed worden bijgehouden en, indien dit niet het geval is, het houden dier registers aan een ander opdragen. Op sommige plaatsen b. v. in de afdeelingen te Môdjôkertô en Djombang en Bondôwosô en in Soerabaja moesten die registers door het hoofd van het plaatselijk bestuur worden gefolieerd en geparafeerd, wat, hoewel aanbevelingswaardig, niet op de wet gegrond is. De beste waarborg voor het richtig houden dezer registers is echter het feit, dat de zendelingen inzien, dat het voor de Inlandsche Christenen van belang is, dat er nauwkeurige opgaven bestaan hunner geboorten, huwelijken, echtscheidingen en sterfgevallen.

Daar de persoon, aangewezen tot het houden dezer registers, daardoor geen ambtenaar wordt, missen deze registers het karakter

---

[1]) Wel kan men klagen bij de autoriteit, die hem benoemde en kan deze het houden dier registers aan en ander opdragen. Het is echter nog zeer de vraag, of men hem kan dwingen tot afgifte der loopende registers. Hier zij tevens opgemerkt, dat voor schrijfbehoeften van 's landswege geen vergoeding wordt gegeven.

van autentieke geschriften; zelfs al is hij hulpprediker (Depok) of secretaris eener Residentie (Soerabaja), dan krijgen deze registers dat karakter niet, omdat de aanwijzing ze te houden afgescheiden van deze ambten is en blijft. Slechts als onderhandsche geschriften hebben deze registers bewijskracht en dan evenveel en dezelfde als de op eigen gezag gehouden registers, b. v. te Japara die dit ambtelijke kleurtje missen.

Wat is dan het nut van *Stbl.* 1864 N° 142? Moeten wij den zendeling, die geen pogingen wilde aanwenden, om belast te worden met het houden dezer registers, „omdat het toch niets geeft", gelijk geven? Zeker niet, want het is wenschelijk, dat de Regeering zoo nauwkeurig mogelijke bevolkingsregisters heeft van de Inlandsche Christenen. Als voorbereiding voor de invoering van een Burgerlijken Stand zijn zij zeer aan te bevelen,zij wennen den Inlandschen Christen er reeds aan, om van geboorten en overlijden aangifte te doen en maken hem duidelijk, dat het huwelijk niet enkel een zaak is van de kerk. Maar juist als overgansmaatregel moesten van alle Inlandsche Christenen op Java die lijsten gehouden worden en moesten de modellen der registers overal gelijk zijn. Zoo lang men nog niet weet wie Christenen zijn, waar zij wonen, kan men in geen geval bepalingen ten opzichte van hun huwelijksvoltrekking maken. Daarom zou ik elk zendeling op Java in het belang zijner Inlandsche Christenen aanraden aan het hoofd van het plaatselijk bestuur te verzoeken, om met houden der registers belast te worden. De tijd, dat dit geweigerd werd, is voorbij. Als modellen neme men de te Môdjôwarnô gebruikelijke, welke wel niet onberispelijk zijn, maar toch de eigenschappen van eenvoud en duidelijkheid bezitten. Voor echtscheidingen gebruike men het volgende model [1]). Het is bekend, dat in de registers van huwelijken voor Europeanen ook de echtscheidingen worden bijgeschreven. Dit is hier moeielijk toe te passen, daar men de akten niet in haar geheel inschrijft en slechts lijsten houdt. Daarenboven schijnt de redactie van *Stbl.* 1864 N°. 142, zooals het in 1885 is aangevuld, er op te wijzen, dat een afzonderlijk register gehouden moet worden.

(*Wordt vervolgd*).

---

[1]) Zie Bijlage I.

Bijlage D.

Art. 46, *Stbl.* 1824, No. 19*a*.	*Stbl.* 1840, No. 2, al. 2.	*Stbl.* 1864, No. 142.
De Regenten zullen zorgen dat door de schoolmeesters der Christenen en de door de Imans of Kaisies der Mahomedaansche negorijen behoorlijke *lijsten* worden gehouden van de bevolking der negorijen, *van de huwelijken, geboorten en sterften*, die daar voorvallen, *volgens de modellen, die thans bestaan of in het vervolg zullen worden voorgeschreven.* In de negorijen, in welke geene Christen schoolmeesters of Mahomedaansche geestelijken gevonden worden, zullen de voormelde lijsten door de Regenten zelve, of één der oudsten, gehouden moeten worden.	Ten tweede te bepalen: dat ..... dat derhalve in den vervolge. van de *geboorten, huwelijken en sterfgevallen onder Inlandsche Christenen te Toegoe en Depok*, van elke plaats door *twee aldaar woonachtige personen, door het Plaatselijk Bestuur daartoe aan te wijzen*, ieder afzonderlijk, *lijsten* zullen gehouden worden, *volgens model door de Plaatselijke Autoriteit voor* te *schrijven*, van welke lijsten *elke zes maanden afschriften aan het Plaatselijk Bestuur zullen moeten worden ingediend, ten einde aldaar te worden gedeponeerd en geregistreerd;* met bepaling nochtans, dat het de Christenen voornoemd zal vrij staan om zich, des verkiezende, aan de bepalingen van het Reglement op den Burgerlijken Stand te onderwerpen, met last mitsdien op de betrokken ambtenaren van den Burgerlijken Stand, hen tot dat einde toe te laten.	Eerstelijk: ..... dat onverminderd het recht der Inlandsche Christenen, om zich aan de voorschriften omtrent het houden der registers van den Burgerlijken Stand in Nederlandsch-Indië te onderwerpen, op plaatsen, waar zoodanige Inlandsche Christenen gevestigd zijn, *het hoofd van Gewestelijk of Plaatselijk Bestuur bevoegd is een persoon aan te wijzen* tot het houden der *registers van de geboorten, huwelijken en sterfgevallen onder de voornoemde Christenen*; dat de registers zullen worden gehouden, *volgens voorstel door het hoofd van Gewestelijk of Plaatselijk Bestuur voor te schrijven*, en daarvan *alle zes maanden afschriften zullen moeten worden ingediend bij het Plaatselijk Bestuur, ten einde aldaar te worden bewaard.*

BIJLAGE E.

EXTRACT UIT DE HANDELINGEN EN BESLUITEN VAN COMMISSARISSEN TOT DE OVERNAME DER MOLUKSCHE EILANDEN.

Zaterdag den 22 Maart 1817.

In aanmerking genomen zijnde, dat volgens overeenkomst met den Britschen Gouverneur het hoofd-Gouvernement Amboina op den 25en dezer aan het Nederlandsche gezag zal worden teruggegeven.

En overwegende dat tot het formeeren der differente collegiën personen moeten benoemd worden, om bij de aftreding der Britsche Ambtenaren hunne respectieve posten direct te aanvaarden.

Dat nochtans de administratie van Justitie zooals het onder het Britsch bestuur bestond al te zeer verschillende is met de wijze, gebruikelijk onder het Nederlandsche Gouvernement.

Dat de Britsche Gouverneur als president van Justitie niet alleen te Amboina maar ook op alle andere plaatsen, alwaar hij aanwezig was, zijne functie als overhoofd der justitie uitoeffende en te Amboina door twee leeden g'assisteerd werd, daar bij het Nederlandsche bestuur het presidium van Justitie afgescheiden was van het uitvoerend gezag, en het ook te vermoeden is, dat zo wel op Java als andere bezittingen van Zijne Majesteyt den Koning der Nederlanden de organisatie van het justitie weder ingevoerd zal worden zo als het voorheen bestond.

Is besloten provisioneel te bepalen het volgende.

Het college van Justitie zal bestaan enz.

Voorts het collegie van Huwelijks en kleine geregtszaken te doen bestaan uit een President en vier Leden geasisteerd door een secretaris.

Benoemende daar voor:

Tot President de Heer J. H. Martens.

Tot Leden de Heer Mr. P. L. J. Rijke.

Vice-President Ditto H. C. Feij, Ditto L. H. Smith, Ditto S. van Capelle en

Tot Secretaris de Heer J. H. Huijghens, zonder genot van tractement.

Het Collegie van weesmeesteren, enz.

EXTRACT UIT HET REGISTER DER HANDELINGEN EN BESLUITEN VAN DEN GENERAAL MAJOOR GOUVERNEUR DER MOLUKKOSCHE EILANDEN.

Donderdag den 28 Mei 1818.

No. 404.

In aanmerking genomen zijnde, dat bij besluit van commissarissen tot den overnaam der Moluksche Eilanden de dato 22 Maart 1817 gecreeerd is een kollegie van Huwelijksche en kleine gerechtszaken, doch dat aan hetzelve tot dusverre geen instructie is gegeven.

Is goedgevonden en verstaan te arresteeren gelijk gearresteerd wordt bij deze: de Navolgende Provisioneele Instructie voor het Collegie van Huwelijksche en kleine gerechtzaken.

Art. 1.

Zullen de geenen, die zich in den echten staat willen begeven zich voor gemelde collegie moeten sisteren, geassisteerd met een of twee van derselver naastbestaanden of vrienden, en voorzien met een certificaat van de weeskamer, ten blijke, dat beide niets met die Kamer uitstaande hebben; dan wel ingevalle de Bruidegom of Bruid een pupil van dezelve is, met een permissiebrief van de weeskamer, inhoudende verzoek dat hun gegunt mag worden drie Zondagsche geboden.

2.

Wanneer eenige personen ten fine voorschreven voor het Collegie compareren, zal hun eerstelijk afgevraagd worden, of zij met haar eigen vrije, onbedwongen wille aldaar gekomen zijn, om, naar voorafgaande geboden zich in den echte staat te begeven? of zij vrije personen zijn? of met niemand trouwbelofte hebben uitstaande? hoe oud zij van jaren zijn? of zij ouders in het leven hebben dan niet? of zij elkander niet zodanig bestaan in den bloede dat daardoor het huwelijk zoude geweigert moeten worden? op alle welke vragen de comparanten mitsgaders hunne getuigen gehouden zullen zijn naar waarheid te antwoorden, zelfs hunne antwoorden met eede te staven, indien het Kollegie zulks om zonderlinge redenen geraden vind.

3.

Indien bij het Kollegie geen redenen ten contrarie voorgekomen zijn, zal aan de comparanten hunne geboden geaccordeert worden om afgekondigd te worden daar het behoord.

4.

Het Kollegie zal zorgen, dat geen onbekende ofte vreemdelingen tot het huwelijk worden geadmitteerd, dan mits blijkende zoo veel doenelijk is, bij attestatien ofte anders, dat het vrije en ongehuwde personen zijn.

5.

Civiele Ambtenaren en burgers mogen zich in den echten staat begeven zonder eenige andere permissie, dan die in Art. 1 vermeld, te behoeven te vertonen, dan officieren van zijne Majesteits Land en Zeemagt moeten gemunieerd zijn met eene toestemming van Zijne Excellentie den Gouverneur Generaal, dan wel van de Gouverneur der Moluksche Eilanden, onderofficieren en overige manschappen behorende tot de land en zeemagt vermogen niet te trouwen, dan na bekomen consent van derzelver respective chefs, de permissien in dit Artikel vermeld zullen geen verandering brengen in de overige stukken geeischt bij Artikel 1.

6.

Wanneer over trouwbeloften, beslapingen ofte diergelijke zaken kwestie mogt wezen, zal het Kollegie daarvan geen kennis nemen, maar partijen renvoijeren voor den rechter.

7.

Van al hetgeen bij het Kollegie voorvalt zal behoorlijke aanteekening worden gehouden.

8.

Het besluit van den 4 April J. L. N°. 220 bepalende de onkosten, welke bij het Kollegie van Huwelijkszaken gerekend zullen mogen worden, blijft in volle kracht.

9.

. . . . . .

. . . . . .

Er zal Extract dezer gegeven worden aan den Raad van Justitie alhier, van het Kollegie van Huwelijke- en kleine gerechtszaken, en aan den Fiscaal en Magistraat tot informatie.

De Generaal Majoor, Gouverneur der Molukkos.

(*w. g.*) DE KOCK.

BIJLAGE F.

STAAT DER GEBOORTEN, DIE HEBBEN PLAATS GEHAD ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN IN DE GEMEENTE MÔDJÔWARNÔ [1]), GEDURENDE HET EERSTE SEMESTER VAN HET JAAR .....

No.	Dag-teekening der geboorte.	Geslacht van het kind.	Namen aan het kind gegeven.	OUDERS.			Hand-teekeningen van de twee getuigen en den leeraar.
				Namen.	Beroep.	Jaar- of dag-teekening der geboorte.	

[1]) Elke gemeente heeft hier zoowel als elders haar eigen register.

BIJLAGE G.

STAAT VAN DE STERFGEVALLEN, WELKE HEBBEN PLAATS GEHAD ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN, BEHOORENDE TOT DE GEMEENTE MÔDJÔWARNÔ, GEDURENDE HET EERSTE SEMESTER VAN HET JAAR ....

No.	Dag-teekening van het overlijden.	OVERLIJDEN.				Namen en toenamen der ouders, als zij nog in leven zijn.	Hand-teekeningen van den aangever, de getuigen en den leeraar.
		Naam en voornaam.	Jaar- en dag-teekening van de geboorte.	Beroep.	Gehuwd.		

BIJLAGE H.

OPGAVEN DER HUWELIJKEN GESLOTEN ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN, BEHOORENDE TOT DE GEMEENTE MÔDJÔWARNÔ, GEDURENDE HET EERSTE SEMESTER VAN HET JAAR ....

No.	Dagteekening van het huwelijk.	GEHUWDEN.							Handteekeningen van den leeraar en der twee getuigen.
		Namen der gehuwden.	Jaar- of dag-teekening der geboorte.	Beroep.	Gehuwd geweest of ongehuwd.	Kinderen en hoeveel.	Naam van den vader, ouderdom en beroep.	Naam van de moeder, ouderdom en beroep.	

BIJLAGE I.

OPGAVE DER ECHTSCHEIDINGEN UITGESPROKEN ONDER DE INLANDSCHE CHRISTENEN, BEHOORENDE TOT DE GEMEENTE . . . . . GEDURENDE HET EERSTE SEMESTER VAN HET JAAR ....

No.	Voor- en geslachtsnamen der gehuwden.	Data hunner geboorte.	Beroep.	Woonplaats.	Datum van het huwelijk.	Plaats waar het huwelijk voltrokken is.	KINDEREN.				Reden tot echtscheiding.	Eischende partij.	Datum der echtscheiding.	Namen der onvolwassen kinderen toegewezen aan		Handteekeningen van de partijen en van hem, die de echtscheiding uitspreekt.
							Jongens.		Meisjes.					den vader.	de moeder.	
							Voornamen.	Data der geboorte.	Voornamen.	Data der geboorte.						

Over de traktementen der Indische civiele ambtenaren.

Het valt niet te ontkennen, dat de traktementen der civiele ambtenaren bij de verschillende diensttakken nog al uiteenloopen; dikwijls zonder dat er een billijkheids-motief aan ten grondslag ligt. Dit verwekt ontevredenheid onder de ambtenaren. En daardoor heerscht er onder hen, die zich benadeeld achten, een slechte geest, die zeker niet aan de behartiging van 's Landsbelangen ten goede komt.

Hieraan kan een eind gemaakt worden door alle traktementen vast te stellen volgens één en hetzelfde beginsel.

Dit beginsel zoude m. i. op het onderstaande moeten gebaseerd zijn:

Voor elken tak van dienst wordt vastgesteld:

1°. Een vast minimum-traktement bij eerste indiensttreding;

2°. Een drie-jaarlijksche traktements-verhooging; en

3°. Een bepaald maximum-traktement.

Het minimum zou afhankelijk gesteld moeten worden van:

a. den duur van de geheele studie, die vereischt wordt om benoembaar te zijn;

b. de kosten aan die studie verbonden.

De hoegrootheid van de drie-jaarlijksche verhooging moet gegrond zijn op:

a. De positie, die de diensttak in de ambtenaarswereld inneemt;

b. De verantwoordelijkheid aan het ambt verbonden;

c. De meer of minder zware diensten, die van den ambtenaar geregeld gevorderd worden;

(b.v.: rechterlijke ambtenaren, die werkzaam zijn bij het openbaar ministerie, en ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur moeten soms ook 's nachts werk verrichten.)

d. De vrije tijd, waarover men beschikken kan;
(vacanties; gelegenheid om bij te verdienen.)

De verhooging moet alleen toegekend worden bij goed gedrag en plichtsbetrachting.

Het bedrag er van moet onveranderlijk zijn gedurende den geheelen diensttijd, tot men het maximum bereikt heeft.

De verschillende rangen, die noodig zijn voor de ambtelijke hierarchie blijven bestaan, maar verhooging van rang heeft geen vermeerdering van traktement ten gevolge.

Het maximum moet zoodanig zijn, dat men er zoowel in dienst als later gepensionneerd zijnde, (het pensioen is immers afhankelijk van het traktement) naar zijn stand van kan leven; maar meer ook niet.

Wijders dient het volgende te worden bepaald:

1°. Bij eerste indiensttreding genieten alle ambtenaren dezelfde tegemoetkoming voor uitrusting; gehuwden 50 pCt. meer;

2°. Tegemoetkoming in de kosten van vestiging, zooals predikanten krijgen, wordt niet meer verleend;

3°. Alle ambtenaren hebben recht op vrije woning. Is er geene Gouvernements-woning, dan geniet men huishuur-indemniteit naar mate van de positie, die de ambtenaar in de maatschappij inneemt;
(b.v.: plaatselijk te regelen).

4°. Vergoeding voor reiskosten blijve, waar noodig, bestaan;

5°. Na 20 dienstjaren hebben allen recht op pensioen. (Dus ook de predikanten).

Bij een zoodanige regeling worden dan de traktementen beheerscht door:

a. De wetenschappelijke opleiding, die noodig was om tot ambtenaar benoemd te kunnen worden;

b. Het gewicht van het ambt;

c. De diensten, die men presteert;

d. Het aantal dienstjaren.

Alle ambtenaren zullen derhalve in bepaalde klassen moeten verdeeld worden, en dit zal misschien in het begin wel hier en daar schele oogen zetten; maar daar is nu eenmaal niets aan te doen; gelijkheid van positie is in de maatschappij ondenkbaar. En tegen recht en billijkheid mag men zich niet verzetten.

Het groote voordeel eener regeling, die op dit systeem berust, is: dat het traktement niet meer afhangt van de zoo wisselvallige

promotie-kansen. Ook is het voor hen, die nog eene beroepskeuze moeten doen, van groot gewicht van te voren zeker te weten welke toekomst zij voor zich hebben.

Last not least zal protectie binnen veel engere grenzen teruggedreven worden.

De leden van den Raad van Indië, de Directeuren der verschillende Departementen, en misschien nog enkele anderen, kan men buiten de klassen-indeeling houden; echter niet hoofdinspecteurs en inspecteurs van speciale diensten; die blijven behooren tot de klasse, waarvan zij afkomstig zijn:

Dit beginsel kan ook op de officieren toegepast worden; want het zal toch wel niet tegen de militaire ideeën indruischen, dat b.v. een majoor van de genie, die meer dienstjaren heeft dan een luitenant-kolonel van de infanterie, meer traktement ontvangt dan deze.

Om deze denkbeelden rechtvaardig uit te werken, en geschikt voor uitvoering te maken, wordt er heel wat tijd en werk vereischt; maar, wanneer men daarmede één persoon belast, wiens werk, als het gereed is, gepubliceerd wordt, opdat iedereen critiek kunne uitoefenen, waarna de vaststelling kan plaats hebben, dan is er zeer zeker een nuttig werk verricht, waarvan zoowel het Rijk als zijn ambtenaren profijt zullen trekken.

Soengei Kakap.

E. F. L. J. H. VAN EELDERS.

VARIA.

DE UITVOERRECHTEN OP JAVA-INDIGO.

Nu de uitvoerrechten op Java-suiker zijn afgeschaft, lag het voor de hand, dat de belanghebbenden bij de tegenwoordig onder zeer hoogen druk werkende indigo-cultuur op hun beurt zouden aandringen op afschaffing van het uitvoerrecht op dit product, dat zoo vreeslijk in prijs gedaald is in den laatsten tijd. In een gecombineerde vergadering van de Solosche en Djocjasche Landhuurders Vereenigingen werd aanvankelijk besloten in dien zin een collectief request aan de Tweede Kamer te richten:

„Van verschillende zijden werd het bestuur der Solosche Vereeniging er echter op gewezen, dat *collectieve* requesten aan regeeringslichamen geen usance waren en het dus (ter vermijding dat het request ter zijde zou kunnen worden gelegd) de voorkeur verdiende om elk afzonderlijk te requesteeren. Daar deze meening door bevoegde regeeringspersonen gedeeld en bovendien geadviseerd, werd het request *niet* aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, doch rechtstreeks tot den Minister van Koloniën te richten, besloot het bestuur van de Solosche Vereeniging ten deze afzonderlijk te handelen, waarvan aan de Djocjasche Vereeniging, onder toezending van een afdruk van het request, mededeeling is gedaan, met uitnoodiging ook harerzijds te willen requestreeren."

Het request luidt als volgt:

Aan
Z.Exc. den Minister van Koloniën.

Geven met verschuldigden eerbied te kennen:

Jhr. W. D. van Nispen, voorzitter en F. Ph. van Suchtelen, secretaris, van de te Soerakarta gevestigde Vereeniging van Solosche Landhuurders, handelende ten deze namens twee-en-zeventig huurders van indigo-ondernemingen in de residentie Soerakarta, allen leden dezer vereeniging.

Dat adressanten zich tot Uwe Excellentie wenden met het doel, om in korte bewoordingen den ernstigen toestand van verval bloot te leggen, waarin de indigocultuur, voorheen een der meest loonende bedrijven in de Vorstenlanden, door verschillende hieronder nader aan te geven, oorzaken verkeert.

Dat over geheel Java een areaal van ongeveer 25000 bouws met indigo wordt beplant, waarvan gemiddeld 7 à 800,000 K.G. handelsindigo voor de Europeesche markt wordt bereid en uitgevoerd.

Dat de Vorstenlanden daarin participeeren met plus minus 18000 bouws, rendeerende dooreen 5 à 600,000 K.G. 's jaars.

Dat voor het jaar 1885 ziekte en achteruitgang van het gewas slechts sporadisch werd waargenomen, zoodat zulks dan ook van geringen invloed was op den bloei der indigo-ondernemingen bij de toenmaals hooge productiecijfers, terwijl marktprijzen van 4—6 gld. per $^1/_2$ K.G. de cultuur tot een zeer loonende maakten.

Dat sedert, door toenemende aanwending van aniline en alizarine kleurstoffen, waartegen natuurlijke indigo in concurrentie moest treden, de marktprijzen een steeds dalende richting volgden, een enkel jaar wegens mislukte Bengaal-oogsten zich tijdelijk verheffende, om spoedig daarop weder tot steeds lager peil af te brokkelen.

Dat planters niet tijdelijk de gevolgen van deze veranderde omstandigheden afgewacht, doch met loffelijke energie alle krachten hebben ingespannen om door meer intensieve cultuur, invoer van nieuwe plantenvariëteiten en verbeterde methode van bereiding het voortbestaan van hun bedrijf te verzekeren, waarvoor zij niet geaarzeld hebben op nieuw belangrijke kapitalen vast te leggen en waarvan toenemende oogsten in de laatste jaren het gevolg zijn geweest.

Dat wederkeerig de wetenschap op scheikundig terrein rusteloos voorschrijdt en meer op het gebied van kunstverfstoffen een hoogte bereikt, die de natuurlijke indigo slechts tenauwernood tegen concurrentie bestand doet zijn.

Dat de strijd voor de Java-indigo-fabrikanten des te zwaarder is, omreden de Britsch-Indische planters, die vier-vijfde van de wereldproductie leveren, in den zilveren standaard een ruime compensatie vinden voor het verlies door lage marktprijzen geleden.

Dat de waarde van Java-indigo thans gedaald is tot een grens, waar beneden het ondoenlijk is het product zonder aanzienlijk verlies af te zetten, zoodat het te voorzien is, dat deze cultuur gestadig in omvang verminderen zal om wellicht na verloop van tijd geheel te verdwijnen.

Dat voornamelijk voor de Vorstenlanden het teniet-gaan der indigo-industrie van ver-strekkende gevolgen zou zijn, vermits de bodem grootendeels ongeschikt is om met andere gewassen, tenzij wellicht ten deele suikerriet, te worden beplant, welke poging, indien zij al beproefd mocht worden, onfeilbaar schipbreuk lijden zou door de onmogelijkheid, om bij de sedert jaren onstabiele, doch steeds lage marktwaarde van suiker, de benoodigde kapitalen voor de oprichting van nieuwe of de belangrijke uitbreiding van bestaande fabrieken te vinden.

Dat adressanten wel niet behoeven uiteen te zetten dat, zoolang de Vorstenlanden in den tegenwoordigen vorm bestuurd worden, het beschermen van Europeeschen landbouw en nijverheid van Regeeringswege in deze gewesten als een daad van politiek beleid te beschouwen is, vermits orde, welvaart, rust en oeconomische ontwikkeling grootendeels uit den landverhuur voortgekomen, slechts door den bloei van den landbouw kan worden bevorderd en bestendigd.

Dat, waar de planters op allerlei wijze trachten om de voortbrengingskosten van indigo te doen equivaleeren met de verkoopwaarde, het in de reden ligt dat zij in de eerste plaats streven naar ontheffing van die lasten, welke in gunstige tijden te dragen zijn, doch die bij op den duur verliesgevende cultures den strijd slechts verzwaren kunnen.

Dat daaronder moet worden gerangschikt het uitvoerrecht ad 10 cts. per K.G. door de Regeering van indigo geheven, waardoor bij een gemiddelden marktprijs van *f* 2 per $^1/_2$ K.G. loco Semarang, wat thans dooreen niet meer te bedingen is, een recht van ruim $2^1/_2$ pCt. over de bruto-waarde verschuldigd is, waarbij adressanten zich de opmerking veroorloven, dat geen enkel stapelprodukt zoo zwaar belast is en dat zelfs bij de laagst bekende suikerprijzen, n.l. *f* 6 per picol, het uitvoerrecht nog slechts $1^1/_2$ pCt. van de bruto-waarde bedroeg.

Dat, wel is waar, door een betere muntregeling een groot deel van de ellende, waaronder Java's landbouw thans gebukt gaat, zou worden opgeheven, doch dat, zoolang de verwezenlijking van die hervorming nog in een verre toekomst schijnt te liggen, van de Regeering alleen kan gevraagd worden ontheffing van die lasten, welke kunnen verleend worden zonder ernstig in te grijpen in de oeconomische belangen van den staat.

Dat adressanten, om daartoe te kunnen geraken, de medewerking van Uwe Excellentie inroepen tot afschaffing van de uitvoerrechten op indigo in Ned.-Indië geheven.

Dat zij met te meer vrijmoedigheid en vertrouwen daartoe overgaan, vermits zij uit de verslagen der Kamerdebatten, tijdens de behandeling van het wetsontwerp tot afschaffing van het uitvoerrecht op suiker in Ned.-Indië, mochten ontwaren, dat de groote meerderheid der leden zich met het ontwerp van Uwe Excellentie kon vereenigen en dat het door Uwe Excellentie uitgesproken beginsel, dat het heffen van uitvoerrechten niet verdedigbaar kan worden geacht, waar cultures in ongunstige omstandigheden verkeeren, blijkens de aanneming van het wetsontwerp ook door de beide Kamers wordt gedeeld.

Redenen:

Waarom adressanten zich tot Uwe Excellentie wenden met het eerbiedig verzoek, om tot de instandhouding der indigo-cultuur te willen medewerken, door een wetsonwerp, regelende de afschaffing van uitvoerrechten op indigo in Nederlandsch-Indië bij de beide Kamers der Staten-Generaal in behandeling te brengen.

Hetwelk doende,

W. D. van Nispen, *Voorzitter.*
F. Ph. van Suchtelen, *Secretaris.*

Soerakarta, 25 Juni 1898.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

21 Augustus 1898.

INHOUD.

De critiek van den heer Chailley-Bert in *Cosmopolis* op ons Indisch bestuurstelsel en op onze ambtenaren op Java en de hervormingen, die hij zou invoeren, als hij Gouverneur-Generaal was. — Opmerkingen hierover van het *Algemeen Handelsblad*. — Kritiek van *Insulinde*. — Repliek van het *Algemeen Handelsblad*. — De Panislamietische veldtocht van de Turksche bladen *Malumat* en *Servet*. — Toelichting van den Constantinopelschen correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — Kritiek van Prof. Mr. L. W. C. van den Berg in hetzelfde blad. — Repliek van den Turkschen correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — Opmerkingen van de *Standaard*.

Wij moeten deze revue beginnen met wederom de aandacht te vestigen op den heer Chailley-Bert, die ons thans in *Cosmopolis* van Augustus niet slechts vergast op een critiek op onze bestuursinrichting en onze ambtenaren op Java, maar ten slotte een hervormingsprogram geeft.

Onze Nederlandsche bestuursambtenaren worden zeer geprezen, maar ijdel zullen zij toch niet worden, als zij het artikel doorlezen. Zij zijn kundig, eerlijk, ijverig, met liefde bezield voor hun werk. Zij zijn welwillend; zij spreken geen kwaad van en zijn dankbaar aan hun gouvernement. Dat is veel, maar niet alles; zullen zij zich ook op een zoo hoog standpunt kunnen plaatsen en den loop der zaken met zoo ruimen blik kunnen beschouwen, dat zij zelfs kunnen twijfelen aan het nut van hun arbeid of aan de doelmatigheid van de wijze waarop die arbeid wordt verricht? Zullen er velen zijn, die inzien dat hervorming van de bestuursinrichting noodig en ook mogelijk is? Er is alle reden van twijfel: de ambtenaren zijn door hun opleiding en door de hun opgedragen diensten niet ontwikkeld tot staatslieden.

Wie het Britsch-Indisch bestuursstelsel heeft leeren waardeeren, acht de ambtenaren op Java in menig opzicht onvoldoende beloond: de bezoldiging is slecht, de bevordering veel te langzaam, zoodat de hoogere rangen eerst bereikt worden als men in de lagere versleten en ontgoocheld is; eerbewijzen worden schaars verleend; de pensioenen voor de meeste dienaren zeer karig berekend. Wie zal dat alles een benijdenswaardige toekomst kunnen noemen?

Daartegenover staat, dat zij tevreden schijnen met hun lot, trotsch op hun werk, waardeeren de wat het gouvernement, ingeval vanziekte en verlof naar Europa b.v., niet alleen voor de ambtenaren, maar ook voor hunne gezinnen doen.

De verklaring van deze tegenstrijdigheid schijnt niet moeilijk: men lette op de algemeene en de speciale opleiding, welke de ambtenaren ontvangen. Die opleiding is voldoende en zelfs uitmuntend voor hen, die hun wenschen niet ver uitstrekken; ook voor hen die, ver-reikende adspiratiën hebbende, zich

zelven verder weten te ontwikkelen. Maar zij is volstrekt onvoldoende voor personen van middelmatige vermogens, die toch naar de hoogste plaatsen in de maatschappij of in de ambtenaarswereld dingen willen. Zij hebben hun geest slechts beziggehouden met nuttige dingen, maar zich niet algemeen ontwikkeld. Zij zijn geschikt voor administratieven arbeid, maar niet voor resident of Raad van Indië, voor welke betrekkingen politiek inzicht, staatsmanswijsheid gevorderd wordt. De ambtenaren hebben geleerd te administreeren, maar niet om met vaste hand en breede opvatting te besturen; de beste kunnen dit ten gevolge van eigen vorming, maar hebben het niet te danken aan de opleiding!

De Indische instelling te Delft en afdeeling B van het gymnasium te Batavia geven slechts technisch onderwijs; de jongelieden leeren er wat ze dadelijk noodig hebben, maar ook niets meer. Het onderwijs blijft ten slotte toch eigenlijk laag bij den grond: alles practisch, maar zonder veel oog voor de toekomst.

Daar zijn er zelfs die het onderwijs nòg practischer zouden wenschen: zij moesten, in Indië aankomende, vloeiend de landstaal kunnen spreken, de cultures kunnen leiden, begrootingen kunnen opmaken, den aanslag in de belastingen kunnen regelen; al wat daarbuiten valt, is onnut! Zoo vormt men knappe, eerlijke, vertrouwbare onderofficieren, maar geen toekomstige aanvoerders; zoo vormt men ambtenaren, die weinig vooruitzien, onvatbaar zijn voor de lessen der critiek en een hartgrondigen afkeer hebben van nieuwigheden.

En daarin komt geen verbetering door de wijze, waarop de pas aangestelde ambtenaren worden te werk gesteld. Als zij, na te Delft of te Batavia te zijn afgericht, werden geplaatst op een post waar zij konden waarnemen en doorgronden, onder de leiding van een autoriteit die hun het geheel kon laten overzien, dan zou nog kunnen worden aangevuld wat hun ontbreekt. Maar in plaats daarvan worden zij weldra gezonden naar een afgelegen plaats, waar hun horizon zeer eng begrensd is. Daar worden zij weldra slaaf van hunne dagelijks terugkeerende bezigheden, en zij zijn overtuigd dat het voeren van bestuur in al die bezigheden bestaat!

Later worden zij controleur, adsistent-resident: hun horizon wordt ruimer, maar zullen hun denkbeelden en opvattingen dan ook ruimer en hooger worden? Voor enkelen, de meest begaafden, ja; voor verreweg de meesten, neen. Zij zijn klein gemaakt en zij blijven klein; dat is niet hun schuld, maar het gevolg van de manier van besturen en van de overdreven centralisatie in Nederlandsch-Indië.

Zij vreezen de verantwoordelijkheid voor hun daden; zij zorgen, voor alle aanmerkingen „gedekt" te zijn; zij zijn op de hoogte van Staatsbladen en Bijbladen en aanschrijvingen; ze vragen bevelen ingeval van twijfel. Maar zóó worden zij toch zeker niet voorbereid voor de vervulling van plichten, welke hun in de toekomst kunnen wachten!

En zij, die lust zouden gevoelen om die voorbereiding door studie te verkrijgen; waar vinden zij daartoe den tijd?

Men moet waarlijk niet denken dat de ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur weinig te doen heeft; integendeel! Zijn beslommeringen zijn overweldigend vele, en als b.v. een controleur het geheele jaar door, met Zon- en

feestdagen er bij, tien uur per dag werkt, moet hij menig onderdeel van zijn taak verwaarloozen. Hij moet gegevens voor den landrente-aanslag verzamelen; aanteekening houden van allerlei veranderingen en mutatiën; de aanslagen in de bedrijfsbelasting vaststellen; de gegevens bijeenbrengen voor het jaarverslag, dessaklachten onderzoeken en na onderzoek rapporteeren; een deel der openbare werken — wegen, bruggen, bevloeiingswerken, pakhuizen — verzorgen, enz. enz. En daarbij komen nog telkens allerlei opdrachten van Batavia van den meest uiteenloopenden aard.

Kan het haast anders, dan dat de geestdrift, waarmede de ambtenaar zijn loopbaan binnentreedt, in den administratieven rosmolen verloren gaat, en in den loop der jaren vervangen wordt door „het-zal-mijn-tijd-welduren-stelsel?" Zelfs de Gouverneur-Generaal is het slachtoffer van de centralisatie! Hij heeft zich veel te veel met kleinigheden te bemoeien. Hij heeft, evenmin als het personeel dat hem omringt, tijd om hervormingen te beramen en tot stand te brengen, die land en volk ten zegen zouden zijn.

De heer Chailley-Bert geeft toe, dat hij de schaduwen wellicht wat sterk doet uitkomen, maar, zegt hij, ieder die de toestanden kent zal moeten erkennen dat er veel waars in is. En is er dan geen geneesmiddel? Zeker, maar geen der aanbevolen medicijnen zal helpen, wanneer men niet opklimt tot de oorzaken van het kwaad, en dat is, dat de Hollanders alles tot zich hebben getrokken en zichzelven aldus een taak hebben opgelegd die met alle mogelijke toewijding en inspanning niet te vervullen is. Tenzij, misschien, als men het aantal der ambtenaren vertiendubbelde en aldus het budget op hopelooze wijze in de war bracht. Dát is het kwaad; het geneesmiddel is: het verstandig gebruik van de inlandsche hoofden, wier vorming te lang verwaarloosd is en die te lang op zijde geschoven zijn.

De Fransche schrijver meent namelijk, dat het Nederlandsche Gouvernement de regenten ter zijde heeft geschoven, omdat het redenen had, hun zijn vertrouwen te ontzeggen. Door dubbelzinnige houding en door diplomatieke handigheid zouden zij zich hebben verzet tegen de hervormingen, ingevoerd door Daendels en Van de Capellen en zij zouden een rol van verzet gespeeld hebben in den Java-oorlog.

Sedert dien tijd is (volgens den schrijver) de zelfstandigheid van de regenten steeds besnoeid. En het gevolg is geweest, dat de Europeesche ambtenaren hoe langer hoe meer zijn gaan doen, wat des regents was. Bij die Europeesche ambtenaren heeft hij de volgende traditioneele beschouwing ontdekt over de inlandsche bestuursambtenaren.

Men geeft den inlandschen hoofden juist de uiterlijke eerbewijzen die hun toekomen; ontneemt hun zooveel mogelijk macht en invloed; maakt er in de administratie werktuigen, in het bijzondere leven desnoods vrienden van. Maar raadsleden in het staatkundige, medewerkers in het bestuur? dat nooit!

In de praktijk komt dit, zegt Chailley-Bert, op het volgende neder:

Er zijn twee soorten van inlandsche hoofden: de adellijken, waartoe de regenten behooren, en de niet-adellijken, die voor ondergeschikte betrekkingen, hoogstens wedono of patih, bestemd zijn.

Deze laatsten worden opgeleid, gevormd, gebruikt. Onder het noodige toezicht draagt men hun de uitvoering op van moeielijke bevelen. Men vergunt hun het nemen van initiatief en moedigt dit zelfs aan. Men verheft hen aldus

tot hunne Europeesche medebestuurders. Maar de regent, door geboorte hooggeplaatst en door de wet dadelijk onder den resident, stellig boven den assistent-resident gesteld, wordt uit de hoogte behandeld.

Men geeft hem niet alle eer die hem toekomt; men laat opzettelijk na, hem in de bestuurszaken te betrekken. Al naar omstandigheden beschouwt men hem als een domkop of als een verdachte, en men verzuimt hem in de geheimen van bestuur en administratie in te wijden. Zelfs vermoedt men dat hij die geheimen toch nooit doorgronden zou.

Men zal hem geen dank weten, als hij zich wetenschappelijk min of meer ontwikkeld heeft; men zal hem ontraden, zich hiervoor in te spannen. Regenten die hun zoons een Europeesche opvoeding wilden doen geven, ontmoetten velerlei tegenwerking en konden slechts met behulp van meer verlichte Europeanen de opgeworpen bezwaren overwinnen.

Intusschen, in de laatste twintig jaren en vooral in den jongsten tijd, hebben die zoons de scholen bezocht: niet alleen de inlandsche en de hoofdenscholen, maar ook de voor Europeanen gestichte inrichtingen voor lager en middelbaar onderwijs.

Velen, de jongeren vooral, spreken en schrijven Nederlandsch, en de gouverneur-generaal Pijnacker Hordijk gaf blijk van zijn waardeering, door de Europeesche ambtenaren uit te noodigen, in hun betrekkingen met de inlandsche hoofden die de Hollandsche taal verstaan, van deze gebruik te maken.

Deze aanschrijving heeft bij residenten en assistent-residenten heftigen tegenstand ontmoet. Natuurlijk, men overwint niet licht oude vooroordeelen!

Van daar nu de moeilijkheid en het ingewikkelde van den bestaanden toestand.

Immers de regenten hebben hun vroegere, betrekkelijk onafhankelijke stelling verloren zien gaan, en denken er niet aan deze terug te winnen. Maar hun — zij het dan afhankelijk — gezag, hun invloed op het volk willen zij behouden. Zij voelen den wensch en den wil om, door studie en ondervinding, dat gezag en dien invloed op passende wijze uit te oefenen.

De Nederlanders hebben echter thans den geheelen last van bestuur en administratie op zich genomen. Die last wordt zwaarder, naar mate zij rechtvaardiger en edelmoediger heerschers willen zijn. Zij begrijpen daarom, dat zij hun doel niet kunnen bereiken zonder toevoeging van nieuwe krachten. Uitbreiding van het Europeesch personeel, in die mate als vereischt zou worden, zou veel te veel kosten, — inlandsche krachten zullen dus moeten gebruikt worden. Deze zijn reeds voorhanden; uitbreiding van aantal is niet zoo noodig, als wel uitbreiding hunner functiën en vermeerdering van hun verantwoordelijkheid.

Tot dusver leiden de Europeanen bij voorkeur de zonen der inlandsche democratie op voor de ondergeschikte betrekkingen van het inlandsch bestuur, en laten zij de aristocratie voortleven in onwetendheid en schijn-grootheid.

Maar deze laatste is daarvan niet langer gediend: zij is ontwaakt en verlangt onder het volk de plaats te hernemen, die haar is aangewezen door geboorte en wet. Zij is bereid, met de Regeering samen te werken tot heil des volks.

Tot zoover de critiek, die volgens het bekende Fransche spreekwoord, altijd gemakkelijk is. Maar de heer Chailley-Bert heeft den moed — en dien bewonderen wij — om duidelijk te zeggen welke hervormingen hij noodzakelijk

acht. Hij doet dat in een eigenaardigen vorm. Nu de Regeering een vicepresident van den Raad van Indië benoemd heeft, die absoluut niets van Indië afwist, en er nooit een gedachte aan gewijd heeft, nu kan men moeilijk beschuldigd worden een phantast te zijn, wanneer men eens een oogenblik aannam dat er eens een Nederlandsche Regeering zou zijn, die dezen belangstellenden Franschen kolonialen geleerde tot Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië benoemde. Wij zouden dan ten minste niet in het duister tasten over datgene, wat Indië te wachten stond. Want de heer Chailley-Bert heeft het „si j'étais roi" als slot van zijn beschouwing zeer categorisch in zijn vlag geschreven. Hij onderstelt, en dat is juist het aardige, het aantrekkelijke, het ongemeene van het slot van zijn artikel, dat hij Gouverneur-Generaal van Indië was. Wat hij dan zou doen, vertalen wij voor onze lezers hieronder uit *Cosmopolis*.

Wanneer ik Gouverneur-Generaal was, ziehier wat ik op Java doen zou:

1°. Ik zou Java voordeel doen trekken van de ondervinding opgedaan in de Buitenbezittingen. Het is voor niemand een geheim, dat men tevreden is over het eenvoudige, liberale bestuur van dat gedeelte van Indië, een bestuur dat veel onafhankelijkheid laat aan de inlanders. Als Insulinde vijf goede residenten telt, zijn er vier van in de Buitenbezittingen. Wat is daarvan de reden? Dat men, omdat men daar geen macht heeft, in vele zaken de vrijheid van de bevolking en van haar hoofden heeft moeten eerbiedigen. Ik zou op dezelfde wijze handelen op Java, hoewel ik de macht zou bezitten om anders te handelen. Iedereen zou er door winnen.

2°. Natuurlijk zou ik de Javaansche aristocratie voorbereiden en vormen voor die nieuwe rol. Ik zou ze een opvoeding geven, die daartoe geëigend was. Welke opvoeding? Ik behoud mij het antwoord op deze vraag voor; ik zal dit elders ontwikkelen.

3°. Daar deze aristocratie nog een verbazend groote zedelijke autoriteit bezit op de bevolking en daar die bevolking tot heden geneigd is om van die aristocratie bijna alles te verdragen, wat niet onverdragelijk is, zou ik er naar streven om in den loop der eerstvolgende tien of vijftien jaren, maar met oneindig veel behoedzaamheid, een openbare meening te scheppen onder de keur der burgerklasse (classe roturière), een openbare meening, waarmede de adel rekening zou hebben te houden. Dit zeggende, denk ik, als middel, aan de scholen en ook aan iets van dien aard als de inlandsche gewestelijke raden, die de heer Paul Bert in Tonkin had ingesteld, die zoo klaarblijkelijk nuttig en doeltreffend waren, dat de verschrikte mandarijnen onmiddellijk na de oprichting er het meest geziene lid van deden vermoorden.

4°. Tezelfdertijd dat ik deze voorzorgen zou nemen, en zelfs vóór dat de uitwerking er van verkregen zou zijn, zou ik de regenten wat meer de vrije hand laten; ik zou hen opheffen; ik zou aan de residenten en aan de assistent-residenten opdragen om hen te raadplegen en naar hun advies te luisteren, het met hen te bespreken, en, eenmaal de beslissing gevallen zijnde, aan hen de zorg over te laten die aan de bevolking te doen kennen, en zich door hen de uitvoering ervan te verzekeren. Ik zou mijnen ambtenaren aanbevelen om altijd de regenten op den voorgrond te plaatsen, om hen niet het welslagen te betwisten, hun geen concurrentie aan te doen tegenover hun landgenooten, toe te laten dat zij zich de verdiensten toeschrijven der genomen maatregelen, ja hen zelfs die verdiensten toekennen. Een

Europeesch ambtenaar moet zijn belooning slechts verwachten van zijn Europeesche meerderen, en niet van een populariteit onder de inlanders, die gevaar loopt om de inlandsche hoofden in de schaduw te stellen. Dank zij deze nieuwe populariteit, zou de regent uitsluitend door het overzicht van zijn geboorte en zijn waardigheid, van de inlanders stilletjes en dadelijk gedaan krijgen, wat de Europeaan alleen maar verkrijgt door tien maal gegeven, en tien maal herhaalde bevelen. En de resident, hij zou slechts te controleeren hebben. De rol van den Europeaan in een land, zoo uitgestrekt en zoo bevolkt, moet niet zijn om te besturen, maar om het bestuur der inlandsche hoofden te controleeren; zijn gedeelte, het voor hem weggelegde gedeelte, is de staatkunde en het gouvernement.

5°. Om deze ontwerpen te verwezenlijken, die niet nieuw maar alleen maar verjongd zijn, zou ik weten dat het noodig is om tezelfder tijd de „manier van denken" der Europeesche ambtenaren te wijzigen. Ik zou daarin zeker slagen.

Om te beginnen zou ik het niveau der Delftsche studiën opheffen; ik zou haar practisch programma samensmelten met het theoretisch programma van de Universiteit (dit zou ongevoelig, als weeromstuit, een verandering brengen in het programma der Hoogere Burgerschool). Van de uit Delft komende leerlingen, zou ik een bevoorrecht korps maken, aan wie ik buitengewone eischen stelden, aan wie ik buitengewone voordeelen zou verzekeren: carrière, bezoldiging, pensioen.

Maar, tot geen prijs, zou ik mij er bij neerleggen om slechts deze wijze van werving van ambtenaren te hebben; ik zou eischen, wanneer een man van verdienste onder mijn bereik kwam, waar hij ook vandaan kwam, dat ik mij zijn diensten kon verzekeren op Java, onder dit tweevoudig voorbehoud, dat het getal dezer *outsiders* beperkt zou zijn door de wet, en dat zij niet zouden genieten van de voorrechten, weggelegd uitsluitend voor de ambtenaren uit Delft.

6°. Dit korps ambtenaren van tweevoudigen oorsprong zou ik langzamerhand ontwennen aan de buitensporigheden van het directe bestuur en ik zou het richten naar de praktijk van het protectoraat. En, om het er te spoediger toe te brengen, zou ik zijn kader inkrimpen en het aantal dienstdoende ambtenaren verminderen. Ik zou het aantal residentiën verminderen, ik zou flinke happen nemen uit de assistent-residenten en de controleurs, niet uit de tegenwoordige ambtenaren, waarvan ik het te veel in hoofdzaak slechts zou doen verdwijnen door uitsterving, maar uit de standplaatsen, waarvan velen voortaan niet meer bezet zouden moeten worden. En met de daaruit verkregen besparingen zou ik de bezoldiging der gehandhaafde ambtenaren verhoogen. Doordat hun aantal in die mate verminderd was, zouden zij zich in de onmogelijkheid gesteld zien, om voort te gaan met zelf te handelen; zij zouden een beroep moeten doen op de inlandsche hoofden, en zij zouden er toe besluiten, om eindelijk — hetgeen nog nimmer beproefd is — hun bestuursopvoeding ter hand te nemen. Dit alles langzamerhand en met behulp van den tijd.

7°. Wat de Europeesche kolonisten betreft, hun zou ik meer vrijheid geven. In de steden zou ik geen gemeenteraden, maar gemeentelijke commissiën instellen, zitting houdende op regelmatige tijdstippen, twee of vier maal per jaar, onder het voorzitterschap van den resident of van zijn vertegenwoordiger;

op het platte land gelijksoortige afdeelingscommissiën onder voorzitterschap van den assistent-resident.

8°. Ten slotte, als ik gouverneur-generaal was, zou ik wel oppassen om mij zelf niet te vergeten. Ik zou mij zonder schroom ontlasten van het teekenen van honderdtallen besluiten van hoegenaamd geen belang. Ik zou op Java drie luitenant-gouverneurschappen instellen: voor het Westen (Soendaneeseh), voor het Midden (Javaansch) en voor het Oosten (Madoereesch), aan wie ik de gewestelijke beheer en staatkunde zou overdragen. Ik zou mijn krachten en mijn hersenen bewaren voor de groote taak van gouverneur-generaal van Insulinde, voor de belangen des Rijks.

Over deze hervormingen zou men zich verwonderen, men zou er zich over verontrusten, schamen. Niets is te vreezen. De Javaansche edelen, een weinig plunderziek (maar er kon zijn controle en exemplaire bestraffing), hebben voor altijd genoeg en walgen van de onafhankelijkheid. En Java bezit een schoon leger, goed geoefend, goed bewapend, dat voldoende is om de Hollandsche overheersching te verzekeren tegen alle ontevredenen daar binnen, zelfs steunende op hulp daarbuiten, welke deze ook zij. Maar dat leger zou niet gebruikt behoeven te worden.

* * *

Wij zijn zeer uitvoerig geweest in het refereeren van dit laatste artikel van Chailley-Bert. Niet, omdat wij voor ons zulk een bijzondere groote waarde hechten aan zijn eigen oordeel. Maar omdat het *Algemeen Handelsblad*, dat op Indisch gebied toch het toongevend persorgaan in Nederland is, in alle gevallen meer belang in Indië blijkt te stellen, dan vele andere groote couranten tezamen, den heer Chailley-Bert, ernstig neemt als criticus, ja zelfs als hervormer. In haar nummers van 12 en 13 Augustus wijdt zij twee Van dag tot Dag's aan dit opstel van onzen Franschen vriend en knoopt daaraan beschouwingen vast, die wij niet onvermeld kunnen laten.

Zoo gaat het blad mede, in hoofdzaak, met de beschouwingen over de inlandsche ambtenaren, al ontkent het, met een beroep op de geschiedenis, dat de regenten zich verzet hebben tegen de regeling Van der Capellen en een dubbelzinnige rol gespeeld hebben in den Java-oorlog. Maar de schrijver blijkt, volgens het *Handelsblad*, het geheel eens te zijn met de richting, in ons land sinds jaren van verschillende zijden aanbevolen. In het antirevolutionnair program wordt — en het *Handelsblad* stemt daarmede volkomen in — het beginsel vooropgesteld, dat „de dienst moet worden beheerd door wel onderlegde en in strenge tucht gehouden zonen der inlandsche aristocratie", en aan het hoofd alleen Europeesche ambtenaren moeten worden geplaatst, die door kennis, maar meer nog door „beleid en rijpheid van zin" uitblinken. Ook, dat de bestuursambtenaar met niet anders te maken hebbe dan met de uitoefening van het gezag, en dus verlost worde van velerhande bemoeienissen, waaronder hij thans gebukt gaat.

Slechts gaandeweg zou dit beginsel toepassing kunnen vinden. Zeker! Maar, oppervlakkig beschouwd, zou het *Handelsblad* zeggen, dat van een streven in die richting in de laatste twintig jaar b.v. al bitter weinig gebleken is. Men gaat voort op de oude baan. Misschien minder omdat gewoonte behoudziek maakt, dan omdat men gebrek heeft aan geschikt Europeesch en inlandsch personeel.

Veel van hetgeen door Chailley-Bert aldus wordt gezegd, zal, door deskundigen in Indië kunnen worden bestreden.

De werkelijk ontwikkelde Regenten worden door onze Regeering in den regel zeer gewaardeerd; de tegenstelling tusschen inlandsche democratie en aristocratie is zeker minder sterk dan Chailley-Bert meent, want verschillende wedono's en patihs behooren tot de regenten-familiën, enz.

Maar wie de hoofdzaak in het oog houdt, zal, volgens het *Handelsblad*, niet ontkennen, dat er veel behartigingswaard is in de beschouwingen van onzen Franschen vriend.

De Regenten zijn te dikwijls verwaarloosd als de onmisbare schakel tusschen Europeesch en inlandsch bestuur!

Dit is te meer te betreuren, omdat de Europeesche ambtenaar in den regel slechts kort op dezelfde standplaats blijft en dientengevolge te weinig op de hoogte is van de wenschen en nooden van het volk.

De Regent moest in dit opzicht zijn vertrouwde raadsman zijn!

Het is nog zoolang niet geleden, dat een resident als zijn meening uitsprak, dat de Regenten onnoodige en lastige tusschenpersonen waren in het bestuur en behoorden te verdwijnen. Welnu, tegen deze richting kan niet genoeg verzet worden aangeteekend!

Ontwikkel hen, werk op hun eergevoel, laat hen een belangrijke verantwoordelijkheid dragen, laat hen het bestuur voeren onder Europeesche leiding en controle, dan zal het Nederlandsch gezag meer dan tot dusver zijn heilzamen invloed op de bevolking kunnen oefenen. Dan zal het ook vrij wat hechter gevestigd zijn dan thans, nu dat gezag zich te veel aan de oppervlakte moet blijven bewegen.

Dat is de les, die uit Chailley-Bert's opmerkingen getrokken wordt door het Amsterdamsche blad, dat hem hartelijk dankbaar is voor zijn „degelijke bestudeering van ons heerlijk Insulinde."

Het *Handelsblad* kan zich eindelijk zeer goed vereenigen met de combinatie Universiteit-Delft, door ons boven gerefereerd. Het blad zegt:

„Wat het Europeesch personeel betreft, — niemand stoote zich aan de bedenkingen van Chailley-Bert, maar men overwege veeleer of daarin niet iets waars ligt. Zouden wij b.v. niet, ook met het oog op de hoogere rangen, veel beter ambtenaarspersoneel hebben, wanneer de aspiranten, in plaats van met het diploma der Hoogere Burgerschool, met dat van meester in de rechten te Delft aankwamen? Juist, want alle waar is naar zijn geld. Daartegenover echter zou staan dat men, veel meer aan vertrouwbare, ontwikkelde inlanders overlatende, met vrij wat minder Europeesche ambtenaren zou kunnen volstaan.

„Weinig ambtenaren..... maar deze zoo veelzijdig ontwikkeld als maar mogelijk is! — dat is het ideaal, dunkt ons.

„Het is een overwegend belang, dat zij in hun gewest, in hunne afdeeling, niet als de fiscale bemoeial optreden, maar als de waardige door allen gewaardeerde vertegenwoordiger der Nederlandsche regeering..... dat elk zich doe gelden als de staatsman, aan wien de leiding der zaken met gerustheid kan worden toevertrouwd, zoodat men ook te Batavia zal inzien dat de tegenwoordige centralisatie onnoodig is geworden.

„De vooruitzichten voor een plaatsing bij de rechterlijke macht en bij het Binnenlandsch bestuur zijn tegenwoordig slecht, en wellicht ware het dus nu

het juiste oogenblik om te bepalen, dat voor de benoeming tot ambtenaar voor den burgerlijken dienst bij voorkeur in aanmerking komen zij, die een academischen graad bezitten en dus in algemeene ontwikkeling vrij hoog staan."

„De proef ware te nemen, dunkt ons".

* * *

Die proef zal nooit genomen worden, meent *Insulinde* (no. 33), zoolang het gezond verstand ons nog niet geheel verlaten heeft. Die proef ware in staat om ons geheel bestuur in Indië te desorganiseeren. *Insulinde* stelt de algemeene ontwikkeling van een meester in de rechten zeer hoog, maar het is een algemeene ontwikkeling, die voor een gewoon bestuursambtenaar niet noodig is. Alle bestuursambtenaren, juristen! Het *Handelsblad* kan dit niet serieus meenen. „Mogen wij hopen, dat het slechts een invallende gedachte is, den dichterlijken schrijver van de „Van Dag tot Dag's" in een oogenblik van phantasie ontsnapt?"

Verder wordt de opmerking gemaakt, dat elk volgend artikel van Chailley-Bert het in degelijkheid wint van het vorige. Dit was dan ook wel noodig, want zijn eerste opstellen waren buitengewoon oppervlakkig. Zooals men weet, is het onderwerp, dat hij thans behandelde — onze bestuursinrichting en onze ambtenaren — iets, waarover veel gedacht en veel gesproken wordt door onze tegenwoordig in functie zijnde ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, hetgeen zeer natuurlijk is. In de eerste plaats, omdat zij zeer ontevreden zijn met hun tegenwoordigen toestand; in de tweede plaats, omdat weldra, immers reeds bij de begrooting voor 1899, reorganisatie-plannen in behandeling zullen komen.

De heer Chailley-Bert nu heeft, volgens *Insulinde*, klaarblijkelijk goed geluisterd naar datgene, wat het gemoed het meest vervulde van de ambtenaren B. B., met wie hij op Java in aanraking kwam. Men handelt zeer verkeerd met, zooals het *Algemeen Handelsblad* doet, zijn critieken, zijn hervormingsvoorstellen te beschouwen als de vrucht van zelfstandige studie. Het is geen eigen werk. Chailley-Bert is hier, zooals in menig ander geval, waar hij een allertypisch verhaal doet of een beschouwing levert, die den spijker op den kop tikt, slechts de spreekbuis van bedoelde ambtenaren B. B. Ja, het zou veel moeite kosten, om met de kennis, die wij bezitten, van de personen met wie hij het meest gepraat heeft, zijn artikelen te voorzien van de volgende commentaren: dit vernam hij van A.; dat van B.; deze beschouwing is het stokpaardje van C.

De artikelen van onzen welwillenden Franschen vriend zijn daardoor zeer belangrijk geworden, want het waren lang niet de slechtste ambtenaren die het meest met hem spraken. Het is trouwens niet aan ieder ambtenaar gegeven, om in het Fransch een behoorlijke verhandeling te houden over landrente, heerendiensten of koffie. En dit was toch noodig, omdat de Fransche geleerde wel zijn voornemen te kennen gaf, om ons barbaarsch idioom te leeren, doch hierin nog niet geslaagd was. Trouwens hij klaagt er zelf over, dat wij in zoo'n onbekende taal onze koloniale studiën publiceeren, en hij is daardoor dan ook meestal buiten staat geweest, zelfstandige bronnenstudie te maken. Maar wat een talent om uit alles, wat men hem vertelt, een behoorlijk artikel te compileeren, dat den schijn wekt van gegrond te zijn op eigen waarneming!

Uit het bovenstaande trekt *Insulinde* de conclusie, dat men zeer voorzichtig moet zijn, wanneer men, zooals het *Handelsblad* doet, gewicht gaat hechten aan Chailley-Bert's persoonlijke meening.

* * *

Hierop repliceert het *Handelsblad* van 17 Augustus, dat zij moet verklaren, de strekking van deze laatste opmerking niet goed te begrijpen: Chailley-Bert heeft zijn wijsheid niet uit het *gelezen*, maar uit het *gesproken* woord; niet uit *boeken*, maar uit mondelinge vertoogen van deskundigen. Is die wijsheid daarom van minder allooi? En overigens, hoe dikwijls wordt niet opgemerkt dat men minder moet vragen *wie* iets zegt, dan wel wat er gezegd wordt? Als Chailley-Bert een beschouwing levert die ons juist voorkomt, dan kan het ons bij slot van rekening toch waarlijk vrij onverschillig zijn langs welken weg hij zijn kennis heeft vergaard!

Het *Handelsblad* voelde wel iets voor Chailley-Bert's opmerking dat de Indische ambtenaren tegenwoordig te veel voor den arbeid in de lagere rangen, te weinig voor *staatslieden* werden opgeleid, en vroeg daarom of het niet wenschelijk zou zijn, *bij voorkeur* tot ambtenaar te benoemen personen die, behalve dat zij aan het ambtenaarsexamen voldaan hadden, ook een academischen graad bezitten en dus in *algemeene* ontwikkeling vrij hoog staan.

Eenige juridische kennis bij onze ambtenaren is waarlijk niet onnut: zijn zij op de Buitenbezittingen niet tot in de laagste rangen met rechtspraak belast?

Het *Handelsblad* preciseert. „De opleiding van de tegenwoordige bestuursambtenaren bestaat uit: 5 jaar Hoogere Burgerschool, 3 jaar Ind. Instelling. Als er nu ook eens eenigen benoemd konden worden, wier opleiding bestond uit 6 jaar Gymnasium, 4 jaar Universiteit, 3 jaar Delft.... zou dit werkelijk zoo'n ramp zijn?

„Zeker, de mogelijkheid bestaat dat zich geene personen van de laatste categorie aanmelden. Maar dan zijn we nog even ver als thans, en is er nog niets verloren".

* * *

Het Turksche paleisblad *Malumat* heeft een veldtocht geopend tegen de wijze, waarop de Arabieren in Nederlandsch-Indië behandeld worden. De Indische regeering heeft daarvan zooveel notitie genomen, dat, volgens de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 19 Juli, de *Malumat* „in onze bezittingen beoosten de Kaap" is verboden. Van dit blad verschijnt te Constantinopel een uitgave in de Fransche taal, de *Servet* geheeten. Maar de Turksche censuur schrapt in de vertaling, die natuurlijk meer toegankelijk is voor de Westersche ongeloovigen, de meest krasse stukjes.

Onze pogingen om de nummers van de *Malumat* zelf in handen te krijgen, zijn tot nu toe mislukt. Wij moesten ons behelpen met de vertaling uit de *Servet*. In het reeds genoemde nummer van het Rotterdamsche orgaan komt een uittreksel uit de *Servet* voor. Wij geven hier echter aan onze lezers de vertaling van het geheele artikel van het Turksch-Fransche blad.

De *Servet* is een te Constantinopel verschijnend geïllustreerd dagblad, dat onder redactie staat van Fahir-Bey en dat dienen moet, zooals in het hoofd wordt vermeld, „pour la défense des intérêts de l'empire Ottoman". In het nummer van 12 Juli 1898, 1en jaargang lezen wij het volgende antwoord

aan het dagblad *Bintang Batawi* onder den titel „Le monde is lamiques", vertaald uit de *Malumat*:

Alle Mohammedanen overde geheele wereld zijn broeders en als één Muzelman onrecht lijdt, dan zijn al de anderen volgens hun geweten verplicht hem de behulpzame hand te bieden. Om dien plicht te vervullen, hebben wij onlangs den brief opgenomen, zoo belangrijk uit het oogpunt van Panislamisme, van onzen particulieren correspondent uit Batavia.

Na de opneming van dien zoo onpartijdigen en zoo oordeelkundigen brief heeft de *Bintang Batawi*, die te Batavia wordt uitgegeven, een artikel opgenomen, waarin zij het stuk in de *Malumat* tracht te rectificeeren.

Het is waar, dat de *Bintang Batawi* om ons te bestrijden niet de onwaardige taal heeft gebruikt, waarvan haar collega's zich bedienen; maar deze handelswijze kan niemand bedriegen. Zij is slechts honingzoet, om te doen gelooven aan haar goede trouw en om de quaestie te verplaatsen van haar uitgangspunt, hetgeen ons thans verplicht om haar het volgend antwoord te geven.

Wij merken in de eerste plaats op aan onze Bataviasche collega, dat ons doel met de bestrijding van zijn stelling is: om in het licht te stellen, dat de Mohammedanen van Java en der andere eilanden van den Indischen Archipel onderworpen zijn aan een werkelijk uitzonderingsregime, om de aandacht van hun besturenden op dit punt te vestigen en eindelijk om te verkrijgen, dat recht worde gedaan aan die Mohammedaansche bevolking. Bijgevolg, indien onze Bataviasche collega met onpartijdigheid leest, wat wij hieronder zullen gaan zeggen, — ongelukkigerwijs is die hoop voor ons meer dan beperkt, want wij hebben zeer goed begrepen, dat onze collega altijd slechts het persoonlijk belang op het oog heeft gehad — dan zal hij misschien, wanneer hij de stem des gewetens volgt, de groote dwaling kunnen erkennen, en verbeteren, die hij begaan heeft.

Het is ook belangrijk om op te merken, dat wij nog niet het tiende der klachten en grieven opnemen, die tot ons komen. Er zijn er, die zoo beschuldigend zijn, dat gemoed en geest aarzelen om ze te bevatten in den tijd, waarin wij leven. Maar daar deze klachten komen uit verschillende bronnen, en elkaar wederzijds bevestigen en aanvullen, eindigt men met elken twijfel te zien verdwijnen, en te besluiten tot hun volkomen betrouwbaarheid.

In het bezit van de documenten, welke authentiek zijn en van de grootste waarde, en die het gegronde van onze beweringen aantoonen, kunnen wij slechts als vooronderstelling behandelen een artikel de *Malumat* over hetzelfde onderwerp, gepubliceerd door een ander blad te Batavia, de *Binio Batawi Yech andels blad.* [1])

Om overtuigd te worden, hebben deze beide Bataviasche bladen immers slechts een oog te werpen op de zeden en de bijzondere geschiedenis der Mohammedaansche inboorlingen. Kan de toestand in den Maleischen Archipel, waar, ondanks hun aantal, de Moslems zooveel te lijden hebben, onze collega's niet overtuigen, dat de klachten, die het licht zien door middel van de spreekbuis der *Malumat*, nog beneden de waarheid blijven. Om een al te groote spanning des geestes aan onze collega's te besparen, die hen wellicht zou

[1]) Dit beteekent *Nieuw Bataviasch Handelsblad.*

kunnen vermoeien, zullen wij onverwijld een studie geven over den graad van beschaving van den Maleischen Archipel en over de staatkundige rechten, waarvan zijn Moslemsche onderdanen beroofd zijn, opdat zij, die zich alleen laten besturen door een oprecht geweten, dan zullen zien, wie preekt voor de zaak van de menschheid en van het recht.

Om van te voren de quaestie duidelijk te stellen, is het noodzakelijk iets te zeggen van deze Moslems.

De bevolking van de landschappen Hadramaut in het zuiden van Arabië, van Sëihoen in het oosten, van Aïn Mababet in het westen, van Téhanieh-i-Hedjaz en Vaddi-i-ul-Ahkaf in het noorden, van het strand van de zee van Uman in het zuiden van Arabië, bestaande uit de stammen van Beni-Temine, Beni-Hamdan, Beni-Kendeh, Beni-Himyar, bedroeg meer dan 2 millioen. Deze landstreken vervielen na de heerschappij der Beni-Abad tot oligarchie. Maar ten tijde van onzen Profeet, den van God gezondene, deed Lubeid-el-Ansari hen ingaan in den schoot van den Islam.

Na den slag van Kerbela week een der zoons van den Imam Hassan uit van Bassora naar Hadramaut, dat hij als vaderland koos. En het zijn zijn afstammelingen, die dit land bevolkten. De afstammelingen van den Seïd, die in het land bekend zijn onder den naam van Alevy, zijn ten getale van 40.000 en zij zijn de hoofden der stammen in dit land.

Daar er geen ambtenaren van het Keizerlijk Ottomaansche Rijk in Hadramaut waren, bestuurden de Sjeïks het geheele land. Maar dit gaf aanleiding tot oligarchie en tot binnenlandsche oorlogen, zoodat vele stammen, en vooral de inwoners der steden, zich gedwongen zagen uit te wijken. Die Arabieren, bekend onder den Arabischen naam van Hazar-Ami, weken eerst uit naar het westelijk gedeelte van Indië en naar het eiland Zanzibar en van daar strekten zij zich uit hoe langer hoe meer over geheel Indië en vooral over de eilanden van de Maleischen Archipel.

De Arabieren Hazar-Ami, die zich in den Maleischen Archipel vestigden, kwamen in korten tijd tot rijkdom, dank zij hun verstand en hun werken, en voordeel trekkende van de weldaden, waarmede de Schepper deze eilanden begiftigd heeft. De goede hoedanigheden, die deze Arabieren bezaten, maakten een dusdanigen indruk op de inboorlingen, dat zij werden geroepen om het land te besturen.

Daarenboven kregen de Arabische landverhuizers, die in steeds grooter aantal kwamen, ten slotte den geheelen handel van Indië in hun handen. Maar toen de Europeanen, en wel eerst de Portugeezen, daarna de Engelschen en de Hollanders, de Indische eilanden hadden veroverd, werden de Moslems omlaag geworpen van den top der grootheid tot in de diepste ellende.

Het is bekend, dat Nederland in Europa geen zeer uitgestrekt grondgebied heeft, en om onder zijn heerschappij zulke uitgestrekte landstreken te hebben als die, waarmede wij ons bezig houden, zou Nederland een zeer groote legermacht moeten bezitten. Daar Nederland er heel verre van is, die te hebben, zou hij dus, om de 40 millioen menschen, die onder zijn heerschappij staan, te besturen, hen aan zich moeten verbinden door goedheid en goede behandeling en niet door geweld.

En de middelen te gebruiken, om te komen tot een bevredigend resultaat, zouden niet moeten zijn de onverdraagzaamheid op het stuk van godsdienst, noch de handhaving van de onwetendheid door de verbreiding van het alge-

meene onderwijs te beletten. Door deze middelen te gebruiken, brengt Nederland een doodelijke wond toe aan de gevoelens der Arabieren, zonder dat hij in staat is om de gevolgen te kunnen beletten. In één woord: de Arabieren zijn op de Indische eilanden onderworpen aan een uitzonderingsregime, dat hen vernedert, en dienstbaar maakt, dat steeds grootere afmetingen aanneemt sedert de laatste 15 jaren. Het gevolg er van is geweest, dat aan de Arabieren die, dank zij hun arbeid, den handel en den rijkdom bezaten, alle burgerlijke en staatkundige rechten zijn ontnomen, en dat de Moslems, beschouwd wordende als tot een mindere klasse te behooren, op deze eilanden beroofd zijn van al deze rechten.

Wij zullen zien, wat het *Nieuw Bataviasch Handelsblad* zal kunnen zeggen om deze partijdigheid van de wetten te verontschuldigen; zal zij niet gedwongen zijn om het stilzwijgen te bewaren daar zij die onwettigheid niet zal kunnen verontschuldigen.

Hij, die de bekeering van een Chinees door den Islam teweeg brengt, wordt gestraft met verbanning, een ring om den hals en voetboeien. Heeft men ooit gezien, dat een zendeling dezelfde straf heeft ondergaan, omdat hij een doop verricht had? Integendeel, de zendelingen, die gezonden worden uit Amsterdam, doorloopen de steden, de dorpen en de kleinste gehuchten, om het Evangelie van den Christus te prediken en zij steunen op de macht der wettige autoriteiten .....

Hier heeft de Turksche censuur een gedeelte geschrapt, dat in de *Malumat*, die in de Oostersche talen uitkomt, wel mocht gezegd worden, doch aan de censuur wel wat alte kras voor kwam in een voor alle Europeanen toegankelijke Fransche vertaling van de *Servet*. Na deze kunstbewerking van de censuur mag de redactie van een blad niets meer aan het artikel veranderen en het gevolg daarvan is, dat de *Servet* nu midden in een zin aldus verder doorgaat:

.... Een toestand zeer nabij aan de diepste ellende, Ja, de Arabieren van die streken hebben hun rijkdommen van vroeger verloren. Omdat een belangrijke factor van den handel, de vrijheid van beweging hun is ontnomen; alle andere volken van deze eilanden genieten van de vrijheden, die geweigerd worden aan de Arabieren, die gedwongen worden om slechts die steden en districten te bewonen, die men hun aanwijst. En wanneer een koopman niet kan gaan waar zijn belangen hem roepen, hoe kan hij die belangen bewaken. Bedenk eens, dat zelfs in die steden, waar het hun is toegestaan te wonen aan hen zekere stadsgedeelten worden aangewezen. Echte ghetto's van de 19e eeuw, waar zij uitsluitend mogen wonen en handel drijven, ongezonde stadsgedeelten, waar het bouwtoezicht geheel onbekend is, echte brandpunten van besmettelijke ziekten. Kunnen zij op die wijze vooruitgaan of zelfs leven?

Het Nederlandsch gouvernement heeft eenzelfde wet op alle eilanden van Indië, geldende voor alle Christenen zonder onderscheid van ras en vaderland, terwijl één bijzondere wet al de Moslems van Azië en Afrika beheerscht, de Moslems van Europeesch Turkije uitzonderende. De Christenen zijn in....

De censuur vond het nu mooi genoeg. Zij schrapte het overige, waarin zeker weinig beminnelijks over de Christenen gezegd werd in de *Malumat*, en het artikel eindigt dus hiermede zoo plotseling als het maar kan.

* * *

De Constantinopelsche correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, die blijkbaar de gelegenheid heeft goed achter de schermen te kijken te Jildiz-Kiosk, wijst in het nummer van 5 Augustus op de ver strekkende en bedenkelijke gevolgen, welke deze hatelijke campagne van de Turksche paleisbladen tegen het Nederlandsch-Indische Gouvernement kan hebben.

Immers men heeft hier te doen met een systematische ophitsing van de moslimsche bevolking in Indië, uitgaande van de Panislamietische partij te Jildiz, welke na „de verpletterende nederlaag, door de volgelingen van de Vaan van den Profeet den ongeloovigen (in casu de Hellenen) weder eens toegebracht" (sic!), krachtiger dan ooit het hoofd heeft opgestoken, en wier streven om den khalief een eenigszins grooter macht over alle moslims op den aardbol te verschaffen, door den Grooten Raad van het Khalifaat ten paleize — samengesteld uit de voornaamste, geleerdste en invloedrijkste oelema's (godgeleerden) van het Rijk — op alle mogelijke wijzen wordt gesteund, en door sultan Abd-ul-Hamid met een zeer welwillend oog wordt gevolgd.

Het uitgeven van de geïllustreerde, in het Turksch en Arabisch gestelde *Malumat* sedert Maart 1897, nu ruim vier maanden geleden gevolgd door die van de eveneens geïllustreerde, in het Turksch en Fransch verschijnende *Servet*, tegen den in Turkije ongekend lagen prijs van twintig en tien para's (5 en $2^1/_2$ cent) het nummer, heeft geen ander doel — zegt de correspondent — dan het dienen van de Panislamietische propaganda. De hooge toelagen, welke zij uit de keizerlijke kas trekken, stellen die bladen in staat zoo goedkoop te verschijnen.

Kort na het eindigen der krijgsoperatiën tegen Griekenland begon de *Malumat* zijn veldtocht tegen de schandelijke wijze. waarop de moslims in sommige werelddeelen, en met name in Britsch- en Nederlandsch-Indië en in Afrika (Algerië, Tunis en Duitsch-Oost-Afrika), door christenregeeringen werden onderdrukt. Dien Regeeringen werd de verplettering van de Hellenen voorgehouden en ze werden aangemaand zich daaraan te spiegelen. Aan de ongelukkige, door hen onderdrukte volgelingen van den Profeet werd daarentegen aanbevolen, zich eendrachtig om den met roem overladen khalief van Stamboel, dien geesel der ongeloovigen, te scharen, die, wanneer hun ongeloovige meesters zich niet wilden laten gezeggen, zijn geliefde kinderen uit hun barbaarsche slavernij zou komen verlossen. Op dien toon gaf het Turksch-Aziatische paleisorgaan elke veertien dagen een woord van opwekking, gericht aan de Indiërs en Afrikanen, ten beste; den eersten tijd in den vorm van uit de pen van den hoofdredacteur — lees: het persbureau te Jildiz — gevloeide hoofdartikels, later in dien van „brieven" uit die landen der verdrukking, geschreven door de agenten, die, eveneens sedert den laatsten oorlog en dank zij de vrijgevigheid van den khalief-sultan, de Panislamietische partij te Jildiz maar alle landstreken op de aarde waar moslims wonen heeft uitgezonden, om de glorie van den khalief, te verkondigen en de geloovigen op te wekken zich te scharen om de groene vaan van den Profeet en zich voor te bereiden voor den ophanden zijnden algeheelen triomf van de Halve Maan over het Kruis en het Heidendom.

De Britsche, Fransche en Duitsche ambassades maakten aan dit schandaal, voor zoover het bestuur van de aan hare landen toebehoorende koloniën

daarbij werd betrokken, spoedig een einde door ten paleize de onderdrukking van die schendartikelen door de censuur door te zetten. Dit is het oude en, mits het met den vereischten nadruk wordt toegepast, bijna altijd doeltreffende middel, door sommige ambassades zelfs wel eens misbruikt, om het publiceeren door de binnenlandsche pers van voor haar, haar personeel, of den door haar vertegenwoordigden vorst of Staat onaangename dingen te beletten.

Toen de *Malumat* niet meer op de Britsch-Indische en de Fransche en Duitsche koloniale Regeeringen mocht schelden, wijdde zij al haar aandacht en giftige aanmerkingen aan onze Oost-Indische bezittingen. Haar opruiende taal vond helaas daar onder de altijd kuipende en woelige Arabieren — die, zooals zeer terecht in de *Kölnische Zeitung* van 25 Juli werd opgemerkt, gevaarlijker voor de rust in onze koloniën zijn dan de Chineezen — veel instemming, en werd door hen met het gewenschte succes onder de altijd tot fanatisme geneigde hadji's (teruggekeerde Mekkagangers) verbreid, zoodat er in sommige deelen van Java weldra een merkbare gisting onder de geestdrijvers ontstond. De *Malumat* werd toen wel in onze Oost-Indische koloniën verboden, doch zij wordt desniettemin over Singapore, waarheen wekelijks een heele baal van die verderfelijke lectuur wordt afgezonden, grif op de Javaansche en sommige andere kustplaatsen (met name op Atjeh en te Palembang) binnengesmokkeld. Aan het Ottomansche consulaat te Batavia, hoewel het zich naar het uiterlijk zorgvuldig buiten de Panislamietische propaganda houdt, is dat alles verre van onbekend.

Het naaste doel, dat de Panislamieten hier en te Batavia beoogen, is, voor de Arabieren, en daarna voor alle moslims, de gelijkstelling te verkrijgen met de Europeanen, of liever de nu strenge onderscheiding met betrekking tot de rechtspraak, de rechten en verplichtingen, enz. tusschen de Europeanen, vreemde Oosterlingen en inboorlingen afgeschaft te krijgen. Is dit eenmaal verkregen, dan zou het, volgens de Panislamieten, voor de moslims niet moeilijk meer wezen, het overwicht over de Europeanen te verkrijgen en eindelijk deze laatsten geheel te verdringen. De veldtocht van de *Malumat* bereidt die verjaging van de Nederlanders uit Oost-Indië voor; zij ruit dus de Inlandsche bevolking tegen ons gezag op.

Steeds heftiger en leugenachtiger worden de daarvoor gebezigde artikelen of ingezonden brieven. De laatste voorverleden week, slechts in het Arabisch en Turksch, verschenen brief, behandelde het zoogenaamde huishoudsterstelsel der Europeanen in Nederlandsch-Indië. Volgens den Bataviaschen briefschrijver is dat niets anders de verfoeilijkste slavernij. De moslimsche inboorlingen worden gedwongen hun dochters en dochtertjes aan de wellustige Hollanders te verkoopen, zoogenaamd om hun als huishoudster, maar in werkelijkheid om hun als bijzit te dienen. Van de dientengevolge verwekte kinderen behoeft de vader zich niets aan te trekken en de koloniale regeering neemt ze den moeders af, ten einde de jongens als kanonnenvleesch tegen hun geloofsgenooten op Sumatra te gebruiken, en de meisjes weer als „huishoudsters" aan haar Europeesche soldaten te geven. „Zoo handelen die extra-beschaafde christenen uit het Westen, die altijd den mond vol hebben over de ergerlijke wijze waarop wij patriarchale mohammedanen onze vrouwen en dochters zouden behandelen", leest men aan het einde van die aaneenschakeling van lasterlijke verdraaiïngen van den waren staat van zaken.

Een tweede middel om de propaganda der Panislamietische ideeën te bevorderen, een middel dat niet minder gevaarlijk is dan de veldtocht der paleispers, zoo gaat de correspondent voort, is het uit onze Oost hierheen laten komen van inlanders, zoowel Arabieren als Maleiers en anderen, om op kosten van den sultan in de voornaamste scholen te worden opgenomen, en daar een weliswaar volgens de hier geldende begrippen goede wetenschappelijke opvoeding te ontvangen, doch tevens stelselmatig te worden doordrongen van het bewustzijn van de voortreffelijkheid van elken moslim boven den ongeloovige, en van de diepe, onduldbare vernedering, welke gene ondergaat door zich door dezen te laten overheerschen. Wanneer die jongelieden hun studiën hier hebben geëindigd en daarna de bedevaart naar Mekka hebben gemaakt, zullen ze naar Indië terugkeeren, daar zonder mankeeren spoedig de grootste onruststokers onder hun rasgenooten worden, en bijgevolg de Regeering de grootste moeilijkheden kunnen bezorgen.

Dit hebben de Britsch-Indische, en zelfs de Afghaansche Regeering, en ook het Fransche bestuur in Algerië en Tunis blijkbaar ook begrepen; want alle pogingen van de Panislamietische agenten en de Turksche consuls om eenige landskinderen hierheen te zenden zijn mislukt door het voor hen uitgevaardigd verbod, om zich daartoe naar Stamboel in te schepen.

In onze Oost zijn des sultans gemachtigden echter gelukkiger geweest. Reeds sedert verleden jaar worden er drie jongelieden — Arabieren uit Batavia en het Bantamsche — op de hoogere Mulkié-school (de school, meer in het bijzonder bestemd voor de opleiding van burgerlijke ambtenaren) te Stamboel opgeleid; terwijl voor drie weken vier anderen, uit Batavia, het Soekaboemische en het Soerabajasche afkomstig, tot datzelfde doel hier zijn aangekomen. Deze vier zijn op de hoogeschool van Galata Serail, de hoogere Mulkié-school, en een hoogere particuliere school geplaatst. We hebben bij die gelegenheid gedurende een week in alle locale bladen dagelijks officiëele mededeelingen kunnen lezen over de aankomst van die jeugdige Indiërs en de weldaden, waarmede de sultan ze overlaadde, over de dankbaarheid van de moslimsche bevolking in moslimsche bevolking in Nederlandsch-Indië voor die goedertierenheid van den padisjah, en eindelijk over de verzoekschriften, welke de keizerlijke kanselarij, door tusschenkomst van het keizerlijke Ottomansche consulaat te Batavia, van de bevolking in verschillende streken op Java, Sumatra en in de Molukken (waarschijnlijk wordt hier Malakka bedoeld) waren toegenomen om den „weldoener der (mohammedaansche) menschheid" te smeeken toch ook haar kinderen te Stamboel onder zijn hoede te laten opvoeden.

Wenschelijk zou het zijn, dat onze Regeering in het moederland en in de koloniën het voetspoor der Britsche en Fransche volgde, en met alle haar ten dienste staande middelen belette dat Nederland-Indische onderdanen hierheen worden gezonden om tot verbreiders van de Panislamietische leer, en tot opruiers tegen het gezag der christenen en Europeanen te worden opgeleid. Ook zou het aanbevelingswaardig zijn, dat ons gezantschap te Constantinopel werd gemachtigd, alle noodige stappen te doen om aan den kwaadwilligen en gevaarlijken veldtocht van de beide paleisorganen tegen de bevriende Ned.-Indische Regeering onmiddellijk een eind te maken.

Voor een krachtig optreden van ons gezantschap in deze aangelegenheid is

de gezant Jhr. Van der Staal van Piershill voorzeker de rechte man, meent de briefschrijver. Zijn Exellentie is evenwel op het oogenblik met verlof in patria, en de drogman-zaakgelastigde is begrijpelijkerwijze o. a. ook van al wat onze koloniën betreft te weinig op de hoogte, dan dat hij bij de als altijd weinig goedwillige Porte en het Paleis met overtuiging en kennis van zaken aan onze wenschen en vertoogen nadrukkelijk gehoor en voldoening zou kunnen verschaffen.

Nog andere koorden heeft de Panislamietische partij te Constantinopel op haar boog, om de Indiërs voor haar doeleinden te winnen. Zij tracht namelijk daartoe ook Indische vorsten of rijksgrooten over te halen, om in de residentie van den khalief-sultan te komen, waar Abd-ul-Hamid ze met veel praal en eer ontvangt, met de rijkste geschenken overlaadt, en alles doet om hun een groot denkbeeld van de macht en den rijkdom van den Beheerscher der Geloovigen te geven.

Men stelt den laatsten tijd te Jildiz bedenkelijk veel belang in de vorstin uit onzen Oost-Indischen Archipel, die de inhuldiging der Koningin zullen bijwonen. Vooral de Sultan van Siak (hier maharadjah of emir genoemd, daar er in de geheele wereld maar één sultan bestaat, die over het Ottomaansche Rijk), die zich nader aan den Profeet verwant acht dan de Osmanli's, houdt, misschien wel juist om die reden, de hooge heeren ten paleize meer in het bijzonder bezig. Ook heeft ons krachtig optreden van den laatsten tijd in Atjeh plotseling weer de belangstelling van de omgeving van den padisjah opgewekt voor den strijd, welken wij daar tegen de geloovigen voeren, en het is daarom zeer wel mogelijk, dat men ten paleize méér afweet van den wensch om naar Mekka te gaan, welke aan Panglima Polim wordt toegeschreven.

Gelukte het den Panislamieten werkelijk dien Atjeher voor hun zaak te winnen en hem hier te laten komen, dat zou hij van hier uit aan ons pacificatiewerk op Noord-Sumatra waarschijnlijk veel meer afbreuk kunnen doen dan nu aan het hoofd van zijn verslagen benden.

* * *

Tegen deze beschouwingen komt Prof. Mr. L. W. C. van der Berg op in een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Augustus.

Vooreerst wordt opgemerkt, dat men onder Panislamisme verstaat het bevorderen der leer van het Mohammedaansche recht, dat alle Muzelmannen, van welken landaard ook, en welke taal ook sprekende, behooren te vormen één enkele ideale staatsgemeenschap, of althans dat de verschillende Mohammedaansche vorsten één oppervorst behooren te erkennen, van wien zij de investituur ontvangen, en die hunne onderlinge geschillen moet beslechten. Het is dus een begrip principieel onderscheiden van het Pangermanisme of Panslavisme, omdat b.v. de vurigste pangermanist wel zal beweren, dat de bewoners van Rotterdam of Zürich dissentieerende en afgedwaalde broeders zijn, maar de Duitsche rijksvlag nooit zal willen plaatsen te Parijs of te Madrid. Met andere woorden: aan het Pangermanisme of het Panslavisme ligt eene ethnologische eenheid ten grondslag, aan het Panislamisme eene godsdienstige eenheid. Zulke algemeene hoofden der Muzelmannen heeten in het Arabisch Imâm, en niet, gelijk in de correspondentie gezegd wordt, Sultan. Sultans of Emirs (beide woorden zijn staatrechtelijk ongeveer van dezelfde beteekenis) kunnen er zooveel zijn als men wil; maar er kan in een gegeven

tijd slechts één wettige Imâm bestaan. Daarmede vervalt al dadelijk de opmerking in de correspondentie omtrent de titulatuur, welke men te Constantinopel aan den Sultan van Siak geeft.

Imâm's der Muzelmannen waren de Chaliefen in de middeleeuwen; doch sedert den val van het Chaliefaat van Baghdad, ten gevolge van de inname dier plaats door de Mongolen in 1258, heeft de Islam feitelijk geen zoodanig hoofd meer gehad, althans waarvan het gezag tamelijk algemeen erkend werd. Alleen wist, na den val van Bagdad, een lid der laatste Chaliefen-dynastie naar Egypte te ontkomen, alwaar hij door de toenmalige Mamelukken-Sultans als chalief in naam werd erkend, maar zonder eenig feitelijk gezag. Dit naam-chaliefaat bleef in Egypte bestaan naast het sultansbestuur, en daarvan geheel afhankelijk, tot de verovering van dat land door den Turkschen Sultan Selim II in 1517, en werd aldaar als eene voortzetting van het Imamaat der Chaliefen van Baghdad aangemerkt. Sultan Selim nu dwong den laatsten Egyptischen naam-chalief zijne rechten aan hem af te staan, en hierop berust de bewering der Turksche Sultans, dat zij Chaliefen, d.w.z. opvolgers van Mohammed, en als zoodanig de oppervorsten van den Islam zijn, althans van het Sonnietische of orthodoxe gedeelte daarvan. Bij de Sjiieten, waartoe o.a. de Perzen behooren, bestaat namelijk omtrent dit punt eene geheel afwijkende leer, welke ons uit een praktisch oogpunt thans geen belang kan inboezemen, omdat onze Muzelmansche onderdanen Sonnieten zijn.

De bewering van de Turksche Sultans is alleen reeds daarom in strijd met het zuivere Mohammedaansche recht, omdat dit geen contractueele overdracht van het Imamaat onder de levenden kent. Men wordt op regelmatige wijze Imâm door volkskeuze of door designatie van den vorigen Imân. De troonsopvolging in Turkije daarentegen is het zoogenaamde Senioraat, d. w. z. de oudste agnaat van den overleden of afgezetten vorst treedt van rechtswege in zijne plaats, eene instelling dus evenzeer onvereenigbaar met de leer van den Islam omtrent den overgang van het Imamaat. Daarnaast kent de Islam nog wel eene onregelmatige wijze om het Imamaat te verkrijgen, namelijk, bij ontbreken van een wettig gekozen of gedesigneerden Imâm, door het recht van den sterktste, (Arab. bil-istilâ); maar dat recht houdt natuurlijk op, zoodra het zijn feitelijken grondslag mist, d. w. z. zoodra men ophoudt de sterkste te zijn, en zijn gezag als zoodanig niet meer kan handhaven. Dat nu de Sultans van Turkije ten aanzien hunner eigen onderdanen hun recht op het Imamaat staande houden, is hun niet kwalijk te nemen, evenmin als het omgekeerd door de Turken aan de Europeesche mogendheden kan worden kwalijk genomen, dat deze van hun standpunt ontkennen, dat hunne Mohammedaansche onderdanen een anderen wettigen Souverein hebben dan zij zelven. De door de Sultans van Turkije gevoerde titel van Chalief behoeft op zich zelf inderdaad niet meer te beteekenen dan b.v. die van „Prins van Oranje" in onze Grondwet, en het m. i. hoogst onwaarschijnlijk, dat de Turksche regeering juist thans een zoo onbetwistbaar en betwisten titel zoude gaan gebruiken om onrust te stoken in onze Oost-Indische bezittingen, welke zij toch wel weet, dat zij nooit tot een deel van haar rijk zal kunnen maken. Gesteld immers, dat de beweerde pogingen om ons in den Archipel te bemoeilijken, slaagden en onze verdrijving ten gevolge hadden, zoo zouden zeker niet de Turken onze vervangers zijn, maar eenige andere Christenmogendheid,

welke onmogelijk meer eerbied voor den Islam zouden kunnen toonen dan wij, een eerbied, welke zelfs tegenover de Inlanders, die den Islam hebben verlaten voor het Christendom, m. i. beslist te ver gaat, en niet zelden in eene begunstiging van den Islam ontaardt. Geen enkel godsdienstig of staatkundig belang kan dus te Constantinopel onze verdrijving uit den Archipel doen wenschen.

Men vergete daarbij niet, dat, voor zooverre officiëel bekend, de Turksche regeering, zoowel bij gelegenheid van den militairen opstand in Britsch-Indië in 1857, als bij den aanvang van den Atjeh-oorlog, toen hare hulp werd ingeroepen, naar het heette, ter bescherming van den Islam, zich tegenover beide Christenmogendheden niet anders dan correct heeft gedragen. Ja, wat meer zegt, de betrekkingen tusschen Nederland en Turkije zijn sedert eenwen bijzonder vriendschappelijk geweest. Onze calvinistische voorvaderen hebben het steeds uitstekend kunnen vinden met „den Grooten Turk", en hetgeen thans wordt beweerd, zoude van diens kant een breken zijn met zijne traditioneele politiek.

Prof. van der Berg vindt het vervolgens nog onwaarschijnlijker, dat de Porte zich, bij die beweerde pogingen om ons te benadeelen, zoude bedienen van de in den Archipel gevestigde Arabieren, althans van die uit Hadhramaut, waartoe 99 van de 100 hunner behooren. Dezen toch kunnen onmogelijk iets voor het Imamaat van den Sultan van Turkije gevoelen. Gelijk onlangs, naar aanleiding van eene vraag omtrent de afkomst van den Sultan van Siak in *Insulinde* schreef, beschouwen de Arabieren zich als de voornaamste en edelste natie der wereld, en in afkomst even ver boven de Turken verheven als boven de Javanen of Nederlanders. De leer van den Islam is dan ook, dat de regelmatig gekozen of gedesigneerde Imâm tot de edelste der edele Arabische stammen, die der Qoraisjieten moet behooren, en de Groote Heer is niet eens een gewone Arabier. Hij zoude dus in den Archipel hoogstens als vorst door hen kunnen worden erkend, indien hij het land reeds veroverd had. Hun eigen land beweren de Arabieren uit Hadhramaut wel, dat onder de „bescherming" staat van de Porte, als de machtigste mogendheid van den Islam, maar deze heeft zich tot dusverre wel gewacht die „bescherming" te verwisselen met het uitoefenen van eenig feitelijk gezag. Voorloopig heeft zij in het naburige Jemen de handen reeds te vol, om het ook aan te leggen met den armen roof- en geestelijken adel in de bergen van Hadhramaut. Maar uit het bovenstaande blijkt tevens, dat de Arabieren van Hadhramaut alles behalve hun wachtwoord uit Constantinopel ontvangen, en ook geene reden hebben om de macht van de Porte te helpen vergrooten.

Intusschen zijn de Arabieren in den Archipel noch bij onze autoriteiten, noch bij de Europeesche handelaars gezien. De eersten noemen hen twistzieke en ongemanierde lieden, die de Inlandsche bevolking exploiteeren; de laatsten beklagen zich dat zij hun handteekening maar al te dikwijls niet honoreeren. Dit alles is tot op zekere hoogte waar, maar moet er toch als verzachtende omstandigheid op wijzen, dat in Europa in de Middeleeuwen de edelen precies dezelfde gebreken hadden. Naast die gebreken echter bezitten de Arabieren ook zeer vele werkelijk goede eigenschappen, en vooral mag niet worden vergeten, dat zij zich, als volk, nooit met opstanden tegen ons hebben ingelaten. Een enkele, als de bekende Abdar-Rahmân az-Zâhir te Atjeh, moge zich tegen

ons hebben verzet, bij zijne landgenooten vond deze juist geen steun, maar wel bij de Atjehers. Aan zijn onderwerping is o. a. veel toegebracht door het toenmalige hoofd der Arabieren te Batavia, Said Aidied. Nu zijn er zeker ook voorbeelden uit vroeger tijd, dat een Arabier, in Hadhramaut gewoon karavanen te plunderen, in den Archipel gekomen, dit ridderlijke bedrijf, gewijzigd naar de locale toestanden, voortzette en zich met zeerooverij inliet; maar tusschen dit en hetgeen in de correspondentie van hen wordt gezegd, ligt een principieel verschil. Zoo b.v. tellen de gevaarlijke Mohammedaansche godsdienstige broederschappen in den Archipel geene Arabieren onder hun leden, tenzij toevallig een aldaar geboren Arabier, die in zijn geestesrichting Inlander geworden is. Het mysticisme, waarvan die broederschappen een uiting zijn, is zelfs zoo antipathiek mogelijk aan het Arabische volkskarakter, en de onderstelling, dat de Arabieren in den Archipel de propaganda dier broederschappen voor het Palislamisme zouden bevorderen, kan alleen worden gemaakt door iemand, die bedoelde Arabieren niet kent. Wat ten deze als een gevaarlijk element in den Archipel moet worden beschouwd, zijn enkelen onder de hadji's, en nog meer de personen, die uit Mekka aldaar nu en dan, vooral als hadjiwervers, verschijnen. Laatstgenoemden echter, ofschoon als Arabieren gekleed, en daarmede door de Europeanen vaak verward, zijn dit in werkelijkheid niet, maar behooren tot het moreel zeer laag staande mengelmoes van allerlei naties, waaruit grootendeels de bevolking dier heilige plaats bestaat, en waarop juist in de Arabische koloniën in den Archipel algemeen met minachting wordt neergezien.

De hoogleeraar deelt verder mede, dat hij zoovele goede kennissen heeft gehad onder de echte Arabieren in Indië, dat hij zich verplicht acht, het voor hen op te nemen. Wat betreft hun beweerd verlangen naar gelijkstelling met Europeanen, zoo wordt in herinnering gebracht, dat de wensch daar toeindertijd te Batavia is uitgegaan van een gewezen bewoner van Bagdad, die alles behalve gezien was in de Arabische wijk, „omdat zijn stamboom niet in orde was." Het vermoeden wordt uitgesproken, dat de stukken in de *Malumat* of uit dezelfde, dan wel dergelijke bron afkomstig zijn, of anders van een Mekkaanschen hadjiwerver.

Alleen reeds de omstandigheid, dat een gelijkstelling met Europeanen ook noodzakelijk een onderwerping aan het Europeesche familie- en erfrecht verbonden zoude zijn, maakt het z. i. ondenkbaar, dat de massa der Arabieren in den Archipel die gelijkstelling thans wenschen, terwijl zij daaraan, toen de hoogleeraar aldaar was, niet dachten.

De Delftsche hoogleeraar noemt het zeer goed mogelijk, dat de Porte, om haar prestige te verhoogen, gaarne bezoeken van vreemde Mohammedaansche vorsten te Constantinopel ziet, en zelfs Javanen en Maleiers aldaar op hare kosten laat studeeren; zij zal misschien ook wel van haar censuur een niet al te streng gebruik maken tot tegengang van courantenberichten, waarin het Imamaat van den Sultan wordt verheerlijkt, al bevatten die courantenberichten tevens onware, of liever ongerijmde mededeelingen uit onze bezittingen; diplomatieke vertoogen onzerzijds kunnen wenschelijk zijn; uit dat alles af te leiden dat de Turksche regeering systematisch een verdrijving der Nederlanders uit den Archipel voorbereidt, en dat nog wel met behulp der aldaar gevestigde Arabieren, acht hij een onderstelling, welke tot dusverre niet gerechtvaardigd is, of liever waaraan elke feitelijke grondslag ontbreekt.

* * *

Hiertegenover repliceert de Turksche correspondent, dat hij nooit over *Turksche* kuiperijen, maar wel over Panislamietische gesproken heeft, hetgeen volstrekt niet hetzelfde is.

Onder de Turken huizen betrekkelijk weinig Panislamieten en deze zijn het niet welke het ergste kuipen. Dit is bijna uitsluitend het werk van de Arabieren en de Afrikanen (in Turkije Berbers genoemd), waarvan de meesten wel Ottomaansch onderdaan, doch daarom nog geen Turken zijn.

Geen actie van de Turksche regeering, dat wil zeggen, van de Hooge Porte, om systematisch de Nederlanders uit den Archipel te jagen, is bedoeld, maar wel dat pogingen in dien zin worden gedaan door de volgende vier categorieën: 1e de Panislamietische partij te Jildiz; 2e de Afgevaardigden van den Sultan; 3e de Groote Raad van het Chalifaat en 4e sommige andere lieden van het Paleis. Maar de Turksche regeering zelf heeft met die vier categorieën niets te maken.

De allereenvoudigste Europeaan, die eenigen tijd in Turkije heeft gewoond, en officieel met de Ottomanen in aanraking is gekomen, weet maar al te goed dat de officieele Ottomansche regeering, dat is de Porte, met de grootste zorg er voor waakt, dat de vreemde naties en mogendheden nooit werkelijk vat op haar kunnen krijgen, hetgeen haar zeer dikwijls maar al te goed gelukte. Daarom blijft ze altijd, en is zij ook dikwijls, onkundig van hetgeen de almachtige regeering te Jildiz, welke natuurlijk officieel als niet bestaande geldt, doet en brouwt. Klaagt een vreemde regeering langs den officieelen weg, dat is bij de Porte, over de handelingen van Jildiz, dan kan de officieele Ottomansche regeering zich altijd van den domme houden, en beweren, dat zij er niets aan kan doen, en er geen schuld aan heeft. Zoo is het ook in casu.

Tegenover Prof. van den Berg houdt de schrijver vol, dat de Panislamietische propaganda in ons Oost-Indië *nauwelijks een jaar* oud is. En hoe spoedig en gemakkelijk de voor fanatieke opwinding zeer vatbare Arabieren, en mogelijk een deel der inlandsche bevolking, tot verzet tegen de overheersching der ongeloovigen zijn op te ruien door geestdrijvers, zich voordoende als de afgezanten van den sultan van Turkije, den opvolger van den Profeet, daarvan geeft schrijver een actueel voorbeeld. Bedoeld is de beweging, die twee fanatieke oelema's, Tengkoe Tapa en zijn vriend, in het altijd vrij rustige Edi tegen ons gezag in het leven hebben kunnen roepen.

Ja, in Indië zijn de sluwe Arabieren uiterlijk o zoo lief tegenover den *toean blanda*; zij weten, dat deze de baas is. Ziet men hen echter in Jemen, in de Hedjaz, en vooral te Jildiz, „in hun natuurstaat", dan krijgt men een anderen indruk. En het is een feit, dat de Panislamieten, nu de propaganda in de Engelsche, Fransche en Duitsche koloniën gefnuikt is, „met verdubbelden ijver in Indië werken, om de altijd voordeelige belangstelling van den grooten heer levendig te houden." De Indische regeering heeft trouwens, door de *Malumat* te verbieden, reeds gereageerd tegenover die Panislamietische propaganda.

De correspondent wijst er verder op, dat in Turkije Turksch, en niet Arabisch, de officieele taal is. En in het Turksch heet de keizer van het Ottomansche Rijk: Sultan, Khalif en Beheerscher der Geloovigen. En wee dengene, die hem in het openbaar andere titels geeft. Van daar, dat men den Sultan van Siak geen titel geeft, gelijkluidend met dien, waarmede de Turksche Sultan wordt aangeroepen.

„De werkelijkheid, die wij te Constatinopel dagelijks voor oogen hebben, bewijst ons, dat de theoretische gevolgtrekkingen van Prof. van den Berg daarmede in geenen deele overeenstemmen; hetgeen trouwens van iemand die niet in de gelegenheid is geweest jaren lang de politieke en godsdienstige toestanden hier te lande ter plaatse zelve te bestudeeren, volstrekt niet te verwonderen is."

* * *

Ook de *Standaard* van 9 Augustus maakt zich bedücht. Verkeerd noemt zij de Regeeringsopvatting, alsof op de Mohammedaansche bevolking in cas van oorlog zoo goed als vast te vertrouwen viel.

Gelijk herhaaldelijk, van Antirevolutionaire zijde, ook in de Kamer, is aangetoond, gaat, zegt het blad, er van de Levant een zeer ernstige, welbewuste, kundige en goed gewapende propaganda uit, om de tegenstelling tusschen Moslém en Kaffir in het besef van den inlander levendig te houden.

Daarom is zijn makke onderwerping op dit oogenblik geen schijn, noch onoprecht; maar het standpunt van den Islam brengt juist met zich, dat de Moslemim zwichten, waar dit Allah's historische beschikking is, edoch om aanstonds weer uit hun fanatiek ideaal te gaan leven, zoodra de feiten den indruk vestigen, dat Allah's beschikking hun vrijheid van handelen hergeeft.

Thans komen berichten uit de Levant, en wel nader uit Konstantinopel zelf, het gevaar, dat in deze verhoudingen ligt, opnieuw duidelijk maken.

De Sultan van Turkije zelf schijnt er bij in het spel te zijn, en zelfs van de missiën der Oostersche vorsten bij de inhuldigingsfeesten wordt, naar het heet, gebruik gemaakt, om den invloed van den Khalif te vernieuwen.

De beteekenis hiervan springt in het oog.

De gewone Arabische propaganda bereikt wel den minderen man, maar niet de heerschers in hun Indische paleizen.

Om ook in deze hooggeplaatste personen den gewenschten geest aan te wakkeren, is prinselijke invloed onmisbaar, en die gaat thans actief van Jildiz Kiosk uit.

Bedenkt men nu, dat ons gezag in Indië juist op deze inlandsche hoofden rust, dan vat men terstond, waarom de nieuwe phase in deze propaganda, voor ons gezag een zoo ernstige beteekenis heeft.

Het is daarom hoog noodig, dat ons Gouvernement te Stamboel een oog in 't zeil houde.

We dienen althans nauwkeurig op de hoogte te zijn van wat er aan den Gouden Hoorn omgaat.

KOLONIALE LITERATUUR.

BEOORDEELING VAN DE VOLLEDIGE LEERCURSUS OM DE JAVAANSCHE TAAL TE LEEREN LEZEN; DOOR A. A. FOKKER

DOOR

P. JANSZ, *rustend zendelingleeraar.*

Reeds in den 1en regel der inleiding valt op te merken: „Het Javaansch is *de* taal van Java". Die 5 millioen dus bijna *een derde* der bewoners, door den schrijver vermeld als sprekende Soendaneesch of Madoereesch, zijn toch wel te groot in aantal om eenvoudig buiten rekening gelaten te worden! Het zou nog kunnen gezegd worden, indien het Javaansch ook onder deze domineerde en men overal op Java met het Javaansch terecht kon. Uit het vervolg der rede zou men dit licht opmaken; maar het is er verre vandaan! In Bantèn alleen domineert het, denkelijk wel wat verbasterd en in de residentie Tjirèbon heeft het in zekere mate post gevat. Het zou dus kunnen zijn dat over eenige eeuwen des schrijvers uitdrukking naar waarheid begon te gelijken, indien werkelijk bleek dat de Javaansche taal in den strijd met de beide andere talen zich ongedeerd kon staande houden. Doch tot in het Tegalsche en Banjoemassche heeft ze reeds haar á voor een Soendaneesche a moeten prijsgeven, terwijl in het verre oosten het Madoereesch haar de baas schijnt te zijn of te worden.

Wat betreft de Javaansche brokstukken, waarover de behandeling loopt, het komt mij voor dat tot de volledigheid der oefening een voorstelling van den tekst in Javaansch karakter dienstiger zou geweest zijn. Vooreerst wordt daardoor de studeerende van meet af gewend aan dat schrift. Bovendien ontgaat men zoo de zonderlingheid van twee transcripties onder elkaâr en tevens de met bevreemding gedane vraag van den studeerende waarom niet terstond de juiste uitspraak in de transcriptie aangeduid is geworden.

1e Les.

A. K a l j a r i j o s hier en onder E klakkeloos vertaald door *wordt* of *er wordt verhaald.* Dit heeft de schrijver van het verhaal zeker niet bedoeld; want daarmede zou de vraag open blijven: is het wel waar? De bedoeling van dit woord in zulk een plaatsing is steeds: *komt ter sprake.* Dit had erbij opgemerkt behooren te worden. Onder E wordt het gezegd te zijn „hoog van di-tjaritâ". Dus ka = di, onvoorwaardelijk? En dan nog wel ka het krâmâ van di! Ondertusschen komt di-tjaritâ nooit voor, gelijk er ook geen zegwoord njaritâ bestaat. Meer nog: wat weet de pas beginnende

leerling van ka en di af, welke voorvoegsels eerst later worden behandeld! Hier was dan toch wel de plaats om er eenige voorloopige notitie van te geven.

Nĕgari en ratoe getranscribeerd, nĕgar-i en rat-oe. Lager zegt de S. nog dat ook de a kort wordt uitgesproken, wanneer daar een slotlettergreep op volgt die met i of oe eindigt. Misschien is dat zoo in het Soendaneesch, waarvan ik zeer weinig weet, en waarin Schrijver beter schijnt tehuis te zijn dan in 't Javaansch; voor deze taal is het bepaald mis. Daar is dat wel het geval met de e en de o; maar de open a luidt daar in die verhouding altijd lang: nĕgaari, saapi, raatoe, enz. Krijgt zulk een woord een aanhechtsel van één syllabe, dan wordt die a, door de verplaatsing van den klemtoon, wel wat korter, maar toch nooit zoo kort dat men zou kunnen transcribeeren: sepat-oekoe, sap-imoe.

Hing Giling-Wesi. Bij dat hing behoorde de opmerking gevoegd te zijn dat de Javaansche taal voor elken plaatsnaam onder iedere omstandigheid het voorzetsel hing vereischt, of wel dat de Javaan de onveranderlijke gewoonte heeft dat er altijd vóór te plaatsen. Het te vertalen door *in* is niet wel overlegd, dewijl de leerling hierdoor tot de meening geleid wordt, dat niet G.-W. zelf dat rijk was, maar dat binnen de grenzen van G.-W. een rijk bestond, welks naam niet vermeld wordt. Het ware dus beter onvertaald gebleven of, beter nog met den naam samengevoegd.

Ha-djoedjoeloek. — Zoo is de spelling in het oorspronkelijke geschrift, hetwelk eenige honderden jaren oud is. Of het alzoo geschikt is om den beginner voorgelegd te worden, is dan toch wel een zeer betwistbare vraag. Naar de hedendaagsche Soerakartasche schrijfwijze (die als de meest juiste erkend en ook door het Gouvernement aanbevolen wordt) is met goede reden de regel ingevoerd bij verdubbeling van de voorletter (dwi-poerwå) die verdubbeling tot de bloote letter (zonder den klank) te bepalen, zoodat geschreven behoort te worden: djädjoeloek of djĕdjoeloek (liefst het eerste, om in het Javaansch schrift niet toch nog altijd een pĕpĕt te moeten plaatsen); waardoor tevens het onoogelijke gezicht van drie oe's in één woord vermeden wordt. Over de verschillende uitspraak van de oe in de gesloten slotsyllabe diende toch ook wel het noodige gezegd te zijn.

Garwa-n-nipoen. Tot deze zonderlinge schrijfwijze geeft zeker de oude tekst aanleiding door de gansch noodelooze verdubbeling van de ingelascht en. Gelukkig dat tegenwoordig het nalaten van die verdubbeling zachtjes aan in zwang begint te komen. Hoe echter de S. de transcriptie kon voorstellen door gar'-wan-i-poen, verklaar ik niet te begrijpen. Vooreerst de klemtoon op de eerste syllabe, terwijl, analogisch met het ngoko: garwa'né, men ook overal hoort uitspreken: garwa'nipoen (misschien nog beter voorgesteld door: gar'wa"nipoen). Doch dit daargelaten, hoe kan de S. die ingelaschte n met het woord zelf verbinden, en er zoo garwan van maken. Evenzoo, een regel lager: poetran! Het is alsof er van iets nagemaakts sprake was. De leerling krijgt zoo onvermijdelijk scheve denkbeelden omtrent de afleiding en vorming der woorden.

Sami vertaald door *gelijkelijk*. Dat kan het niet beteekenen; eer zou het tot behulp kunnen overgebracht worden door *tezamen*. Het gebruik van *gelijkelijk* komt overeen met *tegelijk*. Het eenvoudigste en geschikste zou zijn sami met het volgende woord bijeen te nemen, met de aanduiding (bijv.

in een noot) dat zoo het meervoud uitgedrukt wordt. In D. § 5, 2°., waar van het meervoud gesproken wordt, behoorde dat te worden opgegeven.

Patoettan vertaald door *liefdepanden*: wel heel aardig, maar niet zeer dienstig om den leerling op den goeden weg te leiden, vooral niet wanneer, gelijk in E gezegd wordt, dat het woord gevormd is van patoet in den zin van passend, voegelijk, behoorlijk. In waarheid is het gevormd van toet of atoet, *één van zin*, met pa en an, hetwelk een toestand noemt waarin men *wel samengevoegd* is, zoodat er goede verwachting bestaat van tezamen kroost voort te brengen.

Patoettan sangking. Tegenwoordig wordt het woord algemeen met karo gebruikt, wat een klaren zin geeft, welke met sangking ontbreekt.

Kålå sa-mantën vertaald door *Tijd zooveel!* Kålå = *tijd?* Het beteekent eigenlijk *tijdvak, duur van tijd.* Inderdaad, zulk een vertaling brengt den leerling op een treurig dwaalspoor en zou aanleiding kunnen geven tot uitdrukkingen als het ongerijmde waktoe ada oeang, wat ik eens vond in een Maleische advertentie uit Parijs, als een vertaling van *time is money!* Evenals sami met een praedicaat, behoorde ook kålå samantën bijeen genomen te worden en zoo vertaald door *te dien tijde.* Waarom is in samantën en evenzoo in sadåjå, een regel hooger, het voorvoegsel getranscribeerd së? Het is sa onbetoond, dus så. In zuivere uitspraak wordt daar ook altijd duidelijk een onbetoonde a gehoord. Dan moet het woord vertaald door *zooveel!* Het *veel* zit er niet in, alleen het *zoo*, al wordt het wel eens bij verkorting van *zooveel* gebruikt. Kålå samantën, letterlijk vertaald, beteekent: op zulk een tijd, d. i. op den tijd (in den tijdduur) die hier besproken wordt.

Gëgëring (beter gägëring; zie boven; anders gew. pägëring, gelijk ook lager voorkomt) vertaald door epidemie. Nu, dat kan, indien maar elders het verband tusschen die twee denkbeelden juist en klaar wordt aangegeven. En dat is verre van geschied in hoofdst. E. Daar lezen we enkel dat gëring beteekent ziek, verwelkt. *Ziek* beteekent het zeker *niet;* wel *vermagerd, uitgeteerd,* dus, in zelfstandigen vorm: *vermagering, uittering.*

Hier behoorde toch wel de kracht en beteekenis van dat dwipoerwå omschreven te zijn. Enkel maar te spreken van een „verlengden vorm", zonder op te merken waarom hier niet het onverlengde woord staat, is toch minstens wel een treurige onvolledigheid!

Katah tijang halit hingkang sami risak eenvoudig vertaald door „vele kleine lieden die" enz., en dat nog wel met, in E, te zeggen dat „akèh ook vóór een z. n. w., kan komen" zonder meer. O ja, akèh, evengoed als elke andere bijvoegelijke bepaling, kan vóór een z. n. w., bepaaldelijk vóór het subject der rede, staan; maar enkel en alleen als praedicaat met onderverstaan *zijn.* Immers katah tijang ingkang wil zeggen: *veel zijn de lieden die* . . . . Wanneer dat ingkang er niet stond, dan *moest* geschreven zijn: tijang alit katah sami risak. Dan *mocht* het niet vooraan staan. Weet de S. dat niet? Indien wel, waarom zegt hij het dan niet?

Sartå hawis tëdå laat de S. beteekenen: *terwijl het voedsel schaarsch was.* Als woordelijke vertaling kan het er mee door, hoe lam het hier ook luidt. Maar er behoorde bijgevoegd te zijn dat de bedoeling der spreekwijs is: *hongersnood,* of minstens *schaarschte van levensmiddelen.* Bevreemdend

is het dat des S. eigen vertaling van a w i s t ĕ d å hem niet geleid heeft tot een betere beschouwing over k a t a h vóór een z. n. w.

G r a h h å n å. Zoolang men niet etymologisch grondig bewijst, dat die tweede h tot het wezen des woords behoort, zoolang blijf ik hier de toepassing van de wet der spaarzaamheid eischen en schrijf ik grahånå. Heeft werkelijk het woord recht op een dubbele h, dan: geen onrecht, geen woordverminking; maar zoo niet, waartoe de overtolligheid!

Grahånå srèngéngé wordt vertaald: eclips der zon. Daarmede in verband is de opmerking in D § 5, 3°.: „Den tweeden naamval of genitief drukt men uit door eenvoudige naastelkaârplaatsing der zelfstst. nw. Men kan daarbij gebruik maken van den uitgang é of ipoen ter nadere bepaling." Het schijnt dat de S. daar ongevoelig op het gebied der Maleische spraakkunst is overgedreven (of het in het Soendaneesch zoo is, weet ik niet). In het Maleisch is het zooals hier geleerd wordt, met dit onderscheid dat men daar *niet kan* gebruik maken van het bezittelijk aanhechtsel (door den S. *uitgang* geheeten!) tenzij de bezitter er niet bij genoemd wordt. Immers de spreekwijze roemahnja soedarakoe is een knoeisel door ons Europeanen ingevoerd. Neen, Dr. Fokker! de nevenselkaârstelling van zelfst. nw. heeft in 't Javaansch niets te maken met een aanwijzing van bezitting en bezitter, maar staat eenvoudig gelijk met wat bij ons de *samenstelling* der woorden is. G r a h å n å s r è n g é n g é is geheel gelijk met ons *zon-eclips*, en evenzoo t o p i t o e w a n t o e w a n is *heerenhoeden*, hoeden zooals de heeren dragen. Ook het daar bijgebrachte voorbeeld g r i j å t i j a n g h a l i t kån wel vertolkt worden door *huizen van geringe lieden;* maar heel zuiver is die vertolking niet. De Javaan denkt daarbij aan niets anders dan wat wij uitdrukken door: *armeluí's woningen.* Het staat op één rij met g r i j å t a w o n en g r i j å s è m o e t = *bijen-* en *mierennest.* In al die uitdrukkingen is het bijgevoegde oppositie, *niet* aanwijzing van bezitter.

O e t a w i, alweêr klakkeloos, vertaald door *en.* Dit moest niet geschied zijn zonder de mededeeling dat de hedendaagsche taal alleen de beteekenis van het scheidende *of* aan dit woord toekent. Het misbruik dat door velen nog steeds van dit woord gemaakt wordt, moet immers eer worden tegengegaan, dan dat het zelfs aan nieuwelingen als de regel zou worden voorgesteld!

M å n g s å getranscribeerd moongså! Hoe is het mogelijk! Terwijl het zeker is dat in een gesloten lettergreep de a nooit å kan luiden, had hier moeten verklaard worden hoe dus in dergelijke woorden deze stelling onwaar schijnt gemaakt te worden. *Schijnt* zeg ik; want inderdaad is ook de eerste syllabe *open.* Men merke toch op, dat zoo iets alléén voorkomt wanneer op de å onmiddellijk een neusletter volgt, welke neusletter dan tot de volgende syllabe behoort; zoodat de afdeeling der lettergrepen moet zijn: må-ngså, hetwelk voor den Javaan geen moeilijkheid baart. (Zie mijn Javaansche Spraakkunst, naar de aanwijzing in het zaakregister).

In D § 7 wordt de studeerende al aanstonds in een verkeerden waan gebracht, omtrent den aard der naast elkander bestaande taalsoorten. In plaats toch van deze terstond bij haar gebruikelijke namen te noemen, waaruit dan met juistheid is af te leiden, wat ieders plaats en doel in de spraak is, begint de S. met te gewagen van *hoog, nog* hooger, en *laag.* Hij vergeet daar geheel dat wèl het kråmå inggil of loehoer uit woorden bestaat, die een

denkbeeld van hoogheid in zich dragen, maar dat het volstrekt niet op één lijn ligt met het kråmå en ngoko. Bij het kråmå toch valt zelfs in de verte niet aan hoogheid te denken, dewijl het daar enkel om een fijner of fatsoenlijker uitdrukking te doen is, gelijk de naam kråmå (beleefd) reeds aanduidt. Waarin toch is bijv. *kapal* hooger dan *djaran; pantoen* hooger dan *pari*, of *sami* hooger dan *pådå*? In geen enkel opzicht. Het paard, door den geringsten koeli bereden, heet *djaran* of *kapal*, al naar het spreken gericht is *tot* een gelijke of mindere, of wel tot een meerdere; maar *titikan* en *toerånggå* worden bepaaldelijk alleen gebruikt voor het paard, waarop een zeer voornaam persoon rijdt en is daarom *hoog* te noemen.

In hoofdstuk C komt ons aanstonds een klacht tegemoet: „het Javaansch kan zeker weinig aanspraak maken op welluidendheid." Men zou geneigd worden te vragen, of de S. wel veel hart heeft voor die zoo onwelluidende taal. Men zou verwachten dat hij ten minste in andere opzichten er eenigen lof voor zou overhebben; maar ook daar blijkt niets van. En toch is die taal vol belangrijke bijzonderheden, die den degegelijken onderzoeker menig genot verschaffen en de moeite en inspanning bij de studie er in heerlijk beloonen. Dat de S. bij zijn oppervlakkige en verwarde beschouwing daar niet, van schijnt te gevoelen en alleen oor heeft voor eenige door hem opgenoemde onwelluidendheden, is dan ook gansch niet bevreemdend. En och, die onwelluidendheden hinderen al zeer weinig, wanneer maar de taal goed wordt uitgesproken en wanneer men ze niet opzettelijk of gedachteloos opeenstapelt.

In hetzelfde hoofdstuk, § 2 lezen we: „De Javaansche a heeft tweeërlei klank" enz. De taal zelf geeft aan, hoe die tweeërlei klanken zich tot elkander verhouden, door den å-klank te omschrijven, als n g a d ê g d. i. staande, en den a-klank als r o e b o e h, d. i. *omgevallen* of *liggende*, zoodat blijkt dat de eerste de oorspronkelijke is en de andere een afgeleide klank. Dit had daar moeten vermeld zijn.

In het reeds aangehaalde D. § 5, 3°., wordt nog gezegd: „Soms staat h i n g tusschen beide in." Hoe? met of zonder é of i p o e n? „doch dan is de beteekenis (van wat?) algemeener (in welken zin?). *Onbepaald* zal de S. bedoelen namelijk ten opzichte van den bezitter. Bijv. êndassé djaran = de kop van het paard; êndassing djaran = id. van een paard, een paardekop. Een paar zulke voorbeelden worden daar noode gemist.

Ik moet tot 1°. terugkeeren, waar we lezen: „geen scherp onderscheid in woordsoorten (de rededeelen?) komt in 't Javaansch voor." In 't geheel niet? In welk opzicht? Zulk een vaagheid is niet zeer dienstig voor het doel van het geschrift! In het eerste voorbeeld dat bijgebracht wordt, had toen gezegd moeten zijn, dat de vorm van het zegwoord eigenlijk is hanåmå, waarvan nåmå de verkorting is. En in het tweede slaat de S. den bal geheel mis: t ê d a kan geen zegwoord zijn, ook niet „in k a t ê d å". Immers is het zegwoord n ê d å. Eigenlijk had (hier of elders) aangetoond moeten worden, op welke wijze van zelfstandignaamwoord enz. een zegwoord gemaakt kon worden.

In E treffen we nog aan: „d j o e m ê n ê n g, lett. staan; vorm van 't zegwoord d j ê n ê n g". Bedoeld zal zijn: zegwoordelijke vorm van d j ê n ê n g; doch dit is heel wat anders! Dat hier geen zier blijkt van eenig verband tusschen de beteekenis van *naam* en *staan*, schijnt de S. niet te voelen althans geen woord dat naar dat verband heenwijst, of doet opmerken

dat het bestaan moet, al ligt het niet vlak voor de hand. — Verder geeft hij als „hoog" van djĕnĕng ook nami, zonder te waarschuwen dat dit alleen als kråmå-*desă* geacht wordt.

„Kakalih, verleng de vorm." Waarvoor moet zulk een verlenging dienen?

„Pitoe-likoer..... het hulpwoord likoer om getallen boven 20 te vormen". Tot hoever? De S. houde toch in het oog dat zijn boek gebruikt zal worden zonder anderen leidsman, die opheldering kan wat daarin duister is!

„Sadåjă" — Kabèh is een uitzondering op den regel. Ganschelijk niet, mijnheer F.! Als bepalend woord *mag* het *nooit* vóór het zelfst. nw. komen, al wordt in de spreektaal die fout meermalen gemaakt.

„Poetrå is in 't vrouwelijk poetri". Is dat de regel, of is het, maar voor enkele woorden, uit het Sanskrit overgenomen?

„Katah, laag: hakèh (å-kèch). Is zoo de uitspraak van een slot- h in 't Javaansch? Misschien in 't Soendaneesch. In 't Javaansch gewisselijk niet!

„Risak..... bedorven, ellendig; ngroesakkaké..... is bederven, verwoesten." En ngroesak dan? of zijn enz.

Hasring, hoog van Kĕrĕp, *dikwijls*, ook: *dicht op elkander*." Dit laatste is toch wel *niet* de beteekenis van asring. N.B. asring is k.n. en beteekent *veelmalen*, *veelvuldig*, zij 't ook met lange tusschenpoozen. Kĕrĕp is evenzoo k.n. en beteekent *dicht opeen*, maar dus ook *kort op elkander* en *dikwijls* in denzelfden zin. Asring voor kr. van Kĕrĕp te houden is een dwaling, door velen begaan.

„Srènggénggé, hoog: Soerjă"! N.B. het eene zoowel als het andere is eenvoudig k.n., het tweede meer gebruikelijk in dichterlijke redeneering. Soerjă is wel kr. ingg., maar ter benoeming van het *aangezicht* van een vorst.

„Jèn.... kan ook beteekenen *indien*." Als temb. pasisir is het zoo in gebruik; maar volgens Soerakartaschen regel geldt het *alleen* voor het voegwoord *dat*.

2e Les.

C. In de eerste alinea wordt de beschouwing van de medeklinkers vreemd dooreengehaspeld, „f, g en ch (als bij ons) enz." Wat wil dat zeggen? Dat het Javaansche alphabet die letters insgelijks heeft? Ook de f, de ch, de g, de u? „W (uitgesproken) als de Engelsche", toch merkelijk minder vol, niet waar? Ik kan geen onderscheid met *onze* uitspraak merken.

Hier blijkt duidelijk het nadeel van het niet aanstonds voorstellen van het Javaansch schrift. Had de leerling dit voor oogen, dan zou hij van zelf begrijpen dat met dj, ng enz. niet bedoeld kan zijn d-j, n-g enz.! „De h..... tusschen twee å- of a-klanken.... geheel als onze h." En eenige regels hooger luidde het kategorisch: „onze h is *te hard*"! Van „Bahita, wordt als uitspraak ba-ie'-tå opgegeven. Dit zou dan zijn met een scherpe i! De waarheid is dat de h daar wel werkelijk uitgesproken wordt als zachte overgang, hoewel *bijna* onhoorbaar.

De omschrijving van de uitspraak der k op het eind van een woord is vrij scheef en onduidelijk. Er ontbreekt ook nog aan, dat de k daar ten volle gehoord wordt, wanneer er een ĕ voorafgaat.

„Er zijn twee d's en twee t's." Deze uitspraak is zeer onjavaansch. Voor den Javaan en voor ieder die geheel tehuis is in de Javaansche uitspraak is de ḍ, en

evenzoo de ṭ, een geheel andere letter dan de d en de t, — „ḍ en ṭ tongletters." Gewoonlijk verhemelteletters (palatalen) geheeten.

Wat een omslag om de uitspraak van b, d, en g te omschrijven! De eenvoudige waarheid is dat de Javaan die zijn taal goed spreekt, *al* zijn medeklinkers, en vooral de *zachte*, flink gearticuleerd laat hooren en dus ook zorgt, dat de aanzet van die zachte niet al te zacht luidt.

Wat den klemtoon betreft, ware geleidelijker te zeggen dat de *algemeene* regel is: de voorlaatste lettergreep van elk woord draagt den klemtoon en dan de uitzonderingen te laten volgen.

Na het voorbeeld d j o e m ê n ê n g, als hebbende den klemtoon op de laatste lettergreep, volgt terstond: „Door samenstelling en tweelettergrepige achtervoegsels verandert (verplaatst zich?) ook hier de klemtoon niet." En dan djoe'mênengan" en 'ndjoe'mênênga"ké?

§ 13 „het aanhechtsel neemt den medeklinker, waarachter het staat, aan." Wil dat *aannemen* zeggen: *overnemen*? Zeker niet! Het is niet klaar aangeduid. Duidelijker ware: neemt een medeklinker aan gelijk aan dien, waarmede het hoofdwoord sluit, indien enz. Over de nn is boven reeds het noodige gezegd — „de uitgang (!) *akên*" — de uitgang afzonderlijk !) gehoord"; toch niet met een tusschenpoos, wel?

Hoofdstuk D. „Men onderscheidt overgankelijke en onovergankelijke zegwoorden. De eerste hebben een passieven vorm, de laatste niet. Waarheden als koeien! 't Javaansche zegwoord heeft een grond- of stamwoord, hetwelk wel van zelf spreekt. Het actief der overgankelijke zegwoorden wordt gevormd uit" enz. Is dat alles? Hoe dan die met de aanhechtsels i en aké?

De omschrijving in de twee eerste alinea's van 2°. is veel te omslachtig. Ze kan belangrijk verkort worden, waardoor ze tevens duidelijker wordt. Men zie mijn spraakkunst.

„Wij zien dat een tj in de tweede lettergreep maakt dat n in plaats van nj gebruikt wordt; dat dit bij een s onverschillig is." Ganschelijk niet onverschillig, zoodat men altijd maar naar verkiezing n of nj kon schrijven. Het zijn bepaalde woorden waarbij het gebruik de nj verkiest; soms in een bijzondere beteekenis. Een voorbeeld van dit laatste, hoewel niet rechtstreeks hier toepasselijk, hebben we in n j o e w o e n, *verzoeken* en n o e w o e n, bepaald: *verlof vragen*, dus als een compliment, afkomstig van het oude n o e h o e n, *eerbiedig op het hoofd leggen* voor: *zich buigen onder*.

„Woorden met s in de tweede lettergreep komen niet voor". De bedoeling moet zijn: woorden met aanvangletter tj en s in enz. Maar van die bedoeling blijkt niets!

Van „m o e m o e n g o e" wordt gezegd: „hier heeft tegelijk verdubbeling van de eerste lettergreep plaats." N.B. Van verdubbeling van de eerste *lettergreep* weet de Javaansche spraakkunst niet. Zoo zou er dus iets tegen den aard der taal worden binnengesmokkeld! Hierboven hebben we reeds gezien dat er maar sprake mag zijn van verdubbeling van de poerwå, d. i. voorletter, zoodat m ă m o e n g o e behoorde geschreven te worden.

§ 15, 2°., „door 't voorvoegsel *ka*, *ké* (dit laatste al of niet met achtervoegsel *an*)." Naar believen van den spreker of schrijver? Of is er een vaste regel voor?

In de hier volgende beschouwing over de verschillende passieven komt geen

dezer tot zijn recht en allerminst het verschil tusschen wat genoemd wordt het persoonlijk passief en het eenvoudig passief met ka, en evenzoo het verschil tusschen dit laatste en het accidenteele. Men vergelijke maar eens elke degelijke spraakkunst op deze twee punten. Het kan zijn, dat in een der latere lessen vervollediging en verbetering geleverd wordt, ofschoon ik in het naslaan niets wezenlijks daarvan heb gevonden. Maar hoe krijgt een beginner een degelijk begrip van de taal, wanneer zelfs een hoofdregel als deze bij stukjes en brokjes opgedischt wordt!

Ik mag zoo niet voortgaan, want vervolgde ik deze beoordeeling ten einde toe, dan zou ik wel zeer vele malen het gestelde perk te buiten gaan. Reeds nu heb ik het denkelijk reeds verre overschreden, ofschoon ik mij zooveel mogelijk bekortte en veel heb moeten overslaan. Uit het betrekkelijk zeer weinige dat geleverd kon worden, kan gereedelijk worden besloten tot de waarde van het geheel en is dan wel overtuigend gebleken, dat het geschrift verre is van een betrouwbare gids te zijn voor de studie van de Javaansche taal.

Ik bepaal mij dus ten slotte tot een algemeene beschouwing.

Hoe dienstig en bruikbaar een leerwijze als in het besproken geschrift gevolgd wordt, kan zijn met betrekking tot de Europeesche talen in Nederlands nabijheid, na inzage genomen te hebben van dit geschrift kan ik niet anders dan betuigen, dat die leerwijze al zeer ongeschikt is ten gebruike voor de beoefening van een taal als de Javaansche. Denkend aan de vele moeite en zorg door den S. aan het werkje besteed, betreur ik het deze uitspraak te moeten doen; maar achterhouden mag ik ze daarom niet.

Daar ginds toch zijn de onderlinge afwijkingen vergelijkenderwijs zoo gering in aantal, dat men licht uit een paar bladzijden van een of ander geschrift de grootste helft der gewichtigste achtereen behandeld kan krijgen, zoodat er voor de volgende lessen weinig meer dan de min belangrijke overblijven, welke dan gemakkelijk elk hare beurt bekomen. Zoo heeft de leerling uit het eerste paar lessen allicht reeds een globaal overzicht over de geheele spraakkunst, hetwelk nog maar een weinig aanvulling en aansluiting vereischt.

In een taal, als de Javaansche daarentegen, zijn die afwijkingen zoo menigvuldig dat men, als ware 't, door het aantal boomen zich van het bosch geen het minste denkbeeld van vormen. Die afwijkingen dan worden besproken, niet in een geleidelijke, wetenschappelijk opgemaakte volgorde, maar zóó als ze toevallig in het tot leiddraad gekozen geschrift zich opdoen. Dat geeft dus een onderricht, waarin geen schijn van eenig systeem is te ontdekken en dat alzoo niet dan zeer gebrekkige vrucht dragen kan. Ik kan dan ook niet denken dat ooit een kenner, bijv. van het Grieksch of het Arabisch, op het idee zal komen, voor de beoefening van die talen deze leermethode in te voeren.

Het eenige wat aan deze zeer schadelijke leemte eenigermate tegemoet zou kunnen komen, kon wel het volgende middel zijn.

Tot leiddraad zou opzettelijk moeten vervaardigd worden een reeks van opstellen, waarin, in systematische en geleidelijke volgorde, al de afwijkingen voorkomen, beginnende van de eenvoudigste tot de meer ingewikkelde, en tevens van de hoofdzakelijke tot de meer bijzondere. Bijv. eerst wat de spelling

betreft, waartoe ook behoort de kennis en het onderscheid der letters; dan de woordvorming; de gedaanten der verschillende rededeelen; de voor- en achtervoegsels der z. n. w. en hun beteekenis; de vorming der zegwoorden, hun verschillende soorten, hun passieven; daarna de samenstelling der woorden: den zinbouw, de plaatsing van het subject, van het praedicaat, van het object en de verschillende wijzen van verbinding der zindeelen met elkander; het gebruik der voorzetsels en in welke gevallen ze niet te pas komen; 't gebruik der voegwoorden; den aanhef van een rede, de verbinding van de zinnen aan elkander; zinsafscheidingen en dus ook de scheiteekens; en eindelijk nog oefeningen over verkeerd gebruik van woorden en vormen door Inlandsche schrijvers zelf. Daarbij moet dan elke bijzondere oefening besloten worden met het vaststellen van den regel die erop betrekking heeft, met aanwijzing van de uitzonderingen, elke met de reden of oorzaak welke die teweegbrengt.

Op die wijze zou er tenminste systeem in het werk komen, hoewel ik vrees dat de reuzenarbeid, dien zoo iets vereischen zou, altoos ten opzichte van een taal als deze, nog vrij wel zou teleurstellen, wat de vruchten betreft. Ik herhaal: de menigte der afwijkingen van wat in *onze* beschouwing taal en spraak is, is *te groot*, en de afwijkingen zelf zijn te essentieel dan dat men door een werkwijze bij stukjes en brokjes tot een klaar overzicht over de geheele taal zou kunnen komen.

Den schrijver moet ik in ernst aanraden te trachten eens een paar jaar te Soerakarta verblijf te houden, ten einde zich daar geheel op de hoogte te stellen van wat het Soerakartasch Javaansch genoemd wordt, nml. het Javaansch zooals het daar door de Inlandsche taalkenners beoefend en gebruikt wordt. Het is toch bekend dat ook het Gouvernement dàt Javaansch, en met reden, voorstaat. Wellicht ware het goed, dezelfde geschriften die in deze „Brieven" tot leiddraad dienen, dáár eens gezet te behandelen en met de hedendaagsche gezuiverde taal te vergelijken en dat wel onder leiding van die taalkenners, waarvoor ik, indien de S. dat noodig oordeelt en verkiest, hem een goed adres kan aan de hand doen.

Ten allerlaatste een dringende herhaling van een reeds vroeger elders uitgesproken wensch.

Moge het toch eindelijk eens der Regeering behagen, de ijverigste Inlandsche taalbeoefenaars te Soerakarta tot een commissie te vereenigen, ten einde door haar tot een formeele beslissing te komen, welke de regels moeten zijn voor een deugdelijke, wel betrouwbare Javaansche spraakkunst, opdat die schoone taal bewaard worde voor verbastering (waarvoor wel gevaar bestaat!) en ze zich met eere kan vertoonen en handhaven, niet in een Sanskrietsche lijkwade, maar in een eigenaardige en wezenlijk Javaansche kleeding, die haar uitlokkende vormen niet als een masker bedekt, maar die vormen in al hun schoonheid aan den dag doet komen, afstootende alle vreemde en ontsierende bijvoegselen en aanhangselen.

Aan die te vormen Commissie worde gegeven een president; want, hoe flinke en verlichte koppen zich onder die personen bevinden, zoover ik hen ken, hebben ze nog leiding noodig, vooral in het wikken en wegen, het kiezen en verwerpen. Zonder deugdelijke leiding gaan sommigen hunner allicht mede met den een of anderen halfkenner, die onder een schoonen schijn van geleerdheid

een verklaring, benaming of iets dergelijks aangenaam weet voor te stellen, die inderdaad heterogeen is tegenover het echte Javaansch taaleigen, zooals er reeds enkele in zwang zijn. Zulks moet de president als leider voorkomen, opdat niet in den loop der jaren de schoone Javaansche taal tot droevige verbastering gerake.

Leider, zeg ik, moet de president zijn, niet heerscher of eigenmachtig beslisser; niet professor, maar mede-onderzoeker. Hij zij Europeaan, terdege geverseerd in de taal, zoover die tot heden grondig gestaafd is; maar niet verroest in eenmaal opgevatte meeningen of in doctrinaire adspiratiën, integendeel, begeerig om zijne kennis door beoefening te vermeerderen en ze te zuiveren waar dit noodig blijkt, moet hij zijn medeleden weten op te wekken, dat ieder zijn gevoelen of zijn bevinding vrijmoedig bloot legge; en dan moet hij de beraadslagingen leiden om tot een deugdelijke beslissing te komen, waarmee, zoo mogelijk, allen of immers de meesten gansch ongedwongen instemmen. Helpen moet hij hen, ook om elken van buiten af aangewaaiden raad nauw te wegen met de zuivere weegschaal van het Javaansch taaleigen. Op die wijze krijgt eenmaal de Javaansche taalkunde voor goed haar beslag en wordt die gewaarborgd tegen alle vreemde en ontsierende inmenging en tegen alle verbastering.

Is eenmaal dit gedeelte van de taak der commissie geheel afgewerkt, zoodat het geheele systeem der taalregels logisch en vast ineensluit, dan zou misschien de president de geschiktste persoon zijn voor directeur van een nieuw op te richten kweekschool voor onderwijzers in Javaansche scholen. Toch zou het raadzaam zijn de commissie ook verder permanent te stellen, om te blijven waken tegen al wat, van welke zijde ook, ten nadeele van de taal zou mogen insluipen.

PATI, Juli 1898.

Buffelgevechten op het Maleische Schiereiland.

(*Naar een beschrijving van* Hugh Clifford).

De inboorlingen van Indië hebben een vernuftige theorie, waardoor zij het bestaan van dat lompe dier, den buffel, verklaren. Bij de schepping, zeggen zij, schiepen de voornaamste godheden óók de koe, als de beste der sterfelijke dieren. Dit zag de duivel, en in kinderachtigen naijver trachtende het werk der goden te overtreffen, volgde hij hen na en bracht den buffel voort. Ieder die het beest kent, zal moeten toestemmen, dat die theorie het kenmerk van waarheid draagt; want een afschuwelijker dier is op het veld nergens te vinden, en het zou een ander dan zijn helsche majesteit moeilijk vallen een zoo diabolisch wezen voort te brengen. Op het Maleische Schiereiland schijnt zijn voornaamste werk te bestaan in het vertreden van gebaande paden tot moerassen, in het voorttrekken van logge krakende karren en daardoor paarden te doen schrikken, in het zwoegen voor allerlei soorten van primitieve ploegen en sleden, en in het openlijk vernederen van den blanke dien hij met de horens doorboort. Hij schijnt een bijzonderen afkeer voor Europeanen te hebben; want een buffel, die tegenover den minst aantrekkelijken inlander zoo gedwee als een lam is, kan de nabijheid van den beschaafdsten en minst afkeerwekkenden Europeaan niet uitstaan. Wie onzer heeft geen hekel aan buffels in het algemeen en tegen een zwarten of vleeschkleurigen ruziezoeker in het bijzonder? Wie onzer heeft niet oogenblikken doorgebracht in het gezelschap dier gevaarten, die wel voor jaren in het leven van een krachtig man kunnen tellen? Enkelen onzer zijn door die ondieren gestoken en velen, die de snippen vervolgden in de sawahs, hebben menig mauvais quart d' heure doorgebracht met eenige van die koppige wraakzuchtige dieren op de hielen, eenigszins op de wijze als een gendarme een kwajongen achternazit. Alsdan trad een beschermengel te voorschijn in de gedaante van een kleinen met modder bevuilden naakten knaap, welke nietige deus ex machina terstond met de gewone onbezorgheid van een kind op het vertoornde monster toevloog, het met een geoefende hand tweemaal op den kop sloeg, woedend *Diam! Diam!* schreeuwde, dat wel iets als een verwensching klonk, en ten slotte zijn vinger stak door den neusring van het beest, om het dan met weerzin en ontwapend maar zonder tegenstand te bieden weg te leiden. Menig onzer heeft dit ondervonden en, als de knaap en de buffel verdwenen waren in het kreupelhout en het klamme zweet op ons voorhoofd was opgedroogd, den duivel vervloekt die het lompe dier schiep; tevens niet weinig vernederd door de meerderheid van den tengeren inlandschen jongen over onze lafhartige en nietswaardige personen.

Al deze herinneringen komen ons voor den geest, als wij ons op een Maleische kampplaats bevinden, en het zou van ons menschelijk gevoel te veel gevergd zijn, als wij eenige sympathie voor de strijdende buffels gevoelden. Wij zijn zelfs geneigd een gewaarwording van verlichting te ontwaren bij het denkbeeld, dat de lompe dieren elkaar zullen bevechten en zich dus geen tijd gunnen tot het verspillen hunner krachten aan een vervolging der Europeesche toeschouwers, met het beminnelijke plan deze openlijk aan de kaak te stellen en als naar gewoonte er een in de lucht te werpen.

De stieren zijn maanden te voren afgericht en verzorgd door een doelmatige behandeling, sterkmakende dranken en tal van liefkozingen, die hen krachtig en dapper maken. Zij staan aan het einde van een soort grasperk, omringd door een hoop bewonderaars die over hun deugdzaamheid uitweiden, met den trotschen africhter, die hen vasthoudt aan het touw, dat aan hun neusringen is bevestigd. Voordat men den buffel tot het gevecht heeft uitgedost gezien, is het onmogelijk zich voor te stellen, hoe prachtig zoo'n leelijk dier er kan uitzien. Men is gewoon aan het gezicht van een buffel, den nek gebogen onder het juk dat hij haat en verbreekt als de gelegenheid zich voordoet; of elders in de padievelden. In het eerste geval blijkt hij niet op zijn plaats te zijn, — een anachronisme van een voorhistorisch tijdperk — en een kar voort te trekken, die almede aan de dagen van vóór den zondvloed doet denken. In het veld is de buffel steeds overdekt met een laag modder en in het stille avonduur staart hij u wezenloos aan en zijn alleen de door talrijke muggen omgeven neus en ooren zichtbaar, terwijl het overige deel van zijn lichaam in den modder wegzinkt of onder den stroom eener rivier is verborgen. In geen van beide gevallen heeft hij iets aantrekkelijks, maar in het strijdperk krijgt hij iets statigs over zich. Zijn zwarte huid heeft een glans gekregen, die een Londensch wagenpaard niet zou misstaan en toont, dat hij zich in den besten staat bevindt. Zijn nek schijnt dikker en steviger dan van eenig ander dier en glinstert van peperwater, dat er over is uitgestort om zijn opgewektheid te vermeerderen. Zijn geduchte schouders, gerekte knokkels en groote buik geven het dier het uiterlijk van verbazende kracht. Maar zijn kop wekt bij die gelegenheden het meeste ontzag. Zijn uitgespreide horens zijn indrukwekkend en de oogen, die gewoonlijk slaperig, minachtend en onverschillig of soms wreed zijn, worden eensklaps levendig, toornig en hartstochtelijk. Hij staat daar, rillende en stampende, groote rookwolken uit neus en mond te blazen, de neusgaten als tot den rand met bloed gevulde kuilen en roode kringen voor zijn oogholten.

Het woeste genot van den strijd doet het bloed door zijn groote aderen sneller stroomen en zijn gewone slaperigheid heeft plaats gemaakt voor een meer onstuimiger aard. Men kan zien, dat hij haakt naar den strijd met een ijver, welke dien van een Don Quixote in de schaduw stelt en voor de eerste maal vindt gij in den buffel iets, dat bewondering afperst.

Een menigte radja's, hoofden en gewone inlanders zijn toegesneld, allen in veelkleurige kleederen, die zooveel leven en schoonheid aanbrengen in een Maleisch landschap, met zijn omlijsting van schitterend nooit verwelkend groen. De vrouwen in opzichtig zijden gewaad gluren door keurige sluiers vol behaagzucht achter de omheinde plaats, welke voor haar is in orde gebracht en waar zij volkomen veilig zijn. De jonge radja's loopen rond, onder-

zoeken de stieren en geven luide tegenstrijdige bevelen omtrent de wijze, waarop het gevecht zal geleid worden. De opzichters zijn gelukkig zoo verdoofd door het lawaai om hen heen, dat zij hoegenaamd niet in staat zijn bevelen op te volgen, welke zij niet verstaan. De Maleiers houden van veel volk en van veel dingen en een der laatste is het geluid hunner eigen stemmen. Als zij opgewonden zijn — en dat is bij buffelgevechten steeds het geval — neemt het geraas voortdurend toe en, daar allen wat te vertellen hebben en niemand luistert naar hetgeen een ander zegt, wordt het grasveld in korten tijd een pandemonium, waarbij de toren van Babel nog een kalm oord kan heeten.

Eindelijk wordt het sein gegeven om te beginnen; de opzichters vieren de touwen die aan de neusringen zijn vastgemaakt en leiden de dieren naar het midden van het veld. De teugels worden gekruist en dan trapsgewijs gespannen, zoodat de stieren weldra tegenover elkaar staan. De knoopen worden los gemaakt en de touwen glijden uit de neusringen. Een doodelijke stilte ontstaat onder de menigte en gedurende een oogenblik nemen de strijders elkaar op. Dan vliegen zij op elkaar in, voorhoofd tegen voorhoofd, met een heftigen druk. Een nieuw rumoer weergalmt door de lucht, daar, zij die achter de dieren staan, den stier op welken zij gewed hebben hun goeden raad toegillen en aanmoedigen.

Na den eersten aanloop doen de stieren geen uitval meer, maar houden stand met ineengestrengelde horens, uitgerekte schouders en sidderende schoften, wederzijds op elkaar een hevige drukking uitoefenende, terwijl elk hunner tracht met de punt van zijn horens den ander aan nek, koonen of gezicht te stooten. De horen van een buffel is niet scherp, maar de zwaarte van het dier is ontzaglijk en men vergete niet, dat de horens worden toegedreven door de kracht van het geheele lichaam. De aangewende kracht zou bijna voldoende wezen om een breekijzer in een steenen muur te drijven en, hoe hard ze ook zijn, tegen die drukking is de geoefendste oudste buffel niet bestand. De stieren leggen een verwonderlijke vlugheid bij deze schermpartijen aan den dag. Elk beest wijkt op het oogenblik, dat het door de punt van den horen gewaarschuwd wordt dat zijn tegenpartij een opening gevonden heeft, en wee den stier die zijn zwaarte aanwendt op een wond, welke de andere tijd heeft te ontwijken. In een oogwenk, als de Maleier zegt, wordt er partij getrokken van de vergissing en, voor de stier tijd heeft zijn verloren evenwicht te herstellen, heeft zijn tegenstander een opening gevonden en de punt van zijn horen in nek of kwab gelegd. Als eindelijk een forsche stoot is gelukt en de horen in het meegevende vleesch zoover doorgedrongen, als het tegenspartelen van den ander mogelijk maakt, dan volgt het grootste kunststuk. Zijn achterpooten stevig vastzettende en de voorpooten ver uitgestrekt, tot de huid strak gespannen is over de uitstekende beenen knobbels aan de schouders, licht hij zijn tegenstander op. De kop helt naar eene zijde over, zoodat de horen waarmede zijn tegenpartij is vastgehaakt, zoo hoog mogelijk wordt opgeheven en de kolossale nek spant en siddert van buitengewone inspanning. Als de stoot laag genoeg is, b. v. in den nek of onder het kaakbeen, dan wordt het gewonde dier vaak met de voorpooten van den grond gelicht en hangt daar hulpeloos en bewegingloos „terwijl een man tot twintig kan tellen". De inspanning is echter te groot om van langen duur te zijn en zoodra de gewone buffel zich weer kan be-

wegen, d. i. als zijn voorpooten weer op den grond rusten, bevrijdt het zich spoedig van den horen van zijn vijand. Dan gebeurt het dikwijls dat de eerste uitgeput is en dat hij op zijn beurt wordt gestoken en opgeheven, voordat hij zijn evenwicht heeft teruggekregen.

Eens, maar ook niet meer dan eens, heb ik gezien, dat een buffel er in slaagde zijn tegenstander om te werpen, nadat hij hem met de voorpooten had opgelicht. De overwonnen stier maakte een buiteling voor hij weder op zijn pooten stond, maar de overwinnaar zelf was te afgemat om meer dan een schijn van een stoot te richten op den blootleggenden buik van zijn tegenpartij. Dit wordt in Pahang nog besproken als een buitengewoon voorbeeld van geoefendheid en kracht.

Als de stooten elkaar opvolgen met het geluid der elkaar rakende horens en het helsche geblaas en gesnuif der naar adem hijgende stieren, dan volgt het wederzijdsch oplichten met verbazingwekkende snelheid. Het groene grasveld wordt door de hoeven der zwoegende beesten tot modder vertreden en ten slotte erkent een hunner zich als verslagen. Zijn kop hangt naar beneden als zeker teeken van vermoeienis en in een oogenblik heeft hij zich omgekeerd en vliegt den naasten weg op, hard door den overwinnaar vervolgd. Die jacht duurt echter niet lang, daar de overwinnaar het altijd spoedig opgeeft, maar zoolang die duurt is het voor de omstanders meer dan noodig buiten schot te blijven.

Buffelgevechten zijn onmenschelijk en de tijd zal aanbreken, dat ze niet meer geduld worden. Maar ze thans te verbieden zonder de algeheele instemming van de hoofden en bevolking van Pahang zou inbreuk maken op de voorwaarden, waaronder zij het Britsche protectoraat hebben aangenomen. Het gouvernement heeft zich verbonden geen wijziging te brengen in inlandsche gewoonten, en dierengevechten behooren tot de meest geliefde instellingen. Om goed te begrijpen hoe een dergelijk verbod zal worden opgenomen, behoeft men zich slechts te verplaatsen in den toestand van een Engelsch jager, wien de vossenjacht door het parlement als een onmenschelijke daad werd verboden.

Nogmaals de Gouvernements-koffiecultuur. [1])

Een in de *Locomotief* van 24 Maart jl. voorkomende afkeurende beoordeeling van hetgeen ik schreef in de *Indische Gids* van Februari jl. geeft mij aanleiding nog eens op dit onderwerp terug te komen.

De terreinen, waarop de Gouvernements-koffiecultuur gedreven wordt, is men gewoon te onderscheiden in: „Voor die cultuur geschikte" en in „matig geschikte" gronden.

In het koloniaal verslag over 1896 is op bladzijde 206 (Hoofdst. O, afd. I) bij een staat opgegeven de hoeveelheden koffie in picols in de pakhuizen geleverd van 1891 t/m. 1895, gespecificeerd voor de Residenties Preanger-Regentschappen, Pasoeroean, en de „overige gewesten". Deze laatste zijn Cheribon, Tegal, Pekalongan, Semarang, Soerabaja, Probolinggo, Besoeki, Banjoemas, Bagelen, Kedoe, Madioen en Kediri.

De gemiddelde koffie-inlevering nu over die vijf jaren bedraagt:

Voor de Preanger-Regentschappen	89.725 pic.
Voor Pasoeroean	157.676 „
Tezamen	247.401 pic.
Voor de 12 overige gewesten	112.156 „

Van deze 12 gewesten heeft de Gouvernements-cultuur nog eenig toonbaar resultaat in de residentiën: Tegal, Pekalongan, Probolinggo, Besoeki, Bagelen, (alleen nog de afdeeling Lëdok) zoomede het distrikt Poeloeng, van de resident Madioen.

Want deze alleen leverden in de jaren 1891 t/m. 1895, gemiddeld 's jaars 81.429 picols, zoodat er 30.727 picols 's jaars voor de 7 overige gewesten overblijven, te weten:

Cheribon	3.531 picols.
Semarang	10.357 „
Soerabaja	2.451 „
Banjoemas	3.383 „
Kedoe	5.512 „
Madioen (uitgezonderd distrikt Poeloeng)	2.337 „
Kediri	3.156 „
Totaal	30.727 picols.

Deze gemiddelden zijn berekend uit de 5 laatste kolommen van bijlage Z. Z. van het koloniaal verslag van 1896.

Hierop afgaande mag men besluiten dat in de residenties Preanger-Regentschappen, Pasoeroean, Tegal, Pekalongan, Probolinggo, Besoeki, Bagelen, en het distrikt Poeloeng van de residentie Madioen, de geschikte terreinen de overhand hebben, terwijl de z. g. matig geschikte grootendeels in de overige

[1]) Zie het artikel „De zegen der gouvernements koffiecultuur" in de *Indische Gids* van Februari, blz. 159—169.

residenties te vinden zullen zijn. Nu is mijn ondervinding op dit punt, dat onder die matig geschikte gronden een zeer groot gedeelte *ongeschikt* is, ik zeg niet voor de koffiecultuur, maar voor de *gedwongen* koffiecultuur.

Intensief bewerkt door particulieren, of door vrijwillige planters die den vollen marktprijs voor hun product krijgen, kunnen deze terreinen loonend zijn.

Maar met cultuurplichtigen, die vaak palen ver van de tuinen afwonen, die de helft van het jaar de handen vol hebben met de bewerking hunner eigen velden, die slechts *f 15.—* per picol krijgen en grooten tegenzin voor de gedwongen cultuur gevoelen, met hen is het niet doenlijk een intensieve werkwijze te volgen.

Dit ziet Dr. Burck over het hoofd, wanneer hij de dwangcultuur met de resultaten der particuliere ondernemingen vergelijkt, terwijl hij het betreurt dat er zoovele gronden zijn losgelaten voor de Gouvernements-cultuur.

Het zal wel overbodig zijn er op te wijzen, dat ik in mijn opstel in het Februari-nummer van dit tijdschrift de bovenbedoelde matig geschikte streken op het oog had, want juist daar doen zich de noodlottige gevolgen der dwangcultuur het sterkst gevoelen.

Door middel van bijslag wil men die nadeelen trachten te elimmeeren, en den kleinen man — gelijk Mr. Brooshooft zich uitdrukt — „liefde, althans „geen tegenzin te doen opvatten, voor eene cultuur, die gezond toegepast „hem een behoorlijk bestaan kan verschaffen, en der schatkist (d. w. z. de „gemeenschappelijke behoeften) een bron van inkomsten zijn, die zij nog onmogelijk kan missen."

Dat ik dit laatste onderschrijf, en de schatkist niet beschouw „als een slokop die buiten ons staat," kan men uit het slot van mijn bovenaangehaald artikel lezen, waarin ik aanbeval te onderzoeken of in die slecht produceerende streken de baten der koffiecultuur ook kunnen vervangen worden door landrente-heffing.

Maar om iets te verwachten van een „gezonde" toepassing der dwangcultuur, gelijk Mr. Brooshooft doet, beschouw ik als een hersenschim, en wel omdat de zaak in haar wezen ongezond is.

1°. Omdat de cultuur gedreven wordt onder toezicht van ambtenaren, die geen kennis van landbouw hebben.

2°. Omdat deze ambtenaren in het geheel geen verantwoording dragen van door hen begane misslagen, noch voor overdreven of onnoodige oproepingen der cultuurplichtigen (dikwijls een fout van inlandsche ambtenaren), waardoor alleen de inlandsche planter lijdt.

3°. Last not least, wijl alle risico van slechte keuze van grond, verkeerde werkwijze, ongunstige weersgesteldheid, enz. geheel door den inlandschen planter gedragen wordt, des te verderfelijker wijl de inlander altijd berust, waardoor het mogelijk is, dat hij jaren en jaren achtereen plant voor een onmogelijk laag loon.

En nu bewere men niet dat de tegenwoordige ambtenaren zooveel beter zijn dan vroeger, en daarom de vroeger begane misslagen niet meer voorkomen of zullen voorkomen.

Neen, het ligt niet aan de ambtenaren, het ligt aan het stelsel!

Nog altijd zijn honderden cultuurplichtigen de dupe van een al te ijverig inlandsch hoofd of jong ambtenaar, die, met goede bedoelingen, overdreven

eischen stelt aan de cultuurplichtigen; nog altijd zijn er velen die planten op gronden waarvan ze slechts eenige kati's 's jaars oogsten; nog altijd worden de planters geplaagd met hatelijke bemoeienis van inlandsche hoofden, oppassers, enz., die des planters woning binnendringen en doorzoeken, om te zien of hij ook koffie achterbaks houdt.

Eveneens verschil ik met Mr. Brooshooft en Dr. Burck van opinie omtrent de bruikbaarheid van het „middel", om den tegenzin van den Javaan in de dwangcultuur te overwinnen, om de volgende redenen:

Primo heeft hij (in die matig geschikte streken) al te zeer en te langdurig den drukkenden last van deze „belasting in arbeid" gevoeld om door eenige guldens bijslag zijn afkeer daartegen af te leggen.

Secundo zou de staat al spoedig merken dat zij bij toekenning van *voldoenden* bijslag geen of niet noemenswaardig voordeel van de cultuur had.

Evenals Mr. Brooshooft betreur ook ik de „schriele berekening van den tot dusver verleenden bijslag." Want werd de volle bijslag uitbetaald, dan zou alras blijken in hoevele streken de cultuur moest opgeheven worden, wijl de baten tot nul of onder nul zouden dalen. En dit weet men te Batavia zeer goed.

Ik wil trachten dit nader toe te lichten.

De regeering heeft aangenomen dat de cultuur bij een productie van 4 picols per bouw bij den tegenwoordigen prijs van *f* 15.— de picol voor den planter loonend is, d. w. z. dat hij dan nagenoeg evenveel verdient als bij zijn eigen landbouw.

Velen, waaronder de assistent-resident van Heutsz, zijn van meening dat 4 picols te laag is, en men het minimum op 5 picols per bouw moet stellen.

Doch houden wij ons aan het cijfer van 4 picols, dan zal bij een productie van 3 picols per bouw een bijslag van *f* 15.— voor elke ingeleverde drie picols, of *f* 5.— per picol, moeten worden toegekend, daargelaten op welke wijze men dien bijslag wil uitkeeren.

Waar de productie slechts 2 picols per bouw bedraagt, zal op elke 2 picols ingeleverde koffie *f* 30 of *f* 15 per picol moeten worden gegeven, enz.

Hoeveel een picol koffie in de verschillende residenties aan het Gouvernement kost, daarin geeft ons het koloniaal verslag van 1896 licht, onder bijlage X. X. bladzijde 5, waar men uitgerekend vindt de „gemiddelde kosten per picol uitgeleverde koffie".

Onder die kosten zijn echter begrepen de in 1895 uitgekeerde bijslag, zoodat om een zuivere rekening te krijgen, die bedragen van de totale kosten moeten worden afgetrokken en de resten gedeeld door het aantal ingeleverde picols. Zoodoende verkrijgt men met verwaarloozing der centen de volgende cijfers:

Cheribon	*f*	20.40
Semarang	„	18.50
Soerabaja	„	18.70
Banjoemas	„	18.70
Kedoe	„	19.30
Madioen	„	17.10
Kediri	„	18.90

Voor alle 7 residenties tezamen, die in 1895 een product maakten van 37649 picols, bedragen de kosten *f* 739,651.— of gemiddeld per picol *f* 18.20.

Het is duidelijk dat dit gemiddelde in rijke oogstjaren een weinig daalt, en bij misoogsten stijgt, doch daar het jaar 1895 een normalen oogst opleverde

(315,957 pic.), mogen wij het verkregen cijfer van *f* 18.20 als een normaal gemiddelde beschouwen.

Alzoo zou bij toekenning van voldoenden bijslag, de picol koffie aan het Gouvernement te staan komen:

Bij een productie van 3 picols per bouw, *f* 18.20 + *f* 5.— bijslag = *f* 23.20.
Bij een productie van 2½ picol per bouw, *f* 18.20 + *f* 9.— bijslag = *f* 27.20.
Bij een productie van 2 picols per bouw, *f* 18.20 + *f* 15.— bijslag = *f* 33.20.

Bij de tegenwoordige lage prijzen vertegenwoordigt het eerste cijfer slechts een geringe winst, het laatste cijfer verlies.

Bewezen is hiermede dat het Gouvernement bij toekenning van *vollen* bijslag, wanneer de opbrengst minder dan 2 picols per bouw bedraagt, zeker verlies zal lijden, terwijl bij een productie van 2 tot 2½ picol per bouw de staat voor noch nadeel zal hebben.

Laat ons thans uit de cijfers van het Koloniaal verslag nagaan, hoeveel de gemiddelde productie per bouw in de bedoelde gewesten bedraagt. Zooals gezegd, zal het verslag van 1896, wijl het cijfers geeft van een normaal koffiejaar, de beste leiddraad zijn

Volkomen juiste productiecijfers kan men daaruit niet putten, maar wel zijn bij benadering productiecijfers per bouw te berekenen.

Bijlage Z. Z. geeft nl. op het aantal vruchtdragende boomen in de kolommen 13, 16 en 19.

Nu wordt in de matig geschikte streken geplant op afstanden van 5–5, 6–6 en 6–8 voet. Nemen wij als gemiddelde 6–6 voet of 2000 boomen per bouw, en berekenen wij daarnaar de vruchtdragende oppervlakte.

Ik herhaal het verkregen cijfer zal zeer globaal zijn, doch als *gemiddelde* zal het voldoende zuiver zijn, om ons een denkbeeld te geven van de productiviteit der gronden

Zoo te werk gaande verkrijgt men de volgende cijfers:

GEWESTEN.	Totaal vruchtdragende boomen in 1895.	Uitgestrektheid in bouws, berekend op 2000 boomen per bouw.	Productie in picols in 1895.	Vermeerderd met 30 % wegens eigen gebruik, enz.	Geeft een productie per bouw in picols.
Cheribon	3802085	1901	2088	2714	1,4
Semarang	7195245	3597	6987	9083	2,5
Soerabaja	1732701	866	2277	2964	3,4
Banjoemas	4915950	2458	2076	2683	1,1
Kedoe	2946612	1473	3374	4386	2,9
Madioen . . . . . (uitgezonderd Poeloeng)	1270125	635	1741	2263	3,5
Kediri	4583316	2291	3095	4023	1,7

De lezer zal, vertrouw ik, door deze cijfers overtuigd zijn, dat ik niet overdreef door in mijn vroeger opstel te beweren, dat gebrek aan voordeel de meest armoedige proletariër zal weerhouden om vrijwillig grond aan te vragen,

ten einde daar koffie op te planten. Voor de ontginning en beplanting met koffie van één bouw, na verloop van 3 jaren ƒ 16,50 tot hoogstens ƒ 52,50 te ontvangen, voorwaar een armzalige betaling! Niet de omstandigheid dat de koffie eerst na drie jaar vruchten afwerpt is daarvan de reden, gelijk mr. Brooshooft beweert, want daar men slechts 1000 boomen op een bouw behoeft te planten, om aanspraak te kunnen maken op vrijstelling van landrente, kan de planter tusschen de rijen koffieboomen een ruimte van 12 à 15 voet overhouden, en zou hij daar de eerste 2 of 3 jaren, zonder schade voor den aanplant, djagong, tabak of andere éénjarige gewassen kunnen telen.

Hij trekt dus dadelijke winst van den grond en, als de koffie zoo opgeschoten is, dat de tusschenruimte te klein werd voor polowidjo-aanplant, zou de koffie vrucht afwerpen.

Schrijver dezes heeft dikwijls de bevolking op het bovenstaande gewezen, om daarmede de vrijwillige koffieteelt aan te moedigen. Ik was toen nog een voorstander der Gouvernements-cultuur, maar ik heb later begrepen waarom de bevolking daar nimmer aanwilde en moest haar gelijk geven. Toen ik later ook opmerkte hoe verbazend zwaar die cultuur in die matig geschikte streken op het grondbezit van Java's bevolking drukte, heb ik gevoeld welk een groot volksbelang daardoor in gevaar wordt gebracht.

De lezer herinnert zich wellicht nog hetgeen ik in mijn vroeger opstel uit een civiele vordering contra Pa Bahri, aanhaalde.[1]) Het betrof een sawah, groot ± drie bouw, die 6 jaar geleden door dezen was overgenomen, omdat de vorige eigenaar Pa Roekajah de aan het grondbezit verbonden cultuurdiensten niet meer wilde verrichten.

Een broer van Pa Roekaja kwam, nadat deze overleden was, den grond reclameeren.

Welnu, toen deze zaak twee maanden geleden voorkwam, was Pa Bahri genegen om met den eischer in schikking te treden, en hem de helft van den grond aftestaan, wijl eischers vader eerste ontginner was geweest.

Ik maakte eischer opmerkzaam, dat hij nu ook bij de koffiecultuur ingedeeld moest worden. Hij bedacht zich eenige oogenblikken. Toen zeide hij: „Ik meende dat zulks niet noodig was; als ik koffie moet planten, trek ik „mijn eisch maar in".

Is dit niet treurig? Wat ik u daar meedeel, lezer, is geen sprookje; het is in het jaar 1898 gebeurd!

Dr. Burck zal de boven door mij uit officiëele cijfers berekende productie per bouw wellicht als onbruikbaar verwerpen, en verwijzen naar de uitkomsten der koffie-proefplukken, die hij telkens aanhaalt in zijn brochure.

Laat ons eens nagaan, hoe die koffieplukken genomen worden, om daarna te oordeelen welke waarde men daaraan mag hechten.

De Gouvernements-koffietuinen bestaan meestal uit complexen, waar 4, 5 of meer desa's bij elkaar planten. In de door mij bedoelde streken wordt de koffieboom gewoonlijk niet ouder dan 10 jaar, zoodat men er vruchtdragende boomen vindt van 3—10 jaar, dus van 8 verschillende leeftijden.

Van elk dezer aanplantingen worden proefplukken genomen.

Daartoe wordt, als de vrucht nog groen is, een uitgestrektheid van 25 vierkante rijnlandsche roeden afgebakend. Op bepaalde dagen, bijv. eens in

1) Zie *Indische Gids*, Februari-aflevering, blz. 167.

de week, worden de roode boontjes van het afgeperkte deel geplukt onder toezicht van den proefnemer, d. i. de controleur, de wedono of assistent-wedono, dikwijls een oppasser of petinggi.

Bij elken pluk worden de verkregen bessen geteld en opgeteekend.

Voor dat alle boonen rijp zijn gaan een paar maanden heen, zoodat de proefnemer voor elken proeftuin 6 à 8 malen voor den proefaanplant moet uitkomen.

Van een gedeelte der bessen wordt door proef bepaald, hoeveel daarvan na bereiding een gewicht van één kati oplevert, en daaruit de opbrengst bereide koffie van den proefaanplant berekend.

Uit de omstandigheid dat voor iedere proef zich de proefnemer verscheiden keeren naar den dikwerf afgelegen tuin moet begeven, valt ligt af te leiden dat de controleur persoonlijk slechts zeer enkele proeven kan nemen, en dat de inlandsche ambtenaren, overstelpt met politie en ander schrijfwerk, het tellen der boontjes veelal zullen opdragen aan een oppasser of desahoofd.

Men mag al zeer tevreden zijn als de wedono persoonlijk de 25 □ roeden der verschillende proeftuinen heeft afgemeten.

Maar aangenomen dat de proef volkomen zuiver genomen is door den meest conscientieusen controleur, wat heeft men dan meer verkregen dan de opbrengst dier 25 □ roeden?

De ervaring met padi-proefsneden heeft aan het licht gebracht, dat zij met de meeste zorg genomen moeten worden, wil men eenigszins vertrouwbare cijfers verkrijgen.

Toch loopt een padi-proefsnit binnen enkele uren af. Daarbij is de uitgestrektheid van een padi proefveld 125 vierkante rijnlandsche roeden, dus 5 maal zoo groot als bij een koffiepluk. Maar wat het voornaamste is, een padiveld dat door dezelfde leiding bevloeid wordt, zal — wanneer geen ziekte daarin voorkomt — nimmer zulke groote verschillen in productie opleveren, als een koffietuin.

Men kan voorts het geheele veld beter overzien, en, als men dan zooveel mogelijk vaste proefvelden neemt, volgens de methode van den heer Liefrinck, dan kan men na eenige jaren nauwkeurige productiecijfers verkrijgen.

Hoevele voordeelen zijn dit niet, welke men in een koffietuin mist!

Het aannemen van vaste proefvelden in een koffietuin zal weinig betere resultaten opleveren, omdat de productiviteit in de verschillende deelen eener Gouvernements tuin, zoo enorm verschilt, wijl de vrucht lang niet zoo gelijkmatig over den tuin verspreid is als in een padiveld.

Bovendien kan men onmogelijk een ongetopten koffietuin overzien, en er door loopende, is het hoogst moeilijk een indruk te krijgen van de verspreiding der vrucht over de verschillende deelen van den tuin. Daarom is het onmogelijk om een uitgestrektheid van 25 □ roeden uit te zoeken, die *ongeveer de gemiddelde productiviteit* van den geheelen tuin aangeeft, en juist dit is een onvermijdelijke voorwaarde voor de vertrouwbaarheid der verkregen uitkomsten.

Uit het bovenstaande blijkt, dat koffie proefplukken in de Gouvernementstuinen, hoe conscientieus ook genomen, nooit een juist gemiddelde van den geheelen tuin zullen aangeven. Gewoonlijk zijn de uitkomsten dan ook veel te hoog.

Houdt men nu in het oog dat de proeven meestal niet conscientieus genomen worden, wie zal dan aan de uitkomsten nog eenige waarde hechten?

Dan zijn naar mijn overtuiging veel meer te vertrouwen, de door mij berekende gemiddelden, die ten minste betrekkelijk juiste cijfers aanwijzen.

Het vervangen der Gouvernements-koffiecultuur door een equivalent is al menigmaal besproken.

Als equivalent werd meestal aangeprezen het heffen van een hoofdgeld; maar dan werd door anderen niet ten onrechte betoogd dat het hoofdgeld veel te hoog zou moeten zijn, zoodat velen het niet zouden kunnen opbrengen.

De voorstanders van opheffing der gedwongen cultuur hadden, zoo ik mij niet vergis, steeds op het oog een afschaffing van de Gouvernements-cultuur in eens over geheel Java.

Maar waartoe zou dat noodig zijn?

De tandmeester, die iemand met een slecht gebit behandelt, trekt hem niet in eens alle tanden en kiezen uit, maar begint met de slechtste, en laat de andere voorloopig staan.

Waar dus de koffiecultuur den planter nog een redelijke winst verzekert, en de vervanging door een equivalent te groote bezwaren zou opleveren, late men haar voorloopig in stand.

Maar waar, zooals in de door mij bedoelde streken, die cultuur zulk een zwaren last is geworden, dat zij den landbouw en daarmee de welvaart der bevolking in gevaar brengt, is het een dure plicht der regeerders, zoo spoedig mogelijk middelen te beramen tot afschaffing der dwangcultuur.

Nu komt het mij voor, dat het heffen van een hoofdgeld als equivalent voor het gemis der baten van de koffiecultuur minder geschikt is, omdat het hoofdgeld, dat vrij hoog zou worden, gelijkelijk op gegoeden en mingegoeden drukt, en door de laatsten zeer moeilijk zou worden opgebracht.

Overal op Java rust de verplichting om koffie te planten, op *den grond*, nimmer op den persoon. Alleen grondbezitters zijn cultuurplichtig.

Wat is dus rationeeler dan het equivalent voor de afschaffing der cultuur te zoeken in verhooging der landrente.

Maar de landrente is al zoo hoog, hoor ik mij tegenwerpen.

Eilieve, vraag eens aan de landbouwers in de door mij bedoelde streken, of zij eenige guldens meer per bouw meer willen betalen, om voorgoed bevrijd te zijn van de cultuurdiensten!

De druk dezer diensten is voor hen vele malen zwaarder, dan een matige verhooging van landrente voor hen zou wezen.

En dit equivalent heeft het voordeel dat zij door allen gedragen zou kunnen worden, daar de minder gegoeden, de kleine grondbezitters daarin minder bijdragen dan de rijkere.

In de koffie-afdeeling, waar ik thans dien, heb ik een schema gemaakt, om eens na te gaan, hoeveel de landrente zou moeten worden verhoogd om de baten der cultuur voor het Gouvernement te dekken.

De afdeeling behoort niet eens tot de slechte. Zij levert gemiddeld 1600 picols 's jaars op.

Daar het slechts te doen is om globale cijfers, zijn de uitgestrektheden in honderdtallen van bouws opgegeven.

Bij een verhooging van slechts *f* 1.50 per bouw sawah 1ste soort, *f* 1.— per bouw sawah 2de soort en *f* 0.50 per bouw sawah 3de soort „kebonan" en „tegal" zullen de baten der cultuur ruim worden opgewogen door de vermeerdering van landrente, gelijk men hieronder zien kan.

Uitgestrektheid sawah's in bouws.			Uitgestrektheid tegals en kebonans.	Vermeerdering der landrente bij een verhooging per bouw van *f* 1.50 voor sawah 1ste soort, *f* 1.— voor sawah 2e soort en *f* 0.50 voor sawah 3de soort, tegals en kebonans.					Uitgestrektheid vruchtdragende koffietuinen in bouws.	Landrente dezer tuinen te stellen gemiddeld op *f* 8 per bouw.	Alzoo bedragen de *directe* baten, bij eventueele intrekking der koffiecultuur.	Uitgestrektheid voor de koffiecultuur gereserveerden grond.	Binnen 10 jaar is alles ontgonnen. Te heffen landrente *f* 2.50 per bouw.	Totale vermeerdering der landrente na verloop van 10 jaren.
I.	II.	III.		sawah I.	sawah II.	sawah III.	tegals en kebonans.	Totaal.						
3500	8700	1500	8900	*f* 5250	*f* 8700	*f* 750	*f* 4450	*f* 19150	1200	*f* 9600	*f* 28750	4500 bouws.	*f* 11250	*f* 40000

Gelijk ik boven berekend heb, kost een picol koffie gemiddeld aan het Gouvernement *f* 18.20.

Stel den marktprijs van Gouvernements-koffie op *f* 40 de picol, dan verdient de Staat *f* 21.80, zeg *f* 22 op elke picol. Daar de gemiddelde oogst 1600 picols bedraagt, zijn de baten per jaar *f* 35.200.

Alzoo nog minder dan bij intrekking der cultuur de landrente na verloop van tien jaren zal toenemen.

Ik behoef er wel niet weer op te wijzen, dat de aldus verkregen inkomsten *vast* zullen zijn; geen gering voordeel boven de wisselvallige baten der koffiecultuur.

Om het verwijt van optimisme te ontgaan, heb ik lage cijfers gebezigd. Acht gulden landrente voor een bouw koffietuin is niet hoog, terwijl *f* 2.50 voor elken bouw te ontginnen thans gereserveerden grond, zeer laag is. Want deze gronden zijn de beste, en bij uitstek geschikt voor tabak, terwijl vele irrigeerbaar zijn, en tot sawah kunnen worden gemaakt. Doch dit alles neem ik niet in aanmerking.

Tot toelichting moet ik hier nog bijvoegen dat van de 106 desa's dezer koffie-afdeeling, er reeds 26 definitief zijn vrijgesteld van verplichten bijplant, zoodat nog 80 desa's bij de cultuur zijn ingedeeld.

Er ligt niets onbillijks in die vrijgestelde desa's ook in de verhoogde landrente te doen bijdragen, daar ook zij van de opheffing van het monopolie voordeel hebben, wijl ook de landbouwers dier desa's op hunne bouwvelden koffie kunnen telen, en tegen marktprijs verkoopen.

Met weinig moeite kunnen door de ambtenaren, staten als boven, districts- of kringsgewijs, worden opgemaakt, en het zal dan spoedig blijken met hoeveel de landrente zou moeten worden verhoogd om de baten der koffiecultuur te evenaren.

Het hangt natuurlijk van den economischen toestand der streek af, of de *volle* verhooging zou kunnen worden gevorderd, doch al zoú dit niet overal kunnen — hetgeen ik betwijfel — dan zoú de staat slechts een klein offer hebben te brengen.

Want gelijk wij boven zagen bedraagt de gemiddelde koffie-productie in de zeven door mij bedoelde gewesten, (met uitzondering van Poeloeng) 30727 picol, terwijl de winst per picol *f* 22 is.

In geld levert de dwangcultuur in die streken dus slechts *f* 675.990.— op.

Mochten dus enkele verarmde districten de volle verhooging niet kunnen dragen, zoodat de staat — om maar iets te noemen — er één of twee ton bij toelegde, wat is dit cijfer bij het gansche budget vergeleken, vooral waar het geldt een verarmde bevolking er boven op te helpen!

In de genoemde residentie, zijn afdeelingen en districten waar de cultuur reeds sedert lang is ingetrokken.

Of die afdeelingen en districten ook voor een deel, of in het geheel niet, aan de verhooging zullen bijdragen, zal natuurlijk van omstandigheden, ter beoordeeling der plaatselijke ambtenaren, moeten afhangen. In de eerste plaats zal daartoe moeten worden overwogen de meer of mindere geschiktheid der bouwvelden voor de teelt van koffie, en voorts of de landrente er reeds hoog is, vergeleken bij de aangrenzende districten, terwijl ook de algemeene economische toestand der bevolking gewicht in de schaal moet leggen.

Maar men zij vooral niet te angstvallig, uit vrees dat deze of gene desa benadeeld wordt.

Het beste zal wellicht wezen de vraag kringsgewijs te overwegen, omdat de desa's van denzelfden kring worden verondersteld ongeveer in gelijke omstandigheden, te verkeeren ten aanzien van cultuur en irrigatie.

Men zou dan de verhooging in een percentage van de bruto-opbrengst moeten uitdrukken, wijl de landrente in de tegenwoordige leggers ook op die wijze berekend wordt, maar zoo men het gevoelen van de bevolking ter zake wil vernemen, dan verzuime men niet de verhooging per bouw om te slaan.

Werd het boven aangegeven denkbeeld ernstig in overweging genomen, ik twijfel niet, of in de beter produceerende gewesten zullen eveneens afdeelingen en districten gevonden worden, die in hetzelfde geval verkeeren als de zeven genoemde residentiën, en waar de bevolking met groote ingenomenheid het door mij aanbevolen equivalent zou betalen.

Ten slotte voeg ik hier nog de waarschuwing aan toe, om de vrijgekomen reservegronden, vooral niet in erfpacht uit te geven.

In de meeste gewesten is men daarmede al veel te ver gegaan. Vooral in Kediri is men met de uitgifte van gronden zoo vrijgevig geweest, zonder op de toename der bevolking te letten, dat er geen grond meer is voor nieuwe ontginningen, en de volwassen mannen moeten uitzwermen naar elders.

Ook om die reden zou de opheffing ven het Gouvernements-monopolie in vele streken van Java een groote uitkomst zijn, wegens het vrijkomen der reserveterreinen.

Java is de eerste plaats voor de Javanen, moet onze leus zijn, want, gelijk de bekwame schrijver in de *Locomotief* van den 18den Mei 1898[1]) terecht zegt: „waar men den inlander zijn grond ontneemt, vervalt hij tot armoede."

Java, Juni 1898.

---

1) Bedoeld artikel behandelt de vraag, of de Europeesche suikerindustrie op Java an de inlandsche bevolking voor- of nadeel oplevert.

Een snelle reis.

DOOR

W. JAEGER.

Het was op de gloeiend heete reede van Batavia.

„Waar is de hut No. 12", vroeg ik den hofmeester van de mailboot Madura, terwijl ik het passagiersverblijf betrad.

„Tot uw dienst, hier!" zei de aangesprokene, die terstond zijn beleefdst scheepshofmeestersgezicht voordeed, om mij met zijn zachten behulpzamen scheepshofmeesterstred naar de verlangde hut voor te gaan.

„De hut is gehuurd voor een ziek officier, niet waar?" vroeg ik, hem volgend.

„Tot uw dienst, ja!" antwoordde hij, ter sluiks een klein papiertje raadplegend, dat hij in de holle hand verstopt hield. „Nummer twaalf, den heer luitenant X, tot Napels. Tot uw dienst, dadelijk!" De laatste, met luider stem gesproken woorden, golden een roep uit een anderen hoek van het passagiersverblijf. „Een oogenblikje, meneer, daar zijn dames aangekomen die mij noodig hebben; hier is nummer twaalf", sprak de beleefde man, de genoemde hut openend en met een handbeweging aan mij voorstellend, waarop hij onhoorbaar verdween.

Ik trad de kleine ruimte binnen. Alles was, zooals ik het mij voorgesteld had in het jarenlange hopen, in het telkens terugkeerende wenschen en verlangen, weer eens een groote zeereis te maken, en met een soort van kinderlijk genoegen snoof ik de bekende geurenmengeling op van hout, lak en vernis, die de nieuwgeverfde passagiershutten eigen is. Het ronde, af en toe door de schaduw van een voorbijvliegende zeemeeuw verduisterde patrijspoortje, wierp weer even als vroeger de spiegeling van de zonnige watervlakte op den tegenoverliggenden wand, waar ze met duizenden gouden lichtloovertjes door elkander dansten. Ook het zachte knisteren en suizen van sparren en balken klonk mij als een vertrouwd geluid in de ooren — kortom, alles om mij heen wekte zulke aangename herinneringen op, dat ik mij, met de opgetogenheid van den zorgeloos genietenden reiziger, al dadelijk op mijn gemak gevoelde.

Nadat ik mijn hutbagage uitgepakt en mij huiselijk ingericht had, ging ik naar boven om, zooals ik dat gaarne doe, het gewoel op de reede en de voorbereidingen tot het onder stoom gaan van nabij te beschouwen. De schitterende zonneschijn, die over de reede uitgegoten lag, straalde met zulk een verscheidenheid van licht op de zeilen der schepen en op de luchtig wapperende vlaggen, schilderde zulke verblindende streepen van zilver op de azuren watervlakte en zulke frissche tinten op de gekrulde toppen der golven, dat het mij voorkwam, als had ik dit nog nooit zoo schoon gezien.

Het is dan ook een genot, zich zelf zoo goed en wel bezorgd te weten en met kalmen zielevrede naar al die koortsachtige drukte te kijken. Tusschen

het mastenwoud van groote, zich met majestueuze bedaardheid voor hun ankers wiegende zeeschepen, en onrustig op en neer schommelende kleine vaartuigen, vertoont zich thans het naderende havenbootje, opgepropt met in 't wit gekleede menschen en veelkleurige parasols. Het schijnen de verwacht wordende passagiers te zijn, te oordeelen naar de eensklaps bij ons losbarstende drukte aan stuurboordzij, waar de aan de staatsietrap gemeerde sloepen en prauwtjes met groot geschreeuw worden weggejaagd, om de aanlegplaats vrij te maken.

Hoewel wij op den grooten oceaanstoomer nauwelijks iets van den golfslag merken, moet het aankomende havenbootje zwaar tegen wind en zee inwerken, want de frissche noordewind, die van buitensgaats is komen opzetten, heeft de reede met lange rijen van schuimkronen bedekt. Dichte zwarte rookwolken uitbrakende, haspelt de kleine raderboot zich door de golven heen, maar de hardnekkigheid, waarmee ze zich herhaaldelijk naar alle windstreken wendt en draait, het meest naar die, waar ze niets te maken heeft, zou doen vermoeden, dat het kleine vaartuigje niets liever wil, dan den strijd opgeven en omkeeren. Maar langzamerhand is het toch tot op kabellengte dwars van ons gekomen en wordt nu door de spreekbuis toegeschreeuwd, dit niet en dat wel, dit zus en dat zoo te doen, alsof het volstrek niets uit zich zelf kan. Eindelijk ligt het „langszij", haakt zich met de toegeworpen touwen aan ons vast, en begint onder een oorverdoovend sissen en stoomontsnappen zijn levende lading over te schepen.

De stroom van helmhoeden en parasols, die zich thans over ons dek uitgiet, bestaat echter niet uit passagiers alleen; een aanzienlijk deel daarvan vormen de uitgeleiders, zooals het gebruik in Indië dat meebrengt. Deze keer schijnt de uitgeleidende belangstelling bijzonder groot te zijn, want al spoedig zijn alle dekken, trappen en gangen er mee opgevuld, zelfs tot in hutten en kooien toe gonst het van vragende, roepende, bewonderende en bedillende stemmen, zoodat het heen en weervliegende hofmeesterspersoneel verwilderde blikken van angst begint te wisselen, bij de gedachte, dat al die menschen werkelijke passagiers konden zijn. Aan de woelige drukte in den salon paart zich het ontkurken van flesschen, het rammelen van borden en het rinkinken van glazen, want niet alleen den vertrekkenden, maar ook den uitgeleidenden gelukt het de smart der scheiding in zooverre te verkroppen, dat zij het opulente (eigenlijk alleen voor de passagiers bestemde) ontbijt, alle eer bewijzen kunnen.

Intusschen is het langszijds sissende en borrelende havenbootje veroordeeld, om op alle mogelijke manieren heen en weer geschud en geworpen te worden, terwijl men bij ons aan boord niet ophoudt het op de ruwste wijze toe te schreeuwen en te kommandeeren. Het ongeduld van het mishandelde vaartuig schijnt zich een uitweg te banen in snerpende signalen met de stoomfluit, welke waarschuwingen het gevolg hebben, dat het ontbijten en afscheidnemen in den salon, het koortsachtig tempo van een één-minuuts-oponthoud in een spoorwachtkamer aanneemt. Ook de uitgeleidende vrienden ziet men den een na den anderen, al kauwende en slikkende weer het dek opvliegen, bevleugeld door den angst, dat het bootje zonder hen de terugreis kon aanvaarden. Nogmaals een afscheidnemen in alle hoeken en gaten, nogmaals een haastig gewemel van passagiers, passagiersvrienden en passagiersgoederen en de uitgeleidende heeren en dames zijn gelukkig de trap af en in hun boot aangeland.

Ook thans nog schijnt het kleine stoomertje zich niet naar wensch te gedragen, daar men nog steeds voortgaat met het toe te bulderen; eindelijk wordt het ongelukkige slachtoffer, nadat het groote schip het nog een laatste ferme schudding toebedeeld heeft, losgelaten, waarop het, hoog opstijgerend, ijlings van ons afzwaait.

Reeds ratelt de stoomlier, die het anker licht. Trillend, maar met steeds gelijk blijvende snelheid, windt zich de zware ketting om de spil; de natte schakels, aanvankelijk slechts met enkele schelpdiertjes bezet, worden steeds slikachtiger om eindelijk in klompen van blauwe klei over te gaan. Een gillend fluitsignaal van den boeg beëindigt de manoeuvre. Daarop een schellen in de machinekamer, een dreunen en trillen onder onze voeten, een dof bruisen van water aan den achtersteven, en de machtige schroef heeft haar werk begonnen — wij zijn onderweg! —

Wees gegroet, gij heerlijke Oceaan, gij wijde, vrije wereld, met uw zouten, verfrisschenden adem, die ons zoo opwekkend doordringt, dat wij, al is het ook met trippelende schreden en tastende handen, al dadelijk beginnen met ons langs de reeling voort te schuiven en ons over onze eigen zeemanschap te verwonderen! Gegroet, gij onbegrensde hemelruimte met uw onmetelijke welving, die ons eerst hier, in al haar grootschheid tot het bewustzijn komt, terwijl we uw zilveren, op spoorlooze baan daarheenzeilende wolken, van horizon tot horizon kunnen vervolgen! Gegroet, gij witgekuifde, groendoorschijnende golven, die ons af en toe met uw overslaand schuim bespat, zonder ons nog door meerdere krachtontwikkeling een voorproefje te geven van dat, wat ons misschien nog te wachten staat! Want hoe indrukwekkend ook uw afwisselend optreden met torenhooge waterbergen en gapend diepe afgronden zijn mag, (op dit oogenblik dacht ik met genoegdoening aan de 4 vaten olie, die wij voor het kalmeeren der brekers aan boord hadden) hoe verheven ook de eeuwig jonge kracht is, met welke gij den aardbol in zijn oneindige ronding omstuwt — het zwakke, zonder zwemorganen op uw rug schommelende menschenatoom, neemt dit alles gaarne aan, ook zonder dat hij heen en weer geschud en geslingerd wordt, tot hij zijn adem kwijt raakt, mitsgaders alles wat hij in zijn maag heeft!

Na dit ootmoedig appèl aan den Zeegod, dacht ik er ernstig over na om mij te bergen, daar de steeds hooger tegen de boorden opstuivende golven reeds begonnen een fijnen slagregen over het dek te jagen. Een blik echter, dien ik door de kap in den salon wierp gaf weinig bemoedigends te aanschouwen. De voor het diner gedekte tafels waren reeds voor alle zekerheid van stormlatten voorzien, ook de daarboven hangende, met glaswerk bezette slingerborden, deden hun best om door beteekenisvolle bewegingen, allerakeligst op rollen en stampen te zinspelen. De welvoorziene disch scheen dan ook weinig aantrekkingskracht uit te oefenen, want behalve eenige door de wol geverfde „globetrotters", die zich aan de gerechten te goed deden, gaven de meeste passagiers de voorkeur aan het verblijf op het dek.

Dat ook ik boven bleef en zelfs behoefte had mij aan iets vast te houden (wat dit was, weet ik niet, het kan den hofmeester, de pomp of ook wel de koe geweest zijn) moet daarmede verklaard worden, dat ik mij zoo tamelijk in denzelfden toestand bevond als de oude heer, die op de uitnoodiging van

den hofmeester: toch iets van het malsche gebraad of den delicieuzen pudding te proeven, het jammerende antwoord gaf: dat het zijn dood zou zijn, alleen door er naar te kijken. Het hielp niet, dat de kapitein ons de zaak verschoonend voorstelde, als een frissche bramzeilskoelte, waarbij, naar zijn weten, nog nooit iemand zeeziek was geweest; het hielp niet, dat hij in elk luchtig praatje, dat hij met een passagier begon, een moedinboezemend meteorologisch bulletin invlocht, dat, al naar mate van het weerstandsvermogen van den patient, van „maar een beetje winderig" tot „nog al tochtig" varieerde; het hielp niet, dat de scheepsklok herhaaldelijk voor het diner luidde en met bijzonder schellen aanslag op de heerlijke dingen scheen te wijzen, die daar beneden op ons wachtten — sprakeloos van benauwdheid en hun aanzijn verwenschende, lagen de passagiers in de droefgeestigste houdingen, op stoelen en banken uitgestrekt. Daar verschijnt andermaal de hofmeester, naar ik vrees in de sanguinische hoop, ten minste enkelen zijner beschermelingen, door de voorspiegelingen van sybaritische genietingen, aan tafel te lokken. Ik zie eenige dames voor hem, als voor een geestverschijning, de vlucht nemen, ik zie met een wantrouwigen blik, dat hij ook op mij afkomt, ik poog standvastig te blijven, doch als de rampzalige weer over zijn malsch gebraad en delicieuzen pudding begint, kies ook ik het hazenpad, terwijl ik hem op Perzische wijze vloek: „Moge uw aangezicht het onderst boven gekeerd worden en ezels op het graf van uw oom zitten!"

Beneden, waar alles potdicht was en waar de beklemmende, uit duizenden scheepsgeuren samengestelde atmosfeer heerschte, die alleen reeds voldoende is om iemand ziek te maken, was het zoo mogelijk nog akeliger. De angstige kreten, vermengd met lachen en verwenschingen, die uit dit sombere oord opstegen, duidden genoegzaam aan, dat de nieuwelingen in zeereizen nog onvoorbereid waren op de onaangename verschijnselen, welke de benedenverblijven van schepen bij stormweer opleveren. Want onaangenaam is het, als de wetten der zwaartekracht schijnen opgeheven te zijn, als hoeden, schoenen en borstels, gelijk kikvorschen tegen den wand opspringen, en spiegels en handdoeken hoogst eigenzinnig een bijna horizontalen stand aannemen of tegen de zoldering opzwaaien, om daar minutenlang als vastgeplakt te blijven zitten.

Ik heb troost gezocht in mijn kooi, hoewel de boot zoodanig slingert, dat het bijna een bespotting wordt om in bed te blijven, en een onmogelijkheid om op eenige andere wijze op te staan, dan door er uit te tuimelen. Maar vast besloten mij hier te handhaven, klem ik mij tusschen planken en matrassen vast, en zoo heen en weer gewiegd, onder een sidderen, kraken, knetteren en kreunen, alsof het gansche schip van gevlochten mandewerk is, val ik in een onrustige sluimering. Te midden dezer periode van halfbewustheid, van zich vast houden en zich tegen de balken stooten, word ik een zwaargewonde, dien men in een schommelende tandoe van het slagveld wegdraagt. Ik heb een kogel ergens in een elleboog of in een knie zitten, want elke beweging der dragers doet deze lichaamsdeelen pijnlijk aan. Zoo gaat het voorwaarts over hobbelig terrein, af en toe met het hoofd lager dan de voeten, en dan weer als het ware rechtop staande, nu eens op de linkerzijde geworpen, dan op de rechter. Eindelijk zijn we in de ambulance aangekomen. En nu word ik geopereerd, dat voel ik duidelijk! Ik kan die telkens wederkeerende schokken van pijn niet langer uithouden, ik wil van die snijerij niets meer weten, ik

worstel mij los, toen zie! Wie daar? Een dokter, een gevuld glas, een bedwelmingsdrank! Wat is het? De dood? Neen, de Hofmeester met een bittertje.

Het stormachtige weer was gelukkig slechts van korten duur. Volgens de zeelieden had het niet eens bestaan en was ons deze indruk slechts gesuggereerd geworden door het „trillen" van de boot, dat deze, bij gunstigen wind nu eenmaal niet laten kon! Hoe dit ook zij, erkend moest worden, dat wij nog altijd met een flinke vaart vooruitgingen. Voorbij de eindelooze rizophorenwouden en de gekookte moerassen van de Lampongsche districten, voorbij de vlakke, boschachtige landtongen van Palembang, die de een na de andere zichtbaar worden en achter ons weer in elkaar schuiven; voorbij de kale, maar de Nederlandsche aandeelhouders zoete winstjes brengende tinbergen van Billiton; voorbij kleine eilandjes en klippen, die met vaart achteruit schijnen te drijven; voorbij veelkleurige, af en toe onderduikende, en altijd nikkende boeien en tonnen; voorbij alles, wat ons tegemoet komt en alles wat men ziet, totdat ook het laatste voorwerp, waaraan wij onze snelheid kunnen meten, verdwenen is en wij ons te midden van den grooten blauwen cirkel alleen bevinden.

Welken moreelen steun een alleenreizende, in een wolk van kanten gehulde Fransche dame, op zee aan een groote paraplu hebben kan — en zelfs aan een rood katoenen paraplu — en welk verband er bestaat tusschen het steeds ophouden van dat voorwerp en het niet laten zinken van den moed, is mij op deze reis recht duidelijk geworden. Want madame Martha, zooals de kleine, boutige, en zeer levenslustige weduwe genoemd werd, wist van de beschermende oppervlakte van dit *„feu son époux chéri"* toebehoord hebbende voorwerp een zoo nuttig en veelzijdig gebruik te maken, dat niemand aan boord kon beweren, haar zich over de verschansing te hebben zien buigen, met een ander doel, dan om het kleurenspel der golven te bewonderen. Er dient hierbij gevoegd te worden, dat het kostbare erfstuk tevens diende tot introductie der eigenaresse, en wel door een daaraanhangend perkamenten étiquetje, waarop de *„époux chéri"*, die de pen voerde als een engel, in hoogst eigen persoon zijn naam geschreven had met de bijvoeging: *Consul de France.*

Dat het naïf vroolijk wezen der kleine reliquienvereerdster voordeelig uitkwam tegenover de nog al angstige gereserveerdheid der meeste overige dames, en dat zij vooral met de officieele waardigheid van eenige deftige ambtenaarsvrouwen een tegenstelling vormde, zoo treffend als men het zich maar voorstellen kan, behoeft wel niet vermeld te worden. Daar zij bovendien door deze laatsten hartstochtelijk gekritiseerd werd, zoo kan men wel aannemen, dat dit bij haar nog der moeite loonde. Wat het heerenpersoneel betrof en wel speciaal de oudere leden hiervan, zoo waren deze van meening, dat juist madames moederlijke zorg en welwillendheid voor de jongere officieren, het overtuigendste bewijs leverde, dat de bewegelijke dame zich boven de haar geslacht eigen graad van onpartijdigheid nog verre verhief, en dat het dus de natuurlijkste zaak ter wereld was, als de jongelui des morgens bij de kajuitstrap queue maakten, om op het weerlichten der atlaspantoffels en het vliegen der zwarte vlechten te wachten.

Naast haar figuur, of beter gezegd naast de levenslustige groep, die zich onder de gastvrije paraplu vereenigde — want zooals ik zeide, het was een bijzonder groote, rood katoenen paraplu — vertoonde zich als een tegenover-

gesteld en vijandelijk element, de hoogst triviale gestalte van een dikken Heilsofficier. Dit heerschap, wiens menschlievende zending voornamelijk uitdrukking vond in een gladgeschoren bullebijtersgezicht en dubbele onderkin, was steeds in de buurt van genoemde paraplu, en hield ons door zijn scherp afkeurenden blik en waarschuwend Hm! Hm! in gestadige spanning naar een gestrenge boetpredikatie, die echter nooit kwam. Mogelijk ook, dat hij een tournooi met de gallische welsprekendheid der zoo goed verschanste dame schuwde. Zelfs wanneer hij vast besloten scheen, eindelijk van wal te steken, deinsde hij geregeld terug voor de roode paraplu (ik geloof reeds vermeld te hebben, dat het een katoenen was) zoodra de bolvormige wand zich slechts eventjes naar zijn zijde neigde. Want madame Martha hield er van om zelfs bij de onschuldigste kout, door opspanning van het reusachtige ding een apart hoekje te scheppen, welke geheimzinnigheid niet naliet de nieuwsgierigheid der belangstellende zusteren tot ondragelijkheid te doen stijgen.

Van al de heeren, die in de gelegenheid gesteld werden „zich een weinig onder de paraplu te compromitteeren", zooals de gastvrouw het ondeugend noemde, was er geen, die zoo onbevangen en met zooveel humor zijn rol opvatte, als onze brave scheepskapitein. Zijn door weer en wind gebruind en gegroefd gelaat, lachte dan met alle rimpels, die het had en zijn galanterie was daarbij zoo oprecht décent, en toch weer zoo guitig schalksch, dat het iemands hart goed deed er naar te kijken. Als ik nu nog terloops melding maak van eenige uit de binnenlanden van Java afkomstige heeren en dames die, in innigen afkeer van alle kleingeestige maatschappelijke vooroordeelen, zich met vreugde aansloten bij den kleinen kring, waarvan de roode paraplu het middelpunt vormde, dan heb ik de hoofdpersonen aangeduid van het vroolijke element, dat de gansche reis door als een weldoend zuurdeesem werkte op de nog al flegmatische massa der overige passagiers.

En het *was* een pleizierige reis, bijna een spelevaart zelfs, toen wij in de heerlijk koele atmosfeer van het bestendige passaatwindje en met den doorschijnenden hemel boven ons, over de onmetelijke azuurvlakte daarheen gleden, als tusschen twee blauwe oneindigheden.

Het was een genot onder de zonnetent te liggen droomen, en daar, gewiegd door de zachte deining, en met den langzaam op en neer rijzenden horizon voor oogen, zich te verdiepen in de grenzenlooze oneindigheid, in al die duizenden onnoembare en onbeschrijfelijke dingen die in licht en lucht, in oceaan en hemelruimte liggen. En als dan de nacht kwam, de reine, klare nacht, met zijn zwijgend sterrenheir en zijn nauw hoorbaar gefluister van wind en golven, dan moest men onwillekeurig overpeinzen, hoe plechtig het denkbeeld toch was, zoo in eenzame stilte en verlatenheid, over ongekende afgronden te stevenen, wier diepte zoo geheimzinnig en onpeilbaar is als de dood zelf. De stoomer lag bijna zoo rustig als in de haven, alleen het bestendig sidderen van de gansche boot en het doffe dreunen der nooit rustende schroef spraken van de reuzenkracht, met welke de kolossus door den stillen vloed werd voorwaarts gedreven. Men kwam zoo recht tot het bewustzijn van den reeds afgelegden onmetelijken afstand, bij deze voortdurende snelheid, die nooit verminderde, hetzij zonneschijn of duisternis, die nooit verlamde en steeds aan zich zelf gelijk bleef. En het gevoel van snelle plaatsverwisseling werd steeds intenser bij den aanblik van het warrelend wegschuimende kielwater

achter ons, en bij de berekening hoevele dagen en nachten dit alles reeds duurde. Onder de borrelende oppervlakte dezer draaikolken zag men af en toe iets grijsachtigs heen en weer schieten, dat bij tusschenpoozen een glinstering van zilveren schubben vertoonde. — Hij is er altijd, de onaangename begeleider door de blauwe eenzaamheid, de vraatzuchtige gezel, die al het verteerbare opslokt, dat over boord valt — de haai. Slechts bij fraai weder pleegt hij voor korte oogenblikken zijn jachtgebied verder uit te breiden. Dan ziet men de gladde, als een logge oliemassa glinsterende zee, plotseling over een groote uitgestrektheid, mat en korrelig worden, alsof er een regenbui in neer plast. De snelheid echter, waarmede de peilvormige waterrimpeltjes, zich allen in dezelfde richting bewegen, overtuigt ons spoedig, dat het een onmetelijke school visschen is, die in haar angst voor de vraatzucht van den vervolger, tot aan de oppervlakte is gevlucht en nu met al de snelheid harer millioenen vinnen een goed heenkomen zoekt. Nog interessanter werd deze jacht, als de vluchtelingen tot de soort behoorden die men vliegende visschen noemt. Als een verschrikte vogelzwerm schoten deze uit den spiegelgladden vloed op, om zich op hun spitsgevorkte vliegvinnen een eind ver door de lucht te laten dragen. Het verraste oog poogde de bliksemsnel opdoemende en in alle richtingen uit elkander stuivende verschijningen te volgen — te laat — slechts hier en daar zag men nog de watervlakte in 't zonlicht borrelen en glinsteren, alsof er een lading schroot in afgevuurd was, zag men nog slechts de plekken waar de vluchtelingen weer in 't natte element waren neergeploft.

Hoe onbeduidend deze voorvallen op zich zelf ook mochten zijn, voor het nieuwsgierige, door eentonigheid verlangend geworden oog der reizigers, werden het gebeurtenissen van gewicht, en zoo kwam het, dat men den ganschen horizon steeds ijverig met binocles en scheepskijkers naar nieuwe verschijnselen onderzocht.

Het was dus niet te verwonderen dat, toen zich eindelijk het eiland Sokotra op den rand van den blauwen cirkel vertoonde, de algemeene belangstelling tot koortsachtige spanning steeg.

„Slechts steil hoogland met ondoordringbare wildernissen," bemerkte de kapitein met de aan zeelieden eigen geringschatting van grootsche natuurtooneelen.

„Ondoordringbare wildernissen? Maar dat is verrukkelijk!" fluisterde het smachtend uit de roode paraplu.

Welke onthulling van wild genot in deze woorden lag, mag de hemel weten, maar men kreeg onwillekeurig den indruk dat, wanneer de kapitein madame Martha voorgesteld had, hem in die wildernissen te volgen, zij het erfstuk van den *„époux chéri"* dadelijk gesloten en toegebonden en haar hand door zijn arm gestoken zou hebben. Vooral de bullebijterige heilsofficier scheen op dit punt niet den minsten twijfel meer te koesteren, want hij trad met vlammende oogen naderbij, denkelijk om haar zijn meening te zeggen, toen de plotseling voor hem neerdalende roode scheidsmuur hem weer deed terugdeinzen. Niet genoeg daarmede, versterkte het boutige vrouwtje nog de afwijzing van den vijand door over haar borstwering heen een driftig knipje met duim en vinger in zijn richting af te geven, waarop zij met het hoofd in den nek geworpen, een uitdagende houding aannam, alsof niets ter wereld haar bewegen kon dit knipje terug te nemen.

„Nooit zulk wijf gezien!" zeide de heilsgezant binnensmonds. „Nooit — ook in Europa niet!"

Dit kon wel zoo zijn, want hij was, behalve in de kolonie, nooit buiten de grenzen van zijn vaderland geweest; een goed landje, een flink landje, een door noeste vlijt aan de baren ontwoekerd landje als men wil, maar dat toch de geheele wereld niet is.

Ten hoogste verbaasd, maar zonder een spier van zijn gelaat te ontspannen was de vrome man blijven staan en madame Martha, die hem opmerkzaam waarnam en aan wier fijn vrouwelijk instinct het niet ontging, dat ze indruk op hem gemaakt had, besloot alsnu door een behendig manoeuvreeren achter zijn plannen te komen.

— „*Eh bien monsieur*!" klonk haar vleiend stemmetje achter de katoenen verschansing, „u krijgt het als galant cavalier immers toch niet gedaan, een alleenreizende dame — schrik aan te jagen."

— „*Pardon Madame*!" sprak de man met een bas zoo grof en zwaar, en een gezicht zoo schaapachtig, dat het niet verrassender had kunnen zijn, als men een lam had hooren bulken „ik wou — — het was — — —"

— „Maar verbeelding van mijn kant, *naturellement*!" lachte ze, terwijl haar zwarte oogen langzaam boven den rand der roode borstwering uit kwamen kijken. „U wou mij slechts iets aangenaams zeggen, niet waar?"

Aldus aangemoedigd, smakte de afgezant een paar maal met zijn lippen, als genoot hij reeds bij voorbaat de zaligheid van het bekeeringswerk en begon op galmenden toon:

— „Het geldt het heil uwer ziel madame! Aanschouw het heelal madame! Aanschouw des hemels reinheid! Aanschouw — zijn al die jongelui daar uw vrienden madame?"

— „Ja zeker!"

— „Zeer goed! Aanschouw de grootheid — — —" doch hier werd hij gestuit door een lachsalvo van de vroolijke groep.

— „Maar hij is charmant!" riep madame Martha, die weinig van de ovatie begrepen had, maar dit alles toch zoo kostelijk vond, dat zij den verbluften spreker een kushandje toewierp.

Of nu de vrome man het verleidelijke van zekere wereldsche verschijnselen, tot nog toe onderschat had, dan wel dat hij begreep zijn bekeeringswerk naar een ander systeem te moeten inrichten, valt moeielijk te beslissen, zeker is het, dat hij met een botten lach op het steenen gelaat, zijn groote vuist kuste, waarop hij, tot over de ooren rood geworden, zich haastig uit de voeten maakte. Eerst op eenigen afstand van het tooneel zijner nederlaag bleef hij als versuft stil staan, om den grooten schoorsteen tot getuige te nemen van zijn verklaring:

„Nooit zulk wijf gezien — nooit — van mijn leven niet!"

Het was reeds recht gezellig geworden aan boord, toen het vreeselijke Roode-zee-traject alle vroolijkheid deed verstommen, alle levensgeesten als met verlamming sloeg. Terwijl de vaart van het schip het zwakke zuidenwindje, dat eenige afkoeling beloofde „doodstoomde" zooals de zeelieden zeggen, lachte de Egyptische zon met haar eeuwig sphinxlachen uit een stalen hemel ter neer, en zengde zoo onbarmhartig door de witte tentdaken heen, dat men als het ware vuur ademde.

Al naar mate van stand en beschaving lagen de passagiers òf in voorbeeldigen staat van uitputting in hun rieten stoelen te kwijnen, òf als noordkapers te blazen, en dat nog zonder een voorstelling te hebben van de vreeselijke hitte, daar diep beneden in het schip, waar de halfnaakte, met kolenstof bedekte gestalten der stokers zich in den rooden weerschijn der vuren als demonische geesten heen en weer bewogen. Zelfs de sterkgebouwde Nubiërs, de eenigen, die het daar in zulk een temperatuur uithouden en daarom speciaal voor het Roode-zee-traject geëngageerd worden, moesten herhaaldelijk met koud water worden begoten, alsof ze de ijsbeeren van een dierentuin waren.

Geheel ontzenuwd en afgemat, en het nauwelijks wagende mij te bewegen, lag ook ik onder de zonnetent te hijgen en de mogelijkheid te overdenken of menschelijke wreedheid zoover kon gaan, om in zulk een temperatuur, van een medeschepsel te verlangen dat hij in den salon zou komen om — samen te musiceeren. Een der passagiers namelijk, een verarmde impressario en concertondernemer, die door een vroolijk leventje van maatslaan en muziekdirigeeren in zulk een chronischen siddertoestand was vervallen, dat het iedereen begrijpelijk werd, waarom zijn horloge, zijn porte-monnaie, en ten slotte zijn gansche vermogen van hem weggesidderd was, had reeds meermalen gelegenheid gevonden zijn dirigeerwoede op mij te ontlasten, en langen tijd liet de gedachte mij geen rust of duur, dat hij aan de piano zat en wel honderdmaal per dag, onder een ongeduldig in maat op en neer wippen, naar mijn komst uitzag. Ten opzichte van de hitte een salamanderachtig weerstandsvermogen bezittende, behoorde hij tot dat soort van taaie cosmopolieten, die, terwijl hun medeschepselen van de warmte bezwijken, met droge gezichten en vroolijke stemmen vragen, hoe of het mogelijk is, dat men in het heerlijk zachte klimaat van Indië zoo kan transpireeren. Dit alles spande mij onwillekeurig op de pijnbank, en ik geloof niet, ooit zulk een zelfvoldoening en innige dankbaarheid te hebben gevoeld, als op het oogenblik toen de scheepsdokter mij verklaarde, dat hij verplicht was geweest, twee ijskompressen op het hoofd van dienzelfden heer te appliceeren. Ik dateer mijn herwonnen levenskracht van de ontvangst van dit bericht.

Het was tegen het einde van de akelige Roode-zee-periode, dat nieuwe beelden aan den horizon verrezen, die zoo vele dagen lang slechts een dampig verdriet geweest was. Als een laag liggende, donkere streep, als een lange, sombere aaneenschakeling van dorheid en verlatenheid, doemde de kust van het schiereiland Sinaï in de avondschemering voor ons op. Geen ander leven, geen ander geluid dan de dof dreunende branding, of de schelle schreeuw van een opgeschrikten reiger. Reeds waren de nachtschaduwen op het rotsachtige voorland neergezonken, maar achter zijn donkere silhouette verhief zich, spookachtig verlicht door het laatste avondrood, de top van den legendairen berg zelf, den Sinaï. Eenzaam, en als het ware zwevende in het ledige, stond de vurige kruin daar, in een hemel van mat byzantisch goud, een onbeschrijfelijk verheven beeld, een bijbelsche mysterie, maar oneindig somber en weemoedsvol!

Nadat wij met verminderde vaart tusschen de zandmuren van het Suezkanaal doorgegleden waren, zonk ook Port-Saïd, het laatste visioen van Afrika in den lichtgloed achter ons weg. En nauwelijks hadden de blauwe verten der Middellandsche zee ons den frisschen adem der gematigde luchtstreek te

gemoet gezonden, of de door hitte verslapte en ontzenuwde passagiers ontwaakten weer tot een nieuw leven, en tevens tot nieuwe belangstelling in het wel en wee van den medereizenden natuurgenoot.

Want wat de interessante gebeurtenissen aan boord betreft, en hun neiging zich opeen te hoopen, juist in een periode, waarop elk mensch te veel met zich zelf te doen heeft om zich om den lieven naaste te bekommeren en met welken koortsachtigen reporterijver deze voorraad nieuws dan later toegelicht en gecolporteerd wordt, daarvan kan men alleen in de Middellandsche zee eenig begrip krijgen. Van een dame, een weduwe met vier kinderen — die door de hitte bevangen, in het groote luik zou gevallen zijn indien niet de tweede stuurman haar bijtijds gegrepen had — wordt verteld, dat het haar niet gelukt is den galanten man over te halen, een bewijs van haar dankbaarheid te aanvaarden. Dat dit bewijs in niets meer of minder bestaan moet hebben, dan het aanbod; de vader van de vier dotjes van kinderen te worden, leidt men daaruit af, dat de redder, toen men hem van de kinderen sprak, verontwaardigd en met de rechterhand geopend uitgestrekt, als tot bestraffing van de gansche Natuur, de woorden sprak: „Ik heb er zeven zoo!" De groote hitte moet een tusschendeks reizend en naast de machinekamer logeerend paartje, zulk een voorproef van het vagevuur gegeven hebben, dat zij in hun ontwaakt geweten, elkander met verwijtingen overstelpt en het feit ontsluierd hebben, dat de jonge man een gedroste handelsklerk is, die de dochter van zijn principaal geschaakt heeft, tegelijk met den inhoud van het geldlaadje, de hangklok uit de toko en een dozijn zilveren theelepeltjes. Verscheiden personen zijn gedurende den tocht door het Suez-kanaal flauw gevallen en in verband daarmede moet het aantal verbruikte fleschjes selterswater onnoemelijk groot zijn. Ook de eenzelvige jichtige suikerbaron, die steeds zich zelf genoeg was met zijn voorraad sigaren, cognac, twaalf dutten en een beroerte daags, moet tengevolge van een overmatig gebruik van dit niet-alcoholische vocht, hopeloos liggen. Een betreurenswaardige vergissing, begaan met de sterk op elkander gelijkende kruiken met selterswater en die met Schiedammer nat, heeft ten gevolge gehad, dat de heilsofficier, die den matrozen steeds het zondige van het rooken en drinken placht voor te houden, in meer dan vroolijke stemming in zijn kooi is gevonden, een drinklied brullende en daarbij aan een korte pijp zuigende, zoo gulzig als een baby aan de melkflesch!

En dan zou men al te met nog vragen of er nieuws is aan boord! Nieuws? Een dozijn moorden aan den vasten wal, wekken minder belangstelling dan deze kinderachtige voorvalletjes op zee! — — —

In imposante majesteit verheft de Etna zijn besneeuwden kruin in de wolken, terwijl het groen en het goud van de Italiaansche kust in het zonlicht schittert. Gelijk een aandachtige gemeente staan wij aan 't dek, om in sprakelooze bewondering het prachtige panorama te genieten dat bij den ingang van straat Messina het oog boeit.

Geen vaarwater ter wereld kan in natuurschoon met dit heerlijk plekje wedijveren. De straat van Gibraltar met haar hemelhoog rotsgevaarte, is grootsch en imposant; de Bosphorus met zijn azuurblauwe wateren, zijn donkere cypressen en witte kiosken, is oneindig liefelijk; de Soendastraat met haar als palmenboequetten op den oceaan drijvende eilandjes, verrukkelijk schoon, maar de straat van Messina is dit alles te samen.

Welkom gij schilderachtige kusten met uw witte, uit weelderig groen te voorschijn tredende en tot aan de hoogste toppen opklauterende villa's en landhuisjes, met uw blauwe in zig-zag naar boven stijgende rookpluimpjes, wier afwisselend verdwijnen en weer verschijnen ons de plekken verraadt waar de bergopwaarts hijgende spoortreinen hun tunnels passeeren! Welkom gij talrijke stadjes en dorpjes, die u zoo vreedzaam in de stille watervlakte weerspiegelt, met uw smalle straatjes en steegjes, die zich opwaarts kronkelen, de hemel weet hoever of waarheen, terwijl uw door de zon verbrande, halfnaakte jeugd, juichend naar den oever snelt om den vreemden oceaanstoomer te zien voorbijstevenen! Welkom gij kleine bootjes en sloepjes, die trots den verlangzaamden vaart van den kolossus, krampachtig roeien moet, om de uitgeworpen touwen op te vangen, waaraan de postzakken en de heerlijke vruchten, de eerste groeten, de eerste voortbrengselen van het oude Europa naar boven halen! Welkom ook, gij vuurtorens en signaalstations, met uw plotseling aan de masten opklimmende, veelkleurige vlaggetjes, die terstond in geheime internationale taal, een samenzweering op touw zetten met de ook aan onze stengen waaiende bonte seinen, zoodat het bericht van ons verschijnen, in nog geheimzinniger teekens langs den electrischen draad naar het noorden vliegen kan — naar het vaderland!

Alles aan boord volgt met opgetogen blikken het kaleidoskopisch wisselende tafereel, alles geniet en bewondert met het aangename gevoel des zorgeloozen reizigers, voor wiens behoeften tot in de kleinste onderdeelen gezorgd wordt, en die zich niet eens behoeft te verplaatsen, om de schoone wereld met al zijn kleuren, klanken en geuren, als een bewegelijk panorama aan zich te zien voorbijtrekken.

Ook de heilsman staat met een gezicht als van een starende houten pop, te goedkoop om er uitdrukking in te hebben, naar de wonderen te kijken, terwijl madame Martha — deze in eene élégische stemming, als had ze reeds de Hallelujahoed op — hem de schoone punten aanwijst. De staat van verrukking, waarin de dame verkeert, belet haar echter niet, om plotseling en tot grooten schrik van den vromen man, in zeer onwelluidende verwenschingen uit te barsten, nu zij ontdekt dat het hondje van den kapitein, druk bezig is het heilige erfstuk, de roode paraplu over het dek te sleepen. Ook nadat het ons gelukt is, het speelsche dier zijn prooi te ontrukken, gilt ze nog naar hem als een „brigand", een „vervloekte roover" en een „voor eeuwig verdoemd varken", welke welsprekendheid niet nalaat eenig opzien te verwekken.

Ik kan de treurige waarheid niet voor mij zelf verzwijgen, dat de ingetogenheid zoowel als de uiterlijke bekoorlijkheden van madame Martha, meer door de reis geleden hebben dan men voor mogelijk zou houden, en trots de wonderen, die zij nog steeds ten behoeve van dat uiterlijk verricht, begin ik te gelooven, dat als zij aan de hitte der laatste dagen bezweken was, men in haar kooi een oude vrouw gevonden zou hebben, die in de verte iets op haar geleek.

De als diamanten in het zonlicht glinsterende vensterrijen van Messina verdwenen allengs achter ons, toen wij bij 't verlaten van de straat, de Tyrrheensche zee instoomden — de geruchten van het land stierven weg. In lange opeenvolging gleden de bleek violette toppen der Apennijnen ons aan stuurboord voorbij, om eerst in purperen nevelen weg te smelten, toen de

stralende zonneschijf in de vurige golven onderdook. Even zacht en liefelijk, even vredig en rein, als de schoone dag die achter den donkeren horizon was weggezonken, sloop thans de kalme avondschemering over de uitgestrekte wateren — het werd stil in het luchtruim. Van de Calabrische kust streek nog eenmaal een lichte zucht, een laatste echo van den luiden dag, als een ademtocht over de azuurblauwe eenzaamheid, en daarop daalde de zwijgende pracht, de oneindige vrede van den italiaanschen nacht op ons neer.

Groot als een zon, toovert de vóór ons opkomende maan een schitterend pad van brillanten op de breede waterrimpels, en terwijl wij den lichtenden weg volgen, waarin de boeg van den stoomer lange voren van gesmolten zilver ploegt, zien wij aan zijn uiterste einde reeds de donkere silhouetten van Capri en Ischia in den blauwen neveldamp opdoemen. En nu, onder den indruk van dezen schoonen nacht, nu elke schroefslag, waarmede wij ons doel tegemoet ijlen, bijna iets plechtigs krijgt, en wij reeds den zwaren ankerketting hooren klaar maken, nu heerscht er alom aan boord een vroolijke drukte en opgewektheid. En nu hebben wij allen een opvallende neiging om elkander met iets weemoedigs in de stem, de verzekering te geven, dat de heerlijke overtocht of het genoegelijke samenzijn toch eigenlijk veel te kort geduurd heeft en nu vind ik ook madame Martha een voorname schoonheid. Ik gun haar van harte het minnekoozen in de zwarte schaduw van den grooten schoorsteen, ik wensch haar het meeste succes toe, hoewel ik vrees, dat haar partner, de menschlievende Heilsman, reeds te zeer door de wol geverfd is, als dat de gevoelens van verrukking, waarmede hij zegt de aanbiddelijke sekse te huldigen, echt konden zijn. In tegenstelling met de dame, die men hoort spreken met een stem, alsof ze veertien dagen lang op een herdersfluit gespeeld heeft, klinkt zijn gekweel meer als een spottend gegrinnik. Is het verbeelding? — Is het slechts de roode paraplu? — of zie ik werkelijk de vurige gestalte van Mephistopheles zich naar madame Martha vooroverm mag — thans buigen en de haneveer spottend daarbij nikken? Hoe of dit ook geweest zijn, nog wil ik zweren, dat ik den ouden snoeper, de bekende verzuchting over het sterven als jonggezel hoorde uiten, met de woorden:

„J'ai frémi souvent, j'en conviens,
„Devant cette horrible pensée!

en de herdersfluit:

„Avant que l'heure en soit passée
„Digne seigneur songez y bien!

In elk geval was het de hoogste tijd daartoe, want reeds doemde Napels — voor de meesten onzer het doel van de reis — als een verre, witte vlek in den maannacht op. Met snelle schroefslagen ijlde de stoomer tusschen Capri en het voorgebergte van Sorrento door, stil, als een somber memento, trad de donkere massa van den Vesuvius te voorschijn, en toen wij den blik van zijn dreigende, den innerlijken vuurgloed weerspiegelende rookzuil afwendden, zagen wij reeds de groote in duizende lichtjes stralende stad voor ons liggen.

Het was een wonderschoon tafereel, een onvergetelijken indruk. Het verre melodieus over het water klinkende stadsgedruisch, het doffe rollen van wagens, de tikkelende hoefslag der paarden, het blaffen van honden en de zwakke tonen van muziekinstrumenten, dat alles werd door de nachtwind in vlagen

naar ons toe gedragen, afwisselend luid en dan weer wegstervend tot een zacht klinkend suisen, alsof de gansche stad een groote glazen klok was. Af en toe kon men zelfs een schellen lach, een vroolijk liedje, of wel de verre snik van een draaiorgel onderscheiden, — stemmen en tonen, die terstond weer in 't algemeene bruischen: de golfslag van de rustelooze zee des levens ondergingen.

Het uitgestrekte, door blauw zilverlicht overgoten amphitheater van huizen begint ons reeds van beide zijden te omvatten. Steeds grooter en massiever teekenen zich de donkere havenkasteelen van dezen achtergrond af, steeds talrijker flikkeren de lange, den loop der straten aanduidende lichtrijen op, steeds duidelijker worden de omtrekken, steeds menigvuldiger de stadsgeluiden, het bruisen en gonzen stijgt tot een crescendo van tonen — — — wij zijn voor het steenen tooversprookje aangeland!

Verwarde klanken van lachende en pratende stemmen, van zang en snarenspel naderen ons in donkere booten, en nog vóór dat de ankerketting door de kluisgaten is gerateld, zingen reeds de violen en de guitaren, en galmt het ver over de zilveren watervlakte:

„*Sul mare lucica, l'astro d'argento — — —*"

Droomend naar de witte féerie starende, luisterde ik naar het bekende lied, dat met zijn lachende weemoed en zijn juichende lust, zoovele verre herinneringen opwekte, en zocht in de stralende ruimte, naar de klankfiguren, die bij deze tonen pasten. Wiegend en golvend in rythmischen roeitakt, gleed de melodie over het water daarheen, om na elk jubelend refrein, weer in een vroolijk gegons van lachen en praten over te gaan, totdat eindelijk stemmen en tonen met de steeds zwakker klinkende riemslagen in den maneschijn wegstierven.

Het was een dier tooverachtig schoone oogenblikken, aan welker bekoring zich niemand onttrekken kan. En toch mocht het mij niet gelukken, mij er geheel in te verdiepen, het zóó in mij op te nemen en er zóó in op te gaan, als ik wel gewenscht had. Integendeel, ik voelde plotseling den indruk verdwijnen en het heerlijke beeld wegzinken, alsof er een sluier over heen getrokken werd, alsof het geheel slechts een bedrieglijk fata-morgana was. Alle omtrekken verbleekten en verdwenen. Nog eenmaal doemde een zwak visioen op van witte kaden en paleizen, van macaroni- en rozengeur, van guitaargetokkel en van koorgezang, nog éénmaal wierp de stille watervlakte, de geluidstrillingen der verre melodie terug, en hoorde ik nog de slaperige echo's mompelen:

„*Oh dolce Napoli, oh suol beato — — —*"

toen plotseling een onverklaarbare warmte, een tropische hitte, tegelijk met helder daglicht mij omgaf, en ik een stem achter mij zeggen hoorde: „Tot uw dienst, hier ben ik weer, hoe vindt u de hut, zou ze voldoen?"

Ik bevond mij nog steeds op de reede van Batavia, waar ik op het stoomschip Madura een hut was gaan bezichtigen, die ik voor een zieken repatrieerenden collega gehuurd had. Ik had een minuut lang met de deur in de hand gestaan en was, met de kleine ruimte voor oogen, door zooveel herinneringen overweldigd geworden, dat ik in gedachten de reis naar Napels had meegemaakt.

„De hut is goed en zal wel bevallen" zeide ik met een weemoedigen zucht, waarop ik weer naar boven ging, om mij naar het heete garnizoen terug te laten roeien.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Juli—15 Augustus 1898.

Alleen in de afdeeling Petroleum aandeelen was deze maand de handel levendig. Vooral de aandeelen Kon. Mij. trokken door hunne scherpe daling de aandacht. De aandeelen Rotterdam Deli Maatschij. en Pref aand. Oost-Borneo Maatschappij maakte een grooten sprong voorwaarts.

			pCt.
Hooger werden genoteerd:			
Aand.		Cult. Mij. der Vorstenlanden	3 3/4
„		Handelsvereeniging Amsterdam	3 1/2
Cert. v. Aand.		Liquid. Barge & Moormann	8 1/2
Aand.		Ned. Ind. Escompto Mij.	6 1/2
„		Ned. Ind. Handelsbank	3
„		Amst. Deli Compagnie	6
„		Amst. Sumatra Cult. Mij.	9
„		Deli Cultuur Mij.	2 1/2
„		Deli Maatschappij	8
„	A.	Langkat Cult. Mij.	7
„	B.	Langkat Cult. Mij.	5 1/2
„	A.	Langkat Tabak Mij.	2 1/4
„		Medan Tabak Maatschij.	9
„		Rotterdam Deli Maatschappij.	39 1/4
„		Senembah Maatschij	7 1/2
„		Kon. Paketvaart Mij.	9
„		Java Petroleum Mij.	5 5/8
Pref. Aand.		Oost Borneo Mij.	22
Aand.		Ned. Ind. Spoorweg Mij.	7
„		Kedirie Stoomtram Mij.	8
„		Modjokerto Stoomtram Mij.	3
Lager werden genoteerd:			
Aand.		Java Bosch Expl. Mij.	2 1/8
„		Deli Batavia Maatschij.	11
„		Tabak Mij. Franco Deli.	1 3/4
„	B.	Langkat Tabak Mij.	5
„		Tabak Mij. Sakoeda	1 1/4
„	B.	Serdang Tabak Mij.	1 1/2
„		Dordtsche Petroleum Ind. Mij.	1 1/2
„		Kon. Mij. v. Petrol. bronnen in Indië	62
„		Petrol. Mij. Moeara Enim.	3
„		Sumatra Palembang Petr. Mij.	3 1/4
„		Ned. Ind. Expl. Mij.	6
„		Mijnbouw Mij. Soemalata	2 1/2
„		Serajoedal Stoomtram Mij.	6

DIVIDENDEN.

O. I. Zee- en Brand-Assurantie Mij.		10 %
Padangsche Handel Maatschappij.		12 „
Nederlandsche Lloyd.		10 „
Handelsvereeniging Java.		f 52.50
Ned. Ind. Gas-Maatschappij.		8½ %
Maatschij. voor Uitvoer- en Commissiehandel		3½ „
Cultuur-Mij. Randoe-Goenting.		6 „
Houtaankap en Cultuur-Mij. „Madjenang"	(*Slot*)	5 „
Cultuurmaatschappij „Artana"		4 „
Kultuur-Maatschappij „Kali-Djarak".		5 „
Javasche Zee- en Brandassurantie mij.		11¼ „
Moluksche Handelsvennootschap		10 „
Solosche Tramwegmaatschappij.		5 „

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen werden verhandeld:

Pref. Aand. British Deli & Langkat Tobacco Cy Ld.		60 %
Actions de Jouissance Ned. Ind. Landbouw Mij..	f	8.—
Aand. Billiton Maatschappij 2e rubriek	„	605.—
„ Deli Langkat Tabak Maatschappij		310 %
„ Batav. Zee- en Brand-Assurantie mij.		92½ „
„ Cultuur Mij. Goenoeng Malang.		80 „
„ Landbouw Maatschij. Manang		100 „
„ Cultuur Mij. Penampean.		35 „
4½ % Obl. Passoeroean Stoomtram Mij.		100½ „

Volgens het Weekblad van de Commissiebank:

Aand. Billiton Mij. 1e rubriek	f	850.—
„ Ned. Ind. Mijnbouw Mij..		99½ %
„ Deli Langkat Tabak Mij. 2e serie		310 „
„ Landbouw Mij. Manang		100 „
„ Oost Totok Goud Mij.		105 „
„ Cred. en Hand. Ver. Banda		96 „
„ O. I. Zee- en Brandassur. Mij.		95 „
Bew. v. Deelger. Ned. Ind. Landbouw Mij.	f	10.—

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

Aand. Suikerfabriek „Kalibagor"		28½ %
Cert. v. Aand. Deli Cultuur mij.		149—150 „
„ Medan Tabak Mij.		254—260 „
Aand. Mij. t. Expl. v. Rijstlanden op Java Michiels Arnold.		92 „
„ Biliton Mij. 1e Rubriek	f	850.—
Pref. Aand. Dordtsche Petroleum Industrie Mij.		117½ %
Aand. Madura Petroleum Exploratie Mij.		80 „
„ O. I. Exploratie Mij.		120 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Aug. 1	TE AMSTERDAM. Aug. 15	TE BATAVIA. 11 Juli.
Cultuur-Mij. d. Vorsteni.....Aand.	45	47	
id. ...Pref. Aand.	127	133	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	100	102½	100 laatst verk.
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	67	67⅛	70 „ „
Javasche Bank..... „	162¼	162¼	160 ex div.
Koloniale Bank..... „	41¼	42	45 laatst verk.
id. .....Pref. Aand.	57¼	57	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	44	47	
Ned. Handel-Mij..... „	140½	141⅜	144 ex div.
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	90	91½	85
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	77	80	83
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	106	106	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	—	23	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	82	79	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	50	52	
Java's Oosthoek.....5 % Obl.	—	—	
Kalibagor, Suikerfabriek.....Aand.	29	28	
Kaliwoengie Plantaran..... „	—	—	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	100 laatst verk.
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	93	
Ned. Ind. Houtaankap Mij...Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	255	255	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentan.-Lor..... „	—	—	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	125	125	
Amsterdam-Deli Comp..... „	600	611	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	98	104½	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	650	650	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	—	—	
Besoeki Tabak-Mij..... „	80	86	
Deli-Batavia-Mij..... „	420¼	428	
Deli-Cultuur-Mij..... „	145	142½	
Deli-Maatschappij..... „	479	480	
Deli-Tabak-Mij.....Pref. Aand.	105½	104	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	305	305	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	76⅜	75¼	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	120½	124½	
„ „ ..... „ B.	53	54	
„ Tab.-Mij..... „ A.	150	156¼	
„ „ „ ..... „ B.	117½	125	
Medan-Tab.-Mij..... „	254	250	
N. As. T. Mij. v./h. Herrings. Pref. Aand.	—	120	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Aand.	70	70	
Padang Tabak-Mij..... „	110	110	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	132⅝	160	
Tabak Mij. Sakoeda ..... „	70	70	
Senembah-Mij..... „	489	495	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	155	155	
„ „ „ ..... „ B.	53	51½	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Aug. 1	TE AMSTERDAM. Aug. 15	TE BATAVIA. 11 Juli.
Ned.-Ind. Electr.-Mij. . . . . Aand.	68	68	80 laatst verk.
Kon. Paketvaart-Mij. . . . . „	165½	173	175
Rott. Lloyd . . . . . „	110¾	111½	
Stoomv. Mij. Nederland . . . . . „	160	160	
Dordt. Petr. Industrie Mij . . . Pref. Aand.	117½	118	
Java Petroleum Mij. . . . . Aand.	170	170	
Petroleumbronn. in Indië . . . „	375	372¼	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	130	128	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	111	110	
Petrol. Expl. Mij. Tegal . . . . . „	—	—	
Ned. Ind. Expl. Mij. . . . . „	165	169	
N. Celebes Mijnb. Mij. . . . . „	101	93	
Oost Borneo Mij. . . . . „	30	28	
id. . . . . Pref. Aand.	52½	72	
Singkep Tin-Mij. . . . . Aand.	—	—	
Mijnbouw Mij. Soemalata. . . . „	170	197½	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok. . . . „	151	151	
Bataviasche O.-Spwg.-Mij. . . . „	—	—	
Deli-Spoorweg-Mij. . . . . „	168	167	170 „ „
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. . . . . „	202	204	195 „ „
Babat Djomb. St. tr. Mij. . . . „	77	77	
Bat. Electr. Tram-Mij . . . . . „	93	93	
Kedirie Stoomtram-Mij . . . . . „	117	118	120 „ „
Madoera „ „ . . . . . „	102	101	
Malang „ „ . . . . . „	105	105	110 „ „
Modjokerto „ „ . . . . . „	94	95	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. . . . . „	128½	128½	130 „ „
Oost-Java-Stoomtram. . . . . „	104¾	105	105 „ „
Probolingo Stoomtr.-Mij. . . . . „	—	104	112½ „ „
Semar.-Joana Tramw.-Mij. . . . „	190	191	200 „ „
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij. . „	130	130	132½ ex div.
Serajoedal St.-Tr.-Mij. . . . . „	126	126	132½ laatst verk.
Ned.-Ind. Hypotheekbank . . . „	—	—	102½ „ „
id. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	380 „ „
id. Gas-Mij. . . . . „	—	—	120 „ „
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95 „ „
Padangsche Handel Mij. . . . . „	—	—	112½
Scheepsleverantie Mij. . . . . „ A.	—	—	180 „ „
Batavia'sch Prauwenveer. . . . „	—	—	130
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv. „	—	—	150 „ „
Tagalsch Prauwenveer. . . . . „	—	—	155 „ „
Nieuw Semarangsch Pr.vr. . . „	—	—	155 „ „
Samar. Stoom- en Prauwenv. „	—	—	110 „ „
Prauwenv. te Soerabaya . . . . „	—	—	85
Soer. Prauw-Mij. . . . . „	—	—	127½ „ „
Oost-Java Prauw-Mij. . . . . „	—	—	85 „ „
Nieuw Soerab. Pr.-veer . . . . . „	—	—	175 „ „
Nieuw Pad. Prauwenveer . . . „	—	—	120 „ „
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer. . . . . „	—	—	150 „ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 11 Juli.	
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	100	laatst verk.
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	100	„ „
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij	„	100	„ „
Nederl. Lloyd	„	100	„ „
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	160	„ „
2de N.-I. id.	„	140	„ „
Koloniale id.	„	155	„ „
2de Kol. id.	„	135	„ „
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	180	„ „
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	150	„ „
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	220	„ „
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	170	„ „
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100	„ „
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100	
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105	„ „
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	125	„ „
2de id.	„	100	„ „
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	60	„ „
id. de Merapi	„	95	„ „
id. de Oosthoek	„	80	„ „
id. de Westhoek	„	40	„ „
id. Noordhoek	„	30	„ „
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	30	„ „
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	130	„ „
id. Ardjoeno	„	135	„ „
id. Sumatra	„	85	„ „
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	190	
Intercomm. Telefoon-Mij	„	100	„ „
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	100	„ „
Preanger Telefoon-Mij	„	100	
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	65	„ „
Maatsch. Onderlinge hulp	„	60	
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	150	„ „
Cultuur-Mij. Pagottan	„	100	„ „
„ Tjiogreg	„	100	
id. Perbawatie	„	230	„ „
Winkel-Mij. Eigen hulp	„	100	
Kina-Mij. Kertamana	„	80	„ „
Kartasoera Cult. Mij	„	75	„ „
Cultuur-Mij. Goalpara	„	200	„ „
„ Boenga Meloer	„	75	„ „
„ Artana	„	110	„ „
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	125	„ „
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	160	„ „
Assam Thee Ondern. Malabar	„	105	„ „
Cultuur Mij. Ramawatie	„	160	
N.-I. Mijnb. Mij.	„	97½	
Mijnbouw Mij. „Martapoera".	„	100	„ „
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	100	„ „
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	80	„ „
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	130	
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	97½	
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	95	„ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 11 Juli.	
Exploratie-Mij. Balangan	Aand.	85	laatst. verk.
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„	85	
Exploratie-Mij. Kolchis	„	750	„ „
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	„	45	„ „
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„	240	„ „
Algemeene Exploratie-Mij.	„	100	„ „
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„	200	„ „
„ „ Pinogo	„	100	„ „
„ „ Batjan	„	100	„ „
Mijnbouw Mij. Monano	„	100	„ „
„ „ Soepajang	„	200	
„ „ Batavia Borneo	„	200	„ „
„ „ Sonder		105	„ „
„ „ Tilamoeta		92½	„ „
„ „ Pagoejaman		105	
„ „ Barma Sawah		750	
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.		97½	„ „
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„ A.	80	„ „
„ „	„ B.	90	„ „
New Singap. dist. Water Ice Cy	„	200	„ „
Java Veem	„	125	„ „
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„	85	„ „
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„	100	„ „
Goud Exploration Mij. Bone	„	100	„ „
Goud Exploratie Mij. Redjang Lebong Zuid.	„	95	

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE DER ONDERNEMING KARANG TOEWANG.
(*Javasche Crt. No, 50, van 24 Juni 1898*).

Zetel: Batavia.

Doel: Het exploiteeren van de bestaande fabriek voor de bereiding van indigo, in de dessa Doekoeh-toeri, distr. Boemiajoe, afd. Brebes, res. Tegal, het oprichten en exploiteeren aldaar van eene rijstpellerij, ijsfabriek en suikerfabriek, het verkoopen van bereide indigo, het drijven van handel in rijst en ijs, alsmede het raffineeren en verkoopen van suiker.

Kapitaal: *f* 425.000, in 2 seriën: de 1e ad 225, de 2e ad 200 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng: Door den heer F. A. Bergmans voor 224 aandeelen: 6 perceelen in de res. Tegal; alle rechten, voortspruitende uit de vergunningen 1°. *a*, tot oprichting van eene fabriek voor de bereiding van indigo, en *b*, om in de bedoelde fabriek, ook ijs voor de consumptie te fabriceeren; 2°. tot oprichting van eene rijstpellerij; en alle rechten, voortspruitende uit eene vergunning aan den Heer J. J. Bletterman verleend.

Bestuur: 1 directeur: de firma van Heusden & Mees; 2 à 4 commissarissen de heer Mr. T. A. Ruijs en verder te benoemen heeren.

Winstverdeeling: Na reserveering van het benoodigde voor werkkapitaal en aftrek van eventueele percenten voor den administrateur en de geëmployeerden: komt 10% aan het reservefonds, 5% aan den directeur, 5% aan de commissarissen en 80% aan aandeelhouders.

Reservefonds. Wanneer dit *f* 75.000 bedraagt, vervalt het aandeel in de winst aan aandeelhouders.

LANDBOUW-MAATSCHAPPIJ SOEKARADJA.

(*Javasche Crt. No. 51, van 28 Juni 1898*).

Zetel: Semarang.

Doel: De exploitatie van een of meer landbouwondernemingen in de residentie Banjoemas, het opkoopen van inlandsche en andere producten, de bereiding voor de Europeesche markt en de verkoop daarvan.

Kapitaal: *f* 30.000 in 2 seriën, elke van 60 aandeelen à *f* 250.

Inbreng: Door den heer Mr. T. B. Pleyte voor 10 aandeelen: 2 perceelen in de resid. Banjoemas, kad. afd. Soekaradja.

Bestuur: 1 directeur: de heer J. C. Hummel; 2 commissarissen: de heeren C. Conradi en Mr. T. B. Pleyte.

Winstverdeeling: Eerst 6% dividend. Van het overige komt 50% aan het reservefonds, 10% aan den directeur, 20% aan commissarissen, 10% aan aandeelhouders, 10% aan de Europeesche geëmployeerden.

Reservefonds: Zoodra dit *f* 25.000 bedraagt, zal over eventueel verder benoodigde reserves, telken jare in een algemeene vergadering worden beslist.

MIJN-EXPLORATIE-MAATSCHAPPIJ PALEMBANG.

(*Javasche Crt. No. 54, van 8 Juli 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het exploiteeren van vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen in de residentie Palembang, en het deelnemen in andere dergelijke vennootschappen.

Kapitaal. *f* 11.500, in 115 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door het Palembang-Syndicaat voor 90 aandeelen: de daaraan verleende vergunningen.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. A. van Delden; 4 commissarissen: de heeren Th. J. van Haren Noman, Mr. C. A. Henny, J. M. de Lange en Jhr. A. A. A. Ploos van Amstel; 5 gedelegeerden van aandeelhouders: de heeren S. J. W. van Buuren, A. A. P. van Karacson, J. F. J. Karthaus en A. D. J. Penn, de 5e nader te benoemen.

Winstverdeeling. De winst kan uitgekeerd worden zoowel in geld als in aandeelen in andere maatschappijen. Na aftrek van hoogstens 10 % aan het reservefonds, tenzij $^3/_4$ der uitgebrachte stemmen op eene algemeene vergadering dit bedrag hooger stelt, wordt de winst als volgt verdeeld: 9 % aan den directeur, 8 % aan de commissarissen, 3 % aan de gedelegeerden, 80 % aan aandeelhouders; alles met dien verstande, dat uit de eerste winsten, te behalen met inbreng of verkoop van vergunningen, zoo mogelijk in contanten of anders in bewijzen van aandeel in de met zoodanigen inbreng op te richten vennootschap, tot de nominale bedragen, een bedrag van *f* 5000.— aan den heer A. A. P. van Karacson, als bizonder honorarium, eerst en vooraf worde uitbetaald.

GOUD-MAATSCHAPPIJ „OOST-TOTOK".
(*Staats-Crt. No. 176, van 30 Juli 1898*).

Zetel: Amsterdam.

Doel: Het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen op de eilanden, behoorende tot de afd. Belang (res. Menado) het exploiteeren of vervreemden van vergunningen en rechten, het deelnemen in andere dergelijke vennootschappen tot mijnexploitatie, ook in andere gedeelten van Nederl.-Indië, met uitzondering van de resid. Djokjakarta en Soerakarta.

Kapitaal: *f* 250.000, in 2500 aandeelen à *f* 100. Bovendien worden uitgegeven 250 oprichtersbewijzen.

Inbreng. Door den Heer W. L. Stibbe, namens den heer H. Veen Jr. voor 1500 aandeelen: de vergunning voor de eilanden behoorende tot de afd. Belang.

Bestuur: 2 directeuren: de heeren W. L. Stibbe en Mr. A. W. Jacometti; 3 à 5 commissarissen: de heeren S. Stibbe, G. Ripping en Mr. B. Denekamp; 1 vertegenwoordiger in Ned.-Indië: de firma van Daalen & Co. te Soerabaja.

Winstverdeeling: Na aftrek van event. procenten aan de geëmployeerden uittekeeren en van een te bepalen bedrag voor een reservefonds: 15% aan de houders van oprichtersbewijzen, 10% aan de directeuren, 10% aan de commissarissen, 65% aan aandeelhouders.

Reservefonds: Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 100.000.

ZUID-SUMATRA-EXPLORATIE- EN MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ.
(*Staats Crt. No. 177, van 1 Augustus 1898*).

Zetel: Amsterdam.

Doel: De exploitatie van vergunningen voor mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen van concessies tot mijnontginning, en van diverse rechten, een en ander in Ned.-Indië, behalve in Soerakarta en Djokjakarta.

Kapitaal: *f* 1.500.000, in 5 serieën van 1000 aandeelen à *f* 300. Voorloopig wordt slechts één serie uitgegeven.

Inbreng: Door den heer J Drost Dzn. voor 320 aandeelen: 33 vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen in terreinen, gelegen in de Lampongsche districten. Bij plaatsing der overige 4 serieën zal 1/5 der uit te geven aandeelen mede aan de inbrengers worden uitgereikt.

Bestuur: Een Raad van bestuur, bestaande uit 3 à 7 leden: de heeren Jhr. W. J. P. van den Bosch, E. Luden en C. Maarschalk.

Winstverdeeling: De algemeene vergadering van aandeelhouders zal, op voorstel van het bestuur, beslissen, hoeveel zal komen aan den raad van beheer, aan het reservefonds en aan de aandeelhouders.

Reservefonds: Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot 25% van het uitgegeven kapitaal.

KOFFIE-CULTUURMAATSCHAPPIJ „KEPOETREN II".
(*Staats-Crt. No. 180, van 4 Augustus 1898*).

Zetel. Arnhem.

Doel. De voortzetting der exploitatie (hieronder begrepen ontginning en beplanting van de gronden) van de erfpachtsperceelen Kepoetren II en III, gelegen distr. Djember, res. Bezoeki; de exploitatie als koffielanden van alle

andere later te verkrijgen gronden, behalve in de res. Soerakarta en Djokjakarta.

Kapitaal. *f* 150.000, in 150 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de Cultuurmaatschappij „Kepoetren" voor *f* 100.000: de bovengenoemde erfpachtsperceelen, de oogst van het jaar 1897, benevens de aanwezige opstallen, machinerieën en verdere activa.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heeren J. J. La Bree en Dr. H. J. E. Peelen; 3 à 5 commissarissen: de heeren H. H. Erdbrink, Mr. G. B. Roes, F. H. Fockema en J. L. M. van Gorkum; 1 superintendent op Java.

Winstverdeeling. De administrateur en het personeel in Ned.-Indië genieten te zamen 10 % van elke onderneming, daarna 5 % dividend aan aandeelhouders; van het overige komt 10 % aan het reservefonds, 5 % aan elken directeur, 10 % aan de gezamenlijke commissarissen, 10 % aan den superintendent, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit gelijk is aan het maatschappelijk kapitaal of meer, komt het daarvoor genoemd winstaandeel aan aandeelhouders.

COLTUUR-MAATSCHAPPIJ „SENEN"

(*Staats-Crt. No. 183, van 8 Augustus 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het overnemen en exploiteeren van de ondernemingen Tjelung I en II en Soember Parang en van later eventueel te verkrijgen gronden (die in de res. Soerakarta en Djokjakarta uitgezonderd) benevens de verkoop van het te verkrijgen product.

Kapitaal. *f* 80.000, in 160 aandeelen à *f* 500.

Bestuur. 1 directeur: de firma Waller & Plate; 3 à 5 commissarissen: de heeren V. van Meerten, W. F. H. van Peski, Jhr. C. F. van de Poll en W. Heybroek Jr.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 60 % aan aandeelhouders. 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 10 % aan den vertegenwoordiger in Nederl.-Indië.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 40.000 bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1897.

Opbrengst Juni 1898	*f* 86.000	tegen *f*	85.290	in 1897
„ per dagkilometer	„ 28.10	„ „	27.87	„ „
„ sedert 1 Jan. 1898	„ 648.000	„ „	644.200	„ „

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juli 1898	*f* 111.100	*f* 14.80	242
„ 1897	„ 104.500	„ 13.90	
Verschil meer	„ 6.600	„ 0.90	
Van 1°. Jan. tot ult. Juli 1898	„ 499.800	„ 9.70	242
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 464.700	„ 9.—	
Verschil meer	„ 35.100	„ 0.70	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag.	Bruto-opbrengst. per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juli 1898		f 16.200	f 13.40	39
„ 1897		„ 14.300	„ 20.90	22
Verschil	meer	„ 1.900	„ —	
	minder	„ —	„ 7.50	
Van 1°. Jan. tot ult. Juli 1898		„ 105.400	„ 14.—	35
„ „ „ „ „ „ 1897		„ 89.400	„ 20.50	20
Verschil	meer	„ 16.000	„ —	
	minder	„ —	„ 6.50	

Lijn Modjokerto-Ngoro.

Juli 1898		f 16.300	f 12.80	41
„ 1897		„ 16.000	„ 12.60	
Verschil	meer	„ 300	„ 0.20	
	minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan. tot ult. Juli 1898		„ 51.800	„ 6.—	41
„ „ „ „ „ „ 1897		„ 50.100	„ 5.80	
Verschil	meer	„ 1.700	„ 0.20	
	minder	„ —	„ —	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-Opbrengst. Bedrag.	Bruto-Opbrengst. per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juli 1898		f 34.200	f 13.—	85
„ 1897		„ 28.800	„ 17.20	54
Verschil	meer	„ 5.400	„ —	
	minder	„ —	„ 4.20	
Van 1°. Jan. tot ult. Juli 1898		„ 113.500	„ 8.20	65
„ „ „ „ „ „ 1897		„ 76.300	„ 8.50	42
Verschil	meer	„ 37.200	„ —	
	minder	„ —	„ 0.80	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-Opbrengst. Bedrag.	Bruto-Opbrengst. per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juli 1898		f 48.500	f 8.30	189
„ 1897		„ 30.600	„ 12.30	80
Verschil	meer	„ 17.900	„ —	
	minder	„ —	„ 4.—	
Van 1°. Jan. tot ult. Juli 1898		„ 160.400	„ 5.10	149
„ „ „ „ „ „ 1897		„ 80.100	„ 8.50	45
Verschil	meer	„ 80.300	„ —	
	minder	„ —	„ 3.40	

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

(25 K.M. in exploitatie.)

Opbrengst over Juli f 4000.—; getal passagiers 20.000.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

(78 K.M. in exploitatie.)

Opbrengst over Juli *f* 23.000.—; getal passagiers 60.000, zijnde respectievelijk *f* 7000.— en 19.700 passagiers meer dan in Juli 1897 over ± 76 K.M.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Juni 1898.				1897.
Reizigers (98.300)	*f*	45.600.—	(92.700)	*f* 44.200.—
Goederen (45.000 ton)	„	202.200.—	(41.600 ton)	„ 181.900.—
Diverse ontvangsten	„	14.000.—		„ 14.500.—
Totaal	*f*	261.800.—		*f* 240.600.—
Per dag-kilometer	„	42.57		„ 39.12
Van 1 Jan. af	„	1.158.837.74		„ 1.101.472.99
Per dag-kilometer.	„	31.23		„ 29.69

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers (90.600)	*f*	32.300.—	(88.400)	*f* 33.000.—
Goederen (10.700 ton)	„	42.000.—	(12.300 ton)	„ 44.600.—
Diverse ontvangsten	„	2.700.—		„ 2.900.—
Totaal	*f*	77.000.—		*f* 80.500.—
Per dag-kilometer	„	45.83		„ 47.91
Van 1 Jan. af	„	413.622.66		„ 400.069.07
Per dag-kilometer.	„	40.80		„ 39.47

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers (25.400)	*f*	3.000.—	(26.200)	*f* 3.100.—
Goederen (7.700 ton)	„	11.100.—	(4.900 ton)	„ 7.100.—
Diverse ontvangsten	„	200.—		„ 100.—
Totaal	*f*	14.300.—		*f* 10.300.—
Per dag-kilometer	„	19.86		„ 14.58
Van 1 Jan. af	„	37.072.73		„ 34.593.73
Per dag-kilometer.	„	8.53		„ 7.96

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Juli 1898 *f* 27.000 tegen *f* 26.000 Juli 1897.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juli 1898 *f* 6,300 + *f* 1,066; sedert 1 Januari 1898 *f* 31,906 + *f* 3,250.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juli 1898 *f* 3.100 + *f* 1.981; sedert 1 Januari 1898 *f* 14,590 + *f* 9.581.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juli 1898 *f* 6.200 + *f* 2,167; sedert 1 Januari 1898 *f* 33,318 + *f* 23..894.

Van een Koningskind.

Het schoone koningskind, de zoete koninginne,
Was tot den troon gegaan, in zegening van minne,
In liefde van haar volk, in dreunend feestgeluid....
Klein volk — groot volk toch ook, dat volkren houdt omvangen,
Dat opheft haar omhoog, dat in zijn jubelzangen
Van 't Westen juicht naar 't Oost, herhalend Noord en Zuid.

En met de zon die uit het morgend Oost komt rijzen,
Galmt weer terug naar 't West de stem die haar wil prijzen.

Het schoone koningskind de zoete koninginne,
Stil poozend op den troon in zegening van minne,
Ziet om zich over de aard', wat goeds die haar zal biên;
Ziet op in d' ochtendglans met innig welbehagen,
Ziet naar de zon die rijst, die zij een vraag wil vragen:
Zeg mij, de koningin, wat ginds gij hebt gezien?

Want in mijn koninkrijk blijv' niets mij ooit verborgen,
En waar 't verkeerde is, daar zal ik zeker zorgen.

Het schoone koningskind, de zoete koninginne,
Wacht op den troon naar 't licht, in zegening van minne,
Naar 't licht dat rijzend naakt, dat spreekt van 't verre strand,
Waar, bloem der blauwe zee, de jonkvrouw zit te treuren,
Het donker lijf gevat in heerlijkheid van kleuren,
In al de wond're pracht van grooter Nederland.

Waar zij de handen heft, wijl, langs het zwerk gedragen,
Een loflied tot haar komt . . . .: begint het nu te dagen?

Het schoone koningskind, de zoete koninginne,
Omstrengeld van het licht, in zegening van minne,
Het licht dat klimt en klimt, haar op den troon omsluit,
Zit fonklend in dien gloed. Een allerheiligst gloren,
Dat aan de plichten maant uit hoogen staat geboren,
Een scheemring weer in 't licht, gaat van haar oogen uit.....

Wees goed, schoon koningskind, gij zoete koninginne,
Rechtvaardig, wijs en goed, in zegening van minne.....

ETHEL MAC S.

Amsterdam, 25 September 1898.

Lotsverbetering voor de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in Nederlandsch-Indië.

De gewaarwordingen die de Indische verlofganger — hij zij ambtenaar of particulier — na een veeljarig verblijf in de tropen ondervindt bij terugkeer in het moederland hangen nauw samen met de stemming, waarin hij aankomt en de dosis optimisme, waarmede de natuur hem gezegend heeft. Is hij gewend de zaken van de donkere zijde te bezien dan zal hij stof te over vinden tot jammeren; is hij meer optimistisch gestemd, dan zal hij spoedig ontdekken dat ook de lichtzijde niet ontbreekt. Maar indien hij een poging waagt, om in zuiver Hollandsche kringen het gesprek te brengen op Indische aangelegenheden, dan is er één verschijnsel dat niet nalaten zal de aandacht te trekken zoowel van *Jean qui rit* als van *Jean qui pleure* n.l. de algemeene onbekendheid omtrent Indische toestanden in beschaafde Hollandsche kringen.

Zoowel omtrent de samenleving en het peil van het publiek in Indië als omtrent den werkkring van particulier en ambtenaar, het huiselijk en maatschappelijk leven van den Europeaan, de gebruiken en opvattingen van den Inlander bestaan wanbegrippen, die men niet verwachten zou in eene natie met een zoo roemrijk en langdurig koloniaal verleden. En wat erger is, de appreciatie van Indië en hetgeen daar verricht wordt, houdt met die wanbegrippen dikwerf nauw verband.

Gebrek aan belangstelling is zonder twijfel de hoofdoorzaak van dit verschijnsel. Uit zichzelf voelt de Hollander, die niet op een of andere wijze bij Indië geïnteresseerd is, weinig voor het stiefkind, waarop eertijds belangrijke wissels konden worden getrokken, doch dat sinds jaren niet meer bijdraagt in de ouderlijke

huishouding. Aan gefortuneerde, niet aan eenige betrekking gebonden liefhebbers van reizen ontbreekt het hier te lande zeker niet. Maar hoe bedroevend gering is het aantal dergenen die, uit ware belangstelling, een bezoek gebracht hebben aan den wonderschoonen Archipel, waaraan Holland zoo oneindig veel te danken heeft [1]).

En is die belangstelling innerlijk niet aanwezig, van buitenaf wordt weinig gedaan om haar aan te wakkeren, of om neigingen in die richting ten goede te leiden.

Degelijke artikelen over Indië zijn in dagbladen en tijdschriften wel is waar meermalen te vinden, maar het is bekend dat het zuiver Hollandsche publiek zich aan die meer serieuze litteratuur — alsook aan de lezingen van het Indisch Genootschap — weinig gelegen laat liggen. En wat de populaire romanlitteratuur over Indië betreft, deze heeft zeker niet bijgedragen tot het verspreiden van juiste begrippen omtrent de aldaar heerschende toestanden.

De Indische romanschrijvers toch gaan dikwerf mank aan het euvel van overdrijving en het geheim, waarmede zij de lezers tot zich trekken, bestaat maar al te dikwijls in het beschrijven van toestanden en personen die misschien niet geheel onbestaanbaar zijn, en *als uitzondering* kunnen voorkomen, maar zeker niet dienstig kunnen zijn om een juist begrip te geven van het gemiddelde, van den *regel*. Deze liefhebberij moge onschuldig zijn voor romans over Europeesche toestanden gelezen door een met die toestanden vertrouwd publiek, zij kan gevaarlijk worden indien het publiek dat de romans leest niet voldoende op de hoogte is van de toestanden, die daarin behandeld worden.

Met allen eerbied althans voor de meening van den onlangs

---

[1]) Zierhier een leerrijk uitreksel uit een in 1889 door den Prins van Wales gehouden redevoering:

„Het is de plicht, als de mogelijkheid bestaat, van ieder Engelschman en „bovenal van elken staatsman die groote koloniën te gaan bezoeken welke „hun zullen bewijzen hoe trotsch wij mogen zijn op den naam van Engelschman, „hoe fier wij het hoofd mogen verheffen bij de gedachte aan wat Engelsche „wilskracht kan volvoeren .... Wij beschouwen de koloniën als integree„rende deelen van het rijk en onze warmste belangstelling gaat met onze „overzeesche broederen die ons niet minder na aan 't hart liggen dan of zij „in Surrey of in Kent woonden. Onderlinge belangen zoowel als banden van „genegenheid vereenigen ons als één volk,.... (*Wetensch. Bladen*, Juli 1889).

Wanneer zullen bij ons de hoogere klassen, de toongevers en bestuurders, zóó over Indië denken en spreken?

ontslapen nestor onder de Indische journalisten wil het mij toeschijnen dat romans als die welke hij in 't licht gaf, weinig bevorderlijk zijn geweest, aan het verspreiden in Holland van juiste begrippen omtrent het zedelijk peil van het particulier element in Indië. [1]) En hetzelfde geldt, wat de ambtenaren betreft, van sommige romans van den heer Perelaer, geschreven wel is waar met de goede bedoeling om te velde te trekken tegen misstanden, maar waarbij over 't hoofd is gezien dat het groote publiek niet weet hoe de normale toestanden zijn en maar al te zeer geneigd is de geschetste misstanden daarvoor aan te zien. [2])

Zoo werken onvoldoende belangstelling eenerzijds en gebrekkige voorlichting anderzijds samen, om het verschijnsel in 't leven te roepen, waarop hierboven gedoeld werd: de onbekendheid van het beschaafde Nederlandsch publiek met Indische aangelegenheden en toestanden. Een ieder kan dit verschijnsel waarnemen in zijn eigen kring, op zijn eigen arbeidsveld; schrijver dezes constateerde het met betrekking tot een tak van dienst, waarbij hij een tiental jaren werkzaam was: het Binnenlandsch Bestuur. Vooral hierbij heeft onvoldoende toelichting geleid tot onvoldoende appreciatie en verkeerde opvattingen, opvattingen en appreciaties

[1]) Bedoeld worden de bekende romans van Maurits (P. A. Daum). In zijn polemiek met freule De Savornin Lohman heeft de heer Daum erkend dat de door hem geschetste toestanden en personen uitzonderingen waren en zich hiermede verdedigd, dat hij geen ethnoloog maar romanschrijver was, niet heeft willen aantoonen: *zoo zijn ze* maar *zoo zijn er* (*Weekblad Insulinde* 19 Juli 1898). Dit alles moge waar zijn wat den schrijver betreft, niet minder waar is het, dat het groote publiek dat de romans leest, de grens niet trekt tusschen romantiek en ethnologie en maar al te zeer geneigd is het met aandacht verslonden boek dicht te slaan met de overtuiging: zoo zijn *ze*.

De zeker niet geringe letterkundige waarde van de romans van Maurits daargelaten, wil het mij toeschijnen, dat freule Lohman, in haar afkeuring van de strekking van die romans en van den slechten invloed daarvan op de publieke opinie in Holland over Indië, geen woord te veel heeft gezegd.

[2]) Niemand zal in ernst willen beweren, dat het normale type van den Resident op Java ook maar in de verte gelijkt op den plichtvergeten, omkoopbaren schurk, dien de heer Perelaer ons geschilderd heeft in den persoon van den Resident Gulpendam in *Baboe Dalima*. Toch zal een boeiend geschreven roman als deze bij een groot deel van het Hollandsch publiek ongetwijfeld den indruk achterlaten, dat men hier te doen heeft met het *type* van den Indischen Resident.

De eindindruk van den geheelen roman op den oningewijde kan trouwens niet anders zijn, dan dat geheel Indië een moreel pesthol is, waar een fatsoenlijk man zoover mogelijk vandaan moet blijven.

die een invloed ten kwade zouden kunnen uitoefenen bij de beoordeeling door het publiek van de door den Minister van koloniën gedane voorstellen tot reorganisatie van dezen tak van dienst en tot verbetering van de financieele positie van sommige categoriëen der daarbij geplaatste ambtenaren.

Voor hen, die met de toestanden in Indië bekend zijn behoeft de urgentie van zoodanige lotsverbetering geen uitvoerig betoog. Maar, zooals gezegd, het groote publiek in Holland is met die toestanden niet voldoende vertrouwd en in de kennis omtrent Indië bij dit publiek bestaan leemten, die ongunstig zouden kunnen inwerken op den vox populi die zich — ook bij monde van de Volksvertegenwoordiging — over deze voorstellen zal hebben uit te spreken.

Het aanwenden van eene poging om ten aanzien van den stand van zaken bij het Binnenlandsch Bestuur in Nederlandsch-Indië de hier bedoelde leemten aan te vullen is het doel van deze regelen.

1. Hoe *behoort* de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur te zijn?
2. Hoe *is* de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur?
3. Indien de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur niet is zooals hij behoort te zijn: *a.* wat is daarvan de reden? *b.* wat moet gedaan worden om hem te maken tot hetgeen hij behoort te zijn?

De beantwoording van deze vragen zal gelegenheid geven om het onderwerp, dat in deze regelen behandeld wordt, in zijn geheel te overzien en de aandacht te vestigen op sommige wellicht niet algemeen bekende feiten en toestanden.

I.

Hoe behoort de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur te zijn? m. a. w. aan welke eischen behoort een voor zijn taak berekend ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur te voldoen?

Die eischen zijn veelvuldig en veelsoortig.

In algemeenen zin is de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur de persoon, die namens den Gouverneur-Generaal het Nederlandsch gezag uitoefent en tegenover de Inlandsche bevolking dat gezag vertegenwoordigt. Dit gezag uit zich, zoowel in de algemeene richting van het bestuur als in tal van min of meer belangrijke maatregelen, die alle ingrijpen in den economischen toestand, ja in het dagelijksch leven van den Inlander. En hoewel dat gezag in hoogste instantie berust bij en uitgeoefend wordt door de hoogere ambtenaren: de Residenten, de goede gang van zaken op

politiek en economisch gebied, het wel en wee van de bevolking zijn in niet mindere mate afhankelijk van de onder den Resident dienende en meer direct met de bevolking in aanraking komende ambtenaren: de Assistent-Residenten en de contrôleurs.

De contrôleurs zijn, (althans op de Buitenbezittingen) wat prof. De Louter noemt, de gevoels- en bewegingszenuwen van de hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur. Hun titel wijst aan dat hun werkkring in hoofdzaak van contrôleerenden aard is, maar die contrôle strekt zich uit over het geheele aan hun zorgen toevertrouwd gebied in den meest uitgebreiden zin. Zij contrôleeren den gang van zaken bij:

den inlandschen landbouw,
de Gouvernements koffiecultuur,
het irrigatiewezen,
de aanvragen om afstand van grond in eigendom, erfpacht, opstal, enz.,
den verhuur van gronden door Inlanders aan niet-Inlanders,
den aanslag en de inning der belastingen,
de verdeeling en vordering der heerendiensten,
het inlandsch onderwijs,
de vaccine en de volksgezondheid,
de veeteelt,
het zoutmonopolie,
de verkiezingen voor dessahoofd,
de dessapolitie,
het onderhoud van wegen, bruggen, dammen en waterleidingen, enz., enz., enz.

In al deze hoogst gewichtige aangelegenheden is de contrôleur tegelijk de leider van de inlandsche hoofden en bevolking en de vraagbaak van de hoogere Europeesche ambtenaren en wie eenig begrip wil krijgen van de eindelooze reeks van bemoeienissen, die hem in deze dubbele taak zijn opgelegd, raadplege het uit *vijf deelen* bestaande werk van den tegenwoordigen Resident Fokkens getiteld: De Contrôleur op Java en Madoera. [1])

Men zal daaruit eenig denkbeeld krijgen van hetgeen in normale omstandigheden van den contrôleur gevorderd wordt.

Bovendien echter worden in buitengewone omstandigheden van den contrôleur buitengewone diensten geëischt en die buitenge-

[1]) Batavia G. Kolff. 1887.

wone omstandigheden behooren niet tot de zeldzaamheden. Men denke aan het schrik- en onrustverwekkend landrente-onderzoek van den Hoofdinspecteur Sollewijn Gelpke in de jaren 1878—1884, aan de tijdroovende onderzoekingen naar de verhouding tusschen arbeid en loon bij de Gouvernements koffiecultuur eerst in 1888/90, later weer in 1894/95, aan de veelvuldige werkzaamheden voor de contrôleurs, voortvloeiende uit de toepassing van de jongste grondhuur-ordonnantie enz. enz. Speciale ambtenaren zijn voor al deze werkzaamheden in den regel niet beschikbaar, of worden alleen in de alleruiterste noodzakelijkheid aangesteld en het is regel geworden dergelijke werkzaamheden te beschouwen als een integreerend deel van de taak der contrôleurs.

Hiervoor zou nog iets te zeggen zijn, zoolang die werkzaamheden betrekking hebben op het eigenlijke Binnenlandsch Bestuur en ressorteeren onder het Departement van dien naam. Het ongeluk wil echter dat ook bij de chefs der overige Departementen de fictie post gevat heeft dat de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur een wezen is dat beschikken kan over eene onbeperkte hoeveelheid kennis, tijd en werkkracht en als zoodanig aangewezen is voor het verrichten van allerhande werkzaamheden, die door de ambtenaren van het eigen Departement niet kunnen worden verricht.

Evenals de chauvinistische Franschman zegt: „Chaque homme à deux patries, le sien propre et la France," evenzoo zijn de Bataviasche Directeuren van oordeel, dat elk Departementschef twee Departementen tot zijn beschikking heeft, namelijk dat waarover hij het direct beheer voert en het gemeenschappelijk domein: het Departement van Binnenlandsch Bestuur.

Heeft de Directeur der Burgerlijke Openbare Werken uitvoerige inlichtingen noodig, omtrent het bevloeiingsgebied van rivieren en zijrivieren, hij ontwerpt onafzienbare tabellen, in te vullen door tusschenkomst van de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur. Wil de Directeur van Financiën met de hem toegevoegde verpondingscommissie eene herziening tot stand brengen van alle in de verponding aangeslagen perceelen, de gedetailleerde uitvoering van dezen reuzenarbeid wordt opgedragen aan de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur. Moet een nauwgezet onderzoek ingesteld worden naar den economischen toestand der vreemde Oosterlingen in Nederl.-Indië, de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur zijn de aangewezen personen om dat onderzoek in te stellen en de zeer uitvoerige reeks vraagpunten, dienaangaande gesteld, te beantwoorden.

Is het Opperbestuur van oordeel dat de bedrijfsbelasting van het Departement van Binnenlandsch Bestuur overgebracht behoort te worden naar het Departement van Financiën, dan wordt aan dit besluit op papier uitvoering gegeven, [1]) maar bij gebreke van het noodige personeel blijven alle werkzaamheden verbonden aan den aanslag, inning enz. van deze belasting opgdragen aan de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur.

Zoo behoort de contrôleur niet alleen te zijn ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur maar desverlangd ook op te kunnen treden als ambtenaar bij Financiën, bij Burgerlijke Openbare Werken, bij Onderwijs, bij Justitie, ja, op de Buitenbezittingen, zelfs bij Marine en Oorlog en het resultaat is, dat een contrôleur, die zijn plicht wil doen [2]) zich gesteld ziet voor een taak, die al zijn tijd en krachten ten volle in beslag neemt. De Fransche geleerde en reiziger Chailley Bert, die den werkkring der ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur op Java van nabij gadesloeg, resumeert zijne bevinding omtrent de contrôleursbetrekking als volgt: [3]).

„Sa tâche accoutumée est écrasante: les bons s'y tuent „et les mauvais s'en moquent. Voici p.e. un contrôleur, „quand bien même toute l'année, semaine, fêtes et dimanches „il travaillerait 10 heures par jour, il ne pourrait venir à „bout de sa besogne regulière."

Zonder overdrijving kan van den contrôleur bij het Binnenlandsch Bestuur in Indië gezegd worden, dat zijn werkkring zich uitstrekt over nagenoeg alle onderdeelen van den Staatsdienst en

---

[1]) *Staatsblad* 1878 No. 11.

[2]) Men houde vooral in het oog, dat het hier de vraag geldt, hoe de contrôleur *behoort* te zijn, niet hoe hij *is*. Hierover later.

[3]) *Cosmopolis:* Augustus 1898 blz. 431.

Zie hier wat Chailley Bert zegt over de opeenhooping van werkzaamheden bij het Binnenlandsch Bestuur:

„Le Binnenlandsch Bestuur est la bête de somme (*pakezel* disent les „Hollandais) de l'administration à qui incombe de droit toute besogne excep„tionnelle qui n'a pas de titulaire determiné. Et de ce côté affluent d'une „part, pour le service de l'administration, enquêtes sur les sujets les plus „variés: projet d'impôt nouveau dont on voudrait savoir les facilités d'etablis„sement et calculer le revenu probable; monopole du sel auquel on soupçonne „des fuites qu'on voudrait boucher; d'autre part, pour le profit de quelque „savant d'Europe ou de quelque étudiant qui voyage, questions innombrables „quelquesuns imprévus et bizarres, poisons et contre poisons de la region, „phenomènes de conception et de parturition chez les chauves-souris, les „écureuils volants etc. etc. J'en passe et des meilleurs."

dat er geen staatsbelang van eenig gewicht is of *zijn* hulp is noodig, om dat belang te helpen behartigen.

De werkkring der assistent-residenten en residenten strekt zich uit den aard der zaak uit over dezelfde onderwerpen als die van den contrôleur, doch de betrekking van deze ambtenaren heeft in stede van een contrôleerend een besturend karakter. Zij geven de bevelen, die de contrôleur heeft uit te voeren en duiden als 't ware de richting aan, waarin deze zich heeft te bewegen. Bovendien berust de politierechtspraak over de inlandsche bevolking in hunne handen en bestaat een hunner voornaamste zorgen in het waken voor de algemeene veiligheid in hun afdeeling of residentie.

Dit neemt natuurlijk niet weg, dat de vele andere en niet minder gewichtige belangen aan hun zorgen toevertrouwd, evenzeer hun onafgebroken aandacht eischen.

Welke zonderlinge begrippen er kunnen bestaan bij ontwikkelde Hollanders, omtrent den veelomvattenden werkkring van den assistent-resident kan o.a. blijken uit de woorden van het lid van de Tweede Kamer, den heer Mirandolle, die in de zitting van 27 October 1876 verklaarde [1]) dat „de wel is waar gunstige maar „toch meer nederige betrekking van den assistent-resident voornl. „bestaat in het inspecteeren van koffietuinen, het zorgen voor „de kassen der pakhuizen, waar de koffie wordt ingeleverd en „het houden van toezicht op de politie."

In een afdeeling waar geen koffie geplant wordt, zou een assistent-resident, volgens den heer Mirandolle, derhalve niets anders te doen hebben dan het houden van de politierol. De tallooze bemoeiingen, voortvloeiende uit inlandsche cultures, landbouw, particuliere nijverheid, onderhoud van wegen en bruggen, irrigatie, belastingen, heerendiensten, onderwijs zoutdebiet en wat niet al, waren dezen volksvertegenwoordiger òf niet bekend òf werden van te weinig belang geacht, om bij de beoordeeling van het gewicht der betrekking in aanmerking te komen.

Een ander bewijs van onbekendheid met Indische toestanden gaf deze volksvertegenwoordiger door bij diezelfde gelegenheid te verklaren dat de betrekking van assistent-resident geen representatief karakter heeft.

Zeker, er zijn assistent-residenten, die weinig offeren op 't altaar

---

[1]) Handelingen Tweede Kamer, zitting 1876/77, blz. 258

der publieke samenleving, maar zelfs die weinigen zullen toch nu en dan de tol der gastvrijheid moeten betalen aan doortrekkende en inspecteerende ambtenaren, aan hun eigen ondergeschikten en, zij het dan ook bij hooge zeldzaamheid, aan de medebewoners van de plaats of afdeeling hunner inwoning. En dubbel groot zijn deze verplichtingen in afdeelingen met een groot aantal erfpachters of suikerfabrikanten, of met een uitgebreid Europeesch publiek (men denke aan Malang, Blitar, Djember, Buitenzorg e. a.) De assistent-resident ondervindt daar beleefdheden van het Europeesche publiek en geniet op zijne tournées gastvrijheid van zijne ondergeschikten en van particulieren en hij doet zijn waardigheid en die van de regeering, welke hij vertegenwoordigt, tekort, indien hij die beleefdheden, die gastvrijheid nimmer reciproceert. Een assistent-resident die zijn taak naar behooren opvat en gesteld is op een goede verstandhouding met het Europeesch publiek, kan zich aan deze verplichtingen niet straffeloos onttrekken. En geheel hetzelfde, maar in meer uitgebreiden zin, geldt dit voor den resident [1]).

Natuurlijk hangt bij dit alles veel af van persoonlijke opvattingen en neigingen. Ook bij het Binnenlandsch Bestuur heeft men personen, die van recipiëeren houden, anderen die er een afkeer van hebben. Maar wie zich rekenschap geeft van de positie, die een assistent-resident of resident in de binnenlanden inneemt, kan een representatief karakter aan die betrekking niet ontzeggen.

Hoe gewichtig en veelzijdig, blijkens het voorafgaande, de betrekking van ambtenaar bij het Binnenllandsch Bestuur in Indië ook is, een van de belangrijkste der op hem rustende verplichtingen bleef tot dusver onbesproken. Het vorenstaande toch geldt alleen het technisch en voor de buitenwereld merkbaar gedeelte van zijn werkkring. Minder in 't oog vallend, maar zeker niet minder belangrijk is een ander deel van de taak van resident, assistent-

[1]) Dikwerf wordt er den Residenten een grief van gemaakt dat zij hunne representatiegelden, door het publiek ten onrechte receptiegelden genoemd, niet geheel of voor 't grootste gedeelte besteden aan 't geven van feesten. Men vergeet daarbij dat de oorspong van deze gelden ligt in de intrekking der cultuurprocenten en dat zij dienen ter tegemoetkoming van de meerdere representatie, die de betrekking van Resident medebrengt, d. w. z. meer uitgebreid en kostbaar meubilair, meer paarden, rijtuigen enz. dan waarmede een ander ambtenaar of particulier volstaan kan.

resident en controleur nl. de omgang met en houding tegenover de Inlandsche hoofden en bevolking.

Nog steeds brengen wij met vrucht een systeem in toepassing, waarbij de inlandsche hoofden dienst doen als tusschenpersonen tusschen het Europeesch gezag en de inlandsche bevolking en de wijze, waarop deze bevolking bestuurd wordt, hangt derhalve voor een groot deel af van de wijze, waarop de inlandsche ambtenaren door de Europeesche geleid en behandeld worden.

De invloed van de inlandsche ambtenaren, vooral van de oude regentengeslachten op de inlandsche bevolking, is in vele streken zeer groot en tot in details merkbaar. Die invloed kan aangewend worden in ons voor- of in ons nadeel en in hoever het een dan wel het ander het geval zal zijn, hangt in hoofdzaak af van den tact, waarmede de Europeesche ambtenaar partij weet te trekken van het prestige van zijn Inlandschen ambtgenoot of jongeren broeder. Een goede verstandhouding met de inlandsche hoofden is de levensvoorwaarde van al wat door den Europeeschen ambtenaar tot stand gebracht wordt en om daartoe te geraken is niet alleen noodig het kennen en in acht nemen van de etiquette, waarvoor de fijnbeschaafde Javaansche Regent zoo uiterst gevoelig is, maar ook het bezit van een groote mate van menschenkennis: belangrijkste factor van de diplomatieke behendigheid, die onmisbaar is voor een vruchtbaren omgang met de geboren diplomaten waaruit de inlandsche aristocratie in hoofdzaak bestaat.

Hoofden en bevolking, allen beschouwen den Europeeschen ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur als de vertegenwoordiger van het Hollandsch gezag, de Hollandsche opvatting en bestuursbeginselen. Op dien ambtenaar rust de zware taak van door zijne houding en wijze van omgang het gezag te doen eerbiedigen en tegelijk belangstelling te wekken voor de opvattingen en beginselen. En het behoeft wel geen betoog, dat voor de uitvoering van dit gedeelte van zijn taak, bekwaamheden en eigenschappen noodig zijn, die op geen college of hoogeschool geleerd kunnen worden.

Het voorafgaande moge strekken ter toelichting van de boven verkondigde stelling, dat de eischen waaraan een voor zijn taak berekend ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur behoort te voldoen, veelvuldig en veelsoortig zijn. Tevergeefs zou men in de Hollandsche ambtenaarswereld zoeken naar eene betrekking, die vergeleken zou kunnen worden met die van ambtenaar bij het Binnenlandsch

Bestuur in Indië. De betrekkingen van burgemeester of commissaris der koningin, waarmede het ambt van contrôleur, assistent-resident of resident wel eens vergeleken is, geven slechts een zeer onjuist en onvolledig denkbeeld van het veelomvattende van den werkkring van den ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur. Hij staat alleen voor alles, wordt in de uitvoering van verschillende onderdeelen van zijn taak niet bijgestaan door colleges of specialiteiten en draagt voor alle onderdeelen alléén de verantwoordelijkheid.

Wilde men de betrekking van ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur in Indië vergelijken met bestaande betrekkingen in het moederland, dan zou men zich een ambtenaar moeten denken aan wien de gecombineerde functies waren opgedragen van:

diplomaat,
burgemeester,
inspecteur der belastingen,
schoolopziener,
officier van justitie,
kantonrechter,
commissaris van politie,
geneesheer en apotheker,
architect,
landmeter,
notaris,
landbouwleeraar, enz. enz.

Op zijn tijd behoort de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur in elk dezer functies te kunnen optreden en al kan het uit den aard der zaak niet in de bedoeling liggen, dat hij in elk dier vakken proeven van bekwaamheid aflegt, het is wel niet voor tegenspraak vatbaar dat een ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur, wil hij zijn taak naar behooren vervullen, moet voldoen aan *de allerhoogste eischen van intellect, kennis, beschaving, werklust en werkkracht.*

II.

Hoe is ten dezen de feitelijke toestand? (vraag 2). Vertoont de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur in Indië inderdaad de zeldzame combinatie van uitnemende gaven, die in hem verwacht wordt, en beantwoordt hij aan de hem gestelde hooge eischen?

Wie een gemotiveerd antwoord op deze vraag wil geven, zal zich in de eerste plaats afvragen, welken indruk het corps Binnenlandsch Bestuur maakt op degenen die daarmede in aanraking

kwamen of gelegenheid hadden het nauwkeurig te observeeren. En onderzoekt men, hoe het hiermede gesteld is, dan hoort men wel is waar dat corps nu en dan roemen, de hulpvaardigheid en gastvrijheid der ambtenaren prijzen, maar wordt men tevens getroffen door het feit, dat velen over het corps minder gunstig oordeelen en dat klachten over de daarbij geplaatste ambtenaren niet zeldzaam zijn.

Die klachten verneemt men zoowel van ambtenaren van andere takken van dienst of particulieren, als van de ambtenaren van Binnenlandsch Bestuur zelven en zulks niet alleen in vertrouwelijke gesprekken maar ook en herhaaldelijk in publieke geschriften, in dagblad- en tijdschriftartikelen en in aan de Regeering gerichte rapporten.

In een heftig pleidooi tegen het Binnenlandsch Bestuur heeft een rechterlijk ambtenaar [1]) de aandacht gevestigd op hetgeen hij noemt het vakgebrek der civiele ambtenaren, n.l. aanmatiging; en nu moge men de beschuldigingen van den heer Piepers en van anderen, die zich in denzelfden geest uitlieten, toeschrijven aan naijver op den gouden pajong [2]), men kan moeilijk aannemen dat in de chronische en dikwerf moeilijk te ontwarren conflicten tusschen de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur en die bij de Rechterlijke Macht het ongelijk steeds zou zijn aan de zijde der laatstgenoemden.

Het is bovendien opvallend, dat een ander buiten het corps Binnenlandsch Bestuur staand opmerker en schrijver, de heer Swart Abrahamsz, geheel tot dezelfde conclusie komt en alle min of meer excentrieke handelingen van den ambtenaar Douwes Dekker tracht te verklaren uit hetgeen hij noemt: de kluizenaarsverwaandheid der ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur [3]).

Dit zijn echter oordeelvellingen van buiten het corps staande personen, aan wier meening daarom door sommigen minder waarde zal worden gehecht [4]). Trachten wij dan te weten te komen hoe

---

[1]) Mr. Piepers: Macht tegen Recht.

[2]) „Er schijnt broodnijd in het spel", Busken Huet, Litt. Fantasiëen Dl. XXV blz. 207.

[3]) Eduard Douwes Dekker door Dr. Swart Abrahamsz. *Gids*, Juli 1888.

[4]) Onverdiend was voorzeker de tirade van het toenmalig Tweede Kamerlid van Gennep (bij de behandeling van de Tjomas-zaak) dat de ambtenaren, die daarbij betrokken waren, wel geen schurken waren maar.... ambtenaren. (Handelingen Tweede Kamer 1886/87 blz. 2123). Hoezeer hij het geheele corps ambtenaren hiermede gegriefd heeft, kan o. a. blijken uit een ingezonden stuk in het *Tijdschrift Binn. Best.* Dl. 1 bl. 127.

in den boezem van het corps Binnenlandsch Bestuur zelf gedacht wordt over het gehalte der bij dat corps dienende ambtenaren; het ontbreekt niet aan gegevens die ons hierin den weg kunnen wijzen.

Volgens een dier ambtenaren, die onder den pseudoniem Eckart zijne ervaringen van de praktijk bij het Binnenlandsch Bestuur heeft medegedeeld, hebben de ambtenaren van dit corps weinig achting voor de door de Regeering gedecreteerde (dikwijls juist de humane) beginselen, er heerscht wankelmoedigheid, halfheid en besluiteloosheid bij de Indische autoriteiten en tegenover de prompte mannelijke uitvoering van gegeven bevelen, die men in den militairen dienst kan waarnemen, bestaat in den civielen dienst, slendergeest, langzaamheid en „slaapbroek-kabaai-manier" [1]). Ook de algemeene ontwikkeling laat, volgens dezen ambtenaar, te wenschen over en de gevolgen blijven niet uit. Ten gevolge van gebrek aan rechtskennis is het rechtsgevoel niet voldoende ontwikkeld [2]) en er wordt op gewetenlooze wijze beschikt over ondergeschikten [3]). Eindelijk hebben vele ambtenaren niet genoeg waardigheid, gevoelen te weinig het gewicht van hunne positie en zijn niet genoeg mannen van de wereld [4]).

Is dit het oordeel van een ervaren, maar door langdurigen diensttijd wellicht minder optimistisch gestemd ambtenaar, ziehier de meening van een jeugdig contrôleur, eene meening neergeschreven in de eerste jaren van den diensttijd, waarin voor velen de betrekking nog al de attracties van het nieuwe heeft en waarin men in den regel meer oog heeft voor den helderen hemel boven zich, dan voor de donkere vlekken en wolkjes aan den horizon. „Het is verwonderlijk", zoo schrijft deze contrôleur, [5]) „hoe weinig Europeesche ambtenaren geven om de kabinets-circulaires van de Regeering." Nog meer treft hem de verhouding tusschen de Europeesche en de Inlandsche ambtenaren en de opvatting die de Europeesche ambtenaren omtrent die verhouding in praktijk brengen. „De goeden niet te na gesproken", zegt de heer De Groot, „kan men niet ontkennen „dat er vele lieden tot het corps behooren, die de weelde van het „besturen, van macht en gezag niet verdragen kunnen, die langzamer-

---

[1]) Eckart, over de opleiding tot contrôleur in Ned.-Indië. Amsterdam 1883. — bl. 53.

[2]) a. b. blz. 57.

[3]) a. b. blz. 54.

[4]) a. b. blz. 58.

[5]) H. A. de Groot in de *Locomotief* 1893. Zie *Ind. Gids.* 1893 II blz. 1828.

„hand een tik van hoogmoedswaanzin beet krijgen en aanhangers „worden van het „„l'etat c'est moi"". En hij vermeldt verschillende gevallen, waarin hij deze verschijnselen waarnam bij den omgang van Europeesche ambtenaren met Inlandsche collega's of ondergeschikten.

Weder een ander ambtenaar, ditmaal een assistent-resident, die zijn ganschen diensttijd bij het actieve Binnenlandsch Bestuur doorbracht, constateert met ronde woorden, dat het gehalte der ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in de laatste jaren physiek en intellectueel voortdurend is achteruitgegaan; [1]) zij die tot de hoogere betrekkingen worden geroepen, hebben niet meer de daarvoor noodige geest- en werkkracht; [2]) die hoogere rangen worden dan ook niet naar den eisch vervuld [3]) en er zijn hoofd-ambtenaren die niet eens in staat zijn een goed beleefd Maleisch briefje te schrijven. [4]) En wat de lagere rangen betreft, het vroegere corps d'élite, het z. g. keurcorps van ambtenaren Binnenlandsch Bestuur bestaat niet meer. De contrôleursbetrekking is achteruitgegaan en kan aan een jongmensch van goeden huize niet meer als beroepskeuze aanbevolen worden. [5]) De contrôleur is een commies geworden, die zich de aanraking met de inlandsche bevolking slechts op papier aantrekt; de taalstudie is op den achtergrond gedrongen, de landstalen worden door hoog en laag slechts gebrekkig en onvoldoende gesproken; de toestanden in de binnenlanden zijn den contrôleur onbekend, zijne berekeningen met betrekking tot landrenten en bedrijfsbelasting zijn een sprong in het duister enz. [6])

Deze schrijver, die gedurende zijn 20-jarigen diensttijd gelegenheid heeft gehad het corps van alle zijden te bezien, deelt bovendien mede dat in het geheele corps ambtenaren Binnenlandsch Bestuur een geest van onzekerheid en een sombere stemming heerschen. [7])

En hiermede komen wij aan een der belangrijkste gebreken, die het corps Binnenlandsch Bestuur aankleven: de stemming der ambtenaren, de geest die onder het geheele corps heerscht.

---

[1]) Van Heutsz, Reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur op Java en Madoera, Amsterdam 1896, blz. 48.

[2]) a. b. blz. 47.

[3]) a. b. blz. 61.

[4]) a. b. blz. 182.

[5]) a. b. blz. 62.

[6]) a. b. blz. 74.

[7]) a. b. blz. 62.

Bij elken tak van dienst zal men kleinere of grootere gebreken kunnen aanwijzen, gevolgen van opleiding, omgeving en andere van buiten werkende invloeden. Die gebreken zijn te betreuren, maar zij werken niet noodlottig, zoolang de betrokken ambtenaren hun plicht slechts met liefde vervullen, hart hebben voor de hun toevertrouwde belangen en de hun opgelegde taak misschien gebrekkig, maar in ieder geval *con amore* vervullen.

Maar bedenkelijk wordt de toestand, indien de opgewektheid gaat ontbreken, indien de ijver voor den dienst verflauwt, de belangstelling in eigen werkkring verslapt. Dan nemen de hooger bedoelde gebreken grootere verhoudingen aan; hun invloed wordt niet langer geheel of gedeeltelijk geneutraliseerd door de heilzame werking van eene oprechte belangstelling en eene behoorlijke en nauwgezette behartiging van 's Lands belangen is niet langer denkbaar.

De opgewektheid nu om die belangen te behartigen, de dienstijver, de werklust van de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur laat, naar het eenstemmig oordeel van alle tot oordeelen bevoegden te wenschen over.

„De energie is er uit", zegt een schrijver in *De Indische Gids* [1]), „het corps is volstrekt niet wat het behoorde te zijn", leest men elders [2]), „de stemming is allerwege somber" zegt de heer van Heutsz en zelfs een outsider als de heer Chailley Bert verklaarde na zijn bezoek aan Java verbaasd te hebben gestaan over het gebrek aan activiteit en initiatief der ambtenaren, die hij op Java ontmoette [3]).

Nog erger, de Regeeringscommissaris en Oud-Resident Mullemeister verklaarde in 1894, na Java rondgereisd en met *alle* ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur, hoog en laag, persoonlijk kennis gemaakt te hebben, dat de moedeloosheid onder die ambtenaren *tot eene bedenkelijke hoogte is gestegen* [4]) en de Hoofdinspecteur van Lawick van Pabst moest in een rapport aan de Regeering nog zeer onlangs

[1]) 1893, dl. II, blz. 1780.

[2]) *Indische Gids* 1893, dl. II, blz. 1906.

[3]) Zoo sprak de heer Chailley Bert in het aardrijkskundig genootschap te Parijs, direct na terugkeer van Java (Revue des Colonies, Janvier 1897). In zijne artikelen „les Hollandais à Java" (Cosmopolis, Aug. 1898) laat hij zich wel is waar gunstiger uit over onze Indische ambtenaren, maar constateert toch dat deze, de verantwoordelijkheid voor hunne daden vreezen, te veel opgaan in kleinigheden en in hun diensttijd de geestkracht verliezen, waarmede zij op Java aankwamen.

[4]) Memorie van Toelichting Ind. begrooting 1899.

constateeren dat hij op zijne reizen over Java telkens pijnlijk getroffen was door den geest van wrevel en moedeloosheid die alle ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur, hoog en laag, drukt en zich bij elk gesprek en elke gelegenheid uit. Wat geestkracht en toewijding betreft, zoo moet deze Hoofdambtenaar, die zelf alle rangen bij het Binnenlandsch Bestuur doorloopen heeft, verklaard hebben, is het corps Binnenlandsch Bestuur in de laatste jaren *onrustbarend achteruitgegaan.*

Na dit vernietigend vonnis over het corps Binnenlandsch Bestuur, uitgesproken door bevoegde beoordeelaars in en buiten het corps, behoeft het antwoord op de hierboven in de tweede plaats gestelde vraag geen uitvoerige toelichting.

Genoemde beoordeelaars mogen in hun ijver om de aandacht te vestigen op de wonde plekken, te schelle kleuren gekozen hebben voor het tafereel dat zij ons voorschilderden: het eindoordeel over het corps *als geheel* — en zonder iets te kort te willen doen aan de voortreffelijke eigenschappen van sommige harer leden — kan niet anders dan ongunstig luiden. Het corps staat niet op de hoogte waarop het behoort te staan, vervult de daarvan opgelegde taak niet met de noodige toewijding en lijdt aan de bedenkelijkste van alle gebreken: onvoldoende dienstijver, moedeloosheid, gemis aan energie.

III.

Men moge er, in beginsel, niet van houden over 's buurmans schutting te kijken [2]) dit neemt niet weg dat, indien 's buurmans boomgaard welig tiert, terwijl de onze een kwijnend bestaan voortsleept, een kijkje over de schutting, ja een wandeling in den aangrenzenden boomgaard, heilzame resultaten kan hebben.

Het ziekteverschijnsel in onzen ambtelijken boomgaard in Indië waarop boven gedoeld werd: de inferioriteit van het corps Binnenl. Bestuur en de moedelooze, sombere stemming onder de daarbij geplaatste ambtenaren, trekt in dubbele mate de aandacht wanneer men daarmede het oordeel vergelijkt door deskundigen uitgesproken over de civiele ambtenaren in het naburig Britsch-Indië, waar,

[2]) Rede van den Minister Bergsma bij de behandeling van de begrooting van 1895 (Handelingen Tweede Kamer blz. 158). Waar het de bezoldiging der ambtenaren betrof, toonde de heer Bergsma trouwens niet afkeerig te zijn van een blik over de schutting.

evenals bij ons, een uitgestrekt gebied bestuurd moet worden middels een klein aantal Europeesche ambtenaren.

Zoo ongunstig toch als over onze ambtenaren geoordeeld wordt, zoo vleiend is de algemeene opinie over de Britsch-Indische koloniale ambtenaren van de z.g. covenanted civil service.

„Bevoegde beoordeelaars", zoo schreef Sir Richard Temple, „hebben opgemerkt dat de ambtenaren voor den burgerlijken „dienst in Indië onder de beste Engelsche types de uitnemendste „vertegenwoordigen. Een hooge geestelijke van de Staatskerk, „even goed het Oosten kennende als het Westen, heeft mij ver„klaard nooit een voortreffelijker klasse van mannen gekend te „hebben". [1])

„Als onderkoning", schreef Lord Lytton, gewezen Gouverneur-Generaal van Britsch-Indië, [2]) „heb ik gedurende 5 jaren voort„durend in betrekking gestaan tot vertegenwoordigers van vele „takken van den civielen dienst in Indië en ik heb het hoogste „denkbeeld gekregen van hun verdiensten en eerlijkheid. In een „zoo uitgebreiden dienst als die van Britsch-Indië moeten zonder „twijfel verschillende graden van kennis en bekwaamheid gevonden „worden en het is zeker dat de Indische dienst, als alle diensten „ter wereld, eenige ongeschikte leden telt. Maar mijn indruk is, „dat, vergeleken bij de andere, hij er buitengewoon weinig bevat „en het gemiddelde buitengemeen hoog staat".

Een ander onderkoning, Lord Dufferin, deelde als zijn persoonlijke overtuiging, gegrond op eigen ondervinding, mede: [3]) „Er is ter „wereld geen korps als dat. In schranderheid, moed, juistheid „van oordeel, onbaatzuchtige toewijding van hun plicht, volharding, „bevattelijkheid en terzelfder tijd in loyauteit jegens elkander en „jegens hun chefs, staan zij, zoover ik weet, hooger dan welke „categorie van Engelschen ook. Zij zijn absoluut onomkoopbaar „en onverdorven. Natuurlijk zijn niet allen van hetzelfde gehalte: „ik spreek dan ook slechts in het algemeen".

En wil men het oordeel van een vreemdeling over de Engelsch Indische civil service, men leze de uitspraak van den Oostenrijkschen reiziger Von Hübner, die als zijne overtuiging mededeelt [4])

---

[1]) *Ind. Gids* 1893, II, blz. 1734. Zie ook Sir Richard Temple: *India in 1880*, blz. 43/51.

[2]) *Ind. Gids* 1893, II, blz. 1734.

[3]) a. b. blz. 1735.

[4]) a. b. blz. 1738.

dat de goede gang van zaken die men in Britsch-Indië alom kan constateeren in hoofdzaak is toe te schrijven aan „de schranderheid, de toewijding, den moed, de volharding, de bekwaamheid, gevoegd bij een beproefde onkreukbaarheid, van een handvol ambtenaren en rechters, die geheel Indië regeeren en besturen".

Ook al meent men aan dat deze beoordeelaars in hun bewondering voor het Britsch-Indisch ambtenaarscorps te ver zijn gegaan en dat, zooals trouwens die beoordeelaars zelve toegeven, ook daar kaf onder het koren moet schuilen, het eindoordeel over de Britsche ambtenaren *als geheel* luidt geheel anders dan dat over de Hollandsche.

Ginds een corps bestaande uit de uitnemendste vertegenwoordigers van het Engelsch type, niet geëvenaard in schranderheid, juist oordeel en onbaatzuchtige toewijding en door geen ander corps overtroffen in de uitnemende eigenschappen die in den waren Staatsman geeischt worden.

Hier een corps, dat door velen niet op de hoogte van zijn taak wordt geacht, dat niet altijd in staat is rang en stand naar behooren op te houden, dat beschuldigd wordt van langzaamheid, besluiteloosheid en gebrek aan discipline en, wat erger is, van gemis aan dienstijver en initiatief.

Wat is de reden van dit verschijnsel? Waarom is de ambtenaar bij het Binn. Bestuur in British Indië *wel*, in Nederl. Indië *niet* zooals hij behoort te zijn?

Het antwoord op deze vraag is gemakkelijk te vinden, indien men zich rekenschap geeft van de factoren waardoor het gehalte van ambtenaren, van welken tak van dienst ook, in hoofdzaak wordt beheerscht.

Die factoren zijn: 1o. de opleiding; 2o. de vooruitzichten.

Van het systeem, dat met betrekking tot deze beide factoren aangenomen wordt, hangt het in hoofdzaak af welk peil van ambtenaren zal worden verkregen.

Bij de organisatie nu van den Engelsch-Indischen dienst is men uitgegaan van het grondbeginsel dat voor dien dienst genomen moet worden de *élite* van de Engelsche jongelingschap, de beste van Engelands zonen. Dat beginsel is toegepast zoowel op de opleiding als op de vooruitzichten van de covenanted civil service.

De opleiding geeft voldoende waarborgen dat de a. s. ambtenaar niet alleen voldoet aan hooge eischen van intellectueele ontwik-

keling en kennis, maar ook in beschaving en moraliteit staat op het hooge standpunt, dat hij in Indië in gaat nemen.

Belangwekkende en uitvoerige bizonderheden omtrent die opleiding zijn te vinden in een artikel van den heer Chailly Bert, in de *Revue des Deux Mondes* van 15 December 1891.[1]) Hier worde volstaan met er op te wijzen dat het examen voor de Engelsch Indische ambtenaren bestaat uit twee gedeelten: het eerste gedeelte moet zekerheid geven omtrent de algemeene ontwikkeling van den candidaat, het sluit zich aan aan de eindexamens der universiteiten en de eischen zijn van dien aard, dat alleen de bekwaamste leerlingen dier universiteiten zich daarvoor aanmelden; het tweede gedeelte is in hoofdzaak technisch en heeft betrekking op de toekomstige Indische loopbaan van den candidaat. Heeft hij aan het eerste gedeelte voldaan, dan begint de z.g. proeftijd (probation), waarin hij zich gaat bekwamen voor het tweede gedeelte; hij komt onder toezicht van en in briefwisseling met zijne examinatoren, die niet alleen het oog houden op zijne studies, maar ook op zijn karakter, gedrag enz. en gerechtigd zijn om indien op een en ander iets aan te merken valt, hem de toelating tot het tweede gedeelte van het examen te weigeren.

Ook de wijze van examineeren der Engelsche candidaten verschilt aanmerkelijk van de onze en verdient alle aandacht[2]). Het geheele systeem is er op ingericht de meest mogelijke waarborgen te scheppen voor de algemeene ontwikkeling, de vakkennis en het karakter der Oost-Indische ambtenaren.

Maar de Engelschen hebben terecht ingezien dat het stellen

---

[1]) Een Hollandsche vertaling van dit artikel is opgenomen in de *Indische Gids* 1893, II blz. 1709.

[2]) De candidaat behoeft niet in elk onderdeel van het programma examen af te leggen. Dat programma (nl. voor het eerste gedeelte) strekt zich uit over vier groote afdeelingen: philosophie, letterkunde, geschiedenis, talen, elk verdeeld in vele onderafdeelingen. Van den candidaat wordt alleen gevergd dat hij een zeker aantal punten behaalt doch het wordt hem overgelaten in welke der onderafdeelingen hij geëxamineerd wil worden. Zelfs behoeft hij van de onderafdeeling die hij opgeeft niet in alle details op de hoogte te zijn; van de vaderlandsche geschiedenis b.v. wordt hem gevraagd in welk tijdvak hij geëxamineerd wil worden maar in dat tijdvak behoort hij dan ook geheel thuis te zijn en hij moet blijken geven dat tijdvak *met oordeel* bestudeerd te hebben. Nog zij vermeld, dat de candidaten een streng examen in de rijkunst moeten afleggen.

van hooge examen-eischen alleen niet voldoende was om de bloem van de jongelingschap tot zich te trekken en gedachtig aan het „point d'argent, point de Suisses" hebben zij het middel om den Indischen dienst aanlokkelijk te maken, gezocht in de tweede der hierboven genoemde factoren: de vooruitzichten.

Die vooruitzichten nu zijn bij den Engelsch-Indischen dienst schitterend. Om de Nederlandsch-Indische ambtenaren niet al te zeer te laten watertanden zal ik niet in te veel details treden, maar mij bepalen tot de vermelding dat een jongmensch van 22 jaar in Engelsch Indischen dienst tredende begint op een tractement van ± *f* 500 's maands, dat hij na 15 à 20 jaar *collector* (resident) is op eene bezoldiging variëerende tusschen *f* 1800 en *f* 2500 's maands en dat hij, bij een weinig geluk, regeerings president of lid van het Hooggerechtshof kan worden op *f* 3000 à *f* 6000 's maands [1]). De allerhoogste ambtenaren krijgen tractementen tot *f* 10.000 's maands [2]).

Na 25 jaren dienst kan de ambtenaar van de covenanted civil service indien hij wenscht, den dienst verlaten en heeft dan, onverschillig welk ambt hij heeft bekleed, recht op een pensioen van *f* 12000.— 's jaars. En, wat de verlofsbepalingen betreft, om de drie jaar mag hij drie maanden met vol tractement naar Engeland gaan en blijft hij acht jaar aan een stuk in Indië dan heeft hij recht op een tweejarig verlof.

Men ziet, zijn de eischen voor den Britsch-Indischen dienst eenerzijds zeer hoog gesteld, aan den anderen kant heeft de Engelsche Regeering ingezien, dat een goed werkman zijn loon waard is en dat, wil men een uitnemend gehalte van werklieden verkrijgen, op het loon niet beknibbeld moet worden.

Welke opvattingen worden ten dezen in Nederlandsch-Indië in praktijk gebracht? Welke beginselen liggen daar ten grondslag aan de twee hierboven genoemde factoren: opleiding en vooruitzichten der Indische ambtenaren?

Op het gebrekkige in de opleiding dier ambtenaren is zoo dikwerf en uitvoerig gewezen dat ik slechts in herhalingen zou vervallen indien ik ten dezen in bijzonderheden wilde

---

[1]) *Ind. Gids* 1893, II blz. 1728, 1736. *Wetensch. Bladen* 1888 blz. 351.

[2]) Tien percent van het totaal aantal ambtenaren in de covenanted service geniet eene bezoldiging van meer dan *f* 3000.— 's maands, eene bezoldiging die bij ons slechts aan één enkel ambtenaar wordt toegekend nl. den vice-president van den Raad v. Indië. Zie *Mackenzie*, How India is governed, blz. 24.

treden [1]). Geeft men zich rekenschap van de zware eischen die de Indische dienst aan hare ambtenaren stelt, van de vele uitnemende eigenschappen, zoo op intellectueel als op physiek en moreel gebied, die bedoelde ambtenaren in zich behooren te vereenigen, dan behoeft het geen uitvoerig betoog dat een eindexamen H. B. S. gevolgd door een vergelijkend en in hoofdzaak op geheugenstudie gebaseerd examen te Delft onmogelijk voldoende waarborgen geven kunnen voor de intellectueele superioriteit, die in een ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur ondersteld wordt.

Zonder twijfel komt het ongunstig oordeel dat wij over onze Indische ambtenaren hoorden uitspreken dan ook ten deele voor rekening van die opleiding.

Maar slechts ten deele; die opleiding moge de oorzaak zijn dat over het intellectueele gehalte, over het gebrek aan rechtskennis enz. nu en dan geklaagd wordt; zij kan onmogelijk de oorzaak zijn van het andere en meer bedenkelijke verschijnsel dat tegelijkertijd geconstateerd werd: het gemis aan energie en werklust, de moedeloosheid en apathie die onder de ambtenaren heerschen. De oorzaak hiervan moet eenig en uitsluitend gezocht worden in de tweede der bovengenoemde factoren welke het gehalte der ambtenaren bepalen: de vooruitzichten.

Naast den jeugdigen Engelschman die op 22-jarigen leeftijd begint op *f 500.—* 's maands stellen wij den Hollandschen aspirant-Oost-Indisch ambtenaar die op denzelfden leeftijd naar Indië gaat en te werk gesteld wordt op een aanvangstractement van *f 150.—* 's maands. Op dit z.g. „voorloopig" tractement waarmede hij, ook bij het zuinigst beheer, op den duur onmogelijk kan toekomen moet hij minstens twee jaar dienen en wordt dan aspirant-controleur op *f* 225 s'maands. Na deze betrekking 3 à 4 jaar bekleed te hebben wordt hij controleur 2de klasse op *f* 300 's maands met vrije woning [2]). Dezen rang bekleedt hij zes jaar

[1]) Men leze de hooger aangehaalde brochures van Eckart en van den assistent-resident van Heutsz, voorts het slot van het artikel: Engelsch-Indische bestuursambtenaren en Nederlandsch-Indische collega's in *Ind. Gids* 1893, II blz. 1905 en het artikel: De opleiding der Europeesche ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in Indië; door H. J. E. Tendeloo in hetzelfde tijdschrift blz. 2053.

[2]) De vergoeding voor reiskosten laat ik bij een en ander buiten rekening. Sommigen leggen er op toe, anderen houden er van over; over 't algemeen kan zij voldoende geacht worden voor een ambtenaar die zijn gebied naar behooren bereist.

lang en klimt dan op tot controleur 1ste klasse op *f* 400 's maands met vrije woning. Nogmaals zes jaar later bereikt hij eindelijk den ass.-residentsrang op een tractement van *f* 600 (en vrije woning) dat door periodieke verhoogingen na nógmaals zes jaren stijgen kan tot *f* 700. Dit tractement bereikt hij derhalve na 24 à 25 jaren, het tijdstip waarop een Britsch-Indisch ambtenaar den dienst kan verlaten na eenige jaren een tractement van minstens *f* 2000 genoten te hebben en met een pensioen in 't vooruitzicht van *f* 12000 's jaars. Hoe is op dit tijdstip de positie van onzen ass.-resident ?

Aangenomen dat hij zich in het begin van zijn diensttijd buiten schulden heeft kunnen houden en na 8 of 10 jaren dienst in 't huwelijk is getreden, dan zullen zijne kinderen in deze periode ongeveer 15 jaren oud zijn. Zijne zoons moeten òf naar een hoofdplaats om middelbaar onderwijs te kunnen genieten òf naar Holland om daar voor een of andere betrekking opgeleid te worden; ook zijne dochters moeten naar Europa ter voltooiing van hunne opvoeding, of wel hij moet een goede onderwijzeres of gouvernante in huis nemen om hen althans het allernoodigste te doen leeren. Zoo heeft hij het grootste deel van zijn tractement moeten opofferen voor de opvoeding zijner kinderen, zonder voldoende zekerheid, dat de daarvoor gedane uitgaven nuttig besteed zijn geweest. In ieder geval is van overleggen geen sprake geweest [1]) en zijn pensioen is zóó gering dat hij, met het einde van zijn loopbaan in 't verschiet en gebukt onder de zorgen voor zijn gezin, een zeer donkere toekomst tegemoet gaat.

Is echter alles hem overigens meêgeloopen, heeft het klimaat hem gespaard en heeft hij de voetangels en klemmen, die op zijn ambtelijk pad verborgen lagen, weten te ontloopen, dan kan hij meêdingen in de loterij voor den residentsrang en mocht hij het groote lot trekken dan zal hij na een bijna dertigjarigen diensttijd zich in 't genot gesteld zien van een tractement (*f* 1250.— 's maands met vrije woning [2]) en wat de residenten op Java

---

[1]) Men denke ook aan de afwezigheid van goede geneeskundige hulp op de meeste binnenplaatsen en aan de groote kosten die verbonden zijn aan het ontbieden van die hulp uit de hoofdplaatsen.

[2]) Dit voorrecht schijnt grooter dan het in werkelijkheid is. Vele residenten zouden zonder twijfel een eenvoudige en goedkoop te meubileeren woning verkiezen boven de meubelverslindende verblijven die men hun ter bewoning aanwijst. Het meubileeren daarvan, benevens de aanschaffing van

betreft, met representatiekosten) dat hem in staat stelt de in zijn vorigen diensttijd gemaakte schulden af te betalen en rang en stand behoorlijk op te houden.

Maar de groote meerderheid brengt het niet zoover en moet zich tevreden stellen met het maximum tractement van assistent-resident.

Gemiddeld toch kan aangenomen worden dat voor de indiensttredende ambtenaren de kans om resident te worden is als 3 : 1, d. w. z. dat een derde resident wordt en twee derde dien rang niet bereikt, hetzij door pensioneering, hetzij door overlijden, hetzij door overgang in andere betrekkingen.[1]) Zóó althans waren de verhoudingen toen de ambtenaren nog assistent-resident werden na 12 of 13 jaren dienst en hoogstens 10 jaren in laatstgenoemde betrekking te dienen hadden alvorens tot resident benoemd te worden.

Tegenwoordig echter heeft men op Java 19 jaar te dienen voor den assistent-residentsrang, terwijl er onder de jongst benoemde residenten waren die 12 jaren in den rang van assistent-resident hadden gediend; de kans om resident te worden vermindert dus voortdurend en in de naaste toekomst zal meer dan $^2/_3$ der ambtenaren het niet verder brengen dan assistent-resident op het maximum-tractement van *f* 700.—.

Op de Buitenbezittingen is het nog droeviger gesteld; daar zijn controleurs met 19 jaren dienst die nog *twintig* en méér collega's boven zich hebben op de ranglijst voor assistent-resident en dus — aangenomen dat daar 's jaars gemiddeld vijf controleurs tot Assistent-Resident bevorderd worden — nog minstens *vier jaren* zullen moeten wachten alvorens tot dien rang te worden bevorderd. De jongst benoemde Assistent-Residenten op de Buitenbezittingen

---

paarden en rijtuigen, komt hun te staan op *f* 15.000 à *f* 20.000, die zij natuurlijk niet overgehouden hebben van hun assist.-residentstractement en dus moeten opnemen. Bovendien verliest de resident bij overplaatsing of vertrek niet zelden een groot deel van het kapitaal dat hij in zijn meubels heeft moeten steken.

[1]) De tegenwoordige residenten zijn *25* à *30* jaar geleden in dienst gekomen. Bovenstaand verhoudingscijfer is verkregen door na te gaan hoeveel personen in het vijfjarig tijdvak 1865/69 in den Indischen civielen dienst zijn opgenomen en hoevelen hunner resident zijn worden. Men komt tot *ongeveer* hetzelfde resultaat indien men onderzoekt hoeveel assistenten-residenten b.v. tien jaar geleden in dienst waren en hoevelen hunner resident geworden zijn. Het percentage van de ambtenaren die den assistents-residentsrang niet halen, is gering.

hadden 22 à 23 jaren dienst en het ligt voor de hand dat voor de meesten hunner de Residentsrang onbereikbaar is. [1])

En houdt men hierbij nu nog rekening met het in 1897 in werking getreden voorschrift dat ambtenaren met méér dan *f* 1000.— 's maands traktement in den vervolge niet *twee* maar *vijf* jaren op dat tractement zullen moeten dienen alvorens hun pensioen over dat tractement te kunnen reclameeren, dan behoeft het wel geen betoog dat de Residentsbetrekking, zoo op Java als op de Buitenbezittingen, in de toekomst alleen nog bereikbaar is voor mannen die de wijsheid en ervaring van Salomo paren aan de taaiheid van Methusalem.

De betrekking van Assistent-Resident blijft voor het groote meerendeel de bâton de maréchal en ziet de civiele ambtenaar zich genoodzaakt in dezen rang den dienst te verlaten dan is een pensioen van *f* 2650.— na 25 of van *f* 3150.— na 30 jaren dienst het uitsluitend middel van bestaan voor hem en zijn gezin gedurende zijn verderen levensduur.

Men vergete toch niet dat de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur bij ons gerecruteerd worden uit eene klasse die, *als regel*, geen fortuin bezit en dat zij staan of vallen met hetgeen de Staat hun toelegt. En in Holland teruggekomen zijn de kansen om in eenige betrekking bijverdiensten te verwerven voor iemand met hun opleiding en met 25 of 30 jaren Indischen dienst achter den rug, zoo goed als nihil.

De Engelsch-Indische ambtenaar ontvangt, zooals wij zagen, na 25 jaren dienst een pensioen van *f* 12,000.— en heeft bovendien kans om in Engeland geplaatst te worden in den oppersten Raad voor Indië: een college van 15 leden dat den Minister van Koloniën ter zijde staat op eene bezoldiging voor elk lid van *f* 1200.— *'s maands.*

Het onderscheid is niet gering en geeft men zich rekenschap van het aanmerkelijk verschil in vooruitzichten dan begint eenig licht op te gaan over het belangrijk verschil in gehalte, over den goeden geest in het Engelsche, de „sombere en moedelooze" stemming in het Nederlandsche corps.

Men zal mij tegenwerpen dat de toestanden niet gelijk zijn, dat de levensstandaard zoowel in Engeland als in Britsch-Indië

---

[1]) Bovendien is de Residentsbetrekking op de Buitenbezittingen minder voordeelig dan op Java. De Residenten op de Buitenbezittingen hebben nl. op één uitzondering na geen representatiegelden, terwijl *zes* van de 15 aldaar gep'aatste residenten slechts *f* 1000.— tractement krijgen. Ook zijn de onkosten bij tournées en inspecties op de Buitenbezittingen dikwerf grooter dan op Java.

hooger is dan bij ons enz., enz. Dit moge ten deele juist zijn, dat onderscheid is dan toch niet van dien aard dat de levensbehoeften van een gepensioneerd Indisch ambtenaar in *Holland* getaxeerd behooren te worden op *een vierde* gedeelte van hetgeen een gepensioneerd Indisch ambtenaar in *Engeland* geacht wordt noodig te hebben.

Hoe dit zij, wraakt men op deze gronden de vergelijking met Engelsch-Indische ambtenaren, die gronden kunnen niet aangevoerd worden tegen eene vergelijking met Nederlandsch-Indische ambtenaren van andere takken van dienst. De levensstandaard is daar overal nagenoeg dezelfde en aangenomen kan worden dat een ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur voor zijn levensonderhoud zeker niet minder noodig heeft dan een ingenieur, een rechter of een houtvester.

Vergelijken wij nu de financiëele positie van een ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur in Indië bijv. met die van een rechterlijk ambtenaar of van een ingenieur, dan komen wij tot het resultaat, neergelegd in ondervolgend graphisch overzicht. [1])

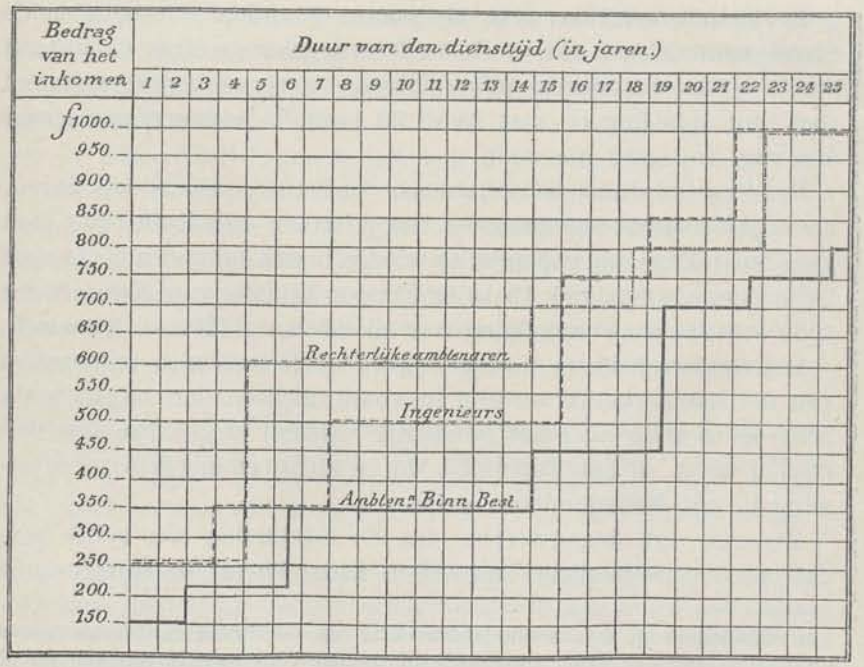

[1]) Deze en de volgende overzichten geven gemiddelden aan gebaseerd op gegevens in de Regeeringsalmanakken der laatste jaren.

De ambtenaren bij de rechterlijke macht en de ingenieurs, die in 1875 en

Hierbij is voor elke categorie van ambtenaren aangenomen een gemiddelde diensttijd van 25 jaren, terwijl voorts de hoogere betrekkingen, zoowel bij het Binnenlandsch Bestuur als bij de andere takken van dienst buiten beschouwing zijn gelaten: 1o. omdat men om die betrekkingen te bekleeden in den regel meer dan 25 jaren moet dienen; 2o. omdat slechts weinigen het zoover brengen en het de bedoeling was de loopbaan weer te geven van de *meerderheid*.

Wat de ingenieurs betreft, moet nog opgemerkt worden, dat zij het recht hebben om voor hunne dienstreizen te declareeren, een recht dat aan velen een welkome bijslag op het tractement geeft.

Voorts moet in het oog gehouden worden, dat onder het inkomen der ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur — om de vergelijking niet te hunnen voordeele te flatteeren — is medegerekend hun huishuur indemniteit. Deze komt echter voor de berekening van het pensioen, verlofstractement enz. niet in aanmerking, zoodat met betrekking tot de pensioenen enz. de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in nog slechter conditie verkeeren, dan het graphisch overzicht aangeeft.

Zooals men ziet, staat de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur op elk moment van zijn loopbaan, van zijn indiensttreding af tot den dag waarop hij pensioen vraagt of krijgt, financiëel ten achter bij een rechterlijk ambtenaar of bij een ingenieur der Burgerlijke Openbare Werken.

Men zal de tegenwerping maken dat de opleiding der rechterlijke ambtenaren en ingenieurs moeilijker is en langer duurt, dan die der civiele ambtenaren. Hiertegen kan aangevoerd worden dat de studie in Delft thans een *drie*jarige is en voor velen een *vier*jarige wordt door de groote concurrentie bij het aldaar gehouden *vergelijkend* examen. Doch al waren deze studie iets korter of gemakkelijker dan die voor rechterlijk ambtenaar of ingenieur, deze landsdienaren zullen de eerste zijn om te erkennen dat de intellectuëele en andere eischen, die de praktijk en het gewicht van de betrekking stellen, aan een ambtenaar van het Binnen-

---

1876 in dienst kwamen en dus nu 22 à 23 jaren dienst hebben, zijn lid van het Hooggerechtshof of ingenieur 1ste klasse op *f* 1000 's maands. De ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur, die in diezelfde jaren in dienst kwamen, zijn assistent-resident op *f* 700 met vrije woning en komen nog in de verste niet in aanmerking voor resident. Bovenstaande graphische lijn der ambtenaren Binnenlandsch Bestuur heeft betrekking op Java. Voor de Buitenbezittingen loopt die een weinig anders, daar men aldaar spoediger assistent-resident wordt, doch langer in dien rang dient. Zie voorts *Tijdschr. Binnenl. Best.*, Dl. IX, blz. 445 en Dl. XVI, blz. 402.

landsch Bestuur *die zijn plicht doet*, zeker niet lager zijn, dan die welke gesteld worden aan de rechterlijke macht of aan het corps ingenieurs. En wordt in de practijk niet minder van het Binnenlandsch Bestuur gevergd, dan bestaat ook geen reden om het financiëel bij de hiergenoemde ambtenaren achter te stellen.

In geen geval kan het gemotiveerd zijn het Binnenlandsch Bestuur zóóver achter te stellen bij de andere diensttakken, als blijkens bovenstaand overzicht het geval is en het tractement van *f* 600.— 's maands, waarvan een klein gezin in normale omstandigheden rond kan komen, aan een ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur eerst toe te kennen na *negentien* (op de Buitenbezittingen *twee en twintig*) dienstjaren, terwijl een rechterlijk ambtenaar dat tractement reeds geniet na *vier* jaren dienst.

Mocht men niettemin van meening blijven, dat het verschil in opleiding van meergenoemde ambtenaren met die der ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur het geconstateerde verschil in vooruitzichten voldoende wettigt, dan vergunne men mij de bezoldiging van laatstgenoemde ambtenaren te vergelijken met die van een anderen tak van dienst, waarvan de opleiding zeker niet hooger gesteld kan worden, dan die der civiele ambtenaren n.l. met de houtvesters.

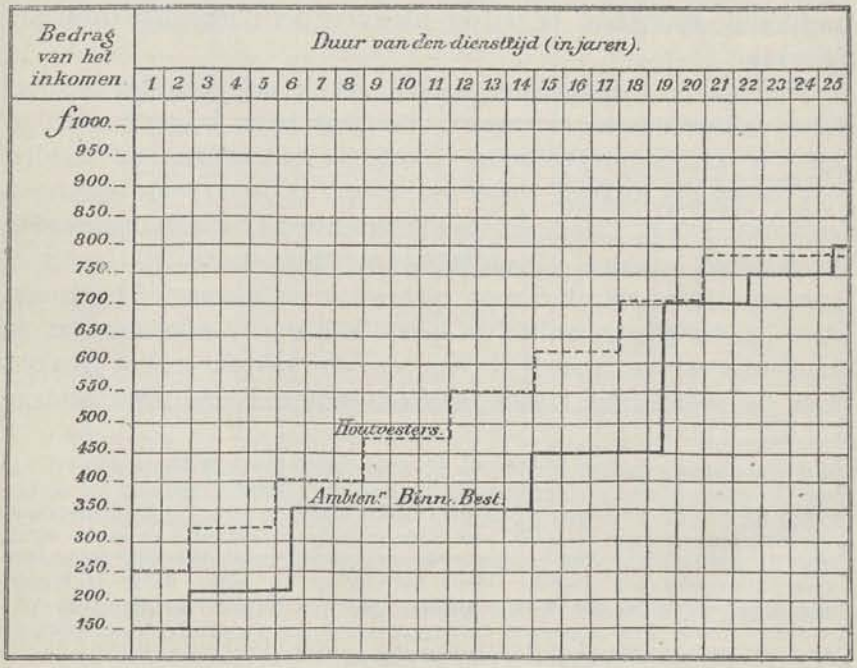

Uit de graphische lijn, aangevende beider financiëele positie gedurende een tijdvak van 25 jaren, kan wederom dezelfde conclusie getrokken worden als hierboven geschiedde ten aanzien van de ingenieurs en rechterlijke ambtenaren: op elk moment van zijn loopbaan — het allerlaatste jaar wellicht uitgezonderd — staat de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur financiëel ten achter bij den houtvester die bovendien, evenals de ingenieur, het niet onvoordeelig recht van declareeren voor dienstreizen heeft, welk recht de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur mist. Ook wat pensioenen betreft, geldt wat hierboven werd opgemerkt en is de positie van den civielen ambtenaar nog onvoordeeliger dan de graphische lijn aangeeft.

Ingenieurs, rechterlijke ambtenaren en houtvesters allen zijn dus voortdurend in gunstiger financiëele condities dan de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur. Ja, als men de positie dezer ambtenaren vergelijkt met die der onderwijzers, dan blijkt dat ook deze ambtenaren wier opleiding en betrekking — hoe gewichtig ook — toch wel niet boven die van den ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur gesteld zullen worden, althans in de eerste *twintig* dienstjaren, financiëel in betere omstandigheden zijn. Ziehier den vergelijkenden staat van het inkomen (huishuur-indemniteit daaronder begrepen) van een ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur en een onderwijzer die tijdig aan de aanvullings-examens heeft voldaan:

Dienstjaren.	Inkomen van den	
	onderwijzer.	ambt. Binn. Bestuur.
1ste t/m. 3de	*f* 175.—	*f* 150.—
4de t/m. 6de	„ 310.—	„ 275.—
7de t/m. 9de	„ 360.—	„ 350.—
10de t/m. 12de	„ 410.—	„ 350.—
13de t/m. 15de	„ 460.—	„ 350.—
16de t/m. 18de	„ 570.—	„ 450.—
19de t/m. 21ste	„ 620.—	„ 700.—

Zooals men ziet, ook hier dezelfde conclusie: gedurende de eerste twintig jaren van zijn loopbaan staat de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur financiëel bijna voortdurend ten achter

bij den ambtenaar bij het lager onderwijs. De leeraren middelb. onderwijs die beginnen op *f* 450.— en na 9 jaren opklimmen tot *f* 750.— laat ik *hors concours*!

Mochten evenwel ook houtvesters en onderwijzers zich willen beroepen op ongelijke opleiding, welke ongelijke tractementen noodig maakt, dan rest mij niet anders dan de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur te vergelijken met eene categorie van ambtenaren, die *volmaakt dezelfde* opleiding geniet doch haar arbeidsveld niet zoekt bij het practische Binnenlandsch Bestuur maar in de bureaux.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van de financiëele loopbaan van twee civiele ambtenaren tegelijk in Delft geexamineerd, tegelijk in Indië aangekomen doch geplaatst, de een bij het Binnenlandsch Bestuur, de ander b.v. bij de algemeene secretarie te Buitenzorg:

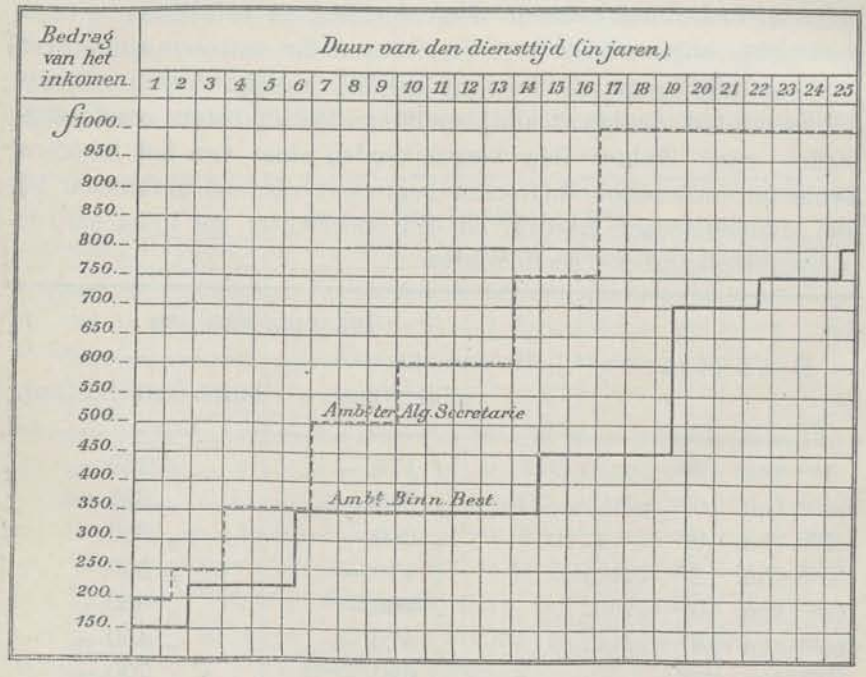

Ook hier moet wederom dezelfde conclusie getrokken worden: van af de indiensttreding tot aan de pensioneering staat de ambtenaar die in de Binnenlanden het Nederlandsch gezag hoog moet houden ten achter bij zijn collega, die zich te Buitenzorg

aan den bureaudienst heeft gewijd.[1]) En terwijl de man van de praktijk *negentien* (op de Buitenbezittingen *drie-en-twintig*) jaren moet dienen alvorens een tractement van *f* 600 's-maands deelachtig te worden, verkrijgt de man van de theorie dat tractement reeds na *acht* à *negen* jaren.

Zeker, de vergelijking met de ambtenaren ter algemeene secretarie gaat niet in alle onderdeelen op; er wordt ter secretarie hard en degelijk gewerkt en aan de aldaar geplaatste ambtenaren worden hooge eischen gesteld. Maar niemand zal toch willen beweren dat de eischen, waaraan een *bekwaam en deugdelijk* ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur behoort te voldoen, minder zijn dan die aan een bureau-ambtenaar gesteld. Deze behoeft alleen bureau-ambtenaar te zijn, zij het dan ook in den meest uitgebreiden en veeleischenden zin van het woord; de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur moet *bovendien* zijn: man van de wereld, cordaat en practisch in zijn optreden, diplomatiek in zijn omgang met Inlandsche hoofden en met een groot persoonlijk overwicht, altegader eischen, die zijne betrekking maken tot een der moeilijkste en gewichtigste, waartoe een ontwikkeld en ambitieus man geroepen kan worden. Het verschil in bezoldiging tusschen de bureau-ambtenaren en die van de praktijk kan derhalve noch door verschil in opleiding, noch door verschil in het gewicht der betrekking gemotiveerd worden.

Er wordt wel eens beweerd dat het, in verband met de bijzondere eischen ter algemeene secretarie gesteld, zoo moeilijk is daar geschikte ambtenaren te krijgen en dat het daarom noodig is de weinigen, die aan die eischen voldoen, door goede vooruitzichten tot zich te trekken.

Behoort geheel dezelfde redeneering, zoo zou ik willen vragen, niet toegepast te worden op het corps Binnenlandsch Bestuur? Moeten aan de daarbij geplaatste ambtenaren géén bijzondere en zeer hooge eischen gesteld worden? En behoort men de weinigen, die aan die eischen kunnen voldoen, niet tot zich te trekken door het vooruitzicht van een goede financieele positie?

Men voelt waar het onderscheid ligt. Ter secretarie wordt

---

[1]) Natuurlijk zijn er secretarie-ambtenaren wier loopbaan voordeeliger, andere wier carière minder voordeelig is geweest dan deze graphische lijn aangeeft. Gestreefd is naar het weergeven van de gemiddelde loopbaan van een secretarie-ambtenaar die voldoet, vergeleken met een ambtenaar B.B. die voldoet.

— zeer terecht — geschift: men neemt daar alleen de ambtenaren aan die voldoen aan de eischen die men meent te moeten stellen en geeft die ambtenaren de vooruitzichten die onmisbaar zijn voor het levendig houden van de noodige werklust. Bij het Binnenlandsch Bestuur ligt het verstand opgesloten in het ambt; die zich aanmeldt, wordt aangenomen niet alleen, maar a priori geschikt geacht voor zijne betrekking. En de vooruitzichten zijn van dien aard, dat slechts zeer weinigen daarin een prikkel vinden tot behoorlijke plichtsbetrachting.

Uit het voorafgaande heeft men kunnen zien hoe stiefmoederlijk een der belangrijkste betrekkingen in den Nederlandsch-Indischen Staatsdienst is bedeeld. Het veelzijdige, het afwisselende, het ambulante moge deze betrekking maken tot een der begeerlijkste in Nederlandsch-Indië, dit neemt niet weg, dat de ambtenaren bij dien tak van dienst — vooral op de Buitenbezittingen — een groot deel van hun leven doorbrengen in eenzaamheid en afzondering, in een land wel is waar rijk aan natuurschoon, maar arm aan genoegens, comfort en beschaving. Zij staan bloot aan ontberingen en teleurstellingen, dikwerf ook verdachtmakingen, van allerlei aard, moeten het toezicht over de opvoeding hunner kinderen overlaten aan vreemden en ontgroeien door een langdurig verblijf in de tropen langzamerhand aan hunne betrekkingen in het moederland, ja, aan de geheele Westersche samenleving [1]). De allerhoogste eischen worden gesteld aan hun physiek, moreel en intellectueel gehalte, tegenover den Inlander moeten zij het overheerschende ras met waardigheid weten te vertegenwoordigen, tegenover het Europeesch publiek rang en stand weten op te

[1]) Het volgende, ontleend aan het *Tijdschrift* der ambtenaren Binnenlandsch Bestuur, moge dienen als een staaltje van de stemming die, in verband met een en ander, onder de ambtenaren van het corps heerscht:

„Onze jeugd, ja ons geheele leven, gaat vreugdeloos voorbij. Voor ons „geen gezellig samenzijn, geen gezellig verkeer. Wat zelfs nog den koffieboom „door den ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur moet worden bezorgd .... „„een gezellig samenzijn"..... den ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur „valt dit onder zijne ras- en natiegenooten niet ten deel. Feestdagen zooals „de Hollandsche natie er vele kent, en wat dies meer zij, hij brengt ze „eenzaam en verlaten door met de hoop om over eenige weken uit brieven „en couranten te lezen hoe de anderen zich vermaakt hebben.

„Het geheele leven van den controleur en assistent-resident is een worstelen „met de bezwaren die zijne betrekking meebrengt: klimaat, eenzaamheid, eene bevolking die zich niet plooit naar gouvernements-inzichten of een gouver-

houden. Van geen tak van dienst wordt zóóveel gevorderd als van deze ambtenaren en er is geen tak van dienst die zóózeer als deze ingrijpt in alle onderdeelen van den Staatsdienst.

En ter compensatie van dat alles wordt hun eene financieele positie aangeboden, die niet alleen niet geëvenredigd is aan het gewicht van de betrekking maar ook in vergelijking met andere takken van dienst ver beneden het middelmatige blijft.

Is het wonder dat een geest van somberheid en moedeloosheid over dit corps gevaren is? Dat de werklust verdwenen, de energie er uit is? Dat moeders die ondeugende jongens tot rede willen brengen hen *dreigen* met eene plaatsing bij het Binnenlandsch Bestuur als zij niet beter oppassen? [1])

Naar de oorzaak van het droevig verschijnsel dat zich onder het vroegere „keurkorps" openbaart, behoeft na het voorafgaande niet lang gezocht te worden.

Volgens eene mededeeling van den heer Chailley-Bert schreef een hooggeplaatst ambtenaar van de *India Office*, het succes van den Britsch Indischen civielen dienst hieraan toe dat het verreweg het best bezoldigde corps van de wereld is. [2])

Van den Nederlandsch-Indischen civielen dienst kan juist het tegendeel gezegd worden: de achteruitgang, die algemeen in dat corps geconstateerd wordt, is hieraan toe te schrijven dat het, vergelijkenderwijze beschouwd, het slechtst bezoldigde corps van Nederlandsch-Indië is.

„nement te weinig rekening houdende met de volksgeschiedenis, ontberingen „en gevaren van allerlei aard die andere standen niet kennen. En daar nu wel „niemand zal willen beweren, dat zware tractementen, eene schitterende promotie, „belooningen en ridderkruisen, billijke pensioenen ons deel zijn als eene recht„matige vergoeding voor al die ellende en waardeering van de bewezen diensten, „hebben wij daar geen recht om althans van het verlichte deel onzer natie „en van hen die er iets van *konden* weten, te verwachten dat zij ons in onze „eenzaamheid steunen met sympathie, dat zij blijk geven een open oog en „warm hart te hebben voor de diensten door ons, stil en vergeten, aan het „vaderland bewezen."

Een assistent-resident en eenige controleurs op de Buitenbezittingen. Tijdschr. *Binnenl. Bestuur*. Dl. I, blz. 128.

[1]) De vrouw van een ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur, moeder van een levenslustigen knaap, deelde mij mede dat zij gewoon was haar zoon, als hij ondeugend werd, met deze bedreiging tot rede te brengen.

[2]) *Ind. Gids* 1893 II blz. 1736.

IV.

Wat behoort gedaan te worden om den ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur te maken tot hetgeen hij behoort te zijn, in het corps de levenslust, het feu sacré te brengen onmisbaar voor eene behoorlijke uitvoering van de daarop rustende taak?

Het antwoord dat ten slotte op deze vraag gegeven moet worden is reeds aangeduid door hetgeen hierboven gezegd is omtrent de redenen waarom het corps niet is wat het behoorde te zijn. Die redenen, zoo zagen wij, ontleenen hun bestaan in hoofdzaak aan 1o. de opleiding, 2o. de vooruitzichten. Wil men in het gehalte van het corps afdoende verbetering brengen, dan zullen zoowel opleiding als vooruitzichten op afdoende wijze moeten worden herzien.

De opleiding, ik wees hierboven reeds op het voorbeeld van Britsch-Indië, moet waarborgen geven, niet alleen voor een hoog intellectueel gehalte, maar, zoo mogelijk, ook voor de uitnemende persoonlijke eigenschappen in den ambtenaar gevorderd.

Wat het intellectueel gehalte betreft, niet alleen het geheugen maar ook het oordeel van den candidaat moet op de proef gesteld worden; hij moet blijken geven van logisch te kunnen denken en bovendien vertrouwd zijn met de groote economische vraagstukken van zijn tijd.

En wat het karakter, de persoonlijke eigenschappen van den candidaat betreft, de tegenwoordige opleiding van onze Indische ambtenaren houdt daarmede, zooals bekend is, hoegenaamd geen rekening. Prof. Spanjaard, de directeur van de instelling waar onze O.-I. ambtenaren opgeleid worden, wees op deze leemte in eene redevoering gehouden in eene zitting in het Institut Colonial International in den Haag[1]). Voor de toelating voor den Indischen dienst, zoo verklaarde deze hoogleeraar, wordt alleen vereischt het diploma van het groot-ambtenaars-examen c.a., een medisch attest betreffende de gezondheid van den candidaat en een bewijs van goed en zedelijk gedrag: „Il n'est fait aucun cas" zoo vervolgde deze spreker „ni des qualités du caractère et du cœur, ni de la valeur „morale du candidat ni du milieu d'où il sort. Ces considérations „sont néanmoins du plus haut intérêt

---

1). Compte rendu de la session teune à la Haye le 9, 10, 11 et 12 Septembre 1895 blz. 407.

et on peut se demander „s'il ne serait pas très désirable de rechercher autant que possible „si le candidat offre des garanties sérieuses sous ce rapport".

En nu moge het waar zijn wat de Heer Fransen van de Putte hierop aanmerkte nl. dat een examen naar het karakter en de moraliteit niet mogelijk is, dit behoeft, naar het bescheiden voorkomt, nog geen reden te zijn om van alle pogingen om althans eenige waarborgen te verkrijgen voor karakter en goede persoonlijke eigenschappen, definitief af te zien en het geheel aan het toeval over te laten of die eigenschappen al dan niet aanwezig zijn.

Men vergete toch niet, dat het corps Inlandsche ambtenaren op Java in hoofdzaak bestaat uit de *élite* van de Inlandsche maatschappij en dat de Javaansche aristocratie geen hooger eerzucht heeft dan in den ambtenaarsstand te worden opgenomen; de allerhoogste betrekkingen zijn zelfs, onder sanctie van het Regeeringsreglement, als het ware gereserveerd voor de aloude Inlandsche geslachten.

En zou het nu te veel gevergd zijn indien van het corps Europeesche ambtenaren dat naast, ja *boven* deze keurbende van oude Inlandsche geslachten gesteld wordt en dat over die keurbende een nuttig overwicht moet uitoefenen, althans eenige waarborgen geëischt werden voor het bezit van de persoonlijke eigenschappen welke voor het uitoefenen van dat overwicht onmisbaar zijn?

De ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur, ik wees er boven reeds op, is voor den inlander de vertegenwoordiger van het overheerschende, of, zoo men liever wil, van het beschaving aanbrengende ras en de houding, het gehalte van deze ambtenaren *moet* een overwegenden invloed uitoefenen op het begrip, dat de inlander, hoog of laag, zich van dat ras vormt. De toestanden bij ons verschillen in dit opzicht weinig van die in Britsch-Indië; ziehier de opvattingen die de Engelsche bestuurders daaromtrent in praktijk brengen:

„The covenanted civil service", zoo zegt Sir Richard Temple, [1]) „is the most important class in the country. It represents before „the natives the essential qualities of British rule, and personally „symbolizes to them the mind and intent of the Government.

---

[1]) Sir Richard Temple, *India in 1880*, blz. 43.

„The members of this service are conscious of being representa-
„tive men in the eyes of the natives. According to their conduct
„the character of England herself is measured by the mass of the
„Indian people. Even if some Englishmen in India evince impo-
„pular qualities, they are seen but little by the population in
„the interior. But the disposition, temper, ability, demeanour,
„life and conversation of the covenanted civil servants, are
„familiar to millions of them. Thus the natives when thinking of
„the Government under which they live, and of the nation from
„which it emanates, judge mainly from what they see of the
„civil servants. It is well that England should be gauged by the
„standard of some of her best sons".

En hierboven zagen wij welke middelen in Engeland aangewend worden om althans eenige waarborgen te krijgen voor de groote eigenschappen van hoofd en hart, die gevorderd worden in hen die geroepen zullen worden de Europeesche beschaving te gaan vertegenwoordigen tegenover eene uitgebreide Inlandsche bevolking.

Maar dit alles is Zukunftmusik. Het vraagstuk van eene degelijke opleiding van onze a. s. Indische ambtenaren is zoo veelomvattend en zou zulk een uitvoerige voorbereiding eischen dat eene bespreking daarvan verre buiten de strekking van dit opstel ligt. Bij het vermelden echter van de oorzaken van de minder gunstige wijze waarop het corps ambtenaren Binnenlandsch Bestuur door velen beoordeeld wordt, mocht de opleiding dier ambtenaren niet onbesproken blijven.

Maar — zooals uit de opsomming van die oorzaken gebleken is — *ook met behoud van de tegenwoordige opleiding* zou het gehalte der ambtenaren beter kunnen zijn dan het thans is; die opleiding moge tengevolge hebben dat geklaagd wordt over het intellectueel gehalte der ambtenaren, zij kan niet de oorzaak zijn van een ander veel bedenkelijker verschijnsel: de misnoegde geest die onder de ambtenaren heerscht, de apathie en loomheid waarmede zij hun toch zoo schoone taak verrichten.

De reden hiervan ligt in de tweede der hierbovengenoemde factoren; de vooruitzichten. En wil men aan de ambtenaren het feu sacré hergeven dat zoo onmisbaar is voor het behoorlijk uitvoeren van hun taak; wil men den stand van zaken bij het Binnenlandsch Bestuur aanmerkelijk verbeteren, ook met behoud

van de gebrekkige opleiding, dan is een verbetering van die vooruitzichten daartoe het eenige middel.

Men zegge niet, dat die vooruitzichten nog zoo kwaad niet zijn, blijkens het feit dat jaarlijks nog zoovelen zich komen aanmelden voor den Indischen dienst. De meesten hunner toch weten, bij indiensttreding, niet wat hun te wachten staat en velen zouden anders gehandeld hebben, indien zij in de toekomst hadden kunnen lezen. Maar ook, al ware het aantal dergenen, die zich voor den Indischen dienst aangeven, nog veel grooter dan het thans is, dan nog zou daarin geenerlei waarborg gelegen zijn, dat 's Lands belang gebaat is met het gehalte dier ambtenaren. En op het *gehalte*, niet op het *aantal* van hen die zich aanmelden komt het aan.

Indien de betrekking van Resident, Directeur of Raad van Indië publiek opgeveild en aangeboden werd bij afslag aan den minstbiedende, het lijdt geen twijfel of er zouden zich tal van liefhebbers aanmelden, die deze betrekkingen zouden willen vervullen tegen de helft of een derde van het tegenwoordig tractement. Men zou zoodoende een ruim aanbod van zeer goedkoope ambtenaren verkrijgen, maar men behoeft niet te vragen of men, met het oog op het algemeen belang, gerechtigd zou zijn, zich over een zoo ruim aanbod van candidaten te verheugen.

Eene weldenkende Regeering zal zich niet tevreden stellen met een groot aanbod van ambtenaren; haar streven zal in de eerste plaats gericht zijn op het verkrijgen van *goede* ambtenaren, door welk streven het aanbod vanzelf beperkt zal worden. En in het bezit zijnde van goede ambtenaren zal het haar tweede zorg zijn zij in die ambtenaren een goeden geest levendig te houden, het daarheen te leiden dat zij hun taak gedurende hun geheelen diensttijd met lust en ijver, met ambitie en opgewektheid vervullen.

Bij de tegenwoordige vooruitzichten nu heeft men noch voor het een, noch voor het ander voldoende waarborgen en die vooruitzichten zijn voor een eerzuchtig en actief jongmensch geen begeerlijk lokaas. Maar „*Nobody goes to India for a change of air*", zegt de Engelschman, en deze waarheid is zoodanig doorgedrongen tot de Engelsche Regeering, dat zij de vooruitzichten van hare koloniale ambtenaren niet beperkt tot een lang niet altijd heilzame verandering van klimaat, maar hen bovendien, zoowel wat tractement als wat pensioen betreft, eene toekomst opent die voor de meesten hunner in het moederland niet verkrijgbaar is.

Alleen op deze wijze zijn de beste van Engelands zonen overgehaald zich te bekwamen voor den Indischen dienst en zich te onderwerpen aan de vele en zware eischen die daarvoor gesteld worden. En is de Nederlandsche Regeering er op gesteld ook voor hare koloniën de besten van Nederlands zonen te winnen dan zal het middel daartoe allereerst in verbetering van vooruitzichten gezocht moeten worden.

Trouwens de eenvoudige waarheid, dat zonder goede betaling geen goed werk wordt geleverd, ziet men ook in Nederlandsch-Indië bij herhaling proefondervindelijk bewezen. Over geen der categorieën van ambtenaren waarmede de bezoldiging der ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur hierboven vergeleken werd, worden klachten vernomen zooals die welke wij hoorden over het corps Binnenlandsch Bestuur. De ambitie, de dienstijver van rechterlijke ambtenaren, ingenieurs, houtvesters, onderwijzers, laat weinig te wenschen over en nogmaals wijs ik hier op de leering, die getrokken kan worden uit het nuttige voorbeeld van de algemeene secretarie. De aldaar werkzame ambtenaren staan noch wat opleiding noch wat de hun gestelde eischen betreft boven de ambtenaren Binn. Bestuuf. Over de laatstgenoemden wordt voortdurend geklaagd; de eersten verrichten hun taak met ijver en opgewektheid en leveren deugdelijk werk. [1]) Waaraan is dit toe te schrijven? Aan de toepassing van het gezonde en juiste beginsel ter algemeene secretarie dat een goed werkman zijn loon waard is [2]). Welnu, men passe datzelfde beginsel toe op de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur en men zal de resultaten zien in het werk dat geleverd wordt.

Hierin, niet in verzwaring van de eischen, zoeke men het middel dat al dadelijk aangewend moet worden ter genezing van de kwaal waaraan het geheele corps lijdt. Ook al voldeden de

---

[1]) De buitenwereld zou hiervan beter overtuigd zijn dan thans het geval is, indien zij beter bekend waren met de werkwijze ter algemeene secretarie en met de uitvoerige en dikwerf zeer belangrijke Nota's die daar worden samengesteld over tal van gewichtige aangelegenheden.

[2]) Men leide hieruit niet af dat al de hiergenoemde ambtenaren tevreden zijn met hunne financieele positie of in alle omstandigheden zich ruim en onbezorgd kunnen bewegen. Rechterlijke en andere ambtenaren, die op een hoofdplaats met hun gezin moeten leven van *f* 600.— of *f* 700.— kunnen tenauwernood rondkomen. Maar de vooruitzichten en bezoldiging van het meerendeel zijn bevredigend en van daar dat van den algemeenen geest onder die ambtenaren hetzelfde gezegd kan worden.

ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur aan de allerhoogste eischen, dan nog zouden zij de prikkel tot voortdurende plichtsbetrachting missen die aan andere ambtenaren gegeven wordt in den vorm van goede vooruitzichten. Zonder verbetering van die vooruitzichten zal eene verzwaring van de eischen nimmer tot eenig resultaat leiden. Hoe wenschelijk het ook ware in onze a. s. Indische ambtenaren eenige meerdere rechtskennis te vorderen, het getuigt van zekere naïeveteit in het *Algemeen Handelsblad* dat zij aan gepromoveerden in de rechten bij de mededinging voor den Indischen dienst de voorrang gegeven wil zien. Alsof één meester in de rechten die, indien hij het Indisch examen aflegt, binnen 4 jaar als rechterlijk ambtenaar een tractement van *f* 600 kan hebben, zich aan zou willen melden voor den civielen dienst waarbij hij, om datzelfde tractement te krijgen, *negentien* à *drie-en-twintig* jaar zou moeten loopen!

Afgescheiden van al het voorgaande en ook zonder in vergelijking te willen treden met andere takken van dienst, moet geconstateerd worden dat de financieele positie van den ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur in de laatste 20 à 30 jaren voortdurend ongunstiger is geworden.

In stede van 12 à 13 jaar loopt hij, zooals wij zagen, thans 19 à 23 jaar om den assistent-residentsrang te bereiken; hij heeft dus bijna tien jaar langer dan vroeger te leven van een onvoldoend tractement en zijn financieele toestand bij het bereiken van den assistent-residentsrang is veel ongunstiger dan vroeger. De levenswijze in Indië is in de laatste 30 jaren zeker niet goedkooper geworden; de communicatie met Europa is wel is waar vergemakkelijkt, maar de gewoonten, de kleeding, de inrichting der huizen enz. zijn daardoor ook meer Europeesch en zeker niet minder kostbaar geworden. Daarbij is de kans om door eene goede vendutie de geleden schade in te halen veel geringer dan vroeger [1]) zoodat de overplaatsingen voor velen ruïneus zijn, terwijl ten slotte de kosten

---

[1]) In de *Ind. Gids* van 1893, II blz. 2911 kan men een voorbeeld aangehaald vinden van een resident, die *f* 10 000 op zijn inboedel verloor. Ik zou daaraan toe kunnen voegen het voorbeeld van een sinds lang overleden resident die aan de Regeering rapporteerde dat hij 37 jaren dienst had en door de verplichting tot recipiëeren enz. ruim *f* 41.000 schuld had moeten maken. Alleen aan rente hiervan moest hij, naar hij schreef, de helft van zijne representatiekosten betalen.

van onderwijs en opvoeding van kinderen in Europa voortdurend toenemen. Dit alles heeft samengewerkt om aan de positie van ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur een goed deel te ontnemen van het aantrekkelijke dat de positie vroeger voor velen had.

Sommigen zijn van meening dat, bij de beoordeeling van deze positie, in aanmerking genomen moet worden het aangenaam, gezond, afwisselend en ambulant leven van den ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur en dat de voordeelen, die daarin gelegen zijn, eenigermate opwegen tegen het mindere tractement.

De ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur stellen deze voordeelen zonder twijfel op hoogen prijs. Maar het zijn onstoffelijke voordeelen: men kan er geen rekeningen mede betalen, de opvoeding van zijne kinderen daarmede niet bekostigen. En het gaat hun als het hongerige vogeltje dat, volgens de fabel, bij het zoeken naar voedsel een fraaie parel vond:

„C'est très beau", dit-il;
„Mais le moindre grain de mil
„Ferait bien mieux mon affaire".

In de hierboven vermelde zitting van het Institut Colonial International verklaarde de heer Chailley Bert in den loop van zijne rede o. a. dat aan de regeling van de vooruitzichten van koloniale ambtenaren ten grondslag behooren te liggen [1]):

1. une solde élevée,
2. securité dans la carrière,
3. securité dans l'avenir,

Toetst men de vooruitzichten van onze civiele ambtenaren in Indië aan deze drie voorwaarden, dan blijkt dat aan geen van die voorwaarden naar behooren is voldaan.

De bezoldiging is lager dan die bij eenigen anderen tak van dienst en in geen geval geëvenredigd aan de zware taak die de ambtenaren hebben te vervullen.

Zekerheid van carrière bestaat alleen in zoover de ambtenaar zeker is verreweg het grootste gedeelte van zijn loopbaan te moeten dienen op een onvoldoend traktement doch alle zekerheid mist omtrent eene geregelde opklimming in bezoldiging of verhooging in rang.

---

[1]) Compte rendu enz., blz. 274/275.

En wat de zekerheid van toekomst betreft, men vrage zich af hoe hiervan sprake kan zijn bij iemand die, na het beste deel van zijn leven in de tropen doorgebracht te hebben, zonder kans op vermeerdering van inkomen door bijverdiensten, in het moederland terugkomt en daar moet leven, zijn gezin moet onderhouden, c. q. zijne kinderen moet opvoeden van een pensioen van *f* 2650 of, indien hij het 30 jaar heeft kunnen uithouden, van *f* 3150 's jaars.

De maatregelen die genomen moeten worden om de sluipende en sloopende kwaal, waaraan het corps ambtenaren Binnenlandsch Bestuur lijdt, te genezen, zijn door het voorafgaande van zelf aangewezen.

Zekerheid van eene behoorlijke bezoldiging in de lagere rangen, zekerheid van verhoogde bezoldiging bij het klimmen der dienstjaren en zekerheid van een voldoend pensioen na volbrachten diensttijd, alleen in deze vooruitzichten zal de ambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur de kracht vinden tot het vervullen van de hoogst gewichtige taak, die hem is opgelegd. Zoolang die vooruitzichten hem ontbreken, zoolang zal de wijze, waarop hij zijn taak verricht, te wenschen overlaten.

V.

De tegenwoordige regeling van de bezoldiging van assistent-residenten en contrôleurs vindt haar oorsprong in de opheffing der cultuurprocenten in 1867. Toen werd bepaald [1]) dat zoowel assistent-residenten als contrôleurs verdeeld zouden worden in twee klassen en bezoldigd zouden worden de assistent residenten 1ste en 2de kl. met *f* 700.— en *f* 600.— 's maands, de contrôleurs 1ste en 2de kl. met *f* 400.— en *f* 300.— 's maands.

Vanaf het oogenblik dat deze regeling ingevoerd werd, is het ontoereikende van deze bezoldigingen in Indië gebleken en hebben opvolgende Gouverneurs-Generaal de aandacht van het opperbestuur daarop gevestigd. Reeds in 1872 betoogde de Gouverneur-Generaal Loudon de noodzakelijkheid van eene verhooging der bezoldiging van de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur, zoo op Java als op de Buitenbezittingen. Zijn opvolger, Van Lansberge, hernieuwde dat betoog en verklaarde in 1877 (het is thans *twintig* jaar geleden!) een maximum tractement van *f 900.*— 's maands

[1]) *Indisch Staatsblad* 1866 N°. 5.

noodzakelijk te achten voor den Assistent-Residentsrang. En ditzelfde cijfer werd tien jaar later, in 1888, als desideratum gesteld in de voorstellen tot verbetering van de financieele positie der ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur van den toenmaligen Gouverneur-Generaal Van Rees.

Niets van dat alles heeft mogen baten. De positie van de Assistent-Residenten werd nog ongunstiger gemaakt, toen in 1873 onder den Minister Fransen van de Putte de klassenverdeeling verviel en de bezoldiging van alle Assistent-Residenten uniform op *f* 600.— werd gebracht. [1]) Het voorstel van den Minister Alting Mees in 1876 om *f* 100,000.— te besteden voor lotsverbetering der ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur werd, vooral ten gevolge van de oppositie van het Kamerlid Mirandolle, verworpen en het eenige dat in latere jaren in het belang van bedoelde ambtenaren gedaan is, was het toekennen van twee driejaarlijksche verhoogingen van *f* 50.— 's maands aan de Assistent-Residenten (1878) [2]) en het toekennen van eene tractementsverhooging van *f* 100.—'s maands aan het oudste derde gedeelte der contrôleurs op de Buitenbezittingen [3]). De overige voorstellen tot verbetering van de vooruitzichten dezer ambtenaren zijn afgestuit, hetzij op verschil van meening tusschen het Opperbestuur in Holland en dat in Indië, hetzij op onvoldoende medewerking van de Volksvertegenwoordiging (1876).

Thans zijn bij de ontwerp-begrooting voor 1899 op nieuw voorstellen gedaan tot reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur en tot verbetering van de financiëele positie van de hierbedoelde ambtenaren, voorstellen waaruit in ieder geval de verblijdende conclusie getrokken kan worden, dat zoowel de tegenwoordige Minister van Koloniën als de tegenwoordige Gouverneur-Generaal overtuigd zijn van de noodzakelijkheid van zoodanige lotsverbetering.

Voor de contrôleurs en assistent-residenten komen die voorstellen, zooals bekend is, hierop neer, dat een contrôleur acht jaren na zijn indiensttreding als ambtenaar recht heeft op een tractement van *f* 400.— en nogmaals 7 jaar later op *f* 500.— 's maands en dat aan de assistent-residenten, in stede van twee driejaarlijksche verhoogingen van *f* 50.— ieder, in den vervolge zullen

[1]) *Ind. Staatsblad* 1873, N°. 212.
[2]) *Ind. Staatsblad* 1873, N°. 112.
[3]) *Ind. Staatsbl.* 1892, N°. 28.

toegekend worden drie driejaarlijksche verhoogingen de eerste ten bedrage van *f* 100.— de beide volgende ten bedrage van *f* 75.—'s maands. Het maximum-tractement der assistent-residenten zal hierdoor gebracht worden op *f* 850.— 's maands, eene bezoldiging die, vergeleken met die van andere takken van dienst geenszins overdadig kan worden genoemd, maar, ook in verband met de toelagen, die voor sommige duurdere standplaatsen zullen worden toegestaan, bevredigend kan heeten.

En wat de promotiekansen betreft, het moge van een ambtenaarsstandpunt te betreuren zijn, dat vijf residenties ingetrokken zullen worden en de kansen, om resident te worden daardoor nog geringer zullen worden dan die nu reeds zijn, van een Regeeringsstandpunt staat hiertegenover dat voor haar de kans op een beter gehalte van residenten voor haar vermeerdert.

Hoe minder residenten, hoe minder gevaar dat onbevoegden tot die betrekking geroepen worden. En wordt den assistent-residenten *in hun rang* een voldoend maximum-tractement en een goed pensioen verzekerd, wordt gebroken met een praktijk waarbij de meerderheid armoede moet lijden, omdat de minderheid kans heeft den residentsrang te bereiken, dan kan geen principiëel bezwaar aangevoerd worden tegen een promotiegang waarbij de betrekking van resident gereserveerd wordt voor de allergeschiksten en waarbij de groote meerderheid als assistent-resident den dienst verlaat in bevredigende financiëele omstandigheden. De keuze voor den Residentsrang zoowel als voor de ondergeschikte betrekkingen kan dan gestrenger worden en eene gestrenge keuze influenseert gunstig, zoo op den gang der promotie, als op het gehalte der ambtenaren. De thans voorgestelde maatregelen nu zullen althans één van de redenen wegnemen, waarom tot dusver bij de keuze voor den residentsrang niet altijd de noodige gestrengheid kon worden betracht [1]).

Hoe dit alles zij, ook afgescheiden van de overige onderdeelen van het reorganisatieplan, kan in deze voorstellen niet anders gezien worden dan een stap in de goede richting. Wordt de financiëele positie der ambtenaren op de voorgestelde wijze geregeld, dan zal wel is waar niet aan aller wenschen voldaan zijn,

[1]). In de Memorie van Toelichting op de onderwerpelijke voorstellen wordt geconstateerd, dat door die voorstellen een aanleiding zal worden weggenomen „om personen die als assistent-resident te waardeeren, doch voor den residents„rang minder geschikt zijn, *uit meewarigheid* tot den residentsrang te bevorderen".

maar dan zal toch een der belangrijkste grieven van het corps ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur zijn weggenomen, de hoofdoorzaak van de misnoegde stemming, die in dat corps heerscht, ophouden te bestaan.

Moge dus de volksvertegenwoordiging hare sanctie hechten aan deze voorstellen en zoodoende meewerken tot het opwekken van nieuw leven in den meest gewichtigen, maar tot dusver ook meest misdeelden tak van dienst in Nederlandsch-Indië.

Den Haag, $^{30}/_{9}$ '98.

C. J. Hasselman,
Ambt. ter Alg. Secretarie m. verlof.

Een nieuw Strafwetboek voor Indië.

DOOR

Mr. J. C. Th. HEYLIGERS.

Het tot dusver heerschende materieel strafrecht voor Nederlandsch-Indië, hoofdzakelijk belichaamd in het Wetboek van Strafrecht voor Europeanen en dat voor inlanders, staat op het punt door een nieuwe strafwetgeving te worden vervangen. De eerste, maar ook gewichtigste stap daartoe is gedaan door de vaststelling, bij Koninklijk besluit van 12 April 1898 No. 30, van een nieuw Wetboek van Strafrecht voor de Europeanen, eerlang te volgen door een, hopen wij, passend wetboek voor de inlandsche en met haar gelijkgestelde bevolking. Gewichtig mag die stap worden genoemd in velerlei opzicht, en tot het voorzien in eene dringende behoefte zal ongetwijfeld door dezen maatregel van wetgeving, de vrucht van gezetten arbeid en rijp overleg, krachtig worden medegewerkt.

In hooge mate verdient die poging tot hervorming ieders belangstelling, afgescheiden nog van de voor den Indischen burger bestaande wenschelijkheid om met het recht van zijn land zooveel mogelijk bekend te zijn. En er is hier reden om van belangstelling en daarmede van waardeering verzekerd te zijn. Immers, wij kunnen ze tot het haast verre verleden rekenen, de tijden waarin, buiten den toen nog zoo kleinen kring van criminalisten, niet alleen onder niet-rechtsgeleerden, maar zelfs onder beoefenaars van het recht, niet zelden met geringschatting werd gedacht en geoordeeld over strafrecht en strafwetgeving, als een dorre, ziellooze studie, bar en kil, die slechts sprak van verdorvenheid en misdaad aan de ee[illegible], van ruw bedwang en afschrikking aan de andere zijde.

De verbazende vorderingen, vooral in de tweede helft dezer eeuw op dit gebied gemaakt, waarbij niet worde vergeten het aandeel dat hierin aan zoo menige andere wetenschap moet worden toegekend; de strijd der meeningen, het licht door zoovele denkers ontstoken, de verzachting der zeden, het deelnemen in menschelijke ellende, het indringen in maatschappelijke, soms diep treurige verschijnselen; dit alles, gepaard aan het kennis-

nemen van vreemde wetgevingen, heeft er toe geleid, en niet het minst noch het laatst bij ons, het strafrecht meer en meer te verheffen tot de plaats, die het toekomt in de schatting van ieder, die denkt en gevoelt, ook al leidden de omstandigheden hem niet tot de meer uitsluitende beoefening dezer wetenschap.

Wat in het bijzonder het belang betreft eener goede strafwetgeving, nog boven de regeling van het privaatrecht, herinner ik aan geestdriftvolle woorden bij de verdediging van het nieuwe strafwetboek voor Nederland door een zijner meest talentvolle ontwerpers [1]) geuit: „Slechte wetten van privaatrechtelijken aard „kunnen in den regel in meerdere of mindere mate door den burger „onschadelijk worden gemaakt; door slechte strafwetten daarentegen „kan het zedelijk leven van een volk worden vergiftigd, de „vrijheid gedood, de veiligheid vernietigd, de onschuld opgeofferd. „Wie een betrouwbaar oordeel verlangt over de relatieve waarde „van strafrecht en privaatrecht, raadplege philosophen die geen „rechtsgeleerden en dus onpartijdig zijn. Al hebben dezen soms maar „weinig sympathie voor wat ze wel eens „juristerij" noemen, — voor „het strafrecht, om zijn samenhang met al wat in den mensch „en in de maatschappij is en leeft en werkt, om zijn verband „met de diepste zielkundige, zedelijke en religieuse vraagstukken, „om de encyclopaedische kennis, die zijne studie eischt, om de „toewijding, die zij vordert, niet enkel van het verstand, maar van „de gansche persoonlijkheid, maken zij altijd een eervolle uitzon„dering. Verantwoordelijkheid, straf, boete, verzoening, ziedaar „onderwerpen, die zij hunner belangstelling waardig keuren. „Mannen als Kant, Fichte, Hegel en zoovele anderen op wie de „menschheid trotsch is, hebben zich verdiept in de theorie van „het strafrecht".

En, in het licht door hen en zoovele latere vorschers ontstoken, zien wij onverpoosd den opbouw van het strafrecht voortgezet,

[1]) Mijn hooggeachte leermeester Mr. A. E. J. Modderman, in 1879 als minister van justitie opgetreden. Ik wil de gelegenheid aangrijpen om hier te wijzen op een eigenaardig, misschien weinig bekend, feit, dat aantoont, hoe reeds in veel vroeger dagen zijn naam geëerd werd, ook in den vreemde. Op het titelblad van het voortreffelijk geschrift van den Heidelbergschen hoogleeraar Röder, *Die herrschenden Grundlehren von Verbrechen und Strafe*, in 1867 uitgegeven, prijkt als motto — een onvertaalde aanhaling uit Modderman's redevoering *„Straf geen kwaad"*, uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarschap te Amsterdam, één jaar na het beëindigen van zijne akademische studiën.

en in ons land, èn vooral ook daarbuiten. Maar het zou mij te ver voeren hierop in te gaan; belangstelling trouwens laat zich niet opdwingen; van hem alleen, die lust gevoelt tot kennisneming van eenigerlei uitkomst van dien arbeid, met name van het onderwerp, waaraan ik mij gedrongen zie hier enkele beschouwingen te wijden, kan de lezing daarvan worden te gemoet gezien.

Vooraf ga een woord betreffende de wording van het nieuwe strafwetboek.

Zijn ontstaan is te beschouwen als een uitvloeisel van art. 75 al. 1 van het Regeerings-reglement voor Nederlandsch-Indië, luidende: „Voor zooveel de Europeanen betreft, berust de recht-„spraak in burgerlijke en handelszaken, alsmede in strafzaken, „op algemeene verordeningen, zooveel mogelijk overeenkomende „met de in *Nederland* bestaande wetten", in verband met het als bekend aan te nemen feit, dat op den 1^{en} September 1886 in Nederland een geheel nieuw en voortreffelijk wetboek van strafrecht met onderscheiden daarbij behoorende wetten en algemeene maatregelen van bestuur, naar een geheel ander stelsel ingericht en op geheel andere grondslagen gebouwd dan de tot dusver in Indië heerschende strafwetten, in werking is getreden.

Aan het tot stand komen van dit Nederlandsch strafwetboek is een gansche lijdensgeschiedenis verbonden, die, zij het slechts in grove trekken en voor zooveel noodig, hier in herinnering dient te worden gebracht. Vooral ook om haren samenhang met den gang der wetgeving in Indië, waar de nog van kracht zijnde wetboeken van strafrecht, hoewel afwijkende in vorm, op dezelfde leest zijn geschoeid als het voormalige Nederlandsche wetboek, namelijk op die van Napoleon's *Code Pénal*, die in 1811 met de Fransche overheersching bij ons zijne intrede deed en bij het besluit van den Souvereinen Vorst van 11 December 1813 „voorloopig" is in stand gehouden, vervangende het nog geen twee jaren bestaan hebbende, alleszins betere *Crimineel Wetboek voor het Koningrijk Holland*, waarvan nog sporen in ons nieuw, tegenwoordig wetboek zijn weêr te vinden, als bijv. de ruimte, ook naar beneden, den rechter gelaten bij de toepassing der straffen, die het stelsel der verzachtende omstandigheden onnoodig maakte en de slechts tweeledige verdeeling der strafbare feiten, in misdrijven en overtredingen. Evenwel kwam door genoemd Souverein besluit in den Code Pénal (waarvan nog onder het vreemd bestuur een erbarmelijke Hollandsche vertaling van regeeringswege was geleverd

om naast den officieelen Franschen tekst dienst te doen [1], belangrijke wijziging van het wetboek tot stand, vooral ten aanzien van het strafstelsel, waaronder invoering van de geeseling. Vandaar de in de praktijk aan dit eerst in 1854 afgeschafte besluit toegekende naam van „geeselbesluit". Meerdere besluiten en wetten, hieronder vooral de wetten van 29 Juni 1854, die de gestrengheid der straffen temperden en aan de verzachtende omstandigheden een plaats toekenden, en de wet van 17 September 1870, waarbij de doodstraf werd afgeschaft, brachten inmiddels tal van veranderingen in den oorspronkelijken Code Pénal, die aldus wel aangevuld en in sommige opzichten verbeterd, doch tegelijk daardoor niet weinig uit zijn verband gerukt, ook na 1854 van kracht is gebleven, tot aan de invoering van het nieuwe strafwetboek.

En hiermede samen ging de werking van een chaos van andere strafverordeningen, zoo van vreemden als van inheemschen oorsprong, algemeene landswetten, waaronder oud-vaderlandsche, nog uit de vorige eeuw, Fransche wetten, zelfs van Lodewijk XIV en XV, besluiten van den Souvereinen Vorst en ruim een vijftigtal nationale wetten sedert 1815 uitgevaardigd; eindelijk algemeene maatregelen van bestuur, provinciale, gemeentelijke en waterschapsverordeningen.

In Frankrijk ging de tot op dit oogenblik gehandhaafde Code Pénal zijn eigen weg en vervormde hij zich voortdurend in meest met de onze verschillende richting; een nieuw strafwetboek is thans daar in bewerking.

Zeker mocht die Code Pénal van 1810, ontstaan uit een samensmelting van twee onmiddellijk daaraan voorafgegane Fransche strafwetboeken en daardoor niet vrij van tegenstrijdigheden, een *voor zijn tijd* en met het oog op den toenmaligen stand van het strafrecht uitnemend wetboek heeten, dat zich onderscheidde door praktischen zin en juistheid van uitdrukking. Daartegenover echter stond een somtijds groote onderlinge wanverhouding der

[1]) Wat wel te zeggen bijv. van eene vertolking als deze? Art. 197, voor „tout fonctionnaire révoqué légalement" — „alle beambte wettig van zijn post verlaten", art. 204, voor „tout écrit contenant des instructions pastorales", — „alle geschrift, herderlijke onderwijzingen behelzende", a. 184, voor „tout procureur-général, tout substitut", — „alle procureur-generaal, alle stedehouder"! Trouwens, België maakte het weinig beter met zijn „verzending (renvoi) onder het toezicht van de politie", zijn „te vinden stellen van kinderen", zijn „ontzeg van rechten", zijn „diefte, bij middel van gewelddaden", zijn „boethuis", zijn „opgaande bloedverwanten".

straffen·[1]) en in het algemeen bijzondere zwaarte der bedreigde, veelal onteerende straffen, steunende uitsluitend op de utiliteits theorie van Bentham, met het oog op de repressie veelal ten koste der rechtvaardigheid, met miskenning van het element van zedelijke verbetering in de straf; alsook het gemis aan voorziening tegenover menig feit, waaromtrent de wenschelijkheid van strafbaarstelling zich reeds spoedig is gaan doen gevoelen. Geen wonder ook, dat over het geheel, vooral na de vele jaren van „voorloopige" handhaving van dit wetboek, waarin wetenschap en praktijk niet hadden stilgestaan, algemeen moest worden erkend dat het, hoe bruikbaar ook aanvankelijk, was verouderd. De opeenhooping ook van tallooze oudere en nieuwere op zich zelve staande strafwetten veroorzaakte steeds grootere verwarring en moeilijkheid om het bestaande recht te leeren kennen, waarvan dan ook een voortdurend sterker aandrang tot verbetering van den toestand het gevolg moest zijn.

Doch stuksgewijze herziening en wegneming van al te grove gebreken, zooals ook wel is beproefd, konden niet leiden tot algeheele verbetering en opheffing van het kwaad; dat alleen van een algemeene codificatie van het eigen, nationaal strafrecht afdoende hulp te verwachten was, werd dan ook reeds lang beseft. Verschillende ontwerpen echter, die ten doel hadden aan den grondwettigen eisch „er is een algemeen wetboek van strafrecht" gevolg te geven, als die van 1814, 1827, 1839, leden schipbreuk. Eerst in 1847 scheen het een oogenblik, alsof de hoop vervuld zou worden. Althans een volledig en als uitmuntend erkend ontwerp werd ingediend, het eerste boek daarvan zelfs aangenomen in de Staten-Generaal. Doch aan de staatkundige gebeurtenissen van 1848 is het te wijten, dat dit werk niet mocht worden bekroond.

Het is van algemeene bekendheid, hoe met kracht en volharding eerst vele jaren later weder de hand aan de ploeg werd geslagen en eindelijk deze poging tot een zelfs schitterenden uitslag heeft geleid; dat een Staatscommissie van vijf onzer eerste rechtsgeleerden, den 28ᵉⁿ September 1870 ingesteld, nog geen vijf jaren later den Koning, onder meer het ontwerp heeft aangeboden van

[1]) „In den Code Pénal bestaat eigenlijk geen andere strafmeter dan de geagiteerde conscientie van Napoleon" sprak de minister Modderman in de zitting der Eerste Kamer (1880-1881), „feiten, die hij om bijzondere redenen bijzonder vreest en reden had bijzonder te vreezen, worden met de allerzwaarste straffen bedreigd".

een wetboek van strafrecht, dat na de meesterlijke verdediging van den minister Modderman, in 1881 vastgesteld, den 1^en^ September 1886 in werking is getreden [1]); een wetboek dat, de toenmalige uitkomsten der strafrechtswetenschap in keurigen vorm wedergevende, aan Nederland inderdaad op dit gebied een eerste plaats verzekerd en de bewondering van gansch de criminalistische wereld zich verworven heeft, in die mate, dat ook vreemde wetgevers dit wetboek zich ten voorbeeld hebben gesteld [2]). Dat het, als elk menschenwerk, op volmaaktheid niet kan bogen, spreekt wel van zelf; een twaalfjarige ervaring diende dan ook reeds om enkele zijner onvolkomenheden in het licht te stellen, een ervaring die — bedriegen de geruchten niet — de tegenwoordige regeering zich ten nutte wenscht te maken om noodig gebleken wijzigingen tot stand te brengen.

Ditzelfde wetboek dan, reeds eenigermate aangevuld en met de eigenaardigheden van een ander gebied in overeenstemming gebracht, zal weldra ook voor onze Oost-Indische bezittingen zijne vruchten afwerpen; dat het in vele opzichten haar ten goede zal komen, mag gerustelijk worden voorspeld.

---

1) „Wij zijn", aldus de commissie, op bladzijde 2 van hare breedvoerige, haast een leerboek van strafrecht vormende Memorie van Toelichting, „in 1875 „aan den Code van 1810 sedert lang ontgroeid. Ontbrak ons het wetgevend „vermogen om het oude en verouderde wetboek door een nieuw te vervangen, „de voortgaande beschaving en ontwikkeling, de krachtige stem der volksover„tuiging, nieuwe toestanden, nieuwe instellingen, nieuwe wetten op elk ander „gebied, drongen tot gedeeltelijke, soms zeer gewichtige en zeer veel omvat„tende, wijzigingen van het geldende strafrecht."

2) Zoo duidt LACOINTA, de bekwame commentator van het strafwetboek van Italië van 1889, het onze aan als „le code précis, original et savant, promis depuis 1814 et laborieusement préparé". MARTINET en DARESTE, in hunne verklaring van het wetboek van Hongarije van 1878, noemen het „une oeuvre de réformes hardies"; MAYER, de voortreffelijke Oostenrijksche criminalist, rekent het onder „den besten Entwürfen der Neuzeit" en wijdde daaraan een belangwekkend geschrift: „*Der neue Niederländische Strafgesetzentwurf*".

Op het ontleenen door de Fransche commissie, tot hervorming van den code pénal, van belangrijke beginselen aan onze wet, door de commissie trouwens erkend, werd o. a. de aandacht gevestigd door wijlen den hoogleeraar POLS, in zijne fraaie studie „*De hervorming van het strafrecht in Frankrijk*", opgenomen in het Tijdschrift voor Strafrecht, 1893, dl. VII en 1896, dl. IX. Het schoone nieuwe strafwetboek van Bulgarije van 1896 draagt onmiskenbaar de sporen van Nederlandschen invloed. Ook bij de samenstelling van het onlangs beëindigde ontwerp van een strafwetboek voor Rusland, dat een meesterstuk belooft te worden, is van ons wetboek, daartoe in het Russisch vertaald, gebruik gemaakt.

Met de strafwetgeving in Indië was het, tot 1867, bedroevend gesteld; ook een behoorlijke codificatie ontbrak. Hier golden nog steeds de specifiek Indische verordeningen uit den tijd der Oost-Indische Compagnie, de Bataviasche Statuten, aangevuld met het oud-vaderlandsch en Romeinsch recht; voor Inlanders de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken. Wel werd in 1848, tegelijk met de groote hervorming van het burgerlijk en handelsrecht, in de strafrechtspleging, ook voor inlanders voorzien op een wijze die, behoudens belangrijke wijzigingen, nog op het oogenblik van kracht is; doch, behalve de vaststelling van „bepalingen ter regeling van eenige onderwerpen van strafwetgeving, welke een dadelijke voorziening vereischen", waarbij althans het strafstelsel werd geregeld, en van „bepalingen betreffende misdrijven begaan ter gelegenheid van faillissement en bij kennelijk onvermogen, mitsgaders bij surséance van betaling", vond alstoen geen codificatie van het materieele strafrecht plaats.

Eerst bij Koninklijk besluit van 10 Februari 1866 is een Wetboek van Strafrecht voor de Europeanen in Nederlandsch-Indië vastgesteld, dat in Nederland was ontworpen door een in 1860 benoemde commissie van drie leden, bestaande uit de heeren Jhr. Mr. D. A. Junius van Hemert, Mr. W. F. G. L. François en Mr. S. Keyzer, krachtens opdracht van den Minister van Koloniën J. J. Rochussen, welk wetboek, met afschaffing van het gezag van het Oud-Hollandsch en van het Romeinsch recht, den 1^en^ Januari 1867 in werking is getreden [1]). Zes jaren later kwam een zelfde wetboek voor inlanders en met dezen gelijkgestelden tot stand, met twee verordeningen, een voor Europeanen en een voor inlanders, tot aanvulling van beide strafwetboeken ten aanzien van die kleine, tot dusver alleen bij gewestelijke of plaatselijke keuren strafbaar gestelde vergrijpen waaraan in den Code Pénal, onder den naam van „contraventions de police", bedreigd met „peines de police", het IVe Boek is gewijd, vanwaar de aan deze verordeningen gegeven zonderlinge benaming van „Politiestrafreglementen". [2])

[1]) Bij het gebruik van dit wetboek zijn van veel nut: „*Wetboek van Strafregt voor N.-I., wetboek voor de Europeanen*, gevolgd door de Memorie van Toelichting, met aanteekeningen" door Mr. A. A. de Pinto, secretaris der commissie, en *Het Strafrecht in Ned-Indië*, door Mr. W. de Gelder. Ook Mr. C. W. Margadant leverde een werk, *Verklaring van de Nederlandsch-Indische strafwetboeken*.

[2]) Ook de Duitsche wetgeving heeft het ongelukkige woord „Polizeistrafgesetz" behouden.

Het verdient opmerking, dat deze wetboeken van 1866 en 1873, onder vigueur dus van het Regeerings-reglement van 1854 uitgevaardigd, hier en daar tamelijk groote noodig geachte afwijkingen vertoonen van de vaderlandsche wet, waaruit valt af te leiden dat reeds de toenmalige wetgever, in stede van de in art. 75 al. 1 van genoemd reglement gebezigde woorden „zooveel mogelijk „overeenkomende met de in Nederland bestaande wetten" te angstvallig en letterlijk op te vatten, gemeend heeft daaraan den alleszins redelijken en door die woorden zelve niet uitgesloten zin te mogen geven van „overeenkomende met de Nederlandsche „wet, voorzoover niet hetzij andere rechtstoestanden, hetzij „gebleken gebreken dier wet wijziging of verbetering wenschelijk „maken." Of die wetgever in de wijze, waarop hij uiting gaf aan het besef, dat afwijking noodig was, altijd even gelukkig geslaagd mag heeten, is een vraag, die wellicht niet door een ieder onvoorwaardelijk toestemmend zal worden beantwoord, al moet worden toegegeven, dat althans in sommige opzichten verbetering viel waar te nemen. Ik wijs slechts op eenige verandering in den vorm en de indeeling van Boek I; op het — in navolging van de bovengenoemde bepalingen ter regeling van eenige onderwerpen van strafwetgeving — vervangen van de drieledige verdeeling der strafbare feiten, in misdaden, wanbedrijven en overtredingen (wier vroegere generieke benaming, eveneens van „overtreding", weinig fraaie vertolking van „infraction" als zoodanig is ter zijde gesteld) door de tweeledige, hoewel niet zuiver doorgevoerde [1]) verdeeling in misdrijven en overtredingen, en dit te recht, wegens het, ook in Indië ontbreken zelfs van een formeelen grond (als bijv. de jury) van deze laatste onderscheiding; op de invoering van een strafstelsel, eenigszins van het Nederlandsche afwijkende (met bepaalde splitsing van hoofd- en bijkomende straffen), waarbij, naar het heette, de onteerende straffen werden afgeschaft, hoewel, al verzweeg de strafwet het *woord*, aan de zwaarste straffen, doodstraf, tuchthuisstraf en verbanning, van rechtswege dezelfde voor goed onteerende gevolgen bleven toegekend, als door den Code Pénal juist aan de onteerend *genoemde* straffen waren verbonden, een fout trouwens ook aan andere

[1]) Zoo wordt bijv. landlooperij volstrekt, bedelarij voorwaardelijk, gerekend tot de misdrijven (artt. 200—207); tot de overtredingen hoon, (art 289), voor de inlanders diefstal, zelfs gequalificeerde, oplichting, misbruik van vertrouwen (artt. 317, 305, 328, 330 Swb. v. inl.).

nieuwere strafwetgevingen, als bijv. de Duitsche, de Belgische en de Portugeesche, eigen.

Omtrent het militair strafrecht en de afzonderlijke fiscale verordeningen, buiten den kring van ons onderwerp gelegen, kan hier het stilzwijgen worden bewaard.

Men had dus toen, hoe lang daarmede ook was gedraald, voor Indië een codificatie van het strafrecht verkregen, in hoofdzaak aan de Nederlandsche gelijk, doch, wegens de afschaffing van bijna geheel het vroeger geheerscht hebbende recht — het fiscaal en het militair strafrecht uitgezonderd — veel eenvoudiger en beter te overzien; een strafwetgeving die, in den loop der jaren eenige, deels van het recht in het moederland onafhankelijke aanvulling [1]) ondergaan hebbende, tot op den huidigen dag van kracht is gebleven.

Zeker was dus sedert 1867 de rechtsbedeeling merkelijk verbeterd, doch de tijd stond niet stil, en in de praktijk lieten de gebreken van den ouden Code Pénal niet na, ook door het nieuwe kleed heen, waarin hij gestoken was, zich duidelijk te vertoonen. Op het verkrijgen evenwel van een ander wetboek, meer met zijn tijd in overeenstemming, kon weinig uitzicht zijn, zoolang niet in Nederland een nieuw nationaal strafwetboek het licht zou hebben gezien. Nauwelijks dan had dit heuglijk feit plaats gehad, of ook de drang der verplichting deed zich gevoelen, door het regeerings-reglement opgelegd, om overeenstemming, zooveel mogelijk, te betrachten tusschen de rechtspraak in strafzaken van Nederland en die van Indië. Bijna zeventig jaren, zooals eertijds, zouden er althans niet verloopen voordat een voorziening tot stand kwam, die nu trouwens door de wet was geboden. Zoo zien wij, reeds bij Koninklijk besluit van 28 Maart 1887, dus slechts weinige maanden na het in werking treden van het nieuwe Nederlandsche Wetboek van Strafrecht, een Staatscommissie belast met het ontwerpen van een dergelijk wetboek voor de Europeanen in Nederlandsch-Indië, samengesteld uit twee Nederlandsch-Indische en twee Nederlandsche oud-leden der

[1]) Hoofdzakelijk ten aanzien van verzachtende omstandigheden, zeeroof en andere scheepvaartmisdrijven, laster, drukpersdelicten, meineed, valschheid waaronder begrepen muntmisdrijf, ambtsmisdrijven, het laten ontvluchten van gevangenen, wederspannigheid tegen bestuurders of beambten van spoorwegen, verduistering van met oogstverband bezwaarde goederen, verkoop van aandeelen in vreemde geldloterijen, opzettelijke brandstichting, vernieling of beschadiging van vaartuigen, verkoop van vervalschte of bedorven eetwaren, verloop van werklieden na het genieten van voorschot (art. 328*a* Wetb. v. Str. v. inlanders).

magistratuur en een hoogleeraar in het strafrecht, de heeren mrs. D. de Pauly, L. Hovy, A. A. de Pinto, D. J. Mom Visch en G. A. van Hamel, aan wie een rechtsgeleerd secretaris was toegevoegd. Vier jaren later werd door de commissie een volledig ontwerp, met memorie van toelichting, bij de Koningin-Regentes ingediend.

Niet dus aan gemis van voortvarendheid bij de ontwerpers, maar aan zeer bijzondere omstandigheden moet het inderdaad langdurig verloop van zaken in deze worden toegeschreven, langdurig, daar tusschen het instellen van de commissie en het vaststellen van het wetboek niet minder dan *elf jaar* zijn voorbijgegaan, en dit, terwijl het — hoe gewichtig ook de taak was — niet betrof het ontwerpen van een geheel nieuwe, oorspronkelijke wet als het Nederlandsche wetboek, hetwelk hier juist als grondslag voor den arbeid was aangewezen en toch binnen geen langeren tijd dan het nieuwe Indische wetboek in hoofdzaak tot voleindiging was gekomen. Doch voor en aleer de Commissie hare opdracht als geëindigd kon beschouwen, moesten adviezen omtrent de door haar aanvankelijk gedane voorstellen worden ingewacht van onderscheiden autoriteiten, het hooggerechtshof, den procureur-generaal bij dit college, den directeur van justitie, den raad van Indië, den procureur-generaal, den raad van State, al hetwelk niet juist zeer vlug van stapel schijnt te zijn geloopen.

Nu eindelijk de taak is voltooid en, bij Koninklijk besluit van 12 April 1898, No. 30, een met het nader gewijzigd ontwerp overeenstemmend Wetboek van Strafrecht voor de Europeanen in Nederlandsch-Indië is vastgesteld, dat bij koloniale ordonnantie is afgekondigd met voorbehoud, om de bovengemelde redenen, van nadere bepaling van het tijdstip van inwerkingtreding, mag zeker oprechte waardeering, van den kant niet alleen van de Indische ingezetenen, die daardoor een goed wetboek rijker zijn geworden, maar ook van alle belangstellenden aan regeering en commissie worden betoond [1]).

Van mijne zijde wenschte ik van die waardeering blijk te geven, niet door het oefenen van een doorloopende kritiek over het geheele wetboek, doch door het doen van enkele mededeelingen aangaande de wijze, waarop het is ingericht en waarop de commissie is werkzaam geweest, waaraan als van zelf hier en daar eenige

[1]) Het Wetboek, met Memorie van Toelichting, is, met machtiging van den minister van koloniën, uitgegeven bij Gebr. Belinfante te 's-Gravenhage en G. Kolff & Co. te Batavia.

eigen beschouwingen zich zullen vastknoopen. Omtrent sommige onderwerpen, waaronder het strafstelsel, kan ik al aanstonds mij voornemen kort te zijn, ook omdat zij reeds, en met zorg, zijn behandeld, met name in een spoedig na het verschijnen van het eerste ontwerp geleverd opstel van den Groningschen hoogleeraar Domela Nieuwenhuis [1]).

Eenige bekendheid met den grondslag van het werk, het Nederlandsch Wetboek van Strafrecht en de voornaamste daarbij behoorende wetten en besluiten mag worden verondersteld. In de toelichting op het Indisch wetboek wordt dan ook op den voorgrond gesteld „een algemeene verwijzing naar al hetgeen bij „de wording van het Nederlandsch Wetboek van Strafrecht daar„over in schrift en woord is verhandeld".

Wij konden evenwel verwachten hier geen slaafsche navolging van dit wetboek te zullen ontmoeten, en vinden ons in die verwachting dan ook niet bedrogen. In de eerste plaats treffen wij niet weinig afwijkingen aan, die haren grond vinden in den eisch door specifiek Indische toestanden gesteld. Die afwijkingen zijn of van zelf sprekend en met behoud van beginselen, als daar waar het ingezetenschap van Nederlandsch-Indië in de plaats is gesteld van het Nederlanderschap, of Indische ambtsbenamingen de Nederlandsche vervangen; òf zij hebben ten doel andere beginselen te vestigen, gelijk bijv. ten aanzien van het strafstelsel; dan wel zij dienen tot aanvulling van het recht, ter bescherming van belangen, die in Indië bijzonder daarvoor in aanmerking komen, zooals hieronder nader zal worden uiteengezet. Verder is in het Indisch Wetboek zelf meer opgenomen dan in het Nederlandsche, bepalingen omtrent het gevangeniswezen, als voorkomende in afzonderlijke Nederlandsche verordeningen; bepalingen, aangaande sommige overtredingen, tot dusver in Indië, in het algemeen politiestrafreglement voor Europeanen vervat en in Nederland meer aan andere, speciale wetten en bestuursmaatregelen, provinciale en gemeentelijke verordeningen overgelaten.

„Verder", zegt de memorie van toelichting, „is men in den „regel niet gegaan. Wel werd meermalen de vraag overwogen, „of, waar de Nederlandsche wetsbepalingen *op zich zelve* blijkbaar „aan verduidelijking of verandering behoefte hebben, het gewenscht „kon heeten die bepalingen onveranderd over te nemen. Dergelijke

[1]) *Tijdschrift voor Strafrecht*, 1892, dl. VII.

„veranderingen zijn op verschillende plaatsen voorgesteld; intus-„schen heeft men zich daarbij beperkt". En dan wordt, enuntiatief, op onderscheidene artikelen gewezen waarin een dergelijke verandering heeft plaats gehad [1]).

Is de commissie met die verklaring niet ietwat te bescheiden geweest, en zijn niet inderdaad sommige, ook van de niet bepaaldelijk hier genoemde veranderingen te beschouwen als op zich zelf *nieuwe* bepalingen? Ik wijs hier slechts op de uitbreiding, bij art. 49 gegeven aan het begrip „noodweer", op het, in art. 331, omschrijven van het misdrijf van „misbruik van aanzien", op de ruimere aanduiding van de beteekenis van sommige uitdrukkingen van het wetboek, als, in de artt. 90, 98, 99 en 102, betreffende „zwaar lichamelijk letsel", „ambtenaren", „nacht", „inklimming", „vee", „wettelijk voorschrift" en „wettelijke strafbepalingen"; bepaalde toevoegingen die, evenzeer als de te voren bedoelde eenvoudige wijzigingen, wel allen als verbeteringen en nuttige aanvullingen van de wet dienen te worden aangemerkt. Ook op dit een en ander hoop ik hier beneden terug te komen.

De indeeling van het wetboek is gelijk aan die van het Nederlandsche, de omvang iets wijder door de bijvoeging van een dertigtal artikelen, meest aan het derde Boek.

Het wetboek neemt dus, zooals trouwens bijna alle nieuwere strafwetgevingen, een scherp begrensde verdeeling aan in het zoogenaamd *algemeen deel*, d. w. z. bepalingen, die alle strafbare feiten en hare waardeering beheerschen, vervat in het eerste Boek, en het *bijzonder deel*, hier in twee afzonderlijke boeken opgenomen, waarvan het eene, Boek II, de onderscheiden misdrijven, het andere, Boek III, de onderscheiden overtredingen, minder volstrekt met de algemeene rechtsorde strijdige handelingen of verzuimen, elk afzonderlijk omschrijft en met een bepaalde straf bedreigt, als uitvloeisel van den grondregel van het tegenwoordige strafrecht, in art. 1 van het wetboek vooropgesteld, „geen feit is strafbaar dan uit kracht van eene daaraan voorafgegane wettelijke strafbepaling."

Groote overeenstemming tusschen de beide wetboeken blijkt al aanstonds ten aanzien van het algemeen deel; bepaald princi-

---

[1]) De artikelen 4—3°, 5 al. 2, 72, 74, 76—2°, 90, 99, 173, 174, 194—2°, 198, 226, 232, 243, 248, 260—2°, 294, 328, 333, 348, 355, 357, 362, 429, 441—4°, 471, 488, 496.

pieele veranderingen althans zijn, begrijpelijkerwijze, slechts in geringe mate waar te nemen.

Geheel als het Nederlandsche huldigt het nieuwe wetboek de tweeledige verdeeling der strafbare feiten, in misdrijven en overtredingen.

Behalve de drie in het eenvoudige, weleens te eenvoudig en te weinig verscheidenheid opleverend geachte Nederlandsche strafstelsel [1]) aangenomen hoofdstraffen van gevangenis, hechtenis en geldboete, kent het de doodstraf, terwijl daarentegen de bijkomende straf van plaatsing in een werkinrichting om redenen van practischen aard niet is overgenomen, aan welk gemis men heeft getracht te gemoet te komen door zwaardere strafbedreiging tegen bedelarij, landlooperij en openbare dronkenschap.

Gevangenisstraf kan zijn levenslang of tijdelijk, de laatste van één dag tot vijftien jaren, in sommige gevallen tot twintig jaren. Gevangenis van een jaar of minder wordt geheel, die van langeren duur gedurende het eerste jaar in afzondering ondergaan, later alleen op verzoek van den gevangene, met toestemming van den directeur van justitie. De veroordeelde tot hechtenis kan op zijn verzoek deze straf in afzondering ondergaan. De geldboete zal niet langer zijn een bijkomende, d. i. een tegelijk met een hoofdstraf opgelegde straf, zooals zij feitelijk, hoewel niet door de wet zoo genoemd, tot dusverre was, en kan dus alleen op zich zelve, dan wel, naar keuze van den rechter, alternatief met gevangenisstraf of hechtenis worden opgelegd. De voorwaardelijke invrijheidstelling, vooral met het oog op de gebrekkige organisatie en werking der politie in Indië weinig aanbevelenswaard, werd niet overgenomen. Nog minder kon dus sprake zijn van een instelling als de voorwaardelijke *veroordeeling* die, daar waar zij bestaat

---

[1]) Zonder juist in de weelde te vervallen, die bijv. Spanje zich veroorlooft, door 30 onderscheiden straffen te erkennen, zou eene ruimere keuze, dan wij nu hebben, doelmatig kunnen worden geacht. De geringe verscheidenheid der straffen zal bijvoorbeeld aanleiding geven, dat den schuldige aan een politiek misdrijf en eenen falsaris of inbreker geheel dezelfde *soort* van straf, die van gevangenis, wordt opgelegd. Voor politieke misdrijven en duel heeft daarentegen het strafwetboek voor het Duitsche Rijk (§ 17) de „vestingstraf", bestaande in eenvoudige vrijheidsberooving met toezicht op bezigheden en gedragingen; het strafwetboek van Hongarije (artt. 134 vgg., 171 vgg., 293 vgg.) de nagenoeg daaraan gelijke straf van „staatsgevangenis", dat van Bulgarije (art. 17) wil althans voor de genoemde misdrijven niet de gewone zware arbeid opgelegd zien.

(als b.v. in Frankrijk en België), toch nog verre van algemeen bijval mocht vinden, allerminst bij hen, die prijs stellen op het behoud van het vergeldingsbeginsel in de straf. Onteerende straffen zullen nu niet slechts wettelijk, maar ook feitelijk hebben opgehouden te bestaan. [1])

Evenzeer is gebroken met het stelsel van verzachtende omstandigheden, het tegenmiddel tegen de schadelijke werking van dat van den Code Pénal om een minimum te bepalen voor de straf aan elk feit in het bijzonder verbonden, nu toch den rechter de wijdst mogelijke grenzen ook benedenwaarts zijn gesteld, waarbinnen hij vrijheid heeft zich bij de toepassing der straffen te bewegen.

Evenals naar het Nederlandsche wetboek, kan de *toerekenbaarheid* van het feit ontbreken wegens *inwendige* oorzaken, als gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing der verstandelijke vermogens van den dader, waardoor diens *toerekeningsvatbaarheid* wordt opgeheven, en jeugdige leeftijd, met dien verstande, dat geen strafvervolging zal plaats hebben tegen kinderen beneden de tien jaren (hoewel hier de burgerlijke rechter zekere maatregelen van tucht en repressie kan toepassen), en van af dien leeftijd, totdat zij zestien jaren oud zijn, onderzoek naar het al of niet bestaan van oordeel des onderscheids is voorgeschreven. Wordt dit oordeel geacht te bestaan, dan zal, in geval van veroordeeling, het maximum der bedreigde hoofdstraf met een derde worden verminderd. Het Indisch wetboek wijkt in deze in zoover af van het Nederlandsche, dat de alleenrechtsprekende rechter, de residentierechter, onbevoegd is verklaard plaatsing in een krankzinnigengesticht te gelasten van hem, wiens verstandelijke vermogens gekrenkt zijn, en jeugdige bedrijvers van met gevangenisstraf bedreigde misdrijven of van bedelarij, bij gebreke van opvoedingsgestichten, op last van den burgerlijken of strafrechter ten koste van den lande, aan particuliere inrichtingen of personen kunnen worden toevertrouwd.

Als *uitwendige* oorzaken van niet-toerekenbaarheid van het feit (*causes de justification*) gelden, wederom als in Nederland, behalve

---

[1]) Ontijdig kan de afschaffing dier straffen wel niet worden genoemd. Reeds de Italiaansche criminalist Rossi, een der baanbrekers van het nieuwe strafrecht, verklaarde vóór bijna zeventig jaren, in zijn *Traité de droit pénal*; „On l'a dit mille fois: c'est le crime qui fait la honte; ce n'est pas l'échafaud. „On ne crée pas de la honte et de l'infamie à plaisir, surtout chez un peuple „qui a déjà fait quelques progrès dans la carrière de la civilisation".

dezelfde bijzondere redenen, waardoor ten aanzien van zekere bepaalde feiten de strafbaarheid wordt uitgesloten (bijv. voor getuigen en geneeskundigen, die een tweegevecht bijwonen), in het algemeen overmacht, noodweer, wettelijk voorschrift en ambtelijk bevel.

Terwijl ook de Indische wet zwijgt van „noodtoestand", de opoffering van het *eene recht* ten behoeve van het *andere* [1]), die trouwens veelal onder overmacht kan worden gerekend, is het begrip van *noodweer*, in die mate uitgebreid, dat straffeloos zijn verklaard feiten, geboden door de noodzakelijke verdediging van eigen of eens anders lijf, eerbaarheid of goed, niet alleen — gelijk in Nederland — tegen oogenblikkelijke, maar ook tegen *onmiddellijk dreigende*, dus nog niet plaats hebbende wederrechtelijke aanranding; welke onmiskenbare verbetering bepaaldelijk met het oog op Indische toestanden is aangebracht. [2])

---

[1]) Men denke bijv. aan het geval van strijd om den voorrang tot redding bij eene of andere ramp; aan den chirurg, die eene gevaarlijke kunstbewerking noodig acht; aan den obstetricus die, om het leven der moeder te redden, zich genoodzaakt ziet de perforatie te verrichten. Terwijl nu in het eerste geval nog „overmacht", als psychische dwang, kan gezegd worden te bestaan, zijn ongelukkig de beide laatstbedoelde gevallen niet in onze wet voorzien. Bedrieg ik mij niet, dan is het strafwetboek voor het Duitsche Rijk, van 1870, (§ 54) het eerste, dat, hoewel nog in onvolkomen vorm, van den noodtoestand („Nothstand") uitdrukkelijk gewag maakte. Het wetboek van Hongarije, van 1878, (art. 80) volgde, in denzelfden geest. Gelukkiger in de formuleering waren hier het Italiaansche wetboek van 1889 (art. 49-3°) en, vooral, het Zwitsersche ontwerp van 1896. Dit laatste duidt in art. 20 den noodtoestand, (état de nécessité) aldus aan: „Celui qui, pour se préserver ou préserver autrui „d'un danger imminent, impossible à détourner autrement et menaçant la vie, „l'intégrité corporelle, la liberté, l'honneur, la propriété ou quelque autre bien, „aura commis un acte incriminé comme délit, ne sera pas punissable lorsque „les circonstances ne permettaient pas d' exiger de lui le sacrifice du bien „menacé".

[2]) De memorie van toelichting (bldz. 124) blijkt hier vooral het oog te hebben gehad op „aanvallen van rooverbenden in het diepe binnenland".

Opmerking verdient, dat het gewijzigd *Avant-projet de Code pénal suisse*, gepubliceerd in 1896, in art. 19 spreekt van „une attaque illicite, actuelle ou imminente" (unmittelbar drohender rechtswidriger Angriff). Het eerste avant-projet, van 1894, sprak alleen van „une attaque illicite" (art. 15). Aan de commissie voor het Indisch strafwetboek, die reeds 24 Juni 1891 haar ontwerp had ingediend, schijnt dus wel de eer toe te komen het eerst de bedoelde leemte te hebben aangevuld. Door deze verruiming der wet zullen veroordeelingen worden voorkomen, als bijv. bij arrest van het hooggerechtshof van 14 September 1892 geveld tegen een persoon die, om zich, na herhaalde dief-

Een verzwarende omstandigheid bij elk strafbaar feit wordt verder, in overeenstemming met het Nederlandsch Strafwetboek, genoemd, dat een ambtenaar door het plegen van zoodanig feit een bijzonderen ambtsplicht schendt of gebruik maakt van macht, gelegenheid of middel hem door zijn ambt geschonken, in welk geval de straf met een derde kan worden verhoogd.

De bepalingen aangaande strafbare poging, een lastig en sterk meeningsverschil toonend leerstuk, zijn alleen in zooverre aangevuld, dat hier natuurlijk rekening moet worden gehouden met het handhaven van de doodstraf, waarvoor in geval van poging gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren wordt opgelegd. Van eene wetenschappelijk gewichtige, doch in het positieve recht niet onmisbare onderscheiding tusschen geschorste en voleindigde poging (naar mate de dader niet of wel alles in het werk heeft gesteld, wat noodig was om tot zijn doel te geraken, voordat de voltooiing van het feit door omstandigheden buiten hem werd verhinderd), gelijk in sommige wetboeken, als die van Spanje, Portugal en Italië, wordt aangetroffen in verband met de mindere of meerdere strafbaarheid, heeft men ook in het Indische wetboek zich onthouden.

Wat betreft de leer der deelneming, waarbij, door het overnemen van de beginselen der Nederlandsche wet, reeds dadelijk de onbillijke gelijkstelling van medeplichtigen met daders is komen te vervallen, is blijkens de memorie van toelichting overwogen, of niet bijzonder moest worden voorzien in de gevallen van gezamenlijke deelneming aan dezelfde feiten door Europeanen en inlanders, personen dus op hetzelfde grondgebied door verschillend recht beheerscht, met name bij deelneming door Europeanen als mededaders, uitlokkers of medeplichtigen aan feiten door inlanders als hoofddaders gepleegd, en alleen strafbaar naar het voor deze laatsten geldend recht. Een daarvoor noodzakelijk geacht opnemen van bijzondere voorschriften in het wetboek voor Europeanen, aanwijzing behelzende van misdrijven van bijzonderen aard, met

---

stallen terzelfder plaatse, daartegen te vrijwaren, in een gesloten pakhuis een geladen geweer zoodanig had geplaatst, dat wanneer iemand zijns ondanks hier was binnengedrongen en bepaalde voorwerpen trachtte te verplaatsen, het schot moest afgaan, hetgeen dan ook met doodelijk gevolg heeft plaats gehad; hoedanige veroordeeling — formeele bezwaren tegen het arrest daargelaten — onder de bestaande wetgeving moet geacht worden alleszins terecht te zijn uitgesproken. In een opstel in het *Tijdschrift voor Strafrecht*, 1893, dl. VII, getiteld „Moord, doodslag of noodweer", werd de quaestie helder uiteengezet door den lateren hoogleeraar Mr. D. Simons.

omschrijving en strafbaarstelling dus van nieuwe feiten, heeft men gemeend zich te moeten voorbehouden tot op het tijdstip, dat ook een nieuw strafwetboek voor inlanders zal kunnen worden geraadpleegd voor eene volledige aanwijzing dier speciale delicten, waarvan reeds een enkel voorbeeld is te vinden in de strafbaarstelling (bij art. 139) van zekere misbruiken met betrekking tot de uitoefening van het alleen aan inlanders in hunne gemeente toekomend kiesrecht. Weet men nu het gevaar te ontkomen, dat uitstel hier misschien voeren zou tot afstel, dan zal — daargelaten den indruk van mindere volledigheid, die de inrichting van het wetboek op deze wijze toch reeds in den aanvang geven moet — geen kwaad zijn gelegen in de aanwending der door de commissie voorgestane methode. De voorkeur had het echter m. i. verdiend al aanstonds op dit punt eene algemeene formule in den titel, handelende over deelneming, op te nemen. Stellig een zekerder en eenvoudiger weg, dien men evenwel blijkbaar om redenen van theoretischen aard geschroomd heeft in te slaan, vooral wellicht wijl reeds, ook in het Nederlandsch Wetboek, het volgen van een zelfde methode als de hier in uitzicht gestelde valt waar te nemen ten aanzien van de regeling van de deelneming door burgers aan zuiver militaire delicten, die evenzeer plaats had door speciale strafbaarstelling, in het bijzonder deel van het wetboek, van uitlokking of bevordering van desertie, oproer of muiterij van krijgslieden.

Ten aanzien van drukpersdelicten wordt thans, even als in Nederland, de verantwoordelijkheid geregeld bij het Wetboek van Strafrecht, met afwijking van de gewone regelen omtrent deelneming, zoodat van een afzonderlijk drukpersreglement, tenzij misschien uitsluitend aan maatregelen van preventie gewijd [1]), geen sprake meer zijn zal. De deelneming aan zoodanig misdrijf als dader blijft aan de gewone regelen omtrent het daderschap onderworpen. De uitgever en de drukker *als zoodanig*, d. i. zoolang hij niet zelf schrijft of doet schrijven en dus meer doet dan zijn beroep medebrengt, zijn niet vervolgbaar, indien het

---

[1]) Het Zwitsersch ontwerp geeft, als „appendice" op het strafwetboek, eenige *dispositions relatives à la police de la presse*. Dit scheen minder verkieslijk, vooreerst omdat dergelijke bepalingen in een strafwetboek niet te huis behooren; ten tweede, en vooral, omdat het wenschelijk is in een land als Indië de regeering vrijheid te laten preventieve maatregelen, naar gelang van omstandigheden, bij koloniale ordonnantie voor te schrijven.

gedrukte stuk hun naam en woonplaats vermeldt en, wat den eersten betreft, de dader, wat den tweeden aangaat, de persoon op wiens last het stuk is gedrukt, bekend is of terstond na den rechtsingang door hem bekend is gemaakt, altijd zoolang de dader strafrechtelijk vervolgbaar is en zich niet, door Indië te verlaten, aan den arm der wet onttrokken heeft.

In de bepalingen omtrent de, bij ons vrij schaarsche misdrijven, die alleen op klacht der beleedigde partij kunnen worden vervolgd [1]) als beleediging, sommige misdrijven tegen de zeden, betrekkelijk ook de zoogenaamde familiediefstal, zijn, met het oog op de belangen van door misdrijf benadeelde jeugdige personen, enkele kleine verbeteringen gebracht, terwijl daarenboven de termijn bepaald voor een mogelijke intrekking der klacht, uithoofde der grootere afstanden in Indië, in stede van op acht dagen, op een maand is gesteld.

Overeenkomstig met het beginsel in de Nederlandsche wet aangenomen, zijn onderscheiden onderwerpen, tot dusver geregeld in het Reglement op de Strafvordering, thans, als vallende binnen de grenzen van het materieele strafrecht, dat zich bezig houdt met de vraag onder welke omstandigheden de publieke actie kan worden ingesteld, naar het strafwetboek overgebracht. Daartoe behoort, behalve een en ander het strafstelsel betreffende, de samenloop van strafbare feiten en het verval van het recht tot strafvordering en van de straf.

Behalve een paar kleine, met het aangenomen strafstelsel verband houdende wijzigingen, zijn de bepalingen van het Nederlandsche wetboek omtrent samenloop van strafbare feiten in haar geheel behouden. Derhalve, valt één feit onder meer dan één strafbepaling, (ideëele, ééndaadsche samenloop), zoo wordt alleen de zwaarste hoofdstraf toegepast. Bestaat voor een feit, dat onder een algemeene strafbepaling valt, ook een bijzondere bepaling (wettensamenloop), zoo komt alleen deze laatste in aanmerking. Staan meerdere feiten in zoodanig verband, dat zij moeten worden beschouwd als één doorgaande handeling (voortgezet misdrijf),

---

[1]) Het karakter van het klachtdelict duidt SCHWARZE, *Commentar zum Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich*, s. 14, kernachtig aldus uit: „Die Strafe „ist durch die That selbst verwirkt, aber der Staat hat die Ausübung seines „Strafrechts, aus Rücksichten der Zweckmässigkeit und in gerechter Aner„kennung besonderer Interessen des Verletzten, von dem Antrage desselben „abhängig gemacht".

dan wordt alleen de zwaarste hoofdstraf, die tegen het enkele feit bedreigd is, opgelegd. Bij samenloop eindelijk van meerdere feiten, die op zich zelf staan en meerdere misdrijven opleveren (reëele, meerdaadsche samenloop), blijft de in Nederland ingeslagen middenweg gevolgd: geen zuivere *cumulatie*, noch zuivere *absorptie* meer, d. i. geen opeenstapeling van alle bedreigde straffen, hetgeen onrechtvaardig en dikwijls onuitvoerbaar, noch opzwelging van alle lichtere door de eene, zwaarste straf, hetwelk te zachtmoedig zijn zou. Hier geldt het beginsel van „gematigde cumulatie", zoodat — het geval van veroordeeling tot doodstraf of dat van levenslange gevangenisstraf natuurlijk uitgezonderd — de hoofdstraf tot een derde boven het zwaarste maximum gaan kan, waarbij geldboeten, in geval er verschillende straffen bedreigd zijn, worden berekend naar den duur van het maximum der bedreigde vervangende hechtenis.

Ten aanzien van het verval van het recht tot strafvordering heeft een kleine, door de praktijk noodig gebleken aanvulling plaats gehad van de bepaling betreffende mogelijke vervolging van een persoon wegens een zelfde feit waaromtrent reeds door een vreemden rechter onherroepelijk uitspraak is gedaan, een vervolging, die in verreweg de meeste gevallen is uitgesloten. Verder is ten aanzien van de verjaring der straf, bepaald dat, evenals reeds in Nederland met betrekking tot de levenslange gevangenisstraf was aangenomen, het recht tot uitvoering niet alleen van deze laatste straf, maar ook van de doodstraf, aan geen verjaring onderhevig is. Voor het Indisch Wetboek niet anders dan een noodzakelijke consequentie van de vroegere aanneming van een beginsel, dat, dunkt mij, niet volstrekt onaantastbaar kan genoemd worden. Immers, tot het niet uitvoeren van welke straf ook, vele jaren, (hier niet minder dan vier-en-twintig jaren) na het plegen van het feit, blijft altijd „de verflauwing der herinnering aan het „gebeurde, het allengs insluimeren van het publiek geweten, dat „eindelijk geen straf meer vordert" [1]), een even gewichtige grond.

Eindelijk, en hier kom ik nader op terug, heeft de laatste titel van het eerste Boek, die de beteekenis aanduidt van onderscheiden in het wetboek voorkomende uitdrukkingen, in menig opzicht aanvulling en merkelijke verbetering ondergaan.

Wat aangaat de herhaling van strafbare feiten, sluit het nieuwe

[1]) Zoo luidt het in de *Memorie van Toelichting*, op het Nederlandsch ontwerp, blz. 111.

strafwetboek zich geheel aan bij het Nederlandsche, dat, naar het voorbeeld der wetgeving voor het Duitsche Rijk, niet, gelijk de Code Pénal, in het algemeen eene vroegere veroordeeling tot zekere straf als grond van strafverhooging bij een later gepleegd misdrijf aanneemt, doch zoodanige veroordeeling alleen in rekening wil gebracht zien als verzwarende omstandigheid van *bepaalde*, bij de wet aangeduide misdrijven of overtredingen, en wel slechts in geval van herhaling van eenzelfde of een gelijksoortig feit, of van een feit althans tot dezelfde categorie van misdrijven behoorende (speciale recidive). Vandaar dat bepalingen dienaangaande in het algemeen deel, het eerste Boek, niet meer worden aangetroffen. Daarbij is de zoogenaamde verjaring der recidive, d. i. beperking van hare werking binnen zekeren in de wet uitgedrukten tijd, die in den Code Pénal alleen bij overtredingen geldt, in het nieuwe wetboek, evenals in het Nederlandsche, uitgebreid tot alle gevallen van strafbare herhaling, ook van misdrijf. „Ook in die gevallen" — zegt reeds de memorie van toelichting op het Nederlandsch ontwerp (bl. 80) ter verdediging van dit beginsel — „waarin herhaling van gelijke of ge„lijksoortige misdrijven moedwillige volharding bij het kwaad of „grooter gevaar voor de maatschappelijke orde doet vermoeden, „mag dit vermoeden alleen gelden binnen een zekeren tijd gedu„rende welken de indruk der vroegere veroordeeling of van de „uitvoering der straf geacht kan worden nog levendig te zijn."

Ook ten aanzien van het tweede Boek, dat de misdrijven in het bijzonder tot onderwerp heeft, zijn de indeeling en wijze van behandeling van het Nederlandsche wetboek geheel gevolgd. In stede alleen van 31 titels, zooals dit laatste, telt het er 32, wegens de invoeging van een nieuwen titel, uit één artikel bestaande, waarin een tot dusver straffeloos feit, met de qualificatie van „misbruik van aanzien", als strafbaar is aangeduid. De door het wetboek van 1866, op het voetspoor van den Code Pénal, aangenomen verdeeling der strafbare feiten in twee hoofdgroepen, van de misdrijven en overtredingen tegen de algemeene zaak en van die tegen de bijzondere personen werd reeds voorlang, hoewel nog niet algemeen, in de codificatie veroordeeld, als zonder rechtsgevolg, niet zuiver doorvoerbaar en vooral in strijd met het later meer algemeen doorgedrongen rechtsbeginsel, dat *alle* strafbare feiten, ook die waardoor tegelijkertijd bijzondere belangen mochten worden geschaad, eene schennis mede brengen van het recht der gemeenschap, den

Staat, de maatschappij; dat dus *in ieder geval*, zij het soms ook middellijk, dit recht het object is van de handeling of nalatigheid. Evenwel is zorg gedragen voor eene oordeelkundige plaatsing der onderscheiden misdrijven, door het aannemen van tal van rubrieken in eene, zoo juist mogelijk in acht genomen, met haar onderling verband rekening houdende volgorde, vervat in even zoovele titels. Alleen de laatste titel valt daar buiten; deze houdt de bovenbedoelde, niet in het eerste Boek tehuis behoorende bepalingen in over recidive, die op meerdere rubrieken van toepassing zijn. Door deze inrichting wordt een overzicht van het geheele tweede Boek gemakkelijk gemaakt. [1]) Het opschrift van den vierden titel, in het Nederlandsch wetboek luidende „misdrijven betreffende de uitoefening van staatsplichten en staatsrechten", is in het wetboek voor Nederlandsch-Indië, in verband met de daar bestaande beperkte toekenning van politieke rechten, ingekrompen tot „misdrijven bij gelegenheid van verkiezingen", tot welke verkiezingen dan nog alleen behooren de tot dusver eenig bestaanbare, die voor de inlandsche gemeentebesturen, bij art. 71 al. 1 van het regeeringsreglement erkend. Verkeerde handelingen te dien aanzien ook van de zijde van Europeanen, hoewel niet tot kiezen gerechtigd, denkbaar en tot dusver straffeloos, zijn thans terecht onder de strafbare feiten opgenomen.

Van de overige afwijkingen en aanvullingen, die het tweede Boek van het Nederlandsch wetboek, voor Indië bewerkt, op onderscheiden plaatsen onderging, moge op eenige, meerendeels niet onbelangrijke, thans de aandacht worden gevestigd.

De onder de misdrijven tegen de openbare orde gerangschikte opruiing in het openbaar, en onderling of bij geschrifte, in Nederland alleen aanzetting tot bij de wet strafbaar verklaarde feiten in zich sluitende, is, bij art. 140, uitgebreid ook over die „tot eenige „andere ongehoorzaamheid hetzij aan een wettelijk voorschrift, hetzij

[1]) Ons wetboek schijnt hierbij een beter stelsel te hebben gevolgd dan menig ander, bijv. dat van het Duitsche Rijk van 1870, door meer te letten op karakter en onmiddellijk object van elk misdrijf dan op zijn motieven en gevolgen. „In geen der geraadpleegde nieuwere vreemde wetboeken", zegt dan ook de memorie van toelichting op het in 1875 beëindigde Nederlandsch ontwerp, „achtte men de orde zoo onberispelijk, dat zij op den voet kon worden „gevolgd". En zelfs latere wetboeken, als bijv. het Portugeesche van 1886, het Bulgaarsche van 1896, moeten geacht worden met hunne, vooral in het eerste wetboek, eigenaardige indeeling minder gelukkig te zijn geweest dan het onze. Zoo ook het Zwitsersch ontwerp van 1896.

„aan een krachtens wettelijk voorschrift gegeven ambtelijk bevel", dus opruiing ook tot niet strafbare, maar toch altijd berispelijke en de openbare orde bedreigende feiten, zooals ook (hoewel onder minder gestrenge strafbedreiging) bij het wetboek voor het Duitsche Rijk (§ 110) en dat van Bulgarije (art. 173) is aangenomen. Voor Nederland was die uitbreiding èn door de ontwerpers van het strafwetboek èn door de regeering verworpen, daar men meende, dat geen rechtsgrond bestond om straf te bedreigen tegen de opruiing tot een daad, die zelf straffeloos is. Daargelaten de vraag of deze meening onvoorwaardelijk als juist is aan te merken — wat door menigeen zal worden ontkend —, dient hier vermeld dat de memorie van toelichting op het Indisch wetboek, hoewel „het „gewicht dezer bedenking niet gering schattende" meent, en dit denkelijk met vele anderen, dat op het verschil in toestanden behoorde te worden gelet, en dat in de Indische maatschappij van mogelijke opruiing veel meer ernstige verstoring der openbare orde te duchten is dan in Nederland. Gevaar voor willekeur werd geacht te zijn uitgesloten, nu bepaaldelijk sprake is van ongehoorzaamheid tegen wettelijk voorschrift of daarop gegrond ambtelijk bevel.

De strafbepalingen tegen het doen ontstaan van gevaar voor het verkeer, in het Nederlandsch wetboek alleen op het verkeer door stoomvermogen over spoorwegen van toepassing, zijn uitgestrekt over het verkeer door andere mechanische beweegkracht, ook over stoom-, electrische, pneumatische tramwegen enz.; aan den anderen kant zijn zij beperkt tot het *openbaar* verkeer (artt. 173 en 174), terwijl bestuurders en beëedigde beambten en bedienden van al zoodanige diensten ten aanzien van feiten die, tegen ambtenaren gepleegd, misdrijven tegen het openbaar gezag worden genoemd, met ambtenaren zijn gelijkgesteld (art 194).

In de Nederlandsche artikelen, strekkende tot strafbaarstelling van beschadiging van spoorweg-, telegraaf- of andere werken ten algemeenen nutte, zijn nu voor Indië ook opgenomen „tramweg- en telefoonwerken, werken dienende tot waterverdeeling en electriciteitsleidingen" (artt. 362 en 363).

Op grond van in de praktijk gebleken onduidelijkheid der voor Nederland bestaande bepaling aangaande nabootsing van naam, firma of merk op koopwaren of hare verpakking, zijn nuttige wijzigingen aangebracht in het desbetreffend art. 348, gerangschikt onder de rubriek „bedrog".

Ten aanzien van het veroorzaken van lichamelijk letsel zagen een verandering en een bijvoeging het licht, die niet van belang zijn ontbloot. Vooreerst is thans, in art. 318, tegen het niet opzettelijk veroorzaken van zoodanig letsel, behalve vrijheidsstraf, ook geldboete, alternatief met de eerste bedreigd. Hierdoor vervalt de reeds in Nederland ongewenscht gebleken verplichting voor den rechter om in elk geval, dus somtijds met te groote gestrengheid, ten minste tot hechtenis te veroordeelen, een verplichting, die zelfs onder de oude wetgeving, met haar stelsel van verzachtende omstandigheden, niet onvoorwaardelijk gold.

Verder is aan art. 310, mishandeling, eene zinsnede van zeer practische strekking, toegevoegd. Het Nederlandsch wetboek, ook het nieuwe Indische, onderscheidt nl. ten aanzien der strafbedreiging tusschen mishandeling en *zware* mishandeling. Nu neemt echter ons Indisch wetboek ook een derden vorm aan, dien van *lichte* mishandeling, waar het feit zonder wapenen gepleegd en niet van andere bepaalde verzwarende omstandigheden vergezeld, geen of slechts een snel voorbijgaand lichamelijk letsel ten gevolge heeft [1]), die — terwijl elke andere mishandeling met zoodanige straf is bedreigd, dat zij steeds tot de kennisneming van eenen raad van justitie behoort — voor het vervolg gevoegelijk den alleenrechtsprekenden rechter, door eene geringe wijziging van het reglement op de rechterlijke organisatie, ter veel eenvoudiger berechting kan worden toegewezen. Hierdoor zal inderdaad aan een lang bestaanden grief worden tegemoet gekomen, doordien aldus de soms zeer groote kosten en het vele tijdverlies tot dusver voor beklaagden en getuigen aan de behandeling dier meest allernietigste misdrijven, alle zoogenaamde „klapzaken", binnen het uitgestrekte rechtsgebied der genoemde rechtbanken verbonden,

---

[1]) Eene dergelijke onderscheiding wordt aangetroffen in het voortreffelijk Bulgaarsch strafwetboek, dat in dit opzicht een paar merkwaardige bepalingen bovendien inhoudt. Naar de vertaling van Prof. Teichmann, te Basel, uitgegeven door de redactie der *Zeitschrift für die gesammte Strafrechtswissenschaft*, luidt art. 268: „Wegen einer leichtem Körperverletzung kann das Gericht den „Schuldigen straffrei lassen, wenn der Verletzte sich an ihm durch Zufügung „einer Körperverletzung gerächt hat". Een tuchtrecht wordt hier verder wetteljk erkend door art. 271: „Leichte Körperverletzung bleibt straflos, „wenn sie keine körperliche Störung verursachte und zum Zwecke häuslicher „Zucht und von einer Person zugefügt wurde, die elterliche oder ähnliche „Gewalt über den Verletzten hat".

zullen komen te vervallen.[1]) Thans, nu tegen dit feit slechts een gevangenisstraf van ten hoogste drie maanden of geldboete van ten hoogste driehonderd gulden is bedreigd, zal geen bezwaar meer bestaan den over een buitengewoon veel kleiner gebied rechtsprekenden residentierechter te belasten met zaken, gelijk ten aanzien van inlandsche beklaagden door het inlandsche strafwetboek van 1873 (art. 230), hoewel ten onrechte tot de overtredingen gebracht, reeds voorlang naar den rechter in kleine zaken, den resident, zijn verwezen. Zoo zal ook strooperij, niet onder zekere verzwarende omstandigheden gepleegd (art. 324)[2]), tot de kennisneming van dien rechter moeten worden gebracht, evenals zij in Nederland tot de bevoegdheid van de kantonrechters, niet van de rechtbanken behoort.

Het goede denkbeeld, reeds vroeger door prof. Domela Nieuwenhuis voorgestaan[3]), om de „lichte mishandeling" alleen op klachte der beleedigde partij vervolgbaar te verklaren, heeft blijkbaar geen ingang gevonden.

Zijn overigens de bepalingen omtrent feitelijkheden tegen lijf of leven in hoofdzaak dezelfde als die van het Nederlandsche Wetboek, zoo wonnen wij hiermede, ook zonder eenige wijziging, al aanstonds een meer redelijk beginsel waarop de afzonderlijke behandeling van opzettelijke levensberooving van het kind door de moeder is gegrond, en waarbij bepaaldelijk en bij uitsluiting de werking van vrees der moeder voor de ontdekking der bevalling voor haar als grond van verminderde strafbaarheid in aanmerking is gebracht; de verwerping van de onbillijke gelijkstelling volgens den Code Pénal, van kindermoord en kinderdoodslag, van vadermoord en vaderdoodslag, waardoor moord bestond ook zonder

---

[1]) Niet zeldzaam was het tot dusver, dat iemand uit de binnenlanden, aan zoodanig feit onverbiddelijk schuldig verklaard, doch onder aanneming van velerlei verzachtende omstandigheden veroordeeld tot een geringe geldboete, zich met eenige honderden guldens aan gerechtskosten bezwaard zag.

[2]) Wat de strooperij aangaat, is het jammer, dat niet de gelegenheid is aangegrepen tot wegneming van de bekende inconsequentie der Nederlandsche wet, die in geval van herhaling van eenvoudige strooperij den rechter noodzaakt, bepaaldelijk tot hechtenis te veroordeelen, maar daarentegen, in geval van recidive van strooperij onder verzwarende omstandigheden, nog toelaat, de hechtenis alternatief met geldboete bedreigende, alleen deze laatste straf toe te passen. Kon zelfs een beroep op art. 75, al. 1 van het regeerings-reglement wel bij machte zijn degelijke foutherstellingen te wraken?

[3]) *Tijdschrift voor Strafrecht*, 1892. dl. VI, bl. 212.

voorbedachten rade; de aanneming van een juister en volledíger omschrijving der eerstgemelde, voortaan onderscheiden feiten, waarbij de levensberooving niet slechts kort na, doch ook *tijdens* de geboorte van het kind [1]) uitdrukkelijk binnen den kring der strafbaarheid is getrokken (artt. 300—302). Vergiftiging zal ophouden een afzonderlijk misdrijf te zijn, strafbaar met den dood, ook al is het oogmerk om het slachtoffer van het leven te berooven niet bereikt.

Ook zal het gedaan zijn met de harde leer, door de jurisprudentie steeds, en niet ten onrechte, als die van den Code Pénal aangenomen, dat door den dood van het slachtoffer als niet gewild gevolg van opzettelijke gewelddadigheid, het feit den dader als doodslag moet worden toegerekend, nu toch de nieuwe wet (artt. 310—313) bepaaldelijk hierin wil gezien hebben mishandeling onder de verzwarende omstandigheid van doodelijken afloop, al of niet met voorbedachten rade gepleegd. Levensberooving op verzoek van het slachtoffer zal, en terecht, merkelijk lichter strafbaar zijn dan moord onder gewone omstandigheden (art. 303). Het verleenen van hulp tot zelfmoord daarentegen, vroeger straffeloos, vinden wij thans uitdrukkelijk strafbaar gesteld (art. 304) [2]).

---

[1]) Het strafwetboek van Portugal spreekt van het dooden van een kind beneden den leeftijd van acht, dat van Italië van vijf, dat van Spanje van drie dagen, dus ook tijdens de geboorte, en niet juist, als de Code Pénal, van „un enfant nouveau né". Maar het stellen van een altijd willekeurigen termijn kan tot moeilijkheden aanleiding geven. Den rechter behoort vrijheid te zijn gelaten zijn oordeel van de omstandigheden te doen afhangen.

Meer bevredigend en in overeenstemming met den aard van het feit zou de formuleering van het Zwitsersch avant-projet (art. 55) kunnen voorkomen: „la mère qui, au moment où elle se trouvait encore sous l'influence de l'ac- „couchement, aura intentionnellement donné la mort à son enfant", indien niet met dit wijzen op een physiologischen of pathologischen toestand alles gezegd, en daarmede de juist zoo gewichtige en van dezen laatsten toestand onafhankelijke psychologische invloed van *vrees voor schande* miskend, althans te zeer op den achtergrond gedrongen waren. Beter moet dus het beginsel onzer wet worden geacht.

[2]) „Ook hier", zegt de memorie van toelichting op het Nederlandsch strafwetboek, „is schending van den aan het menschelijk leven verschuldigden „eerbied de reden, waarom, bij uitzondering, strafbaar gesteld wordt de hulp „verleend bij een feit, dat zelf niet strafbaar is". Aanduiding van deze handeling als op zich zelf staand misdrijf was dus noodig, daar van deelneming aan een volstrekt straffeloos feit, uit den aard der zaak strafrechtelijk geen sprake kon zijn.

Eindelijk, nu de opzettelijke benadeeling der gezondheid (art. 310, alinea 5), evenals in Nederland, met mishandeling is gelijkgesteld, zal het gelukkig uit zijn met de tot dusver bestaande straffeloosheid van het toedienen van gevaarlijke of giftige stoffen met voor het lichaam schadelijk, hoewel niet doodelijk gevolg, waarbij het oogmerk bestaat, niet om te dooden, doch enkel om het slachtoffer ziek te maken.

Dan hebben wij ook aan de nauwe aansluiting van het nieuwe wetboek bij het Nederlandsche afzonderlijke bepalingen te danken omtrent het tweegevecht, zoodat hier niet langer, met miskenning van het eigenaardig karakter van dit feit en het oogmerk der daders, een onrechtmatige gelijkstelling met moord, doodslag of poging daartoe vermag plaats te hebben [1]). Zoo is de strafbaarstelling van het *regelmatig* tweegevecht [2]) op zich zelf, van de uitdaging, van het overbrengen en het aannemen daarvan, van het beschimpen van de weigerachtige tegenpartij (artt. 161—165) nagenoeg geheel onveranderd van het nationale wetboek overgenomen. Aan de bedoelde feiten is dan ook een bijzondere plaats toegekend in het wetboek, waar zij volgen op de misdrijven tegen de openbare orde (Titel V), terwijl zij worden geacht met de misdrijven tegen het leven gericht of met mishandeling (Titels XIX en XX) in geen bepaald verband te staan.

---

[1]) De meeste nieuwere strafwetgevingen hieven die gelijkstelling op. Reeds bestreed haar voor vele jaren de bekende criminalist Berner, *(Lehrbuch des dentschen Strafrechts,* s. 466), zeggende: „Es giebt nichts Unweiseres, als das „Duell mit Mord und Todtschlag auf gleiche Linie zu stellen. Es giebt nichts „Abgeschmackteres, als den Duellanten für ehrlos zu erklären". Van overdrijving blijft hij misschien niet vrij waar hij, van zijn Duitsch standpunt, met ophef spreekt van „den ehrenhaften, edlen Charakter des Duelles".

[2]) Het zoogenaamd Amerikaansch duel is hier natuurlijk uitgesloten; dezen zonderlingen vorm van tweegevecht beschouwt de wet niet als een regelmatig duel. Het Hongaarsch strafwetboek (art. 283) wijdt hieraan evenwel, op eene andere plaats, een afzonderlijke bepaling, en wel onder het misdrijf van aanzetting tot zelfmoord, een bepaling, die voornamelijk ten doel heeft ook hier de zachtere straf van staatsgevangenis (een herinnering aan „den ehrenhaften Charakter") te bedreigen, en bij ons vrijwel overbodig kan worden geacht. Omtrent het duel buiten tegenwoordigheid van wederzijdsche getuigen, dat naar onze wet eenvoudig als gelijkstaande met moord, doodslag of mishandeling is te beschouwen, wordt een eigenaardig inzicht aangetroffen in het laatste Russisch ontwerp: het wordt beschouwd als tweegevecht, doch onder verzwaring der tegen dit feit bedreigde straf.

Het opzettelijk onttrekken van eigen goed aan een ander, die daarop een recht van pand, terughouding, vruchtgebruik of gebruik heeft, tot dusver ongelukkig straffeloos, als niet vallende onder diefstal (wegneming, met het oogmerk van wederrechtelijke toeeigening, van eens *anders* goed) noch afzonderlijk voorzien, zal in den vervolge, krachtens art. 359, 1°, zijn aan te merken als een strafbaar feit, onder de rubriek „benadeeling van schuldeischers of rechthebbenden."

(*Wordt vervolgd*).

Bouwstoffen voor een regeling van het huwelijksrecht en voor de invoering van den burgerlijken stand onder de Inlandsche Christenen op Java.

DOOR

Mr. F. C. HEKMEIJER,

Rechterlijk ambtenaar in Ned.-Indië.

III.

---

§ 10. Aangiften van geboorten en sterfgevallen. — Naamgeving bij de aangifte der geboorte. — Naamsverandering onder de Mohammedaansche Javanen, Karan Anak. — Willekeurige naamsverandering komt bij Inlandsche Christenen zeer weinig voor. — Geslachtsnamen. — Sterfgevallen, begrafenis, kerkhoven.

Op die plaatsen, waar men registers van geboorten houdt, moet de vader met een of twee getuigen, — waaronder vaak de ouderling — aangifte doen van de geboorte van zijn kind. Te Depok geschiedt deze binnen 24 uur na de geboorte; in Oost-Java binnen 2 of 3 dagen en soms na langeren tijd, indien de ouders op grooten afstand (soms 20 à 30 paal) van den zendeling wonen. In Japara, waar, zooals wij gezien hebben, ook geboorteregisters worden bijgehouden, geschiedt de aangifte bij den zendeling door den vader, indien deze te Margôredjô woont. Voor de filiaal gemeenten geschiedt zij voor hem door den voorganger, die eens in de week bij den zendeling op het rapport komt. Klachten over onwil bij de aangifte vernam ik nergens; op vele plaatsen is het al vaststaand gebruik geworden [1]). Ook de aangifte van

---

[1]) Misschien heeft dit zijn oorzaak daarin, dat men van een geboorte ook aan den loerah aangifte moet doen. Deze teekent echter alleen het feit aan, dat er in zijn dessa een kind geboren is; naam of ouders worden daarbij niet vermeld.

het overlijden geschiedt gewillig. In het Môdjôwarnôsche wordt dit op den doopbrief van den overledene, die daarbij vertoond moet worden, bijgeschreven en ontvangen de erfgenamen dien terug, om als bewijs van het overlijden te gelden. Als regel zijn geboorte-acte en doopbrief één en worden geen afzonderlijke geboorte-acten verstrekt, daar de datum van de geboorte en de ouders van het kind op den doopbrief vermeld worden; een uitzondering daarop maakt de Inlandsche Christen gemeente te Depok, waar op verzoek extracten uit het geboorteregister, en dat van overlijden worden afgegeven.

Bij de aangifte eener geboorte moet het kind een *naam* krijgen. Wij moeten hierbij even stil staan [1]). Het is bekend, dat de dessa-Javaan als regel slechts één naam heeft; geslachtsnamen komen, behalve bij enkele adellijke families, als regenten enz., niet voor. Doch ook die eene naam is niet vast. Soms gebeurt het, dat de Javaan een anderen naam aanneemt, nu eens, omdat hij in het huwelijk treedt, dan weer, omdat hij met tegenspoed of ziekte te worstelen heeft, reden waarom hij het eens onder een anderen naam zal probeeren [2]). Vaak heeft het krijgen van een hoogere maatschappelijke positie naamsverandering ten gevolge; ook het omgekeerde komt voor. Een andere maal veranderde men zijn naam om aan de politie te ontkomen; meestal gaat dit gepaard met het verlaten van de dessa. Zij, die eens tot straf veroordeeld zijn geweest, nemen na afloop van hun straftijd ook dikwijls een anderen naam aan. Zoo kwam eenmaal voor den Landraad te Môdjôkertô een Javaan, die niet minder dan zes verschillende namen had; hij bleek onder drie verschillende namen reeds veroordeeld te zijn. Ook gebeurt het dat men een bijnaam krijgt, die den ouden naam geheel verdringt. Ten slotte is het zoogenaamde „karan anak" in vele streken van Java in gebruik. Men noemt zich dan naar zijn eerste kind: Pak Soemô, Bok Soemô, nl. vader van Soemô, moeder van Soemô. De oude naam

---

[1]) Zie hierover meer: C. Poensen. Iets over Javaansche naamgeving en eigennamen. *Med.* XIV p. 304 e. v.

[2]) Dit geldt niet alleen voor persoons- maar ook voor plaatsnamen en zelfs bij de Christenen. In 1890 werd de dessa Segaran, een Christen-nederzetting in Kediri, herdoopt in „Poerwôrêdjô". De bewoners hadden te voren steeds ongeluk en tegenspoed gehad. In genoemd jaar hadden zij een begin (poerwô) van voorspoed (rêdjô) kunnen bespeuren, reden waarom zij, het oude vergetende, met de goede hoop op toekomstige welvaart wilden beginnen *Maandber.* 1891 pag. 8.

der ouders geraakt hierdoor geheel in onbruik. Soms blijven zij naast elkaar in zwang, om vergissingen te voorkomen, als een ander denzelfden naam heeft. Vaste regels zijn echter niet te geven, wanneer die oude naam wel, wanneer hij niet verdwijnt. Het veranderen van zijn naam wordt door de Javaansche omgeving zeer in de hand gewerkt, vooral het „karan anak"; elk noemt den jeugdigen vader bij zijn nieuwen naam, de oude behoort tot het verleden. En vraagt men hem uitdrukkelijk, hoe hij vroeger geheeten heeft, dan zal hij u dien naam mededeelen met een uitdrukking op het gelaat, alsof hij wil zeggen: „wat doet het er toe, hoe ik vroeger geheeten heb, ik heet nu Pak Soemô, en met dien anderen naam heb ik niets meer te maken."

Het Christendom is niet zonder invloed geweest op de naamgeving en de naamsverandering der Christen-Javanen. Ook op Java zullen de Inlandsche Christenen hetzelfde proces moeten doorloopen, dat in de Molukken leidde tot het voeren van vaste geslachts- en voornamen. Op Java is men echter nog zeer in den beginne. Willekeurige naamsveranderingen komen onder de Inlandsche Christenen zeer zelden voor; het „karan anak" is daarentegen nog zeer verbreid en in Oost-Java lang geen zeldzaamheid. Er ligt wel iets aantrekkelijks in deze gewoonte, omdat het krijgen van het eerste kind voor de ouders zulk een belangrijke gebeurtenis is, maar in een beschaafde maatschappij, waar ieder zijn vasten geslachts- en voornaam heeft, kan het „karan anak" slechts als bijnaam blijven bestaan, zooals bij ons bijnamen als „de dikke" „de oude" enz. Daarentegen nemen vele volwassenen volgens Javaansch gebruik bij den doop een anderen naam aan, deze mag echter niet meer veranderd worden. [1]) Wil men daartoe overgaan, dan is een vermaning van den zendeling genoeg om den Inlandsche christen van zijn plan af te houden. In de omstreken van Semarang nemen daarentegen kinderen, die met hun ouders gedoopt worden, later gewoonlijk een anderen naam aan. Bij de Doopsgezinden te Japara, waar doop en belijdenis terstond na elkander worden afgelegd, behouden de kinderen van Christenouders hun eenmaal gekregen namen; een enkele verzocht wel eens zijn naam te mogen veranderen, wat niet werd toegestaan.

Zelden zal men aan zijn kind zijn eigen naam, of dien van een der grootouders geven. Vaak weet de vader geen naam te

---

1) *Med.* XIV, p. 313.

vinden en helpt de voorganger of de zendeling hem. Daarentegen vindt men, ook onder de Mohammedaansche Javanen in eenzelfde familie namen, van één wortel afgeleid, of, die veel op elkaar gelijken. In het Kedirische werd b. v. een man gedoopt, die den naam van Andrijel aannam, zijn oudere broeder, die tegelijk overging, koos den naam van Andrejas; zijn vrouw, die van Andrianah; zijn kinderen gaf hij de namen van Andrinah, Andrijaan, Andrijo, Andris en Andri.[1]) Ook elders op Java bestaat dit gebruik, zoo zal Sarminah haar dochter Sarinten en haar zoontje Sarkawi noemen. Ook vindt men samenstellingen met „drô" b. v. Tjondrô, Endrô enz.

Dikwijls komen bijbelsche en Hollandsche namen voor, doch dit wordt over het algemeen niet aangemoedigd, de meeste dezer namen dateeren van vroeger, toen men hierover anders dacht. Algemeen is thans het streven den Christen zooveel mogelijk Javaan te laten, hem met het Christendom, beschaving en ontwikkeling te brengen, doch verder zoo min mogelijk in zijn gewoonten, voor zoover die niet in strijd zijn met het Christendom, te veranderen.

In een beschaafde maatschappij mag het niet voorkomen, dat iemand zijn naam willekeurig verandert. In dit opzicht is men in de Inlandsche Christen-gemeenten reeds een heel eind den goeden weg op. In de tweede plaats behoort ieder in het bezit van een voor- en geslachtsnaam te zijn. Ook hiertoe zijn reeds pogingen aangewend. Bij het aangeven der geboorten van kinderen van Christenouders gaf men in Oost-Java, Japara en ook elders, doch niet overal, aan het kind tot *geslachtsnaam*, den naam des vaders en tot voornaam een naam door den vader gekozen. Te Môdjôwarnô werd dit voor jongens in 1891 en voor meisjes sedert 1893 een vaste regel. In de Bataviasche Ommelanden werd soms de naam van de kampong, waaruit de familie afkomstig was, tot geslachtsnaam gepromoveerd. Het invoeren van geslachtsnamen gaat in de praktijk echter met moeilijkheden gepaard, daar de omgeving een kind steeds bij zijn voornaam, en later, als hij groot geworden is, en zelf vader, hem dikwijls naar zijn kind noemt. In de Bataviasche Ommelanden heeft dit ten gevolge, dat men soms zijn eigen geslachtsnaam vergeet; uit het Malangsche deelde men mij mede, dat het dikwijls voorkomt dat

[1]) *Med.* XIV, p. 314.

iemand uit ongewoonte niet meer op zijn geslachtsnaam let. Door den zendeling worden de voor- en geslachtsnamen echter steeds als de officieele namen gebruikt, waarmede hij een bepaald persoon zal aanspreken, die op de doopbrieven vermeld wordt, en waarmede de Christen Javaan moet teekenen, als hij de geboorte van een kind aangeeft enz. Aanbeveling zou het ook verdienen, als de zendeling zijn gemeenteleden er toe kon brengen, beide namen op de deurposten hunner woningen te vermelden. Toch zal het nog lang duren, voordat het op Java een vaststaand gebruik is. Eerst in het tweede geslacht kan men dit verwachten. Daarom is het wenschelijk, dat de zendelingen zooveel mogelijk hun Christenen aan hun geslachts- en voornamen herinneren. Wel is waar behoeft voor een regeling van den burgerlijken stand niet elk Inlandsch Christen reeds lang te voren in het bezit van een voor- en geslachtsnaam te zijn, maar indien de toestand behoorlijk door de zendelingen is voorbereid, en er b.v. in elke gemeente een zekere kern is, die dit gebruik volgt, dan is het niet hebben van voor- en geslachtsnamen van een minderheid geen struikelblok meer, waarover een voorgestelde regeling valt.

Thans is het hebben van voor- en geslachtsnamen alleen te Depok en Toegoe in gebruik, waar het reeds van jaren geleden dagteekent; elders vindt men er slechts enkelen, die bij hun geslachtsnamen genoemd worden. Velen zijn er, die dezen naam als hun officieele naam kennen en gebruiken, doch in het dagelijksch leven anders genoemd worden; de meesten hebben geen geslachtsnaam of weten niet eens wat dat is. Het behoeft geen betoog, dat in zulk een toestand een Reglement op den Burgerlijken Stand in den geest, als dat voor Europeanen, al is het ook vereenvoudigd, niet op de Inlandsche Christenen op Java kan worden toegepast. Voor Java make men een afzonderlijk hoogst-eenvoudig reglement, dat met de bestaande toestanden rekening neemt en slechts voorbereidend voor een later werkt.

Wat boven omtrent de registers van geboorten gezegd is, geldt natuurlijk ook voor die van overlijden.

Bij een sterfgeval zijn vele der in de Mohammedaansche omgeving in zwang zijnde gewoonten in gebruik gebleven. In de beschreven dessa-regelingen in het Môdjôwarnôsche worden op den dag der begrafenis de werkzaamheden als heerendienst en de arbeid op het veld, afgebroken, tot de begrafenis is afgeloopen.

In de meeste Christen-gemeenten zijn doodkisten in gebruik.

Te Depok wordt de geverfde doodkist met een zwart laken overdekt, met bloemen en kransen versierd, op een draagbaar, rustig en plechtig grafwaarts gedragen door Depokkers, die daartoe in een zwarte broek en witten borstrok gekleed zijn. In het sterfhuis en later op het kerkhof houdt de Inlandsche voorganger een korte toespraak. Na de begrafenis worden gedurende 7 dagen in de woning van den overledene 's avonds van 7 tot 8 uur psalmen gezongen [1]). De luidruchtige stemming, die ons, Europeanen, bij de ter aarde bestelling van een Javaan zoo zonderling aandoet, heeft in vele Christen-gemeenten voor een stemming meer in harmonie met deze gebeurtenis plaats gemaakt.

Begrafenissen worden vaak door de ouderlingen geregeld, en soms wordt door dezen of door den Inlandschen voorganger in de woning van den overledene een toepasselijk woord gesproken.

Op de kerkhoven leggen op sommige plaatsen Christenen en Mohammedanen dooreen; elders is voor de Christenen een afzonderlijk plekje afgezonderd, of verkregen zij een afzonderlijk stuk grond tot het aanleggen van een begraafplaats (Tjidĕrĕs). Depok en Toegoe hebben hun eigen kerkhof. Te Môdjôwarnô is het kerkhof in 2 deelen verdeeld, één voor de Mohammedanen, één voor de Christenen. Daarentegen werd te Semarang voor de Inlandsche Christenen een deel van het Europeesche kerkhof afgestaan, mits zij zelve zorg droegen, dat het werd schoon gehouden [2]).

Het onderhoud der begraafplaatsen is beter dan bij de Mohammedanen; vaste tijden zijn daarvoor niet overal aangewezen, althans niet in Môdjôwarnô.

(*Wordt vervolgd*).

---

[1]) *Med.* XXXV p. 24.

[2]) *Med.* XII p. 353.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

20 September 1898.

INHOUD.

Een pleidooi van het *Vaderland* tegen de handhaving van de doodstraf voor Europeanen in Indië.

Zelden is het ons voorgekomen, dat wij in de Nederlandsche dagbladpers zoo weinig belangrijks over Indië aantroffen als in de maand, die achter ons ligt en waarover zich deze revue uitstrekt. Maar hoe kan dat ook anders, waar geheel Nederland vervuld was van feestvreugde en de gedachte, dat onze jonge Koningin, bloeiend van gezondheid, met de frischheid der jeugd en de majesteit der vorstin, den troon beklimt, ons allen zoozeer in beslag nam, dat schier niemand tijd of lust had, om zich in diepzinnige quaestiën te verdiepen.

Het congres of liever de samenkomst ter bespreking van den arbeid der vrouw op maatschappelijk gebied in Indië is een zeer belangrijk moment geweest, gedurende dezen verslagtijd. Maar de dagbladen hebben zich bepaald tot het geven van een eensluidend verslag van de daar gehouden redevoeringen en hebben er geen artikelen aan gewijd.

Wij gaven in onze revue in de Augustus-afleverng (blz. 0000) een referaat van de polemiek tusschen *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en *Tijd* over het behoud van de doodstraf in Indië in het nieuwe strafwetboek voor Europeanen. In het *Vaderland* (17 Sept.) vinden wij een betoog over dit onderwerp, waarvan de strekking duidelijk blijkt uit het opschrift: „Niet gerechtvaardigd". Het *Vaderland* brengt in de eerste plaats in herinnering, hoe Mr. Levy den 9den November 1891 in de Tweede Kamer, toen het destijds verschenen ontwerp van een wetboek van strafrecht voor de Europeanen in Ned.-Indië ter sprake werd gebracht met het oog op een waarschijnlijk spoedig te verwachten invoering, aandrong op vaststelling bij de wet. De heer Van Dedem, toen Minister van Koloniën, beloofde hem ernstige overweging van dat denkbeeld. De aandrang tot vaststelling bij de wet heeft zich sedert nimmer herhaald En nu, ($6^1/_2$ jaar later) is dit wetboek definitief vastgesteld en gearresteerd, niet door de wet, doch bij koninklijk besluit van 12 April 1898, no. 30. De heer Levy stelde zich in 1891 op het geïsoleerde standpunt, dat de grondwet tot wettelijke vaststelling van het Indisch strafrecht verplicht, hetgeen op staanden voet door den heer Roëll werd weerlegd. Het bleef nu echter een open vraag, of, ook al bestond die grondwettelijke verplichting niet, de Kamer zich niet de uitspraak over een hoofdvraag had kunnen voorbehouden. Het Regeerings-Reglement

schrijft namelijk voor, dat Nederlandsch-Indische wetboeken voor Europeanen zich zoo nauw mogelijk aan de Nederlandsche moeten aansluiten. In afwijking daarmee blijft de doodstraf voor onze landgenooten in Indië behouden, terwijl zij in Nederland is afgeschaft.

Het *Vaderland* wijst er op, dat in de rechtskundige commissie zelf, die het nieuwe strafwetboek ontwierp, de grootst mogelijke minderheid uitdrukkelijk gekant was tegen het behoud van de doodstraf. Deelde de Tweede Kamer deze meening der minderheid, waarom heeft zij dan niet bij motie verklaard, dat handhaving der doodstraf in het Indische strafwetboek haar ongerechtvaardigd voortkomt. Ook dan nog had de Regeering onder haar verantwoordelijkheid tegengesteld inzicht kunnen doen zegevieren, maar toch ware in zulk een geval de kans groot geweest, dat het gevoelen der Kamer-meerderheid, vooral zoo de Eerste Kamer zich in gelijken zin had uitgelaten, zou zijn gevolgd. Thans is zeker het stilzwijgen der Vertegenwoordiging voor de Regeering een spoorslag geweest, het standpunt der commissie te aanvaarden.

Practisch beteekent, het Haagsche orgaan erkent het gaarne, die handhaving van de doodstraf voor Europeanen niet veel. Zij wordt bijna nooit toegepast, is daarenboven in het nieuwe Wetboek slechts tegen zeer enkele misdrijven bedreigt en, ten slotte, zij is immer imperatief.

Het is dan ook niet om de knikkers, maar om het spel, dat het *Vaderland* haar artikel schrijft. *Theoretisch* zijn de bezwaren.

„De doodstraf past niet in een strafstelsel van een beschaafde natie".

Dit is de alpha en de omega van het betoog van het *Vaderland*.

Het is volkomen juist, dat de eigenaardige toestanden ginds het gevaar voor ernstige verstoring der rechtsorde grooter doen zijn dan in het moederland, er volgt niet uit, gelijk door de commissie klakkeloos wordt aangenomen, dat *dus* het wapen der doodstraf niet uit handen kan worden gegeven. Want niet hierop komt het aan, of het gevaar voor verstoring der rechtsorde groot is, maar of, om dat gevaar te bezweren, de doodstraf een deugdelijk middel is. De ondervinding elders heeft nimmer geleerd, dat de doodstraf meer dan andere straffen van misdaden afschrikt of dat de toepassing der doodstraf de misdaden beperkte. En wat beteekent nu de bewering, dat Indië niet is een „welgeordende Staat, met voldoende hulpmiddelen toegerust"? Het blad meent dat wij over die Staatsinrichting nogal tevreden kunnen zijn. En hulpmiddelen hebben we genoeg: soldaten en schepen, politie, rechtbanken, gevangenissen In elk geval van al dergelijke hulpmiddelen der rechtspraak moet worden gebruik gemaakt, zoowel als wij de doodstraf als wanneer wij een andere straf willen toepassen. Het is waar, er zijn in ons uitgestrekt Indisch gebied ongebaande en onherbergzame oorden, waar het bestuursapparaat nagenoeg niet vertegenwoordigd is en waar kwaaddoeners zich gemakkelijk kunnen organiseeren en aan de wrekende hand der gerechtigheid kunnen ontkomen. Maar wat bewijst dit ten gunste van de doodstraf? Een eerste vereischte om de doodstraf, gelijk elke andere straf, toe te passen, is dat men den misdadiger gepakt heeft; dat valt dikwijls moeilijk, maar als men hem eenmaal heeft, kan men even goed een andere straf op hem toepassen als de doodstraf.

De commissie moet erkennen, dat in afgeloopen jaren de doodstraf slechts uiterst zelden is toegepast en toch van toeneming van misdaden niet bleek.

Voorbarig acht zij het daaruit op te maken, dat de invoering het behoud dier straf niet vordert. Zeker is hierin geen afdoend bewijs gelegen, maar toch heeft men ook elders wel op dezelfde wijze de ervaring moeten doen spreken, om tot de afschaffing te geraken.

De commissie wijst er verder nog op, dat tot de Europeanen behooren de zoogenaamde Indo-Europeanen, een steeds toenemende klasse van lieden, die zich voor een deel meer aan de inlandsche bevolking verwant gevoelen, dan aan de Europeesche, die laag staan in beschaving en die een gevaarlijken invloed kunnen uitoefenen, zoodat „de mogelijkheid om in het uiterst geval in het belang van een krachtige repressie de doodstraf toe te passen, aan het gezag niet mag ontnomen worden". Al verder heet het, eenigszins in verband hiermede — en *met nadruk* wordt daarop gewezen — dat in een strafwetboek voor inlanders de doodstraf vooralsnog moeilijk zou kunnen gemist worden, en dat men dan ook rekening moet houden met het geval, dat Europeanen en inlanders aan hetzelfde feit zouden schuldig staan. „Ware het met het oog op zoodanige gevallen goed gezien de doodstraf voor de schuldigen van den eenen landaard toe te laten, voor die van den anderen volstrekt uit te sluiten? Zou niet door zulk een onderscheid in rechtstoestand tusschen den eenen onderdaan en den anderen het rechtsgevoel des volks bedenkelijk worden geschokt, de grondslag der rechtvaardigheid, waarop ieder regeeringstelsel moet berusten en ook in het oog van de geregeerden moet blijken te berusten, worden ondermijnd? Een ontkennend antwoord op deze vragen durfde men niet geven."

Dit is inderdaad een merkwaardig staaltje, hoe niet de minder beschaafde tot het peil van de meer beschaafde zal worden opgevoerd, maar de laatste tot het lagere beschavingspeil neergedrukt. Zoo wij aannemen, dat in een strafwetboek voor inlanders de doodstraf nog niet kan worden gemist, dan is 't niet omdat deze straf minder bezwaren heeft, wanneer zij op minder beschaafden wordt toegepast, maar omdat verstandige politiek vordert het recht aan te passen aan de voorstellingen en begrippen der bevolking. De inlandsche bevolking zou een strafrecht niet begrijpen, waarin de doodstraf niet was opgenomen, en al is het onze plicht haar tot andere begrippen op te leiden, de staat van beschaving, waarin zij thans verkeert, duldt voorshands niet met deze haar opvatting te breken. Maar is dat nu een reden om eerst ook voor Indo's, straks ook voor volbloed-Europeanen mede een straf in te voeren, die met hooger peil van beschaving zich niet rijmen laat? Er is geen enkel argument, dat daarvoor pleit. Als het geval zich voordoet, dat een Europeaan en een inlander aan hetzelfde feit schuldig zijn, is er niets in, wat het rechtsgevoel van het volk behoeft te schokken, als men den een met den dood straft en den ander niet. Wel te verstaan, zoolang men uitgaat van het standpunt, waarop de geheele redeneering der noodzakelijkheid van de doodstraf voor inlanders gebaseerd is, dat hun rechtsbegrippen andere zijn dan de onze, hun beschaving lager is dan de onze. Voor hen is dan toch de Europeaan een wezen van ander maaksel dan zij zelf, iemand met andere begrippen en met ander recht. Waarom zou het nu het rechtsgevoel schokken, als dan ook een ander strafrecht op hen wordt toegepast? In de boven aangehaalde redeneering trouwens wordt uit 't lager beschavingsstandpunt der Indo's een argument geput voor 't behoud van de doodstraf ter repressie speciaal van daden, door dezen

bedreven. Daarmede wordt voet gegeven aan een opvatting, die een scheiding maakt tusschen Indo-Europeanen en volbloed-Europeanen, wat het strafrecht betreft; te meer reden om ook een scheiding te maken tusschen Europeanen en inlanders. Staan nu echter de Indo-Europeanen zooveel lager dan de volbloed-Europeanen, dan mag het een fout geweest zijn hen tot Europeanen te verklaren, maar dan is het geen reden om, waar men huivert het voor Europeanen passende recht voor hen te doen gelden, dan ook maar voor alle Europeanen met een lager vorm van recht genoegen te nemen.

Al wat hier voor de doodstraf wordt aangevoerd, noemt het *Vaderland* uiterst zwak. Die straf past niet in een strafstelsel van een beschaafde natie. Het afschrikkend karakter der strafbedreiging en der straf kan ook zonder haar tot zijn recht komen, en het genezend karakter der straf kan met haar natuurlijk niet tot zijn recht komen. Wie zich aan de rechtsorde vergrepen heeft, moet leeren de rechtsorde te eerbiedigen, en als hij dat geleerd heeft, of als men grond heeft om aan te nemen dat hij het geleerd heeft, moet hem gelegenheid gegeven worden weder een plaats in de maatschappij in te nemen. Onder de straffen, die aan dezen eisch beantwoorden, kan de doodstraf nooit behooren. Dat een beschaafde maatschappij haar niet missen kan, is een bewering, die in de lucht hangt.

Is deze straf dan absoluut verwerpelijk? Naar de meening van het *Vaderland*, neen. Evenals den individu, die zijn leven of zijn eer bedreigd ziet, soms geen andere uitweg openstaat, dan zijn aanrander te dooden, zoo kan ook de Staat in omstandigheden komen, dat hij ter wille van zijn eigen behoud den belager van zijn hoogste rechten absoluut onschadelijk moet maken. Maar een dergelijk geval van staats-noodweer kan alleen voorkomen in tijden van oorlogen of binnenlandsche onlusten, als het bestaan van den Staat zelf op het spel staat. Dan kan de doodstraf noodig zijn tegen hem, die een aanslag pleegt op den Staat zelf, die aan hoogverraad of landverraad zich schuldig maakt. Dan kan een dadelijke en strenge repressie door middel van een exemplaire straf noodig zijn om het kwaad in het begin te stuiten. Maar in gewone tijden moet de Staat de rechtsorde op andere wijze weten te beveiligen.

Wij resumeeren: volgens het *Vaderland* moge de opneming van de doodstraf in het Indisch strafstelsel weinig schaden, om des beginsels wil is zij te betreuren.

KOLONIALE LITERATUUR.

HET INDISCH BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT, ORGAAN DER VEREENIGING VAN BOUWKUNDIGEN IN N.-I.

Indisch Bouwkundig Tijdschrift, orgaan der Vereeniging van Bouwkundigen in N.-I. Redacteur: B. H.W. Willebrands te Lawang. Uitgeefster: De Vereeniging van Bouwkundigen in Nederl.-Indië. — Firma E. Fuhri & Co., Soerabaja.

Een merkwaardig teeken des tijds is de verschijning van dit maandblad, waarvan de eerste 2 nummers voor ons liggen. Het heeft zijn geboorte te danken aan een Vereeniging, opgericht door de opzichters der burgerlijke openbare werken, die zeker in de eerste plaats verbetering van de positie van dit corps beoogt, doch die, zooals uit den inhoud dezer twee afleveringen blijkt, toch ook een zeer nuttig, practisch-technisch doel nastreeft.

In het inleidend woord wordt dan ook op dit laatste den nadruk gelegd. Immers wij lezen daar o. a.:

„Men zal wellicht de vraag stellen, wat hebben wij hier in Indië, waar wij alles uit de tweede of derde hand genieten, behalve de koesterende zonnestralen, voor nieuws op technisch gebied te leveren? Hierop is het antwoord: „Het is de bedoeling niet, ingewikkelde problemen wetenschappelijk op te lossen, heusch niet, wij deelen elkander eenvoudig mede, wat wij opmerken en ondervinden in onzen werkkring."

Het verheugt ons, dat ook de ingenieurs van den waterstaat, blijkens hun medewerking, sympathie hebben voor dit blad.

Ten einde een denkbeeld te geven van den inhoud, geven wij hier een kort overzicht van de artikelen, in de voor ons liggende Juli- en Augustusafleveringen verschenen.

Tot datgene, wat wij het persoonlijk gedeelte zouden noemen, dat, naar wij ernstig hopen voor de toekomst van het blad, niet het leeuwendeel zal worden, behoort een opstel over de positie der bouwkundige opzichters in Nederland, getoetst aan die hunner collega's in Indië. Betoogd wordt, dat waar in patria een waterstaats-opzichter hooger bezoldigd en maatschappelijk meer in aanzien is dan een onderwijzer, dit in Indië omgekeerd is.

Wij laten deze bewering geheel voor rekening van de redactie. Onze persoonlijke ondervinding als Indisch waterstaats-ambtenaar zegt ons vrij wel het tegendeel. Of zou het in Nederland ooit kunnen voorkomen, dat een

opzichter een ambt kan bekleeden, dat ook maar in de verste verte gelijk gesteld zou kunnen worden met dat van eerstaanwezend gewestelijk waterstaats-ambtenaar, zooals in Indië? Van maatschappelijke achteruitstelling van opzichters is, dunkt ons, in Indië minder sprake dan in Holland.

Men leide uit het bovenstaande niet af, dat wij zouden afkeuren de pogingen, die de Indische opzichters doen, om hun positie te verbeteren. Integendeel, dit is hun recht, zij hoeden zich echter voor overdrijving!

Wij vestigen nu de aandacht op het request van het bestuur der vereeniging van bouwkundigen aan den directeur der burgerlijke openbare werken. De quaestie is deze. Het bestuur wenscht gaarne in het orgaan op te nemen beschrijvingen van uitgevoerde of in uitvoering zijnde belangrijke waterstaats-, spoorweg- en burgerlijke bouwwerken, door afbeeldingen toegelicht. Daartoe wenscht het gebruik te maken van officieële bescheiden in de verschillende waterstaats- en spoorwegarchieven aanwezig, met het doel den gezichtskring van de leden op technisch gebied uit te breiden. De ambtenaren mogen echter geen inzage van hun archief geven, verboden als het hun is door de Gouvernements-besluiten van 4 April 1869 No. 17 en 7 Juni 1870 No. 5. (*Bijbladen* No. 2225 en 2362). Hierbij wordt het alleen aan ambtenaren en officieren met den rang van ingenieur vergund officieele bescheiden, geheel of gedeeltelijk van zuiver wetenschappelijken aard zijnde, door den druk te publiceeren. Deze bepaling is nog beperkt door het Gouvernements-besluit van 25 December 1876 No. 4, waarin wordt vastgesteld, dat voor de openbaarmaking van bedoelde bescheiden de vergunning van den chef van dienst, waartoe die ambtenaren behooren, noodig is.

Het bestuur der vereeniging voor bouwkundigen vraagt nu aan den directeur der B. O. W. om wel de noodige stappen te willen doen bij de regeering, om deze beperkingen te doen opheffen en aan alle waterstaats- en spoorweg-ambtenaren te vergunnen archiefstukken van gedeeltelijk of geheel zuiver technischen aard, door middel van hun orgaan, te mogen publiceeren, mits hun onmiddellijke dienstchefs daartegen geen bezwaren opperen en de namen der inzenders steeds vermeld worden.

Wij zijn zeer benieuwd naar het antwoord op dit request. Zoo algemeen als het verzoek door de vereeniging gesteld is, komt het ons niet voor inwilliging vatbaar voor. Maar zeker is het, dat de tijdgeest meebrengt, dat zooveel mogelijk publiciteit gegeven worde aan belangrijke, technische ervaringen.

Wanneer men echter weet, hoe lichtschuw men zelfs in Nederland in dit opzicht is, zal men begrijpen, dat de opheffing van dit verbod een groote aanwinst zou zijn voor het nieuwe tijdschrift.

De opgaven van de examenvragen voor de architecten-examens (B), te Batavia en te Semarang en van de opzichters-examens (A) te Batavia, Semarang en Soerabaja, afgenomen in 1898, zijn zeker al bijzonder op hun plaats in dit maandblad.

In het „technisch gedeelte", dat, naar wij hopen, *de hoofdzaak* zal worden van de uitgave, vinden wij een met schetsjes verlucht opstel van den opzichter 2e klasse J. A. Schiotling over het voor Indië zoo belangrijke onderwerp: „Oeververdediging toegepast bij het gewoon onderhoud van rivierdijken en bij de afwering van onmiddellijk gevaar tijdens hooge waterstanden.' Ziehier nu een opstel, dat als type kan dienen van hetgeen wij in dit tijdschrift

zoeken: mededeelingen uit de praktijk, waarvan collega's, ja zelfs ingenieurs, wat kunnen leeren.

Maar de opzichters kunnen en willen omgekeerd ook gaarne wat van de ingenieurs leeren. Daarom signaleeren wij met ingenomenheid een belangrijk artikel van den ingenieur A. G. Lammenga, getiteld: „Proeven ter bepaling der vastheid van verschillende mortelsoorten", en een studie van den hoofd. ingenieur H. J. Verdam, behelzende een kort begrip der grapho-statica.

Laten wij ten slotte nog vermelden, dat er een rubriek „prijsvragen", en een rubriek „vragenbus" bestaat.

En hiermede wenschen wij dit nieuwe maandblad een hartelijk *slamat djalan!*

v. S.

INLANDSCHE PLANTENNAMEN.

Malay Plant Names by H. N. Ridley, M. A., F. L. S., in het Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society, No. 30.

Met de uitbreiding van hun gezag op het schiereiland Malaka hebben onze Engelsche naburen in den Indischen Archipel zich, wat betreft de vermeerdering der kennis van land en volk, niet onbetuigd gelaten, en de enkele jaren geleden opgerichte Straits Branch of the Royal Asiatic Society heeft door de uitgave van een op ongeregelde tijden verschijnend tijdschrift het bewijs geleverd, dat men te Singapore niet uitsluitend op geldelijk voordeel bedacht is, maar ook voor wetenschappelijke onderzoekingen tijd en krachten beschikbaar stelt.

Voor ons heeft dit Aziatisch vastelandsuiteinde een bijzonder belang. De aldaar wonende volkstammen sluiten zich als het ware aan de eilandbewoners aan, of vormen met deze wellicht een soort van overgang tusschen het continent en Polynesië; terwijl de talrijke betrekkingen, bestaande en onderhouden tusschen de kustbewoners van Malaja en die van Oost-Sumatra en nabijliggende eilanden, tot het aantreffen van analoge toestanden veel bijdragen. Overigens heeft de wel eens tusschen westersche naties vertoonde naijver zich, voor zoover mij bekend, nimmer op de inlandsche bevolking overgeplant.

Een der laatste alhier ontvangen afleveringen van evengenoemd tijdschrift, volgens den titel in Juli 1897 gepubliceerd, werd mij onlangs door een bevriende hand toegezonden ter kennisneming eener studie over Maleische plantennamen door den heer H. N. Ridley, Directeur van den Botanischen Tuin te Singapore; op plantkundig gebied een zeer bekend persoon, die zich o. a. verdienstelijk maakt door zijn medewerking aan de bij G. King te Calcutta uitgegeven *Materials of a Flora of the Malayan Peninsula.* Blijkbaar achtte hij het niet ondienstig de te zijner kennis gekomen Maleische namen op te nemen in een periodiek, dat door beoefenaren van indische taal-, land- en volkenkunde meer geraadpleegd wordt, en hieraan danken wij een lijst van ± 3000 woorden, allen met de systematische benamingen, welke geheel het kenmerk draagt van met buitengewone zorg te zijn bewerkt.

In een toelichtend woord wijst de Schr. terecht op den grooten rijkdom

aan plantennamen van het Maleisch, die echter in de woordenboeken dezer taal voor een groot deel òf onjuist òf in het geheel niet zijn gedetermineerd, waar tegenover staat dat botanische werken ze dikwerf in volstrekt onherkenbaren vorm vermelden of als van ondergeschikt belang geheel verwaarloozen; — voor hem een overwegende reden om te trachten te dezen aanzien een gunstige verandering tot stand te brengen. Ik zal niet beweren dat zulks ook elders het geval was, maar ten onzent ligt de schuld der vele onnauwkeurige plantennamen eenigszins hieraan, dat plantkundigen wel al hunne aandacht wijdden aan correcte Latijnsche namen, doch die uit inlandsche talen met een zekere geringschatting behandelden, ze beschouwende als een ietwat overbodig toevoegsel, dat, eenmaal in het wetenschappelijk geheel noodig geoordeeld, toch evenveel recht heeft op nauwgezette controle en zuivere transcriptie. Intusschen is hierin in de laatste jaren al veel verbetering gekomen, en waar mannen als Boerlage, Gresshof, Koorders en Wigman zich voor dit onderdeel der plantkunde veel moeite gaven en nog geven, daar mag de gegronde hoop worden gekoesterd, dat die verwaarloozing binnen kort tot het verleden zal behooren. Het is zeker een verblijdend verschijnsel in den kundigen Engelschen botanist iemand aan te treffen, die tot hetzelfde doel met niet minder ijver wil werkzaam zijn, getuige zijn uitvoerige woordenlijst, in hoofde dezes aangekondigd.

Allereerst verdient de Schr. werkelijk lof voor de hoogst regelmatige transcriptie met Latijnsche karakters der Maleische woorden, wel is waar gedeeltelijk in overeenstemming met de Engelsche uitspraak der letters, maar anders op een enkele uitzondering na voor de spelling zeer juist en volkomen betrouwbaar, met vermijding van noodelooze overtolligheden en zich houdende aan het Maleisch met Arabische karakters, doorloopend en nagenoeg zonder afwijking geheel gevolgd. Dit vindt zijn grond ongetwijfeld daarin, dat hij die door een kundigen Maleier met eigen karakters liet opschrijven, om ze dan volgens het door hem aangenomen systeem in Engelsch schrift terug te geven, daarbij telkens de opgaven der Maleische woordenboeken vergelijkende. Bepaald jammer is het, dat hem ons beste Maleische woordenboek, dat van Von De Wall — Van der Tuuk, niet ten dienste schijnt te hebben gestaan, want daar dit vooral Riouwsche woorden bevat, als zijnde het deel van onzen Archipel waar het Maleisch het zuiverst wordt gesproken, zoo zou hem dit voor menig twijfelachtig woord in de Straits van veel nut hebben kunnen zijn; te meer daar V. D. W., al ontbrak hem de botanische kennis tot determineering eener onbekende plant, herhaaldelijk enkele eigenschappen of bijzonderheden omtrent het gebruik bijvoegt, die allicht tot spoediger herkenning kunnen leiden. Reeds heeft zijn lijst voor ons het voordeel van dit onafgewerkt onderdeel van bedoeld woordenboek te kunnen aanvullen en weten we thans, om me tot enkele woorden te bepalen, dat de door V. D. W. zonder aanduiding van den systematischen naam opgegeven gewassen deze zijn:

bëroewas	—	PREMNA CORDIFOLIA ROXB.
roempoet oelar — ari	—	ERYCIBE ANGULATA KING.
gëronggang	—	CRATOXYLON ARBORESCENS BL.
simpoer	—	DICHOPSIS SP.
oeba	—	GLOCHIDION SP.
toetoep boemi	—	ELEPHANTOPUS SCABER L.

bĕrmi	—	HERPESTES MONNIERA L.
tĕmpinis	—	SLOETIA SIDEROXYLON TEYSM.
sĕntada	—	PODOCARPUS NEGLECTUS BL.
bĕli — bĕli	—	EUGENIA ZEYLANICA L.
riboe — riboe	—	LYGODIUM SCANDENS.
pina — pina	—	PLUKNETIA CORNICULATA SM.
tjĕngal	—	BALANOCARPUS MAXIMUS KING.
pĕtaling	—	OCHANOSTACHYS AMENTACEA MAST.
mangas	—	MEMECYLON ACUMINATUM SM.
bĕrtam	—	EUGEISSONA TRISTIS GRIFF.
bĕloekap	—	RHIZOPHORA MUCRONATA LAN.
djĕloetoeng	—	DYERA MANGAYI HOOK. FIL.
goerah	—	SAPIUM INDICUM L.
babi koeroes	—	TRIGONOCHLAMYS GRIFFITHII HOOK. FIL.

enz. enz.

even zoovele namen, waaromtrent het plantkundig woordenboek van Filet ons hoegenaamd geen opheldering geeft, tenzij ze er in een vorm voorkomen, die herkenning onmogelijk maakt. Al ware het alleen om deze reden, zoo is de arbeid van den heer R. voor onze botanici en lexicographen van groot belang.

Er is echter nog een voordeel aan het bezit dezer lijst verbonden. De Schr. heeft nl. niet maar bloot de inlandsche namen vermeld, zooals ze hem werden voorgehouden, maar tevens onderzocht of ze al dan niet zuiver Maleisch waren en dit bij afwijkingen opgeteekend; dus zooveel als eene herinnering tot nader onderzoek of in elk geval eene waarschuwing tot voorzichtigheid bij het overnemen. Hij heeft dus het belang gevoeld van te moeten wijzen op taal- en dialectverschil, waarvan bij ons na Scheffer nog alleen Koorders het gewicht heeft begrepen en dat behoedt voor misvattingen bij de raadpleging van inboorlingen, wier antwoord op de vraag hoe eenige plant heet begrijpelijkerwijs naar gelang van hun eigen kennis in verband met locale afwijkingen verschillend moet uitvallen. Deze nevenstudie verhoogt de waarde zijner lijst zeer.

Een goede methode is ook telkens het hoofdwoord vooraf te doen gaan en dit in parenthesi door nadere aanduidingen als *akar*, *roempoet*, *pokok*, *boenga*, enz. te doen volgen, dat het naslaan stellig vergemakkelijkt, al mist de gebruiker dien ten gevolge de zekerheid, of de bijvoeging dier opheldernde woorden tot een goed begrip tegenover de inlandsche bevolking soms verplichtend is. Een herhaalde plaatsing in de meest gehoorde vormen zou het vlugger opzoeken nog meer kunnen bevorderen.

In navolging van anderen haalt de Schr. gedurig Filet's Plantkundig Woordenboek van N.-I. aan, eigenlijk niets anders dan een serie van plantennamen, die in den regel foutief zijn en waaronder de goede tot de uitzonderingen behooren. Deze heeft uit het Herbarium van Rumphius, de Flora van Miquel en de eerste deelen van het Natuurkundig Tijdschrift alle namen overgenomen, zonder te onderzoeken of die al dan niet juist waren of met eenig taaleigen en voor inlandsche talen gebruikelijke spelregels rekening te houden, zoodat hij een mengelmoes van allerlei verkeerd gehoorde en niet te herkennen woorden bijeenbracht, dat werkelijk geen anderen naam dan dien van eene

doorloopende cacographie verdient; zelfs in de residentie Menado, waar hij jaren lang vertoefde, nam hij niet eens de moeite de hulp van hen die met de landstaal bekend waren in te roepen tot correctie der plaatselijke namen. Aanhalingen als b.v. *adal-adal* Jav., *bakoeng ajĕr* Mal., *batil* Balin., *bidata* (voor *pĕdada*) Mal., *bila* Makas., *bĕtau* Makas., *biâ* Soend., enz., allen aan Filet ontleend, hebben dan ook volstrekt geen waarde en het ware verre te verkiezen geweest, als hij dit woordenboek eenvoudig had geignoreerd.

Een enkele opmerking zij mij evenwel veroorloofd. Dat Engelschen onze *ie*-klank door *e* teruggeven en, om maar iets te noemen *Penang* in plaats van *Pinang* schrijven, laat zich gevoegelijk begrijpen, ofschoon de schrijver de *i* niet aldus voorstelt en in dit opzicht onze spelling volgt; maar waar hij tevens herhaaldelijk *ĕ* voor den korten *e*-klank bezigt, daar heeft hij door die weg te laten bij meerdere woorden de gebruikers in het onzekere gelaten, hoe die eigenlijk dienen uitgesproken, en vindt men tegenover *bĕdoeri*, *bĕloeroe*, *bĕti-bĕti*, *bĕtik*, enz. tevens *beringin*, *bertam*, *djeloetoeng*, *djering*, *kemang*, enz., voor nietlinguisten allicht een aanleiding tot verkeerde uitspraak; bij de verbetering der drukproef ware dit met geringe moeite te verhelpen geweest.

Afgescheiden hiervan juich ik de verschijning dezer lijst als een zeer welkome bijdrage tot de kennis der inlandsche plantennamen van harte toe.

F. S. A. DE CLERCQ.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

PROFESSOR KOCH OVER DE BESTRIJDING DER RUNDERPEST.

Bij den boekhandelaar Julius Springer te Berlijn is een overzicht der bevindingen van Prof. Dr. R. Koch op zijne reizen naar Indië en Afrika verschenen, waarin over de runderpest het volgende voorkomt:

„Wat de uitwerking van gal betreft, zoo is nader gebleken, dat de besmetting hierdoor slechts van 3 tot 5 maanden wordt tegengegaan. Voor de stelselmatige bestrijding der pest zou dit geheel voldoende zijn, daar de smetstof zeer spoedig uitsterft, zooals uit proeven bij het laten uitdrogen is gebleken.

Waar echter de inenting met gal slechts tijdelijk of plaatselijk en onregelmatig geschiedt, daar moeten de ingeënte dieren voor een deel weder aangestoken worden, nadat het middel zijn kracht heeft verloren. Het verliest die echter niet op eens maar langzamerhand, en zoo gebeurt het, dat met gal ingeënte en later besmette dieren ziek worden en meestal het leven behouden, om dan voortdurend gezond te blijven.

Wil men deze latere besmetting niet van het toeval doen afhangen, maar op een tijd doen plaats hebben, dat de inenting nog niet krachteloos is, dan moet men ongeveer drie maanden na de injectie van gal een inenting met smetstofhoudend runderpestbloed laten volgen.

Op dezen grondslag heeft de Oberstabsarzt Dr. Kohlstock de runderpest in Duitsch Zuidwest-Afrika bestreden en wel met het gevolg, dat, na in Juni 1897 met de stelselmatige inspuiting van gal te zijn aangevangen, in November van dat jaar de pest aldaar geheel was geweken. Bij vele kudden bedroegen de verliezen slechts enkele percenten, bij andere was men niet zoo gelukkig: dit hing natuurlijk daarvan af, in welke mate de betrekkelijke kudden reeds besmet waren. Over het geheel kan men zeggen, dat 75 percent van de veestapel der kolonie behouden bleef.

In den Vrijstaat moet zich dezelfde verhouding hebben voorgedaan; volgens schriftelijke mededeelingen, door mij van betrouwbare zijde ontvangen, zijn hier eveneens 75 perc. van de dieren gespaard.

In de Kaapkolonie is men niet zoo spoedig en geregeld met de inenting door gal begonnen; niettemin zouden hierdoor, volgens eene mededeeling van Theiler, anderhalf millioen dieren gered zijn.

Na deze resultaten kan men wel zeggen, dat de inenting van gal schitterend geslaagd is, vooral als men bedenkt dat die onder moeilijke omstandigheden plaats had en meestal op vee, dat reeds besmet was.

De proef van onvatbaarheid door een vermenging van serum met smetstofhoudend bloed is later door Kolle en Turner nog in zoover verbeterd, dat het hun gelukt is de dieren nog meer onaantastbaar te maken. Dientengevolge kan men met een veel geringere hoeveelheid serum volstaan en zoodanig serum ook tot behandeling van reeds zieke dieren aanwenden.

Overal waar met een dezer middelen is gewerkt, was de pest spoedig verdwenen en naar de laatst ontvangen berichten zou zij zelfs geheel geëindigd zijn.

In elk geval heeft het besluit der regeering van het Kaapland, om de wetenschap tot bestrijding der runderpest te hulp te roepen, de beste resultaten opgeleverd."

HENNA ALS MIDDEL OM ZIJDE TE VERWEN.

Het gebruik door inboorlingen in het Oosten gemaakt van henna tot geneeskundige doeleinden en het kleuren van stoffen is genoegzaam bekend, maar minder algemeen weet men, dat een leeraar aan de veeartsenijschool te Lyon, de heer Tabourin, in henna een prachtige zwarte kleurstof heeft gevonden, welke zich uitstekend leent tot het verwen van zijde. De nijverheid aldaar maakt hiervan onder den naam van „Afrikaansch zwart" veel gebruik en verkrijgt wegens den heerlijken glans en de schitterende kleurschakeeringen daarmede de beste resultaten.

VERNIELING VAN LEVENDE GEWASSEN DOOR WITTE MIEREN.

Herhaaldelijk hoort men van koffie- en andere boomen, die door de witte mieren zijn aangetast en de berichtgevers schijnen te denken, dat die insecten de wortels en voet van den stam afvreten en zoo de boom doen sterven. Of dit echter de ware oorzaak is, wordt in een ingezonden stuk in het *Malay States Agricultural Bulletin* sterk betwijfeld.

Bij het openen van termietennesten zag de schrijver dikwerf wortels van boomen en andere planten, maar deze waren altijd met klei bedekt en door de mieren onveranderd gelaten, ofschoon deze haar voorraad van levensmiddelen op een grooten afstand moesten halen.

In een geval hadden de termieten gangen gemaakt tegen een boom, waarop een orchidee (*Renanthera alba*) groeide, maar er was geen enkel teeken, dat aan de wortels was geknaagd, die volkomen gaaf waren.

Het maken van gangen langs een boom heeft meestal ten doel hooger op een dooden tak te bereiken en is de bast ruw en kurkachtig, dan nemen zij dien wel gedeeltelijk weg, waardoor de cambium-laag open en bloot komt te liggen en ten gevolge hiervan de boom gaat kwijnen; maar dit doet zich zelden voor en heeft alleen plaats bij boomen, die om andere redenen ziekelijk zijn.

In den botanischen tuin te Malaka stierf plotseling een fraaie jonge kruidnagelboom, die vol vruchten zat en men schreef zulks toe aan de witte mieren. Bij onderzoek zag men overal haar gangen en het scheen, alsof het vernielen der schors door deze insecten den dood veroorzaakt had. Na het wegnemen daarvan bleek echter, dat de voet van den stam door een zwam hevig was aangetast en zoodra deze den boom had gedood, waren de witte mieren op de doode takken afgekomen en hadden daarop het werk der vernieling

voortgezet. Evenzoo schreef men het te gronde gaan van een djarak-aanplant aan de witte mieren toe, maar wordt als ware oorzaak ongeschiktheid van den grond voor deze cultuur vermoed. Enkele jaren geleden werden twee Araucaria's geplant onder twee groote boomen, welker wortels zich overal in den grond verspreidden, zoodat er zelfs geen gras wilde groeien. De Araucaria's groeiden tot een hoogte van 15 voet op en werden toen door witte mieren aangetast, die hen met klei overdekten, waaronder zij den bast wegvraten. Beide boomen stierven en bij het wegnemen werd onder elken boom een nest gevonden, terwijl de mieren gangen hadden gegraven, die vol modder zaten. Hier was de eerste aanleiding duidelijk; na tot zekere grootte ontwikkeld te zijn, hadden de wortels geen ruimte om zich verder uit te breiden en dit had het afsterven der boomen ten gevolge.

Aldus wordt meermalen van boomen gezegd, dat zij door de termieten zijn gedood, terwijl de werkelijke oorzaak, die niet altoos voor de hand ligt, over het hoofd wordt gezien.

Intusschen kunnen die insecten mechanisch wel nadeelig inwerken, door b. v. onder den boom harde kleimassa's bijeen te brengen, waardoor de wortels niet kunnen heendringen en evenmin voedsel uit den grond trekken; in zulke gevallen begint de boom spoedig te kwijnen en haasten de mieren zich de doode plantendeelen aan te tasten.

KAMFERBEREIDING UIT BLADEREN EN TAKJES.

Ten einde zekerheid te krijgen, dat de bladeren en twijgen van jonge kamferboomen een niet onaanzienlijke hoeveelheid kamfer bevatten, heeft de Directeur van den botanischen Tuin op Ceylon in het laatst van 1895 den heer S. A. Owen verzocht dienaangaande een onderzoek in te stellen, wiens verslag in de *Ceylon Observer* wordt gepubliceerd.

Bij de eerste proef nam hij ongeveer 7 lb. aan bladeren, twijgen en takjes, en liet deze gedurende 3 uren in 2 gallons water zacht koken Er ontstond spoedig een sterke kamferlucht en een kleine hoeveelheid kamferolie werd aan de oppervlakte van het water waargenomen, maar men kreeg geen vaste kamfer.

Voor de tweede proef koos hij de dikste takken, van ongeveer een duim in doorsnede en sneed die in kleine stukjes, welke hij in een tinnen ketel deed en omgekeerd plaatste boven een anderen met water gevulde ketel. In den bovensten had hij een opening gemaakt, die gesloten werd door een kurk waaraan een glazen buisje bevestigd was. De onderste ketel werd verhit en kort nadat het water begon te koken zette zich in het buisje vaste kamfer af. Deze proef mislukte echter, daar de stoom overal doordrong en alle kamferdeeltjes wegvoerde.

Tot de derde proef diende een ijzeren ketel, die werd opgevuld met bladeren en takjes en daarbij 2 pint water gevoegd. Het deksel werd vastgepleisterd en de tuit van een kurk voorzien, terwijl een lange glazen buis van de kurk naar een condensor was aangebracht. Na de ontwikkeling van stoom vormde zich spoedig vaste kamfer in de buis, tot deze over een groote lengte werd afgesloten. Wel was er weder een groot verlies van kamfer, maar minder dan vroeger, daar de buis door een spiritusvlam verhit werd en hierdoor de

kamfer smolt en afdroop; wegens het goede resultaat besloot hij dezelfde proef met een bepaalde hoeveelheid takjes te herhalen.

Hij vulde nu den ketel met 1½ lb. bladeren en twijgen en met dezelfde hoeveelheid water als te voren, alles zoo regelende dat geen opstopping mogelijk was. De verhitting had langzaam plaats en werd gedurende 5 uren voortgezet. Op het einde van dien tijd waren de wanden van den condensor met kamfer overdekt en kleine brokjes dreven in het overgehaalde water. Al de kamfer werd zorgvuldig verzameld en tusschen vloeipapier gedroogd om de olie op te slurpen. Men kreeg toen een gewicht van 55 grein, overeenkomende met 15 lb. per ton.

Hij acht dezen uitslag zeer gunstig, daar de bladeren en jonge takjes van den kamferboom in verhouding tot den hoofdstam slechts een geringe hoeveelheid kamfer bevatten en van veel belang om reeds dadelijk van de cultuur voordeel te trekken, daar de boom langen tijd noodig heeft om tot wasdom te geraken.

ZOUTBELASTING IN COCHINCHINA.

Bij besluit van 1 Juni dezes jaars is het douane-personeel belast met de inning der zoutbelasting in Anam-Tonkin.

Als gevolg daarvan is dat personeel vermeerderd met 77 beambten, waarvan er 30 in Tonkin en 47 in Anam zullen optreden.

DE HANDEL VAN HAMBURG MET NIEUW-GUINEA, DEN BISMARCK-ARCHIPEL EN DE MARSHALL-EILANDEN IN 1897.

A. INVOER.

Invoer uit *Nieuw-Guinea* had in dit jaar niet plaats.

Uit den *Bismarck-Archipel*:

Paarlemoerschelpen	voor een waarde van	3.440	Mark.
Schildpad	„ „ „ „	21.480	„
Harde noten	„ „ „ „	6.540	„
Naturaliën enz.	„ „ „ „	2.500	„
Andere waren	„ „ „ „	300	„
	Te zamen	34.260	Mark.

Uit de *Marshall-eilanden*:

Kopra	voor een waarde van	86.500	Mark.
Harde noten	„ „ „ „	3.150	„
Andere waren	„ „ „ „	2.320	„
	Te zamen	91.970	Mark.

B. UITVOER.

Naar *Nieuw-Guinea*:

Bier	voor een waarde van	2.320	Mark.
Andere voedingsmiddelen	„ „ „ „	3.530	„
Ruwe stoffen	„ „ „ „	2.210	„
Nijverheidsvoortbrengselen	„ „ „ „	1.580	„
	Te zamen	9.640	„

In het jaar 1896 bedroeg de uitvoer eene waarde van 22 470 Mark en is derhalve sterk achteruitgegaan.

Naar den *Bismarck-Archipel*:

Tabak	voor	een	waarde	van	2.940	Mark.
Sigaren	„	„	„	„	2.500	„
Bier	„	„	„	„	20.470	„
Toebereide visch	„	„	„	„	2.290	„
Gezouten vleesch	„	„	„	„	2.210	„
Worst	„	„	„	„	3.280	„
Toebereid vleesch	„	„	„	„	2.000	„
Boter	„	„	„	„	6.260	„
Conserven	„	„	„	„	5.800	„
Andere voedingsmiddelen	„	„	„	„	9.350	„
Ruwe stoffen	„	„	„	„	6.110	„
Katoenen weefsels	„	„	„	„	5.070	„
Zeiltuig	„	„	„	„	3.330	„
Kleederen	„	„	„	„	5.920	„
Manufacturen	„	„	„	„	3.990	„
IJzerwaren	„	„	„	„	11.140	„
Aardewerk	„	„	„	„	2.610	„
Andere nijverheidsvoortbrengselen	„	„	„	„	17.840	„
Te zamen					113.110	Mark.

In het jaar 1896 bedroeg de uitvoer eene waarde van 158.900 Mark en is dus bijna voor een derde verminderd.

Naar de *Marshall-eilanden*:

Geraffineerde waren	voor	een	waarde	van	4.830	Mark.
Tabak	„	„	„	„	3.390	„
Cognac	„	„	„	„	3.020	„
Bier	„	„	„	„	11.010	„
Toebereid vleesch	„	„	„	„	4.040	„
Conserven	„	„	„	„	7.130	„
Andere voedingsmiddelen	„	„	„	„	13.180	„
Verfstoffen	„	„	„	„	2.180	„
Drogerijen en chemicaliën	„	„	„	„	2.580	„
Katoenen weefsels	„	„	„	„	25.780	„
Linnengoed	„	„	„	„	4.940	„
Lijnwaden	„	„	„	„	2.660	„
Kleederen	„	„	„	„	2.220	„
Manufacturen	„	„	„	„	2.330	„
Houtwerk	„	„	„	„	2.060	„
Grof ijzerwerk	„	„	„	„	3.020	„
Fijn ijzerwerk	„	„	„	„	7.890	„
Ander metaalwerk	„	„	„	„	2.820	„
Lucifers	„	„	„	„	2.120	„
Zeep	„	„	„	„	2.470	„
Parfumerieën	„	„	„	„	2.460	„
Andere waren	„	„	„	„	8.220	„
Passagiersgoed	„	„	„	„	3.890	„
Te zamen					124.220	Mark.

In het jaar 1896 bedroeg de uitvoer een waarde van 152.480 Mark, zoodat ook hier vermindering valt te constateeren.

Het Lepra-gevaar.

ZIJNE UITBREIDING.

Nauwelijks was ik tot lid der Tweede Kamer gekozen, of ik ontving een aandoenlijk schrijven van „eenige lepra-lijders". Op Java had ik op mijne veelvuldige bergtochten meermalen met afschuw en medelijden lijders aan deze vreeselijke ziekte ontmoet; geruchten kwamen mij ter oore van jonge Europeesche vrouwen, die aan deze (zorgvuldig geheim gehouden) kwaal leden, doch dat de lepra ook in Nederland was doorgedrongen, was mij toenmaals nog onbekend. De schrijvers van dezen ongeteekenden brief deden zich kennen als „eenige eervol gepasporteerde en gepensioneerde militairen van het Oost-Indische leger met een heel klein pensioen en die niet meer door vlijtigen arbeid in hun levensonderhoud kunnen voorzien".

Aangetast door de lepra missen zij meestal oogen, handen of voeten, tengevolge van hun verblijf in Indië, „waar zij hun leven hebben veil gehad voor Koningin en Vaderland."

„In Bronbeek is voor hen geen plaats uit vrees voor besmetting, in een stedelijk ziekenhuis moeten zij hun pensioen afstaan en veelal een grievende behandeling verduren".

Deze „verworpelingen der maatschappij, die in Velp, Oosterbeek, Arnhem, Utrecht en Groningen wonen" vragen de hulp der Tweede Kamer tot het oprichten van een TEHUIS VOOR LEPRA-LIJDERS.

Gaarne had ik door persoonlijk bezoek mij van de juistheid der medegedeelde feiten willen overtuigen, doch de brief droeg geen onderschrift en toen de schrijvers in de *Vrije Socialist* van 13 April 1898 hunne klacht herhaalden, was de redactie niet in staat mij een der adressen van de inzenders op te geven. Eenige advertentiën, om een of meerderen hunner te bewegen hun namen te noemen, hadden evenmin gevolg, wat ten zeerste te betreuren

is. Geen inlichtingen kunnende krijgen bij menschen, ging ik zoeken in boeken en tijdschriften en doorsnuffelde ik een groot deel der omvangrijke, doch moeielijk te verkrijgen lepra-literatuur. En daaruit bleek mij dat het gevaar ernstiger is dan velen meenen, omdat er tot heden door onze regeering hier en in Indië absoluut niets wordt gedaan, om dit dreigend onheil af te wenden. De „melaatschheid" toch, die men sedert eeuwen verdwenen achtte, doet een nieuwen aanval op onze landen en breidt zich langzaam maar zeker uit, indien geen krachtiger middelen tot bestrijding worden aangewend en men werkeloos deze kanker laat voortwoekeren. In het noorden van Europa, in Duitschland, in Italië, in Spanje, Frankrijk en Engeland, even als in Ruslaïd, in Turkije en de Balkan-Staten, worden gevallen van lepra, hoe vaak ook geheim gehouden, waargenomen. In Brussel zelfs kwamen enkele gevallen voor; in Parijs alleen rekent men op 100 en in Constantinopel zelfs op 3000 lepra-lijders. Vooral woedt deze ziekte erg langs de westkust van Noorwegen en de Baltische provinciën, aan de Riviera, op Sicilië en Creta en langs de kustprovinciën van Spanje en Portugal; ook komt zij veelvuldig voor op IJsland en in de delta van de Wolga in Rusland.

Nederland bleef daarvan niet verschoond en volgens een schatting van den heer Dr. T. Broes van Dort [1]) moet men in ons land op minstens 30 (dertig) lepra-lijders rekenen. In Lijfland, waar zij in de middeleeuwen hevig woedde, was zij in het begin onzer eeuw nagenoeg verdwenen, doch heeft zij zich nu weer uitgebreid. In IJsland, waar men in de XVIe eeuw zulk een bijgeloovige vrees voor haar koesterde, dat men haar naam niet durfde uitspreken, doch haar „God spaar m'er voor!" noemde, werden in het midden onzer eeuw de leprozen-gestichten opgeheven; doch zij komt nu in dat land (waar syphilis en tering bijna onbekend zijn) bijna overal opnieuw voor. De *Melaatschheid*, *laserije*, *hoogesieke*, *ackersiecke* der middeleeuwen, die eenmaal zulke vreeselijke verwoestingen aanrichtte en met de pest gedurende eeuwen Europa teisterde, is dus geenszins verdwenen en een terugkeer dezer epidemieën geenszins onmogelijk geworden en dàn komen Nederlandsch-Indië en Nederland het eerst aan de beurt.

---

[1]) Deze brochure, *Historische studie over Lepra* (Aug. 1898) kwam mij eerst onder het schrijven van dit artikel in handen, en had mij veel arbeid kunnen besparen.

Een der voornaamste infectie-haarden van onzen tijd, waar de lepra door de armoede en onreinheid steeds nieuwe brandstof vindt, zijn de zuidoostelijke provinciën van China; van daaruit verbreidde zij zich naar alle oorden, waarheen Chineezen uit de lagere klasse emigreerden. Endemisch heerscht zij in de provinciën Sjautung, Setsjuen, Hankau, Tokien en Kwangsi, waaruit drievierde der Indische koelies afkomstig zijn. Van uit Kanton als centrum verbreidde deze ziekte zich noordelijk naar Japan en Korea, zuidelijk naar Tonkin, Anam, Siam, Birma en den Maleischen Archipel. Vooral Hawaï had daardoor erg te lijden; in Cochinchina tastte zij alle standen aan, zoowel bedelaars als ambachtslieden en geletterden; zij breidde zich uit tot Nieuw-Caledonië, [1]) de Fidji, Vriendschaps- en Samoa-eilanden en drong door in Australië o.a. in Nieuw Zuid-Wales. In Britsch-Indië schatte in 1887 eene Commissie in haar „Report" het aantal lepra-lijders op 131,618 en kan men thans op minstens 150,000 rekenen. Voor de Nederlandsche Koloniën mist men goede gegevens, doch in Suriname eischt zij voortdurend meer slachtoffers, roeit de sterke gezonde Boschnegers als het ware uit, en heeft zij „veel grooter uitbreiding dan wel algemeen bekend is". (Dr. Ch. Landré, De oorzaak der Lepra.) In de belangrijke brochure van Dr. Broes van Dort vinden wij voor Nederlandsch-Indië in het kort weergegeven de volgende cijfers:

Nog betrekkelijk zeldzaam in West- en Midden-Java werden in Oost-Java en Madoera onrustbarende cijfers bekend, hoewel velen in de kampongs zich aan alle onderzoek weten te onttrekken, en de wijze van onderzoek veel te wenschen overliet. In Modjokerto, Bangil, Pasoeroean, Djombang en Grissee werd melaatschheid geconstateerd bij 449 mannen en 151 vrouwen; in drie plaatsen van Madoera: Pamakassan, Sampang en Bangkallan bij 573 mannen en 259 vrouwen. Waar in de strand-dessa's der Afdeeling Pamakassan 1 van elke 623 inwoners door lepra waren aangetast, steeg zulks op Poeloe kambing, eene vroegere isoleerplaats aan de Zuidkust van Madoera, tot 1 van elke 100 inboorlingen. In de residentie Soerabaja vond men 884 lijders aan melaatschheid en in de residentie Ternate (1891) 450 leprozen, waarbij in aanmerking moet worden genomen, dat de Inlanders, alleen die gevallen als lepra aangeven, waarbij wonden aanwezig zijn, en

[1]) In Nieuw-Caledonië telt men thans 4000 melaatschen op 25 000 zielen.

dus behalve de geheimgehouden gevallen nog vele gevallen van latente lepra zeer zeker aanwezig zijn, zonder tot eenig onderzoek te leiden.

Op de tabaksondernemingen van Deli wordt het aantal lepralijders, meestal Chineesche koelies, op meer dan 100 geschat, en onder de 300 Chineezen, die jaarlijks in de pepertuinen te Riouw komen werken, kan men op een sterk percentage van leprozen rekenen, daar de lepra-lijders uit Singapore geweerd of gevlucht, in onze koloniën geheel vrij worden toegelaten. In het midden van de XVIe eeuw had de verovering der kusten van Malakka, van Ceylon en van Negapatnam op de Portugeezen de overbrenging der lepra naar Batavia (vooral door de buitgemaakte slaven) ten gevolge; bij den aanvang der XIXe eeuw was de lepra in Nederl.-Indië sterk verminderd, bleef zij eene halve eeuw verder stationnair, om eerst in de laatste kwart eeuw zich merkbaar en steeds sterker uit te breiden vooral door den invoer van Chineezen. Bij de oorspronkelijke bewoners van den Oost-Indischen Archipel, als b.v. de Dajaks en de Alfoeren, wordt geen lepra aangetroffen zoolang zij buiten contact met vreemdelingen blijven. Alleen daardoor werden de Molukken, vooral Amboina, Ceram en de Oliassergroep broeinesten van de lepra-bacil, die men in Frankrijk onder sommige vormen boutons d'Amboina (de Amboina knobbels) noemde, terwijl zij in Ternate werd in de hand gewerkt door het voortdurend gebrek aan water en verregaande onreinheid. In het algemeen kan men dus zeggen, dat deze „vreeselijke plaag" de afgrijselijke lepra, in onze koloniën vele inwoners, en vooral meer mannen dan vrouwen, meer landarbeiders en visschers dan andere personen heeft aangetast en de toenemende immigratie der Chineezen een groot en blijvend gevaar oplevert voor de toenemende besmetting van den Nederlandsch-Indischen Archipel. Waar reeds haarden van infectie aanwezig zijn, kan die gevreesde ziekte plotseling in volle hevigheid uitbreken en zullen dan heel wat meer geldelijke offers worden geëischt, dan thans eene plichtmatige bestrijding zou eischen. Voor Noord-Amerika vreest Dr. Prince A. Morrow, dat de inlijving van Hawaï de overbrenging der melaatschheid op groote schaal naar de N.-Amer. Republiek zal ten gevolge hebben. „Behalve de 1200 of meer melaatschen te Molokai loopen er waarschijnlijk twee of drie malen zoovelen rond in wie de ziekte kiemen zich niet minder zeker zullen vertoonen. Elk dezer lepers voert de smetstoffen der doodelijke ziekte met zich, het

warme, vochtige, tropische klimaat van de Zuidkust der Staten schijnt voor de uitbreiding er van gunstig te zijn. Een groote menigte melaatschen vindt men op de Key West-eilanden; in Louisiana is in de laatste jaren de melaatschheid onrustbarend toegenomen..... Worden de Sandwicheilanden ingelijfd, dan zal het naar Morrow's oordeel onmogelijk zijn, de overplanting naar de Ver. Staten te beletten". (*North Amerian Review*).

Waarheen zorgeloosheid kan leiden willen wij aantoonen uit de beschrijving van *Molokaï Kaaina* (het land der afgronden) door een ooggetuige, MARCEL MONNIER, die in de *Revue Hebdomadaire*, over „het Eiland der Ellende", waar vijf en dertig jaren geleden de lepra onbekend was, het volgende mededeelt:

„Over dat alles, over die geheimzinnige bosschen, die lauwe nachten, over die in het frissche groen verscholen woningen, het mogen dan villa's of stroohutten zijn, over dat alles zweeft een dreigend spook: de melaatschheid.

Wat is zij? Vanwaar komt zij? Niemand weet het. De wetenschap bestudeert de verwoestingen, die zij aanricht, maar kent haar oorzaken niet. De ziekte onttrekt zich aan de nasporingen; grillig en ongelijkmatig in haar verschijnselen, treft zij zoowel den vreemdeling als den inlander. Men noemt haar de chineesche ziekte, alles ziet er idyllisch uit en toch bevat het dorp Kalawao het afgrijselijkste schouwspel dat menschelijk lijden kan opleveren; de smartelijkste verzameling van wezens, die voor altijd gescheiden zijn van hen die zij liefhebben: ouders beroofd van hun kinderen, kinderen ontrukt aan de armen der moeder, mannen en vrouwen gescheiden van hun echtgenooten.

Met roode, opgezwollen, glanzende gezichten, gemarmerd door blauwachtige vlekken, voorwerpen van afschuw voor elkander, verwachten zij als een verlossing het laatste stadium hunner ziekte, dat zij om zich heen waarnemen. Zij, die nog kunnen gaan, weten, wanneer zij zien dat de wonden van hun metgezellen zich openen, wanneer hun oogen bloeden en hun ledematen afvallen van den romp als een rotte vrucht van een boom, dat zij ook weldra zoo zullen zijn.

Het dorp en zijn omgeving huisvest meer dan duizend melaatschen, verreweg de meesten inboorlingen of halfbloeds, afkomstig uit alle hoeken van den Archipel, benevens eenige blanken. Niet allen zijn in gelijke mate aangetast, de ziekte gaat slechts langzaam voort; dikwijls vertoont zij zich alleen door de ongevoeligheid

of verdooving van een gedeelte van het lichaam, zonder ander merkbaar kenteeken. Soms begint zij met een witte of rose vlek, een zwart puntje, bijna n i e t s.

Bij allen blijft tot aan het einde toe de lust om zich op te sieren bestaan en het is een zonderling schouwspel, die spoken met hun glazigen blik en vertrokken gelaat te zien rondloopen in kleurige stoffen en met bloemen op het hoofd. Maar weldra tast de ziekte hen wreeder aan, de verdooving verspreidt zich over het gansche lichaam, de vlekken worden grooter, de huid barst, de gezwellen gaan open, de nagels worden zwart en vallen af, de vingers verdorren lid voor lid, het uitgebluschte oog ontsnapt aan de kas, de tanden gaan los, de lippen hangen slap neer en de droge keel laat nog slechts rauwe klanken door. En, o ontzetting, in die massa vormloos vleesch die eens een mensch was, leven de hersenen nog!

Dan begint voor den melaatsche de laatste tocht op dezen smartelijken weg. De inboorlingen sidderen voor den naam Molokaï, zij weten dat wie den voet zet op het eiland der ellende, het nimmermeer verlaat, en zoodra de nadering van het noodlottige schip is afgekondigd, brengen zij hun zieken op matten en draagbaren te midden der bosschen. Want eenmaal ginds zijn allen, van welk bloed zij ook mogen wezen, onderdanen van den koning die hier heerscht, den dood.

Te midden van deze spoken leefde een mensch. Het was een jong priester, geleerd, begaafd met een zeldzame distinctie van geest en manieren. Zijn groote gaven beloofden hem een schitterende toekomst, een hooge betrekking in zijn kerk. En plotseling is hij daar gekomen in die akelige vlakte van Kalawao. Daar is hij zich komen opsluiten tusschen den eindeloozen oceaan en den onbeklimbaren berg en heeft zich neergezet vol gezondheid en levenskracht, te midden dier pestzieken. Hij bood zich aan hen, die de wereld uitgeworpen had, aan als de vriend in het lijden, als de steunende arm, als de troostende stem om hen, die lijden bij te staan. Die priester was pater Damien, de apostel der leprozen. En verder lezen wij:

„Het geheel leverde niets abnormaals op, het was geheel de beweging van het een of ander stadskwartier. Maar naarmate wij verder gingen, deed zich de werkelijkheid in al haar leelijkheid aan ons voor: de gevlekte gezichten, de uitgebluschte oogen, de zwelling van het gelaat verjoegen alle illusie.

In het eerste huis, dat wij binnentraden, wiegde een moeder haar pasgeboren kind — de vrouw was nog jong, maar reeds afschuwelijk om te zien. Haar gelaat was als een grijns, het rechter oog was reeds half verteerd. Met een lachje houdt zij ons haar kleine voor: het kind is lief en mollig, zijn groote oogen hebben de strakheid van blik van een hindoeschen afgod. Het schreit niet, maar is ernstig, als had het besef van het lot dat hem wacht. Op het linker beentje even onder de knie vertoont zich een witachtige vlek van de grootte eener noot — het is de lepra. Nog één staaltje:

Wij gevoelen ons diep getroffen, want deze lijder is een blanke, een der onzen. Het overschot van zijn lichaam is verlamd en bewegingloos. Ik zeg het overschot, want reeds zijn de rechterhand en een gedeelte van den voorarm afgevallen, de krampachtig samengetrokken en verstijfde linkerhand heeft de eerste geledingen der vingers verloren. De wenkbrauwen zijn weggevreten, de oogkassen leeg. In de plaats van oogen staren twee gapende wonden ons aan. Ik hoop nimmermeer zoo iets te zien."

Uit de Transvaal komt de volgende waarschuwing:

„Maar..... vrij en ongestoord waart hier in, om en bij Pretoria een ziekte zoo geweldig en zoo afzichtelijk als geen andere ter wereld! Die ziekte, die honderden slachtoffers maakt, is ongeneeslijk! Slechts de dood vermag na een onbeschrijflijk lijden een einde te maken en verlossing te brengen aan de ongelukkigen, die er door zijn aangetast! Die ziekte is de lepra! Het aantal der leprozen in de Zuid-Afrikaansche Republiek bedraagt wellicht duizenden! (zegt de „Volksstem") en de meeste lepra-lijders komen uit het district Pretoria!!

Van die duizenden worden slechts 280 verpleegd in het Leprozengesticht te Daspoort.

En de ziekte woedt steeds onbelemmerd voort en er wordt niets gedaan, om haar binnen zekere grenzen te beperken!

Men weet niet wanneer de vreeselijke ziekte zich verspreidde, maar dit is zeker dat deze op dit oogenblik, groote afmetingen heeft aangenomen. Minstens even groot als te Stellenbosch (Kaapkolonie) waar..... drie procent der bevolking leprozen zijn!!

Is 't niet verschrikkelijk! Men huivert als men denkt dat de Kaffermeiden, aan wie de hoede der kleine blanke kinderen is toevertrouwd, met deze afzichtelijke ziekte behept zijn of dat de Kaffersbediende de kiem der ziekte, die zij bij zich dragen, over-

brengen op degenen, waar zij binnenshuis dienstbodenwerk verrichten, of waar zij de functies van kok en kamerjongen uitoefenen! En dan het aantal dergenen die zichtbaar door de ziekte aangetast hier overal vrij rondloopen, en de blanke leprozen die een beroep of bedrijf uitoefenen. Hun aantal, vooral dat der blanke leprozen moet legio zijn! Daar komt nu nog bij dat op dit oogenblik aan het Leprozengesticht geen enkel persoon meer vast verbonden is, daar de laatste, vastaangestelde ambtenaar, de opzichter, thans ook is ontslagen.

Een idealen toestand noemt de „Volksstem" het sarcastisch. Wat mij betreft ik noem het een onhoudbaren, een niet te verontschuldigen toestand, een toestand een beschaafden Staat onwaardig."

Kan men niet hetzelfde zeggen van Nederlandsch-Indië, waar hetzelfde gevaar voor uitbreiding der lepra dreigt?

BESCHRIJVING DER LEPRA.

Zonder ons aan eene geneeskundige beschrijving te wagen, willen wij er hier alleen op wijzen, dat deze ongeneeselijke ziekte onder verschillende vormen met verschillende namen voorkomt. Men spreekt van de „lepra graecorum" in tegenstelling van de „lepra elephantiasis" of „arabum", onderscheidt de natte van de droge, de Oostersche („lepra Orientalis") van de Westersche, en noemt deze laatste de „roode ziekte van Cayenne", de „ziekte van de Krim", de „Noordsche melaatschheid", de „Asturische roos" of de „vlecht van Aleppo" al naar de plaats waar zij het meeste voorkomt.

In den meer ontwikkelden vorm ontstaan meestal uit de vlekken bruine knobbels op het voorhoofd, de wangen en de armen, en vertoonen zich zweren aan het onderlijf; de knobbels nemen toe in aantal en krijgen eene helbruine of donkere bronskleur; zij zijn meestal rond en met eene gladde huid bedekt. De huid schilfert af, de nagels worden bros, hardnekkige voetzweren vertoonen zich, gevoelloosheid van verschillende lichaamsdeelen ontstaat, het neusvlies wordt opgevreten, vingers en teenen vallen af....

In sommige hospitalen, ziet men deze arme lijders met gebogen hoofd rondloopen, de handen zorgvuldig verbergende om voor vreemden het afschuwelijke hunner verminkte ledematen geheim te houden, hun aangezicht afwendende om de tuberkels, zweren,

lidteekenen en barsten waarmede het gelaat bedekt is, niet te laten zien; de neus is weggezonken en niet meer dan een etterend stompje geworden, de ademhaling is moeielijk, eene stinkende lucht komt uit hunne keel, een stinkend vocht vloeit uit de aangetaste neusgaten, de beenderen zijn broos en breken bij den minsten stoot, de slaap is onrustig, de stem gaat verloren, de tastzin verdwijnt en van de vijf zintuigen blijft alleen het gehoor behouden. Zij voelen pijn in alle ledematen, elke spierbuiging van het rimpelige gelaat veroorzaakt smarten; zij loopen moeielijk, krijgen vaak een opgezette buik, lijden aan maagpijn, diarrhee en anderdaagsche koortsen, en verspreiden een aan alle deskundigen bekenden onverdragelijken reuk. Het is een langzame verrotting in levende lijve, een droge kanker der ledematen die bij geledingen afvallen: paralysis (verlamming) volgt; en eindelijk, soms na 20 of 24 jaren lijdens, volgt onvermijdelijk, maar ook verlossend de dood.

Lepra is de vreeselijkste van alle kwalen!

Voor de wetenschap heeft zij nog veel geheimen. Van *overerving* zijn weinig sporen gevonden, soms waren alle kinderen van lepra-lijders (die steeds eene sterke geslachtsdrift bezitten) gezond; waar vaders de ziekte hadden, brak de lepra bij de kinderen, die werden aangetast, meestal nà de geboorte en vaak eerst lang daarna uit, zoodat men minder aan heriditeit dan aan overbrenging van mensch tot mensch had te denken, te meer daar de meeste aangetasten geen kinderen meer waren, maar volwassenen van boven de twintig jaar. *Besmetting* of contagiositeit is wel nog niet door de ontdekking der lepra-bacil afdoende bewezen, doch zoo goed als zeker. De meeste deskundigen spreken van „eene contagieuse, geenzins erfelijke ziekte" (dr. Ehlers). De inentings-proeven van dr. Arning, de overbrenging van de lepra op kinderen door slordige vaccinatie, de dood van Pater Damien en vele andere menschlievende verplegers, zijn daarvoor sterke bewijzen. Een Ier werd lepreus door het dragen van kleederen van zijn broeder, die uit Indië kwam met de melaatschheid onder de leden; een ter dood veroordeelde Kanak, Keana genaamd, uit een geheel vrij van lepra zijnde familie, kwam door inenting in zulk een vreeselijken staat, dat hij later betreurde niet aan de galg de voorkeur te hebben gegeven. Tegen de besmettelijkheid echter pleiten de azylen der leprozen in Almora (Britsch-Indië), waar in 31 jaren geen enkele bediende werd aangetast en het lepra-gesticht te Pelantoengan (Nederl.-

Indië), waar de doctoren ook geen directe besmetting hebben waargenomen onder het personeel. De meerdere reinheid, betere voeding, zorgvuldige voorzorgen en mindere vatbaarheid, kunnen daarvan de reden zijn en vooral de door Tebb Will [1]) gedane ontdekking, dat de lepra-virus alleen aantast wanneer hij in het bloed wordt opgenomen. In Barbados bleven de verpleegsters vrij van deze ziekte, vrouwen met leprozen gehuwd gezond, zond men de kinderen naar school, liet men ze soms werken in ateliers en toch werden dezen niet aangetast. Een jongen echter „die eene wond aan den vinger had" viel aan de lepra ten slachtoffer. In de Antillen kreeg eene liefdezuster lepra door het prikken met eene naald, die zij voor een patient gebruikte; op Borneo werd een Europeesche jongen lepreus daar hij met het pennemes van een lijder had gespeeld; te Pelantoengan (Java) werden inlanders besmet door het loopen met bloote voeten langs het gesticht.

Pater Damien te Molokai, die er zijn leven aan wijdde om troost en lafenis te brengen aan deze arme verstootelingen was zeer slordig voor zich zelve, en werd wellicht door een scheurtje in de huid besmet, wat hem op nog jeugdigen leeftijd deed sterven.[2])

Soms werd lepra in het bloed gebracht door den steek van muskieten, en in West-Indië is men er algemeen van overtuigd, dat de lepra in sterke mate wordt verbreid door de vaccinatie, waarbij in vele gezonde gezinnen melaatschheid evengoed als syphilis en skrophulose, door besmette stof werd ingeënt. Van de Hawaï-eilanden verklaarde een lid in het Huis der Lords, „de bevolking werd gedecimeerd door lepra, in het bloed gebracht door vaccinatoren".

Daar de lepra-bacil een langen tijd noodig heeft om zich te ontwikkelen (een lang „incubatie-tijdperk" dus), en sommigen eerst verschijnselen daarvan opmerkten drie jaren nadat zij het besmette land hadden verlaten, is het onderzoek naar de oorzaken der besmetting uiterst moeielijk te volbrengen.[3]) Doch daarom, evenals de Indische regeering, alle vrees voor besmetting op

---

[1]) Tebb Will. Leprosy and Vaccination.

[2]) Van de 66 verpleegden te Molokai (Hawaï-eil.) werden er 39 lepreus en bleken er 11 suspect, slechts 16 bleven dus volkomen vrij van lepra. Behalve Pater Damien stierven aldaar nog 3 priesters, komende uit lepra-vrije landen.

[3]) Ook wat *tering* betreft kan men wel aan de overbrenging door *besmetting gelooven*, doch haar niet als *bewezen* beschouwen (Prof. Fokker, Hygiën. bladen I—2e afl.).

zijde te stellen is verregaande roekeloos, en heeft zich reeds gewroken. *Afzondering* der lijders blijft er ernstige plicht.

Elke lepra-lijder toch is de drager van (nog niet gevonden, althans gekweekte maar toch bestaande) bacillen, die direct of indirect overgaan op andere lichamen, waar de melaatschheid een al of niet vruchtbaren bodem vindt, en deze al of niet „vatbaarheid" van de lepra is waarschijnlijk wel erfelijk.

SCHÄFFER vond dat bij niezen, hoesten, spreken de lepra-bacillen bij duizenden worden afgescheiden soms tot op afstanden van 1,5 meter, en in enkele gevallen in 10 minuten tijds 40.000, eenmaal zelfs 185.000.

De melaatsche verspreidt dus het lepra-virus in groote massa in zijne omgeving. Dat bij ons de ziekte zich niet veel sneller verspreidt, is wellicht daaraan te danken dat de bacil nog niet inheemsch is geworden, dan wel dat de gewone reinheid op het lichaam de ontwikkeling der bacil belet, dan wel in ons klimaat het menschelijk organisme een minder geschikten voedings-bodem vormt voor die zoo gevaarlijke bacil. Wat ook daarvan de reden moge zijn „wij weten het niet" (*Geneeskund. Tijdschrift* 16 Januari 1898). Doch ééne zaak is zeker: Lepra wordt op welke wijze dan ook overgedragen, en het is staatsplicht er voor te waken dat geen nieuwe haarden van melaatschheid in ons land of onze koloniën zich kunnen vormen.

Steeds volgde de lepra de groote verkeerswegen. De Romeinen brachten haar onder Pompejus mede uit Egypte; zij kwam na de kruistochten in Europa en woedde daar eeuwen lang even erg als de pest; bij de verhuizing der Griqua's in Zuid-Afrika volgde zij den „trek"; het Russische leger bracht haar in 1877 door den Russisch-Turkschen oorlog naar Roemenië, van Ceylon kwam zij in de XVIIe eeuw naar Batavia, van China naar de Hawaï-eilanden. [1]) In het dorp Parcent bij Alicante vestigde zich in 1850 een lepra-lijder, en constateerde men in 1889 reeds 60 gevallen; in Emmaus (Transvaal) woonde een kafferstam waaronder geen melaatschheid bekend was, een lepreuse-neger vestigde er zich in 1862, en twintig jaar later waren er 50 kaffers aangetast.

Van uit Esthland-Kurland bewoog de lepra-bacil zich landwaarts

---

[1]) In 1848 nog zoo goed als onbekend, telde men in *1894* te Molabaï reeds 5000 lepra-lijders.

tot Kouno en langs de zeekust tot Memel. Waakzaamheid is dus plicht om deze vreeselijke ziekte uit onze landen te weren. Want de lepra is ongeneeslijk; in den aanvang kan men door verhuizing naar onbesmette streken, en verbeterde levensvoorwaarden haren loop vertragen en het leven rekken, doch geen drankje kan helpen; geen enkel radikaal geneesmiddel werd nog ontdekt [1]).

Een hygienische levenswijze, gezond voedsel, zuiver water, gezonde woning, veel vrije lucht, kunnen den ten doode gedoemde eenige verlichting brengen, maar hem redden kunnen zij niet. „Once a leper, *always* a leper, is the sad outcome" (W. Tebb), d. i. „Eenmaal, leproos, *altijd* leproos, dat is de droeve slotsom onzer ervaringen."

WAT IS ER TEGEN GEDAAN?

In de *Oude tijden*, waarin men een ten volle gerechtvaardigde vrees koesterde voor de lepra, was men wreed voor de leprozen. Een ieder die besmet is, „zeide de Mozaïsche wet", zal worden verwijderd uit het gezelschap der menschen, en door het oordeel van den priester naar de rangen der onreinen worden verwezen, en niet zelden zullen lijders aan afzichtelijke huidziekten, als „leprozen" uit de samenleving zijn verbannen. Zij heerschte dus reeds onder de Hebreeuwen ten tijde van Mozes, en aan de oevers van den Nijl. Later werden zij gebannen buiten de poorten van Jeruzalem en moesten zij aan de wachten op de wallen uit de verte om voedsel vragen.

Aan het water van de Jordaan schreef men een genezende kracht toe, en bij sommige volken namen aangetaste koningen een bad in het bloed van de arme geslachte onderdanen.

In de *Middeneeuwen* werden zij „als dood verklaart, en vooral in Frankrijk en Engeland werden vele gestichten buiten de steden gebouwd, toen de melaatschheid in de XIIe tot de XVe eeuw de *meest verbreide ziekte in alle Europeesche landen was geworden.* Langzamerhand kregen alle steden hare leprozenhuizen, leprozenkapellen en kerkhoven. Alle verdachten werden aan een keuring van deskundigen onderworpen, die de haren van het hoofd en de wenkbrauwen uittrokken, om te zien of stukjes vleesch daaraan bleven hangen, terwijl naalden achter de hielpees gestoken de gevoelloos-

[1]) De Directeur te Pelantoengan Dr. Muller acht inwrijvingen met Europheën in olie opgelost nog het beste geneesmiddel.

heid moesten aantoonen". Dit alles moest gelden als bewijzen van lepra, waarna de onderzochte „werd verwijderd uit het gezelschap der gezonden, daar deze kwaal besmettelijk is". Deze verbanning der aangewezen leprozen geschiedde door een roerende ceremonie, volgens een rituaal dat een vreemd mengsel was van wreedheid en medelijden. De priester ging, door veel volk omringd, den armen lijder aan zijn woning afhalen en geleidde hem naar de kerk, waar zijn „Zielemis" werd gelezen. In processie bracht men hem naar het aangewezen oord zijner verbanning, en daar werd hij neergelegd met een paar lakens, een nap en een mes, en werden eenige schoppen aarde, als over een lijk, over zijn lichaam geworpen, waarna in het Latijn de banvloek over hem werd uitgesproken: „het is u verboden nog ooit eenige kerk, een markt, een kar of een gezelschap van menschen binnen te treden"; „verboden u te wasschen, aan een fontein of een stroomende beek; nooit zult gij mogen uitgaan op bloote voeten, noch zonder het herkenningskleed van den melaatsche; geen voorwerp dat gij wilt koopen zult gij anders dan met een stok mogen aanraken, als gij iemand ontmoet zult gij ter zijde van den weg wachten, nauwe paden moogt gij niet betreden; geen kind zult gij aanraken, nooit met anderen samen eten of drinken, en als gij dood zijt, zult gij hier ver van de kerk worden begraven".

Hun kleed was grijs met roode strepen, om het bloed dat uit de neusgaten en over de lippen stroomde minder zichtbaar te maken; door kleppen moesten zij hunne aanwezigheid reeds uit de verte kenbaar maken.

In onze *Oost-Indische bezittingen* was zij reeds vóór 1629 bekend, en werd reeds in 1666 het eerste „Lazarushuis" opgericht bij Batavia op den weg naar Angké. Daar dit gesticht in een veel te bevolkte buurt lag, werd deze leprozeninrichting in 1681 overgebracht naar het eiland Purmerend op de reede van Batavia, en werden daar al dadelijk 165 lijders, in 1720 nog 100 en in 1795 nog slechts 11 lepra-lijders verpleegd en toen uit vrees voor een aanval door de Engelschen opgeheven.

Het vervoer van leprozen naar Holland met schepen der Oost-Indische Compagnie werd reeds 14 Juli 1695 verboden, doch thans is het vrije vervoer sedert lang weer toegestaan en worden zonder eenige contrôle, dragers van lepra-bacillen naar Nederland en Europa gezonden. Voor de bestrijding dezer ziekte wordt thans al bitter weinig gedaan.

Behalve de inrichting te Pelantoengan waar de leproserie een deel uitmaakt van het militaire hospitaal en de lijders, langs den publieken weg wonende, vrij kunnen in- en uitgaan, zich voeden en kleeden als alle andere zieken, bestaat er van regeeringswege nagenoeg niets. Sedert het gouvernementsbesluit van 15 Sept. 1870 „werden geene leprozen meer voor rekening van den lande in de leprozerieën toegelaten, doch moet de particuliere liefdadigheid in de verpleging voorzien." Thans zijn dan ook alleen nog leprozerieën overgebleven in de Vorstenlanden en de oude Sultanslanden van Palembang, wordt die te Tegal door den regent, die van Soerakarta door de Javaansche vorsten, te Batavia en Semarang door de vrijwillige bijdragen der Chineezen en te Modjowarno door de toewijding der zendelingen in stand gehouden. In Kediri worden de lepra-zieken in de bosschen geïsoleerd, of soms in drijvende huisjes op de rivieren geplaatst; in Medan (Sumatra's Oostkust) werd door de Europeesche particulieren een lepra-hospitaal gesticht, terwijl dat te Tandjong-Poera, Medan en Riouw door vermogende Chineezen wordt bekostigd. De leproserie „Castella" te Ternate is in 1893 verbrand en aan het bouwen van nieuwe hospitalen voor de melaatschen werd door de regeering niet gedacht.

In 1865 werd eenvoudig op onvoldoende gegevens de lepra, bij koloniale ordonnancie tot *niet* besmettelijk verklaard en wascht de regeering hare handen in onschuld, de bestrijding dezer vreeselijke kwaal aan de particulieren overlatende. Hunne krachten zijn echter te zwak; ondanks vele pogingen loopen honderden lepers vrij rond, te midden der gezonden, vinden vele anderen een uit geneeskundig oogpunt alleszins onvoldoende verpleging.

Waar van *Roomsche zijde* tal van geestelijke zusters haar leven wijden aan de verpleging van deze tot lijden gedoemden [1]), waar de *Moravische broeders* zendelingen sturen naar de lepers van West-Indië, Syrië en Zuid-Afrika, hebben de Presbyters op hunne martelares Miss Dalrymple te wijzen, werkte Alice Hayes onder de lepers van Britsch-Indië, en leefde Kate Marsden eerst onder de Maoris van Nieuw-Zeeland, om daarna in het koude Siberië het lijden der ellendigen aldaar te verzachten, — laat in de

[1]) De „zusters der Dominikanen" beheeren de lepra-huizen te Port of Spain (Trinidad), de „Franciskaner-zusters" die te Syracuse (Vereen. Staten Amer.) en te Molokai (bij Hawaï), de „zusters van Montreal" de leproserieën te Tracadie (Nieuw Brunswijk) enz.

Nederlandsche Koloniën die toewijding nog te wenschen over. Alleen in Groot-Chatillon (Suriname) en Modjowarno (Java) wijden enkele zendelingen zich aan dien plicht der humaniteit, door onze regeering zoo koudbloedig verzaakt [1]).

WAT GEDAAN MOET WORDEN?

Vóór alles moet een nauwkeurig onderzoek worden ingesteld, in de eerste plaats in Nederland, naar alle voorkomende gevallen van lepra en een beschrijving van de ziekteverschijnselen en de waarschijnlijke oorzaak worden opgemaakt. Waar de Wet van 1865 bekendmaking eischt aan de geneeskundige inspecteurs van „alle ziekten die de volksgezondheid bedreigen" is stipte handhaving dezer Wet reeds daarvoor voldoende. Alsdan kunnen voorstellen worden gedaan tot het nemen van gepaste maatregelen, om de verdere uitbreiding der lepra te voorkomen. Waar thans in ons land nog geene gelegenheid bestaat tot afzonderlijke verpleging, en onze wetgeving niet eens ontsmetting van de kleederen der lepra-lijders nà hun overlijden op 's Rijks kosten mogelijk maakt, is het plicht hierin reeds dadelijk te voorzien. In Duitschland en Italië is men reeds dien weg ingeslagen; Nederland dat meer dan die landen blootstaat aan besmetting uit Oost- en West-Indië, behoort dit zonder dralen na te volgen.

In Pruisen heeft de inspecteur-generaal van den geneeskundigen dienst de dirigeerende officieren van gezondheid aangeschreven, dat jongelieden door lepra aangetast, moeten worden afgekeurd voor den dienst en maatregelen voor hunne isoleering moeten worden genomen.

De Rijkskanselier van Duitschland vroeg in eene circulaire om uitvoerige berichten over de thans bekende en in vroegere jaren behandelde lepra-gevallen.

De Opperste Gezondheidsraad in Italië heeft den wensch uitgesproken dat een lijst zal worden opgemaakt van alle in Italië voorkomende gevallen van lepra, en om tevens eenige hospitalen aan te wijzen ter afzondering van die zieken. In Cochinchina werd reeds bij de regeering er op aan gedrongen, om de bevolking op het gevaar der besmetting te wijzen en haar tot afzondering dier

[1]) In de *Nieuwe Vorstenlanden* lazen wij onlangs een verzoek om geld van Dr. F. J. Muller, chef van het hospitaal voor lepra-lijders te Pelantoengan om bij gelegenheid der *Kroningsfeesten* aan de verpleegden eenig timmermansgereedschap te kunnen verschaffen. De regeering was blijkbaar te schriel geweest.

lijders over te halen; behalve een groot leprozen-gesticht van Regeeringswege zoude vele kleine afzonderings plaatsen in verschillende gemeenten moeten worden opgericht.

Ondanks de vele vergeefsche pogingen behoort het onderzoek naar afdoende geneesmiddelen te worden voortgezet; thans is het nog een tasten in den blinde. In den Tweeden Volksraad (Transvaal) bracht men 8 Augustus j. l. de „melaatschen-kwestie" ter sprake. De Witt Hamer wees er op, dat weinig doktoren de diagnose van melaatschheid kunnen stellen, en dat het noodig is dat naar de lepra-zieken wordt gezocht; hij achtte anders het gevaar voor besmetting zeer groot. Spreker vond het ook noodig, dat een bacterioloog werd aangesteld. Waar op Java inlandsche kruiden (Gadoeng tjina, Kembang-kantil, Adaspoelasarie, enz.) worden toegepast, worden elders in Indië diepe insnijdingen in de huid of warme baden aangewend.

Door scherpe oliën, cauterisaties en pappen trachtte men te vergeefs de smetstof te vernietigen, ondanks talrijke aanbevolen middelen slaagde niemand er in eene blijvende genezing der lepra te constateeren.

Noch de inspuitingen met Robert Koch's tuberculine, noch de cantharidenzure kali van Liebreich, noch de pogingen van Unna om het spierweefsel onvatbaar te maken voor lepra, troffen doel; nadeelige gevolgen had dit niet, maar van genezing der lepra-lijders kon men niet gewagen. Het in Zuid-Amerika en West-Indië heerschende gebruik, om een lepra-lijder door eene vergiftige slang te laten bijten, zullen geneesheeren wel niet aandurven en van de serum therapie door Carrasquilla (Bogota) toegepast, krijgt men slechts ontmoedigende berichten. (Broes van Dort, Studie over lepra, blz. 72 t/m. 103).

Waar de genezing alsnog onmogelijk blijkt, is het dubbele plicht de Melaatschheid te voorkomen door; *a* den invoer der leprozen tegen te gaan, *b* door afzondering der lepra lijders.

Wat thans in Indië en Nederland plaats grijpt is kortweg schandelijk. Langs alle havens van Nederlandsch-Indië waar Chineesche landverhuizers worden aan wal gezet, kan men zeker zijn dat dragers van lepra-bacillen, toekomstige centra van besmetting, worden ingevoerd, zonder dat daarop van Regeeringswege ook maar eenige contrôle wordt uitgeoefend.

De gevulde lepra-hospitalen te Medan (Deli) en op Riouw zijn daarvan de gedeeltelijke bewijzen. In Riouw alleen komen jaarlijks

300 Chineesche arbeiders meestal van Singapore om in de theetuinen te werken; daar lepra-lijders in Singapore bij ontdekking dadelijk worden afgezonderd, trachten velen de ontdekking hunner kwaal te beletten of nemen zij de vlucht naar onze koloniën uit vrees voor de verpleging in „de vallei des doods". Al deze leprozen, evenals die welke men den toegang in de haven van Singapore weigerde, gaan naar Riouw en Medan om daar het aantal hulpbehoevende kranken en lijders en het gevaar voor lepra te gaan vergrooten.

Eene strenge visitatie van alle koelies en streng verbod der toelating van lepra-lijders in Ned.-Indië zou daaraan reeds lang paal en perk hebben moeten stellen.

Ook de uitvoer van leprozen naar Nederland zou dienen geregeld te worden, en althans zouden de bevoegde autoriteiten kennis moeten nemen van de aankomst dier beklagenswaardige lijders om doeltreffende maatregelen te nemen in hun belang en in dat van het algemeen. Thans kent de Regeering, noch namen, noch aantal, noch woonplaatst der lepra-lijders in Nederland aanwezig.

Voor de *afzondering* der lepra lijders zorgen de inlanders uit eigen beweging beter dan onze regeering, die hunne wel is waar ruwe pogingen ter bestrijding der kwaal meestal zelfs, tegenwerkt. Op Bali hebben de Onafhankelijke Vorsten het gedwongen isolement der melaatschen doorgevoerd en moeten zij in afgelegen hutten in de bosschen wonen; in Tebing-Tinggi (Sumatra) zendt de bevolking de lijders naar de eenzame Wildernis en moeten zij aldaar in hun eigen onderhoud voorzien; in Lakoe Boeti is het afmaken der leprozen gebruikelijk, althans wanneer zij niet behooren tot de hoogere standen. Zulk inhumaan optreden moet natuurlijk worden tegengegaan, doch overigens, moet op *strenge* afzondering worden aangedrongen, al zijn wij tevens verplicht het leven dier ongelukkigen die nooit op genezing mogen hopen, zoo draaglijk mogelijk te maken en hun zware lijden te verlichten.

De goede resultaten van het isolement zijn reeds in Noorwegen gebleken, waar het aantal lepralijders van 2833 in 1856 daalde tot 700 in 1897 en men op de langzame verdwijning mag hopen.

Waar men soms in Indië kinderen kan zien op de armen van baboe's waarvan de eigenaardige gekleurde vlekken op een begin van lepra, (het meest gevaarlijke tijdperk van besmetting!) wijzen, ware langer uitstel van ingrijpen der regeering eenvoudig onverantwoordelijk plichtsverzuim. Afzondering is nog altijd het

eenige middel om de lepra-lijders onschadelijk te maken voor anderen; en de gezonden te beschermen tegen zieken. Er is voorloopig geen ander middel om dit dreigend gevaar te keeren, dan „*isoler la lèpre sur le lépreux*" „de lepra afzonderen met den leper".

Philantropie is daartoe machteloos, al zal er bij de verpleging dezer tot lijden gedoemde verstootelingen ruim plaats blijven voor toewijding van het edelste gehalte. De laatste maatregelen die zullen noodig zijn, moeten worden aangewezen door de wetenschap en worden uitgevoerd onder de leiding, en met krachtigen steun van den Staat.

Voor *Indië* zal noodig zijn opheffing der verspreide, zonder verstandige keuze, noch volgens een goed doordacht plan aangelegde leprozerieën.

Aanwijzing van enkele afzonderlijke gestichten voor de medische behandeling in lepra-hospitalen. Verstrekking van toevluchtsoorden, liefst op kleine eilanden, voor lepra koloniën, waarbij de staat zorg draagt voor behoorlijken landbouwarbeid en voldoende levensmiddelen. Zulk isoleeren is niet duur, want deze oorden stellen niet zulke hooge eischen als ziekeninrichtingen; de staat zorgt voor het bestaan der ongelukkigen, de particuliere liefdadigheid voor de veraangenaming van hun leven en de liefdevolle verzachting van hun droevig lot.

Voor *Nederland* zal, als in Noorwegen, verplichte aangifte, observatie, en (als de kwaal is gebleken) isolement noodig zijn. Vroeger bestond er in Drenthe in een afgelegen, doch gezonde streek een huis, waar de Nederlandsche lepra-lijders (meestal oudstrijders uit Indië) hunne laatste dagen in kalmte en rust konden slijten. Door onverstand der regeering is deze nuttige inrichting opgeheven en daarom moet op nieuw een beroep op haar worden gedaan, om aan deze rampzalige verstootelingen onzer Maatschappij een „*tehuis voor lepra-lijders* te verschaffen.

Het algemeen belang eischt dat deze ongelukkige lijders worden verbannen uit onze Maatschappij, waar zij slechts ziekte en dood zouden brengen, de vrijheid dier rampzaligen moet worden beperkt ter wille van de gezondheid en de veiligheid der gemeenschap. Doch waar wij met een bloedend hart deze reeds zoo zwaar getroffenen naar de eenzaamheid verbannen, moeten wij door hart te toonen voor hun lijden, door liefdevolle toewijding aan de verbetering van hun lot, een zonnestraaltje doen doordringen zelfs in den somberen nacht vol wanhoop van den leproos.

Laat de regeering een waakzaam oog houden op het steeds meer dreigende gevaar, om met krachtige hand de verdere uitbreiding der lepra, die vreeselijkste van alle ziekten te weren. Mogen de tegenwoordige machthebbers beter hun plicht beseffen dan hunne voorgangers, of anders alle vrouwen en mannen, die nog een hart in den boezem dragen, zonder verder uitstel besluiten: „*hulp* te brengen aan de *melaatschen*, energiek te *bestrijden* de *melaatschheid*".

Wie wil daartoe medehelpen?

6 September 1898. H. VAN KOL.

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE.

In het zoo juist verschenen gedeelte van het „Koloniaal Verslag" van 1898, vinden wij, op bladzijde 93, het volgende, waaruit tusschen de regels te lezen is, hoe onvoldoende de verzorging der lepralijders thans in Indië is.

„Met betrekking tot de gestichten voor lepralijders blijkt uit de ontvangen opgaven, dat in het leprozengesticht Pelantoengan (Semarang), in 1897 in het geheel *85* lijders (waaronder 22 Europeanen) vertoefden, van wie er 2 overleden en 37 op verzoek werden ontslagen. Te Wangkoeng (Soerakarta) werden in 1897 in het geheel 163 lepralijders verpleegd, van wie er bij het einde van het jaar nog aanwezig waren 108, aangezien onder de verpleegden 29 sterfgevallen plaats hadden, terwijl 9 lijders geëvacueerd en 17 uit het gesticht werden ontslagen. Het gesticht voor lepralijders te Lano (Djokdjakarta) telde in 1897 in het geheel 293 lijders, van wie er 20 op verzoek of als hersteld ontslagen werden en 42 overleden. Nabij de hoofdplaats Pontianak (Westerafd. van Borneo) werd door het plaatselijk bestuur, in overeenstemming met de wenschen der bevolking, een leprozen-gesticht tot stand gebracht, waarvan de kosten door de ingezetenen werden gedragen. In dat gesticht waren op ult. 1897 ter verpleging 7 personen, in wier onderhoud mede op kosten der bevolking werd voorzien. In de residentie Oostkust van Sumatra, waar de lepra voornamelijk zetelt onder de geïmmigreerde Chineesche bevolking, huisvestte het lepra-azyl ter hoofdplaats Medan, bij het einde

van 1897 84 lijders, zijnde 15 meer dan op ultimo 1896. In den loop van het jaar werden namelijk opgenomen 41 patienten, terwijl er 12 als hersteld ontslagen werden en 14 overleden. Voorts vindt men zoowel te Medan als in de nabijheid van de afdeelingshoofdplaats Tandjong Poera (Beneden-Langkat) een door vermogende Chineezen bekostigd leprozengesticht".

Waarheen al die al of niet op verzoek uit de gestichten ontslagen lepralijders gegaan zijn, meldt het K. V. van 1898 niet! Zeer merkwaardig is ook de mededeeling, dat er uit die gestichten ettelijken *als hersteld* ontslagen zijn. Men vergelijke met deze officieele waarheid het „eenmaal leproos, *altijd* leproos", door den geachten schrijver op bladzijde 1260 aangehaald.

v. S.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Augustus—15 Sept. 1898.

De daling in de Aandeelen Kon. Ned. Mij. v. Petroleumbronnen nam reusachtige verhoudingen aan, vooral nadat het Bestuur officieel vermindering van productie constateerde. Ook de Sumatra Palembang aandeelen werden in die richting meegesleept. Van de Tabaksaandeelen onderscheidden zich de aandeelen Amsterdam Deli Compagnie en Tabak Mij. Arendsburg door een belangrijk avans. De Aandeelen Stoomtrammaatschappijen verkeerden in vaste stemming.

			pCt.
Hooger werden genoteerd:			
Aand.		Int. Cred. & Handelsver. Rotterdam	4 7/8
Pref. Aand.		Koloniale Bank	2 1/2
Cert. v. Aand.		Ned. Handel Maatschappij	2 5/8
Aand.		Ned. Ind. Escompto Mij.	4 1/2
„		Amsterdam Deli Compagnie	43 1/2
Cert. v. Aand.		Tabak Mij. Arendsburg	22
Aand.		Besoeki Tabak Maatschappij	1 3/4
„		Deli Batavia Maatschappij	4
„		Deli Maatschappij	10
„		Tabak Mij. „Franco Deli"	4 3/4
„	A.	Langkat Cult. Mij.	2 1/2
„	B.	Langkat Cult. Mij.	6
„		Rotterdam Deli Maatschappij.	8
„		Tabak Mij. Sakoeda	11
„	A.	Serdang Tabak Mij.	5
„	B.	Serdang Tabak Mij.	4
„		N. Celebes Mijnbouw Mij.	3 1/4
Pref. Aand.		Oost Borneo Mij.	11
Aand.		Mijnbouw Mij. Soemalata.	17 1/2
„		Ned. Ind. Spoorweg Mij.	3
„		Modjokerto Stoomtram Mij.	2
„		Oost Java Stoomtram Mij.	7 1/2
„		Semarang—Joana Tramweg Mij.	4
„		Serajoedal Stoomtram Mij	4
Lager werden genoteerd:			
Pref. Aand.		Cultuur Mij. der Vorstenlanden.	3
Aand.		Java Bosch Exploitatie Mij.	2
„		Suikerfabriek Kalibagor	3
„	A.	Langkat Tabak Mij.	13 1/2
„	B.	Langkat Tabak Mij.	6 1/2

Pref. Aand.	Ned. As. Tab. Mij. v./h. Herrings	6
Aand.	Padang Tabak Maatschij.	2
„	Senembah Maatschij	9
Pref. Aand.	Dordt. Petroleum Industrie Mij.	2
Aand.	Kon. Ned. Mij. v. Petrol. bronnen in Indië	144
„	Sumatra Palembang Petr. Mij.	12
„	Ned. Ind. Expl. Mij.	9
„	Babat Djomb. Stoomtram Mij.	2

DIVIDENDEN.

Samarangsche Zee- en Brand-Assurantie Maatschappij	12 %
2e „ „ „ „ „	10 „
Brand Waarborg Societeit Securitas	7½ „
Kediri-Stoomtrammaatschappij	2 „
Ned. Ind. Crediet- en Bankvereeniging	5 „
Semarang Cheribon Stoomtram mij.	f 30.—
Serajoedal „ „	3 %
Cultuur mij. Tjepper	10 „
Mij. tot het drijven van commissiehandel en het exploiteeren van prauwen en pakhuizen te Panaroekan	f 190.07

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen werden verhandeld:

Aand. Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij	99 %
4½ % Obl. Passoeroean Stoomtram Maatschappij	100¼—101
Aand. Billiton Mij. 1e rubriek	f 900.—
5 % Obl. Crediet- en Handelsver. Banda	98 %
Pref. Aand. Mij. tot Expl. der suikerfabriek Badas.	100 „
Aand. Oost-Borneo Maatschappij	20 „

Volgens het Weekblad van de Commissiebank:

Bewijzen v. Deelg. Ned. Ind. Landbouw Mij.	f 10.—
Aand. Goud-Maatschappij „Oost Totok".	110 %

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

Aand. Cultuur Mij. Penampean	36 %
Cert. v. Aand. Deli Cultuur mij.	149—150 „
„ Medan Tabak Mij.	260 „
Aand. Madura Petroleum Expl. Mij.	90 „
„ Kon. Ned. Mij. v. Petroleumbronnen	300 „
Pref. Aand. Serdang Tabak Mij.	160 „
Aand. Petroleum Mij. Rembang	125 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Sept. 1	TE AMSTERDAM. Sept. 15	TE BATAVIA. 8 Aug.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	47¾	47	
id. ...Pref. Aand.	131	130	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	103	103	105
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	72⅞	72	70 laatst verk.
Javasche Bank..... „	—	—	160
Koloniale Bank..... „	43	42	45 „ „
id. .....Pref. Aand.	59	59½	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	47	47	
Ned. Handel-Mij..... „	144½	144	147½
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	93	96	85 „ „
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	79½	80	80 „ „
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	106	106	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	23	23	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	79	77	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	53	53	
Java's Oosthoek.....5 % Obl.	94	94	
Kalibagor, Suikerfabriek.....Aand.	27¾	25	
Kaliwoengie Plantaran..... „	55	55	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	100 „ „
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	93	93	
Ned. Ind. Houtaankap Mij...Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentan.-Lor..... „	—	—	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	628	654½	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	108	105	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	—	672	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	—	—	
Besoeki Tabak-Mij..... „	87¾	87¾	
Deli-Batavia-Mij..... „	436	432	
Deli-Cultuur-Mij..... „	142	142	
Deli-Maatschappij..... „	480	490	
Deli-Tabak-Mij.....Pref. Aand.	105	105	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	82¾	80	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	128 15/16	127	
„ „ ..... „ B.	58	60	
„ Tab.-Mij..... „ A.	143½	142¾	
„ „ „ ..... „ B.	115	118½	
Medan-Tab.-Mij..... „	248	251¼	
N. As. T. Mij. v./h. Herrings. Pref. Aand.	120	114	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Aand.	—	—	
Padang Tabak-Mij..... „	104½	108	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	156⅞	168	
Tabak Mij. Sakoeda..... „	78	81	
Senembah-Mij..... „	496	486	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	159¾	160	
„ „ „ ..... „ B.	53	55½	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Sept. 1	Sept. 15	TE BATAVIA. 8 Aug.		
Ned.-Ind. Electr.-Mij. ..... Aand.	—	69	80	laatst	verk.
Kon. Paketvaart-Mij. ..... „	174	172½	175	„	„
Rott. Lloyd ..... „	111⅛	112			
Stoomv. Mij. Nederland ..... „	160	160			
Dordt. Petr. Industrie Mij ... Pref. Aand.	117¼	116			
Java Petroleum Mij. ..... Aand.	165¼	169			
Petroleumbronn. in Indië ... „	313	228			
Petroleum Mij. Moeara Enim „	128	127			
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	107	98			
Petrol. Expl. Mij. Tegal ..... „	—	—			
Ned. Ind. Expl. Mij. ..... „	160	160			
N. Celebes Mijnb. Mij. ..... „	96¼	96¼			
Oost Borneo Mij. ..... „	21	27⅝			
id. ..... Pref. Aand.	55	61			
Singkep Tin-Mij. ..... Aand.	—	—			
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	186	180			
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	—	—			
Deli-Spoorweg-Mij. ..... „	168¼	168¼	170	„	„
Ned.-Ind Spoorweg-Mij. ..... „	203½	207	195	„	„
Babat Djomb. St. tr. Mij. ... „	75	75			
Bat. Electr. Tram-Mij ..... „	93	93			
Kedirie Stoomtram-Mij ..... „	117½	117½	120	„	„
Madoera „ „ ..... „	102	102			
Malang „ „ ..... „	104½	104½	110	„	„
Modjokerto „ „ ..... „	95	97			
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. ..... „	128½	128½	130	„	„
Oost-Java-Stoomtram. ..... „	112½	112½	105	„	„
Passoeroean „ ..... „	100	101			
Probolingo Stoomtr.-Mij. ..... „	104	104	112½	„	„
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	191	195	200	„	„
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	131	131	137½		
Serajoedal St.-Tr.-Mij. ..... „	—	130	132½	„	„
Ned.-Ind Hypotheekbank ... „	—	—	105		
id. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	380	„	„
id. Gas-Mij. ..... „	—	—	120	„	„
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95	„	„
id. Effectenbank ..... „	—	—	95		
Padangsche Handel Mij. ..... „	—	—	115	„	„
Scheepsleverantie Mij. ..... „ A.	—	—	180	„	„
Batavia'sch Prauwenveer.... „	—	—	130	„	„
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv. „	—	—	150		
Tagalsch Prauwenveer ..... „	—	—	155	„	„
Nieuw Semarangsch Pr.vr... „	—	—	155	„	„
Samar. Stoom- en Prauwenv. „	—	—	110	„	„
Prauwenv. te Soerabaya .... „	—	—	85	„	„
Soer. Prauw-Mij. ..... „	—	—	127½	„	„
Oost-Java Prauw-Mij. ..... „	—	—	85	„	„
Nieuw Soerab. Pr.-veer ..... „	—	—	175	„	„
Nieuw Pad. Prauwenveer... „	—	—	120	„	„
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer ..... „	—	—	150	„	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 8 Aug.	
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	100	laatst verk.
Bat. Zee & Br.-Ass-Mij	„	100	„ „
O.-I. Zee Br. Ass-Mij	„	100	„ „
Nederl. Lloyd	„	100	„ „
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	160	„ „
2de N.-I. id.	„	140	„ „
Koloniale id.	„	155	„ „
2de Kol. id.	„	135	„ „
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	180	„ „
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	150	„ „
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	220	„ „
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind.	„	170	„ „
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100	„ „
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100	„ „
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105	„ „
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	125	„ „
2de id.	„	100	„ „
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	60	„ „
id. de Merapi	„	95	„ „
id. de Oosthoek	„	80	„ „
id. de Westhoek	„	40	„ „
id. Noordhoek	„	30	„ „
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	30	„ „
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	130	„ „
id. Ardjoeno	„	135	„ „
id. Sumatra	„	85	„ „
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	190	„ „
Intercomm. Telefoon-Mij	„	100	„ „
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	100	„ „
Preanger Telefoon-Mij	„	100	„ „
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	65	„ „
Maatsch. Onderlinge hulp	„	60	
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	150	„ „
Cultuur-Mij. Pagottan	„	100	„ „
„ Tjiogreg	„	100	
id. Perbawatie	„	230	„ „
Winkel-Mij. Eigen hulp	„	100	
Kina-Mij. Kertamana	„	80	„ „
Kartasoera Cult. Mij	„	75	„ „
Cultuur-Mij. Goalpara	„	200	„ „
„ Boenga Meloer	„	75	„ „
„ Artana	„	110	„ „
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	117½	
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	160	„ „
Assam Thee Ondern. Malabar	„	105	
Cultuur Mij. Ramawatie	„	160	
N.-I. Mijnb. Mij.	„	97½	
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	100	„ „
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	100	
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	60	
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	130	
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	97½	
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	75	„ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:			TE BATAVIA, 8 Aug.		
Exploratie-Mij. Balangan	Aand.		100		
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„		100		
Exploratie-Mij. Kolchis	„		600	laatst. verk.	
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	„		40		
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„				
Algemeene Exploratie-Mij.	„		100	„	„
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„		250		
„ „ Pinogo	„		105		
„ „ Batjan	„		100	„	„
Mijnbouw Mij. Monano	„		125		
„ „ Soepajang	„		200		
„ „ Batavia Borneo	„		150		
„ „ Sonder			120		
„ „ Tilamoeta			100		
„ „ Pagoejaman			105		
„ „ Barma Sawah			1000		
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.			97½	„	„
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„	A.	80	„	„
„ „ „	„	B.	90	„	„
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„		200	„	„
Java Veem	„		125	„	„
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„		85	„	„
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„		100	„	„
Goud Exploration Mij. Bone	„		100		
Goud Exploratie Mij. Redjang Lebong Zuid.	„		105	„	„

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Mijnbouw-maatschappij Pangi.

(*Javasche Crt. No. 56, van 15 Juli 1898*).

Zetel. Semarang.

Doel. De exploitatie van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, van concessiën en rechten, in Nederl. Indië.

Kapitaal. *f* 500.000, in 10.000 aandeelen à *f* 50.—

Bestuur. 1 directeur: de heer G. F. van Maanen; 3 à 5 commissarissen: de heeren Mr. C. W. Baron van Heeckeren, Mr. J. H. Andries en H. van Marken.

Winstverdeeling. Na aftrek van eventueel toe te kennen tantièmes, komt aan den directeur 8 %, aan commissarissen 12 %, aan aandeelhouders 80 %.

Mijnbouw-Maatschappij Minahassa.

(*Javasche Crt. No. 57, van 19 Juli 1898*).

Zetel. Semarang.

Doel. De exploitatie van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen, van concessiën en rechten, in Nederl.-Indië.

Kapitaal. *f* 250.000, in 250 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heer C. C. Zeverijn; 2 à 5 commissarissen: de heeren D. H. van Ossenbruggen en H. P. Kloppenburg.

Winstverdeeling. Na aftrek van eventueel toetekennen tantièmes, komt aan de Cultuur-Maatschappij der Vorstenlanden te Amsterdam, voor het aanbrengen van eenige relaties 25 % en aan aandeelhouders 75 %.

TABAK-MAATSCHAPPIJ SEKARPOETIH.
(Javasche Crt. No. 58, van 22 Juli 1898).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De cultuur, de opkoop en de bereiding voor de Europeesche markt van tabak en/of andere gewassen in de resid. Besoeki en de handel in die producten.

Kapitaal. ƒ 250.000, in 250 aandeelen à ƒ 1000.—

Inbreng. Door den heer A. M. Arends voor 225 aandeelen: de tabaksondernemingen Lohdjadjar en Sekarpoetih, in de res. Besoeki, en alle rechten en verplichtingen, voortvloeiende uit het door hem met de firma A. Knottenbelt & Co. te Rotterdam gesloten contract van geldverstrekking.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. M. Arends; 3 commissarissen: de firma's A. Knottenbelt & Co., J. C. Hoorweg & Co. en L. A. Arends

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 7½ % aan den directeur, 7½ % aan de commissarissen, 10 % aan een reservefonds, 75 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit ƒ 200.000 bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

BOUW-MAATSCHAPPIJ BANDOENG.
(Javasche Crt. No. 58, van 22 Juli 1898).

Zetel. Bandoeng.

Doel. Het oprichten van woonhuizen en andere gebouwen, zoomede de exploitatie van gronden, o. a. een stuk grond in de res. Preanger Regentschappen, afd. en hoofdplaats Bandoeng, distr. Oedjoengbroeng Koelon, desa Tjitjendo.

Kapitaal. ƒ 100.000, in 2 seriën, als serie A. 280, en serie B. 120 aandeelen à ƒ 250.—

De directeur is gemachtigd een eerste hypotheek ad ƒ 35.000,— bij wijze van crediet-hypotheek, op de onroerende goederen der vennootschap te vestigen.

Inbreng. Door den heer J. H. L. E. van Meeverden voor 40 aandeelen A. het boven omschreven stuk grond.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. H. L. E. van Meeverden: 1 à 3 commissarissen: de heer F. W. Sijthoff.

Winstverdeeling. 80 % aan aandeelhouders, 10 % aan een reservefonds, 5 % aan den directeur, 5 % aan de(n) commissaris(sen).

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit ƒ 25.000,— bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

HOTEL EN PENSION „DE KOLONIE".
(Javasche Crt. No. 58, van 22 Juli 1898).

Zetel. Tjimahi.

Doel. Het bouwen van een hotel, tevens commensalenhuis, de exploitatie daarvan, het drijven van een wagenverhuurderij, benevens handel in provisiën, dranken enz.

Kapitaal. ƒ 80.000, in 800 aandeelen à ƒ 100,—, als 600 aandeelen A. en 200 aandeelen B., in 3 seriën, als 1e serie 300 A., 100 B., 2e en 3e serie elk 150 A. en 50 B.

Inbreng. Door den heer E. A. von Winning: voor 100 aandeelen B. 1e serie en bij verdere uitgifte de resteerende 50 en 50 aandeelen B. 2e en 3e serie: zijne overeenkomst met de Regeering van Ned. Indië, betreffende den eigendom van grond en toewijzing van rentelooze voorschotten.

Bestuur. 1 directeur: de heer E. A. von Winning; 2 commissarissen: de heeren C. H. O. M. von Winning en A. Mohr.

Winstverdeeling. 15 % aan het reservefonds, 4 % aan den directeur, 4 % aan de commissarissen, 77 % aan aandeelhouders, De uitkeering aan aandeelhouders serie B. der eerste serie geschiedt echter eerst, nadat door de aandeelhouders A dezer sorie zal zijn genoten 30 % van de door hen gestorte sommen. Bij de uitgifte der 2e en 3e serie wordt door de algem. vergadering bepaald, hoeveel % in dier voege de aandeelhouders serie A. vóóraf zullen genieten, alvorens de aandeelen B dier series mede in de winst deelen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit ƒ 20.000 bedraagt, komen de daarvoor genoemde 15 % der winst aan aandeelhouders.

Cultuur-Maatschappij Panggoongsari.
(Javasche Crt. No. 59, van 26 Juli 1898).

Zetel. Semarang.

Doel. Het drijven van landbouw, de voortzetting van bestaande landbouwondernemingen en het exploiteeren van woeste gronden.

Kapitaal en *Inbreng.* ƒ 500.000, in 500 aandeelen à ƒ 1000,—. Door den heer C. Voûte voor 450 aandeelen: de in de res. Madioen gelegen erfpachtsperceelen Panggoongsari, Panggoong Agoong, Sokoliman, Panggoongredjo, Wilhelmina I en II, Dilem en Baning, en de eigendomsperceelen, gelegen te Madioen, bekend onder den naam Droogétablissement Kawedoesan, alles met de daarop staande bebouwing, beplantingen enz.; door den heer F. W. Schreyner voor 50 aandeelen: de in de res. Madioen gelegen erfpachtsperceelen Soember Agoeng, Soember Agoeng Wetan en Poerwo, met de daarop staande bebouwing, beplantingen enz. De vennootschap neemt voor hare rekening: a) de schuld van de heeren C. Voûte en W. J. C. Groos aan vrouwe A. W. Hesselaar, Wed. den heer G. Lebret, groot ƒ 82.571,82 ter zake van de associatie Panggoongsari, rentende 5 %, b) de schuld van de heeren C. Voûte en F. W. Schreyner aan genoemde vrouwe wed. Lebret, groot ƒ 93.656,56 ter zake van de associatie Soember Agoeng, rentende 5 % en c) de schuld van den heer C. Voûte aan genoemde vrouwe wed. Lebret, wegens overname van haar aandeel in de associatiën Panggoongsari en Soember Agoeng, groot ƒ 100 000, rentende 4 %. Het product van de ondernemingen Panggoongsari en Soember Agoeng, voor zoover dit nog onverkocht is, en de opbrengst daarvan worden mede aan de vennootschap overgedragen om te worden aangewend tot afbetaling der bovengenoemde schulden. De te behalen winsten zullen, voordat eenige uitkeering aan aandeelhouders zal mogen geschieden, in de eerste plaats worden aangewend tot aflossing der schulden sub. a en b genoemd, en daarna van de schuld sub c. De directeur is gemachtigd tot zekerheid der

voldoening dezer verbintenis de ingebrachte perceelen bijwege van eerste verband, tot een maximum van *f* 140.000 hypothecair te verbinden ten behoeve van vrouwe Lebret. De vennootschap neemt voor hare rekening de schuld der maatschappij Panggoongsari aan den heer C. Voûte, groot *f* 15.000,— en de schuld dier maatschappij aan Mr. C. W. Baron van Heeckeren, groot *f* 10.000.

Voorts is de directeur gemachtigd om eene hypothecaire obligatieleening uittegeven tot een maximum van *f* 300.000.

Bestuur. 1 directeur: de heer Mr. C. W. Baron van Heeckeren; 2 à 3 commissarissen: de heeren J. J. Benjamin, H. van Marken en Mr. N. M. Lebret.

Winstverdeeling. Met inachtneming van het boven bepaalde omtrent afbetaling van schulden en na afzondering van een bedrag voor benoodigd werkkapitaal, wordt het overblijvende verdeeld als volgt: 20 % aan een reservefonds, 10 % aan directeur, 10 % aan commissarissen. 60 % aan aandeelhouders. Het bestuur is bevoegd, in de voorwaarden eener uittegeven obligatieleening te bepalen, dat na aflossing der schuld aan de wed. Lebret, aan aandeelhouders geene hoogere jaarlijksche uikeering zal worden gedaan dan 5 % en het resteerende der winst te reserveeren of aan te wenden tot aflossing van schuld.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 150.000 bedraagt, zal over eventueel verder noodige reserves telken jare worden beslist.

GEZONDHEIDS-ETABLISSEMENT TOSARI.

(*Javasche Crt. No. 60, van 29 Juli 1898.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De exploitatie van het hôtel Tosari, staande op een stuk grond, in de dessa Tosari, distr. Tengger, afd. en res. Pasoeroean. Desgewenscht kunnen door de vennootschap ook andere hôtels opgericht, overgenomen en in exploitatie gebracht worden.

Kapitaal. *f* 68.000, in 315 preferente en 365 gewone aandeelen à *f* 100.—, als seriën A, B en C, resp. 100, 115 en 100 pref., en seriën D, E, F en G, resp. 65, 100, 100 en 100 gewone aandeelen.

Inbreng. Door den heer H. C. Voorhoeve Jr. en zijne echtgenoote vrouwe M. J. F. E. de Quay voor 315 preferente aandeelen en 65 gewone aandeelen, serie D: het recht van opstal op boven omschreven perceel met al het daarop gebouwde en de rechten en verplichtingen, voortspruitende uit eene obligatie met pand.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. C. Voorhoeve Jr.; 2 commissarissen: de heeren Mrs. J. W. Ramaer en A. Paets tot Gansoyen.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend voor de aandeelen Serie A, vervolgens 6 % voor de serie B, daarna 6 % voor de serie C, waarna aan houders der aandeelen van de volgende seriën zal worden uitgekeerd 8 %. Van het daarna overblijvende komt 5 % aan den directeur, 5 % aan ieder der commissarissen, terwijl telken jare door de algem. vergadering zal worden beslist of de resteerende 85 % als extra dividend aan de houders der aandeelen serie D en volgende zullen worden uitgekeerd, dan wel zullen worden besteed tot uitbreiding en verbetering van het gezondheids-etablissement.

MAATSCHAPPIJ VOOR DE CULTUUR VAN VEZELPLANTEN.
(*Javasche Crt. No. 61, van 3 Aug. 1898.*)

Zetel. Semarang.

Doel. 1°. De cultuur van Rami, Agave, Pisang en andere vezelhoudende planten op een erfpachtsperceel, nader onder „inbreng" omschreven, dan wel op van de Inlandsche bevolking te huren gronden; 2°. het oprichten en drijven van fabrieken tot verwerking der verkregen producten; en 3°. het verkoopen van die producten. De cultuur van andere dan vezelhoudende gewassen vordert de voorafgaande goedkeuring der algemeene vergaderiag van aandeelhouders.

Kapitaal. *f* 100.000 in 1000 aandeelen à *f* 100.—.

Inbreng. Door den heer F. A. Enklaar van Guericke voor 300 aandeelen: het erfpachtsrecht op gronden, groot ± 750 bouws behoorende tot de desa's Kedoong-galih, Bareng, Djenes-glaran, Ngampoengan, Pakel en Karangan, in het distr. Djaboeng, afd. Modjokerto, res. Soerabaja.

Bestuur. 1 directeur: de heer F. A. Enklaar van Guericke; 3 commissarissen: de heeren L. J. P. J. Jeekel, J. F. Burgersdijk en P. A. van Asperen van der Velde.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 10 % aan den administrateur, 10 % aan het ondergeschikt personeel op de onderneming, 50 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 50.000.

ELECTRICITEITS-MAATSCHAPPIJ „MEDAN".
(*Staats-Crt. No. 183, van 8 Augustus 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De levering van electrischen stroom voor verlichting en andere doeleinden; het verkoopen en verhuren van electrische verlichtings- en beweegkrachtstoestellen; het leveren van installatiën voor electrische verlichting of beweegkracht; het waarnemen van agenturen op dit gebied, alsmede alles wat volgens het oordeel van directie en commissarissen, in den ruimsten zin tot het doel der vennootschap kan gerekend worden te behooren.

Kapitaal. *f* 600.000, in 24 seriën van 25 aandeelen à *f* 1000.—. Er worden bovendien uitgegeven 6 oprichtersbewijzen, welke door de directie kunnen worden ingetrokken tegen betaling van *f* 1500.— per stuk.

Inbreng. Door de firma G. D. Langereis & Co. voor 15 aandeelen en *f* 5000.— in contanten als restitutie voor gemaakte onkosten: de vergunning tot den aanleg en het gebruik van geleidingen voor electrische verlichting ter hoofdplaats Medan, res. Oostkust van Sumatra, en de bestaande overeenkomst tusschen de voormelde firma en de commissie voor het gemeentefonds te Medan, betrekkelijk de levering van electrisch licht voor de straatverlichting te Medan.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de heer J. Langereis; 3 à 5 commissarissen: de heeren Mr. M. Enschedé, B. J. H. Haitink en G. H. de Marez Oyens.

Winstverdeeling. Eerst 10 % aan het reservefonds, daarna 7 % dividend. Van het overige komt 65 % aan aandeelhouders, 10 % aan commissarissen, 5 % aan de directie, 5 % aan den vertegenwoordiger in Indië, 10 % aan de

houders der oprichtersbewijzen, 5 % aan het ondersteuningsfonds voor het personeel.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot 20 % van het gestort maatschappelijk kapitaal.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ KAMPONG MACASSAR-HARMENDAAL.

Javasche Crt. No. 63, van 9 Augustus 1898.)

Zetel. Meester-Cornelis.

Doel. De exploitatie van eenige eigendomsperceelen in de afd. Meester-Cornelis, res. Batavia, de verkoop van de producten dier perceelen en de opkoop, verwerking en verkoop van elders verkregen grondstoffen.

Kapitaal. *f* 50.000, in 10 aandeelen à *f* 5000.—.

Inbreng. Door den heer P. S. L. Kalenkongan voor 9 aandeelen: de bovengenoemde perceelen, met den lossen en vasten inventaris.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. G. E. L. d'Hollosy.

Winstverdeeling. Na aftrek van tantièmes en eventueel te vormen reserve- en vernieuwingsfondsen, wordt de winst onder aandeelhouders verdeeld.

NEDERLANDSCH-INDISCHE ACETYLEENGAS-MAATSCHAPPIJ.

(Javasche Crt. No. 63, van 9 Aug. 1898.)

Zetel. Probolinggo.

Doel. Het aanleggen en exploiteeren van acetyleengas-installaties in Nederl.-Indië, het aanvragen en overnemen van vergunningen of concessies tot verlichting van gebouwen en wegen, het aanleggen van de noodige buisleidingen daartoe, het voorzien der publieke en particuliere gebouwen en woningen van de noodige lampen, luchters en kronen met de daartoe behoorende buisleidingen, gasmeters enz., het maken en leveren van compleete acetyleengas-installaties in en buiten de steden en het drijven van handel in alle aan kunstlicht aanverwante artikelen in den meest uitgebreiden zin en het onderhoud daarvan, zoomede de vervaardiging van de noodige grondstoffen voor acetyleengas.

Kapitaal. *f* 62.500, in 5 series elk van 125 aandeelen à *f* 100.—, waarvan de 1e serie is uitgegeven.

Inbreng. Door den heer P. M. Tuyl Schuitemaker voor 12 aandeelen van elke uit te geven serie: zijne verkregen en nog te verkrijgen vergunningen tot publieke verlichting met acetyleengas, zijne reeds verkregen relaties in deze aangelegenheid, speciaal wat betreft het zuiveringsmiddel van acetyleen.

Bestuur. 1 directeur: de heer P. M. Tuyl Schuitemaker; 2 commissarissen: de heeren N. J. Tönjes Sr. en H. F. Potter.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan het reservefonds. Van het dan resteerende komt 15 % aan den directeur, 7½ % aan commissarissen, 12½ % aan het personeel en 65 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Wanneer dit 1/5 van het gestort maatschappelijk kapitaal bedraagt, vervallen de daarvoor genoemde 10 % aan aandeelhouders.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „NIEUW DILEM".
(*Staats-Crt. No. 186, van 11 Augustus 1898*).

Zetel. Rotterdam.

Doel. Het exploiteeren van de ondernemingen Soeka-Radja of Toempak-Doeloe, Dilem I, II en III, res. Kediri, afd en distr. Trengalek, en later te verkrijgen gronden, benevens de verkoop van het te verkrijgen product.

Kapitaal. ƒ 35.000, in 70 aandeelen à ƒ 500.—

Bestuur. 1 directeur: de firma van Peski & Co.; 3 à 5 commissarissen: de heeren J. A. E Buss, H. P. Gerritsen en C. van Rossem Cz.

Winstverdeeling. Na aftrek van een tantième aan den administrateur, eerst 5 % dividend. Van het overige komt: 60 % aan aandeelhouders, 10 % aan het reservefonds, 10 % aan de directie, 10 % aan commissarissen, 10 % aan den vertegenwoordiger in Nederl.-Indië.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit ƒ 25.000 bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

DELI-BEDAGEI-CULTUUR-MAATSCHAPPIJ,
(*Staats-Crt. No. 194, van 20 Augustus 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het teelen, kweeken, bereiden en verkoopen van tabak of andere producten in Nederl. Indië, (de gronden in Soerakarta en Djakjakarta uitgesloten.)

Kapitaal. ƒ 1.000.000, in 1000 aandeelen à ƒ 1000.—

Inbreng. Door den heer F. L. Klink voor 220 aandeelen: de landbouwconcessiën, genaamd Simpang Ampat en Martabing. gelegen in het landschap Bedagei, groot resp. circa 3000 en 4000 bouws.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. C. Heesterman; 3 à 5 commissarissen: de heeren D. Haagmans Jr., J. M. Pijnacker Hordijk en F. W. Eppens.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend; van hetgeen daarna overblijft komt 10 % aan het reservefonds. Van het dan resteerende komt 7½ % aan den directeur, 12½ % aan commissarissen, 80 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Wanneer dit 50 % van het geplaatste maatschappelijk kapitaal bedraagt, wordt het daarvoor bestemde winstaandeel niet meer daarin gestort. Op voorstel van directeur en commissarissen kan de algem. vergadering echter bepalen, dat het reservefonds hooger zal worden opgevoerd.

TEMAJANG-REMBANG-PETROLEUM-MAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Crt. No. 194, van 20 Augustus 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het exploiteeren van vergunningen tot onderzoek naar petroleum houdende terreinen in Nederl. Indië.

Kapitaal. ƒ 500.000, in 1000 aandeelen à ƒ 500.— De vennootschap geeft nog uit 600 oprichtersbewijzen.

Inbreng. Door den heer J. C. Roskott voor 590 aandeelen: de vergunning tot mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een gedeelte van het district Temajang, afd. Bodjonegoro, res. Rembang; door den heer W. J. Wisse voor 20 aandeelen: een volledig toestel tot het boren van petroleum

Bestuur. Een raad van beheer, bestaande uit 3 à 5 leden: de heeren F. van Giessen, J. J. Klaverwijden en M. C. Verloop; 1 of meer administrateuren of gedelegeerden en plaatsvervangers van deze: de heer H. W. Verloop.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend.- Van het overblijvende komt 5 % aan het reservefonds, 50 % aan aandeelhouders, 15 % aan den raad van beheer, 10 % aan administrateur(s) en verder personeel, 20 % aan houders der oprichtersbewijzen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 100 % bedraagt van het maatschappelijk kapitaal, komt het daarvoor genoemd winstaandeel ten bate van aandeelhouders.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ KOTABOENAN.

(Staats-Crt. No. 198, van 25 Augustus 1898).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het exploiteeren van vergunningen, concessiën en rechten, voor mijnontginning.

Kapitaal. *f* 600.000, in 120 aandeelen à *f* 5000, verwisselbaar in onderaandeelen van *f* 1000 of *f* 500.—

Inbreng. Door den heer Dr. H. Siber voor 80 aandeelen: de door hem te verkrijgen vergunning voor mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen in en om Kotta Boenan, groot minstens 25000 bouws.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heer dr. H. Siber en de firma P. Landberg & Zn.; 3 à 5 commissarissen: de heeren A. Wolff, Jhr. W. A. Baud en Jhr. H. M. Huydecoper; plaatsvervangend commissaris: de heer J. C. van Lennep.

Winstverdeeling. Na afzondering van eene som voor het reservefonds: 5 % aan directeur(en), 5 % aan commissarissen, 90 % aan aandeelhouders

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot 25 % van het gestort maatschappelijk kapitaal.

DE NEDERLANDSCHE INDISCHE PENSIOENBANK OF BANQUE DE PENSIONS DES INDES NEÊRLANDAISES.

(Staats-Crt. No. 199, van 26 Augustus 1898).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel is om voor Nederlandsche en Indische ambtenaren, officieren en minderen, zoowel actief dienenden als gepensionneerden of gegageerden en weduwen, op te treden als gemachtigde voor de ontvangst en overmaking of uitbetaling van de hun toekomende traktementen, pensioenen, gagementen, onderstanden, toelagen, gratificatiën, en zoo voort, onverschillig of zij in of buiten Nederland verblijven, en verder alles te doen, wat daarmede in verband staat, ook het koopen en verkoopen van alle soorten bankpapier, muntspeciën, wissels enz.

Kapitaal. *f* 50.000, in 100 aandeelen à *f* 500,—

Bestuur. 1 directeur: de heer L. Schmier; 1 hoofdvertegenwoordiger voor het buitenland: de heer Th. C. H. Stutterheim, te Brussel; 2 commissarissen: de heeren J. A. Schmier en A. Schmier.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend; van het overige komt: 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 10 % aan den hoofdvertegenwoordiger, 2½ % aan ieder der commissarissen, de rest aan aandeelhouders.

INDUSTRIEELE MAATSCHAPPIJ „PALEMBANG".

(Staats Crt. No. 211 van 10 September 1898.)

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. Het drijven van handel in den ruimsten zin, zoo in Nederl.-Indië als in Europa, en wel voor eigen rekening en in commissie en consignatie, het

waarnemen van agenturen, het vestigen, koopen en exploiteeren van de aan de vennootschap in eigendom of huur toebehoorende industrieele ondernemingen als anderszins en het aanvragen en in exploitatie brengen van concessiën.

Kapitaal. *f* 75.000 in 3 seriën van 50 aandeelen à *f* 500.—.

Bestuur. 1 directeur: de heer W. Cremer; 4 commissarissen: de heeren A. Feikema. P. Kolff, J. Deen en H. Cremer.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 50 % aan aandeelhouders, 15 % aan commissarissen, 15 % aan den directeur, 20 % aan bet Europeesch personeel in Nederl.-Indië.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

BATAVIASCHE OOSTER SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengsten over de maand Juni	1897 zuiver.	1898 telegraphisch
Lengte in exploitatie	57 K.M.	63 K.M.
Aantal personen	91.832	100.000
„ tonnen goederen.	4.361.145	6700—6800
Opbrengst personen.	*f* 15.766.13	*f* 21.000
„ goederen en diversen.	„ 16.146.42	„ 22.000

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1897.

Opbrengst Juni 1898	*f*	87.000	tegen *f*	85.000	in	1897
„ per dagkilometer.	„	27.51	„ „	26.91	„	„
„ sedert 1 Jan. 1898.	„	735.000	„ „	729.000	„	„
„ Augustus 1898.	„	93.000	„ „	90.500	„	„
„ per dagkilometer.	„	20.41	„ „	28.62	„	„
„ sedert 1 Jan. 1898.	„	828.000	„ „	819.400	„	„

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

	Juni 1898.			1897.
Reizigers (127.800)	*f* 54.200.—	(95.900)	*f*	43.400.—
Goederen (61.300 ton).	„ 257.900.—	(65.800 ton)	„	296.100.—
Diverse ontvangsten	„ 10.700.—		„	12.200.—
Totaal	*f* 322.800.—		*f*	332.200.—
Per dag-kilometer	„ 50.79		„	52,27
Van 1 Jan. af	„ 1.481.814.98		„	1.434.035.80
Per dag-kilometer.	„ 34.10		„	33.—

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers (86.200)	*f* 28.900.—	(86.100)	*f*	28.200.—
Goederen (11.000 ton)	„ 43.000.—	(11.900 ton)	„	47.800.—
Diverse ontvangsten	„ 2.800.—		„	2.900.—
Totaal	*f* 74.700.—		*f*	78.900.—
Per dag-kilometer	„ 43.03		„	45.44
Van 1 Jan. af	„ 488.318.58		„	478.921.30
Per dag-kilometer.	„ 41.13		„	40.34

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers (33.400)	*f*	3.900.—	(25.300)	*f*	3.000.—
Goederen (10.400 ton)	„	15.000.—	(9.400 ton)	„	13.300.—
Diverse ontvangsten	„	300.—		„	200.—
Totaal	*f*	19.200.—		*f*	16.500.—
Per dag-kilometer	„	25.80		„	22.17
Van 1 Jan. af	„	56.275.66		„	51.095.92
Per dag-kilometer	„	11.06		„	10.04

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.)

Reizigers (42.000)	*f*	9.400.—	*f*	—
Goederen (2400 ton)	„	4.400.—	„	—
Diverse ontvangsten	„	100.—	„	—
Totaal	*f*	13.900.—	*f*	—
Per dag-kilometer	„	9.54	„	—

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Augustus 1898 *f* 36.600 tegen *f* 27.000 in 1897.
Sedert 1 Juli 1898 „ 57.600 „ „ 53.000 „ 't vorige jaar.

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juli 1898	*f* 112.700	*f* 15.—	242
„ 1897	„ 104.800	„ 14.—	
Verschil meer	„ 7.900	„ 1.—	
Van 1°. Jan. tot ult. Aug. 1898	„ 612.600	„ 10.40	242
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 569.600	„ 9.70	
Verschil meer	„ 43.000	„ 0.70	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Aug. 1898	*f* 18.500	*f* 15.30	39
„ 1897	„ 14.700	„ 21.50	22
Verschil meer	„ 3.800	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 6.20	
Van 1°. Jan. tot ult. Juli 1898	„ 123.900	„ 14.20	36
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 104.100	„ 20.60	21
Verschil meer	„ 10.800	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 6.40	

Lijn Modjokerto-Ngoro.

Aug. 1898	*f* 17.300	*f* 13.40	41
„ 1897	„ 17.700	„ 13.90	
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ 700	„ 0.50	
Van 1°. Jan. tot ult. Aug. 1898	„ 68.800	„ 6.90	41
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 67.800	„ 6.80	
Verschil meer	„ 1.000	„ 0.10	
Verschil minder	„ —	„ —	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Aug. 1898.	*f* 34.500	*f* 13.10	85
„ 1897.	„ 29.100	„ 17.40	54
Verschil { meer	„ 5.400	„ —	
Verschil { minder	„ —	„ 4.30	
Van 1°. Jan. tot ult. Aug. 1898	„ 148.000	„ 9.—	68
„ „ „ „ „ „ 1897.	„ 105.500	„ 9.90	44
Verschil { meer	„ 42.500	„ —	
Verschil { minder	„ —	„ 0.90	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Aug. 1898	*f* 51.900	*f* 8.90	189
„ 1897	„ 30.400	„ 11.70	84
Verschil { meer	„ 21.500	„ —	
Verschil { minder	„ —	„ 2.80	
Van 1°. Jan. tot ult. Aug. 1898	„ 212.300	„ 5.70	154
„ „ „ „ „ „ 1897.	„ 110.500	„ 9.10	50
Verschil { meer	„ 101.800	„ —	
Verschil { minder	„ —	„ 3.40	

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Aug. 1898 *f* 4000.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Aug. 1898 *f* 24.000 tegen *f* 21 000.

Onze bestuursvestiging op Nieuw-Guinea.

(*Met twee schetskaartjes*).

Het bezit van koloniën legt verplichtingen op aan de volken, die daarin voordeel zien.

Wie de lusten van koloniaal bezit wil, moet ook bereid zijn de lasten te dragen. Een volk, dat zich sterk maakt om op een lageren trap van beschaving staande volksstammen onder zijn hoede te nemen en op den weg van oeconomische ontwikkeling te leiden, kan in onze dagen niet meer volstaan met het plaatsen van wapenborden langs de kusten der in bezit genomen landstreken.

Als een gevolg van de scherpe concurrentie in het verwerven van koloniën geldt thans op dit gebied algemeen het politiek beginsel dat „bezit" alleen bewezen wordt door feitelijke occupatie.

Had het Opperbestuur dus niet willen overgaan tot een bestuursvestiging op N.-Guinea, dan zou het zonder twijfel, spoediger dan men misschien verwachtte, hebben moeten besluiten om van het bezit van dat belangrijk deel van onzen Archipel afstand te doen.

De andere mogendheden zouden in dit besluit terecht een teeken van onmacht en zwakheid hebben gezien en tevens een voorteeken, dat na langeren of korteren tijd ook de rest wel in andere handen zou overgaan. En dat er onder hen geen liefhebbers voor ons schoon Insulinde zouden zijn, daarvoor behoeft men waarlijk geen vrees te koesteren. Veeleer zouden zij elkaar den buit betwisten, evenals wij dit thans met China zien gebeuren.

„Het eerste beginsel van onze koloniale politiek moet zijn *behoud van hetgeen wij hebben.*" Met die woorden ving de bekwame Oost-Indische ambtenaar Koorders zijn colleges te Delft aan en wie onzer, die zijn vaderland oprecht liefheeft, zal ze niet gaarne onderschrijven.

De toestand van Nieuw-Guinea, in de achter ons liggende periode, die wij thans hopen weldra als afgesloten te mogen beschouwen,

was er een van wanorde en regeeringloosheid. De algemeen geldende wet was het recht van den sterkste. Moord, brandstichting en menschenroof waren aan de orde van den dag en de vreedzaamste en rustigste stammen onder de inboorlingen werden meedoogenloos uitgeroeid en verjaagd door hen die een grooter aantal vaartuigen en weerbare mannen konden te voorschijn brengen.

Soms bloedde mij het hart, wanneer ik op mijn reizen in die streken, in de plaats van welvarende kampongs met vroolijk wuivende klapperaanplantingen, de verschroeide palen der in brand gestoken huizen en de wegstervende stronken van vernielde vruchtboomen terugvond. In mijn verbeelding hoorde ik dan het angstgeschrei der gevangen genomen vrouwen en kinderen en het doodsgerochel der neêrgestoken mannen, die, in hun slaap overvallen en niets kwaads vermoedende, niet in staat waren zich te verdedigen.

Aan dien treurigen en voor ons oppergezag zoozeer beschamenden toestand een einde te maken is de bedoeling der Regeering met de bestuursvestiging op Nieuw-Guinea. Ons gebied op dat eiland en de daartoe behoorende kleinere eilanden is echter zoo enorm uitgebreid dat de eerste stap, waartoe thans besloten is, niet anders dan een zeer bescheidene kan genoemd worden. Het gedeelte van Nieuw-Guinea, dat onder onze Souvereiniteit staat, is daarvoor voorshands in twee groote bestuursressorten verdeeld: de Afdeelingen Noordkust en West- en Zuidkust van Nieuw-Guinea. Ieder van die beide provincies zal door een controleur der 1e klasse bestuurd worden, aan wien detachementen gewapende politiedienaren tot handhaving van hun gezag en stoomertjes voor het bereizen van hun gebied worden toegevoegd.

Als hun standplaatsen zijn aangewezen, voor de Noordkust: Manokwari, in de baai van Dorei en voor de West- en Zuidkust: Fak-Fak in het landschap Kapaur, die op de bij dit opstel behoorende schetskaartjes zijn aangegeven.

Eerstgenoemde standplaats ligt in de onmiddelijke nabijheid der zendingsstations Dorei en Mansinam en niet meer dan een paar uren roeiens van dat te Andag.

De reede van Manokwari is volkomen veilig en rondom ingesloten door den vasten wal en door eilanden, terwijl het strand zacht glooiend oploopt, zoodat men sloepen en prauwen zonder gevaar op den wal kan laten loopen.

Het terrein is hier nabij de kust vlak om vervolgens met een zachte helling op te loopen. De bodem bestaat uit verweerd koraalzand, overdekt met een flinke laag humus en is zeer vruchtbaar. De zendeling Bink, thans op het eiland Roon verblijf houdende, woonde hier vroeger twaalf jaren achtereen en gaf een gunstig getuigenis over deze plek, waar hij met genoegen gewoond had.

Te Fak-Fak, aan de Westkust, loopt het terrein, van het strand, dadelijk met een zachte helling op en komt het etablissement dus op eene hoogte te staan van waaruit men een prachtig zeegezicht heeft.

De reede, die door het eiland Poelau-Pandjang of Laag-Eiland tegen Westelijke en Noord-Westelijke winden beschut is, is niet zoo veilig als die van Manokwari, omdat zij naar het Zuid-Oosten open ligt. In een aangrenzende binnenbaai vinden de tot het etablissement behoorende vaartuigen echter steeds een veilige schuilplaats.

Een kwartier roeiens van Fak-Fak ligt het eilandje Serang of Toebi-Serang, dat sinds jaren door de maildienst wordt aangedaan en in de dienstregeling der Koninklijke Paketvaartmaatschappij abusievelijk Kroe wordt genoemd, zijnde dit de naam eener tusschen Atti-Attioni en Fak-Fak gelegen Papoesche kampong.

Zooals bekend is werd deze geheele kuststrook vroeger Onin of Wonin genoemd en onderscheiden in Onin di Atas en Onin di Bawa, naar gelang men het binnen in de Telok-Beran (Maccluer Golf) gelegen gedeelte, dan wel het schiereiland van dien naam bedoelde.

Het nauwkeurigst overzicht van dit deel van Nieuw-Guinea vindt men op de kaart behoorende bij het bekende werk van Robidé van der Aa: „Reizen naar Nederlandsch Nieuw-Guinea" enz.

De nabijheid der Telok-Beran vooral maakte het wenschelijk den besturenden ambtenaar hier te vestigen, omdat de toestanden daar in de laatste jaren, in verband ook met den clandestienen invoer van geweren en buskruit, zeer ongunstig zijn geworden en dringend het voortdurend toezicht en de contrôle van een Europeesch ambtenaar vereischen.

Van Fak-Fak naar Sekar in de golf van Beran, dus dwars over het schiereiland Onin di Bawa, bestaat thans reeds, door een boschpad, communicatie over land, hetgeen de nieuwe bestuurs-

vestiging zeer te stade zal komen, ten einde voortdurend op de hoogte te blijven van hetgeen daar voorvalt.

Zooals uit het voorafgaande gebleken is, zullen dus de beide bestuursetablissementen op den vasten wal van Nieuw-Guinea gevestigd worden en niet op een der vele in de nabijheid van de kust gelegen eilanden.

Ik acht dit voor de met de bewoners van het binnenland in de toekomst aan te knoopen relaties, geen gering voordeel. Immers de vertegenwoordiger van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zal op Nieuw-Guinea niet optreden als een op winst belust handelaar, die zoo goedkoop mogelijk tracht in te koopen of in te ruilen, maar als de beschermer van verdrukten en verongelijkten. Zijn eenig doel is het stichten van vrede en veiligheid.

Zal het nu en dan noodig zijn zijn gezag te doen gelden, dan beschikt hij over een voldoende macht, terwijl het etablissement, waar hij verblijf houdt, behoorlijk versterkt en bewaakt wordt. Over het algemeen toch zijn de Noord- en Westkust schaars bevolkt, terwijl de verschillende nederzettingen der inboorlingen veelal met elkaar in onmin leven en derhalve voor een gemeenschappelijk optreden geen vrees behoeft te bestaan.

De beide etablissementen zullen bestaan uit een controleurswoning, een woning voor den instructeur tevens klerk, een kazerne voor de gewapende politiedienaren, een idem voor het scheepsvolk, een kantoor en een gevangenis, alles omgeven door een stevige palissadeering. Bovendien zullen, in de nabijheid van het strand, kolenloodsen gebouwd worden.

Op mijne veelvuldige reizen naar Nieuw-Guinea drong zich steeds de gedachte op den voorgrond hoeveel er in dat prachtig land nog valt te exploreeren, te onderzoeken en in kaart te brengen.

Daarom is het mijn vurige wensch dat deze bestuursvestiging in niet geringe mate moge bijdragen tot vermeerdering onzer kennis van land en volk en dat ook de vlag onzer oorlogsschepen daar voortaan een betere bekende op de zeeën zal worden dan tot nu toe het geval placht te zijn.

Ternate, 23 Juni 1898.

Dr. D. W. HORST.

N°I

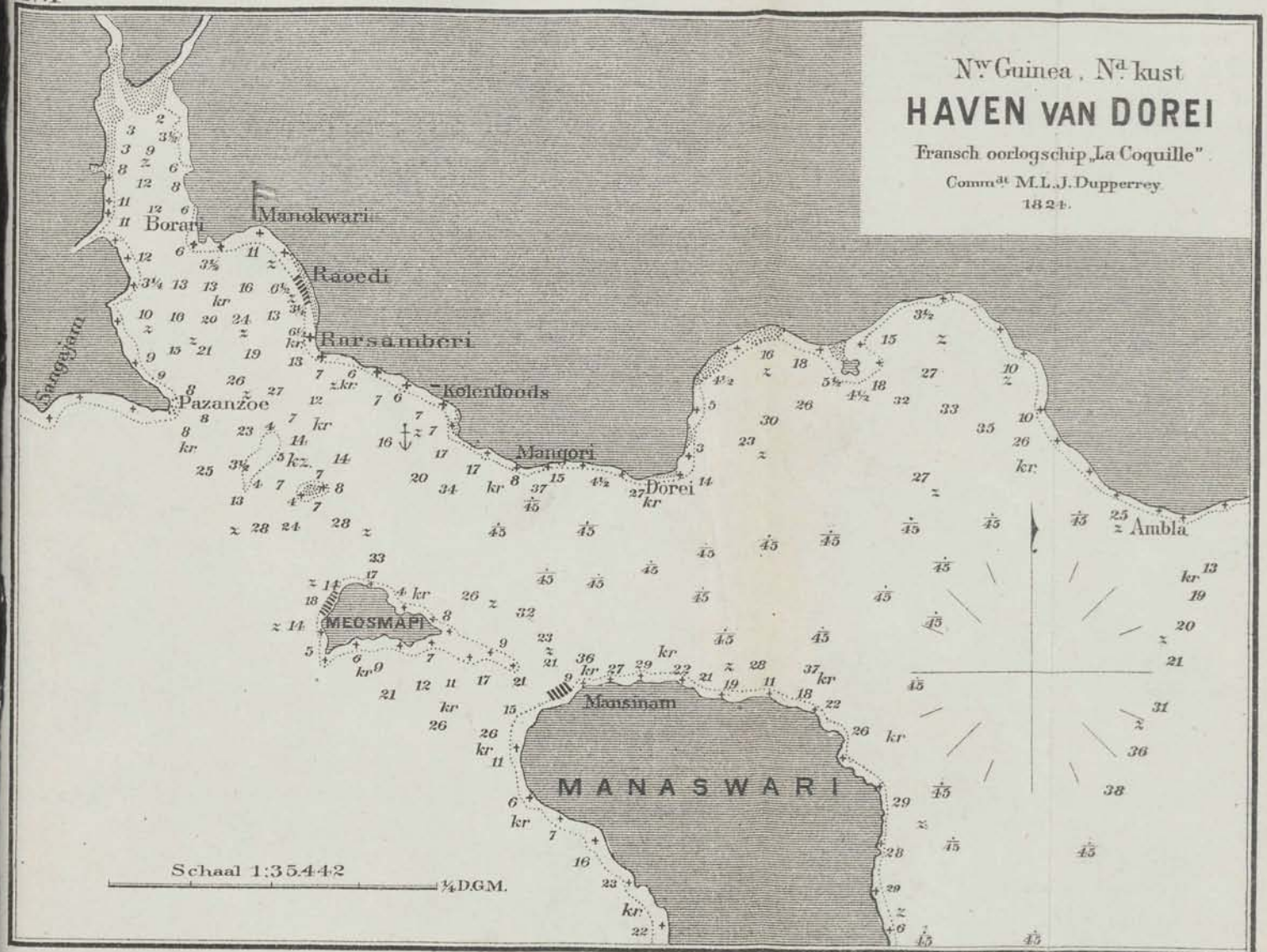

Lith. J. H. de Bussy.

NASCHRIFT VAN DE REDACTIE.

Hoe gering onze kennis van Nederlandsch Nieuw-Guinea is, blijkt wel het best uit de hierbij gevoegde schetskaarten. Toen Dr. Horst ons zijn artikel gezonden had, konden wij onze oogen niet gelooven, dat daarbij een kaartje was opgenomen in 1824 door een Franschman nog wel, en het kwam ons onmogelijk voor, dat dit nu de laatste bron zou zijn over het terrein, waar een controleur zal gevestigd worden.

Wij wendden ons toen tot kolonel Smit van den Broeke, directeur van het Hydrographisch Bureau te 's-Gravenhage. Uit de inlichtingen, door dien hoofdambtenaar met groote welwillendheid verstrekt, na een onderzoek ten deze ingesteld, blijkt echter dat Dr. Horst ons inderdaad een copie zond van het nieuwste, dat er over de haven van Dorei bestaat.

Op de zeekaart no. 156 van het Hydrographisch Bureau te Batavia, die den titel draagt: „Plannen van ankerplaatsen op Nieuw-Guinea", vinden wij dan ook het schetskaartje van de haven van Dorei, dat wij hier reproduceeren, en dat, — wij vestigen er nog eens de aandacht op, — het resultaat is van een opneming, verricht door het Fransche oorlogsschip „La Coquille" in 1824.

Wanneer men bedenkt, hoe dikwijls Nederlandsche oorlogsschepen of schepen van de gouvernements-marine na 1824 de baai van Dorei hebben bezocht, dan is het toch diep beschamend, dat er geen enkele Nederlandsche opname van die baai bestaat.

Het is treurig, dat er nagenoeg nooit door de marine of de gouvernements-marine, die dikwijls maanden en maanden lang gestationeerd is met een bodem op één station, opnemingen verricht worden.

— „Daar is de hydrographische dienst voor, waarbij aan de officieren toelagen gegeven worden van *f* 150 's maands aan den commandant en van *f* 100 's maands aan de overigen".

Het is begrijpelijk, dat de officieren, die niet tot dien dienst behooren, er hartelijk voor bedanken op eigen initiatief opnamen te doen, als zij daartoe in de gelegenheid zijn, nu de regeering nimmer toonde, daarin eenig belang te stellen.

Wij houden ons overtuigd, dat met zeer geringe kosten heel wat opnamen, natuurlijk voorloopige, van ankerplaatsen zouden bestaan, wanneer de officieren wisten, dat er op die opname prijs

gesteld werd en dat hun een belooning werd gegeven, als de opname ter beoordeeling van de hydrographie daartoe aanleiding gaf.

De tweede schetskaart van Dr. Horst is, zooals ons bleek, bewerkt naar verschillende bronnen. Het westelijkste stuk, van den rand tot de oostpunt van Poeloe Pandjang, is overgenomen van een schetskaart vervaardigd aan boord van Z. M. „Java" van 1887: „Ankerplaats bij het eiland Ekka". Het oostelijk gedeelte, van den rand tot de oostpunt van Poeloe Pandjang, is blijkbaar door Dr. Horst overgenomen van het carton: „Ankerplaats bij het eiland Serang, luitenant ter zee 2e klasse J. C. Oudraat, 1855". Het middelste gedeelte van de kaart komt, voor zoover wij hebben kunnen nagaan, op geen zeekaart voor. Dr. Horst deelde niet mede, op welke wijze dit gedeelte van zijn kaart ontstaan is.

Wij hebben weinig sympathie gehad met de bestuursvestiging op Nieuw-Guinea, zooals onze lezers weten. Nu zij echter een feit is, nemen wij haar loyaal aan en van harte hopen wij er het beste van.

De korte mededeeling van Dr. D. W. Horst, die te beschouwen is als de geestelijke vader van die bestuursvestiging, en die als resident van Ternate *charge d'âmes* heeft over de Papoea's van deze nieuwe parel van Insulinde en over de controleurs, die daar een zeker zeer interessante, zij het stille standdlaats zullen hebben heeft al het belang, dat actualiteit en zaakkennis aan een artikel kunnen schenken.

Wij plaatsen het opstel van Dr. Horst dan ook met groote ingenomenheid en wij hopen, dat onze pessimistische denkbeelden over onze nieuwe Australische provinciën, onder het beheer, als hoofd van gewestelijk bestuur, van Dr. Horst, een schitterend dementi zullen ontvangen.

v. S.

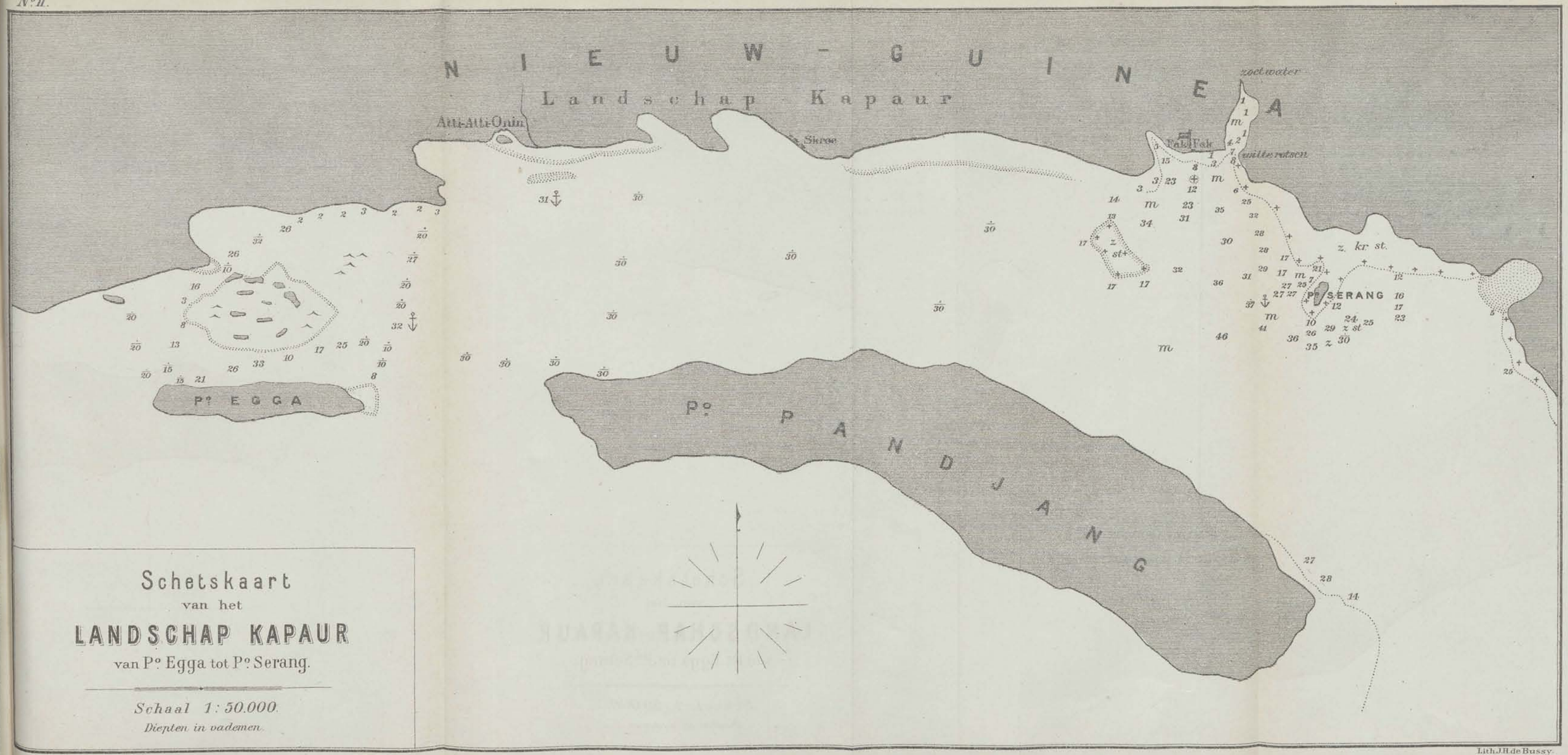

Schetskaart
van het
LANDSCHAP KAPAUR
van Pº Egga tot Pº Serang.

Schaal 1 : 50.000.

Diepten in vademen.

Lith. J.H. de Bussy.

Bouwstoffen voor een regeling van het huwelijksrecht en voor de invoering van den burgerlijken stand onder de Inlandsche Christenen op Java.

DOOR

Mr. F. C. HEKMEIJER,

Rechterlijk ambtenaar in Ned.-Indië.

IV.

---

§ 11. Het huwelijk. — Aangifte. — Afkondiging. — Huwelijksvoltrekking te Môdjôwarnô en te Toegoe. — Burgerlijk en Kerkelijk huwelijk. — Huwelijksvoltrekking te Depok. — Op andere plaatsen. — Doopsgezinden. — Persoon, die de huwelijken sluit. — Vereischten. — Feesten. — Overgang van een gehuwd paar. — Overgang van een man met twee vrouwen. — Overgang van één der beide echtgenooten. — Het huwelijk buiten de gemeente. — Onwettige bemoeienis van den panghoeloe met een door Christenen gesloten huwelijk. — Samenleving buiten huwelijk. — Huwelijksgoederenrecht. — Adoptie.

Het *huwelijk* heeft in de voorstelling der Javaansche wereld een zeer reëelen grondslag. In het algemeen acht men het iets plichtmatigs, dat men huwt, en dat een weduwnaar er de voorkeur aan geeft ongehuwd te blijven, ziet men niet gaarne. Onder de Christenen is het niet anders. In de beschreven regelingen der dessa's Môdjôwarnô, Môdjôdjedjer, Môdjôdoekoeh vindt men bepalingen die de weduwnaars verplichten te hertrouwen, op straffe van hun aandeel in de dessagronden te zullen verliezen. Als grond voor deze bepaling wordt in al die regelingen opgegeven, dat weduwnaars ongeregeld leven en hun belastingen slecht betalen.

De huwelijksvoltrekking der Inlandsche Christenen op Java,

voor zoover zij in de kerk plaats heeft, geschiedt in hoofdzaak op de wijze, waarop Europeanen kerkelijk in het huwelijk verbonden worden; op bijna alle andere punten is zij echter verschillend, en vertoont elke zendingspost een afwijking hoe gering ook.

Huwelijksaanzoeken geschieden op de gewone wijze door tusschenpersonen. Zijn partijen het eens, dan volgt echter geen verloving; integendeel, de Javaansche gewoonte, dat aanstaande echtgenooten elkaar zoo min mogelijk mogen zien, is ook onder de Inlandsche Christenen in stand gebleven. En terecht, een verloving, zooals die in de Europeesche maatschappij voorkomt, zou in de Javaansche tot onzedelijkheid aanleiding geven. In Pekalongan, Tegal en Noord-Banjoemas, worden verlovingen omstreeks 3 maanden vóór het huwelijk in de Kerk afgekondigd; dit heeft echter geen intiemen omgang der „verloofden" ten gevolge, men houdt zich aan de adat.

Zoodra men het eens is, volgt het huwelijk zoo spoedig mogelijk. Lang wachten gebeurt zelden. Slechts een enkele maal is het geschied, dat een jongeling uit Môdjôwarnô, tot dokter djawa opgeleid, gedurende zijn studietijd te Batavia, op zijn meisje wachtte, en met haar correspondeerde, totdat hij, zijn benoeming ontvangen hebbende, met haar in het huwelijk trad [1]).

De *huwelijksaangifte* geschiedt gewoonlijk aan den zendeling door de aanstaande echtelingen in persoon. Te Kediri heeft dit gewoonlijk 3 weken voor het huwelijk plaats; partijen storten dan tevens de krachtens besluit van den kerkeraad verschuldigde *f* 3.— in de kerkekas [2]). Te Depok geschiedt deze aanteekening op feestelijke wijze [3]).

Vóór de huwelijksvoltrekking wordt het voorgenomen huwelijk nu eens op 2, elders op 3 achtereenvolgende Zondagen in de kerk *afgekondigd*. In Pekalongan, Tegal en Noord-Banjoemas geschiedt dit éénmaal een maand vóór de huwelijksvoltrekking. In de Bataviasche Ommelanden wordt deze echter in het geheel niet afgekondigd; evenmin als in het Môdjôwarnôsche, waar de zendeling er niet voor is, omdat het „voornaam" staat en hij hiertegen zooveel mogelijk wil waken. Vroeger was men

---

[1]) *Med.* XXX, pag. 222.
[2]) *Med.* XXXII, pag. 321.
[3]) *Med.* XXXV, pag. 21.

daar gewoon eenigen tijd vóór het huwelijk de ringen te verwisselen, dit gold dan zooveel als ons „aanteekenen". Later is het echter in onbruik geraakt, doch het had in 1878 weer plaats gehad. De aanstaande echtelingen zitten dan als bruid en bruidegom tegenover elkaar, en verwisselen de ringen. Men vond zooveel gemeenschap vóór het huwelijk ongepast, reden waarom men op een vergadering van den Rad-Gredjô, den zendeling verzocht een termijn vast te stellen, binnen welke het huwelijk, nadat de ringverwisseling had plaats gehad, moest volgen. Na een levendige discussie werd door den Rad-Gredjô besloten, de zaak aan de wederzijdsche ouders der verloofden over te laten [1]). Gewoonlijk is deze termijn 2 à 3 weken. Sedert de laatste jaren komt dit gebruik, dat nooit algemeen geweest is, in het Môdjôwarnôsche niet meer voor.

Bij de eigenlijke *huwelijksvoltrekking* moet men onderscheiden tusschen die plaatsen, waar de zendeling belast is met het houden van registers van geboorten, huwelijken en sterfgevallen, en die waar hem zoodanige opdracht niet gedaan is, terwijl ook eerstgenoemden in twee categorieën vallen.

Te Môdjôwarnô voltrekt sedert 1874 de zendeling het huwelijk in tegenwoordigheid van de ouderlingen [2]) hunner dessa's, van getuigen, en van hen wier toestemming vereischt is, eerst „burgerlijk" ten zijnent. Dit wordt als een officieele door het Gouvernement erkende handeling beschouwd. Later wordt het ook „kerkelijk" voltrokken op de gewone wijze [3]). Volgens besluit van den kerkeraad is men tot een gave van *f* 2.50 tot *f* 25.— in de kerkebus verplicht. Dit heet „soembang". Gewoonlijk betaalt de man die som, doch in enkele gevallen de partijen samen. Behooren partijen tot verschillende gemeenten, dan krijgt elke gemeente de helft. Heeft men geen geld, dan gaat de man te voren eenigen tijd op een suikerfabriek of in de suikerriettuinen werken, om het daar verdiende te offeren. Is hij daartoe niet in staat, dan kan de zendeling dispensatie verleenen. In het Malangsche is het bedrag van deze gift op *f* 2.50 gesteld; elders is zij facultatief, doch ontbreekt op sommige plaatsen wegens armoede.

---

[1]) *Med.* XXII, pag. 348.

[2]) Waarom de ouderlingen er bij moeten zijn, zal straks blijken.

[3]) *Med.* XX, pag. 339.

Wordt er, zooals bij een eerste huwelijk gewoon is, feest gevierd, dan verloopen er tusschen het burgerlijk en het kerkelijk huwelijk eenige dagen, en heeft het laatstgenoemde op een Zondag plaats. Is er geen feest, b.v. als een weduwe hertrouwt, dan volgt het kerkelijk huwelijk terstond op het burgerlijke. Samenleving der gehuwden komt pas na het kerkelijk huwelijk, dat met het burgerlijk huwelijk nauw verbonden is. Eerst na het kerkelijk huwelijk worden aan partijen hun doopbrieven, die zij bij het burgerlijk huwelijk aan den zendeling hebben moeten ter hand stellen, teruggegeven, voorzien van een aanteekening, waarin van het voltrokken huwelijk blijkt. In de registers staat hun huwelijk op den datum, waarop het „burgerlijk" voltrokken is, terwijl op den doopbrief de datum van het kerkelijk huwelijk vermeld wordt. Deze gewoonte is aldus tot stand gekomen. Vóór 1874, in welk jaar den zendeling werd opgedragen registers van geboorten enz. te houden, kwamen partijen kort vóór de huwelijksvoltrekking met de getuigen enz. bij den zendeling en deze onderzocht of er tegen het huwelijk bezwaren waren; dit geschiedde ten huize van den zendeling. Toen nu in 1874 de zendeling aan den kerkeraad mededeelde, dat hem het houden dezer registers was opgedragen, is besloten het huwelijk terstond na dat onderzoek burgerlijk te voltrekken. Het kerkelijk huwelijk komt echter als een *conditio sine qua non* achteraan, vóór dien tijd is men nog niet gehuwd.

Ofschoon, volgens de geschiedenis der bepaling van *Stbl.* 1864 N°. 142, in de registers slechts een kerkelijk voltrokken huwelijk moet worden ingeschreven, zoo kunnen wij, in aanmerking nemende, dat de wet geen bepalingen bevat, en de zendelingen dus volkomen vrij zijn, de huwelijken te sluiten, zooals zij dat willen, deze praktijk aanbevelingswaardig noemen, daar zij bij den Christen het idee opwekt, dat het huwelijk niet alleen een zaak der kerk is, doch dat ook het burgerlijk gezag er zich mede inlaat.

Ook te Toegoe (Bataviasche Ommelanden) komt deze dubbele huwelijksvoltrekking voor. Aldaar is door het gouvernement de Maleische onderwijzer tot het houden van registers van geboorten enz. aangewezen, en worden de door hem gesloten huwelijken op de bezoekreis van den hulpprediker kerkelijk ingezegend [1]). Gewoonlijk stellen zij het burgerlijk huwelijk op den Zaterdag

---

1) De *Macedoniër* 1890, pag. 119, noot 2.

voor den Zondag, dat zij weten, dat de hulpprediker op Toegoe komt [1]).

Te Depok heeft men het zuiver kerkelijke huwelijk behouden, dat, nadat 't voltrokken is, in de registers wordt ingeschreven. Ziehier wat de aldaar gevestigde hulpprediker mij dienaangaande mededeelde; deze beschrijving is duidelijker dan die van Graafland [2]).

„Wanneer men een huwelijk wenscht te sluiten, komt van een der betrokken partijen vader of moeder bij den hulpprediker en vraagt, wanneer of welke dag hem gelegen komt, dat de jongelui zullen komen om aan te teekenen. Een der dagen vóór den Zondag wordt bepaald, gewoonlijk des morgens om 10 uur. Dan verschijnen bruid en bruidegom, als ze jong zijn in Hollandsche kleeding, met ouders van weerszijden, twee getuigen en eenige vrienden in het huis van den hulpprediker. Hun namen, ouderdom, beroep, woonplaats, alsook van de ouders en getuigen worden opgeschreven. De hulpprediker kan zich in de bij hem berustende registers van geboorten overtuigen, of die opgaven juist zijn. Daarna wordt door den hulpprediker gevraagd, of de jongelui elkander genomen hebben uit vrije keuze, en niet door anderen zijn gedwongen geworden. Vervolgens wordt de vraag aan de ouders van beide zijden gericht, of zij de toestemming tot het huwelijk verleenen, waarop de getuigen, deswege gevraagd, verklaren, dat zij de antwoorden van bruid en bruidegom en ouders hebben gehoord. De plechtigheid wordt met een gebed gesloten, wat natuurlijk afgescheiden is van het werk van den hulpprediker als zoogenaamd ambtenaar van den burgerlijken stand van Inlandsche Christenen, doch vreemd zou gevonden worden, als hij het naliet, daar zij in hem meer den leeraar dan den ambtenaar

---

[1]) Juridisch beschouwd, is betwistbaar of dat burgerlijk huwelijk eigenlijk wel geldig is. Het wordt gesloten, door iemand, die aan het feit, dat hij is aangewezen tot het houden van registers van geboorten enz., ten onrechte afleidt, dat hij bevoegd is huwelijken te sluiten. Een huwelijk, door een daartoe onbevoegd persoon gesloten, is ongeldig; derhalve zijn die registers fout. Kan men nu aannemen, dat waar reeds van oudsher een dubbel huwelijk bestaat, dit adat, gewoonte der Inlandsche Christenen, is geworden? Het is mogelijk, maar dan zijn ook het burgerlijk en het kerkelijk huwelijk samen één huwelijksvoltrekking, die pas tot stand is gebracht als het huwelijk ook kerkelijk is gesloten; het huwelijk heeft dan den datum van het laatstgenoemde en zoolang het alleen maar burgerlijk voltrokken is, moet men het als nog niet geheel voltrokken beschouwen.

[2]) *Med.* XXXV, p. 20.

zien. De trouwdag wordt nu vastgesteld, welke niet vóór den derden dag na den 2den Zondag kan plaats hebben. Dit is dan ook gewoonlijk 's Woensdags des avonds ten 4½ ure. Na gelukwenschen keert de stoet weer huiswaarts. De bruid en bruidegom gewoonlijk in een voertuig (paard en wagen), dat daartoe wordt geleend of gehuurd; de overigen te voet. Het door den hulpprediker opgemaakte stuk over het huwelijk wordt aan de kerkdeur aangeplakt, en des Zondagmorgens in de openbare godsdienstoefening twee achtereenvolgende Zondagen door den voorlezer afgelezen. Slechts enkelen vinden het deftiger drie geboden te hebben („minta tiga kali gebod"). Den anderen dag na het laatste gebod des namiddags ten 4 ure wordt de klok geluid en om half vijf komen bruid en bruidegom met ouders, getuigen en eenige familiebetrekkingen ter kerk. Het zou misschien meer in de orde zijn, als zij eerst bij den hulpprediker kwamen, doch daar zij de kerkelijke ceremoniën hooger achten, wordt deze eerst verricht. De hulpprediker is er dan ook steeds vóór geweest, dit op de meest plechtige wijze te doen, daar men den Inlander veelal als kinderen moet behandelen, en hem daarom door uiterlijke plechtigheden toonen, hoe hoog het huwelijk door ons wordt geschat. Op het platvorm in de kerk is een vloerkleed gelegd, daarop staat een knielbank en daarvoor twee stoelen met groen en bloemen versierd, voor bruid en bruidegom. Somtijds worden zij met orgelspel, somtijds als zij lid geweest zijn van het zangkoor onder het zingen van een lied in de kerk ontvangen. Naar een daartoe door den hulpprediker gekozen tekst wordt een kort woord gesproken, het formulier gelezen; de vragen bij het geven der rechterhand aan elkander worden door hen met een luid „ja" beantwoord, waarop zij op de knielbank neerknielen, de gemeente Ps. 134: 3 zingt, de hulpprediker hen de handen op het hoofd legt en het gebed en den zegen uitspreekt. Uit de kerk begeven zij zich naar de woning van den hulpprediker, waar het huwelijksregister klaar ligt, waarin zij hun handteekening plaatsen, alsmede ook de getuigen. Daarop volgen gelukwenschen enz. en een uitnoodiging van bruid en bruidegom, of de hulpprediker hun de eer wil aandoen de bruiloft bij te wonen. Den eerstvolgenden Zondag komen bruid en bruidegom wederom in bruidstoilet in de kerk en uit de kerk nogmaals bij den leeraar aan huis, om hem voor alles te bedanken. Daarna is de gansche plechtigheid afgeloopen".

Van het gesloten huwelijk wordt door de gehuwden zelf kennis gegeven aan den secretaris van het gemeentebestuur van Depok. Er is geen vrees, dat zij dit zullen verzuimen, want op den 28sten Juni, „Chasteleindag" krijgt elk huisgezin een gedeelte vleesch van karbouwen, koeien en varkens, die dan ten behoeve van de gemeente worden geslacht.

Men vindt in deze huwelijksvoltrekking de oude regeling ten tijde der Oost-Indische Compagnie terug. Alleen heeft de hulpprediker, aangewezen tot het houden van registers van geboorten enz., het onderzoek, dat commissarissen van huwelijksche zaken vroeger deden, overgenomen. Daarna komt een zuiver kerkelijk huwelijk, gevolgd door aanteekening daarvan, krachtens *Stbl.* 1840 No. 2, door den tot het houden der registers van geboorten enz. aangewezen hulpprediker.

Elders, waar de zendeling ook belast is met het houden van registers van geboorten, huwelijken en echtscheidingen, vindt men van een zoogenaamde burgerlijke huwelijksvoltrekking geen spoor b.v. in het Malangsche, te Tjidéres, Soemedang en de Bataviasche Ommelanden, waar dus van het zuiver kerkelijk huwelijk in genoemde registers aanteekening wordt gedaan, en dus de huwelijksvoltrekking niet verschilt van die te Kediri b.v., waar de zendeling niet tot het houden dier registers is aangewezen.

Waar de secretaris eener Residentie of een commies (zooals te Soerabaja en te Buitenzorg) met het houden der registers belast zijn, voltrekt deze de huwelijken [1]; of een kerkelijk huwelijk volgt, is mij onbekend.

Bij de Doopsgezinden in Japara is het weer anders. Door de omstandigheid, dat bij hen de doop onmiddellijk door de belijdenis moet gevolgd worden, zijn er, zooals wij reeds zagen, onder hen een aantal personen, die ongedoopt, toch tot de Inlandsche Christen-gemeente gerekend worden te behooren [2]. De zendeling voltrekt daar, na 3 afkondigingen, in de kerk, gewoonlijk op den Woensdag of Donderdag d.a.v., de huwelijken van lidmaten of kinderen van lidmaten, zoo ook als de bruid een catechumeen is. In ieder ander geval wordt het huwelijk „burgerlijk" voltrokken ten overstaan van den zendeling en getuigen in bijzijn van de ouders.

De persoon, die de huwelijken sluit, is in den regel de zende-

[1] Ofschoon hij daartoe, zooals boven bleek, niet bevoegd is.

[2] Ult. December 1895 telde men daar 229 lidmaten en 1440 personen, die zich Christenen noemen.

ling. Waar hij belast is met het houden van registers van geboorten, huwelijken en sterfgevallen, zal hij, meenende dat hij die bevoegdheid aan het houden dier registers ontleent, dit niet aan een ander overlaten.

In de Bataviasche Ommelanden, waar de Inlandsche voorganger met het houden dier registers belast is, zal deze, en niet de zendeling, de huwelijken voltrekken. Te Môdjôwarnô sluit de zendeling alleen het zoogenaamd burgerlijk huwelijk ten zijnent, terwijl in afgelegen gemeenten de voorganger aldaar het huwelijk kerkelijk inzegent. Elders handelt men naar omstandigheden. Zoo voltrekt in Midden-Java wegens den grooten afstand van vele gemeenten, de Inlandsche voorganger vaak de huwelijken, terwijl dit in Japara alleen dan geschiedt als hij daartoe van den zendeling een afzonderlijke machtiging gekregen heeft.

De *vereischten*, waaraan de partijen moeten voldoen, zijn nu eens door den kerkeraad vastgesteld, elders beslist de zendeling alleen.

In de eerste plaats is de vrije toestemming der partijen een vereischte; of deze aanwezig is, wordt te voren onderzocht. In het Môdjôwarnôsche zijn hiertoe de ouderlingen der dessa's van partijen bij de burgerlijke huwelijksvoltrekking aanwezig; zij zijn er voor verantwoordelijk, dat geen der aanstaande echtelingen door dwang geleid wordt. Elders, b.v. te Tjidéres en Soemédang, onderzoekt de kerkeraad of de vrije toestemming van partijen er is. Ten overvloede wordt het overal bij de huwelijksinzegening nog eens gevraagd. [1])

Stukken behoeven zij zelden te vertoonen; soms is dit ten opzichte van den doopbrief voorgeschreven. Te Môdjôwarnô moeten zij, behalve hun eigen doopbrieven, nog die hunner ouders vertoonen; zijn deze niet gedoopt, dan is een verklaring van den loerah noodig, waarin bekend gesteld wordt, wie hun ouders zijn;

---

[1]) Naar dien vrijen wil wordt nauwkeurig onderzoek gedaan. Blijkt b.v. door informaties, dat het meisje een onoverwinnelijken tegenzin tegen den man heeft, dan weigert op vele plaatsen de zendeling zelfs de aangifte te ontvangen. Eigenaardig is het volgende: Toen jaren geleden een huwelijk te Môdjôwarnô niet doorging, omdat het meisje den zendeling verklaarde door haar ouders gedwongen te worden, vroegen de ouders aan den zendeling of hare zuster in haar plaats mocht trouwen, daar alles voor het feest al gereed was, en men de gasten niet wilde teleurstellen. Het spreekt van zelf dat dit niet werd toegestaan.

behalve deze stukken, moeten zij nog een verklaring overleggen van den loerah, dat deze met hun voorgenomen huwelijk bekend is. Ter hoofdplaats Soerabaja worden dezelfde akten vereischt als Europeanen bij een huwelijk moeten overleggen. Daar deze bijna altijd ontbreken, behelpt men zich met akten van bekendheid. Zonder gegronde reden en in strijd met den geest der wet worden partijen derhalve op kosten gejaagd.

Ofschoon op Java onder de Mohammedanen het trouwen op zeer jeugdigen leeftijd veelvuldig voor komt, zoo is dit onder de Christenen anders. Een meisje, dat in het huwelijk treedt, is zelden 14, gewoonlijk 15 à 20 jaar. Te Môdjôwarnô is 14 [1]), te Kediri [2]) en Kedoeng Pendjalin (Japara) is 15 jaar als minimum vastgesteld, bij besluit van de respectievelijke kerkeraden. Elders is het de zendeling, die op eigen gezag een huwelijk, waarbij het meisje jonger is, weigert te voltrekken. De jonge mannen zijn gewoonlijk 20 jaar, wanneer ze voor 't eerst huwen. Zoo mogelijk wordt tot het bepalen van den leeftijd de doopbrief overgelegd, anders beslist de puberteit.

Vaak is ook de toestemming der ouders vereischt, n.l. bij een eerste huwelijk. Bij een tweede wordt deze algemeen niet noodig geacht. Bij weezen treedt hij of zij, die den wees verzorgt, in dit opzicht in de plaats der ouders. Deze toestemming wordt gewoonlijk bij de huwelijksvoltrekking gegeven. Zijn de ouders er tegen, dan gaat het huwelijk niet door, in den regel komt het dan niet eens tot een aangifte bij den zendeling.

Partijen mogen elkander niet te na bestaan in bloed- en aanverwantschap. De verboden graden zijn ongeveeer gelijk aan de onze, ofschoon plaatselijk verschil heerscht, daar in sommige streken neef en nicht (4de graad) wel, elders niet met elkaar trouwen.

In het Môdjôwarnôsche en in Kediri [3]) is volgens besluit van den Kerkeraad het lidmaatschap der gemeente een vereischte. In de Doopsgezinde gemeenten in Japara moeten partijen natuurlijk eerst belijdenis des geloofs hebben afgelegd, vóórdat zij kerkelijk kunnen trouwen. Bij kinderen van lidmaten, en als het meisje

---

[1]) *Med.* XX, pag. 339. In 1861 kwamen huwelijken van meisjes van 13, 12 en 11 jaar nog voor. *Med.* VII, pag. 180.

[2]) *Med.* XXIX, p. 315.

[3]) *Med.* XXVIII, pag. 264.

catechumeen is, vervalt echter dit vereischte; hoe de anderen trouwen, werd boven reeds vermeld.

In enkele streken worden ook stoffelijke eischen genoemd. In het Môdjôwarnôsche moet de man een huis en 100 bossen padie hebben; ook in Kediri moeten zij een huis en de noodige meubelen bezitten, die zij aan den voorganger moeten vertoonen. Het ontbreken van wettelijke bepalingen, die den zendeling verplichten onder zekere onstandigheden een huwelijk te voltrekken, zijn oorzaak, dat zij alle eischen kunnen stellen, die zij voor het werk bevorderlijk achten. Uit het voorgaande is dan ook gebleken, dat van deze vrijheid veelvuldig gebruik wordt gemaakt. In een wettelijke regeling van het huwelijksrecht zal men het lidmaatschap der gemeente nooit als vereischte kunnen stellen; daarentegen wel de vrije toestemming der partijen, de toestemming der ouders en den minimum leeftijd, welke laatste niet lager behoeft te zijn dan bij de Europeanen, waar die voor meisjes op 15 jaar is vastgesteld.

Bij gelegenheid van het huwelijk worden altijd *feesten* gegeven, welker luister van de gegoedheid der partijen afhangt. In den regel wordt het trouwfeest gegeven door de familie van de bruid, daartoe in staat gesteld vooral door de geschenken der gasten, die op een bord of iets anders hun feestgave deponeeren. Dit Javaansche gebruik is ook bij de Christenen bijna onverminderd in zwang gebleven; het verdient ook niet afgeschaft te worden. In de dessa-regeling van Môdjôrôtô (onder Môdjôwarnô) is deze gave in art. 18 vastgesteld op 50 cts. voor een man, en een „pitrah" [1]) rijst voor een vrouw. In het nabij gelegen Môdjôdoekoeh is het *f* 1.— of *f* 0.50 (art. 7). Te Depok, waar men meer gegoed is, geeft men *f* 1.— tot *f* 2.50 naar vermogen. Te Tjidĕrĕs (Madjalengka) en Soemedang wordt deze feestgave alleen ontvangen van Mohammedaansche gasten, bij wie men vroeger te gast was geweest, en toen ook een gave stortte. Tusschen de Christenen onderling schijnt het daar te verdwijnen.

In die streken waar de koopsom (toekon) in gebruik is gebleven bij de Mohammedanen, is zij ook bij de Christenen in stand gehouden in den vorm eener geldelijke ondersteuning van de zijde des bruidegoms aan de familie der bruid, en heeft deze gave vooral ten doel de onkosten van het huwelijksfeest te bestrijden.

---

[1]) Vijf kati's.

In de Bataviasche Ommelanden komt dit nog voor. Het gebruik is echter, zoo deelt men mij mede, niet meer zoo algemeen meer als vroeger; het schijnt onder den invloed van het Christendom uit te sterven.

Te Depok bedraagt deze som gewoonlijk *f* 100.— en is zij hoog noodig om met de gaven der genoodigden in de kosten van het bruilofsfeest te voorzien. Daar worden deze feesten zeer luisterrijk gevierd, zoodat velen ondanks de geschenken van bruidegom en van de genoodigden, zich toch vaak in schulden steken. Bij de huwelijksvoltrekking rijden bruid en bruidegom beiden in Europeesche kleederdracht in een versierd rijtuig naar de kerk, waar de hulpprediker het huwelijk kerkelijk inzegent[1]). Daarna worden aan dezen en aan de ouders van den bruidegom bezoeken gebracht, [2]) waarop men naar de woning van de moeder der bruid gaat, waar het huwelijksfeest gevierd zal worden. Europeesche muziek uit Batavia luistert het feest op. Net aangerichte tafels met helder blinkend tafelgoed ziet men klaar staan; deze zijn drie in getal, één voor de Europeanen, waar Europeesche spijzen en dranken verschaft worden, één voor de Depokkers en één voor de Mohammedaansche gasten, [3]) voor wie als een attentie, de spijzen zonder gebruik van varkensvleesch zijn toebereid. Voor de Europeanen is gelegenheid om te dansen, de Depokkers zelf doen daar niet aan. Toosten worden geslagen op de jonggehuwden enz. en zoo brengt men den nacht door, tot tegen het krieken van den morgen het feest met het „Wien Neêrlands-bloed" besloten wordt. De jonggehuwden blijven een week bij de moeder der bruid inwonen, waar het bruidsbed op het feest aan de gasten werd vertoond. Als de jonggehuwden naar de woning van de ouders van den man, waar zij zullen inwonen, gaan, is er nog een feest, hetwelk het geheel besluit.

Op alle andere plaatsen op Java is de feestviering meer Javaansch gebleven. Daar ziet men wajang met gamelan; men eet en drinkt Inlandsche spijzen en dranken op Inlandsche wijze. In principe is de feestviering niet veranderd, maar de dansmeiden zijn ver-

---

[1]) *Med.* XXXV, pag. 21 e. v.

[2]) Ten huize van den hulpprediker teekenen zij in het door dezen gehouden huwelijksregister.

[3]) Dit komt ook te Toegoe voor, waar de tafel voor Europeanen echter, daar er zelden Europeesche gasten komen, ontbreekt. *Orgaan* 1888, pag. 137.

dwenen, en op sommige plaatsen gebed en dankzegging daarvoor in de plaats gekomen. Sterke drank wordt soms geschonken, en dan zijn deze feesten de eenige tijden waarop men dien gebruikt; elders stelt men zich met „stroop" of andere inlandsche dranken tevreden.

Het tijdstip, waarop het feest gevierd wordt, is verschillend. Te Depok heeft het na de huwelijksvoltrekking plaats, elders echter niet b. v. in Kediri, waar de feestelijkheden vóór het huwelijk plaats grepen en „de kerkelijke inzegening als een aanhangsel, als een besluit van een vrij wereldsche feestviering", achteraan kwam. Een slapend, slaperig, erg verstrooid, en dikwijls woelig gehoor in de kerk was het gevolg daarvan. Om deze reden werd in 1887 op voorstel van den zendeling door den kerkeraad besloten, dat voortaan de feesten eerst na de huwelijksvoltrekking zouden gevierd worden. Sedert dat besluit geschiedt dit ook inderdaad.[1]) Ook in het Môdjôwarnôsche hebben de huwelijksfeesten eerst na het kerkelijk huwelijk plaats.

Met opzicht tot het huwelijk doen zich *enkele vragen* voor, die hier besproken moeten worden. Zooals boven reeds is opgemerkt, gaan in den regel de man met zijn vrouw en kinderen tegelijk over tot het Christendom. De vraag doet zich nu voor 1. of het huwelijk van een wettig gehuwd Mohammedaansch echtpaar, dat Christen wordt, na dien overgang nog bestaat. 2. welk recht zulk een huwelijk beheerscht. Deze vraag is, daar zij in de praktijk veelvuldig voorkomt, van groot gewicht. Door zijn overgang plaatst de Inlandsche Christen zich vrijwillig in een anderen rechtstoestand. Waren te voren de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken der Mohammedaansche Javanen op hem toepasselijk, dit is nu niet meer het geval, want zijn rechtstoestand wordt sedert zijn overgang bepaald door de godsdienstige wetten instellingen en gebruiken, de adats[2]) der Inlandsche Christenen op Java, of juister gezegd, de Inlandsche Christenen van de gemeente, tot welke hij is toegetreden, want die adats kunnen, zooals in werkelijkheid het geval is, plaatselijk verschillen. De overgang van een rechtstoestand in een anderen,

---

[1]) *Med.* XXXII, p. 323.

[2]) Ik vat hier zooals overal in dit opstel „adat" op als het gewoonte recht van den Inlander beschreven of onbeschreven, voor zoover het niet is afgeschaft of gewijzigd. Zie *Wet en Adat*, pag. 19.

dien de Inlander zich in Nederlandsch-Indië kan scheppen door een vrijwillige handeling en die haar grond vindt in het verband tusschen godsdienst en recht, heeft echter geen terugwerkende kracht, daar dit in strijd zou zijn met een algemeen erkend beginsel van recht en billijkheid, waartoe men de bepaling van artikel 2 Algemeen Reglement toch zeker kan rekenen. De geldigheid van het huwelijk moet dus beoordeeld worden naar de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken waaronder het tot stand kwam, zoodat men moet aannemen dat het huwelijk nog bestaat.

Dit is ook op een paar uitzonderingen na [1]) in overeenkomst met de gevolgde praktijk. Bijna algemeen wordt aangenomen, dat een tweede huwelijksvoltrekking niet noodig is, doch bij den doop wordt door den zendeling op het verschil tusschen het Mohammedaansch en het Christelijk huwelijk gewezen.

Men heeft hier met een quaestie van transitoir recht te doen, waarbij voor zoo ver te dien opzichte door de adat geen vaste voorschriften worden gegeven, en dat er niet veel, de algemeene beginselen van het burgerlijk en handelsrecht van Europeanen tot richtsnoer moeten worden genomen. Nu is het juist bij algemeene beginselen moeilijk ze wel tot richtsnoer te nemen, en ze niet tevens toe te passen. Waarschijnlijk is de bedoeling dezer woorden, dat men de algemeene beginselen der Europeesche wetgeving wel, maar niet de positieve bepalingen dier wetgeving heeft toe te passen. Is dit juist, dan bestaan er geen bezwaren de artikelen 54 en 55 der overgangswet ook voor den tot het Christendom overgeganen Mohammedaan toepasselijk te achten, doch daarentegen aan te nemen, dat de rechter door de bepalingen van art. 62, 63 en 64 dier wet niet gebonden is.

Bij de uitwerking van het beginsel van handhaving van verkregen rechten komt men op een terrein, waar verschil van opvatting niet tot de onmogelijkheden behoort. De adats der Inlandsche Christenen zullen daarin niet altijd voorzien. Zal deze de wettigheid van het huwelijk erkennen, en verstooting als wijze van huwelijks-ontbinding niet geoorloofd achten, op andere punten geeft deze geen licht, en zullen geschillen, den rechter wel moeilijkheden kunnen veroorzaken, daar men zich niet altijd op een antecedent zal kunnen beroepen. Gelukkig komen geschillen

---

[1]) Bijv. in West-Java. *Orgaan* 1884, pag. 77.

zeer weinig voor, en worden zij op een enkele uitzondering in der minne geschikt.

Het recht, dat een huwelijk van twee tot het Christendom overgegane echtgenooten beheerscht, is volgens artikel 75 alinea 3 Regeerings Reglement den adat der Inlandsche Christenen, welke men dus bij, na dien overgang volbrachte rechtshandelingen, moet toepassen. Er is geen reden aan te nemen, dat de adat der Mohammedaansche Javanen het nog zou beheerschen, daar deze door den overgang tot het Christendom als afgeschaft te beschouwen is.

Ofschoon uiterst zelden, zoo heeft zich op Java een enkele maal het geval voorgedaan, *dat een Mohammedaan met 2 vrouwen tot het Christendom wilde overgaan.* Er is veel over deze quaestie geschreven, omdat zij tot theologisch dispuut aanleiding geeft. Ik wil mij daarin niet mengen, maar alleen mededeelen, dat sommigen den doop absoluut weigeren, zoolang niet één der vrouwen weg is gezonden, en dat anderen het bigamisch huwelijk als het in geoorloofden toestand is ontstaan [1]), als feit aannemende, den man met zijn beide vrouwen doopen, doch hem in de gemeente niet tot eenig ambt verkiesbaar achten. Bij een regeling van het huwelijksrecht moet aan dit feit gedacht worden, en heeft men de keuze den zendeling te verbieden een man met 2 vrouwen te doopen, of, het toestemmende, een overgangsbepaling te maken. Het laatste heeft inderdaad veel voor, omdat het bigamisch huwelijk, toen het ontstond, geoorloofd was; voorts, omdat verstooting van één der vrouwen haar wellicht aan gebrek en armoede ten prooi geeft, en ten derde omdat het niet wenschelijk is, dat de regeering zich met den doop bemoeit; men late den doop als zuiver kerkelijke handeling aan de geestelijken over.

Op Java komt het echter zelden voor, omdat de dessaman in den regel te arm is, om er 2 vrouwen op na te houden. Dikwijls is de zaak al beslist, en een der vrouwen weggezonden, vóórdat men zich met den wensch Christen te worden tot den zendeling wendt. [2]) In Oost-Java schijnt het omstreeks 1860 nog wel eens te zijn voorgekomen; er werd namelijk op een conferentie van de zende-

[1]) Bij de Mohammedanen is bigamie geoorloofd, doch bij Chineezen is het samenleven behalve met zijn wettige vrouw nog met een bijzit (bini moeda) geen wettige toestand.

[2]) *Ned. Zend. Tijdschr.* 1890, pag. 41.

lingen van het Nederlandsch Zendelingen-Genootschap besloten [1]) „dat zoo een man bij zijn toetreden tot de gemeente meer vrouwen had, hij niet genoopt zou worden deze op ééne na weg te zenden". In Japara heeft zich sedert het ontstaan der christengemeente aldaar slechts één geval voorgedaan.

Daarzoo, als boven bleek, voor de geldigheid van dit huwelijk naar de adat der Mohammedaansche Javanen moet geoordeeld worden, zijn er geen termen dit huwelijk nietig te verklaren; het zal echter niet meer door verstooting ontbonden kunnen worden, daar de adat der Inlandsche Christenen zich hiertegen verzet.

Een andere quaestie doet zich voor, *als van een gehuwd paar slechts één van beiden overgaat.* Gewoonlijk zal de man, die Christen wordt zulks doen met zijn vrouw, die dan den wil van haren man volgt. Omgekeerd zal een vrouw, die wil overgaan tot het Christendom, daarin belet worden door haar man. Indien zij volhoudt, is echtscheiding vaak het gevolg, maar behoeft dit niet te zijn, daar in sommige gevallen de man zijn vrouw maar Christen laat worden, zonder dat het hem veel kan schelen.

De vraag werd gedaan, welk recht zulk een huwelijk beheerscht. Mr. L. W. C. van den Berg schrijft hiervan het volgende: „Een zeer ingewikkeld juridisch vraagstuk levert echter de ontbinding van het huwelijk als gevolg van afval van den Islam van één der echtgenooten op, en niet minder de ontbinding door het feit, dat één van twee ongeloovige echtgenooten den Islam omhelst, wanneer dientengevolge de geloovige vrouw een ongeloovigen man, of de geloovige man een heidensche vrouw zoude hebben, 'd. w. z. een ongeoorloofd huwelijk zoude ontstaan. [2]) Dit punt is praktisch van meer gewicht, dan dat van de huwelijken tusschen Muzelmannen en ongeloovigen, omdat de kerkelijke natuur van het huwelijk bij de Muzelmannen op Java en Madoera ten gevolge heeft, dat in den regel, hetzij de niet-Mohammedaansche partij tot den Islam overgaat, hetzij de Mohammedaansche partij huwt op de wijze, door den godsdienst van de andere gevorderd, en den Islam verlaat".

Z.H.Gel. wil de zaak alleen „uit een Mohammedaansch oogpunt,

[1]) Kruyf t. a. p. pag. 610.

[2]) Mr. L. W. C. van den Berg. De afwijkingen van het Mohammedaansche familie- en erfrecht op Java en Madoera, in de *Bijdragen tot T. L. en Vk.*, van Ned.Indië Vde volgr. Dl. VII pag. 27 e. v. van den overdruk.

d. w. z. van het standpunt van den Priesterraad, bezien", voor welk college de Mohammedaansch gebleven of geworden partij in elk geval justiciabel is". Hij merkt op, dat de Priesterraad, hoewel niet rechtsprekende „in naam der Koningin", toch gebonden is aan art. 75 al. 3 Regeerings-Reglement en dus, de godsdienstige wetten, instelllngen en gebruiken niet mag toepassen, indien deze in strijd zijn met algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid. Onder die beginselen rekent hij dit, dat niemand, door van godsdienstige overtuiging te veranderen, in een voordeeliger of nadeeliger toestand kan komen tegenover hen, met wie hij in rechtsbetrekking staat. „Bovendien", zoo gaat hij verder, „is in den Islam de ontbinding des huwelijks ipso jure ten gevolge van apostasie slechts een toepassing van het beginsel, dat dit misdrijf den burgerlijken dood na zich sleept; terwijl de burgerlijke dood naar ons positieve recht ook voor den Inlander onbestaanbaar is. De ontbinding des huwelijks, ten gevolge van het omhelzen van den Islam, is een gevolg van voorschriften der Mohammedaansche wet, welke wij zagen, dat feitelijk op Java en Madoera niet werken, en welke ons gezag in elk geval onmogelijk als recht zoude kunnen erkennen. Beide oorzaken van ontbinding des huwelijks zijn dus in positieven strijd met ons staatsrecht, en wel zoo fundamenteel, dat ik ze . . . . . als niet toepasselijk beschouw". En verder, „Neemt men nu met mij het voortbestaan van het huwelijk aan, zoo rijst een tweede vraag: door welk recht wordt verder dat huwelijk beheerscht? Het is immers ondenkbaar, dat in een huwelijk de man en de vrouw hun wederzijdsche bevoegdheden en verplichtingen elk aan een ander recht zouden moeten toetsen. In overstemming met hetgeen in het internationale privaatrecht tegenwoordig de meest gangbare meening is, in analoge gevallen van huwelijken tusschen personen van verschillende nationaliteit, vermeen ik, dat het recht van den man het huwelijk zal beheerschen".

Indien dit juist ware, dan zou bij een geschil omtrent familierecht tusschen een Mohammedaansche vrouw, en haar tot het Christendom overgeganen man door den Priesterraad behooren te worden beslist, die het gewoonterecht der Inlandsche Christenen zou moeten toepassen. Een redeneering, die tot dergelijke gevolgtrekkingen aanleiding geeft, heeft reeds daardoor vermoeden van onjuist te zijn. Ik ontveins dan ook niet, dat er tegen bovenstaande argumentatie wel wat te zeggen valt.

Z.H.Gel. stelt voorop, dat de Mohammedaan gebleven (of geworden) partij in elk geval voor den Priesterraad justiciabel is. Een dergelijke bewering waaruit volgt, dat een Inlandsch Christen in sommige gevallen voor een Priesterraad justiciabel kan zijn, mag men maar niet klakkeloos neerschrijven zonder die te argumenteeren. Stel een huwelijk volgens de desbetreffende voorschriften gesloten tusschen 2 Mohammedanen op Java; een hunner wordt later echter Christen. Is dat huwelijk nu door den overgang van één van beiden ontbonden? De rechtsspheer, waarin de bekeerling door zijn overgang is gekomen, geeft daartoe geen aanleiding. Met die van de Mohammedaan gebleven partij is het volgens het doctrinaire recht van den Islam wel anders, maar daargelaten de vraag of de voorschriften van dat recht omtrent apostasie ooit op Java zijn gevolgd [1]). Zoo zouden zij in casu toch niet toepasselijk zijn, daar zij in strijd zijn met de algemeen erkende beginselen van billijkheid en rechtvaardigheid. Men kan zelfs verder gaan, en met Mr. van der Berg aannemen, dat het insgelijks in strijd is met die beginselen, indien iemand door van godsdienst te veranderen in een voor- of nadeeliger toestand kan komen tegenover hen, met wie hij nog vóór dien overgang in rechtsbetrekking stond. Is dit juist, dan blijkt het huwelijk ook na den overgang van een der echtgenooten tot het Christendom bestaan.

Welk recht beheerscht zulk een huwelijk? Het kwam tot stand onder de werking der godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken der Mohammedaansche Javanen. Ligt het nu niet voor de hand, dat dit recht er op toepasselijk blijft? Er is geen een reden om het tegengestelde aan te nemen. Dat huwelijk wordt dus beheerscht door de godsdienstige wetten, instellingen, en gebruiken der Mohammedanen op Java. Het wordt dus op wettige wijzen door verstooting ontbonden. Het is bekend, dat

[1]) In de Preanger-Regentschappen schijnt deze meening onder de Inlanders te bestaan. Een Inlander die eenige malen de vergaderingen der Christenen had bijgewoond, werd na schuld bekend te hebben, door den Mohammedaanschen priester opnieuw met zijn vrouw in den echt verbonden, want — zoo zeide deze — „omdat jij met die Kafirs gebeden hebt, is je huwelijk verontreinigd, en is je vrouw vrij om van je te scheiden. *Orgaan* 1884, pag. 38. Een andere maal wilde men een vrouw, die door haar man verlaten was, en geen scheidbrief van hem kon krijgen, Christen laten worden, omdat de panghoeloe gezegd had, dat wanneer zij van godsdienst veranderde, haar huwelijk dan van zelve ontbonden was. *Orgaan* 1884, pag. 115.

geschillen over zulk een huwelijk in veel gevallen door den Priesterraad berecht moeten worden. Deze is slechts competent als het geschil volgens de godsdienstige wetten of oude herkomsten van beide partijen — want dit moet men afleiden uit het woord „hunne" — te zijner beslissing staat. Daar men nu, hoe men over de godsdienstige wetten of oude instellingen der Inlandsche Christenen op Java moge denken, moet aannemen, dat deze in geen geval de beslissing van geschillen aan Mohammedaansche priesters, kunnen opdragen, is de Priesterraad niet bevoegd van een dergelijk geschil kennis te nemen, en is de Landraad de aangewezen rechter. Mocht de Priesterraad toch een beslissing in een dergelijk geschil nemen, dan is zijn vonnis volgens art. 7, *Stbl.* 1882, No. 152 niet vatbaar voor executoirverklaring door den Landraad. Indien hij dus niet wil, behoeft een Inlandsch Christen zich niet aan een beslissing van een Priesterraad onderwerpen.

Anders oordeelt echter Mr. van den Berg, die aanneemt dat het recht van den man het huwelijk beheerscht, omdat zich hier een analoog geval van een huwelijk tusschen personen van verschillende nationaliteit voordoet. Ik kan deze meening niet deelen, omdat het hier geen huwelijk, d. w. z. huwelijksvoltrekking [1]) van personen, aan verschillend recht onderworpen, geldt. Wij hebben hier niet met een te sluiten huwelijk, maar met een reeds lang te voren gesloten huwelijk te doen. Tijdens de huwelijksvoltrekking waren beide partijen aan hetzelfde recht onderworpen; de casus positie is geheel anders.

In de praktijk wordt, als slechts een der echtgenooten Christen wordt, het als Mohammedaansch gesloten huwelijk erkend. Was het de vrouw, die overging, en wil zij met een Christen man in het huwelijk treden, dan, wordt dit, zooals te Môdjôwarnô terecht geschiedt, niet eerder voltrokken dan dat zij op Mohammedaansche wijze van haar Mohammedaanschen man gescheiden is.

Het is echter wenschelijk dat de wetgever op duidelijke wijze hierin voorziet, door òf te verklaren dat het Mohammedaansch huwelijk door den overgang van een der echtgenooten van rechtswege ontbonden wordt, òf te verklaren, dat de geldigheid van een vóór den overgang tot het Christendom gesloten Mohamme-

[1]) Hierop duiden ook de door Z.H.Gel. aangehaalde artt. 6 en 11 Ned. Burgerl. Wetb. Over de huwelijken gesloten tusschen Christenen en Mohammedanen: zie beneden.

daansche huwelijk beheerscht worden door de wet waaronder dat huwelijk ontstond. Dit laatste is wellicht verkieslijker, omdat dan tevens de beide hiervóór genoemde quaesties in den meest gewenschten zin beslist worden, den zendeling behoeft men dan niet te verbieden een man met 2 vrouwen te doopen, en een gehuwd paar is niet verplicht na zijn overgang tot het Christendom nog eens te trouwen.

Een vierde punt, waaraan bij een regeling van het huwelijksrecht gedacht moet worden, is het zoogenaamd *huwelijk buiten de gemeente*. Op Java verstaat men daarmede het huwelijk van een Christen met een Mohammedaan voor den panghoeloe. Zulk een huwelijk wordt voor den panghoeloe voltrokken, zoodat de Christen daarbij feitelijk zijn Christelijk geloof verloochent, of zich althans op dit punt zeer dubbelzinnig gedraagt. In Semarang kwam het dikwijls voor; de zendeling besloot er echter niet toe den Christen uit de gemeente te sluiten, daar dit vonnis zoowel de ouders als de kinderen zou treffen, en onder de Christenen van zijn kleine gemeente in vele gevallen geen keuze was te doen [1]). Ook te Môdjôwarnô was het vroeger geen zeldzaamheid. In 1864 waren daar nog 56 gehuwde paren, waarvan één der partijen Christen was, en die voor den panghoeloe in het huwelijk getreden waren [2]). In 1875 heeft de zendeling echter een regeling getroffen met den panghoeloe, waarbij deze zich verbond geen Christen met een Mohammedaan in het huwelijk te verbinden, zonder dat hij van den zendeling een bewijs had ontvangen, dat die Christen ter wille van dat huwelijk de gemeente verlaten heeft. Dat geschiedt door middel eener aanteekening op den doopbrief, zoodat sedert 1875 een „huwelijk buiten de gemeente" te Môdjôwarnô met afval gepaard gaat. Een enkele maal kwam het voor, dat de Christen voor een ver verwijderden panghoeloe, die niet met deze regeling bekend was, trouwde. De zendeling liet dan niet na dezen hiervan kennis te geven, waarop steeds met een beleefde verontschuldiging of iets dergelijks geantwoord werd. In de laatste jaren is het in deze streken niet voorgekomen.

Op andere plaatsen bestaat zulk een regeling niet en gaat het huwelijk buiten de gemeente steeds met afval gepaard, of wordt het door uitsluiting gevolgd.

---

1) *Med.* XVIII, pag. 204 en XXXI, pag. 339.

2) *Med.* X, pag. 88.

Ook hierin moet door de wet voorzien worden; er moet een autoriteit aangewezen worden, die bevoegd is deze huwelijken te sluiten. Daar men van den wetgever alleen een regeling van het „burgerlijk huwelijk" kan verwachten, kan men dit aan den ambtenaar van den Burgerlijken Stand voor Inlandsche Christenen opdragen. Het aantal dezer huwelijken zal door een regeling vermeerderen, omdat die ambtenaar niet — zooals nu de zendeling doet — kan weigeren zulk een huwelijk te voltrekken. Daar komt nog bij, dat sedert ook de Roomsch-Katholieke Kerk op Java onder den Protestantschen Inlandschen Christen evangeliseert b.v. te Batavia en bij Semarang huwelijken tusschen Protestantsche en Katholieke Inlandsche Christenen niet meer tot de onmogelijkheden zullen behooren. Vooral dit feit leidter toe, dat de wetgever alleen het burgerlijk huwelijk regelt; willen partijen, zooals bij ons vaak geschiedt, later èn in de Protestantsche èn in de Roomsche Kerk het huwelijk door een geestelijke laten inzegenen, dan staat het hun vrij [1]).

De vraag, welk recht op zulk een huwelijk toepasselijk is, is een van quasi-internationaal privaatrecht en een analoog geval van een huwelijk tusschen personen van verschillende nationaliteit. Hier doet zich het door Mr. L. W. C. van den Berg bovenbedoelde geval voor. Volgens de meest gangbare meening zal het recht van den man zulk een huwelijk beheerschen; indien deze dus Mohammedaan is, zal hij er meer vrouwen bij mogen nemen, en zijn huwelijk door verstooting kunnen ontbinden. Geschillen over huwelijkszaken zouden om dezelfde reden als boven is genoemd door den Landraad beslist moeten worden.

Behoort een huwelijk, waarop de adat der Mohammedanen op Java van toepassing is, ook volgens de regelen van die adat ontbonden te worden, omgekeerd moet dit ook het geval zijn. Het is echter voorgekomen, dat de panghoeloe een Inlandsch Christen verklaarde, dat zijn als Christen gesloten huwelijk van onwaarde was, en hem daarop in 't huwelijk verbond met eene vrouw zijner nieuwe keuze, een niet-Christen [2]). Een dergelijke praktijk is onwettig, de panghoeloe heeft geen recht een

---

[1]) In de Minahassa gaat gewoonlijk de vrouw over tot den godsdienst van den man; toch is het voorgekomen dat een hulpprediker het huwelijk van een Protestant met een Roomsch Inlandsch Christen kerkelijk inzegende.

[2]) *Wet en Adat*, Kl. Bijdr., pag. 74.

huwelijk als Christen gesloten te ontbinden of onwettig te verklaren. Door de bovenvermelde te Môdjôwarnô geldige regeling in te voeren, kan en behoort het Bestuur hiertegen te waken.

Samenleving buiten huwelijk komt weinig voor onder de Inlandsche Christenen. Ik bedoel hiermede het als gehuwden openlijk samenleven van personen, zonder dat een huwelijksvoltrekking is geschied. Partijen beschouwen zich als man en vrouw; het is hier geen vereeniging voor korten tijd. Neen, het verschilt in niets van een huwelijk, dan dat de formaliteiten, daartoe vereischt, zijn nagelaten. Waar een krachtig dessabestuur is zooals in het Môdjôwarnôsche, wordt het noch bij Christenen, noch bij Mohammedanen geduld, en maakt men het hun zoo lastig, dat zij de dessa verlaten. Elders ziet men hier of daar een enkel geval, maar het blijft steeds een zeldzaamheid. Op sommige plaatsen heeft samenleving buiten huwelijk ten gevolge, dat men uit de gemeente wordt gesloten.

De oorzaak is in den regel deze, dat er groote bezwaren zijn een wettig huwelijk aan te gaan. Zoo gebeurde het in het Kedirische, dat een Christen, zijn Christendom niet willende vaarwel zeggen door een huwelijk voor den panghoeloe, met een Mohammedaansche vrouw ging samenleven. Elders was de reden deze, dat de zendeling weigerde het huwelijk tusschen 2 Inlandsche Christenen te voltrekken, omdat zij te voren met elkaar overspel hadden gepleegd. In Pekalongan geschiedde het, dat een man zijn wettige vrouw verliet en met een andere vrouw ging samenwonen; na den dood van zijn wettige vrouw huwde hij met de tweede, zoodat, ware hier echtscheiding uitgesproken, men kan veronderstellen, dat hij wel eerder met haar gehuwd zou zijn.

Juist het Christendom is de grondoorzaak van deze gevallen. Is het te vreezen, dat deze door uitbreiding van het Christendom zullen toenemen? Het is mogelijk, doch ik zou het betwijfelen. Vooreerst is de Christelijke zedeleer er om dit zooveel mogelijk tegen te gaan. Môdjôwarnô heeft het bewijs geleverd, dat het mogelijk was deze in de Javaansche maatschappij toe te passen. Ten tweede kan een wettelijke regeling volgens welke het niet al te moeilijk is echtscheiding te verkrijgen, tegen samenleving buiten huwelijk waken, en verder wachtte men zich er voor, uit de thans voor de Molukken geldende regeling die bepalingen

over te nemen die daar samenleving buiten huwelijk ten gevolge hebben [1]).

Ten opzichte van het *huwelijks-goederenrecht* is weinig op te merken. Zooals wij gezien hebben, zijn te Môdjôwarnô en in Kediri eenige stoffelijke vereischten gesteld en moet de man b.v. een huis bezitten, wil de zendeling tot de huwelijksvoltrekking overgaan, de familieleden brengen het benoodigde meestal bij elkaar. Wat elders partijen mee ten huwelijk brengen, verschilt naar den welstand, waarin zij verkeeren. Zijn ze arm, dan is dit niet veel meer, dan wat zij aan het lijf hebben. Behooren zij tot de gezeten dessalieden dan brengen ze dikwijls ieder slechts eenig huisraad en padi mede [2]).

Het is bekend, dat op Java bij de Mohammedanen geen gemeenschap van goederen bestaat, elk behoudt hetgeen hij of zij ten huwelijk brengt; wat tijdens het huwelijk wordt verkregen,

[1]) Ofschoon het onjuist is het feit dat de samenleving buiten h et huwelijk zooals die op de Ambonsche eilanden, Timor en in de Minahassa, geen zeldzaamheid is, geheel aan de regeling van Stbl. 1861 No. 38 toe te schrijven, zoo heeft zij die wel degelijk in de hand gewerkt o. a. door de moeilijkheden en kosten verbonden aan een wettig huwelijk; door bij den overgang van een gehuwd paar een nieuwe huwelijksvoltrekking te eischen, vooral in de Minahassa waar het concubinaat echter elk jaar vermindert; door de bepaling, dat de vrouw, als zij burgeres is en de man tot het negorijvolk behoort, de kinderen uit zulk een huwelijk gesproten, den staat van den man volgen, welke laatste oorzaak alleen in de Molukken voorkomt.

[2]) Zie hier een paar opgaven, mij door den zendeling te Kendalpajak welwillend verstrekt, van wat eenige Inlandsche Christenen bij hun huwelijk meebrachten; men heeft hier met de kinderen van gezeten landbouwers te doen.

1e. De man Rasidin bracht mede: een ledikant, twee stoelen, een mannetjes karbouw, en twee kippen.

De vrouw Wasinah bracht mede: een wijfjes karbouw, een halve amët padi, een sirietoestel, zes kopjes en schoteltjes, zes borden. Voorts aan keukengereedschap: een trekpot, een ketel, een pot om rijst te koken (dandang), een komfoor van aardewerk, een kleine dandang van aardewerk, eenige kruiden (boemboe), een braadpan, een gevlochten mandje, een pan van aardewerk met deksel, een van bamboe gevlochten mand om rijst te koken (koekoesan), een rasp, een scheplepel van klapperdop, een pot van aardewerk, een schotel van aardewerk, om spaansche peper fijn te wrijven, voorts een bultzak, matras en kussen.

2e. Van een ander paar bracht de man mede: 20½ bos padie een bahoe tegal, een half woonerf, een patjol, en vier kippen.

En de vrouw: een huis, een halve amët padi, 4 borden, 4 kopjes, een ketel, een pot om rijst te koken (dandang), een pot van aardewerk, een van bamboe gevlochten mand om rijst te koken (koekoesan).

(barang gonogini) wordt bij scheiding verdeeld, de man krijgt daarvan meestal het grootste deel (2/3). Bij de Christen Javanen is het niet anders; wel bestaat er op verschillende plaatsen een streven, hetwelk tot gemeenschap van goederen tusschen echtgenooten leidt, doch men kan nog niet zeggen, dat dit bepaalde resultaten, d. w. z. veranderingen in de adat, heeft opgeleverd. Het eerste is het oog op de gelijke verdeeling van de barang gonogini gevestigd en is de overreding van den zendeling noodig, om den man met deze schikking genoegen te doen nemen [1]). De tijd zal moeten leeren, wat in dit opzicht de vruchten van den zendingsarbeid zijn. Het is aan te bevelen, dat het er heen geleid wordt, dat de barang gonogini in gelijke deelen tusschen man en vrouw verdeeld wordt. Of algeheele gemeenschap van goederen wenschelijk is, zou ik nog niet durven beslissen; het beste is wellicht zich hierin niet te mengen, en deze zaak aan haar vrije ontwikkeling in de Inlandsche Christenmaatschappij op Java over te laten.

Evenals onder de Mohammedaansche Javanen komt *adoptie* [2]) ook onder de Inlandsche Christenen voor. Waarom zou het ook anders zijn? De meest voor de hand liggende redenen, die er toe leiden, zijn kinderloosheid der echtgenooten en ouderloosheid van het kind. Soms ook het feit, dat het kind in de woekoe Sintô geboren is en om die reden geen geluk aanbrengt [3]). Ofschoon mij van de eene zijde verzekerd werd, dat een aangenomen kind geen rechten heeft, terwijl volgens van elders ingekomen bericht, de aangenomen kinderen met de eigen kinderen werden gelijk gesteld [4]), vereischt deze zaak toch nog een apart nauwkeurig onderzoek, waarbij men in acht moet nemen, dat de bijzondere invloed, die een aangenomen kind wellicht op zijn ouders heeft, in verband met het feit, dat op Java de erflater zijn goederen nog tijdens zijn leven verdeelt, en voorts de omstandigheid, dat men geen familie noch eigen kinderen heeft van invloed zijn op het aandeel, dat een aangenomen kind bij overlijden uit den boedel zijner adoptief ouders krijgt.

---

1) *Med.* XV pag. 335.

2) Een aangenomen kind heet anaq poepon.

3) *Med.* XXXI, pag. 119.

4) Zie b.v. *Med.* XXXI, pag. 30.

§ 12. Echtscheiding. — Autoriteit bevoegd een echtscheiding uit te spreken. — In de Molukken gevolgde praktijk. — Op Java gevolgde praktijk. Oorsprong. Ontwikkeling. — Gering aantal echtscheidingen. — Oorzaken.

De vraag, wie de *bevoegde autoriteit* is, die een *echtscheiding* tusschen Inlandsche Christenen op Java kan uitspreken, is de eerste, die hier besproken moet worden. Vóór de invoering der wetgeving van 1848 leefden de Inlandsche Christenen op Java, wat betreft het huwelijksrecht, nog onder vigueur van het Oud-Hollandsch en Romeinsch recht, en was dus de rechter voor Europeanen de bevoegde autoriteit, die in deze moest beslissen. Ook in 1848 kwam geen verandering. Wel werden zij in artikel 7 Algemeene Bepalingen formeel met Europeanen gelijk gesteld, doch artikel 3 der Invoeringswet deed hen in hun ouden rechtstoestand blijven. Echtscheidingen moesten dus door een rechter (artikel 2 R. O.) namelijk den Raad van Justitie worden uitgesproken, want het was bij hen een burgerlijke rechtsvordering tegen met Europeanen gelijk gestelde personen (artikel 124,1° R. O.)

Van toepasselijkheid van artikel 3 R. O., volgens hetwelk sommige burgerlijke geschillen (waaronder echtscheidingen) tusschen Inlanders of daarmede gelijk gestelde personen, welke, volgens de godsdienstige wetten, of de zeden en de oude herkomsten dier personen, aan de beslissing van hun priesters of hoofden bleven onderworpen, kan uit den aard der zaak geen sprake zijn, daar deze oude herkomsten bij de Christenen toen niet bestonden. Ook de geschiedenis dezer bepaling bevestigt dit. In 1840 stelde de commissie, benoemd tot het ontwerpen van een Reglement op de R. O. voor „de burgerlijke geschillen, gerezen tusschen personen, geboortig of afkomstig van den Indischen Archipel het Christelijk geloof niet belijdende", aan de beslissing van priesters en hoofden over te laten. In 1842 werden zonder opgave van redenen deze laatste vijf woorden vervangen door „voor zoover dezelven niet met Europeanen zijn gelijk gesteld". [1]) Misschien was artikel 7 Algemeene Bepalingen toen al ontworpen, en is de verandering hier aan te wijten. In elk geval was er in 1848 geen quaestie van toepasselijkheid van artikel 3 R. O. op de Inlandsche Christenen.

Door de bepalingen van de artikels 109 en 75 van het Regeerings-Reglement verklaarde men op de Inlanders hun godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, van kracht, zonder onderscheid

---

[1]) Mr. Immink; Rechterl. Org., pag. 28 en 33.

te maken tusschen de Christenen of niet- Christenen. Elke categorie volgt haar eigen gebruiken, haar eigen gewoonterecht, dat voor tijd en plaats kan verschillen.

Stellen wij een oogenblik den Mohammedaan tegenover den Christen. Eerstgenoemde sluit zijn huwelijk volgens de Mohammedaansche wet, voor zoover die niet gewijzigd is, voor den in *Stbl.* 1895 No. 198 aangewezen panghoeloe of andere autoriteit. Wil hij echtscheiden, dan verstoot hij zijn vrouw (talaq). Van een geschil kan in dat geval geen sprake zijn; het is een eenzijdige handeling, waartoe echter kennisgeving aan de bevoegde autoriteit noodig is. Anders is het echter, wanneer een der partijen op grond van wanpraestatie en vitia redhibitoria echtscheiding verzoekt. Dit heet op Java pasah of passak, en komt veel voor, in dezelfde gevallen als in de Mohammedaansche wet worden genoemd [1]). Hier heeft men met een burgerlijk geschil te doen, dat volgens artikel 78 Algemeen Regeerings-Reglement eigenlijk behoorende tot de kennis van de rechterlijke macht, om de 2de alinea van dat artikel — welke een uitzondering is op eerste — tot de kennisneming van den Priesterraad behoort.

Christenen sluiten hun huwelijken volgens hun godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, d. w. z. hun gewoonterecht; bijstand van een geestelijke is daarbij nog niet door den kolonialen wetgever voorgeschreven. Bij hen kent men echter niet de echtscheiding in den vorm van verstooting der vrouw, daar deze lijnrecht tegen de Christelijke begrippen omtrent het huwelijk, indruischt. Een echtscheiding is bij hen altijd een geschil, dat, volgens artikel 78 alinea 1 Regeerings-Reglement, tot de kennisneming van de rechterlijke macht behoort. De tweede alinea van dat artikel maakt bij de Christenen hierop geen uitzondering, zooals blijkt èn uit de geschiedenis dier bepaling èn uit het feit dat een priesterrechtspraak bij Christenen onbekend is. In dit opzicht is door artikel 190 Regeerings-Reglement geen verandering in den rechtstoestand der Inlandsche Christenen gekomen; echter wel wat betreft den bevoegden rechter. Volgens artikel 124,1°. R. O. was vóór 1855 de Raad van Justitie de authoriteit bevoegd, om echtscheidingen uit te spreken. Sedert in 1855 de gelijkstelling

---

[1]) Mr. L. W. C. van den Berg. De afwijkingen van het Mohammedaansche familie- en erfrecht op Java en Madoera, pag. 29, van den overdruk uit de Bijdragen tot T. L. en Vk., Ve volgreeks, deel VII.

der Inlandsche Christenen met Europeanen met opzicht tot het privaatrecht verdween, is de Landraad de bevoegde rechter, daar deze gewone dagelijksche rechter van de eigenlijk gezegde Inlanders (artikel 94 R. O.) in eersten aanleg kennis neemt van alle persoonlijke, zakelijke en gemengde rechtsvorderingen tegen Inlanders of daarmede gelijk gestelde personen (artikel 95 R. O.)

Ik ontveins niet, dat er tegen deze bewering argumenten zijn in te brengen, doch zie geen anderen uitweg. Waarom zou echtscheiding bij Europeanen wel, maar bij Inlanders geen burgerlijk geschil zijn? Ik geef toe dat in de gevallen, dat echtscheiding tusschen Inlanders tot stand komt door eenzijdige handeling van den man, er geen burgerlijk geschil is, maar daaruit volgt nog niet, dat dit altijd zoo is en dat in andere gevallen, wanneer de vrouw, tegenover den man staat, er ook geen burgerlijk geschil bestaat of kan bestaan.

In 1854 heeft men zeker niet gedacht, dat de verandering, die men in het oorspronkelijke door de Regeering voorgestelde artikel maakte — en waarbij de gelijkstelling van Inlandsche Christenen met Europeanen verviel — zulke gevolgen zou hebben. Daar geen bijzondere procedure [1]) is voorgeschreven, zal men, zooals te Ambon gebruikelijk is, de gewone procesorde moeten volgen.

Ik moet hier opmerken, dat de *bestaande praktijk* hiermede niet in overeenstemming is, en dat op de zendelingsposten, waar formeele echtscheiding voorkomt, deze door den zendeling soms in overleg met den kerkeraad of de voornaamste gemeenteleden, op een enkele plaats door den kerkeraad wordt toegestaan. De bepaling van *Stbl.* 1885 No. 185, zooals zij gewoonlijk in verband met die van *Stbl.* 1864 No. 142 wordt opgevat, nl. als zoude de bevoegdheid een huwelijk door echtscheiding te ontbinden daaraan ontleend kunnen worden, geeft tot bovengenoemde praktijk wel aanleiding. Doch boven is gebleken, dat deze opvatting in verband met de geschiedenis niet de ware en dat hier, zooals trouwens de woorden duidelijk zeggen, alleen van het houden van registers sprake is.

Vestigt men het oog op de Minahasa en op de Ambonsche eilanden dan ziet men, dat, daar echtscheidingsprocessen voor de

[1]) Dit is wel een bezwaar, maar geen overwegend bezwaar, want te Amboina en Menado worden wel echtscheidingen door den Landraad uitgesproken, terwijl de daar geldende Reglementen op het rechtwezen, evenals het Inlandsch Reglement, over echtscheiding, het stilzwijgen bewaren.

Landraden te Menado en Amboina geen zeldzaamheden zijn. Zonder bezwaren nemen deze van de ingestelde vorderingen kennis en doen daarop recht. De vraag doet zich voor hoe dit komt.

Echtscheidingen kwamen in de Molukken reeds ten tijde der Oost-Indische Compagnie voor. Op het voetspoor van de Groot [1]) bepaalde het Reglement, wegens den doop en voornamelijk het contracteeren van huwelijken onder de Inlandsche Christenen in zijne provintie, uitgevaardigd den 23sten Mei 1651 door den toenmaligen landvoogd van Amboina, de Vlamingh van Oudshoorn, in artikel 5: „Deze verbintenis mag geensints gebroken worden dan om overspel." De bevoegde rechter was de Landraad, welke in 1616 te Amboina was opgericht. Deze toestand werd in 1861, door de invoering van het Reglement voor Inlandsche Christenen in het Gouvernement der Moluksche eilanden op het aangaan van huwelijken, zoo onderling als met Europeanen of deszelver afstammelingen, niet gewijzigd, al vond men daar niet van echtscheiding melding gemaakt. Dit Reglement heeft echter in 1868 tot een negatief conflict van attributie aanleiding gegeven [2]). Zekere Ambonees wilde van zijn vrouw scheiden. Daar zelfs de oudste ingezetenen van Amboina zich geen dergelijk geval konden herinneren, wist men niet, hoe men moest handelen. De Landraad te Amboina verklaarde zich onbevoegd kennis te nemen van een vordering tot echtscheiding door dien Ambonees tegen zijn vrouw ingesteld, meenende dat, evenals bij de Europeanen, de autoriteit die over stuiting oordeelde (artikel 8 *Stbl.* 1861, No. 38) [3]), ook kennis moest nemen van een vordering bij echtscheiding. De Gouverneur-Generaal besliste hierop, dat de rechterlijke macht bevoegd was van deze vordering kennis te nemen, daar de huwelijken der Inlandsche Christenen in de Molukken als een burgerlijke handeling beschouwd worden, en dus een geschil betreffende de ontbinding van zulk een huwelijk een twistgeding is over burgerlijke rechten, bij uitsluiting behoorende tot de kennisname der rechterlijke macht (artikel 78, alinea 1 Regeerings-Reglement). Sedert hebben zich, voor zoover mij bekend, geen quaesties meer voorgestaan. Niemand denkt er thans aan,

[1]) H. de Groot. Inleijdinge § 18, Boek I, deel V.

[2]) Zie Bijblad, No. 2192.

[3]) Volgens dit artikel worden geschillen over de stuiting van een huwelijk zonder vorm van proces en in hoogste ressort, door het hoofd van het plaatselijk bestuur beslist.

den Landraad de bevoegdheid tot het uitspreken eener echtscheiding te ontzeggen.

Daar artikel 75 alina 1 Regeerings-Reglement ook voor Java geldt, moeten wij nagaan, of een geschil, betreffende de ontbinding van een huwelijk tusschen Inlandsche Christenen in de Molukken, een burgerlijk geschil is, — en zoo ja, waarom; om daarna te onderzoeken of er redenen zijn om aan te nemen, dat het op Java anders is. In genoemd Bijblad lezen wij als de meening van den Procureur-Generaal het volgende:

„Dat toch ook onder de Inlandsche Christenen in de Moluksche eilanden het huwelijk is een burgerlijke handeling, die zich niet uitsluitend beweegt op kerkelijk gebied;

„dat immers reeds onder het gezag der Oost-Indische Compagnie die Inlandsche Christenen in huwelijkszaken onderworpen waren aan een speciaal voor die zaken ingesteld rechterlijk college, dat door de kommissarissen tot de overname der Molukken in het leven werd teruggeroepen, en door den gouverneur der Moluksche eilanden van een instructie werd voorzien.

„dat ook bij het reglement in *Staatsblad* 1861 No. 38 speciale personen (leeraars of schoolmeesters) zijn aangewezen om het huwelijk te voltrekken, en dat daarbij onderwerpen worden geregeld, waarvan de regeling achterwege had kunnen en moeten blijven, wanneer de wetgevers het huwelijk der Inlandsche Christenen in de Molukken alleen uit een zuiver kerkelijk oogpunt wilde beschouwd hebben, terwijl zulks ook blijkt uit de omstandigheid, dat in art. 2*a* van het Regl. v. *Stbl.* 1861 No. 38 mede gesproken wordt van de akte van echtscheiding van het vorig huwelijk, waarvan wel geen sprake zou kunnen zijn, wanneer de wetgever de bedoelde huwelijken niet ook beschouwde uit een burgerrechterlijk oogpunt, aangezien toch de kerk geen echtscheiding kent".

Ik zal tegen deze juiste argumentatie niets inbrengen, maar alleen betoogen, dat men zoo ver niet meer behoefde te gaan. Indien het waar is, dat een huwelijk door Inlanders, hetzij Christenen, hetzij Mohammedanen, of Heidenen, volgens hun godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken gesloten, inderdaad een huwelijk is, dan zal dat huwelijk ook burgerlijke rechtsbetrekkingen tusschen de partijen ten gevolge hebben. Is dat zoo, dan is een geschil over die burgerlijke rechtsbetrekkingen, waaronder men een echtscheiding kan noemen, een burgerlijk geschil volgens art. 78 al. 1 Regeerings-Reglement ter kennisname van

de rechterlijke macht. Het doet er niet toe, of men met een Christen, een Mohammedaan of een Heiden te doen heeft. Bij de Mohammedanen op Java en Madoera is een der gebruikelijke wijzen van echtscheiding ook een burgerlijk geschil, dat om al. 2 art. 78 Regeerings-Reglement niet ter kennisname van de rechterlijke macht maar van den Priesterraad is. Zou dan een echtscheiding tusschen Inlandsche Christenen, die op hetzelfde principe steunt, geen burgerlijk geschil zijn? Men kan dit moeilijk aannemen.

Hieruit volgt echter niet, dat elke echtscheiding van Inlanders een burgerlijk geschil is. Waar deze een eenzijdige handeling van den man is, b.v. de talaq, is er geen geschil; daar kan de rechter alleen bij gemoeid worden om zich omtrent de verdeeling der goederen uit te spreken: de echtscheiding is zonder zijn medewerking reeds volbracht. Zelfs is op Java ook na *Stbl.* 1895 No. 198, de ontbinding des huwelijks door verstooting al een voldongen feit, vóórdat de verplichte kennisgave daarvan aan den Mohammedaanschen geestelijke is geschied. Uit art. 4 dier ordonnantie blijkt dit duidelijk; er kunnen zelfs 3 dagen verloopen tusschen de verstooting en de bedoelde kennisgave. Eerst na verloop van dien termijn is de man, indien hij in gebreke blijft die kennisgave te doen, strafbaar. Echtscheiding door eenvoudige wegzending van de vrouw door den man komt bij vele volken van den Indischen Archipel voor, o. a. bij de Dajaks en de Alfoeren.

Bij de Christenen maakt de positie, welke de vrouw in het huisgezin bekleedt, een dergelijke wegzending onmogelijk; deze druischt te veel in tegen den geest van het Christendom. Hier is echtscheiding wel degelijk een geschil tusschen man en vrouw en staan zij als twee partijen tegenover elkaar.

Hoe komt het dat desniettemin op Java de zendelingen echtscheidingen uitspreken tusschen Inlandsche Christenen?

Vooreerst moet ik opmerken, dat de Inlandsche Christengemeenten te Depok en Toegoe, die nu 570 en 130 zielen tellen in de eerste 20 jaren na 1855 nog minder talrijk waren. Thans komen te Depok 4 à 5 huwelijken per jaar voor, toen misschien maar 2 of 3. Het kan niet anders of het aantal echtscheidingen tusschen de jaren 1855 en 1870 moet zeer gering zijn geweest; het is zelfs waarschijnlijk dat zij in die jaren in het geheel niet zijn voorgekomen.

De toestand bij de Inlandsche Christenen te Ngôrô in Môdjôwarnô was een gansch andere; deze was tusschen de jaren 1840

en 1860 nog vrij primitief. Velen waren niet gedoopt, anderen waren met Mohammedanen gehuwd. Zij verschilden, behalve in hun christelijk geloof, in bijna niets van hun Mohammedaansche buren. Huwden deze laatsten voor den panghoeloe, de Christenen werden door Coolen zelf in 't huwelijk verbonden; ook hij was het, die echtscheidingen uitsprak.

Daarenboven waren zeer velen voor den panghoeloe met Mohammedaansche vrouwen getrouwd; in 1864 telde men nog 56 dergelijke verbintenissen op een gemeente van 712 zielen, voor dezen was de echtscheiding door verstooting de gewone wijze, want zij waren op Mohammedaansche wijze gehuwd. Nog onder Jellesma, 1852—1858, geschiedde het, dat eenige Christenen op wie de zendeling wegens deelneming aan een tandakpartij de kerkelijke tucht had toegepast en die de zendeling daarom niet in het huwelijk wilde vereenigen, zonder plichtplegingen hun huwelijk door den panghoeloe lieten voltrekken. Hetzelfde gebeurde in 1861 weer, toen Hoezoo geweigerd had meisjes beneden de 13 jaar in 't huwelijk te verbinden [1]). Tusschen Christenen onderling sprak Jellesma op het voorbeeld van Coolen reeds echtscheidingen uit. J. Kruyt maakt in zijn verslag over 1864 [2]) melding van 2 gevallen „waarin hij bewilligen moest om onwil van de vrouw". Sprak het trouwens niet van zelf dat in de gevallen waarin de Mohammedaan zich tot den panghoeloe, de Christen zich tot den zendeling wendde?

Deze praktijk is op het voorbeeld van Môdjôwarnô gevolgd te Malang en Kediri en later westwaarts over bijna geheel Java. In den regel worden de echtscheidingen zonder eenige ceremonie in de woning van den zendeling uitgesproken, nadat hij beide partijen bij zich heeft ontboden. Op sommige plaatsen, nl. in de residenties Tegal, Pekalongan en Japara en in de omstreken van Semarang, worden zij openlijk in de kerk afgekondigd, elders niet. Waar doopbrieven uitgegeven worden, maakt de zendeling daarop van de echtscheiding melding. Voor zoover registers van echtscheidingen bestaan, wordt hiervan in de registers aanteekening gehouden. Te Soerabaja, waar de gewestelijke secretaris met het houden der registers van geboorten, huwelijken en sterfgevallen belast is, zou deze ook eventueele echtscheidingen uitspreken; naar ik meen is het echter nog niet voorgekomen.

[1]) *Med.* VII, pag. 181.
[2]) *Med.* X, pag. 88.

Te Môdjôwarnô is echter de bevoegdheid om echtscheidingen uit te spreken, op den kerkeraad overgegaan. Nadat tusschen de jaren 1874 en 1882 geen echtscheidingen waren voorgevallen, geschiedde het in laatstgenoemd jaar, dat wegens voortdurenden onwil van de vrouw om met den man samen te wonen, een echtscheiding noodzakelijk werd. In een vergadering van den kerkeraad is toen besloten, dat echtscheiding alleen ten verzoeke van de (n) verongelijkte op bepaalde gronden, namelijk overspel, mishandeling en kwaadwillige verlating, door den kerkeraad zou verleend kunnen worden; $^2/_3$ der stemmen is vereischt. Partijen moeten het eerst eens zijn geworden over de verzorging der onmondige kinderen. Zij wordt door den zendeling in een vergadering van den kerkeraad namens deze uitgesproken. De schuldige moet een boete van *f* 2.50 tot *f* 7.50 in de kerkekas [1]) storten. Eerst na het betalen dezer boete (behalve natuurlijk bij kwaadwillige verlating) wordt van de echtscheiding op de doopbrieven van partijen melding gedaan. Wij hebben hier met den meest ontwikkelden voren van echtscheiding te doen; wel hebben ook andere kerkeraden bepalingen gemaakt omtrent echtscheiding bijvoorbeeld te Kedoeng Pendjalin, maar de autoriteit, die de echtscheiding uitspreekt is elders altijd de zendeling. Te Modjôwarnô heeft men met eene zeer eigenaardige rechtsspraak van den kerkeraad te doen, die aan die der Mohammedaansche Priesterraden doet denken. Zij dankt haar ontstaan aan het ontbreken van wettelijke bepalingen op dit punt [2]), en zoolang de toestand zoo blijft bestaan, is zij een natuurlijk gevolg der ontwikkeling der Inlandsche Christenen. Wij hebben reeds gezien, dat de kerkeraden verschillende voor de gemeenteleden bindende voorschriften gaven, dus als wetgevers optraden; hier treedt hij ook als rechter op en al moge deze bevoegheid niet op de wet steunen — want volgens de bekende interpretatie van artikel 78 alinea 2 is in 1848 alleen die rechtspraak van priesters en hoofden in stand gehouden, welke toen reeds bestond — zijn uitspraken worden daarom niet minder als geldig erkend. Doch er is meer; de

[1]) Ook in Kediri is op het voorbeeld van het bij de Mohammedanen voorkomende, door den kerkeraad bepaald, dat voor een echtscheiding *f* 5.— in de kerkekas betaald zal worden. *Med.* XXXII, pag. 321.

[2]) Aan den zendeling te Môdjôwarnô is het houden van registers van echtscheidingen niet opgedragen. Daar velen hieraan de bevoegdheid tot het uitwijzen eener echtscheiding ontleenen, vestig ik de aandacht hierop.

ontwikkeling der Inlandsche Christen-gemeenten op Java tot zelfstandigheid leidt er toe, dat de zendeling steeds meer en meer, waar hij zulks nuttig vindt, de beslissing omtrent quaesties, waarover hij te voren alleen oordeelde, aan den kerkeraad zal overlaten. De werkkring der kerkeraden wordt voortdurend omvangrijker; steeds zullen zij meer en meer voorzien in wat de wetgever den Inlandschen Christenen onthield; men denke slechts aan de Minahassa, waar zij zich zelfs met de verdeeling der erfenissen bemoeien. [1])

Niet overal op Java bestaat onder de Inlandsche Christenen een formeele echtscheiding, daarin bestaande, dat door een verklaring van den zendeling het huwelijk ontbonden wordt. Formeele echtscheidingen hebben zich in de gemeenten in de Bataviasche Ommelanden nog niet voorgedaan. Indien door het wegloopen van den man of door zijn huwelijk met een Mohammedaansche vrouw een feitelijke scheiding tusschen twee Christelijk gehuwden ontstaat en de man dus feitelijk afvallig geworden is, wordt deze toestand gesanctionneerd en wordt na het bekend worden van het feit op drie achtereenvolgende Zondagen aan de gemeente voorgelezen, dat het huwelijk tusschen die personen ontbonden is; hierna kan de Christen gebleven partij een nieuw huwelijk aangaan. Dat men hier slechts met het sanctionneeren van een reeds plaats gehad hebbende scheiding te doen heeft, — ofschoon ik moet bekennen dat het op 't kantje af is, — blijkt daaruit, dat wegens overspel of mishandeling geen echtscheiding verleend wordt. Alleen het feit, dat partijen reeds van elkaar af zijn, wordt geconstateerd door of namens den zendeling. Doet dit ons niet denken aan het kennis nemen van verstootingen door den Mohammedaanschen geestelijke? Hier leidt men de echtscheiding af uit het feit, dat partijen reeds van elkaar zijn, terwijl dit bij de Mohammedanen uit de verstooting blijkt.

Onder den invloed van het Christendom is het *aantal echtscheidingen* onder de Javanen belangrijk verminderd. In 1864 kwamen in de gemeente te Môdjôwarnô nog 2 gevallen voor; in 't jaar 1867 op een aantal van 843 Inlandsche Christenen nog 9 [2]). In dit opzicht steken de Inlandsche Christenen inderdaad zeer gunstig

---

[1]) *Med.* XXX, pag. 37. Algemeen verslag betreffende den godsdienst en zedelijken toestand der Protestantsche Gemeenten in Ned.-Indië, 1893, pag. 61.

[2]) *Med.* X, pag. 88, XII, pag. 262.

bij hun Mohammedaansche landgenooten af. Het voordurend echtscheiden en hertrouwen in de Mohammedaansch-Javaansche maatschappij, waardoor het mogelijk wordt, dat een man 15 ja 20 maal in zijn leven kan zijn gehuwd, oefent, zooals reeds meermalen is opgemerkt, een aller verderfelijksten invloed uit op het familieleven. Het is de ondergang van het huisgezin en leidt tot een leven, waar wellustige genietingen een hoofdrol spelen en de opvoeding der kinderen schandelijk verwaarloosd wordt. Wel is het op de hoofdplaatsen op Java het ergst, doch ook in de binnenlanden komt het veel voor. Het feit, dat het Christendom aan deze gewoonte paal en perk stelt, is reeds genoeg om met welgevallen den arbeid der zendelingen te beschouwen.

Reeds vóór den overgang tot het Christendom, weet de bekeerling, dat het bij de Christenen niet aangaat, te echtscheiden zoo dikwijls als men wil. Dit is algemeen bekend in de Mohammedaansche omgeving, en voor menigeen maakt deze gewoonte het Christendom weinig aantrekkelijk. De gedoopte weet dus, dat hij in dit opzicht de gewoonte zijner vroegere geloofsgenooten moet vaarwel zeggen. Ontstaan er desniettemin tusschen de echtgenooten huiselijke oneenigheden, dan zullen de ouderlingen, Inlandsche medehelpers, en in het laatste ressort de zendeling niet nalaten hun overredingskracht aan te wenden, om partijen van hun plan te doen afzien; dikwijls worden deze pogingen met het gewenschte gevolg bekroond; men moet deze bemoeienis niet te licht achten.

Bijna altijd wordt de formeele echtscheiding vooraf gegaan door een feitelijke scheiding van korteren of langeren duur. De man heeft in den regel zijn vrouw al eenigen tijd, soms vele jaren verlaten, en de achtergeblevene vraagt in vele gevallen slechts dan echtscheiding, als zij een nieuw huwelijk wil aangaan. Voor den man gaat deze kwaadwillige verlating dikwijls met afval gepaard; jaren later blijkt soms dat hij in een andere dessa met een Mohammedaansche vrouw voor den panghoeloe gehuwd is. In sommige gevallen wil slechts één der partijen scheiden; in andere beide; dit geschiedt vooral dan als zij hun Christendom en hun woonplaats willen behouden.

Zijn de echtgenooten niet meer tot elkaar te brengen, dan zijn er nog verschillende redenen, waarom de zendeling toch nog niet tot een echtscheiding zal overgaan.

In de eerste plaats worden door de zendelingen slechts *op bepaalde gronden* echtscheidingen uitgesproken. Ook hier is veel

plaatselijk verschil. De te Môdjôwarnô geldende gronden van echtscheiding noemde ik reeds hierboven. Het is echter niet altijd zoo geweest; in de verslagen vond ik als redenen van echtscheiding ook opgegeven: onwil der vrouw om met den man samen te wonen, schending van trouwbeloften [1]) enz. Het meest voorkomende zijn natuurlijk overspel, mishandeling en kwaadwillige verlating, welke laatste reeds een feitelijke scheiding is en vaak met afval van het Christendom eindigt. Ook in het Kedirische zijn deze drie de voornaamste gronden, ofschoon ook andere voorkomen nl. onwil van den man wegens luiheid en kinderloosheid van de vrouw, den wil der ouders een vrouw met een Mohammedaanschen jongen te laten trouwen, onwil der vrouw omdat er geen bruiloftfeest geweest was, ongeregelde levenswijze der vrouw enz. [2]). Bepaalde voorschriften bestaan hier evenmin als in het Malangsche. In Tegal en Pekalongan en Noord-Banjoemas en in de omstreken van Semarang is overspel de eenige grond van echtscheiding; op andere gronden wordt geen echtscheiding verleend. Hetzelfde is het geval in het ressort der Doopsgezinde zending in Japara De meest algemeene grond, die daar bij verzoeken om echtscheiding wordt aangevoerd, is huiselijke oneenigheid, soms gepaard met mishandeling en enkele maal ook langdurige ziekte van een der partijen; op deze gronden wordt echter geen echtscheiding verleend. Of deze praktijk aan te bevelen is, zou ik betwijfelen. Ik geloof niet, dat de toestanden in de Inlandsche Christen-gemeenten reeds zoodanig zijn, dat alleen overspel als grond van echtscheiding aan te bevelen is, daar toch, indien men de echtscheiding te veel beperkt, partijen in veel gevallen ook zonder echtscheiding van elkander gaan, om òf af te vallen van het Christendom òf met een ander buiten huwelijk samen te gaan leven en aldus in het Christendom een concubinaat te gaan scheppen, dat verderfelijk is. Zoolang de Inlandsche Christenen nog zoo gering in aantal zijn, en hunne gemeenten voor een deel uit bekeerde Mohammedanen bestaan, moet men met de vroegere toestanden rekening nemen [3]) en niet

[1]) *Med.* X, pag. 88; XV, pag. 336; XX, pag. 337.

[2]) Zie *Med.* XIV, pag. 201; XV, pag. 351; XXIX, pag. 315; XXX, pag. 262 en 263.

[3]) Dat beteekent natuurlijk niet, dat men elk verzoek om echtscheiding moet toestaan, maar indien Inlandsche begrippen de samenleving tusschen 2 echtgenooten onmogelijk maken, spreke men echtscheiding uit; als later meer gevestigde toestanden ontstaan zijn verandert dat van zelf.

op theologische gronden alleen overspel als grond van echtscheiding aannemen. Men make geen regels, doch beslisse in elk afzonderlijk geval apart, waarbij men met het oog op de persoonlijkheden der partijen de mogelijke gevolgen eener weigering overwege. Vooral tegen het concubinaat moet gewaakt worden; de Molukken en in zekeren zin ook de Minahassa hebben geleerd, hoe welig het in de Inlandsche Christen-gemeenten kan tieren en hoe moeilijk het er uit te verwijderen is. Hier vooral geldt de spreuk: „als er één schaap over de brug is, volgen de andere." Het is juist in de gemeenten in Japara, Tegal en Pekalongan, dat enkele gevallen van samenleving buiten huwelijk voorkomen.

Er is echter nog een tweede reden waarom een zendeling met tot het uitstreken eener echtscheiding zal overgaan. Zij vindt haar grond in het feit, dat, onder de Mohammedanen op Java, *na een echtscheiding een tweede huwelijk tusschen dezelfde personen geen onmogelijkheid is.* Het ligt voor de hand, dat bij vele Inlandsche Christenen, dit idee nog bestaat en dat het in oudere gevestigde gemeenten in mindere mate voorkomt dan elders. In 1870 nog werden in Môdjôwarnô 3 paren, die vroeger om verschillende redenen gescheiden waren, weer in het huwelijk verbonden; dit geschiedde echter ten huize van den zendeling zonder eenige plechtigheid dan een vermaning van den zendeling [1]). Het duurde echter geen jaar of de vrouw van een dier paren had haar man weer moeten verlaten, wegens zijne slechte gedragingen, waarmede hij steeds voortging. Eenige jaren later heeft de kerkeraad besloten, dat dit niet meer zou geschieden, wat echter ten gevolge had, dat het een enkele maal voorkwam, dat partijen zich verzoenden en toch, alsof zij nooit gescheiden waren, samen gingen wonen, een samenleving die, ofschoon buiten huwelijk zijnde, in die streken door het dessabestuur geduld wordt. Het schijnt dat er na een echtscheiding nog een band tusschen de gewezen echtgenooten bestaat, vooral indien er kinderen zijn [2]). Zoo is het geen zeldzaamheid dat een gescheiden vrouw, ook na een huwelijk met een andere, haar eersten man een bezoek brengt. Ook was het voorgekomen dat toen een vrouw haar gescheiden man, die ziek was, een bezoek bracht, zijn tweede vrouw haar plaats aan het hoofdeinde van de bale-bale waarop de man lag, aan zijn eerste

---

[1]) *Med.* XV, pag. 336. Ook in Kediri kwam het voor. *Med.* XXX, pag. 265.

[2]) *Med.* XXXI, pag. 127.

reeds gescheiden vrouw ontruimde, alsof zij andere hoogere rechten op hem had.

In Oost-Java [1]) worden thans nergens meer tweede huwelijken tusschen dezelfde echtgenooten gesloten. In de residentie Semarang (Salatiga-zending) en Midden-Java komen zij echter nog voor. Waargeen formeele echtscheiding bestaat, zooals in de Bataviasche Ommelanden, en de echtgenooten zoo maar van elkaar zijn gegaan om twist en huiselijke oneenigheid, verzoenen zij zich later dikwijls. Het geval, dat nadat een feitelijke scheiding officieel in de kerk geconstateerd, de echtgenooten een tweede huwelijk samen wenschen aan te gaan, heeft zich daar nog niet voorgedaan.

Om deze tweede huwelijken onmogelijk te maken, heeft de kerkeraad der gemeente te Kedoeng Pendjalin (Japara) besloten, dat de zendeling geen echtscheiding zal uitspreken, dan in die gevallen, dat tevens van een der scheidende echtgenooten een nieuw huwelijk wordt afgekondigd. Een bepaling, in strijd met het in het Mohammedaansche recht aangenomen beginsel, dat een zekere tijd moet verloopen tusschen een echtscheiding en een tweede huwelijk, hetgeen echter zoo erg niet is, daar partijen in de meeste gevallen toch al geruimen tijd feitelijk gescheiden leefden. Aan den anderen kant zit er wel iets goeds in, daar het een samenleving van twee reeds gescheiden echtgenooten onmogelijk maakt en een tweede huwelijk tusschen dezelfde personen door den wetgever in geen geval kan worden toegelaten.

Boven beweerde ik, dat echtscheidingen onder de Inlandsche Christenen zelden voorkomen en heb ik de oorzaken, die dit ten gevolge hebben, opgenoemd. Volledige statistische gegevens heb ik niet kunnen verzamelen. Ziehier wat ik bijeen heb kunnen brengen.

Te Depok herinnert men zich niet dat een echtscheiding heeft plaats gehad, ook in den werkkring van den zendeling te Tjidĕrĕs (Tjidĕrĕs, Soemedang en Tjambay, samen 287 Inlandsche Christenen tellende) zijn zij nog niet voorgekomen. In het Malangsche hadden in 1884 in de laatste acht jaren maar 2 gevallen voorgedaan; in 1888 en vorige jaren waren dan ook geen echtscheidingen uitgesproken [2]), latere opgaven over die gemeenten zijn mij niet bekend, maar het

---

[1]) Ofschoon het in Kediri vroeger ook voorkwam. *Med.* XXX, pag. 266.

[2]) *Med.* XXVIII, pag. 9, XXXIII, pag. 290. Doch in 1896 kwamen drie gevallen voor XXXXI, pag. 130 en 136.

is niet aannemelijk dat de echtscheidingen daar zijn toegenomen. Zie verder dit staatje [1]).

Jaar.	Mòdjòwarnò.			Kediri.			Japara [2]).		
	Aantal Inlandsche Christenen.	Huwelijken.	Echtscheidingen.	Aantal Inlandsche Christenen.	Huwelijken.	Echtscheidingen.	Aantal Inlandsche Christenen.	Huwelijken.	Echtscheidingen.
1885	2922	42	1	893	14	3	124	7	1
1886	3114	35	1	998	11	1	—	—	—
1887	3213	34	0	1051	18	1	—	—	—
1888	3403	43	0	1052	4	3	—	—	—
1889	3427	32	0	1321	27	—	—	—	—
1890	3648	52	0	—	—	—	218	0	1
1891	3682	37	0	1335	1	0	211	1	0
1892	3705	34	0	1387	6	0	204	7	0
1893	—	28	3	1396	8	0	210	1	0
1894	3959	32	0	1476	23	0	214	3	0
1895	4194	42	1	1592	17	1	229	3	0

Het komt ook voor, dat op die plaatsen waar formeele echtscheidingen worden uitgesproken, partijen niet de moeite nemen die te verkrijgen en zonder scheiding te vragen, van elkaar gaan en apart gaan wonen. In den regel verlaat een van hen tevens de dessa, zelden met 't bepaald uitgesproken plan het Christendom vaarwel te zeggen, maar meestal met dit gevolg; later blijkt dat hij in een andere dessa met een Mohammedaansche vrouw gehuwd is.

Doch soms blijven zij in hun eigen dessa wonen; de vrouw neemt dan bij haar familie haar intrek. Zijn die personen nog als gehuwden aan te merken of niet? Wat zijn vooral ten opzichte van de kinderen de gevolgen, als de man met een andere vrouw gaat samenleven en bij haar kinderen krijgt? Ook in de Minahassa komt dit voor en heeft het zijn grond daarin, dat aan de echtscheiding voor den Landraad te Menado vele moeilijkheden verbonden zijn. [3])

[1]) Volgens het Koloniaal Verslag over 1893 werden in dat jaar in de registers van burgerlijken stand voor Europeanen en d. g. g. persoon op Java en Madoera 540 huwelijken en 46 echtscheidingen ingeschreven.

[2]) Voor het staatje over Japara merk ik op, dat de eerste kolom alleen het aantal gedoopten der lidmaten aangeeft en dat de beide andere alleen de kerkelijke huwelijken en echtscheidingen, dus van de gedoopten, de lidmaten en van hunne kinderen vermelden.

[3]) *Med.* XXXVIII, pag. 258.

Bij een regeling van het huwelijksrecht der Inlandsche Christenen is de echtscheiding zeker een der lastigste onderwerpen. Maakt men het verkrijgen van deze te moeilijk, dan gaan partijen ook zonder formeele echtscheiding van elkaar; maakt men het daarentegen te gemakkelijk dan ontbreekt aan het gezin de noodige vastheid, neemt het aantal te zeer toe, en dan loopt men gevaar dat partijen zich na de echtscheiding verzoenen en als gehuwden gaan samenleven. De wettelijke regeling van het huwelijksrecht moet steunen op de zedelijke en maatschappelijke gesteldheid des volks. Daarom is kennis van deze een onmisbaar vereischte. Ik moet echter toegeven, dat de zaak thans voor de meeste zendingsressorten nog niet voldoende onderzocht is en dat men om die reden de mogelijke gevolgen eener voorgestelde regeling nog niet zou kunnen overzien.

(*Slot volgt*).

De Indische Mijnwet en het Eigendomsrecht der Mijnen.

I. GESCHIEDENIS VAN HET EIGENDOMSRECHT DER MIJNEN.

Bij de oude *Grieken* vinden wij reeds dadelijk het eigendomsrecht waarheen wij thans langzamerhand, na 25 eeuwen terugkeeren, en werden de delfstoffen beschouwd als het *eigendom van den Staat.* De ondergrond was een Staatsdomein, waarop de Regeering in eeuwigdurende erfpacht (bail à perpétuité) kon verleenen de vergunning tot ontginnen, in ruil waarvan de erfpachter eene som in ééns moest storten en $^1/_{24}$ van het product aan de staatskas moest offeren. Themistocles besteedde de aldus uit de mijnen verkregen sommen voor den bouw van schepen tot verdediging van het land.

Volgens het *Romeinsche recht* vormden de delfstoffen een „accessoire du sol" (een aanhangsel van den bodem), en had dus alleen de grondeigenaar het recht over de schatten van den bodem te beschikken. Wie den bodem bezat mocht den mijnbouw uitoefenen, en de Staat kon alleen tot mijnontginning overgaan op de plaatsen waar hij den grond bezat. Gedurende den Keizertijd begon men het nadeel er van in te zien om aldus de rijkdommen in den schoot der aarde geheel en al over te laten aan de willekeur en de exploitatie der grondbezitters, en begon de wetgeving een onderscheid te maken tusschen het eigendomsrecht op de oppervlakte van den bodem en het inwendige van den aardbol. Door de Code van Justinianus XI van 4 September 382 en die van Theodosius X werd de vrije beschikking over de delfstoffen aan de grondbezitters ontnomen en ontvingen deze alleen $^1/_{10}$ van de bruto-opbrengst, welk bedrag de ontginner als erkenning van het

„droit régalien" [1]) ook aan den Staat moest betalen. Deze heffing van „cens" (jaarlijksche belasting) werd in de VIII eeuw door de Fransche Koningen en later door de Baronnen overgenomen.

De onvoldoende regeling van het mijnrecht bij de Romeinen nam eerst bij het *Duitsche mijnrecht* eene vaste gestalte aan. Nadat lange jaren het Germaansche gewoonterecht was gehuldigd ontstond langzamerhand door privilegieën en willekeurig ingrijpen der Vorsten het tegenwoordige eigendomsrecht. Aan het oorspronkelijke Duitsche mijnrecht lag de aloude Mark-regeling ten grondslag, dus het gemeenschappelijk bezit van grond en bodem, van alles wat in den boezem der aarde voorkomt en op of boven hare oppervlakte wordt gevonden.

Toen bij het verval der grens-regeling langzamerhand het woonerf, het bouwland en de akkers in persoonlijk eigendom waren overgegaan en ten laatste zelfs een deel der bosschen, weiden, wateren en meeren bizonder eigendom waren geworden, bleef nog altijd de weide voor het vee, het hout voor den haard, het bouwmateriaal voor de woningen, het strooisel voor de stallen en de *„Steingewinnung"* (de opgedolven steen) ter beschikking van de gemeenschap. Ieder markgenoot had het recht steenen te breken, en de aderen op te sporen om ijzer, koper, steenzout, ook goud en zilver te winnen. Zelfs waar in reeds verdeelde, dus individueel bezeten akkers, ertsen werden gevonden, of slechts het waarschijnlijke aanwezig zijn van ertsen kon worden aangetoond, keerde de akker weer tot de „Gemeine Mark" den gemeenschappelijk bezeten grond terug. Niemand mocht den markgenoot het opsporen beletten, want „Bergrecht ist stark, und noch König, nog Herzog, en kan dagegen". [2]) Geheel in tegenstelling dus met het streven bij den landbouw om het gemeenschappelijk eigendom te veranderen in persoonlijk bezit, bemerkt men bij den mijnbouw voortdurend de neiging om het bizonder eigendom te beperken ten bate der gemeenschap. Deze had daarbij te meer belang daar de mineralen niet als de meeste andere producten slechts voor het gebruik werden verzameld, doch de éérste *ruilwaarden* vormden.

Waar men den delfstofhoudenden grond vaak in ontginning gaf aan den Vinder, die daarop slechts gebruiksrecht uitoefende, had deze voor de vele daaraan verbonden werkzaamheden *loon-*

[1]) *Regaal-reeht* = koninklijk recht.

[2]) „Het mijnrecht is sterk, en *nòch Koning noch Hertog kunnen iets daartegen doen.*

arbeiders noodig, en worden de eerste sporen van een *proletariaat* zichtbaar. De Grondheeren echter, tuk op de groote winsten door den mijnbouw verkregen legden hunne klauwen op de gemeenschappelijke erfenis, en de grootste der Grondheeren, de Koning, verklaarde de delfstoffen tot zijn bezit, tot *regaal*, waarop hij alleen als Landheer het gebruiksrecht kon verleenen, op de voorwaarden die hij daarbij in zijn belang meende te moeten stellen.

Door de „Constitutio de regalibus" verklaarde KEIZER FREDERIK I (*1158*) het zilver en zout tot mijn-regaal, dat is het uitsluitend recht van toeeigening door den Vorst, die meestal de ontginning overliet aan begunstigden mits dezen daarvoor in ruil de verlangde tienden opbrachten. De in de XII eeuw ontstane „Berg-freiheit" schonk den Vorst en anderen het recht in vreemden grond en bodem mijnbouw te drijven, zelfs zonder de toestemming van den grondbezitter, zij het met schadeloosstelling van dezen. Waar vroeger de „bergleute ihr Bergwerks-eigenthum von niemanden zu lehen hatten",[1]) werd thans de mijnbouw een kleinood der Kroon en een middel om den Vorsten rijkdom te verschaffen. In *1356* gaf KEIZER KAREL IV bij de „Gouden Bul" het mijnregaal aan de Keurvorsten over, en dezen het vrije opsporingsrecht erkennende („Recht des freien Suchens = Schürfens" of harken), hieven oorspronkelijk „Urbure"[2]) en later „tienden".

In *Engeland* verdeelde WILLEM DE VEROVERAAR door zijn „Doomsday'sbook" onder de Normandische edellieden bodem en delfstoffen te gelijk, welke buitverdeeling nog tot heden gehandhaafd bleef.

In *Frankrijk* hief reeds DAGOBERT I eene zware belasting ten bate der Koningen, die van af 786 hunne Souvereiniteits-rechten in zake mijnbezit deden gelden. Na den dood van Karel den Groote kwam het mijn-regaal in handen der feodaal-baronnen, tot Karel VI het van dezen weer heroverde (1413). Wel schonk HENDRIK II in *1548* eenige schadeloosstelling voor de nadeelen geleden door den bezitter der oppervlakte van den bodem, doch de mijnen bleven ter beschikking van het Hoofd van den Staat dat daarvan soms een zeer willekeurig gebruik maakte.[3]) Het „droit régalien" bleef dan ook den grondslag der Wetgeving tot

---

[1]) De mijnwerkers hebben het eigendom hunner mijnen van *niemand in leen*.

[2]) Mijn-belasting aan den Landheer.

[3]) Lodewijk XIV schonk het eigendom van *alle* mijnen van Frankrijk, een „een monsterachtig privilegie" dus, aan de HERTOGIN D'UZÈS.

aan de *Fransche Revolutie*, die dit eeuwenoude onrecht grondig opruimde.

De Wet, den 12 Juni 1791 door de *Assemblée Nationale* uitgevaardigd huldigde het juiste beginsel, dat de delfstoffen het eigendom zijn der geheele natie. Zij scheidde het eigendom der oppervlakte van het eigendom der ingewanden van de aarde, en stelde de mijnen als „res nullius, à la disposition de la nation" [1]) In zijne laatste redevoering, den avond vóór zijn dood gehouden, had MIRABEAU daarop aangedrongen: „het inwendige der aarde is niet vatbaar voor verdeeling; alleen de gemeenschap kan daarvan een nieuw eigendom scheppen, en het gebruik daarvan regelen in het belang van het algemeen."

NAPOLEON I wist door zijn persoonlijk ingrijpen dit juiste beginsel ter zijde te schuiven door een beroep te doen op de hebzucht van het kapitaal. „La découverte d'une mine," verklaarde hij in de vergadering der Commissie, „crée une propriété nouvelle;" „de ontdekking eener mijn schept een nieuw soort eigendom, waarvan de ontdekker de voordeelen moet genieten." Het eigendom der mijnen had dus eene speciale regeling noodig, die als Bijvoegsel in den Code Napoleon over het eigendom zou worden opgenomen. *De Wet van 21 April 1810* noemde de delfstoffen gedurende den tijd vóór dat de Concessie was verleend „biens" et non „propriétés," („goederen" en niet „eigendommen"); zij maakte voor de mijnen eene uitzondering op de gewone bepalingen van het eigendomsrecht, [2]) en verklaarde ze met schending van art. 552 van den Code Civil tot Staatsdomein, beschouwde dus de delfstoffen als „res nullius," waarover de Staat beschikken kon ten bate van particulieren, die aan de gestelde voorwaarden voldeden.

NAPOLEON I had zijn doel bereikt: „hij wilde bij de mijnontginning een beroep doen op de individueele hebzucht als bij de ontginning van een akker . . . . de eigenaar heeft het recht zijne zaak te gebruiken en te misbruiken . . . . de mijn moet dus worden een vrij eigendom, waarover hij kan beschikken evenals over elk ander bezit".

En deze Wet van 1810 zoo recht naar het hart der kapitalisten, die men 27 Juli 1880 in Frankrijk wijzigde, geldt na al die jaren nog altijd

[1]) „*Res nullius*" = heerlooze zaken, ter beschikking van de natie.

[2]) Dat erkende „le droit d'user et d'abuser" = het recht van gebruiken en van misbruiken.

onveranderd in *Nederland* ofschoon zij niet eens vertaald werd en daarvan geen hollandsche tekst bestaat. Art. 626 van ons Burgerlijk Wetboek, dat spreekt van het „eigendom *op* en *in* den grond" ontving met het oog daarop eene bijvoeging „behoudens de *verordeningen inzake mijnen vast te stellen*". In Pruisen is in 1865 (24 Juni) het oude Mijnregaal afgeschaft, en de „Bergbaufreiheit" in zooverre erkend, dat het recht tot mijnbouw aan een ieder wordt verleend, die aan de gestelde eischen voldoet. In de meeste andere landen heeft de bestaande mijn-wetgeving het karakter aangenomen van een kompromis tusschen de Souvereiniteits-rechten der natie en de privaatrechten van den grondeigenaar. Het is eene grillige monsterkaart met allerlei kleuren en tinten, waarin alleen het socialisme eenmaal orde en regelmaat zal kunnen brengen, uitgaande van een vast beginsel.

II. BESTAANDE SOORTEN VAN EIGENDOMSRECHT.

Wanneer men eene handleiding over de Wetgeving op de Mijnen openslaat, vindt men dadelijk verschillende theorieën over den oorsprong van het bezit. De grondbeginselen waarop het mijneigendom heet te berusten, kunnen tot vier soorten worden teruggebracht: *1. recht van accessie*, *2. recht van inbezitneming*, *3. domeinrecht* en *4. res nullius*.

In het eerste geval acht men het eigendom der delfstoffen een gevolg te zijn van het eigendom op den grond. Waar woeste gronden vaak aan den eersten ontginner werden toegewezen, is bij de sluimerende delfstoffen van arbeid geen sprake, en dus veel minder dan in dat geval dit *recht van accessie* te verdedigen.

De *eerste inbezitneming* van deze goederen zonder meester schenkt het eigendom op gelijke wijze als het reeds lang veroordeelde strandrecht, het kon den toets der rechtvaardigheid niet doorstaan; is trouwens nergens lang gehandhaafd geworden.

Beschouwt men de delfstoffen als geschenken der natuur, waarvan wij voordeel kunnen trekken als resultaat van den arbeid van geheele volken gedurende vele geslachten, dan worden zij *Staatsdomein*, als zijnde de Staat de vertegenwoordiger van de belangen der gemeenschap. Dit aannemende, en logisch is daartegen niets in te brengen, „dan is de noodwendige conclusie daarvan dat de Staat het eigendom van alle rijkdommen moet bezitten", (Michel Chevallier) welke conclusie wij gaarne aanvaarden. In alle landen

heeft men op dezelfde wijze gedeelten van den bodem, „die door niemand mochten worden genaast", tot Staatsdomein verklaard, zooals het strand der zee, de natuurlijke havens, de bedding der rivieren, sommige weilanden, bosschen, moerassen en meeren.

Als „*res nullius*" d. i. heerlooze zaken beschouwd, behooren de delfstoffen aan niemand, zelfs niet aan den Staat, die echter als voogd van den nationalen rijkdom optredende en inkomsten noodig hebbende van den mijnbouw, eene belasting mag heffen, even goed als zulks met de grondrente van de inkomsten door landbouw verkregen het geval is.

Nu eens dit, dan weer een ander dezer grondbeginselen tot verdediging van het eigendomsrecht aannemende, dit soms op gemengden grondslag latende rusten, vinden wij thans heerschende in de wetgevingen der beschaafde staten de volgende stelsels.

a. Het Engelsche Stelsel.

De delfstoffen vormen daarbij een onafscheidelijk bestanddeel van den bodem; in landen waar alle grond een eigenaar heeft is dan ook geen sprake van een afzonderlijke Mijnwet en heeft de Staat alleen voor de veiligheid der arbeiders te waken. De grondeigenaars kunnen dus naar goedvinden met de schatten van den bodem omspringen, en alleen waar de mijnen op *zijn* grond, dus op domeingrond zijn gelegen, kon de Staat iets van de opbrengst eischen. Het recht van mijnontginning, de voorwaarden der concessie berust dus op een vrij contract tusschen den Lord (grondeigenaar) en den Adventurer (mijnondernemer), zooals dit in de Engelsche wetten van 10 Aug. 1842, 15 Aug. 1850, 17 Aug. 1855 en 28 Aug. 1860 is vastgelegd Ook over datgene wat *op* den grond gebouwd wordt kon de grondeigenaar later beschikken en talrijke huizen van London zijn reeds en zullen na afloop eener erfpacht van 99 jaren in het eigendom der afstammelingen der Normandische roofridders overgaan.

Ook in *Rusland*, de *Vereen. Staten van Noord-Amerika*, de *Engelsche koloniën* en de *Transvaal* wordt dit stelsel in hoofdzaak gevolgd. Waar echter, als in *Rusland*, groote uitgestrektheden gronds nog *niet* in privaat eigendom waren overgegaan, doch tot het Staatsdomein werden gerekend, verviel men in het Pruisische stelsel o. a. voor de steenkolen van den Don, de naphta en petroleumbronnen bij de Kaspische Zee. In *N. Amerika*, *Australië* en de *Transvaal* had men een gecombineerd Engelsch en Pruisisch

stelsel, en was aan elke „*claim*" [1]) voor mijnontginning tevens het eigendom van den bovenliggenden grond verbonden.

b. Het Pruisische Stelsel.

De Wet van 1865 gaf eene lijst van delfstoffen, waarvan het eigendom werd afgezonderd van het eigendom der rechthebbenden op den bovengrond. De Staat bezit daarover geen eigendomsrecht, doch kan alleen goedkeuren het beschikken over de delfstoffen van elken ontginner, die aan de wettelijke voorschriften voor de inbezitneming heeft voldaan. De concessie wordt verleend „ter eeuwiger tijden", dat wil zeggen zoolang er nog delfstoffen aanwezig zijn; er is dus volledige scheiding tusschen mijnbouw en grondeigendom. Eenig Staats-monopolie is niet aanwezig, de mijnindustrie wordt geheel vrij uitgeoefend, alleen is zij na 1891 onderworpen aan de gewone inkomstenbelasting.

Recht tot opsporen van delfstoffen en tot mijnontginning kan een ieder verkrijgen, die de voorschriften van het Mijnwezen opvolgt, waardoor wordt gewaakt voor de veiligheid, de betaling, en de verzekering tegen ziekte en ongelukken der arbeiders; ook voor de bescherming der oppervlakte, van het openbare verkeer en tegen de schadelijke gevolgen van den mijnbouw wordt zorg gedragen. De grondeigenaar moet zelfs het noodige terrein, voor de mijnwerken benoodigd, afstaan, doch ontvangt daarvoor schadevergoeding. Dit zoogenaamde „Pruisische stelsel" is nagenoeg onveranderd in de jaren 1868 tot 1873 door *Beieren*, *Brunswijck*, *Hessen*, *Gotha*, *Meiningen*, *Altenburg*, en *Elzas-Lotharingen* overgenomen en Wet geworden. Ook in *Oostenrijk*, *Zweden*, *Noorwegen* en *Spanje* is dit stelsel heerschend, de nieuwe *Indische Mijnwet* heeft dit systeem tot leiddraad gekozen.

c. Het Belgische Stelsel.

De Fransche Wet van 1810, die nog altijd het mijnwezen in Nederland beheert, werd in *België* in 1837 (Wet van 2 Mei) *gewijzigd* en bij de Wet van 8 Juli 1865 herzien, ofschoon de hoofdzaken behouden bleven. Deze Wet beschouwt de delfstoffen als heerlooze zaken, als rijkdommen die sluimeren in den bodem, en aan niemand behooren, tot zij ontdekt worden. De grondbezitter beschikt over alle „substances non concessibles" [2]) als

[1]) „*Claim*" oppervlakte van den bodem aan den mijnontginner afgestaan.
[2]) Materialen, die men niet kan afstaan.

zand, kalksteen, mergel, enz. de overige met name genoemde delfstoffen komen aan den vinder, doch deze moet den grondeigenaar schadeloosstellen door uitkeering der dubbele waarde van den grond, terwijl de grondbezitter in sommige gevallen zijn voorrang op de concessie kon doen gelden. Het politie-reglement op de mijnen (28 April 1884) is een ware „Côde des Mines" en zorgt voor de veiligheid van de arbeiders, de voorkoming van ongelukken, de noodige reddingsmiddelen en de inspectie der mijnen, waarin jammer genoeg geen arbeiders worden opgenomen.

De Italiaansche Wet van 1859 is op dezelfde leest geschoeid.

a. Het Fransche Stelsel.

Bij deze wet, die in zijn oorspronkelijken vorm van *1810* ook in *Nederland* geldt, berust het eigendom der delfstoffen niet op een mijn-regaal, doch geeft de Staat Concessies (vergunningen) uit. Het idee der delfstoffen als bestanddeel van den bodem heeft men verlaten en het eigendom ontstaat door de toeëigening van den eersten inbezitnemer. Men laat dezen geheel vrij in de wijze van ontginning, doch bepaalt alleen over welke delfstoffen hij mag beschikken en eischt van hem eene „redevance fixe" en eene „redevance proportionnelle" (een vast recht en een evenredigen cijns).

Voor de veiligheid der arbeiders is minder goed gezorgd dan in *België*, terwijl in beide landen in een „cahier des charges" [1]) de vorming van ondersteunings-, hulp- en pensioen-fondsen als verplichting aan den mijnontginner worden opgelegd. (Wet van 27 Juli 1880). Ook in *Frankrijk* wordt de Concessie aan de kapitalisten voor „eeuwige tijden" verleend.

De Fransche Wet verdeelt delfstoffen in 3 soorten: *1°.* die uit de „*Mines*" voortkomen (metalen, zwavel, aluin) welke zonder concessie *niet* mogen ontgonnen worden; *2°.* die uit de „*Minières*" (moeras-ijzer, pyriet, turf) waarvoor de vergunning van den prefect voldoende is, en *3°.* die uit de „*Carrières*" (lava, krijt, kalksteen), waarover de grondeigenaar kan beschikken. Het doel dezer mijnwet was volgens Napoleon I „de favoriser les exploitants" en ook onze *Minister van Koloniën* Sprenger van Eijk en Cremer hadden bij hunne Wetsvoorstellen geen ander doel dan „de hinderpalen weg te nemen, die de ontwikkeling der mijnindustrie belemmeren". Meer dan op de belangen der gemeenschap werd

[1]) Lasten-cahier.

gelet op de voordeelen van het kapitaal, zoowel in de *Nederlandsche Wet* van 21 April 1810 als in de *Indische Mijnwet*, die thans in de Kamer in behandeling is.

e. Het Nederlandsche Stelsel

is nog de trouwe, onvervalschte opvolging van het Napoleonistische fransche stelsel van 1810. De delfstoffen vormen geen bestanddeel van den bodem, vormen noch een regaal noch Staatsdomein, doch worden beschouwd als heerlooze zaken, waarop de eerste inbezitnemer rechten kan doen gelden. Eene acte van concessie door de Regeering, gehoord den Raad van State afgegeven, is voldoende, om den begunstigde het altijddurend eigendom der delfstoffen te verschaffen. Voor de *opsporing* dezer onderaardsche schatten wordt echter de toestemming van den grondeigenaar vereischt, en bij het verleenen der vergunning tot *ontginning* kan de Regeering beslissen of deze aan den vinder dan wel aan den grondeigenaar zal worden verleend. Ook vreemdelingen worden tot mijnconcessies toegelaten en spoedig zullen de Duitschers trachten daarvan partij te trekken. Het mijnbedrijf was niet aan de patent-belasting onderworpen, doch men hief en heft een vast recht van 10 franken per vierk. kilometer oppervlakte en een evenredig recht van de zuivere opbrengst der industrie.

Als maximum werd in art. 35 daarvoor 5% van de *netto*-opbrengst vastgesteld, doch meestal wordt niet meer dan $2^1/_2$% geheven. Het deel wat aan den Staat komt is dan ook gering: terwijl de bruto-opbrengst der *domaniale mijnen te Kerkrade* in de laatste 10 jaren 2.678 duizend gulden ($2^2/_3$ millioen) bedroeg, en de netto-opbrengst op 941 duizend gulden werd vastgesteld inde de Staat daarvan slechts 195 duizend gulden of gemiddeld 19 duizend per jaar. Voor de *steenkoolmijn Neyprick Bleyenheide* was de bruto-opbrengst in dezelfde jaren (1887 t/m. 1896) ruim $1^4/_5$ millioen (1803 duizend) gulden en de netto-winst 731 duizend gulden. Als totaal inkomen uit het „Recht op de Mijnen" werd in 1897 onder de Middelen slechts op *f* 5.865 gerekend. *Steengroeven*, mits in de open lucht, kon men zonder verlof exploiteeren; voor de *Verveeningen* is alleen de toestemming van den grondeigenaar benoodigd.

Waar onze Wet dus twee boven elkander liggende eigendommen, dat van den bovengrond en dat van den benedengrond erkent, en de „nationalisatie van den bodem" al zal deze eenmaal onver-

mijdelijk zijn, voorloopig nog veel tegenstand zou vinden, ware het verklaren der delfstoffen tot *nationaal eigendom* een plicht en een recht door het algemeen welzijn geëischt en had men in de eerste plaats deze schatten, even goed als kanalen, moerassen, straatwegen en spoorwegen in het bezit der gemeenschap moeten brengen en exploiteeren ten algemeenen bate. Vooral voor Indië, kan een dergelijk verzuim nooit sterk genoeg worden afgekeurd.

III. DE INDISCHE MIJNWET.

a. Het Indische Stelsel.

De bestaande regeling van het mijn-eigendomsrecht in *Nederl. Indië* volgt het beginsel in het Pruisische stelsel belichaamd. Wanneer men het eigendomsrecht van de oppervlakte onafscheidelijk achtte van dat van het inwendige van den bodem, zou de Staat niet het recht hebben over de delfstoffen te beschikken door deze weg te schenken of zich toe te eigenen. Vóór 1850 werd dan ook geen vergunning tot mijnbouw gegeven of tevens werd de bovengrond afgestaan aan den ontginner der delfstoflagen; nà het in werking treden van het *Kon. Besluit van 2 September 1873* is dit geheel onnoodig geworden. Dit Besluit, dat de mijnbouwkundige onderzoekingen en de mijnontginning regelt, gaat uit van het volgende grondbeginsel:

„De eigendom van den grond bevat in zich den eigendom van hetgeen *op* en *in* den grond is. Onder den grond mag de eigenaar naar goedvinden bouwen en graven en uit dat graven alle vruchten trekken, welke hetzelve kan opleveren, *behoudens de wijzigingen uit de wetten en verordeningen van politie op het stuk der mijnen voortvloeiende* (*art. 571* B. W.) [1] In de erfpacht is niet begrepen de delfstoffen bevattende ondergrond. De erfpachter is verplicht de ontginning van delfstoffen door of op concessie van het Gouvernement te gedoogen, volgens de regelen bij algemeene verordening vast te stellen.

Ieder die mijnbouwkundige opsporingen wil doen, *bij hem niet in gebruik*, heeft daartoe de voorafgaande schriftelijke vergunning noodig van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur, binnen wiens ressort de grond gelegen is. Deze moet de rechthebbenden op

---

[1] *Art. 571* van het *Indisch* Burgerlijk Wetboek is eensluidend met *art. 626* van het *Nederlandsche* B. W. en met *art. 552* van den *Franschen* Code Civil.

den grond in de gelegenheid stellen voor hunne rechten op te komen."

Wij vinden in deze verordening een mengelmoes van drie der beginselen over het eigendomsrecht der mijnen: het *regaalrecht* van den Koning, het *domeinrecht* bij ontginning door den Staat of verkoop aan den hoogsten bieder, en het *accessierecht* wegens eenigen voorrang aan den grondeigenaar verleend. Bij het *grondbezit* heeft men kortweg alle bodem tot *Staatsdomein* verklaard, door in het „Agrarisch Besluit" te verkondigen, dat „het beginsel gehandhaafd blijft dat allen grond, waarop niet door anderen recht van eigendom wordt bewezen, domein van den Staat is, (Ind. Staatsbl. 1870 No. 118 enz.) bij het mijnbezit heeft men dat nog niet durven neerschrijven.

Art. *571* van het Ind. B. W. geeft alleen recht op schadevergoeding aan den *„eigenaar"* van den bovengrond, doch zulk eigendom (dat van den Staat er buiten gelaten) is in Indië onbeduidend; verreweg het grootste gedeelte is onderworpen aan het inlandsche recht, aan de godsdienstige gewoonten, volksinstellingen en gebruiken en daarbij is nagenoeg alleen van gebruiksrecht sprake. Ook blijft het de vraag of men bij de toepassing der nieuwe Mijnwet ook op de Inlandsche Staten met Zelfbestuur geen moeilijkheden met dit ingrijpen zal doen ontstaan. Wel tracht men in de laatste jaren door nieuwe contracten met deze Inlandsche Vorsten, of aanvulling der oude verdragen het recht van concessie aan de Indische Regeering te doen overdragen, doch zulke contracten, door vaak weinig gezaghebbende Hoofden geteekend of van hen afgeperst, beteekenen niet veel, en veel tact maar vooral eerlijkheid zal noodig zijn, om bij deze jacht naar rijkdommen en fortuin elke botsing te vermijden. De Nederlandsche Wetgeving toch wijkt in vele opzichten af, komt zelfs meermalen in volslagen strijd met het *Indonesische eigendomsrecht* op de delfstoffen. Volgens dat recht is boven- en benedengrond één ondeelbaar geheel, onafscheidelijk van elkander.

Juist als de visschen der zee, de vogelen der lucht, het wild der bosschen, de vruchten der wouden, behoort even als het water der rivieren en het zout der stranden, de steenkool, het goud en de petroleum aan de gemeenschap, als ook den bodem waarop zij leven. Noch Chefs, noch Hoofden hebben het recht, zonder de algemeene toestemming der gezinshoofden een deel af te staan van „de erfenis der vaderen."

De Regeering heeft niet het recht zich den bodem, evenmin als de delfstoffen toe te eigenen, en in de oogen van den Indonesiër is elke poging van dergelijken aard eene daad van overweldiging, van roof. „De Hollanders", zeide een hunner tot een Resident, waarin hij vertrouwen stelde, „de Hollanders dagen dieven voor hunne rechtbanken, terwijl zij zelven ons straffeloos onze gronden ontstelen, om deze later weer tegen hooge prijzen aan ons te verhuren".

Onder onze „bondgenooten of te wel goede vrienden" der Minahassa heerscht „algemeene moedeloosheid en ontevredenheid" schreef een hunner Hoofden, „daar de Regeering besloten heeft zich onze gronden toe te eigenen".

Bij het wetsvoorstel tot opheffing der Koffiecultuur in de Minahassa (welke dwangcultuur men door flagrante rechtschennis had durven doordrijven) vroeg ik aan den Minister met welk recht deze gronden tot „domein" waren verklaard; in zijne Memorie van Antwoord bewaarde de heer Cremer echter een voorzichtig stilzwijgen. Verzet der inlandsche bevolking tegen de mijnexploratie en exploitatie is dus zeer zeker te vreezen, wanneer men niet als in mijn artikel „*de Indische Mijnwet*" (*Indische Gids* Juli 1898) de ingezetenen in ruime mate van de voordeelen doet genieten. In de vlakte van *Gorontalo* liggen sawahs en andere velden, welke onbruikbaar zullen worden door de mijnontginningen, waartoe reeds concessie werd verleend.

„Een deel der bevolking" lezen wij in het *Batav. Nieuwsblad*, is voornemens zich desnoods gewapenderhand te verzetten". „Doch", voegt met ijzige kalmte het blad er bij: „de Regeering is ingelicht en zal niet aarzelen krachtig in te grijpen, om aan den gespannen toestand een einde te maken; verwijdering van de opruiers en strenge bestraffing zijn in de eerste plaats noodig", meent die verdediger der geldmannen.

Doch hoe zouden onze Hollandsche boeren het vinden, wanneer vreemdelingen uit verre gewesten eensklaps hier neerstreken, hun bodem gingen omwoelen, hunne velden kwamen bederven, en recht en adat (gewoonterecht) kwamen schenden?

Gelukkig is geen nadere vergunning noodig voor de inlanders, welke op primitieve wijze door uitwasschen van den bovengrond eenig stofgoud weten te winnen, doch ook daarheen zullen eerlang roofzuchtige gieren hunne klauwen wel uitslaan, het zwakke lam verdrijvende van de voedselverschaffende bron.

Een hevige goudkoorts brandt in de aderen van alles wat in Indië over geld en macht beschikt. Het prestige van den Raad van Indië werd geschokt, toen een deel der geschiedenis met de Bwool-aandeelen tot het publiek doordrong, en bleek hoe Hooge Ambtenaren „potentaten, die dat krachtens hun ambt niet mogen doen in het goud *„zitten"*. Heel Indië schijnt door die goudkoorts aangestoken. Een vreemdeling rustte een stoomschip de *Mc. Allister* uit, op voorwaarde dat het geen andere passagiers zou medenemen, om vóór anderen een of andere concessie machtig te worden. Een ander ontsnapte ter sluiks met eene boot van het schip dat op de reede lag, en haalde den Resident uit zijn bed om een dik pak vol aanvragen het éérste te kunnen indienen. Van mishandeling der koelies, van wreedheden tegenover de inlanders, die in bergen en oerwouden naar gouderts moesten zoeken werden reeds geruchten vernomen, en toch hoe weinig wordt daarvan steeds bekend. Drie, vier en *vijf millioen gulden* werden soms uitgekeerd als vergoeding voor den „inbreng" eener concessie, vaak door protectie, altijd nagenoeg zonder arbeid van de Regeering, bijna kosteloos verkregen.

In *Transvaal* heeft men schatten gouds bijna voor niets weggegeven aan vreemdelingen, die toch nog klagen over die Boerenregeering. Van 1 Jan. 1891 tot 31 Dec. 1897 hadden de verschillende Maatschappijen, die over „claims" beschikten voor 54 millioen pond d. i. 648 millioen gulden goud-rijkdom aan den bodem ontnomen; de diamantmijnen der Beers-Company brachten jaarlijks 750 duizend pond sterling = 9 millioen gulden winst op, en van al die dividenden gaat het reuzendeel naar Europa en profiteert het land zelf niet van de geroofde schatten.

Zal men in Ned.-Indië denzelfden weg opgaan en evenals in *Zuid-Afrika* eerst wijs worden „met schade en schande?" zal men de lessen der *Billiton-historie* vergeten? De Minister Cremer schijnt dien weg op te willen; althans zijne Mijnwet toont daarvan de duidelijke bewijzen.

Wat het eigendomsrecht betreft wil hij aan den rechthebbende op den bovengrond de beschikking over de delfstoffen onttrekken en de nieuwe Mijnwet van toepassing verklaren voor de Zelfbesturende Vorsten, die het recht van Mijnconcessie aan de Regeering overdroegen óf zullen overdragen. Vrees voor schending van de rechten van de inlanders bezielt hem niet, „daar die rechten alleen betrekking hebben op wat bij de inlandsche

bevolking werkelijk voorkwam, dus de ontginningen op kleine schaal." Hij ducht — evenmin als de Landvoogd — in tegenstelling met zijn voorganger Bergsma, geen gevaar van het beginsel, dat de delfstoffen aan de Regeering behooren. Waar de mijnrechtsgeleerden het nog niet eens zijn, welk rechtskarakter aan de delfstoffen moet worden toegekend, of zij als regaal, bestanddeel van den bodem of als heerlooze zaken moeten worden beschouwd, doet voor het doel dat Z. Exc. zich stelt „niets ter zake". En zijn doel is het mijnbouwbedrijf te vergemakkelijken, het opsporen zoo min mogelijk te belemmeren, dus de grootst mogelijke vrijheid te laten voor onderzoek en ontginning; hij wil in één woord de mijnindustrie met alle kracht steunen, dus het kapitaal groote winsten bezorgen, en daarvan slechts heffen $^1/_{50}$ gedeelte van de bruto-opbrengst! Met miskenning dus der historische rechten der bezitters en eigenaren van den grond, wordt eenvoudig gedecreteerd „alle delfstoffen van den ondergrond zijn van ons!" zonder ook maar eene ernstige poging te doen, om voor deze onteigening ten algemeenen nutte de getroffenen schadeloos te stellen. Op allerlei wijze en ten slotte met geweld dwingt men de Hoofden afstand te doen van de eeuwenoude rechten en aan het vormen eener gewestelijke kas ter bate der bevolking wordt niet eens gedacht.

Kon dat eerlijk zijn? In plaats van zorg te dragen, dat zoo niet alle, dan toch het leeuwendeel dier schatten in de gemeenschappelijke Staatskas terecht komt, om aldus de zware belastingen der bevolking te kunnen verlichten, wil men voordeelen en groote voordeelen wegschenken aan kapitalisten, voor den Staat slechts een klein deel nemen, en aan de bewoners der mijnstreken niets overlaten, dan een uitgeputten ondergrond en een gedeeltelijk onbruikbaar geworden bovengrond. Dat rijke land zal men eenmaal arm achterlaten, beroofd van de schatten door de natuur met zulke ruime hand geschonken, door het over te leveren aan den geeuwhonger der maatschappijen en de hebzucht van het kapitaal.

De nieuwe Mijnwet zal den ondernemingsgeest aanwakkeren zoowel van Nederlandsche als van *vreemde* kapitalisten. Wat daarvan de gevolgen zullen zijn kan de Transvaal ons leeren: In 1897 verdeelden 30 mijnmaatschappijen 35 millioen gulden onder de aandeelhouders, één enkele behaalde *f* 2.760.000 winst en keerde 100 % dividend uit over een verwaterd kapitaal

(Bonanza-mijn). Voor 140 millioen waarde werd aan den bodem onttrokken en daarvan ontving de schatkist voor pacht en licentiën nauwelijks 1 millioen gulden.

Wekelijks gaat een stoomboot vol Transvaalsch goud naar Europa, den neus der inwoners voorbij, en deze verkeeren in nijpende armoede. „De Johannesburgsche couranten zijn vol van deerniswekkende berichten over de armoede en den kommer welke heerschen onder een gedeelte der bevolking, van Witwatersrand" schrijft de *Volksstem* in een artikel *Rijkdom en Armoede.* „De rijkelui's-couranten dringen aan op nog meer „bezuiniging" op den arbeid, op nog meer „verlagingen" der loonen en „reducties" der tractementen en gebruiken den nood der armen om het voordeel der rijken te vermeerderen. De Witwatersrand-industrie zal dit jaar zestig millioen gulden winst opleveren, en toch wordt er honger geleden op de goudvelden der W.W. Rand.

De rijke lieden wonen of trekken naar elders, de arme lieden en de werkloozen blijven te Johannesburg hangen ten laste van Volksraad en Regeering." Die schatten zijn onherroepelijk verdwenen, de armoede en ellende blijven.

In *Nederlandsch-Indië* klopt eveneens Engelsch en Amerikaansch kapitaal om toelating; de *Standard Oil Company*, deze machtigste trust der wereld had hare blikken laten vallen op Nederlandsch-Indië. Waar eene petroleum-maatschappij, „*de Dordtsche*", van 1891 t/m 1896 eene netto-winst van *f* 4.662.000 had gemaakt, en in 1897 nog eens eventjes *f* 1.519 675 dividend kon uitkeeren [1]); waar de *Ned. Ind. Exploratie Maatsch.* onder Directie van den oud-Minister SPRENGER VAN EYK in 1897 156 pCt. dividend uitkeerde, en „de *Koninklijke*" na afschrijving van *f* 458.764 nog een netto winstcijfer opgaf van *f* 2.776.979.80[5] moest en zou de Yankee ingrijpen. Beschikkende over een kapitaal van 255 millioen gulden, wilde zij de exploitatie der *Moeara Enim* Concessie overnemen, en het werkkapitaal van deze van 4 millioen op 40 millioen brengen. Voor de oorspronkelijke aandeelen zou zij 300% uitkeeren wel wetende dat eenmaal binnengedrongen zij het wereld-monopolie van den petroleum verkoop weer een stap zou genaderd zijn en hare gewetenlooze taktiek alle andere concurrentie zou onmogelijk maken. De Regeering weigerde, wegens de klachten der ten doode gedoemde „Koninklijke" Maatschappij, de Indische petroleum-

[1]) In 1896 was de netto-winst *f 1.924.000* en kreeg de Staat daarvan *f 16.000!*

bronnen onder Amerikaansche heerschappij te stellen en voorloopig was dit sluwe plan verijdeld. Niet voor lang, want de „Standard" kan de aandeelen laten opkoopen, de Concessie op een Hollandschen naam laten overschrijven, geheime contracten sluiten met bestaande maatschappijen, kan „stroomannen" gebruiken, enkele harer mannen als Nederlander laten naturaliseeren [1]), en door allerlei „trucs" haar doel bereiken. Wat zij wil deze reusachtige geldmacht, de Standard „wier moraliteit op zulk laag peil staat" (Lloyds Wealth against Commonwealth) wat zij *wil* dat *kân* zij en zal geschieden ook! Tot heden geeft onze Wetgeving althans geen enkele waarborg tegen het gevaar, dat daardoor èn Nederland èn onze Koloniën bedreigt.

Want deze groote, in het geheim, met haast ongeloofelijke kapitalen werkende Maatschappijen brengen in elk land waar zij binnen dringen tal van moeielijkheden; slechte behandeling der inboorlingen leidende tot verzet en opstand tegen de blanken; conflicten van allerlei aard met de Regeering die voor hun wil moet buigen; het stellen van overdreven eischen voor steun en bijstand, en als deze niet genoegzaam werden verleend, klachten bij het Amerikaansche gouvernement. Door ondervonden nadeelen, plunderingen, mishandelingen, moorden (wellicht met voordacht geprovoceerd!) worden gretig voorwendsels gevonden om te interveniëeren, schadeloosstelling te eischen, blokkades af te kondigen, om eindelijk een grooten slag te slaan en de begeerde koloniën in te palmen. Cuba, Manilla en de Transvaal; Rhodes, Jameson en de Duitsche Regeering zijn daarvoor waarschuwende voorbeelden.

Doch al kan men zulke gevaarlijke vijanden weren, in hun hart willen de geldmannen zulks niet: dezer dagen werd onderhands een prospectus verbreid van eene Engelsche petroleum-maatschappij, de „Iliran Palembang Petroleum Liquid Fuel Co.", die een gelijk doel heeft als de „Standard" in den aanvang van dit jaar te vergeefs trachtte te bereiken.

Welnu twee der directeuren van de *Koninklijke Nederlandsch-Indische petroleum-maatschappij*, die de medewerking van den Minister inriepen om de *Amerikaansche* „Standard" te weren, verleenen thans hun steun en medewerking om de Sumatra-petroleum in *Engelsche* handen te brengen, en dus aan vreemdelingen

[1]) Reeds vermeldden de bladen dat de oudste zoon van ROCKFELLER „de petroleum-koning" zich wil laten naturaliseeren om deel te nemen aan het Bestuur der „Koninklijke".

niet alleen commercieele voordeelen, maar ook politieken invloed en eene noodlottige macht te verschaffen.

En wat lazen wij verder nauwelijks eene week geleden in het *Vaderland*: „volgens een te Singapore uitgegeven circulaire staan er op *Borneo* grootsche dingen te gebeuren. Een Australisch syndicaat namelijk wil er ongeveer als in Rhodesia te werk gaan. Het gaat zwanger van de volgende plannen: in Noord-Borneo 80.000 acres goudhoudende gronden aanvragen, en evenzoo in West-Borneo; verder onderhandelingen aanknoopen met Stamhoofden en Vorsten tot den afstand van een gebied van 30.000 tot 40.000 vierkante mijlen aan Londensche en Australische kapitalisten, die dan „the London and Melbourne Britich Chartered Company, Eastern archipelago" zullen vormen. Na Java en Sumatra, Borneo en Celebes, weldra Nieuw-Guinea en Flores en het kapitaal zal ook ginds oppermachtig heerschen ten ramp van land en volk, tenzij op krachtige wijze reddend en beschermend worde opgetreden door te streven naar

b. Het Socialistische Stelsel.

Evenals altijd, waar de economisten der bourgeoisie het eigendom moeten verdedigen, vindt men ook voor dat der mijnen tal van theorieën, nu eens hier dan eens daar gehuldigd. Van eenige vastheid van beginsel bij het verdedigen van het „eeuwigdurende eigendomsrecht" geen spoor. Wat de een 'n „heiligrecht" verklaart acht de ander „onrecht" en onder allerlei vormen zagen wij het mijnbezit optreden zoowel in vroegere eeuwen als in den tegenwoordigen tijd. Onder volkomen gelijke productie-wijze zien wij eene geheel verschillende verdeeling van de arbeids-opbrengst, welke verdeeling dus niet zoo geheel afhankelijk is van de productiewijze als Marx in vroegere jaren beweerde. Wij staan dus gelukkig niet zoo machteloos als velen wanen, tegenover de economische toestanden en wij kunnen ter bevordering en versnelling van hare ontwikkeling krachtdadig ingrijpen. In de eerste plaats moeten wij daarvoor streven naar

DE NATIONALISATIE VAN DE MIJNEN.

Trouw aan het beginsel der democratie, dat „het heil des volks is de hoogste Wet", heeft de Staatsmacht het recht en de middelen om zich meester te maken van de delfstoffen, die geschenken der natuur, die bron van rijkdommen en welvaart. Waar de inboorling geen nut kan nog wil trekken van de aanwezige rijk-

dommen, waar hij de energie en de bekwaamheid mist om de schatten van den ondergrond aan het daglicht te brengen, en hen reeds eeuwen lang rustig liet sluimeren in den donkeren schoot der aarde, moet de georganiseerde gemeenschap, dat is voorloopig de Staat, ingrijpen. Evengoed als iemand die vruchtbaar land braak en onbenut laat liggen, ten algemeenen nutte moet worden onteigend, moeten de mijn-gronden in het bezit der gemeenschap komen, daar het eigendomsrecht ondergeschikt moet blijven aan het algemeene welzijn. Alle geschikte gronden moeten bebouwd, alle daarvoor geschikte mijnen ontgonnen worden om de algemeene welvaart te vermeerderen en de ellende te doen verdwijnen.

De delfstoffen moeten dus worden verklaard tot „nationaal eigendom", evenals wij er van overtuigd zijn dat eenmaal, met of zonder schadeloosstelling *alle* productie-middelen zullen worden„ genationaliseerd", in afwachting van den tijd dat de „socialisatie" zal mogelijk zijn.

Het *gemeenschappelijk eigendom* der mijnen zal dus reeds dadelijk beletten het tegenwoordige vechten der kapitalisten om dien rijken buit; het zal den anders te vreezen roofbouw, waarbij men meer let op de onmiddellijke winsten dan op de gevolgen voor de toekomst onmogelijk maken; en in plaats van de teugellooze concurrentie doen treden eene verstandige organisisatie der voortbrengst.

Waar de mijnen aan de gemeenschap behooren is elke concessie aan personen eene meer of min gewettigde „expropriatie", alleen veroorloofd wanneer het juist begrepen algemeen belang of de noodzakelijkheid zulks eischen. Doch waar de Staat aldus over een deel van den nationalen rijkdom beschikt ten bate van enkelen, moet hij streng toezicht houden op het beheer der ten gebruike gegeven goederen, en als schadevergoeding voor den afstand dier schatten een flink aandeel in de winst eischen. Hij moet alles heffen, wat hij maar eenigszins heffen kan, zonder de ontwikkeling der mijn-industrie te benadeelen, wat zeer goed mogelijk is door, zooals ik in het artikel *„de Indische Mijnwet"* aangaf, een flinken cijns eerst te heffen, wanneer door restitutie van kapitaal met renten voor de geldschieters alle risiko is opgeheven. [1])

[1]) Dit werd door de *Nieuwe Arnhemsche Courant* (Juli 1898) over het hoofd gezien. Ofschoon dit artikel in de *Indische Gids* van Juli jl. verscheen en een afdruk werd gezonden aan alle groote bladen, was het alléén de heer Pyttersen, die dan deze gewichtige kwestie een viertal hoofdartikelen wijdde; alle andere bladen *zwegen*, wat der kapitalistische bourgeoisie van Nederland en Indië wel welkom moet zijn geweest. Alleen het *Alg. Handelsbl.* schreef 18 Augustus 1898 eene kritiek hierover.

Uit deze heffingen moet men, op de wijze als daarin werd voorgesteld, door het vormen van eene gewestelijke kas met reservefonds, en door den aanleg van productieve werken van blijvend nut, aan de volgende geslachten een deel der verloren gegane schatten restitueeren, en dus de *toekomst* doen deelen in de voor deelen hen in het heden ontnomen.

Een onvermijdelijk gevolg van de nationalisatie der mijnen is

STAATS-EXPLOITATIE ALS REGEL.

In het Wetsontwerp van MINISTER VAN DEDEM [1]) voelde men het streven om, overal waar slechts eenigszins mogelijk de Staatsexploitatie door te voeren; bij het tegenwoordige ontwerp-CREMER is het streven merkbaar, om de particuliere ontginning krachtdadig te bevorderen. Waar VAN DEDEM als maximum 28% van de netto-opbrengst wilde heffen, wenscht Cremer niet boven 2% te gaan der bruto-opbrengst. In plaats van alleen Staats-exploitatie door te voeren wanneer geen particulier ondernemer te vinden is, zou men als leidend beginsel moeten aannemen: de mijnen in eigen beheer, de eigen ingenieurs doen zoeken naar de beste vindplaatsen van delfstoffen, en aan andere vinders, die het na groote moeite en risico, vaak na veel teleurstelling gelukte delfstoffen op te sporen met ruime hand het vindrecht vergoeden. Thans ontvangen deze woudloopers en bergbeklimmers van de Maatschappijen slechts enkele honderden guldens voor iets wat aan deze honderdduizenden opbrengt.

Als onafscheidelijk bestanddeel van elke Mijnwet, moet in een afzonderlijk hoofdstuk worden gewaakt voor eene betere mijnpolitie, dan in het voorstel Cremer het geval is, die alles aan den Gouverneur-Generaal wil overlaten. Waar schatten worden verkregen moet in de eerste plaats worden gedacht aan den voortbrenger dier rijkdommen, aan den *werkman*. Onmisbaar zijn dus in deze Mijnwet de noodige voorschriften over de veiligheid van het bedrijf, het voorkomen van ongelukken, het aanwijzen van reddingsmiddelen, goede ventilatie, gezonde woningen, ziekenverpleging, verbod van opium en kinderarbeid. Voor eene strenge inspectie moet worden zorg gedragen, en elke arbeider en beambte tegen ziekte, invaliditeit, ongelukken en ouderdom worden verzekerd. Waar de bovengrond kan worden benadeeld door bodem-

[1]) Het tegenwoordige is het *vierde* Wetsontwerp dat aan de Tweede Kamer werd aangeboden.

zinking, instorting, nadeel toegebracht aan wegen of waterleidingen, en wellicht ongezonde poelen vol doodelijke miasma's worden gevormd, dan wel het slib of puin de landouwen kunnen vernielen is door een soort fonds beheerd (doch beter !) dan onze „slikgelden" in de veengronden, daarin tijdig te voorzien.

Laat men daarin de particuliere industrie de vrije hand, dan zullen volgende geslachten staan op een bodem waaraan men de onderaardsche schatten ontroofde, voor een deel bovenaardsch onvruchtbaar geworden, en waarop een werkloos proletariaat werd geschapen. Daaraan worde gedacht vóór het telaat is geworden.

Van deze Mijnwet is voor een groot deel de toekomst onzer Koloniën afhankelijk, zij kan een redmiddel worden of een vloek voor den geheelen Indischen Archipel.

Stelt men het belang der kapitalisten boven dat der gemeenschap, de voordeelen der geldmannen boven het welzijn van de inwoners, beschermt men den inlander niet tegen de uitbuiting van hebzuchtige maatschappijen, dan is er weer een stap gedaan naar Indië's en Nederland's ondergang!

Durft men het oog gericht houden op een ideaal, krachtdadig en met praktische hand ingrijpen in de taak van het heden; wordt men geleid door het eenige beginsel dat ons Koloniaal Bezit kan heiligen, en dat is „de bevordering van het volksbelang" dan kon deze Mijnwet eene eerezuil worden in onze koloniale geschiedenis. Wij hebben thans, voor het eerst wellicht, een middel in handen om in die verre gewesten geluk en welvaart te verspreiden, om aan die verwaarloosde millioenen inwoners te verschaffen ontwikkeling en beschaving. Het reddende wapen ligt vóór ons; wee hen allen, die dat moedwillig wegwerpen. Eenmaal zal de geschiedenis haar oordeel vellen over hun onwil of hun onverstand.

Augustus 1898. H. VAN KOL.

VARIA.

DE INDISCHE PARAGRAFEN DER TROONREDE.

Kort was de troonrede en, wat daarin over de koloniën gezegd werd, bekleedde een zeer bescheiden plaats. Een optimistische Atjeh-paragraaf; de gewone hulde aan leger en vloot, en de toezegging van eenige weinige bestuursmaatregelen. Dat is de geheele oogst. Wij laten de bedoelde alinea's hier volgen en drukken de hoop uit, dat deze minister, die weinig belooft, veel zal doen. Wij hebben al dikwijls het omgekeerde beleefd: ministers, die hervorming op hervorming toezegden en die ten slotte weinig of niets verrichtten.

H. M. de Koningin dan zeide den 20sten September onder anderen het volgende:

„In Atjeh zijn uitkomsten verkregen, die het vertrouwen op duurzame verbetering van den staat van zaken in die landstreek wettigen. Ik breng hulde aan het beleid, de volharding en de heldhaftigheid, door het Nederlandsch-Indische leger en de vloot daarbij aan den dag gelegd."

„Voorstellen zullen U gedaan worden, wat de koloniën betreft, tot versterking der geldmiddelen en tot verbetering der bestuursinrichting in Nederlandsch-Indië, alsook tot wijziging der regeerings-reglementen van Suriname en Curaçao."

In onze revue vermelden wij wat een paar bladen over deze woorden in het midden brachten.

WORDEN DE VALSCHE RIJKSDAALDERS IN INDIË OF IN NEDERLAND IN OMLOOP GEBRACHT?

Wij gaven in deze rubriek in de Juli-aflevering (1898, II, blz. 828 en 829) onder het hoofd: „Indië en 's Rijksmunt", een overzicht van het verslag van het Muntcollege over 1897, dat door den Minister van Financiën aan de Tweede Kamer was aangeboden.

Officieëler kan het waarlijk niet! En wij meenen dan ook uit dat verslag logische gevolgtrekkingen te mogen trekken. Wij lezen in dat verslag het een en ander over de verhouding der uit Indië en uit Nederland aan het muntcollege gezonden stukken, verdacht van valschheid. Wij deelden deze cijfers reeds mede, doch willen ze hier nog eens herhalen.

Het Muntcollege te Utrecht ontving in 1897 ter fine van onderzoek blijkens het jaarverslag . . . . . 6272 stukken uit Nederland.

2714 „ „ Indië.

tezamen 8986

waarvan 8823 valsch waren. En daarvan waren 6732 rijksdaalders.

Wij moesten daaruit concludeeren, dat er thans in Nederland bijna driemaal zooveel valsch geld in omloop is als in Indië en schreven in dien zin een hoofdartikel in de *Locomotief* van 22 Augustus No. 192, 1898.

Aan de welwillendheid van Mr. N. P. van den Berg hebben wij het te danken, dat wij hier kunnen wijzen op een, naar onze meening, onvergeeflijke omissie van het Muntcollege, die ons aanleiding moest geven en dan ook gegeven heeft tot misverstand.

Het Muntcollege verzuimde mede te deelen, wat de herkomst was van de hem uit Nederland aangeboden verdachte muntstukken.

De president van de Nederlandsche Bank stelde daaromtrent de volgende cijfers tot onze beschikking.

„Van de 6272 stukken uit Nederland werden door de Nederlandsche Bank ingeleverd 5995 stukken, te weten:

rijksdaalders	5528
guldens	461
1/2 „	2
1/4 „	1
dubbeltjes	3
tezamen . . .	5995 stukken

Het staat vast, dat van deze 5995 stukken

4618 rijksdaalders

222 guldens

tezamen 4840 stuks uit Indië herwaarts gekomen zijn, althans *niet* onder de in Nederland circuleerende muntstukken aangetroffen zijn. Van deze 4840 stukken bleken slechts 39 rijksdaalders *echt*".

Hieruit volgt, dat de officieele waarheid in deze al weer niet de geheele waarheid was, en dat Indië, en niet Nederland, nog steeds de eer heeft van het afzetveld der heeren valsche munters te zijn.

v. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

20 October 1898.

INHOUD.

Mededeelingen van den Turkschen correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* uit de *Moniteur Oriental*, betreffende de quaestie der Turksche nationaliteit voor Nederlandsch-Indische Mohammedanen. — De Indische paragrafen der troonrede, besproken door: het *Vaderland*; de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*; het *Algemeen Handelsblad*. — Beschouwingen over de Indische begrooting van: de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*; de *Tijd*; het *Nieuws van den Dag*; het *Vaderland*; het *Algemeen Handelsblad*. — Het *Algemeen Handelsblad* over uitvoerrechten op Sumatra's Westkust.

De brochure van den heer F. du Bois: „Les Hollandais aux Indes".

Atjeh-artikelen: in het *Vaderland*; van den heer T(ak) in de *Kroniek*; van den heer G. B. Hooyer in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*; van Alex in het *Algemeen Handelsblad*.

Wij openen ditmaal onze revue met een mededeeling van den Turkschen correspondent der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (16 October) over de Panislamistische kuiperijen in Indië, waarover wij reeds in de September-aflevering (1898, II, blz. 1096 tot 1108) het een en ander mededeelden.

Den 8sten October had het Fransch-Engelsche, te Constantinopel verschijnende dagblad, de *Moniteur Oriental*, het volgende berichtje:

„Sedert eenigen tijd verlangen de Mohammedanen in de Nederlandsche Koloniën de Ottomansche nationaliteit. Deze quaestie heeft laatstelijk de Ottomansche regeering, zoowel als de Nederlandsche, bezig gehouden. Het vertrek van den Nederlandschen gezant staat met die kwestie in verband. De Nederlandsche regeering heeft aan de Verheven Porte de terugroeping verzocht van eenige Ottomansche consuls, resideerende in haar Koloniën, over wier gedrag zij klachten heeft geformuleerd; zij schrijft namelijk aan hun stokerijen het opwerpen dezer nationaliteitskwestie toe. De keizerlijke regeering heeft zich hieromtrent een beslissing voorbehouden, doch zij heeft de Nederlandsche regeering uitgenoodigd de noodige maatregelen te treffen om te geraken tot een prompte oplossing van deze nationaliteitskwestie, welke reeds bedenkelijke verhoudingen heeft aangenomen."

De reeds genoemde correspondent van het Nederlandsche blad, van wie de spatieeringen afkomstig zijn en die, zooals wij reeds vroeger opmerkten, in de gelegenheid moet zijn, om geregeld achter de schermen te kijken, voorziet dit Turksch *officieus* berichtje van de volgende commentaar:

Terwijl het publiceeren in de pers te Constantinopel van een dergelijke officieuse mededeeling alreeds iets ongewoons is, is het nog te opmerkelijker dat het Paleis daartoe ditmaal een der Europeesche locale bladen heeft gekozen,

aan wie het anders ten strengste is verboden, van dergelijke godsdienst- en nationaliteitskwesties te reppen. De gewone dagbladcensuur, welke onder de Porte ressorteert en dus een officiëel regeeringsorgaan is, had dan ook voor den vorm, om voor alle mogelijke gevallen gedekt te wezen, het afdrukken van dit berichtje verboden: doch daar de kennisgeving de *Moniteur* uit het Paleis was toegekomen, heeft deze zich aan dat verbod natuurlijk niet gestoord en het toch gepubliceerd, wel wetende, dat het officieele persbureau aan de Porte haar in zoodanige gevallen over zulk een stoutigheid niet durft lastig vallen.

De toon van die mededeeling geeft veel te denken. Zij is bepaald onvriendelijk voor onze regeering. Het zinspelen op het aanstaande vertrek van onzen gezant, waarvan geen woord waar is, en dat met machtiging van het gezantschap dan ook Maandag d.a.v. in het Fransche dagblad *Stamboul* ten stelligste is tegengesproken, maar vooral de laatste zinsnede, dat de beweging onder de Mohammedanen in onze Oost om de Ottomansche nationaliteit te erlangen, alreeds bedenkelijke verhoudingen heeft aangenomen, zijn voorzeker zeer opmerkelijk.

(Door deze uiting van de Panislamistische partij te Jildiz wordt inderdaad de juistheid bewezen van hetgeen wij in de boven aangehaalde revue refereerden over het streven der Panislamisten hier en te Batavia om voor de Arabieren, en daarna voor alle Moslims, de gelijkstelling te erlangen met de Europeanen, om zoodoende het overwicht over deze laatsten te verkrijgen, en ze daarna langzamerhand geheel te verdringen.

Aan de Ottomansche onderdanen uit Europeesch-Turkije is door de Nederl.-Indische regeering die gelijkstelling reeds toegekend, het is er dus in de eerste plaats om te doen, die gunstige bepaling tot alle Ottomansche onderdanen, zonder onderscheid van ras, te laten uitstrekken. Daarna zullen de Arabieren, die, òf regelrecht uit Hadramaut — hetwelk de Sultan als een deel van zijn rijk beschouwt, ofschoon hij er volstrekt niets te zeggen heeft — naar Indië zijn gekomen, òf hun oorspronkelijke afstamming van een Hadramiet wel steeds zullen kunnen bewijzen, om die redenen de Ottomansche nationaliteit opeischen: Vervolgens zullen zij datzelfde doen voor de kinderen, gesproten uit gemengde huwelijken tusschen hen en inboorlingen, om daarna op grond van andere spitsvondige drogredenen te beweren, dat alle moslimsche Inlanders in meerdere of mindere mate Arabisch bloed in de andere hebben, bijgevolg van een Ottomansch onderdaan afstammen, en dus recht hebben zich als onderdaan van den Chalief-Sultan te Stamboel te beschouwen. Zoo is ten minste zoo ongeveer de redeneering en de leer, welke de bekende en zeer invloedrijke sjeich Aboel-Hadda, de keizerlijke droomuitlegger, en andere steunpilaren van het Panislamisme te Jildiz houden en verkondigen.

Uit de door de *Moniteur* opgenomen mededeeling blijkt ook wederom dat, hoewel het streven om onze en andere Europeesche Koloniën onder den schepter van den Chalief-Sultan te brengen, natuurlijk een herschenschim is, de Panislamisten dit plan toch met alle hun ten dienste staande middelen en met overtuiging blijven vervolgen.

En te Batavia, én te Constantinopel moet bijgevolg tegen de Panislamistische kuiperijen met kracht worden opgekomen. Het aandringen door de Nederlandsche regeering op het terugroepen van onruststokende Ottomansche

consuls en het doordrijven van dien alleszins gewettigden eisch, en vooral het niet weder toelaten te Batavia van een Turkschen beroeps-consul-generaal zullen aan die kuiperijen hun voornaamste basis en steun ontnemen.

Voor een beslist, zakelijk en flink optreden in deze gewichtige aangelegenheid is onze gezant, Jhr. Van der Staal, voorzeker de rechte man. De drogman, die hem bij tijdelijke afwezigheid of tijdens zijn verlof vervangt, is dit echter niet, en kan dit ook niet zijn. De drogmans genieten immers tot nu toe geen wetenschappelijke opleiding tot den diplomatieken dienst, en behoeven ook geen examen af te leggen. Wanneer zij dus, zooals de tegenwoordige titularis, in de Levant geboren en daar steeds gebleven zijn, is het volkomen begrijpelijk, dat zij, zoo ze niet toevallig in de gelegenheid zijn geweest of geen bijzondere aanleiding hebben gevonden dergelijke vraagstukken uit eigen beweging te bestudeeren, niet geheel op de hoogte kunnen wezen van de toestanden in onze koloniën en van de juiste verhouding van de verschillende volkeren aldaar ten opzichte van ons bestuur.

Het zou dus aanbevelenswaardig zijn dat, wanneer zulke gewichtige quaesties aan de orde zijn, en de gezant niet ter plaatse kan wezen, hier tijdelijk een gezantschapsraad of secretaris als zaakgelastigde werd benoemd; zooals trouwens twee jaren geleden al reeds verscheiden leden der Tweede Kamer bij de behandeling der begrooting den toenmaligen Minister van buitenlandsche zaken hebben aan de hand gedaan. Alsdan zal men zeker kunnen wezen dat onze Oost-Indische belangen ook hier steeds met volkomen kennis van zaken, en bijgevolg met de vereischte overtuiging en nadruk zullen worden behartigd. Sultan Abd-ul-Hamid, en de Turken in het algemeen, zijn, zooals bekend is, uitstekende menschenkenners. Zij merken het dus al gauw of de vertegenwoordiger van een vreemde mogendheid het onderwerp waarover deze met de Porte in verschil is, volkomen machtig is of niet, en richten daarnaar hun fijne politiek van dralen en niet toegeven, zonder echter beslist te weigeren.

* * *

De troonrede, voor zoover zij op Indië sloeg, vinden onze lezers in de rubriek „Varia".

Het heeft niet veel te beteekenen, wat wij er in de Nederlandsche pers over vonden. Toch willen wij mededeelen, wat wij uit een paar bladen daarover aanstipten.

Het *Vaderland* schijnt het ver gebracht te hebben in het gedachtenlezen. Dit blad toch leest in de troonrede, dat de minister van koloniën de verbetering van de bestuursinrichting in Nederlandsch-Indië ongetwijfeld in de richting der decentralisatie ter hand zal nemen.

De wijzigingen der Regeeringsreglementen van Suriname en Curaçao, die mede zijn toegezegd, zijn reeds lang hangende; uit de bijzondere vermelding moet men misschien afleiden, dat de Minister een nadere wijziging der ontwerpen beoogt.

Ten slotte verdient nog de aandacht te trekken de zinsnede over Atjeh. Naast hulde aan 't beleid, de volharding en de heldhaftigheid van leger en vloot, — een hulde, waarmede het blad zich te liever vereenigt, nu onder

Van Heutsz met de grootste gestrengheid het noodeloos plunderen en branden is tegengegaan — de verzekering, dat uitkomsten zijn verkregen, die het vertrouwen op duurzame verbetering van den staat van zaken wettigen.

Het *Vaderland* uit de hoop dat het Koninklijk woord niet zal worden beschaamd. Ware er geen plaats geweest, hier of elders, waar van Indië sprake is, een woordje in te lasschen over 't bezoek van de Indische Vorsten, als een voor hen streelend en voor anderen aanmoedigend bewijs, dat het: „Die mij eeren, die zal Ik eeren" voor de Souvereine van Insulinde geen ijdel woord is?

* * *

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* vestigt de aandacht op de zoo verdiende hulde aan het Indische leger en de vloot, waaraan ditmaal terecht, met het oog op de jongste gebeurtenissen in Pedir, een woord van vertrouwen op duurzame verbetering van den toestand in Atjeh kon worden toegevoegd.

Geen lange reeks van wetsontwerpen wordt in de troonrede opgesomd. Deze regeering hecht er blijkbaar aan niet meer toe te zeggen, dan zij zeker is te kunnen volbrengen. Het bewijs daarvan is door de troonrede van het vorige jaar geleverd. Immers daarin heette het:

„Weldra bereikt U voor Nederlandsch-Indië een ontwerp-mijnwet, benevens een voorstel betreffende het uitvoerrecht op suiker." De mijnwet is ingediend en het uitvoerrecht op suiker reeds afgeschaft.

Koloniën, welks hoofd reeds meermalen verklaarde een open oog te hebben voor de wenschelijkheid om de Indische geldmiddelen te versterken, kondigt thans — niet nader bepaalde — voorstellen daartoe aan. Thans schijnen de plannen van den minister omtrent de bestuursinrichting in Nederlandsch-Indië ook tot voldoende rijpheid gekomen te zijn, om in een wetsontwerp belichaamd te worden aangeboden, terwijl ook wetsontwerpen tot wijziging der regeeringsreglementen van Suriname en Curaçao, onder een vorig ministerie reeds ingediend, later ingetrokken, door dezen minister zullen worden ter tafel gebracht.

* * *

Het *Algemeen Handelsblad* wijst er alleen op, dat verbeteringen in het bestuur van Nederlandsch-Indië en herziening der koloniale regeerings-reglementen, reeds onder vorige ministeriën aanhangig zijn gemaakt, doch onafgedaan zijn gebleven. Zij worden nu weder aangekondigd, naar het blad verwacht, met beteren uitslag.

* * *

De Indische begrooting gaf volgens gewoonte, aan alle groote bladen stof voor hoofdartikelen.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* wijst op de gebleken noodzakelijkheid, sedert 1892 in overweging, tot versterking der Indische financiën. De aanleiding daarvan wordt nog eens opgehaald.

Terwijl de Atjeh-oorlog als een knagende worm door den bodem der Indische schatkist boort, vraagt het belang der bevolking uitgebreider bestuurszorg; roept de ontwikkeling der bronnen van welvaart om verbetering der middelen van verkeer; eischen openbare veiligheid, onderwijs, gezondheidszorg nauwgezetter behartiging. Bij dien klimmenden drang tot uitgeven, vloeit de bate

uit de gouvernements-koffieteelt steeds schraler en meer ongestadig. Niet zonder goed gevolg wordt er naar gestreefd, deze gaping te vullen door zorgvuldiger exploitatie van bestaande, of door het openen van nieuwe bronnen. Maar ten deele werpen deze niet aanstonds de voordeelen af, welke de toekomst zien zal; ten deele zouden de dadelijke voordeelen geen tred houden met het toenemen der uitgaven en het slinken van sommige ontvangsten, zelfs indien er op het wijs overleg nooit iets aan te merken viel. En het overleg laat wel eens te wenschen over. Het beheer eener uitgestrekte kolonie heeft nu eenmaal niet de, om zoo te zeggen, mechanische zekerheid van een Europeesche bestuurs-inrichting.

Elke nieuwe heffing moet echter rechtstreeks gevorderd worden door de behoeften van het oogenblik. Is dit het geval niet, dan raakt zij verloren in de algemeene stijging der uitgaven en is men, bij een volgende noodzakelijkheid, een hulpmiddel armer.

De minister stelt thans voor verhooging van den lucifers- en petroleumaccijns, op dezelfde wijze als de minister Van Dedem dat wilde in 1892, welke echter zijn voorstel introk. Evenmin gelukte het den minister Bergsma in 1895 de inkomende rechten op andere artikelen te verhoogen. Maar de tegenstand der Tweede Kamer gold toen niet het beginsel, maar de opportuniteit.

Nu, over het dringende der behoefte zal wel weinig verschil van meening bestaan.

Het moge waar wezen, dat de tekorten meer schijn dan werkelijkheid zijn en voor een groot deel worden vastgelegd in openbare werken, die terstond of in de toekomst voordeel beloven af te werpen. Men moge met den heer Geertsema van meening zijn, dat waar „geheel Indië minder schuld heeft dan de stad Amsterdam", de financieele toestand nog niet onrustbarend is. Het is echter geraden, te waken, dat hij niet onrustbarend wordt. In aanmerking dient genomen te worden, dat rente en aflossing van den Indischen schuldenlast wel op rekening van Indië gebracht worden, maar de leeningen drukken toch het krediet van het moederland. De draagkracht van het eiland is ten deele afhankelijk van omstandigheden, op welke ons beleid niet den minsten invloed vermag uit te oefenen. Wanneer — om één voorbeeld te noemen — het dreigement der Duitsche bietenbouwers: „wij zullen de rietsuiker uit de concurrentie wegdringen" eens tot vervulling kwam; of wanneer straks Cuba, onder Amerikaanschen ondernemingsgeest uit zijn onmacht gebeurd, tot dusver ongekende hoeveelheden Cuba-rietsuiker op de wereldmarkt wierp, zou de suikerindustrie op Java, die de staatsspoorwegen, de bedrijfsbelasting, de landrente en zooveel meer nog helpt voeden, in haar bestaan bedreigd worden.

Het blad meent daarom dat, nu herhaaldelijk het opleggen van nieuwe lasten geweigerd is wegens niet gestaafde noodzakelijkheid; nu daarentegen in '96 de belasting op inlandsche tabak is afgeschaft, zonder door Java op te brengen equivalent, en de bevolking door het geleidelijk inkrimpen der gedwongen koffiecultuur ontheven werd van een deel der belasting in arbeid; er voor het toepassen der oeconomisch misschien onschadelijke verhooging van den accijns op brand- en lichtstoffen, wegens dringende behoefte der schatkist, veel te zeggen valt.

Slechts even roert de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* het, naar onze meening,

zwakste punt van deze begrooting aan: de raming der uitgaven voor burgerlijke openbare werken, waarin niets of nagenoeg niets gezegd wordt over de Solo-valleiwerken. Het blad wijst er terecht op, dat „over de zeer belangrijk hoogere kosten", zooals de minister in het vorige zittingjaar zeide, noch het koloniaal verslag, noch de uitgewerkte en toelichtende staat der begrooting opheldering geeft.

Wie de Chineezen-liefde van den Indischen medewerker der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* kent, zal er zich niet over verbazen, dat weinig ingenomenheid betuigd wordt met de verhooging van het recht op de varkensslacht van *f* 1 op *f* 1.50 per beest.

De in de Memorie van Toelichting gedane mededeeling: „het varkensvleesch zal hierdoor nog geen cent per kati (0.6 K.G.) duurder worden en die verhooging van prijs levert zeker te minder bezwaar op, daar de inlandsche bevolking er niet bij betrokken is" heeft weinig bekoring voor het Rotterdamsche blad.

Dit is een luchtige trant van redeneeren. Het is nog geen cent per kati meer en het deert toch de inlandsche bevolking niet! Maar zijn dan onder de Chineezen, wier voornaamste dierlijk voedsel varkensvleesch is, geen behoeftige lieden? Minstens evenveel, naar verhouding, als onder de Javanen. Indien wij deze arbeidzame en nuttige vreemdelingen waardeeren willen zooals zij, ondanks hun kwade eigenschappen, in onzen archipel gewaardeerd behooren te worden, laat ons dan niet over hen spreken, alsof hen te belasten er minder op aan komt.

Groote ingenomenheid wordt betuigd met reorganisatieplannen van het binnenlandsch bestuur, waarover wij in onze vorige aflevering (blz. 1158) een belangrijk opstel opnamen van den heer Hasselman.

Een enkele opmerking wordt gemaakt over het vervangen van secretarissen door assistent-residenten.

Het verbeteren van de promotiekans der bestuursambtenaren is de goede zijde er van; maar het wegnemen van even zoovele kansen voor ambtenaren, die al of niet tot het bestuurskorps behooren, maar voor administratief werk geschikt zijn, een schaduwzijde. Voor deze laatsten zal voortaan het secretariaat alleen te krijgen zijn op plaatsen, waar geen assistent-resident onder het hoofd van gewestelijk bestuur geplaatst is, en op de buitenbezittingen. Er dient, door vrijheid te laten tot promotie bij keuze of door andere voorschriften, gewaakt te worden, dat niet, wanneer de ancienneteitsklok het uur van bevorderen slaat, een bij uitnemendheid voor besturen aangewezen man aan de schrijftafel gebonden moet worden, terwijl een goed steller, cijferaar en bureauman te vergeefs plaatsing zoekt.

Verrassend wordt de uitkomst genoemd, dat de geheele verbetering der bestuursorganisatie, die inderdaad een verbetering is, op den duur *f* 249000 bezuinigt. Kon het nuttige van goed overleg ooit duidelijker worden aangetoond.

Van eenig voornemen om diezelfde behandeling toe te passen op de hoogste Indische regeeringslichamen, met misschien gelijke uitkomsten, blijkt in de begrootingsstukken niet. Als altijd komen onder de cijfers voor: de gouverneur-generaal — zonder zijn staf en het onderhoud zijner verblijven — voor *f* 132,000; de Raad van Indië voor *f* 151,200; de Algemeene Secretarie voor *f* 270,380.

Stond aan het hoofd van het departement van koloniën nog een in den

ambtelijken dienst grijs geworden bewindsman, wiens kalme zeggenskracht tot vurigheid rees zoo dikwijls er aan het heilige huisje der hooge traktementen en pensioenen geraakt werd, het blad zou die cijfers misschien onaangeroerd laten. Maar tegenover den minister Cremer, die behoord heeft onder degenen, die ook in deze richting de mogelijkheid van verbetering met bezuiniging veronderstelden, mag een woord van herinnering niet achterblijven.

De meening wordt uitgesproken, dat er geen reden is om het lidmaatschap van den Raad van Indië, een hoog adviseerend lichaam, waaraan noch rechtstreeksche verantwoordelijkheid, noch detail bemoeiïngen, noch de verplichtingen om een ceremonieelen staat te voeren, verbonden is, veel hooger te bezoldigen dan den best betaalden resident.

Over de kostbaarheid van het omslachtige schrijftoestel, dat Algemeene Secretarie heet, zijn vele beschouwingen gehouden, aan welke de heer Cremer niet vreemd is. Men stuit, bij plannen tot hervorming hiervan, niet alleen op de Indische bureaucratie, maar op den onwillekeurigen tegenzin der gouverneurs-generaal, die in de eerste jaren van hun verblijf hun „rechterarm" niet missen willen en later er tegen opzien hem te doen amputeeren. Dat echter een betere inrichting van het werk en het personeel aan de Departementen de taak van de Algemeene Secretarie zou doen inkrimpen, ten bate van den geregelden gang van zaken en van den goeden geest onder de hoogste ambtenaren, tot een particulier secretariaat van den gouverneur-generaal, is niet twijfelachtig.

Eindelijk mocht toch ook wel eens overwogen worden of, terwijl alle hooge waardigheden in den Nederlandschen staatsdienst matig, of zelf karig, bezoldigd worden, er ééne moet zijn, die van gouverneur-generaal, waarin gelegenheid bestaat in vijf jaar tijds, om met den volksmond te spreken, een „fortuin" over te leggen. De minister Cremer heeft verleden jaar betoogd, dat er zoo'n groot gedeelte van het inkomen heengaat aan de „pronk en praal," welke van het ambt onafscheidelijk, maar voor hem, die het bekleedt, meer een last dan een lust zijn. Zou het onbescheiden zijn te vragen, hoeveel er in de landelijke en arbeidzame afzondering te Buitenzorg en gedurende de korte verblijven in het paleis te Weltevreden aan die pronk en praal besteed wordt? Zou de inlander, om wien het te doen is, er veel van behoeven te merken, indien er van het tractement een ronde som, een ton b. v. 's jaars gemaakt werd?

Onze hoogste Indische bestuursinrichting is in vele opzichten nog geschoeid op een leest, die genomen is in een tijdvak, dat voorbij is. De minister Bergsma geloofde de pensioenen der hoogste Indische ambtenaren, welke buiten alle verhouding staan tot den voet, waarop een ambteloos burger in Nederland leeft, niet beter te kunnen verdedigen dan door op te merken, dat zij in 1837 vastgesteld en sedert onveranderd gebleven zijn. Maar het is juist doordat de hoogste Indische staatslichamen in financiën en personeel geconstitueerd zijn in een tijd, die van den tegenwoordigen in leefwijze, denkbeelden en voorstellingen te eenenmale verschilde, dat ze verouderd, onhandelbaar en duur zijn.

* * *

De *Tijd* noemt den heer Pierson, onzen minister van financiën, „den grootste van alle optimisten", en verbaast er zich niet over, dat zelfs hij, het feit niet

ongedaan kon maken, dat ondanks herhaalde conversie en herhaalde nieuwe leeningen onze Staatsbegrooting niet sluit, terwijl de financiën van moederland en koloniën als één geheel beschouwd in een toestand zijn gekomen, die bepaald zorgwekkend moet genoemd worden.

Zooals bekend is, wordt de Indische begrooting rooskleuriger afgeschilderd door middel van de telken jare terugkeerende opmerking, dat men bij het tekort rekening moet houden met de buitengewone groote werken — spoorwegen en irrigatiewerken — die in de laatste jaren zijn voltooid, en die productief zijn. Datzelfde wordt ook steeds beweerd van het Nederlandsche gedeelte der begrooting. Wat dit laatste betreft, zoo meent de *Tijd*, dat er in een land als het onze altijd groote werken aan de orde zijn. Hierbij wordt de vinnige insinuatie gemaakt „al zou alleen de staf van ambtenaren en ingenieurs bij waterstaat dit gaande houden". Die groote openbare werken zijn dus wel degelijk gewone uitgaven.

Nog maakt het een eigenaardigen indruk, als men ziet, dat het geraamd tekort ruim twee millioen driemaal honderdduizend gulden meer zou bedragen hebben, ware niet gerekend op een ruimere bijdrage uit de Indische middelen.

En toch is er in langen tijd geen stuk van de zijde der Nederlandsche regeering uitgegaan, hetwelk onder financieel opzicht somberder stemming wekt dan de pas verschenen begrooting van den minister Cremer.

Klinkt het niet als bittere ironie bij dergelijken financieelen toestand nog te gewagen van sociale hervormingen, die aanstaande zijn?

* * *

Het *Nieuws van den Dag* wijdt niet minder dan drie hoofdartikelen (11 tot 13 October) aan de Indische begrooting. In de eerste plaats wordt opgemerkt, dat, mag als algemeene regel aangenomen worden, dat de financieele toestand van een land zich niet eensklaps belangrijk wijzigt dan in verband met een omkeer in den politieken toestand, de Indische begrooting voor 1899 het bewijs levert, dat die regel niet geldt voor ons koloniaal gebied in het oosten. De politieke toestand in Indië bleef vrijwel ongewijzigd, maar de financieele ging hard achteruit. Het abnormale verschijnsel duidt op iets abnormaals in de Indische staathuishouding. Zij wijkt van andere staathuishoudingen vooral af door de plaats, die de gouvernements-koffiecultuur onder de middelen inneemt, en aan het tegenslaan van die cultuur is dan ook in hoofdzaak de financieele achteruitgang te wijten. Waren weer en wind niet ongunstig, maar dienende geweest, waren de marktprijzen der Java-koffie gestegen, in stede van gedaald, dan had de staat der Indische financiën — zij het slechts tijdelijk — evenveel kunnen verbeteren als hij nu slechter geworden is. Na den geweldigen invloed van de vermindering der koffiebaten komt eerst in tweede linie de stijging der uitgaven voor den oorlog in Atjeh.

Kon ten aanzien van vroegere Indische begrootings-tekorten gewoonlijk worden aangetoond, dat zij niet of weinig hooger waren dan het bedrag, dat voor productieve werken was uitgetrokken, thans is hiervan geen sprake, daar voor aanleg van spoorwegen en nieuwe bevloeiingswerken slechts *f* 7,598,000 wordt geraamd, en het tekort (na de wijzigingen) men dan $13^1/_2$ millioen bedraagt. De mededeeling van den minister dat de toestand der Indische geldmiddelen dringend voorziening eischt, en dat daarom naar versterking van

de middelen worde omgezien, temeer omdat opnieuw is gebleken hoe gevaarlijk het kan zijn te bouwen op de baten uit de koffiecultuur, zou geruststellend kunnen werken, wanneer met het omzien naar versterking van de middelen, met het oog op de afneming der koffiebaten, een nieuwe phase van het financiëel beleid werd ingetreden. Maar hoe lang reeds is juist dit de strekking geweest van het Indisch financiëel beheer. Hoe doorploegd al is het veld van belastingherziening en belastingverhooging.

Het *Nieuws* vindt dus den financieelen toestand, blijkende uit deze begrooting, beslist ongunstig. Toch is zij zeer ingenomen met verschillende maatregelen, vooral met de reorganisatieplannen van het binnenlandsch bestuur en met de verhooging der invoerrechten, enz. Maar tot haar smart moet zij eindigen met de klacht, dat ook dit ontwerp weder, even als het ontwerp der Staatsbegrooting voor 1899, besmet wordt door den memoriepost „Bijdragen van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven."

In de vergadering der Eerste Kamer van 8 Juni 1898 zeide de Minister van Financiën: „Het behoort niet tot de waarschijnlijkheden, niet tot de denkbaarheden in een afzienbare toekomst, dat batige sloten van Indische diensten voor Nederland zullen gebruikt worden. Als die batige sloten er zijn, zullen zij natuurlijk in de eerste plaats aangewend worden tot delging van de schuld van Indië, welke nu tot bij de honderd millioen gulden zal klimmen. Welke Regeering zal er aan denken hun een andere bestemming te geven?" En den 16en Juni 1898 vernam de Tweede Kamer van den Minister van Koloniën: „Wanneer men niet wil of niet mag betalen voor een zekere zaak, trekt men op de begrooting daarvoor geen memoriepost uit; men doet dit alleen, als men in het onzekere is of men zal betalen." Hoe is het mogelijk, dat dezelfde Ministers den verfoeilijken bijdrage-post handhaven!

* * *

Het *Vaderland* zegt, dat de cijfers der Indische begrooting velen den schrik om het hart hebben doen slaan. Zelfs is reeds gezegd, dat ongeveer nooit een zoo ongunstige begrooting is ingediend. Deze alarmeerende beschouwing is niet slechts schrikbarend overdreven, zij is te eenenmale onjuist. Bij de Indische begrooting geven de bloote eindcijfers al een zeer slechten grondslag ter beoordeeling van den financiëelen toestand, en wie telkens zoo opschrikken, als het tekort groot schijnt, om zich gerustgesteld te gevoelen als er eens een jaar komt met een overschotje, hebben den rechten blik op dien toestand niet. Het zijn altijd de wisselvallige koffiebaten, die van 't eene jaar op het andere met millioenen, om niet te zeggen tientallen van millioenen uiteen kunnen loopen, waardoor wij voor verrassingen gesteld worden, onaangename, als die over het loopende dienstjaar, of aangename als ook wel voorgekomen zijn, — en nu is het zeer merkwaardig, dat juist zij, die in ongunstige eindcijfers stof zien voor hun pessimisme, 't sterkst aandringen op behoud, ja op uitbreiding van die dwangcultuur, die hun die booze parten speelt.

De les der cijfers moet integendeel deze zijn, dat wij ons zooveel mogelijk moeten losmaken van die dwangcultuur.

En nu is het een bemoedigend verschijnsel, dat elk jaar ons opnieuw leert, dat wij in dat opzicht op den goeden weg zijn. Geen twijfel ook, of

onder dezen Minister blijven wij op dien goeden weg. Raadpleegt men het gewone vergelijkend overzicht van middelen en uitgaven, dat de memorie van toelichting verschaft dan ziet men, dat de zoogenaamde „andere inkomsten", d. w. z. die uit belastingen, voortdurend krachtig stijgen en de zoogenaamde „andere uitgaven" met een bedrag van 28½ millioen overtreffen. De zoogenaamde andere inkomsten, die in 1893 nog maar 90 millioen waren, in de jaren 1894 en 1895 tot 96 millioen stegen, in 1896 reeds 99 en in 1897 al 101 millioen gaven, zijn over het loopende jaar op 102½ millioen en voor 1899 op meer dan 105½ millioen geraamd. Ook de „andere uitgaven" zijn in dien tijd niet onbelangrijk gestegen, doch de raming over 1899 is nog geen tien millioen hooger dan over 1893, terwijl de middelen in dien tijd met meer dan 15 millioen toenamen. Als 't deficit nog zoo hoog blijft, is het voornamelijk te wijten aan de uitgaven voor oorlog en marine, die, onder aftrek der ontvangsten uit dezen hoofde, nog weder zullen bedragen ruim 45½ millioen, niet merkbaar minder dan vorige jaren.

Dit blijft de teere piek dezer begrooting: voor hoe lang? Het blad had anders gehoopt!

Bekend is het oordeel van het *Vaderland* over de tegenwoordige Atjehpolitiek. En wij komen hierop nog hieronder terug. Thans zij hier ter plaatse alleen opgemerkt, dat het blad de begrooting overigens zeer roemt, en niet gelooft, dat zij ons zwaarmoedig behoeft te stemmen. Alleen wordt de opmerking gemaakt, dat, waar de verhooging der invoerrechten op de inlanders neerkomt toch zeker van weeldeartikelen van Europeanen ook wat meer tehalen is. Ten slotte wordt de hoop uitgesproken, dat de Kamer den Minister krachtig steune op den weg, dien hij met welberaamd overleg en met vasten tred in slaat.

* * *

Aan het *Algemeen Handelsblad* valt de Indische begrooting, gegeven de tegenvallers met de koffie, om de waarheid te zeggen, mee.

Het tekort van 13.3 millioen vindt voor het grootste deel zijn oorzaak in de z. g. productieve uitgaven, die zoo noodig door leening kunnen worden bestreden, nl. die voor spoorwegen en irrigatiewerken (7.6 millioen). Er blijft dan een tekort van 5.7 millioen over, dat voor een bijzonder ongunstig koffiejaar waarlijk niet zeer verontrustend is. Vooral niet, wanneer wij nagaan dat er nog verschillende posten op de begrooting voorkomen die — daargelaten of er voor geleend zoude kunnen worden — toch zeker van buitengewonen aard zijn. Men trekt b. v. *f* 840,000 uit voor de opiumfabriek, die noodig is tot invoering van de regie over geheel Java, maar in 1899 niet dadelijk vruchten afwerpt; *f* 165,000 voor de proef met de briquetteering van het zout, die, wanneer zij gelukt, in hooge mate en 's lands belang en dat der inlandsche bevolking zal bevoordeelen, waar waartegenover natuurlijk in 1899 geen ontvangsten staan; *f* 220.000 voor de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur, een maatregel die op den duur bezuiniging geeft, maar thans tijdelijk, wegens den overgangstoestand, hoogere kosten veroorzaakt; — *f* 150,000 voor de tentoonstelling te Parijs, welke post toch alleen dàn geoorloofd is, wanneer men aanneemt dat de deelneming bevorderlijk zal zijn voor de algemeene welvaart.

Neemt men deze verschillende posten in aanmerking, dan kan men zeggen

dat er een tekort overblijft van ca. *vier* millioen. Dat tekort is betrekkelijk klein. Het voordeelig verschil tusschen ontvangsten en uitgaven wegens koffie en tin is immers voor 1899 *acht* millioen lager geraamd moeten worden dan het gemiddelde van 1893—97 aanwees. En dan vergete men niet, dat *alle* kosten van den Atjehoorlog uit de *gewone* begrooting betaald worden; — dat het Indische leger nooit te voren een zoo groote sterkte heeft gehad als thans. Ook die toestand is niet normaal, en bij duurzame verbetering van den stand van zaken in Atjeh zal het niet lang meer duren of de militaire uitgaven zullen weder teruggedrongen kunnen worden binnen de grenzen, die de uitkomsten van 1893 aangaven, d. i. vijf millioen lager dan thans.

Is er dus op zich zelf geen reden tot ongerustheid, wel is het noodzakelijk, dat er naar gestreefd wordt, dat wij ons *geheel* onafhankelijk maken van de koffie. Er is een werkelijk tekort van *vier* millioen, en wij zijn op de ingediende begrooting van *zeven* millioen van de koffie afhankelijk. De toestand is dus nu zoo, dat we, de koffiebaten buiten rekening latende, elf millioen zouden te kort komen. Is het nu ondenkbaar, dat gemiddeld per jaar één millioen door versterking van inkomsten en beperking van uitgaven wordt gewonnen, en men dus na een elftal jaren het doel heeft bereikt? Trouwens, ook wanneer de zuivere ontvangsten uit de koffie niet meer dan b. v. vier millioen bedragen, kan men zeggen dat, zoo niet geheele dan toch voldoende onafhankelijkheid van de koffiecultuur verkregen is. Zelfs wanneer men het beoogde doel slechts met een half millioen per jaar kon naderen, dan zou na veertien jaren reeds een bevredigende toestand bereikt zijn.

* * *

Het *Algemeen Handelsblad* van 9 October dringt nog eens aan op afschaffing van de bevoorrechte positie op belastinggebied van Sumatra's Westkust. Waarom geen uitvoerrechten ter Sumatra's Westkust en wèl ter Oostkust? Waarom moet de Javaan feitelijk betalen voor den Maleier, die geen landrente, geen bedrijfsbelasting, geen belasting op rundslacht noch op rijtuigen betaalt, en die, weinig opium schuivende, ook in dit middel zoo weinig bijdraag?

De Maleiers, zoo wordt verklaard, zijn gehecht aan het Plakaat Pandjang, dat alle directe belasting verbiedt. Maar dan zou onze regeering zich van haar kant óók aan de oude regelingen kunnen vastklampen en niet alleen groote uitbreiding van de pepercultuur moeten eischen, maar ook den inkoopprijs der koffie van *f* 15 weder tot *f* 7 kunnen terugbrengen.

Dit zou den toestand nog onbillijker maken: wat Sumatra's Westkust aan de schatkist bijdraagt, komt nu reeds hoofdzakelijk van de koffieplanters; de rijstcultuur, de tabakscultuur, de indigocultuur, de gambircultuur, de inzameling van boschproducten enz. zijn geheel onbelast.

Het is verkeerd geweest dat men, èn wat de betaling der koffie, èn wat het voor 's lands rekening nemen van tal van uitgaven betrof, Sumatra's Westkust gelijk Java behandelde, terwijl men dezelfde gedragslijn niet wilde of niet kon volgen ten aanzien der landsinkomsten. Op dien weg mag waarlijk niet worden voortgegaan. Wil men zich de hoogere uitgaven, welke het gouvernement nu eenmaal heeft toegestaan, blijven getroosten, dan dient ook, zooveel nog mogelijk is, gezorgd te worden dat het gewest zelf, en niet de belastingschuldige op Java, daartoe de middelen levert.

Men heffe daarom een uitvoerrecht op Sumatra's Westkust, niet volgens

het algemeen tarief, dat thans van toepassing is, maar volgens een speciaal tarief (zooals op de Oostkust). Maar men stelle dit *door de wet* vast, en *niet*, met verkrachting van artikel 129 van Regeerings Reglement, zooals op de Oostkust, door een bij de wet aangewezen autoriteit.

Een oud-Indisch hoofdambtenaar vestigde onze aandacht op een brochure van den heer F. Du Bois, getiteld „Les Hollandais aux Indes", die in den loop van dit jaar te Weenen verscheen. De schrijver, thans vertegenwoordiger van de „Agence Havas" te Weenen, bezocht in 1890 in gezelschap van zijn vriend Godet, correspondent van de *Temps*, Java en Bali. Hij gaf van die reis in de *Revue des deux mondes* van 1 Juni 1891 een verslag onder den titel „Dix jours dans l'ile de Bali", waarin met veel waardeering over ons koloniaal stelsel in 't algemeen en het bestuur dat van Bali in 't bijzonder, werd gesproken. Sedert dien tijd heeft de heer Du Bois verschillende lezingen gehouden over ons koloniaal beheer, die van warme symphatie voor ons bestuur getuigen.

Ofschoon de geachte schrijver in de door hem medegedeelde feiten en beschouwingen herhaaldelijk de plank misslaat, en deze dan ook maar moeten beschouwd worden als indrukken van een tourist, dan als bron voor de studie van onze kolonie, zoo kan het toch aan ons Nederlanders niet onverschillig zijn, of door een beschaafd vreemdeling gunstig dan wel ongunstig over ons koloniaal bestuur geoordeeld wordt; vooral in den tegenwoordigen tijd, nu alle groote mogendheden streven naar de vergrooting van haar koloniaal gebied. Het is goed, wanneer het ons levendig voor den geest blijft staan, dat niets anders dan het zoogenaamde wanbeheer van Spanje op Cuba en de gebleken onmogelijkheid om op dat eiland den opstand te onderdrukken, de *casus belli* is geweest voor de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, die als buit uit den oorlog nagenoeg alle Spaansche koloniën behouden.

Wij geven daarom hieronder een overzicht van de brochure van den heer Du Bois, in de hoop, dat nog menige buitenlander, over Nederlandsch-Indië schrijvende, zooveel goeds van ons zal kunnen zeggen.

De schrijver wijst er dan op, dat, naar aanleiding van het succes van den opstand op de Philippijnen, sommige bladen zich hebben afgevraagd of de andere Europeesche koloniën van Zuid-Azië en den Indischen Oceaan niet vroeg of laat den terugslag zullen ondervinden van de overwinning, door de inboorlingen op hun Europeesche meesters behaald.

Wat betreft Britsch-Indië, zoo meent de schrijver, dat iets dergelijks altijd te vreezen staat. Hij stelt zich echter voor aan te toonen, dat in Nederlandsch Indië geen aanleiding is om zulk een gebeurlijkheid te verwachten, omdat de inlandsche bevolking volmaakt gelukkig is onder het Nederlandsch gezag.

Een beknopt overzicht volgt van ons beheer, eigenlijk een lofrede daarop. Zoo prijst de schrijver het gouvernement wegens de strenge onzijdigheid, die het betracht in godsdienstzaken. Noch de katholieke, noch de protestantsche propaganda wordt aangemoedigd, maar zij wordt evenmin belemmerd. De arbeid der Mohammedaansche priesters wordt op geenerlei wijze belemmerd, zoolang zij niet den gevestigden stand van zaken bedreigt. Op alle punten van het eilandenrijk, waar de Indische godsdiensten zijn bewaard gebleven, eerbiedigt de staat het geloof en de godsdienstige gebruiken der inlanders;

hij beijvert zich alleen door middel van vriendschappelijke raadgevingen en overtuigende woorden om het wreed en het barbaarsche van die gewoonte te doen verdwijnen. Met andere woorden Hollandsch beschavingswerk is reëel, het berust om het doel te bereiken niet op de propaganda der zendelingen, maar op het in praktijk brengen van zuivere humanitaire beginselen.

Als voorbeeld geeft de heer Du Bois, aan de hand van zijn reeds geciteerd artikel in de *Revue des deux mondes*, eenige mededeelingen over Bali en knoopt hieraan ten slotte een lofrede, die wij hier in het oorspronkelijk aanhalen, omdat zij al te vleiend voor ons is.

„En résumé, ce que le voyageur constate dans les colonies hollandaises, ce que j'y ai constaté moi-même, c'est, à côté d'une armée intelligemment organisée, le fonctionnement de rouages administratifs merveilleux qui ne créent nullement un joug pour les indigènes, c'est l'établissement d'un régime gouvernemental qui a apporté à ces derniers la richesse et le bien-être en les initiant à une exploitation méthodique du sol de leur pays, à une pratique raisonneé des affaires, à une vie sociale exemple de barbarie. Tout cela fait le plus grand honneur aux Hollandais.

Nu iets over militaire zaken. Wij hebben hierboven op blz. 1360 reeds aangekondigd, dat het *Vaderland* haar begrootingsartikel dienstbaar maakt aan een beschouwing over Atjeh. Er wordt dan gewezen op een verklaring van den minister, gedaan op 12 Juli in de Eerste Kamer. Toen deze bewindsman zeide te hopen en te verwachten, dat het succes, onmiddellijk gevolg van de noodzakelijke uitzetting der uitgaven voor Atjeh, een belangrijke inkrimping van uitgaven ten gevolge zal hebben. Van dit laatste zien èn de Landvoogd en de tegenwoordige Gouverneur van Atjeh de dringende noodzakelijkheid in. De belofte, toen verder door den minister afgelegd van *zoo spoedig mogelijk* te komen tot een *groote vermindering* van krijgslasten, in verband met 's Ministers in dezelfde zitting aan den dag gelegd verzet tegen opdrijving van marine-uitgaven, had het *Vaderland* in den waan gebracht, dat reeds deze begrooting een beteekenisvolle beperking van uitgaven zou aanwijzen. De herhaalde lofzangen op de in Atjeh verkregen resultaten hadden die illusie versterkt. Helaas, er blijkt niets van; zelfs ontbreekt elke aanwijzing op welke posten spoedig bezuiniging kan worden verwacht, terwijl wij wel lezen van *uitbreiding* van marechaussees en *buitengewone aanvulling* van geschut- en oorlogsvoorwaarden.

Men zal wellicht hiertegen aanvoeren, dat wel de raming over 1897 slechts weinig lager is dan die over 1898, maar dat de uitgaven over laatstbedoeld jaar blijkens de Memorie van Toelichting de raming met 5 à 6 millioen zullen overtreffen. Maar, vraagt het blad, welke waarborg is er, dat ook in 1899 de raming niet aanmerkelijk zal worden overschreden? Of zelfs aangenomen, dat het goed vertrouwen der Regeering op de duurzame verbetering in Atjeh die booze vrees zal beschamen, dan rijst de vraag, of het een bezuiniging van beteekenis mag heeten, dat de werkelijke uitgaven over 1899 wellicht 5 à 6 millioen minder zullen zijn dan over 1898, als men in aanmerking neemt, dat die uitgaven dan wel bij die van 1898 en 1897 achterstaan, maar vrij wat meer zijn dan het gemiddelde over de drie daaraan voorafgaande jaren en 5 millioen meer dan over 1893. Dat noemt men geen bezuiniging.

Het blad twijfelt niet aan den ernst en den goeden wil van dezen Minister van Koloniën, die waarlijk geen aanbidder is van wapengeweld, maar zou hem willen toeroepen: „wat gij doen wilt, doe dat haastiglijk; nu gij het zoo ten volle eens zijt met den Landvoogd en den Gouverneur van Atjeh, smeedt nu tezamen het ijzer, terwijl het heet is; landvoogden en gouverneurs en Ministers gaan voorbij, maar de Atjeh-oorlog blijft, die ons legioenen en millioenen zal blijven kosten, als uw krachtige hand er niet tijdig een eind aan maakt." Wij weten nu — de troonrede heeft het verteld, en daarom gelooft het de Kamer blijkens haar adres van antwoord — dat de in Atjeh verkregen resultaten zullen leiden tot duurzame verbetering: wordt het dan nu geen tijd om althans aanstalten te maken tot het beperken der uitgaven?

Als eenmaal de oorlogsuitgaven met — laten wij bescheiden zijn — een 5, 6 of 7 millioen zijn verminderd, zal de financiëele toestand zeer merkbaar verbeterd zijn. Wij staan nu voor een deficit van 13 millioen, dat niet zoo schrikwekkend is, als men in aanmerking neemt dat ruim $7^1/_2$ millioen is bestemd voor spoorwegen, havenwerken en bevloeiingswerken; met een bezuiniging van 6 millioen op de oorlogsuitgaven zou de begrooting bepaald prachtig staan. Dan zou zelfs de ƒ 3.852.600, waarmede Indië voor rente en aflossing van leeningen bezwaard wordt, werkelijk betaald kunnen worden en iets meer zijn dan een boekpost, thans van te minder waarde, omdat opnieuw in het vooruitzicht gesteld wordt, dat voor Indië, zij het dan ook slechts een kleinigheid, geleend zal moeten worden.

* * *

In de *Kroniek* van 9 October geeft de Indische begrooting en het hierboven beschouwde artikel in het *Vaderland* den heer T(ak) aanleiding om zijn hart nog eens te luchten over dien Atjeh-oorlog, dien hij, zooals wij reeds meermalen mededeelden, een koloniaal instituut noemt.

„Zal het gelukken, zoo vraagt de heer T. pessimistisch, aan dien Atjeh-oorlog een einde te maken? Ik geloof er niets van. Met dien Atjeh-oorlog leven we en zullen we sterven, tenzij het volk zich krachtig in de Kamer kan doen gelden. In Indië aan velerlei belang dienstig, in Nederland door onwijze of erger journalistiek bevorderd, blijft deze koloniale instelling de liefde behouden van het moederland. Zij wordt zoo allengs onze trots, en de societeitsburger groeit in zelfbehagen als er weer voor het onnoozel bedrijf van het nemen van een of andere benting telegramkosten zijn gemaakt. En vraagt men of deze, nu nog al gemakkelijk verloopende expeditie een succes zal hebben, dat tot vermindering van de begrooting aanleiding zal geven, dan vindt men bijna geen enkele reden om dat te gelooven. Integendeel, elke uitbreiding van „onderworpen" grondgebied zal op den duur nieuwe zorgen en nieuwe kosten eischen. Wel verre dus van hierin aan ijdele hoop het voedsel te geven van ongegronde verwachtingen, dient men er over te denken hoe op den duur de kosten moeten worden gedragen.

In de eerste plaats eischt een behoorlijk financiëel beheer dat de oorlogskosten afzonderlijk worden geboekt. In de Indische begrooting dient een hoofdstuk „Atjeh-oorlog" te worden gelascht. Vooral in het stelsel van de heeren, die nog vertrouwen, dat aan deze onderneming een eind zal komen,

dat de gelden dus een buitengewone uitgave zijn, die niet voor alle tijden de begrooting zal belasten, past het afzonderlijke verantwoording te eischen, liefst met een globale opgaaf van wat er door particulieren en vennootschappen aan verdiend wordt. Welke in comptabiliteit speciaal ervarene zal dat nu in de Kamer eens vragen?

Maar als men weet, wat Neerlands roem daar kost, dan is men er nog niet, want men zal ook moeten vaststellen door wien zij zal moeten betaald worden.

Vroeg of laat, maar liefst dadelijk, moet principiëel de vraag worden gesteld te wiens behoeve die oorlog wordt gevoerd, en of het aangaat dien uit koloniale opbrengsten en belastingen te betalen. Indien een der kamerleden op de middelenwet een amendement voorstelde om een bijdrage van eenige millioenen uit de Nederlandsche schatkist beschikbaar te stellen als tegemoetkoming in de kosten van den Atjeh-oorlog, in afwachting van een duurzame verdeeling der kosten tusschen koloniën en moederland, dan zou het belangrijk zijn om te hooren, wat men daartegen had aan te voeren. Uitvluchten, exceptes genoeg, — maar argumenten?

De heer Cremer wil nu een halve cent van iedere kan petroleum, 40 cent van ieder gros doosjes lucifers en 50 cent van ieder geslacht varken meer gaan heffen, om zijn begrooting te doen sluiten. De hierdoor te verkrijgen zestien ton komen bijna geheel van den kleinen man op Java, het varkensgeld alleen van de Chineezen. Wel zegt de heer Cremer, evenals Bismarck twintig jaar geleden van de invoerrechten, dat de verbruiker de belastingverhooging niet zal betalen, althans hij beweert dit voor de petroleum, maar hij heeft blijkbaar verzuimd vóór het publiceeren van economisch inzicht, het even aan het oordeel van den heer Pierson te onderwerpen. Dat is niet veel meer dan een praatje voor den vaak.

Maar nu men van de eerste behoeften der kleine lieden een heffing gaat verhoogen, omdat de legerkosten de kolonie ruïneeren, nu wordt de reeds vroeger gestelde vraag herhaald „of iemand de Kamer voor de principiëele beslissing wil stellen van de urgente quaestie: of Nederland het zal volhouden dien roekeloozen oorlog geheel door de kolonie te doen betalen."

* * *

De heer G. B. Hooyer schrijft in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 14 October een hoofdartikel onder den optimistischen titel: „Waarom de toestand op Noord-Sumatra zoo hoopvol is". De heer Hooyer bedoelt een toelichting te geven op de Atjeh-paragraaf van de troonrede, die getuigt „dat de verkregen uitkomsten op Atjeh het vertrouwen op duurzame verbetering van den staat van zaken in die landstreek wettigen".

Die staat van zaken was vier maanden geleden lang zoo gunstig niet. Verdeelt men de kustlijn der Noordkust van het voormalige Atjehsche rijk in vijf deelen, dan krijgt Groot-Atjeh daarvan een vijfde. Groot-Atjeh nu was vier maanden geleden reeds rustig. Maar in de oostelijk daarvan op de noordkust gelegen landschappen, die elk een vijfde beslaan, hadden wij al heel weinig te zeggen. In Pedir bezaten wij slechts gezag in de benting Segli. In het volgende vijfde part ligt Samalangan, waarvan de vorst wel op onze hand is, doch waar de Atjehsche vlag waarschijnlijk nog altijd wapperde van

de sterkte, waarvoor van der Heyden 17 jaar geleden het hoofd stootte. In het volgende vijfde part was Pasangan steeds aan het vechten met zijn buren, en in het laatste vijfde gedeelte bezaten wij wel de haven Telok Semawé, maar hadden in het binnenland geen gezag. Op de Oostkust, half zoo lang als de noordkust, bezaten wij slechts de reede en de benting van Edi, terwijl wij de viermaal zoo lange westkust slechts aan de beide uiteinden en op het eiland Poeloe Raja iets in te brengen hadden.

De gouverneur-generaal achtte, toen Toekoe Oemar van de westkust verdreven was en zich in Pedir gevoegd had bij onze vijanden, den tijd rijp om krachtig op te treden. Want geen rust zou in Groot-Atjeh heerschen zoolang Panglima Polim in zijn VII Moekims ons gezag trotseerde, en zoolang de staatjes van de Pedirsche federatie, waar te Kemala de pretendent-sultan huisde, niet waren onderworpen.

Wij geven hieronder aan de hand van den heer Hooyer het volgende overzicht van de Pedir-expeditie:

Om te beginnen werd er bij Segli een kampement opgericht over een oppervlakte grooter dan het Waterlooplein; er werden bruggen geslagen en een spoorbaan naar de landingsplaats gebouwd en daar werden vier bataljons met cavalerie, artillerie, genie en marechaussees bijeengebracht, om onder den civielen en militairen gouverneur, den kolonel Van Heutsz, de actie te beginnen.

In het bovengedeelte der Atjeh-valiei, waarin de spoorbaan van Kota Radja werd doorgetrokken, werden te Selimoen anderhalf bataljon met de noodige hulpwapens onder majoor Stoutjesdijk verzameld, en op de reede van Segli het pantserschip Prins Hendrik, het fregat Atjeh en de flottielje-vaartuigen Mataram, Batavia en Nias, onder de bevelen van den kapitein ter zee Van Waning, met een landingsdivisie van 180 man gereed

En ziet, den eersten Juni begon kolonel Van Heutsz, in gezelschap van den heer Snouck Hurgronje, de beweging en twee dagen later zat hij reeds in het hart van de Pedirsche landschappen te Garot aan de rivier en op den Apoei-heuvel, hemelsbreed op 13 K.M. van de kust ten Z.Z.W. van Segli. Hard was er gevochten, ook door de mannen van Oemar, maar zijn stellingen werden met de bajonet genomen en ons nieuwe geweer was niet te weerstaan.

En weder twee dagen later heeft Van Heutsz zich al vechtende in N. W. richting voortbewogen over heuvels en door smalle valleien, hemelsbreed 10 K.M. ver, tot Padang Tidji in het midden der VII Moekims, waar de colonne uit Selimoen zich den 6den Juni met hem vereenigde. Toekoe Oemar vluchtte naar den pretendent-sultan; Panglima Poelim zocht schuilplaats bij Bintara Keumangan, het hoofd der federatie Gighen, en de bevolking toonde zich vredelievend gezind.

Zulk succes smaakte naar meer. Het tweede gedeelte van het programma moest nu ook maar dadelijk worden uitgevoerd, en waarlijk, reeds den 12den rukt de kolonel, nu zonder Snouck Hurgronje, die een slag van een paard tegen zijn knie gekregen had, met een groote colonne uit Segli in recht zuidelijke richting.

Weder is het hevig vechten tegen groote drommen vijanden, uit de oostelijke staatjes toegestroomd; weder moeten er sterke bentengs stormenderhand worden genomen, maar 's middags zit de kolonel toch op 8 K.M. ten Z.O. van Garot bij den zieken Bintara Keumangan in huis, op denzelfden

stoel wellicht, waarop Panglima Polim den vorigen dag nog gezeten had. Den volgenden dag verslaat hij Oemar's achterhoede, die naar het Oosten uitwijkt, en weder een dag later drukt hij te Kemala den tweeden bevelhebber, den overste Willems, de hand, die langs de Pedir-rivier, over Garot en door het landschap Sama Indra, naar hetzelfde doel was opgerukt.

Kemala Raja, hemelsbreed bijna 30 K.M. ten Z.Z.W. van Segli en van de kust, in het diepste gedeelte der door heuvels en bergen omsloten vallei, aan den bovenloop der Pedir-rivier, de mystieke plaats, die sedert 15 jaren zulk een rol speelde in onze politiek, zonder veel verzet had Van Heutsz haar betreden; van daar kon hij zeggen het Pedirsche te hebben veroverd.

Na die begroeting vervolgt ieder zijn weg. Van Heutsz rukt nogmaals westelijk door de VII Moekims en bereikte den 18den Juni de kust op 12 K.M. ten westen van Segli. Willems volgt eerst het spoor door den bevelhebber over Tjot Moerong en den Siblahheuvel op 15 K.M. ten oosten van Kemala gebaand, buigt daarna nog oostelijker om, ten einde na te gaan of Oemar mocht zijn teruggekeerd, en komt den 19den in het hoofdkwartier aan. Geen van beiden waren op ernstigen tegenstand of tegen groote bezwaren gestuit; want klewang-aanvallen van kleine benden op patrouilles, vóór- of achterhoede, nachtelijke beschietingen van bivaks, dagen lang ploeteren door moddervelden of klauteren langs steile heuvelklingen, dat alles rekent niet mede.

Wel gaat de Selimoen-colonne reeds den volgenden dag over zee naar Groot-Atjeh terug, om daar te waken tegen kleine rustverstoringen, die er niet uitblijven, en zullen de troepen te Segli wat rust kunnen houden, terwijl de weg naar Padang Tidji wordt getraceerd en een Decauville-spoorweg naar het bezet gebleven Garot wordt aangelegd, maar toch dient de goede gezindheid der bevolking onderhouden te worden en marcheeren er dus twee afdeelingen gedurende een drietal dagen door het bevolkte terrein ten N. W. en het door de bevolking ontruimde gebied ten Z. O. van Segli.

Na dringende zaken te Kota Radja te hebben afgedaan, is de kolonel den 26sten weder in Segli terug, marcheert den volgenden dag aan het hoofd van een sterke colonne in Z O. richting door de geheel vijandig gezinde streken van Gloempang Pajong, waar weder ernstig gevochten moet worden, en slaat den 30sten, na een hevigen strijd tegen Oemar's benden, zijn bivak te Teupin Raja op, in het oostelijkste gedeelte der vlakte op 20 K.M. afstand van Segli verwijderd, terwijl tezelfder tijd een andere afdeeling al vechtende van Segli uit een wegtracé naar Padang Tidji zoekt en een derde troep een wandeling door Sama Indra onderneemt.

Inmiddels hadden wij op de Westkust niet stil gezeten. Aanhangers van Oemar bleken nog altijd bezwaar te hebben tegen het naderen onzer patrouilles tot bij het hooge gebergte, dat daar niet ver van de kust ligt. Een paar compagnieën werden er heen gezonden en op 1 Juli begon daar de overste Van der Dussen zijn zesdaagschen tocht door Lehong, zonder tegenstand te ontmoeten.

Heel wat ernstiger berichten van de Oostkust wachtten den kolonel, toen hij op den 6den Juli van zijn tocht naar Teupin Raja te Segli terugkwam.

Op die Oostkust, zoo rustig in de laatste tijden, was een geestdrijver, een zekere Teungkoe Tapa, met benden van de Noordkust verschenen, en groot was de toeloop der bevolking bij zijn prediking van den heiligen oorlog.

Den 28sten Juni had hij Edi Tjoet bezet, ten N. van onzen post, den volgenden dag was hij door een met ons bevriend hoofd naar het Noorden teruggedreven, maar op denzelfden middag deden zijn aanhangers een verwoeden aanval op onze positie. De Sumatra was op de reede gebleven, voorzorgsmaatregelen waren getroffen; de aanvallers lieten dan ook een zestigtal dooden, waaronder vrouwen, voor onze wallen achter, maar toch was de toestand nog zoo ernstig, dat onmiddellijk twee compagnieën onder den overste Morees naar Edi moesten worden afgezonden. Op den 4den Juli verdreven zij den geestdrijver uit Edi Tjoet, maar daarmede was de gevaarlijke beroering nog niet gestild.

De onvermoeibare kolonel ging dan ook dadelijk scheep om ter Oostkust het bevel op zich te nemen over de troepen, die met een bataljon en marechaussees waren versterkt. Vooraf zond hij nog een afdeeling naar Grong Grong in de VII Moekims, om die plaats, waar volgelingen van Panglima Polim zich versterkten, te nemen en bezet te houden.

Reeds den 11den verdreef hij den zich krachtig werenden vijand uit diens loopgraven en stellingen om Edi, den volgenden dag verjoeg hij hem uit den 15 K.M. zuidelijker gelegen Gedei van Perlak, en den 14den gewerd hem gedurende zijn steeds zuidelijker doordringen het bericht, dat Teungkoe Tapa zich weder ten noorden van Edi bevond.

Omgekeerd dus, een dag rust te Edi, en toen den vijand naar het noorden verjaagd, alweder door modderige rivieren en over steile bergruggen, onverpoosd, alsof de Indische soldaat, evenals zijn aanvoerder, beenen van ijzer en longen van staal bezat.

Tot het uiterste puntje van de Oostkust werd doorgemarcheerd, zonder dat er verzet ondervonden werd, want Teungkoe Tapa was, door schrik bevangen, naar de diepe binnenlanden gevlucht en de geheele Oostkust was schoongeveegd van zijn aanbidders.

Terwijl de troepen naar Edi terugkeerden, waar zij twee compagnieën achterlieten, om het zuidelijk kustterrein tot Temiang toe te doorzoeken, en zorg te dragen, dat de oorlogsbelasting van *f* 250.000 behoorlijk werd opgebracht, zat de kolonel al weder aan boord en landde den 22sten Juli te Telok Semawé.

Daar vernam hij, dat Toekoe Tjihik van Pasangan geen lust had de orders op te volgen en zijn bentengs in de tusschen Telok Semawé en zijn gebied gelegen staatjes te ontruimen. Zijn westelijke buurman, onze vriend de vorst van Samalanga, had reeds versterkingen op zijn grens doen aanleggen, om die staatjes indirect wat verlichting te geven en haakte er naar zijn rijkje binnen te rukken. Ook dat scheen weinig indruk op Toekoe Tjihik te maken en vrij wilde hij blijven bij het doen zijner wederrechtelijke handelingen.

In afwachting van den tijd, die noodig zou zijn om een expeditie te organiseeren, die hem tot andere gedachten moest brengen, liet de kolonel al vast zijn bentengs door de marine beschieten en spoedde zich naar Segli terug, waar de partij van verzet hoe langer hoe meer teekenen van herleven begon te geven.

Tijdens zijn afwezen was de overste Willems den 10en Juli naar de VII Moekims gerukt. Langs uitgestrekte, versch opgeworpen maar verlaten versterkingen was hij doorgemarcheerd tot in het hooge gebergte, waar een

prachtig, maar ook verlaten kampement van Oemar werd bezet, en toen het daar rustig bleek, was hij teruggekeerd naar Garot, waarbij de vijand weder kwam opzetten en hem tehuis bracht. En op den tocht, dien hij van 20 tot 23 Juli over Kemaja en Tjot Moerong terug naar Segli ondernam, bleek de bevolking zeer vijandig en was de tegenstand hevig. Eerst na verwoed geveoht kon Oemar uit een flankstelling verdreven worden, en zijn manschappen vervolgden de onzen tot dicht bij het hoofdkwartier. Den volgenden dag moest opnieuw een bataljon naar de VII Moekims worden gedirigeerd en togen er twee andere naar de monding der Gighen-rivier, ten oosten van Segli, waar Oemar's volk nu den baas speelde. Hij zelf moest in Tjot Moerong zitten bij Panglima Polim en den pretendent-sultan, en daarheen trok dan ook de kolonel zonder een oogenblik te verliezen, nadat hij zijn bestuurszaken te Kota Radja had afgehandeld en op den 1en Augustus te Segli was teruggekeerd.

De vijand, dien hij zocht, zat echter heel wat dichter, ja vlak bij Segli op een kandoeri-feest en marcheerde den 5den westelijk op naar de VII Moekims.

Onmiddellijk ging hem uit Segli een bataljon achterna, dat hem bij de Pedir-rivier inhaalde en versloeg; in den nacht van 7 of 8 Augustus werd hij door denzelfden troep in het gebied van Bintara Keumangan te vergeefs opgezocht en den volgenden nacht door de colonne Van Heutsz, die zich den vorigen dag op en bij den Siblahheuvel, geheel in het zuiden der vlakte, gelegerd had, in hetzelfde terrein overvallen, waarbij hem een groot verlies werd toegebracht, maar hem in handen krijgen of zijn troep geheel vernietigen, dat wilde maar niet lukken.

In den nacht van 9 op 10 Augustus zocht Van Heutsz hem nogmaals op, maar vond den vogel gevlogen. Dan maar Panglima Polim achterna, die huizen moet in de richting van Tamseh, diep in het gebergte, 20 KM. ten zuiden van Glé Siblah. Maar ook dat hoofd was niet te vinden.

Deze laatste manoeuvre bracht Oemar blijkbaar tot de gedachte, dat de kolonel wel eens zijn retraite naar de westkust, die door een diepe kloof over Tamseh voerde, zou kunnen afsluiten, en daarom haastte hij er zich heen en daarom alweder rukte de overste Willems er den 16en ook naar toe.

Oemar had zijn tijd niet verloren laten gaan en de diepe kloof zoo duchtig laten versperren, dat het opruimen der hindernissen meer tijd zou kosten, dan waarvoor de soldaten vivres hadden medegenomen. Na den vijand, die van de steilten zijn troep met steenen bewierp, door een naar boven geklauterde afdeeling te hebben doen verjagen, ging Willems dus naar het bivak bij den Glé Siblah terug. Den 30sten Augustus was hij weder in Segli present en rapporteerde, dat alle hoofden op zijn terugweg, dien hij door het oostelijk deel der vallei genomen had, hunne onderwerping hadden aangeboden met uitzondering van die van Gloempang Pajong, Teupin Raja en Asan.

Wij kennen nu den kolonel genoeg om te begrijpen, dat hij het hierbij niet laten zou.

Den 14en Augustus had hij nogmaals in de VII Moekims naar Polim laten zoeken; den 22sten geschiedde dat op nieuw en op dien zelfden datum marcheerde hij zelf naar Tamsch af, terwijl Willems langs een anderen weg met hem moest samenwerken.

Groot waren de terreinhindernissen, vooral bij het omtrekken van de door Oemar versperde kloof, maar alle werden overwonnen en tegenstand werd

nergens geboden. Oemar had de wijste partij gekozen en de lange en smalle vallei tusschen de rotswanden, die zoo licht een val voor hem worden kon, verlaten en was naar Lagen, aan de Westkust, vertrokken.

Dan moet er maar een bataljon onder den overste Van der Dussen naar die Westkust, commandeert de kolonel, en hij zelf, den 28sten te Segli teruggekomen, gaat reeds den 3den September naar Teupin Raja, in het oosten der Pedirsche landschappen, waar hij het wederspannige hoofd van Gloempang Pajong met nog wat ondergeschikte hoofden en vrouwen van voorname vijandelijke aanvoerders gevangen neemt en waar het overal rustig is.

Nu eerst kan hij met recht zeggen, dat het verzet gebroken is en de Pedirsche hoofden en bevolking de bijl er bij neerleggen. En dat die goede gezindheid blijvend wezen zal, heeft hij recht te verwachten, want waar hij gegaan is als een wervelwind door hun vruchtbare vlakte, daar liet hij geen verwoeste velden en verbrande kampongs, maar wel goede wegen achter zich.

Eere zij hem!

Terwijl Van der Dussen Toekoe Oemar langs de Westkust opjaagt van Noord naar Zuid en van Zuid naar Noord, en de luitenant-kolonels Morees en Riesz op de Oostkust Teungkoe Tapa terugdrijven, waar hij zich vertoont, verzamelt de kolonel zijn soldaten en scheept hen den 24en September naar Telok Semawé in, om zijn laatsten slag te slaan en zijn laatsten vijand te onderwerpen, vóórdat het slechte seizoen intreedt en een deel der expeditionaire troepen naar Java moeten terugkeeren.

Drie dagen later marcheert hij van daar westelijk op, verdrijft de Pasangers uit hun bentengs in de door hen overmeesterde staatjes, rukt eindelijk Pasangan binnen, waarheen een colonne uit Segli hem tot de westergrenzen van Samalanga tegemoetkomt en verjaagt den weerspannigen vorst tot in het gebergte.

En nu, rukt hij over Telok Semawé Gedong Kertoi binnen, om het laatste stukje van de Noordkust, dat hij, met uitzondering van het nu goed gezinde Samalanga, nog niet doorwandelde, met een bezoek te vereeren.

Als zijn zoo kranig verdiend prestige in de geheele kuststreek van Noord-Sumatra het hem mogelijk kan maken zijn plan te volvoeren, om door de nu voor zijn wil buigende bevolking een weg te doen aanleggen, die van Temiang langs Oost- en Noordkust tot Kota Radja zal doorloopen, dan zal de bewonderenswaardige inspanning van hem en van zijn troepen een reusachtige weldaad voor die bevolking en dus voor ons ten gevolge hebben en zal opnieuw zijn bewezen, dat onder mannen als de gouverneur-generaal Van der Wyck en de kolonel Van Heutsz het Indische leger kan zijn wat het behoort te wezen: een machtig instrument der beschaving.

* * *

Alex, wiens artikel „De socialisten en het Atjeh-debat" den jaargang 1898 van de *Indische Gids* opende, laat thans zijn licht schijnen in het *Algemeen Handelsblad*. In een dubbeltal artikelen „De toestand op Atjeh en de operatiën, gedurende de laatste maanden" in de nummers van 15 en 16 October, behandelt hij hetzelfde onderwerp als de heer Hooyer en hij komt tot dezelfde hoopvolle conclusie.

Na een overzicht van den voormaligen toestand en van de Pedir-expeditie, waarvoor wij den lezer naar het bovengehaalde artikel verwijzen, noemt Alex den aanleg van de verlenging van de trambaan van Indrapoeri naar Selimoen

een groot werk van groote beteekenis voor de pacificatie van Atjeh, omdat het Atjehsche volk daardoor in moet zien, dat de ernstige bedoeling is van ons bestuur, om op Atjeh te blijven.

Welk antwoord geeft nu Alex op de vraag: „Mag het optreden van onze troepen op Atjeh gedurende de laatste maanden een succes genoemd worden?"

Dat antwoord is bevestigend.

Is het verzet op Atjeh geheel gefnuikt, is alle tegenstand gebroken? Neen; maar wie had dat ook als resultaat van deze expeditie verwacht? De guerillakrijg, dien de verschillende Atjehsche benden voeren, maakt het niet mogelijk, dat met één slag alles uit is.

Anderen verkleinen het succes van de expeditie door er op te wijzen, dat de vijandelijke benden geen stand hebben gehouden en het onzen troepen daarom niet gelukt is ze te vernietigen. Zeker *als* die benden dat gedaan hadden, dan was het succes grooter geweest. Maar mag dit een reden zijn om blind te wezen voor de groote voordeelen van de onlangs plaats gevonden expedities, en die daarvan het gevolg zullen zijn?

En welke zijn die groote voordeelen?

Op verschillende punten van het uitgestrekte gebied, dat onder den algemeenen naam van Atjeh bekend staat, heeft de bevolking de kracht van onze wapenen ondervonden. Gevoelige slagen zijn haar toegebracht zoowel in Pedir als in Edi. Waar onze troepen zich heen wilden begeven, daar kwamen zij. Zelfs werd in drie ver uiteen gelegen streken (Pedir, Edi en Daja) gelijktijdig en met succes geageerd. De nog weerspannige benden kunnen geen enkel feit noemen, dat hun hoop kan geven de krijgskans nog eens te hunnen voordeele te zien keeren.

Van het landschap Daja op de Westkust af tot de oostgrens van het Pedirische en langs de geheele Oostkust van Atjeh wordt de toestand door ons beheerscht.

In de uitgestrekte vallei van Groot-Atjeh heerscht een tot dusverre ongekende rust.

Gedurende al de jaren van den Atjeh-oorlog ontvingen de strijdende vijanden op Groot-Atjeh ondersteuning van de bevolking van Pedir. Vier maanden geleden zijn onze troepen dat onbekende land binnengedrongen, hebben het in alle richtingen doorkruist en verkend; het is nu mogelijk om maatregelen te nemen, dat rustverstoringen uit Pedir in de vallei van Groot-Atjeh niet meer voorkomen.

Maar behalve al deze voordeelen is nog het grootste resultaat dat weer gebleken is, dat de bevolking van Atjeh, in het algemeen gesproken, den krijg moede is; dat zij zich blijkbaar in het onvermijdelijke wil schikken.

Al deze voordeelen zijn verkregen ten koste van een minimum aantal verliezen aan onze zijde.

Deze resultaten wettigen volkomen de meening, dat de belangrijke excursies, gedurende de laatste maanden een groot succes hebben gehad en de pacificatie van Atjeh een belangrijke schrede voorwaarts hebben gebracht.

Alex bespreekt nu twee maatregelen, genomen om den toestand in het nieuwe gebied te verbeteren en te consolideeren: 1e het aanleggen van nieuwe wegen, 2e de uitbreiding van het corps maréchaussees.

Het nut van goede wegen is overtuigend gebleken in Augustus 1896 bij

den tocht van onze troepen uit Lambaroe in de XXII Moekims, toen wij den weg gebruikten, die zestien jaren geleden door ons was aangelegd en die, hoewel slecht onderhouden, toch nog zoo bruikbaar was, dat wij in een minimum van tijd te Indrapoeri waren. Op onbegaanbaar terrein heeft de Atjeher alles op ons voor; zijn er wegen dan nemen wij hem dit voordeel af. Wegen in Pedir, zelfs een tramweg, heeft deze minister op zijn begrooting gebracht. Jammer is het, dat het doortrekken van de tram van Selimoen naar Segli zoo kostbaar zou zijn, wegens het bergterrein tusschen Groot-Atjeh en Pedir. Doch men zal hier met een militairen weg, aansluitende aan de Groot-Atjeh- en de Pedir-trammen, kunnen volstaan. Behalve het militaire voordeel heeft de wegenaanleg het door Alex zoo hoog aangeslagen moreele voordeel, dat daaruit blijkt, dat wij niet van plan zijn, weer te verdwijnen.

Over de voorgestelde uitbreiding van het corps maréchaussees verheugt onze vroegere medewerker zich reeds bij voorbaat.

In Indische bladen lazen wij de bedenking, dat de bedoelde uitbreiding *te veel* goede elementen zou trekken uit de beste inlandsche en Amboneesche infanterie bataillons. Alex meent ook dat dit een reden is om de uitbreiding aan grenzen te binden, doch hij gelooft, dat die grenzen door den voorgestelden maatregel niet worden overschreden.

Ten slotte houdt Alex een pleidooi voor het groote belang dat Nederland heeft bij een onderwerping van Atjeh aan onzen wil. Immers, het heeft een bijzonder gunstige ligging aan den grooten handelsweg naar het oosten. Van af Aden tot Singapore zijn alle havens in Engelsche handen. Een niet van de Engelschen afhankelijk kolen- en handelsstation is voor alle continentale mogendheden van belang. Verder verwijst de schrijver naar zijn artikel in dit tijdschrift. Zijn slotconclusie is dat wij op den goeden weg zijn, wat betreft Atjeh's pacificatie.

KOLONIALE LITERATUUR.

DE HYPOTHESE VAN DU MESGNIL: DE ODYSSEA HEEFT PLAATS GEHAD IN DEN INDISCHEN OCEAAN.

Madagascar, Homère et la civilisation Mycénienne par François Du Mesgnil, Ingénieur Colonial. – 2e ed. – Paris Ch. Delagrave

In 1862 werd koning Radama II op Madagascar gekroond; dr. Auguste Vinson, lid van het Fransche gezantschap, dat die plechtigheid bijwoonde, beschreef haar en voegde aan zijn verhaal eenige beschouwingen over de Hovas toe. Hij had o.a. de opmerking gemaakt, dat de gelaatstrekken der Hovas over 't algemeen fijn en regelmatig zijn, dat het volk in deftig en eenvoudig nationaal gewaad zich met stukken van witte stof drapeerde op de wijze, die hem de kleederdracht der oude Grieken en Romeinen voor den geest riep; verder was de indruk van allerlei, wat hij daar gezien had, voor hem een onwillekeurige herinnering aan de tijden der Homerische poëzie.

Twee eeuwen vroeger, in 1658, had Flacourt een gedeelte van Madagascar bereisd en eene beschrijving van dat eiland gegeven; over de taal zegt hij, dat er op het geheele eiland slechts éene taal gesproken wordt, die in veel opzichten eenige overeenkomst heeft met het Grieksch, zoowel in de wijze van uitdrukking als in de samenstelling der woorden.

Zulke opmerkingen gaan niet verloren; vooral aan de kinderen van dat verre land geven zij stof tot verder nadenken; dat bleek uit het verschijnen van het boekje, welks titel ik boven heb afgeschreven en dat nu reeds zijn tweede uitgave beleeft. De heer Du Mesgnil, inboorling van Île de Bourbon, een man, zooals blijkt, van veel lectuur en levendige phantasie, van zijn geboorte af bekend met de wonderen van den Oceaan en de indrukken, die het ronddobberen op die onbegrensde wateren den nietigen sterveling moet geven, daarenboven lang geen vreemdeling in de Grieksche litteratuur, opgegroeid en levend in de lucht, naar zijn beweren, door de Malgachen van Madagascar vervuld met den geest van het oude Griekenland (want de kinderen van Ile de Bourbon hebben meestal Malgachische vrouwen tot verzorgsters en van deze leeren zij Malgachische liederen en legenden, die den Griekschen oorsprong nog verraden) geeft daarin eene beschouwing over de Odyssea, die zoo vierkant indruischt tegen alle beschouwingen van ons Westerlingen, dat men zich onwillekeurig afvraagt: hebben we hier wel met een ernstig werk te doen? Maar de schrijver heeft tot motto gekozen het woord van den admiraal Jurien de la Gravère: „on n'entre pas dans tant de détails quand on n'a pour base de son récit qu'un caprice d'imagination ou une imposture," en wij willen overeenkomstig dit motto aannemen, dat een man, toegerust met die wetenschap en levende onder de omstandigheden, zoo straks door mij aangestipt, dieper is gaan doordenken over al wat hij bij Homerus las en dit in verband bracht met legenden, die hij als kind reeds hoorde vertellen, b.v. dat lang, zeer lang geleden een schip Argo genaamd in het land der goden twee rotsen aan boord nam en ze in de zee neerwierp, en dat zoo de zustereilanden Bourbon en Île de France ontstaan waren; en ook dat de stam der

Sakalaven, een der machtigste en krijgshaftigste stammen op Madagascar, oudtijds van zeer verre van over zee gekomen was en dat de hoofdman van deze overweldigers een blanke was.

Als we nu b.v. bedenken, dat de schepen van koning Salomo het goud uit Ophir haalden, als we ons de koningin van Scheba voor den geest roepen, als we in aanmerking nemen, dat de Grieken veel verre zeetochten hebben gedaan, waarvan de reisverhalen wel bestaan hebben, maar verloren gegaan zijn, als we verder in het oog houden, hoe veel van de grijze oudheid ons volkomen raadselachtig is en hoe o.a. de mededeelingen over de indrukken, die Alexanders soldaten in het verre Oosten ontvingen bij het aanschouwen van die hun geheel vreemde wereld en de in de Odyssea als lotgevallen van Odysseus beschreven hallucinaties, laat ik ze nu maar eens zoo noemen, elkander dekken en aanvullen, dan kan het ons niet verwonderen, dat een phantasierijke geest als die van den heer Du Mesgnil zich niet heeft kunnen bedwingen het onderzoek in te stellen, waarvan hij hier de resultaten mededeelt, resultaten, die misschien nog maar een ruw ontwerp zijn, maar waarvan bovengenoemde dr. Vinson toch reeds getuigt: „ce travail paraît, au premier coup d'oeil, un hardi paradoxe; mais, en le lisant, on se familiarise, en entrant dans l'évidence, à ses vues, qui acquièrent, par la constance des faits, un degré étonnant et singulier de certitude".

En wat is dan nu het voorloopig resultaat van de studie van onzen ingenieur? Niet meer of minder dan dit: de Grieken waren in de voor-Homerische tijden reeds bekend met en verspreid over de kusten en eilanden van den Indischen Oceaan; op Madagascar hebben zich oudtijds Grieken gevestigd; daar ontmoeten wij overblijfsels der Myceensche beschaving; de zwerftochten van Odysseus hebben niet plaats gehad in de Middellandsche Zee, maar in den Indischen Oceaan; van Troje is de held, de kloeke zeeman, gegaan naar Egypte, vandaar door de Roode Zee naar Aden, toen naar Java, vanhier naar de kust van Mozambique, vanwaar hij ontkwam naar Madagascar, dat het onbekende eiland der Phaeaciërs is, waar koning Alcinoös en vóór hem diens vader Nausithoös regeerde. De Phaeaciërs brachten hem terug op Ithaca. Bovendien houdt hij den koenen zwerver tevens voor den auteur van het verhaal.

Men kan het boekje van den heer Du Mesgnil niet lezen zonder bewondering voor zijne gave om op onderhoudende wijze alles wat met zijn onderwerp in betrekking staat met elkander in verband te brengen; ook echter niet zonder verbazing (dit moet mij van het hart) over de vele ver gezochte en ongegronde etymologiën, waaraan niet de minste waarde te hechten is. De schrijver zegt trouwens zelf zeer openhartig: „on y trouvera probablement des erreurs d'étymologie ou autres". Maar daarom behoeven wij toch niet met voorname hooghartigheid de schouders op te halen voor zijn stoute hypothése. Het is veel meer onze plicht om ook deze nieuwe Homerische quaestie met ons koel Westersch verstand te onderzoeken. Doch daarvoor is het hier de plaats niet. Slechts dit: nog geen halve eeuw is het geleden, dat George Perrot dorst veronderstellen, dat de Myceensche beschaving, zooals we die in de Homerische poëzie geschilderd vinden, toen reeds eenige eeuwen van krachtig leven en grooten voorspoed achter den rug moet gehad hebben, en sedert heeft Schliemann die beschaving van voor meer dan dertig eeuwen voor ons uit de ingewanden der aarde opgedolven. Zal het ook zoo gaan met wat wij in La

civilisation Mycénienne van Du Mesgnil lezen? Zal er ooit antwoord komen op zijne vraag: „qui sera le Schliemann de la cité de Nausithoos et d' Alkinoos?"

Wij weten het niet. Maar toch, al geef ik toe, dat onze jongens bij hunne Homerus-lectuur vooreerst nog niet zullen leeren, dat Circe een Javaansche prinses was en Calypso een Africaansche schoone, noch ook dat Nausicaä de stammoeder is geworden van de koninginnen der Hovas, het is niet billijk met geen enkel woord melding te maken van zulk een geschrift. En waarom juist in dit tijdschrift? In Indië wordt de aandacht toch door zoo geheel andere zaken als hier in Europa in beslag genomen en men kan niet verwachten, dat iemand zich daar met Homerus bemoeit. Maar wellicht wordt op die verre kusten toch nog de een of ander gevonden, die er belang in stelt te weten, dat er iemand is, die het tooneel van Odysseus' tochten in de door hem bewoonde wereld zoekt, in de wereld, zoo rijk aan allerlei natuurtooneelen, dat zij niet kan nalaten indrukken te geven, die den dichterlijken geest nopen daaraan gestalte en wezen te geven. Hun, die daarin belangstellen zij de lectuur van Du Mesgnil's Madagascar aanbevolen.

Amsterdam. A. H. G. P. VAN DEN ES.

MET VERLOF.

Met verlof: oorspronkelijke roman door Thérèse Hoven. — Valkhoff en van den Dries. Amersfoort.

Op de „Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid" had de rubriek-commissie voor „Letteren en Wetenschap" een verzameling bijeengebracht van boeken, die door Nederlandsche vrouwen na 1850 zijn geschreven. Opvallend is het daarbij, hoeveel vrouwelijke romanschrijvers wij bezitten. En niet minder opvallend, hoeveel zoogenaamde Indische romans en novellen door haar ter wereld gebracht zijn. Dat is natuurlijk.

Het spreekt van zelf, dat een Europeesche vrouw, die in Indië komt, diepe indrukken zal ontvangen van de zoozeer van Europa afwijkende toestanden. Vooral daarom, omdat de Indische maatschappij niet onzedelijker, maar wel openhartiger is dan de Hollandsche, zoodat een beschaafde Europeesche vrouw, „een dame" zouden wij kunnen zeggen, wanneer wij dat niet zulk een afschuwelijk woord vonden, daar heel wat dingen ziet en bijwoont, die in patria op listige wijze voor haar verborgen worden gehouden.

Met verruimden blik, met breedere levensopvatting, menigmaal echter armer aan illusiën komt zij in haar geboorteland terug. En zij grijpt naar de pen, om ook anderen deelgenoot te maken van haar ondervinding.

Maar na jaren zijn de indrukken verflauwd, op vele plaatsen geheel uitgewischt. Toch blijft Indië de onuitputtelijke bron, maar het daaruit geputte water is de onderste, troebele laag.

Daarenboven brengen de omstandigheden mede, dat zelden objectief is waargenomen, zoodat door het boek steeds de schrijfster gluurt.

Onder de romanschrijfsters, die op de tentoonstelling verzameld zijn, slaat Mevrouw Thérèse Hoven het record. Niet minder dan 17 romans zijn van haar aanwezig. Het is waar, Indische romans zijn het niet alle. „Een bruidskrans en een doornenkroon" is onder deze wel het meest subjectief,

het meest persoonlijk. Dat boek *is* Thérèse Hoven, zou men willen zeggen, wanneer men het dichtslaat.

De vermelding van eenige titels zal verder voldoende zijn, om aan te toonen, dat wij met Indische romans te doen hebben. „Vrouwen lief en leed onder de tropen"; „In sarong en kabaai"; „Uit het land der klapperboomen"; zijn in dat opzicht sprekend genoeg.

Maar Thérèse Hoven zit niet stil. Wij ontvingen dezer dagen een fonkelnieuwe roman van haar, die nog niet op de tentoonstelling aanwezig is.

„Met verlof" is de geschiedenis van een echtpaar; Daniël de man is onderadministrateur op een estate in Deli, en hij is getrouwd met Eva, een Indisch meisje. Zij zwelgen in geluk, levende geheel met, door en voor elkaar. Maar — want er is een maar — het huwelijk is kinderloos. Hij vindt 't nogal gemakkelijk, maar zij vindt het vreeselijk. De eenige uitspanning, die zij buitenshuis neemt, wanneer haar man op zijn werk is, bestaat in het verleenen van hulp bij bevallingen van inlandsche vrouwen op de estate. Maar het zien van elk kindje wekt verlangens in haar op. En ten slotte besluiten zij met verlof naar Europa te gaan, ten einde „den professor" te raadplegen over haar steriliteit.

Nauwelijks in Europa aangekomen, beziet hij haar met heel andere oogen dan op de estate. Daar keek hij zelfs niet naar andere vrouwen en zeker zag hij er nooit een aan om haar te begeeren, hetgeen volgens den bekenden tekst reeds overspel genoemd kan worden. Hoe anders is dit in den Haag! Plotseling komt hij tot de ontdekking, dat alleen blonde vrouwen mooi en gedistingueerd zijn. Hij weet haar te beduiden, dat zij alleen zonder hem naar „Francisbad" (lees Franzensbad) gaat, onder voorwendsel dat de badkuren aldaar beter tot kroostverkrijging leiden, als de man er niet bij is. 't Indische vrouwtje laat zich heel kalm in haar eentje naar de vruchtbaar makende badplaats zenden, hoewel ze haar man achterliet in een pension, dat gehouden werd door een ongetrouwde blondine van 22 jaar, en hoewel zij wist dat diezelfde man dat meisje de mooiste van alle blondines vond. Terwijl nu de naieve Eva in haar badplaats in de hoop leeft, dat de kuur haar na haar terugkomst dat zal schenken, wat ze zoo vurig wenscht, raakt de snoode Daniël aan de scharrel met de blondine, die het pension houdt. En de natuur, grillig als ze is, schenkt aan de blondine uit het pension, wat ze blijft weigeren aan de Indische, ook na haar terugkomst van de badplaats. Hoe de kinderlooze wettige echtgenoote de blondine bijstaat, die sterft nadat zij een meisje ter wereld heeft gebracht, wordt ons in een volgend hoofdstuk beschreven. Stervende vertelde de blondine de waarheid aan Eva, de Indische, die tot op dat oogenblik geen flauw vermoeden had van de ontrouw van haar man. Eva toonde nu, dat, al waren Hollandsche meisjes beschaafder, zij verre boven het gros van haar stond, wat karakter en hart betreft. Ze nam, uit eigen aandrang, het kind van haar man tot zich. Wat een allermisselijkst individu Daniël was, kan de lezer daaruit afleiden, dat hij haar wilde overhalen ook nog het vijftienjarig zusje van de moeder van zijn kind, een blondine die sprekend op wijlen de zuster geleek, in huis te nemen. Dit weigerde Eva echter categorisch. Ook wilde zij niets meer van Daniëls liefdesbetuigingen weten, en Daniël, die dit wel op zijn vingers kon natellen, deed ook geen pogingen meer in dien zin. Zij keerden naar Deli terug, naar

de estate. Na één jaar als broer en zuster geleefd te hebben deed zij de eerste stap van toenadering tot haar man, die dat geheele jaar als een heilige geleefd had. En toen eerst werd hun huwelijk, wat het wezen kan en wat het zoo hoogst zelden is: een hemel op aarde.

Want de smart had hen beiden gelouterd, en haar bovendien ontwikkeld. Over het domme, goedhartige nonnatje, dat hem liefhad en verwende met een — wij zouden haast zeggen huishoudsters-aanhankelijkheid, was gekomen niet het schijn-vernisje der Westersche Indische beschaving, doch een geestelijke hoogheid: de wijding door de smart.

Wat we hier gaven is slechts het geraamte van het verhaaltje. We vinden dezen roman beter dan een der vele vroegere van Thérèse Hoven, omdat ons de persoon van Eva zoo duidelijk, helder voor den geest staat, alsof we het voorrecht hadden gehad die *nature d'élite* te kennen. Daniël is veel minder goed belijnd. Aardige trekjes vinden we toch wel ook bij hem. Zoo is heel echt, de onveranderlijke verzekering zijnerzijds op den stortvloed van phrases van de aanstaande moeder..... een koopje. Maar overigens vinden wij hem een erg mispunt.

Intusschen heeft het boek — al geeft Thérèse Hoven ons dit waarschijnlijk niet toe — een blijkbare tendenz. Het is een waarschuwing aan Indische dames om, als ze met verlof zijn, hun mannen te den Haag niet te vertrouwen. Dat die waarschuwing geen reden van bestaan heeft, zal zeker wel niemand, die veel met verlofgangers omgaat, willen beweren.

Mogen we ten slotte aan de schrijfster nog opmerken, dat ze de geliefkoosde fout maakt van dames-auteurs, om de inrichting van ons privaatrecht met souvereine minachting te bejegenen. Daniël redeneert niet slechts als een kip zonder kop, over het aannemen van het kind dat hij bij de blondine verwekt heeft, maar hij neemt, in overleg met een bevriend rechtsgeleerde, ook de noodige stappen om het kind aan te nemen De bevriende rechtsgeleerde is zonder twijfel een prul van het eerste water geweest. De Nederlandsche, noch de Nederlandsch-Indische wet kent — jammer genoeg naar onze meening — geen adoptie. In een soortgelijk geval, waar de kinderlooze vrouw de zieleadel heeft, de moederloos geworden kinderen van haar man tot zich te nemen, is het in de hoogste mate hinderlijk voor man en vrouw beiden dat die kinderen hun geheele leven den naam zullen moeten dragen van de minnares, die de man er staande het huwelijk op nahield. Een volkomen onnoodige pijniging van de overlevenden, die echter nu eenmaal verplichtend is in ons land, en die Thérèse Hoven niet maar in eens buiten werking mag stellen.

Aan het slot kan ik niet nalaten een woord van bewondering uit te spreken over de werkkracht van deze schrijfster. Behalve haar vast nummer, een roman per jaar, schrijft zij ettelijke tijdschrift-artikelen, redigeert een weekblad voor kinderen, het bekende „St. Nicolaas", en in de Septemberdagen zagen we haar te 's Gravenhage op de pers-soiree bij Jhr. Roëll nog in een andere functie: *excusez du peu*. Mevrouw Hoven was daar als vertegenwoordigster van de Indische pers: als de bekende Fanny van de *Javabode*, waarachtig geen sinecure vervullende. Zulk een productie-vermogen is werkelijk buitengewoon. En, zoo het natuurlijk tot oppervlakkigheid leidt, dan bedenke de kritiek, dat wie veel schrijft, ook veel vergeven zal worden.

v. S.

INDISCH BLOED.

Indisch bloed; door Ernst. — H. van Ingen. Soerabaja.

Ernst heeft zonder twijfel talent om te beschrijven. Maar hij beschrijft ongelukkigerwijze dingen, die hij nooit waarnam. Hij stapelt de eene onwaarschijnlijkheid op de andere en bouwt zoodoende een verhaal op, waarvan wij de weergade schaars zagen in onmogelijkheid. De eerste bladzijden zijn de best geslaagde; we krijgen daarin een aardig jong getrouwd huishoudentje te zien; maar daarna gaat Ernst er van door. In minder dan geen tijd maakt hij den man tot een even lafhartigen als oliedommen schoelje, die zijn vrouw, en daarna zijn schoonvader besteelt en ten slotte verdwijnt zonder in het boek eenig spoor na te laten: alles ten gevolge van één heftige woordenwisseling met zijn vrouw.

Met die vrouw echter maakt Ernst het nog maller. Als gevolg van die ééne woordenwisseling laat hij haar uit wraak een liefdesverklaring, met aanbod van zich zelf, doen aan een ongetrouwd vriend van haar man, dien ze nota bene voor het eerst van haar leven ziet, welke vriend echter den Jozef tegenover haar uithangt. Dit is juist een reden voor haar om, als zij geen raad meer weet, omdat ze het collier, dat haar man haar ontstolen heeft, en dat zij óp zicht had van een Arabier, die het terug wil hebben, en als zij gehoord heeft dat haar man het collier beleend heeft bij zijn vriend, dien te gaan opzoeken, te voet, midden in den nacht, in een stortregen ten huize van een ander ongetrouwd heer. De vriend is toevalliger wijze gewond door haar man, toen hij dezen laatste betrapte bij diens diefstal bij den schoonvader. Zij komt dus juist van pas om zijn wonden te verbinden. Hij speelt ten tweede male den Jozef, maar niet alzoo doet zijn gastheer, die haar in en uit de kamer van zijn gast heeft zien komen, die ook zijn beurt wil hebben en haar in zijn slaapkamer sleurt, waar hij haar verkracht. Na die beproeving laat hij haar met een buiging uit, maar ongelukkigerwijs loopt ze juist tegen haar man aan, die haar voor „slet" uitscheldt en haar onthaalt op een hevigen stomp met den hak van zijn laars. Intusschen is haar vader, uit schrik over den diefstal, door zijn schoonzoon bedreven, plotseling gestorven. Een oude, rijke nicht neemt haar tot zich. Ook deze verdwijnt, echter zonder een spoor na te laten, uit het boek. En nadat nu de man, die haar verkracht heeft, aan iedereen vertelt dat zij 's nachts bij hem geweest is, zien we haar even plotseling in gang Patjenongan doodarm en doodziek. Want in heel Batavia kijkt niemand haar meer aan. Van alle onwaarschijnlijkheden, die we maar voor 't grijpen hebben in dit werk, is deze nu wel de zwaarst te verteren. Het strijdt ten eenenmale met elk begrip van logica, dat deze jonge vrouw, die verkracht is tegen haar wil en zich overigens niets te verwijten heeft dan een overijlde handeling, te Batavia geboren en getogen, dochter van een schatrijk import-handelaar, pardoes in de diepste ellende komt, verlaten letterlijk door allen. Zóó is gelukkig de Indische maatschappij niet!

Doch we moeten alweer vooruit. Een oud heer, die vroeger bij de familie aan huis kwam, zoekt haar op en poogt haar te verkrachten. Daar hij echter de herculische kracht mist van zijn collega, die in deze handelwijze bij haar slaagde, lukt het hem niet. Zij is echter door een en ander zóó van streek,

dat zij een bloedspuwing krijgt en, ook al weer in een minimum van tijd, sterft.

Wij hebben zelden zulk een hoop onzin in een kort bestek bij elkaar gezien.

Liefhebbers, die Indische romans uitsluitend lezen met het oog op de daarin voorkomende erotische beschrijvingen, zullen in dit boek niet teleurgesteld worden. De schetsen van de gelukte en die van de niet-gelukte verkrachting, van het geminnekoos tusschen vrouw en man, en tusschen haar en den gast zijn tamelijk suggestief.

Ten slotte nog de opmerking, dat de schrijver wanhopig slordig styleert en dat hij steeds vreemde woorden gebruikt, die hij spelt als een barbaar.

v. S.

EEN DUITSCH-MALEISCH LEERBOEKJE.

Leitfaden zur Erlernung der Malayischen Umgangssprache (Küstenmalayisch) von Dr. Richard Hindorf. — Zweite erweiterte und verbesserte Auflage. — Berlin Carl Heymanns Verlag 1898. Ladenpreis M. 2.

Duitschers vindt men tegenwoordig overal en zij zijn niet zoo naïef als de Engelschen, die nu eenmaal geen moeite doen of liever te fier zijn om zich toe te leggen op de taal van de menschen, met wie zij te doen hebben.

Vandaar dan ook de verbazende hoeveelheid handleidingen voor de omgangstalen, die in den laatsten tijd in de Duitsche taal verschenen zijn. Nu betoogen Nederlandsch-Maleische taalgeleerden ons geregeld, dat het taaltje dat wij Indisch gasten allen — de bedoelde grammatici niet uitgezonderd — spreken, wanneer wij met inlander, Chinees of Arabier te doen hebben, een taaltje is, waarover wij ons hebben te schamen. En zij verzekeren ons, dat er geen laag-Maleisch bestaat, noch ooit bestaan heeft.

Dit neemt echter niet weg, dat wij met het niet bestaande laag-Maleisch ons voortreffelijk kunnen redden, dat elke vreemdeling het in Indië al lang kent, waanneer hij er nog niet in geslaagd is Hollandsch te leeren, en dat er niets is, waaraan wij in Indië zooveel hebben, als de kennis van die luttele honderden woorden, die wij nu maar zullen voortgaan laag-Maleisch te noemen.

En het taalgebied van dit kusten-maleisch neemt steeds toe. Zoo trof ons in de voorrede van de eerste uitgave van dit werkje een mededeeling van den schrijver over Duitsch Nieuw-Guinea, die, voor zoover wij dat kunnen nagaan, treffend juist is en die ons merkwaardig genoeg voorkomt, om ze hieronder te verhalen.

„Ik dacht bij het samenstellen van dit werkje niet slechts aan de vele Duitschers, die naar Nederlandsch-Indië gaan, maar ook aan onze eigen overzeesche bezittingen en wel in 't bijzonder aan Nieuw-Guinea en het daarbij behoorende gebied. De inlandsche bevolking spreekt daar wel is waar nog geen Maleisch, maar het zal niet lang meer duren of de Maleische taal heeft haar heerschappij ook over dit gebied uitgestrekt. Maleisch is de *lingua franca* van de Indische eilandenzee, en in dit uitgestrekte gebied worden een groot aantal verschillende talen en tongvallen gesproken. Maar het algemeene verkeersmiddel, de taal van handel en scheepvaart, is het Maleisch; overal

wordt het verstaan; zij is het verkeersmiddel tusschen Europeanen, Chineezen, Arabieren, Britsch-Indiërs en de inboorlingen der Indische eilandenwereld. En overal, waar de handelaren van deze zee, het zijn dan inlanders, Chineezen of Arabieren met hun vaartuigen komen, vindt het Maleisch spoedig ingang. Daar zich nu natuurlijk een levendig verkeer tusschen Nieuw-Guinea en de westelijke eilanden langzamerhand moet ontwikkelen en daar verder talrijke Maleisch sprekende arbeiders thans reeds op Nieuw-Guinea zijn en in de toekomst daar zullen komen, zoo zal ook Duitsch Nieuw-Guinea binnen niet te langen tijd tot het gebied van de Maleische taal behooren. En de Europeanen, die daar heengaan, zullen de Maleische taal niet kunnen ontberen. Reeds op de reis naar Nieuw-Guinea zal de kennis van de Maleische taal menigmaal zeer gewenscht zijn, want de groote meerderheid van de naar Nieuw-Guinea reizende Duitschers maken thans gebruik van Hollandsche schepen. En op deze spreekt het bedienden-personeel in de kajuiten bijna uitsluitend Maleisch. Gedurende de lange zeereis heeft men dus een goede gelegenheid om zich in het Maleisch te oefenen."

Gaarne zeggen wij den schrijver nog dit na: „het kusten-maleisch, een in den loop der tijden uit het hoog-Maleisch ontstane verkeerstaal, is buitengewoon gemakkelijk, eenvoudig, zonder moeielijke klanken, welluidend en het wordt in zeer korten tijd zelfs door onontwikkelde volken geleerd. Het is dus als geschapen, om als tweede verkeerstaal op Nieuw-Guinea te dienen. En bij de spraakverwarring op dat eiland kan de invoering van de eenheid van de verkeerstaal voor de gekleurde rassen slechts een quaestie van tijd zijn. En deze taal zal zijn — met of tegen onzen wil, want de natuurlijke ontwikkeling van de toestanden leidt daarheen — het kusten-maleisch."

De eerste druk van dit boekje verscheen in 1890, thans verschijnt een tweede, omgewerkte druk; wel een bewijs, dat er heel wat Duitschers naar Indië gaan! Voor hen is dit werkelijk een onmisbare gids.

Tot ons genoegen heeft de schrijver geheel vermeden te vervallen in het euvel, aan zoovelen van zijn geleerde landgenooten eigen. Hij onthaalt zijn lezers niet op onnoodig vertoon van wetenschap. Het moet, dunkt ons, op een Duitscher een overstelpenden indruk maken, groot gebracht als hij is in de savante complicaties van zijn nationale grammatica, om hier kennis te maken met een taal zonder verbuigingen, vervoegingen, naamvallen en tijden. Wij willen niet beweren, dat dit alles geheel en al in het echte Maleisch ontbreekt; het is toch maar een feit, dat wij al die dingen in ons huiselijk, gezellig brabbel-Maleisch hardnekkig negeeren. En dit doet ook de schrijver, daardoor toonende, dat hij een practisch boekje heeft willen schrijven; daarin is hij dan ook geslaagd.

Deze Duitsche Badings geeft echter alleen een Maleisch-Duitsch woordenlijstje. Wij meenen echter dat een Duitsche baar wel zooveel behoefte heeft aan het omgekeerde. En het is ons niet duidelijk, waarom hij het Duitsch-Maleische woordenlijstje heeft weggelaten.

Op de spelling, phonetisch volgens de uitspraak van het Duitsch, is wel eenige aanmerking te maken. Zoo schrijft hij consequent *anggur*; die laatste *u* zouden wij toch liever in een *o* veranderen.

v. S.

Een beoordeeling?

In de September-aflevering van dit tijdschrift lezen wij tot onze niet geringe verwondering een artikeltje van den Heer P. Jansz, den bekenden Javanicus, dat een beoordeeling heet te wezen van onzen „leercursus" voor het Javaansch.

Om te beginnen, is het wel wat erg vreemd, om een boek te „beoordeelen" ruim zeven jaren nadat het uitgekomen is. Bedoelde leercursus toch verscheen in het jaar 1891. We moeten tevens hierbij opmerken, dat het geen leercursus is „om de Javaansche taal te leeren lezen", zooals de Heer J. het noemt, maar een boek om Javaansch te leeren.

Toen wij bedoeld boek schreven, waren wij aspirant-controleur op Java, hadden wij twee en half jaar onder Javanen gewoond, en ons gedurende dien tijd steeds met ijver op hun taal toegelegd. Echter spreekt het wel van zelf, dat een niet-taalkundige, zooals wij toen waren, in zulk een werk fouten zal begaan. Wij weten dan ook zeer goed, dat die fouten voorkomen, maar ons *thans*, nu wij een veel beter inzicht in taal in 't algemeen, en dus ook in 't Javaansch gekregen hebben, over die fouten hard te vallen, is op zijn minst genomen een anachronisme. De heer J. spreekt ons in zijn artikeltje toe met Dr. Fokker: pardon, dat waren wij toèn nog niet, en de fouten in den leercursus zijn begaan door een aspirant-controleur, niet door een doctor in de Indische letteren.

Wij kunnen 't heusch niet helpen, dat de uitgever van den cursus nieuwe omslagen heeft laten maken, waarop de schrijver met het geleerde praedicaat vermeld staat. Wij hebben daar reeds tegen geprotesteerd; maar wat kunnen wij er aan doen, als toch exemplaren met Dr. Fokker in handen van onredelijke beoordeelaars vallen?

Onredelijk, zeggen wij; want is het niet onredelijk, een werk van *dertig lessen* te beoordeelen naar de *twee eerste*, zooals de Heer J. doet? Mij dunkt, al zijn er in die twee lessen fouten, leelijke fouten zelfs, er kan toch nog een boel goeds in 't overige deel van 't boek te vinden zijn.

Een sprekend bewijs, dat ons boek nog zoo „onbetrouwbaar" niet is, als de Heer J. het gelieft te noemen, is wel dit, dat een jongmensch alleen met behulp daarvan zich bekwaamd heeft voor de eischen van het groot-ambtenaars-examen. Wij kunnen den jongen man, thans ambtenaar op Java, met name noemen, en hij zal zeker gaarne onze verklaring staven. De Heer J. weet zeer goed, dat de eischen voor genoemd examen door de wet gelijkgesteld worden met die voor 't inlandsch onderwijs in Indië. Welnu, als het gebleken is, dat men zulk een resultaat *alleen met behulp van onzen leercursus* bereiken kan, is hij dan als gids zoo onbetrouwbaar?

Wat *praktische* resultaten betreft — daarvoor werd de cursus voornamelijk geschreven, zooals de titel aanduidt — wij kennen verscheidene gevallen van particulieren, die zich door ons boek de eerste gronden van 't Javaansch hebben eigen gemaakt, en daarvan later op Java veel voldoening gehad hebben.

Fitterijen op „Javaansch is *de* taal van Java", en „'t Javaansch is onwelluidend" zullen we niet uitvoerig beantwoorden. Meent de Heer J. heusch, dat wij bij 't schrijven van ons boek niet wisten, dat er op Java ook Soendaneesch en Madoereesch gesproken werd, wij die notabene ook examen in 't Soendaneesch aflegden? 't Is waarlijk jammer, dat de Heer J., die zijn Javaansch zoo uitstekend kent, zijn moedertaal zoo slecht verstaat. Met *de* taal van Java is bedoeld de voornaamste taal van Java, natuurlijk — waarom zooveel kwaadwilligheid bij een gewezen bedienaar des Heiligen Woords? 't Javaansch *is* leelijk, Mijnheer J.: zoo vinden wij 't, en zoo zijn er honderden anderen, al vinden wij de taal zeer belangwekkend. Dat U geen smaak heeft, kunnen wij niet helpen; maar wij zijn overtuigd, dat ieder onbevooroordeelde — liefst iemand die 't Javaansch *niet* verstaat — de taal in hooge mate onwelluidend vindt. Ik heb er tientallen van malen de proef mee genomen.

Nog even iets omtrent „jèn". Wat de Heer J. daaromtrent zegt, is mij geheel nieuw. „Jèn" als „indien" is zoowat *overal* in gebruik. Zeer merkwaardig mag het heeten, dat de heer J. zelf in zijn eigen Jav. Ned. Woordenboek als eerste beteekenis van *jèn* opgeeft: als, indien! Is dit fitten of niet? „*Jèn kowé ora gělěm*", zou nu volgens den Heer J. verkeerd zijn. Welnu, dan spreken zelfs de beschaafdsten verkeerd, want wij hoorden 't steeds voor „indien". Wat moet men dan volgens onzen beoordeelaar zeggen: *měnèk* of *měnâwâ?* Wij dachten dat 't eerste, in de verkorting *nèk* speciaal „strandtaal" was.

Wij zouden nog meer fitterijen kunnen noemen. Doch hiermee basta.

Dr. A. A. FOKKER.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

HET ONTSTAAN DER KORAALRIFFEN.

Het is vooral Dr. Johann Walther, die zich in 1897 ten opzichte van het door vele geleerden betwiste punt over het ontstaan van koraalriffen bijzonder verdienstelijk heeft gemaakt. In verband met een onderzoek der koraalriffen van het schiereiland Sinai ondernam Walther een reis naar Indië, ten einde aldaar in de Palk-straat, tusschen het vasteland en Ceylon, zijne studiën omtrent deze riffen voort te zetten. Nu nieuwe tochten uit Engeland en Australië eene afgeronde meening mogelijk maken, mag het volgende worden vastgesteld.

De levensvoorwaarden van koraalpolijpen zijn warm water, niet beneden 20° C. en zonlicht, zoodat de koraal in tropische zeeën, het vermogen bezit naar boven en schermsgewijs in de breedte te groeien. Hebben zij zich op een vaste onderlaag, b. v. een eruptiekegel, nedergezet, dan groeien zij kringvormig in de hoogte en ontstaan de eigenaardige vormen, die wij met een aan de inboorlingen der Maledieven en Lakedieven ontleend woord „atollen" noemen. Tot nog toe wist men niet te verklaren, hoe het mogelijk was, dat zulke eilandjes door slechts in stil water op hoogstens 80 M. diepte levende diertjes tot eene hoogte van honderden en duizenden Meters konden worden opgetrokken. Men nam derhalve de theorie van Darwin en Dana aan, dat eene langzame daling van den zeebodem de diertjes noodzaakte meer naar boven te groeien, ten einde aan de oppervlakte de noodige warmte en licht te zoeken. De vakgeleerden trokken partij voor en tegen Darwin en de kwestie der positieve en negatieve strandverschuiving is nog niet opgelost. Het zij voldoende er op te wijzen dat, zooals Walther kon aantoonen, zoowel op grootere als geringere diepten sedimenten van koralen worden gevormd; en dat de stelling van opheffing van het vasteland, waardoor het voorkomen van koraalriffen hoog boven de kustlijn verklaard wordt, onhoudbaar bleek; terwijl de laatste onderzoekingen in de Zuidzee en de boringen op het rif Funafuti (Ellice-eilanden) de leer van Darwin en Dana bevestigden.

Daar de koralen slechts op eene diepte van 45 M. kunnen leven en werken, zoo heeft de eigenlijke bodem dezer eilanden bij het begin der koraalvorming blijkbaar hooger gelegen en is die in den loop van geologische tijdperken langzaam gedaald, zoodat de koralen bij den opbouw al hooger en hooger stegen. Als dus van verschillende zijden wordt beweerd, dat deze eilandjes niet verzinken maar opgeheven worden en daarbij aan den top kalkafzetsels van lagere diersoorten werden afgezet, dan moesten de riffen ook slechts in de bovenste lagen uit koraalrots bestaan, en op grootere diepten uit kalkzand en kalkslijk, door mollusken en andere dieren daarop afgezet. Darwin zelf noemde een boring op groote diepte het eenigste middel tot beslissing van deze vraag. Professor David koos tot boring uit een plaats op Funafuti, die bij het hoogste springtij slechts een voet boven de oppervlakte van het water ligt. Toen hij wegens dringende bezigheden moest vertrekken, was er tot een diepte van 160 M. geboord en het aanwezig zijn van echte koraal op deze diepte onweerlegbaar bewezen. Daardoor is elke twijfel aan Darwin's

vermoeden geheel opgeheven. Eerst boorde men door een gat van 15 cM. diameter, maar vernauwde dit op een zekere diepte tot 10 cM. diameter. Bovenaan bestond de bodem uit verharde overblijfselen van koraalbouw, dan volgde tot een diepte van 12 M. echte koraalrots, vermengd met zeeëgels en zwammen, gewoonlijk tezamen met koralen aangetroffen. Van 12 — 30 M. diepte werd de grond min of meer zandig; koralen waren er in afwisselende menigte voorhanden met resten van Foraminiferen en lager volgde dan weder een echt koraalrif. Bij toenemende diepte vertoonde zich allengs verandering in de koraalvorming, daar het gesteente meer rotsachtig werd en afzonderlijke koralen moeilijker te onderscheiden waren. Tot op 60 M. diepte kon de bodem gezegd worden te bestaan uit koraalrif met tusschenliggende zandlagen. Dan kreeg men tot een diepte van 114 M. hoofdzakelijk zand, soms bijna op kalkslijk gelijkende; ook hierin waren koraalbrokken niet zeldzaam. Beneden 114 M. diepte trad vaste koraalrots op den voorgrond en nam het zuivere karakter van een koraalrif aan. Bijzonderheden over het ontstaan dezer ontzaglijke kalkmassa's, waaruit het atol gevormd wordt, zullen eerst na een zorgvuldig microscopisch onderzoek worden verkregen. Twee feiten vallen echter nu reeds te constateeren: eerstens dat men op 180 M. diepte een echt koraalrif heeft aangetroffen; en ten tweede dat, tijdens den opbouw van een steenmassa van 118 M. dikte, op de een of andere plaats in zee in groote hoeveelheid koralen moeten gegroeid zijn, daar de zee ter plaatse waar het atol Funafuti ligt, meer dan 3600 M, diep is en derhalve geheel afgescheiden ligt van elke streek in den omtrek, waar koralen voorkomen. Deze twee voor de hand liggende feiten toonen voldoende aan, dat het deel van den zeebodem, waarop Funafuti ligt, vroeger tot nabij de oppervlakte der zee moet hebben gereikt en later langzamerhand dieper en dieper gedaald is. Slechts op deze wijze kan men den grooten koraalbouw aldaar verklaren.

PARELVISSCHERIJ BIJ DE MERGUI-EILANDEN.

De Europeanen, die bij de parelvisscherij betrokken zijn, hebben hun hoofdkwartier gevestigd op het eiland Mergui, waarnaar deze geheele niet ver van de kust van Tenasserim gelegen groep genoemd wordt. De inlandsche bevolking bestaat uit lieden van Voor- en Achter-Indië, Chineezen, Siameezen, Maleiers en Japanners. De visschers wonen hier, maar zij oefenen hoofdzakelijk hun bedrijf uit in Penguin-baai, een kleine inham aan de noordwestkust van het eiland Malcolm. Hier gaan zij met hun schoeners voor anker, ongeveer 200 yards van het strand, in 10 vademen water. Elke visscher of vennootschap heeft een eigen schoener en sloepen of prauwen; de eerste om op te verblijven en de laatste voor de pompen en duikerstoestellen. Europeanen hebben tot heden het meest gevischt in den omtrek der eilanden Malcolm en Page, maar de Chineezen gaan noordelijker, vestigen zich tijdelijk op het eiland Ross en zijn tot hetzelfde doel werkzaam nabij de eilandjes Elphinstone en Grant.

De totale jaarlijksche waarde der gevonden parelen is min of meer een kwestie van speculatie. Er zijn vele redenen, waarom het juiste bedrag moeilijk te schatten is. Daar er belasting wordt geheven van alle aangegeven vondsten, worden vele mooie parelen achtergehouden, en als iemand gelukkig is

geweest, haast hij zich niet dat overal rond te vertellen. Ook stellen de duikers niet alles aan hun meesters ter hand en verkoopen menige parel in het geheim. Er zijn geen europeesche duikers; het zijn alle Burmaneezen, Japanners en Manillareezen. Deze zijn in hooge mate naijverig op elkaar en er wordt menige list verzonnen om elkaar de loef af te steken en den naam te krijgen van een gelukkigen duiker te zijn om aldus hooger loon te bedingen. Ziet b.v. een duiker dat een ander een hoop schelpen heeft gevonden, dan trekt hij achter hem heimelijk aan het touw, om hem terstond naar boven te laten hijschen. Boven gekomen en verlost van zijn hoofdstel zegt hij wel dat hij geen teeken gegeven heeft, maar in dien tusschentijd neemt de eerste de schelpen weg. De schelpen worden verpakt en uitgevoerd en voor de ruwe wordt in Engeland een vrij gelijke prijs van 130 £ per ton betaald. Er wordt alleen gevischt van November tot April en gedurende den vloed wordt er nooit gedoken.

De pareloester treft men aan in modder en zand, zelden op steenachtigen grond. Van die op rotsachtigen bodem bevatten de schelpen de meeste parelen en zoo zijn die in zand weer rijker dan die in modder. Volgens kaptein F. D. Maxwell wordt de parel aldus afgescheiden: „Nadat de schelpen verzameld zijn, worden ze in een groote kuip met heet water gedaan, tot ze zich openen. De weeke inhoud wordt dan met een mes uitgeschrapt en in een kom gelegd. Deze zet men half gevuld in de zon om de ontbinding te bevorderen. Na 3 of 4 dagen wordt water bijgevoegd en de geheele massa omgeroerd. Daar de parelen zwaarder zijn, zakken ze op den bodem en worden gemakkelijk uitgenomen. De rest wordt gezeefd, zoodat zelfs de kleinste parel niet te loor gaat. Om de oester bekommert zich niemand. Enkele Burmaneezen beweren, dat de dieren na de onderdompeling in heet water nog verscheidene uren leven."

DE HANDEL VAN FRANKRIJK MET ZIJN KOLONIËN.

Volgens het *Tableau général du commerce de la France* is de handelsomzet tusschen Frankrijk en zijne koloniën in het jaar 1897 aanmerkelijk toegenomen. De gezamenlijke uit- en invoer bedroeg in de jaren:

	1895.	1896.	1897.
		millioen francs.	
voor Algiers	475.9	448.3	481.3
„ Tunis	71.6	67.1	76.3
„ Fransch Indo-China	86.9	54.5	61.7
„ Fransche bezittingen in West-Afrika	50.6	57.4	52.2
„ Réunion	27.0	37.5	40.2
„ St. Pierre en Miquelon	37.0	37.3	34.5
„ Martinique	32.8	32.3	32.0
„ Guadaloupe	24.0	29.5	24.4
„ Fransche bezittingen in Oceanië	15.5	19.4	23.2
„ Madagaskar, enz.	16.7	12.1	22.5
„ Fransch-Guyana	12.7	12.5	12.4
„ Fransche bezittingen in Indië	7.1	5.6	4.0
tezamen	857.8	813.5	864.7

of ruim 51,200.000 francs meer dan in 1896.

De uitvoer naar Frankrijk bedroeg in de jaren:

	1895.	1896.	1897.
	millioen francs.		
uit Algiers	253.3	203.8	246.0
„ Tunis	35.1	26.1	29.3
„ Fransch Indo-China	22.5	17.8	23.2
„ St. Pierre en Miquelon	29.8	30.5	27.0
„ Réunion	18.3	20.9	20.7
„ Senegal, enz	19.9	23.6	20.4
„ Martinique	18.4	18.8	19.0
„ Guadeloupe	12.1	16.3	13.1
„ Oceanië	9.1	11.9	12.2
„ Madagaskar, enz	4.2	4.2	4.7
„ Fransch-Indië	6.7	4.9	3.0
„ Fransch-Guyana	0.6	2.1	1.6
tezamen	430.0	380.9	420.2

De uitvoer uit Frankrijk liep over deze waarde:

	1895.	1896.	1897.
	millioen francs.		
naar Algiers	222.6	244.5	235.3
„ Tunis	36.5	41.0	47.0
„ Fransch Indo-China	64.4	36.7	38.5
„ Senegal, enz.	30.7	33.8	31.8
„ Réunion	8.7	16.6	19.5
„ Madagaskar	12.5	7.9	17.8
„ Martinique	14.4	13.5	13 0
„ Guadeloupe	11.9	13.2	11.3
„ Oceanië	6.4	7.5	11.0
„ Fransch-Guyana	12.1	10.4	10.8
„ St. Pierre en Miquelon	7.2	6.8	7.5
„ Fransch-Indië	0.4	0.7	1.0
tezamen	427.8	432.6	444.5

Het bedrag van den invoer steeg derhalve met 39.300.000 francs en dat van den uitvoer met 11.900.000 francs.

Onder de uitvoerartikelen in 1897 bevonden zich aan:

voedingsmiddelen	voor	106.200,000 fr.
fabriekmatige producten	„	301.600,000 „
en nijverheids-voortbrengselen	„	36.500,000 „

EEN DUITSCHE „KOLONIALSCHULE".

Te Witzenhausen aan de Werra is een Duitsche „Kolonialschule" tot stand gekomen.

Deze heeft ten doel de opleiding van opzieners voor landelijke ondernemingen, van planters, landhuishoudkundigen, veefokkers en van kooplieden, speciaal voor de koloniën en overzeesche bezittingen, ten einde hen door veelzijdige ontwikkeling in staat te stellen dadelijk met vrucht in de eene of andere betrekking werkzaam te zijn.

Noord-Borneo.

Omtrent eene in den herfst van 1897 van uit Singapore naar Borneo ondernomen reis bericht een Duitsche reiziger het volgende:

Wegens den grooten afstand tusschen Borneo en Singapore — ongeveer 1000 zeemijlen of 5 dagreizen tot Sandakan — en de uitgestrektheid van het gebied van Britsch Noord-Borneo (31000 vierk. Eng. mijlen), moest ik er van den aanvang af niet aan denken het geheele land binnen de mij ter beschikking staande vier weken te leeren kennen en er mij toe bepalen de voornaamste plaatsen te bezoeken. Bij de tijdsverdeeling was ik natuurlijk van de aanwezige gemeenschapsmiddelen afhankelijk.

De belangrijkste havenplaatsen zijn: Sandakan aan de oostkust, Koedat in het noordoosten, en Laboean op het gelijknamige eiland aan de westkust. Deze havens staan met Singapore door middel van drie stoomschepen, welke de rondvaart in ongeveer 20 dagen volbrengen, in regelmatige verbinding. Koedat en Sandakan staan bovendien met Hongkong in geregeld verkeer en worden nog door andere schepen aangedaan, zoodat er gemiddeld maandelijks 20 schepen te Sandakan en 15 te Koedat binnenloopen.

Ik vertrok in den avond van 28 Augustus 1897 met den stoomer „Ranee" van Singapore. Deze zou niet als gewoonlijk eerst Laboean aandoen, maar rechtstreeks naar Koedat en Sandakan gaan om eerst op de terugreis te Laboean aan te gieren. Dit kwam mij in zoover zeer gelegen, omdat Laboean een van het vasteland geheel verschillend karakter bezit en meer als een uit staatkundige redenen toegevoegd aanhangsel te beschouwen is. De vaart van Singapore is in het algemeen zonder gevaar. Eerst passeert men den Horsburgh-lichttoren en het eiland Pedra Branca en gaat in oostelijke richting tot Victory-island, dan iets meer noordoostwaarts tot de Natoena-eilanden, die wij in den ochtend van 30 Augustus zagen liggen, en van daaruit recht noordoostelijk. In den namiddag van den volgenden dag gingen wij voorbij Barram-Point, de grens tusschen Sarawak en Broenei en daarna ging het langs de kust van Borneo. Tegen middernacht kwamen wij ter hoogte van het eiland Laboean, en dus op de grens van het Noord-Borneo-gebied. Van het eiland Gaja, dat wij den volgenden morgen om 8 uur ontwaarden, ziet men den berg Kinabaloe, die met zijn 13700 voet hoogen top boven de aangrenzende bergketenen uitsteekt en meest door dichte wolken is omgeven.

Wij varen vervolgens voorbij de bocht van Ambong en op den vierden dag bereikt het schip de noordelijkste punt van Borneo en wendt den steven dan hiertusschen en het tegenoverliggende eiland Balambangan naar de groote baai van Maroedoe, die zich 28 zeemijlen zuidwaarts uitstrekt, bij den ingang

17 mijlen en in haar zuidelijk einde 9 mijlen breed is. Aan de westkust dezer baai treft men, op een afstand van 11 zeemijlen van den ingang, als eene $1^1/_2$ mijl lange insnijding, de haven van Koedat aan. Wij stoomen hier den 1 September, des avonds 6 uur, binnen en hadden een prachtig gezicht; rondom de bocht van Koedat en verder oostwaarts om de baai van Maroedoe waren de min of meer hooge heuvels door het licht der ondergaande zon met een rooden glans omneveld, terwijl de maan recht voor ons in het westen onderging. Links, in het zuidwesten, steeg de Kinabaloe statig uit het landschap omhoog en rechts, aan den noordelijken oever der bocht, lag tusschen zwarte wolken de stad Koedat, slechts herkenbaar aan het landingshoofd en eenige pas ontstoken lichten. Een zachte bries voerde ons heerlijke geuren van het land toe — wellicht de uitwaseming van koffiebloesems. De kade van Koedat, waar het schip des avonds 7 uur vastgemeerd lag, is van hout opgetrokken, waarop de evenzoo van hout gebouwde kantoren der scheepsagenten staan, terwijl het tolhuis aan het begin van den landweg is opgericht. Achter deze liggen eenige steenen goederenpakhuizen en met een kleine tusschenruimte sluiten zich daaraan een paar korte straten, met huizen van één verdieping, waar Chineezen levensmiddelen en andere kleine benoodigdheden verkoopen. Verderop staat op de strandvlakte het hôtel, een houten gebouw van twee verdiepingen, het gewone verblijf der planters in de baai van Maroedoe, als zij te Koedat komen. Aan het hôtel sluiten zich dan, eveneens door groote tusschenruimten gescheiden, op dezelfde vlakte het hospitaal en de gevangenis aan, op gelijke wijze van hout gebouwd.

Het is slechts een smalle strook lands aan de kust, waarop de benedenstad zich bevindt. Daarachter verheffen zich heuvels, waarop de huizen der Europeanen, de landskantoren en de woning van den resident staan. Men heeft deze plaats tot vestiging uitgekozen wegens de schoone haven, in de hoop dat handel en verkeer zich hierheen zullen verplaatsen, als de omliggende districten in cultuur gebracht zijn. Van het lot der ondernemingen zal dan ook de verdere ontwikkeling van Koedat afhangen; op het oogenblik maakt die plaats nog een kalmen, ofschoon vriendelijken en bevalligen indruk.

Het grootste nadeel is gebrek aan goed drinkwater, dat op tamelijk grooten afstand gehaald en vooraf gefiltreerd moet worden.

Voor baden en andere huiselijke behoeften gebruikt men in den regel in bakken opgevangen regenwater, dat overvloedig voorhanden is, want het regent in Borneo bijna het geheele jaar door, met groote regelmaat en in overvloed; de gemiddelde hoeveelheid regen, die te Koedat valt, zal jaarlijks 120—130 Eng. duimen bedragen. Overigens hoopt men eens op niet te verren afstand goed grondwater te verkrijgen en bij toeneming der bevolking zal men een doelmatig stelsel van wateraanvoer kunnen tot stand brengen. Ik maakte van de vriendelijke uitnoodiging van den resident Little, dien ik reeds van Singapore kende, gebruik en trok in de residentswoning, een op een tot de zee reikenden heuvel gebouwd houten huis, dat een vriendelijk aanzien heeft en voldoende ruimte bezit, terwijl het met nipahbladeren is gedekt. Ik trof daar den heer Walker, den Commissioner of lands, met wien ik den volgenden ochtend een rit in den omtrek maakte.

Een uitgebreid wegennet wordt in dit district nog niet aangetroffen. De grootste weg, die een breedte heeft van ongeveer 20 voet, is circa 5 à 6

mijlen lang en leidt naar een woud, waaruit men goed bouwhout haalt. Zelfs deze is niet verhard en gelijkt in den regentijd hier en daar op een modderpoel. Als uitsluitend gebruikt voor ossenkarren en ruiters, beantwoordt die geheel aan zijn bestemming. Aan kunstmatig aangelegde wegen bestaat nog geen behoefte. Smallere wegen, waarop twee karren elkaar slechts met moeite passeeren kunnen, voeren naar de ondernemingen. In de onmiddellijke nabijheid van Koedat ligt een op zijn Europeesch, of liever volgens de Javaansche methode aangelegde plantage, waar een Hollander van Java koffie teelt, die goed gedijt. Interessant is eene dicht daarbij gelegene nederzetting van Chineesche boeren, in 1883 voor rekening der Noord-Borneo-maatschappij aangelegd. Men had het plan opgevat voor het in cultuur brengen van het land in massa's Chineezen te lokken en zich in verbinding gesteld met den bekenden zendeling Lechner te Hongkong, die onder de tot het christendom bekeerde zoogenaamde Hakka-Chineezen velen tot verhuizing naar Noord-Borneo overhaalde. Den 16en Januari 1883 kwamen dan ook 50 boeren en 30 gehuwde paren met kinderen, te zamen ± 90 koppen, te Koedat en kregen op een afstand van 3 Engelsche mijlen een plaats, waar zij zich konden vestigen; elken ongehuwde werd een halve acre en elk gezin een heele of meer grond toegewezen. Het oerwoud was op kosten der maatschappij gerooid, die ook gereedschappen voor het bouwen van woningen en zaadplanten verstrekte. Overigens moesten de kolonisten naar eigen goedvinden te werk gaan. Alles gedijde prachtig. Onder de verstrekte zaden was ook een groote hoeveelheid koffie, waarmede niemand wist om te gaan.

De boomen groeiden wel goed, maar door gebrek aan zorgvuldige behandeling gingen vele te loor. Enkele leverden echter vruchten, waarvoor goede prijzen werden gemaakt. Dit leerde hun de waarde dezer cultuur en daar toen juist een europeesche planter in de buurt koffie begon te verbouwen, leerden zij van hem de regels tot onderhoud van een koffie-aanplant en pasten deze toe. De van de eerste boomen verkregen vruchten werden tot verderen aanleg benut en nu zijn ze in het bezit van wel niet groote maar toch rijkelijk dragende koffietuinen. Van de 93, die er aanvankelijk waren, wonen er nog 36 op dezelfde plaats; de overigen hebben zich als handelaren te Koedat of elders gevestigd, of wel als kleine landbouwers in den omtrek. De meisjes zijn gehuwd en het is hun over het algemeen goed gegaan.

De heer Walker schrijft de toeneming der staatsinkomsten van dit district, welke van 14.000 dollars in 1883 tot 100.000 dollars in 1893 stegen, voor een niet gering deel aan deze chineesche kolonisten toe. Intusschen was deze proef te kostbaar om er mede voort te gaan en reeds in Maart 1883 maakte het bestuur bekend, dat in het vervolg wel is waar gaarne Chineezen en vooral Hakka's zouden opgenomen, maar dat er geen vrije passage naar Borneo meer zou verleend worden. Van eenige vestiging op grootere schaal is sedert geen sprake meer geweest.

Europeesche ondernemingen heeft men in den omtrek der Maroedoe-baai ongeveer een half dozijn, waarvan ik er twee bezocht heb. De eene, Pitas-Estate geheeten, behoort aan de German-Borneo-Company, ligt aan de op de oostkust der baai uitmondende Bengkoka-rivier en dient voor tabaksbouw. Het europeesch personeel bestaat op één uitzondering na geheel uit Duitschers. Het terrein is zeer uitgestrekt en de grond meerendeels vruchtbaar. De tabak

wordt op de wijze van Deli-tabak behandeld en heeft in menig jaar een rijken oogst opgeleverd.

De Borneo-Coffee-Company-Limited bezit eene onderneming, Taritipan Estate, aan een riviertje, dat in den zuidoostelijken hoek der Maroedoe-baai uitmondt; zij wordt evenzoo beheerd door een Duitscher, Eduard Schück, den zoon van een scheepskaptein, die 20 jaar geleden in de wateren der Soeloe-eilanden als koene zeevaarder bekend was. Ik bezocht die op een regenachtigen dag, toen ik ongelukkig niet veel te zien kreeg. Niettemin kon ik op den weg naar de woning van den heer Schück ontwaren, hoe welig de boomen groeiden en welken rijken oogst zij beloofden. Taritipan Estate geldt voor een degelijke, goed beheerde onderneming. Kort geleden waren deskundigen uit Ceylon tot bezichtiging van het land in Noord-Borneo gekomen en hadden zich over den grond gunstig uitgelaten. Men hoopt in de toekomst ook den aanplant van kokospalmen uit te breiden en daaruit nieuwe voordeelen te trekken.

Den 3en September zette ik met hetzelfde schip, waarmede ik gekomen was, de reis naar Sandakan voort.

Kleine stoomschepen varen uit de Maroedoe-baai, ten zuiden van het eiland Banguey, door het Mallawalle kanaal langs de kust; grootere moeten ten noorden der eilanden Balambangan en Banguey gaan en op grooteren afstand van de kust houden, daar de diepte der zee zeer ongelijk is en tal van kleine eilanden en riffen de vaart in de nabijheid van het land bemoeilijken. Tengevolge daarvan duurt voor beiden de reis even lang.

Na een kalmen dag kwamen wij in den ochtend van 4 Sept. te Sandakan. Het binnenvaren van de haven is op een helderen morgen, zooals wij dien troffen, bepaald schilderachtig. Aan den ingang zijn de kusten ongeveer twee zeemijlen van elkaar verwijderd, welke doortocht door een in het midden gelegen eiland nog vernauwd wordt, zoodat de zuidelijke passage ongeveer $1^1/_4$ mijl breed is en de noordelijke, van $^1/_2$—$^3/_4$ mijl, slechts voor kleinere schepen bevaarbaar is. Het eiland, Balhalla, heeft aan den zuidoostkant een steilen bruinrooden wand, die door vele openingen afgebroken is. Dit moeten holen met eetbare vogelnestjes zijn. Op den top en aan de noordzijde is het dicht met donkergroen loof begroeid evenals de heuvels op de oevers der baai. Deze verbreedt zich voorbij den ingang allengs tot 5 zeemijlen en vormt daardoor een prachtige haven. In het midden ligt, ongeveer 5 mijlen ten zuiden van Balhalla, het eilandje Buy. Dit vormt de grens van de eigenlijke haven, want al strekt de baai zich ook tien mijlen verder landwaarts uit, zoo is zij toch ondiep en te veel met grootere en kleinere eilandjes bezaaid om voor schepen bruikbaar te zijn. Het deel ten noordoosten van Poeloe Buy is derhalve de eigenlijke haven van Sandakan. Daar ligt aan den noordelijken oever, ongeveer twee mijlen van den ingang, de stad Sandakan, de hoofdplaats en bestuurszetel van Britsch Noord-Borneo. De stad, vroeger Elokpoera (de schoone) genoemd, herinnert door hare ligging op de zachte helling van twee zich aan den achtergrond vereenigende heuvels aan italiaansche steden in de golf van Napels. Ook van de landzijde is het uitzicht op de breede watervlakte met de vele eilandjes zeer bekoorlijk. Natuurlijk levert het geaccidenteerde terrein vele nadeelen op, zoodat b.v. van rijtuig bijna geen gebruik kan worden gemaakt, maar ernstige moeilijkheden ontstaan daardoor niet. Reizigers in Noord-Borneo maken zoo algemeen gebruik van

poneys, dat men geen behoefte aan een ander vervoermiddel heeft. De Soeloe-poney is in weerwil van zijn kleinheid een taai, volhoudend en krachtig dier. Te Sandakan bestaat een renbaan en ook in de nabijheid van Koedat is die onlangs tot stand gekomen, waarop reeds een paar malen wedrennen met deze kleine dieren gehouden zijn. Daar men deze poneys voor 25 tot 30 dollars kan koopen, zoo bezit ieder Europeaan er een of meerdere.

Wat de ligging der stad betreft, zoo dient herinnerd dat er zuiver en goed drinkwater is. Zij geldt dan ook voor een onder tropische verhoudingen gezonde plaats. Men komt er aan wal langs een vrij lange houten pier, waaraan een groot en een klein stoomschip tegelijk liggen kunnen om te lossen en laden. Bovendien vindt men aan weerszijden nog tal van inlandsche booten. Aan het landeinde dezer pier is het tolbureau en vlak daarachter op het bij eb gedeeltelijk droogloopend strand de inlandsche wijk, die zeer interessant is. Hier wonen Chineezen, Maleiers, Dajak's, Doesoen's, Soeloe's en andere Aziaten bijeen op een ruimte die iets grooter is dan een engelsche □ mijl en hebben hunne waren tot droging en verkoop vóór de huizen op de als straat dienende brugvormige palissadeering uitgesteld. Daar ziet men rotan, kopra, visch, vruchten, groenten, enz. en ook levende dieren, als apen, beren, jonge rhinocerossen en allerhand pluimgedierte, dat uit het binnenland is aangevoerd. Voor de bereiding der visschen is een afzonderlijke plaats gemaakt vóór het blok van huizen, die echter spoedig naar elders wordt overgebracht. Achter de smalle kuststrook begint op de heuvels de europeesche stad. Na eenige minuten stijgens op een in het leigesteente uitgehouwen weg komt men op de hoogte, waar de door een fraaien tuin met tennis- en andere speelplaatsen omgeven woning van den gouverneur staat. Als alle gebouwen in Noord-Borneo is ook deze van lichte materialen gebouwd en, alleen beschut voor zon en regen, op toevoer van de grootst mogelijke hoeveelheid frissche lucht ingericht. Op een houten fondament verheft zich het langs twee houten trappen bereikbare woonhuis. De ruimte, welke men bij het opklimmen het eerst bereikt, is zeer groot; het ontvangvertrek en de voorgalerij sluiten zich aan de eetzaal aan, slechts door houten schutsels daarvan gescheiden. Hierboven verheft zich het 40 voet hooge dak van atap, waaronder aan beide zijden breede slaapkamers, door wanden van palmbladeren afgescheiden. Van uit de voorste veranda heeft men een prachtig uitzicht op de stad en de baai van Sandakan en men kan het hier, zooals ik zelf een week lang ondervond, best uithouden. Achter den heuvel van het gouvernementshuis verheft zich een andere, waar men bezig is een steenen kerk te bouwen. Daar de kosten voor dezen bouw door vrijwillige bijdragen worden bijeengebracht, zoo gaat die slechts langzaam vooruit. De geestelijke wijst er met trots en liefde op en heeft reeds het voorrecht gehad daarin godsdienstoefeningen te leiden. Verder in het land vindt men de oude houten Protestantsche kerk, de school, de Katholieke kerk met klooster, en een hospitaal. Aan de oostzijde liggen meerdere particuliere woningen van Europeanen over de heuvels verspreid en iets lager, nabij de havenstad, de kantoren der voornaamste europeesche kooplieden, de gouvernements-bureaux, de tennisclub, het museum en het gerechtshuis. De gevangenis staat nog iets meer beoosten van de benedenstad, waar bovendien een soort versterking, een zandige plek op een heuvel nabij de zee, is aangebracht. Daar oefenen zich

de politiesoldaten en zijn enkele kleine stukken geschut geplaatst. Aan den westkant bevindt zich aan het strand op eenigen afstand, maar door een rij huizen van inboorlingen verbonden, een cutch-fabriek en een zaagmolen. De bereiding van cutch (een kleurstof uit mangrove-bast) schijnt zeer toe te nemen en goede winsten af te werpen.

Het geheele getal inwoners van Sandakan wordt als 5000 opgegeven, waarvan ongeveer 70 Europeanen zijn, daaronder 20 dames. De aziatische bevolking bestaat hoofdzakelijk uit Chineezen, verder uit inboorlingen van Borneo (Dajak's, Doesoen's, Badjau's, enz.) en van het eiland Soeloe. De Chineezen erneeren zich met groot- en kleinhandel, ambachten en akkerbouw ; de inboorlingen op kleinere schaal ook met het telen van groenten, met de vischvangst en vooral met het verzamelen van boschproducten, vogelnestjes, het kappen van hout, enz. De straten in Sandakan zijn goed, hetgeen te meer lof verdient, omdat ze door het heuvelachtig terrein en de zware regens in hooge mate aan vernieling bloot staan. Het wegennet voldoet aan de behoefte en wordt voortdurend uitgebreid. Ongelukkig ontbreken de middelen om het binnenland met de grootere kustplaatsen te verbinden. Tot nog toe is slechts één grootere weg van Sandakan uit aangelegd, maar deze reikt nog niet ver; het plan is dien tot aan de rivier Byte, welke eenige mijlen benoorden de Sandakan-baai in zee valt, door te trekken. Bovendien is met groote kosten dwars door Noord-Borneo van Sandakan naar Laboean een telegraafnet gespannen, dat Sandakan met Londen in verbinding brengt, daar Laboean sedert eenigen tijd door kabels met Singapore en Hongkong vereenigd is. Daar het een bovenaardsche geleiding is, staat die in het oerwoud licht aan ongemakken bloot, door het omvallen van boomen, de wilde dieren en soms door kwaadwilligheid van den kant der inboorlingen. De gemeenschap wordt derhalve dikwijls verbroken. Een kleinere lijn gaat naar Lamag, eene onderneming op 80 mijlen afstands van Sandakan, aan den bovenloop van de rivier Kinabatangan, in welker nabijheid ook een regeeringspost (zetel van een magistraat) is en vandaar verder tot Darvel-baai. De gemeenschap tusschen Sandakan en de andere vestigingen heeft geheel te water plaats.

Van Sandakan uit besloot ik eenige der in dit district gelegen ondernemingen te bezoeken en meer bijzonder de door een Duitscher, den heer Breitag, beheerde Batoe-poetih Estate aan de rivier Kinabatangan en de gouvernementsplantage aan de Byte. Den 5en September ging ik aan boord van den Sabah, een kleinen rivierstoomer, waar op het dek aan den voorsteven een ruimte van ongeveer 20 □ voet voor Europeanen gereserveerd was. Wij waren met ons vieren Europeanen; de machinist, tevens gezagvoerder, mede-oprichter van de Saba-maatschappij waaraan het schip behoorde, een advocaat uit Singapore die voor een proces was overgekomen en de jeugdige Wilhelm Schück, die op een der plantages waar wij heen gingen zijn broeder wilde bezoeken. Op het achterdek verdrongen zich Chineezen en inboorlingen en in het tusschendek wemelde het van doode en levende lading, waaronder eenige koeien met kalf, varkens, geiten, ganzen en kippen lawaai genoeg maakten. Onder het dek bevonden zich vier kleine hutten voor de Europeanen. Wij voeren zuidoostwaarts de baai uit naar de monding van de Kinabatangan. Deze rivier heeft meerdere uitmondingen, waarvan wij de naastbijgelegene uitkozen, die wij na 1½ uur bereikten. De rivier is breed en, nadat de bank gepasseerd is,

diep en heeft geel zandkleurig water. De beide oevers zijn dicht met mangrovebosch begroeid, hier en daar door nipah-palmen afgewisseld. Meer stroomopwaarts groeien hiertusschen andere boomen, tot men het eigenlijke oerwoud nadert. Den eersten avond voeren wij tot donker — 6½ uur — door en gingen toen voor anker, daar de vaart 's nachts te gevaarlijk is, vooral wegens de groote boomstammen. Het laat zich begrijpen, dat het niet gemakkelijk viel den slaap te vatten: herhaaldelijk werd de rust door het getier aan boord gestoord. Daar het tegen den morgen echter vrij koel werd, gevoelde men zich toch opgefrischt, toen om half 6 het anker gelicht werd, te meer daar wij het overigens aan boord zeer goed hadden. De vaart werd nu bij heerlijk weder door het dichte woud op den breeden stroom met een snelheid van 8 knoopen voortgezet. Een allerbelangrijkst uitzicht: hooge stevige boomen met zwaar onderhout, alles met elkaar door reusachtige lianen verbonden, hier en daar palmen tusschen het loofhout, alom met mossen, varens en woekerplanten bekleed. Verder stroomopwaarts veel riet en bies langs den oever. Groote en kleine vogels vlogen in het rond of vermeiden zich aan de oevers, als neushoornvogels, duiven, kleine witte reigers, rijstdiefjes en vogeltjes als onze musschen en zangvogels. Nu en dan zag men een groep roode, bruine of zwarte apen tusschen de takken springen. In dit gebied zijn ook olifanten, waarvan wij echter evenmin iets zagen als van de krokodillen, die in menigte moeten voorkomen. De buks van onzen advokaat, die op wat sport had gerekend, bleef vrij wel onaangeroerd staan.

Borneo heeft bij jagers den naam van uitstekend jachtterrein en meerdere reizen zijn er tot dat doel gemaakt. Behalve olifanten en rhinocerossen zijn er wilde buffels, een kolossaal dier, *tambadan* of *seladang* geheeten, herten, varkens, beren en orang-oetan's als jachtwild. Met name de olifant is evenwel zoo zeldzaam, dat het wenschelijk is gebleken, hetzij als eigenaardigheid van het land of ter latere benutting, hem in het leven te houden. Den 1en Augustus dezes jaars heeft de gouverneur een besluit genomen *„for the preservation of large game"*, waarbij het schieten op olifanten, rhinoceros, wilde runderen, varkens of herten, zonder jachtacte verboden wordt, buiten het geval van zelfverdediging of ter voorkoming van groote schade; en den schutter is voorgeschreven het bewijs te leveren van het aanwezig zijn dezer uitzonderingsgronden.

De jachtacte wordt verleend onder voorwaarde, dat voor elken mannetjes-olifant, die geveld is, 200 dollars moeten betaald worden, terwijl op het dooden van een wijfjes-olifant een straf van 1000 dollars is bedreigd. De vergunning tot de jacht op rhinocerossen en buffels wordt tegen een jaarlijksche betaling van 50 dollars uitgereikt; voor het dooden van wijfjes moet 10 dollars boete worden betaald. Tegen betaling van 5 dollars jaarlijks wordt het jagen op varkens en herten toegestaan.

Om 11 uur voormiddags bereikten wij de eerste nederzetting, dicht bij een verlaten plantage. Om 12 uur gingen wij voor anker bij eene andere vestiging, een door lieden van het eiland Soeloe bewoond dorp. De huizen waren naar het gewone maleische model van stammen van niboengpalmen vervaardigd en met atap gedekt, meestal zonder eenig huisraad, behalve enkele matten om te slapen, en zagen er kaal en vuil uit. Rondom het dorp was het woud in een kring van ongeveer een kilometer weggekapt en met kokosnoten,

bananen, een weinig rijst en wat tropische vruchtboomen beplant. De bewoners houden zich in hoofdzaak onledig met de inzameling en verkoop van boschproducten; gewoonlijk voeren zij niet veel uit. Na anderhalf uur stoomden we verder en bereikten tegen 5 uur de eerste groote onderneming „Koyah Estate" van de London-Amsterdam-Borneo-Tobacco-Company, waarvan de hoofdadministrateur, een Engelschman met name Lease, ongelukkig op reis naar eene andere plantage was. Daar wij hier goederen te lossen hadden, werd het te laat om door te gaan en bleven wij den nacht over. De dokter, een Hollander, toonde ons de woningen der Europeanen en der chineesche koelies, de schuren en het hospitaal en ontving ons zeer vriendelijk. Van den aanplant zelven konden wij niets zien, daar in de onmiddellijke nabijheid der woningen niets verbouwd wordt. Ik heb later echter een groot deel der velden van de rivier uit gezien. Den 7en September, des morgens 5½ uur, trokken wij verder. Om 8 uur bereikten wij een onderpost van de Batoe-Poetih Estate, waar weder goed gelost werd, en om 10 uur het woonhuis van den hoofdadministrateur. Hier verliet ik den stoomer, die stroomopwaarts naar Lamag ging, om er tot zijn terugkeer te blijven. De hoofdadministrateur, Paul Breitag, huisvestte mij, voerde mij op zijne plantage rond en legde mij alles uit, wat nieuw voor mij was. De onderneming behoort aan een Hollandsch-Engelsch syndicaat; naast den Duitschen administrateur zijn er nog twee Fransche assistenten werkzaam. In Borneo is elke Europeaan in zekeren zin een landgenoot en naijver tusschen verschillende nationaliteiten is er onbekend. Ik bezichtigde allereerst de nabij het woonhuis gelegen gebouwen, waaronder ik de fermenteerschuren het belangrijkst vond. Hier heeft de heer Breitag zelf het toezicht, terwijl hij dagelijks de temperatuur der tabak in de verschillende stapels bladeren opneemt en noteert en daarnaar de verdere behandeling regelt. Reeds was een deel van den oogst opgeschuurd en de heer Breitag was zeer tevreden over de lengte en fijnheid van het blad; hij hoopte daarom op een zeer goede kwaliteit van zijn product. Wij wandelden toen naar de een half uur verder aan den anderen oever der rivier gelegen velden, waar wij wel een uur lang vertoefden. Ofschoon reeds een groot deel van den oogst gesneden en in de droogschuren opgeborgen was, kon men de aan de velden besteede zorg toch nog overal waarnemen. Dikwijls zag men de chineesche koelies bezig met het inboeten van nieuwe planten, in de hoop die nog vóór het einde van den oogst tot rijpheid te brengen.

Gelijk bekend, is het gewoonte op Sumatra en in navolging daarvan ook op Borneo, aan de koelies enkele velden ter eigene beplanting over te laten om aldus hun ijver aan te moedigen, dat zij betaling erlangen naar het aantal en de deugdelijkheid der door hen na den snit uitgepoote planten.

Op deze wijze is het doenlijk honderden koelies over een groote uitgestrektheid gronds onder enkele europeesche assistenten aan het werk te zetten. In de droogschuren zag ik de afgesneden bladeren in lange rijen opgehangen om na afloop der droging naar de fermenteerschuren te worden overgebracht.

Na afloop van het fermenteerproces worden de bladeren naar hunne deugdzaamheid, d. i. naar de lengte, kleur, afwezigheid van gaten, enz. gesorteerd en dan tot balen verpakt en verzonden. Het sorteeren kon ik niet zien, omdat de tabak nog niet genoeg gebroeid had.

Den volgenden morgen gingen wij naar een stuk oerwoud, dat voor

beplanting in het komende jaar gerooid werd. Vele lieden waren bezig met het vellen van belian-boomen, welker hout voor bijna even deugdzaam als teakhout geldt. Ongelukkig moet bij het rooien veel goed hout verbrand worden, alleen omdat het aan middelen ontbreekt het uit de wildernis naar de havenplaatsen te vervoeren. Op onzen terugkeer moest ik mij van eenige bloedzuigers bevrijden; de plaats, waar zij gezogen hadden, was na een week nog herkenbaar.

Den 8en September verliet ik 's middags 1 uur Batoe-Poetih met den inmiddels teruggekeerden Sabah, en kwam den volgenden voormiddag te Sandakan terug.

Mijn tweede uitstapje van Sandakan uit, dat naar Byte-river Estate, ondernam ik den 13en September, in gezelschap van den Singapoerschen advokaat, den beheerder van Koyah-Estate Lease en van een koopman uit Sandakan, die de handelszaken van de onderneming beheerde. Wij voeren ten westen van Balhalla en daarna noordwestwaarts tot de rivier, die op de kaart Siboega maar anders Byte heet en langs zijne oevers hetzelfde karakter droeg als de Kinabatangan, maar een korter loop en smaller bedding heeft. Een half uur stroomopwaarts legden wij aan een eenigszins primitief landhoofd aan, en gingen naar den wal. Na een kort pad gevolgd te hebben, eerst door mangrove-bosch en later door koffietuinen, kwamen we aan de woning van den administrateur, den heer Snell, die hier met zijn vrouw en een tweejarig zoontje benevens een assistent, een jongen Duitscher, verblijf houdt. Hij was op het bezoek niet voorbereid, daar er geen brievenpost naar deze plaats gaat en die slechts met bijzondere gelegenheid te bereiken is. Door de zorg van den gouverneur hadden wij onzen eigen mondvoorraad echter medegebracht. De plantage behoort aan de British-Nord-Borneo-Development-Corporation-Limited, een aandeelen-maatschappij, die ten doel heeft uitgestrekte gronden te werven en daarop proefcultures aan te leggen. Van de 55000 acres groote streek is tot heden slechts een klein deel bebouwd en voornamelijk met koffie, met enkele aanplantingen van kokospalmen, hennep, gambir en peper. Als werklieden vond ik hier weder Hakka-Chineezen, die een eigen vestiging hadden. Alles werd goed verzorgd en gedijde voortreffelijk.

Tegen 4 uur 's middags keerden wij terug en waren $2^1/_2$ uur later weder te Sandakan. Tot mijn spijt kon ik niet meer naar Darvel-baai gaan, daar ik anders mijn plan om de ondernemingen in de baai van Maroedoe te gaan zien had moeten opgeven. De kans om ook de goudproduceerende gronden aan de Darvel-baai te bezoeken scheen geheel uitgesloten, daar hiertoe bijzondere voorbereiding noodig is.

In den avond van den 16en September verliet ik Sandakan met een locaalstoomer, die den volgenden morgen vroeg bij een dorp, Djembongon, in de bocht van Schomburgh aangierde om eenige inlandsche passagiers aan land te zetten en wat lading te lossen, en die ons des avonds, na weder het kanaal van Mallewalle gepasseerd te zijn, te Koedat bracht. Hier was de resident juist afwezig en tot onderzoek van een moordzaak naar Pitas-Estate vertrokken. Ik overnachtte bij den dokter en ging den volgenden morgen eveneens naar Pitas-Estate, waar ik tot den 20en bleef, om dan met den heer Little eerst naar Taritipan-Estate en denzelfden dag naar Koedat terug te gaan. Den volgenden dag, den 21en September, zat ik juist in het gouverne-

mentsgebouw met den penningmeester den finantieelen toestand te bespreken, toen het huis hevig begon te schudden, alsof iemand met alle geweld aan de onderste stijlen rukte.

Het was een aardbeving, die zich terzelfder tijd — 10 minuten na eenen — over het noorden van Borneo in zuidwestelijke richting en verder oostwaarts over de zee uitstrekte. In de nabijheid van Laboean (ongevoer 150 mijlen ten zuidwesten van Koedat) verhief zich toen een eiland uit de zee, dat 250 meter breed en 60 voet hoog moet zijn. Om 5 uur in den namiddag voer ik met het stoomschip „Hecuba" naar Laboean, waar wij den volgenden middag kwart over eenen aankwamen.

Laboean is een klein eiland van plus minus 30 Eng. vierk. mijlen, zes mijlen van de kust van Borneo verwijderd. Het werd in 1846 door den sultan van Broenei aan Engeland afgestaan en als kroonkolonie zelfstandig bestuurd, tot het beheer den 1en Januari 1890 aan de North-Borneo-Company werd overgedragen. Het bleef echter sedert finantieel onafhankelijk van Borneo, zooals het van af 1869 steeds zelf in eigen kosten heeft voorzien. Natuurlijk kan op dat kleine eiland niet van noemenswaardige landbouwproductie sprake zijn. Zijn beteekenis dankt het aan de haven, die het voor een afzet- en ruilmarkt der producten van West-Borneo maakt en vooral aan zijn kolenlagen. De bevolking wordt op 3000 zielen geschat, waaronder 30 Europeanen. De mijnwerkers, die ik den 23en September in gezelschap van den waarnemenden resident, den heer Hewitt, bezichtigde, liggen aan een punt van het eiland, dat ongeveer 8 Eng. mijlen van de haven verwijderd is. Een spoorbaan met een wijdte van $2^1/_2$ voet leidt in ruim een uur door moerassig, meest voor den rijstbouw benut land derwaarts. De vooruitgang der ontginningen blijkt uit het volgende staatje.

Van Laboean werd aan kolen uitgevoerd:

in 1892.....	12004	ton	ter	waarde	van	58,681 dollars.
„ 1893.....	4112	„	„	„	„	22,616 „
„ 1894.....	14597	„	„	„	„	97,304 „
„ 1895.....	39973	„	„	„	„	187,572 „

De mijnen hebben wel is waar gedurende de exploitatie met groote moeilijkheden te strijden gehad en in de laatste maanden nog een reorganisatie van het beheer noodzakelijk gemaakt, waarbij zij aan een nieuwe maatschappij „Laboean and Borneo Limited" met een kapitaal van 250,000 pond sterling zijn overgegaan. Het is echter te verwachten, dat zij op den duur productief zullen blijken en dit te meer, daar Noord-Borneo zich zeer ontwikkelt en derhalve de scheepvaart in deze streken zal toenemen. In den avond van 23 September verlieten wij Laboean en bereikten Singapore den 27en.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Sept.—15 Oct. 1898.

Omtrent de koloniale afdeeling der fondsenlijst zijn alleen min of meer belangrijke koersverschillen te vermelden. Vooral in de petroleum-aandeelen is de stemming zeer gevoelig. In Tabaksaandeelen ging weining om: de laatste Sumatra-Inschrijving zal 25 October gehouden worden, waarna het vermoedelijk rendement der verschillende maatschappijen met eenigen grond zal kunnen getaxeerd worden.

		pCt.
Hooger werden genoteerd:		
Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	4
Pref. Aand.	Idem	5
„	Koloniale Bank	4 1/2
Cert. v. Aand.	Liquid. Barge & Moormann	7 1/2
„	Ned. Handel Maatschappij	2
Aand.	Ned. Ind. Handelsbank	3
„	Javasche Cultuur Mij.	7 1/4
„	Suikerfabriek Kalibagor	4
Cert. v. Aand.	Rijstl. Michiels-Arnold	3
Aand.	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	6
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	2
Aand.	Tabak Mij. Sakoeda	8
„	Serdang Tabak Mij.	8
„	Java Petroleum Mij.	4
„	Petr. Mij. Moeara Enim	4 1/2
„	Mijnbouw Mij. Soemalata	10
„	Semarang—Joana Tramweg Mij.	5
Lager werden genoteerd:		
Aand.	Crediet- en Handelsver. Rotterdam	2
„	Amsterdam Deli Compagnie	9 1/2
„	Besoeki Tabak Maatschappij	4 1/4
„	Deli Batavia Maatschappij	10
„	Deli Cultuur Maatschij.	6
„	Deli Maatschappij	3
Pref. Aand.	Deli Tabak Maatschappij	2
Aand.	Tabak Mij. „Franco Deli"	4 1/2
„ A.	Langkat Cultuur Mij.	2 5/8
„ B.	Idem	2
„	Medan Tabak Maatschij.	8 1/4
„	Padang Tabak mij.	3
„	Senembah Maatschij	2
Pref. Aand.	Dordtsche Petr. Industrie Mij.	6
Aand.	Kon. Ned. Mij. v. Petrol. bronnen in Indië	29
„	Sumatra Palembang Petr. Mij.	18
„	Ned. Ind. Expl. Mij.	50
		88

Aand.	Noord Celebes Mijnbouw Mij.	$6^1/_4$
„	Oost Borneo Maatschij.	$5^1/_8$
Pref. Aand.	Idem	$2^1/_4$
Aand.	Semarang Cheribon St. Tram Mij.	6

DIVIDENDEN.

Brand-Assurantie Maatschappij „De Merapi"		10 %
Tagalsch-Prauwenveer		$15^1/_2$ „
Cultuur Maatschappij Pagottan		6 „
Landbouw Maatschappij Ngoepit	(*interim*) *f*	180.—
Cultuur Maatschappij Lidjen		3 %
Bataviasche Zee- en Brand-Assurantie Maatschij.		7 „
Cultuur-Maatschij. Soember Kareng	(*voorloopig*) „	175.—
Ned. Ind. Crediet- en Bankvereeniging		5 %
The Wangie Wattie Planting Comp. Ltd.		10 „
Ned. Ind. Zee- en Brand-Assurantie Mij.		14 „
2e Ned. Ind. Zee- en Brand-Assurantie Mij.		12 „
Batavia Electrische Tram Mij.	„	10.—
Vereenigd bezit van Nederl. Ind. fondsen	„	20.—

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen werden verhandeld:

$4^1/_2$ % Oblig. Passoeroean Stoomtram mij.		101 %
Aand. Ned. Ind. Mijnbouw Maatschappij.		96 „
„ Biliton Mij. 1e rubriek.	*f*	1000.—
„ „ „ 2e „	„	850.—
Oprichtersbew. Ned. Ind. Landbouw Mij.	„	10.—
5 % Obl. Crediet en Handelsvereeniging Banda.		$96^1/_4$ %
Aand. Landbouw Mij. Manang		100 „
Pref. Aand. Suikerfabriek Badas		100 „
6 % Obl. Singkep Tin Mij.		$100^1/_2$ „

Volgens het Weekblad van de Commissiebank:

Bewijzen v. Deelg. Ned. Ind. Landbouw Mij.	*f*	10.—
Aand. Ned. Ind. Gas-Maatschappij.		$135^1/_8$ %

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

Cert. v. Aand. Deli Cultuur Mij.	145—149 %
„ Medan Tabak Mij.	252 „
Aand. Kon. Ned. Mij. tot Expl. van petroleumbr. in Indië	204—234 „
$4^1/_2$ % Obl. Kon. Ned. Mij. tot Expl. van petroleumbr. in Indië	85 „
Aand. Petroleum Mij. Sumatra-Palembang.	92—99 „
Pref. Aand. Dordtsche Petroleum Industrie Mij.	114 „
$4^1/_2$ % Obl. Dordtsche Petroleum Industrie Mij.	$99^1/_2$ „
Aand. Java Petroleum Mij.	164 „
„ Ned. Ind. Exploratie Mij.	125—140 „
„ Madura Petroleum Expl. Mij.	90—100 „
Cert. v. Aand. Tabak Mij. Arendsburg	680 „
Aand. Tabak Mij. Franco Deli	75 „
„ Rotterdam Deli Mij.	169 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Octr 1	TE AMSTERDAM. Octr 15	TE BATAVIA. 19 Sept.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	51 1/4	51	
id. ...Pref. Aand.	133	135	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	103	103 3/8	105 laatst verk.
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	70	70	70 „ „
Javasche Bank..... „	155	157 3/4	162 1/2
Koloniale Bank..... „	45 3/4	42 1/4	45 „ „
id. .....Pref. Aand.	66	64	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	54	54 1/2	
Ned. Handel-Mij..... „	145 3/8	146	146
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	96	96	92 1/2
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	85 7/8	83	80 „ „
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	106	106	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	—	—	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	85	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	77	77	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	60	60 1/4	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	25	29	
Kaliwoengie Plantaran..... „	53 3/4	53 3/4	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	100 „ „
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	96	
Ned. Ind. Houtaankap Mij...Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	263	263	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentan.-Lor..... „	—	—	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	649	645	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	108	111	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	658	674	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	—	—	
Besoeki Tabak-Mij. ..... „	83 1/2	83 1/2	
Deli-Batavia-Mij..... „	420	422	
Deli-Cultuur-Mij..... „	130	136	
Deli-Maatschappij..... „	471 3/4	487	
Deli-Tabak-Mij..... „	39 3/4	38 3/4	
„ .....Pref. Aand.	103	103	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	76 1/4	75 1/2	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	124	124 3/8	
„ „ ..... „ B.	60	58	
„ Tab.-Mij..... „ A.	131 3/4	142 7/8	
„ „ „ ..... „ B.	110	120	
Medan-Tab.-Mij..... „	245 1/2	243	
N. As. T. Mij. v./h. Herrings. Pref. Aand.	114	114	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Aand.	—	70	
Padang Tabak-Mij..... „	104 1/2	105	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	170	167 1/4	
Tabak Mij. Sakoeda ..... „	82	89	
Senembah-Mij..... „	485	484	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	160	168	
„ „ „ ..... „ B.	56	55 1/2	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Oct. 1	TE AMSTERDAM. Oct. 15	TE BATAVIA. 19 Sept.
Ned.-Ind. Electr.-Mij.....Aand.	69	70	80
Kon. Paketvaart-Mij..... „	172	173	175
Rott. Lloyd..... „	111	111 1/2	
Stoomv. Mij. Nederland..... „	160	160	
Dordt. Petr. Industrie Mij ...Pref. Aand.	114	110	
Java Petroleum Mij.....Aand.	170	173	
Petroleumbronn. in Indië ... „	206	199	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	129 1/2	131 1/2	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	90 7/8	80	
Petrol. Expl. Mij. Tegal..... „	—	—	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	125	110	
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	90	90	
Oost Borneo Mij..... „	22 1/2	22 1/2	
id. .....Pref. Aand.	58 3/4	58 3/4	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	75	75	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	174 3/4	190	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	—	—	
Deli-Spoorweg-Mij..... „	170	170	170 laatst verk.
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij..... „	204	205	195 „ „
Babat Djomb. St. tr. Mij.... „	—	—	
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	—	—	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	115	115	120 „ „
Madoera „ „ ..... „	101	101	
Malang „ „ ..... „	104	102 3/4	110 „ „
Modjokerto „ „ ..... „	97	97	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	128 1/2	130	130 „ „
Oost-Java-Stoomtram..... „	107 1/2	107 1/2	105
Passoeroean „ ..... „	101	101	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	99 3/4	99 3/4	112 1/2 „ „
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	193	200	200 „ „
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	135	122	135
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	130	130	132 1/2
Ned.-Ind Hypotheekbank... „	—	—	105 „ „
id. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	380 „ „
id. Gas-Mij..... „	—	—	120 „ „
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95 „ „
id. Effectenbank..... „	—	—	95 „ „
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	115 „ „
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	180 „ „
Batavia'sch Prauwenveer.... „	—	—	130
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv. „	—	—	152 1/2
Tagalsch Prauwenveer..... „	—	—	155 „ „
Nieuw Semarangsch Pr.vr... „	—	—	155
Samar. Stoom- en Prauwenv. „	—	—	110 „ „
Prauwenv. te Soerabaya.... „	—	—	85 „ „
Soer. Prauw-Mij..... „	—	—	127 1/2 „ „
Oost-Java Prauw-Mij..... „	—	—	85
Nieuw Soerab. Pr.-veer..... „	—	—	175 „ „
Nieuw Pad. Prauwenveer... „	—	—	120 „ „
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer..... „	—	—	150 „ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 19 Sept.
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	100 laatst verk.
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	100 „ „
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij	„	100 „ „
Nederl. Lloyd	„	100 „ „
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	165 ex div.
2de N.-I. id.	„	160 incl. „
Koloniale id.	„	155 laatst verk.
2de Kol. id.	„	140
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	180 „ „
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	150 „ „
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	220 „ „
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	170 „ „
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100 „ „
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100 „ „
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105 „ „
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	140 „ „
2de id.	„	100 „ „
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	60 „ „
id. de Merapi	„	95 „ „
id. de Oosthoek	„	80 „ „
id. de Westhoek	„	85 „ „
id. Noordhoek	„	30 „ „
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	30 „ „
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	130 „ „
id. Ardjoeno	„	140
id. Sumatra	„	85 „ „
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	182½
Intercomm. Telefoon-Mij	„	100 „ „
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	100 „ „
Preanger Telefoon-Mij	„	100
Mij. t. Expl. v. Telef. verb in Ned. Ind.	„	100 „ „
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	65 „ „
Maatsch. Onderlinge hulp	„	65 „ „
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	150 „ „
Cultuur-Mij. Pagottan	„	100 „ „
„ Tjiogreg	„	100 „ „
id. Perbawatie	„	230 „ „
Winkel-Mij. Eigen hulp	„	100
Kina-Mij. Kertamana	„	80 „ „
Kartasoera Cult. Mij	„	75 „ „
Cultuur-Mij. Goalpara	„	200 „ „
„ Boenga Meloer	„	75 „ „
„ Artana	„	100 „ „
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	117½ „ „
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	160 „ „
Assam Thee Ondern. Malabar	„	105 „ „
Cultuur Mij. Ramawatie	„	160
N.-I. Mijnb. Mij.	„	100
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	100 „ „
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	100 „ „
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	60 „ „
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	130 „ „
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	95

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:			TE BATAVIA, 19 Sept.		
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	Aand.		75	laatst.	verk.
Exploratie-Mij. Balangan	„		100	„	„
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„		100	„	„
Exploratie-Mij. Kolchis	„		325	„	„
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	„		40	„	„
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„		210	„	„
Algemeene Exploratie-Mij.	„		100	„	„
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„		250	„	„
„ „ Pinogo	„		90		
„ „ Batjan	„		100	„	„
Mijnbouw Mij. Monano	„		115		
„ „ Soepajang	„		200		
„ „ Atjeh	„		100	„	„
„ „ Batavia Borneo	„		150	„	„
„ „ Sonder	„		120		
„ „ Tilamoeta	„		100	„	„
„ „ Pagoejaman	„		105	„	„
„ „ Barma Sawah	„		750		
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„		97½	„	„
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„	A.	80	„	„
„ „ „	„	B.	90	„	„
New Singap. dist. Water Ice Cy	„		200	„	„
Java Veem	„		125	„	„
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„		92½		
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„		100	„	„
Goud Exploration Mij. Bone	„		90		
Goud Exploratie Mij. Redjang Lebong Zuid.	„		100	„	„
Exploratie Mij. Doda	„		100	„	„
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„		100	„	„
Mijnbouw „ „	„		100	„	„
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	„		100	„	„
Mijnbouw Mij. Tomini	„		100	„	„
„ „ Bwool Lonoe	„		100	„	„
Ned. Ind. Sport Mij.	„		100		
Bandongsche Quinine Fabriek	„		100	„	„

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Handel- en Mijnbouw-Maatschappij Loë Katjang.

(*Javasche Crt. No. 66, van 19 Augustus 1898.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het exploiteeren van vergunningen en concessiën tot mijnontginning en van mijn- en andere rechten, de handel in boschproducten en andere handelsgoederen.

Kapitaal. *f* 250.000, in 2500 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer J. P. L. Fischer, voor 1500 aandeelen: de vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in eenige terreinen en het recht van opstal op een stuk Gouvernementsgrond groot 20,000 M².

gelegen aan den linkeroever der Barito-rivier, kampong Schans van Thuijl, res. Zuider- en Oosterafd. van Borneo.

Bestuur. 1 directeur: de heer Lloyd Evans; 3 commissarissen: de heeren Mr. J. W. Ramaer, K. E. Schnurrenberger en C. H. Staring; 1 gedelegeerde in Ned.-Indië: de heer G. Fischer.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 80 % aan de aandeelhouders.

IJs- en Mineraalwaterfabriek Celebes.

(*Javasche Crt. No. 67, van 23 Augustus 1898*).

Zetel. Makassar.

Doel. Het oprichten en exploiteeren van een ijs- en mineraalwaterfabriek en van lokalen tot den verkoop van gefrappeerde dranken, te Makassar, gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, en het verkoopen in het groot en in het klein van ijs- en mineraalwateren en verder al hetgeen daarmede annex is.

Kapitaal. *f* 32.000.—, in 128 aandeelen à *f* 250.—

Bestuur. 1 directeur: de heer E. T. Landré; 2 commissarissen: de Chineezen Auw Tiao Eang en Tjoa Djid Seng.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 20 % aan het reservefonds, 5 % aan het mindere personeel, 55 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 10.000 bedraagt, zal over eventueel verdere reserves telken jare worden beslist.

De Kalkonderneming Marmoijo.

(*Javasche Crt. No. 68, van 26 Augustus 1898.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. De verdere exploitatie van de kalkbranderij, tot dusverre te Bandjaranjar gedreven onder den naam van Maatschap Marmoijo, zoomede de handel in kalk en breuksteenen.

Kapitaal. *f* 100.000, in 200 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door Mevr. Gliegor, geb. van Kervel en de heeren J. H. Gliegor en E. L. von Czernicki, voor 200 aandeelen: 1°. het recht van opstal op een stuk Gouvernementsgrond, in de res. Soerabaia afd. Sidajoe, distr. Kedokan, dessa Toengoel; 2°. een stuk grond, in de resid. Soerabaia, afd. Sidajoe, distr. Kedokan, dessa Bandjaranjar; 3°. al het op die perceelen gebouwde, de opgerichte ovens, installatiën enz.

Bestuur. 2 directeuren, welke elk een vast honorarium van *f* 200 — 's maands genieten. Indien in eenige maand de verkoop meer dan *f* 3000.— bedraagt, zal van dat meerdere 10 % door de beide directeuren worden genoten, gelijkelijk tusschen hen te verdeelen: de heeren E. L. von Czernicki en J. H. Gliegor; 1 gedelegeerde van aandeelhouders.

Winstverdeeling. 5 % aan een reservefonds, 95 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Wanneer dit *f* 10.000 bedraagt, vervallen de 5 % aandeel in de winst aan aandeelhouders.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ KAMAJORAN EN GANG KADINAN.
(*Javasche Crt. No. 68, van 26 Augustus 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. De verdere exploitatie der na te melden landerijen en perceelen.

Kapitaal. *f* 410.000, in 82 aandeelen à *f* 5000.—

Inbreng. Door de Chineezen Tjung Boen Tek en zijn pupil Tjung Boen Lim, en Tjung Boen Kie voor de 82 aandeelen: de particuliere landen Kamajoran en Gang Kadinan, gelegen in de res. Batavia, afd. Stad en Voorsteden en nog 8 perceelen, alle gelegen als voren met alle roerende goederen en vorderingen.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Tjung Boen Tek, tevens administrateur.

Winstverdeeling. Na eventueele afzondering van bedragen voor reservefonds en tantièmes, wordt de winst aan aandeelhouders uitgekeerd.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN GRONDEIGENDOM EURAZIË I.
(*Javasche Crt. No. 69, van 30 Augustus 1898*).

Zetel. Batavia

Doel. De exploitatie van eenige eigendomsperceelen en van later te verkrijgen perceelen.

Kapitaal. *f* 1.000.000, in 1000 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door de Algemeene Spaar- en Depositobank, den heer C. J. Cohen en de dames J. C. Cohen, geb. Bogaert, A. W. Hamel, geb Cohen, D. R. van Eekhout, geb. Cohen, C. F. van Dinter, geb. Cohen en J. C. de Wilde, geb. Cohen voor 210 aandeelen: de hun behoorende eigendomsperceelen.

Bestuur. 1 directeur: de firma J. H Kievits & Zn; 3 commissarissen: de heeren J. A. Veenstra, G. v. d. Berg, de derde nader te benoemen.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend; van het overblijvende komt 70 % aan het reservefonds, 24 % aan den directeur, tot een maximum van *f* 2400, 6 % aan commissarissen, tot en maximum van *f* 600. Het daarna overschietende komt aan het reservefonds.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 10 % van het geplaatste maatschappelijk kapitaal bedraagt, komen de daarvoor genoemde winstaandeelen aan aandeelhouders.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ OETAN SEMBORO.
(*Javasche Courant N. 69 van 30 Aug. 1898*).

Zetel. Soerabaja.

Doel. De cultuur en de bereiding voor de Europeesche markt van koffie en/of andere gewassen op het erfpachtperceel „Oetan Semboro" en eventueel later te verkrijgen perceelen

Kapitaal. *f* 300.000, in 300 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door den heer A. M. Arends voor 200 aandeelen: het erfpachtsrecht op 2 perceelen in de afd. Djember, res. Besoeki, bezwaard met eene 1e hypotheek van pro resto *f* 15000.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. M. Arends; 3 commissarissen: de heeren L. A. Arends, C. J. J. Jasper en de firma J. C. Hoorweg & Co., de laatste als commissaris-boekhouder.

Winstverdeeling. Eerst 6% dividend. Van het overblijvende komt 6% aan den directeur, 6% aan de commissarissen, 10% aan het reservefonds en 78% aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 100.000 bedraagt, vervalt het genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

KOFFIEBEREIDINGS-ETABLISSEMENT LOEMADJANG.
(Javasche Crt. No. 70, van 2 September 1898).

Zetel. Soerabaia

Doel. De bereiding en het afwerken van koffie, de opkoop en de bereiding van producten op Java, zoomede de handel in die producten en aanverwante artikelen.

Kapitaal. *f* 75000, in 150 aandeelen à *f* 500.—.

Inbreng. Door den heer A. M. Arends voor 36 aandeelen: een volledig koffiebereidings-etablissement met den inventaris, gelegen in de afd. Loemadjang, res. Probolinggo; door de firma J. C Hoorweg & Co. voor 4 aandeelen: een contract van geldverstrekking voor één jaar, voor werkkapitaal, tot een maximum van *f* 25000.

Bestuur. 1 directeur: de firma J. C. Hoorweg & Co.; 2 commissarissen: de heer A. M. Arends, tevens superintendent, de 2e commissaris nader te benoemen.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend Van het overige komt 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, 10 % aan het reservefonds, 80 % aan aandeelhouders.

Reseverfonds. Zoodra en zoolang dit *f* 20.000.— bedraagt, vervalt het genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

NEDERLANDSCH-INDISCHE GETAH PERTJA MAATSCHAPPIJ.
(Javasche Crt. No. 71, van 7 September 1898).

Zetel. Medan.

Doel. a. Het ontginnen en in cultuur brengen voor getahboomen en andere gewassen op gronden, binnen of buiten Nederl. Indië gelegen, *b.* het opkoopen van de bladeren der getahboomen, voorkomende in het Sultanaat Lingga. Riouw en Onderhoorigheden of elders, zoomede het opkoopen van andere boschproducten uit dat Sultanaat afkomstig, *c.* het verwerken van de bladeren der getahboomen tot voor verkoop geschikte getah, zoomede het verwerken van de andere boschproducten en de daaruit getrokken fabrikaten, *d.* het verkoopen van het verkregen getah en van de andere producten of fabrikaten, uit eigen aanplant of door aankoop verkregen.

Kapitaal. *f* 200.000, in 2000 aandeelen à *f* 100.—.

Inbreng. Door den heer F. Raaymakers voor 1000 aandeelen: de concessie tot het drijven van eene landbouwonderneming op een stuk grond op het eiland Lingga, met alle daaraan verbonden rechten en verplichtingen, en een overeenkomst door hem aangegaan met Dr. P. H. Ledeboer te Singapore, uitvinder van het toe te passen procédé om getah uit de bladeren der getahboomen te extraheeren.

Bestuur. 1 directeur: de heer F. Raaymakers; 2 à 4 commissarissen: de heer T. J. Hirsch, de andere nader te benoemen.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 10 % aan de houders der 400 oprichtersaandeelen, 70 % aan aandeelhouders.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ PASAMAN.

(*Javasche Crt. No. 72, van 9 September 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van eene vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in een terrein, gelegen res. Padangsche Bovenlanden, afd. Loeboe Sikapang, onderafd. Ophir-districten.

Kapitaal. ƒ 120.000, in 1200 aandeelen à ƒ 100.—, waarvan geplaatst 600 aandeelen.

Inbreng. Door den heer B. O. A. J. T. J. van Voorthuysen voor 400 aandeelen en bij uitgifte der overige aandeelen nog 400 aandeelen: de bovengenoemde vergunning.

Bestuur. 1 directeur: de firma Gumprich & Strauss; 3 commissarissen: de heeren C. J. van Motman, S. J. W. van Buuren en Mr. A. Maclaine Pont.

Winstverdeeling. 75 % aan aandeelhouders, 15 % aan commissarissen, 10 % aan den directeur.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN LANDERIJEN EN ANDERE VASTIGHEDEN TAN KING KOEY.

(*Javasche Crt. No. 73, van 13 September 1898*).

Zetel. Semarang.

Doel. De exploitatie van eenige perceelen aan den Chinees Tan King Koey toebehoorend en van nader te verkrijgen onroerende goederen; voorts het oprichten van huizen en andere gebouwen, zoomede het drijven van handel in producten als anderszins, zoo voor eigen rekening als in commissie.

Kapitaal. ƒ 300.000, in 150 aandeelen à ƒ 2000.

Inbreng. Door den Chinees Tan King Koey voor 53 aandeelen: bovengenoemde perceelen.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Tan King Koey; 1 commissaris.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 10 % aan het reservefonds, 80 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit ƒ 50.000 bedraagt, komt het voor dit fonds genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ NOESAKAMBANGAN.

(*Javasche Crt. No. 74, van 16 September 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. De voortzetting van het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen op het geheele eiland Noesakambangan, dist. en afd. Tjilatjap, res. Banjoemas, het exploiteeren van: concessies voor mijnontginning, van rechten en vergunningen op datzelfde eiland.

Kapitaal. *f* 300.000, in 3000 aandeelen à *f* 100.—, waarvan 1500 aandeelen door inbreng zijn volgestort. De uitgifte der overige aandeelen geschiedt in dier voege dat voor elk nieuw geplaatst aandeel aan den nemer daarvan nog één ander aandeel als *premie* wordt uitgereikt.

Inbreng. Door de firma Reiss & Co, voor 900 aandeelen: de vergunning voor bovengenoemd eiland, en door het Noesakambangan-Syndicaat voor 600 aandeelen: de geheele inventaris, benoodigd tot het doen van opsporingen en onderzoekingen op dat eiland.

Bestuur. 1 directeur: de firma Reiss & Co.; 3 commissarissen: de heeren G. Metz, C. L. E. Hagnauer, de 3e nader te benoemen.

Winstverdeeling. 75 % aan aandeelhouders, 10 % aan den directeur, 15 % aan commissarissen.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ ZUID-OOST-BORNEO.
(*Javasche Crt. No. 75, van 20 September 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel Het overnemen van het zoogenaamde Borneo-Goud- en Petroleum-Syndicaat, van vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in terreinen in de res. Zuider- en Oosterafd. van Borneo; het aanvragen en overnemen van dergelijke vergunningen, het exploiteeren daarvan en concessiën en rechten.

Kapitaal. *f* 1.500.000, in 12 serieën van 1250 aandeelen à *f* 100.—.

Inbreng. Door bovengenoemd Syndicaat voor 10125 aandeelen waarvan 125 der 9e serie: de vergunning voor bovengenoemde terrein, en het saldo der syndicaatskas. De houders der aandeelen der 9de serie hebben de preferentie op het nemen van de overige aandeelen in die serie à parikoers, terwijl bij liquidatie, ten gevolge van mislukken, het saldo zal worden verdeeld uitsluitend onder de houders der negende en daaropvolgende seriën, voor zooverre daarop stortingen hebben plaats gehad. Bij liquidatie, ten gevolge van verkoop of inbreng der bezittingen van de vennootschap, moet in de allereerste plaats het op de aandeelen der 9e of eventueele volgende seriën gestorte geld worden terugbetaald, voor en aleer eene pondspondsgewijze verdeeling over het geheele alsdan geplaatste aandeelen-kapitaal zal plaats hebben.

Bestuur. 1 Directeur: de firma John Pryce & Cie.; 3 à 5 commissarissen: de heeren F. C. Th. Adèr, J. E. J. Karthaus, A. A. P. von Karacson, Mr. Th, A. Ruys en K. F. van Swieten; 5 gedelegeerden van aandeelhouders: de heeren Ph. Bangers, J. L. Burt, H. Helder, W. van Heusden en A. D. J. Penn.

Winstverdeeling. 10% aan het reservefonds, 6% aan den directeur, 9% aan commissarissen, 3% aan de gedelegeerden, 72% aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 100.000.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ERFPACHTSPERCEELEN IN DE ZUIDER- EN OOSTER-AFDEELING VAN BORNEO „PROSPERITAS".
(*Staats-Crt. No. 230, van 3 October 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen, exploiteeren en weder vervreemden van erfpachtsperceelen, alsmede van gebruiks- en eigendomsrechten op andere terreinen

in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo; het planten daarop en voor de markt bereiden en verkoopen van tabak en andere producten; het nemen van aandeelen in cultuur-ondernemingen van derden.

Kapitaal. *f* 600,000 in 2 serieën à 600 aandeelen van *f* 500.—. De vennootschap geeft nog uit 300 oprichtersaandeelen.

Inbreng. Voor de 600 aandeelen der 1e serie: de rechten en verplichtingen, voortspruitende uit gedane erfpachtsaanvragen en uit den eigendom van in gebruik genomen gronden, met de gebouwen en den inventaris enz., alsmede een saldo van terstond in contanten invorderbare gelden, bedragende *f* 41,853.25 en de oogst 1898.

Bestuur. Een raad van beheer, bestaande uit hoogstens 5 leden.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 20 % aan het reservefonds, 5 % aan den raad van beheer, 10 % aan de gedelegeerden van den raad van beheer, 45 % aan de aandeelhouders, 20 % aan de houders van oprichtersbewijzen.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot 25 % van het gestort kapitaal.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ KALI KEMPIT.

(*Staats-Crt. No. 235, van 8 October 1898*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. De overname en exploitatie van de erfpachtsperceelen Kali Sepandjang W en V, gelegen distr. Rogodjampi, afd. Banjoewangi, res Bezoeki, voor koffie en andere cultures, en de exploitatie van andere in Java's Oosthoek gelegen perceelen.

Kapitaal. *f* 300.000, in 300 aandeelen à *f* 1000.—.

Bestuur. Een raad van beheer van 5 leden, waarvan 1 directeur: de heeren G. F. C. Eschauzier, als directeur, Mr J. H. Fransen van de Putte, Jhr. H. L. van der Wijck, Mr C. T. F. Thurkow en Mr. F. J. H. de Wetstein Pfister.

Winstverdeeling. Eerst 10 % aan het reservefonds, daarna 6 % dividend. Van het overige komt 6 % aan den directeur, 6 % aan de overige leden van den raad van beheer, 20 % aan het reservefonds, 68 % aan aandeelhouders, welke 68 % echter gedeeltelijk bij het reservefonds kunnen worden gevoegd.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 150.000.

ROTTERDAM MEXICO CULTUUR MAATSCHAPPIJ.

(*Staats-Crt. No. 239 van 13 October 1898*).

Zetel. Rotterdam.

Doel. Het in cultuur brengen van gronden in Mexico en het verkoopen van de daardoor verkregen producten.

Kapitaal. *f* 300.000, in 3 serieën, elk van 40 aandeelen à *f* 2500.—. Er worden 12 oprichtersaandeelen uitgegeven.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. A. van Nievelt; minstens 5 commissarissen: de heeren L. Volker Azn., C. Kolff A. Qzn., H. P. Gerritsen, F. J. G. Bosman en C. van Rossem Czn.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan een reservefonds, 65 % aan aandeelhouders, 5 % aan commissarissen, 10 % aan de oprichtersaandeelen, 10 % aan den directeur.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 100.000 bedraagt, vervalt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

EXPORTMAATSCHAPPIJ „JACATRA".

(*Staats-Crt. No. 239, van 13 October 1898*).

Zetel. Rotterdam, 1 hoofdagentuur te Batavia en eventueele bijkantoren op andere plaatsen.

Doel. Het drijven van handel van uit Europa op Nederl. Indië en al wat daartoe behoort; speculatiën, als termijnzaken, benevens het deelnemen in mijnondernemingen, exploratie- of exploitatiezaken is uitgesloten.

Kapitaal. *f* 500.000, in 5 serieën van 100 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de firma Hymans van Veenendaal Zonen en de heer H. Fortuin; eventueel 1 of meer commissarissen.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overblijvende komt 50 % aan aandeelhouders, 30 % aan het bestuur, 20 % aan het agentschap te Batavia.

DE INDISCHE CREDIETVEREENIGING.

(*Staats-Crt. No. 240, van 14 October 1898*).

Zetel. Rotterdam.

Doel. Het voortzetten der zaken, door de thans ontbonden naaml. vennootschap: de Indische Credietvereeniging gedreven, en voorts het verschaffen van financieele faciliteiten aan handelshuizen, het doen of bezorgen van inkoopen voor deze tegen commissie, het consigneeren en doen consigneeren van goederen en producten en het geven van voorschotten op consignatiën van hoogstens 75 % der waarde.

Kapitaal. *f* 100.000 in 100 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Voor 50 aandeelen door de deelhebbers in de genoemde ontbonden naaml. vennootschap: alle activa, relatiën en overeenkomsten, benevens de boeken, brieven en bescheiden, daartoe behoorende.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de heeren J. H. Fol Jrzn. en D. J. de Vos; hoogstens 4 commissarissen: de heeren J. H. Fol Jr., L. W. C. Gerlach en J. S. Valenkamp.

Winstverdeeling. Eerst 10 % voor het reservefonds, daarna 5 % dividend. Het overige wordt als volgt verdeeld: 65 % aan aandeelhouders, 25 % aan commissarissen, 10 % aan directeuren, met dien verstande dat aan aandeelhouders nimmer meer dan 8 % over hun kapitaal in contanten wordt uitgekeerd. Voor het eventueele excedent ontvangen zij 4 % scrips, en dit excedent mag als bedrijfskapitaal gebezigd worden.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan het in omloop zijnde aandeelenkapitaal.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Opbrengst over Augustus 1898.

Reizigers, aantal (108.900)	*f*	45.700.—
Goederen, tonnen (66.200)	„	269.600.—
Diverse ontvangsten	„	9.300.—
Totaal	*f*	324.600.—
Per dag-kilometer	„	51.08
Vorig jaar	„	327.300.—
	„	51.50.—

	1898.		1897.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 1.806.747.34	„	1.758.630.98
„ per dag-kilometer	„ 36.27	„	35.30

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (90.900)	*f*	30.000.—
Goederen, tonnen (11.200)	„	42.000.—
Diverse ontvangsten	„	3.200.—
Totaal	*f*	75.200.—
Per dag-kilometer	„	43.32
Vorig jaar	„	78.900.—
	„	45.45

	1898.		1897.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 561.979.01	*f*	557.884.60
„ per dag-kilometer	„ 41.30	„	41.—

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (27.400)	*f*	3.100.—
Goederen, tonnen (8.900)	„	14.200.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	*f*	17.500.—
Per dag-kilometer	„	23.52
Vorig jaar	„	17.400.—
	„	23.38

	1898.		1897.
Opbrengst van 1 Jan. af	*f* 73.845.77	*f*	68.528.70
„ per dag-kilometer	„ 12.6	„	11.75

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (46.500)	*f*	7.200.—
Goederen, tonnen (3100)	„	4.100.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	*f*	11.500.—
Per dag-kilometer	„	7.89
Opbrengst van af 1 Juli	*f*	25.400.—
„ per dag-kilometer	„	8.71

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	Bruto-Opbrengst. per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Sept. 1898	*f* 82.500	*f* 11.40	242
„ 1897	„ 84.000	„ 11.70	
Verschil minder	„ 1.500	„ 0.20	
Van 1°. Jan. tot ult. Sept. 1898	„ 695.100	„ 10.50	242
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 653.500	„ 9.90	
Verschil meer	„ 41.600	„ 0.70	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	Bruto-opbrengst. per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Sept. 1898	*f* 17.400	*f* 14.90	39
„ 1897	„ 13.900	„ 21.10	22
Verschil meer	„ 3.500	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 6.20	
Van 1°. Jan. tot ult. Sept. 1898	„ 141.400	„ 14.30	36
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 118.000	„ 20.70	21
Verschil meer	„ 23.400	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 6.40	

Lijn Modjokerto-Ngoro.

Sept. 1898	*f* 13.000	*f* 10.60	41
„ 1897	„ 15.200	„ 13.90	
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ 2.200	„ 1.80	
Van 1°. Jan. tot ult. Sept. 1898	„ 81.800	„ 7.30	41
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 83.000	„ 7.40	
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ 1.200	„ 0.10	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	Bruto-Opbrengst. per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Sept. 1898	*f* 31.000	*f* 12.20	85
„ 1897	„ 28.800	„ 17.80	54
Verschil meer	„ 2.200	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 5.60	
Van 1°. Jan. tot ult. Sept. 1898	„ 179.000	„ 9.40	69
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 134.300	„ 10.90	45
Verschil meer	„ 44.700	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 1.50	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Sept. 1898		ƒ 47.400	ƒ 8.40	189
„ 1897		„ 23.700	„ 9.10	87
Verschil	meer	„ 23.700	„ —	
	minder	„ —	„ 0.70	
Van 1°. Jan. tot ult. Sept. 1898		„ 259.700	„ 6.—	158
„ „ „ „ „ „ 1897		„ 134.200	„ 9.10	54
Verschil	meer	„ 125.500	„ —	
	minder	„ —	„ 3.10	

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Sept. 1898 ƒ 29.800 tegen ƒ 25.200; sedert 1 Juli ƒ 87.400 tegen ƒ 78.200.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Sept. 1898 ƒ 5.800 + ƒ 1.395; sedert 1 Jan. 1898 ƒ 45.848 + ƒ 27.086.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Sept. 1898 ƒ 3.300 + ƒ 1.954; sedert 1 Jan. 1898 ƒ 21.123 + ƒ 13.351.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Sept. 1898 ƒ 5.500 + ƒ 370; sedert 1 Jan, 1898 ƒ 43,263 + ƒ 3,463.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

(25 K.M. in exploitatie).

Ontvangsten Sept. 1898 ƒ 4.350.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Sept. 1898 ƒ 25.000 + ƒ 9 500. Aantal kilometers in exploitatie 78 tegen 76.

De wonde plekken in het Indisch verdedigingsstelsel.

De laatste jaren der ten einde spoedende eeuw kenmerken zich uit een politiek oogpunt voornamelijk door het streven der groote mogendheden naar het verwerven van koloniaal bezit. Na eerst Afrika onderling te hebben verdeeld, ziet men hen thans bezig in het verre Oosten, en lang kan 't niet meer duren of China en Siam zullen den Westerlingen ten prooi vallen, van zelfstandige rijken afdalende tot bezittingen van dezen of genen Europeeschen staat.

Hoe gewenscht 't is, uit een oogpunt van beschaving en humaniteit, dat aan het wanbeheer van een Oosterschen despoot een einde wordt gemaakt, niet te loochenen valt, dat het daarvoor in de plaats treden van krachtige Europeesche rijken, voor het veilig behoud onzer Indische bezittingen een geduchte bedreiging beteekent.

Gesteld toch eens dat Nederland betrokken raakt in Europeesche verwikkelingen — op het gladde ijs der politiek volstrekt geen onmogelijkheid, ja niet eens onwaarschijnlijk — dan zal een aanval op Indië zeer zeker niet uitblijven. Die aanval kan gemakkelijk worden uitgevoerd en doorgezet. Engeland, Rusland en Frankrijk zijn allen reeds thans in het Oosten militair zeer sterk en zullen 't in de naaste toekomst in nog grootere mate zijn, daar hunne politiek er op gericht is in dit gedeelte der wereld een zoo krachtig mogelijke positie in te nemen. Zij onderhouden er talrijke legers, vloten van beteekenis en beschikken over uitmuntend gelegen operatie-bases. — Duitschland maakt zich eveneens op tot het verwerven eener niet gering te schatten militaire positie. Ook moet in Indië worden rekening gehouden met de macht van Japan, onder alle mogelijke tegenstanders misschien nog wel de meest geduchte.

De tijden, dat Indië slechts gevaar liep van één kant, Engeland, zijn dus voorbij. Kon men toen nog met eenig schijn van recht het defensie-vraagstuk laten rusten, omdat de kansen op conflict met die eene mogendheid zoo gering waren, dat zij niet voldoende motiveerden de kosten, welke een behoorlijk georganiseerd verdedigingsstelsel met zich sleept — nu van zooveel meer zijden een aanval niet langer tot de onmogelijkheden behoort, nu mag niet verder worden berust in een toestand als den tegenwoordigen, waarbij Indië zoo goed is als weerloos, zelfs tegenover een met relatief geringe krachten ondernomen aanval.

Wanneer wij beweren, dat Indië weerloos is — en wij zullen het aantoonen — dan bedoelen wij daarmee geen blaam te werpen op zijn leger, waartoe wij 't ons een eer achten te behooren: het leger, dat steeds bewezen heeft zijn plicht tot het uiterste gestand te doen, is wat betreft geest en offervaardigheid boven lof verheven. Aan kundige officieren is geen gebrek; de onzen mogen worden gerekend onder de best opgeleiden ter wereld.

Maar in den modernen oorlog spelen nog andere factoren een rol. Het is niet meer voldoende te beschikken over een van de heiligste voornemens bezield menschenmateriaal om van den uitslag verzekerd te zijn. Bij den stand der krijgstechniek moet daarnaast nog kunnen worden beschikt over bepaalde technische strijdmiddelen, op gevaar af anders jammerlijk het onderspit te delven. Het weinige, dat reeds nu bekend is over den Grieksch-Turkschen en den Spaansch-Amerikaanschen oorlog, stelt deze praemisse buiten kijf.

Aan die technische strijdmiddelen ontbreekt 't op het oogenblik ten eenenmale, precies als op de Philippijnen het geval was, en daar uit geen enkel bericht bekend is, dat er aan gedacht wordt, althans voor zooverre de landmacht aangaat, in die leemte te voorzien, zoo achten wij ons verplicht daarop in het openbaar de aandacht te vestigen in de hoop een steentje bij te dragen tot het scheppen van betere toestanden.

Niet lang geleden werd het volgende defensieplan vastgesteld [1]), voor het geval, dat het komen mocht tot oorlog met een buitenlandsche mogendheid. De verdediging concentreert zich tot Java; de buitenbezittingen worden aan haar lot overgelaten. Op Java wordt op twee punten positie gekozen: in het Westen te Batavia

[1]) *Indische Gids*, 1897 afl. 2, blz. 245.

en in het Oosten te Soerabaia. Het middelpunt der verdediging zal echter de stelling Batavia vormen, aangezien het bestuur daar binnen gevestigd is en blijft. Soerabaia is in het plan opgenomen als operatiebasis onzer marine.

In redelijkheid kan men op dit plan niet veel afdingen. Het heeft de verdienste van te zijn logisch en eenvoudig. Met de verplaatsing van den bestuurszetel, den hoeksteen van alle overige systemen, die daardoor alleen reeds diep in de millioenen liepen, is als practisch onuitvoerbaar gebroken. Dit beginsel om der kosten willen vooropstellende, kon men waarlijk niets beters ontwerpen.

De strijd zal dus loopen om het bezit der stellingen Batavia en Soerabaia. Hoe moeten wij de verovering trachten te beletten?

In de eerste plaats: met behulp der marine-oorlogsschepen van divers type en torpedobooten moet men zooveel mogelijk het opstoomen naar die plaatsen verhinderen, door de vijandelijke vloot op open zee te harceleeren en bezig te houden. Hoewel op dit oogenblik het Indisch eskader voor die taak absoluut niet berekend is — het telt, als wij ons niet vergissen, niet meer dan één modern gevechtsschip en één torpedo-boot, — zoo is het echter van algemeene bekendheid, dat daarin spoedig verbetering zal komen. Met de reconstructie der vloot is Nederland goed op weg. In de laatste jaren werden aan alle eischen beantwoordende schepen aangebouwd; systematisch wordt er mee voortgegaan. Volgens verklaring van den Minister van Marine zal Indië dan ook over eenige jaren een smaldeel bezitten in staat zich met den vijand te meten.

Uit den aard der zaak is de als aanvaller optredende vloot des vijands overmachtig, zoodat de onze ten slotte voor haar moet terugwijken en op de basis *Soerabaia* retireeren. Daarna zal de vijand overgaan tot den aanval op de stellingen en begint de tweede phase van den krijg, waarin de landmacht de hoofdtaak heeft te vervullen, terwijl aan de marine hoewel nog een hoogst belangrijke, toch niet meer dan een nevenrol kan worden toegekend. Het forceeren der havens door de vijandelijke vloot is slechts op één manier te verijdelen: door op den wal geplaatste verdedigingswerken, in staat den geschutsstrijd met de schepen te aanvaarden en vol te houden, in combinatie met op oordeelkundige wijze in de vaarwaters verspreide hindernissen. Middelerwijl trachten onze eigen oorlogsschepen door uitvallen en torpedo-ondernemingen het aanvalseskader zooveel mogelijk afbreuk te

doen. Waar het echter op aankomt zijn de verdedigingswerken en de hindernissen in het vaarwater. Zoolang eerstgenoemden nog niet tot zwijgen zijn gebracht, is het forceeren beslist onmogelijk. Een axioma in de leer der kustverdediging, gebaseerd op de ondervinding uit de jongste oorlogen — meer inzonderlijk den Amerikaanschen successie oorlog — dat men in alle leerboeken vermeld kan vinden, zelfs met cursieve letters gedrukt, zoo onomstootelijk staat het vast [1]).

Ook in ons defensie-stelsel is daarop gelet. Breekt de oorlog uit zoo zullen de noodige verdedigingswerken worden aangelegd, eenvoudige open aarden batterijen. Reeds in vredestijd werken te bouwen, die aan alle eischen voldoen, daaraan denkt men om de kosten in het geheel niet. Dat nu is een zeer groote fout, die, mocht 't eens tot oorlog komen, de noodlottigste gevolgen zal hebben. De groote uitwerking van het hedendaagsche scheepsgeschut stelt zeer hooge eischen aan het weerstandsvermogen van de verdedigingswerken op den wal. Anders liggen zij in een ommezien in puin met gedemonteerde vuurmonden en de vijand heeft gewonnen spel. Dergelijke werken zijn niet zoo gemakkelijk op te werpen als men schijnt te vermoeden. Zij vorderen een zeer aanzienlijk grondverzet; het maken van behoorlijk gedekte munitiemagazijnen, onderkomens voor bediening en bezetting, geschutsstanden enz. Voorts moeten observatiestations voor de afstandsmeting worden opgericht; vurende op zich bewegende scheepsdoelen, kan de artillerie, wil zij trefkans hebben, deze niet ontberen. Al die werken moeten onderling en met het hoofdkwartier telefonisch of telegrafisch worden verbonden; installatiën moeten worden gemaakt tot het opstellen van electrische zoeklichten etc.

Zou men nu willen gelooven, dat dit alles — en wij stippen slechts het meest belangrijke aan — tot een goed einde is te brengen, indien de ure des gevaars slaat? Neen en nog eens neen; dat is niet mogelijk. Dan ontbreekt de tijd en moet men de toevlucht nemen tot sneller te verwerken, maar minder weerstandbiedende grondstoffen; beton en ijzer moeten in de constructiën wijken voor hout.

Alle landen, die havens te verdedigen hebben van zulk strategisch gewicht als Priok en Soerabaia, hebben de benoodigde verdedigings-

---

[1]) Zie het citaat op blz. 1420 van dit opstel.

werken dan ook reeds in vredestijd georganiseerd, zonder terug te deinzen voor wat kosten. Ten voorbeeld ons vaderland, dat de marine-basis den Helder tot een zeer sterke stelling bevestigde, voorzien van de noodige permanente forten en batterijen, waaronder het bekende pantserfort op de Harssens. De toegangen tot het Noordzeekanaal en de Maas worden verdedigd door prachtige pantserforten. En in het buitenland wijzen wij op Spithead, Cherbourg, Brest, Toulon, Spezzia, Kopenhagen enz.

Engeland heeft om Hongkong verdedigingswerken opgericht, Rusland is daarmee bezig in het pas verworven Port-Arthur; Duitschland versterkt het onlangs „gepachte" Kioutschow; Japan heeft eveneens goed bevestigde havens; China vermoedelijk ook, had er althans voor den oorlog. Zelfs de noodlijdende Congostaat richtte aan den mond der rivier, waaraan zijn naam ontleend is, forten op om den indringer te weren.

Wie zou het ten slotte bij het goede einde hebben: de Indische Regeering met hare theorie, dat het tijd genoeg is den aanleg van verdedigingswerken uit te stellen, totdat de noodzakelijkheid blijkt uit het ontstaan van den oorlog, of al die andere landen welke wij nog met vele hadden kunnen vermeerderen, die van gevoelen zijn, dat men er reeds in vredestijd toe moet overgaan?

Amerika, een land dat zeker niet verdacht kon worden van onnoodige militaire uitgaven — de om politieke redenen verleende pensioenen aan zoogenaamde veteranen uit den burgeroorlog daarlatende — heeft niet verzuimd de in zijn stelsel passende kustversterkingen te bouwen. — Met trots konden de Yankee-nieuwsbladen dan ook schrijven, dat een onderneming tegen New-York niet te vreezen was, daar alle forten op het zeefront in den besten staat verkeerden.

Wat het niet hebben van verdedigingswerken beteekent, daarvan geeft het gebeurde bij Cavite en Manilla afdoende opheldering.

Een hoogst belangrijke factor is de eigenaardige gesteldheid der kust in de omstreken van Priok en Soerabaia. De bodem is er slikachtig en wat men in de bouwkunde noemt slap. Dientengevolge is het nog twijfelachtig of op het emplacement der verdedigingswerken de noodige grond is te vinden voor de wallen, die bij voorkeur in zand en minstens in zandige klei moeten worden opgeworpen. Slikachtige grond is er absoluut onbruikbaar voor. Men zou dus wel eens gedwongen kunnen wezen den bouwgrond van elders aan te voeren, en welk oponthoud

daardoor wordt verwekt behoeft geen verklaring, te meer daar de te verwerken massa aanzienlijk is. Verder is een slappe ondergrond ook maar niet zoo in eens geschikt voor basis van een omvangrijk aardewerk met de daarbij behoorende bomvrije onderkomens en emplacementen voor de zware vuurmonden. Op zulk terrein moet het verdedigingswerk tegen verzakking en instorting worden behoed, hetgeen geschiedt door voorafgaande verbetering aan den grondslag, een moeilijk probleem en uitermate tijdroovend. Om een denkbeeld te geven van het veel omvattende hiervan, vermelden wij, dat in de stelling van Amsterdam, die eveneens uitmunt door slapte van den bouwgrond, het emplacement der versterkingen eerst wordt uitgegraven tot op zekere diepte, daarna aangeplempt met zand en nog eens bezwaard met een zandmassa van groot gewicht.

Niet voordat deze massa geruimen tijd gestaan heeft, wordt de grondslag als voldoende gecomprimeerd beschouwd om daarop verder te bouwen. Verzuimt men die voorzorgen dan is het niet buitengesloten, dat op een goed moment een grondafschuiving intreedt, waardoor de wallen in elkaar storten, de onderkomens vernield en de stukken in den modder raken, wellicht menschenlevens verloren gaan. Eigen onverstand doet dan der defensie onberekenbare schade.

In de ideeën omtrent de noodzakelijkheid van vestingen en forten is in de jongste tijden een groote ommekeer ontstaan. Er is twijfel gerezen aan hun nut en een zeer sterke reactie doet zich gelden tegen nieuwen aanbouw, bewerende, dat in den oorlog met tijdelijke werken evenveel wordt uitgericht als met permanente, reeds in vredestijd aangelegde; al het geld aan deze besteed als weggeworpen is te beschouwen en veel beter aangewend ware ten behoeve der levende strijdkrachten. Ook in Nederland is die anti-fortenstroom niet zonder beteekenis, getuigen de debatten bij de vestingbegrooting, die er telken jare slechts met groote moeite door den Minister van Oorlog wordt doorgehaald, soms zelfs niet dan met het stellen der portefeuillequaestie. Onder den indruk daarvan heeft men wellicht in Indië gemeend geen permanente kustforten te moeten voorstellen, doch dan is uit het oog verloren, dat de reactie slechts gekeerd is tegen de landforten, waarop alleen de moderne aanvalstheorieën, die het vertrouwen in de doelmatigheid der forten schokten, van toepassing zijn; het noodzakelijke van kustforten in permanenten stijl is

er echter in het minst niet door weerlegd. Bij ons weten is nog door geen sterveling beweerd, dat de forten om den Helder, IJmuiden of Hoek van Holland overbodig zijn. Integendeel geven zelfs de tegenstanders van forten in landstellingen toe, dat strategisch gewichtige havens gehouden moeten worden onder eigen onuitdoofbaar vuur, wat met eenige zekerheid tegenover de geweldige hulpmiddelen der vijandelijke vloot slechts te bereiken is door in tijd van vrede geconstrueerde verdedigingswerken.

Kan er nog verschil van gevoelen bestaan aangaande het tijdstip, waarop de kustversterkingen behooren te worden gebouwd, in één opzicht zullen de meeningen wel overeenstemmen: dat in deze werken vuurmonden moeten worden geplaatst, die het met de artillerie van de aanvalsvloot kunnen opnemen. — Thans is in Indië zelfs niet één vuurmond opgelegd, waarvan zulks mag worden gezegd, en als onmiddellijk gevolg daarvan is er niemand — een paar gedetacheerde Nederlandsche officieren misschien uitgezonderd — die met dergelijk materieel verstaat om te gaan. Van de Indische artillerie mag zich alleen de veld- en bergbatterijen in een moderne uitrusting verheugen. De vesting-artillerie verkeert echter in een toestand, die een nationale schande mag worden genoemd: in achterlijkheid van bewapening doet zij niet onder voor die in de Spaansche of Portugeesche bezittingen. Het personeel ontbreekt niet — zeven compagnieën liefst! — maar de stukken, die het bedienen zal, zoekt men vergeefs — een toestand, welke niet onaardig vergeleken is met cavallerie zonder paarden! Onverwijld moet worden overgegaan tot een volledige reorganisatie van dit gedeelte der Indische artillerie en oprichting van een afzonderlijk korps kustartillerie. Het rommelzoodje oud materieel dient te worden opgeruimd en vervangen door nieuwerwetsche vuurmonden. Wil men dit niet met het oog op de kosten, men ga dan nog een stap verder en hebbe ten minste ook de consequentie maar de gansche vesting-artillerie op te doeken, die bij haar tegenwoordige bewapening toch niet de geringste oorlogswaarde bezit en ons belachelijk maakt. De uitgaven voor het onderhoud van haar antiquarisch materieel en niet ontalrijk personeel zijn nuttiger te plaatsen.

De hindernissen, welke, onder het werkzaam vuur der versterkingen aan den wal, de toegangen tot de havens moeten versperren, bestaan in den tegenwoordigen tijd uit onderzeesche mijnen of

torpedo's. De vele systemen — die allen hun eigenaardige voor- en nadeelen hebben en met oordeel gekozen dienen te worden om het gewenschte effekt te bereiken — komen echter zonder onderscheid hierin overeen, dat zij tamelijk gecompliceerd zijn en hun behandeling niet is toe te vertrouwen aan den eersten den besten, die, indien de oorlog uitbreekt, voor het eerst in zijn leven zoo'n instrument in handen krijgt. Ook dit moet precies als de rest van het oorlogsmétier in tijd van vrede worden geleerd. Alle landen houden er dan ook torpedoafdeelingen op na met volledig uitgerust materiëel. — Het vaderland bezit ze in het korps torpedisten, dat te Brielle in garnizoen ligt en een onderdeel uitmaakt van het wapen der artillerie. De torpedo's die wij hier op het oog hebben, zijn de zoogenaamde passieve, die, aan hun plaats gebonden, de vijandelijke schepen afwachten, en wel te onderscheiden van de offensieve torpedo's, welke door de marine in den zeeoorlog worden gebruikt en op de een of andere wijze gelanceerd worden.

Indië is ook in dit opzicht de misdeelde. Hier, men mag snuffelen waar men wil, is niet één passieve torpedo voorradig, ergo ook niemand in het leger, die met de behandeling vertrouwd is. Het is dus onmogelijk een vaarwater afdoende te versperren en wat dit beteekent kan niet duidelijker worden in het licht gesteld dan door de volgende zinsnede, ontleend aan bl. 258 van het Leerboek der Duurzame Versterkingskunst door den toenmaligen Luitenant-Kolonel der Genie ELAND, thans Minister van Oorlog en autoriteit op het gebied der landsverdediging als weinigen: „het forceeren van een niet versperd vaarwater door forten alleen kan niet worden belet; maar daarentegen kan geen vloot eene stelling forceeren, wanneer zij door goed ingerichte versperringen onder het vuur van zwaar bewapende batterijen wordt opgehouden" [1]).

Een niet versperd vaarwater wil derhalve zeggen: de vijand meester van de havens Priok en Soerabaia — het begin van het einde!

Elektrische zoeklichten, inclusief de menschen, die ze kunnen behandelen, paraisseeren evenmin op den staat van uitrusting van het Indisch leger. Toch zijn zij onontbeerlijk om ook des nachts van uit de kustbatterij en de vloot des vijands te observeeren. Deze is er natuurlijk wel van voorzien.

[1]) De overgenomen passage is in het Leerboek van het eerste tot het laatste woord cursief gedrukt!

Een korps telegrafisten is het Indische leger niet rijk, een eigenaardigheid, waarin het zich ook zeer ongunstig onderscheidt van de overige legers. De paar telegrafisten, die de seinbrigade van het korps genietroepen vormen, zijn der vermelding nauwelijks waard. Uit dien hoofde is ook twijfel geoorloofd of wel het benoodigde materieel is opgelegd voor den militairen telegraaf en telefoondienst in tijd van oorlog.

In een oorlog is het veelal onvermijdelijk belangrijke openbare werken te vernielen, b.v. bruggen en spoorwegen of wegen voor gewoon verkeer, tunnels, groote openbare gebouwen en dergelijken. Schijnt er op den eersten oogopslag in Indië met het beperkte operatie-tooneel weinig van dien aard te doen, wat dieper in de quaestie dringende blijkt, dat veel, zelfs zeer veel valt te verrichten, niet alleen op het eigenlijke oorlogsterrein doch ook daarbuiten. O. a. zullen zoodanig moeten worden vernield, dat zij in korten tijd niet voor exploitatie geschikt zijn te maken en dat dus gedurende de dagen, die de oorlogstoestand duurt, de vijand er geen gemak van hebben kan: de koleninrichtingen aan de Emmahaven met de naar de Bovenlanden en de mijnwerken op het Ombiliën kolenveld voerende spoorbaan; ook het scheepvaartetablissement met den kolenvoorraad te Poeloe Weh. Onder geen voorwaarde mogen die inrichtingen in handen der vijandelijke vloot vallen. Daarvan heeft zij eventueel veel te groot nut voor equipeering en ravitailleering, terwijl het onze zaak is die zoo lastig mogelijk te maken. Het is dan ook vrij zeker, dat een der eerste daden des vijands zal wezen zich door een coup de main meester te maken van de Emmahaven en P. Weh om de hand te leggen op de verschillende inrichtingen en kolenvoorraden, voor dat wij in staat zijn ze onbruikbaar te maken Deze plaatsen zijn onverdedigd en zullen 't wel blijven. Geheel geïsoleerd en ver buiten ons verdedigingscentrum liggende zou een bezetting, van welke een eenigszins afdoende verdediging zou kunnen uitgaan, onze krachten dermate versnipperen, dat wij veel te zwak zouden worden in de hoofdstelling Java. Ook zouden bovendien nog kostbare forten gebouwd moeten worden.

Het schijnt daarom niet raadzaam de Emmahaven en P. Weh in het verdedigingsstelsel op te nemen, te minder omdat het doel, dat er mee beoogd zou worden, even goed op andere en heel wat goedkoopere wijze is te bereiken, door een oordeelkundig ge-

leide vernieling der scheepvaartinrichtingen en hetgeen er aan annex is.

Een vernieling van een groot kunstwerk moet men zich niet voorstellen als het met ruwe hand aanbrengen en ontsteken van een springlading, die het geheel in puin legt. Om economische redenen mag niet meer worden getroffen dan de oorlogsnoodzaak vordert. Herstelling door den vijand moet niet mogelijk wezen, maar na afloop van den oorlog moet zij met de minste kosten kunnen geschieden, opdat de oorlogsschade, die de verdediger lijdt, tot een minimum beperkt blijve. Er mag niets te weinig worden opgeruimd, echter ook geen stukje te veel. Daartoe is in de eerste plaats noodig een grondige studie van de constructie. Hierop baseert zich het vernielingsplan, dat in overleg met de betrokken ingenieurs ontworpen wordt.

Aldus opgevat eischt een vernieling veel voorbereiding en behoort zij reeds in tijd van vrede tot in details te zijn geregeld. Vooral moet duidelijk zijn uitgemaakt, wie de last er toe zal geven, opdat niemand terugdeinze de verantwoordelijkheid te aanvaarden van een handeling, waarmee tonnen gouds gemoeid kunnen wezen. Om een pakkend voorbeeld te noemen, alles moet zoodanig zijn geregeld, dat op het eerste alarmsignaal, dat de vijand aanstalten maakt de Emmahaven of P. Weh te veroveren, men om zoo te zeggen slechts op een knop heeft te drukken, opdat het vernielingswerk neemt een aanvang neme. Laat dan de vijand maar landen!

In ons vaderland zijn de vernielingen der groote strategische spoorwegbruggen op die wijze voorbereid.

Voor elke brug ligt de springstof met de verpakking en de ontstekingsmiddelen gereed. Het daarmee belaste personeel is aangewezen en voor die taak geoefend.

Vraagt men ons wat van dien aard in Indië alzoo is gedaan, zoo kunnen wij daarop geen bevredigend antwoord geven. In de officierskringen is er ten minste niets van bekend, zelfs niet in die, welke uit den aard hunner betrekking — de genie — wel eens geroepen kunnen worden daarin een actieve rol te vervullen.

In elk leger worden meer of minder sterke spoorwegafdeelingen aangetroffen, ressorteerende onder de pionier- of genietroepen. Deze zijn speciaal geoefend en uitgerust in alles wat betrekking heeft op aanleg, onderhoud, herstelling enz. van spoorwegen met bijbehoorende kunstwerken. De ruime toepassing, die in de moderne

oorlogen ijzeren wegen vinden, zoowel bestaande spoorwegen als nieuw te maken veldspoorwegen van tijdelijk karakter en primitieve constructie, maakte het scheppen van deze hulpdiensten noodzakelijk. Telt Duitschland ze bij regimenten, Nederland doet het bescheidenlijk met ééne compagnie. En Indië? De legerformatie maakt er geen gewag van, zoodat hun taak nu voor rekening komt van de gewone genietroepen, welke in die richting geen speciale opleiding genoten en te nauwernood sterk genoeg zijn om de vele overige werkzaamheden, die hen in tijd van oorlog wachten, naar eisch uit te voeren. Al wordt gereedelijk toegestemd, dat door de bijzondere toestanden in Indië geen sterke spoorwegbrigade noodig is, een kleine afdeeling b. v. een peloton ware geen luxe. Met de reeds als noodzakelijk vermelde telegraafafdeeling zou zij tot eene compagnie kunnen worden vereenigd, evenals langen tijd in Nederland het geval was. Het corps genietroepen moet daarmee worden uitgebreid en gebracht op vier compagnieën, wat voor het Indische leger niets te veel is [1]).

Welken nadruk de groote militaire rijken leggen op eene uitstekende speciale vorming van de spoorweg-afdeelingen kan blijken uit de omstandigheid, dat Duitschland en Frankrijk een paar kleinere baanvakken van hun spoorwegnet door die korpsen laten exploiteeren. Op die vakken draagt elke spoorwegbeambte, van den conducteur en wegwerker tot den stationschef, de militaire uniform! Men laat hen voorts assisteeren bij het aanleggen van nieuwe staatsspoorwegen of stelt hen tegen betaling ter beschikking van particuliere maatschappijen. Die zorg bewijst welsprekend, dat bij spoorweg-afdeelingen niet kan worden volstaan met den gewonen geniesoldaat.

Gedurende een oorlog dient de verdediger te kunnen beschikken over werkplaatsen, waarin worden vervaardigd munitie en kustvuurwerken en waar tevens materieel wordt bijgemaakt of hersteld, werkzaamheden, waarmede de particuliere industrie zich gewoonlijk of niet inlaat of ten minste op kleine schaal. Om de zekerheid

---

[1]) Het goed recht van bestaan dezer compagnie wordt zelfs officieel erkend. Wij lezen toch in den „Leiddraad voor den dienst bij het hoofdkwartier van het veldleger in oorlogstijd", op blz. 8:

„Hij — de commandant der genie bij het veldleger — heeft het toezicht over de telegraaf, — en wanneer deze aanwezig is, de spoorwegafdeeling". —

De restrictie — „wanneer deze aanwezig is, de spoorwegafdeeling" — is kostelijk!

te bezitten, dat die ateliers tijdens den oorlog naar wensch zullen functioneeren, hebben alle landen ze reeds in vredestijd opgericht en tot in onderdeelen georganiseerd. Zeer te recht, want in aangelegenheden, zoo gewichtig als een geregelde munitie-aanvulling, mag geen mogendheid zich uitsluitend verlaten op het particulier initiatief. Dergelijke werkplaatsen bezit ook Indië in de zoogenaamde artillerie-inrichtingen te Soerabaia. Zeer te betreuren is het, dat het groote nut dier inrichtingen vaak wordt miskend en zelfs stemmen opgingen tot algeheele opheffiing, omdat er aan de organisatie feilen kleven, die met wat goeden wil best te verhelpen zijn. De hevige polemieken over die quaestie schijnen de aandacht der Regeering te hebben getrokken. Althans door Haar werd een commissoriaal onderzoek gelast, dat op het oogenblik in vollen gang is. Hoe dit ook uitvalle en tot welke bemoeiïngen in de organisatie het moge leiden, voor den onbevooroordeelde staat ééne zaak vast, dat de artillerie-inrichtingen in Indië allerminst kunnen worden gemist omdat: 1°. daar te lande geen particuliere fabrieken worden aangetroffen, die bij naderend oorlogsgevaar in dergelijke ateliers zijn te transformeeren. 2° al ware zulks nog het geval, werkvolk ontbreekt, vertrouwd met de fabrikage van militaire artikelen. 3°. de communicatie met de buitenwereld verbroken zijnde, op aanvoer van elders niet valt te rekenen.

Maar te Soerabaia zijn de artillerie-inrichtingen niet op haar plaats. Een der eerste handelingen van den vijand zal almede zijn, dat hij op Midden-Java een leger landt om zich meester te maken van de communicatie-lijnen tusschen Batavia en Soerabaia. Uitstekende gelegenheid biedt hem daartoe de goede en onverdedigde haven van Tjilatjap. De befaamde ongezondheid zal hem even weinig afschrikken als de gele koorts van Vera Cruz de Franschen bij de expeditie tegen Mexico. [1]) Bovendien in een paar dagmarschen hoogstens is hij in de gezonde streken van Bagelen en de Vorstenlanden. Om zulks nog zooveel als kan te verhinderen moeten ook te Tjilatjap afdoende vernielingen worden ontworpen (haven, vaarwater, spoorbrug over de Serajoe).

Ook kan de vijand met dezelfde bedoeling te Semarang een deel zijner strijdkrachten ontschepen; die plaats bezit echter geen haven en vooral in den Westmoesson is de gemeenschap tusschen

[1]) Vera Cruz behoort tot de ongezondste plaatsen ter wereld. Bij duizenden en duizenden viel het Fransche expeditiekorps er de gele koorts ten prooi.

reede en wal dikwerf verbroken. Waarschijnlijker is het daarom, dat de vijand eerst trachten zal te Tjilatjap te landen en dan eerst indien de haven het binnenloopen niet toelaat, Semarang als punt van uitgang zal kiezen. Doch hoe ook, de communicatie Batavia-Soerabaia zal hij al zeer spoedig beheerschen, en daarmede de beide stellingen van elkaar hebben geisoleerd. De artillerie-inrichtingen te Soerabaia kunnen dan niet meer werken voor de stelling Batavia. Hoe nu in haar behoeften te voorzien? Onze hoofdstelling geraakt daardoor in een analoge positie als eens de Spaansche vloot, die geen zee kon kiezen omdat het aan equipement ontbrak, en die dus niet den vijand kon bevechten, waarvoor zij toch gemaakt heette. Groote voorraden opleggen, zal men aanvoeren, zooveel, dat voor maanden genoeg aanwezig is. Voor tal van artikelen, die aan bederf en slijtage onderhevig zijn, is zulks echter onmogelijk, en dan blijft nog altijd de behoefte aan reparatie-inrichtingen bestaan. Veel verstandiger doet men door een economischen voorraad op te slaan, en wat daarboven benoodigd is bij te maken, zoo het oorlogsgevaar dreigt of de oorlog uitgebroken is. De plaats, waar dit moet geschieden, dient uit den aard gelegen te zijn in de hoofdstelling, zoo ver achterwaarts, dat zij aan 's vijands bereik is onttrokken en niet bij den eersten aanloop in zijn handen valt. Niet te Soerabaia, doch ergens in de stelling Batavia, behooren onze artillerie-inrichtingen dus thuis.

In stede ze op te heffen, verwachten wij van het wijs besluit der Regeering, dat zij het vraagstuk der verplaatsing ter hand neme. Een paar jaar geleden deed Nederland hetzelfde. De artillerie-inrichtingen werden van Delft overgebracht naar de stelling van Amsterdam, niettegenstaande de kosten eenige millioenen beliepen.

Dat ook de buskruitmolens te Ngawi en Semarang absoluut verkeerd gelegen zijn en mede naar West-Java moeten verhuizen, zal wel geen nader betoog behoeven.

Beweerden wij te veel, toen wij in den aanhef van dit opstel Indië alleen reeds door de gebrekkige organisatie der technische strijdmiddelen tegen een buitenlandsche mogendheid weerloos noemden? En dan lieten wij nog de quaestie onaangeroerd van gehalte en aantal der levende strijdkrachten. Ook hierin is niet alles couleur de rose. Om bij hoofdpunten te blijven wijzen op

het groot aandeel, dat inlandsche troepen in den strijd moeten nemen. Zullen deze opgewassen zijn tegen de troepen van den aanvaller, vermoedelijk uitsluitend Kaukaziërs of intellectueel hoog staande Aziaten? Hoe completeeren wij de in den oorlog geleden verliezen? Een netelige vraag, waarop tot heden nog geen afdoende oplossing werd gegeven. Door de stremming der gemeenschap is versterking of aanvulling van uit Europa buitengesloten, terwijl een reserve in Indië ontbreekt. De aanvulling moet dus worden gevonden door aanwerving van Europeanen en inlanders in Indië zelf. Het is minstens genomen twijfelachtig, dat er zich genoeg vrijwillig zullen aanmelden, en dwingen kan men hen er niet toe, om de ontzettende verliezen te dekken, die in zulk een oorlog worden geleden. Er zijn betrekkelijk weinig Europeanen en personen daarmee gelijk te stellen; een contingent van beteekenis kunnen zij niet leveren. De Europeaan, in de koloniën woonachtig, beschouwt die maar bij hooge uitzondering als zijn tweede vaderland; gewoonlijk hunkert hij naar het oogenblik, waarop hij, behoorlijk verzorgd, ze den rug kan keeren. De geestdrift, waarmee men te wapen loopt, verplicht of vrijwillig, indien de vaderlandsche bodem wordt bedreigd, waarmede het leven op het spel wordt gezet, wanneer de mensch zich in zijn heiligste idealen ziet aangetast, — die geestdrift zal in de koloniën, waar de stemming beslist materialistischer is, vergeefs worden gezocht. Van die zijde verwachten wij dan ook niet den minsten toeloop.

De inlandsche bevolking zal spoedig genoeg inzien, dat met de vijandelijke invasie geen horde barbaren over het land komt gestreken, ten einde haar van have en goed te berooven. Dat de vreemde soldaten het niet gemunt hebben op haar doch uitsluitend de „Kompenie" bevechten, en haar niet het geringste leed wordt toegebracht, mits zij zich buiten den strijd houdt; dat de vreemdeling goed betaalt voor alles wat hij noodig heeft en aan hem veel kippen, rijst enz. te slijten zijn. Welk motief zou dan toch den desaman kunnen bewegen om dienst te nemen?

Men zal zich al waarlijk gelukkig mogen achten, indien de inlandsche bevolking geen gemeene zaak maakt met den voor haar misschien meer sympathieken vijand.

Maar al stroomden de vrijwilligers toe, de tijd ontbreekt om hen tot soldaten te vormen. De dagen zijn voorbij, dat een soldaat

een man is met een geweer; hij moet langdurig worden geoefend, vooral een inlander, om bruikbaar te zijn in den strijd, waarbij vergeleken zelfs een Atjehoorlog kinderspel is. Hoe komt men aan de kaders, die eveneens geduchte verliezen ondergaan? Er is theoretisch slechts ééne oplossing voor de hoogst gewichtige kwestie der aanvulling: het oprichten eener legerreserve, zooals in Europeesche rijken, doch daartegen verzetten zich de toestanden in Indië.

Die overweging vooral moet doen besluiten technisch het Indische leger tot het hoogste op te voeren. Hierin mag het in geen enkel opzicht achterstaan bij den aanvaller. Wat aan actief weervermogen te kort schiet tengevolge van oorzaken, die haast niet te verhelpen zijn, moet worden vergoed door passieve kracht. Met de stellingen Batavia en Soerabaia staat en valt onze verdediging. Een illusie is het daarna nog den strijd te willen voortzetten als guerilla-oorlog, waartoe de zeer geaccidenteerde terreinen achterwaarts anders zulk een schoone gelegenheid zouden bieden. Ons gedecimeerd legertje alleen is niet in staat den guerilla-oorlog te voeren.

Het is niet beweegbaar genoeg en mist voldoende terreinkennis. Een guerilla-oorlog kan slechts met kans op eenig succes worden uitgevoerd, wanneer de bevolking hare krachtdadige medewerking verleent en de strijd het karakter draagt van den volksoorlog, van algemeen verzet tegen den overweldiger, elk weerbaar man op zijn tijd soldaat is. Dan schuilt in den guerilla een geweldige kracht. De opstand in de Vendée, de strijd op het Iberische schiereiland tegen Napoleon en de omwenteling op Cuba bewijzen het. Ook de Atjehoorlog is een volksoorlog bij uitnemendheid, en daarom voor ons een graf van teleurgestelde verwachtingen.

Maar een oorlog, waarin Indië gemengd raakt, is geen volksoorlog, is alleen een strijd tusschen het aanvallend leger en het Nederlandsch-Indische, die geheel wordt beheerscht door de onder beschaafde natiën geldende volkenrechtelijke regelen. De voornaamste daarvan is wel deze, dat de bevolking zich strikt onzijdig behoort te houden en geen der beide partijen mag begunstigen. Oorlogshandelingen zijn alleen geoorloofd aan de georganiseerde strijdkrachten. Op die voorwaarde wordt de bevolking ongemoeid gelaten en geschiedt haar van 's vijands zijde niet het geringste leed. Overtreedt zij, zij het gedreven door liefde tot het

vaderland, dit gebod zoo stelt de bevolking zich bloot aan geduchte represailles. De Franschen hebben 't kunnen ondervinden in den oorlog met Duitschland. Men heeft de Duitschers zeer hard gevallen over de gestrengheid, waarmee zij die represailles in praktijk brachten, en haar zelfs onmenschelijk genoemd, doch is het niet minstens genomen even onmenschelijk, wanneer vreedzaam uitziende burgers, die juist daarom in geen enkel opzicht verontrust worden, zich plotseling, als de kans schoon is, tot verbitterde vijanden ontpoppen om met overmacht b.v. Duitsche patrouilles af te maken? De oorlog moet openlijk worden gevoerd; wie vijand is, moet daarvan het kenteeken dragen, dat is in uniform zijn gestoken en van staatswege als strijdende partij zijn erkend. Anders worden de eigen burgers opgeknoopt, hun dorpen verwoest en wat al niet meer verschrikkingen aangericht!

De bevolking mag derhalve nimmer worden aangespoord mede aan den afweer deel te nemen. Integendeel, en dat geldt meer inzonder het onwetende inlandsche deel, moet zij er door ons zeer nadrukkelijk op worden gewezen, waaraan zij zich blootstelt, indien de liefde tot Nederland eens te machtig mocht worden en zij bij het keeren van den vijand behulpzaam wilde wezen. Moreel zijn wij verplicht haar den raad te geven om zich van elke actieve oorlogshandeling, hoe gering ook, te onthouden. Een oproeping aan de Inlandsche bevolking om zich tegen den aanvaller te organiseeren, is in strijd met het oorlogsrecht. Doch dan valt ook het fundament van den guerilla, het volk achter het leger, en daarmee het gansche gebouw.

Aangenomen dat het Indische leger krijgt wat verlangt wordt, zal het dan in staat wezen den aanval van een der groote militaire staten af te slaan? Die vraag kan slechts onder reserve toestemmend worden beantwoord. Hebben wij geen bondgenooten en zet de tegenstander alle krachten bij, natuurlijk niet. Het is echter onaannemelijk, dat Nederland in dit geval alleen zal staan. In alle Regeeringsstukken wordt dat vermoeden op den voorgrond gesteld. Nu krijgt de zaak een ander aanzien en is het meer dan waarschijnlijk, dat wij, bij den korten duur der hedendaagsche oorlogen, onze militaire positie op Java kunnen handhaven. Of wij dit vermogen is op de vredesvoorwaarden van den grootsten invloed. Is Indië militair verpletterd zoo zal er na den vrede niet veel van worden gerestitueerd. Bezittingen, die al te ge-

makkelijk in 's vijands handen vallen, wisselen van heerscher. Dat weten wij het best uit de eigen geschiedenis.

De gevleugelde woorden, dat de sleutel van Indië achter de Hollandsche waterlinie wordt gevonden, zijn maar tot op zekere hoogte juist.

Het is denkbaar, dat wij in strijd geraken met een mogendheid, die ons wel in het Oosten kan bestoken doch niet in Nederland, b. v. Japan en Rusland. Hersenschimmig is de kans zeker niet, wat betreft Japan.

Wordt de oorlog gelijktijdig gevoerd in Nederland en Indië, en verliezen wij niet ons zelfstandig volkbestaan — in het tegenovergestelde geval worden de koloniën natuurlijk mede opgeslokt en houdt elke verdere discussie op — dan zullen wel is waar de voorwaarden, waarop wij den vrede moeten aanvaarden, voor het grootste gedeelte worden beheerscht door den afloop van den strijd in het vaderland, doch aan den anderen kant zal ook niet weinig te rade worden gegaan met de positie, welke wij bij het einde van den oorlog op Java innemen. Naast hetgeen wij dienaangaande reeds op een vorige bladzijde opmerkten is het niet ondienstig te wijzen op een bekend voorbeeld uit den Fransch-Duitschen oorlog. Hoe diep Frankrijk ook vernederd werd, het is er in geslaagd de strategisch zeer gewichtige vesting Belfort te behouden, niettegenstaande de Duitsche militaire partij op den afstand zou hebben aangedrongen, omdat Belfort zich tot het einde van den oorlog heeft weten te verdedigen. Ware ook die plaats veroverd geworden, de driekleur zou er niet meer wapperen en Frankrijk zou op zijn oostelijke grenzen oneindig minder sterk zijn. Feitelijk bezit schept een rechtstitel.

Doode weermiddelen kosten verbazend veel en zijn nauwelijks gemaakt haast onmiddellijk als verouderd te beschouwen, zoo hoort men gewoonlijk. Zeker zullen de kosten niet gering wezen om de stellingen van Batavia en Soerabaia te voorzien van aan de eischen des tijds beantwoordende versterkingen en deze behoorlijk te bewapenen. Maar daaruit volgt nog niet, dat zij buitensporig hoog zullen oploopen. De door ons bedoelde versterkingen zijn daarom nog niet allen koepelforten van een paar millioen het stuk. Dergelijke forten worden slechts spaarzaam aangewend. In Nederland, dat zeer rijk is gezegend met verdedigingswerken, worden er niet meer dan vier aangetroffen. (Harssens, Ymuiden, H. v. Holland

en Pampus). De overige kustversterkingen zijn van eenvoudiger en minder kostbare constructie. Wellicht kunnen koepelforten in Indië zelfs worden gemist en kan daar worden volstaan met open aardewerken, voorzien van de noodige bomvrije ruimten, in den trant zooals de Regeering wil. Door gebrek aan de vereischte gegevens zijn wij niet in de gelegenheid het voorgestelde type te beoordeelen. Bestrijden doen wij het dan ook geenszins; wij willen zelfs gaarne aannemen, dat open batterijen voldoende bescherming verleenen, maar wij blijven volhouden, dat zij in permanenten stijl moeten worden gemaakt en met het opwerpen niet mag worden getalmd tot het laatste nippertje [1]).

Het onmiddellijk verouderen is in waarheid niet zoo erg als de tegenstanders „quand même" van fortenbouw gelieven voor te stellen. — Evenals in elken tak der techniek heerscht ook op het stuk van fortenbouw geen stilstand. Iedere vordering in de artillerie brengt nieuwe eischen met zich, waarmee bij verderen aanbouw wel is waar rekening wordt gehouden, doch daarom is nog niet al het bestaande waardeloos. Meestal hebben die vorderingen betrekking op ondergeschikte details; en kan daaraan op de een of andere wijze worden tegemoet gekomen. Bij uitzondering zijn zij zoo ingrijpend, dat haar verschijning een revolutie in de techniek beteekent en met het verleden radicaal moet worden gebroken. Geen gebied, waarin krasser wordt opgesneden dan in de krijgstechniek. Haast dagelijks worden om zoo te zeggen de meest verschrikkelijke uitvindingen geannonceerd. Nu eens is het een luchttorpedo, die maar boven een vesting of fort behoeft te ontploffen en de gansche bezetting is met één slag weggevaagd; dan weer een vuurmond, waaruit een projectiel de reis naar de maan zou kunnen aanvaarden; een ander maal een explosief in kracht tientallen malen dynamiet of schietkatoen overtreffende! Eens ingevoerd zullen zij niet meer of minder doen dan den oorlog onmogelijk maken „faute de combattants", want die zijn immers in een ommezien uit de wereld geholpen, en als er geen soldaten meer zijn om te vechten, zoo is het van zelf met den oorlog gedaan.

Van al dat moois wordt maar een bitter beetje de eer eener

---

[1]) Ook uit een hygiënisch oogpunt is onze voorslag beter. Worden er omvangrijke aardewerken gemaakt onmiddellijk voordat zij bezet worden dan beloven zij ware brandpunten van malaria te worden en houdt geen man 't er binnen uit. Heeft daarentegen de grond tijd genoeg gehad om tot rust te geraken, zoo zal het malariaspook in mindere mate woeden.

beproeving waardig gekeurd, en van dat weinige blijkt gewoonlijk slechts een zeer klein gedeelte oorlogswaarde te bezitten. Vakmannen weten dat; zij laten zich door die verhalen niet van de wijs brengen en wachten het resultaat van omvangrijke proeven af, alvorens een oordeel te vellen. Maar op het groote publiek blijven zij veelal niet zonder uitwerking. Dat hebben wij gezien in de dagen, toen in Frankrijk de ontdekking van het meliniet bekend werd. Het Fransche volk geraakte er door in de grootste opwinding; het vreesde verder niemand en niets meer! Wat is achteraf gebleken? Meliniet is een gewoon explosief als zooveel andere soorten en hetgeen de proef is op de som: geen der overige staten heeft het overgenomen. — Het met niet minder emphase aangekondigde „rooke*looze*" buskruit moest zich al spoedig de naamsverandering in „rook*zwak*" laten welgevallen; hetgeen een groot verschil uitmaakt. — Zoover gaat de overdrijving, ook in goede zaken.

Intusschen, al moet worden geprotesteerd tegen overdreven voorstellingen, het is een feit, dat nu en dan omwentelingen op fortificatorisch gebied intreden, die aan de reeds bestaande werken alle waarde ontnemen en dwingen tot geheel nieuwe vormen onze toevlucht te nemen. Dat waren o. m. in deze eeuw de invoering van het getrokken geschut omstreeks 1860 en een vijf en twintig jaar later de invoering van projectielen met brisante springmiddelen (dynamiet, schietkatoen, meliniet). Wij ontkennen niet, dat vijf en twintig jaren een tamelijk korte spanne tijds is en die ervaring niet geschikt is de lust in fortenbouw aan te wakkeren. Niet altijd echter volgden in de geschiedenis van den vestingbouw die perioden elkaar zoo snel op. Het stelsel, waarmêe in 1860 werd gebroken, dateerde b. v. van het einde der Napoleontische oorlogen, omstreeks 1815, en kon dus op een veel langer leven bogen. Deskundigen beweren, dat nu het oogenblik is aangebroken, waarop in de eerste tijden en nog lang daarna niet behoeft te worden gevreesd voor nieuwe ingrijpende vorderingen der artillerie, omdat de grens van beweegbaarheid bereikt schijnt, waardoor verzwaring der kalibers en dus ook der uitwerking vanzelf is buitengesloten. Toen de eerste geruchten omtrent de brisante projectielen wereldkundig werden, werd de fortenbouw in Nederland onmiddellijk gestaakt. In afwachting, dat te nemen proeven zouden uitwijzen hoe nu de forten te construeeren, bepaalde men zich in de stelling van Amsterdam voorloopig slechts

tot de verbetering van den grondslag der fortemplacementen, een onderdeel der inrichtings-werkzaamheden, dat natuurlijk in elk stelsel past. De oplossing is echter gevonden en verleden jaar werden de noodige fondsen bewilligd voor de verdere voltooiing. Ook in andere landen wordt geregeld doorgegaan met den fortenbouw, wel een bewijs, dunkt ons, dat eenige stabiliteit wordt vermoed.

De uitgaven voor oorlog en marine verslinden nu al in Indië het derde gedeelte van het budget. De grens van het getolereerde schijnt nabij. Tal van nuttige plannen moeten blijven liggen, omdat de militaire lasten zoo hoog oploopen. Is het verantwoord ze nog hooger op te voeren? Hebben wij onder die omstandigheden het recht de inlandsche bevolking te bezwaren met de uitgaven voor de buitenlandsche defensie, een maatregel welke haar niet in het minst ten goede komt en waarvan alleen het vaderland profiteert?

Wat de laatste vraag betreft, het rechtsstandpunt in het midden latende, zoo heeft de praktijk reeds lang gesproken. Er worden tal van zulke uitgaven gekweten uit de Indische begrooting. Het is een onvruchtbaar protest, dat zich daartegen zou willen verzetten. En dan schiet er niet veel anders over als de Indische beurzen ook voor de defensie aan te spreken. De kosten zullen niet zoo veel bedragen of bij een behoorlijk financieel beheer kan het land ze opbrengen. In alle landen zijn de militaire uitgaven relatief even hoog, en de meesten ontberen de rijke hulpbronnen, die den trots van Indië uitmaken. Regeeren zonder hooge militaire budgetten is in onze onvolmaakte maatschappij voorshands nog een ver verwijderd ideaal. Het baat niet daarop te schimpen, men moet de dingen nemen zooals ze zijn, niet zooals men ze wel zou wenschen.

De profetie, dat die enorme improductieve uitgaven noodwendig in een staatsbankroet zullen uitloopen, is nog niet bewaarheid. Eer valt te constateeren, dat de landen, die, zooals Duitschland en Rusland, het meest aan hun strijdkrachten offeren, gestadig in bloei toenemen en zich in betere economische toestanden verheugen dan voorheen, toen zij zooveel zwakker waren en het „Militär" naar rato minder kostte. Hooge oorlogsbudgetten kunnen samengaan met vermeerdering van welvaart. Wanneer Italië een tegenovergesteld schouwspel vertoont, dient nog te worden uitgemaakt in hoeverre daaraan de militaire organisatie deel heeft

en of niet de grootste schuld moet worden geboekt op rekening zijner politiek, zoowel de handels- als de binnenlandsche- en de koloniale. Niet in beknibbeling van dringend noodige oorlogsuitgaven schuilt het geheim der volkswelvaart, doch in het openen van hulpbronnen en het scheppen van rijkdom. In Indië ligt nog veel braak.

Men versta ons wel: wij verkondigen niet, dat een staat bij zijne militaire uitgaven geen maat zoo moeten houden. Ook wij zijn voor beperking tot het allernoodzakelijkste, maar dat verlangen wij dan ook ten volle. Een staat die zich eerbiedigt, mag hierin niet loven en bieden. Indië heeft het nog bij lange na niet tot dat allernoodigste gebracht. Zou het onverhoopt worden aangevallen, wij zouden daar geen beter figuur maken dan de Spanjaarden in de Philippijnen. Spanje kan nog verzachtende omstandigheden pleiten, telkens geteisterd door binnenlandsche troebelen en uitputtende opstanden in de overzeesche bezittingen moesten tijd en middelen wel ontbreken om de strijdkrachten afdoende te organiseeren en in overeenstemming te brengen met de eischen van het oogenblik. Maar Nederland zal niets tot zijn verontschuldiging vermogen aan te voeren.

Moeten wij het schoone Insulinde verliezen, laat het dan ten minste zijn met eere. Wij zijn dit aan onze koloniale geschiedenis verschuldigd.

Z².

De indeeling van het grondgebied van Nederlandsch-Indië in gewesten.

Ingeval de staten-generaal geen bezwaar hebben tegen eene aanneming der aanhangige begrooting voor Nederlandsch-Indië, dan zullen in de naaste toekomst op het eiland Java 5 residenties worden ingetrokken; en krijgt te eeniger tijd de voorgenomen oplossing van het gouvernement Sumatra's Westkust in drie afzonderlijke residenties haar beslag, dan zal het eiland Sumatra daardoor 2 zelfstandige gewesten rijker worden.

Eene heele verandering in de verdeeling van het grondgebied van Nederlandsch-Indië in gewesten staat dus eerlang te wachten, en bij zoodanigen stand van zaken schijnt het niet ontijdig zich de vraag te stellen, welke koloniale macht tot de invoering dier ingrijpende staatkundige maatregelen bevoegd is?

Natuurlijk begint men, een antwoord op die vraag wenschende, met het regeeringsreglement, de indische grondwet [1]), te raadplegen. Welnu, geene bepaling nauwer met haar in verband staande, treft men daarin aan, dan die vervat in de 1ste alinea van het 68ste artikel, luidende: „De indeeling van het grondgebied van Nederlandsch-Indië in gewesten geschiedt door den Koning", en dat men hierin niet mistast bevestigen de werken der corypheeën op het gebied van Nederlandsch-Indië's staatsrecht [2]).

---

[1]) Handelingen der Regering en der Staten-Generaal betreffende het Reglement op het beleid der Regering van Nederlandsch Indie (ed. Mr. L. W. C. Keuchenius), D. I, p. VII, r. 3 en 4 v. b.; D. II, p. 26, r. 1 v. b.; Mr. P. A. Van der Lith en J. Spanjaard, De Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië, p. 4, midden; Mr. J. De Louter, Handleiding tot de kennis van het staats- en administratief recht van Nederlandsch-Indië, 4de uitg., p. 88, r. 9 v. o.; p. 94, r. 2 v. b.; p. 100, r. 6 v. o.; p 111, r. 10 v. b.; en meer andere plaatsen.

[2]) Van der Lith en Spanjaard, o. c., p. 56; De Louter, o. c., pp. 111 en 165; Mr. C. W. Margadant, Het Regeeringsreglement van Nederlandsch-Indië, D. I, pp. 11 en 143, D. III, pp. 19 en 40.

Met welk recht men nu de beantwoording der gestelde vraag van die wetsbepaling verwacht, toone een onderzoek naar haar wording, wezen en toepassing aan.

I.

Vóór de inwerkingtreding op 1 Mei 1855 van het tegenwoordige regeeringsreglement was noch den Koning het indeelingsrecht in kwestie voorbehouden geworden (door de uitvaardigers der regeeringsreglementen van 1818 en 1827), noch had Hij het Zichzelven voorbehouden (in de door Hem gearresteerde regeeringsreglementen van 1815, 1830 en 1836) [1]). Maar dat had ook niet gehoefd, want tot de grondwet van 1848 daarin verandering bracht, ging alles van den Koning uit [2]), daar Hij „bij uitsluiting" het opperbestuur over de bezittingen en koloniën van het rijk in andere werelddeelen voerde; en de dusdanige opvatting van die woorden „bij uitsluiting", hoezeer ook herhaaldelijk aangevochten, was dit daarenboven nooit geweest ten aanzien van aangelegenheden als de onderwerpelijke, wat de loop van zaken bij de behandeling van het tegenwoordige regeeringsreglement — zooals nader zal blijken — ook duidelijk heeft aangetoond.

De geschiedenis, wier muze in dit geval *Staatsblad van Nederlandsch-Indië* heet, leere ons hoe de Koning van zijne bevoegdheid ten deze heeft gebruik gemaakt.

In 1817 worden bij besluiten van commissarissen-generaal: het eiland Timor gescheiden van het gouvernement van Makasser en onder dat van Amboina [3]) gebracht (*St.* no. 6); de residentiën Kedoe en Pekalongan in twee afzonderlijke residentiën verdeeld en onder het bestuur van twee residenten gebracht (*St.* no. 18); en over het geheele eiland Madoera eene residentie gevestigd, onder den naam van residentie van Madura en Sumanap (*St.* no. 58).

In 1818 worden bij besluiten van commissarissen-generaal: de districten van Krawang van de Preanger-Regentschappen afgescheiden en tot eene afzonderlijke residentie gebracht; zoomede bepaald dat de residenten dier beide gewesten met elkander de juiste grensscheidingen tusschen die beide residentiën zullen

---

[1]) Mr. G. J. Grashuis, de Regeerings-Reglementen van Nederlandsch-Indië benevens het Charter van Nederburgh, eerste afdeeling, artikel 68.

[2]) Handelingen, D. II, p. 7, sub. „Art. 4."

[3]) Of dat „der Molukken", zie *St.* 1819 no. 86.

regelen, welke ten slotte door de hooge regeering [1]) zullen moeten worden goedgevonden (*St.* no. 53); en in de grensscheiding tusschen dezelfde gewesten wijziging gebracht (*St.* no. 75).

In 1819 geschiedde de indeeling van het grondgebied van Java en Madoera in gewesten bij besluit van commissarissen-generaal, in hoofddeel I van het reglement op het binnenlandsch bestuur en dat der financiën op Java [2]), bepalende in artikel 1: „Het eiland Java, daaronder Madura begrepen, wordt bij deze verdeeld in de navolgende residentiën, als: Bantam, Batavia, Buitenzorg, Preanger-Regentschappen, Krawang, Cheribon, Tagal, Pakkalongang, Samarang, Kadoe, Djokjokarta, Sourakarta, Japara en Joana, Rembang, Grissee, Sourabaija, Passarouang, Besoeki, Banjoewangie, en Madura en Sumanap", en in artikel 2: „De grensscheidingen dezer residentiën onderling, zoowel als de onderdeeling van elke van dezelve, blijven voor het tegenwoordige bestaan, met magt nogtans aan den Gouverneur Generaal in Rade, om omtrent deze geheele verdeeling zoodanige veranderingen en verbeteringen in der tijd daar te stellen, als, bij ondervinding, blijken zal met den toenemenden staat van landbouw, handel, en andere omstandigheden nuttig te zijn." (*St.* no. 16).

Daarmede rekenden commissarissen-generaal hunne rol ten deze afgespeeld, en bleef dus eene verdeeling door hen van het grondgebied der bezittingen buiten Java en Madoera in gewesten achterwege. Als regel ziet men daar evenwel, waar noodig, voortaan ook de gouverneur-generaal in rade verdeelend, grensbepalend en grenswijzigend optreden, zooals reeds nog in dat zelfde jaar 1819, wordende nl. bij publicatie van gezegde hooge regeering bepaald, dat het eiland Timor eene onderhoorigheid van Java zal zijn (*St.* no. 86).

In 1823 worden bij resolutiën van den gouverneur-generaal in rade twee districten van de residentie Krawang afgescheiden en bij de residentie Cheribon gevoegd, en eenige landen, ressorteerende onder de residentie Buitenzorg onder het beheer van den resident van Krawang gesteld (*St.* no. 42); en de grensscheiding van de residentie Grissee bepaald (*St.* no. 53).

In 1824 worden, wederom bij resolutie van den gouverneur-

[1]) Te weten: de gouverneur-generaal met de vier raden: zie artikel 2 van het regeeringsreglement van 1818 (Grashuis, o. c., pp. 14 en 250).

[2]) Uitgevaardigd in voldoening aan art. 61 van evengenoemd regeeringsreglement (Grashuis, o. c., pp. 88 en 258).

generaal in rade, bepalingen afgekondigd nopens de grensscheiding tusschen de residentiën Tegal en Pekalongan (*St.* no. 2).

Maar nu gaat de gouverneur-generaal op reis naar den oost-archipel en treedt aldaar verder alleenhandelend op, getuige de vorming, binnen het gebied van het gouvernement der moluksche eilanden van de residentiën Amboina en Banda (*St.* nos. 19*a* en 21*a*); van de residentie Ternate (*St.* no. 26*b*); van de residentie Menado (*St.* no. 28*a*), en het geven eener omschrijving van het elk toekomend grondgebied; getuige verder de omschrijving van het gebied van het gouvernement van Makasser (*St.* no. 31*a*) en het brengen van eenige eilanden van Ternate onder Menado (*St.* 1825 no. 24): alles bij besluiten en publicatiën van den gouverneur-generaal (buiten rade).

Voor zoover zij betrekking hadden op de overige deelen van den archipel gingen de onderhavige zaken echter haren gewonen gang: bij resolutiën van den luitenant-gouverneur in rade, bij afwezigheid van den gouverneur-generaal [1]), worden in 1824, bepalingen vastgesteld betreffende de grensscheiding tusschen de residentie Palembang en de Lampongsche districten [2]) (*St.* no. 27); en betreffende die tusschen een district van het regentschap Demak in de residentie Semarang en het regentschap Blora in de residentie Rembang (*St.* no. 28).

Door den sedert opgetreden commissaris-generaal Du Bus worden in 1826 bij besluiten eerst de inlijving gedecreteerd van de residentiën Banjoewangi en Krawang respectievelijk met de residentiën Besoeki en Buitenzorg (*St.* no. 24); en dan die der residentiën Buitenzorg en Grissee respectievelijk met de residentiën Batavia en Soerabaja (*St.* no. 53).

In 1829 worden evenzoo bij besluiten van den commissaris-generaal eene nieuwe grensscheiding vastgesteld tusschen de baljuwagie Batavia [3]) en de residentie Bantam (*St.* no. 11); en de Lampongsche Districten afgescheiden van de residentie Bantam en tot eene afzonderlijke residentie verheven (*St.* no. 91).

In 1833 wordt door Van den Bosch als commissaris-generaal bij besluit het district Wanajasa der residentie Krawang vereenigd met de residentie Preanger-Regentschappen (*St.* no. 41).

En onder het bestaan der grondwet van 1848, die een bij de

[1]) Zie de publicatie in *St.* 1824 no. 6.

[2]) Welke toen nog tot Bantam behoorden, zie het na te melden *St.* 1829 no. 91.

[3]) Zie *St.* 1828 no. 59.

wet vastgestelde regeeringsreglement eischte, tot aan de invoering op 1 Mei 1855 van het dien eisch bevredigende staatsstuk worden bij besluiten van den gouverneur-generaal: in 1849 Banjoewangi tot eene op zichzelf staande afdeeling verklaard (*St.* no. 39); en Borneo in twee deelen verdeeld, genoemd de Wester- en de Zuid- en Ooster-afdeeling en elk dier deelen nader omschreven (*St.* no. 40); ten slotte in 1855 de afdeeling Probolinggo van de residentie Besoeki tot eene zelfstandige residentie verheven (*St.* no. 7).

Tot het laatste oogenblik toe heeft de „bij uitsluiting" met het opperbestuur der koloniën en bezittingen van het rijk in Azië bekleede Koning de uitoefening der gewestlijke indeelingsbevoegdheid en wat daarmede in verband staat dus steeds ten volle aan zijnen vertegenwoordiger in Indië over gelaten.

II.

In 1851 bleek het dat de Koning ter zake van de indeeling van het grondgebied van Nederlandsch-Indië in gewesten eene meening was gaan aanhangen, tegenovergesteld aan de tot nog toe door Hem beledene. Waar de grondwet Hem reeds zoo veel van Zijne koloniale macht „bij uitsluiting" had doen verliezen, ja Hij die macht voortaan niet meer „bij uitsluiting" zou bezitten, en de bepaling van artikel 59 vooral, dat, „andere onderwerpen bij de wet zouden moeten worden geregeld, zoodra de behoefte daaraan bleek te bestaan", Hem voortaan bij voortduring met verdere inboeting van Zijne macht in kwestie bleef bedreigen, daar begon de Koning blijkbaar prijs te stellen op bevoegdheden, Hem voormaals te ongewichtig toegeschenen.

In het eerste ontwerp van het regeeringsreglement, bij Koninklijke boodschap van 29 October 1851 ingekomen, worden toch al dadelijk als 1ste alinea van artikel 59 de woorden aangetroffen, die sedert 1ste alinea van artikel 68 zijn geworden; in het tweede ontwerp trof men hen aan als 1ste alinea van het 64ste en in het derde als 1ste alinea van het 71ste artikel: van den beginne aan in dezelfde bewoordingen als waarin zij sedert wet werden, zonder eenig verschil. „Onverlet in 't woên der kolken" [1]) hebben die woorden daar gestaan; memoriën zoo van toelichting der verschillende ontwerpen als van beantwoording op de voorloopige verslagen van elk der beide kamers van de

[1]) *Saevis tranquillus in undis*; de lijfspreuk van Prins Willem I, zie Diens biografie van Putnam-Nijhoff, p. 150.

staten-generaal en die verslagen zelf, zijn over hun hoofd heen getrokken en hebben zich voorgestuwd om hun voet, maar als ware hun de eigenschap van onaantastbaarheid eigen, niets heeft hun gedeerd. Ook bleken zij tijdens de openbare beraadslagingen vuur- en waterproef te zijn. Er is ten minste geen spoor van eenige verklaring, aanvechting of verdediging henaangaande te vinden in al de handelingen betreffende het regeeringsreglement [1]: „*sie kamen und sie waren da*".

Zoo die handelingen dus over de bepaling zelf geen nader licht geven, geenszins is dat het geval ten aanzien der vraag wie in het regeeringsreglement, en dus ook in het onderwerplijk geval, „de Koning" is — die in divers verband niet minder dan plus-minus tachtigmaal in gezegd reglement genoemd wordt.

Gemakshalve volge hier een overdruk der ten deze toelichtende plaatsen [2]:

„*c.* „*In naam des Konings.*" Men heeft gevraagd, waarom hier niet: *in Onzen naam* is gesteld, en waarom in 't algemeen door geheel het wets-ontwerp, in strijd met de gewone terminologie onzer wetten, de Koning niet, als zelf sprekende, in den eersten persoon voorkomt. Sommigen meenden de oplossing daarin te vinden, dat het hier niet geldt eene gewone wet, maar een afzonderlijk reglement, door den Koning, in gemeen overleg met de Staten-Generaal, vastgesteld, hetwelk evenzoo, afgescheiden van de grondwettige formulieren van afkondiging, moet kunnen worden gelezen, als de Grondwet zelve of een der wetboeken. Men verlangt echter deswege eenige opheldering."

„*c.* Daar hier sprake is van het vaststellen van een reglement, hetwelk, ook zonder het formulier van afkondiging bij art. 116 der Grondwet voorgeschreven, moet verstaanbaar zijn, heeft men het doelmatigst geacht den Koning steeds te vermelden in den derden persoon, gelijk dit trouwens ook in het reglement van 1836, hoewel door den Koning vastgesteld, plaats heeft."

„De artikelen der Grondwet, waarin gehandeld wordt van de *troonsopvolging*, *de voogdij des Konings*, *het regentschap*, *den Raad van State en de ministerieele departementen*, *de Staten-Generaal en de wetgevende magt*, zijn wel, krachtens art. 118, in den gewonen zin alleen voor het Rijk in Europa verbindend; maar het staat desniettemin vast, dat wanneer art. 59 aan den *Koning* het

[1] Zie het in de eerste noot van dit opstel in de eerste plaats genoemde werk.

[2] Handelingen, D. II, pp. 45, 190, 336, 478.

opperbestuur der kolonien en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen opdraagt, daarmede bedoeld wordt *de Koning*, zooals hij bij de Grondwet is omschreven, en dus ook zijn opperbestuur uitoefenende op de wijze bij de Grondwet bepaald, dat is onder het schild der onschendbaarheid en door middel van verantwoordelijke ministers. Ware het anders, men zou kunnen beweren, dat er regtstreeksche briefwisseling moest plaats hebben tusschen den Koning en den Gouverneur-Generaal, waaruit weder volgen zou, dat art. 53 der Grondwet onuitvoerlijk ware, voor zooveel den Minister van Kolonien betreft."

„Wat nu in het verslag gezegd wordt van de artikelen de troonsopvolging en andere daar genoemde onderwerpen betreffende, staat het exclusief karakter van art. 118 geenszins in den weg. Die bepalingen behoeven geene regtstreeksche verbindbaarheid voor de overzeesche bezittingen en kolonien. Zij lossen zich alle, op de wijze bij het verslag zelf aangetoond, in de artt. 59 en 60 op. Wie de Koning is van wien die artikelen gewagen; hoe de wetten, daarbij bedoeld, moeten worden in het leven geroepen, zijn vragen, die door een aantal andere artikelen der Grondwet worden beantwoord."

Hier spraken om den andere de commissie van rapporteurs en de minister, en uit hunne gedachtewisseling blijkt, dat „de Koning" van het regeeringsreglement geen andere is dan die der grondwet.

Nog lichten de handelingen ons in omtrent de beteekenis der woorden: „door den Koning".

De plaatsen die dit doen, mogen wederom tot gemak der lezers overgedrukt worden [1]).

„Eenige leden gaven . . . . te kennen, dat zij de reden niet hebben kunnen nagaan, waarom bij het voorgedragen reglement in sommige gevallen de regeling bepaaldelijk *aan den Koning* is voorbehouden, in andere daarvoor tot *algemeene verordeningen* verwezen wordt. Hun werd geantwoord, dat dit waarschijnlijk in verband staat met hetgeen thans reeds bij het regeeringsreglement van 1836 is bepaald. De veranderlijkheid, aan alle koloniale besturen eigen, heeft te weeg gebragt, dat men als correctief het tweeledig beginsel heeft aangenomen, om eensdeels een aantal regelingen, aan welker stabiliteit men waarde hechtte, van den Koning te doen uitgaan of door den Koning te doen

[1]) Handelingen, D. II, pp. 347 en 481.

bekrachtigen; anderdeels te bepalen, dat alle regelingen, door den Koning vastgesteld of bekrachtigd, niet anders dan waar gevaar is bij uitstel, door den Gouverneur-Generaal eigenmagtig kunnen worden veranderd".

„Het herhaaldelijk aanwijzen der regelende magt werd in de eerste redactie van het regeringsreglement opgenomen om voor te komen dat de Gouverneur-Generaal zich de bevoegdheid toeschrijve om elke regeling, niet uitdrukkelijk aan de wetgevende magt in het moederland opgedragen, van het koloniaal bestuur te doen uitgaan. Die onbepaalde bevoegdheid zou de koloniale inrigtingen prijs geven aan de gevaren der veranderlijkheid.

„Daarom, en geenszins met het doel om den Nederlandschen wetgever uit te sluiten, droeg dat ontwerp de regeling aan den Koning op telkens wanneer sprake was van een onderwerp, hetwelk *bestendigheid van beginselen* vordert."

Deze aanhalingen, evenals de beide vorige beurtelings van de commissie van rapporteurs en den minister, brengen de kennis aan van het gewicht door de regeering gehecht aan de bepaalde toekenning van deze of gene bevoegdheid, en dus ook van die in artikel 68 alinea 1 van het regeeringsreglement, aan den Koning.

Neemt men nu nog in aanmerking, dat zoowel de algemeene verordeningen door den Koning vastgesteld als ook andere formeele wilsverklaringen des Konings, die niet uit zijne wetgevende macht voortvloeien, in het koloniaal recht doorgaans den naam van Koninklijke besluiten dragen [1]) en dat 's Konings zetel gevestigd is in het moederland [2]), dan doen al de gedane citaten ondubbelzinnig weten, dat de indeeling van het grondgebied van Nederlandsch-Indië in gewesten in Nederland moet plaats hebben en wel bij Koninklijk besluit, zoomede dat de uitvaardiging van een zoodanig staatsstuk voor Indië van gewicht is geacht.

Edoch, naar een Koninklijk besluit van die strekking zoekt men tevergeefs in de staatsbladen.

Ook eene algemeene verordening van een hoogeren of lageren kolonialen wetgever, de onderhavige materie regelende, ontbreekt. Het zou toch kunnen zijn, dat van deze aangelegenheid de behoefte tot regeling bij de wet, waarvan de grondwet gewaagt, gebleken was: de meening dat eene rijkswet i. c. niet ongepast zoude

[1]) De Louter, o. c., pp. 162, midden en onder; vg. artikel 31, alinea 1, R.-r. (Grashuis, o. c., pp. 35 en 169).

[2]) Margadant, o. c., D. I, p. 1.

zijn, en dat wel juist om de voormelde, door de regeering t. z. noodig geachte stabiliteit, is niet ongeuit gebleven [1]); het zou ook kunnen zijn, dat de gewestlijke indeeling tot stand is gebracht door den gouverneur-generaal, al dan niet op daartoe van den Koning verkregen last of machtiging; in beide welke gevallen echter de bedoeling van den indischen grondwetgever zoude miskend zijn. [2])

Noch het een, noch het ander is geschied. Aan te nemen eindelijk, dat de gewestelijke indeeling wel heeft plaats gehad maar niet afgekondigd is geworden, gaat niet aan, wijl zij dan datgene zoude missen, wat haar bij uitstek eigen moet zijn: de verbindbaarheid, welke immers slechts aan die eenige voorwaarde der afkondiging hangt. [3])

De andere door het regeeringsreglement uitdrukelijk aan den Koning opgedragen koloniale bemoeiïngen zijn wel naar den eisch behartigd geworden: het reglement van orde voor de vergaderingen van den raad van Nederlandsch-Indië (art. 6, al. ult[a]), het getal, de werkkring en bevoegdheid der directeuren (art. 64), de samenstelling der algemeene rekenkamer en hare instructie (art. 66, al. 2), den datum der inwerkingtreding van het regeeringsreglement (art. 131, al. 2): alle deze zijn geregeld en vastgesteld geworden bij Koninklijk besluit; terwijl de gewichtige ambten (art. 28, al. 2, *f.*) opgesomd worden in een Koninklijk besluit, dat nl. hetwelk de instructie van den gouverneur-generaal behelst. Voorts geschieden de benoeming en het ontslag van den gouverneur-generaal (art. 2, al. 2), van den vice-president en de leden van den raad van Nederlandsch-Indië (art. 8, al. 2) en van den president van het hooggerechtshof (art. 94, al. 1) ook alle, als voorgeschreven, bij Koninklijk besluit.

Aan de bepaling, vervat in artikel 68, alinea 1 van het regeeringsreglement, dat de indeeling van het grondgebied van Nederlandsch-Indië in gewesten door den Koning geschiedt, is dus — bij uitzondering [4]) — geene uitvoering gegeven.

[1]) Margadant verkondigt haar, o. c., D. III, p. 19, r. 13—15 v. o.

[2]) Zie Margadant, o. c., D. I, p. 9, r. 12 v. o. tot p. 10 r. 9 v. b., en artikel 38 letter c., R.-r. (Grashuis, o. c., pp 39 en 171).

[3]) Artikel 31, alinea 2, R.-r. (Grashuis, o. c., pp. 35 en 170).

[4]) Men versta dit niet verkeerd: er zijn wel voorbeelden van andere bepalingen van het R.-r., die tot nog toe onuitgevoerd bleven; o. a. art. 49, zie Margadant, o. c., D. II, p. 38, maar daar wordt niet bepaaldelijk een Koninklijk besluit gevorderd, zie Margadant, o. c., D. I, p. 145.

Vreemd verschijnsel, waar de Koning blijk had gegeven op het bezit dier bevoegdheid gesteld te zijn, en de wetgevende macht waarde had gehecht aan de opdracht dier bevoegdheid aan den Koning! Wenscht men als reden tot verklaring van dit feit te doen gelden, dat de Koning toch niet veel meer kon doen, dan de bestaande verdeeling consacreeren — wat, als nader zal blijken, voor gegronde tegenspraak vatbaar is — dan zij gewezen op het Koninklijk besluit in *St.* 1855 no. 26, waarbij ook niets gedaan werd dan het bestaande geconsacreerd, maar op last van het regeeringsreglement (bij welks ter zake aangehaalde artikelen men in gedachten nog „8" te lezen hebbe). En het regeeringsreglement had dus ook om die reden niet beschouwd mogen worden als zwijgende over de indeeling van het grondgebied van Nederlandsch-Indië.

Het schijnt nutteloos langer naar redenen om te zien, welke daartoe zouden kunnen geleid hebben: men verblijft te dien aanzien toch te midden van pure gissingen. Van nut is daarentegen te constateeren, dat de tegenwoordige territoriale indeeling van Nederlandsch-Indië dientengevolge krachtens artikel 132, alinea 1 van het regeeringsreglement principieël op den deswege primo Mei 1855 bestaan hebbenden toestand berust.

III.

Vruchtbaar komt het voor na te gaan, welke gedragslijn in casu indeelingszaken c.a. de indische regeering onder deze omstandigheden gevolgd heeft. Vruchtbaarder is dit onderzoek te maken door eene methodische behandeling der materie.

Daarom worde vooraf een overzicht gegeven van datgene, wat zooëven onder den verzamelnaam „indeelingszaken c.a." werd samengevat. Daaronder valt dan:

1°. *het maken eener geheel nieuwe indeeling;* het „geheel nieuwe" daarvan behoeft niet juist te bestaan in eene totale afwijking van de bestaande, die zij gaat vervangen; maar bestaat in het gegeven geval daarin, dat zij zich mede zal uitstrekken over het tot nog toe oningedeeld gebleven grondgebied — waarover later nader — en voornamelijk dat zij, sedert 1 Mei 1855, bij Koninklijk besluit dient te worden gedecreteerd;

2°. *de toevoeging aan het alzoo verkregen aantal gewesten van een of meer andere gewesten;* een noodzakelijk gevolg daarvan is dat een of meer bestaande gewesten verkleining van grondgebied

ondergaan; dan wel geheel verdwijnen, maar dit laatste is eigenaardiger te constitueeren tot eene afzonderlijke rubriek nl.

3°. *de onttrekking aan het volgens 1° verkregen aantal gewesten van een of meer gewesten;* daarvan is een onvermijdlijk gevolg de vergrooting van het grondgebied van een of meer bestaande gewesten; het ontstaan van een of meer nieuwe kan er ook van komen, maar dat valt onder 2°;

4°. *het ruilen (uitwisselen) van grondgebied tusschen twee of meer gewesten onderling;* dit kan ten gevolge hebben dat elk der deelnemende gewesten even groot blijft of dat er hier aanwas, daar vermindering van grondgebied uit voortspruit; het gevormd worden van nieuwe of verdwijnen van bestaande gewesten kan hier geen gevolg van zijn, nemende elk gewest slechts voor een deel van zijn grondgebied aan deze ruiling of uitwisseling deel; het bestaande aantal gewesten ondergaat dus geene wijziging;

5°. *het afgeven door een gewest van een deel van zijn grondgebied aan een of meer andere gewesten;* hierbij heeft verkleining van dat van het eerste plaats, tegen vergrooting van het (of de) andere betrokken gewest (of gewesten); ook thans blijft het bestaande aantal gewesten hetzelfde;

6°. *het vaststellen der grenzen*; dit is wat in het besluit van commissarissen-generaal in *St.* 1818 no. 53 [1]) de goedvinding door de hooge regeering heet.

In de vermelde oude staatsbladen troffen we van elk dezer 6 bemoeiïngen een staal, soms meer dan een, aan. Laat ons nu nagaan, wat ter zake sedert 1 Mei 1855 werd gedecreteerd.

Ad 2°: *St.* 1857 no. 44, besl. g.-g.; art. 1 draagt „gebruik makende van de machtiging, daartoe verleend door het Opperbestuur" het gewestelijk administratief bestuur over het eiland Madoera, afgescheiden van de residentie Soerabaja, op aan een hoofdambtenaar onder den ambtstitel van resident van Madoera. — *St.* 1864 no. 128, besl. g.-g ; scheidt „krachtens machtiging des Konings" de residentie Menado af van het gouvernement der moluksche eilanden en verklaart haar tot eene op zich zelf staande residentie. — *St.* 1866 no. 139, besl. wd. g.-g.; „krachtens machtiging des Konings" sub I de residentie Ternate afscheidend van het gouvernement der moluksche eilanden en haar tot eene op zichzelf staande residentie verklarend, en sub II bepalend dat de overige gedeelten van dat gouvernement voortaan zullen uitmaken eene residentie

[1]) Vermeld sub I hiervoor.

onder den naam van residentie Amboina. — *St.* 1873 no. 81, besl. g.-g.; bepaalt „krachtens machtiging des Konings" dat de Oostkust van Sumatra, bevattende het rijk van Siak en onderhoorigheden wordt gebracht onder het bestuur van een afzonderlijken resident.

Ad 2° en 3°: *St.* 1866 no. 5, kol. ord.; stelt uitvoering gevende aan „de machtiging door den Koning verleend tot het brengen van wijzigingen in het binnenlandsch bestuur op Java en Madoera" bij artikel 1 de gewesten Krawang, Patjitan en Banjoewangi onder het bestuur van residenten, en vereenigt op grond dier zelfde machtiging bij artikel 3 het gewest Buitenzorg met de residentie Batavia.

Ad 3°: *St.* 1866 no. 144, kol. ord.; vereenigt „daartoe door den Koning gemachtigd" het gewest Patjitan met de residentie Madioen.

Ad 3° en 2°: *St.* 1882 no. 123, kol. ord.; heft „daartoe door den Koning gemachtigd" sub I A en B de residentie Banjoewangi op, wordende met haar grondgebied dat der residentie Besoeki vergroot, en verheft krachtens diezelfde machtiging sub I C de eilanden Bali en Lombok met de daarbij behoorende kleinere eilanden tot eene afzonderlijke residentie onder den naam van de residentie Bali en Lombok.

Ad 4° en 6°: *St.* 1879 no. 249, besl. g.-g.; wijzigt „krachtens machtiging des Konings" het territoir der residentiën Preanger-Regentschappen en Krawang, ten gevolge van den veranderden loop der rivier Tjikao, die men als grensrivier wil handhaven.

Ad 5°: *St.* 1858 no. 55, kol. ord.; scheidt „gebruik makende van de door den Koning verleende machtiging" het rijkje Toli-Toli of Tontoli c. a. benevens al het gebied ten zuiden daarvan aan de noordkust van Celebes gelegen van de residentie Menado af en voegt het bij het gebied van het gouvernement van Celebes en onderhoorigheden. — *St.* 1860 no. 30*a*, besl. g.-g.; bepaalt (zonder Koninklijke machtiging) dat de afdeeling Redjang een deel van de residentie Palembang zal uitmaken. — *St.* 1872 no. 169, besl. g.-g.; scheidt „krachtens machtiging des Konings" een dessa van de residentie Kedoe af en voegt die bij de residentie Bagelen. — *St.* 1883 no. 19, kol. ord.; scheidt „krachtens machtiging des Konings" sub 1° eenig gebied van de residentie Madioen af en voegt dat bij de residentie Kediri. — *St.* 1884 no. 90, kol. ord.; scheidt in artikel 1 „krachtens machtiging des Konings" een district van de Preanger-Regentschappen af en voegt dat bij Krawang. — *St.* 1884 no. 200, kol. ord.; scheidt

(zonder Koninklijke machtiging) eenige dessa's van de residentie Tegal af, en voegt die bij de residentie Cheribon. — *St.* 1888 no. 36, besl. g.-g.; brengt (zonder Koninklijke machtiging) eenige tot Bantam behoorende eilanden tot de Lampongsche Districten. — *St.* 1897 no. 221, besl. g.-g.; brengt „krachtens Koninklijke machtiging" het grondgebied der tot Cheribon behoorende dessa Penanggapan over naar de residentie Tegal.

Ad 5° en 2°: *St.* 1878 no. 27, besl. g.-g.; scheidt in artikel 1 „krachtens machtiging des Konings" *a.* een paar landschappen van de residentie Palembang af en lijft die bij de assistent-residentie Benkoelen in, en *b.* verheft het aldus vergroote Benkoelen — mede krachtens die machtiging dus — tot eene residentie onder den naam van residentie Benkoelen.

Ad 5° en 6°: *St.* 1881 no. 72, besl. g.-g.; bepaalt „op bekomen machtiging des Konings" sub *a* dat het landschap Troemon administratief behoort tot het gouvernement Sumatra's Westkust, zullende zijn noordgrens mitsdien uitmaken de grensscheiding tusschen genoemd gouvernement en dat van Atjeh en Onderhoorigheden.

Ad 6°: *St.* 1858 no. 12, besl. g.-g.; herstelt „krachtens machtiging des Konings" de grens tusschen Bantam en Batavia zooals die was vóór *St.* 1829 no. 11 [1]). — *St.* 1864 no. 54, besl. g.-g.; bepaalt (zonder Koninklijke machtiging) welke eilanden tot de residentie Bantam en welke tot de residentie Lampongsche Districten behooren. — *St.* 1864 no. 104, besl. g.-g,; bepaalt (zonder Koninklijke machtiging) welke eilanden tot het gouvernement Sumatra's Westkust en welke tot de afdeeling Benkoelen behooren. — *St.* 1880 no. 149, besl. g.-g.; verklaart (zonder Koninklijke machtiging) dat het eiland Si Maloer behoort tot het gebied van Atjeh en Onderhoorigheden. — *St.* 1881 no. 212, besl. g.-g.; bepaalt (zonder Koninklijke machtiging) de grens tusschen het gouvernement Atjeh en Onderhoorigheden en de residentie Oostkust van Sumatra. — *St.* 1891 no. 48, besl. g.-g.; bepaalt „krachtens Koninklijke machtiging" de grens tusschen een marga behoorende tot de residentie Benkoelen en een tot de residentie Palembang behoorende marga.

Van de sub 1° gemaakte onderscheiding treft men hier natuurlijkerwijze geene toepassing aan; immers dat zou dan het stuk

---

1) Vermeld sub I hiervoor.

zijn, waarvan we juist geconstateerd hebben, dat het niet bestaat. —

Treft men ergo ook onder de onderhavige bepalingen van 1 Mei 1855—31 December 1897 vertegenwoordigers van elke soort — behalve van die bedoeld sub 1°. — aan, er moet nog eene andere aan worden toegevoegd [1]), die nl. waarbij inlijving bij een bestaand gewest plaats heeft van tot nog toe oningedeeld gebleven gebied. Het bestaan van zulk gebied leeren ons de navolgende stukken kennen: *St.* 1864 no. 188, besl. g.-g., „krachtens machtiging des Konings" de inlijving door den resident van Palembang eeniger tot dusver onafhanklijke grensdistricten bij genoemd gewest bekrachtigend; *St.* 1868 no. 89, besl. g.-g., (zonder Koninklijke machtiging) in artikel 1 het landschap Pasoemah tot een deel van de residentie Palembang verklarende; *St.* 1879 no. 22 (art. 1), 1881 nos. 96 en 127, 1882 nos. 132 (art. 2) en 214, 1883 no. 39 en 1888 no. 25 (art. 1), alle besl^n. g.-g., „krachtens machtiging des Konings" een aantal maleische en bataksche landschappen, onder rechtstreeksch gouvernementsbestuur brengende en inlijvende bij het gouvernement Sumatra's Westkust; *St.* 1892 no. 279 (art. 1) en 1894 no. 172, beide besl^n. g.-g., (zonder Koninklijke machtiging) hetzelfde doende.

Had artikel 68, alinea 1, dat voor geheel Nederlandsch-Indië geldt en toepaslijk is op heel het koloniaal gebied [2]) uitvoering gevonden, dan zoude er daarna zulk gebied niet meer bestaan hebben; daarom echter dat de uitvoering van dat voorschrift niet heeft plaats gegrepen is zulk gebied bestaande gebleven.

Wat in alle bovenstaande mededeelingen treft, is de standvastigheid in de meening dat de bevoegdheden sub 2°, 3°, 4°, 5° en 6° aan de indische regeering — den gouverneur-generaal [3]) — toekomen en de onstandvastigheid door deze betracht bij de gebruikmaking van de meesten dezer vermeende bevoegdheden, zoomede van die van inlijving van tot nog toe oningedeeld gebleven gebied.

Dit woord „vermeende" voorshands onbesproken latend, zij tot staving der bewering van „onstandvastigheid" gewezen: op het vormen van nieuwe gewesten (2°), dat in 1857, '64, '66, '73 en '78 bij gouvernementsbesluit met Koninklijke machtiging gebeurde,

---

[1]) Het nu volgende is, wat sub II werd aangekondigd in de woorden „wat, als nader zal blijken, voor gegronde tegenspraak vatbaar is" en reeds in de 3de alinea van dit hoofdstuk met een enkel woord ter sprake kwam.

[2]) Margadant, o. c., D. III, p. 19, r. 13—14 v. b.

[3]) Margadant, o. c., D. I, p. 14.

maar in genoemd jaar '66 ook, en later in '82 weer, bij koloniale ordonnantie met Koninklijke machtiging plaats had — waartegen over staat dat de intrekking van gewesten (3°) steeds op de laatste wijze geschiedde —; op het gedeeltlijk afgeven van gewestlijk grondgebied ten bate van een ander gewest (5°), dat in 1858, '83 en '84 bij koloniale ordonnantie met Koninklijke machtiging, in '84 ook bij koloniale ordonnantie maar zonder Koninklijke machtiging plaats heeft, in 1872, '78, '81 en '97 daarentegen bij gouvernementsbesluit met, en in 1860 en '88 bij gouvernementsbesluit zonder Koninklijke machtiging; ten slotte op het vaststellen van grensscheidingen tusschen gewesten (6°), dat in 1858, '79, '81 en '91 bij gouvernementsbesluit met, en in 1864 — tweemaal — '80 en '81 bij dito zonder Koninklijke machtiging gedaan is.

IV.

Het heil, dat wij van artikel 68 alinea 1 van het regeeringsreglement verwacht hadden tot beantwoording der vraag, die zich in den aanvang van dit opstel aan ons opdrong, is alzoo beschaamd geworden. De door gezegd reglement aangewezen richting is niet ingeslagen geworden, en zoo is men op onzekere paden komen te wandelen. De hoogergenoemde standvastigheid in de onstandvastigheid, waarmede sedert 1 Mei 1855 kwesties betrekking hebbende op de gewestlijke indeeling van het grondgebied van Nederlandsch-Indië behandeld worden, daarin bestaande dat de indische regeering nimmer heeft getwijfeld aan hare competentie ten deze, laat zich zeer goed *verklaren* uit de omstandigheid, dat in geen enkel geval ingegrepen behoefde te worden in eene regeling, bij Koninklijk besluit vastgesteld. En laat zich ter *verdediging* dier competentie wel wat aanvoeren?

Voor hem, die instemt met de leer: „dat het van den Koning afhangt in hoever hij zijn koloniaal oppergezag zelf wil uitoefenen of wel overlaten aan den gouverneur-generaal, en 's Konings macht alleen formeel beperkt of uitgesloten is, waar deze of gene bevoegdheid uitsluitend aan den gouverneur-generaal is opgedragen [1]), zeer zeker wel, al zal hij het herhaaldelijk ontbreken der Koninklijke machtiging dan toch bedenklijk vinden.

Voor hem evenwel, die het eens is met de leer: „dat de be-

[1]) De Louter, o. c., p. 161.

voegdheden bij het regeeringsreglement omschreven limitatief, niet enuntiatief zijn, hetgeen zeggen wil, dat wanneer eene bevoegdheid er niet uitdruklijk bij gegeven wordt, diezelve onthouden is [1]), — welker juistheid bevestiging vindt in de Handelingen [2]) — niets.

De ernst door de drie factoren der wetgeving gehecht aan de totstandbrenging der gewestlijke indeeling van Nederlandsch-Indië door den Koning, en het feit dat die ernst heden ten dage nog onverzwakt gedeeld wordt [3]), doet de vraag rijzen of eene algeheele regeling der onderwerplijke materie niet aanbevelenswaardig is, mede opdat elke macht wete, waaraan zij zich in deze te houden hebbe en hoever zij mag gaan.

Bij het Hem reeds verzekerde recht van indeeling (vroeger behandeld sub 1°) ware den Koning dan nog dat van wijziging dier indeeling (zie voren sub 2° en 3°) toe te kennen. Lang betoog is daartoe niet noodig; met eene eenvoudige verwijzing naar de beslissing des Konings in 1870 gevallen ten aanzien der vermeerdering of vermindering van het aantal regentschappen, welke niet dan op Zijne machtiging meer mag geschieden, niettegenstaande de verdeeling der gewesten in regentschappen door het regeeringsreglement [4]) uitdrukkelijk aan den gouverneur-generaal is voorbehouden [5]) kan — naar het voorkomt — worden volstaan.

De bevoegdheden sub 4° en 5°, waarbij ruiling of eenzijdige afgifte van gewestlijk grondgebied plaats heeft, hebben wel niet ten gevolge, dat de gewesten zelve geheel en al blijven gelijk zij waren, maar hun door den Koning tot stand gebracht aantal doen zij evenwel geene verandering ondergaan. Zij zijn ergo te beschouwen als niet van supreem gewicht te zijn en waren dus aan den gouverneur-generaal op te dragen, ten einde er bij koloniale ordonnantie gebruik van te maken.

De vaststelling der grenzen, boven sub 6° bedoeld, omvat twee wel van elkaar te onderscheiden bevoegdheden. De eerste is: de vaststelling van de onderlinge begrenzingen der gewesten, zooals die worden ingesteld bij primitieve indeeling; de andere: de

---

[1]) Margadant, o. c., D. I, p. 9, r. 9—11 v. b., waarbij te lezen is de reeds vroeger aangehaalde plaats op diezelfde bladzijde.

[2]) Men zie de tweede serie der daaruit hierboven gedane aanhalingen.

[3]) Zie de reeds aangehaalde plaats in Margadant, o. c., D. III, p. 19. r. 13—15 v. o.

[4]) Artikel 69, alinea 1, R.-r. (Grashuis, o. c., pp. 88 en 178).

[5]) De Louter, o. c., p. 111 onder en 112 boven; Margadant, o. c., D. III, p. 41.

vaststelling van de gemeenschappelijke grenzen der aan wijziging van bestaande indeeling deelgenomen hebbende gewesten.

De eerste zoude als zeer nauw samenhangend met de indeeling zelve, alhoewel niet van gelijk gewicht zijnde, aan den gouverneur-generaal kunnen worden toegelegd, en bij koloniale ordonnantie uitgeoefend worden.

Deze zoowel als de vorige soort van koloniale ordonnanties zouden echter in gewone omstandigheden de voorafgaande machtiging en in dringende de nadere goedkeuring des Konings behooren te vereischen.

Wat de tweede der door 6° omvatte bevoegdheden aangaat, die nl. tot vaststelling der grenzen van gewesten, wier grondgebied door ruiling of eenzijdige afgifte van grond wijziging heeft ondergaan; het komt ons voor dat deze behoort te worden gegeven aan den gouverneur-generaal om te worden uitgeoefend bij koloniale ordonnantie doch zonder voorafgaande machtiging resp. nadere goedkeuring des Konings, omdat de Koning immers al gekend was geworden in de wijziging zelve, die de gewesten door hunne onderlinge transactie ondergingen, en natuurlijk niet alleen voor zoover het die transactie zelf, maar ook voor zoover het den omvang van het betrokken grondgebied bedroeg.

De last tot opmaking van het beloop der grenzen zal natuurlijk door den gouverneur-generaal in elk bijzonder geval aan de hem daartoe het geschiktst voorkomende landsdienaren worden verstrekt, vermoedelijk gewoonlijk aan de betrokken gewestelijke bestuurshoofden, en zulks op het voetspoor van *St.* 1818 No. 53 [1]).

Tenzij van de behoefte tot regeling der behandelde aangelegenheden bij de wet bleek, b.v. als aanvulling van het regeeringsreglement, zoude eene regeling in bovenstaanden zin te geven zijn bij Koninklijk besluit, hetwelk zich n. b. m. in dit geval daar bijzonder toe eigent, zijnde toch al wat in casu te bepalen valt regeling der onderdeelen van eene aangelegenheid, wier wetlijk vastgesteld grondbeginsel daardoor noch aangetast noch overgaan, maar in den vollen zin des woords bevestigd wordt.

En wat alsdan te doen met het „oningedeeld gebied"? Het antwoord hierop luidt: niets; want wanneer bij Koninklijk besluit de indeeling van het grondgebied van Nederlandsch-Indië in gewesten geschied is, dan bestaat dat gebied niet meer [2]).

[1]) Vermeld sub I hiervoor.

[2]) Zie de reeds aangehaalde plaats in Margadant, o. c., D. III, p. 19, r. 13—14 v. b.

SLOTSOM.

Het schijnt wenschelijk dat — zij het ook laat — de bedoeling van artikel 68 alinea 1 van het reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch-Indië, om de bestendigheid der indeeling van de koloniën en bezittingen van het rijk in Azië in gewesten te waarborgen, verwezenlijkt worde,

zoodat niet langer vruchteloos gezocht worde naar het Koninklijk besluit van die strekking.

Het schijnt wenschelijk mede dat de bevoegdheid *a.* tot wijziging dier indeeling, *b.* tot wijziging der uitgestrektheid van het gewestlijk grondgebied, en *c.* tot vaststelling der grensscheidingen in ieder afzonderlijk geval, worde geregeld,

zoodat o. a. antwoord zal kunnen gegeven worden — wat nu ondoenlijk bleek — op de vraag: wie eerlang geroepen is tot het intrekken van 5 gewesten op Java en tot het vormen van 2 gewesten op Sumatra.

Den Haag, October 1898. G. A. N. SCHELTEMA.
O.-I. Ambt^r. m. v.

Een nieuw Strafwetboek voor Indië.

DOOR

Mr. J. C. Th. HEYLIGERS.

II.

In het bijzonder verdienen onderscheiden bepalingen vermelding, die deels tot dusver niet in het strafwetboek doch in andere verordeningen, meestal minder goed geformuleerd dan thans voorkwamen, deels als volkomen nieuw zijn aan te merken. Tot de eerst bedoelde behooren de bepalingen van de artikelen 219, al. 3, 277, 359—3°, 377; tot de laatst bedoelde die van de artikelen 288, 331, 333, 376, 429—3°.

Art. 219, al. 3 verklaart strafbaar hem, die door een der in art. 55—2° vermelde middelen, d. i. door giften, beloften, misbruik van gezag, geweld, bedreiging of misleiding een ander tot meineed aanzet, zonder dat de meineed gevolgd is. Ontbrak die bepaling, zoo zou, naar den algemeenen regel omtrent deelneming, de uitlokker van den meineed alleen strafbaar zijn, indien deze werkelijk wordt gepleegd. „Meineed", zegt terecht de toelichting, „komt in Nederlandsch-Indië zeer veel voor en de inlander is „gemakkelijk daartoe te bewegen; te eerder wanneer hij meent, „door amuletten bij zich te dragen, zich tegen de gevaren aan het „plegen van meineed verbonden, te beveiligen. Daarom is het „gewenscht om reeds op het aanwenden van pogingen om meineed „uit te lokken, op zich zelf straf te stellen". Een uitmuntende bepaling dus.

Te hopen is het, dat nog daarenboven in het te verwachten strafwetboek voor inlanders eene strafbepaling worde opgenomen tegen het enkel bij zich dragen van amuletten, tijdens het onder eede afleggen van eene verklaring in rechten, zooals reeds vroeger

werd voorgesteld [1]) en, naar het mij voorkomt, ernstige overweging verdient. Het reglement op de strafvordering en het inlandsch reglement zouden dan, wordt dienaangaande eene uitdrukkelijke bepaling noodig geacht, de bevoegdheid kunnen verleenen de getuigen aan den lijve te doen onderzoeken.

Ook is ontwijfelbaar nuttig de bepaling van art. 277, die als „lasterlijke verdachtmaking" qualificeert: het opzettelijk door eenige handeling een ander valschelijk onder verdenking brengen eenig strafbaar feit te hebben gepleegd. Reeds bevat art. 22 van het reglement voor de opiumpacht (Indisch Staatsblad 1890 No. 149) eene dergelijke bepaling, doch alleen ten aanzien van het in eens anders woning steelsgewijze nederleggen van opium of daarmede in betrekking staande zaken. Maar ook, gelijk de memorie van toelichting (blz. 165) juist opmerkt, „de ervaring heeft geleerd „dat in Nederlandsch-Indië dergelijke verberging of nederlegging „niet zelden plaats heeft met gestolen goederen, ten einde op een „ander de verdenking te doen rusten van diefstal, medeplichtigheid daaraan of begunstiging". Inderdaad brengt menig gerechtelijk onderzoek, in het bijzonder in inlandsche strafzaken, in dit opzicht stuitende feiten aan het licht. Het opnemen in het wetboek van eene strafbepaling meer in het algemeen tegen deze handelwijze, terecht eene „lage en gevaarlijke" genoemd, moet dus van harte worden toegejuicht.

Van een gebruik daarentegen van het woord „lasterlijk", minder juist dan in de laatstbedoelde bepaling, zoo niet geheel te onpas, kan misschien art. 294 een voorbeeld opleveren. Eene verbetering van de daarmede overeenkomstige bepaling van het Nederlandsch

[1]) Voor het eerst, meen ik, door Mr. M. C. Piepers, in een bekend opstel in het *Indisch Weekblad van het Recht*, nº. 1290, waarbij op goede gronden een aantal onderwerpen, vooral betreffende het strafrecht voor inlanders, tot regeling worden aanbevolen. „Nu vindt men", zegt hieromtrent de schrijver, „in Ned. Indië, onder den Inlander, op Java ten minste, eene zeer gewone „wijze om naar zijn bijgeloof de kracht van den eed te breken door toover- „middelen. Veelal worden zulke amuletten in het hoofdhaar of den hoofddoek „verborgen, omdat bij het afnemen van den eed de Korân boven het hoofd „wordt gehouden; de amulet moet dan namelijk zoo het doordringen van de „vervloeking, welke de eed voor dengene die hem schendt, inhoudt, beletten. „Want het is deze vervloeking, de te wachten straf der godheid, die gevreesd „wordt; redenen van plicht of moraliteit houden den Inlander zelden van den „valschen eed terug; evenmin lichtelijk de strafbedreiging." Ieder, die maar eenigszins met de inlandsche rechtspraak bekend is, kan de juistheid dezer mededeeling ten volle bevestigen.

wetboek en aanvulling van eene werkelijk bestaande leemte heeft men beoogd, door aan den hier strafbaar gestelden dwang (gerangschikt onder de misdrijven tegen de persoonlijke vrijheid) om iets te doen, niet te doen of te dulden, door bedreiging met „smaad" of „smaadschrift," toe te voegen „met *lasterlijke* aanklacht: maar, waarom toch hier het toevoegsel „lasterlijk" gebruikt, en daarmede de kracht der bepaling noodeloos verzwakt? Hoe goed de bedoeling ook was, wordt zij niet slechts ten halve bereikt, nu de niet-lasterlijke aanklacht hier is uitgesloten? Immers het gemakkelijkst juist zal het misdrijf te plegen zijn door bedreiging met aangifte, niet van een voorgewend, doch van een werkelijk door den bedreigde gepleegd feit, terwijl eene bedreiging in eerstbedoelden zin veeltijds allen indruk missen zal. Weinig zal er in den regel iemand aan gelegen zijn eene aanklacht af te weren, waar hij vrij is van alle schuldbesef. Waar daarentegen in speculatie op *gegronde* vrees voor strafvervolging de dwang zijne aanleiding vindt, zal daarvan veel eerder de door den dader beoogde uitwerking te verwachten zijn, en nu is het allerminst duidelijk waarom juist zoodanige onzedelijke en gevaarlijke dwang straffeloos blijven moest. Dit schijnt ook niet in overeenstemming met de juister en volledige omschrijving (in art. 328) van het misdrijf van „afdreiging", bestaande in bedreiging met smaad; smaadschrift, dan wel klacht of aangifte van een strafbaar feit bij de overheid, den meest voorkomenden vorm van chantage; en, mag nu al dit feit, waarbij bepaaldelijk wederrechtelijke bevoordeeling het oogmerk is, een nog gevaarlijker en ernstiger misdrijf opleveren dan dat van art. 294 en daarom terecht ook met zwaardere straf bedreigd zijn, toch bestaat voor de ten aanzien van dit laatste gemaakte beperking m. i. geen goede grond. [1])

Bij art. 359—3°, onder „benadeeling" van schuldeischers of rechthebbenden", is — eenigszins gewijzigd — overgenomen de bepaling van art. 6 al. 2 van het Koninklijk besluit van 24 Jan. 1886 (Ind. Staatsblad n°. 57) tot regeling van het, specifiek Indisch, zakelijk recht van oogstverband, waarbij bedriegelijke handelingen van den verbandgever betreffende de bezwaarde goederen strafbaar

[1]) Een der nieuwste strafwetboeken, dat van Bulgarije, verwerpt dan ook die beperking: art. 298 bedreigt straf tegen hem, die „einen andern nötigt, „etwas gegen seinen Willen zu thun, zu unterlassen oder zu dulden, indem „er hierzu Gewalt, Drohung, (dus algemeen) anwendet oder seine Gewalt „missbraucht."

worden gesteld. De omschrijving is eenigszins uitgebreid door toevoeging, aan „producten waarop oogstverband is gelegd" en „materieel tot bewerking", van „inrichtingen tot bereiding van den oogst", waardoor de wettelijke bescherming van het recht des verbandhouders in zijn vollen omvang verzekerd mag worden geacht.

Knevelarij is thans, naar het nieuwe wetboek, in drieërlei vorm denkbaar. Eéne aanvulling van art. 377, dat over dit misdrijf handelt, is ontleend aan het strafwetboek van 1866, art. 115, al. 4, dat de bepalingen van genoemd misdrijf toepasselijk verklaart op het door een ambtenaar in de uitoefening zijner bediening vorderen van „onverschuldigde persoonlijke diensten", waaraan thans nog „leveringen" zijn toegevoegd, welk laatste evenwel onnoodig mag schijnen, daar het reeds begrepen is in de omschrijving van den eersten vorm: „vorderen of ontvangen hetgeen men weet dat niet verschuldigd is", dus alle soorten van goederen. Overigens eene voor Indië heilzame bepaling, die echter tot dusver, hoewel bestaande, niet altijd met even veel klem werd toegepast! Een tweede aanvulling, niet minder aanbevelenswaard, is geput uit een koloniale ordonnantie van 22 Oct. 1862 (*Ind. Staatsblad* no. 123), tot tegengang van misbruiken van de zijde der „pachters van 's lands middelen" (de opiumpacht en de kleine verpachte middelen). Deze pachters of hunne vertegenwoordigers, wanneer zij als zoodanig vorderen of ontvangen, dan wel bij eene uitbetaling terughouden hetgeen zij weten dat niet verschuldigd is, zullen nu als knevelaars te beschouwen zijn. Hoewel door de samenstellers van het wetboek wordt erkend, dat zou kunnen worden betwijfeld of dergelijke feiten gepleegd door zoodanige personen wel strafbaar behooren te worden gesteld in den titel van *ambtsmisdrijven*, meenden zij hun inzicht te kunnen verdedigen op grond van de omstandigheid dat de pachters, al zijn zij geene ambtenaren, toch 's lands middelen heffen uit kracht van een publiekrechtelijk mandaat en dus in dat opzicht met ambtenaren gelijk staan. De eer hier, d. i. uitsluitend in strafrechtelijk opzicht, als dienaren van den lande te worden aangemerkt, zal nu ook wel niemand den heeren pachters misgunnen.

Tot de rubriek „begunstiging" is, onder art. 429 — 3o. een vroeger straffeloos feit gebracht, dat wordt omschreven als het, met het oogmerk om zich of een ander wederrechtelijk te bevoordeelen, opzettelijk losgeld vorderen of ontvangen voor de terugbezorging van eenig door misdrijf verkregen voorwerp, of voor de

aanwijzing van de plaats waar dit zich bevindt. Inderdaad is het, zooals de memorie van toelichting, (bladz. 192) zegt, „in „Indië een zeer verspreid misbruik dat, waar goederen gestolen „en verborgen zijn, de dief zelf of iemand die met hem heult, „zich bij den bestolene vervoegt en aanbiedt om tegen losgeld „het gestolene terug te brengen of althans de plaats waar het „zich bevindt, aan te wijzen. Dit misbruik is zóó verbreid, dat „dikwijls diefstallen gepleegd worden met het oog op deze praktijk"; om welke reden men gemeend heeft het feit als een bijzonderen vorm van begunstiging te moeten aanmerken. Hiermede kan gereedelijk worden ingestemd. Alleen zij opgemerkt dat deze terecht gewraakte handeling bepaaldelijk gebruikelijk is onder, inlanders en dan ook bij tal van landraadzaken aan den dag komt. In een strafwetboek voor inlanders zal dus de aangeduide bepaling al aanstonds bijzonder op hare plaats zijn te achten; doch verder zal het zijn nut hebben wanneer tevens het feit strafbaar is gesteld voor Europeanen, die dan ook, als deelnemers, in eene vervolging deswege zullen kunnen worden betrokken.

Vermelding verdient de strafbaarstelling, in art. 376, van den ambtenaar, „die in eene strafzaak dwangmiddelen bezigt om hetzij eene bekentenis te ontwringen, hetzij eene verklaring uit te lokken". In Nederland, waar dezelfde bepaling eerst was voorgesteld, is zij niet in het wetboek opgenomen, op grond dat in het feit reeds genoegzaam wordt voorzien door de strafbaarstelling van misbruik van gezag. Voor Indië vond men echter hier, niet geheel ten onrechte, meer aanleiding tot een uitdrukkelijk en bijzonder verbod, als tegenwicht tegen een daar eerder te vreezen gemis aan ervaring bij jeugdige ambtenaren en te grooten dienstijver van buiten rechtstreeksch toezicht werkende ondergeschikte ambtenaren [1]).

In den titel, handelende over misdrijven tegen de zeden, zijn „met het oog op de Indische maatschappelijke en rechtstoestanden" eenige veranderingen aangebracht, met behoud evenwel van de hoofdbeginselen van het Nederlandsche wetboek. Enkele dier feiten zijn tot klachtdelicten gemaakt [2]).

---

[1]) Tot de opneming van het artikel gaf vooral aanleiding het aangehaald opstel van Mr. M. C. Piepers, in het *Indisch Weekblad van het recht.*

[2]) Bij de samenstelling van een strafwetboek voor inlanders moge worden gedacht aan het strafbaar stellen van verkrachting in kinderhuwelijk, waarvan de wenschelijkheid werd aangetoond door Prof. Mr. L. W. C. van den Berg, in het *Tijdschrift voor Strafrecht* 1891, V blz. 465 vgg.

Aan eenige andere, zeer belangrijke bepalingen waarmede het tweede Boek werd vermeerderd (met name die van de artt. 288, 331 en 333), zal hieronder afzonderlijk een woord worden gewijd.

Betreffende het derde Boek, dat der overtredingen, hetwelk om de bovenvermelde reden eenigszins grooteren omvang heeft verkregen dan zijn Nederlandsche tegenhanger, en uit den aard der zaak veel minder strafrechtelijke merkwaardigheden oplevert dan de beide andere hoofddeelen van het wetboek, zij hier alleen opgemerkt dat daarin, bij art. 479, eene plaats is toegekend aan de strafbaarstelling der openbare dronkenschap; dat, volgens art. 450, landlooperij niet langer een misdrijf zijn, doch tot de overtredingen behooren zal, evenals, krachtens art. 455, het ongerechtigd voeren van titels of dragen van eereteekenen, en, krachtens art 482, het oprichten van of betrokken zijn in publieke speelhuizen; dat, bij art. 458 straf wordt bedreigd o. a. tegen het onbevoegd en buiten noodzaak uitoefenen van een beroep waartoe eene algemeene verordening toelating vordert.

Na getracht te hebben met het bovenstaande de in het nieuwe wetboek meest belangrijke zaken in het licht te stellen, wensch ik enkele bepalingen, hoewel in het kort, eenigszins meer van nabij te beschouwen.

Vooreerst een en ander van het algemeen deel.

Ook het vraagstuk der doodstraf, — het mocht dan reeds in het begin dezer eeuw den Beierschen criminalist Von Feuerbach, den vader der theorie van den psychischen dwang, toeschijnen een „Gegenstand, schon so oft erörtert, dasz er beinahe zu den Gemeinplatzen gehört", en weder aan het einde dierzelfde eeuw door den Italiaanschen positivist Ferri „une matière épuisée" worden genoemd —, ook dit vraagstuk moest, nu het bij het voortbestaan dier straf hier, het afschaffen daar [1]), hangende is gebleven, door de Staatscommissie

[1]) Afgeschaft is de doodstraf in San Marino, (reeds in 1849), in Griekenland, Rumenië, Portugal, Nederland, een deel van Zwitserland, in Italië, in enkele van de Vereen. Staten van N. Amerika en, het laatst, in Finland. In Rusland is hare toepassing uiterst beperkt, vooral ook naar het ontwerp van 1897, dat wel de doodstraf handhaaft, maar de straf van de knoet, niet zelden een middellijke doodstraf, opheft. In Indië werd zij sedert 1866 slechts éénmaal, in 1872, ten uitvoer gelegd tegen eenen niet-militairen Europeeschen veroordeelde; tegen inlanders, meest wegens moord, herhaaldelijk.

onder de oogen worden gezien. In de tallooze bewijsgronden echter, zoo vóór als tegen de doodstraf in het algemeen aangevoerd [1]), heeft men niet opnieuw zich behoeven te verdiepen; zich stellende op het standpunt van de niet volstrekte verwerpelijkheid, achtte de commissie met het oog op onze koloniën bijzondere gronden aanwezig voor hare instandhouding. Zoo is dan ook, overeenkomstig hare voorstellen, — waaromtrent echter dient te worden vermeld dat, blijkens het in 1891 aan de Koningin-Regentes uitgebracht verslag, eene minderheid van twee leden der commissie zich tegen het behoud had verklaard —, de straffe des doods bij het nieuwe wetboek voor Indië gehandhaafd. Hare toepasselijkheid is evenwel beperkt tot moord, zware misdrijven tegen de veiligheid van den Staat en eenige scheepvaartmisdrijven met doodelijk gevolg.

Door de commissie was aangevoerd, dat het hier geldt de handhaving van het recht over een zeer uitgestrekt gebied, met eene bevolking van allerlei uiteenloopenden landaard, met geheel andere toestanden dan die in het moederland, met grooter en meer dreigend gevaar voor ernstige verstoring der rechtsorde; dat van de zoo talrijke Indo-Europeanen, waarvan eene belangrijke fractie onder de lagere klassen wordt aangetroffen, op wie dikwerf het inlandsch element een overheerschenden invloed heeft, zoo bij roof- en moordpartijen („kètjoepartijen") als bij ernstig verzet of opstand, eene gevaarlijke werking zou kunnen uitgaan, met het oog waarop de mogelijkheid om in het uiterste geval de doodstraf toe te passen aan het gezag niet mag ontnomen worden; dat eindelijk, nu deze straf in ieder geval vooralsnog moeielijk zou kunnen gemist worden in een strafwetboek voor inlanders, men rekening moest houden met de mogelijkheid, dat deze laatsten met Europeanen samen aan hetzelfde strafbare feit zouden schuldig zijn en het dan bezwaarlijk zou aangaan „de straf, die met geene enkele „vrijheidsstraf, hoe zwaar ook, op ééne lijn kan worden gesteld,

---

[1]) Vertegenwoordigers van allerlei richtingen in het strafrecht vindt men aan beide zijden: onder de voorstanders mannen als Kant, Hegel, Stahl, Rossi, Geib, Tarde, zelfs Lombroso en Garofalo; onder de tegenstanders Voltaire, Beccaria, Fichte, Bentham, Mittermaier, Hélie, Modderman, Olivecrona. Wie een overzicht verlangt van ongeveer alles wat over dit onderwerp is gezegd, raadplege Hetzel, *Die Todesstrafe in ihrer kulturgeschichtlichen Entwicklung*,, Berlin 1870, een geschrift waaraan, enkele onnauwkeurigheden daargelaten, bijzondere zorg is besteed.

„voor de schuldigen van den eenen landaard toe te laten, voor „die van den anderen volstrekt uit te sluiten" [1]) Men had hieraan, dunkt mij, nog kunnen toevoegen dat, waar ten aanzien van inlanders de doodstraf als noodzakelijk, ja onmisbaar moest worden beschouwd, er nog minder aanleiding scheen te bestaan om ze af te schaffen voor Europeanen, ten wier opzichte de wet aanmerkelijk meer waarborgen levert voor eene juiste en rechtvaardige toepassing dier straf. Immers, in nog geringer mate dan de onafhankelijkheid van den niet voor het leven aangestelden Europeeschen rechter in Indië is die van den inlandschen verzekerd; de politie, vooral de gerechtelijke, is gebrekkig en niet van genoegzame hulpmiddelen voorzien; niet alleen is het zoo belangrijke voorloopig onderzoek, en dan nog als bijkomende werkzaamheid, opgedragen aan niet-deskundigen, deels zelfs inlanders, maar ook ontbreken in het inlandsche strafproces eene eigenlijke instructie door eenen rechter-commissaris met medewerking van eenen officier van justitie, en de toevoeging van een rechtsgeleerden raadsman, zoodat voor de openbare contradictoire behandeling geene behoorlijke voorbereiding plaats vindt, noch van de verdediging, noch van het openbaar ministerie, noch van de rechtbank, wier veelal jeugdige voorzitter met onvoldoende ervaring en kennis van taal of volk kan zijn toegerust; wier leden, inlandsche hoofden, al mogen er bekwame en bruikbare personen onder worden aangetroffen, toch zeker voor het rechterambt veel minder geschiktheid bezitten dan de rechtsgeleerde leden der over Europeanen rechtsprekende colleges. Eindelijk moet ook het gehalte der in inlandsche strafprocessen meest als getuigen optredende personen hier niet buiten rekening worden gelaten [2]).

De zoogenaamde revisie (niet wat in de Nederlandsche en Fransche procedure als zoodanig bekend is), eigenlijk een appèl op de stukken en nog iets meer, is, gelijk men weet, tegenwoordig deels facultatief. Hoe onvolmaakt nu het middel ook zijn moge — evenzeer als het hooger beroep in Nederland — zou het toch wellicht aanbeveling bevelen, ten einde het gevaar van onjuiste toepassing der volstrekt onherstelbare straf, zelfs van gerechtelijke dwaling

[1]) *Memorie van Toelichting*, blz. 109.

[2]) Verg. o. a. Mr. M. C. Piepers in de *Handelingen der Nederlandsch-Indische Juristenvereeniging* 1882, Mr. H J. Matthes, in zijn verdienstelijk proefschrift *Waarborgen waarmede de doodstraf in N. I. omgeven is*, Jhr. Mr. O. Q. Van Swinderen, *Het leekenelement in de strafrechtspleging.*

nog meer te beperken, nevens het gratierecht, alle vonnissen houdende veroordeeling tot de doodstraf, zoo van Europeesche als van inlandsche rechtbanken, *van rechtswege* aan eene herziening door middel van revisie, of hoe men het middel noemen wilde, bij het hooggerechtshof te onderwerpen, overeenkomstig hetgeen reeds in 1878 in Frankrijk bij een daartoe strekkend ontwerp (dat evenwel, ondanks den ondervonden bijval, niet tot wet is verheven) is voorgesteld ten aanzien van veroordeelingen tot de doodstraf, waarvan alzoo steeds door het hof van cassatie in hoogste instantie zou moeten worden kennis genomen.

In het bijzonder verdient hier de aandacht het voorbehoud, door onze nieuwe wet aan de handhaving der doodstraf verbonden: steeds wordt zij bedreigd *alternatief* met levenslange gevangenisstraf of tijdelijke van ten hoogste twintig jaren. Bij het ontbreken van het, in dit wetboek althans ten aanzien van de overige straffen overtollige stelsel der verzachtende omstandigheden, kon dan ook niet anders bepaald zijn geworden, wilde men niet de onbillijkheid begaan de doodstraf in ieder geval te doen opleggen, ongeacht de mate van schuldplichtigheid, de omstandigheden waaronder het feit werd gepleegd en de beweegredenen. Zoo wordt aan het bezwaar van de ondeelbaarheid der kapitale straf wel merkelijk te gemoet gekomen. Doch niet ten onrechte werd reeds vroeger hieromtrent door Mr. Domela Nieuwenhuis [1]) opgemerkt, dat de Staat daardoor een ontzaggelijk groot vertrouwen geeft aan den rechter, op wien bij eene facultatieve bedreiging der doodstraf de volle verantwoordelijkheid voor hare al of niet oplegging wordt geworpen. Is de rechtbank samengesteld uit tegenstanders dier straf, dan zal, wegens het van alle andere straffen geheel onderscheiden karakter daarvan, niet licht veroordeeling daartoe volgen. En wanneer nu — zij hier bijgevoegd — die geheel persoonlijke tegenzin leiden mocht tot het ten slotte niet opleggen van de doodstraf ook ter zake van de gruwelijkste feiten die men zich denken kan, zal feitelijk, door blijkbare miskenning van den wil des wetgevers, die juist voor die uiterste gevallen ook bepaaldelijk de doodstraf wil zien opgelegd, zonder mogelijkheid van redres, de wet zijn geschonden, terwijl ook door de bedoelde bepaling ongelijkmatige toepassing der wet wordt in de hand gewerkt. Hierin ligt de schaduwzijde van het thans

[1]) *Tijdschrift voor Strafrecht*, t. a. p. blz. 197.

aangenomen beginsel. Mag ten slotte het denkbeeld, dat trouwens niet geheel oorspronkelijk is te noemen, [1]) in beginsel instemming vinden, zoo zal toch wellicht menigeen bezwaar zien in de buitengewoon groote vrijheid bij de uitwerking den rechter nog in eene andere richting gelaten, en wel zoodanig dat, bij het in de wet ontbreken van eenig ander dan het algemeene, bij art. 12 voor de tijdelijke gevangenisstraf gestelde minimum, het zelfs niet ondenkbaar is, dat, in geval van moord of andere „todeswürdige Verbrechen", de schuldige tot gevangenisstraf van slechts éénen dag zou worden veroordeeld! Dit zelfde geldt trouwens van het Nederlandsche wetboek, wat niet het geval zou zijn geweest indien het oorspronkelijk ontwerp, dat wèl bijzondere strafminima kende en bijv. tegen moord *ten minste* drie jaren gevangenisstraf bedreigde, in dit opzicht onveranderd ware aangenomen. [2])

In enkele van de vele Europeesche staten waar de doodstraf bestaat (als bijv. Engeland, Zweden, Hongarije, Bulgarije, ook volgens het Fransche ontwerp) wordt zij voltrokken binnen eene besloten plaats. In Indië was tot dusver openbaarheid voorgeschreven, en de nieuwe wet (art. 10) heeft die willen behouden, „Waar" — zegt de memorie van toelichting, bl. 110 — „zoowel tegen openbare als tegen niet-openbare executiën „allerlei bedenkingen zijn aan te voeren, is aansluiting aan „den uit de ervaring bekenden en door de ervaring niet ver„oordeelden toestand aangewezen" [3]). Wil men nu volstrekt

[1]) Nog in het herziene strafwetboek van Spanje, van 1870, is de doodstraf voor alle gevallen waarin zij bedreigd is, niet absoluut doch *alternatief* gesteld met levenslangen dwangarbeid (cadena perpetua), maar ook met deze alleen.

[2]) Zelfs het veel jonger, zeer geavanceerd Zwitsersch ontwerp acht bij onderscheiden misdrijven het bepalen van een bijzonder minimum der strafmaat volstrekt noodig. Over dit, „avant-projet" schreef Prof. Mr. G. A. Van Hamel een belangwekkend artikel in het *Tijdschrift voor Strafrecht* VIII, 1894.

[3]) Geheel anders de meening eener groote autoriteit. „L'esempio pubblico d'un' esecuzione *pel bene* è nulla", „De invloed *ten goede* van het voorbeeld eener openbare terechtstelling is nul", zegt Carmignani, abolitionist, in zijne beroemde akademische rede *Sulla pena di morte* (bl. 98), en met vuur wordt die stelling door hem verdedigd.

Zeer juist schijnt mij ook de tegenwerping, in het bijzonder aangaande de openbare uitvoering waar het Europeanen betreft, gemaakt door Mr. Winckel, in het *Indisch Weekblad van het Recht*, n°. 1678, „Men stelle den Europeaan „niet bloot aan bespotting door den inlander, die bij de toename van het „fanatisme en het verminderen van het prestige zich niet onbetuigd zal laten."

openbaarheid, het zij zoo, maar dan de vrome wensch: dat hierin des te meer aanleiding worde gevonden om zorg te dragen dat door mindere onhandigheid van den „exécuteur des hautes oeuvres" en gereeder werkende toestellen, de pijnlijke indruk en het lichamelijk lijden van den veroordeelde niet noodeloos verhoogd worden. Immers, zijn niet, ook thans nog, op eene terechtstellling in Indië de vóór drie eeuwen geschreven woorden toepasselijk: „les exécutions mesme de la „justice, pour raisonnables qu'elles soient, je ne les puis voir „d'une veuë ferme"? [1])

De gevangenisstraf zal, buiten verzoek van den veroordeelde, voor niet langer dan het eerste jaar in afzondering worden ondergaan (art. 12).

Men weet dat daarvoor in het Nederlandsche strafwetboek, waarin eene ruime plaats aan de afzonderlijke opsluiting is toegekend, de tijd van *vijf* jaren is aangenomen, terwijl in het oorspronkelijk ontwerp, op het voorbeeld van Duitschland, die van drie jaren was voorgesteld. „Klimatologische bezwaren" — zegt de memorie van toelichting, bl. 110 — „wegen zeer zwaar „tegen de aanbeveling van de afzonderlijke opsluiting op den „voet van het Nederlandsch wetboek in een tropisch klimaat, „gelijk dat van Nederlansch-Indië, waar men bovendien zoo goed „als geene ervaring heeft van een eenigszins langdurig verblijf in de cel. Thans toch is deze wijze van opsluiting als maatregel „van tucht geoorloofd tot een maximum van drie achtereenvolgende „maanden." [2])

Kan al het gewicht dezer opmerking niet worden ontkend, zoo rijst toch de vraag of eene zóó sterke verlaging van den penitentiairen standaard hier wel gewettigd was, daar toch eene inderdaad nuttige werking van de celstraf ten aanzien van de tot zwaardere straffen veroordeelden alleen te wachten is, indien niet een *te* laag maximum is gesteld, waarvan toch een te langer verblijf in den gemeenschappelijken kerker, die „hoogeschool der nietswaardigheid" [3]), het gevolg zijn moet. Wanneer men nagaat, dat bij voorbeeld voor Italië in 1889

---

[1]) Montaigne, *Essais*, livre II, chap. 11,

[2]) *Indisch Staatsblad* 1871, no. 78.

[3]) Een treffend aphorisme geeft Dr. Karl Krohne in het juist verschenen *Jahrbuch der internationalen Vereeniging für vergleichende Reehtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre*, 1898, I s. 79: „Man kann in einer Nacht in einem „Gemeinschaftsgefängnis für sein ganzes Leben moralisch vergiftet werden."

de tijd van zeven, voor Portugal in 1886 zelfs die van acht jaren niet op grond van klimatologische bezwaren is verworpen, en tot dusver geene ongunstige ervaring daaromtrent schijnt te zijn opgedaan [1]), en bovendien in aanmerking neemt dat, nu eenmaal tot de weelde der celgevangenissen zal worden overgegaan, voor de daartoe bestemde inrichtingen zeer wel de koelere bergstreken kunnen worden aangewezen; kan dan niet de schroomvalligheid, die hier heeft voorgezeten, eenigszins overdreven worden geacht?

Betreffende de geldboete slechts eene enkele opmerking. Te dien aanzien is, evenmin als in het Nederlandsche wetboek, voor Indië een algemeen maximum aangenomen. Het algemeen minimum is bepaald op één gulden (art. 31), tegenover een halven gulden in eerstgenoemd wetboek, op grond van „de mindere waarde van het geld aldaar."

Evenwel „ten einde het bedrag niet te hoog op te voeren, zijn „de boeten van het Nederlandsch wetboek, voor zooveel deze „*f* 600 te boven gaan, in het ontwerp niet hooger gesteld, maar „om de reden die geleid heeft tot verdubbeling van het minimum, „is het maximum van de boeten van gemeld bedrag of daar „beneden met de helft verhoogd. In het derde boek is het maximum „niet verhoogd in de gevallen waarin uitsluitend boete gesteld „is; bij alternatieve bedreiging van boete en hechtenis is meer„malen eenige verhooging aangenomen."

Wie begrijpt dit? Allerhande stelsels dus: hier verdubbeling, daar behoud van het bedrag in Nederland aangenomen, ginds verhooging daarvan met de helft, elders verhooging met minder dan de helft!

---

[1]) Jammer is het, dat in de Portugeesche koloniën nog geene proef met de celstraf is genomen, die ons tot leering had kunnen strekken. Bij het vooralsnog ontbreken van bepaalde gegevens, ook in verslagen en periodieken aan het gevangeniswezen gewijd, vindt de bovenstaande bewering voor het oogenblik zijn steun voornamelijk hierin, dat — terwijl de Italiaansche criminalist Ferri, een fel tegenstander der celstraf in het algemeen, op het *crimineel-anthropologisch congres* te Genève in 1896 dit onderwerp besprekende, daarbij van geene bezwaren tegen den *langen duur* dier straf heeft melding gemaakt, die in zijn land in het bijzonder zouden zijn gerezen — naar de meening van den bekenden Lissabonschen rechtsgeleerde Tavares de Medeiros, mij welwillend door hem te kennen gegeven, ook in Portugal tot nog toe van geene klachten van dien aard is gebleken, waarbij evenwel niet worde uit het oog verloren dat alleen nog te Lissabon eene cellulaire gevangenis voor c.c. 500 veroordeelden bestaat. Meer licht zal vermoedelijk weldra over de zaak worden verspreid, nu de vraag, welke ervaring is verkregen aangaande den invloed der celstraf op den geestelijken en lichamelijken toestand der gevangenen, aan de orde wordt gesteld op het eerstvolgend *penitentiair congres* in 1900 te Brussel te houden.

Inderdaad zien wij bijv. in art. 441 de boete van *f* 25 onveranderd, in art. 438 verhoogd tot *f* 35 en valt de toepassing der overige aangeduide stelsels op tal van plaatsen waar te nemen. Gegeven nu de mindere waarde van het geld in Indië, in die mate dat *f* 0.50 Ned. Ct. gelijk zou zijn te achten aan *f* 1.— Ind. Ct. (wat nog verre is van in zijne algemeenheid als een axioma te kunnen worden aangenomen), zoo is het zeker reeds niet gemakkelijk te vatten, hoe bijv. *f* 300 Ned. zou aequivaleeren, niet aan *f* 600, doch aan *f* 450 Ind.; maar nog veel minder hoe *f* 25 nu eens met *f* 25, dan weder met *f* 35, *f* 700 eindelijk niet met *f* 1400 noch met een vierde minder, doch weer met *f* 700 is gelijk te stellen. De zaak zou op zich zelf van weinig beteekenis zijn, indien het hier niet bepalingen gold waarvan de toepassing duizenden malen is te verwachten; bovendien schaadt het aan het aanzicht van dit zoo goede wetboek, dat hier niet meer stelselmatig is te werk gegaan en een vaste maatstaf ontbreekt. Troosten wij ons met de gedachte dat de bedoelde, weinig gebruikelijke rekenmethode, het uitvloeisel van een hinken op — vier gedachten, eerst dan in het oog springt, wanneer men de Indische wet vergelijkt met de Nederlandsche en met de memorie van toelichting der eerste; en zien wij het verder zonder wangunst aan, dat de rekening ten slotte den „hoogstaangeslagenen" ten goede komt!

Hier zij nog vermeld, dat het beginsel van verhooging der geldboeten ook naar de Spaansche wet, zelfs reeds sinds 1822, heeft gegolden voor de koloniën, zoodanig dat aldaar in den regel de boeten $2^1/_2$ à 3 maal zoo hoog zijn als in het moederland. [1])

Reeds werd er op gewezen hoe, in het algemeen deel, wijzigingen zijn gebracht in de beteekenis van sommige in het wetboek voorkomende uitdrukkingen. Deze bestaan meerendeels in eene uitbreiding der bij het Nederlandsch strafwetboek vastgestelde begrippen; bovendien heeft eene, daarin ontbrekende, algemeene aanduiding plaats gehad van wat onder „nacht" en wat onder „vee" te verstaan is.

Onder „zwaar lichamelijk letsel" (art. 90), waarvan nu ongeveer alle denkbare vormen zijn opgenoemd, wordt, naar aanleiding van in de Nederlandsche praktijk gerezen bezwaren, nu ook verstaan niet alleen ziekte, maar tevens verwonding die geen uit-

---

[1]) Vg. Von Liszt, *La législation pénale comparée*, I, p. 192. De „Codigos penales de Ultramar", aldaar aangeduid, had ik niet tot mijne beschikking.

zicht op volkomen genezing overlaat of waardoor levensgevaar ontstaat; verder verlies van het gebruik van eenig zintuig, verminking, verlamming, zooals dit alles in hoofdzaak reeds was voorgesteld bij het oorspronkelijk Nederlandsch ontwerp, maar later is verworpen.

Onder „ambtenaren" zullen ook begrepen zijn (art. 92) hoofden van inlanders en van vreemde oosterlingen, die wettig gezag uitoefenen, op den juisten grond dat hunne integriteit en de ongestoorde rechtmatige uitoefening van hun gezag, ook tegen Europeanen en daarmede gelijkgestelden bescherming eischen.

Het begrip „nacht" vindt men in het Nederlandsch wetboek niet in het algemeen omschreven, in afwijking weder van het ontwerp van dit wetboek, dat hieronder verstond den tijd tusschen negen uren des avonds en zes uren des morgens; alleen daar waar in het genoemde wetboek van nacht ten aanzien der qualificatie van zekere feiten sprake is, vindt men als zoodanig „den voor de nachtrust bestemden tijd" aangeduid. In de toelichting op het Nederlandsch ontwerp, waarvan dienaangaande geene melding is gemaakt in die op het Indisch strafwetboek, wordt herinnerd aan een zestal onderscheiden stelsels omtrent het begrip „nacht" in strafrechtelijken zin. Een dier stelsels, dat als zoodanig aanneemt „den tijd van den ondergang tot den opgang der zon" [1]), werd in Indië, waar geene wettelijke begripsbepaling bestond en in de praktijk nu eens deze dan gene opvatting heerschte, tot nog toe het meest gevolgd [2]). De commisie voor het nieuwe wetboek achtte het nu wenschelijk „die opvatting tot regel te verheffen, „vooral omdat het woord „nacht" onder de keerkringen, waar „zonsopgang zoowel als zonsondergang steeds op nagenoeg den„zelfden tijd geschiedt, eene meer vaste beteekenis heeft", en aan dien wensch is door de regeering (in art. 98) gevolg gegeven. De wettelijke vaststelling van het begrip moet, meen ik, vooral voor Indië

[1]) Als een zevende „stelsel" zou kunnen worden vermeld dat van den Turkschen groot-vizier, die heeft uitgemaakt dat, in geval van diefstal, de nacht aanvangt een uur na het ondergaan van de zon, zooals Mr. L. W. C. van den Berg in *Le droit pénal de la Turquie* (bij Von Liszt, o. c. p. 619) mededeelt.

[2]) A. Blanche. *Etudes sur le code pénal*, t. V. p. 166, zegt hieromtrent: „Si la loi punit plus sévèrement les vols commis la nuit, c'est parce que, à raison du temps pendant lequel ils ont lieu, ils sont, tout à la fois, plus faciles et plus dangereux. La nuit c'est l'espace qui suit le crépuscule du soir, jusqu'au crépuscule du matin".

van belang worden geacht, omdat kan worden gezegd dat juist nachtelijke diefstallen daar betrekkelijk zeer veelvuldig voorkomen.

Tot de omstandigheden die, volgens de thans gelukkig zeer vereenvoudigde bepalingen omtrent diefstal, dezen tot eenen gequalificeerden en dus zwaarder strafbaren stempelen, behoort, nevens braak, ook inklimming. Hieronder wordt, naar de Nederlandsche wet, begrepen ondergraving, een juist in Indië vrij gemakkelijk en niet zelden aangewend middel om zich, tot het plegen van diefstal, toegang te verschaffen tot eene geslotene maar, zooals de meeste inlandsche huizen of hutten, niet van vloer of fundeering behoorlijk voorziene woning [1]). Aangezien nu niet reeds de handeling van het ondergraven zelf, die slechts dienen moet om het ingaan mogelijk te maken, maar eerst het binnendringen door eene, door wien ook gegravene mits niet door den bewoner tot ingang bestemde opening onder den grond, eene daad is die hetzelfde karakter draagt als in- of overklimming in eigenlijken zin, en dus daaraan behoort te worden gelijkgesteld, was het zeer juist gezien de bepaling te wijzigen in dien geest, dat zij thans, in art. 99 van het Indisch strafwetboek, luidt: „Onder inklimming wordt begrepen het „ingaan door eene bestaande niet tot ingang bestemde of door „eene opzettelijk gegraven opening in den grond", zooals dan ook reeds, bij art. 311, al. 3 van het nog in werking zijnde strafwetboek, is uitgedrukt door de, overigens minder juist gekozen woorden: „Het ingaan door eene opening van onder den grond, die niet tot „ingang bestemd is, wordt gelijkgesteld met inklimming." Het is immers zeer wel mogelijk dat degene, die door de opening naar binnen gaat en daar diefstal pleegt, niet is degene, die de opening maakte; toch zal nu de eerste, onverschillig of hij, dan wel een ander, met welke bedoeling ook, de ondergraving deed, vallen onder de strafbepalingen tegen diefstal met inklimming (art. 321 en 322). Verkeerd en niet met de wet in overeenstemming is daarom de in sommige landraadvonnissen gebezigde qualificatie van „diefstal met ondergraving"; bepaaldelijk in het door de opening binnengaan, met inklimming gelijkgesteld, was en is hier de verzwarende omstandigheid gelegen.

Van eene omschrijving van de „inklimming" zelve, zoowel

[1]) De Javaan heeft dan ook een eigen, zeer gebruikelijk woord voor deze handeling: *anggangsir* (van *gangsir*, aardkrekel), als een krekel een gat in den grond graven, om te stelen.

als van die van „braak", heeft het nieuwe Indische wetboek, evenals het Nederlandsche, zich onthouden; wel jammer!

„Onder vee", zegt art. 101, „worden verstaan paarden, ezels, runderen, buffels, herten, schapen, bokken, geiten en varkens." Ontbreekt hier niet een tiende *species*, die bij eene limitatieve opsomming, „tot opheffing van de onzekerheid omtrent deze uitdrukking", niet kan worden gemist? Mag Indië den roem genieten weinig ezels voort te brengen, muildieren komen er, naar het schijnt, in grooter getale voor, alleen reeds voor zoover zij bij de bergbatterijen der artillerie onder eene gemeenzame benaming in gebruik zijn.

Bij art. 102 is thans bepaald dat onder „wettelijk voorschrift" en onder „wettelijke strafbepaling" worden verstaan de voorschriften van algemeene verordeningen en van reglementen en keuren van politie, dus niet alleen van wetten, koninklijke besluiten en koloniale ordonnantiën, doch ook van gewestelijke strafverordeningen, mits alle van de bevoegde macht uitgegaan en behoorlijk afgekondigd. Terecht is deze bepaling gemaakt naar aanleiding van de te dien aanzien in Nederland, waar zij ontbreekt, opgedane ervaring. Een bekend arrest van den hoogen raad van 27 Juni 1887 [1]) had beslist dat hij, die weigert te gehoorzamen aan een bevel, door de plaatselijke politie ter uitvoering van eene gemeentelijke verordening gegeven, niet kan gezegd worden niet te voldoen aan een bevel of eene vordering, krachtens wettelijk voorschrift gedaan, welke arrest reeds aanstonds van verschillende zijden ernstige tegenspraak uitlokte. [2]) Tot het opheffen van den aldus gerezen twijfel bestond nu alleszins aanleiding, niet het minst voor Indië. Zoo is het noodig geacht in genoemd artikel den zin der uitdrukkingen „wettelijk voorschrift" en „wettelijke strafbepalingen" vast te stellen, „in overeenstemming", gelijk de ontwerpers van het strafwetboek dit uitdrukken, „eensdeels met „de in de memorie van toelichting uitgesproken bedoeling van den „Nederlandschen wetgever, anderdeels met de terminologie van „het Nederlandsch-Indische staatsrecht".

Ook van de rijke stof, die het tweede Boek, handelende over speciale misdrijven, oplevert, mogen hier eenige punten aan eene nadere beschouwing worden onderworpen.

---

[1]) *Nederlandsch Weekblad van het Recht*, No. 5447.

[2]) O. a. van den hoogleeraar Buys, in het *Tijdschrift voor Strafrecht*, 1888, II, bl. 250.

Vooreerst het misdrijf, door de wet genoemd oplichting. Van weinig strafbare feiten zijn de bijzondere bestanddeelen (speciale elementen) in de onderscheiden wetgevingen op zoo verschillende wijzen in woorden gebracht als van de oplichting, *escroquerie*, voornamelijk ten aanzien van de ruimere of engere grenzen gesteld aan de listaanwending, door de wet geeischt. De Nederlandsche wet (art. 326) stelt in dit opzicht geen algemeenen, alle gevallen omvattenden vorm vast, doch vordert hetzij het aannemen van een valschen naam of van eene valsche hoedanigheid, hetzij listige kunstgrepen, hetzij een „samenweefsel" van verdichtsels; en de omschrijving door dit wetboek gegeven aan de, in den Titel van „bedrog" behandelde oplichting, is onveranderd in het Indisch wetboek overgenomen.

Ruimer was het feit omschreven, meer uitgebreid dus het begrip van oplichting, in het wetboek van 1866. Veel ruimer zelfs hier dan in den Code Pénal, die bepaaldelijk „manoeuvres frauduleuses", dus altijd daden, niet logenachtige beweringen alléén vorderde. Nu is de desbetreffende bepaling van art. 326 der oude wet ontstaan uit eene samensmelting van de omschrijving van den Code pénal en van die der „bepalingen ter regeling van eenige onderwerpen van strafwetgeving" van 1848, met dit gevolg, dat aan de reeds zoo omslachtige opsomming der onderscheiden aan te wenden middelen van het Fransche wetboek ten slotte zijn toegevoegd de woorden „hetzij door het bezigen van eenige andere bedriegelijke „middelen hoegenaamd". Daardoor is eigenlijk al het vooraf casuïstisch opgesomde overbodig gemaakt en de ellenlange definitie terug te brengen tot eene zeer korte, maar des te meer omvattende, die elke bedriegelijke handeling niet alleen, maar zelfs elke bloote onwaarheid, met het beoogde en bereikte doel een ander zijn goed afhandig te maken, onder het bereik der strafwet brengt. Dit inzicht deelen de Duitsche en Bulgaarsche wetboeken, waarvan het eerste (§ 263) van het „durch Vorspiegelung falscher oder durch „Entstellung oder Unterdrückung wahrer Thatsachen", het tweede (art. 344) eenvoudig van het „in lügnerischer oder trügerischer Weise" iemand met den gewenschten uitslag in dwaling brengen, het bestaan van het strafbaar feit afhankelijk maakt.

Van dat zuiver overnemen in de nieuwe Indische wet van het zooveel engere begrip der Nederlandsche, in stede van — behoudens de noodige redactiewijziging — het tot dusver geheerscht hebbend beginsel te handhaven, verwacht ik nu niet veel heil. Blijkens

de memorie van toelichting had ook het hooggerechtshof, hoewel te vergeefs, daartegen zijn stem doen hooren. Hier had rekening moeten gehouden zijn met den aard en de mate van ontwikkeling van de overgroote meerderheid der bewoners van Nederlandsch-Indië. Want, thans is het te voorzien dat menige bedriegelijke daad ten aanzien van den eenvoudigen en lichtgeloovigen inlander ongestraft blijven zal, in gevallen waarin hij op zijn standpunt van onuitroeibaar bijgeloof en schemerachtige godsdienstbegrippen geheel als het weerloos slachtoffer van een, ook van Europeanen te wachten bedrog zal zijn aan te merken, daar de wet geene voldoende bescherming zal verleenen tegen handelingen, wier noodlottige uitwerking hij, door gemis van rede en zelfstandigheid, inderdaad niet bij machte is te keer te gaan. Wie den inlander weinig of niet kent, kan zich geen denkbeeld vormen van diens toegankelijkheid voor, zelfs den minst beschaafden westerling ongelooflijk schijnende beweringen. Op eigen ervaring, opgedaan in eene langdurige rechterlijke praktijk, grondt Mr. W. de Gelder, als vice-president van het hooggerechtshof [1]), zijn zeggen: „Welk „nadenkend mensch zal toch geloof slaan aan de bewering, dat men „onzichtbaar is, of dat een varken een godheid is, of dat men „geboren is uit rivierschuim, dan wel in staat is op bepaalde plaatsen „in den vollen middag duisternis te weeg te brengen? Dergelijke „wonderverhalen worden echter in sommige streken van Indië „geloofd." En verder: „Niets is gewoner, dan een slimmen be„drieger zich te hooren uitgeven voor een geheimzinnig wezen, „dat jeugd, schoonheid, rijkdom en onkwetsbaarheid kan verleenen „tegen betaling van eenige guldens. Niets is van den anderen „kant onbegrijpelijker, dan de verblinding, waarmede de landbouwer „telkens op nieuw, in weerwil van herhaalde ontmaskeringen, den „bedrieger gelooft en vertrouwen stelt in ongerijmde verhalen, „die hij elk jaar hoort opdisschen en elk jaar door den uitslag „weersproken ziet." Moet nu, mag gevraagd worden, zoo iemand de schuld dragen van zijn schuldeloos onverstand en onvermijdelijke argeloosheid, in plaats dat de bedrieger de schuld draagt van zijne wel overdachte, dubbel lage daad; en dit ter wille der doctrine, die hier slechts acht wil zien geslagen op beweringen of verdichtsels, geschikt om bij een redelijk denkend wezen ingang te vinden? Mij dunkt, neen.

[1]) *Het strafrecht in Nederlandsch-Indië*, 2e uitgave, bijgewerkt door Mr. S. Koster, II, bl. 226.

Het is zeker geen gemakkelijke taak een doelmatigen vorm uit te denken, waarin feiten, die de wetgever, tot wering van maatschappelijke hindernissen wenscht strafbaar te stellen, zijn te omschrijven, met juiste aanduiding van de bijzondere bestanddeelen van het misdrijf, zoodanig in de eerste plaats, dat daardoor juist het bedreigde belang in voldoende mate wordt beschermd, met de grootst denkbare beperking der mogelijkheid van ontduiking. Zoodanig tevens, dat door het wettelijk verbod of gebod de vrijheid van handelen der individuen niet meer wordt aan banden gelegd, dan door het algemeen nut bepaaldelijk wordt gevorderd. Zoodanig eindelijk, dat niet de voordeelen der strafbaarstelling door hare nadeelen worden overtroffen. Van een zoeken en tasten in dezen zin, dikwerf eerst na velerlei proeven tot een meer of minder bevredigende uitkomst leidende, levert dan ook de geschiedenis van het strafrecht ten aanzien der bijzondere misdrijven talrijke voorbeelden op. Hoeveel moeite heeft men niet gehad, hoeveel verschil van inzicht is niet in den loop der tijden gebleken, om slechts eenige feiten te noemen, ten aanzien der omschrijving van diefstal, doodslag, laster, vooral ook van valschheid, verduistering en, zooals wij het laatst zagen, van oplichting; feiten, wier karakter toch oogenschijnlijk zoo weinig ingewikkeld of onzeker voorkomt!

Dus mag ook met waardeering worden gewag gemaakt van den arbeid der commissie daar, waar zij op dit lastig gebied der strafrechtspolitiek zich bewoog, en zich zette tot eene poging om sommige feiten, tot nog toe geheel of gedeeltelijk buiten het gebied onzer strafwet gelegen, uithoofde van gebleken noodzakelijkheid op doeltreffende wijze aan hare heerschappij te onderwerpen.

Vooral heb ik hier op het oog, behalve het reeds vroeger besproken aanzetten tot meineed en vorderen van losgeld voor gestolen of andere voorwerpen, waarvan de formuleering gelukkig geslaagd mag heeten, 1° het wederrechtelijk vervoeren van arbeiders naar eene andere dan de voor den arbeid overeengekomen plaats; 2° het in de wet als „misbruik van aanzien" gequalificeerde, onrechtmatig beschikken over gronden van inlanders, of van dezen vorderen van diensten of leveringen door partikulieren; 3° de oneerlijkheid ten aanzien van toevertrouwde waarden, voor zoover deze niet valt onder de reeds strafbare verduistering.

Onder de misdrijven tegen de persoonlijke vrijheid, in den XVIIIen titel, vinden wij bij art. 288 gevangenisstraf bedreigd

tegen hem „die opzettelijk iemand, die zich verbonden heeft tot „eenigen arbeid in eene bepaalde streek, wederrechtelijk naar eene „andere streek vervoert, met het oogmerk om hem aldaar arbeid „te doen verrichten." De strafbaarstelling van het hier aangeduide en wel degelijk voorziening eischende feit, dat in den regel buiten de termen van menschenroof of zelfs van eenvoudige vrijheidsberooving valt, verdient zeker toejuiching. „Het is," zegt de memorie van toelichting (bladz. 171), „voor den aan zijn „geboortegrond en aan zijne zeden en gewoonten zoo zeer ge„hechten inlander gansch geen onverschillige zaak, naar welke „streek hij wordt vervoerd. Men kan veilig aannemen dat hij, „een contract gesloten hebbende om arbeid te verrichten binnen „eene bepaalde streek, hiertoe niet zoude zijn overgegaan, indien „het eene streek had gegolden, hem geheel vreemd en verschillend „in landaard, taal en volksgebruiken aan die zijner woonplaats." Mag dit alles juist en aannemelijk voorkomen, ééne bedenking valt hier te opperen. Liever had ik in de omschrijving dat ééne element gemist: „het oogmerk om hem aldaar arbeid te doen verrichten." Een element toch is hiervan gemaakt, en ik zou meenen, ten onrechte, niettegenstaande in de toelichting nadrukkelijk wordt verklaard, niet echter gemotiveerd, dat het misdrijf zijn bijzonder karakter ontleent „aan het in het artikel om„schreven oogmerk."

In de eerste plaats toch rijst de vraag: hebben wij hier wel te doen met wat, strafrechtelijk *oogmerk* pleegt te worden genoemd, namelijk met den wil gericht op eene bepaalde gebeurtenis, die van des daders eigen handeling het noodzakelijk althans waarschijnlijk en onmiddellijk gevolg zijn zal? Of, werd integendeel de naam oogmerk toegekend aan datgene, wat niet anders is dan het *motief*, de beweegreden die den dader voert tot het plegen van het feit; eene verwarring van begrippen, die niet zoo geheel zeldzaam is? De onderscheiding is van gewicht voor den wetgever, die zeker met het oogmerk bijzonder rekening heeft te houden als bestanddeel van het feit, doch daarentegen aan het motief niet dan bij hooge uitzondering zich heeft te laten gelegen liggen, en dan nog alleen als bijzondere grond tot strafverlaging, bijv. bij kinderdoodslag, de werking van vrees bij de moeder voor de ontdekking der bevalling (art. 300), of tot strafverhooging, bijv. bij doodslag, het streven om de uitvoering van een ander feit, als diefstal, voor te bereiden (art. 298); zij het dat ook de

wet, gelijk in het laatstbedoelde geval, hier wel eens verkeerdelijk van „oogmerk" gewaagt. Doch tot het al of niet *bestaan* van het strafbaar feit zelf doet de beweegreden hoegenaamd niet af; wat niet wegneemt dat zij daar, waar het plegen van het misdrijf vaststaat, van belang is ook voor den rechter, bij de toemeting der straf, en voor het gezag, dat het recht van gratie heeft uit te oefenen.

„Ik heb" — zoo zal aanvankelijk de redeneering zijn van hem die zich aan het hier bedoelde feit gaat schuldig maken — „werkvolk noodig voor mijne kultuur op Borneo, en wensch daar-„voor Javanen te gebruiken (*motief*); derhalve wil ik met Javanen „contracteeren; maar, daar ik vermoed dat dezen niet genegen „zullen zijn hun geboorteland te verlaten, zal ik hun daarbij „voorspiegelen dat ik hen, over zee, naar een ander deel van „Java vervoeren zal, waarna ik hen denk te bezorgen aan boord „van een schip met bestemming naar Borneo (*voornemen*), ten „gevolge waarvan ik er op rekenen kan, dat zij ook op dit eiland „zullen aan wal worden gezet (*oogmerk*)." Nu zal wel in den regel dien lieden, eenmaal op Borneo aangeland, niet anders te doen staan dan, door nood gedrongen, aan den arbeid te gaan, zoodat ten slotte ook de dader de begeerte die hem tot misdadig handelen dreef en daarvan de oorsprong was, ziet voldaan; doch dit kan, maar behoeft niet het geval te zijn met elk motief: wie uit wraakzucht moordt bijvoorbeeld, vindt in den dood van het slachtoffer de bevrediging van zijne wraak gewoonlijk, maar zeker niet wanneer hij blijkt den verkeerde te hebben gedood; wie het doet omdat hij het goed van den verslagene hoopt te erven, bereikt mogelijk zijn doel, doch ook kan de erfenis hem ontgaan. In elk geval, wat eenmaal beweegreden was, wordt door het vervullen van den gekoesterden wensch niet tot oogmerk.

Zoo heeft wat de wet ook hier oogmerk noemt, eer het aanzien van het eerste; in zijn verwezenlijking mag het worden een gevolg, het is niet een onmiddelijk noch een noodwendig en van zelf zich openbarend gevolg der formeele handeling, het bedriegelijk bezorgen van vervoer in eene richting, strijdig met de overeenkomst. Beide deelen van het opzet, voornemen en oogmerk, liggen hier verscholen in de woorden „wederrechtelijk naar eene andere streek *vervoeren*," in verband met het in de omschrijving daaraan voorafgaande. Waarom dan nog, als *tweede* oogmerk als het ware, in elk geval als een tegelijk onmisbaar en belemmerend element, eene om-

standigheid aangewezen, waarvan het voor het minst twijfelachtig is of zij als oogmerk is te beschouwen?

In het midden gelaten echter deze theoretische en blijkbaar aan verschillend inzicht onderhevige vraag, heeft de zaak ook, en vooral, hare praktische zijde. Immers, de door mij gewraakte toevoeging, „met het oogmerk om hem aldaar arbeid te doen verrichten", kan een hinderpaal opleveren tegen de goede uitwerking der overigens zoo heilzame strafbepaling. Noodeloos is daardoor de omschrijving binnen te enge grenzen beperkt; ware niet juist dit zoogenaamde oogmerk onder de bestanddeelen van het misdrijf opgenomen, zoo zou tweeërlei bezwaar, thans bestaande, niet aanwezig zijn: de moeilijkheid, in vele gevallen misschien de onmogelijkheid van het bewijs voor dit gevorderd element te leveren, en de vrijbrief, thans gegeven aan ieder die uit andere beweegreden, als wraakzucht, de wensch om eene bepaalde plaats te bevolken zonder meer, het bloote verlangen om iemand uit zekere streek verwijderd te krijgen, dit arglistig en altijd even schandelijk feit onder overigens gelijke omstandigheden plegen mocht; en niemand zal toch voor die gevallen, hoe schaarsch zij zich wellicht zullen voordoen, straffeloosheid begeeren.

Ook de plaatsing van het misdrijf, onder die tegen de persoonlijke vrijheid, kan ik niet de meest passende noemen. Zoowel toch zijn aard, listige kunstgrepen en misleiding, als zijne gevolgen, teleurstelling en ontgoocheling bij het slachtoffer, brengen het feit veel nader tot de misdrijven die onder den titel van „bedrog", als oplichting en dergelijke, zijn samengevat. Daarentegen, al mag het den misleiden werkman veelal moeilijk, soms uit geldgebrek onmogelijk blijken het hem opgedrongen verblijf te verlaten, om naar zijne oude woonplaats terug te keeren, eene feitelijke beneming van zijne persoonlijke vrijheid kan niet gezegd worden te hebben plaats gehad.

Eindelijk ware het misschien raadzaam geweest dit misdrijf alleen vervolgbaar te stellen op klacht der beleedigde partij. Mocht toch de bedrogene het wellicht in zijn belang achten zich bij de uitkomst neder te leggen in het vooruitzicht van een behoorlijk arbeidsloon of andere vergoeding, zoo kon nog de aldus bestaande kans op schadeloosstelling hem ontgaan door eene strafvervolging zijns ondanks, waarvan wel het zeker gevolg zijn zou zijn onmiddellijk ontslag, leidende tot een voor hem volstrekt onhoudbaren toestand.

Brengt daarentegen zijn belang niet mede te zwijgen, zoo zal ook eene aanklacht van zijne zijde wel niet uitblijven. Hier, dunkt mij, hoe omzichtig men te dien aanzien ook zijn moet, heeft men te doen met een dier feiten, waar de rechtsgrond aanwezig is voor het klachtdelict, terecht gezocht zoo in het onder zekere omstandigheden *overbodige*, als in het *nadeelige* van eene vervolging buiten den uitgedrukten wil van den benadeelde [1]).

Art. 331, op zich zelf een titel vormende, met het opschrift „misbruik van aanzien", verklaart schuldig aan dit misdrijf hem „die, met het oogmerk om zich of een ander wederrechtelijk te „bevoordeelen, met overschrijding van de hem bij wettelijk voor„schrift toegekende bevoegdheid, hetzij grond aan een inlander „toekomende zich toeeigent, in gebruik neemt of houdt, hetzij „over zoodanigen grond ten nadeele van den daarop rechthebbende „beschikt, hetzij van een inlander persoonlijke diensten of leveringen „vordert". De strafbaarstelling van dit feit, tot nog toe, en slechts onvolledig, alleen geschied ten aanzien van eigenaren der partikuliere landerijen bewesten de Tji Manoek [2]) en van hunne vervangers, blijkt te hebben plaats gehad vooral op aandringen van Indische autoriteiten, die een meer algemeene voorziening noodzakelijk achtten, en de toelichtig op het strafwetboek verdedigt het dientengevolge bepaalde met de niet te weerspreken bewering, dat de eigenaardige verhouding waarin door de bestaande agrarische toestanden de inlanders tegenover den Europeaan geplaatst is, bescherming van den eerste door de strafwet ook in dit opzicht dringend noodzakelijk maakt, en die bescherming in Nederlandsch-Indië, evenmin als tegenover ambtenaren, ontbreken mag tegenover hen die, hoewel geene ambtelijke betrekking bekleedende, niettemin door hun vermogen en invloed, gelijk de ervaring heeft geleerd, niet zelden geneigd zijn misbruik te maken van de bevoorrechte positie, waarin zij tegenover de inlandsche bevolking geplaatst zijn en zich door overschrijding hunner wettelijke bevoegdheid ten nadeele dier bevolking wederrechtelijke handelingen te veroorloven. Specifiek Indisch is het feit; ik meen dan ook dat in geen Europeesche wetgeving

---

[1]) Hugo Meyer, *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*, 3e aufl. s. 361.

[2]) *Indisch Staatsblad* 1836 N°. 19 en 1880 N°. 57.

een strafbaarstelling in het bijzonder hiervan wordt aangetroffen [1]).

Ook omtrent dit artikel enkele opmerkingen. Daartoe zij herinnerd aan hetgeen hierboven werd medegedeeld, betreffende de aanvulling, die het over knevelarij handelend art. 377 heeft ondergaan, in dien zin, dat ook pachters van 's lands middelen of hunne vertegenwoordigers als schuldig aan dit feit zullen zijn te beschouwen daar, waar zij feiten plegen die, door ambtenaren begaan, het eigenlijk misdrijf van knevelarij uitmaken, en dit op grond van de omstandigheid dat de pachters, al zijn zij geen ambtenaren, toch 's lands middelen heffen uit kracht van een publiekrechtelijk mandaat, en dus in dat opzicht met ambtenaren gelijk staan. Juist nu naar het inzicht van den wetgever aangaande het „misbruik van aanzien", waar sprake is van „overschrijding van bij wettelijk voorschrift toegekende bevoegdheid", mag gevraagd worden, of het niet alleszins consequent ware geweest dan ook particulieren, die zoodanige bevoegdheid overschrijden (en dus in de eerste plaats die bevoegheid dienen te bezitten), in dit opzicht met ambtenaren op ééne lijn te stellen; derhalve ook het geheele verbod van art. 331, tegelijk verkort en vereenvoudigd, in de bepalingen omtrent knevelarij op te nemen?

Dit althans van het standpunt thans door den wetgever ingenomen, niet van een standpunt dat daartegenover kan worden gesteld: dat namelijk die „overschrijding van bij wettelijk voorschrift toegekende bevoegdheid", als bijzonder element, hier *te veel* zou zijn te achten. Wie hoegenaamd geene zoodanige bevoegdheid bezit, en deze dus ook niet vermag te overschrijden, kan evenzeer, misschien wat minder gemakkelijk, in de gelegenheid komen zijn invloed te misbruiken tot het aangegeven doeleinde. Genieten dan alle planters, vooral die op meer bescheiden schaal hunne zaken drijven, in hunne betrekkingen tot den inlander den steun van wettelijke voorschriften, hier de voorschriften van algemeene verordeningen? Worden niet dikwerf door Europeanen

---

[1]) Eenige overeenkomst levert de bepaling op van hoofdstuk 33 van het strafwetboek voor Finland van 1889, die in het algemeen elk onrechtmatig gebruik van eens anders grond en van voort brengselen van dien grond als misdrijf aanmerkt. Doch de geheel bijzondere strekking en oorzaak der strafbaarstelling van „misbruik van aanzien" zijn daar niet aan eigen.

of Indo-Europeanen onderscheiden landbouwprodukten bestendig verbouwd, tabak, koffie en wat niet al, wèl met behulp van inlandsche arbeidskracht, doch dit slechts ingevolge zeer eenvoudige, allicht mondeling en telkens hernieuwde overeenkomst, waaraan geene enkele bij wettelijk voorschrift toegekende bevoegdheid kan worden ontleend, maar waardoor toch eene zekere macht over hunne civiele tegenpartij hun deel wordt? En is er nu eenige reden om uitsluitend hen te treffen, aan wie krachtens wettelijke bepalingen eene min of meer bevoorrechte positie is toegekend, en niet degenen die, zij het dan niet wettelijk, toch feitelijk eene dikwerf niet minder invloedrijke plaats te midden der inlandsche bevolking, veelal in het diepe binnenland, innemen, waarbij zij bovendien aan veel minder toezicht van het openbaar gezag zijn onderworpen en in grooter verzoeking kunnen geraken over het goed van den altijd eenigszins van hen afhankelijken inlander op onrechtmatige wijze te beschikken? Men zegge niet dat dit laatste onmogelijk is; het is mogelijk, en het geschiedt.

In het algemeen is de nieuwe wet op dit punt vrij nevelachtig, en de toelichting geeft niet alleen weinig licht, maar is zelfs omhuld met een waas van wonderbare geheimzinnigheid; „men heeft" — zegt zij — „zich onthouden van het opnoemen van verschillende „categorieën van personen tegen wie het verbod geldt", ja, men heeft er zelfs geene enkele bij wijze van voorbeeld genoemd, op welke men het gemunt heeft met de nieuwe bepaling, die ten slotte wel eeniglijk van toepassing schijnt te kunnen zijn op den betrekkelijk kleinen kring van eigenaren van partikuliere landerijen [1]), met uitsluiting in ieder geval — en ik meen ten onrechte — van tal van personen, die landbouw drijven of daarmede in rechtstreeksche betrekking staan. Ongetwijfeld is de verbodsbepaling eene heilzame te achten, doch zij zou veel meer aan de behoefte voldoen, indien zij niet binnen zoo enge grenzen ware ingesloten en zij, niet het overschrijden, en dus ook het *bezit* van eenige bijzondere bevoegdheid op wettelijk voorschrift gegrond, als vereischte stellende voor de strafbaarheid, deze eenvoudig, onverminderd verder noodige redactiewijziging,

[1]) Ik herinner hier aan den aard van de rechten dezen eigenaren toegekend, namelijk, behalve de beschikking over woeste gronden, het genot van zekere inkomsten der door inlanders bezeten gronden (eene soort van grondrente, *contingent*, of tienden, *tjoeké*; tuinhuur, van bouwland, en grondhuur, van woonerven), eindelijk heerendiensten.

had afhankelijk gemaakt van het handelen „zonder daartoe bij „wettelijk voorschrift bevoegd te zijn verklaard," waarin het geval van „overschrijding" van eenige bij zoodanig voorschrift toegekende bevoegdheid van zelf zou zijn begrepen.

Want, wat is nu eigenlijk geworden van de uitbreiding, de „meer algemeene voorziening" door Indische autoriteiten noodzakelijk geacht, waarvan de toelichting melding maakt? Heeft men in de nieuwe bepaling althans diegenen willen betrekken, aan wie van Staatswege gronden in huur, erfpacht of opstal zijn uitgegeven? Vermoedelijk wèl, al is het niet gezegd. Maar dan is daaraan al zeer onvolkomen gevolg gegeven door het bezigen van den term „met overschrijding van de bij wettelijk voorschrift toegekende bevoegdheid", die hier verre van duidelijk is en aan de veronderstelde grondgedachte op weinig juiste wijze uitdrukking geeft. Welke bevoegdheid toch, en hoedanige overschrijding zijn hier bedoeld? En blijft dan niet altijd nog de eenvoudige grondhuur uitgesloten, die in het bijzonder tot klachten in het hier bedoelde opzicht aanleiding schijnt te geven? Men kan verder gaan en vragen: in hoever is het mogelijk dat, *zelfs* eigenaren van partikuliere landerijen, die over een zoo veel omvattend recht beschikken, aan een wettelijk voorschrift de *bevoegdheid* ontleenen om, bijv. „grond aan een inlander toekomende zich toe te eigenen," hetgeen art. 331 kan doen veronderstellen? „Maar, zoo iets", kan men tegenwerpen, „heeft de wet toch niet bedoeld." Welnu, dan wachte zij zich ook het te zeggen!

Wellicht heeft de terminologie van art. 381 (Nederlandsch wetboek art. 370), hetwelk huisvredebreuk door ambtenaren gepleegd strafbaar stelt, daar ter plaatse geheel juist, de ontwerpers, door eene overigens loffelijke zucht naar eenheid, verleid ze ook hier, waar zij *niet* toepasselijk is, aan te wenden. De ambtenaar kan voor sommige gevallen bevoegd zijn verklaard eens anders woning, diens ondanks, binnen te treden; maar niet denkbaar is het, dat een wettelijk voorschrift iemand rechtigen zou tot toeeigening van wiens grond ook, of tot beschikking over dien grond ten nadeele van den daarop rechthebbende.

Zoo komt mij over het algemeen de omschrijving van het misdrijf van art. 331 weinig bevredigend, de redactie van het artikel niet gelukkig voor.

Wat betreft de gekozen benaming, „misbruik van aanzien", ware wellicht aan eene andere de voorkeur te geven. Wel schaadt

de thans gebezigde naam in zóóver niet, dat daardoor alleen eene qualificatie wordt te kennen gegeven, en het werkelijk genieten van wat *aanzien* heet (hier dan ook niet bedoeld) niet in de omschrijving zelve is gevorderd, zoodat deze, voor bewijs dan ook volstrekt onvatbare omstandigheid geen element van het misdrijf vormt; doch ook eenvoudig als technisch-juridische term klinkt de uitdrukking niet volkomen passend. Niet eens van het aangenomen standpunt van „overschrijding van bevoegdheid", volgens hetwelk hier dan nog de naam van „misbruik van macht" (tegenover „misbruik van gezag" door ambtenaren gepleegd) meer eigenaardig mocht schijnen. Want, of de dader inderdaad bij de bevolking in eere staat, of hij hare achting heeft weten te verwerven, doet toch hier volstrekt niet af; het is niet het mogelijke aanzien — waarvan juist het gemis hem allerminst verhinderen zal het strafbaar feit te plegen — maar het is het feitelijk of wettelijk overwicht door hem uitgeoefend, het ontzag door hem om welke reden ook ingeboezemd, de *invloed* in één woord, hem door bijzondere omstandigheden eigen, waarvan hij misbruik maakt om zich zelf of anderen wederrechtelijk te bevoordeelen. Zou derhalve niet als *misbruik van invloed* het feit het best zijn gekenschetst?

Deze beschouwingen over den gedeeltelijken inhoud van het nieuwe wetboek mag ik eindigen met het uiten van voldoening over het voorzien in eene belangrijke leemte. Het Nederlandsch strafwetboek geeft, zooals bekend is, in art. 331, eene omschrijving van het misdrijf van verduistering, op zich zelf beter en ruimer dan de Code pénal, in art. 406, waar het feit als „abus de confiance" is aangeduid. Evenwel ontstond reeds spoedig na het in werking treden van het vaderlandsch wetboek groote onzekerheid over de vraag, of hiermede ook voorzien was in de strafbaarstelling van verduistering van geld of geldswaardig papier, juist de meest voorkomende vorm waarin het feit wordt gepleegd. Een ernstige strijd werd hierover in geschrifte gevoerd [1]). Het zal onnoodig zijn dien strijd, al vroeger ook in Duitschland over het begrip van „Unterschlagung" gevoerd, en de van weerszijden met talent verdedigde meeningen, hier meer aanschouwelijk te maken. Zeker is het, dat de twijfel blijkt te zijn doorgedrongen ook tot in de recht-

[1]) In het *Tijdschrift voor Strafrecht*. Aan de ééne zijde Mr. D. Simons (III, blz, 289 vgg.), die de vraag ontkennend beantwoordt, aan de andere Mr. P. F. Besier (IV, bl. 265 vgg.) en Mr. F. A. R. A. Baron Van Ittersum (V, bl. 332 vgg.).

spraak, waarom dan ook vooral moet worden erkend, dat de zaak niet kon blijven zooals zij was; en een ieder zal het wel eens zijn met de memorie van toelichting op het Indisch wetboek, waar deze zegt: „'s hoogen raads arrest van 24 October 1892 [1]), „waarbij is beslist dat hij die, van een ander last hebbende ont- „vangen om coupons te verzilveren, na dit op eigen naam te „hebben gedaan, de opbrengst ten eigen bate aanwendt en niet „verantwoordt aan zijn lastgever, geen strafbaar feit pleegt, wijst „op een bedenkelijke leemte in de strafwet, die in Nederland „voorziening eischt en in elk geval in Nederlandsch-Indië niet „mag ontstaan bij eventueele vervanging van art. 330 van het „daar thans geldende wetboek voor Europeanen door nieuwe „bepalingen".

En deze overtuiging heeft er toe geleid bij art. 333 uitdrukkelijk en afzonderlijk strafbaar te hebben het, met het oogmerk van wederrechtelijke bevoordeeling, niet verantwoorden aan den daarop rechthebbende, van het bedrag verschuldigd wegens het van of voor een ander in ontvangst nemen van geld of geldswaardig papier, om dit te beheeren, te verwisselen of aan een derde uit te keeren, aan welke handeling de qualificatie van „ontrouw" is gegeven. Men heeft hiervan dus gemaakt niet een uitbreiding van het begrip „verduistering", maar een afzonderlijk, hoewel nauw daaraan verwant misdrijf, waarbij het zwaartepunt der strafbare handeling niet, als bij het eerstgenoemde, is gezocht in eenige, hier juist betwiste toeëigening, doch in het opzettelijk, met misdadig oogmerk, in *gebreke blijven van het doen van verantwoording*, waartoe men verplicht was.

Tegen de gekozen benaming kon op zich zelf weinig bezwaar bestaan. Alleen mag het vreemd voorkomen deze qualificatie in de toelichting te zien aanbevolen op grond van hare overeenstemming „met die, welke men aantreft in § 266 van het Duitsche „wetboek", aangezien de daar omschreven „Untreue" geenszins uitmaakt het in het Indisch wetboek bedoelde feit, maar een speciaal, in zijn aard aanmerkelijk daarvan onderscheiden misdrijf, met „bedrog" in ééne afdeeling geplaatst, namelijk opzettelijke benadeeling door voogden, curators, executeurs-testamentair en andere dergelijken, van personen of zaken onder hun beheer ge-

---

[1]) *Nederlandsch Weekblad van het Recht*, No. 6260.

steld. [1]) Of verder uit taalkundig oogpunt de benaming „ontrouw" dienstig is te achten om bepaaldelijk en wel begrensd het hier bedoelde begrip aan te duiden, waag ik niet te beslissen. Dit alles daargelaten, had ik toch aan het misdrijf van art. 333, vooral met het oog op het negatief karakter van het voorname element, niet-verantwoording, liever een anderen naam, bijvoorbeeld dien van „terughouding" zien gegeven. Tegenspraak met het burgerlijk recht, dat ditzelfde woord kent, ware hierbij niet te vreezen, daar toch civielrechtelijk alleen sprake kan zijn van een in sommige gevallen erkend *recht*, het „recht van retentie", terwijl dan strafrechtelijk bedoeld zou zijn eene terughouding in beperkten zin, die verklaard is strafbaar *onrecht* te zijn.

En hiermede wil ik mijne taak als geëindigd beschouwen. Het bovenstaande, slechts eenige mededeelingen en beschouwingen van zeer uiteenloopenden aard behelzende, valt moeielijk in het kort samen te vatten. Eer doenlijk schijnt het den indruk weer te geven, dien het, ruim vijfhonderd artikelen inhoudende wetboek zelf, in zijn geheel, bij nadere kennismaking niet kan nalaten te weeg te brengen.

Wij vinden daarin terug zijn Nederlandschen voorganger met al diens voortreffelijke eigenschappen, aangepast aan de koloniën, verrijkt bovendien met enkele bepalingen, die hetzij een uitvloeisel zijn van het besef dat deels verschillende, economische of maatschappelijke toestanden eene bijzondere regeling eischten, hetzij ook wel haren oorsprong vinden in het bestaan van leemten, gelijk langzamerhand reeds in de vaderlandsche wetgeving in het licht zijn getreden. Men kan van meening zijn dat hierin wat verder had kunnen zijn gegaan en vooral daarbij meer rekening mocht zijn gehouden met hetgeen vreemde strafwetten en ontwerpen van den lateren tijd hebben voortgebracht; doch, dat dit niet het geval is geweest, worde niet toegeschreven aan mindere toewijding bij de met het vervaardigen van het wetboek belaste commissie, maar hoofdzakelijk aan hare strenge opvatting aangaande de richting die zij bij haren arbeid behoorde te volgen en aangaande de door de haar gedane opdracht en door de wet zelve daarvoor aangewezen grens; aan haar, door sommigen gedeeld, door anderen

[1]) In het Hongaarsch wetboek (art. 361 en 362) treft men voor dit feit, als eene gequalificeerde verduistering beschouwd, nevens eene eenvoudiger omschrijving, eene gelijkluidende qualificatie aan.

verworpen inzicht omtrent den zin van het voorschrift van art. 75 van het regeerings-reglement: „Voor zooveel de Europeanen betreft, „berust de rechtspraak op algemeene verordeningen, zooveel mogelijk „overeenkomende met de in Nederland bestaande wetten."

Er is wel eens geklaagd, ik geloof niet zoo geheel ten onrechte, over eene te strenge opvatting van deze bepaling, ja zelfs over „het nagenoeg blindelings kopieeren van Nederlandsche verordeningen". Vordert, zoo is o. a. gezegd, [1]) het tegenwoordig standpunt der wetenschap al gebiedend de in art. 75 Reg. Regl. voorkomende woorden „zooveel mogelijk overeenkomende met de in Nederland bestaande wetten" in de praktijk der Indische wetgeving zoo ruim mogelijk op te vatten, de ondervinding leert, dat de overtuiging hiervan bij den wetgever over Indië, hetzij die daar gezeteld is, hetzij het de Nederlandsche is, die de belangen der kolonie regelt, nog zeer weinig is doorgedrongen. Eene heerschende dwaling in de praktijk en in officieele staatsstukken, is de meening genoemd, [2]) alsof *per se* de moederlandsche wetten pasklaar moeten worden gemaakt voor Indië, hetgeen volstrekt niet zou te beschouwen zijn als de bedoeling bij de totstandkoming van art. 75, waarin men die woorden niet heeft opgenomen met den wil om zoo weinig mogelijk van de Nederlandsche wet af te wijken, maar als beginsel heeft vooropgesteld eigen regeling voor de koloniën bij algemeene verordering [3]), dus in het oog houdende de afwijkende toestanden in de verschillende maatschappij en alleen dan de moederlandsche wetgeving tot voorbeeld nemende, voor zoover die afwijkende maatschappij met hare afwijkende behoeften eene overeenkomst met de moederlandsche wet mogelijk maakt. Eigen regeling voor de koloniën bij algemeene verordering, dus niet bepaaldelijk bij de wet. Immers, de voorafgegane politieke strijd in 1848 had geloopen over de vraag, in hoeverre inmenging der wetgevende macht in de Indische aangelegenheden gewenscht was. Mij schijnt deze interpretatie wel de juiste toe.

Evenwel, men moge het eens zijn of oneens met de opvatting

---

[1]) Mr. M. C. Piepers, in de *Handelingen der Ned.-Ind. Juristenvereeniging*, 1885, I, bl. 301.

[2]) *Het Regeerings-Reglement van N. I.*, toegelicht door Mr. C. W. Margadant, III, bl. 98.

[3]) Verg. De Waal, *De koloniale politiek der grondwet*, bl. 33 vgg. en 252; De Louter, *Staats- en administratief recht van N.-I.*, 4e uitg. bl. 87 vgg. en 454; Buys, *De Grondwet*, bl. 247—253.

der commissie, haar standpunt verklaart in elk geval de in acht genomen beperking, te wier verdediging hier nog in het bijzonder zou kunnen gelden een beroep op het uitmuntend gehalte van het wetboek, welks inhoud voor een zoo groot gedeelte is overgenomen. En onbillijk zou het, dunkt mij, zijn ook *hier* een blindelings kopieeren ten laste te leggen; daarvoor zou een streven naar verbetering en aanvulling van het in Nederland bestaande volstrekt moeten hebben ontbroken, en dit kan, gelijk het bovenstaande genoegzaam heeft aangetoond, allerminst worden beweerd. Ook dient vooral in aanmerking te worden genomen dat, met het oog op den lastbrief, vervat in het besluit van benoeming der commissie, het niet aan twijfel onderhevig kon zijn dat het uitgangspunt voor haren arbeid moest zijn de in Nederland geldende codificatie; maar tevens dat bij elk hoofd- en onderdeel van het Nederlandsche wetboek met de meeste nauwgezetheid was te overwegen of afwijking daarvan door specifiek Indische maatschappelijke toestanden of rechtsverhoudingen werd gevorderd [1]).

Ingevolge het koninklijk besluit van 12 April 1898, waarbij het wetboek is vastgesteld, werd het bij koloniale ordonnantie van 27 Mei 1898, *Indisch Staatsblad* No. 175, in Indië afgekondigd. Bij het genoemd besluit is de in werkingtreding verdaagd tot een nader te bepalen tijdstip. Inmiddels wordt ook een nieuw strafwetboek voor de inlanders voorbereid, zoomede het ontwerpen der algemeene verordeningen en verdere regelingen noodig voor, en verband houdende met de invoering der geheele nieuwe strafwetgeving ter hand genomen. Om, zooals de regeering mededeelde, zoo spoedig mogelijk tot die invoering te geraken, zal dit alles, onder leiding van een aan het departement van koloniën tijdelijk hier te lande vertoevend raadsheer in het hoog gerechtshof, worden verricht door een, laatstelijk als secretaris aan de bovenbedoelde Staatscommissie toegevoegd rechtsgeleerde [2]).

Al zal nu aan de regelingen, noodig voor de invoering der nieuwe

---

[1]) *Rapport* der commissie aan de Koningin-Weduwe, Regentes van het Koninkrijk, van 24 Juni 1891.

[2]) Mr. J. Slingenberg. Juist verscheen van zijne hand, in het *Tijdschrift voor Straftrecht*, XI, bl. 259, een opstel: „Het nieuwe Indische Strafwetboek", dat ten doel heeft een overzicht te geven van de, niet zeer talrijke, afwijkingen van het Nederlandsche wetboek, om andere dan specifiek Indische redenen, met tekstvergelijking.

strafwetgeving, vrij wat minder werk zijn verbonden dan indertijd in Nederland daarvoor het geval was, zoo is toch de omvang van dit deel van hunnen arbeid op zich zelf reeds niet gering te achten. Maar vooral van gewicht is de thans op de schouders van slechts twee personen gelegde taak, voor zooveel die betreft de bewerking van het inlandsch strafwetboek. Het welslagen van hunnen arbeid, waarbij zij zeker zullen trachten van de kennis en ervaring van anderen, vooral Indische juristen, partij te trekken, zij hun van harte toegewenscht. Dat het ook in de plannen der regeering zal gelegen zijn eene „novelle" op het hier besproken, nog niet in werking getreden wetboek voor Europeanen, aan de voortbrengselen harer werkzaamheid toe te voegen, kan vooralsnog alleen gehoopt, niet met zekerheid aangenomen worden.

Zelfs verder mogen onze wenschen strekken. Nu ook in Indië een strafwetboek gaat heerschen, dat gegrond is op de milde beginselen van het strafrecht van den nieuweren tijd, en de mindere gestrengheid der bedreigde straffen meerdere zekerheid eischt dat zij ook, waar noodig, zullen worden toegepast, zal, meer wellicht dan tot dusver, en in sterker mate nog dan in het moederland het geval is, de behoefte zich doen gevoelen aan eene behoorlijk georganiseerde en goed werkende politie, aan eene krachtige repressie en, wat van zelf daarmede gepaard zou gaan, eene wijze preventie, hetwelk alles zoo bijster veel te wenschen overlaat [1]). Er schuilt diepe waarheid in de uitspraak van Montesquieu [2]): „Dans les états modérés, l'amour de la patrie, „la honte, et la crainte du blâme, sont des motifs réprimants, „qui peuvent arrêter bien des crimes. La plus grande peine „d'une mauvaise action sera d'en être convaincu. Les lois „civiles y corrigeront donc plus aisément, et n'auront pas besoin „de tant de force. Dans ces états, un bon législateur s'attachera „moins à punir les crimes qu'à les prévenir; il s'appliquera plus „à donner des moeurs qu'à infliger des supplices."

Delft, October 1898.

---

[1]) Eene uitvoerige bespreking van het onderwerp is te vinden in de *Handelingen der Ned. Indische Juristenvereeniging*, 1887.

[2]) *De l'Esprit des Lois*, T. I, l. VI. chap. 9.

Bouwstoffen voor een regeling van het huwelijksrecht en voor de invoering van den burgerlijken stand onder de Inlandsche Christenen op Java.

DOOR

Mr. F. C. HEKMEJER,

Rechterlijk ambtenaar in Ned.-Indië.

V.

SLOT.

Reeds meermalen heeft men de regeling van den rechtstoestand der Inlandsche Christenen in Nederlandsch-Indië een niet gemakkelijke zaak genoemd. Van welken kant men haar beziet, zij is omringd van moeilijkheden [1]).

[1]) De gemakkelijkste wijze om zich door alle moeilijkheden heen te slaan, is natuurlijk op Inlandsche Christenen het voor Europeanen geldend recht toepasselijk te verklaren. Dit wenscht Mr. C. T. S. in de *Indische Gids*, jaarg. 1892, pag. 12, van den overdruk zijner aankondiging mijner dissertatie. Hij grondt die meening hierop, dat de Inlander, die Christen wordt, „zijn rug toedraait aan de rechtsinstellingen uit zijn dagelijksch leven, waaraan hij zich vroeger onderwierp, omdat die geheel op Mohammedaansche of Heidensche beginselen rusten. Door zijne aanneming van het Christendom wenscht hij zich te onderwerpen aan de wereld en levensbeschouwing van de Christenen, d. z. de Europeanen, en heeft daardoor het recht ook op zich te zien toepassen de rechtbeginselen, die een uitvloeisel zijn van de Europeesche wereldbeschouwing." En verder: „met het Christendom nemen de Inlanders de Westersche rechtsbeginselen in zich op en kunnen daardoor ook geacht worden de consequente uitwerking dier beginselen in de wetgeving als hun recht te gaan beschouwen."

Men behoeft, om van de onjuistheid van dit betoog overtuigd te zijn, geen 20 jaren in Indië te hebben doorgebracht. De zendelingen zelf, als J. Kruyt, Poensen, Albers, enz., wenschen een dergelijke toepasselijkverklaring niet. Het lust mij niet de bewering, dat de Inlander, die Christen wordt, zijn rug toedraait aan de rechtsinstellingen uit zijn dagelijksch leven enz. te bestrijden. Dit opstel is van het begin tot het einde een betoog van de onjuistheid dezer opvatting, welke slechts in het brein kan zijn ontstaan van hen, die, ziende blind en hoorende doof, uit het feit dat een Javaan *zegt* in Christus te gelooven afleiden: Christen-Javaan-Europeaan.

Het ligt voor de hand, dat men de Europeesche wetgeving tot grondslag neemt en deze, naar de behoefte zich voordoet, wijzige en aanvulle. Hoe ver moet men echter hierbij gaan? Deugdelijke kennis van den bestaanden toestand is een eerste vereischte.

Kan men één comforme regeling voor geheel Nederlandsch-Indië ontwerpen, of is het niet beter verschil in volk, ontwikkeling, inheemschen godsdienst, uitbreiding van het Christendom, enz. in aanmerking nemende, voor elk eiland of voor elke residentie afzonderlijke bepalingen maken? Ofschoon het veel vóór heeft een regeling voor geheel Nederlandsch-Indië vast te stellen, zoo geloof ik toch, dat de bestaande toestanden te veel verschillen, dan dat dit aanbevelingswaardig is. Men stelle bijvoorbeeld de Minahassa tegenover Java, of Borneo tegenover Sumatra. Op al die eilanden heerschen onder de Inlandsche bevolking verschillende gewoonten, die door het Christendom slechts ten deele zijn gewijzigd of afgeschaft. Wat voor de eene plaats goed en uitvoerbaar is, sleept elders groote bezwaren met zich.

Men moet daarom aan partieele regeling de voorkeur geven. Dit geeft wel meer werk, maar de regelingen zijn gemakkelijker te ontwerpen en tevens is men in de gelegenheid plaatselijke verschilpunten in aanmerking te nemen. Ik ga zelfs nog verder en stel de vraag of voor geheel Java een uniforme regeling wenschelijk en mogelijk is. Hier ziet men groot verschil in ontwikkeling onder de Inlandsche Christenen. Vindt men b. v. te Môdjôwarnô en in 't Malangsche een gezeten, behoorlijk bestuurde Christen-bevolking, in Midden-Java zijn er vele plaatsen, waar men eigenlijk niet weet, of men met Christenen te doen heeft, of niet, waar de invloed van den zendeling zeer gering is en de Christen in bijna niets van den Mohammedaan verschilt. De veel voorkomende verhuizing van de eene gemeente naar de andere is een bezwaar tegen een dergelijke regeling. Ik geef echter toe, dat de zaak nog niet genoeg onderzocht en toegelicht is, om een goed oordeel te vellen. Er zal nog heel wat opgehelderd moeten worden, voordat men voor Java een regeling kan ontwerpen, die aan de eischen, welke men daaraan kan stellen, voldoet.

De moeilijkheden, waarmede men op Java te worstelen heeft, zijn van verschillenden aard. Vooreerst zal men hier nog jaren lang met een overgangstoestand te doen hebben: Christenen in een Mohammedaansche omgeving, die den afvallig geworden Christen gaarne

weer opneemt en die nog langen tijd invloed op den Christen zal uitoefenen. Voorts het ontbreken van voor- en geslachtsnamen. Daarenboven moet vaststaan wie Inlandsch Christen is en op welke wijze afval blijkt. Een andere zeer lastig op te lossen quaestie is deze; „*wie* moet hun ambtenaar van den burgerlijken stand zijn"? Dezelfde als voor de Europeanen, of de zendeling? Moet, indien men laatstgenoemde kiest, het door hem voltrokken kerkelijk huwelijk worden gesanctionneerd of moet hij gewoon ambtenaar van den burgerlijken stand voor Inlandsche Christenen worden, een betrekking afgescheiden van zijn beroep als zendeling en waartoe dus ook anderen benoemd kunnen worden? In hoeverre zullen Inlanders, met name Inlandsche Godsdienstleeraars in afgelegen gemeenten tot ambtenaar van den burgerlijken stand benoemd kunnen worden? Deze quaesties, en er zijn er nog meer, zal men, vóórdat men tot een regeling overgaat, moeten beslissen, omdat zij de geheele regeling beheerschen; men zal daarbij in acht moeten nemen, dat huwelijken tusschen Christenen en Mohammedanen en tusschen Protestanten en Roomsch-Katholieken niet tot de onmogelijkheden behooren.

Reeds in 1867 is door den toen te Kediri gevestigden zendeling Poensen een uitgebreide regeling op het houden der registers van den burgerlijken stand der Javaansche Christenen ontworpen, welke, voorzien van een memorie van toelichting, aan de zendelingen te Semarang en Môdjôwarnô ter beoordeeling is toegezonden. Volgens dit ontwerp, waarin men vele der in Oost-Java onder de Inlandsche Christenen gevolgd wordende gewoonten aantreft, zijn de zendelingen, ieder voor hun ressort, ambtenaren van den burgerlijken stand, ontvangen zij de aangiften van geboorten en overlijden, sluiten zij de huwelijken en spreken zij de echtscheidingen uit.

Daar m. i. de tijd nog niet gekomen is, om tot een definitieve regeling van den burgerlijken stand en het huwelijksrecht der Inlandsche Christenen over te gaan, omdat omtrent de toestanden in de Inlandsche Christen-gemeenten nog niet genoeg bekend is, zal ik dit ontwerp niet uitvoerig bespreken, noch dat van den gewezen Directeur van Onderwijs Eeredienst en Nijverheid Van der Kemp, die in September 1892 ook een ontwerp heeft opgesteld.

Uit het laatstgenoemde deel ik echter mede, dat Z.H.E.Gestr. met het houden der registers van den burgerlijken stand van Inlandsche Christenen wil belasten:

1e En wel als door het hoofd van het gewestelijk bestuur aangewezen voorloopige registreerders, de godsdienstleiders der gemeenten, waartoe de Inlandsche Christenen behooren, waaronder bedoeld worden, de Europeanen die rechtstreeks met de godsdienstige leiding der Inlandsche Christenen belast zijn als zendelingen, hulppredikers [1]), hulppriesters, predikanten, pastoors enz. Op hunne verantwoordelijkheid kunnen zij, voor zoover zij de personen er geschikt toe achten, ook aan Inlandsche geestelijken een deel hunner werkzaamheden opdragen. Ook niet-geestelijken kunnen door het hoofd van het gewestelijk bestuur er mede belast worden. Hunne werkzaamheden bestaan in het ontvangen van aangiften van geboorten, sterfgevallen en 't sluiten van huwelijken; het opmaken van processen-verbaal dienaangaande, het opzenden dezer aan den Europeeschen ambtenaar van den burgerlijken stand, het uitreiken van akten van dien ambtenaar te ontvangen enz.

2e Als eigenlijke ambtenaren van den burgerlijken stand, de ambtenaren van den burgerlijken stand voor Europeanen in Nederlandsch-Indië, wier bemoeienis bestaan in het registreeren der bovenbedoelde handelingen, overeenkomstig de daaromtrent gegeven voorschriften en het uitreiken der akten aan de sub 1 vermelde personen. Echtscheiding moet door den rechter worden uitgesproken. Zie hier het grond-idee, hetwelk natuurlijk nader wordt uitgewerkt [2]).

Zonder nu reeds tot vaststelling van nieuwe of verandering van reeds bestaande bepalingen over te gaan, kan men toch niet-onbelangrijke stappen doen tot voorbereiding eener regeling. Daartoe behooren èn het Bestuur èn de zendelingen mede te werken.

1. In de eerste plaats geve men volledige toepassing aan de bepalingen van *Stbl.* 1864 No. 142 en 1885 No. 185 over geheel Java, zoodat er op dat eiland geen enkel Inlandsche Christen meer is, van wiens geboorte, huwelijk, echtscheiding of sterfgeval geen melding wordt gemaakt in een desbetreffende register. Men kan hem wel niet dwingen, maar een aansporing van den zendeling en van den regent kunnen er toe bijdragen, dat deze aangiften geregeld geschieden.

---

[1]) Dit ontwerp was op geheel Ned.-Indië toepasselijk.

[2]) Ik deel deze beide opvattingen mede in de hoop, dat zij tot gedachtenwisseling aanleiding zullen geven.

2. Voorts voere men over geheel Java uniforme registers in, waarin zooveel mogelijk al de feiten in de akten van den burgerlijken stand voor Europeanen vermeld, opgenomen worden. Dat is zulk moeilijk werk niet en in een half jaar zou dit met een weinig goeden wil tot stand kunnen komen.

3. Voort worde den panghoeloe's en andere Mohammedaansche geestelijken, bevoegd tot 't sluiten van huwelijken en 't kennis nemen van verstootingen tusschen Mohammedanen, uitdrukkelijk als de wensch van het Gouvernement kenbaar gemaakt, dat zij niet bevoegd zijn huwelijken te sluiten tusschen Inlanders, waarvan één of die beide bekend staan het Christendom belijden, zonder dat hem op deugdelijke wijze gebleken is, dat die persoon of personen hun Christendom hebben prijs gegeven. Bij twijfel stelle hij eerst een onderzoek in.

4. Ook voere men overal voor- en geslachtsnamen in, waartoe het bestuur zijn medewerking verleene.

5. Verder zorge de zendeling voor behoorlijke statistieke gegevens omtrent zijn gemeenten, opdat niet meer — zooals van de Inlandsche Christenen in Bagelen — vermeld worde, dat betrouwbare opgaven van het aantal Inlandsche Christenen in de residentie en van hunne woonplaatsen niet kunnen worden verstrekt, omdat de zendeling andere meer belangrijke bezigheden te verrichten had. Op die plaatsen ga de zendeling eens al zijn gemeenten één voor één na en onderzoeke wie daar Christen zijn.

6. Ook worde aan elken Christen een doopbrief uitgereikt in den trant van die, welke in Oost-Java gebruikelijk zijn. Het model worde door de zendelingen onderling vastgesteld en behoort op alle plaatsen gelijk te zijn; de minderheid zou zich bij verschil naar de meerderheid moeten schikken.

7. Verder make men behoorlijke lijsten van afvalligen met vermelding der reden, welke er waarschijnlijk toe geleid heeft, en van wat er verder met dien persoon is geschied.

8. Zoo ook van verhuizing van Inlandsche Christenen naar, of van aanwas uit andere plaatsen, ingelijks met bekendstelling waarheen die personen zijn gegaan, van waar zij zijn gekomen, en welke redenen tot die verhuizing hebben geleid, mitsgaders wat er verder met hen is geschied, in het bijzonder of zij Christen zijn gebleven of niet.

9. Opgaven omtrent het aantal echtscheidingen en samenlevingen buiten huwelijk worden vereischt, met opgave der redenen,

die er toe geleid hebben en onder mededeeling of zij al of niet met afval gepaard gingen, enz. Wil men een regeling, die het concubinaat niet in de hand werkt, dan is kennis van deze feiten noodig.

Men ziet, dat er thans al heel wat kan gedaan worden ter voorbereiding eener regeling. Voor het grootste deel ligt dit alles in de macht vau die leiders der Inlandsche Christenen, die zelf belanghebbenden zijn. Indien deze daartoe, ieder voor zijn ressort, willen medewerken, dan zal het tijdstip waarop een regeling van den burgerlijken stand en het huwelijksrecht der Inlandsche Christenen op Java in werking zal treden, aanmerkelijk vervroegd worden.

VARIA.

DE WERKEN IN DE SOLO-VALEI.

Het was te Amsterdam, in 1893, op den 12den September. De heer A. Huet sprak in de vergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs over de open doorgraving: de onbelemmerde toegang van Amsterdam tot de Noordzee. De heer Huet werd door den heer M. J. van Bosse aangevallen over zijn raming, die door hem globaal gesteld was op 22 millioen, doch waaraan een uitvoerige, uitgewerkte begrooting ontbrak. Hij verdedigde zich met de opmerking dat de raming van alle groote werken globaal is: „de verlegging van den mond der Solo-rivier, waartoe onlangs besloten werd" zal 19 millioen kosten en men mag vragen, zijn daarin ook begrepen alle ondergeschikte uitgaven voor irrigatie, enz.? Toen riep een stem uit de zaal:

— „Ja; de Solo-werken zullen niet tegenvallen. Zij zijn nauwkeurig geraamd en ieder belangstellende kan, Singel bij het Koningsplein, de begrootingsstukken inzien en zich daarvan overtuigen."

Die stem uit de zaal behoorde aan het lid J. L. Pierson, die de opnemingen in de Solo-vallei gedurende jaren had geleid en die de ontwerper was van het in 1893 juist door de Kamers aangenomen ontwerp.

De geschiedenis der uitvoering behoeven wij hier niet te herhalen. Hoe bitter zal de ingenieur Pierson gestemd zijn, als hij thans aan zijn fiere woorden van 1889 denkt.

Wij hebben in de Januari-aflevering van dit jaar onder het hoofd: „Java's bevloeiingen in de Tweede Kamer" twintig bladzijden gewijd hoofdzakelijk aan de „Solo-werken." Wij kunnen dus den draad opvatten, waar wij hem toen afgebroken hebben.

In het **Voorloopig Verslag** over de begrooting van Nederlandsch-Indië over het dienstjaar 1899 wordt de minister er aan herinnerd, dat hij 14 November 1897 gezegd heeft, het beter te achten het rapport der commissie van onderzoek af te wachten dan te antwoorden op de tot hem gerichte vragen; voorts verklaarde hij, dat rapport te zullen publiceeren en de reden waarom de hier te lande beproefde openbare aanbesteding voor deze werken mislukt is, te zullen mededeelen, indien de blootlegging van een en ander in 's lands belang is te achten. Hij verzekerde in deze zaak geen geheimzinnigheid te zullen betrachten.

De Kamer heeft te vergeefs op nadere inlichtingen gewacht.[1]) De gelegenheid, welke de indiening der begrooting verschafte, om ter zake althans eenige inlichtingen te verstrekken, is door den Minister niet aangegrepen. De quaestie wordt in de begrootingsstukken zelfs niet aangeroerd. Men wenschte

[1]) De Commissie van Rapporteurs teekent hierbij aan, dat in het Koloniaal Verslag op bld. 97 enkele mededeelingen, worden gevonden, welke intusschen over de zaak zeer weinig licht verspreiden.

te vernemen, of 's lands belang deze geheimzinnigheid wettigt. Vele leden konden dit niet aannemen. Op voorlegging van het verslag der commissie van onderzoek werd door hen aangedrongen. Mocht daartegen bezwaar bestaan, dan zou men in elk geval gaarne vernemen, welke deskundigen in de commissie zitting hadden en welk antwoord door haar op de gestelde vragen is gegeven.

Voorts werd gevraagd:

1°. welke werken voor het over 1899 uitgetrokken bedrag van *f* 2.165.000 zullen worden uitgevoerd en welke benoodigdheden ter waarde van *f* 335.000 uit Nederland zullen worden uitgezonden:

2°. welke werken thans uitgevoerd zijn en welk bedrag daarvoor is besteed;

3°. welke werken nog uitgevoerd moeten worden en welk bedrag de uitvoering daarvan zal vorderen;

4°. over welk tijdperk de uitvoering zal worden verdeeld;

5°. om welke reden de in Nederland beproefde aanbesteding mislukt is;

6°. of de minimum-hoeveelheid water, die vereischt wordt, in den drogen tijd kan worden verwacht en of de reeds verkregen hoeveelheid overeenkomt met die, waarop bij het ontwerpen der irrigatie gerekend is;

7°. om welke redenen voor 1899 een minder bedrag dan ten vorigen jare wordt aangevraagd;

8°. of eenige mededeeling gedaan kan worden omtrent de stijging der landrente, welke van de uitvoering der werken het gevolg zal zijn.

Hierop antwoordt de **Minister van Koloniën** in de **Memorie van Antwoord** van 14den November 1898 het volgende:

De reden waarom de ondergeteekende tot dusver geen gevolg kon geven aan zijn ten vorigen jare afgelegde belofte, om nadere inlichtingen te verstrekken omtrent de werken in de Solo-vallei en de daarbij ondervonden financieele teleurstelling, is allerminst in geheimzinnigheid, maar eenvoudig hierin gelegen, dat noch bij het afsluiten van de ontwerp-begrooting, noch bij het afdrukken van het betrekkelijk gedeelte van het Koloniaal verslag, het rapport van de in het Voorloopig Verslag bedoelde commissie van onderzoek hier te lande ontvangen was.

Sinds is dat rapport met de daarover door den vorigen directeur der burgerlijke openbare werken Van Houten en den tegenwoordigen chef van dat departement de Meijier uitgebrachte adviezen ontvangen en eerst na kennisneming van die stukken, welke, met eenige andere op dit onderwerp betrekking hebbende bescheiden ter griffie worden nedergelegd ter inzage voor de leden, was het den ondergeteekende mogelijk zich een oordeel over deze zaak te vormen.

Het doet hem leed te moeten verklaren dat dit oordeel nog ongunstiger is dan in verband met de ten vorigen jare beschikbare gegevens verwacht kon worden. Dacht hij toen alleen te doen te hebben met een overschrijding der raming als gevolg van te lage raming der eenheidsprijzen voor het grondverzet, het is hem nu gebleken dat de fout dieper schuilt.

Het hoofdplan voor de werken in de Solo-vallei bestond, zooals bekend is, in het afdammen van de Solo-rivier te Ngloewak, waar zij de Solo-vallei binnentreedt, het van daaruit aanleggen van een hoofdkanaal en verschillende zijkanalen door de residentiën Rembang en Soerabaija (zoowel in het belang

van de irrigatie als van de scheepvaart) en het doorgraven van de heuvels op de grens tusschen de beide genoemde gewesten, ten einde de monding van de Solo-rivier, tusschen die heuvels door, te kunnen verleggen naar Sidajoelawas, liggende pl. m. 50 K. M. bewesten de tegenwoordige uitmonding. Deze verlegging zou geschieden met het tweeledig doel om de noodlijdende Bengawandjero-streek van het jaarlijks wederkeerend inundatiewater te bevrijden en tevens tot behoud van het vaarwater in het westgat van Soerabaija, dat door het aangevoerde slib uit de Solo-rivier ernstig bedreigd werd.

Uit de thans ontvangen stukken en in het bijzonder uit het rapport van de door den Gouverneur-Generaal ingestelde commissie (bestaande uit de hoofdingenieurs 1ste klasse L. H. Slinkers en H. P. Mensinga) blijkt in de eerste plaats dat de uitvoering van de hierbedoelde zeer omvangrijke werken hoogst onvoldoende is voorbereid. Het blijkt dat, toen met de werken een aanvang gemaakt moest worden, uitgewerkte projecten alleen bestonden van de beide hoofdwerken: de stuw te Ngloewak en de doorgraving van de heuvels; voor alle andere onderdeelen van den reuzenarbeid ontbraken uitgewerkte ontwerpen en stonden slechts globale en zeer onvoldoende gegevens ten dienste. Op de werken benoodigd voor de zoogenaamde primaire irrigatie was slechts onvolledig, op die voor de secundaire irrigatie in 't geheel niet gerekend. Het geheele irrigatie-ontwerp bestond uit niets meer dan het op de topographische kaart aangegeven tracé voor het hoofdkanaal en de beide Noorderkanalen en de aanduiding van de door de natuurlijke gesteldheid van het terrein bepaalde voornaamste nevenleidingen. En wat de verlegging van den Solo-mond betreft, schijnt niet voldoende onderzocht te zijn of uitgraving tot de voorgestelde diepte uitvoerbaar zal wezen, tot hoever het zoute water door de coupure in den oostmoesson zou oploopen in de bovenrivier en welke de gevolgen van eene afdamming van de benedenrivier zonder meer zouden zijn.

In de tweede plaats geven de overgelegde stukken blijk van groot verschil van meening omtrent de deugdelijkheid zoowel van het hoofdplan als van verschillende der belangrijkste onderdeelen. De commissie Slinkers-Mensinga is van oordeel, dat de twee hoofddeelen van het werk moeilijk gescheiden kunnen worden, daar de verlegging van de Solo-rivier niet kan geschieden zonder te voorzien in de behoeften der scheepvaart, waartoe het hoofdkanaal en het tweede Noorderkanaal gedeeltelijk moeten dienen, terwijl verbetering van de irrigatie alleen niet voldoende is, wanneer niet tevens verbetering wordt gebracht in de afwatering van de moerasstreek Bengawandjero, door de Solo-rivier buiten het inundatie-bekken te brengen. De gewezen directeur van Houten sloot zich bij dit oordeel aan, doch de tegenwoordige directeur de Meijier is van meening, dat de verlegging van den Solo-mond (waarvan de gevolgen z. i. niet voldoende overwogen zijn) zoo niet definitief dan toch voorloopig van de irrigatieplannen afgescheiden kan worden, in welk geval echter als zelfstandig werk moet ter hand genomen worden het verbeteren van de afwatering in het gedeelte dat werkelijk noodlijdend genoemd kan worden: de evengenoemde Bengawandjero, waarvoor eene verlegging van de monding der Solo-rivier als thans voorgesteld niet het eenige middel is. Omtrent de deugdelijkheid van het project voor het voornaamste kunstwerk: de stuw aan de prise d'eau te Ngloewak bestaat een principieel verschil van meening tusschen den gewezen directeur van Houten eenerzijds, die dat ont-

werp met nadruk heeft verdedigd, en de heeren de Meijier en Pierson anderzijds, die de ondoelmatigheid van dat ontwerp boven allen twijfel verheven achten. Wat het hoofdkanaal betreft is de commissie Slinkers-Mensinga van oordeel dat de capaciteit van dat kanaal verminderd zou kunnen worden; de vorige directeur van Houten meent echter dat zoodanige vermindering tot verschillende bezwaren aanleiding zou geven. En wat de ontwerpen van alle andere onderdeelen betreft, boven bleek reeds dat zij òf niet bestaan òf geheel onvoldoende zijn voorbereid.

In de derde plaats blijkt dat de in 1892 ontworpen raming van de kosten der hierbedoelde werken met groote oppervlakkigheid heeft plaats gehad en dat bijna alle onderdeelen van de werken te laag geraamd zijn. De grootste misrekening heeft plaats gehad ten aanzien van de kosten van het grondverzet, die geraamd zijn op eenheidsprijzen, ontleend aan elders uitgevoerde werken, welke prijzen echter bleken voor de Solo-vallei veel te laag zijn. Ook andere onderdeelen van de uit te voeren werken waren te laag geraamd. De commissie Slinkers—Mensinga heeft in verband met een en ander eene nieuwe raming opgemaakt welke, in stede van het in 1892 aangenomen eindcijfer van 18 millioen, een eindcijfer aanwijst van 38 millioen, welk cijfer nog verhoogd zal moeten worden indien de bouw noodig blijkt van een syphon, bestemd om het van Rembang afkomstige water af te leiden onder de Solo-rivier door. De commissie wijst er hierop dat „door het ontbreken zelfs van voorloopige ontwerpen, voor „de thans mogelijke ramingen niet dezelfde mate van nauwkeurigheid bereik„baar is die bij de voorloopige begrootingen voor minder omvangrijke irrigatie„werken wordt verkregen". Voorts geeft zij enkele bezuinigingen aan waardoor het eindcijfer teruggebracht zou kunnen worden tot 36 millioen, waarvan 7 millioen vertegenwoordigen de kosten van de verlegging van den Solo-mond en 29 millioen die voor de irrigatiewerken. De directeur De Meijier sluit zich in hoofdzaak bij deze raming aan, doch wijst, evenals de commissie, op het globale er van en acht het niet geraden de door de commissie aanbevolen bezuiniging op de capaciteit van het hoofdkanaal (welke bezuiniging geraamd is op $1\frac{1}{2}$ millioen) in rekening te brengen. Men heeft dus te rekenen op een globaal eindcijfer van 38 à 39 millioen, waarvan na 1° Januari 1898 nog te verwerken was ± $3\frac{1}{2}$ millioen voor de verlegging van den Solo-mond en ± 24 millioen voor het irrigatieplan. Tegenover deze uitgaaf zal dan staan de later te verkrijgen vermeerdering van inkomsten door verhooging van landrente en bedrijfsbelasting, alsmede de directe en indirecte voordeelen, te behalen door eventueele oprichting van suikerfabrieken enz. Op welk bedrag een en ander geschat zou moeten worden valt voorshands moeielijk na te gaan — men zie ook het rapport van den voormaligen inspecteur van cultures Liefrinck, dat zich bij de ter griffie nedergelegd wordende stukken bevindt, — doch de directeur De Meijier constateert dat van het denkbeeld dat de uitvoering van dit werk eene goede geldbelegging is, in zoover dat de renten van het aanlegkapitaal weldra in den directen vorm van landrente in 's lands kas zullen vloeien, dient te worden afgezien.

Indien aan het voorafgaande nog toegevoegd wordt dat de commissie Slinkers-Mensinga bij hare opneming van den stand der werkzaamheden tot de conclusie is gekomen, dat op ultimo September 1897 nog slechts een betrekkelijk gering gedeelte is tot uitvoering gekomen van het geheele grond-

verzet [1]) en nagenoeg niets van de vereischte kunstwerken, maar dat een zeer omvangrijke arbeid verricht is aan de voorbereiding en aan de organisatie van den dienst, dan meent de ondergeteekende den stand van zaken met betrekking tot de werken in de Solo-vallei, zooals die bevonden is, in hoofdzaak te hebben weergegeven en met betrekking tot de verschillende details te mogen verwijzen naar de overgelegde stukken.

De vraag doet zich nu voor hoe in dezen stand van zaken gehandeld moet worden.

Uit het voorafgaande blijkt voldoende dat voor de samenstelling van een wel afgebakend en gemotiveerd plan van verdere uitvoering, elke vaste basis ontbreekt. Onzekerheid bestaat ten aanzien van het hoofdplan: de combinatie van de rivierverlegging met de irrigatieverbetering; ten aanzien van de doelmatigheid van het project voor het voornaamste kunstwerk: de stuw te Ngloewak; ten aanzien van bijna alle andere onderdeelen van het werk waarvoor de plannen herzien of voor 't eerst opgemaakt, ja zelfs de voorbereidende werkzaamheden nog verricht moeten worden. [2]) Onzekerheid bestaat ten aanzien van de kosten welke aan de uitvoering der werken verbonden zullen zijn; zij zullen ten minste twintig millioen méér bedragen dan het aanvankelijk geraamde eindcijfer, maar ook bij deze raming mist men alle zekerheid dat het thans geraamde eindcijfer niet nog belangrijk overschreden zal worden. Onzekerheid eindelijk bestaat ten aanzien van de directe en indirecte voordeelen die van de uitvoering der hierbedoelde werken het gevolg zullen zijn en in welke mate die zullen bijdragen om de welvaart der bevolking te verhoogen.

Gedeeltelijke uitvoering der werken, zooals door den directeur De Meijier voorgesteld wordt, n.l. uitvoering van het irrigatieplan met staking of verschuiving tot later van het plan tot rivierverlegging, kan de ondergeteekende niet raadzaam achten met het oog op de onmogelijkheid, om de financieele gevolgen van zoodanige gedeeltelijke uitvoering (welke gepaard zou moeten gaan met eene onmiddelijke maar nog volstrekt niet onder cijfers te brengen voorziening voor de noodlijdende Bengawandjero streek) te overzien. En eene gedeeltelijke uitvoering in dien zin, dat alleen de mond van de Solo-rivier verlegd wordt, waarmede de Bengawandjero-streek geholpen zou zijn, is althans met handhaving van de geprojecteerde afdamming bij Wringin Anom onmogelijk, omdat het irrigatie-plan tevens moet dienen om te voorzien in de nadeelen die de scheepvaart en de bevolking — de laatste door gemis aan drinkwater — van de afdamming van het oude gedeelte van de Solo-rivier te wachten heeft.

Tot ultimo 1897 was ongeveer $11^1/_2$ millioen uitgegeven. Naar matige en globale berekening zou thans nog uitgegeven moeten worden $\pm$ $3^1/_2$ millioen voor de rivierlegging en $\pm$ 24 millioen voor de irrigatie; beide cijfers verminderd met hetgeen in 1898 reeds uitgegeven is.

Stelde de Minister Van Dedem in den aanvang van 1893 voor een werk van groot nut voor de bevolking te ondernemen, dat bijna negentien millioen

---

1) Namelijk plm. 8 millioen van de totaal geraamde 58 millioen M^3. Blijkens de tot en met ultimo Juli jl. loopende maandverslagen werd na ultimo September 1897 nog verzet plm. $3^1/_2$ millioen, uitmakende dus met de genoemde 8 millioen een totaal van $11^1/_2$ millioen M^3.

2) In de overgelegde stukken komt voor de gedetailleerde opgaaf van hetgeen volgens den directeur De Meijier alsnog zal moeten geschieden ter voorbereiding van de op te maken plannen.

gulden zou kosten, goed voorbereid scheen en bekostigd zou kunnen worden uit door leening te verkrijgen middelen, de ondergeteekende staat nu voor de vraag, of hij een krediet zal aanvragen tot voortzetting van een werk, welke voortzetting volgens losse raming omstreeks vijf en twintig millioen zou kosten, uit de gewone middelen te vinden, en waarvan het welslagen niet door een goed afgebakend werkplan gewaarborgd wordt.

Daarvoor kan de ondergeteekende de verantwoordelijkheid niet op zich nemen en schorsing der werkzaamheden is hiervan het onvermijdelijk gevolg.

Wel zijn de adviezen van den Raad van Nederlandsch-Indië en van den gouverneur-generaal over de onderwerpelijke aangelegenheid nog niet ontvangen, maar na hetgeen thans gebleken is, kunnen die adviezen weinig nieuw licht meer over de zaak verspreiden. De gouverneur-generaal is door den ondergeteekende bij telegram uitgenoodigd om tot schorsing van de werken, nadat het onderhandelen zoover zal afgewerkt zijn als voor het behoud daarvan onvermijdelijk is, de noodige bevelen te geven. Een nader onderzoek zal nu moeten uitmaken hoeveel de kosten van uitvoering van het oorspronkelijke plan zullen bedragen, als men alles behoorlijk onderzocht, een gedetailleerd werkplan vastgesteld en de hangende verschilpunten tot oplossing gebracht heeft. Voorts welk nut voor de bevolking en voor de scheepvaart en welke vermeerdering van inkomsten van de werken mag worden verwacht, en of hetgeen tot dusver verricht is zou zijn dienstbaar te maken aan de uitvoering van eenig plan van beperkter strekking.

Uit het voorafgaande volgt vanzelf dat het bedrag van $2^1/_2$ millioen, hetwelk in de ontwerp-begrooting is uitgetrokken voor de voortzetting van de werken in de Solo-vallei, belangrijk kan worden verminderd. Dit geschiedt bij de nota van wijziging in het IIde hoofdstuk der begrooting, die bij deze memorie is gevoegd. De som toch van *f* 335.000, welke in de ontwerp-begrooting op het Iste hoofdstuk is uitgetrokken, is niet voor vermindering vatbaar, omdat zij voorzien moet in de kosten van aanschaffing en uitzending van excavateurs, locomotieven en onderdeelen van werktuigen, welke besteld en onderhanden zijn en in het volgende jaar afgeleverd worden. Wat het IIde hoofdstuk betreft is, aannemende dat hetgeen tot behoud van het verrichte werk moet worden gedaan nog dit jaar afloopt, eene zekere som noodig voor het personeel dat in dienst gehouden moet worden om een nieuw afgebakend werkplan op te maken en uit te werken, de opgelegde werktuigen te onderhouden en te bewaken, en te doen wat verder te verrichten mocht zijn, terwijl ook op de kosten van het door den ondergeteekende beoogde nader onderzoek moet gerekend worden. Voor een en ander wordt globaal geraamd eene som van *f* 365.000, waaronder is begrepen ruim *f* 191.000 voor het personeel in vasten dienst.

De wijze waarop het nieuwe onderzoek zal worden geleid is in overweging.

Van de in het Voorloopig Verslag gestelde vragen behoeft, na al het voorafgaande, alleen nog de 5de, namelijk om welke reden de in Nederland beproefde aanbesteding mislukt is, te worden beantwoord.

In 1893 is hier te lande inderdaad eene aanbesteding uitgeschreven voor de uitvoering van een deel der werken in de Solo-vallei (namelijk die betreffende de doorgraving der heuvels tusschen de Solo-rivier en de Java-zee). Waarom zij mislukt is, blijkt niet uit de bij het Departement van Koloniën aanwezige stukken. Het ontwerp van het bestek voor de aanbesteding werd toegezonden

aan negen groote aannemers hier te lande, met verzoek om hunne aanmerkingen daarop te willen mededeelen, Slechts drie hunner voldeden aan dit verzoek en het bestek werd overeenkomstig de door hen gemaakt aanmerkingen gewijzigd. Daarna werd het bestek nogmaals onderzocht door een speciaal daartoe door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid aangewezen ingenieur (den heer Tutein Nolthenius) in overleg met wien andermaal verschillende wijzigingen in het ontwerp-bestek werden aangebracht. Eindelijk werd bij de aankondiging van de aanbesteding uitdrukkelijk aan de gegadigden vrijheid gelaten, om bij de inschrijving alsnog wijzigingen in het bestek voor te stellen. Bij die aankondiging, welke voor het eerst voorkwam in de *Nederlandsche Staatscourant* van 18 Juli 1893, werd de aanbesteding bepaald op 16 December 1893, zoodat gegadigden vijf maanden tijd hadden om zich van de uit te voeren werkzaamheden op de hoogte te stellen. Op den dag van aanbesteding bleek dat zich geen enkel inschrijver had opgedaan en de aanbesteding mitsdien mislukt was.

Vermelden wij verder volledigheidshalve, dat de minister al van te voren de leden beantwoordt die den heer Pierson, den ontwerpen van de Solo-werken, *met uitsluiting van alle andere autoriteiten*, verantwoordelijk zullen willen stellen voor die projecten. Op een andere plaats in de Memorie van antwoord zegt de minister niet te gelooven dat de organisatie van het korps ingenieurs van den waterstaat in Indië een beletsel is om de door ingenieurs opgemaakte voorstellen, ontwerpen en ramingen van belangrijke en kostbare werken, door hoogere ambtenarene tot in onderdeelen te doen onderzoeken en beoordeelen. Hij meent zelfs uit hetgeen op bladz. 6 van het Verslag der burgerlijke openbare werken over 1892 omtrent *„definitieve ontwerpen"* is vermeld, te mogen afleiden dat zoodanig onderzoek regel is. Valt het werk binnen eene waterstaats-afdeeling, dan wordt de arbeid der ingenieurs zelfs tweemaal door hoogere ambtenaren beoordeeld; eerst door den chef der waterstaats-afdeeling die in den regel hoofdingenieur is en daarna nog door het hoofd van de betrokken technische afdeeling bij het departement van burgerlijke openbare werken, aan het hoofd van welke afdeeling mede hoofdingenieurs staan. Die hoogere ambtenaren zijn natuurlijk mede verantwoordelijk voor datgene waaraan zij hunne goedkeuring hebben gehecht.

Uit het voorgaande volgt, dat de ontwerpen voor de irrigatie-werken in de Solo-vallei, al werden die ook bij uitzondering alleen bij het departement van burgerlijke openbare werken beoordeeld, wel degelijk aan de goedkeuring van boven den ontwerper geplaatste deskundigen ontworpen waren. De opmerking zij overigens veroorloofd, dat hier te lande wel eens commissiën zijn ingesteld voor het onderzoeken van de uitvoerbaarheid van bepaalde denkbeelden, die werken van buitengewonen omvang bedoelden, maar dat het doen onderzoeken van ontwerpen en ramingen door daarvoor benoemde commissiën ook in Nederland niet gebruikelijk is. Een opdracht in den eerstbedoelden zin kreeg in Indië in 1877 de commissie Dijkstra—Nijgh, met betrekking tot het behoud van het vaarwater in Straat Madura.

Over het onthaal der Solo-zaak in de Tweede Kamer, zie men de volgende aflevering.

HOE DE INLANDER HET OP HEM TOEGEPASTE STRAFSTELSEL APPRECIEERT.

Een gepensionneerd hoofdambtenaar van het binnenlandsch bestuur deelde ons eenige staaltjes mede uit zijn ervaring, waaruit duidelijk blijkt, hoe de inlander het op hem toegepaste strafstelsel apprecieert en hoezeer zijn begrippen omtrent eer en eerloosheid ten eenemale afwijken van de onze.

Wij laten die leerlijke staaltjes hier volgen.

1. Op een mailboot der vroeger Nederlandsch-Indische stoomvaartmaatschappij, varende tusschen Batavia en Soerabaja, bevond zich een transport dwangarbeiders onder wie twee, wier namen mij ontschoten zijn, doch die ik gemakshalve Kromo en Sidin zal noemen.

Kromo was ter zake van „diefstal in vereenigde bende bij nacht en met bedreiging gepleegd" veroordeeld tot den straf van 20 jaren dwangarbeid *in* den ketting te ondergaan in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, terwijl Sidin de hem wegens „misbruik van vertrouwen" opgelegde straf van 2 jaren dwangarbeid *buiten* den ketting moest ondergaan in de toenmalige residentie Banjoewangi. Zooals gewoonlijk aan boord van de Indische mail booten geschiedt, brachten de heeren dwangarbeiders en andere dekpassagiers hun ledigen tijd door met het maken van een dobbelpartijtje (keplek), waarbij het geluk aan Kromo gunstig, aan Sidin daarentegen ongunstig was, zoodat deze weldra al zijn geld had verloren.

Na eenig over en weer praten, kwamen Kromo en Sidin met elkander overeen, dat eerstgenoemde aan laatstgenoemde 2 rijksdaalders zoude betalen, onder voorwaarde, dat zij onderling van naam en rol zouden verwisselen en daarvan de gevolgen dragen. Natuurlijk moest Kromo zich nu met behulp van Sidin van zijn halsband ontdoen en die om Sidins hals bevestigen.

Nadat een en ander was geschied, werden de door hen op zich genomen rollen eerst aan boord en vervolgens in het dwangarbeiderskwartier te Soerabaja, alwaar zij in afwachting van hun verdere opzending tijdelijk waren opgenomen, zoo goed door hen gespeeld dat inderdaad Kromo onder den naam van Sidin werd opgezonden naar Banjoewangi en Sidin onder den naam van Kromo naar Bandjermasin. Na aankomst te Bandjermasin gaf de pseudo-Kromo bij de confrontatie met de op hem betrekking hebbende stukken aanvankelijk juiste antwoorden op de gebruikelijke vragen omtrent naam, geboorteplaats, woonplaats, naam der betrokken rechtbank, omschrijving van het juiste misdrijf, opgelegde straf, enz. doch toen ik, zooals bij de inschrijving der van Java aangebracht dwangarbeiders in het daarvoor bestemde register steeds mijn gewoonte was, ook aan Kromo nadere vragen stelde omtrent de omstandigheden van het door hem gepleegde misdrijf, de namen der voornaamste getuigen, enz. bleek mij al spoedig, dat hij onmogelijk de in het vonnis bedoelde persoon kon zijn. Na een scherp verhoor viel hij dan ook door de mand en bekende hij de geheele hierboven vermelde toedracht der zaak.

Onnoodig te zeggen dat Stdin per eerste mailboot naar Java werd teruggezonden, en dat ook Kromo zijn bestemming, om als dwangarbeider in de gouvernements steenkolenmijnen te Pengaron te werken, niet heeft gemist.

Toen de betrokken landraad en het hooggerechtshof van Nederl.-Indië op goede gronden van oordeel waren, dat aan Sidin geen zwaardere straf dan van 2 jaar dwangarbeid behoorde te worden opgelegd, hebben voornoemde rechts colleges stellig niet kunnen voorzien, dat de veroordeelde kort daarna genegen zoude zijn om voor de luttele som van 2, zegge 2 rijksdaalders de straf van 20 jaren dwangarbeid in den ketting te ondergaan.

2. Bij de verkiezing van een nieuw hoofd eener kampong in de afdeeling Amoentai werd door de kiesgerechtigden dier kampong met bijna algemeene stemmen verkozen een persoon, van wien mij bleek, dat hij ter zake van een diefstal met verzwarende omstandigheden gepleegd, een veroordeeling tot de straf van 5 jaren dwangarbeid *in* den ketting had ondergaan. Toen ik de vergaderde hoofden en oudsten er op wees, dat het, zoowel uit een moreel als wettelijk oogpunt beschouwd, niet aanging om aan zoo iemand het bestuur over een kampong toe te vertrouwen merkte men op dat men juist in den gekozene een geschikt hoofd had meenen te zien, omdat hij door zijn langdurig verblijf op Java meer ontwikkeld was geworden dan zijn kampongenooten en goed bekend was met de regelingen van het Gouvernement (tahoe atoeran Compenie).

Dat de betrekking van hoofd der bedoelde kampong, waaraan nog al wettige voordeelen waren verbonden, zeer gewild was, bleek mij ten overvloede uit de daarop gehouden herkiezing, waarbij eerst na vurigen strijd een der gestelde candidaten werd verkozen.

3. Na de wettelijke regeling der hoofdelijke belasting in de Zuider- en Oosteraldeeling van Borneo, opgenomen in het *Indisch Staatsblad* 1878 no. 301, is het mij eenige malen voorgekomen, dat gewezen dwangarbeiders vrijstelling der belasting verzochten op grond van de bepaling, waarbij vrijstelling wordt toegekend aan hen, die, na een zeker aantal jaren in gouvernementsdienst werkzaam zijn geweest (pegang des Compenie, zooals de inlanders dit noemen; „des", verbastering van „dienst"), daaruit *eervol* zijn ontslagen. Natuurlijk werd aan de hoofden, door wier tusschenkomst de verzoeken waren ingediend, te kennen gegeven, dat dwangarbeiders niet *vrijwillig* bij het Gouvernement werkzaam zijn en dat zij ook niet *eervol* worden ontslagen.

Uit de hierboven medegedeelde staaltjes blijkt al weer voor de zooveelste maal, dat, al kunnen wij voorshands geen wijziging brengen in de begrippen van den inlander omtrent eer en eerloosheid, het meer dan tijd wordt eens een einde te maken aan een strafstelsel, dat volstrekt niet voor hen past en dat is in veel opzichten (men denke b. v. aan de talrijke, ter beschikking van autoriteiten en inrichtingen gestelde dwangarbeiders, die onder geheel onvoldoende controle staan en ook wat hun materieele leven betreft er dikwijls beter aan toe zijn, dat het gros der inlandsche bevolking) den naam van strafstelsel niet verdient, omdat het inderdaad een parodie daarop is.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

20 November 1898.

INHOUD.

De heer P. H. van der Kemp in de *Economist* over „Kasboekhouding". — De heer H. A. Meppelink in *Insulinde* en het *Algemeen Handelsblad* over hetzelfde onderwerp. — De heer P. H. van der Kemp in de *Vragen des Tijds* over „Het Indisch grootambtenaarsexamen, naar aanleiding van een statistiek". — Het *Algemeen Handelsblad* over het artikel van den heer Van Kol over het lepra-gevaar in de *Indische Gids*. — De heer H. W. Sundermann in de *Algemeine Missions Zeitung* over gewenschte bestuursuitbreiding op Nias en opmerkingen daarover in het *Algemeen Handelsblad*. — Dit laatste blad over een zinsnede in Mr. Grashuis' *Staatsinstellingen van Ned.-Indië*, betreffende de kostenverhouding van Europeesch en Inlandsch onderwijs. — Prof. Dr. A. A. W. Hubrecht in de *Gids* over „De Siboga-expeditie". — Een rectificatie van ons referaat van Alex' *Algemeen Handelsblad*-artikel over Atjeh in de vorige revue.

In de *Economist* van September en October schrijft de heer van der Kemp een zeer lijvig artikel onder den voor velen zeker niet verleidelijken titel „Van Kasboekhouding". Het behandelt de bekende brochure in boekvorm van den heer G. Roessingh van Iterson, die wij aankondigden in de rubriek „Koloniale literatuur" op bladz. 1096 van jaargang 1898, II en de kritiek van den heer J. A. van Dorsser, waarop wij de aandacht vestigden op blz. 830, van de Juli-aflevering 1898. De heer Van Dorsser, al was hij een min of meer officieel bestrijder van de Millioenen studiën van den heer Roessingh van Iterson, daar hij gegevens van Koloniën kreeg, heeft, volgens den heer van der Kemp, geen fraai werk geleverd. „Geen enkel onbevooroordeeld lezer, hoe schrander hij ook zij, zal het boek voldaan en overtuigd ten einde brengen, zelfs minister Cremer niet", zegt de heer van der Kemp. Het antwoord van den heer Van Dorsser, bewerkt uit de gegevens van Koloniën wordt genoemd „geheel onvoldoende", „een onsamenhangende gedeeltelijk onjuiste uiteenzetting". Bovendien vervalt hij, volgens dezen schrijver in hetzelfde euvel als de heer van Iterson. „De eerste keurt door dik en dun slechts goed; en de ander keurt alles af als verrot."

Intusschen verscheen een dupliek van den heer van Iterson, onder denzelfden titel als zijn vroeger boek, dat volgens den ondertitel is „een woord op de repliek van den oud O.-I. hoofdambtenaar J. A. Van Dorsser". De schrijver dringt daarin aan op het door den Minister beloofde onderzoek, „want het boek van Van Dorsser stelt bitter te leur."

De heer van der Kemp meent dat de Minister zulk een onderzoek, als door van Iterson bedoeld, gerust kan nalaten. Hij geve slechts aan de Indische regeering in overweging „de invoering van een ordentelijke kasboekhouding met afschaffing en vervanging van de onmogelijke ontvang- en uitgaafregisters"; en hij bevele verder „dat men voortaan steeds een waar, uitvoerig verslag opmake van de geschiedenis van ieder tekort, dat ontstaan mocht."

Wij hebben ons wel eens betrapt op den wensch dat de algemeene ontvangers, in Indië toch zeker de menschen die het meest met de boekhouding te maken hebben, hun oordeel eens zouden uitspreken over het groote twistpunt onder de geleerden. De heer van der Kemp interviewde den heer B. C. J. Heyman, gedurende jaren een zeer verdienstelijk ontvanger te Semarang en later lid der Indische rekenkamer. En ziehier nu diens oordeel over de kasboekhouding:

„Mijn oordeel daarover is nooit gunstig geweest. Het vroegere kasmemoriaal is ingetrokken en daarvoor zijn in de plaats getreden onmogelijke registers van ontvangsten en uitgaven. Wil men dus op een gegeven oogenblik weten hoeveel saldo er in kas is, dan moet men die drie registers van ontvang optellen en het eene register van uitgaaf, terwijl het saldo bij den aanvang der maand genomen wordt uit den maandstaat d. w. z. uit een gewoon verantwoordingsstuk, dat geen boek is en dat voorloopig geenerlei officieele afsluiting heeft, zooals dat bij een kasboekhouding toch behoort. Nevens het feit, dat de registers bij eenigszins belangrijke kassen nooit behoorlijk bij zijn, is gemis van een officieel afgesloten saldo in de boeken mijn grootste bezwaar."

Op de vraag van den heer van der Kemp of buiten het inspectie-personeel er nog wel andere ambtenaren waren geweest die over de boekhouding hadden geschreven, „herinnerde de heer Heyman, aan zekeren heer Meppelink", een hoofdcommies der Indische rekenkamer, en op de vraag in welken zin deze over de kasboekhouding had geschreven, zeide de heer Heyman glimlachend: „Geen verstandig man, die eenig begrip van boekhouden heeft, zal de bestaande kasboekhouding kunnen verdedigen." Hier moet ons de opmerking van het hart dat de heer van der Kemp de artikelen van dezen „zekeren heer Meppelink" wel had mogen trekken binnen den kring zijner beschouwingen. Wij willen hem wel mededeelen, wat hij trouwens reeds weet, dat die artikelen voorkomen in *Insulinde* No. 34 van 24 Aug. 1897 en No. 51 van 21 Dec. 1897.

* * *

Van dien „zekeren heer Meppelink" verschenen trouwens, en de heer van der Kemp diende dat te weten, ook in wijlen de *Indische Tolk* artikelen over Indische comptabiliteit.

Hij schreef in dezen verslagtijd in *Insulinde* van 25 October nog weer eens een opstel, waarin hij zich in vele opzichten een medestander van den heer Roessingh van Iterson, waar deze de wederinvoering van het kasmemoriaal verdedigt. De geopperde bezwaren tegen wederinvoering van dit zoo nuttige en noodzakelijke kasmemoriaal op den ouden voet of gewijzigd, kunnen dan ook volgens den heer H. A. Meppelink niet worden volgehouden. Veel schrijfwerk zal van die wederinvoering het gevolg niet zijn, want de meeste ontvangers houden het ook thans voor eigen gemak aan. Een kasboek, waaruit dag voor dag de gansche kasbeweging met een oogopslag te zien is, is bij alle landskassen in Indië een uitstekend controlemiddel en een zeer vast punt van uitgang voor den verderen bouw van het administratief samenstel. Men voere het dus in, desnoods voorloopig alleen voor de ontvangsten.

De schrijver gaat vervolgens over van deze details op de begrootingsrekening, die daarop zijn opgebouwd. Op deze worden de wetsvoorstellen tot vaststellen van het slot dier rekening ontworpen, en op die wetten is weer gebaseerd, het thans nog aanhangige wetsontwerp betreffende de beschikking over de saldo's over de eerste 25 jaar van 1867 af.

Ook de heer Van Dorsser behandelt dit onderwerp, in de reeds genoemde *Insulinde*-artikelen aan de orde gesteld, slechts zeer terloops. De heer Meppelink verwijst naar die artikelen en hij concludeert ten slotte, dat het gebouw der comptabiliteit dat volgens de brochure van den heer Van Dorsser

op zoo hechte grondslagen gevestigd werd, bij de verdere afwerking vrij wel geworden is een kaartenhuisje, dat op instorten staat.

* * *

Besprekingen over de bovengenoemde artikelen vonden wij uitsluitend in het *Algemeen Handelsblad*, aan wie wij de eer niet kunnen onthouden van de eerste plaats in te nemen onder de organen der Nederlandsche pers, waar het betreft haar lezers op de hoogte te houden van de Nederlandsch-Indische literatuur. Aan den Indischen medewerker van dat blad ontgaat niet veel en zoo vinden wij dan ook in het nummer van 19 November een artikel over Indische kasboekhouding, waarin de schrijver met groote waardeering spreekt over de *Economist*-artikelen van den heer van der Kemp, van wien gezegd wordt dat hij er in geslaagd is het *genre ennuyeux* te vermijden, en aan wien hulde gebracht wordt, dat hij op duidelijke wijze inzicht geeft van de grove fouten, die aan de Indische kasboekhouding kleven. En vooral ook, als hij dat doet op zeer objectieve wijze: hulde brengende ook aan zijn tegenstanders, waar zij dat verdienen, en zonder zijn toevlucht te nemen tot invectieven of verdachtmakingen.

Het *Handelsblad* is het volkomen eens met van der Kemp, dat de groote fout zit in het niet-officieel bestaan van het kasboek.

„Men heeft een dagboek noodig, èn als bewijs dat eerlijk is boekgehouden, èn als basis der verdere administratie en der hieruit te trekken verantwoordingsstukken maar de Indische wetgever meent het zonder zoodanig dagboek te kunnen stellen!

„Wordt het nu niet hoog tijd dat in Indië het vroegere kasboek officieel in eere wordt hersteld?"

Wij kunnen hier niet nalaten een kantteekening te maken.

Het is, naar onze meening, volstrekt onwaar, dat de wederinvoering van het vroeger bestaande, doch op goede gronden afgeschafte „kasmemoriaal" eenigen invloed kan hebben op een toestand, die inderdaad tegenwoordig lang niet zooveel te wenschen overlaat, als deze verschillende schrijvers beweren.

De bewering dat zonder dat hooggeroemde „kasmemoriaal" geen eerlijke, zuivere boekhouding mogelijk is, is, naar onze meening, eenvoudig onzin. Het grootste bewijs daarvoor is, dat onze Nederlandsche ontvangers van registratie, enz. er evenmin zulk een „kasmemoriaal" of ook „kasboek" op nahouden. Ook zij boeken uitsluitend in registers. En het is voldoende bekend, dat de comptabiliteit van die takken van dienst in Nederland de volmaaktheid, voor zoover die in het ondermaansche op dat gebied bereikbaar is, nabijkomt. En dat: wij herhalen het nog eens, *zonder kasmemoriaal of kasboek*! Komt de inspecteur om „te verifieeren", zooals dat in Nederland heet, bij den ontvanger, dan kan hij dus (evenmin als in Indië) „met een oogopslag" zien of de kas van den ontvanger klopt met de boeken. Hij heeft, evenals zijn Indische collega van financiën, de registers te onderzoeken en optellingen te verrichten, hetgeen niet het minste bezwaar voor de controle oplevert.

De heer Van Vlijmen beweerde in de Tweede Kamer, op 23 November 1898, zelfs het volgende, dat wij letterlijk ontleenen aan de *Handelingen*.

„Alle tekorten, die in de verschillende jaren in de kassen der ontvangers zijn ontdekt, moeten in hoofdzaak toegeschreven worden aan het ontbreken

van een behoorlijk dagkasboek, dat in de eenvoudigste huishouding niet kan ontbeerd worden."

Het is toch wel erg, dat èn de Kamer èn de Minister deze enormiteit hebben laten passeeren. Niet één tekort kan door het ontbreken van dat wonderboek ontstaan zijn: niemand heeft ooit beweerd dat het jongste tekort in de boeken van den Arnhemschen ontvanger van registratie, die evenmin zulk een kasboek behoefde te houden, iets te maken zou hebben met het ontbreken van dat hulpboek. Maar een „koloniale specialiteit" mag in het Nederlandsche parlement straffeloos zulke beweringen uiten, zonder dat er een haan naar kraait.

* * *

De heer P. H. Van der Kemp geeft in de *Vragen des Tijds* van November een studie over „het Indische groot-ambtenaarsexamen, naar aanleiding van een statistiek". Die statistiek is gesplitst in drie hoofdrubrieken, alle drie gesplitst „in Nederland" en „in Indië", en loopt van 1865 tot 1897. Rubriek I bevat de geslaagden in examen B., die voor den administratieven dienst bestemd worden; rubriek II de aspiranten voor den administratieven dienst; rubriek III de in de vorige rubrieken niet opgenomen doctoren in de rechtwetenschap. In het geheel zijn er 23 kolommen. Afgescheiden van den inhoud van het opstel, vult die statistiek een leemte aan, die ieder wel eens gevoeld heeft die van dit onderwerp een studie maakte, en wij willen vooropstellen dat wij den schrijver daarvoor zeer dankbaar zijn.

Wat het opstel zelf aangaat, zoo dient het beschouwd te worden als een vervolg van een studie van den heer van der Kemp in de *Vragen des Tijds* van 1896, waarop wij niet nalieten in deze revue (jaargang 1896, blz. 1373) de aandacht te vestigen. Zijn statistiek dient nu o.a. om sommige beweringen in dat eerste artikel te onderstrepen, zooals deze dat de kans om geplaatst te worden voor de in Indië geslaagden veel grooter is dan voor de in Nederland geslaagden.

We vestigen daarvoor onze aandacht op twee kolommen die, respectievelijk voor Nederland en voor Indië, aangeven het verschil tusschen het aantal geslaagden in het groot-ambtenaarsexamen en het aantal dat voor uitzending respectievelijk benoeming bij den administratieven dienst in aanmerking kwamen.

Voor Indië zien we dat in den regel *alle* geslaagden benoemd worden. Voor Nederland echter is daarvan zelden of nooit sprake. Daar keeren telken jare dan ook gediplomeerden weer naar Delft terug, die het volgend, ja soms ook het daarna volgend jaar, weer mee concurreeren zullen.

Wiskundig zeker is het trouwens dat er bij gebrek aan plaatsen velen der studeerenden te Delft moeten afvallen. En wat dan? Zondert men een enkelen gelukkige uit, die nog wegens zijnen Indische talen verkregen kennis aan een positie, wellicht zonder toekomst, op een onderneming wordt geholpen, het gros der afgevallenen ziet zich in de onmogelijkheid geplaatst om van de aan de Delftsche Instelling verkregen kennis verder gebruik te maken. „Eenmaal tot terugkeer gedrongen zijn zij zooveel ouder geworden en is hun tijd gedeeltelijk verknoeid met onvruchtdragende werkzaamheid." Zij besluiten niet zoo spoedig tot het opgeven van hun studie en zoo lang mogelijk, zoo lang ook de reglementaire bepalingen het toelaten, wordt in den wedloop meegedaan; zij worden ouder, ongeschikter en steeds duisterder wordt hun toekomst. Op de goudschaal van het examen beslist

dikwerf één punt meer of minder, en wie, die ooit examen afnam, gevoelde niet, dat bij zulk een mededinging het criterium van beoordeeling zoo weinig zekerheid van juiste beslissing gaf.

Uitnemende geesten kunnen zoodoende worden afgeschrikt en bedorven; en groot is het gevaar, dat flinke jongelieden worden achtergesteld bij tobbers die wisten te blokken. De examenverslagen doorloopende, werd de schrijver getroffen door den naam van een geesteloozen blokker, behoorende tot de hoogsten in ranglijst. Wat is er van hem geworden? Eigenlijk niet eens geschikt voor plaatselijk bestuurshoofd, ontving hij zijn briefje van eervol ontslag. Zeker, onder iedere regeling laat zich de mogelijkheid van dergelijke gevallen denken; maar men behoeft toch ook niet het premiestelsel op de middelmatigheid tot het uiterste op te voeren; men kan toch bovendien geen regelingen wenschen, die het verkrijgen van oudere krachten boven jongere al te zeer bevorderen! En dan vestigt de schrijver onze aandacht op een tegenovergesteld geval: een voortreffelijke, uitnemend ontwikkelde jonge man, die later dan ook in den dienst wegens zijn groote geschikt- en bekwaamheid op hoogen prijs werd gesteld; drie malen staat die candidaat in de achtereenvolgende jaarverslagen der geslaagden, altijd weder examen doende, omdat hij het nommerpeil in dien misselijken wedstrijd niet wist te halen.

De treurige loterij voor een ambtenaarsplaats wordt nog schadelijker gemaakt door de grilligheid van de cijfers van het gevraagde aantal ambtenaren: het eene jaar 34 (1870), het volgend jaar de helft; het eene jaar 20 (1884), het volgend jaar 8; het eene jaar 8, en hetzelfde jaar (1888) er nog 10 bij.

De waarheid is dat het geheele systeem van boven tot beneden niet meer deugt en dat het ook niet meer beantwoordt aan de veel hoogere eischen die allengs aan den ambtenaar gesteld moeten worden.

Aan universiteiten zullen knappe mannen soms hun examens uitstellen om zich nog degelijker te onderleggen. Maar ieder jaar dat men te Delft of Batavia langer studeert dan noodig is om den conventioneelen norm van kennis te bereiken is een verloren jaar. Is het dan niet onverantwoordelijk dat een deel onzer jongelingschap een gansch verkeerden weg wordt opgestuurd voor zijn ambtelijke toekomst en voor zijn geestelijke vorming?

Tot zoover kunnen wij geheel meegaan met den schrijver. Minder gelukkig is hij, naar het ons voorkomt, waar hij, de diagnose van de ziekte juist gesteld hebbende, de therapie aangeeft, die den zieke zal genezen. Ziehier wat de heer Van der Kemp aanbeveelt:

Men stelle de gelegenheid om voor den Indischen dienst te worden opgeleid open voor jongelui op jeugdigen leeftijd, b.v. 16 jaar. Een primaire opleiding aan gymnasium of hoogere burgerschool ga daaraan vooraf; een vergelijkend examen wijze de candidaten aan, evenals dit o. a. voor de cadetten en adelborsten geschiedt.

Het is waar: daarmee zou tevens het laatste woord over de gemeenteinrichting te Delft zijn gesproken. En dat vindt de schrijver blijkbaar een groot voordeel. Naar onze meening al te duur gekocht, door de vakopleiding, die toch ten slotte een vakafrichting zal blijken te zijn voor Oost-Indisch ambtenaar, te doen aanvangen, na de ontwikkeling, ongeveer te bereiken op een burgerschool met driejarigen cursus, zij het met een gewijzigd program. Ons bezwaar tegen een dergelijken maatregel is bovendien nog dit: Weet de

geachte schrijver wel, dat niet de burgerscholen noch de gymnasia in 't algemeen de candidaten leveren, die bij die vergelijkende examens voor cadet en adelborst tot de gelukkigen behooren, maar de kostscholen, die speciale africht-, dril- of pompscholen? En even wiskundig zeker als wij het met den heer Van den Kemp vinden dat bij de tegenwoordige inrichting er tal van studenten — en volstrekt niet uitsluitend de ongeschikten — zullen moeten afvallen, zoo wiskundig zeker is het dat de regeling door den heer Van der Kemp bedoeld den palm der overwinning voor het vergelijkend examen van zijn ambtenaarsschool aan diezelfde kostscholen zal geven. En dat zouden wij hoogst verderfelijk achten.

Wil men de richting van den heer van der Kemp uit, dan neme men geen vergelijkend examen af van jongens van 15 en 16 jaar: men stelle dan de Indische Inrichting open voor jongelui die eindexamen der H. B. S. met 5 jarigen cursus of van het gymnasium hebben afgelegd, zooals thans het geval is, doch men late hen niet eerst het eerste examen van een driejarigen cursus afleggen en eerst twee jaar later, dus minstens drie jaar na hun komst in Delft, concurreeren naar eenige weinige plaatsen, zich met onverantwoordelijk cynisme niet bekommerende over het lot der niet-geplaatsten. Voor de toekomst van het jonge Nederland is het wèl noodig dien wedloop vroeger te houden, opdat zij, die noodzakelijk moeten afvallen niet drie, vier, vijf jaar van hun leven verknoeid hebben met een studie, die hun alleen bij plaatsing aan de staatsruif eenig maatschappelijk voordeel kan opleveren. Dat men dien wedloop dan verplaatse naar het eerste examen, desnoods naar het admissie-examen. Daarmee zal men dan aan de studeerenden een grooten dienst bewijzen en aan Indië niet minder.

* * *

In het *Handelsblad* van 2 November wordt met instemming het artikel van den heer van Kol over het lepra-gevaar dat in de October-aflevering van dit tijdschrift voorkomt, besproken.

Door den steun, door den minister van koloniën aan Dr. Broes van Dort verleend, toen deze inlichtingen behoefde omtrent de toestanden in Indië, is het vermoeden gewettigd dat onze Regeering het hooge belang der zaak erkent. Moge zij thans, nu het ellendige van den toestand ruimschoots gebleken is, met den meest mogelijken spoed handelend optreden.

De *melaatschheid* energiek bestrijden — den *melaatschen* hulp verschaffen, ziedaar het programma, dat in naam der volksgezondheid en der humaniteit tot uitvoering komen *moet*.

* * *

In de *Allgemeine Missions-Zeitschrift* van October geeft de zendeling H. W. Sundermann een overzicht van den zendingsarbeid en den toestand op Nias. Bitter klaagt hij over het volslagen gebrek aan veiligheid in het binnenland. En niet onaardig is de heilige afschuw, die deze heidenen bezitten van ons gezag, wanneer dit hen ten minste met heerendiensten, zooals zij vreezen, zou bevoordeelen. Toen er in 1885 onderhandelingen werden gevoerd om in het zuiden een zendingspost te vestigen, zeide een der hoofden, (voorzeker een wijs man) het volgende:

Als gij hier alleen komt om uwen godsdienst te verkondigen, dan zullen

wij onze huizen naast elkander stellen en elkander niet vermoorden of bestelen; maar als gij ons heerendiensten komt brengen, dan snijden wij u liever den hals af.

In dit land, zonder wegen, waar de communicatie geschiedt door paden nauwelijks bruikbaar voor honden en katten, leven roovers, koppensnellers en moordenaars. Altijd zijn er oorlogen tusschen de dorpen onderling.

De heer Sundermann is wel zoo vriendelijk ons over deze idyllische toestanden de les te lezen.

„Daartegenover doet de Hollandsche regeering maar een klein beetje meer dan niets, zoodat de inboorlingen ronduit vragen: „waarvoor hebben wij een regeering?" En toch was het, juist bij het karakter der Niassers, zoo gemakkelijk, het land, ten minste in deze streek (bij Lolowoea) eenigszins te pacificeeren".

Een enkele kantteekening onzerzijds. Wij kunnen helaas niet ontkennen, dat dergelijke oorspronkelijke toestanden op heel wat meer eilanden bestaan.

Ja wij herinneren ons nog allen, hoe beschrijvingen, volkomen analoog met die van den heer Sundermann, steeds als argumenten gebezigd werden om onze gezagsuitbreiding op Nieuw-Guinea te verdedigen.

Het *Handelsblad*, dat onlangs nog een dergelijk berichtje van den zendeling uit Doree aanhaalde, om aan te toonen, hoe noodig de spoedige plaatsing van controleurs op Nieuw-Guinea is, gebruikt dit argument echter niet nu zij de toestanden op Nias bespreekt. Een volk, dat niet wil weten van verplichte diensten en dat zoo arm is, dat van belastingheffing — stel dat het daarvan wilde weten — bitter weinig sprake zou kunnen zijn. „Zou ons bestuur — zoo vraagt het Amsterdamsche blad — er dan licht toe kunnen overgaan, zich daadwerkelijk in het binnenland van Nias te vestigen en daar ambtenaren en troepen te plaatsen om de bevolking tot betere toestanden te brengen? Is, als er geld beschikbaar is, de Javaan niet eerder aan de beurt om eenige verlichting van lasten te ontvangen; kan men vorderen dat *hij* het beschavingswerk op Nias betaalt?"

Mogen wij het *Handelsblad* vragen, hoe zij denkt over dat argument, toegepast op Nieuw-Guinea? Of waren het de „internationale verwikkelingen" alleen, die haar onze bestuursvestiging daar deden verdedigen.

* * *

In het *Handelsblad* van 7 November wordt een bewering aangehaald van Mr. Grashuis, die, in zijn pas verschenen werk: „Staatsinstellingen van Nederlandsch Indië", het een beschamend feit noemt, dat op de Indische begrooting voor Europeesch onderwijs 27, voor Inlandsch onderwijs 15 ton 's jaars wordt uitgegeven, terwijl er 400 maal meer inlanders zijn dan Europeanen. Het *Handelsblad* vindt die opmerking niet juist, want Europeesch onderwijs en onderwijs voor Europeanen zijn twee verschillende zaken.

„Voor de juiste waardeering vergete men niet, dat het Europeesch onderwijs ook voor inlanders en Chineezen toegankelijk is."

Wij geven dit het *Handelsblad* gaarne toe. Maar zij vergunne ons dat dit argument nog niet heel veel beteekent, als men nagaat, hoe bitter weinig die beide landaarden van ons onderwijs profiteeren. Het blad haalt immers zelf aan, dat er zijn: op de hoogere burgerscholen 10 inlanders en 4 Chineezen als leerlingen, op de Europeesche lagere scholen (in 1897) 431 Christen inlanders, 758 Mohammedaansche inlanders, 228 vreemde Oosterlingen.

Dit getal is zoo *verschwindend* klein tegenover een dikke 30 à 40 millioen

inlanders, dat men toch waarlijk niet kan zeggen, dat de inranders en de Chineezen profiteeren van het Europeesch onderwijs.

* * *

In de *Gids* van November schrijft Prof. Dr. A. A. W. Hubrecht een artikel over „de Siboga-expeditie, waaraan wij in onze Juli-aflevering een hoofdartikel gewijd hebben. Daarin wordt o.a. de aandacht gevestigd op de Duitsche diepzee-expeditie, die op hetzelfde tijdstip dat de heer en mevrouw Weber in onze Molukken aan den arbeid zijn, zich met een soortgelijk onderzoek bezig houdt in den Indischen Oceaan. Deze expeditie staat onder leiding van den Leipziger professor in de zoölogie C. Chun, en ze zal geschieden met het vaartuig de „Valdivia". Een bedrag van 100,000 Mark is toegestaan voor het in het licht geven van de resultaten. In onze rubriek „Wetenschap en Industrie" handelen wij uitvoeriger over deze Duitsche expeditie.

* * *

Wij gaven in onze vorige Revue (blz. 1370—1372) een referaat van een artikel van Alex in het *Handelsblad* van 15 en 16 October over den toestand op Atjeh en de operatiën gedurende de laatste maanden. Op blz. 1372 resumeerden wij een gedeelte van dit artikel aldus:

„Op onbegaanbaar terrein heeft de Atjeher alles op ons voor; zijn er wegen dan nemen wij hem dit voordeel af. Wegen in Pedir, zelfs een tramweg heeft deze minister op zijn begrooting gebracht".

Wij hebben echter schrijvers gedachtengang hier niet geheel juist weergegeven. Alex schreef: „als wegen ontbreken dan heeft de Atjeher in het moeielijk begaanbaar terrein een groot voordeel boven onze troepen."

Den tweeden zin schrijvende zijn wij de wereldgeschiedenis vooruitgeloopen. Wel had Alex zijn vreugde er over uitgedrukt dat men den aanleg van enkele hoofdwegen in het Pedirsche met kracht onder handen heeft genomen, en dat de Minister bij de aanbieding van de Indische begrooting een crediet aanvrage voor een tram in de Pedirstreek in het uitzicht heeft gesteld.

Wij releveeren dit, omdat bij de Memorie van Antwoord op het voorloopig verslag over de Indische begrooting door den Minister aangeboden wordt een nota van wijziging, waarbij *f* 460.000 wordt aangevraagd voor het Noordelijk deel van de oorspronkelijk beoogde verbinding (Selimoen — Gende Breue—Segli), namelijk van Gende Breue naar Segli, waardoor het mogelijk zal zijn de mobiele colonnes, die vooreerst nog in de VII Moekims Pedir moet blijven vertoeven, uit een zoo klein mogelijk aantal manschappen te doen bestaan.

Het verheugt ons dat die tram waarschijnlijk spoedig zal kunnen worden gelegd, (wanneer het materieel is ontvangen) „aangezien de baan kan gelegd worden op een gedurende de expeditie in de Pedirstreek tot stand gebrachten weg".

De Memorie van Antwoord bevestigt tevens dat het gedeelte Selimoen—Gendé Breue van de oorspronkelijk beoogde verbinding Selimoen—Segli echter voorloopig vervalt (wegens „het bergterrein dat Groot-Atjeh van Pedir scheidt", om de woorden van Alex. te gebruiken).

Ten slotte maakten wij een *lapsus* door te spreken van „Inlandsche en Amboneesche infanterie bataljons", waarmit de marechaussée wordt gerecruteerd. De deskundige lezer zal, ook zonder deze onze rectificatie, wel begrepen hebben dat hier te lezen was „Inlandsche en Amboneesche compagniën van de bataljons infanterie".

KOLONIALE LITERATUUR.

MAYER'S STUDIËN OVER DE JAVANEN.

I. De Javaan als mensch en als lid van het Javaansch huisgezin door L. Th. Mayer, Batavia, 1894.
II. De Javaan als landbouwer en veefokker door L. Th. Mayer, Batavia, 1898.

Naast wapengekletter en geschutvuur vordert de tegenwoordige tijdgeest bij onze bruine broederen aan gene zijde des oceaans het opdringen van den christelijken godsdienst, naar het heet de eerste schrede op het pad der beschaving, van een westersch standpunt als het hoogste volksgeluk beschouwd, maar in het dagelijksch leven zoo zelden bewaarheid. Het ondoeltreffende van dezen stroom bloot te leggen heeft zijn bedenkelijke zijde, want behalve dat veler belang de aanprijzing van dit stelsel medebrengt, wordt het niet weinig bevorderd door de in allen ernst voorgespiegelde belofte van zich een eereplaats te zien aangewezen in het leven hiernamaals, die menige teleurstelling in deze wereld moet vergoeden. Trots spitsvondige redeneeringen blijft niettemin de grens tusschen geloof en bijgeloof moeilijk te trekken, en al worden de vooroordeelen der inboorlingen van het verre oosten herhaaldelijk afgekeurd en bespot, toch zal b. v. hier geen geestelijke het gebed voor een goeden oogst durven weigeren, dat feitelijk gelijk staat met de formaliteiten in gindsche streken door handige priesters tot het slagen van eenigen aanplant onmisbaar geacht.

Al ziet evenwel menigeen, naar gelang van persoonlijke opvatting en vaak uit zucht tot napraten, met meer of minder minachting op soortgelijke gebruiken neer, het is en blijft een onomstootelijke waarheid, dat de geheele inlandsche maatschappij in onzen archipel op die schijnbare nietigheden is gebaseerd en dat elk goed bestuur verstandig handelt er rekening mede te houden.

Intusschen is het bij lange na niet iedereen gegeven zich de kennis daarvan eigen te maken; want behalve dat het vertrouwen van inlanders niet zoo licht in die mate is te winnen, dat zij hunne innigste gedachten aan een vreemde openbaren, wordt er meer dan gewone bekendheid met de landstaal vereischt om zoo te zeggen het kaf van het koren te scheiden en tot een duidelijk begrip van vaak verwarde mededeelingen en onthullingen te geraken; en het is zonder twijfel de beste aanbeveling tot kennisneming van den inhoud der in hoofde dezes genoemde werkjes, dat er bewijzen te over in worden aangetroffen hoe de heer Mayer in beide opzichten blijkt uit te munten, waardoor hij in staat was een beeld te schetsen van het Javaansche volksleven, zooals wij dit tot in zoovele bijzonderheden uitgewerkt nog niet bezitten.

Zeker, het is geen onbekend terrein, dat voor het eerst door den heer M. wordt betreden; — zelfs wijlen de hoogleeraar Veth geeft in zijn „Java" voorbeelden genoeg van het groote gewicht, dat hij hechtte aan hetgeen door ons veelal met den naam van bijgeloof wordt bestempeld, al liet hij zich soms (b v. I, blz. 487) tot de uitdrukking „beuzelarijen" verleiden; — maar aan Mayer komt de eer toe van de baan te hebben geeffend, het gelijksoortige tezamengebracht en waar mogelijk het onbegrijpelijke te hebben verklaard; waardoor over het leven en streven der inlandsche samenleving een helder licht is ontstoken, dat een vingerwijzing kan worden tot voorzichtigheid bij het overbrengen van westersche denkbeelden, als zijnde blijkbaar in zoodanige omgeving volstrekt niet op hunne plaats.

Doch ook in ander opzicht valt er uit zijn boekjes veel te leeren. Men vergelijke tot dat einde slechts de vroegere berichten met zijn uitvoerige tot in de geringste détails afdalende beschrijving van het huwelijk, de *wirasat ing soedjëlma*, de bepaling van den huwelijksdag, de zwangerschap en baring, meerdere *slamëtan's*, het overlijden, den landbouw en de veeteelt, om telkens opnieuw versteld te staan over het vele, dat hij uit den mond des volks opving en ordende tot een leerzaam geheel.

De keus is moeilijk, maar ik kan toch niet nalaten dit in verband met de beschikbare ruimte in het kort even aan te toonen.

Zoo vermeldt Veth (I, blz. 608), dat de profeet aan de ouders de verplichting heeft opgelegd, om de jongens uiterlijk op hun 2e jaar het hoofd te scheren en slechts twee haarlokken te laten staan, welke laatste *koetjir* of *gombak* heeten; dat daarentegen bij meisjes alleen een kleine plek op de kruin ongeschoren blijft, welke zich tot een kuif, *koentjoeng*, vormt. Verminkt wordt dit teruggevonden op blz. 225 van het door C M. Pleyte uitgegeven Dictaat van wijlen prof. Wilken, hetgeen te opvallender is, om reden de regent van Brebes in zijn Aanteekeningen op Veth's Java reeds verbeterde, dat de Javanen hunne kinderen, zoowel jongens als meisjes, op den 35en of 40en dag na de geboorte scheren, de meesten echter niet geheel, in zooverre hier of daar een vlokje op het hoofd wordt gelaten, dat *koentjoeng* heet als het boven het voorhoofd zit, *gombak* als het zich op de kroon van het hoofd bevindt, *koetjir* op het achterhoofd boven den nek en *pètèk*, als het uit twee vlokken boven de ooren bestaat. Dit nu vinden we bij Mayer, I blz. 154, bevestigd, die tevens verduidelijkt, dat *koentjoeng* de om de ongeschoren kruin gelaten vlok is en dat de vlokjes boven de ooren *pètèk* heeten, omdat de vorm herinnert aan een vischje van dien naam; het laatste waarschijnlijk juist wegens de o. a. te Batavia gebezigde uitdrukking van *patik lélé*, zijnde de stekels van een *lélé* (Clarias punctatus).

Omtrent het tandenvijlen zegt Veth, I blz. 609: „Bij de Javanen bestaat de gewoonte om de vier middelste tanden der bovenste rij hol uit te beitelen *(tatah)* of met puimsteen af te vijlen *(asah)*. Daar hierdoor het glazuursel der tanden weggenomen en het zwart worden bevorderd wordt, schijnt dit gebruik aanleiding gegeven te hebben, dat de inlanders van witte tanden „tanden als een hond" allengs een afkeer kregen, zoodat men zich zelfs van kunstmiddelen bedient, om de afgevijlde tanden ten spoedigste de zwarte kleur te doen aannemen."

De Regent van Brebes teekende hieromtrent aan: „Het uitbeitelen der

vier bovenste tanden geschiedt als volgt. Men laat een langwerpig vierkant gedeelte in het midden der tanden ongedeerd; daaromheen worden die eenigermate uitgebeiteld of afgevijld, waardoor ze gemakkelijk zwart worden. De niet-uitgebeitelde of afgevijlde vierkante stukjes noemt men *widji timoen*, wegens overeenkomst in vorm en kleur met komkommerpitjes."

Bij Mayer lezen we blz. 63: „Gewoonlijk worden vier snij- en twee hoek- of oogtanden der bovenkaak gevijld en geslepen en hiervan kent men drieërlei vormen:

a. wangoen gĕbjogan, daarin bestaande, dat deze zes tanden gelijk en effen afgevijld worden, zoodat zij den vorm vertoonen van een planken schutting (*pagĕr gĕbjog*);

b. wangoen widji krai, waarbij de hoektanden afgevijld, maar de snijtanden puntig en door afbeiteling der zijtanden versmald en min of meer gewelfd worden gemaakt, zoodat zij veel hebben van komkommerpitten (*widji krai*);

c. wangoen widji sĕmongka, die van de voorgaande slechts verschillen door de grootere breedte, welke men de snijtanden behouden laat.

Hij komt tevens op tegen de meening, dat iemand met witte tanden gelijk zou staan met een hond, en beweert dat het zwart maken dienen moet om de ongelijke kleur door het sirihkauwen en de hierdoor veroorzaakte leelijkheid tegen te gaan.

Het vorenstaande, twee zeer ondergeschikte punten betreffende, moge eenig denkbeeld geven van het vele wetenswaardige, dat er in Mayer's werkjes gevonden wordt. Dat hij somwijlen in herhaling vervalt en o. a. de namen der woekoe's, die reeds op blz. 62 van het eerste deeltje voorkomen, op blz. 22 van het tweede deeltje nog herhaalt, kan hem wel niet als een grove fout worden aangerekend. Laat ons hopen, dat hij lust en opgewektheid blijve gevoelen om in denzelfden geest nog menig deeltje te doen verschijnen.

F. S. A. DE CLERCQ.

EEN HANDELSKAART VAN JAVA.

Handelskaart van Java en Madoera. — J. H. de Bussy. — Amsterdam. — Prijs in losse bladen *f* 14.—, in linnen met stokken en étui *f* 20.—.

Wij vestigen de aandacht op deze kaart, die, op de schaal van 1: 500.000, in acht bladen, gedrukt in zes kleuren, op kantoren van alle maatschappijen, die relatiën met Indië hebben, een zeer nuttige wandversiering zal zijn, al was het maar alleen om aan de belanghebbenden in patria eenige betere notiën te geven van de aardrijkskunde van Java, waarvan zij dikwerf een verwonderlijke onkunde bezitten, zelfs wanneer zij een groot deel van hun leven zich hoofdzakelijk met Indische zaken hebben beziggehouden. Wij vinden op deze kaart, die een grootte heeft van 7 bij 21 dM., de spoorweg-, tramweg- en stoomvaartverbindingen, telegraafkantoren, havens, entrepots, enz. Zij is niet overvol en daardoor duidelijker en minder vermoeiend voor 't oog, dan een eigenlijke geographische kaart

Hoe versleten ook het cliché moge zijn, dat deze uitgave „aan een bepaalde behoefte voldoet," toch kunnen wij tot geen juister slotsom komen. De kleuren zijn helder, de schaal is niet te klein, de lithografische uitvoering is zeer voldoende. Wij hopen dan ook, dat menig handelshuis, menige cultuuronderneming haar zal aanschaffen tot leering van haar personeel.

v. S.

DE HERINNERINGEN AAN DE CHINEESCHE DISTRICTEN DER WESTERAFDEELING VAN BORNEO VAN P. ADRIANI.

Herinneringen uit en aan de Chineesche Districten der Westerafdeeling van Borneo 1879—1882. — Schetsen en Indrukken door P. Adriani, oud-officier van gezondheid Oost-Ind. leger. — Amsterdam. — H. C. A. Campagne & Zoon.

Dit boek is even langdradig als de titel; daarenboven verward en geschreven in een stijltje waarvan iemand de haren ten berge rijzen. Werd dit nog eenigszins goedgemaakt door de mededeeling van belangrijke bijzonderheden betreffende land en volk, men zou er het zwijgen toe doen, maar de heer Adriani geeft ons niets dat men elders niet veel beter lezen kan en wat men in een werk over de Chineesche districten der Westerafdeeling van Borneo zoekt, afgaande op den titel, zoekt men vergeefs, terwijl men, op den koop toe, vermoeid wordt door wijdloopige aanhalingen welke met het eigenlijke onderwerp absoluut geen verband houden. In hetgeen de titel belooft, falen des schrijvers krachten; hij vult de leegte aan met materiaal, bijeenverzameld zonder rechtstreeksche betrekking tot zijn uit gesproken doel en slecht verwerkt of geheel onverwerkt teruggegeven. Onwillekeurig toont hij aan en het is alles dat hij aantoont, hoe sommige menschen, op buitenposten geplaatst, zonder geestelijke werkzaamheid voortlevend, in allerlei beuzelingen opgaan. En de heer Adriani is onder hen nog een der besten; hij neemt waar op zijn manier en schrijft er later een boek over. Als hij een slang of een slangetje tegenkomt, verzuimt hij niet er aanteekening van te houden ter latere verkondiging, zonder nochtans iets van belang mede te deelen over het leven der kruipende dieren op Borneo anders dan dat zij wel eens in zijn kippenhok zaten, wel onder vermelding echter (geknipt uit een oude courant waarschijnlijk) hoe men ergens in Britsch-Indië op een goeden dag een slang gevangen heeft. En het spreekt dat de beschrijving van zaken, gebeurtenissen welke de schrijver zelf bijwoont, als bijv. van minder fraai weder op zee, geheel zonder gewicht, behalve voor Dr. Adriani, die zeeziek werd of een nat pak kreeg, de noodige gemeenplaatsen bevat, waarin de aandoeningen welke bij zulke ondervindingen behooren, voor lieden die zelf geen woorden kunnen vinden, volgens de regelen eener middelmatige kunst zijn vastgelegd.

Denkt men uit het hoofdstuk, handelend over een verblijf te Singkawang, te vernemen hoe onaangenaam huiselijk en gezellig klein steeds het nu wel

op zulk een plaatsje toegaat, men gevoelt zich alweder teleurgesteld: de eene bladzijde met onbeteekenend gezeur volgt de andere op en de neiging is haast niet te onderdrukken om den schrijver onvoorwaardelijk gelijk te geven wanneer hij zijn arbeid in geveinsde nederigheid „vrij oppervlakkig" noemt. Hoe hooger zijn vlucht gaat, hoe bedenkelijker vorm en uitdrukking worden, als bijv. waar hij, die nauwlijks leesbaar Hollandsch kan schrijven, zijn geringe taalkennis ten toon spreidt in Fransche dichtregelen: een ode aan de Chineesche zee in beroering. Dan leest men nog liever van zijn hand een herhaling der bijna voor-historische aardigheid van den militairen commandant die niet gedoogen kan dat een civiele koe militair gras stond te vreten.

De heer Adriani heeft zijn beste oogenblikken wanneer hij anderen naschrijft en daarmede is hij gelukkig niet karig, want met zijn specimina eruditionis propriae is het dunnetjes gesteld — om maar iets te noemen: de ikan kakap noemt hij „een in de zee levende baars". Teneinde eenig denkbeeld te geven van een oerwoud, neemt hij zijn toevlucht tot Junghuhn. Baron de Hubner leverde hem in de *Revue des deux Mondes* eenige wijsheid over de Mongolen. Dr. Faber helpt hem in een zendingstijdschrift aan een tirade over den toestand der vrouw in China. Het is wel waar dat de heer Adriani het zou hebben over de Westerafdeeling van *Borneo*, maar die daarover valt is een kniesoor. Met een en ander over een tabakmaatschappij en een goudexploratiemaatschappij, volstrekt niet ter zake doend, heeft hij nu hoofdstuk V afgehamerd, quasi handelend over de *Bewoners van Noord-Borneo*. Dan krijgen wij mededeelingen over Serawak en Britsch Noord-Borneo (à propos nog altijd van de Chineesche districten der Westerafdeeling van Borneo) niet opgegaârd bij het verzamelen van nuttige bouwstoffen voor een nuttig werk, maar den heer Adriani blijkbaar toevallig van hier en ginds onder de hand gekomen, oud nieuws, brokstukken uit de publicaties van het Indisch genootschap, van het Nederlandsch en van het Britsch aardrijkskundig genootschap plus een courantenbericht over den tocht van Dr. Nieuwenhuis dwars door Borneo, alles verhelderd en aangevuld (à propos nog altijd van de Chineesche districten der Westerafdeeling van Borneo) door Mitterwurzers beschrijving van een Chineeschen schouwburg te San Francisco, uit tijdschriften of dagbladen opgeraapte bijzonderheden betreffende de politie te Canton en betreffende de verminking der voeten van Chineesche vrouwen, een geneesheer ergens in China nagepraat. Ik mag niet vergeten te vermelden dat ook de groote opiumkit te Shangkay ter sprake gebracht wordt (à propos nog altijd van de Chineesche districten der Westerafdeeling van Borneo) volgens een artikel in de *North China Herald* en dat de schrijver het nuttig oordeelt de ondervinding van De Quincey als schuiver weder eens op te rakelen. Tweedehandsinformatie, onverschillig of deze al dan niet te maken heeft met zijn onderwerp, is zijn lust en zijn leven. En waar hij in de gelegenheid is tot persoonlijk opmerken om naar eigen ondervinding van dingen te spreken die zijn lezers belang kunnen inboezemen, als bijv. ter gelegenheid van een bezoek aan den Sultan van Sambas, daar doet hij het niet, verloopt in de minst beteekenende kleinigheden.

Maar hij heeft het wenschelijk geacht (à propos nog altijd van de Chineesche districten der Westerafdeeling van Borneo) zijn mailreis naar Nederland te boek te stellen met het afscheid van de baboe incluis. En wij krijgen de plicht-

matige „indrukken" van die mailreis, „indrukken", gelijk zoo dikwijls het geval is, uit zelf niet al te nauwkeurige reiswijzers nageschreven. Zijn eigen doel beperkt zich tot zulke gewichtige mededeelingen als o. a. dat hij te Parijs slechts tijd kon vinden, om langs de boulevards te rijden en „in een groot modemagazijn" het Indische gewaad aflegde om, naar den laatsten Europeeschen smaak gekleed, behoorlijk in het vaderland te verschijnen.

Hiermede eindigt dit boek over — de Chineesche districten der Westerafdeeling van Borneo.

Het lezenswaardige er in vervat, is niet van den schrijver. En van dat lezenswaardige kan men het verband tot de zaak in quaestie nauwelijks ontdekken. Tegenwoordig neemt men het evenwel zoo nauw niet. Men schrijft maar raak, zonder voorafgaande studie, zonder voorafgaand onderzoek; oordeelt, veroordeelt zelfs, zonder eenige kennis van zaken.

Het is niet om de waarde of onwaarde van het werk welks titel hierboven staat, dat ik er zoolang bij stil stond. Het is omdat het thans besproken boek een geheele klasse van boeken vertegenwoordigt, een geheele methode van kladschrijverij kenmerkt, levend in onbeduidendheid met driest vertoon opgedischt. Zulke uitingen van den ..... geest, had ik haast geschreven — ik bedoel van den slecht begrepen geest van anderen, neemt onrustbarende verhoudingen aan. Wat in de wereld heeft men aan zulke voorlichting, aan zulk geschrijf? En de schrijvers, wanneer zij geen broodschrijvers zijn die van zulke treurige vertooningen moeten leven en voor wie men dus verzachtende omstandigheden heeft aan te nemen, al kan men hun niet geheel vergeven wat zij misdoen, zou men wel willen toeroepen, sprekend met den menschenkenner die daartoe nu nog meer aanleiding zou vinden dan in zijn tijd:

Et qui diantre vous pousse à vous faire imprimer?
Si l'on peut pardonner l'essor d'un mauvais livre,
Ce n'est qu'aux malheureux qui composent pour vivre.

CYRANO.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE DUITSCHE DIEPZEE-EXPEDITIE.

Verleden jaar legde Prof. Chun te Leipzig aan het *Gesellschaft deutscher Naturforscher und Aertze* een plan van een wetenschappelijke duitsche diepzee-expeditie voor. Het voorstel werd goed ontvangen en een besluit, om het voor een gunstige beschikking bij de regeering aan te bevelen, werd den 24^{en} September 1897 met algemeene stemmen aangenomen. In navolging van de Plankton-expeditie zou zoölogisch onderzoek het hoofddoel zijn, maar Prof. Ratzel gaf in overweging daarmede chemische en physische waarnemingen te verbinden, hetgeen werd goedgekeurd. De duitsche regeering ondersteunde het voorstel en in den afgeloopen winter stond de wetgevende macht een som van 300.000 Mark toe tot goedmaking der onkosten, met toezegging van een grooter bedrag voor onvoorziene uitgaven en het openbaar maken der verkregen resultaten.

Voor dit doel werd het stoomschip „Valdivia" gecharterd, dat behoort tot de Hamburg—Amerika lijn, een inhoud heeft van 2600 ton, 320 voet lang en 43 voet breed is en 1250 paardenkrachten heeft.

De directeuren van die maatschappij zijn met den staatssecretaris in onderhandeling getreden, niet zoozeer om daaruit voordeel te trekken dan wel om tot bevordering der wetenschap behulpzaam te zijn. Een contract werd gesloten voor het gebruik van het schip, de voeding van de leden der expeditie, den bijbouw van een dekkamer voor microscopischen arbeid, van een kamer tusschendeks tot scheikundig laboratorium en van een donkere kamer voor het vervaardigen van photographieën, in het kort „het schip voor alle bijzondere doeleinden geschikt te maken", tegen betaling van een ronde som von 340 000 Mark.

De „Valdivia" staat onder het kommando van kapt. Adalbert Krech, een oud Whaler kaptein, die in Rumeensch-Turkschen dienst is geweest en sedert 1882 op de Hamburg—Amerika lijn vaart. Hij heeft acht officieren en machinisten aan boord en de bemanning is 35 man sterk.

Prof. Carl Chun, hoogleeraar in de zoölogie aan de hoogeschool te Leipzig, heeft de leiding der expeditie en wordt vergezeld door elf wetenschappelijke mannen, nl. Prof. W. Schimper (Bonn), botanicus; Dr. Karl Apstein (Kiel), zoöloog; Dr. Ernst Vanhöffen (Kiel), zoöloog; Dr. Fritz Braem (Breslau), zoöloog; Dr. Gerhard Schott (Hamburg), oceanograaf; Dr. Paul F. Schmidt (Leipzig), chemicus; Officier Sachse (Hamburg-Amerikalijn), zeevaartkundige; Dr. M. Bachmann (Breslau), bacterioloog; Dr. August Brauer (Marburg), zoöloog; Dr. Otto L. zur Strassen (Leipzig), zoöloog; en Fr. Winter (Frankfort a/M.), wetenschappelijk photograaf. Elk dezer leden krijgt van het rijk acht Mark per dag en hun leven is verzekerd voor 30.000 Mark in geval van overlijden.

De „Valdivia" verliet Hamburg den 1^{en} Augustus jl. en wordt verwacht negen maanden afwezig te zullen zijn. De te volgen weg kan in drieën

verdeeld worden: 1. Van Hamburg om het noorden van Schotland naar de Kanarische eilanden, verder langs de Kaapverdische eilanden en voorbij de mondingen der Kamerun- en Congo-rivieren naar Kaapstad; 2 Van uit de Kaap De Goede Hoop zal de Agulhas-bank worden onderzocht, dan zuidwaarts gegaan voorbij het Prins-Edwardeiland tot aan den rand der antarctische zee, om door het midden van den Indische Oceaan noordwaarts terug te keeren naar de Kokos- en Christmas-eilanden en van daar Padang op Sumatra te bereiken; 3. Van Padang naar Ceylon en over de Chagos en Sechellen naar Zanzibar, om verder langs Socotera, de Roode Zee het Suez-Kanaal en de Middellandsche Zee terug te keeren

Reeds zijn voorloopige mededeelingen gepubliceerd over in den Noord-Atlantischen Oceaan gedane waarnemingen en werd het bericht van de aankomst der expeditie op de Kaapverdische eilanden ontvangen.

DE ENGELSCHE BEZITTINGEN IN DEN STILLEN OCEAAN.

Het Britsche protectoraat over de zuidelijke Salomo-eilanden is dit jaar uitgebreid door het hijschen der vlag op de eilanden van Santa-Cruz en andere groepen ten noorden der Nieuw-Hebriden en geschiedde door H. M. Mohawk, die tot dat doel in April van Sydney vertrok. De Santa-Cruz archipel is in de geschiedenis bekend door den dood van den Spaanschen zeeman Mendaffa en den ongelukkigen afloop van de reis der La Pérousé. Tijdens de kruising werd een vulkaan ontdekt, die nog gedeeltelijk werkzaam was.

FABRIEKMATIGE BEREIDING VAN LUCIFERS IN JAPAN.

Deze tak van industrie bloeit hoofdzakelijk te Osaka, waar thans 38 fabrieken bestaan. Den 1 Mei l.l. waren daarin werkzaam 2051 mannen, 5622 vrouwen en meer dan 4000 kinderen beneden 12 jaar. Het dagelijksch loon bedroeg voor een man 20—35, voor een vrouw 15—23 en voor een kind 10—20 sen (1 sen is ongeveer gelijk aan onze cent), waarbij opvallend genoeg de kinderen in verhouding tot de volwassenen een vrij hoog loon krijgen. Behalve den eigenlijken fabrieksarbeid heeft men nog de volgende werkzaamheden. Het plakken van 1000 stuks doosjes wordt met 9 sen 5 rin (iets meer dan 10 cent) betaald, waarvan een persoon er dagelijks gemiddeld 1500 kan maken. Het vullen der doosjes kost 6 rin de 10 dozijn. Eén vrouw vult er dagelijks ongeveer 230 dozijn en verdient dus even 14 sen. Voor het aanbrengen der etiquetten op de doosjes betaalt men 11 sen de 10.000 stuks, zoodat het loon bij afwerking van 20.000 stuks 22 sen per dag bedraagt. Bovendien wordt het samenpakken van elk dozijn doosjes met 10 sen de 1000 pakjes betaald, waarvan men er dagelijks ongeveer 2000 klaar krijgt. Al deze loonen kunnen nauwelijks tot onderhoud der arbeidersgezinnen strekken, want de prijzen der levensmiddelen, ofschoon veel goedkooper dan in Europa, zijn in den laatsten tijd zoo gestegen, dat een algemeene werkstaking te vreezen is, als de loonen niet spoedig verhoogd worden.

PARA-CAOUTCHOUC.

Onder de vele caoutchouc-soorten van den handel is de para-caoutchouc verreweg de belangrijkste, daar de toevoer naar Para gedurende 1896/'97 niet minder dan 22.290 ton, of meer dan 60 pCt. van de geheele caoutchoucproductie der wereld bedroeg.

Het is niet een enkele boomsoort welke deze caoutchouc levert, maar een geheele groep boomsoorten van het geslacht Hevea, familie der Euphorbiaceae. De voornaamste zijn: Hevea brasiliensis Müll. Arg, uit de provincie Para in het Beneden-Amazona-gebied; Hevea Spruceana Müll. Arg., hooger de Amazona op, nabij de uitmonding van de Tapajos; Hevea guyanensis Aubl., in Guyana, maar ook tot aan de Rio Negro; verder zijn nog van Rio Negro en Casiquiari bekend de soorten Hevea discolor, rigidifolia, lutea, paucifolia en apiculata, terwijl evenzoo van de nauw verwante soort Micrandra, meer bijzonder van de M. siphonioides Benth. aan de Rio Negro goede caoutchouc wordt verkregen.

In 1876 werd de boom het eerst naar andere landen overgebracht door H. A. Wickham, een aan de Amazona wonende Engelschman, die volgens opdracht van het *Indian Office* aan de Rio Tapajos zaad van Hevea brasiliensis had verzameld en met 70.000 pitten den 14en Juni te Kew kwam, waar die reeds den volgenden dag werden uitgezaaid. Ongeveer $3^3/_4$ pCt. ontkiemden, enkelen reeds na 4 dagen, en velen waren binnen ettelijke dagen 45 cM. hoog. Den 12en Augustus zond men meer dan 1900 plantjes in 38 Wardsche kisten onder toezicht van een tuinman naar Ceylon en van deze bereikten 90 pCt. dat eiland. Bovendien werden kleinere hoeveelheden Hevea-zaailingen naar de westkust van Afrika, Burma, Java, Queensland, Singapore, Dominico, Jamaica en Trinidad gezonden.

Tot eenige cultuur op grootere schaal is men nergens geraakt, zelfs niet op Java en Ceylon, daar de directeuren der botanische tuinen dit wegens de geringe productie afraadden. Andere bevindingen gedurende de allerlaatste jaren hebben echter bij de hoogere caoutchouc-prijzen weder in hooge mate de aandacht op deze boomen gevestigd, zoodat er thans geen zaad genoeg is om aan alle aanvragen van planters te voldoen. De verkoop van zaad uit den botanischen tuin op Ceylon, die een aanplant van 450 Hevea's bezit, was dan ook zeer bevredigend.

In het laatste jaar o. a. werden aldaar 88.500 van de geoogste pitten verkocht voor prijzen van 25—29 rupi's de 1000 stuks. Reeds moeten er op Ceylon 200.000 boomen van 1—12 jaar oud op particuliere ondernemingen aanwezig zijn en een oppervlak van 300 H. A. beslaan. Ook Britsch-Borneo begint zich wegens de slechte prijzen voor Liberia-koffie op de caoutchouc-cultuur toe te leggen.

Dr. O. Warburg, aan wien wij het bovenstaande ontleenen, schijnt van oordeel, dat deze cultuur zich bij uitstek voor de Maleische landen leent.

DE EXPEDITIE IN KAISER WILHELMSLAND.

Over den tocht van Dr. C. Lauterbach in het binnenland van Duitsch Nieuw-Guinea vinden we uitvoerige mededeelingen in de *Verhandlungen der*

Gesellschaft für Erdkunde, 1897, v. 51 ff. en het *Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde*, 1898, v. 141 ff., waarnaar wij belangstellenden verwijzen. Wij moeten hier met het volgende korte overzicht der resultaten volstaan.

„Een groote, sterk vertakte bergketen doorsnijdt Nieuw-Guinea van het noordwesten naar het zuidoosten, bereikt soms een hoogte van 4000 M. en bestaat vooral uit oude kristallijne gesteenten. Aan de noordelijke uitloopers van dit gebergte vindt men in Kaiser Wilhelmsland uitgebreide vlakten, waardoor de Kaiserin Augusta- en Ramu-rivieren stroomen, en die met geringe verhooging tot ongeveer 4° Z. Br. aan de zee reiken. Ten noorden en zuiden van de uitmondingen dezer rivieren loopen parallel aan het strand kustgebergten van geringe hoogte, ten deele uit recente koraalkalk bestaande. Ten zuiden van de Astrolabe-baai verheft zich het Finisterre-gebergte tot een hoogte van 3500 M., evenzoo de kust volgend. Tusschen de Finisterre- en Bismarck-gebergten schuift zich het dal der Ramu. De lagere gedeelten en ook de bergen van middelbare hoogte zijn dun bevolkt, maar aan den benedenloop der rivieren, voornamelijk van de Ramu, treft men een uiterst talrijke bevolking aan. Overal oefent men den landbouw uit. De Ramu vormt een goeden waterweg langs uitgebreide vlakten van goed cultuurland en tevens een doelmatige gemeenschap met den voet van den centralen bergketen".

BUITENGEWONE REGENVAL OP CEYLON.

Betreffende den belangrijken neerslag te Nedunkeni bevat het Juli-nommer van het *Quarterly Journal of the Royal Meteorological Society* nadere bijzonderheden. Het dorp is gelegen op 11 mijlen afstands van den zuidelijken weg naar Mullaittion, op een hoogte van 122 voet boven de zee. Sedert drie jaren is er een regenmeter opgesteld nabij de apotheek en geregeld worden naar het bureau voor openbare werken rapporten gezonden. Ofschoon de gemiddelde jaarlijksche regenval iets meer dan 50 duimen bedraagt, viel er den 16en December 31.72 duimen. Vroegere berichten gingen nooit hooger dan 15 duimen per dag. Volgens den heer H. Parker, assistent bij de irrigatiewerken, werd deze hoeveelheid volkomen juist gemeten en hij meent zelfs, dat de neerslag vermoedelijk nog grooter was. Van af 9.30 voormiddags tot 6.30 namiddags bedroeg de hoeveelheid gevallen regen bijna $1^1/_2$ duimen per uur.

Het Mohammedaansche fanatisme.

DOOR

J. P. SCHOEMAKER.

Gep. Kaptn. Ind. Leger.

De naijver der groote Europeesche mogendheden in het verre Oosten en vooral de reuzenvorderingen van Japan, hebben in de laatste jaren meer en meer de aandacht doen vestigen op de Aziatische volkeren en het heeft niet ontbroken aan geschriften, om ons op het gevaar te wijzen, welke de Koloniale Staten van den kant der Mohammedanen en Boeddhisten bedreigt.

Zelfs de Duitsche Keizer WILLEM III heeft het noodig geoordeeld door eene allegorische voorstelling Europa te waarschuwen voor het meer en meer veldwinnen van het Boeddhisme.

Professor Vasilieff ziet echter grooter gevaar in de uitbreiding van het Mohammedanisme, dat reeds 230 millioen aanhangers telt en ook in China niet alleen wonderbare vorderingen maakt, maar zelfs het Boeddhisme verdringt en de evangelisatie zeer bemoeilijkt.

„Daar waar de Muzelman zijn voet zet", zegt Professor Vasilieff, „laat hij zijn godsdienst achter, en waar de christelijke zendelingen „hun onmacht moeten erkennen vindt de leer van den profeet ingang". Dit noemt de Professor een hoogst bedenkelijk verschijnsel, dat Europa en het Christendom ernstig bedreigt, omdat in het Mohammedaansch fanatisme een grootere kracht schuilt dan men vermoedt.

Het fanatisme speelt ook in onze Indische oorlogen een grooten rol en wordt door hoofden en priesters tegen ons gretig opgewekt, waartoe elke gelegenheid — ook geheel buiten den godsdienst staande — door hen wordt aangegrepen; en heeft eenmaal de

medeslepende, bedwelmende invloed ingewerkt, dan verandert het geheele wezen van den inlander, zooals de oorlog op Java (1825-1830) heeft aangetoond, waar het fanatisme zelfs den gedweëen, zachtaardigen Javaan maakte tot een dapper, stijfhoofdig rebel en wreedaard.

Het kan niet worden geloochend, dat het Mohammedanisme een gevaarlijk element is, en een ongemeene kracht bezit, waarschijnlijk geput uit het onvoorwaardelijk geloof in God en in den Profeet. „*La illah il Allah, Mohammed Rassoel Allah!*"

Dat de Nederlandsch Indische Regeering aan het Mohammedanisme, — dat ook in onzen Oost een belangrijk element vormt — genoegzaam gewicht hecht, moeten wij opmaken uit den steun, welken de christelijke zendelingen in de laatste jaren van Regeeringswege ondervinden, naar wij veronderstellen met het doel, om tegenover het Mohammedanisme eene andere macht te stellen.

Anderzijds verbaast ons de vrijgevigheid, waarmede de Regeering passen verleent, om naar Mekka te gaan, een pelgrimstocht, welke iedere Mohammedaan minstens eenmaal in zijn leven gehouden is te volbrengen, welke geloofswet eene zeer groote politieke beteekenis heeft, omdat den Muzelmannen — die volgens den Koran allen broeders zijn — door dat gebod, één vereenigingspunt wordt aangewezen.

Dr. Gustave Le Bon zegt in zijn uitnemend werk: „La civilisation des Arabes" over dien pelgrimstocht sprekende:

„Il n'est point besoin, d' insister sur l' importance politique „que peuvent avoir à un moment donné, de telles réunions „d' hommes, venus de si loin et unis par des intérêts religieux „communs."

En dat niet alle bedevaartgangers zich uitsluitend in 't gebed verdiepen, maar ook aan politiek doen, bewijzen de pelgrims, die te Batavia bij aankomst gearresteerd en gefouilleerd worden.

Nu moge de bewering juist zijn, dat hoe meer het aantal hadjies toeneemt, zoo minder hun prestige wordt, daartegenover staat, dat de schadelijke invloeden — door het overbrengen van Arabische begrippen en ondeugden — meer verspreid worden en deze de orde en de rust in de Koloniën verstoren.

Inderdaad, het is bezwaarlijk om in dezen den gulden middenweg te houden, te geven en te nemen, de begrippen van geloofsvrijheid te huldigen tegenover onze Oostersche onderdanen en daarbij te blijven waken voor eigen veiligheid.

Echter de gevolgen dier heillooze bedevaarttochten, de afkeer welk den inlander voor den Europeaan, den ongeloovige, wordt geleerd, en de onmogelijkheid, om altoos de draden te ontwarren waarlangs zich de fanatieke geest van dat *groote* en *gevaarlijke* vereenigingspunt naar onze koloniën voortplant, rechtvaardigen, eischen, maatregelen van voorzichtigheid namelijk: dat de gang naar Mekka minder gemakkelijk gemaakt worde.

Wij weten niet welke geheimen de hoofdzetel van den Mohammedaanschen godsdienst ons verbergt, noch welke plannen in dat broeinest van fanatisme gesmeed worden, maar wij weten, dat zich aldaar de beweegraderen bevinden, die ook de hadjies in onzen Indischen Archipel in beweging houden en dit is reeds voldoende, om een grens te stellen aan onze toegevendheid.

Dat de „hadjies" met Mekka voeling houden en aan een zeker gezag gehoorzamen, is in 1888 in Bantam maar al te duidelijk gebleken uit de gevonden correspondentie der Bantamsche geestdrijvers, welke papieren tevens afdoende bewezen, dat de bedevaartgangers onder zeer gevaarlijken invloed komen en te veel 't oor leenen aan z. g. leeraren, die door valsche uitleggingen van den Koran het fanatisme tegen de Nederlandsch-Indische Regeering trachten los te laten.

Wij zeggen „valsche uitleggingen", omdat de Koran geen onverdraagzaamheid predikt; Mohammed zelf was geen dweeper.

Toen Jeruzalem, nà eene hardnekkige verdediging door Omar genomen werd, geschiedde den Christenen geen leed en werden hunne kerken gespaard; daarentegen vermoordden de kruisvaarders twee eeuwen later alle Muzelmannen en verbrandden de Joden.

Waarschijnlijk hebben de oorlogen van de halve maan tegen 't kruis en de onverdraagzaamheid der kruisridders er toe geleid, de Christenen als den grootsten vijand van het Islamisme te beschouwen en hen ten lange leste als ongeloovigen te brandmerken, waarmede de volgelingen van den Profeet, aanvankelijk, de heidenen bedoelden.

Thans kent hij blijkbaar geen onderscheid meer tusschen „Christen" en „Kafir" en wordt de Christen zelfs *hond*, dus *onrein* genoemd.

Voeg daarbij de leer, dat de Muzelman, die den dood vindt in den heiligen strijd tegen den „Kafir" de vreugde van 't paradijs deelachtig wordt, dan is o. i. voor het fanatisme — waartoe de oosterling reeds van oudsher een natuurlijke neiging heeft — wel een verklaring te vinden.

De onverdraagzaamheid jegens de Christenen en de minachting waarmede zij bejegend worden, doen zich het meest in Turkije gevoelen, waar de Rajaas — zoo worden de niet Muzelmannen genoemd — nog dikwijls aan de wreedste vervolging blootstaan.

Het is zoo lang nog niet geleden, dat een Christen, die in betrekking stond met eene Muzelmansche vrouw ter dood werd veroordeeld. De hulp, welke Turkije wel eens genoodzaakt is in te roepen van de Westersche mogendheden, heeft den toestand wel is waar veel verbeterd; toch maakt 't fanatisme zich af en toe nog schuldig aan onderdrukking en vervolging en verplicht Rusland tusschenbeide te komen.

Onze Engelsche naburen, die meer nog dan de Nederlanders hebben ondervonden, waartoe dweeperij hunne Aziatische onderdanen voeren kan, beweren, dat het verbreiden van het christendom, het krachtigste middel is, om de onverdraagzaamheid en 't fanatisme van het heidensch Indië te onderdrukken en de Europeesche heerschappij te verzekeren.

Zij gronden hunne meening op het feit, dat tijdens den opstand van 1857 in Britsch-Indië, de rust in de gewesten, waar christelijke gemeenten waren — zooals te Tanjore en Tunneville — geen oogenblik verstoord werd.

Dat dit middel niet afdoende is, getuigt de houding van de bevolking der Philippijnen.

Het grootste gedeelte der bewoners dier Spaansche kolonie zijn Christenen en toch is hunne houding tegenover de Regeering zoo vijandig mogelijk; een bewijs dat door de evangelisatie alleen geen band gelegd wordt tusschen de overheerschers en overheerschten.

De macht van 't bekeeringswerk wordt o. i. in 't algemeen overschat.

Ook de *Nederlandsche Oost-Indische Compagnie* zag in het Mohammedanisme een groot kwaad voor haar gezag en meende dit te kunnen bestrijden, door de inlanders tot het christendom te bekeeren, reden waarom in 1612 te Leiden onder Anthonius Waldaeus, hoogleeraar in de theologie, een inrichting tot stand kwam, om zendelingen te vormen voor Indië. Tot nog toe is de zielenoogst nog zeer onbeduidend; *Java* telt nauwelijks 20000 Christenen en in Britsch-Indië, waar 150 jaren lang een leger van zendelingen met rusteloozen ijver aan 't bekeeringswerk arbeidt, is men niet gelukkiger.

Van de 180 millioen Indiërs zijn er ± 900000, die zich Christenen noemen, maar die naar geest en hart Mohammedaan of Boeddhist gebleven zijn. Wij kunnen voor die bedroevende uitkomsten geen andere verklaring vinden, dan dat de leer van Christus minder voldoet aan de behoeften van het oostersche volk dan de eeredienst van Mohammed welke de machtigste is die tusschen den Atlantischen Oceaan tot de Chineesche Zee beleden wordt.

De macht, die de Koran op zijn belijders uitoefent, is wonderbaar en nog door geen religie overtroffen.

Zelfs de grootste misdadigers, die alle menschelijke wetten durven te tarten, wagen het niet, die van Mohammed te overtreden, en vasten en bidden als de vroomste Muzelman.

Het onwrikbaar vertrouwen in Allah en den Profeet is de sterkste schakel, welke de millioenen Mohammedanen samenhoudt, terwijl het vast geloof in een onafwendbaar fatum, in het *'t staat geschreven* hen met evenveel berusting het juk van den overheerscher doet torsen, als met blinden godsdienstijver naar het zwaard grijpen, om dien overheerscher den heiligen oorlog aan te doen.

Een sluwe dweeper heeft slechts met overtuiging in naam van Allah tot hen te spreken, om ze in vurige geestdrift te doen ontvallen.

Conon Doyle zegt:

„Er behoeft slechts een energiek man, een Omar of een „Ali onder hen op te staan, die gebruik weet te maken van die „ontzagwekkende massa, om in naam van den profeet millioenen „fanatieke strijders in een reuzigen stroom te leiden."

Die woorden zijn den schrijver wellicht in den mond gegeven door de beweging, welke in den laatsten tijd in de Mohammedaansche landen wordt waargenomen en waarop reeds met een bezorgd gemoed de aandacht is gevestigd.

Het is ons niet bekend, of die heftige artikelen tegen de westersche mogendheden in enkele Turksche en Britsch-Indische (inlandsche) bladen in verband staan met die beweging, maar zeker is 't dat sommige Turksche couranten, zooals de Turksch-Arabische Malumat, en de Servet en de Fransche editie daarvan, zich ten doel hebben gesteld de Nederlandsch-Indische Regeering in opruiende opstellen bij hare Mohammedaansche onderdanen in verdenking te brengen.

In de September-aflevering van *De Indische Gids* (blz. 1096—1108)

werd in de „Maandelijksche Revue" een volledige vertaling gegeven van een bijzonder opruiend artikel in het Constantinopelsche blad *Servet*, dat door een uittreksel, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* verschenen, het eerst in Nederland bekend was geworden en algemeen de aandacht had getrokken.

Dat dergelijke opruiende bladen door de Indische Regeering in onze bezittingen, beoosten de kaap, werden verbonden, is begrijpelijk.

Die hatelijke aanvallen zijn onomstootelijk bewijzen, dat er werkelijk verstandhouding bestaat tusschen onze Mohammedaansche onderdanen en hunne Turksche en Arabische geloofsgenooten, trouwens, zulks is reeds in 1881 te *Palembang* gebleken, waar de eedgenooten ook onder de leiding stonden van een voormalig Turksch officier, Abdoel Wahib-Ben Mohammed, ridder der Medjidich orde, die vooral als bloedverwant van den groot Sherif van Mekka een ongewonen invloed uitoefende.

Nog vernemen wij, dat eenige voorname godsdienstleeraren, van de Moskee El-Azhar in Syrië pogingen in het werk stellen, om een concilium tot stand te brengen, ten einde meer aaneensluiting te verkrijgen tusschen de 72 Mohammedaansche Kerkgenootschappen.

Die kerkvergaderingen zullen gewis aan de belijders van den Koran meer eenheid en kracht verleenen en geestkrachten opwekken welke voor ons, als koloniale mogendheid, gevaarlijk kunnen worden.

Men beweert dat die beweging is uitgegaan van de Wahabiten, eene secte van den Mohammedaanschen godsdienst, welke eerst tegen 't laatst der vorige eeuw ontstond, maar reeds geheel Arabië beheerscht en ook in Britsch-Indië meer propaganda maakt, dan voor het Engelsche bestuur wenschelijk is.

Welk een verderf die „Sëctarissen" ook voor ons geweest zijn, weten wij uit de beschrijving van den oorlog tegen de Padries (1821—1837), zooals de Wahabiten ter Westkust van Sumatra genoemd werden.

Generaal Knoop o. a. zegt van één hunner hoofden, den Toeankoe Imam, den dapperen verdediger van Bondjol, den heiligen zetel der Padries, dat de Toeankoe zich den roem van een Washington zou hebben verworven, wanneer het geluk aan zijne zijde waren gebleven.

Wij halen die woorden aan, wijl over 't algemeen de inlander als vijand veel te gering wordt geschat. Reden waarom men zich

in Indië minder bezorgd maakt over eene ernstige vijandschap met de bevolking, dan over eene aanranding van buiten.

Voor 't laatste bestaat o. i. geen reden tot bezorgdheid en wij zouden er waarlijk niet minder om zijn, indien wij meer aandacht schonken, aan 't vuur, dat ons in eigen boezem dreigt en gevaarlijk genoeg om zich heen kan grijpen.

Wij verwijzen naar den Bantamschen opstand (1888), die plotseling losbarstte om aan te toonen, dat een rustige rust bedriegelijk kan zijn, want zelden verraadt het uiterlijk van den inlander wat in zijn gemoed omgaat.

Ook heeft dat oproer geleerd, dat de Mohammedaansche geestdrijvers knappe samenzweerders zijn, die niet alleen meesterlijk de kunst verstaan een Siciliaansche Vesper te beramen, maar ook den inlander, in 't geheim voor de ontwikkeling hunner plannen weten af te richten.

Ook de tijding van den opstand in de Vorstenlanden 1825 trof de Regeering als een donderslag uit een wolkeloozen hemel.

Niet minder sluw en geheimzinnig werd in 1881 het Palembangsch complot voorbereid; eene samenzwering, welke gelukkig nog op 't allerlaatste moment, door het beleid- en krachtvol optreden van den toenmaligen resident Lageng Tobias in hare moord- en heerschzuchtige plannen werd verijdeld.

Wij zeiden 't reeds, men gelooft in Indië niet spoedig aan de mogelijkheid van een opstand of aan eene gevaarlijke beweging, alsof zoo iets tot het rijk der fantasie behoorde.

Voor een jaar of 10 werden de redacteurs van twee voorname Indische bladen, die een' opstand in het Buitenzorgsche (Tjomas) voorspelden daarvoor zelfs vervolgd en gestraft.

Dat die voorspelling werd bewaarheid, is bekend. Eveneens wordt heden weinig waarde gehecht aan de waarschuwing, dat de stemming der Maleiers van de Padangsche bovenlanden — een trotsch, aanmatigend en brutaal volkje — dat nog bezield is met den Padriegeest van voor 60 jaren, tot ernstig nadenken stemt.

Sommigen verklaren rond en open, dat een vermindering en verplaatsing van troepen, waarvan sprake is, niet raadzaam zoude zijn.

Er zijn weer anderen, welke met deze bewering spotten; maar 't is soms, alsof men door onverschilligheid te toonen, een bewijs van groote meerderheid denkt te geven. „Geen grooter kwaad, dan onverschilligheid voor 't kwade", zegt generaal Knoop.

Het is mogelijk, dat het weinig kwaaddenkend karakter van den Europeaan, of onbekendheid met den waren volksaard onzer Aziatische onderdanen, de redenen zijn, dat men zoo rustig en onbekommerd daarheen leeft, maar o. i. moet zulks geweten worden aan de groote geringschatting van den bruinen broeder, die, omdat hij traag en zacht van aard is, en reeds eeuwen met onderwerping het juk der compagnie draagt, weinig gevaarlijk heet.

Die geringschatting deed velen ook de voorzorgsmaatregelen critiseeren, die allerwege op Java, tijdens het oproer in 1888, door de Indische Regeering werden bevolen.

Men zal evenwel moeten toestemmen, dat onze bestuurslieden, die op Java het roer in handen hadden, uit den aard hunner betrekking beter wisten, dan anderen, welken omvang het Bantamsche complot had.

Uit de vele arrestaties vooral op Java — kort na den opstand — was het voor den aandachtigen opmerker duidelijk, dat de samenzwering over gansch Java vertakkingen had.

Het is dan ook moeilijk aan te nemen, dat driehonderd geestdrijvers, ruim drie jaren achtereen zouden hebben geconspireerd alleen en uitsluitend om enkele Europeesche families te Tjilegong te vermoorden!

Het ontbrak der heilige cohorte gelukkig een bekwamen aanvoerder, een energiek, doortastend hoofd, waardoor zij samenwerking miste en de eedgenooten te Bantam alleen stonden toen zij te Tjilegong, door een afschuwelijk bloedbad, het sein gaven tot den algemeenen opstand.

En nog waren de grenzen van dat oproer niet te bepalen geweest, hadde de Regeering het niet terstond krachtig den kop ingedrukt.

Hoe men ook over de macht en den invloed van het Mohammedanisme moge oordeelen, de feiten bewijzen dat de steeds woelende en kuipende geestdrijvers rusteloos naar voorwendsels zoeken, om het volk op te ruien, dat gewoonlijk een al te gretig oor verleent aan die fanatieke inblazingen.

Dat het voorwendsel niet gemakkelijk te vinden is, pleit voor onze Indische Regeering, die zonder dwinglandij een stelsel volgt, welke verre boven dat van eenig ander koloniale mogendheid staat.

Streelend is het voor ons nationaal gevoel, dat ook in den vreemde ons koloniaal bestuur den palm der wijsheid wordt toegekend.

Maar niettegenstaande al zijn wijsheid, rechtvaardigheid, gematigdheid en de onvermoeide pogingen om onze Aziatische onderdanen tot beschaving te brengen, zal het, om het fanatisme, steeds de hand aan 't zwaard moeten houden, daar evangelisatie schipbreuk lijdt, op de onbuigzaamheid van den Mohammedaan en beschaving te veel afstuit op vooroordeelen en dweepzucht.

Zulks blijkt ten duidelijkste in Turkije, waar het fanatisme trots hervormingen, hooger onderwijs enz., nog geenszins is overwonnen, ja, zelfs onder de hoogere standen even sterk heerscht als onder 't volk.

Zoo sterk is de onverdraagzaamheid jegens de Christenen, dat een lid van den algemeenen raad van openbaar onderwijs in tegenwoordigheid der staatsdienaren en der tolken van de Engelsche, Fransche en Oostenrijksche gezantschappen in een gebed, na de voorlezing van de „firman" (1856) woorden gebruikten, waarmede de Turken gewoon zijn, de Christen te vloeken en naar 't verderf te wenschen.

En men zal ons toch moeilijk kunnen tegenwerpen, dat de Turken niet hooger staan in beschaving en ontwikkeling, dan de inlander van onzen oost!

Na vorenstaande rijst van zelf de voor ons onderwerp belangrijke vraag, welke wel de doeltreffendste middelen zijn om onze Aziatische onderdanen voor heillooze invloeden van Mekka te vrijwaren en te verhinderen dat een gelijksoortige beweging als die, welke in Arabië, Turkije en Klein-Azië wordt waargenomen, zich in den N. I. Archipel voortplant.

Er is zeker meer dan gewone ervaring noodig, om die middelen te beramen en in toepassing te brengen, zonder de onverdraagzaamheid en 't fanatisme nog meer te prikkelen, want 't zal niet gemakkelijk gaan den Mohammedaan aan 't verstand te brengen, dat men niets beoogt tegen zijn geloof.

Wij laten de beantwoording dezer vraag aan meer bevoegden over, aan degenen, die uit den aard hunner betrekking daarover juister kunnen oordeelen.

Niemand zal het echter daarom in ons kunnen wraken, dat wij — uit belangstelling in onze koloniën- een onderwerp onder de aandacht brengen, dat zoo nauw tot onze Indische aangelegenheden staat.

Het valt niet te ontkennen, dat die middelen moeilijker geworden zijn, sinds stoom en electriciteit alle isolatie heeft doen ophouden.

Door de veranderde omstandigheden is het aantal Mekka-gangers, in de laatste jaren, ook belangrijk toegenomen (onder de inlanders telt men thans ruim 100000 hadjies) en wel verre dat zulks hun overwicht fnuikt, neemt de dweepzucht hand over hand toe en worden de bedevaartgangers bij terugkomst nog met denzelfden vromen eerbied als voorheen, door de bevolking ontvangen.

Niet alleen, dat het volk gemakkelijk door den wil van een enkele kan bestuurd worden, wanneer deze zich in den mantel van den godsdienst hult, maar zij neemt ook alles onvoorwaarlijk aan van degenen die uit het heilige land terugkeeren; zoo bijv. verhaalt ons de „*Djawikondo*" welk stuk wij van de *Telegraaf* (15 Juli 1898) overnamen:

Mbok Kartodinomo van Solo ging eenige maanden geleden met haar man te bedevaart naar Mekka.

De onlangs van daar teruggekeerden vertelden op Solo, dat Mbok Kartodinomo op de terugreis naar Java door een groote zeeslang aangevallen en naar de diepte medegesleurd was en dat praatje vond algemeen geloof, evenals hetgeen een poosje later verteld werd, dat nl. Mbok Kartodinomo weder boven water en ongedeerd aan boord teruggekomen was van de boot, waarmede zij de reis van Djeddah maakte.

Een dezer dagen kwam Mbok Kartodinomo op Solo terug, aan het station Balapan door een massa volk welkom geheeten, terwijl haar huis nog voortdurend door tal van nieuwsgierigen bestormd wordt.

Mbok Kartodinomo is nu in de oogen harer landgenooten dubbel „heilig" èn door haar bezoek aan Mekka, èn door het gebeurde met de zeeslang.

Zeer zeker kan niemand beter over den geest bij de inlandsche bevolking oordeelen, dan de Europeanen die in de binnenlanden vertoeven en te midden der inlanders leven. Hierin komen de meesten overeen, dat de godsdienstige ernst en de invloed der hadjies in de kampongs opvallend toenemen, daarentegen de eerbied en 't ontzag voor den Europeaan sterk vermindert, iets, waarover sommige — jammer genoeg — zeer losjes denken.

Vooral de z. g. „heiligen", die schijnbaar in stille afzondering leven, in wier handen alle voorspellingen heeten te zijn, die *djimats* (talisman) uitdeelen en stemmen van den hemel hooren en daarin gelijk profeten geëerd en gehoorzaamd worden, zijn niet de minst gevaarlijke individuen voor de inwendige rust.

Een dergelijk „heilige" was ook Kiaij Medjo van wien de rebel Dipo-Negoro zich bediende, om den opstand in 1825 als een door den profeet geboden *prang-sabil* (heiligen oorlog) uit te roepen.

Ofschoon het ijverig bidden, naar wij hopen, nog geen aanleiding behoeft te geven tot wantrouwen, of om daaruit de conclusie te trekken, dat het een voorbode is van eene gevaarlijke beweging, zoo ware het o. i. raadzaam te onderzoeken, of die dévotie — welke bij den Mohamedaan allicht tot fanatisme overslaat — oprechte religieuse bedoelingen ten grondslag heeft, wie de personen zijn welke die godsvrucht opwekken, en tot welke secte van den Mohammedaanschen godsdienst zij behooren, alsmede in welken tijd en hoelang die leeraren te Mekka verbleven; of die vroomheidszin in verband staat met de golving welke in de Mohammedaansche landen nu ook in Britsch-Indië wordt waargenomen.

Omdat onze Aziatische onderdanen sinds meer dan eeuwen geen ander recht hebben erkend, dan dat der sterken, is dit nog geen bewijs, dat Turksche en Arabische onruststokers hem nooit eigen krachten zullen leeren kennen; dat zij steeds onvatbaar zouden blijven voor inmengingen en invloeden van Mekka en niet 't oor zullen leenen aan dweepzieke ijveraars die — volgens Le Bon en vele anderen — van een groot Mohammedaansch rijk droomen.

En wie zoude durven verklaren, dat in onzen Oost onder de Inlandsche hoofden en priesters geen denkende en energieke mannen zijn, die nooit de zucht in zich hebben voelen ontwaken, om op eigen wieken te drijven, en niet in 't geheim een beweging zouden aanmoedigen ter wille van het Mohammedanisme en..... eigen grootheid.

Welk een blinden eerbied de Aziaat en in het bijzonder de Mohammedaan voor zijn hoofden en priesters gevoelt, en welke de verreikende en belangrijke gevolgen kunnen zijn van het fanatisme, leert ons de opstand der Sepaijs in Britsch-Indië in 1857.

Toch wordt van de bevolking van Hindostan gezegd, dat zij even zachtaardig en gedwee is als de Javaan.

Honderd jaren hadden de bewoners in het gevoel hunner zwakheid met de meeste gelatenheid het Engelsche juk getorscht, totdat verongelijking en willekeur aan hoofden en priesters het voorwendsel gaven om een godsdienstoorlog te prediken en het

volk tot een opstand aan te zetten, welke de Engelsche heerschappij tot op hare grondslagen deed wankelen.

Die opstand heeft tevens doen zien tot welk een ontwikkeling van krachten het fanatisme den Aziaat weet te prikkelen.

Ook in onze koloniale historie zijn voorbeelden te vinden, doch opzettelijk kiezen wij een bladzijde uit den opstand der Sepaijs en putten onze gegevens over dat oproer hoofdzakelijk uit het belangrijk werk van *Steijn Parvé*.

* * *

Aanleiding tot ontevredenheid in Britsch-Indië gaf de gevangenneming en verbanning van den vorst Wajid-Ali van het koninkrijk Oude en de wederrechterlijke en laakbare annexatie van zijn rijk, dat sinds een halve eeuw Engeland's trouwste bondgenoot was en zelfs in de benardste tijden nooit de bezworen tractaten had geschonden. Wajid-Ali's moeder en oudste zoon begaven zich naar Engeland, om voor den troon van de koningin recht te zoeken en zich bij het parlement te beklagen over die onttrooning en de onwettige inlijving van Oude door den gouverneur-generaal der Britsch O.-I. Compagnie, Lord Dalhousie.

Maar dit beroep op het rechtvaardigheidsgevoel van het Engelsche volk was vergeefsch; de veroveringszucht, het Anglo-Saksische ras eigen, deed het doof blijven voor de billijke klachten zijner trouwste bondgenooten.

En het *honny soit qui mal y pense* diende ook hier, om een onverschoonbare daad te wettigen en te rechtvaardigen.

Een gesmoorde kreet ging op door geheel Britsch-Indië bij het vernemen van deze alles verkrachtende miskenning van rechten, welke bovendien door bezworen tractaten waren gewaarborgd.

De koning van Oude was een Mohammedaansche vorst, die zeer hoog in aanzien stond, ook bij de Boeddhisten, zoodat de verontwaardiging, zelfs buiten 't koninkrijk, zeer begrijpelijk was.

In de kreet van verontwaardiging stemde vooral het leger in, dat bijna geheel was samengesteld uit Sepays, op het grondgebied des vorsten aangeworven; de ruiterij bestond voor 't meerendeel uit mannen van dat rijk. Dat het vertrouwen in de Engelschen, door de schending der tractaten sterk geschokt werd, is geen wonder, en, evenals in onze koloniën maakten de Hindoesche en Mohammedaansche priesters van de ontevreden stemming gebruik, om de gemoederen op te winden en noemden zij Lord Dalhousie's trouwelooze daad een kunstgreep ten doel hebbende, om *de inlandsche bevolking van haar geloof te berooven.*

Alzoo werd door den politieken misslag van één enkel bestuurshoofd, duizenden onschuldigen prijs gegeven aan de helsche wraak van een woedende menigte, die tot het meest onbeteugelde fanatisme gebracht werd, omdat zij haar relegie bedreigd waande.

Ongelukkigerwijs werd die ontevredenheid sterk in de hand gewerkt door de invoering van 't Enfield-geweer, dat het gebruik van patronen vorderde, waarvan het papier met varkens- of met ossenvet was besmeerd, en welke

bij het laden van 't geweer moesten afgebeten worden, zooals vroeger bij de z.g. trompladers gebruikelijk was.

Waren dan de 100 jaren, sinds Indië door Robert Clive onder het bestuur van de Engelsche Oost-Indische Compagnie was gebracht, den Britten niet voldoende om te weten, dat de bevolking uit Mohammedanen en Boeddhisten bestaat, en de eersten, als belijders van den Koran, een afschuw hebben van het zwijn, de laatsten, de koe in godsdienstige vereering houden, als zijnde een heilig dier, dat zij beschouwen als de zichtbare voorstelling van den schepper op aarde?

Maar wat onze verbazing doet klimmen, is, dat het Britsche Legerbestuur geen rekening had gehouden met het stelsel der hindoecaste, waardoor verhoudingen in het leven werden geroepen, welke geheel strijdig waren met gezonde begrippen van krijgstucht.

Zoo bevonden zich bij de inlandsche regimenten minstens 3 à 400 soldaten van de priestercaste, Brahminnen genaamd, die van een hoogere caste waren dan het meerendeel hunner officieren.

De lagere caste was verplicht elken Brahmin, in geval van nood, zelfs ten koste van eigen leven te beschermen; voeg hierbij, dat de vloek eens Brahmins erger is dan de dood, dan kan men zich voorstellen, welk een overwicht de priestercaste uitoefende.

In een leger waar officieren niet de meerderen zijn, is geen krijgstucht te handhaven en ook geen vastheid en eenheid aan te brengen.

Reeds zesmaal waren er van 1806 in Britsch-Indië onder de inlandsche troepen, opstanden uitgebroken, die wel is waar niet dat ernstig karakter hadden als het oproer van 1857, maar toch reden gaven om in een leger van 360.000 man, waaronder 220,000 Sepays, de wanverhoudingen, weg te nemen.

Wij zullen ons niet onledig houden met de inrichting te beschrijven van het Britsch-Indische leger; alleen zij gezegd dat de inlandsche regimenten zeer weinig Europeesche officieren telden en deze zoo opgeblazen van aard waren, dat zij het beneden zich achtten met inlandsche officieren om te gaan en met de minderen bijna nooit in aanraking kwamen.

Was het wonder, dat de meeste Europeesche officieren onkundig bleven van den ontevreden geest onder de Sepays. En dat de inlandsche officieren zwegen, juister gezegd, meededen, spreekt van zelf.

Wat de maat deed overloopen was, dat de patronen werden vervaardigd door de laagste caste der Hindoes, de *lascars*.

Bewust dat fanatisme het sterkwerkendste middel is, om het leger voor een opstand te winnen, verzuimden de geestdrijvers niets om de onverdraagzaamheid aan te kweeken en de religie als voorwendsel te gebruiken, om een algemeen oproer voor te bereiden.

Het was in de maand Januari 1857, dat de opstand uitbrak, welke zich met verbazende snelheid over geheel Opper- en Neder-Bengalen uitbreidde. Dat deze zich zóó snel heeft kunnen voortplanten bewijst, dat het oproer te voren in 't geheim goed was voorbereid.

Het teeken tot den opstand, — den verschrikkelijksten waarvan de geschiedenis gewaagt, — werd gegeven door den Sepay Mangoe Pandy van het 34ste regiment infanterie te Barrackpore.

Deze Sepay verscheen met een geladen geweer op een ongewapend appél

en dwong den hoornblazer „alarm" te blazen; tegelijkertijd riep hij zijn kameraden toe: *„te wapen, te wapen; strijd voor uw geloof, of men zal u dwingen de patronen af te bijten."*

Ofschoon dit nabij het wachthuis gebeurde en de inlandsche officier van de wacht, getuige was van de rebellie, deed hij den Sepay niet arresteeren, zelfs niet toen Pandy den sergeant-majoor Hewson, die op 't misbaar naar naar buiten kwam, een schotwond toebracht.

Zelfs toen kort daarop twee Engelsche officieren door geweerkogels gewond werden, bleef de commandant der wacht roerloos.

Eindelijk verscheen de regiments-commandant, de kolonel Wheler, en gelastte den inlandschen officier de manschappen der wacht in *'t geweer* te doen komen, aan welk bevel onmiddellijk voldaan werd, maar de geheele wacht weigerde beslist Pandy gevangen te nemen, zeggend: „Pandy is een „Brahmin, dien zelfs de Goden moeten eeren".

Maar Pandy gaf zichzelf een schot, toen de generaal Hearsey met zijne beide zoons en eenige officieren de kazerne binnen renden.

Men meende reeds het oproer bedwongen te hebben, doch het gebeurde te Barrockpore had het smeulend vuur overal tot lichtelaaie aangeblazen.

Het ligt niet in ons bestek den opstand, reeds zoo volledig door den heer Steyn Parvé beschreven, uitvoerig te schetsen en bepalen wij ons bij eenige gebeurtenissen, welke te Delhi — het brandpunt van Mohammedaansch fanatisme in Hindoestan — hebben plaats gegrepen.

* * *

Delhi — de heilige stad, in 1631 door SHAH JEHAN gesticht, ligt aan de boorden van de Summa. — Deze prachtige stad, met hare heerlijke tempels en schoone gebouwen, hare fantastische paleizen en trotsche zuilen, ontwikkelde zich onder het Engelsche bestuur tot een groote handelsplaats.

De bevolking bestond uit $^1/_3$ Boeddhisten en $^2/_3$ Mohammedanen.

Het garnizoen telde drie regimenten inlandsche infanterie en één batterij inlandsche artillerie en had vele oorlogsmagazijnen, waaronder 't grootste arsenaal van Britsch-Indië. „Maar", zegt Steyn Parvé, „onbegrijpelijkst van alles wat onbegrijpelijk is, te Delhi was geen enkele Engelsch soldaat!"

Toch was die stad het Centraalpunt van het Engelsch Verdedigingstelsel, de sleutel van Britsch-Indië! Hier woonde in zijn fabelachtig paleis de koning Bahadoer-shah onder 't genot van een Engelsch pensioen van *f* 96.000 's maands.

Hij was een vorst tot wien èn Hindoe èn Mohammedaan opzag als tot de bron van de allerhoogste macht en zelfs de Britsch-Indische onderkoning, de vertegenwoordiger van Hare Majesteit de koningin van Engeland, naderde hem met gevouwen handen en was in 's vorsten tegenwoordigheid verplicht staande te blijven.

In de groote troon- en receptiezalen, schitterend van rijkdom en Oostersche pracht, verzamelde zich dikwerf het uitgelezen gedeelte van het Engelsche publiek, welk door den vorst steeds met gulle gastvrijheid werd ontvangen

Om een flauw beeld van den rijkdom des konings te geven, zij gezegd, dat de hemel van den troon alleen, op 132 millioen guldens werd geschat.

Maar binnen de wanden dier zalen, waar menigmaal het „God save the queen" weerklonk, gingen weldra huiveringbarende wee- en angstkreten op

van Bahodoers voormalige gasten, die op zijn bevel werden gepijnigd en vermoord.

Doch loopen wij de gebeurtenissen niet vooruit!

Toen de Engelsche bevelhebber van Delhi, de brigadier Graves, middels een rendbode kennis bekwam, van den opstand der troepen van het naast bij gelegen militair kampement Meerut, dat ongeveer 13 uren van Delhi gelegen is, meende hij op het garnizoen te kunnen rekenen, te meer wijl niet alleen de inlandsche officieren, maar ook de minderen luid hunne afkeuring te kennen gaven over 't gedrag der kameraden te Meerut.

Hij had al de troepen doen aantreden en herinnerde hun in krachtige taal aan de belofte van trouw en den roem hunner vroegere overwinningen. „Ik hoop, zoo eindigde de brigadier „dat gij het vertrouwen niet zult beschamen, „dat ik in uwe soldatendeugden stel en gij uw schitterend verleden door „gehechtheid aan uwe vanen en het Britsche gouvernement zult handhaven".

Een luid „hoera" beantwoordde de toespraak van den Engelschen bevelhebber, die daardoor te eerder in den valstrik liep, welke men hem, en den Europeanen gespannen had.

Aanvankelijk bestond het plan, de hangbrug, waarover de weg naar Meerut liep, te verdedigen, doch daar de rivier in het droge seizoen doorwaadbaar was, werd van dat voornemen afgezien en besloten de stad zelf in staat van defensie te brengen.

De vrouwen en kinderen alsmede de ongewapende personen werden, naar den z.g. vlaggestok-toren gezonden, doch velen ontvingen dat bevel te laat of in het geheel niet. Op het bericht van de nadering der muiters, plaatste Graves zich aan 't hoofd van het 54 regiment infanterie en trok onverwijld daarmede door de Cashmirepoort den weg op naar Meerut; het 38e en 74e regiment en de artillerie bleven in alarmstelling achter.

Nauwelijks was het 54e over de brug, of in de verte ontwaarde men een drom ruiters ter sterkte van 300 man, en daarachter een dichte massa, waarboven duizend bajonetten flikkerden.

Het waren de muiters van Meerut!

De ruiters behoorden tot het 3e regiment cavalerie; het voetvolk tot het 20e regiment infanterie; allen waren in vollen uniform met de eereteekens op de borst.

Graves had terstond zijne voorste afdeelingen op den weg in „bataille" doen komen en gaf den officieren met luide stem bevel het vuur te openen op de naderende cavalerie.

En zoo stonden hier kameraden tegenover kameraden, om het zwaard tegen elkaar te trekken, maar de Europeesche officieren van het 54e steunden op den trouw en krachtgevende krijgstucht van het regiment.

De troep gehoorzaamde en gaf vuur, maar geen enkele ruiter werd getroffen; de manschappen hadden met opzet in de lucht geschoten.

Met ontroering zag Graves zich door zijne soldaten verraden en, vóór het tweede „salvo" kon worden afgegeven, maakten de Sepays het „front" vrij, aldus hunne officieren ontblootende, die tijdens het schieten, achter de afdeelingen stonden om 't vuur te leiden.

Dit was blijkbaar het afgesproken teeken!

In vollen ren werpen de ruiters zich op de Europeesche aanvoerders, die zij op eene gewelddadige wijze aantastten.

De commandant van het regiment en diens adjudant konden, te paard zijnde, zich geruimen tijd verdedigen, doch werden, evenals de meeste officieren, gedood en onder de hoeven der paarden vermorseld.

Dank zij eenigen trouw gebleven Sepays, ontkwam Graves met enkele officieren aan 't zwaard der cavaleristen.

Terwijl deze opstegen en zich met het 54ste verbroederden, trok Graves met een handvol soldaten naar den vlaggestok-toren, waar reeds vele vrouwen en weerlooze burgers zich vereenigd hadden.

Juist had de brigadier den toren bereikt, toen het voetvolk, dat te vergeefs beproefd had, de ruiters bij te houden, zich met de Delhische troepen vereenigde en onder heilwenschen en bloedkreten elkaar de hand drukten.

Na zich geordend te hebben, werden de opengevallen plaatsen der Europeesche officieren door Inlandsche aanvoerders ingenomen, waarna de rebellen, de brug vernielend, de stad binnenrukten, ten einde zich van het geschut en het groote arsenaal meester te maken.

Maar hier hadden de luitenants Willoughy en Forrest, alsmede eenige onder-magazijnmeesters, waaronder Scully, alle toegangen gegrendeld en een tiental zesponders met schroot geladen.

Ten overvloede had Willoughy, die zich had voorgenomen geen enkel stuk geschut, ja zelfs geen ruimnaald in 's vijands handen te laten, één kruitworst aangelegd tot het munitiemagazijn, met het vaste voornemen, om in het uiterste oogenblik, met vriend en vijand onder de puinhoopen van het arsenaal te vergaan. En zoo geschiedde!

Toen allen door ernstige verwondingen buiten staat waren zich langer te verdedigen en de muiters binnen drongen, gaf Willoughy den onder-magazijnmeester Scully het teeken, om de vonk in het kruit te leggen.

Een geweldige ontploffing, een vulkanische uitbarsting gelijk, gepaard aan een geweldigen vuurgloed, deed *Delhi's* wallen trillen; de torens waggelden en vele huizen stortten ineen. Van het gansche arsenaal was niets meer overgebleven; de muren waren tot op den grond geslecht en 2000 muiters wijd en zijd onder steen- en aardbrokken bedolven.

Maar deze daad van zelfopofferenden moed, welke aan onze dapperen van Goegoer Malintang doet herinneren, vermocht de Engelschen niet te redden.

Integendeel, de ontploffing, welke aanvankelijk aan een toeval werd geweten en de gemoederen in de eerste oogenblikken met schrik en angst vervulde — besliste over 't lot der Engelschen.

De weinig trouw gebleven Sepaijs van den vlaggestok-toren werden eensklaps door een waanzinnige woede aangegrepen en keerden hunne wapens tegen de officieren.

Thans ontstond een hardnekkig gevecht, hetwelk de Engelschen zeer in 't nauw bracht.

Graves, beangst over 't lot der wanhopige vrouwen en kinderen, wier hartverscheurende angstkreten boven 't rumoer van den strijd weerklonk en besloot, kostte wat het wilde, hen te redden.

Hij verzocht den ongewapenden zich van alle paarden en voertuigen in den toren meester te maken en te vluchten en terwijl de officieren, bijgestaan

door een handvol gewapende burgers de Sepays bezig hielden, gelukte het de vrouwen en kinderen in de wagens te plaatsen en niet dan met de grootste moeite buiten den toren te brengen.

Begeleid door de mannen, die zich te paard wierpen, trachtten de vluchtelingen langs omwegen en door bosschen, Karnaul te bereiken.

Graves was de laatste, die den toren verliet en ontkwam alleen door de vlugheid van zijn paard; de meesten werden door de rebellen achterhaald, over de kling gejaagd of bezweken onder weg van ellende en vermoeienis.

Toen ook de achtergebleven regimenten te Delhi voor de zaak des opstands gewonnen waren, kon niets de Engelschen meer redden.

Ongeveer 10000 Sepays verstrooiden zich nu door de stad en stortten zich in de Europeesche wijken, minder uit hebzucht, dan uit moordlust.

Als bloedgierige tijgers drongen zij de huizen binnen en richtten onder de argelooze bewoners een ijzelijke slachting aan. Niemand werd door die woestelingen gespaard, zelfs niet de zuigelingen, die zij uit de armen der ouders rukten, bij de beenen vaneen scheurden of door de ramen op straat slingerden, waar de wichtjes op de punt der bajonetten werden opgevangen.

Vrouwen en meisjes werden onder de oogen hunner ouders en broeders verkracht, daarna, evenals de mannen, op de beestachtigste wijze verminkt, onthoofd en aan stukken gehakt.

In alle wijken door de Engelschen bewoond, weergalmde de lucht van angst- en wanhoopskreten, van wapengekletter en 't gebrul den Sepays.

Noch het klaaggeschrei der vrouwen, noch het hartroerend geroep en geween der kinderen om hunne ouders, welke zij zagen vermoorden, vermochten die onmenschen te verteederen.

Dagen achtereen duurde dat verschrikkelijk bloedbad; alle straten en pleinen waren met bloed en lijken overdekt; overal lagen afgehouwen ledematen verspreid. Ook de lagere volksklasse drong weldra als een verwoestende stroom de Engelsche wijken binnen en moordde niet alleen, maar roofde en plunderde en brandde al wat maar brandbaar was. Het gelukte slechts aan weinigen naar buiten te vluchten en het zwaard der Sepays te ontkomen; de meesten, welke in hun angst vloden, zonder te weten waarheen, vielen de rebellen in handen en werden, zoo het bloedgierig gespuis hen niet onmiddellijk doodde, naar de marktpleinen gedreven, waar de inlandsche officieren zoogenaamd krijgsraad hielden.

Ten aanschouwe van een tierende menigte werden de Engelsche vrouwen op bevel der inlandsche officieren met ruwe hand bij de haren rondgesleurd; haar werden de kleeren van 't lijf gerukt en zij werden onder de oogen harer echtgenooten bezoedeld, naakt door de stad gegeeseld en daarna onthalsd; den kinderen werden de vingers en teenen een voor een afgekapt, vervolgens armen en beenen stuk gehouwen, waarna men de ouders de stukken vleesch in de keel wrong. En wat betreft de mannen, deze werden in tegenwoordigheid hunner vrouwen en kinderen aan stukken gehakt, maar meestal tot het laatste gespaard, opdat zij getuigen zouden zijn van de uitgezochtste folteringen, waaraan hunne dierbaarste betrekkingen waren prijsgegeven.

Welke ontzettende gewaarwordingen moeten wel in de harten dier fiere mannen gekookt en gebruischt, welke angsten en zielssmarten de boezems

der moeders verscheurd hebben, bij het machteloos aanschouwen en ondergaan dier vernederingen en martelingen.

Geen pen is bij machte, om die gemengde aandoeningen van smart, woede, schaamte en wanhoop te schetsen, welke 't gemoed dier ten hoon en ten dood gewijde ongelukkigen verteerd hebben!

Streelend voor het menschelijk gevoel is 't, tegenover zooveel bestialiteit te kunnen melden, dat enkele bedienden blijken gaven van grootmoedigheid door hunne meesters te redden, Maar spoedig werd het schandelijk bevel uitgevaardigd, dat de straf des doods voor elk zoude zijn, die eenen blanke, zonder aanzien van rang, ouderdom of kunne een schuilplaats verleende; daarentegen werden belooningen vastgesteld voor het arresteeren of vermoorden van een Europeaan. Het spreekt van zelfs dat de bloeddorst, door hebzucht geprikkeld, tot een grenzelooze moordlust aanwakkerde.

Rusteloos zwierven gewapende benden door de ontvolkte Europeesche wijken, waar de straten met de lijken der Engelschen als opgepropt waren. Sommige benden zochten voornamelijk naar vrouwen, die geen gelegenheid hadden gehad te vluchten, en vreeselijk was het lot dat haar beschoren was; jeugd noch schoonheid vermochten die beulen te roeren

Na allerlei mishandelingen te hebben ondergaan, sneed men die ongelukkigen het vel rondom den hals door en trok het over de ooren, waarna zij in de brandende zon, naakt, met verscheurende geeselslagen, werden voortgejaagd.

Ook in Bantam op Java (1888) ondergingen de Europeesche dames nagenoeg dezelfde barbaarsche behandeling en werden zelfs hare lijken verminkt op eene wijze, welke alle beschrijving te boven gaat.

Het was voornamelijk de beruchte priesteres Njai Kamsida, die het voorbeeld gaf en de fanatieke menigte aanhitste.

Waarom dat vrouwelijk monster niet ter dood werd veroordeeld, maar in de gevangenis fort Prins Hendrik te Soerabaia hare misdaden moet boeten, is velen niet recht duidelijk.

Dat echter de Mohammedanen in dien moord op de Christenen geen misdaad zien, maar dien zelfs toejuichen, bewijst de hulde, welke de bevolking van Soerabaia, het voornemen had, Njai Kamsida te brengen, toen het bekend werd, dat zij naar het fort Prins Hendrik zoude overgebracht worden. Honderden inlanders — waaronder tal van hadjies — verdrongen zich nabij het station, om dat furie aan wier handen nog het bloed kleefde der Europeesche vrouwen en kinderen — als martelares hunner zaak — een bewijs van eerbied te geven!

Gelukkig, dat het bestuur tijdig verwittigd, hare overbrenging naar de gevangenis op een anderen dag stelde en den datum geheim hield, zoodat, het vrouwelijk monster in alle stilte achter slot en grendel getransporteerd werd.

Hoe onwaarschijnlijk het ook moge klinken, zoo heeft het nochtans der Bantamsche schurken niet aan een verdediger ontbroken, welke voor die moordenaars genade voor recht eischte!

Dat fanatisme zelfs den beschaafden oosterling tot waanzin leidt en hem tot niets ontziende barbaarschheid voert, hebben tijdens den geweldigen opstand van 1857, de Indische vorsten en prinsen in Britsch-Indië bewezen, mannen, die in beschaving en ontwikkeling bij de Engelschen niet achterstonden.

Nena Sahib, peishwa van Bhitar en afstammeling van de Mahratta vorsten, was een prins van erkende ontwikkeling.

Hij heette zeer bedreven in de Engelsche letterkunde en toonde zich hoogst ingenomen met alles wat Engelsch was

Toch werd ook hij zoodanig door fanatisme beheerscht en vergat zich dermate, dat hij 250 vrouwen wier mannen hij voor hare oogen had laten doodschieten, te Cawnpore, in de gevangenis, door de ruiters van het 2e regiment lichte cavalerie liet afmaken, toen de troepen onder generaal Havelock tot ontzet opdaagden.

Terwijl de bange angst- en wanhoopskreten dier vrouwen en het geschrei harer kinderen tot zijn paleis doordrongen, bleef hij onbewogen naar het gebouw staren, waarin die weerlooze schepselen, onder 't helsch gelach der beulen werden geslacht.

Op die wijze bleef Nena Sahib als een tijger onder de Engelschen voortwoeden, totdat de generaal Havelock Cawnpore innam.

Niet minder dan de Sepays en 't gemeen, werd ook de koning van Delhi door bloeddorstige fanatisme aangegrepen

En gelijk ontvlambare stoffen door vuur ontbranden, zoo ontwaakte *la bête humaine* in den grijsaard door het Mohammedaansch fanatisme en beschouwde hij het verdelgen der christenhonden als een vroom werk.

Alle edele gevoelens werden bij den afgeleefden vorst door dweepzieke woede verstikt en hij liet de voornaamste Engelschen, die in zijn paleis een wijkplaats meende te vinden, op de meest barbaarsche wijze pijnigen en doodmartelen.

Op zijn bevel werden 25 der jongste en schoonste meisjes van de Engelsche arristocratie, in de reeds vermelde receptiezalen gesleurd, en aan de beschimping zijner lijfwacht prijsgegeven. Het waren bekoorlijke meisjes, schitterend van jeugd en schoonheid en den Vorst allen bij naam bekend, want meermalen hadden zij zich in zijn zalen bewogen.

Hij liet die maagden geheel ontkleeden en in zijn tegenwoordigheid mishandelen op een wijze, welke de kieschheid verbiedt te beschrijven.

Schaterend van lachen bleef de grijsaard getuige van dat schandelijk schouwspel.

Toen hij verzadigd was, deed hij die meisjes, wier ouders reeds vermoord waren met striemslagen naar buiten jagen, om het vuilste koeliwerk te verrichten. Mogen wij de Engelschen gelooven, dan zijn die ongelukkigen later allen levend verbrand.

Waar de Koning voorging in dierlijke ongebondenheid, was het geen wonder, dat de Sepays wedijverden in wreedheid en bloeddorst.

Het is met weerzin, dat wij deze bloedige gruwelen onder de aandacht moesten brengen, om aan te toonen waartoe het fanatisme leiden kan, dat, eenmaal opgezweept, gereede armen vindt, tot het plegen van het barbaarsche kannibalisme.

Toen de eerste berichten van den opstand in Engeland werden vernomen, hechtte niemand daaraan veel gewicht, want men kende de Indiërs als gedwee en zachtaardig.

Maar toen elke post nieuwe schriktijdingen bracht en uit die berichten ontwijfelbaar bleek, dat het geheele bestaan der Engelschen in het Oosten

bedreigd werd, kwam geheel Engeland in beweging en trachtte het bestuur den verloren tijd in te halen door met ongemeenen spoed 40.000 soldaten bij elkaar te brengen, die op 74 bodems naar Indië vertrokken.

In welk een gemoedstemming de troepen vertrokken, laat zich lichtelijk begrijpen; haat, woede, wraakzucht vervulden de harten der strijders.

Geen wonder, want bijna geheel Engeland rouwde over zijne zoo wreed vermoorde kinderen.

De belangstelling was nu algemeen te meer daar de opstand, om den afkeer die het christendom ondervond — een godsdienstig karakter droeg.

Vele geestelijken waren omgebracht, wijl zij getracht hadden den bijbel onder 't volk te verspreiden.

Op hoog gezag werd zelfs een dag bestemd tot algemeen vasten, boete en gebeden, ten einde van den Hemel hulp en redding te smeeken!

De verrichtingen te volgen van het Engelsche leger ligt niet in ons bestek; genoeg zij gezegd, dat de opstand, dank zij de geweldige krachtsontwikkeling, na veel inspanning gedempt werd.

Velen in Engeland hebben de woede der soldaten en de strenge strafoefeningen, den opstandelingen opgelegd, veroordeeld, doch 't is gemakkelijker achter 't bidgestoelte christelijke beginselen te huldigen, dan voor den soldaat te velde, om bij het aanschouwen van al die gepleegde gruwelen, zich zelf te blijven.

Men vrage onzen officieren en soldaten van het 9e bataljon infanterie, die de Bantamsche onlusten moesten bedwingen, welke gewaarwordingen in hun gemoed brandden bij het vinden der lijken van de verminkte slachtoffers, zooveel te meer de Britsche troepen, die bijna allen een familielid of kameraad te wreken hadden.

Het is onmogelijk te luisteren naar de stem van menschelijkheid en zich te weerhouden van weerwraak, indien men dingen aanschouwt, die elke zenuw van woede en verontwaardiging doen trillen.

Toen Generaal Havelock Cawnpore had ingenomen, spoedden zich de troepen naar het gebouw, waar de vrouwen en kinderen op bevel van Nena Sahib waren gevangen gehouden, maar allen deinsden ontzet terug, want in het vertrek, waar de slachting had geplaats gehad, stond het bloed nog ruim 2 c.M. hoog en liep den soldaten in de schoenen. De muren droegen, dicht bij den vloer en vooral in de hoeken, waar de ongelukkigen waren gekropen de sporen van houwen en steken van het beulenwerk en te midden van dien bloedvijver, allerlei gescheurde kleedingstukken, welke der vrouwen van 't lichaam waren gereten, zoomede afgekapte ledematen.

Op enkele plaatsen las men opschriften in bloedige letters, onder meer een van Mevrouw Ewart, de echtgenoote van den kolonel die op bevel van Nena Sahib werd gefusilleerd.

Dat geschrift, blijkbaar tijdens de algemeene slachting in der haast en met bevende hand geschreven en waarin zij alle hare zielsangst, vertwijfeling en smart uidrukte, luidde:

„O God, O God, mijn kind, mijn kind, mijn kind, mijn arm, wreed vermoord „kind. Landgenooten, indien gij dit vindt, wreekt dan mijn arm vermoord „kind. Indien gij een menschelijk hart hebt, gedenkt en wreekt mij dan — „wreekt uwe moeders, uwe vrouwen, die hier zijn prijs gegeven aan wilden, die oud en jong hebben verkracht, daarna vermoord.

Achter de gevangenis vond men in een waterput de verminkte en naakte lichamen der vermoorden, op de ruwste wijze daarin geworpen.

Was het wonder, dat de verbitterde Engelschen de onmenschen voor de geladen kanonnen bonden en hunne ledematen door de lucht lieten vliegen?

Dergelijke strafoefeningen mogen in strijd zijn met onze beschaafde begrippen, maar de Britten hadden hunne goede gronden, om in die dreigende omstandigheden het barbaarsch fanatisme te stuiten door die afschrikwekkende executies.

Die ijzingwekkende tuchtstelling — zoo zeide een ooggetuige, deed de inlanders trillen van angst, wel een bewijs, dat er nog een doodstraf is, welke op den Oosterling indrukt maakt.

Doch dit zij, zoo het wille, de ondervinding heeft geleerd dat men met gematigdheid en zedelessen, de gemoederen van dergelijke dweepzieke moordenaars niet doet schrikken.

Over den opstand zij ten slotte gezegd, dat de Engelsche troepen met zooveel volharding en dapperheid tegen de geduchte krachten der rebellen kampten, dat het oproer reeds in de maand Maart 1858 zoo goed als gedempt was en de rust in het geschokte *Indië* langzamerhand terugkeerde.

Maar de opstand gaf den laatsten stoot aan de Britsch Oost-Indische Comp., wier geschiedenis vele donkere bladzijden vult.

Het bestuur van dat uitgestrekt rijk, met zijne vele gewesten, welke onder de vruchtbaarste en de rijkste der aarde gehouden worden, ging bij een wet (Augustus 1858) over op de koningin, wier bestuurslieden in Indië voor hun gedrag, verantwoordelijk zijn aan 't parlement. Sinds is het streven der Engelschen de bevolking van Hindoestan op den Europeeschen trap van beschaving te brengen en zoeken zij voornamelijk hun kracht in gelijkheid van godsdienst, taal en gebruiken, een samensmelting, welke de Britten meenen in de hand te kunnen werken, door meer burgerrechten te verleenen aan inboorlingen die door kennis van de Engelsche taal, beschaving en verlichting daarnaar mogen dingen.

Afgescheiden van de onmogelijkheid, om harmonie te brengen, tusschen twee rassen zoo uiteenloopend in karakter en neigingen, zal ook de onbuigzame trotsch van den Brit, die den inlander nauwelijks met een blik verwaardigt, steeds een beletsel blijven om van de Indiërs een wezenlijk deel van het Engelsche volk te maken.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Oct.—15 Nov. 1898.

De betere toestand op de suikermarkt gaf aan de koloniale fondsenafdeeling een behagelijk aanzien. De lange lijst van hooger genoteerde fondsen spreekt voor zich zelve. De Petroleumafdeeling was verdeeld: de Koninklijke en de Sumatra Palembang konden zich krachtig herstellen, ook de Tabaksaandeelen waren over het algemeen hooger, vooral de Amsterdam Deli Compagnie.

Hooger werden genoteerd:			pCt.
Aand.		Cultuur Mij. der Vorstenlanden	8
Pref. Aand.		Idem	3
Aand.		Handelsvereeniging Amsterdam	$4^1/_8$
„		Koloniale Bank	$4^3/_4$
Pref. Aand.		Idem	$3^1/_2$
Cert. v. Aand.		Liq. Barge & Moormann	$2^3/_4$
„		Ned. Handel Maatschappij	$27/_{16}$
Aand.		Ned. Ind. Handelsbank	$1^1/_2$
„		Java Bosch Expl. Mij.	2
„		Javasche Cultuur Mij.	$10^3/_4$
„		Suikerfabriek Kalibagor	9
„		Landbouw Mij. Ngoepit	7
„		Amsterdam Deli Compagnie	40
„		Amsterdam Sumatra Cultuur Mij.	$3^3/_4$
Cert. v. Aand.		Tabak Mij. Arendsburg	5
Aand.		Deli Batavia Maatschappij	13
„		Deli Cultuur Maatschij.	$7^5/_8$
„		Deli Maatschappij	7
„		Deli Tabak Maatschappij	$7^1/_4$
Pref. Aand.		Idem	$11^3/_4$
Aand.	A.	Langkat Cultuur Mij.	$1^5/_8$
„	A.	Langkat Tabak Mij.	$6^3/_4$
„	B.	Idem	5
„		Medan Tabak Mij.	$2^3/_8$
„		Padang Tabak Mij.	9
„		Rotterdam Deli Mij.	$1^3/_4$
„		Tabak Mij. Sakoeda	$6^3/_4$
„		Senembah Maatschappij	18
„	A.	Serdang Tabak Maatschappij	12
„	B.	Idem	18
„		Kon. Paketvaart Mij.	4
„		Rott. Lloyd	$3^1/_2$

Pref. Aand.	Dordtsche Petr. Industrie Mij.	2
Aand.	Kon. Mij v. Petrol. bronnen in Indië	93½
„	Sumatra Palembang Petr. Mij.	12
„	Ned. Ind. Expl. Mij.	36½
„	Singkep Tin Mij.	24
„	Deli Spoorweg Mij.	5
„	Ned. Ind. Spoorweg Mij.	2
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	5
„	Ned. Ind. Tramweg Mij.	4

Lager werden genoteerd:

Aand.	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	5
„	Besoeki Tabak Maatschappij	7½
„	Tabak mij. Langkat Soekaranda	5
„	Ned. Ind. Electr. Mij.	3
„	Java Petroleum Mij.	5
„	Petr. Mij. Moeara Enim	12½
Pref. Aand.	Oost Borneo Mij.	23¾
Aand.	Mijnbouw Mij. Soemalata	5
„	Probolingo Stoomtram Mij.	1¾
„	Semarang—Joana Tramweg Mij.	5½

DIVIDENDEN.

Deli Maatschappij	(*interim*)	20 %
Senembah Maatschappij	(„)	22 „
Deli Batavia Maatschappij	(„)	20 „
Deli Langkat Tabak Maatschij.	(„)	10 „
Mij. tot Expl. van de Suikeronderneming Djatie		5½ „
Telefoon Maatschappij Insulinde		5 „
Nederl. Indische Tramweg mij.		7½0 „
Mij. tot Expl. van Rijstlanden op Java Michiels Arnold	(*interim*)	*f* 25.—
Kinamaatschij. Djajagiri		„ 28.70
Cultuur mij. Perbawatie	(*interim*)	8 %

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen werden verhandeld:

Aand.		Deli Tabak Maatschappij	38—38¾ %
Pref. Aand.		Mij. tot Expl. der Suikerfabriek Badas	100—105 „
Aand.		Billiton Mij., 1e rubriek	*f* 1100.—
„		Idem , 2e rubriek	*f* 805.— „ 850.—
„	B.	Java Petroleum Mij.	166 %
„		Landbouw Mij. Manang	105⅛ „
„		Landbouw Mij. Ngoepit	270—275 „
„	B.	Tabak Mij. Sakoeda	85—92 „
„		Singkep Tin Maatschij.	75—85 „
„		Cultuur Mij. Penampean	36 „
„		West-Java Kina Cultuur Mij.	28—30 „
Opr. bewijs.		Kon. Paketvaart Mij.	*f* 360.—
Aand.		Padangsche Handel Maatschij.	128 %
„		Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	94¼ „

Volgens het Weekblad van de Commissiebank:

Pref. Aand.	Mij. tot Expl. der Suikerfabriek Badas	100 %
Aand.	Cultuurmij. Pondok Gedeh	997/8 „
„	Biliton Mij. 1e rubriek . . . . . f 1050.— f 1100.—	
„	Idem 2e rubriek . . . . . „ 810.— „ 875.—	
„	Ned. Ind. Crediet- en Bankvereeniging	78 %
„	O.-I. Zee- en Brand-Assur. Mij.	93 „
Oblig.	6 % 2 Hyp. Suikerfabriek Kalibagor	85 „

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

Aand.	West-Java Kina Cultuur mij.	29 %
Cert. v. Aand.	Tabak Maatschappij Arendsburg	675 „
Aand.	Rotterdam Deli Maatschappij.	169 „
„	Amsterdam Sumatra Cultuur mij.	114 „
„	Ned. Ind. Gas-Maatschappij.	135 „
Pref. Aand.	Dordtsche Petroleum Industrie Mij.	113 1/2 „
4 1/2 % Oblig.	Idem	99—99 1/2 „
Aand.	Madura Petroleum Exploratie Mij.	105 „
„	Ned. Ind. Exploratie Mij.	120—138 „
„	Cultuur mij. Wonokitri.	32 „
Pref. Aand.	Deli Tabak Maatschappij.	115 „
Gew. Aand.	Idem	45—46 1/2 „
Aand.	Tabak Maatschij. Franco-Deli.	78 „
„	Medan Tabak Maatschij.	237 „
Cert. v. Aand.	Idem	245—252 „
Pref. Aand.	Serdang Tabak Maatschij.	169—175 „
Gew. Aand.	Idem	72 „
Aand.	Kon. Ned. Mij. tot Expl. v. petr. br. in Ned.-Indië .	232 1/2 „
4 1/2 % Oblig.	Idem .	95 1/2 „
Aand.	Suikerfabriek Kalibagor	37 1/2—38 „
5 % Oblig.	Idem	96 „
Aand.	Deli Cultuur Mij.	143—144 „
Cert. v. Aand.	Idem	148—149 „
Aand.	Petr. Mij. Sumatra-Palembang	103 „
„	Singkep Tin Mij.	95 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Nov. 1	TE AMSTERDAM. Nov. 15	TE BATAVIA. 17 Oct.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	57 1/4	59	
id. ...Pref. Aand.	138	138	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	105	107 1/2	105 laatst verk.
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	70	70	70 „ „
Javasche Bank..... „	157 3/4	158	162 1/2
Koloniale Bank..... „	47 1/8	47	45 „ „
id. .....Pref. Aand.	66	67 1/2	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	56 1/2	57 1/4	
Ned. Handel-Mij..... „	147 1/4	148 7/16	147
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	95	95	100
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	85	84 1/2	80 1/2
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	106	106	
Badas, Suikerfabriek..... ...Aand.	27 1/2	27 1/2	
Banda, Credt. & Handelsver. „	80	80	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	80	79	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	73 1/2	71	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	38 1/4	38	
Kaliwoengie Plantaran..... „	53	53	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	100 „ „
Michiels-Arnold, Rijstl.. ...Cert. v. A.	96	95	
Ned Ind. Houtaankap Mij...Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	270	270	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	38	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentan.-Lor..... „	120	122	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	122	122	
Amsterdam-Deli Comp..... „	674	685	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	111 1/2	114 3/4	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	680	679	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	—	—	
Besoeki Tabak-Mij..... „	—	76	
Deli-Batavia-Mij..... „	435	435	
Deli-Cultuur-Mij..... „	140 5/8	143 5/8	
Deli-Maatschappij..... „	498 1/2	474*	*ex div.
Deli-Tabak-Mij..... „	48	46	
„ .....Pref. Aand.	114	114 3/4	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	78	75 1/2	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	126 1/2	126	
„ „ ..... „ B.	58	58	
„ Tab.-Mij..... „ A.	147 3/4	149 5/8	
„ „ „ ..... „ B.	121	125	
Medan-Tab.-Mij..... „	246 3/4	245 3/8	
N. As. T. Mij. v./h. Herrings. Pref. Aand.	—	—	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Aand.	68	65	
Padang Tabak-Mij..... „	116	114	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	160	169	
Tabak Mij. Sakoeda..... „	93 1/2	95 3/4	
Senembah-Mij..... „	504	480*	*ex div.
Serdang Tab. Mij..... „ A.	171 1/2	180	
„ „ „ ..... „ B.	65 1/2	73 1/2	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Nov. 1	TE AMSTERDAM. Nov. 15	TE BATAVIA. 17 Oct.
Ned.-Ind. Electr.-Mij. . . . . Aand.	69	67	80 laatst verk.
Kon. Paketvaart-Mij. . . . . „	173¼	177	172½
Rott. Lloyd . . . . . „	113	115	
Stoomv. Mij. Nederland . . . . . „	160	160	
Dordt. Petr. Industrie Mij . . . Pref. Aand.	111	112	
Java Petroleum Mij. . . . . Aand.	170	168	
Petroleumbronn. in Indië . . . „	244½	292½	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	118¾	119	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	98½	92	
Petrol. Expl. Mij. Tegal . . . . . „	—	—	
Ned. Ind. Expl. Mij. . . . . „	140	146½	
id. Mijnbouw-Mij . . . . . „	—	94¼	100
N. Celebes Mijnb. Mij . . . . . „	—	—	
Oost Borneo Mij. . . . . „	—	22	
id. . . . . Pref. Aand.	50	35	
Singkep Tin-Mij. . . . . Aand.	85	99	
Mijnbouw Mij. Soemalata. . . . „	182⅝	185	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok. . . . „	—	—	
Deli-Spoorweg-Mij. . . . . „	170	175	170 laatst verk.
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. . . . . „	203	207	195 „ „
Babat Djomb. St. tr. Mij. . . . „	—	76	
Bat. Electr. Tram-Mij . . . . . „	90	90	
Kedirie Stoomtram-Mij . . . . . „	115	115⅛	120 „ „
Madoera „ „ . . . . . „	101	101	
Malang „ „ . . . . . „	102¾	102¾	110 „ „
Modjokerto „ „ . . . . . „	97	102	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. . . . . „	132½	134	130 „ „
Oost-Java-Stoomtram. . . . . „	—	107½	105 „ „
Passoeroean „ . . . . . „	101	101	
Probolingo Stoomtr.-Mij. . . . . „	98	98	112½ „ „
Semar.-Joana Tramw.-Mij. . . . „	200	194½	200 „ „
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij. . „	123½	122	124
Serajoedal St.-Tr.-Mij. . . . . „	129	130	132½ „ „
Ned.-Ind. Hypotheekbank . . . „	—	—	105 „ „
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95
id. Effectenbank. . . . . „	—	—	95
Padangsche Handel Mij. . . . . „	—	—	115 „ „
Winkel-Mij. Eigen hulp . . . . . „	—	—	100
Maatsch. Onderlinge hulp . . . „	—	—	67½
Scheepsleverantie Mij. . . . . „ A.	—	—	180 „ „
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	380 „ „
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij . „	—	—	100 „ „
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij . . . . . „	—	—	100 „ „
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij . . . . . „	—	—	100 „ „
Nederl. Lloyd . . . . . „	—	—	100 „ „
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij. . . „	—	—	165 „ „
2de N.-I. id. . . . „	—	—	148 „ „
Koloniale id. . . . „	—	—	155 „ „
2de Kol. id. . . . „	—	—	140 „ „
Brand-Verz.-Mij. Mercurius . . „	—	—	180 „ „
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling. „	—	—	150 „ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 17 Oct.
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	Aand.	220 laatst verk.
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	170 „ „
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105 „ „
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	140 „ „
2de id.	„	100 „ „
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	60 „ „
id. de Merapi	„	95 „ „
id. de Oosthoek	„	80 „ „
id. de Westhoek	„	35 „ „
id. Noordhoek	„	30 „ „
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	30 „ „
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	130
id. Ardjoeno	„	140
id. Sumatra	„	85 „ „
Batavia'sch Prauwenveer	„	130 „ „
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv	„	155
Tagalsch Prauwenveer	„	155 „ „
Nieuw Semarangsch Pr.vr	„	155 „ „
Samar. Stoom- en Prauwenv	„	110 „ „
Prauwenv. te Soerabaya	„	85 „ „
Oost-Java Prauw-Mij	„	85 „ „
Soer. Prauw-Mij.	„	127½ „ „
Nieuw Soerab. Pr.-veer	„	175 „ „
Nieuw Pad. Prauwenveer	„	120 „ „
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	„	150 „ „
Bageleu-Thee & Kina-Mij	„	65 „ „
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	150 „ „
Cultuur-Mij. Pagottan	„	100 „ „
„ Tjiogreg	„	100 „ „
Kina-Mij. Kertamana	„	80 „ „
Cultuur-Mij. Perbawatie	„	230 „ „
id. Goalpara	„	200 „ „
Kartasoera Cult. Mij	„	75 „ „
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	„	75 „ „
„ Artana	„	100
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	117½ „ „
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	160 „ „
Assam Thee Ondern. Malabar	„	105 „ „
Cultuur Mij. Ramawatie	„	160 „ „
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	175
Intercomm. Telefoon-Mij	„	100 „ „
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	105 „ „
Preanger Telefoon-Mij	„	110
Mij. t. Expl. v. Telef. verb in Ned. Ind.	„	100 „ „
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	100 „ „
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	90
Algemeene Exploratie-Mij.	„	100 „ „
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	60 „ „
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	130
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	95
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	75 „ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:			TE BATAVIA, 17 Oct.		
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	Aand.		40	laatst.	verk.
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„		210	„	„
Exploratie-Mij. Balangan	„		100	„	„
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„		100	„	„
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„		250	„	„
Exploratie-Mij. Kolchis	„		325	„	„
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	„		90	„	„
„ „ Batjan	„		100	„	„
Mijnbouw Mij. Monano	„		115	„	„
„ „ Soepajang	„		150		
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„	A.	80	„	„
„ „ „	„	B.	90	„	„
Mijnbouw Mij. Atjeh	„		100	„	„
Goud Exploration Mij. Bone	„		90	„	„
Exploratie Mij. Doda	„		100	„	„
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„		100	„	„
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	„		97½	„	„
„ „ Sonder	„		120		
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„		97½	„	„
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	„		45		
„ „ Pagoejaman	„		105	„	„
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	„		100	„	„
Centraal Celebes Mijnbouw Mij	„		100	„	„
Mijnbouw Mij. Tomini	„		100	„	„
„ „ Bwool Lonoe	„		100	„	„
Goud Exploratie Mij. Redjang Lebong Zuid	„		100	„	„
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	„		600	„	„
Ned.-Ind. Gas-Mij	„		120	„	„
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„		85	ex div.	
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„		100	laatst.	verk.
New Singap. dist. Water Ice Cy	„		200	„	„
Java Veem	„		125	„	„
Ned. Ind. Sport Mij.	„		100	„	„
Bandongsche Quinine Eabriek	„		100	„	„

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

FABRIEK VAN STOOM- EN ANDERE WERKTUIGEN TAYLOR AND LAWSON.

(*Javasche Crt. No. 77, van 27 September 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. De voortzetting van de fabriek van stoom- en andere werktuigen der firma Taylor and Lawson, zoomede in verband daarmede het maken en repareeren van bouwmateriaal, machinerieën en vaartuigen en de handel voor eigen rekening en in commissie in bouwmaterialen, machinerieën, ijzerwerken enz.

Kapitaal. *f* 300.000, in 300 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer J. W. Bennett voor 298 aandeelen: het erfpachts-

recht op een stuk grond, eenige eigendomsperceelen, alle te Batavia gelegen, een huurcontract, en de genoemde fabriek met den geheelen inventaris en alle vorderingen ten laste daarvan.

Bestuur. 1 directeur: de heer G. Hoven; minstens 2 commissarissen: de heeren G. G. Lion en J. C. Mac Coll.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 75 % aan aandeelhouders, 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 5 % aan het reservefonds.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 10 % van het maatschappelijk kapitaal bedraagt, vervallen de genoemde 5 % der overwinst aan aandeelhouders.

BOUW-MAATSCHAPPIJ DE VRIES.

(*Javasche Crt. No. 77, van 27 September 1898*).

Zetel. Semarang.

Doel. De exploitatie van eenige te Semarang gelegen, en van later te verkrijgen eigendomsperceelen, zoomede het oprichten van huizen en andere gebouwen, en het verhuren, verkoopen en ruilen van vastigheden in de residentie Semarang.

Kapitaal. *f* 80.000, in 80 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door vrouwe C. Bultman, weduwe den heer H. A. de Vries, voor 78 aandeelen: de aan haar toebehoorende perceelen te Semarang.

Bestuur. 1 directeur of directrice: Mevr. Wed. H. A. de Vries; 2 commissarissen: de heeren E. G. Gasper en J. H. A. de Vries.

Winstverdeeling. Na aftrek van bijdragen voor event. reserve- en vernieuwingsfondsen, van event. tantièmes en van hypotheek-rente en aflossing, wordt de winst aan aandeelhouders uitgekeerd.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN LANDERIJEN EN ANDERE VASTIGHEDEN OEI SOEI TJOAN.

(*Javasche Crt. No. 78, van 30 September 1898*).

Zetel. Banda-Neira.

Doel. De exploitatie van: het specerijland „Boetoeng"; 1/4 gedeelte in het specerijland „Boven Dender", alsmede eenige perceelen, alle gelegen in de afd. Banda, resid. Amboina, zoomede van nader event. te verkrijgen perceelen.

Kapitaal. *f* 300.000, in 60 aandeelen à *f* 5000.—

Inbreng. Door de Chineesche vrouwen Oei Tjaai Sean, Oei Tjaai Koen en den heer Mr. J. Lee: voor de 60 aandeelen: de bovengenoemde landerijen en perceelen.

Bestuur. 2 directeuren: de Chineezen Njio Poan Kok en Njio Poan Kam.

Winstverdeeling. 10% aan een reservefonds, 90% aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 50.000 bedraagt, komt de 10% der winst aan aandeelhouders.

HOTEL DES INDES.
(*Javasche Crt. No. 78, van 30 September 1898*).

Zetel. Soerabaia.

Doel. De voortzetting der exploitatie van het hotel en daarbij behoorende wagenverhuurderij, tot dusverre gedreven onder den naam „Hotel des Indes", in het perceel gelegen ter hoofdplaats Soerabaia, in de buurt Kali Sosok.

Kapitaal. *f* 30.000, in 60 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door den heer P. B. Watrin voor 40 aandeelen en *f* 9.301,71 in contanten: de huurrechten op bovengenoemd perceel, benevens de complete inventaris.

Bestuur. 1 directeur: de heer P. B. Watrin; 1 commissaris: de heer Mr. A. Paets tot Gansoijen.

Winstverdeeling. 5% aan den directeur, 5% aan den commissaris, 10% aan den administrateur, 80% aan aandeelhouders.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ SOEMPOER.
(*Javasche Crt. No. 79, van 4 October 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het overnemen van de te 's-Gravenhage gevestigde „Ned. Exploitatie- en Exploratie-Mij. Oost-Sumatra" van —, en het exploiteeren van de vergunning tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen in — een terrein, gelegen in de res. Padangsche Bovenlanden, afd. Tanah Datar, onder-afd. Lintau en Boea.

Kapitaal. *f* 130.000, in 1300 aandeelen à *f* 100.— waarvan 650 zijn geplaatst.

Inbreng. Voor 500 aandeelen: de bovengenoemde vergunning. Bij uitgifte der nog niet geplaatste 650 aandeelen, zullen nog 500 aan de inbrengster worden uitgereikt.

Bestuur. 1 directeur: de firma van Heusden & Mees, 3 commissarissen: de heeren Mr. J. Gerritzen en Ceuleers, de 3e nader te benoemen.

Winstverdeeling. 85 % aan aandeelhouders, 10 % aan de commissarissen, 5 % aan den directeur.

PADANGSCHE OLIEFABRIEK.
(*Javasche Crt. No. 80, van 7 October 1898*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het fabriceeren van olie uit cocosnoten en andere oliehoudende planten en zaden, de handel in alle soorten van olie en in het residu van het fabrikaat en eindelijk, desvereischt, de cultuur van oliehoudende planten en zaden.

Kapitaal. *f* 180.000, in 720 aandeelen à *f* 250.

Inbreng. Voor den heer J. W. Reehorst worden 160 aandeelen als volgefourneerd beschouwd, als vergoeding der door hem, ter zake der oprichting dezer vennootschap gedane uitgaven en als remuneratie der door hem, te dier zake verrichte werkzaamheden.

Bestuur. 1 directeur: de firma E. Dunlop & Cie.; 3 à 4 commissarissen: de heeren J. M. de Lange, Mr. J. Gerritzen en Mr. A. Maclaine Pont; 1 administrateur: de heer J. W. Reehorst.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend, van het overige komt 10 % aan het reservefonds, 60 % aan aandeelhouders, 10 % aan den directeur, 10 % aan den administrateur, 10 % aan de commissarissen.

TABAKMAATSCHAPPIJ „NAMOE DJAWI".
(Staats-Crt. No. 248, van 24 October 1898).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van gronden op het eiland Sumatra; het planten, voor de markt bereiden en verkoopen van landbouwproducten — in hoofdzaak tabak en koffie — zoomede alles wat met de exploitatie in verband staat.

Kapitaal. *f* 900.000, in 700 preferente en 200 gewone aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de heeren O. Richelmann, R. Tiele en G. F. Melbourn, voor 200 aandeelen en 500 preferente aandeelen: de ondernemingen Namoe Djawi en Goenoeng Merlawan, gelegen afd. Deli, onderafd. Boven Langkat, res. Oostkust van Sumatra, met de daaraan verbonden landconcessie, de schuren, gebouwen en inventaris, het provenu van den oogst 1897 en de te verkoopen oogst 1898, en zulks vrij van schulden, behalve koeli-Credits.

Bestuur. 1 directeur: de heer E. M. Ostwalt; 3 à 5 commissarissen: de heeren T. T. Gleichman, W. Jiskoot, O. Richelmann, C. Teves en W. C. de Vlaming.

Winstverdeeling. Eerst 6% dividend voor de preferente aandeelen. Van het overblijvende komt: 10% aan den directeur, 10% aan commissarissen, 10% aan het reservefonds, 70% aan alle aandeelen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 450.000 bedraagt, kan de vergadering besluiten dit niet te vergrooten, en wordt alsdan het voor dit fonds genoemde winstaandeel als volgt verdeeld: 50% aan alle aandeelen, 30% aan den directeur, 20% aan commissarissen.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN DE SUIKERONDERNEMING „TJOMAL."
(Staats-Crt. No. 248, van 24 October 1898).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. De exploitatie van de in volle werking zijnde suikeronderneming „Tjomal", in de res. Tegal, met bijbehoorende arakstokerij.

Kapitaal. *f* 1.000.000, in 400 aandeelen à *f* 2.500, splitsbaar in onderaandeelen à *f* 500.—.

Inbreng. Voor 240 aandeelen en 240 oprichtersbewijzen: de eigendom der suikerfabriek Tjomal, de arakstokerij en de inventaris, te velde staande gewassen, aanwezige suiker en verder toebehooren, zoomede de contracten aan de onderneming verbonden, inzonderheid dat met de Intern. Crediet- en Handelsvereeniging Rotterdam gesloten betreffende consignatie der producten.

Bestuur. 1 directeur: de heer E. J. J. H. Rombouts; minstens 3 commissarissen: de heeren Jhr. W. H. Teding van Berkhout, Jhr. C. C. van der Wijck, F. H. M. Senfft von Pilsach, F. W. des Tombe en Mr. B. baron Mackay.

Winstverdeeling. Na aftrek van 10% voor het reservefonds wordt de winst als volgt verdeeld: eerst 5% dividend; van het overige komt 10% aan het reservefonds, 3% aan den directeur, 2% aan commissarissen, 65% aan aandeelhouders en 20% aan de houders der oprichtersbewijzen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 300.000 bedraagt, vervalt het winstaandeel aan dit fonds, en wordt dit winstaandeel verdeeld in dezelfde verhouding als bovengenoemd.

NEDERL.-INDISCHE INDUSTRIE- EN HANDELMAATSCHAPPIJ.

(*Staats-Crt. No. 252, van 28 October 1898*).

Zetel. Amsterdam. Een bijkantoor te Londen wordt geopend. Andere bijkantoren kunnen in Nederl.-Indië en elders worden geopend.

Doel. Het koopen, huren en op andere wijze verkrijgen en exploiteeren van mijnen en landbouwondernemingen, met inbegrip van petroleum en alle andere producten van den grond zonder uitzondering, het vervoeren, raffineeren en voor de markt gereedmaken, het koopen en verkoopen van en in het algemeen het handelen in mijn- en landbouwproducten, met al wat daartoe behoort, het koopen, uitrusten en bevrachten van schepen, het aanleggen en exploiteeren van spoor- en tramwegen daaronder begrepen.

Kapitaal. *f* 2.000.000, in 2000 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Als storting van 50 % op de 2000 aandeelen voor de gezamenlijke aandeelhouders: *a.* eene concessie voor de exploitatie van steenkolen, asphalt en andere bitumineuse zelfstandigheden, genaamd de Louise, ook genaamd de Sanga-Sanga-concessie; *b.* eene concessie voor de exploitatie van steenkolen, binnen de grenzen van bovengenoemde petroleum-concessie; *c.* eene concessie voor de exploitatie van steenkolen, genaamd de Mathilde, ook genaamd de Baleh Pappan-concessie; *d.* eene concessie voor de exploitatie van petroleum, asphalt en andere bitumineuse zelfstandigheden binnen de grenzen van laatstgenoemde steenkolen-concessie; *e.* het recht van onderzoek naar petroleum en andere bitumineuse zelfstandigheden, in eene streek gelegen tusschen de beide concessiën Mathilde en Louise; alles gelegen op het eiland Borneo.

Bestuur. 3 directeuren: de heeren M. Samuël, te Londen, O. W. G. Briegleb en G. P. van Tienhoven, beide te Amsterdam.

Winstverdeeling. Eerst 20 % voor een reservefonds, totdat dit *f* 1.000.000 zal bedragen. Buitendien heeft de directie het recht eene extra reserve tot een maximum van *f* 300.000 aanteleggen. Het daarna overschietende wordt zooveel doenlijk als grondslag beschouwd voor het uitkeeren van dividend.

KOFFIE-CULTUURMAATSCHAPPIJ „WILHELMINA".

(*Staats-Crt. No. 253, van 29 October 1898*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De cultuur op gronden in Nederl. Indië, (met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta), en de verkoop van het product.

Kapitaal. *f* 500.000, in 1000 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door de Handelsvereeniging „Amsterdam", voor 997 aandeelen: de vroeger aan de Koffieplantage maatschappij „Hansa" toebehoorende koffieondernemingen, met de daaraan verbonden rechten, nl. de ondernemingen Soember Petoeng, Soember Langsep, Soember Rawoe, en de erfpachtsperceelen Sonowangi en Soeroe Demoeng, behoorende tot de onderneming Sonowangi; de van die ondernemingen thans nog onverkochte koffie; in contanten: het saldo van rekening tusschen haar en het Comité ter waarneming der belangen van de houders van 5 % 1e hyp. obligatiën, ten laste van de Koffie-plantage mij. „Hansa"; — door genoemd comité voor 3 aandeelen: 487 stuks 5 % oblig. Hansa en de daaraan verbonden rechten.

Bestuur. 1 directeur: De Administratie- en Cultuurbank, zoolang de heer S. Everts er van directeur is; 3 à 5 commissarissen: de heeren C. J. Koch, A. Roelvink en H. J. Waller.

Winstverdeeling. Eerst 20 % voor een reservefonds totdat dit ƒ 200.000 zal bedragen, daarna 7½ % dividend. Het overige zal worden verdeeld als volgt: 7½ % aan den directeur, 2½ % aan elken commissaris, het overige aan aandeelhouders, tot een maximum van hetgeen noodig is om hun te samen 10 % dividend uittekeeren. Het event. exedent, benevens de rente van het reservefonds, wanneer dit het bovengenoemde maximum heeft bereikt, worden gestort in een waarborgfonds, hetwelk zal dienen om van eenig jaar waarin geen 5 % dividend uit de winst kan voldaan worden, dit tot 5 % aantevullen.

LANDBOUWMAATSCHAPPIJ „SOEKOWONO".

(*Saats-Crt. No. 264, van 11 November 1898*).

Zetel, Nijmegen.

Doel. Het drijven van landbouw op het eiland Java (behalve in de residentiën Soerakarta en Djokjakarta), het opkoopen van door anderen geteelde producten aldaar, het verkoopen van eigen en gekochte producten en van de daaruit bereide fabrikaten; het voor de markt bereiden van producten op Java voor rekening van derden en het verkoopen van in commissie gegeven producten, liggen binnen den werkkring der vennootschap.

Kapitaal. ƒ 800.000, in 800 aandeelen à ƒ 1000.—

Inbreng. Door de heeren J. D. Douw van der Krap, K. Douw van der Krap, A. Bosman, S. IJpes en A. W. F. Nieman voor 400 aandeelen: de onderneming Soekowono, gelegen afd. Bondowosso en Djember. res. Besoeki.

Bestuur. 1 à 3 directeuren: de heeren A. Bosman, J. D. Douw van der Krap en A. W. F. Nieman. Wanneer het maatschappelijk kapitaal in zijn geheel geplaatst zal zijn, kunnen door de algemeene vergadering van aandeelhouders, 3 aandeelhouders worden aangewezen, om als commissarissen op te treden.

Werkkapitaal. Ten einde de beschikking over het noodige werkkapitaal te verkrijgen en de eventueele verliezen te dekken, zal een waarborgfonds worden bijeengebracht, waarvan de rente aan de respectieve eigenaren zal worden uitgekeerd. Hierin wordt door bovengenoemde inbrengers deelgenomen voor ƒ 200.000.—. Het maximum waartoe dit waarborgfonds zal gebracht worden is ƒ 400.000.

Winstverdeeling. Indien de zuivere winst minder dan ƒ 10.000.— bedraagt, dan komt het geheele bedrag aan de aandeelhouders: is die winst méér dan ƒ 10.000, doch minder dan ƒ 20.000, dan komt dat meerdere aan het waarborgfonds. Bedraagt die winst ƒ 20.000 of meer, dan wordt 50 % daarvan aan het waarborgfonds toegevoegd, totdat dit zijn maximum bereikt heeft. Van het beschikbare bedrag der winst komt eerst 5 % dividend aan aandeelhouders, en van het dan overblijvende 10 % aan de gezamenlijke directeuren en 90 % aan aandeelhouders. De directie kan in elk geval beslissen om van het gedeelte der winst dat door aandeelhouders zou worden genoten, eene bizondere reserve te vormen tot bestrijding van buitengewone uitgaven, veroorzaakt of verwacht door ongunstige omstandigheden, noodzakelijke uitbreiding

of andere oorzaken. Zoodra het maximum van het waarborgfonds bereikt is, of wanneer het maatschappelijk kapitaal geheel geplaatst is, wordt de winst als volgt verdeeld: eerst 5 % dividend. Van het overige komt 5 % aan de directie, 10 % aan een reservefonds, 85 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 50 % van het geplaatst maatschappelijk kapitaal bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1897.

Opbrengst September 1898	f	103.000	tegen	f	87.000	in	1897
„ per dagkilometer	„	33.66	„	„	28.43	„	„
„ sedert 1 Jan. 1898	„	931.000	„	„	907.000	„	„
„ October 1898	„	102.000	„	„	99.112	„	„
„ per dagkilometer	„	32.25	„	„	31.30	„	„
„ sedert 1 Jan. 1898	„	1.033.000	„	„	1.005.150	„	„

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Semarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Opbrengst over September 1898.

Reizigers, aantal (104.100)	f	44.000.—
Goederen, tonnen (44.800)	„	214.300.—
Diverse ontvangsten	„	8.200.—
Totaal	f	266.500.—
Per dag-kilometer	„	43.33
Vorig jaar	„	298.100.—
	„	48.47.—

		1898.		1897.
Opbrengst van af 1 Jan.	f	2.077.289.88	„	2.057.576.35
„ per dag-kilometer	„	37.12	„	36.76

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (88.600)	f	29.600.—
Goederen, tonnen (10.500)	„	40.300.—
Diverse ontvangsten	„	3.200.—
Totaal	f	72.900.—
Per dag-kilometer	„	43.39
Vorig jaar	„	69.100.—
	„	41.13

		1898.		1897.
Opbrengst van af 1 Jan.	f	635.076.74	f	625.976.13
„ per dag-kilometer	„	41.54	„	40.94

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (28.900)	ƒ	3.300.—
Goederen, tonnen (8.000)	„	10.200.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	ƒ	13.700.—
Per dag-kilometer	„	19.02
Vorig jaar	„	15.300.—
	„	21.25

	1898.		1897.
Opbrengst van af 1 Jan.	ƒ 87.580.28	ƒ	83.846.53
„ per dag-kilometer	„ 13.37	„	12.79

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (39.200)	ƒ	7.300.—
Goederen, tonnen (2.200)	„	4.300.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	ƒ	11.800.—
Per dag-kilometer	„	8.37
Opbrengst van af 1 Juli	ƒ	41.799.01
„ per dag-kilometer	„	9.67

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Oct. 1898 ƒ 26.800 tegen ƒ 25.600 in 1897; sedert 1 Juli 1898 ƒ 114.200 tegen ƒ 103.800 in het vorig jaar.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Oct. 1898 ƒ 4.600 (telegrafisch), + ƒ 332; sedert 1 Jan. 1898 ƒ 48,036 + ƒ 3,968.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Oct. 1898 ƒ 2.500 (telegrafisch) + ƒ 1.363; sedert 1 Jan. 1898 ƒ 23.642 + ƒ 14.734.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Oct. 1898 ƒ 2.500 (telegrafisch) + ƒ 874; sedert 1 Jan. 1898 ƒ 51.161 + ƒ 28.074.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Oct. 1898 ƒ 3.850.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Oct. 1898 ƒ 22.500 + ƒ 10 160 .

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-Opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Oct. 1898	ƒ 64.400	ƒ 8.60	242
„ 1897	„ 72.500	„ 9.70	
Verschil minder	„ 8.100	„ 1.10	
Van 1°. Jan. tot ult. Oct. 1898	„ 759.600	„ 10.30	242
„ „ „ „ „ „ 1897	„ 726.100	„ 9.90	
Verschil meer	„ 33.500	„ 0.40	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Oct. 1898.		f	17.200	f 14.20	39
„ 1897.		„	13.900	„ 20.30	22
Verschil	meer	„	3.300	„ —	
	minder	„	—	„ 6.10	
Van 1°. Jan. tot ult. Oct. 1898.		„	158.600	„ 14.30	37
„ „ „ „ „ „ 1897.		„	131.900	„ 20.60	21
Verschil	meer	„	26.700	„ —	
	minder	„	—	„ 6.30	

Lijn Modjokerto-Ngoro.

Oct. 1898.		f	12.700	f 10.—	41
„ 1897.		„	8.500	„ 6.70	
Verschil	meer	„	4.200	„ 3.30	
	minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan. tot ult. Oct. 1898		„	94.500	„ 7.60	41
„ „ „ „ „ „ 1897		„	91.600	„ 7.30	
Verschil	meer	„	2.900	„ 0.30	
	minder	„	—	„ —	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-Opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Oct. 1898.		f	24.300	f 9.20	85
„ 1897.		„	16.100	„ 9.60	54
Verschil	meer	„	8.200	„ —	
	minder	„	—	„ 0.40	
Van 1°. Jan. tot ult. Oct. 1898		„	203.300	„ 9.40	71
„ „ „ „ „ „ 1897		„	150.500	„ 10.80	46
Verschil	meer	„	52.800	„ —	
	minder	„	—	„ 1.40	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-Opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Oct. 1898.		f	30.000	f 5.10	189
„ 1897.		„	12.400	„ 3.90	101
Verschil	meer	„	17.600	„ 1.20	
	minder	„	—	„ —	
Van 1°. Jan. tot ult. Oct. 1898.		„	289.700	„ 5.90	161
„ „ „ „ „ „ 1897.		„	146.600	„ 8.20	59
Verschil	meer	„	143.100	„ —	
	minder	„	—	„ 2.30